

ילקוט שמעוני - שמות

● [פרשת שמות](#) ● [פרשת וארא](#) ● [פרשת בא](#) ● [פרשת בשלח](#) ● [פרשת יתרו](#) ● [פרשת משפטים](#) ● [פרשת תרומה](#) ● [פרשת תצוה](#) ● [פרשת כי תשא](#) ● [פרשת ויקהל](#) ● [פרשת פקודי](#)

[פרשת שמות](#)

[פרק א](#) [פרק ב](#) [פרק ג](#) [פרק ד](#) [פרק ה](#) [פרק ו](#)

[פרשת וארא](#)

[פרק ז](#) [פרק ח](#) [פרק ט](#)

[פרשת בא](#)

[פרק י](#) [פרק יא](#) [פרק יב](#) [פרק יג](#)

[פרשת בשלח](#)

[פרק יד](#) [פרק טו](#) [פרק טז](#) [פרק יז](#)

[פרשת יתרו](#)

[פרק יח](#) [פרק יט](#) [פרק כ](#)

[פרשת משפטים](#)

[פרק כא](#) [פרק כב](#) [פרק כג](#) [פרק כד](#)

[פרשת תרומה](#)

[פרק כה](#) [פרק כו](#) [פרק כז](#)

[פרשת תצוה](#)

[פרק כח](#) [פרק כט](#) [פרק ל](#)

[פרשת כי תשא](#)

[פרק לא](#) [פרק לב](#) [פרק לג](#) [פרק לד](#)

[פרשת ויקהל](#)

[פרק לה](#) [פרק לו](#) [פרק לז](#) [פרק לח](#)

שמות

פרשת

פרק א

א ואלה שמות בני ישראל, זה שמך הכתוב (תהלים מח, יא) "כשםך אלהים כן תהלתך". מלך בשר ודם נכנס למדינה והן מקלסין אותו שהוא גבור, ואינו אלא חלש. מקלסין אותו שהוא רחמן, ואינו אלא אכזרי. מקלסין אותו שהוא גאה ואינו אלא כעור. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא כל מה שמקלסין אותו הוא יותר מקלוסו. מקלסין אותו שהוא גבור והוא גבור, שנקמר "האל הגדל הגבר". ראה מה כתיב (להלן ט, יא) "נורא תהלות", נורא הוא על כל תהלתו. וכן אמר דוד (דבה"א כט, יא) "לך ה' הגדלה וגו'. שמך מתנשא לכל לראש וגדלה שנקלסך". ראה אנשי כנען הגדולה מקלסין לו "שמך מרומם על כל ברכה ותהלה", הוי "כשםך כן תהלתך". אבל בני אדם אינם כן יש שמותיהם נאים ומעשיהם כעורין כו' (כדכתוב ברמז קכ"ו). שמותיהם נאים ומעשיהם נאים, אלו השבטים ראובן שמעון.

(תהלים קמו, ד) "מונה מספר לכוכבים" אלו השבטים. מה הכוכבים כשיוצאין יוצאין בשמות, שנקמר (ישעיה מ, כו) "המוציא במספר צבאם", ונכנסין במנון, שנקמר "לכלם שמות יקרא". כך השבטים כשנכנסו למצרים כתיב (דברים י, כב) "בשבעים נפש ירדו אבותיך". וכשנצאו [נצאו] בשש מאות אלק.

ואלה שמות, כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים.

ואלה שמות בני ישראל הבאים, וכי היום באים, והלא כבר היה להם ימים הרבה שם, ולמה הוא אומר הבאים. אלא כל ימים שהיה יוסף קים לא היה עליהם משוי של מצרים, וכיון שמת יוסף נתן משא של מצרים עליהם, לפיכך הבאים, כאלו אותו היום נכנסים.

את יעקב, מהיכן הו באין מכחו של יעקב.

דבר אחר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו.

איש וביתו, מלמד שלא ירד יעקב למצרים עד שמונה לפרץ וחרון [והמול] זה בן שנה, וזה בן שתי שנים, וזוג להם נשים. איש וביתו באו.

דבר אחר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה, והלא ישמעאל ויצחק אחים היו, ועשו ויעקב אחים היו, ולמה לא ירדו לא ישמעאל ולא עשו, אמר רבי אלעזר, למה הדבר דומה, לאחד שפנה מן המלך, לאחר ימים נפטר הלוח והניח שני בנים, ומצא אחד משמש לפניו, ואחד ברח, אמר לאותו המשמש לפניו, ממך אני גובה כל חובי שנתחייב לי אביך, אמר לפניו, לפי ששמשתי לפניך הפסדתי, אמר לו, חייך שכל גדול אני נותן לך לכשיתפש אותו אני מוסרו לך לעבד. כך לעתיד לבא "וירשו הנגב את הר עשו". ועוד (בראשית כז, מ) "ואת אחיך תעבוד, לא די שלא עבדו, אלא שהעבדו בכל מיני צרות" (ויקרא כד, יט) "כאשר עשה בן יעשה לו".

ב-ד ראובן שמעון לוי ויהודה, למה מונה אותם בכמה מקומות, משל למלך שבנה בירה ונפלה, וחרו ובנאה ונפלה, ותקו כמה עמודים ועמדה, ושמח בה המלך שעמד בנינו ומזכירו לשבח. כך אברהם העמיד ישמעאל ובני קטורה, יצחק עשו ואלופיו, וכיון שבא יעקב והעמיד שנים עשר שבטים וכלם נתקיימו צדיקים, שמח בהן ומזכירן.

כל השבטים לשם גאלתן נקראו, ראובן "ויאמר ה' ראה ראיתי". שמעון (שם ב, כד) "וישמע אלהים את נאקתם". לוי (זכריה ב, טו) "ונלוו גוים רבים אל ה'". יהודה (ישעיה יב, א) "ואמרת ביום ההוא אוֹדֵךְ ה'". בנימין "נשבע ה' בימינו". דן "וגם את הגוי אשר עבדו דן אנכי". נפתלי (שה"ש ד, יא) "נפת תטפנה שפתותיך כלה". גד לשם המן "והמן כזרע גד". אשר לשם הגאלה (מלאכי ג, יב) "ואשרו

אֶתְכֶן כָּל הַגּוֹזִים". יוֹסֵף (ישעיה יא, יא) "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יוֹסֵף ה' שְׁנִית גְּדוֹ".
יִשְׁשַׁכַּר "יֵשׁ שָׁכָר לַפְּעֻלְתָּךְ נָאִם ה'". זְבוּלֹן (מ"א ח, יג) "בָּנָה בְּנִיתִי בַּיִת זָבַל לָךְ".

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסַכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי, לָמָּה פְּעָמִים מְקַדִּים זֶה לָזָה וְזֶה לָזָה, כְּדֵי
שֶׁלֹא יְהוּ בְּנֵי הַגְּבִירוֹת נְתוּנִין תַּחֲלָה. וּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת אַחֲרֵיהֶן, שֶׁלֹא יְהוּ אֵלּוּ גְדוֹלִים
מֵאֵלּוּ. דָּבָר אַחֵר, לְפִי שֶׁהֵן תִּקְרָתוֹ שֶׁל עוֹלָם, לְמִי שֶׁהוּא מְקַרָּה כְּרֵאוּי נוֹתֵן [לְעִבְיָה]
שֶׁל תִּקְרָה זֶה בְּצַד רֵאשָׁה שֶׁל אַחֲרֵת, וּמִנִּין שֶׁהֵן תִּקְרָתוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה
מח, יב) "שִׁמְעֵ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיִּשְׂרָאֵל מִקְרָאֵי".

ה וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ יִצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב שִׁבְעִים נֶפֶשׁ, וּבְעֶשֶׂו כְּתִיב (בראשית לו, ו) "כָּל
נַפְשוֹת בְּיָתוֹ".

וַיֹּסֵף הָיָה בְּמִצְרַיִם, רָאָה עוֹלָם חֲדָשׁ (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ מ"ט).

ו-ז וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו, אֵין לָךְ קֶצֶר יָמִים בְּשִׁבְטִים פְּחוֹת מִיוֹסֵף, וְאֵין לָךְ
בְּשִׁבְטִים שֶׁהָאָרֶץ יָמִים יוֹתֵר מִלּוֹי. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיָה לֵוִי קָם לֹא נִשְׁתַּעֲבְדוּ יִשְׂרָאֵל
בְּמִצְרַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרוּ. נִמְצָא
מִשְׁמַת לֵוִי עַד שֶׁיִּצְאֵוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם מֵאָה וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, אֵין שְׁעִבּוּד יוֹתֵר
עָלָיו לֹא פְּחוֹת מִשְׁמוֹנִים וְשֵׁשׁ כְּשִׁנּוּתֶיהָ שֶׁל מֵרִים שֶׁנִּקְרָאת עַל שֵׁם הַמְּרוֹר.

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, שְׁלוֹשָׁה דְּבָרִים מְקַצְרִין יָמָיו שֶׁל אָדָם (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ ס"ו).

וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו, רֵאוּבֵן נוֹלַד בִּי"ד בְּכֶסֶל, מֵת בֶּן מֵאָה שְׁלוֹשִׁים וְחֲמִשׁ שָׁנִים.
שְׁמֵעוֹן נוֹלַד בְּכ"ח בְּטַבַּת וּמֵת בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. לֵוִי נוֹלַד בִּי"ו בְּנִיסוֹן וּמֵת בֶּן
מֵאָה שְׁלוֹשִׁים וְשִׁבְעֵ שָׁנִים. יְהוּדָה נוֹלַד בְּט"ו בְּסִינּוֹן וּמֵת בֶּן מֵאָה וְתִשְׁעֵ עֶשְׂרֵה
שָׁנִים. דָּן בְּט' בְּאֶלּוּל וּמֵת מֵאָה וְעֶשְׂרִים וְחֲמִשׁ שָׁנָה. נַפְתָּלִי נוֹלַד בְּה' בְּתִשְׁרִי וּמֵת
בֶּן מֵאָה שְׁלוֹשִׁים וְשִׁלּוֹשׁ שָׁנָה. גַּד בְּי' בְּמַר חֲשׁוֹן וּמֵת בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים וְחֲמִשׁ שָׁנִים.
אֲשֵׁר בְּכ' בְּשִׁבְט וּמֵת בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים וְשִׁלּוֹשׁ שָׁנִים. יִשְׁשַׁכַּר נוֹלַד בְּי' בְּאָב וּמֵת בֶּן
מֵאָה וְעֶשְׂרִים וְשָׁנִים. זְבוּלוֹן ב' בְּתִשְׁרִי וּמֵת בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרֵה שָׁנָה. בִּנְיָמִן
נוֹלַד בִּי"א בְּמַר חֲשׁוֹן וּמֵת בֶּן קט"ו שָׁנִים, בְּאִיר וְשִׁבְט לֹא נוֹלְדוּ, נִשְׁתַּיֵּר לְאֶפְרַיִם
וּמְנַשֶּׁה.

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ, תַרְוִין אֲמוֹרָאִין, חַד אָמַר אִם לְגְדוֹל שְׁבִשְׂרָצִים אֶת מְדַמָּה
אוֹתָם, הַדָּא עֲכַבְרָא יְלָדָה שְׁתָּא. וְאִם לְקֶטַן שְׁבִשְׂרָצִים אֶת מְדַמָּה אוֹתָם, הַדָּא
עֲקָרְבָא יְלָדָה שְׁתָּין.

וַיָּמַת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו, אַף עַל פִּי שְׁמַתּוֹ, אֱלֹהֵיהֶם לֹא מָת, הֲדָא הוּא דְכַתִּיב וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ. רַבִּי חֲנִיָּא אָמַר, כָּל אַחַת וְאַחַת מִיִּשְׂרָאֵל הֵיטָה יוֹלְדֵת שְׁשָׁה בְּכָרִים אֶחָד שְׁנָאֵמַר וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אוֹתָם. אָמַר רַב יוֹחָנָן, מִלָּאוּ אֶת מִצְרַיִם.

דָּבָר אַחֵר שֶׁנִּתְמַלְאוּ בְּתֵי טְרִטִיאוֹת וּבְתֵי קַרְקִסִיאוֹת מֵהֶם. מִיָּד גָּזְרוּ עֲלֵיהֶם שְׂיִפְרְשׁוּ מֵהֶן.

ח וַיָּקָם מֶלֶךְ חֲדָשׁ עַל מִצְרַיִם, אָמַר רַבִּי אֲבָא בַּר כְּהֵנָא וְכִי מֶלֶךְ חֲדָשׁ הָיָה, אֵלָּא שְׁחֲדָשׁ עֲלֵיהֶם גְּזָרוֹת שֶׁל פְּרָעֹנוֹת. דָּבָר אַחֵר, הוּא הָיָה פְּרָעָה הָרֵאשׁוֹן, אֵלָּא שְׂאֲמָרוּ לוֹ בֵּא וְנִזְדָּוֵג לְאֵמָה זֶה. אָמַר לָהֶם, עַד עַכְשָׁיו הֵינְנוּ מְשַׁלְּהֵן וְאֵנּוּ מִזְדָּוֵגִין לָהֶן, אֵלּוּלֵי יוֹסֵף לֹא הָיָה לְאוֹתָן אֲנָשִׁים יָדִים וְאַתָּם מִזְדָּוֵגִין לָהֶם. מִיָּד הוֹרִידוּהוּ מִכֶּסֶּא שְׁלוֹשָׁה חֲדָשִׁים וְכִיּוֹן שְׂרָאָה כֵּן אָמַר לָהֶם כָּל מָה שְׂאֲתָם אוֹמְרִים אֲנִי שׁוֹמֵעַ לָכֶם, לְפִיכָף וַיָּקָם מֶלֶךְ חֲדָשׁ.

אָמַר הַנְּבִיא (הוֹשֵׁעַ ה', ז) "בַּה' בָּגְדוּ כִּי בָנִים זָרִים יִלְדוּ", שְׁהִיוּ מוֹלִידִין וְלֹא מְלִין. "עֵתָה יֹאכְלֶם חֲדָשׁ" חֲדָשׁ כְּתִיב וַיָּקָם מֶלֶךְ חֲדָשׁ.

אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף, לֹא הָיָה מִכִּיר אֶת יוֹסֵף, לָמָּה הִדְבָּר דּוֹמָה לְאֶחָד, שְׂרָגִם אֶקוֹנִין שֶׁל דּוֹכּוֹס אָמַר הַמֶּלֶךְ טָלוּ אוֹתוֹ וְחֲתִכוּ אֶת רֵאשׁוֹ, הַיּוֹם עָשָׂה לָזָה כָּךְ, לְמַחֵר עוֹשָׂה לִי כָּךְ, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַכְשָׁיו אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף, לְמַחֵר (לַחֲלוֹן ה', ב) "לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה'".

וַיָּקָם מֶלֶךְ חֲדָשׁ, רַב וְשִׁמוּאֵל, חַד אָמַר חֲדָשׁ מִמֶּשׁ, דְּכַתִּיב חֲדָשׁ. וְחַד אָמַר שֶׁנִּתְחֲדָשׁוּ גְזָרוֹתָיו, דְּלֹא כְּתִיב "וַיָּמַת וַיִּמְלֹךְ" וּמֵאִי לֹא יָדַע דִּהְוָה דְּמִי לִיה כְּהֵאֵן דְּלֹא יָדַע לִיה לְיוֹסֵף כָּלֵל.

ט וַיֹּאמֶר אֵל עֲמוֹ, הוּא הִתְחִיל בְּעֵצָה תְּחִלָּה, לְפִיכָף לָקַח תְּחִלָּה. דְּכַתִּיב (לַחֲלוֹן ז', כט) "וּבִכְהָ וּבְעַמְּךָ וּבְכָל עַבְדֶּיךָ יַעֲלוּ הַצְּפָרְדָּעִים".

וַיֹּאמֶר אֵל עֲמוֹ (כְּתוּב לְמִטָּה בְּרָמִז קס"ו).

הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מִמֶּנּוּ, מֵהִיכֹן פָּרִים וְרִבִּים, מִמֶּנּוּ, שְׁנָאֵמַר "אֲדַנִּי מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל".

י הָבָה נִתְחַכְמָה לוֹ, חֲרַף כְּלָפִי מֵעֵלָּה. כֵּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה, הֵם מִתּוֹסָפִים עַל שׁוֹנְאֵינוּ וְעוֹלִים מִן הָאָרֶץ. כָּל זְמַן שִׁישְׂרָאֵל בִּירִידָה הִתְחַתְּוֹנָה הֵן

עולים, וכן אמר דוד (תהלים מד, כו) "כי שחה לעפר נפשנו" באותה שעה "קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך".

הבה נתחכמה לו, להם מבעיא ליה, הכי קאמר בא ונתחכם למושיען של ישראל במה נדונים, נדונים באש (ישעיהו סו, טו) "הנה ה' באש יבוא", נדונים בחרב (שם סו, טז) "ובחרבו את כל בשר". בא ונדונים במים, שקבר נשבע הקדוש ברוח הוא שאינו מביא מבול לעולם, שנקאמר "כי מי נח זאת לי". והו אינו יודעין שעל כל העולם פלו אינו מביא, אבל על אמה אחת מביא. אי נמי הוא אינו מביא, אבל הו באין ונופלין לתוכה. וכן הוא אומר (להלן יד, כז) "ומצרים נסים לקראתו". והיינו דאמר רבי אלעזר, (להלן יח, יא) "כי בדבר אשר זדו עליהם", בקדרה שבשלו בה נתבשלו.

שלשה היו באותה עצה, בלעם שינעץ נהרג, איוב ששתק נדון ביסורים, ותרן שברח זכו בניו וישבו בלשפת הגזית.

ועלה מן הארץ, ועלינו מבעיא ליה, כאדם המקלל עצמו ותולה קללתו באחרים.

יא וישימו עליו שרי מסים, עליהם מבעיא ליה, מלמד שהביאו מלבן ותלו לפרעה בצוארו וכל ישראל שאומר אסטניס אני אומר לו, כלום אסטניס אתה מפרעה, וישימו עליו שרי מסים, דבר שמשים עליו לבנים, למען ענתו לפרעה בסבלתם של ישראל. ויבן ערי מסכנות, רב ושמואל, חד אמר שמסכנות את בעליהן. וחד אמר שממסכנות את בעליהן. דאמר מר, כל העוסק בבנין מתמסכן.

את פתם ואת רעמסס, חד אמר פתם שמו, ולמה נקרא שמו רעמסס שראשון ראשון מתרוסס. וחד אמר רעמסס שמו, ולמה נקרא שמו פתם, שראשון ראשון פי תהום בלעו.

יב וכאשר יענו אתו פן רבו וכן פרוצו מבעיא ליה, אמר ריש לקיש, ריח הקדש מבשרתו פן ירבה וכן פרוץ. ויקצו מפני בני ישראל, מלמד שהיו בעיניהן דומים בקוצים.

יג-יד רמז קסג ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך. רבי אלעזר אומר, בפה רך. רבי שמואל אומר, בפריכה. וימרו את חיהם בעבדה קשה אמר רבא בתחלה בחמר ובלבנים ולבסוף בכל עבדה בשדה. את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך למאן דאמר בפריכה שהיו מחלפין מלאכת אנשים לנשים, ומלאכת נשים לאנשים. ולמאן דאמר התיס בפה רך הקא ודאי פריכה.

בשעה שאמר הבה נתחכמה לו, קבץ פרעה את כל ישראל, ואמר להם בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה, היינו דכתיב בפרך 'בפה רך'. נטל סל ומגרפה וכל מי שהיה רואה פרעה נוטל סל ומגרפה ועושה בלבנים היה עושה. מיד הלכו ישראל בזריות ועשו אמונות עמו כל היום לפי כחו, לפי שהיו בעלי כח וגבורים, כיון שהחשיך העמיד עליהם נוגשים ואמרו להם חשבו את הלבנים. מיד עמדו ומנו אותם ואמר להם פנה אתם מעמידים לי בכל יום. מנה נוגשים של מצרים על שוטרים של ישראל. היו באין הנוגשים ומונים את הלבנים ונמצאו חסרות היו השוטרים מכים על יתר העם ולא היו מוסרים אותם ביד הנוגשים, והיו אומרים מוטב לנו ללקות ואל יפשלו יתר העם. לפיכך בשאמר המקום (במדבר יא, טז) "אספה לי שבעים איש", אמר משה רבונו של עולם איני יודע מי ראוי ומי אינו ראוי. אמר ליה, "אשר ידעת פי הם זקני העם ושוטריהם" אותם שמסרו עצמם ללקות עליהם במצרים הם יבאו ויטלו בגדלה הזו. מפאן אתה למד כל מי שמוסר עצמו על ישראל זוכה לכבוד ולגדלה.

ובכל עבדה בשדה, וכי בשדה היו עובדין ולא בעיר, אלא שגזרו עליהן, אנשים ילינו בשדה והנשים בעיר כדי למעט בפריה ורביה. ונשיהם היו מחממין להן חמין ומביאות לבעליהם כל מאכל ומשקה, ומנחמות אותן ואומרות, לעולם לא משעבדינו בנו, סוף הקדוש ברוך הוא גואל אותנו, מתוך כך באין עליהן ופריס ורבים. ומה שכתבנו, זכו לבגות מצרים, ובגות הם. שפאמר (תהלים סח, יד) "אם תשפכונו בין שפתיים כנפי יונה נחפה בכסף" וכתיב "גן נעול" אלו נשים שהיו גדורות כגנה שאין בה פרצה. (שם) "גל נעול" אלו הזכרים שהיו מוטלין כגליון על פני השדה.

רמז קסד דרש רבי עקיבא, בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. בשעה שהיו הולכות לשאוב מים הקדוש ברוך הוא מזמין להן דגים קטנים בתוך פניהן, ושואבות מחצה דגים ומחצה מים, ובאות ושופות שתי קדרות, אחת של חמין ואחת של דגים, ומוליכות אותן אצל בעליהן בשדות, מרחצות אותם, וסכות אותם, ומאכילות ומשקות אותם ונזקקות להם בין שפתיים, שפאמר (תהלים סח, יד) "אם תשפכונו" וגו'. וכיון שמתעברות באות לבתיהן, וכשמגיע זמן לדתן הולכות [ויולדות] בשדה תחת התפוח, שפאמר "תחת התפוח עוררתיו שמה חבלתו אמד", הקדוש ברוך הוא שולח משמי מרום מי שפנקה אותם ומשפר אותם, כחיה שמשפרת את הולד, שפאמר (יחזקאל טז, ד) "ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך". ומלקט להן שני עגולים אחד של שמן ואחד של דבש, דכתיב (דברים לב, ג) "ויינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור". וכיון שפכירין בהן המצריים באין להרגן, ונעשה להן גס ונבלעין בקרקע, ומביאין שורים וחורשים על גבן, שפאמר (תהלים קכט, ג) "על גבי חרשו חרשים האריכו למעניתם", לאחר שהולכין מבצבצין ויוצאין פעשב השדה, שפאמר

"רַבְּבָה כְּצִמְח הַשָּׂדֶה נִתְתִּיד", וְכִינּוּן שְׂמֵתִגְדִּלּוֹ, בְּאִין עֲדָרִים עֲדָרִים לְבִתִּיהוּ, שְׁנֵאָמַר (שם) "וְתִרְבִּי וְתִגְדִּלִי וְתִבְוֹאִי בְּעַדֵי עֲדָיִים" אֵל תִּקְרִי בְּעַדֵי עֲדָיִים אֲלֵא בְּעֵדָר עֲדָרִים, וְכִשְׁנִגְלָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַיָּם הֵם הַכִּירוּהוּ וְתַחֲלָה, שְׁנֵאָמַר "זֶה אֵלֵי וְאֲנֹהוּ".

טו בְּשֵׁנַת מָאָה וּשְׁלֹשִׁים לָרֶדֶת יִשְׂרָאֵל מִצָּרִים וּפְרָעָה חוֹלָם וְהִנֵּה הוּא יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ, וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיִּרְא זָקֵן אֶחָד עוֹמֵד כְּנֹגְדוֹ וּבְגָדוֹ מֵאֲזֻנִים מִמֵּאֲזֻנֵי הַסּוֹחָרִים, וַיִּקַּח הָאִישׁ הַזֶּקֶן אֶת הַמֵּאֲזֻנִים וַיִּתְּלֵם לִפְנֵי פְרָעָה וַיִּקַּח כָּל זִקְנֵי מִצְרַיִם שְׂרִיָּה וּגְדוּלִיָּה וַיֵּאָסְרֵם וַיִּתְּנֵם יַחַד בְּכַף מֵאֲזֻנִים הָאֶחָת, וְאַחַר כֵּן לָקַח טָלָה חֶלֶב אֶחָד וַיִּתְּנָהוּ בְּכַף מֵאֲזֻנִים הַשְּׁנִית וַיִּכְרִיעַ הַטָּלָה אֶת כָּלָו. וַיִּתְּמָה פְרָעָה עַל הַחֲזוֹן הַנּוֹרָא הַהוּא, מִדּוּעַ יִכְרִיעַ הַטָּלָה אֶת כָּלָם, וַיִּיקַּץ פְרָעָה וְהִנֵּה חֲלוּם, וַיִּשְׁכַּם בְּבִקְרָא וַיִּקְרָא לְכָל עַבְדָּיו וַיִּסְפֹּר לָהֶם אֶת הַחֲלוּם וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוּלָה. וַיַּעַן סָרִיס אֶחָד מִסָּרִיסֵי הַמֶּלֶךְ אִין זֶה כִּי אִם רָעָה גְדוּלָה אֲשֶׁר תִּצְמַח לְמִצְרַיִם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, כִּי יֵלֵד וַיִּלְד בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּחַרֵּב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם. אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דָבָר מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וַיִּכְתֹּב בְּדַתֵי מִצְרַיִם אֲשֶׁר כָּל זָכָר הַיְלֹוד בְּעַבְרִים יִהְרַג, לְמַעַן תִּחַדֵל הַרְעָה הַזֹּאת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כֵּן.

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִיִּלְדַת הָעִבְרִיּוֹת אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָת שְׁפָרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה, רַב וַיִּשְׂמוּאֵל, חֵד אָמַר, אֲשֶׁה וּבִתָּהּ, יוֹכְבֵד וּמְרָם. וְחֵד אָמַר, כָּלָה וְחִמּוּתָהּ, יוֹכְבֵד וַאֲלִישֶׁבַע. תִּנְנָא כְּמֵאן דְּאָמַר אֲשֶׁה וּבִתָּהּ. שְׁפָרָה, זֹו יוֹכְבֵד, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָה שְׁפָרָה שְׂמֵשֶׁפֶרֶת אֶת הַיְלֹוד, דְּבָר אַחַר, שְׁפָרוּ וְרָבוּ יִשְׂרָאֵל בְּנִימָה. פּוּעָה זֹו מְרָם, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָה פּוּעָה שְׂפּוּעָה לַיְלֹוד, דְּבָר אַחַר, שְׁהִיְתָה פּוּעָה בְרוּחַ הַקְּדוֹשׁ וְאוּמָרַת עֲתִידָה אִמִּי שְׁתִּלַּד בֵּן שְׂמוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל. דְּבָר אַחַר, שְׁהִיְתָה פּוּעָה וּבּוֹכָה עַל אַחִיהָ, שְׁנֵאָמַר (להלן ב, ד) "וַתִּתְצַב אַחֹתוֹ מְרַחֹק".

טז וַיֹּאמֶר בְּיִלְדָכֵן אֶת הָעִבְרִיּוֹת וַרְאִיתָן עַל הָאֲבָנִים, סִימָן גְּדוֹל מְסַר לָהֵן, דְּכַתִּיב (ירמיה יח, ג) "וַאֲרַד בַּיַּת הַיּוֹצֵר וְהִנֵּה הוּא עֹשֶׂה מְלָאכָה עַל הָאֲבָנִים", אָמַר לָהֵן מָה יוֹצֵר זֶה יִרְדָּ מִכָּאן וַיִּרְדָּ מִכָּאן וְסָדוּ בְּאֶמְצַע, אִף אֲשֶׁה יִרְדָּ מִכָּאן וַיִּרְדָּ מִכָּאן וְהַיְלֹוד בְּאֶמְצַע. וְאִית דְּאֶמְרֵי בְּשַׁעָה שְׂכּוֹרַעַת לֵילֵד יִרְכּוּתִיהָ מִצְטַנּוֹת כְּאֲבָנִים. אִם כֵּן הוּא וְהִמְתָּן אֹתוֹ, סִמָּן גְּדוֹל מְסַר לָהֶם, כֵּן פָּנִיו לְמִטָּה, בֵּת פָּנִיהָ לְמַעְלָה.

יז וַתִּירָאן הַמִּיִּלְדַת אֶת הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דְּבָר אֱלִיהֵן, 'לָהֵן' מִבְּעֵי לִיהָ, אֲלֵא מְלַמֵּד שְׁתַּבְּעוֹן לְדָבָר עֲבָרָה, וְאִינָן נִתְבַּעוֹת.

ותחיינו את הילדים, לא דים שלא המיתו. אותו, אלא שהם מספקות להם מים ומזון.

יט ותאמרן המינלדת אל פרעה כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה, מאי חיותי אילימא חיות ממש, אטו חיה מי לא צריכה חיה אחריתי לאולודה, אלא כד אמרו ליה אמה זו כחיה נמשלה, "גור אריה יהודה", (זכריה לב, כב) "דן גור אריה", (בראשית מט, כא) "נפתלי אלה שלחה", (בראשית שם, יד) "יששכר חמר גרם", "יוסף בכור שורו הדר לו", (בראשית מט, כז) "בנימין זאב יטרף", דכתיב ביה כתיב ביה, ודלא כתיב ביה כתיב, "מה אמד לבנא בין אריות רבצה".

כא ויהי כי יראו המינלדת את האלהים ויעש להם בתים, רב ולוי, חד אמר בתי כהנה ולויה, אהרן ומשה, וחד אמר, בתי מלכות. דוד נמי מפרים קאתי.

ויעש להם בתים, בתים אלו איני יודע מה הן, כשהוא אומר (מ"א ט, י) "מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה (את שני הבתים) את בית ה'", זו כהנה. "ואת בית המלד", זו מלכות. זכתה יוכבד לכהנה, ומרים למלכות, שנגאמר (דבה"א ד, ח) "וקוץ הוליד את ענוב ואת הצבה ומשפחת אחרחל", זו מרים. שנגאמר "ותצאן כל הנשים אחריה". (דבה"א שם) "בן (הרים) [הרם]" זו יוכבד, שנגאמר (במדבר יח, יד) "כל הרם בישראל לך יהיה". והיתה נשאת מרים לכלב, שנגאמר (דבה"א ב, יט) "ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור", ואומר "ודוד בן איש אפרתי", הא כל המקרב את עצמו, מן השמים מקרבין אותו.

דבר אחר יוכבד נטלה שכרה כהנה ומלכות, משה ואהרן מה נטלה מרים שכרה, חכמה. שנגאמר (איוב כח, כח) "הן יראת ה' היא חכמה". העמיד ממנה בצלאל שהיה חכם. שנגאמר "ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה".

כב ויצו פרעה לכל עמו, אף על עמו גזר. שהיו איסטרוולוגין אומרים, ביום הזה הגואל של ישראל נולד, ואין אנו יודעין אם מצרי הוא ואם לאו. באותה שעה פגס לכל המצריים ואמר להם השאילו לי בניכם יום אחד, שנגאמר כל הבן הילוד, לישראל אין כתיב פאו, אלא כל הבן, בין ישראל ובין מצרי.

מי זה אמר ותהי ה' לא צנה, (להלו ו, א) "כי בגד חזקה ישלחם" וכן הות ליה. (תהלים קלו, טו) "ונער פרעה וחילו בים סוף". ודכנתיה, "ככל אשר צנה המן". המן צנה (שם, יג) "להשמיד להרג ולאבד", (איכה שם) "מי זה אמר ותהי ה' לא צנה", ומה צנה (אסתר ט, כה) "ישוב מחשבתו הרעה", וכן הות ליה "ותלו אותו ואת בניו על העץ".

וַיֵּצֵא פְרַעֲהוּ לְכָל עַמּוֹ, אֵף עַל עַמּוֹ גַּזְרִי. בְּתַחֲלָה גַּזְרִי אִם בֶּן הוּא וְהִמָּתֵן אֹתוֹ, וְאַחֲרַי
כִּד כָּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד, וּלְבַסּוֹף אֵף עַל עַמּוֹ גַּזְרִי.

תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשׁ נְבֻטוֹ וְלֹא רָאוּ. נְבֻט, וְאַחֲתִיתָּפֵל, וְאַיִצְטִגְנִינִי פְרַעֲהוּ. נְבֻט רָאָה אֵשׁ
יּוֹצֵאָה מֵאַמְתּוֹ, וְסִבֵּר אִיהוּ מְלִידָא, וְלֹא הִיא, גְּרַבְעָם [הוּא], דְּנִפְק מִנִּיהָ. אַחֲתִיתָּפֵל
רָאָה צְרַעַת שְׁזָרְחָה עַל אַמְתּוֹ, סִבֵּר אִיהוּ מְלִידָא וְלֹא הִיא, בֵּת שְׁבַע הִיא, דְּנִפְקָא
מִנִּיהָ דְּנִפְק מִנִּיהָ שְׁלֵמָה. אִיִּצְטִגְנִינִי פְרַעֲהוּ רָאוּ שְׁמוֹשִׁיעָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לּוֹקָה בְּמִים,
דְּאָמַר רַב חֲנִינְא, מֵאִי דְכָתִיב (בַּמִּדְבָּר כ, יג) "הִמָּה מִי מְרִיבָה", הִמָּה שְׁרָאוּ וְטָעוּ
אָמְרוּ כָּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד, וְהֵם לֹא יָדְעוּ שְׁעַל עֶסְקֵי מְרִיבָה הוּא לּוֹקָה.

אָמַר פְּרַעֲהוּ עַד דְּאָנוּן דְּקִיקִין תַּחַת כּוּרְסֵי אָנָּא מְחַנְק לְהוֹן, .

כָּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיְאָרְה תִּשְׁלִיכְהוּ, רַבִּי שִׁילָא אָמַר, כָּל הַיְלָדִים שֶׁהִשְׁלִיכוּ הִזְה
הַיְאֹר פּוֹלֵט אוֹתָם בְּמִדְבָּר, וְהִזְה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבִיא סָלַע בְּפִי כָּל אֶחָד וְאֶחָד,
וְסָלַע מְצִדוֹ, וְהִסָּלַע שְׁבִינִיָּהוּ הִזְה מְנִיק אוֹתָם דְּבִשׁ וְחֶלֶב, וְהִסָּלַע שְׁבִצְדִּיהוּ הִזְה
מְסִיד אוֹתוֹן שְׁמֹן כְּחִיָּה שֶׁהִיא מְמַסְכֶּת אֶת בְּנָהּ. שְׁנֵאָמַר (דְּבָרִים ל, יג) "וַיִּנְקְהוּ
דְּבִשׁ מִסָּלַע" וְגו'.

רַב יֵנְאִי אוֹמַר, לֹא הֶעֱבִידוּ הַמְצָרִיִּים אֶת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא שְׁעָה אַחַת מִיּוֹמוֹ שֶׁל
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁמוֹנִים וְשֵׁשׁ שָׁנָה, שְׁאָמְרוּ הַחֲרֻטְמִים אֶל פְּרַעֲהוּ עֲתִיד נַעַר
אֶחָד לְהוֹלֵד וְהוּא יּוֹצִיא אֶת יִשְׂרָאֵל מִמְצָרִים, וְהִשִּׁיב פְּרַעֲהוּ וְאָמַר הַשְׁלִיכּוּם
לְיָאֹר. שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְשִׁלִּישׁ שָׁנָה הַשְׁלִיכּוּם לְיָאֹר, עַד שְׁנוֹלַד מִשָּׁה, וּמְשִׁנוֹלַד, אָמְרוּ
לוֹ, הִרִי נוֹלַד וְהוּא כְּמוֹס בְּעֵינֵינוּ. אָמַר לָהֶם הוּאִיל וְנוֹלַד מִכָּאן וְאִילָךְ אֵל תִּשְׁלִיכּוּ
אֶת הַיְלָדִים לְיָאֹר, אֶלָּא תָּנוּ עֲלֵיהוֹן עַל קִשָּׁה לְמַרְר עֲלֵיהוֹן חִיָּהוּ. שְׁנֵאָמַר (לְעִיל
פְּסִי ד) "וַיִּמְרְרוּ אֶת חִיָּהֶם".

פּרָק ב

א וַיִּלְךְ אִישׁ מִבֵּית לֹוִי, וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּת וַתִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ מִרְיָם, בְּיָמִים
הֵהֱם הַחֲלוּ הַמְצָרִים לְמַרְר חִיָּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ
אַהֲרֹן, כִּי בְיָמֵי הָרִיוּנָה הַחֲל פְּרַעֲהוּ לְשַׁפֵּד זְכוּרֵיהֶם אֲרָצָה וּמָהֶם לְהִשְׁלִיךְ בְּיָאֹר.

רמז קסה ויִלְדֵךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי, לְהִיכֹן הַלֵּד, שֶׁהֵלֵךְ בְּעֵצַת בֵּיתוֹ. תִּנָּא, עֲמָרְס גְּדוֹל הַדּוֹר הָיָה, כִּיּוֹן שֶׁרָאָה שְׂאֵמֵר פְּרַעָה כָּל הַבֵּן הַיְלֹד אָמַר לִשְׂוֹא אָנוּ עֲמָלִים. עֲמַד וְגֵרַשׁ אֶת אִשְׁתּוֹ, עֲמַדוּ כֹּלְו וְגֵרַשׁוּ אֶת נְשׁוֹתֵיהֶן. אָמְרָה לּוֹ בֵּיתוֹ, אֲבָא גְזַרְתֵּךְ קִשָּׁה [מִשְׁל פְּרַעָה], שֶׁפְּרַעָה לֹא גְזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים, וְאִתָּה גּוֹזַר עַל הַזְּכָרִים וְעַל הַנְּקֻבּוֹת. פְּרַעָה לֹא גְזַר אֶלָּא בְּעוֹלָם הַזֶּה וְאִתָּה גְזַרְתָּ בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא. פְּרַעָה רִשָּׁע הוּא סָפֵק מִתְקַיְמָת גְזַרְתּוֹ סָפֵק אֵינָה מִתְקַיְמָת, וְאִתָּה צְדִיק וְגְזַרְתֵּךְ מִתְקַיְמָת, שְׂנֵאָמַר "וְתִגְזַר אִמֵּר וַיִּקַּם לְךָ". עֲמַד וְהַחֲזִיר אֶת אִשְׁתּוֹ, עֲמַדוּ כֹּלְו וְהַחֲזִירוּ אֶת נְשׁוֹתֵיהֶן.

וַיִּקַּח אֶת בֵּית לְוִי, וַיַּחֲזִיר מִבְּעֵינָא לִיה, אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁעָשָׂה בָּהּ מַעֲשֵׂה לְקוּחִין הוֹשִׁיבָה בְּאֶפְרַיִם וְאֶהֱרֹן וּמֵרָגְס מְרַקְדִין לְפָנֶיהָ, וּמִלְאָכִי הַשָּׂרַת אוֹמְרִים (תהלים קיג, ט) "אִם הַבְּנִים שְׂמִחָה".

"אֶת בֵּית לְוִי", אֶפְשָׁר בֵּית מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה הֵיטָה, וְקָרִי לָהּ בֵּית, דְּאָמַר רַב חֲמָא בַר חֲנִינָא זֹו יוֹכְבֵד שֶׁהוֹרְתָה בְּדָרְךָ וְלִידְתָּה בֵּין הַחֹמוֹת שְׂנֵאָמַר (במדבר כו, נט) "אֲשֶׁר יִלְדָה אֶתָּה לְלוֹי בְּמִצְרַיִם" לִידְתָּה בְּמִצְרַיִם וְאִין הוֹרְתָה בְּמִצְרַיִם, וְקָרִי לָהּ בֵּית, אֶלָּא שְׁנוֹלְדוּ בָּהּ סִימְנֵי נַעֲרוֹת, נִתְעַדְוּ הַבָּשָׂר וּפְשָׁטוּ הַקְּמָטִים וְחִזַּר הִיפֵי לְמִקוּמוֹ.

ב רמז קסו וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֵד בֶּן, וְהָא הוֹת מְעַבְרָא בֵּיה תֵּלַת יָרְחֵי מַעֲקָרָא. אֶלָּא מִקִּישׁ לִידְתָּה לְהוֹרְתָה, מַה הוֹרְתָה שְׁלֹא בְּצַעַר אֶף לִידְתָּה שְׁלֹא בְּצַעַר. מִכָּאן לְנָשִׁים צְדֻקְנִיּוֹת שְׁלֹא הָיוּ בְּפִתְקָה שְׁל חֲנָה.

וַתֵּרָא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, טוֹב שְׁמוֹ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, רָאוּי לְנִבְיָאוֹת. רַבִּי נַחֲמִיָּה אוֹמֵר, טוֹבִיָּה שְׁמוֹ. אַחֲרִים אוֹמְרִים, נוֹלַד כְּשֶׁהוּא מֵהוּל. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים, בְּשָׁעָה שְׁנוֹלַד מִשָּׂה נִתְמַלָּא כָּל הָעוֹלָם כֹּלֵו אוֹרָה. כְּתִיב הֲכָא כִּי טוֹב הוּא וְכִתִּיב הֲתָם (בראשית א, ד) "וַיִּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב".

אָמְרֵי לִיה רַבֵּן לְרַבִּי פְּרִידָא, רַבִּי זְעִירָא בַר בְּרִיה דְּרַבִּי אֲבִטוּלָס דְּהוּא עָשִׂירֵי לְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, דְּהוּא עָשִׂירֵי לְעֲזַרָא, קָאֵי אֲבַבָא, אָמַר לְהוּ מֵאֵי כְּלֵי הָאֵי אֵי בַר אוֹרְןָן הוּא יָאֵי, אֵי בַר אֲבָהוֹן וּבַר אוֹרְןָן יָאֵי וְיָאֵי. בַר אֲבָהוֹן וְלָאוּ בַר אוֹרְןָן אֲשָׂא תַכְלִיָּה. אָמְרוּ לִיה בַר אוֹרְןָן הוּא, אָמַר לִיה לִיעוּל וְלִיתֵי, חֲזִיִּיה דְּהוּא עֲכִירָה דַעֲתִיָּה פְתַח וְאָמַר וְכוּי, כִּיּוֹן דְּשָׁמַע דְּקָאֵמַר אֲדִיר פְתַח וְאָמַר יְבֵא אֲדִיר וַיִּפְרַע לְאֲדִירִים מֵאֲדִירִים בְּאֲדִירִים. אֲדִיר, זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׂנֵאָמַר "אֲדִיר בְּמָרוֹם הִי". וַיִּפְרַע לְאֲדִירִים, אֵלוּ יִשְׂרָאֵל, דְּכִתִּיב (שם טז, ג) "וְאֲדִירֵי כָּל חִפְצֵי בָּם". מֵאֲדִירִים, אֵלוּ מִצְרַיִם דְּכִתִּיב "צָלְלוּ כַּעֲוֹפֹת בְּמִים אֲדִירִים". בְּאֲדִירִים, אֵלוּ מִים, שְׂנֵאָמַר (תהלים צג, ד) "אֲדִירִים מְשֻׁבְּרֵי יָם".

יבא יָדִיד בֶּן יָדִיד לְיָדִיד וּבְחֻלְקוֹ שֶׁל יָדִיד וַיִּתְפַּפְּרוּ בּוֹ יָדִידִים. יבא יָדִיד, זֶה שְׁלֹמֹה, דְּכָתִיב (ש"ב יב, כה) "וַיִּשְׁלַח בְּיַד נָתָן הַנְּבִיא וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יְדִידָה". בֶּן יָדִיד, זֶה אַבְרָהָם, דְּכָתִיב "מִה לִּידִידִי בְּבֵיתִי". וַיְבַנֶּה יָדִיד, זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, דְּכָתִיב (תהלים פד, ב) "מִה יְדִידוֹת מִשְׁפְּנֵתֶיךָ". לְיָדִיד, זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, דְּכָתִיב (ישעיה ה, א) "אֲשִׁירָה נָא לִידִידִי". בְּחֻלְקוֹ שֶׁל יָדִיד, זֶה בְּנִימִין, שְׁנַאֲמַר (דברים לג, יב) "לְבַנְיָמִן אָמַר יָדִיד ה'". וַיִּתְפַּפְּרוּ בּוֹ יָדִידִים, אֱלוֹי יִשְׂרָאֵל, דְּכָתִיב "נִתְּתִי אֶת יְדִידוֹת נַפְשִׁי בְּכַף אוֹיְבֵיךָ".

יבא טוֹב וּיְקַבֵּל טוֹב מִטוֹב לְטוֹבִים. יבא טוֹב, זֶה מֹשֶׁה, דְּכָתִיב וַתֵּרָא אֵתוֹ כִּי טוֹב הוּא. וּיְקַבֵּל טוֹב, זֶה תּוֹרָה, דְּכָתִיב (משלי ד, ב) "כִּי לָקַח טוֹב" וְגו'. מִטוֹב, זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, דְּכָתִיב "טוֹב ה' לְכָל". לְטוֹבִים, אֱלוֹי יִשְׂרָאֵל, דְּכָתִיב (שם קכה, ד) "הִטִּיבָה ה' לְטוֹבִים".

יבא זֶה וּיְקַבֵּל זֹאת מְזֶה לְעַם זֶה. יבא זֶה, זֶה מֹשֶׁה, דְּכָתִיב (להלן לב, א) "כִּי זֶה מֹשֶׁה". וּיְקַבֵּל זֹאת, זֶה תּוֹרָה, דְּכָתִיב "זֹאת הַתּוֹרָה". מְזֶה, זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, דְּכָתִיב (להלן טו, ב) "זֶה אֱלֹי וְאֵנוּהוּ". לְעַם זֶה, אֱלוֹי יִשְׂרָאֵל, דְּכָתִיב (שם, טז) "עַם זֶה קִנִּיתִי".

וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים, דָּלֵא מְנוּ לָהּ מִצְרָאֵי אֵלֵא מִשְׁעֵתָא דְאַהֲדָרָה, וְהוֹת מַעֲבָרָא בֵּיהּ שְׁלוֹשָׁה יָרְחֵי מַעֲיָקָרָא.

ג וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינֹו. אֲמַאי תִּצְפְּנִיה וְתַזִּיל, אֵלֵא כָּל הֵיכָא דְשְׁמַעֵי מִצְרָאֵי דְמַתְגַּלִּיד יְנוּקָא, מִמְטֵי יְנוּקָא לְהֵתֵם וּמְעוּוּ כִּי הֵיכִי דְלִישְׁמַעוּהָ וּמְעוּוּ בְּהַדְיָה, דְּכָתִיב (שה"ש ב, טו) "אַחֲזוּ לָנוּ שׁוּעָלִים".

וַתִּקַּח לוֹ תִּבְתַּת גִּמְאָ, מַאי שְׁנָא גִמְאָ, אָמַר רַב אֶלְעָזָר, מְכָאן לְצַדִּיקִים שְׁמֻמוֹן חֲבִיב עֲלֵיהֶן מְגוּפוֹן, כָּל כְּדָ לְמָה, שְׂאִין פּוֹשְׁטִים יְדִיהֶם בְּגַזְל. וְרַבֵּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר, דְּבַר רַבְּדִי שְׁיָכּוּל לְעֵמֵד בְּפַנֵּי רַבְּדִי וּבְפַנֵּי קִשְׁהָ.

וַתַּחְמֶרָה בַּחֲמָר וּבְזֻפָּת, חֲמָר מְבַפְּנִים, וְזֻפָּת מְבַחוּץ, כְּדִי שְׁלֵא יָרִיחַ אוֹתוֹ צַדִּיק רִיחַ רַע.

וַתִּשָּׂם בְּסוּף, רַב אֶלְעָזָר אָמַר, יַם סוּף. רַבֵּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן אָמַר, אַגַּם כְּדְכָתִיב (ישעיה יט, ו) "קִנְיֵה וְסוּף קִמְלוּ".

ד כְּתִיב "וַתִּקַּח מֵרִים הַנְּבִיאָה אַחוֹת אֶהְרֹן", וְלֹא אַחוֹת מֹשֶׁה, מְלַמֵּד שְׁהִיְתָה מִתְנַבְּאָה כְּשֶׁהִיא אַחוֹת אֶהְרֹן, וְאַמְרָה עֲתִידָה אֲמִי שְׁתַּלְד בֶּן שֶׁהוּא מוֹשִׁיעַ אֶת

ישראל. בשעה שנולד משה נתמלא כל הבית אורה, עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה, בתי נתקיימה נבואתך. כשהטילהו לים [עמד אביה] וטפח לה על ראשה, אמר לה היכן נבואתך, היינו דכתיב ותתצב אחותו, לידע מה יהא בסוף נבואתה.

במדה שאדם מודד בה מודדין לו. וכן לענן הטובה, מרים המתינה למשה שעה אחת, שנאמר ותתצב אחותו מרחק, לפיכך נתעכבו לה ישראל שבעה זמים במדבר, שנאמר (במדבר יב, טו) "והעם לא נסע עד האסף מרים". יוסף וכו'. מי דמי התם חדא שעתא, הקא שבעה יומי. אימא ולענן מדה טובה אינו כן. רבא אמר, וכן לענן מדה טובה דפוותה מדה כנגד מדה, ולעולם מדה טובה מרבה ממדת פרענות.

ותתצב, אמר רבי יצחק, פסוק זה פלו על שם שכינה נאמר. ותתצב, דכתיב (ש"א ג, י) "ויבא ה' ויתיצב ויקרא בפעם בפעם". אחותו, דכתיב "אמר לחכמה אחתי את". מרחק, דכתיב (ירמיה לא, ב) "מרחק ה' נראה לי". (לדעת) [לדעה], דכתיב (ש"א ב, ג) "כי אל דעות ה'". מה, דכתיב, (דברים י, יב) "מה ה' אלהיך שואל מעמך". יעשה, דכתיב "יעשה ה' לאדני בבית נאמן". לו, דכתיב (שופטים ו, כד) "ויקרא לו ה' שלום".

ללמדך שבמדה שאדם מודד מודדין לו, מרים המתינה למשה שעה אחת, דכתיב ותתצב אחותו, והמקום עכב לה במדבר הארון והשכינה והכהנים והלוים ושבעת ענני כבוד, שנאמר "והעם לא נסע" וגו'.

ה ותירד בת פרעה לרחץ, שירדה לרחץ מגלולי בית אביה. וכן הוא אומר (ישעיה ד, ד) "אם רחץ ה' את צואת בנות ציון".

ונערתינה הלכות, אין הליכה אלא לשון מיתה, וכן הוא אומר (בראשית כה, לב) "אנכי הלך למות". ותירא את התבה בתוך הסוף, פיון דחזו דקא בעא לאצולי למשה, אמרו לה, גברתנו, מנהג של עולם מלך בשר ודם גוזר גזרה אם כל העולם פלו אין מקימין אותה בניו ובני ביתו מקימין אותה, ואת עוברת על גזרת אביך, בא גבריאל וחבטו בקרקע.

ותירד בת פרעה לרחץ על היאר, שהיתה מנגעת בנגעים קשים, ולא היתה יכולה לרחץ בחמין, וירדה לרחץ ביאר. וראתה הנער בוכה ושלחה גדה והחזיקה בו ונתרפאה, וקימתו לחיים. ואמרה, הנער הזה צדיק הוא, וכל המקימין נפש אחת כאלו קים עולם מלא. לפיכך זכתה לחיי העולם הבא.

וַיִּשְׁלַח ה' שָׂרֵב וְשֹׁמֵשׁ וְחֹס בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּבְעַר בְּשֵׁר הָאָדָם עָלָיו כַּאֲשֶׁר יִבְעַר הַשֹּׁמֵשׁ בְּתַקּוּפַת תַּמּוּז, וַיִּצַר לָהֶם מְאֹד, וַתֵּרֶד בַּת פְּרַעֲה לַרְחֹץ מִפְּנֵי הַחֹס וְהַשָּׂרֵב.

וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמֹתָהּ וַתִּקְחֶהָ, רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נַחֲמָיָה, חֵד אָמַר יְדָה, וְחֵד אָמַר שְׁפָחָתָהּ. מֵאֵן דָּאֲמַר יְדָה, דְּכַתְיב אֲמֹתָהּ. וּמֵאֵן דָּאֲמַר שְׁפָחָתָהּ, מִדְּלֵא כְּתִיב יְדָה. וְלִמָּאן דָּאֲמַר שְׁפָחָתָהּ, הָא אֲמַרְתָּ בָּא גְבַרְיָאֵל וְחַבְטֹן בְּקַרְקַע, דְּשִׁייר לָהּ חֵדָּא, דְּלָאוּ אֲרַח אֲרַעָא לְמִיָּקָם בַּת מְלָכָא לְחוּדָא. וְלִמָּאן דָּאֲמַר יְדָה לִיכְתוּב יְדָה, הָא קָא מְשַׁמַּע לֹן דְּאִשְׁתְּרַבֵּב אִישְׁתְּרַבּוּבִי, כְּדָאֲמַר מֵר וְכוּן אֲתָהּ מוּצָא בְּאֲמֹתָהּ שֶׁל בַּת פְּרַעֲה. וְכוּן אֲתָהּ מוּצָא בְּשִׁנֵי רְשָׁעִים, שְׁנַאֲמַר "שִׁנֵי רְשָׁעִים שְׁבַרְתָּ", אֵל תִּקְרָא שְׁבַרְתָּ אֵלָא שְׁרַבְבְּתָּ.

ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד, 'וַתִּרְא' מִבְּעֵי לֵיָהּ, אֵלָא שְׁרַאֲתָה עִמּוֹ שְׁכִינָה.

וְהִנֵּה נֶעַר בְּכָהּ, קָרִי לֵיָהּ נֶעַר וְקָרִי לֵיָהּ יֶלֶד, תִּנָּא, הוּא יֶלֶד וְקוּלוּ כְּנֶעַר, דְּבַרִּי רַבִּי יְהוּדָה. אָמַר לֵיָהּ רַבִּי נַחֲמָיָה, אִם כֹּן עָשִׂיתוּ לְמִשְׁהָ בַּעַל מוּס, אֵלָא מְלַמֵּד שְׁעָשְׂתָהּ לוֹ אִמּוֹ חֶפֶת נְעָרִים בַּתְּבָהּ.

דְּבַר אַחַר וְהִנֵּה נֶעַר בְּכָהּ, זֶה אֲהָרֹן. דְּבַר אַחַר, זֶה הַמְּלֵאָךְ שֶׁהִיָּה מִתְּלוּהָ עִמּוֹ, שְׁמֵלֵאָךְ נִקְרָא נֶעַר, שְׁנַאֲמַר (זכריה ב, ז ח) "רוּץ [דְּבַר] אֵל הַנֶּעַר הֵלֵךְ לֵאמֹר פְּרִזּוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם". וַתַּחְמַל עָלָיו, מְלַמֵּד כְּשֶׁאֲמָרוּ לָהּ נַעֲרוּתֶיהָ, הַנִּיחָתוּ, וְזָרַק הַקְּדוּשָׁה בְּרוּץ הוּא רַחֲמָנוּת בְּלִבָּהּ וְהַחֲזִירָה אֶצְלוֹ.

ז-ט וַתֹּאמֶר מִיֶּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה, שְׁעַל יְדוֹ יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לֵאמֹר (להלן טו), (ב) "זֶה אֵלֵי וְאֲנֹהוּ".

וַתִּלְךְ הָעֵלְמָה, שֶׁהָעֵלְמָה דְּבָרִים, שְׁלֵא אֲמָרָה שְׁהִיא אִמּוֹ. הִילִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה, מְלַמֵּד שֶׁהָרֵאֲתָהּ לָהּ כָּל אֲבָרָיו שֶׁל מִשְׁהָ וְאֲמָרָה לָהּ רָאִי וְהִזְהִירִי בּוֹ שְׁתַּחֲזִירִיהוּ לִי שְׁלָם.

מִיֶּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה, מִנָּא יְדָעָה, שְׁרַאֲתָה אֹתוֹ מְהוּל. זֶה מְלַמֵּד שֶׁהַתְּנַבְּאָה שְׁלֵא מִדְּעָתָהּ, זֶה נוֹפֵל וְאִין אַחַר נוֹפֵל. וְהִינּוּ דָאֲמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, מֵאִי דְכַתְיב (ישעיה ח, יט) "וְכִי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דְּרָשׁוּ אֵל הָאֲבוֹת וְאֵל הַיְדְּעוֹנִים הַמְּצַפְּצָפִים וְהַמְּהַגִּים". צוֹפִין וְאִין יוֹדְעִין מַה צוֹפִין מְהַגִּין וְאִין יוֹדְעִין מַה מְהַגִּין, רָאוּ שְׁמוֹשִׁיעֹן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּמִים הוּא לוֹקָה, עֲמָדוֹ וְגִזְרוֹ "כָּל הַבֵּן הַיְלוּד" וְגוֹ'. וְכִיּוֹן שֶׁהַשְּׁלֵךְ לַמִּים אֲמָרוּ תוֹ לֹא חֲזִינֵן כִּי הֵהִיא סִימָנָא, בְּטָלוּ לְגִזְרַתִּיהוּ, וְלֹא יָדְעוּ שְׁעַל יְדֵי מִי מְרִיבָה הוּא לוֹקָה. וְהִינּוּ דְכַתְיב (במדבר כ, יג) "הִמָּה מִי מְרִיבָה". "הִמָּה" רָאוּ

איצטגנני פֿרעה וטעו. וְהִינּוּ דִקְאָמֵר מֹשֶׁה (י"ב) שֶׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רִגְלִי, אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, בְּשִׁבְלֵי נִצְלַתְּם כָּלְכֶם.

רבי חנינא בר פפא אָמַר, אוֹתוֹ הַיּוֹם כ"א בְּנִיסוֹן הָיָה, אָמְרוּ מִלֵּאכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, מִי שֶׁעֲתִיד לֹאמַר לִפְנֵיךְ שִׁירָה עַל הַיָּם בַּיּוֹם הַזֶּה יִלְקַח בַּיּוֹם הַזֶּה. רַב אֲחָא בַר חֲנִינְאָ אָמַר, אוֹתוֹ הַיּוֹם שֶׁשָּׂה בְּסִינּוֹן הָיָה, אָמְרוּ מִלֵּאכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִי שֶׁעֲתִיד לְקַבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי יוֹם זֶה יִלְקַח בַּיּוֹם זֶה. בְּשִׁלְמָא לְמָאן דְּאָמַר בְּשִׁשָּׁה בְּסִינּוֹן, מִשְׁכַּחַת לָהּ שְׁלֹשָׁה יָרַח, דְּאָמַר מִר בְּשִׁבְעָה בְּאֶדְרַן נֹלַד מֹשֶׁה, וּבְשִׁבְעָה בְּאֶדְרַן מֵת מֹשֶׁה, וּמִשְׁבְּעָה בְּאֶדְרַן עַד שֶׁשָּׂה בְּסִינּוֹן שְׁלֹשָׁה יָרַח. אֵלֶּא לְמָאן דְּאָמַר בַּכ"א בְּנִיסוֹן, הֵיכִי מִשְׁכַּחַת לָהּ. אוֹתָהּ שָׁנָה מִעֲבַרְתָּ הַיְתָה, רַבּוּ שֶׁל רֵאשׁוֹן וְרַבּוּ שֶׁל אַחֲרוֹן וְאִמְצָעֵי שְׁלָם.

ותאמר אחתו אל בת פרעה האלף וקראתי לך אשה מינקת מן העברית, מאי שנא מן העברית, מלמד שהחזירהו על המצרות כלן ולא נק. אמר, פה שעתידי לדבר עם השכינה יינק דבר טמא, והיננו דכתוב (ישעיה כח, ט) "את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדדים".

ותלך העלמה שהלכה בזריות. רבי שמואל בר נחמני אמר שהעלימה את דבריה. ותאמר לה בת פרעה היליכי, מתנבאת ואינה יודעת מה מתנבאת, הא ליכי הא שליכי. ואני אתן את שכרך, לא דין לצדיקים שמחזיריו להן אבדתו אלא שנותניו להן שכר.

(להלן טו, כ) "ותקח מרים הנביאה" וכו' עד עמד אביה וטפח לה על ראשה וכו' מה יהא בסוף נבואתה.

ויהי מקץ שנתים ותביאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה כי מן המים משיתהו, ואביו קרא לו חֶבֶר, כי בעבורו חֶבֶר עם אשתו אשר גרש. ואמו קראתה לו יקותיאל כי קותהו אל שדיה וישיבהו האלהים אליה, ואחותו קראתה לו יִרְד, כי בעבורו ירדה אחריו אל היאר לדעת מה יהיה בסופו. ואחיו קרא לו אָבִי זְנוּחַ, לאמר זנח אבי את אמי והשיב בעבור זה. וקחת ומניקתו קראו לו אָבִי סוּכּוֹ, לאמר כספה הוצפן שלשה חדשים מפני בני חם. וכל ישראל קראו לו שְׁמֵעִיָה בֶן נְתַנְאֵל, כי ביקמו שמע אלהים את נאקתם מיד דוחקיהם.

ויהי בשנה השלישית ללדת משה, ופרעה יושב על כסאו, והגבירה יושבת מימינו, ובתיה יושבת משמאלו והנער יושב בחיקה וכל שרי המלוכה יושבים אצלו, ויהי הם יושבים אל השלחן ויושט הנער את ידו ויקח את העטרה מעל ראש המלך וישם אותה בראשו, ויבהלו המלך והשרים על זה ויתמהו תמיהה גדולה מאד.

ויען בלעם הקוסם אחד מסריסי המלך ויאמר זכר נא אדוני המלך את החלום אשר חלמת ואת אשר פתר עבדך ועתה הלא זה העלם מילדי העברים אשר אלהים בקרבם ומחכמה עשה זאת ויבחר לו את מלכות מצרים. מה עשה אברהם אשר התיש את חיל נמרד מלך כשדים, ואת אבימלך מלך גרר, וירש את ארץ בני חת ואת כל ממלכות כנען, ומצרימה נרד גם הוא ויאמר אל אשתו אחותי היא למען הכשיל מצרים ואת מלכה. גם יצחק מה עשה לפלשתים, אשר גר בגרר ויעצם כחו מפלשתים, גם את מלכם רצה להכשיל באמרו לאשתו אחתי היא. ויעקב הלך בעקבה ויקח מיד אחיו בן אמו את בכורתו ואת ברכתו, וילך פדנה ארם אל בית לבן אחי אמו, ויקח את בנותיו ואת מקנהו ואת כל אשר לו ויברח וישב בארצה כנען. מכרו בניו את יוסף וירד מצרימה וינתן בבית הפלא שנים שנים עשרה עד אשר חלם פרעה הקדמוני חלומו ויוציאהו מבית הפלא, ויגדלהו על כל שרי מצרים על פתרו חלומותיו לו. ויהי בהרעיב אלהים את הארץ וישלח ויבא את בניו ואת אחיו מצרימה ויכלכלם בלא מחיר והון, ואותנו קנה לעבדים, ואם על המלך טוב נשפכה את דמו ארצה בטרים יגדל ויקח את המלוכה מידך ותאבד תקנות מצרים אחרי מלכו. וישלח אלהים מלאך ממלאכים קדושים ושמו גבריאל וידמה כאחד מהם, ויען המלאך ויאמר אם על המלך טוב יביאו אבן שהם וגחלת אש וישימו אותם לפני הילד והיה אם ישלח ידו אל השם דע כי מחכמה עשה זאת ונהרגהו, ואם על הגחלת ישים ידו, דע כי לא מחכמה עשה זאת ונחיהו, וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר המלאך. ויביאהו לו את השם ואת הגחלת ויקח המלאך ידו אל הגחלת ותדבק הגחלת באצבע וישארה אל פיו ותבער קצת שפתו וישפת לשונו ונעשה כבד פה וכבד לשון, ויחדלו המלך והשרים מהמית את הילד, ויהי בבית פרעה אחרי כן שנים חמש עשרה.

יא-טו ויהי בהית הילד בבית המלך בבגדי ארגמן לבושו ויגדל בקרב בני המלך. ויהי מקצה שנים חמש עשרה לבוא בית המלך היא שנת שמונה עשרה ליום הנולדו, ויתאו הילד אל אביו ואל אמו וילך אליהם, ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ויהי כראת האיש המכה את משה וינס אליו לעזרה כי האיש משה נכבד וגדול בבית פרעה. ויאמר אליו בי אדוני, האיש המצרי הזה בא הלילה אל ביתי ויאסרני, ואל אשתי בא לפני, ועתה מבקש נפשי לקחתה. ויהי כשמע משה הדבר הרע הזה ויחר אפו מאד, וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול, ויצל את העברי מיד מכהו, וילך משה וישב בית המלך והאיש עברי שב לביתו. ויהי כשוב האיש הביתה ואמר לגרש את אשתו, כי לא נכון לבית יעקב לבא אל אשתו אחרי אשר הוטמאה, ותלך האשה ותגד לאחיה, ויבקש אחי האשה להרגו, וינס אל ביתו וימלט.

ויגדל משה, רב יהודה אומר, כל בנים אינו גדליו שהוא אומר ויגדל, אלא שהיה בו חמש שנים ונמצא כבו אחת עשרה, מה אומר ויגדל שני פעמים, למעלה בקומה, ולמטה בגדולה. מה היתה גדלתו, שיצא אל אחיו.

רמז קסז וירא איש מצרי, ראה אחד מנוגשי פרעה מכה לאחד מבני הקהתי הלויים שהו אחיו, והתחיל לקלל אותו בחרב שבפיו והרגו וטמנו בתוך מחנה ישראל, שנאמר ויטמנהו בחול. וכתוב "והיה מספר בני ישראל כחול הים". יצא ביום השני אמר לו דתו, מה אתה מבקש, להרג אותי בחרב שבפיד כשם שהרגת אתמול את המצרי, שנאמר "הלהרגני אתה עשה" אין כתיב כאן, אלא אתה אומר.

שלשה דברים נתן משה נפשו עליהו ונקראו על שמו. נתן נפשו על התורה, ונקראת על שמו, שנאמר (מלאכי ג, כב) "זכרו תורת משה עבדי", והלא תורת אלהים היא, דכתיב (תהלים יט, ח) "תורת ה' תמימה", אלא לפי שנתן נפשו עליה, שנאמר (להלן לד, כח) "ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה", ואומר "ואשב בהר ארבעים יום", הא לפי שנתן נפשו על התורה נקראת על שמו. נתן נפשו על ישראל, ונקראו על שמו, שנאמר (להלן לב, ז) "לך רד פי שחת עמך", הלא עם ה' הם, שנאמר "והם עמך ונחלתך", ואומר (יחזקאל לו, כ) "עם ה' אלה ומארכו יצאו", אלא לפי שנתן נפשו עליהו, שנאמר ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם, נקראו על שמו. נתן נפשו על הדין, שנאמר (דברים טז, יח) "שפטים ושטרים תתן לך", והלא המשפט לאלהים הוא, אלא לפי שנתן נפשו על הדין שנאמר ויצא ביום השני, ואומר מי שמך לאיש שר ושפט, ואומר "ויקם משה וישען", מדין ברח ולדין חזר (דברים לג, כא) "צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל". הא לפי שנתן נפשו על הדין נקראו על שמו.

ויפן כה וכה, אומר רבי חנינא, מצרי שהכה את ישראל חב מיתה, שנאמר ויפן כה וכה וירא פי אין איש ויד את המצרי. אומר רבי חנינא, הסוטר לועז של ישראל כאלו סוטר לועז של שכניה, שנאמר (משלי כ, כה) "מוקש אדם זלע קדש". אומר רב שמעון בן לקיש, כל המגביה ידו על חברו אף על פי שלא הכהו, נקרא רשע, שנאמר ויאמר לרשע "למה הכית" לא נאמר, אלא למה תכה. זעירא אומר רבי חנינא, נקרא חוטא, שנאמר (ש"א ב, טז) "וואם לא לקחתי בחזקה", וכתיב "והיה חטאת הנערים". רב הונא אומר, תקצץ ידו, שנאמר (איוב לח, טו) "ויזרוע רמה תשבר". רב הונא, קץ ידא. רב אלעזר אומר, אין לו תקנה אלא קבורה, שנאמר "וואיש זרוע לו הארץ".

והנה שני אנשים עברים נצים, אומר רבי אבהו, שהיו עקבותיהן מוציאין ניצוצין.

וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר, אֹמֵר הָיָה מֹשֶׁה לְפָנַי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, מִפְּנֵי מַה זֹאת הָאֵמָה מִשְׁתַּעֲבָדֶת יוֹתֵר מִכָּל הָאֲמוֹת שֵׁישׁ בְּעוֹלָם, אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר, הַחֲטָאָה הַזֹּאת שֶׁלֹּא עַל חֲנָם מִשְׁתַּעֲבָדִים.

מַה רָאָה מֹשֶׁה לִיתֵּן נַפְשׁוֹ עַל עָרֵי מְקַלֵּט שֶׁהוּא אֹמֵר (דְּבָרִים ד, מא), "אִזּוּ יִבְדִּיל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים", אָמַר רַבִּי לִוִי, מִי שֶׁאֵכָל אֶת הַתְּבַשִּׁיל הוּא יוֹדֵעַ טַעְמוֹ. כִּיצַד כְּשֶׁהֲרַג מֹשֶׁה אֶת הַמִּצְרִי וּבָא בַיּוֹם הַשְּׁנִי וּמָצָא לְדָתּוֹ וְאַבְיָרָם מְרִיבִין זֶה עִם זֶה, וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע, זֶה דָּתּוֹ, הַתְּחִיל מִבְּזָה אוֹתוֹ אָמַר לוֹ הַלְהַרְגֵנִי אֵתָּה אֹמֵר כְּאִשֶּׁר הֲרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי. כִּיִּן שֶׁשָּׁמַע פְּרַעֲהַ כִּן אָמַר כַּמָּה דְּבָרִים שֶׁמֵּעֵתִי וְשִׁתְּקַתִּי, כִּיִּן שֶׁהִגִּיעַ עַד שֶׁפִּיכּוֹת דְּמַיִם תִּפְסּוּ אוֹתוֹ, וְהִיאָדָּ בָרַח שֶׁהוּא אֹמֵר וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרַעֲהַ, אָמַר רַבִּי יִנְאִי, בָּא קִסְטִינָר לִיתֵּן הַחֶרֶב עַל צְנֹאָרוֹ וְקָהִית הַחֶרֶב מִצְנֹאָרוֹ, שֶׁנֶּעֱשֶׂה שֶׁל שֵׁישׁ, וְשָׁלְמָה מְקַלֵּס אוֹתוֹ, (ש"ה"ש ז, ה) "צְנֹאָרָדָּ כְּמִגְדַל הַשָּׁן". אָמַר רַבִּי אֲבִיתָר וְלֹא עוֹד אֵלָּא שֶׁנֶּהֱפָכָה הַחֶרֶב עַל קִסְטִינָר שֶׁנֶּאֱמָר "וַיִּצְלַנִּי מִחֶרֶב פְּרַעֲהַ". אָמַר מֹשֶׁה, לִי הִצִּיל אֲבָל לְקִסְטִינָר לֹא. אָמַר בַּר קַפְרָא, מִלְּאָדָּ יָרַד בְּדַמּוֹת מֹשֶׁה וְהִבְרִיחוֹ, וְהָיוּ סְבוּרִין בְּמִלְּאָדָּ שֶׁהוּא מֹשֶׁה. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, רָאָה נְסִים שֶׁעָשָׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, כָּל אוֹכְלוֹסֵי פְרַעֲהַ, מִהֵן נֶעֱשׂוּ אֱלֵמִים, מִהֵן נֶעֱשׂוּ חֲרָשִׁים, מִהֵן נֶעֱשׂוּ סוּמִים, וַיִּבְרַח מֹשֶׁה וְלֹא רָאוּ אוֹתוֹ. תִּדְעַ, בְּשַׁעֲהַ שֶׁבִקֵּשׁ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשַׁלּוֹחַ אוֹתוֹ בְּשַׁלְיחוֹתוֹ, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵין אֵת זְכוּר מַה עָשִׂיתִי לְאוֹכְלוֹסֵי פְרַעֲהַ שֶׁנֶּאֱמָר (לֵהלוֹ ד, יא) "מִי שֶׁסָּה לְאָדָם", וְאוֹתָהּ שֶׁעָה עֲמַדְתִּי לָדָּ, עֲכָשִׁיו אֵינִי עוֹמֵד לָדָּ. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, בֹּא וּרְאָה, אֵין מַעֲשֶׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּמַעֲשֶׂה בְּשָׂר וְדָם, בְּנֶהֱגַ שֶׁבְעוֹלָם, בְּשָׂר וְדָם עוֹשֶׂה לוֹ פְטָרוֹן שֶׁהוּא מִתְקַיֵּם עָלָיו, וְהוּא נִתְפָּס בְּאַנְקְלִימוֹן, הִלְכוּ וְאָמְרוּ לוֹ לְפִטְרוֹנוֹ נִתְפָּס בֶּן בֵּיתוֹ, אָמַר לָהֶם אֲנִי מִתְקַיֵּם עָלָיו, יִצָּא לִהְרַג, הִיכֹן הוּא וְהִיכֹן פְטָרוֹנוֹ. אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן, אָמְרוּ מִלְּאֲכֵי הַשָּׂרֵת נִתְפָּס מֹשֶׁה בֶּן בֵּיתָדָּ אָמַר לָהֶם אֲנִי מִתְקַיֵּם עָלָיו, אָמְרוּ לִיהֵ הָרִי הוּא עוֹמֵד לְפָנָי פְרַעֲהַ, הָרִי אֶפְרַיִם יִשְׂרָאֵל וְנִקְרִין, הָרִי הוּא יוֹצֵא לְהַרְגַּ, אָמַר לָהֶם הָרִי אֲנִי מִתְקַיֵּם עָלָיו, מִנִּין (לֵהלוֹ ח, ד) "וַיִּצְלַנִּי מִחֶרֶב פְּרַעֲהַ".

וַיִּדָּ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל, בְּשַׁעֲהַ שֶׁהֲרַגוֹ לֹא הָיָה שֵׁם מִצְרִי אֵלָּא יִשְׂרָאֵל וְאֵין חוֹל אֵלָּא יִשְׂרָאֵל, מַה הַחֹל הָיָה מְטַלְטְלוֹ מִמְקוֹם לְמְקוֹם וְאֵין קוֹלוֹ הוֹלָדָּ, כָּדָּ יִשְׂרָאֵל אֵין רָאוִי לָהֶן לְהִיּוֹת בְּעַלֵּי לְשׁוֹן הָרַע. אֱלוֹלֵי אֱלוֹ רְשָׁעִים לֹא יִצָּא הַדָּבָר לְעוֹלָם. וּמִי הָיוּ, דָּתּוֹ וְאַבְיָרָם. וְלָמָּה כָּל מַה שֶׁאֵתָּה יָכוֹל לְתַלּוֹת בְּרְשָׁעִים תִּלְהַ. הֵם שֶׁאָמְרוּ הַדָּבָר הַזֶּה, וְהֵן שֶׁהוֹתִירוּ אֶת הַמֶּן. וְהֵן שֶׁאָמְרוּ (בַּמְדָּבָר יד, ד) "נִתְנָה רֹאשׁ" וְהֵן שֶׁנֶּחְלְקוּ עִם קָרַח.

מִי שֶׁמָּדָּ לְאִישׁ שָׂר וְשִׁפְטָ, שֶׁבְּאוֹתָהּ שַׁעֲהַ לֹא הָיָה כִּי אִם בֶּן עֲשָׂרִים, שֶׁמְסַרְתָּ בְּיַדְנוֹ, עֲשָׂרִים שָׁנָה גְדַל בְּפִלְטִין שֶׁל פְּרַעֲהַ, וְשִׁשִּׁים שָׁנָה הָיָה בְּמַדְיָן. כְּשֶׁנֶּגְלָה עָלָיו

הקדוש ברוך הוא, בן שמונים שנה היה. ואמרו מי שמך לאיש, שאין אדם נקרא איש עד עשרים וחמש שנים, כלומר עדיין לא הגעת לאיש, ואחר כך אמרו לו לא בנה של יוכבד אתה דידך שקורין לך בן בתנה.

ויפן כה וכה וירא כי אין איש, ראה שאין גר וצדיק עומד מפניו. דבר אחר, למלאכים המקיפין אותו שאל אם ראוי להרגו, דכתיב "זה בכה וזה אמר בכה". דבר אחר, אמר לפני הקדוש ברוך הוא אם כך הורגין בניו איה (בראשית טו, ה) ה"כה" שאמרת לאברהם. דבר אחר, למי תאמר כה בסיני "כה תאמר לבית יעקב".

שני אנשים עברים נצים, שראו נצוצות יוצאות מעקבותיהם, ונותנין עלילות לפני משה כדי שיגלה על דו.

מי שמך לאיש, אמר הקדוש ברוך הוא, בשימה גנו אותך, בשימה אני עושה אותך שופט, שפאמר (להלן כא, א) "אלה המשפטים אשר תשים לפניהם".

הלהרגני אתה אומר, נתנבאו על עצמן שבאמירה הוא מבליען, שפאמר (במדבר טז, ל) "ואם בריאה יברא ה'".

אכן נודע הדבר, מלמד שהיה משה מהרהר מה ראה הקדוש ברוך הוא לשעבד ישראל יותר מכל האמות. עד שבאו דתן ואבירם שעשו בו דלטוריא. הלכו ואמרו לפרעה, מבזה הוא על פורפירא שלך, ועל עטרה שלך אמר להם יערב לו. הוא מסייע לשונאים, מנד בקש להרגו. רב נחמן אמר, על הכל ערב לו, עד שאמרו ליה אינו בן בתך. ורבנן אמרי, על הכל לא הקפיד עד שאמרו לו שופך דמים הוא והרג את המצרי.

וירא איש מצרי מכה איש עברי, המצריים היו נוגשים, וישראל היו שוטרים, ומצרי ממנה על עשרה שוטרים, והשוטר ממנה על עשרה מישראל, נמצא הנוגש ממנה על מאה ועשר בני אדם. חד זמן קרו נוגש גבי שוטר, אמר לו זיל כבוש עישוריתך, אזל למיכנש עישוריתך שתקה לו אשה, אמרה דהדין גברא דידי יצא, והבעל הטמין עצמו אחרי הסלם, פיון שסבר שיצא בעלה נכנס וקלקל עמה, הפך לאחוריו וחמתיה, פיון דינדע דארגיש ביה נפק מן ביתא והנה מחי ליה כל ההוא יומא ואמר לו לעי טבות לעי טבות צפה משה רבנו ברוח הקדש מאי הנה ליה גבה, אמר, לא מסתתה דקלקל עם אתתיה עוד בעי מיקטליניה. מיד ויפן כה וכה ראה מה שעשה לו בבית, ומה שהיה לעשות לו בשדה.

וירא כי אין איש, רבי יהודה אומר, ראה שאין מי שיעמד ויקנא לשמו של הקדוש ברוך הוא להרגו, ועמד וקנא והרגו. רבי נחמיה אומר, ראה שאין מי שיעמד

וַיִּזְכֹּר עָלָיו אֶת הַשֵּׁם וַיִּהְרַגְנִי וַהֲזָכִיר עָלָיו וַהֲרָגוּ. וּרְבִנּוּ אָמְרִי, רָאָה שְׂאִין תּוֹחֶלֶת עֲתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ וְלֹא מִבְּנָיו וְלֹא מִבְּנֵי בְּנָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת וְעָמַד עָלָיו וַהֲרָגוּ. בְּמֵה הָרָגוּ, רַבִּי יִצְחָק אָמַר בְּאֶגְרוֹף הָרָגוּ. כְּמוֹ דָּאֵת אָמַר "וְלֹהֲכוֹת בְּאֶגְרוֹף רְשָׁעִי". רַבִּי לִוִּי אָמַר, בְּמִסְטִירִין שֶׁל יִשְׂרָאֵל. הֲדָא הוּא דְכָתִיב "וְהָיָה מִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחֹל הַיָּם".

רמז קסח וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרַעֲה, כְּתִיב (ישעיה כו, כ) "לֵךְ עִמִּי בֵּא בְּחֻדְרֵיךָ", בְּשָׁעָה שֶׁאַתָּה רוֹאֶה הַשָּׁעָה חֲצוּפָה, לֹא תַעֲמַד כְּנִגְדָה, אֲלֵא תֵן לָהּ מְקוֹם, הַסֵּתֶכְלוּ בִּי כְּבִיכּוֹל, כְּשֶׁרֵאִיתִי הַשָּׁעָה חֲצוּפָה בְּעוֹנוֹתֵיכֶם, נִתְתִּי לָהּ מְקוֹם, שְׁנֵאֲמַר (איכה ב, ג) "הַשִּׁיב אַחֲוֹר יְמִינוֹ". וְכֹל מִי שֶׁעוֹמֵד כְּנִגְדַּת הַשָּׁעָה נוֹפֵל בְּיָדָהּ, וְכֹל מִי שֶׁנוֹתֵן מְקוֹם לַשָּׁעָה הַשָּׁעָה נוֹפֶלֶת בְּיָדוֹ. נְבוֹת עָמַד כְּנִגְדַּת הַשָּׁעָה וְנָפַל [בְּיָדָהּ]. אֲבָרְהָם נָתַן מְקוֹם לַשָּׁעָה וַיִּבְרַח מִפְּנֵי נִמְרֹד, וְנִפְלָה בְּיָדוֹ. יִצְחָק נָתַן מְקוֹם לַשָּׁעָה, וְנִפְלָה בְּיָדוֹ, שְׁנֵאֲמַר (בראשית כו, כו) "וַאֲבִימֶלֶךְ הִלְךְ אֵלָיו מִגְרָר". מֹשֶׁה נָתַן מְקוֹם לַשָּׁעָה, שְׁנֵאֲמַר וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרַעֲה, וַחֲזָרָה הַשָּׁעָה וְנִפְלָה בְּיָדוֹ, שְׁנֵאֲמַר "גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָדוֹל מְאֹד וְגוֹ' בְּעֵינַי עֲבָדִי פְרַעֲה". דָּוִד נָתַן מְקוֹם לַשָּׁעָה, (ש"א כ, א) "וַיִּבְרַח דָּוִד מִנְּיוֹת", חֲזָרָה הַשָּׁעָה וְנִפְלָה בְּיָדוֹ, וְאָמַר לוֹ שְׂאוּל, "יִדְעָתִי כִּי מֶלֶךְ תִּמְלֹךְ". וְכוּ יַעֲקֹב נָתַן מְקוֹם לַשָּׁעָה, "וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שָׂדֵה אָרֶם", וְנִפְלָה הַשָּׁעָה בְּיָדוֹ, (בראשית לו, ו) "וַיִּקַּח עִשָׂו אֶת נַשְׂיוֹ" וְגוֹ'.

וַיְהִי כְּמִלּוֹךְ פְרַעֲה עַל מִצְרַיִם וַיִּכְבֵּד לְבוֹ עַל כָּל יוֹשְׁבֵי אֶרְצוֹ וְגַם עַל בֵּית יַעֲקֹב לֹא חָמַל בְּעֲצַת בַּלְעָם הַקּוֹסֵם וַיִּשְׁנֵי בְּנָיו, כִּי יוֹעֲצִים לְמֶלֶךְ הָיוּ בְּיָמֵים הַהֵם, וַיּוֹעֵץ הַמֶּלֶךְ אֶת שְׁלֹשֶׁת יוֹעֲצָיו (לעיל א, ט) "וַיֹּאמֶר הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', וַיַּעַן רְעוּאֵל הַמְדִינִי אֶת הַמֶּלֶךְ, אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב אֵל תִּשְׁלַח דָּדָה בָּם, כִּי אֱלֹהֵיהֶם בָּחַר בָּם מִיָּמֵי קֶדֶם וַיִּקְחֶם לְחֻבֵּל נַחֲלָתוֹ מִכָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ, וּמִי בְּכָל מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁלַח יָדוֹ בָּם וְנָקָה וְלֹא עָשָׂה בּוֹ אֱלֹהֵימוֹ נֶקֶם. הֲלֹא בְרַדְתָּ אֲבָרְהָם מִצְרִימָה וַיִּצֹו פְרַעֲה לְקַחַת אֶת שְׂרֵי אֲשֶׁתוֹ וַיִּנְגַעְהוּ ה' נִגְעִים גְּדוֹלִים עַד אֲשֶׁר הִשִּׁיב אֶת אֲשֶׁתוֹ. גַּם לְאֲבִימֶלֶךְ הַגְּרָרִי הוֹכִיחַ בְּעֶצֶר כָּל רָחֵם וְהִשִּׁיב לוֹ אֲשֶׁתוֹ. אִף אֵל יִצְחָק הַפְּלִיא פְלָאִיו בְּהַגְרָשׁוֹ מִגְרָר וַיִּתְיַבְּשׁוּ כָּל מוֹצְאֵי מִיָּמִיָה, וְעֲצֵי תְנוּבָתָם לֹא צָמְחוּ, וַשְׂדֵי נְשִׂיהֶם וּבְהֶמְתָּם צָמְקוּ, וַיִּלְךְ אֵלָיו אֲבִימֶלֶךְ מִגְרָר וַאֲחֻזַּת מִרְעָהוּ וּפִיכַל שֶׁר צָבָאוֹ וְקָדוֹ לוֹ אֶרְצָה וַיִּבְקֶשׁוּ מִמֶּנּוּ תַחֲנֹה, וַיִּתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם אֵל ה' וַיַּעֲתֶר לוֹ וַיִּרְפָּא אוֹתָם. יַעֲקֹב אִישׁ תָּם הֵצֵל בְּתַמּוֹ מִיַּד עִשָׂו וְלָבָן הָאֲרָמִי וּמִיַּד כָּל מַלְכֵי כְּנָעַן, וּמִי הוּא אֲשֶׁר שָׁלַח בָּהֶם יָדוֹ וְנָקָה, וְהֲלֹא אֲבִיךָ גִדְלָת אֶת יוֹסֵף עַל כָּל כָּל חֲכָמָתוֹ וּמַלְטָת כָּל שׁוֹכְנֵי אֶרֶץ מִן הָרָעֵב, וַיִּצֹו לְהוֹרִיד יַעֲקֹב מִצְרִימָה לְמַעַן תִּמְלֹט אֶרֶץ מִצְרַיִם מִרָעֵב, וְעַתָּה אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ, חַדֵּל מִהִשְׁחִיתָם, וְאִם אֵין בְּלִבְךָ לְהוֹשִׁיבָם בְּמִצְרַיִם, שָׁלַח אוֹתָם מִזֶּה וַיִּלְכוּ לְאֶרֶץ כְּנָעַן. וַיִּחַר אִף פְרַעֲה, וַיִּבְרַח (מֹשֶׁה) [וַיִּתְרוֹ] וַיִּמְלֹט מִדִּינָהּ, וּמִטָּה יוֹסֵף לָקַח בְּיָדוֹ. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאִיּוֹב הַעוֹצֵי, מַה יַעֲשֶׂה בְּאֵלָהּ, וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלֹא כָּל יוֹשְׁבֵי אֶרְצָה בְּיָדָהּ, כְּטוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשָׂה. וַיֹּאמֶר בַּלְעָם הַפְּתוּרִי לְמֶלֶךְ, אִם

בְּלִהְיֹת אֵשׁ תֹּאמַר לְהַמְעִיטָם, הֲלֹא אֱלֹהֵימוֹ מִלֵּט אֶת אֲבֹרָתָם מֵאוֹר כְּשֵׁדִים. וְאִם
בְּחֶרֶב תֹּאמַר לְהַשְׁמִידָם, הֲלֹא יִצְחָק בָּא לְהַאֲסֹף וַיִּתֵּן אֵיל תַּחְתָּיו. וְעַתָּה אֲדוֹנֵי
הַמֶּלֶךְ אִם תִּבְקֶשׁ לְמַחֹת אֶת שְׂמֹם, צֹנֵה לְהַטִּיל יְלֻדֵיהֶן הַמַּיִמָּה, כִּי לֹא נִסָּה אַחַד
מֵהֶם בְּזֶה, וַיִּיטֹב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן.

וַיְהִי כִּאֲשֶׁר גָּדַל מֹשֶׁה בְּבֵית הַמֶּלֶךְ, וַתַּחֲשִׁבְהוּ בַת פְּרָעָה לְבֹן, וַיִּירָאוּ מִפְּנֵיו כָּל בֵּית
פְּרָעָה. וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּגַּד לְבַלְעָם לֵאמֹר, הִנֵּה בֶן בַּתְּיָה מִבְּקֶשׁ לְהַרְגֶךָ, וַיִּבְרַח בְּלָעָם
הַקּוֹסִם וּשְׁנֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיִּנְסוּ וַיִּמְלְטוּ אֶת נַפְשָׁם וַיֵּלְכוּ אַרְצָ כּוּשׁ.

בַּיָּמִים הָהֵם נִהְיִתָּה מְלַחֲמָה בֵּין כּוּשׁ וּבֵין בְּנֵי קֶדְם וַיֵּצֵא קוֹקְנוֹס מֶלֶךְ כּוּשׁ לְהִלָּחֵם
בְּאַרְם וּבְבְנֵי קֶדְם, וַיַּעֲזֹב אֶת בְּלָעָם הַקּוֹסִם הוּא לְבֹן הָאֲרָמִי מִפְּתוֹר, וּשְׁנֵי בָנָיו
יָנוּס וַיִּמְבָּרוּס, לְשֹׁמֵר אֶת הָעִיר וְדַלֵּת הָאֲרָץ אִתּוֹ, וַיּוֹעֵץ בְּלָעָם אֶת עַם הָאֲרָץ לְמַרְד
בְּמֶלֶךְ קוֹקְנוֹס לְבַלְתִּי בּוֹא הָעִירָה, וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו עַם הָאֲרָץ, וַיִּשְׁבְּעוּ לוֹ וַיִּמְלִיכֵהוּ
עֲלֵיהֶם, וְאֵת בָּנָיו הִפְקִידוּ לְשָׂרֵי צְבָאוֹת, וַיִּגְבְּיֵהוּ אֶת חוֹמוֹת מְאֹד מִשְׁנֵי צְדֵי
הָעִיר, וּמִן הָעֵבֶר הַשְּׁלִישִׁי חֲפְרוּ בְּאֵרוֹת רַבּוֹת אֵין מִסְפָּר בֵּין הָעִיר וּבֵין הַנְּהָר
הַסּוֹבֵב אֶת כָּל אֲרָץ כּוּשׁ, וַיִּבְקִיעוּ שָׁם אֶת מִי הַנְּהָר. וּמִן הָעֵבֶר הַרְבִּיעִי קִבְּצוּ
נַחְשִׁים לְרַב מְאֹד בְּלַחְשֵׁיהֶם וּבְכַשְׁפֵּיהֶם וְאֵין יוֹצֵא וּבָא אֲלֵיהֶם. וַיְהִי כְּשׁוּב הַמֶּלֶךְ
וְכָל שָׂרֵי הַחֵילוֹת מִן הַמְּלַחֲמָה, וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּירָאוּ אֶת חוֹמוֹת הָעִיר כִּי גָבְהוּ
מְאֹד, וַיֹּאמְרוּ, רָאֵה רָאוּ כִּי אַחֲרָנוּ בְּמְלַחֲמָה וַיִּגְבְּיֵהוּ אֶת חוֹמוֹת הָעִיר וַיִּחְזִיקוּם
לְבַלְתִּי בּוֹא עֲלֵיהֶם מִלְכֵי כְּנָעַן לְמְלַחֲמָה. וַיְהִי כִּאֲשֶׁר קָרְבוּ אֶל הָעִיר וַיִּירָאוּ וַהֲנִיחָה
שְׂעָרֵי הָעִיר סְגוּרִים, וַיִּקְרָאוּ אֶל הַשּׁוֹעֲרִים לֵאמֹר, פְּתִחוּ לָנוּ וְנִבְּוֹאָה הָעִירָה.
וַיִּמְאַנּוּ הַשּׁוֹעֲרִים לְפָתַח לָהֶם בְּמִצּוֹת בְּלָעָם הַקּוֹסִם, וְלֹא נִתְּנוּם לְבֹא הַשְּׂעָרָה
וַיַּעֲרְכוּ מְלַחֲמָה נֹכַח הַשְּׂעָרָה, וַיִּפֹּל מִחִיל קוֹקְנוֹס בַּיּוֹם הַהוּא מֵאָה וּשְׁלוֹשִׁים אִישׁ.
וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁנִי וַיִּלְחַמוּ מֵעֵבֶר הַנְּהָר, וַיָּבֹא שְׁלֹשִׁים רְכָבֵי הַפָּרָשִׁים בַּיָּמִים הָהֵם
וְלֹא יָכוּלוּ וַיִּטְבְּעוּ בְּתוֹךְ הַבּוֹרוֹת וַיָּמוּתוּ. וַיִּצּוּ הַמֶּלֶךְ לְחַטֵּב עֲצִים לַעֲשׂוֹת רַפְסוּדוֹת
לְעֵבֶר עֲלֵיהֶם, וַיַּעֲשׂוּ. וַיְהִי בְּבּוֹאָם אֶל מְקוֹם הַבּוֹרוֹת, הָיוּ הַמַּיִם מִתְּגַלְגְּלִים
בְּרַחֲמִים. וַיִּטְבְּעוּ בַּיּוֹם הַהוּא מְאֹתִים אִישׁ עַל עֵשֶׂר רַפְסוּדוֹת. וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי,
וַיָּבּוֹאוּ מִצַּד הַנְּחֻשִׁים וְלֹא יָכְלוּ לְגַשֵּׁת שָׁמָּה, וַיַּהֲרֹגוּ הַנְּחֻשִׁים מֵאָה וּשְׁבַעִים אִישׁ,
וַיִּחַדְּלוּ לְהִלָּחֵם עַל כּוּשׁ.

וַיְהִי בְּהֵיוֹת הַמִּצּוֹר עַל כּוּשׁ, וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִמִּצְרַיִם וַיָּבֹא אֶל מַחְנֵה קוֹקְנוֹס מֶלֶךְ
כּוּשׁ, וּמֹשֶׁה בֶן שְׂמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּבָרְחוֹ, וְהַיָּמִים אֲשֶׁר צָר קוֹקְנוֹס עַל כּוּשׁ, תִּשְׁעַ
שָׁנִים, וַיְהִי הַבְּחֹר הוֹלֵךְ וּבָא עִמָּהֶם וַיִּאָּהֵב הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וְכָל חֵיל הַמְּלַחֲמָה אֶת
הַבְּחֹר כִּי רַב וַיִּקִּיר הוּא, וְקוֹמָתוֹ כְּאַרְזוֹ וּפְנָיו כְּצִאֵת הַשֶּׁמֶשׁ, וְכַח גְּבוּרָתוֹ כְּאַרְיֵ,
וַיְהִי יוֹעֵץ לְמֶלֶךְ. וַיְהִי מִקֶּץ תִּשְׁעַ שָׁנִים וַיִּחַלְּהָ הַמֶּלֶךְ אֶת חָלְיוֹ אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ, וַיְהִי
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לַעַת חִלּוֹתוֹ, וַיָּמָת, וַיִּחַנְטֵהוּ עֲבָדָיו וַיִּקְבְּרֵהוּ נֹכַח שְׂעַר הָעִיר הַפּוֹנֶה
אַרְצָ מִצְרַיִם וַיִּבְנוּ עָלָיו בִּנְיָן גָּדוֹל נָאֵה וְגִבוֹה מְאֹד, וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו כָּל מְלַחֲמוֹתָיו וְכָל

גבורותיו. ויהי אחרי השלימו הבגנו, ויאמרו איש אל רעהו מה נעשה, אם אמרנו נלחמה העירה, ויפלו ממנו חללים רבים, ואם אמרנו נשב במצור, ושמעו כל מלכי ארם ובני קדם כי מת מלכנו ויבאו עלינו פתאם ולא ישאירו לנו שריד, ועתה לכו ונמליכה עלינו מלך ונשב במצור עד תנתן העיר בגדנו. וימהרו ויפשיטו איש לבושו וישליכו ארצה, ויעשו במה גדולה ויושיבו עליה את משה, ויתקעו בשופרות ויאמרו יחי המלך יחי המלך, וישבעו כל השרים וכל העם לתת לו את הכושית הגבירה אשת קוקנוס לו לאשה וימליכו אותו עליהם. ומשה בן שבע ועשרים שנה במלכו על בני כוש. ויהי ביום השני למלכו, ויועדו כלם לפני משה ויאמרו לו, אם על המלך טוב הבה לנו עצה מה נעשה, כי זה תשע שנים לא ראינו את נשינו ואת בנינו ונשב במצור. ויעו המלך את העם ויאמר אם תשמעו בקולי דעו כי תנתן העיר בגדינו, ועתה אם נלחם נלחם בהם, ויפלו ממנו כבראשונה, ואם אמרנו נבא העיר, ויטבעו ממנו כבראשונה, עתה לכו העירה והביאו מבני החסידה איש אפרוחו בגדו, ויעשו כדבר המלך. ויהי כאשר גדלו בני החסידה ויצו המלך להרעיבם ימים שנים, ויעש העם כן. ויהי ביום השלישי ויאמר המלך אליהם, לבשו איש כלי מלחמתו בגדו ורכבו איש על סוסו וקחו איש אפרוחו בגדו ונקומה ונלחמה בעיר מקום אשר הנחשים שם, ויעשו כדבר המלך. ויהי בהגיעם אל מקום הנחשים, ויאכלום וישביתום מן המקום ההוא. ויהי כראות המלך והעם כי נשבתו הנחשים, ויריעו העם תרועה גדולה וילחמו העירה ויתפשוה, ויבאו איש אל ביתו אל אשתו ואל אשר לו. וימתו ביום ההוא מעם הארץ אלף ומאה איש מיושבי העיר, ומעם המצור לא מת אחד. ויהי כראות בלעם הקוסם כי נלכדה העיר, ויפתח השער וירכב על הסוס הוא ושני בניו, וינסו ויבאו מצרים אל פרעה מלך מצרים, המה החרטמים המכשפים הכתובים בספר הנזר היועצים אל פרעה לאבד שם יעקב מעל פני האדמה. וילכד משה את העיר בחכמתו, ויושיבהו על כסא המלוכה, וישימו כתר מלכות בראשו, וגם את הכושית הגבירה נתנו לו לאשה, ויירא משה את אלהי אבותיו ולא בא אליה כי זכר את השבועה אשר השביע אברהם את אליעזר עבדו לאמר, (בראשית כד, ג) "לא תקח אשה לבני מבנות כנען". וגם פה עשה יצחק בברח יעקב מפני עשו, ויצוהו ויאמר לו, לא תתחתן בבני חם, כי זכרנו את אשר נתן את בני חם לעבדים לבני שם ולבני יפת, ויירא משה מפני ה' אלהיו ויתהלך לפניו באמת בכל לבבו, ולא סר מן הדרך אשר הלכו בה אברהם יצחק ויעקב, ויתחזק במלכות בני כוש וילחם את אדום ואת בני קדם ואת ארם, ויכניעם תחת יד בני כוש. והימים אשר מלך על בני כוש, ארבעים שנה. ויצלח בכל מלחמתו, כי ה' אלהי אבותיו אתו. בשנת ארבעים למלכו והוא יושב על כסא המלוכה והגבירה יושבת לימינו אצלו, ותאמר הגבירה אל השרים ואל העם, הנה זה ארבעים שנה אשר מלך זה על כוש, ואלי לא קרב, ואת אלהי בני כוש לא עבד. ועתה שמעו נא בני כוש ולא ימלך עליכם זה, הנה מונחם בני ימלך עליכם, כי טוב לכם לעבד את בן אדוניכם מעבד

איש נכרי עבד מלך מצרים. ויהי כל העם נדון עד הערב, וישפיעו בבקר וימליכו את מונחם בן קוקנוס עליהם, וייראו בני כוש לשלח יד במשה, וכי זכרו את השבועה אשר נשבעו לו, ויתנו לו מתנות גדולות וישלחו בכבוד גדול, ויצא משם ויחדל ממלוד על כוש. ומשה בן שבע שנים וששים שנה בצאתו מכוש, כי מה יצא הדבר כי בא הקץ אשר התעתד מימי קדם להוציא את בני ישראל.

וילך משה מדינה כי ירא [לשוב] מצרימה מפני פרעה, ויבא אל רעואל ויספר לו משה את אשר ברח ממצרים, ואת אשר מלך על בני כוש, ואת אשר לקחו ממנו המלוכה ויגרשהו. ויהי כשמע רעואל את דבריו, אמר בלבו, אתנה זה בית הפלא וארצה בו לבני כוש, כי נוסס הוא, ויקחהו אל בית הסהר ויהי כלוא שם עשר שנים. ויהי בהיותו עצור שמה, ותחמל עליו צפרה בת רעואל ותכללהו לחם ומים. ויהי מקץ עשר שנים ותאמר אל אביה לאמר, האיש העברי אשר כלאו זה עשר שנים בבית הסהר ואין דורש ואין מבקש אליו, ועתה אם טוב בעיניך אבי, נשלח ונראה אם מת ואם חי הוא, ואביה לא ידע כי כללתהו. ויען ויאמר רעואל הנהיה כדבר הזה להעצר גבר בבית הפלא עשר שנים ולא יאכל ויחיה. ויען צפרה את אביה לאמר, הלא שמעת [אבי] כי אלהי העברים גדול ונורא הוא ומפליא להם בכל עת. הוא הציל אברהם מאור כשדים, ואת יצחק מן החרב, ואת יעקב מן המלאך בהאבקו עמו. וגם עם זה רבות עשה ויצילהו מאור מצרים, ומחרב פרעה, גם מזה יכול למלטהו. וייטב הדבר בעיני רעואל ויעש בן כדבר בתו, וישלח אל הבור לראות מה נעשה בו. ויראו והנה האיש חי ועומד על רגליו ומתחנן אל אלהי אבותיו. ויוציאוהו מן הבור ויגלחהו וישנו את בגדי כלאו, ויאכל לחם. וירד האיש אל גנת רעואל אשר אחרי הבית, ויתפלל אל אלהיו אשר עשה אתו נפלאות רבות. ויהי בהתפללו, ויבט בצדו והנה מטה ספיר מצב ארצה והוא נטוע בתוך הגנה, ויקרב אל המטה והנה חקוק בו שם ה' אלהים צבאות כתוב ומפרש על המטה, ויקרא בו, ויתלשהו כהתלש עץ יער מסבכו ויהי למטה בכפו. והוא המטה הנברא בתבל מפעלות אלהים אחרי בוראו שמים וארץ וכל צבאם, ימים ונהרות וכל דגתם. ויהי בהגרש אדם מגן עדן, ויקח את המטה בידו ויצא ויעבד את האדמה אשר לקח משם, ויגיע המטה עד נח ויותר אל שם ואל תולדותיו עד הגעתו אל ידי אברהם העברי, (בראשית כה, ה) "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק", גם את מטה האותיות ירוש ירש.

ויהי כפרוח יעקב פדנה ארם, ויקחהו בידו, ובבואו אל יצחק אביו בארה שבע, נטוש לא נטשו, וברדתו מצרימה לקחו בידו ויתנהו אל יוסף שכם אחד על אחיו, כי באמצו לקחו יעקב מיד עשו אבי אדום. ויהי אחרי מות יוסף וישבו שרי מצרים בית יוסף, ויגיע המטה אל יד רעואל המדיני, ובעת צאתו ממצרים לקחו בידו ויטעהו בתוך גנתו. ויבחנו כל גבורי קיני לתולשו, בבקשם לקחת צפרה בתו ולא יכלו, וישאר בתוך הגן עד בא אשר לו המשפט ויקחהו. ויהי פראות רעואל

את המטה בגדו ויתמה על ככה, ויתן רעואל צפרה בתו למשה. ומשה בן שבע שנים ושבעים שנה בצאתו מבית הסהר ויקח צפרה המדינית לאשה ותלד צפרה בדרכי בני ישראל לא חסרה דבר מצדקת שרה ורבקה רחל ולאה גבעות עולם, ותהר בן ויקרא משה שמו גרשם וגו', רק לא מל את בשר ערלתו בגזרת רעואל חותנו, ויהי בעת ההיא מקץ שלש שנים ותהר עוד ותלד בן שני, וימל את בשר ערלתו ויקרא שמו אליעזר וגו'.

טז-יח רמז קסט ולכהן מדן שבע בנות, ששה שמות נקראו לו, יתר, יתרו, רעואל, חובב, קיני, פוטיאל.

אית דאמרי שבעה שמות נקראו לו, יתר, יתרו, חבר, חובב, רעואל, פוטיאל, קיני. יתר, נעל שהותיר פרשה אחת בתורה. יתרו, שהותיר במעשים טובים. חבר, שנתחבר למקום. חובב, שהוא חביב למקום כבו. רעואל, שהוא פרע למקום. פוטיאל, שנפטר מע"ז. קיני, שקנה למקום וקנה לו את התורה. דבר אחר, בתחלה לא היו קורין אותו אלא יתר, שנאמר (להלן ד, יח) "וילד משה וישב אל יתר חתנו", כשעשה מעשים טובים הוסיפו לו את אמת ונקרא יתרו. וכן אפה מוצא באברהם אבינו שבתחלה לא היו קורין אותו אלא אברם, וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו את אמת, ונקרא אברהם. וכן אפה מוצא בשרה, שמתחלה שרי, ונקראת שרה. וכן אפה מוצא ביהושע "ויקרא משה להושע בן נון יהושע". ויש אחרים שמנעו מהן אות, יש לך ללמד מן עפרון שמתחלה היו קורין אותו עפרון, ומשנטל דמיה של ארץ, מנעו ממנו את אמת, ונקרא עפרון, שנאמר (בראשית כג, טז) "וישמע אברהם אל עפרון וישקל אברהם לעפרון". וכן אפה מוצא ביונדב שמתחלה נקרא יהונדב, וכשבא לאותו מעשה מנעו ממנו את אמת ונקרא יונדב. מפאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע אפלו לקרבו לתורה.

ויבאו הרעים ויגרושום .

ותבאנה אל רעואל אביהו, רעואל היה שמו, כשהוא אומר (שופטים ד, יא) "והחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חתן משה", חובב היה שמו ולא רעואל היה שמו, ומה תלמוד לומר ותבאנה אל רעואל אביהו, מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהו אבא. רבי שמעון בן מנסיא אומר, רעואל היה שמו, ריע של אל, שנאמר (להלן יח, יב) "ויבא אהרן וכל זקני ישראל". רבי דוסתאי אומר, קיני היה שמו שפירש ממעשה קינאי שמקנין בו למקום, שנאמר "הם קנאוני בלא אל", ואומר (יחזקאל ח, ג) "אשר שם [מושב] סמל הקנאה". רבי יוסי אומר, קיני היה שמו, שקנה את השמים ואת התורה. רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר, רעואל היה שמו, שריע אל, שנאמר (משלי כז, י) "רעד רע אביד אל תעזב". רבי שמעון בן יוחאי אומר, שני שמות היו לו, חובב, ויתרו. יתרו, על שם שיתר פרשה אחת בתורה,

(להלן יח, כא) "וְאֵתָהּ תִּחַזֶּה מִכָּל הָעָם". וְהָרִי אָף לְמוֹשֶׁה הִיא מְסִינִי, שֶׁנֶּאֱמַר "אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצוּף אֱלֹהִים", לָמָּה נִתְעַלְמָה מֵעֵינַי מוֹשֶׁה כְּדִי שִׁיתְלֶה הַדָּבָר בְּיָתְרוֹ. חוֹבֵב, עַל שֵׁם שְׁחָבֵב אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁלֹּא מְצִינּוּ בְּכָל הַגֵּרִים שְׁחָבּוּ אֶת הַתּוֹרָה כְּיָתְרוֹ. וְכֵשֶׁם שְׁחָבֵב הוּא אֶת הַתּוֹרָה כִּדְ חָבּוּ בְּנָיו אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לה, ב) "הַלּוּף אֶל בַּיִת הַרְכָּבִים" וְגו'. וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וְכֵּה אֵלוּ שְׁקָרְבוּ אֶת עֲצָמוֹן כִּדְ, קָרְבּוֹ הַמְּקוֹם. יִשְׂרָאֵל שְׁעוֹשִׁין אֶת הַתּוֹרָה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

יט-כ וּתְאִמְרוּן אִישׁ מִצָּרֵי הַצִּילָנוּ מִיַּד הָרָעִים, מִכָּאן שֶׁהַשְּׁלִיכוֹם לַמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ, וְכַתִּיב וַיִּקַּם מוֹשֶׁה וַיּוֹשַׁעַן, וְאִין הַלְשׁוֹן הַזֶּה אֶלָּא לְשׁוֹן הַצִּלַת מַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סט, ב) "הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד נַפְשִׁי". וַיֹּאמֶר אֶל בְּנֵתָיו וְאִין, מִיַּד יִצְאָה צַפְרָה כְּצַפּוֹר וְהִבִּיאָתוּ. דְבָר אַחֵר, שֶׁטְהַרָה כָּל בַּיִת אֲבִיהָ כְּדָם הַצַּפּוֹר.

רַבִּי יוֹסִי בַר חֲנִינָא אָמַר, בְּקִשׁוֹ לְעֹנוּתוֹן, כְּדַכְתִּיב (דברים כב, כז) "צַעֲקָה הִנְעַרְהָ הַמֶּאֲרָשָׁה וְאִין מוֹשִׁיעַ לָהּ".

דָּלָה דָּלָה לָנוּ, בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלְעוֹלָם הַבָּא, דְּלִיָּה אַחַת דָּלָה, וְהַשְּׁקָה כָּל הַצֶּאֱן. וַיֹּאמֶר אֶל בְּנֵתָיו וְאִין, שְׁמָא הוּא מֵאוֹתוֹ זָרַע "אֵיָה שְׂרָה אֲשֶׁתְּדָךְ", שֶׁכָּל הָעוֹלָם כּוֹלוּ מִתְבַּרְךְ בְּהֵם.

וְלָמָּה קוֹרָא אוֹתוֹ כְּהוֹן מִדָּן, שֶׁעֲתִידִין בְּנֵי בְנוֹתָיו לְהִיּוֹת כְּהֵנִים גְּדוֹלִים.

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, עוֹבֵד אֱלִילִים הָיָה, כְּעֵנָן שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים יח, ל) "וַיַּהֲוִינָתוֹן בֶּן גֵּרְשָׁם בֶּן מְנַשֶּׁה", רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר, שֶׁר הָיָה, כְּעֵנָן שֶׁנֶּאֱמַר (ש"ב ח, יב) "וּבְנֵי דָוִד כְּהֵנִים הָיוּ".

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשׁוּם רַבִּי יוֹסִי בֶן קַסְמָא, גְּדוֹלָה לְגִימָה שֶׁהִרְחִיקָה שְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כג, ד ה) "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְמוּ אֶתְכֶם בַּלְחָם וּבַמַּיִם". וְרַבִּי יוֹחָנָן דִּידִיָּה אָמַר, מְרַחֲקַת אֶת הַקְּרוֹבִים וְכוּ' וּמְקַרְבַת אֶת הַרְחוֹקִים, שֶׁנֶּאֱמַר קִרְאָן לוֹ וַיֹּאכַל לָחֶם. וּמִשְׁרָה שְׁכִינָה עַל נְבִיאֵי הַבַּעַל, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהִי הֵם יוֹשְׁבִים אֶל הַשְּׁלֶחָן". וּמִעֲלָמַת עֵין מוֹ הַרְשָׁעִים, מִיַּהֲוִינָתוֹן בֶּן גֵּרְשָׁם.

רַבִּי סִימוֹן אָמַר בְּשֵׁם רַבִּי אֶלְעָזָר, מִי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם מוֹשֶׁה, דְּכַתִּיב לָמָּה זֶה עֲזַבְתָּן אֶת הָאִישׁ קִרְאָן לוֹ וַיֹּאכַל לָחֶם. אָמַר רַבִּי סִימוֹן, אִין כָּאן חֶסֶד, בְּשִׁכְרוֹ הַאֲכִילוֹ, דְּכַתִּיב דָּלָה דָּלָה לָנוּ. וְאִימְתִי פָרַע לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בִּימֵי שְׁאוּל, דְּכַתִּיב (ש"א טו, ו) "וַיֹּאמֶר שְׁאוּל אֶל הַקִּינִי לָכוּ סוּרוּ רְדוּ" וְגו', וְכִי עִם כָּל בְּנֵי

ישראל עשה חסד, והלא עם משה בלבד עשה, אלא ללמדך שכל מי שעושה חסד עם אחד מבני ישראל, מעלה עליו הכתוב כאלו עשה חסד עם כל ישראל. והרי דברים קל וחומר, ומה אם שעושה חסד עם מי שהוא חייב לו ראה מה פירע לו הקדוש ברוך הוא שכרו. מי שעושה עם מי שאינו חייב לו, על אחת כמה וכמה.

כא ויאל משה לשבת את האיש, בשעה שאמר משה ליתרו תנה לי את צפרה בתך לאשה, אמר לו קבל עליך דבר אחד שאני אומר לך ואני נותנה לך לאשה. אמר לו משה מה הוא, אמר לו הן שיהיה לך תחלה יהיה לע"ז, מכאן ואילך לשם שמים, וקבל עליו. אמר לו השבע לי, וישבע לו, שנאמר ויאל משה לשבת, אין אלה אלא לשון שבועה, שנאמר "ויאל שאול את העם", וכן הוא אומר, (מ"ב ה, כג) "הואל קח כפרים". לפיכך הקדים המלאך להרג את משה, מיד (להלן ד, כה-כו) "ותקח צפרה צר וירף ממנו".

רבי יהודה אומר, אין ויאל אלא לשון דירה, שנאמר "הואל נא וליו", כיון שנטל בתו קבל עליו לרעות צאנו.

כד וישמע אלהים את נאקתם (כתוב ברמז ל"א).

(זכריה י, ב) "כי התרפים דברו און", משל לשני נערים, אחד מת אביו וקברו, ואחד אביו קים. זה שאביו קים, קורא לו אביו ומיד עונה אותו. וזה שמת אביו, הולך על קברו וצועק אבי אבי עד שתש כחו, ולא משיבו. כך ישראל, אביהם קים ומיד הוא עונה אותם, שנאמר וישמע אלהים את נאקתם. (ישעיהו סב, כד) "והיה טרם יקראו ואני אענה". ואומר "יקראני ואענהו". אבל הגוים (ישעיהו מו, ז) "יצעקו אליו ולא יענה", ואומר "ויקחו את הפר" וגו'.

רבי עקיבא אומר, ספקלטורין של פרעה, מחנקין את ישראל בקירות בתים לבגנו, והיו צועקין מתוך הבגנו, צועקין מתוך הקירות, והקדוש ברוך הוא שומע נאקתם, שנאמר וישמע אלהים את נאקתם. ועוד, שהיו שורפין את בניהן בכור אש זבח לאלהיהן, שנאמר (דברים ו, כ) "ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים".

כה כתיב הקא וירא, וכתיב התם (להלן כ, טו) "וכל העם רואים" וגו'. וכן הוא אומר "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים". רבי יהושע בן לוי אומר, בזכות המשכן, דכתיב (להלן לט, מג) "וירא משה את כל המלאכה". וכתיב (להלן כט, מו) "אשר הוצאתי אתם לשכני בתוכם". רבי אלעזר אומר, בזכות חננייה מישראל ועזרחה, כתיב הקא וירא אלהים, וכתיב התם (ישעיהו כט, כג) "כי

פרק ג

א-ה ומשה הנה רעה, כתיב (תהלים יא, ה) "ה' צדיק יבחר", אמר רבי יצחק, במה בוחן את הצדיקים, במרעה. דוד נבחר במרעה, שנאמר "מאחר עלות הביאו לרעות בנעקב עמו". [עמוס] נבחר במרעה, שנאמר (עמוס ז, טו) "ויקחני ה' מאחרי הצאן". אף משה נבחר במרעה, שנאמר ומשה הנה רעה.

וינהג את הצאן אחר המדבר, להרחיק מן הגזל. דבר אחר שראה שנטל גדלה מן המדבר. מלכות וכהנה מן המדבר. באר מן המדבר. מן מן המדבר. עניי כבוד מן המדבר.

ויבא אל הר האלהים הרבה, הלכה צאנו של משה ארבעים יום ולא טעמה כלום, כשם שעשה לאליהו זכור לטוב, שנאמר (מ"א יט, ח) "ויקם וילך בכת האכילה ההיא ארבעים יום". דבר אחר, אחר המדבר, בשרו שצאנו כלה במדבר, והוא עמהם נאסף. וירא מלאך ה' אליו בלבת אש, למה בלבת אש, כדי ללבבו כשניבא לסיני ויראה האש ולא תירא. דבר אחר, בלבת אש, שהלב נתון משני חלקים.

למה מתוך הסנה ולא מתוך אילן אחר, אומר הקדוש ברוך הוא "עמו אנכי בצרה", והם נתונים בשעבוד ואני נגלה מתוך אילן אחר, לפיכך מתוך הסנה שכלו מלא קוצים.

ויאמר משה אסרה נא ואראה, רבי יוחנן אמר, שלש פסיעות פסע משה, ריש לקיש אמר, לא פסע, אלא צנארו עקם. אמר הקדוש ברוך הוא, נצטערך לראות, חייך שאגלה עליך, מיד ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה ויאמר הנני. אמר הקדוש ברוך הוא, אתה אמרת הנני, חייך אף אני (ישעיהו נח, ט) "אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני".

ויבא אל הר האלהים הרבה, שמשם נתחייבו בעלי חרבות כגון רוצח ונואף ונואפת. דבר אחר, למה נקרא שמו חורב, שמשם תבא חרב על אמות העולם שלא קבלו את התורה. ולמה נקרא שמו סיני, שנשנאו כל באי עולם.

וַיֵּרָא מִלְאָךְ ה' אֵלָיו, בְּתַחֲלָה לֹא נִרְאָה אֶלָּא בְּמִלְאָךְ אַחֵר שֶׁעָמַד בְּאִמְצַע הַסֵּנָה, כְּדִי שֶׁלֹּא יִתְבַּהֵל.

וְהִנֵּה הַסֵּנָה בְּעַר בְּאֵשׁ, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, עַל יְדֵי שֶׁנֶּאֱמָר שֶׁשָּׂנְאוּ אֶחָיו לְיוֹסֵף יָרְדוּ מִצְרַיִם, וּבְשִׁבִילוֹ אָנִי נִגְלָה בְּסֵנָה, וְאֶגְאֵל אוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמָר (תהלים עז, יז) "גִּאֲלֵת בְּזִרְוֹעַ עֲמָד בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סָלָה". מֵה דֶרֶכּוֹ שֶׁל סֵנָה, אָדָם מִכְּנִיס יָדוֹ לְתוֹכוֹ אֵינּוּ נֹזֵק, לְפִי שֶׁקּוֹצֵיוּ כִּלְוֹן כְּפּוֹפִיּוֹ לְמִטָּה, אֲבָל כְּשֶׁמְבַקֵּשׁ לְהוֹצִיא, הַקּוֹצִין תּוֹפְסִין לוֹ וְאֵין יָכוֹל לְהוֹצִיאָהּ. כִּי הַמְצָרִים, בְּתַחֲלָה קִבְּלוּ לְיִשְׂרָאֵל בְּסִבֵּר פָּנִים יְפוֹת, וְכִשְׁבִּקְשׁוּ לְצִאת לֹא הִנְיָחוּם, שֶׁנֶּאֱמָר (להלן פסוק יט) "וְאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מִלְּךְ מִצְרַיִם לְהַלֹּךְ". וְהַסֵּנָה אֵינְנָה אֶפְלָא, רְמִזוּ לוֹ אֵף עַל פִּי שֶׁיִּשְׁתַּעֲבְדוּ בְּאַרְבַּע מַלְכֵיאוֹת, אֵינְנָה כְּלִין. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרָה נָא וְאֶרְאֶה, אָמַר לְרוּעִים שֶׁהֵיוּ עִמּוֹ, וְלֹא רָאוּ זֶה שֶׁרְאָה מֹשֶׁה. וְכֵן אֶתְּה מוֹצֵא בְּאַבְרָהָם, וְדַנִּיֵּאל. כִּי הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֶתְּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמֵּת קֹדֶשׁ הוּא, כָּאֵן אֶתְּה עֲתִיד לְבָנוֹת לְפָנֵי מִזְבֵּחַ.

מִנֵּיין שֶׁכָּל הַקְּרִיאוֹת הֵיוּ מֹשֶׁה מֹשֶׁה, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנָה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה. שְׂאִין תְּלַמּוּד לּוֹמֵר וַיֹּאמֶר, אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁכָּל הַקְּרִיאוֹת הֵיוּ מֹשֶׁה מֹשֶׁה. וּמִנֵּיין שֶׁעַל כָּל קְרִיאָה הָיָה אוֹמֵר הַנֵּינִי, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר וַיֹּאמֶר הַנֵּינִי, שְׂאִין תְּלַמּוּד לּוֹמֵר וַיֹּאמֶר, אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁעַל כָּל קְרִיאָה הָיָה אוֹמֵר הַנֵּינִי.

רמז קע מֹשֶׁה מֹשֶׁה, "אַבְרָהָם אַבְרָהָם", (שם מו, ב) "יַעֲקֹב יַעֲקֹב", "שְׁמוּאֵל שְׁמוּאֵל", לְשׁוֹן חֲבֵה, לְשׁוֹן זְרוּז. דָּבָר אַחֵר, הוּא מֹשֶׁה עַד שֶׁלֹּא נִדְבַר עִמּוֹ, הוּא מֹשֶׁה מִשְׁנִדְבַר עִמּוֹ.

מִבְּנֵיין אֵב כִּיֶּצֵד, זֶה הַיְסוּד הַמְּלַמֵּד עַל כָּל מַה שֶׁאַחֲרָיו, וְאִימְתִי נִקְרָא יְסוּד, מִשְׁיָהָה הוּא תַחֲלָה. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, עַל כָּל דְּבִיור וְדְבִיור הָיָה קוֹרָא מֹשֶׁה מֹשֶׁה וְהוּא אוֹמֵר הַנֵּינִי, בְּנֵיין אֵב לְכָלוֹ, וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנָה וְגוֹ', לְפִי שֶׁהוּא תַחֲלָה. כִּיֶּצֵא בּוֹ אֶתְּה אוֹמֵר (ישעיה י, יב) "וְהָיָה כִּי יִבְצַע אֲדָנִי אֶת כָּל מַעֲשָׂהוּ", לְמַה, כִּי אָמַר (שם, יג) "בְּכַח יְדֵי עֲשִׂיתִי". וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר לוֹ, "הִיתְּפֹאֵר הַגִּרְזָן עַל הַחֹצֵב בּוֹ" וְגוֹ'. אֵין אֶתְּה דוֹמָה אֶלָּא לְקִרְדִּים זֶה, שְׂאִם אֵין אֶתְּה מְבַקֵּעַ בּוֹ אֵינּוּ עוֹשֶׂה מַעֲצָמוֹ כְּלוּם, וְכִמְטָה הָיָה, שְׂאִם אֵין אָדָם מְכָה בּוֹ אֵינּוּ מִתְּנַגָּה, וְאֶתְּה אוֹמֵר "בְּכַח יְדֵי עֲשִׂיתִי" (שם, טז) "לְכֹן יִשְׁלַח הָאֱדוֹן ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנּוֹ רְזוּז". וְכָל מַלְכֵי עַבּוּרִים נְדוּנִין עַל כֵּן. וְאִם כֵּן לְמַה פִּרְשׁוּ בְּאִשׁוּר, לְפִי שֶׁהוּא תַחֲלָה.

וַיֹּאמֶר אֵל תִּקְרַב הַלֵּם (בְּרִמּוֹ נז).

רמז קעא וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבִּיךָ, נִגְלָה עָלָיו בְּקוֹלוֹ שֶׁל עֲמֶרֶם אָבִיו, כְּדִי שֶׁלֹּא יִתְיַרָא. בְּאוֹתָהּ שֶׁעָה שְׂמַח מֹשֶׁה וְאָמַר, עֲמֶרֶם אָבִי. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא,

אתה אמרת שאני אביד ואיני אלא אלהי אביד. באותה שעה ניסתר משה (את) פניו. אמר לו הקדוש ברוך הוא, חלקת לי כבוד, חייף אני חולק לך כבוד, שנאמר (להלן לד, לו) "וירא אהרן וכל בני ישראל את משה וגו'. אתה יראת פי ירא מהביט, לפיכך "וייראו מגשת אליו". בשכר מהביט, (במדבר יב, ח) "ותמונת ה' נביט".

כתוב (להלן ג, כ) "ויאמר לא תוכל לראות את פני", אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, כשרציתי לא רצית, ועכשיו שאתה רוצה, איני רוצה. ופליגא דרבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, דאמר, בשכר שלש זכה לשלש. בשכר וניסתר משה פניו, זכה לקסתר פנים. בשכר פי ירא וגו' וכו'.

ח-ט ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי, מלמד שהיה הקדוש ברוך הוא מביט במצרים היאך היו משתעבדים בישראל, שנאמר הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגו', כפיכך אני עמהם.

ירידה חמישית ירדה לסנה, שנאמר וארד להצילו מיד מצרים, הניח כל הקר ושכן בתוך הסנה, והסנה כלו צרה וצוקה, וכלו קוצים ודרדרים, ולמה שכן עליו, שראה לישראל בצרה גדולה, שנאמר "בכל צרתם לו צר". ראה משה את האש בתוך הסנה, והאש אינה אוכלת את הסנה, והסנה אינה מכבה את שלהביותיו של אש, ואין הסנה נצמח בארץ אלא אם כן יש מים תחתיו, וראה משה והיה תימה והלך לראות את המופת. אמר לו הקדוש ברוך הוא, עמד, ששם אני עתיד ליתן תורה לישראל. אמר לו ואשלהך אל פרעה. אמר לו, רבוננו של עולם אין בי כח שאני פגום בלשוני. ולא עוד אלא שאתה שולחני ביד אויבי מבקשי נפשי, אמר, (להלן ד, יט) "אל תירא כי מתו כל האנשים", וכי מתים היו, אלא שיירדו מנכסיהם. מכאן אתה למד כל היורד מנכסיו פאלו מת. אמר לו, רבון העולמים שלח נא ביד אותו האיש שאתה עתיד לשלח לעתיד לבא, אמר לו, לא אמרתי לך ואשלהך "אל ישראל", אלא אל פרעה, ולאותו האיש שאתה אומר, אני שולח אותו לעתיד אל ישראל, (מלאכי ג, כג) "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא". אמר לפניו תן לי אות. אמר לו השלך מטף ארצה. ולמה הראה הקדוש ברוך הוא למשה בנחש. אלא מה נחש ממית ונושד לבני אדם, כך היה פרעה ועמו נושכים וממיתים לבני ישראל, וחוזר ונעשה כעץ יבש, כך היה פרעה ועמו כעץ יבש. ולמה הראה לו בדבר טמא, אלא מה המצרע הזה טמא ומטמא את ישראל וחוזר ונטהר, כך יטהרו ישראל מטמאת מצרים. ולמה הראה לו האש מתוך הסנה, אלא האש אלו ישראל שנמשלו כאש, שנאמר (עובדיה א, יח) "והיה בית יעקב אש". "הסנה" אלו אמות העולם, שנמשלו כקוצים, ולא עפויים מכבים שלהבת של ישראל שהו דברי תורה, ולא אשן של ישראל אוכלת את העפויים. לעתיד

לבא אשון של ישראל אוכלת את כל העכו"ם, שנאמר "והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים". אמר לפניו, רבון העולמים הודיעני את שמך הגדול והקדוש שאקרא בשמך ותענני, והודיעו אהיה אשר אהיה, וראו העליונים שמסר הקדוש ברוך הוא שם המפרש, ואמרו ברוך אתה ה' חונן הדעת.

אהיה אשר אהיה, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לך אמר להם לישראל, אני הייתי עמם בשעבוד זה, אני אהיה עמם בשעבוד מלכות. אמר לפניו, רבון העולמים דיה לצרה בשעתה אמר לו, לך אמר להם אהיה שלחני אליכם.

ועדין היה משה מסרב, אמר לו הקדוש ברוך הוא ראוי את לרדות במקל, ולהלן ד, ב) "ויאמר מזה בידך ויאמר מטה", אמר לו הקדוש ברוך הוא, אם לא היה בדתך גילוף, היה לך לומר בתחלה איני הולך, אלא המתנת עד שמסרתי לך מסטורין שלי ושם המפרש. "והיה אם לא יאמינו לקל האת הראשון", מה תלמוד לומר "לקל", אמר ריש לקיש שהיה המטה מדבר לפני ישראל, עם משה הייתי במדן ונהפכתי לנחש, ואחר כך נעשיתי מטה, ואף היא מרימה קולה, טהורה הייתי ונטמאתי וחרתי ונטהרתי, וכו' במצרים, להודיע גדלתו של הקדוש ברוך הוא.

(שם, יז) "ואת המטה הזה תקח בידך", אמר לו הקדוש ברוך הוא, משה אם אין אתה רוצה לעשות את שליחותי, מקל זה עושה שליחותי, אלא אני רוצה לזכותך, ונסים הרבה אני נותן על ידך, המן, ובאר, ושבת, וענני כבוד, והתורה.

רבי אבינא רמי, כתיב זה שמי לעלם וכתיב וזה זכרי לדר דר אמר הקדוש ברוך הוא, לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב ביו"ד ה"א, ונקרא בא"ל"ף דל"ת. נרבה סבר למדרשיה בפירקא, אמר לו ההוא סבא, לעלם כתיב. (זכריה יד, ט) "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", אטו האידינא לאו אחד הוא, אמר רב אחא בר חנינא, לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה על שמועות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל שמועות רעות אומר ברוך דין האמת, אבל לעולם הבא פלו הטוב והמטיב.

אמר רבה בר בר חנה אמר רב יוחנן, שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהן פעם אחת בשבת, ואמרי לה פעם אחת בשבוע, דכתיב זה שמי לעולם לעלם כתיב.

ועתה לך ואשלחך, אמר רבי אלעזר, לך היו מצפים ישראל, לך היו ישראל מקוים, גדלה יש לך בדבר הזה. רבי יוחנן אמר לך מסור הדבר הזה.

ותשי"כ ותשני"ו.

(להלן ד, י) "ויאמר משה אל ה' בי אדוני", בייא את מעביר עלי. אם אהרן אחי גדול ממני, ואתה תשלחני. (שם) "לא איש דברים אנכי", אמר לו הקדוש ברוך הוא, "מי שם פה לאדם".

(שם, יב) "וּאֲנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ (ועם פיהו) וְהוֹרִיתִיךָ", אָנִי עוֹשֶׂה אוֹתָךְ בְּרִיאָה נְדָשָׁה כְּאִשָּׁה זוֹ שֶׁהִיא הָרָה וְיוֹלְדֶת. דָּבָר אַחֵר, אָנִי יוֹרֵה דְבָרֵי לְתוֹךְ פִּיךָ כִּחַץ, וְאֵין "וְהוֹרִיתִיךָ" אֶלָּא לְשׁוֹן יְרֵה יְיָרָה. וְכִיּוֹן שֶׁבִשְׂרׁוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא עִמּוֹ, קִבֵּל עָלָיו לִילָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּלְךְ מֹשֶׁה וַיֵּשֶׁב אֶל יְתֵר חֹתְנּוֹ".

רמז קעב לך ואספת את זקני ישראל, לא במקום אחד ולא בשני מקומות המקום חולק כבוד לזקנים, בכל מקום אתה מוצא שהקדוש ברוך הוא חולק כבוד לזקנים. כיוצא בו (במדבר יא, טז) "אֶסְפָּה לִי שְׁבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל", (להלן ד, כט) "וַיִּלְךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת כָּל זְקֵנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל". "וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֵל ה'", (שם כד, יד) "וְאֶל הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ לָנוּ בְּזֵה". (ויקרא ט, א) "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו" וגו'. רבי שמעון בן יוחאי אומר, מנין שֶׁלְעֵתִיד לְבַא חוֹלֵק כְּבוֹד לְזְקֵנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כד, כג) "וְחִפְרָה הַלְבֵנָה וּבּוֹשָׁה הַחֲמָה" וגו'. וְנִגְדַּ מְלָכָיו וְנִגְדַּ נְבִיאָיו לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא "וְנִגְדַּ זְקֵנָיו כְּבוֹד". וְהֵלֵא דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וּמָה מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם עֲתִיד לְחַלֵּק כְּבוֹד לְזְקֵנִים, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה בְּשָׂר וְדָם שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּחַלֵּק כְּבוֹד לְזְקֵנִים. וְכֵן אֶתְּה מוֹצֵא שֶׁהַמְּקוֹם מְצֻטָּעַר עַל זֶקֶן אֶחָד כְּנִגְדַ כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "קִצְפֹתַי עַל עַמִּי חַלְלֹתַי נִחַלְתִּי", [גכול] יְהִיוּ מְחַלְלִים עַל הַכֹּל, תִּלְמוּד לומר "עַל זֶקֶן הַכְּבֹדֶת עֲלֶיךָ". פֶּקֶד פִּקְדוֹתַי (בְּרִמּוֹ ס"ד).

ח-כב ושאלה אשה משכנתה, רבי אלעזר הקפרי אומר, ארבע מצוות היו בינדן של ישראל שאין העולם כלו כדאי להן. א) שלא נחשדו על העריות, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֵּצֵא בֶן אִשָּׁה יִשְׂרָאֵלִית", לְהוֹדִיעַ שֶׁבָחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הִיָּתָה אֶלָּא זוֹ בְּלִבָּד וּפְרֻסְמָה הַפְּתוּב. וּמִפְרֵשׁ בְּקִבְלָה (שה"ש ד, יב) "גֵּן נְעוּל גֵּל נְעוּל", "גֵּן נְעוּל" אֵלּוּ הַזְּכָרִים. "גֵּל נְעוּל" אֵלּוּ הַנְּקִבּוֹת. רַבִּי נֵתָן אֹמֵר, "גֵּן נְעוּל", אֵלּוּ הַנְּשׂוֹאוֹת. "גֵּל נְעוּל מֵעֵן חֲתוּם" אֵלּוּ הָאֲרוּסוֹת. דְּבָר אַחֵר "גֵּן נְעוּל גֵּל נְעוּל" שְׁתֵּי בִּיאוֹת. ב) וְלֹא נִחְשְׁדוּ עַל לְשׁוֹן הָרַע, שֶׁנֶּאֱמַר וְשָׁאַלָה אִשָּׁה מִשְׁכְּנֹתָהּ, כְּבָר הָיָה בִּינָדָם שְׁנִים עָשָׂר חֲדָשׁ, וְאֵין אֶת מוֹצֵא בְּאֶחָד מֵהֶן שֶׁהִלְשִׁין עַל חֲבֵרוֹ. ג) וְלֹא שָׁנוּ אֶת שְׁמֵם, שֶׁכְּשֵׁם שְׁמִינְחָסָם בִּירִידָתָן רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן, כִּד מִינְחָסוֹן בְּעֲלִיתָן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר א, יח) וַיִּתְּלָדוּ עַל מִשְׁפָּחָתָם. וְלֹא הָיָה בָּהֶם זָנוּת, שֶׁנֶּאֱמַר "שְׁבֹטֵי יִהּ עֵדוֹת לְיִשְׂרָאֵל שֶׁשָׁם עָלוּ שְׁבֹטִים שְׁבֹטֵי יִהּ". אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁמִי מֵעִיד בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא נִטְמָאוּ בְּמִצְרַיִם בְּזָנוּת. ד) וְלֹא חִלְפוּ לְשׁוֹנָם, (לעיל ב, יד) "מִי שֶׁמָּדָ לְאִישׁ שָׂר וְשִׁפְט" וגו'. (שם, יג) "שְׁנֵי אֲנָשִׁים עֲבָרִים נְצִים", מִכָּאן שֶׁהִיוּ מְדַבְּרִים עִבְרִית, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית

מה, יב) "כי פי המדבר אליכם". "אלהי העבריים נקרה עלינו". (שנאמר) "ויבא
הפליט ויגד לאברם העבריים".

פרק ד

א-ט והן לא נאמינו לי, אמר ריש לקיש, החושד בכשרים לוקה בגופו. מנלן,
ממשנה. דכתיב והן לא נאמינו לי, וקמי קודשא בריך הוא גליא דהווי מהימני,
אמר לו, הן מאמינים בני מאמינים, ואתה אין סופך להאמין. מאמינים, דכתיב
(להלן פסוק לא) "ויאמן העם". בני מאמינים, דכתיב (בראשית טו, ו) "והאמין
בה". ואתה אין סופך להאמין, דכתיב "יען לא האמנתם בי". וממאי דלקה,
דכתיב הבא נא ידך בחיקך, אמר רבא, מדה טובה ממהרת לבא ממדת פרענות.
במדת פרענות כתיב, ויוצאה והנה ידו מצרעת, ואלו במדה טובה כתיב, ויוצאה
מחיקו והנה שבה כבשרו, מחיקו הוא דשבה כבשרו. (להלן ז, יב) "ויבלע מטה
אחרון את מטותם", אמר רבי אלעזר, נס בתוך נס.

אמר לו, לשון הרע אתה אומר על בני, מה הנחש דאמר לשון הרע והלקיתי אותו
בצרעת, אף את הבא נא ידך בחיקך. והנה אם לא נאמינו ולקחת מממימי, רמז לו
מאין אתה תטול שלך מן המים, שנאמר (במדבר כ, י) "המן הסלע הזה".

ויש לכהו ארצה ויהי לנחש, אמר הקדוש ברוך הוא למשה, כשם שהנחש מתעקם,
כך פרעה עתיד להתעקם עליכם. הוי (ישעיהו מו, י) "מגיד מראשית אחרית".

אמר הקדוש ברוך הוא למשה, שני סימנין הללו נחש, ומצרע, אחד שלי, ואחד
שלך. "וידבר העם באלהים ובמשה וגוי וישלח ה' בעם את הנחשים", ומי שהוא
מדבר בעצמו לוקה בצרעת, (שם יב, י) "והנה מרים מצרעת כשלג".

עד שלא זכה משה לתורה כתיב בו לא איש דברים אנכי. כיון שזכה לתורה,
נתרפא לשונו והתחיל מדבר, שנאמר "אלה הדברים אשר דבר משה". וכן לעתיד
לבא (יחזקאל מז, יב) "ועלהו לתרופה", מי שהוא אלם, לועט מתרפא לשונו
ומצחצח מיד בדברי תורה, שנאמר (שם) "ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה",
ואין "מזה ומזה" אלא תורה, שנאמר "מזה ומזה הם כתובים". אמר הקדוש
ברוך הוא, ראה לשונה של תורה שמרפא את הלשון, שנאמר (משלי טו, ד) "מרפא
לשון יצח חיים".

דָּבַר אַחַר, לָמָּה הִדְבַּר דּוֹמָה, לְאַחַד שֶׁהָיָה מוֹכֵר אֲרָגְמָן וְהָיָה מִכְרִיז וְאָמַר הֲרִי אֲרָגְמָן. הַצִּיץ הַמְּלֻדָּד וְשָׁמַע אֶת קוֹלוֹ קָרָא אוֹתוֹ וְאָמַר לוֹ מָה אַתָּה מוֹכֵר, אָמַר לוֹ וְלֹא כָלוּם, אָמַר לוֹ, אֲנִי שֹׁמֵעֵתִי אֶת קוֹלְךָ שֶׁאַמְרַתְּ הֲרִי אֲרָגְמָן, וְאַתָּה אוֹמֵר וְלֹא כָלוּם. אָמַר לוֹ, מְרִי אֲרָגְמָן הוּא, אֲבָל אֶצְלָךָ וְלֹא כָלוּם. כָּדָּ מִשָּׁה, אֶצֶל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁבָּרָא אֶת הַפֶּה וְאֶת הַדְּבַר אָמַר לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי, אֲבָל אֶצֶל יִשְׂרָאֵל "אֵלֶּה הַדְּבָרִים".

כָּל שְׁבַעַת הַיָּמִים הָיָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה מֵתוֹךְ הַסֵּנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשְׁלָשָׁם גַּם מֵאִזְ דְּבָרְךָ. וַיִּפְּרַק הַפֶּסַח הָיָה, וּבְאוֹתוֹ הַזְּמַן לְשָׁנָה הַבֹּאֵה בְּט"וֹ בְּנִיסָן יֵצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם. בְּט"וֹ בְּנִיסָן נוֹלַד יֶזְכָּק. בְּט"וֹ בְּנִיסָן נִתְּבַשְׂרָה שָׂרָה. בְּט"וֹ בְּנִיסָן נִדְּבַר עִם אַבְרָהָם אָבִינוּ בֵּין הַבְּתָרִים. שֶׁנֶּאֱמַר (לֵהָלוֹ יב, מֵא) "וַיְהִי מִקֶּץ קָץ אֶחָד לְכָלוֹ. בִּי"ד בּוֹ שָׁחֲטוּ אֶת פֶּסַחֵיהֶם, וַיּוֹם רְבִיעֵי הָיָה. בּוֹ בִּלְיָלָה לָקוּ בְּכוֹרוֹת. לְמַחְרַת נָסְעוּ מִרַעְמָסֶס, וַיְבָרְבִיעֵי (לֵהָלוֹ יד, ה) "וַיִּגַּד לְמֻלְךָ מִצְרַיִם". וּבַחֲמִישֵׁי וְשִׁישֵׁי רָדְפוּ. לְשַׁחֲרִית אָמְרוּ שִׁירָה, וַיּוֹם רְבִיעֵי הָיָה, וַיּוֹם טוֹב אַחֲרוֹן שֶׁל פֶּסַח הָיָה.

יג-יד שֶׁלַח נָא בְּיַד תִּשְׁלַח, אֶת סָבוּר שֶׁמָּא עֵכָב מֹשֶׁה שֶׁלֹּא יֵלֶךְ, לֹא עָשָׂה אֶלָּא כְּמַכְבֵּד אֶהְרֹן, אָמַר מֹשֶׁה, עַד שֶׁלֹּא עָמַדְתִּי הָיָה אֶהְרֹן אַחִי מִתְּנַבֵּא לָהֶם שְׁמוֹנִים שָׁנָה, הוּא שֶׁכְּתוּב "וַיֵּאָדָּע לָהֶם בְּאַרְץ מִצְרַיִם". וּמִנֵּינִן שֶׁהָיָה אֶהְרֹן מִתְּנַבֵּא לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א ב, כז כח) "וַיִּבֹא אִישׁ אֱלֹהִים אֶל עֲלִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' הַנִּגְלָה נִגְלִיתִי אֶל בֵּית אַבִּיךָ בְּהִיוֹתְם בְּמִצְרַיִם לְבֵית פְּרַעֲה וּבַחֹר אֶתוֹ מִכָּל שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל לִי לְכַהֵן", אָמַר, כָּל הַשָּׁנִים הִלְלוּ הָיָה אֶהְרֹן מִתְּנַבֵּא לָהֶם, עֵכָשִׁיו אֲנִי בָּא לְתַחֲוֹמוֹ שֶׁל אַחִי שִׁיְהִיָּה מִצֵּר, לְכָדָּ לֹא בִקֵּשׁ מֹשֶׁה לֵילֶךְ. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶהְרֹן אַחִיךָ אֵינּוּ מִצֵּר בְּדָבָר הַזֶּה, אֶלָּא יִשְׁמַח. תִּדְעֵ לָךְ שֶׁהוּא יוֹצֵא לְאַנְפְּטֵי שֶׁלְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה הוּא יֹצֵא לְקִרְאָתְךָ וְרִאֲךָ וְשִׁמַּח, לֹא בְּפִי אֶלָּא בְּלִבּוֹ, בְּלִבּוֹ יוֹתֵר מִבְּפִי.

אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאֵי, הִלֵּב שֶׁשְׁמַח בְּגִדְלַת אַחִיו, וַיִּלְבֵּשׁ אוֹרִים וְתַמִּים, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּנְתֵּן אֶל חֲשׁוֹן הַמִּשְׁפָּט אֶת הָאוֹרִים וְאֶת הַתַּמִּים וְהָיוּ עַל לֵב אֶהְרֹן", כִּינּוֹן שֶׁאָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כָּדָּ, קִבֵּל עָלָיו לֵילֶךְ. מִיָּד נִגְלָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל אֶהְרֹן, אָמַר לוֹ יֵצֵא לְקִרְאָת מֹשֶׁה אַחִיךָ כְּדִי שִׁיִּדְעֵ שֶׁאַתָּה שְׁמַח בְּדָבָר זֶה, לְכָדָּ נֶאֱמַר "לְקִרְאָת מֹשֶׁה הַמְּדַבֵּר".

אֵלּוֹ הָיָה אֶהְרֹן יוֹדֵעַ (כְּתוּב בְּרַמְזוֹ קמ"ב).

רמז קעג וַיַּחַר אֵף ה' בְּמֹשֶׁה, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קַרְחָה אוֹמֵר, כָּל חֲרוֹן אֵף שֶׁבִּתְרוּרָה נֶאֱמַר בּוֹ רִשָּׁם, חוּץ מִזֶּה שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בּוֹ רִשָּׁם. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאֵי אוֹמֵר, אֵף זֶה

נֹאמֵר בּוֹ רָשָׁם, שֶׁנֹּאמֵר הֲלֵא אֶהְרֹן אֲחִיךָ הַלּוֹי, וְהֲלֵא כֹהֵן הוּא, הֲכִי קֹאמֵר אֲנִי אֲמַרְתִּי אֲתָה כֹהֵן וְהוּא לּוֹי, עֲכָשְׁיוֹ הוּא כֹהֵן וְאֲתָה לּוֹי. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים, לֹא נִתְכַּהֵן מֹשֶׁה אֶלָּא בְּשִׁבְעַת יָמֵי הַמַּלְאִים בְּלִבָּד. וַיֵּשׂ אוֹמְרִים, לֹא פָּסְקָה אֶלָּא מִזָּרְעוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁנֹּאמֵר (תהלים צט, ו) "מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכַהֲנֵי וְשִׁמוֹאֵל בְּקִרְיֵי שְׁמוֹ". מֵאֵי וְאוֹמֵר, וְכִי תֵימָא הֵהוּא לְדוֹרוֹת הוּא דְכַתִּיב, וְאוֹמֵר, "מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכַהֲנֵי". וְכָל חֲרוֹן אֵף שֶׁבִּתְוֹרָה נֹאמֵר בּוֹ רָשָׁם, וְהַכְּתִיב "וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרַעַה בְּחָרֵי אֵף", וְלֹא אָמַר לִיה וְלֹא מִיָּדִי, אָמַר רִישׁ לְקִישׁ, סִטְרוֹ וַיֵּצֵא. וְהַכְּתִיב (להלן ז, טו) "וַנִּצְבֹּת לְקִרְאָתוֹ עַל שְׁפַת הַיָּאֵר", וְאוֹמֵר רִישׁ לְקִישׁ, מְלֻךְ הוּא וְהַסְבֵּר לוֹ פְּנִים, וְרַבֵּי יוֹחֲנָן אָמַר, רָשָׁע הוּא וְהֵעֵז לוֹ פְּנִים, אֵיפּוֹךְ.

טו אִם נֹאמֵר אֶהְיָה עִם פִּיךָ לְמָה נֹאמֵר הוֹרִיתִיךָ, וְאִם נֹאמֵר הוֹרִיתִיךָ לְמָה נֹאמֵר אֶהְיָה עִם פִּיךָ, אֶלָּא אֶהְיָה עִם פִּיךָ זֶה פְּתִיחַת פֶּה וּמַעֲנֵה לְשׁוֹן. הוֹרִיתִיךָ, זֶה גִּנְזֵי חֲכָמָה שֶׁגִּלָּה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה עַל כָּל גִּנְזֵי תוֹרָה חֲכָמָה וּמַדְעָה וְגִנְזֵי חַיִּים, וְהִרְאָהוּ מַה שֶׁעֲתִיד לִהְיוֹת לְעוֹלָם הַבָּא. וְכִיּוֹן שֶׁרָאָה בַּפְּרָגוֹד שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּתוּבָה שֶׁל סִנְהֶדְרִין שֶׁהֵיוּ יוֹשְׁבֵי בֵּית שֶׁלְּפִי הַגְּזִית וְדוֹרְשֵׁים הַתוֹרָה בְּמִ"ט פְּנִים, וְהִרְאָהוּ רַבֵּי עֲקִיבָא דוֹרְשׁ כְּתָרֵי אוֹתִיּוֹת, אָמַר אֵין לִי יַעֲסֵק בְּשְׁלִיחוֹת שֶׁל מְקוֹם, שֶׁנֹּאמֵר וַיֹּאמֶר בֵּי אֲדָנִי שְׁלַח נָא בְּיַד תְּשַׁלַּח, מָה עָשָׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁגָּרוּ לְשַׁר שֶׁל חֲכָמָה וּתְפָשׂוּ לְמֹשֶׁה וְהוֹלִיכוּ לְמְקוֹם אֶחָד וְהִרְאָה לוֹ בַּפְּרָגוֹד שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רַבּוֹא רַבּוֹת שֶׁל סִנְהֶדְרִין שְׁיֹשְׁבֵי וְדוֹרְשֵׁים וְאוֹמְרִים הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מְסִינֵי, מִיָּד נִתְקַרְרָה דְעֵתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה.

וְאֵת הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ, הַמַּטֶּה שֶׁנִּבְרָא בֵּין הַשְּׁמַשׁוֹת, נִמְסַר לְאָדָם הָרִאשׁוֹן בְּגֹן עֵדֶן, וְאָדָם מָסְרוֹ לְחַנוּף, וְחַנוּף מָסְרוֹ לְשָׁם, וְשָׁם מָסְרוֹ לְאַבְרָהָם, וְאַבְרָהָם מָסְרוֹ לְיִצְחָק, וְיִצְחָק מָסְרוֹ לְיַעֲקֹב, וְיַעֲקֹב הוֹלִיכוֹ לְמִצְרַיִם, וּמִצְרַיִם לְיוֹסֵף, וְכִשְׁמַת יוֹסֵף נִטְלָטַל כָּל בֵּיתוֹ וְנִתְּן בְּפִלְטִין שֶׁל פְּרַעַה, וְהִיָּה יִתְרוֹ אֶחָד מִחֲרִטוּמֵי מִצְרַיִם וְרָאָה אֵת הַמַּטֶּה וְחָמַד אוֹתוֹ בְּלִבּוֹ, וּלְקַחוֹ וְהִבִּיאוֹ וּנְטָעוֹ בְּתוֹךְ גֹּן שְׁלוֹ, וְלֹא הָיָה יָכוֹל לְקַרֵּב אֵלָיו, עַד שֶׁבָּא מֹשֶׁה לְאַרְצָה מִדְּבָר וְנִכְנַס לְתוֹךְ גֹּן בֵּיתוֹ וְרָאָה אֵת הַמַּטֶּה וְקָרָא אֵת הָאוֹתִיּוֹת אֲשֶׁר עָלָיו וְשַׁלַּח יָדוֹ וּלְקַחוֹ, וְרָאָה יִתְרוֹ וְאוֹמֵר, זֶה הוּא הָאִישׁ שֶׁהוּא עֲתִיד לְגַאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, לְפִיכָךְ נָתַן לוֹ צִפְרָה בְּתוֹ לְאִשָּׁה, שֶׁנֹּאמֵר (לעיל ב, כא) "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה" וְגו'. וְהִיָּה מֹשֶׁה רוֹעֵה וּמְנַהֵג בְּאוֹתוֹ מַטֶּה אֵת צֹאנוֹ שֶׁל יִתְרוֹ אֲרַבְעִים שָׁנָה וְלֹא שִׁכְּלָה אוֹתָם חַיַּת הַשָּׂדֶה, וְהֵם פְּרִים וְרַבִּים הִרְבֵּה מְאֹד, וְעַלִּיהֶם הַכְּתוּב אוֹמֵר (יחזקאל לו, לח) "כִּצְאוֹן קִדְשִׁים". וַיִּנְהַג אֵת הַצְּאוֹן עַד שֶׁבָּא לְהַר חוֹרֵב, וְשָׁם נִגְלָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה.

אמר רב יהודה בר אמי, המטה, משקל ארבעים סאה הנה, ושל סנפירינון הנה, ועשר המכות חקוקות עליו, ובנוטריון דצ"ד עד"ש באח"ב, אמר לו הקדוש ברוך הוא, המטה הזה יביא עליו את המכות.

יח-יט ויאמר ה' אל משה במדון, תני, המודר הנאה מחברו אין מתירין לו אלא בפניו. מנא הני מלי, אמר רב נחמן, דכתיב ויאמר ה' אל משה במדון אמר ליה במדון נדרת לך והתר נדרך, דכתיב "ויאמר משה לשבת", ואין אלה אלא שבעה, דכתיב (יחזקאל יז, יג) "ויבא אותו באלה", וכתיב וגם במקלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים.

רבי אליעזר אומר, פותחין בנולד, וחכמים אוסרין. כיצד, שאיני נהנה לאיש פלוני ונעשה סופר, או שהיה משיא את בנו, אמר אלו הייתי יודע שהוא נעשה סופר או שהיה משיא את בנו בקרוב לא הייתי נודר. מאי טעמא, אמר רב חסדא, דאמר קרא כי מתו כל האנשים, והא מיתה דנולד הוא, מכאן שפותחין בנולד. ורבנן, מאי טעמא, קסברי, הנהו מי מתו, והאמר מר כל מקום שנאמר נצים נצבים אינו אלא דתו ואבירם, אלא שירדו מנכסיהם.

וילך משה וישב אל יתר חתנו, לא היה צריך לומר אלא וישב אל מצרים, ולמה שב אל יתרו, להתיר נדרו. מה עשה הקדוש ברוך הוא, קשר עגן שם, כפיכול התיר נדרו של משה. דבר אחר, שהלך לטול רשות ממנו.

ויאמר לו לך לשלום, כל מי שכתוב בו "לשלום", הולך וחוזר, וכל מי שכתוב בו "בשלום", הולך ואינו חוזר. באבגר כתיב (ש"ב ג, כא) "וישלח דוד את אבגר וילך בשלום", הלך ולא חזר. אבל יתרו שאמר למשה לך לשלום, הלך וחזר.

כ רמז קעד ויקח משה את אשתו ואת בניו, באותה שעה נאמר לאהרן (להלן פסוק כו) "לך לקראת משה המדברך", יצא לקראתו והיה מגפפו ומחבקו ומנשקו, אמר ליה משה אחי, היכן היית כל השנים הללו, אמר ליה, במדון. מה טף ונשים אלו עמך, אמר ליה, אשתי ובני, אמר ליה, להיכן אתה מוליכו, אמר ליה, למצרים, אמר ליה, על הראשונים אנו מצטערין, ועכשיו הבאת את האחרונים. באותה שעה אמר לה, לכי לבית אביך, לכך נאמר "אחר שלוחיה".

[וירפכם על החמר (כתוב ברמז צח).

כז-כח ויהי בדרך במלון וגו' ויבקש המיתו (כתוב ברמז פא). ויתקח צפרה צר (ברמז פא).

כז אָז אָמַרְהָ חֲתוּן דָּמִים [לְמוֹלֵת], כָּל פְּרִקְמִטְיָא שֶׁל מֹשֶׁה לֹא הִיָּתָה אֶלָּא "בְּאִז", כִּי־צַד, הַצֵּלֶת נִפְשׁוֹ לֹא הִיָּתָה אֶלָּא בְּאִז, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּרְף מִמֶּנּוּ אִז אָמַרְהָ. קִנְתוּרוֹ לֹא הָיָה אֶלָּא בְּאִז, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּמְאַז בְּאִתִּי אֶל פְּרַעֲהָ". שִׁירְתוֹ לֹא הִיָּתָה אֶלָּא בְּאִז, שֶׁנֶּאֱמַר (לְהִלֵּן טו, א) "אִז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְגִי יִשְׂרָאֵל". הַפְּרָשָׁת עָרִים לֹא הִיָּתָה אֶלָּא בְּאִז, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים ד, מֵא) "אִז יִבְדִּיל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים".

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֱהֲרֹן לֵךְ לְקִרְאֵת מֹשֶׁה הַמְדַבֵּרָה, זֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב "יִרְעִם אֵל בְּקִלּוֹ נִפְלְאוֹת", אֵימַתִּי עָשָׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּקִלּוֹ נִפְלְאוֹת, בְּשַׁעַה שֶׁבִּקֵּשׁ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשַׁלַּח מֹשֶׁה בְּשְׁלִיחוֹת לְגֹאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל, וְהָיָה בְּמִדְּוָן, אָמַר לִיָּה (לְעִיל פְּסוּק יט) "שׁוּב מִצְרַיִם", נִחְלַק הַדְּבָר לְשִׁנֵּי קוֹלוֹת וְנַעֲשֶׂה דוּ פְּרָצוּפִין וְשָׁמַע מֹשֶׁה, "בְּמִדְּוָן לֵךְ שׁוּב מִצְרַיִם", וְאֱהֲרֹן שָׁמַע, בְּמִצְרַיִם לֵךְ לְקִרְאֵת מֹשֶׁה הַמְדַבֵּרָה. וּמֵה שֶׁבְּאִמְצַע לֹא הָיוּ שׁוֹמְעִין. הָיוּ "יִרְעִם אֵל בְּקִלּוֹ נִפְלְאוֹת".

זֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (שֵׁה"ש ח, א) "מִי יִתְנַדֵּךְ כְּאֵח לִי", אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִי יִתְנַדֵּךְ כְּמֹשֶׁה וְאֱהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קלג, א) "מֵה טוֹב וּמֵה נְעִים שְׁבֵת אַחִים גַּם יַחַד", שֶׁהָיוּ אוֹהֲבִין זֶה לְזֶה וּמְחַבְּבִין זֶה לְזֶה. שֶׁבְּשַׁעַה שֶׁנִּטַּל מֹשֶׁה אֶת הַמְּלָכוֹת וְאֱהֲרֹן אֶת הַכֹּהֲנָה, לֹא קִנְאוּ זֶה לְזֶה אֶלָּא הָיוּ שֶׁמְחִין זֶה בְּגִדְלַת זֶה. "אֶמְצַאֲךָ בַּחוּץ אֲשַׁקְּךָ", וַיִּלְךְ וַיִּפְגְּשֶׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשָּׁק לוֹ.

זֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (תְּהִלִּים סה, יא) "חֶסֶד וְאֱמֶת נִפְגְּשׁוּ צְדָק וְשְׁלוֹם נִשְׁקוּ". "צְדָק", זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר "צְדָקָת ה' עָשָׂה". "שְׁלוֹם", זֶה אֱהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (מְלֹאכִי ב, ו) "בְּשְׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אֲתִי". "חֶסֶד", זֶה אֱהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים לג, ח) "וּלְלוּי אָמַר תִּמְיֵד וְאוֹרִיֵד לְאִישׁ חֶסֶדִיֵד". "וְאֱמֶת", זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר "בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא".

כָּל נְשִׁיקָה שֶׁל תְּפִלוֹת (בְּרִמּוֹ קַכד).

???

כט-לא

[פרק ה](#)

א-ב וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל, אמרו להן, כך אמר הקדוש ברוך הוא (לעיל ג, טז) "פקד פקדתי אתכם", סימן זה הנה לישראל, כל גואל שבא בלשון הזה, שהוא גואל של אמות. שפך אמר להם יוסף (להלן יג, יט) "פקד ופקד אלהים אתכם". כיון שהזכיר להם "פקד פקדתי" מיד ויאמן העם. אמרו להם משה ואהרן, בואו עמנו ונלך אצל פרעה, מיד קבלו עליהם זקני ישראל והלכו עמם. עד שהיו הולכין היו מגנבין עצמן אחד אחד ושנים שנים, כיון שהגיעו לפלטיין של פרעה לא נמצאו עמם אחד מהן, שנאמר (פ"ה פסוק א ב) ואחר באו משה ואהרן, והיכן הם הזקנים, אלא שהלכו להם. אמר להם הקדוש ברוך הוא מה אתם סבורים שאיני פורע לכם, חייכם פשיעלו משה ואהרן לקבל את התורה אתם עולים עמם, ואני מחזיר אתכם, שנאמר "ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה".

רמז קעה אמר רבי חייא בר אבא, יום גינוסגא הנה, והיו כל המלכים באים ומעטרים אותו, שהנה קוזמטור, והיו משה ואהרן עומדין על פתח פלטיין, נכנסו אצל פרעה ואמרו לו שני זקנים עומדין על פתח פלטיין שפך, אמר להם ויש בגדס עטרות, אמרו לו לאו, אמר להם באחרונה יכנסו. נכנסו אצל פרעה, אמר להם, מה אתם מבקשים, אמרו לו, (להלן ז, טז) "אלהי העברים שלחני אליך" שלח את עמי ויחגו לי במדבר, אמר להם, מי ה' אשר אשמע בקלו, ולא הנה יודע לשלח לי עטרה משלו, אלא בדברים בא אלי, מי ה' אשר אשמע בקלו. אמר רבי לוי, הוציא באותה שעה דיפתרא של אלהות, וקרא, אלהי אדום מואב וצידון, אמר להם, הרי קראתי ואיני מוצא מה שאתם אומרים. אמר רבי לוי, למה הדבר דומה, לכהן שהנה לו עבד, יצא הכהן מן המדינה, הלך עבדו לבקשו בין הקברות, התחיל צווח אדוני אדוני, אמרו לו מי הוא אדוניך, אמר להם פלוני כהן, אומרים לו, שוטה שבעולם, כהן אתה מבקש בבית הקברות, כך אמר פרעה למשה מי ה', הוצאתי דיפתרא של אלהות ובקשתיו בתוכה ולא מצאתיו, אמר ליה, שוטה שבעולם, האלוהות שפידך מתים הם אבל אלהינו חי וקיים הוא, שנאמר (ירמיהו י, י) "וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים [ו]מלך עולם".

אמר רבי יוחנן, לפי שבאו משה ואהרן וזקני ישראל ורצו לכנס, ראו סביב פלטיין שלו כמה אוכלוסים, ונודעו. אמר רבי מאיר, ארבע מאות פתחים היו לפלטיין, מאה לכל רוח, ועל כל אחד ישבו שישים אלף גבורים, לפיכך בא גבריאל והכניסו. כיון שראה פרעה אותן, אמר מה טיבן של אלו, מיד הביא שומרי הפתחים, מהן הרג, מהן הלקה, מהן העביר והעמיד אחרים תחתיהן. שוב למחר נכנסו לפני פרעה, קרא לשומרים אמר להם היאך אלו נכנסו, אמרו ליה אין אנו יודעים, כשפנים הם, שדרך פתחים אינו נכנסו. מיד אמר לאהרן שישליך מטהו, ונעשה נחש.

מי ה' אשר אשמע בקלו, אמר ליה הקדוש ברוך הוא, אתה אמרת מי, חייך במי אתה לוקה, מי, ים למפרע, ביים אתה יודע מי אני. אתה אמרת לא ידעתי את ה', חייך למחר אתה אומר "ה' הצדיק", אתה אמרת וגם את בני ישראל לא אשלח, חייך למחר אתה אוהו ביד כל אחד לשלחו, שנאמר (להלן יג, יז) "ויהי בשלח פרעה".

רמז קעו דבר אחר, בו בלשון שחטא, בו בלשון עשה תשובה. הוא אמר מי ה', (להלן טו, יא) "מי כמכה נאדר בקדש". והצילו הקדוש ברוך הוא מבין המתים והעמידו לספר כח גבורתו, שנאמר (להלן ט, טז) "ואולם בעבור זאת העמדתיך". והלך ומלך בנינו, וכששלח הקדוש ברוך הוא יונה לנינו להנבא עליה להחריבה, שמע פרעה ועמד מעל כסאו וקרע את בגדיו ולבש שק ואפר, ולאחר ארבעים יום שבו למעשיהם הרעים, ונבלעו כמתים בשאול תחתית, שנאמר "מעיר מתים ונאקו".

לא ידעתי את ה', למה הנה פרעה דומה, למלך שהלך למדינת הים, והפקיד כל מה שהיה לו אצל עבדו, לאחר ימים בא המלך, אמר לו, תן לי מה שהפקדתי אצלך, אמר לו, לא עבדא דילך אנא, לא הפקדת גבי כלום, מה עשה לו, נטלו בגרדיו, אמר לו, עבדך אנא וכל מה דאפקדת גבי אנא משלם לך. כך בתחלה אמר הקדוש ברוך הוא למשה (לעיל ג, י) "ועתה (לך) [לכה] ואשלחך אל פרעה". אמר לו, "שלח עמי", אמר לו, לא ידעתי את ה'. וכיון שהביא עליו עשר מכות, אמר "ה' הצדיק".

מכות המצרים שנים עשר חדש. (להלן פסוק יב) "ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש", אימתי דרכו של קש, באיר, והם יצאו בניסן.

ג-יב רבי שמעון בן יוחאי אומר, התחיל מחרק בשניו כנגדם, ואמר (להלן פסוק יז) "נרפים אתם".

אמר רבי יהודה הלוי, שבטו של לוי פנוי לטרגיה במצרים, אמר להם פרעה, בשביל שאתם פנוים אתם באים ואומרים גלכה נזבחה. למה משה ואהרן תפריעו, למה אתם, למה דבריכם. לכו לסבלותיכם.

תכבד העבדה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר, שהיו להם מגלות שהיו משתעשעים בהן משבת לשבת, לומר שהקדוש ברוך הוא גואלנו, אמר פרעה, אל ישעו בדברי שקר אל יהו נשענים ואל יהו משתעשעים ואל יהו נפושים, שנאמר ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים וגו'.

אמר הקדוש ברוך הוא, למחר אני מביא עליהם מכות. כיון שישראל יוצאין להביא קש לעשותו תבן, הנה המצרי מכה אותו בזמן שרואהו בתוך שדהו, לפיכך ויפץ העם בכל ארץ מצרים.

ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם, היו ישראל מקוששין את הקש במדבר, ורומסין בחמר ובקש הנה נוקב את עקביהו, והדם מתבוסס בחמר. רחל בת בנו של תושלח היתה הרה ללדת, ורמסה בחמר עם בעלה, ויצא הולד ממעיה ונתערב בתוך המלבן, וירד מיכאל והעלהו לפני כסא הכבוד, ובאותו לילה הפה כל בכורי מצרים, שנאמר "ויהי בחצי הלילה".

כ ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים, אלו דתו ואבירם שפתוב בהם (במדבר טז, כז) "יצאו נצבים".

ואל יהו משתעשעים ואל יהו נפושים, שנאמר ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים וגו'.

אמר הקדוש ברוך הוא, למחר אני מביא עליהם מכות. כיון שישראל יוצאין להביא קש לעשותו תבן, הנה המצרי מכה אותו בזמן שרואהו בתוך שדהו, לפיכך ויפץ העם בכל ארץ מצרים.

ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם, היו ישראל מקוששין את הקש במדבר, ורומסין בחמר ובקש הנה נוקב את עקביהו, והדם מתבוסס בחמר. רחל בת בנו של תושלח היתה הרה ללדת, ורמסה בחמר עם בעלה, ויצא הולד ממעיה ונתערב בתוך המלבן, וירד מיכאל והעלהו לפני כסא הכבוד, ובאותו לילה הפה כל בכורי מצרים, שנאמר (להלן יב, כט) "ויהי בחצי הלילה".

כ ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים, אלו דתו ואבירם שפתוב בהם (במדבר טז, כז) "יצאו נצבים".

כא-כג ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפט, אמר רבי יהודה הלוי, אמרו לו ישראל, למה אנו דומין לשה אחת שפא הזאב ונטלה מן העדר ובא הרועה אחריו, מה עשה הזאב בקש לבקש את השה, מבין הרועים ומבין הזאב הגיע השה בסכנה. כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, בין פרעה ובינדו אנו מתים, שנאמר ויאמר משה למה הרעתה, וזה שאמר הכתוב "הלא דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים".

פרק ו

א עתה תראה, (פתוב בפרשת וארא בפסוק "כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו").

ואחר באו משה ואהרן, ויהי כבואם אל שער בית המלך, והנה שני כפירי אריות אסורים שם בכבלי ברזל, ואין איש יוצא ובא מפניהם, לבד אשר יצוה המלך לבדו, ויזכו האמנין ויסירו הכפירים בלחשיהם ויביאוהו. וימהר משה ויגוף את המטה על הכפירים ויתירם. ויבאו בבית המלך, והכפירים באו עמם בשמחה גדולה כאשר ישמח הכלב אל אדוניו בבואו מן השדה. ויהי כראות פרעה כן, ויתמה על ככה ויבהל מאד מפני האנשים כי היה תארום כתאר בני אלהים. ויאמר להם המלך, מה אתם רוצים, ויאמרו לו, "ה' אלהי העברים שלחנו אליך לאמר, שלח את עמי ויעבדני". ויירא מאד מפניהם ויאמר להם לכו היום ובאו למחר, ויעשו כדבר המלך. ויהי אחרי לכתם, וישלח פרעה ויקרא אל בלעם הקוסם וינו"ס וימברינו"ס בניו המכשפים וכל חרשי מצרים, ויבאו אל המלך ויספר להם המלך את אשר דברו אליו. ויאמרו החרטמים אליו, איך באו אליך האנשים מפני הכפירים, [ויאמר להם הניפו המטה עליהן] ויתירום ויבאו אלי, גם הכפירים נעשו ככלבים וישמחו לקראתם. ויען בלעם אל המלך, אין אלה כי אם מכשפים כמונו, ועתה שלח בעדם ויבאו ונבחנה אותם, ויעש המלך כן.

אמר עולא, בקש משה מלכות, ולא נתנו לו, דכתיב (לעיל ג, ה) "ויאמר אל תקרב הלם", ואין הלם אלא מלכות, דכתיב (ש"ב ז, יח) "מי אנכי אדני אלהים ומי ביתי כי הביאתני עד הלום". מיתבי רבה, רבי ישמעאל אומר, יבמה מלך. אמר רבה, לו ולזרעו קאמרינו. וכל היכא דכתיב הלום, עד עולם הוא, והא גבי שאול כתיב "הבא עוד הלום איש", הוא אין, זרעו לא. איבעית אימא, הא הנה איש בשת. ואי בעית אימא, שאני שאול דאפלו בגויה לא קיימא, כדרב אלקעזר אמר רב חנינא, בשעה שפוסקים גדלה לאדם, פוסקין לו ולזרעו עד סוף כל הדורות, שניאמר (איוב לו, ז) "לא יגרע מצדיק עיניו, ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו", ואם הגיס דעתו הקדוש ברוך הוא משפילו, שניאמר (שם, ח) "וואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי ענני".

פרשת וארא

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' . זֶה שְׁאֵמַר הַכְּתוּב (תהלים נ, ז) "שְׁמַעַה עַמִּי וְאַדְבַּרְהָ יִשְׂרָאֵל וְאַעֲיֶדְהָ בְּךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵיךָ אֲנֹכִי" . אָמַר רַב פִּנְחָס הִפְתָּן בַּר חֲמַא, אָמַר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, בְּשִׁבִיל שְׁקִירְאֵתִי אוֹתְךָ אֱלֹהִים, שְׁנֵאָמַר "רְאֵה נְתִיתִיךָ אֱלֹהִים לְפָרְעָה", אֱלֹהֵיךָ אֲנִי, וּלְכֹךָ נֵאָמַר וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה, וְגו' .

זֶה שְׁאֵמַר הַכְּתוּב (קהלת ז, ז) "כִּי הֶעֱשֶׂק יְהוֹלִל חָכָם", כְּשֶׁחָכָם מִתְעַסֵּק בְּעִיסָקִין, הוּ מְעַרְבְּבִין אוֹתוֹ מִן הַחֲכָמָה, "וַיֹּאבֵד אֶת לֵב מִתְנָה", מִן הַתּוֹרָה שְׁנֵקְרֵאת מִתְנָה (במדבר כא, יט) "וּמִמִּתְנָה נִחְלִיאֵל", אֶפְלוּ מֹשֶׁה, שְׁנֵאָמַר (לעיל פרק ה' פסוקים כב כג) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל ה' וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי לְמָה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה וַיִּמְאַז בְּאֵתִי אֶל פְּרַעֲה וְגו' וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲתָה תֵרְאֶה וְגו', מַה שְׁאֲנִי עוֹשֶׂה לְפָרְעָה וּלְמִצְרַיִם אֶתְהָ רוּאָה, אָבֵל אֵין אֶתְהָ רוּאָה וְכו' . בְּאוֹתָהּ שְׁעָה בְּקֶשׁ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לִישֵׁב עָלָיו בְּדִין, מִנִּין, שְׁנֵאָמַר וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה, וְאֵין אֱלֹהִים אֶלָּא דִּינִין שְׁנֵאָמַר "אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל", נִכְנָסָה סִנְגוֹרִיא וּלְמַדָּה עָלָיו זְכוּת, שְׁנֵאָמַר וַיֹּאמֶר אֲנִי ה', וְאֵין ה' אֶלָּא רַחֲמִים, שְׁנֵאָמַר (להלן לד, ו) "ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנוּן" .

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי יוֹסִי, פְּעַם אַחַת נִכְנָסְתִי לְאַלְפְּסִנְדְרִיא שֶׁל מִצְרַיִם, מִצְאֵנִי זָקוּן אֶחָד, אָמַר לִי, בֵּא וְאַרְאֶךָ מָה עָשׂוּ אַבּוֹתַי לְאַבּוֹתֶיךָ, מֵהֶם טַבְּעוּ בַּיָּם, מֵהֶם הִרְגוּ בַּחֲרָב, מֵהֶם מַעֲכּוּ בַּבְּנִין, וְעַל דָּבָר זֶה נִעְנַשׁ מֹשֶׁה רַבְּנוּ, שְׁנֵאָמַר (לעיל ה, כג) "וַיִּמְאַז בְּאֵתִי אֶל פְּרַעֲה" וְגו', אָמַר לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, חֲבָל עַל דָּאֲבָדִין וְלֹא מִשְׁתַּפְּחִין . הִרְבָּה פְּעָמִים נִגְלִיתִי עַל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְלֹא הִרְהָרוּ עַל מַדּוּתִי וְלֹא אָמְרוּ לִי מַה שְׁמַךְ, אָמַרְתִּי לְאַבְרָהָם (בראשית יג, יז) "קוּם הִתְהַלֵּךְ בְּאַרְצָ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לָךְ אֶתְנַנָּה", בְּקֶשׁ מְקוּם לְקַבֵּר אֶת שָׂרָה וְלֹא מָצָא עַד שְׁקִנָּה בְּאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁקֶל, וְלֹא הִרְהָר עַל מַדּוּתִי . אָמַרְתִּי לְיַצְחָק "גּוֹר בְּאַרְצָ הַזֹּאת" וְגו', בְּקֶשׁ מִים לְשִׁתּוֹת וְלֹא הִנִּיחוּהוּ עַד שֶׁעָשָׂה מְרִיבָה, שְׁנֵאָמַר (שם, כ) "וַיִּרְיִבוּ רְעֵי גֵרֵר" וְגו', וְלֹא הִרְהָר עַל מַדּוּתִי . אָמַרְתִּי לְיַעֲקֹב "הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֶתְהָ שָׁכַב עָלֶיךָ לָךְ אֶתְנַנָּה", בְּקֶשׁ מְקוּם לְנִטְעֵ אֶהְלוּ וְלֹא מָצָא עַד שְׁקִנָּה בְּמֵאָה קִשְׁיָה, וְלֹא הִרְהָר עַל מַדּוּתִי . וְלֹא אָמְרוּ לִי מַה שְׁמַךְ, וְאַתְהָ אָמַרְתָּ לִי מַה שְׁמַךְ בְּתַחֲלָה, וְעַכְשָׁיו אָמַרְתָּ לִי (לעיל ה, כג ו, א) "וְהֵצֵל לֹא הֵצֵלְתִּי" .

עתה תראה את אשר אעשה לפרעה, ואין אתה רואה במלחמת שלושים ואחד מלכים.

דבר אחר, וארא אל אברהם וגוי ושמי ה' לא נודעתי להם. לא פרשתי להם אם מפרש הוא, ולד גליתי אותו, שאתה הולך לגאל את ישראל, כדי שתצליח. אמר הקדוש ברוך הוא, בעולם הזה ליחידים גליתי שמי, אבל לעולם הבא, לכל ישראל אני מודיע שמי, שנאמר (ישעיה נב, ו) "לכן ידע עמי שמי".

ושמי ה' לא נודעתי להם. הרשעים קודמין לשון. "נבל שמו", (ש"ב כ, כא) "שבע בן בכרי שמו". אבל הצדיקים שם קודמן, שנאמר (ש"א א, א) "ושמו אלקנה", (רות ב, א) "ושמו בעז", "ושמו מרדכי", דומים לבוראם, ושמי ה' לא נודעתי להם. התיבון, והכתיב (בראשית כד, כט) "ושמו לבן". פרדפסוס. רבי ברכיה אומר, מלבן ברשע.

רבי סימאי אומר, מנין לתחית המתים מן התורה, שנאמר וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען, לכם לא נאמר אלא להם, מכאן לתחית המתים מן התורה.

ח-רמז קעז והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים. בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, אתיא סבילה סבילה, כתיב הכא והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים, וכתיב התי (תהלים פא, ז) הסירותי מסבל וגוי. ויוסף יצא בראש השנה מבית האסורין, כתיב (שם, ד) "תקעו בחדש שופר" וכתיב בתריה "עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים", וכתיב (שם, ז) "הסירותי מסבל שכומו".

רבי סימאי אומר, ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם, מקיש יציאתם ממצרים לביאתם בארץ, מה ביאתם לארץ שנים מששים רבוא, אף יציאתם ממצרים שנים מששים רבוא. אמר רבא, וכן לימות המשיח, שנאמר (הושע ב, יז) "וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים".

והצלתי אתכם מעבדתם (פתוב ברמז קמ"ז).

ונתתי אתה לכם מורשה. שנו רבותינו, צלפחד היה בכור ונטל שני חלקים, והא אין הבכור נוטל בראוי כבמחזק. אמר רבא, ארץ ישראל מחזקת היא. מתיבי, רבי חדקא, שמעון השקמוני היה (לו) [ל] תלמיד חבר מתלמידי רבי עקיבא, וכן היה אומר, יודע היה משה רבנו שבנות צלפחד יורשות הן, אלא לא היה יודע אם נוטלין חלק בכורה אם לאו, וראויה פרשת נחלות שתכתב על ידי משה, אלא

שָׁזְכוּ בְּנוֹת צִלְפָּחַד וְנִכְתְּבָה עַל שְׁמֹן. וַיֹּדַע הָיָה מֹשֶׁה שְׁמִקּוֹשֶׁשׁ בְּמִיתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר "מִחֻלְלֵיהָ מוֹת יוּמָת", אָבֵל לֹא הָיָה יוֹדֵעַ בְּאִיזָה מִיתָהּ, וְרֵאוּיָה הֵיטָה פְּרִשְׁת מְקוֹשֶׁשׁ שֶׁתִּכְתֵּב עַל יְדֵי מֹשֶׁה, אֶלֶּא שֶׁנִּתְחַיֵּב מְקוֹשֶׁשׁ וְנִכְתְּבָה עַל יְדוֹ, לְלַמֶּדֶד שֶׁמְגַלְגֵּלִין זְכוּת עַל יְדֵי זָפְאִי, וְחוּבָה עַל יְדֵי חֲבִיב וְאִי סִלְקָא דְעֵתָד מְחֻזְקָת הִיא לְהֵם, אֲמַאי מְסַפְקָא, מְחֻזְקָת הִיא. מַאי מְסַפְקָא לִיה, קָרָא גּוּפָא מְסַפְקָא לִיה, דְכִתִּיב וְנִתְתִּי אֶתְהָ לְכֶם מוֹרְשָׁה, אִי יִרְשָׁה הִיא לְהֵם מְאָבוֹתֶם אוֹ דְלִמָּא מוֹרִישִׁין וְאִינֵן יוֹרְשִׁין, וּפְשֻׁטוֹ לִיה תְּרוּוִיָּהוּ, יִרְשָׁה הִיא לְהֵם מְאָבוֹתֶם, וּמוֹרִישִׁין וְאִינֵן יוֹרְשִׁין. כִּיּוֹצֵא בְּדָבָר אֶתְהָ אוֹמֵר, (לְהֵלן טו, יז) "תְּבַאֲמוּ וְתִטְעֲמוּ", תְּבַאֲמוּ לֹא נֶאֱמַר אֶלֶּא "תְּבַאֲמוּ", מְלַמֵּד שֶׁמִּתְנַבְּאִין וְאִינֵן יוֹדְעִין מָה מִתְנַבְּאִין.

הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. תִּנּוּ רַבֵּנוּ, הַמוֹצִיא לְחֵם מִן הָאֶרֶץ. וְרַבֵּי נַחֲמִיָּה אָמַר, מוֹצִיא לְחֵם. אָמַר רַבָּא, מוֹצִיא, דְכֻלֵּי עֲלָמָא לֹא פְּלִיגִי דְלִישְׁנָא דְאַפִּיק מִשְׁמַע, דְכִתִּיב "אֵל מוֹצִיאִם מִמִּצְרַיִם", כִּי פְּלִיגִי בְּהַמוֹצִיא, רַבֵּנוּ סָבְרִי, הַמוֹצִיא נִמְי דְאַפִּיק מִשְׁמַע, דְכִתִּיב (דְּבָרִים ח, טו) "הַמוֹצִיא לְךָ מִיָּם", רַבֵּי נַחֲמִיָּה סָבְרַ, כִּתִּיב הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת וְגוֹ', וְאַכְתִּי לֹא אֶפִּיק. וְרַבֵּנוּ. הִכִּי קָאֵמַר לְמֹשֶׁה, בְּתֵר דְמִפְקִינָא לְכוּ, עֲבִידְנָא לְכוּ מִלְתָּא כִּי הִיכִי דִתְדַעוּ דְאֵנָא הוּא דְאַפִּיקִית וְתִכּוּן, דְכִתִּיב (פְּסוּק ז) וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבָלוֹת מִצְרַיִם.

יב- יג וַיִּדְבֵּר מֹשֶׁה לְפָנָי ה' לֵאמֹר הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי. רַבֵּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר, בְּאַרְבַּע מְקוֹמוֹת בִּקְשׁ מֹשֶׁה לְפָנָי הַמְּקוֹם, וְהִשִּׁיבוֹ עַל שְׁאֵלוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּדְבֵּר מֹשֶׁה לְפָנָי ה' לֵאמֹר, שְׂאִין תִּלְמוּד לּוֹמֵר לֵאמֹר, אֶלֶּא שְׂאֵמַר לוֹ הִשִּׁיבֵנִי אִם גּוֹאֲלֵן אֶתְהָ אִם לֹאוּ, עַד שֶׁהִשִּׁיבוֹ הַמְּקוֹם "וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה עֲתָה תִרְאֶה". כִּיּוֹצֵא בּוֹ (בְּמִדְבָר יב, יג) "וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר", שְׂאִין תִּלְמוּד לּוֹמֵר "לֵאמֹר", אֶלֶּא אָמַר לוֹ הִשִּׁיבֵנִי אִם מְרַפָּא אֶתְהָ אִם לֹאוּ, עַד שֶׁהִשִּׁיבוֹ הַמְּקוֹם (שֵׁם, יד) "וְאָבִיָּה יִרְק יִרְק בְּפָנֶיהָ". כִּיּוֹצֵא בּוֹ (שֵׁם כז, טו טז) "וַיִּדְבֵּר מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר יִפְקֹד ה'", שְׂאִין תִּלְמוּד לּוֹמֵר "לֵאמֹר", אֶלֶּא שְׂאֵמַר לוֹ הִשִּׁיבֵנִי אִם אֶתְהָ מִמְּנָה עֲלִיָּהוּן פְּרַנְסִים אִם לֹאוּ, עַד שֶׁהִשִּׁיבוֹ "קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן". כִּיּוֹצֵא בּוֹ (דְּבָרִים ג, כג) "וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' בְּעֵת הַהִיא", שְׂאִין תִּלְמוּד לּוֹמֵר "לֵאמֹר", אֶלֶּא אָמַר לוֹ הִשִּׁיבֵנִי אִם אֲנִי נִכְנָס לְאֶרֶץ אִם לֹאוּ, עַד שֶׁהִשִּׁיבוֹ "רַב לְךָ" וְגוֹ' (שֵׁם א, לח) "יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן הֵלֵמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֵא שְׁמָה".

הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי, קַל וְחֹמֵר אִידָּהּ יִשְׁמַעֲנִי פְּרַעָה (כְּתוּב בְּעֵרָד קנ"א).

רמז קעח וַיִּדְבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וַיִּצְוֶם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. זֶה שְׂאֵמַר הַכְּתוּב "הָאֲנֹכִי הִרִיתִי אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה וְגוֹ' כִּי תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בְּחִיקָד". הִיכֵן דְבָר. בְּשַׁעָה שְׂאֵמַר לוֹ (לְהֵלן לב, לד) "לְךָ נִחָה אֶת הָעָם". עַדִּין תְּלִי תִנְיָא בְּדָלָא תִנְיָא. תִּלְמוּד לּוֹמֵר וַיִּדְבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וַיִּצְוֶם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אָמַר לְהֵם, הִיוּ

יודעיו, בני סרבניו הם, טרחניו הו, על מנת כן תהיו מקבלין עליכם, שהו מקללין אתכם וסוקלין אתכם באבנים.

דבר אחר ויצום. צום לפרש מעבודה זרה. רבי יהודה בן בתירא אומר, הרי הוא אומר (לעיל פסוק ט) ולא שמעו אל משה מקצר רוח, וכי יש לה אדם שמתבשר בשורה ואינו שמח, נולד לה בן זכר, רבד מוציא להרות, ואינו שמח, אם כן מה תלמוד לומר ולא שמעו אל משה, אלא שהיה קשה בעיניהם לפרש מעבודה זרה, וכן הוא אומר (יחזקאל כ, ז ט) "ואמר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וימרו בי ולא אבו [ל]שמע ואעש למען שמי לבלתי החל". וכן הוא אומר "משכו וקחו לכם", משכו ידיכם מעבודה זרה והדבקו במצות.

ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. צום לחלק כבוד למלכות. וכן (להלן יא, ח) "ויגדו כל עבדי אלה אלי", שאין תלמוד לומר "אלה", אלא שסופו לירד הוא בתחלה, אלא שמשנה חלק כבוד למלכות. וכן מצינו ביוסף שחלק כבוד למלכות, שנאמר "בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה". וכן מצינו בנעקב שחלק כבוד למלכות, (שם מח, ב) "וייתחזק ישראל וישב על המטה". וכן מצינו באליהו שחלק כבוד למלכות, שנאמר (מ"א יח, מו) "ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו ויגרץ (לקראת) [לפני] אחאב". וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שחלקו כבוד למלכות, שנאמר "באדון קרב נבוכדנצר לתרע" וגו'. וכן מצינו בדניאל שחלק כבוד למלכות, שנאמר (שם ו, כא כב) "ויכמקרה לגבא לדניאל בקל עציב זעק", מהו אומר "אדון דניאל עם מלכא מלל מלכא לעלמין חי".

רבי עקיבא אומר, כל פרשה שסמוכה לחברתה, למדה הימנה, שנאמר (במדבר כה, א) "וישב ישראל בשטים". רבי אומר, פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחק מזרח ממערב. פיוצא בו אתה אומר הו בני ישראל לא שמעו אלי, אמר לו המקום, (לעיל ג, יח) "ושמעו לקלך". פיוצא בו אתה אומר "ויבת איש כהן כי תחל לזנות", (שם, י) "והכהן הגדל מאחיו", וכי מה ענין זה אצל זה, וכי אף הוא נשרף. משל למה הדבר דומה, לקטרין שהשלים שגיו ולא שמש פלומי פילון שלו אלא ברח והלך לו, שלח המלך והביאו וחיבו לקטע את ראשו, עד שלא יצא להרג, אמר המלך, מלאו לו דינרי זהב והוציאו לפניו, ואמרו, אלו היית עושה כדרך שעשו אבותיך היית נוטל מדה של דינרי זהב, עכשיו אבדת נפשך ואבדת ממונך. כן בת כהן שזנתה, יוצא כהן גדול לפניה ואומר לה, אלו עשית כדרך שעשיתה אפך, זכית שהיה יוצא ממך כהן גדול פיוצא בי, ועכשיו אבדת את עצמך ואבדת את כבודך. פיוצא בדבר אתה אומר "כי אתם לא עמי", ואומר (שם ב, א) "והיה מספר בני ישראל כחול הים", וכי מה ענין זה אצל זה, משל למלך שפעס על אשתו, שלח אחר סופר שלו לבוא ולכתב לה גטה, ועד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו, אמר המלך, אפשר שיצא סופר זה מכאן ריקם, אלא אמר ליה,

בוא, שְׁאַנִי כּוֹפֵל לָהּ כְּתוּבָתָהּ. כִּי־צֵא בַדְבָר אֶתְּהָ אוֹמֵר, (שם יד, א) "תִּאֲשַׁם שְׁמִרוֹן כִּי מָרְתָה בְּאַלְהֵיָהּ", וְאוֹמֵר "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' וְגו', וְכִי מָה עֲנִנוּ זֶה אֶצֶל זֶה, מְשַׁל לְמָה הַדְבָר דּוֹמָה, לְמַדִּינָה שְׁמֵרְדָה בְּמֶלֶךְ, שְׁלַח פּוֹלְמָרְכּוֹס אֶחָד לְהַחְרִיבָהּ, הִזָּה אוֹתוֹ פּוֹלְמָרְכּוֹס בְּקִי וּמִיֶּשֶׁב, אָמַר לָהֶם, טְלוּ לָכֶם יָמִים לָשׁוּב אֶל הַמֶּלֶךְ וְאִם לֹא הָרִינִי עוֹשֶׂה לָכֶם כְּדָרְךְ שְׁעֲשִׂיתִי לְמַדִּינָה פְּלוֹנִי וּלְחַבְרוֹתֶיהָ, וּלְאַפְרָכָיָהּ פְּלוֹנִי וּלְחַבְרוֹתֶיהָ, לְכֶן נֶאֱמַר "תִּאֲשַׁם שְׁמִרוֹן שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל".

כג-כה רמז קעט (פסוק כ) וַיִּקַּח עִמָּרָם אֶת יוֹכָבֵד דִּדְתוֹ (כְּתוּב בְּרָמֵז צ"ה).

וַיִּקַּח אֶהָרֹן אֶת אֵלֶיֶשֶׁבַע בֵּת עַמִּינָדָב. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, לְעוֹלָם דְּדִבַּק אָדָם בְּטוֹבִים, שְׁהָרִי מוֹשֶׁה שָׁנֵשָׂא בֵּת יִתְרוֹ יָצָא מִמֶּנּוּ יְהוֹנָתָן, אֶהָרֹן שָׁנֵשָׂא אַחֲוֹת נַחֲשׁוֹן יָצָא מִמֶּנּוּ פְּנִיחָס. וּפְנִיחָס לֹא מִיִּתְרוֹ קָא אֶתִּי, וְהַכְּתִיב וְאַלְעָזָר בֶּן אֶהָרֹן לָקַח לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיָּאֵל, לֹא דְאֶתִּי מִיִּתְרוֹ שְׁפִטָּם עַגְלִים לְעַבּוּדָה זָרָה. לֹא, דִּקָּא אֶתִּי מִיּוֹסֵף שְׁפִטָּט בִּיִצְרוֹ. וְהֵלֵא שְׁבָטִים מִבָּזִים אוֹתוֹ, רְאִיתָם בֶּן פּוּטִי זֶה שְׁפִטָּם אָבִי אִמּוֹ עַגְלִים לְעַבּוּדָה זָרָה וְהָרַג נְשִׂיא שְׁבָט מִיִּשְׂרָאֵל. אֶלֶּא אִי אַבּוּהָ דְאִמִּיהָ מִיּוֹסֵף, אִמָּא דְאִמִּיהָ מִיִּתְרוֹ, אִי אַבּוּהָ דְאִמִּיהָ מִיִּתְרוֹ, אִמָּא דְאִמִּיהָ מִיּוֹסֵף. דִּיקָא נְמִי דְכְּתִיב פּוּטִיָּאֵל וְלֹא כְּתִיב פּוּטִיָּאֵל. אָמַר רַבָּא, הַנּוֹשֵׂא אִשָּׁה צָרִיךְ לְבַדֵּק בְּאַחִיהָ, שְׁנֵאֲמַר וַיִּקַּח אֶהָרֹן אֶת אֵלֶיֶשֶׁבַע בֵּת עַמִּינָדָב, מִמִּשְׁמַע שְׁנֵאֲמַר בֵּת עַמִּינָדָב אִינִי יוֹדַע שְׁהִיא אַחֲוֹת נַחֲשׁוֹן, אֶלֶּא מָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר אַחֲוֹת נַחֲשׁוֹן, מִכָּאֵן לְנוֹשֵׂא אִשָּׁה שְׁצָרִיךְ לְבַדֵּק בְּאַחִיהָ. תִּנָּא, רַב בְּנִים דּוֹמִין לְאַחֵי הָאִם.

(פסוק כו) הוּא אֶהָרֹן וּמֹשֶׁה ס"ב).

כח וַיְהִי בַיּוֹם דְּבָר ה' אֶל מוֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. לְפִי שְׁנֵאֲמַר "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מוֹשֶׁה וְאֶל אֶהָרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", שׁוֹמַע אֲנִי שְׁהִיָּה הַדְּבִיר לְמוֹשֶׁה וּלְאֶהָרֹן, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר וַיְהִי בַיּוֹם דְּבָר ה' אֶל מוֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֶל מוֹשֶׁה הִיָּה הַדְּבִיר וְלֹא לְאֶהָרֹן, אִם כֵּן מָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר "אֶל מוֹשֶׁה וְאֶל אֶהָרֹן", אֶלֶּא לּוֹמֵר כְּשֶׁם שְׁהִיָּה מוֹשֶׁה כְּלוּל לְדְבָרִים, כִּדְ הִיָּה אֶהָרֹן כְּלוּל לְדְבָרוֹת, וּמִפְּנֵי מָה לֹא מְדַבֵּר עִמּוֹ, מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ שֶׁל מוֹשֶׁה, נִמְצְאָתָּה מִמַּעַט אֶהָרֹן מִכָּל הַדְּבָרוֹת שְׁבַתוֹרָה חוּץ מִשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת, לְפִי שְׂאִי אֶפְשָׁר.

דְּבָר אַחֵר. "אֶל מוֹשֶׁה וְאֶל אֶהָרֹן" לָמָּה נֶאֱמַר. לְפִי שְׁהוּא אוֹמֵר וַיֹּאמֶר ה' אֶל מוֹשֶׁה רְאֵה נִתְתִּיד אֱלֹהִים לְפָרְעָה, אִין לִי אֶלֶּא מוֹשֶׁה דִּין לְפָרְעָה, אֶהָרֹן מִנִּין, תִּלְמוּד לּוֹמֵר "אֶל מוֹשֶׁה וְאֶל אֶהָרֹן", מִקִּישׁ אֶהָרֹן לְמוֹשֶׁה, מָה מוֹשֶׁה דִּין לְפָרְעָה אִף אֶהָרֹן דִּין לְפָרְעָה, מָה מוֹשֶׁה אָמַר דְּבָרֵינוּ וְאִינוּ גְּרָא, יְכוּל כָּל הַקּוּדָם בְּמִקְרָא קוּדָם בְּמַעֲשֵׂהָ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר הוּא אֶהָרֹן וּמֹשֶׁה, לְלַמֵּדֵךְ

פּרָק ז

א רמז קפ וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רְאֵה נִתְתִּיף אֱלֹהִים לְפָרְעָה. זָה שְׁאָמַר הַכְּתוּב, (תהלים כד, ז) "שָׂאוּ שְׁעָרִים רְאשֵׁיכֶם וַיָּבֵא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד", שְׁחֹלֵק כְּבוֹד לִירְאָיו. כִּיצַד, מֶלֶךְ בֶּשֶׁר וְדָם אֵין יוֹשְׁבִין עַל כְּסֵאוֹ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הוֹשִׁיב לְשִׁלְמוֹה עַל כְּסֵא ה'. מֶלֶךְ בֶּשֶׁר וְדָם אֵין רוֹכְבִין עַל סוּסוֹ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִרְכִּיב לְאַלְיָהוּ עַל סוּסוֹ, וּמָהוּ סוּסוֹ, סוּפָה וּסְעָרָה, שְׁנֵאמַר "ה' בְּסוּפָה וּבְשִׁעָרָה דָּרְפוֹ", מֶלֶךְ בֶּשֶׁר וְדָם אֵין מְשַׁתְּמָשִׁין בְּשִׁרְבִיטוֹ, וּמֹשֶׁה נִשְׁתַּמֵּשׁ בְּשִׁרְבִיטוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁנֵאמַר (לעיל ד, כ) "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ", מֶלֶךְ בֶּשֶׁר וְדָם אֵין לוֹבְשִׁין עֲטָרָה שְׁלוֹ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נָתַן עֲטָרָה שְׁלוֹ לְמֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ שְׁנֵאמַר (תהלים כא, ד) "תְּשִׁית לְרֵאשִׁי עֲטָרַת פָּז", מֶלֶךְ בֶּשֶׁר וְדָם אֵין לוֹבְשִׁין לְבוּשׁוֹ, וַיִּשְׂרָאֵל לְבָשׁוּ לְבוּשׁוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּנְתַנּוּ לְיִשְׂרָאֵל שְׁנֵאמַר (שם כט, יא) "ה' עָז לְעַמּוֹ יִתֵּן", מֶלֶךְ בֶּשֶׁר וְדָם אֵין קוֹרִין בְּשִׁמּוֹ כְּמוֹ קִיסָר אוֹגוּסְטוּס בְּסִילִיאוּשׁ, וְאִם נִקְרָא בְּאֶחָד מֵהֶן מִמֵּיתִין אוֹתוֹ, אֲבָל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר לְמֹשֶׁה הֲרִי עֲשִׂיתִי אוֹתְךָ כְּמוֹתַי לְפָרְעָה, אֲנִי נִקְרָא אֱלֹהִים וּבוֹ בִּשְׁם בְּרֵאתִי אֶת הָעוֹלָם שְׁנֵאמַר "בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים", וּבוֹ בִּשְׁם רְאֵה נִתְתִּיף אֱלֹהִים לְפָרְעָה.

דָּבָר אַחֵר, רְאֵה נִתְתִּיף אֱלֹהִים. אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לְפִי שְׁעָשָׂה עֲצֻמוֹ אֱלוֹהַּ, הוֹדִיעוּ שְׂאִינוֹ כְּלוּם בְּעוֹלָם, הֲרִינִי עוֹשֶׂה אוֹתְךָ עֲלִיו אֱלֹהִים. וּמִנֵּן שְׁעָשָׂה פְּרָעָה אֶת עֲצֻמוֹ אֱלוֹהַּ, שְׁנֵאמַר (יחזקאל כט, ג) "יַעַן אָמַר לִי יְאֲרִי וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי", אֲנִי הוּא שְׁבָרַתִּי אֶת עֲצָמֵי. וְזֶה אֶחָד מֵאַרְבַּעַת בְּנֵי אָדָם שְׁעָשׂוּ עֲצָמוֹן אֱלוֹהוֹת וְהִרְעוּ לְנַפְשָׁם, שְׁלֹשָׁה מֵאֲמוֹת הָעוֹלָם וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, וְאֵלוֹ הוּא, חִירָם וּנְבוֹכַדְנֶצַּר וּפְרָעָה וַיֹּאשׁ. חִירָם מִנִּין, שְׁנֵאמַר "אָמַר לְנִגִּיד צַר כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים יַעַן גָּבַהּ לְבָד וַתֹּאמֶר אֵל אֲנִי", וּלְפִי שְׁעָשָׂה עֲצֻמוֹ אֱלוֹהַּ הִרְעָה לְנַפְשׁוֹ, שְׁנֵאמַר (שם, יז) "שְׁחַתְתָּ חֲכָמְתְּךָ עַל יַפְעָתְךָ עַל אֲרֶץ הַשְּׁלֹכְתִיךָ" וְגו'. נְבוֹכַדְנֶצַּר מִנִּין, שְׁנֵאמַר (ישעיה יד, יד) "אֲעֲלֶה עַל בְּמִתִּי עַב אֲדַמָּה לְעֵלְיוֹן". אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, חֲפִיף, "אֵד אֵל שְׂאוֹל תוֹרַד אֵל יִרְכְּתִי בּוֹר". מָה עָשָׂה לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הִגְלָה אוֹתוֹ עַד שֶׁהוּא בְּמַלְכוּתוֹ, וְהֵאכִילוֹ עֵשֶׂב בְּבִהְמָה, שְׁנֵאמַר (דניאל ד, כב) "וַעֲשֹׁבָא כְּתוֹרִין לָךְ יִטְעֻמוּן", וְהָיוּ בְּהֵמָה וְחִיָּה רוֹאִין אוֹתוֹ בְּדַמּוֹת בְּהֵמָה וְחִיָּה וְנוֹשְׁכִים אוֹתוֹ, שְׁנֵאמַר (חבקוק ב, יז) "וַיִּשָׂד בְּהֵמוֹת יַחִיתוּן", שְׁנַעֲשֶׂה מַחֲזָה לְכָל בְּהֵמָה וְחִיָּה. יוֹאשׁ

מַנִּין, שֶׁנֶּאֱמַר (דב"ה"ב כד, יז) "וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹדָע בָּאוּ שָׂרֵי יְהוּדָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמֶּלֶךְ", שֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ אֱלֹהִים, וְקִבְּלוּ עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "אִזּוֹ שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם". וְהִרַע לְנַפְשׁוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם, כד) "וְאֵת יוֹאֵשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים". פְּרַעַה עָשָׂה עֲצָמוֹ אֱלֹהִים, וְהִרַע לְנַפְשׁוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "הִנְנִי נוֹתֵן אֶת פְּרַעַה (הַפְּרַע) [חֲפָרַע]", מֵהוּ "חֲפָרַע", שֶׁקִּבְּלוּ פְּרַעוֹן מִהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. דָּבָר אַחֵר, "חֲפָרַע", כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ה, יח) "וּפְרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה". לְפִיכָךְ אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, לְפִי שֶׁעָשָׂה עֲצָמוֹ אֱלֹהִים, רָאָה נִתְתִּיד אֱלֹהִים לְפְרַעַה, לָמָּה, (קהלת ה, ז) "כִּי גִבַּה מֵעַל גִּבַּה שְׁמֵר וּגְבַהִים עֲלֵיהֶם", הֵי אֱלֹהִים עָלָיו וְעָשָׂה אוֹתוֹ שְׁחָץ בְּעוֹלָם, וְהִינֵנוּ דְכַתִּיב "אֵת כָּל גִּבַּה יִרְאֶה (ו) הוּא מֶלֶךְ עַל כָּל בְּנֵי שְׁחָץ". וְכִי הַשְּׁפָלִים אֵין הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא רֹאֶה, וְהָא כְּתִיב (זכריה ד, י) "עֵינֵי ה' הִמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ", וּמֵהוּ "אֵת כָּל גִּבַּה יִרְאֶה", אֲלָא הוּן הַגְּוֹוֹתֵינוּ שְׁרוּחוֹ גָּסָה עֲלֵיהֶם וּמִגְבִּיהֶם עֲצָמוֹ וְעוֹשִׁין עֲצָמוֹ אֱלֹהוֹת, מַה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לָהֶם, מִרְאָה אוֹתָם לְבְרִיּוֹת וְעוֹשֶׂה אוֹתָם שְׁחָץ בְּעוֹלָם. אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, (ירמיה כג, כד) "אִם יִסְתֵּר אִישׁ בְּמִסְתָּרִים וְאֲנִי לֹא אֶרְאֶנּוּ נֶאֱמַר ה'", אִם יִלְךְ אָדָם וַיִּיגַע בַּתּוֹרָה וַיֵּשֶׁב לוֹ, אֲנִי מִרְאָה מַעֲשָׂיו לְבְרִיּוֹת, וְכֵן אִם יִטְמִין אָדָם עֲצָמוֹ לַעֲשׂוֹת עֲבָרָה אֲנִי מִרְאָה אוֹתוֹ לְבְרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֲנִי לֹא אֶרְאֶנּוּ נֶאֱמַר ה'" הֲלוֹא אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ אֲנִי מֵלֵא", מִמֵּלֵא מִמְּנוֹ הַעֲלִיּוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים וּמִרְאָה שְׁחָץ לְבְרִיּוֹת.

דָּבָר אַחֵר. אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, לֹא בְּשִׁבִיל שֶׁקָּרָאתִי לָךְ אֱלֹהִים תְּהֵא רֹחֵךְ גָּסָה עָלֶיךָ, אֵין אַתָּה אֱלֹהִים אֲלָא עַל פְּרַעַה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (לעיל ו, ב) "וַיִּדְבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֲלָיו אֲנִי ה'", אֵין אַתָּה אֱלֹהִים אֲלָא עַל פְּרַעַה, שֶׁנֶּאֱמַר נִתְתִּיד אֱלֹהִים לְפְרַעַה.

ט-יב רמז קפא כִּי יִדְבֵּר אֲלֵיכֶם פְּרַעַה לֵאמֹר תִּנְנוּ לָכֶם מוֹפֵת. זֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב "כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְּסִיל", זֶה פְּרַעַה, כִּינּוֹ שֶׁהִלְכוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֲצִלוֹ, אָמַר לָהֶם, תִּנְנוּ לָכֶם מוֹפֵת, מִיָּד וַיִּשְׁלַךְ אַהֲרֹן אֶת מִטָּהוּ, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שְׁחָק פְּרַעַה עֲלֵיהֶם, אָמַר לָהֶם, לָמָּה אַתֶּם סְבוּרִים שֶׁבְּאַתֶּם לְשֹׁחַק עָלֵי, אֵינִי מִתְיָרָא מִן הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ, כָּל מִצְרַיִם מְלֵאָה כְּשָׁפִים, תִּבְּנוּ אַתֶּם מוֹלִיכִים לַעֲפָרִים, כְּתָם לְרָקָם. וַיִּקְרָא פְּרַעַה אֵין כְּתִיב כָּאֵן אֲלָא וַיִּקְרָא גַם פְּרַעַה, אָמַר רַבִּי לִוִי, שֶׁקָּרָא לַאֲשֵׁתוֹ וַאֲמַר לָהּ, רֵאִי הֵיאֵךְ בָּאוּ הַיְהוּדִים לְשֹׁחַק בִּי, מַנִּין, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ג, ו) "וַתִּתֵּן גַּם לַאֲשֵׁה", מַה כְּתִיב, וַיִּבְלַע מִטָּה אַהֲרֹן אֶת מִטָּתָם. הֵי "כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְּסִיל" זֶה פְּרַעַה, (משלי כט, יא) "וְחָכָם בְּאַחֲזֵר יִשְׁבַּחְנָה" זֶה מֹשֶׁה.

דָּבָר אַחֵר, כִּי יִדְבֵּר אֲלֵיכֶם פְּרַעַה לֵאמֹר תִּנְנוּ לָכֶם מוֹפֵת. אָמַר לוֹ, לְמַחֵר אֲנִי מוֹצִיאֶם מִמִּצְרַיִם, וְאֲנִי נוֹתֵן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ "כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נְבִיא וְגו' וְנָתַן אֲלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת". דָּבָר אַחֵר, בַּתְּחִלָּה הוּא מְדַבֵּר בְּקוֹשִׁי, אֵין לְשׁוֹן

ידבר אלא לשון קשה, כמו דאת אמרת (בראשית מב, ל) "דדבר האישי אדני הארץ אתנו קשות". אמר לו, אהרן יהא עושה את הדברים האלה ואתה עומד כנשיא, שהוא גוזר על הזקנים והם עושים, ואמרת אל אהרן קח את מטף והשליך לפני פרעה. ויבא משה ואהרן אל פרעה. אהרן היה ראוי להכנס תחלה שהוא גדול ממנו שלש שנים, אלא משה היה גדול יותר מאהרן בעיני מצרים, שנאמר (להלן יא, ג) "גם האישי משה גדול מאד בארץ מצרים". קח את מטף והשליך לפני פרעה. אמר הקדוש ברוך הוא, רשע זה מתגאה וקרא עצמו תנין, דכתיב (יחזקאל כט, ג) "התנים הגדול", לך ואמר לו ראה מטף זה. הוא עץ יבש, ונעשה תנין, ויש בו רוח ונשמה, והוא בולע כל המטות, וסופו לחזר עץ יבש. אף אתה, בראתי אותך מטפה סרוחה ונתתי לך מלוכה ונתגאה אתה ואמרת "לי יארי ואני עשיתני", הריני מחזירך לתהו ובהו. אתה בלעת כל מטות שבטי ישראל, הריני מוציא בלעד מפיד, שכחת מה קרה לזקנד (בראשית יב, יז) "וינגע ה' את פרעה", אף אני מביא עליך עשר נגעים בשביל ישראל. כשבאו משה ואהרן, עמדו לפני פרעה, והיו רואין שהם דומים למלאכי השרת, ורום קומתן כארזי לבנון, וגלגלי עיניהם דומים לגלגלי חמה, וזקנות שלהם כאשכולות תמרה, וזיו פניהם כזיו החמה, ומטה האלהים בידם שחקוק עליו שם המפרש, ודבור פיהם כאש שלהבת, מיד נפל פחדם עליהם.

והיו ארבע מאות פתחים לפלטרם של פרעה, ועל כל פתח ופתח אריות ודבים וחיות רעות, ולא היתה ברירה כולה לכנס שם עד שהיו מאכילין אותם בשר שלא יהו מזיקין אותו, וכשבאו משה ואהרן נתקבצו כלם וסובבים ומלחכין רגליהם והתחילו ללותם עד שבאו לפני פרעה. וכל מלכי מזרח ומערב כשראו אותם נפל פחדם עליהם, וזיע ורתת ומלחלה אחז לפרעה ולכל היושבים לפניו, והסירו כתריהם מעל ראשיהם והשתחוו להם. באותה שעה הצרך פרעה לנקביו ונכנס לבית הכסא, ונזדמנו לו שנים עשר עכברים והיו נושכים אותו בכל צד מושבו, וצעק צעקה גדולה ומרה עד ששמעו קול צעקתו גדולי המלכות. ואחר כך חזר וישב על כסאו ונתחזק לבו, אמר למשה ואהרן, מי אתם ומאין באתם ומי שגרכם אצלי, אמרו לו, "אלהי העברים שלחני אליך [לאמר] שלח את עמי ויעבדני", מיד אמר (לעיל ה, ב) "לא ידעתי את ה'", מעולם לא שלח לי אגרת שלום ולא הביא לי דורון.

רמז קפב ויעשו גם הם וגו' בלהטיהם. אמר אביי, הלכות כשפים כהלכות שבת, יש מהם בסקילה, ויש מהם פטור אבל אסור, ויש מהם מתר לכתחלה, העושה מעשה, בסקילה, האוחז את העינים, פטור אבל אסור, (רבי יוחנן אומר) מתר לכתחלה כדרב חנינא ורב הושעיא, כל מעלי שבתא הוו עסקי בהלכות יצירה ומברי להו עגלא תלתא ואכלי ליה. אמר רבי חנינא בר אבא, "בלטיהם" אלו מעשה שדים, בלהטיהם' אלו מעשה כשפים, וכן הוא אומר (בראשית ג, כד) "ואת

להט החרב". אמר רבי יוחנן, למה נקרא שמם כשפים, שמכחישין פמליא של מעלה. אמר אביי, דקפיד אמנא, שד, דלא קפיד אמנא, כשפים.

אמרי ליה יוחני וממרא למנשה, תבן אתה מכניס לעפרים. אמר להו, אמרי אינשי, למתא דירקא נרקא שקיל.

ויבלע מטה אהרו את מטתם. אמר רבי אלעזר, נס בתוך נס.

יד כתיב כבד לב פרעה. אמרו, למה הדבר דומה, לארי וחיית ושוועל שהיו הולכין בספינה, וחמור גובה מכס מן הספינה, אמר להם החמור, תנו לי מכס, אמר לו שועל לחמור, כמה עזין פניך, אתה יודע שמלך שבחיות עמנו ואתה תשא אל מכס, אמר לו החמור, מן המלך אני נוטל ולגנזיו אני מכניס, אמר לו הארי, קרבו לי הספינה, ויצא וטרפו לחמור ונתנו לשועל, אמר לו, סדר לי אבריו של שוטה זה, הלך השועל וסדרן, ראה לבו נטלו ואכלו, כשבא הארי מצא אבריו נתוחין, אמר לו, לבו של שוטה זה היכן הוא, אמר לו, אדוני המלך, לא היה לו לב, שאם היה לו לב לא היה נוטל מכס מן המלך. אף כך פרעה הרשע, אם היה לו לב לא היה אומר למלך מלכי המלכים תן לי דורון ושכח מה שעשו לו העכברים, ועדו היה אומר (לעיל ה, ב) "מי ה' אשר אשמע בקלו לא ידעתי את ה'".

טו-כה הנה יצא המימה. פרעה שהיה בימי משה, אמגושי היה, שנאמר הנה יצא המימה.

עשר מכות דצ"ד עד"ש באח"ב. אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה, בדבר שנתגאה בו ואמר (יחזקאל כט, ג) "לי יארי", בו אתחיל פורענותא, דכתיב "וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאר".

אחר דם, צפרדעים, אמר הקדוש ברוך הוא, גבוא דבר שגדולו ומחיתו במים, ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אמה שעתידה לקבל תורה שהיא משולה למים, שנאמר (ישעיה נה, א) "הוי כל צמא לכו למים".

אחר זאת, כנים, אמר הקדוש ברוך הוא, גבוא דבר שנגבא מעפר, ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אמה משולה לעפר, שנאמר "ושמתי את זרעך בעפר הארץ".

אחר זאת, ערב, אמר הקדוש ברוך הוא, גבואו אריות נחשים ודבים, ויפרעו ממצרים שבקשו לאבד אמה המשולה לחיות, (שם מט, ט) "גור אריה יהודה", (דברים לג, כב) "דן גור אריה", "יהי דן נחש עלי דרך", (שם כז) "בנימן זאב וגו'".

אחר זאת, דָּבַר, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, יָבוֹא דְבַר שְׁמִמִּית, וַיִּפְרַע מִמְצָרִים שֶׁבִקְשׁוּ לְאַבְדַּ אִמָּה הַמוֹסְרֵת עֲצָמָה לְמִיתָהּ עַל יְחֹוד שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מד, כג) "כִּי עָלִיד הֲרַגְנוּ כָּל הַיּוֹם".

אחר זאת, שְׁחִין, (להלן ט, ח) "מִלֵּא חֲפְנֵיכֶם פִּיחַ כְּבָשׂוֹן", אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, יָבוֹא הָעוֹלָה מִן הַכְּבָשׂוֹן, וַיִּפְרַע מִמְצָרִים שֶׁבִקְשׁוּ לְאַבְדַּ אִמָּה שֶׁמְסַרָה עֲצָמָה לְמִיתָהּ, אֲבָרָהּם בְּאוֹר כְּשֵׁדִים, חֲנֻנִיָּה מִיִּשְׂאֵל וְעֲזָרְיָה בְּכַבְּשׁוֹן הָאֵשׁ.

אחר זאת, בָּרַד, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, יָבוֹא בָרַד שֶׁהוּא לְבֹן כְּשֶׁלֶג, וַיִּפְרַע מִמְצָרִים שֶׁבִקְשׁוּ לְאַבְדַּ אִמָּה שֶׁאֲנִי עֲתִיד לְהַלְבִּין עֹונִתֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר "אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כְּשָׁנִים כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ".

אחר זאת, אֲרָבָה, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, יָבוֹא אֲרָבָה שֶׁנִּקְרָא חִילֵי הַגְּדוֹל, וַיִּפְרַע מִמְצָרִים שֶׁבִקְשׁוּ לְאַבְדַּ אִמָּה שֶׁנִּקְרָאוּ חִילוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל ז, ד) "וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבֹאתַי".

אחר זאת, חֲשֵׁף, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, יָבוֹא חֲשֵׁף שֶׁהוּא מְבַדֵּל מִן הָאוֹר, וַיִּפְרַע מִמְצָרִים שֶׁבִקְשׁוּ לְאַבְדַּ אִמָּה הַמְבַדֵּלֶת מִן הָאֲמוֹת.

אחר זאת, מַפֶּת בְּכוֹרוֹת, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲנִי עוֹבֵר בְּתוֹךְ מְצָרִים בְּחֻצֵי הַלְיָלָה, וְאֶפְרַע מִמְצָרִים שֶׁבִקְשׁוּ לְאַבְדַּ בְּנֵי אֲבָרָהּם אוֹהֲבֵי, שֶׁחֲלַק לִילָה לְאַבְדַּ אוֹיְבֵי שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּחַלַּק עֲלֵיהֶם לִילָה". וּבְזִכּוֹת עֲשָׂרָה נְסִיווֹת שֶׁנִּתְנָסָה וְנִמְצָא שְׁלֵם, הֵכֵם עֲשֵׂר מִכּוֹת.

בְּטַכְסִיס בְּשֵׁר וְדָם הִבִּיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם אֶת הַמִּכּוֹת. מְלֻךְ בְּשֵׁר וְדָם כְּשֶׁהַמְדִינָה מוֹרְדֵת עָלָיו מֵהוּ עוֹשָׂה, מְשַׁלַּח לְגִיווֹת, וְהוּן מְקִיפִין עָלֶיהָ. בְּתַחֲלָה הוּא סוֹכֵר אֲמַת הַמַּיִם שֶׁלָּהֶם, אִם חוֹזְרִין מוֹטֵב, וְאִם לֹא [הוּא מְבִיא עֲלֵיהֶם קְלָאֲנִים, חֲזָרוּ, מוֹטֵב, וְאִם לֹא] הוּא מוֹרָה בְּהוּן חֲצִים, אִם חוֹזְרִין מוֹטֵב, וְאִם לֹא זוֹרֵק בְּהוּן נֶפֶט, אִם חוֹזְרִין מוֹטֵב, וְאִם לֹא מְשַׁלֵּיךְ עֲלֵיהוֹן אֲבָנֵי בְּלִיסְטָרָא, אִם חוֹזְרִין מוֹטֵב, וְאִם לֹא מְגָרָה בְּהוּן לְגִיווֹת וְאוֹכְלוֹסִים הַרְבֵּה, אִם חוֹזְרִים מוֹטֵב, וְאִם לֹא אוֹסֵר אוֹתוֹן בְּבֵית הָאֶסוּרִין, אִם חוֹזְרִין מוֹטֵב, וְאִם לֹא הוֹרֵג הַגְּדוֹלִים שֶׁבֵּהֶם. כֶּךָ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בָּא עַל מְצָרִים בְּטַכְסִיס שֶׁל מְלָכִים, בְּתַחֲלָה סֹכֵר אֲמַת הַמַּיִם שֶׁלָּהוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עח, מד) "וַיִּנְהַפֵּךְ לְדָם יֶאֱרִיחֵם", לֹא חֲזָרוּ, הִבִּיא עֲלֵיהֶם קוֹלָנִים, אֵלוֹ הַצִּפְרָדְעִים, לֹא חֲזָרוּ, הִבִּיא עֲלֵיהֶם הַחֲצִים, אֵלוֹ הַכְּפָנִים, שֶׁהִיוּ נִכְנָסִים בְּגוֹפָם שֶׁל מְצָרִיִּים כַּחַץ הַזֶּה, לֹא חֲזָרוּ, הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנֵי בְּלִיסְטָרָא, זֶה הַבָּרַד, אַחֲרַי כֶּךָ גָּרָה בְּהוּן אוֹכְלוֹסִין הַרְבֵּה, זֶה אֲרָבָה, וְאַחֲרַי כֶּךָ נִתְּנָם בְּבֵית הָאֶסוּרִים, זֶה הַחֲשֵׁף, לֹא חֲזָרוּ, הֲרַג כָּל הַגְּדוֹלִים שֶׁבֵּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן יב, כט) "וְהִ' הִכָּה כָּל בְּכוֹר".

לפי מה שחשבו המצריים את ישראל, הביא הקדוש ברוך הוא עליהם. הם חשבו שיהיו שואבים מימיהם, לכך "ויחפץ לדם יאריהם". הם חשבו שיהיו טוענים פרגמטוטיון, שלטו עליהם צפרדעים, והיו משרפים אותם. הם חשבו שיהיו עושים בארץ, הרחישה הארץ כנים. הם חשבו טוענים את בנייהם בפדגוג הזה, שלח בהם אריות וזאבים ודבאים, הנה לו למצרי עשרה כנים, ואמר לישראל שיוליכם לשוק, והנה הארי בא ונוטל אחד והזאב אחד והדב אחד והנמר אחד, והנה נכנס אצל המצרי לבדו, ומצרי אומר לו, היכן הם בני, אומר לו ישראל, שב ואני אעשה לך חשבון, נטל הארי אחד, וכך וכך, עד שנתנו לו חשבון. הם חושבים (לגזל) נשיו רועים] את מקניהם, ושלח בהם את הדבר, שנגאמר (להלו ט, ו) "וימת כל מקנה מצרים". הם חשבו שיהיו בלגיון, הביא עליהם את השחין. הם חשבו לסקל אותם באבנים, הביא עליהם את הברד. הם חשבו שיהיו כורמיהם, הביא עליהם הארבה ואכל איננותיהם. הם חשבו לאסור אותם בבית האסורים, הביא עליהם חשך, שנגאמר (להלו י, כג) "לא ראו איש את אחיו". הם חשבו להרג אותם, והקדוש ברוך הוא הרג את בכוריהם. הם חשבו להשקיע אותם במים, אף הקדוש ברוך הוא שקעם במים, שנגאמר (תהלים קלו, טו) "ונער פרעה וחילו".

וכל מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים, הוא עתיד להביא אותם [על אדום], שנגאמר "כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צר". אומר רבי אלעזר, כל מקום שכתב צור, מלא, בצור המדינה הכתוב מדבר, וכל מקום שכתב צר, חסר, במלכות אדום הכתוב מדבר, שהיא מצרה לישראל, במצרים הביא עליהם מפת דם, אף לעתיד כן, שנגאמר (יואל ג, ג) "ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש". במצרים הביא עליהם צפרדעים שהיה קולן קשה, אף לעתיד כן, שנגאמר "קול שאון מעיר". במצרים הביא עליהם כנים, אף לעתיד כן, (שם לד, ט) "ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית", ואין עפר אלא כנים, כמה דאת אמר (להלו ח, יב) "והד את עפר הארץ". במצרים הביא עליהם ערב, אף לעתיד כן, "וירשוה קאת וקפד". במצרים הביא עליהם דבר, אף לעתיד כן שנגאמר (יחזקאל לח, כב) "ונשפטתי אתו בדבר וגו'. במצרים הביא עליהם שחין, אף לעתיד כן שנגאמר (זכריה יד, יב) "וזאת תהיה המגפה וגו' המק בשרו". במצרים הביא עליהם ברד, אף לעתיד כן שנגאמר (יחזקאל שם) "וגשם שוטף ואבני אלגביש". במצרים הביא עליהם ארבה, אף לעתיד כן שנגאמר "בו אדם וגו' אמר לצפור כל כנף". במצרים הביא עליהם חשך, אף לעתיד כן שנגאמר (ישעיה לד, יא) "ונטה עליה קו תהו". במצרים נגף בכורים, אף לעתיד כן שנגאמר "שמה נסיכי צפון". רבי מאיר אומר, (ישעיה לד, ז) "ויגרדו ראמים עמם", ויגרדו (רמים) [רומים] עמם. מה במצרים, משפרע מאלהיהם, אחר כך מהם, אף לעתיד, משפרע משר שלהם, אחר כך הוא פורע מהן שנגאמר (ישעיה כד, כא) "והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום במרום", ואחר כך, "על מלכי האדמה (באדמה) [על האדמה]".

למה הביא עליהם מפת דם תחלה. אלא שהיו פרעה והמצריים עובדים ליאור, אמר הקדוש ברוך הוא למשה, לך והכה את אלהיהם לפניהם, ונאחר כך עצמו. משל הדיוט אומר, מחו אלהיא ויבהתון כומרוא] ראה מה פתיב, על נהרתם, בכל מקום שהיו המים, נעשים דם. מהו על כל מקוה מימיהם, אפלו מה שהיה בקיתון נעשה דם. ואפלו מה שהיה מצרי רוקק מתוך פיו נעשה דם, שנאמר והיה דם בכל ארץ מצרים.

אמר רבי לוי, ממפת דם העשירו ישראל. כיצד, היה המצרי וישראל יושבים בתוך בית אחד, והיתה הגיגית מלאה מים, והיה המצרי הולך למלאות הקיתון מתוכה ונעשה דם, וישראל הולך ושותה מים מתוך הגיגית, והיה המצרי אומר, תן לי מידך מעט מים, והיה נותן לו, נמצא ביד מצרי דם, והיה אומר לו, בוא אני ואתה ונשתה מן הקערה, והיה ישראל שותה מים והמצרי דם, וכשהיה המצרי לוקח מישראל מים [במקח], היה שותה מים. לפיכך ממפת דם העשירו ישראל.

וכמה היתה המכה עושה בהם. רבי יהודה ורבי נחמיה, חד אמר, עשרים וארבעה ימים היה מתרה בהם עד שלא באה המכה, ושבעה ימים היתה המכה משמשת בהם. וחד אמר, בשבעה ימים (היתה) מתרה בהם ועשרים וארבעה ימים היתה משמשת בהם.

וכשם שפרע ממצרים כך עתיד להביא על אמה [זו], שנאמר (ישעיה לד, ט י) "ונהפכו נחליה לזפת לילה ויומם לא (יכבה) [תכבה]. ולמה, שבטלו ישראל (את) [מן] התורה שהיו יגעין בה יומם ולילה. האש שאני מביא בהן אינו כבה לעולם, אלא (שם) "לעולם יעלה עשנה", לפי ששרפו את ביתו והיה העשן עולה ממנו. וכן הוא אומר (ישעיה סו, ו) "קול שאון מעיר קול מהיכל", ואומר, זכור מה עשיתם בהיכל, "קול ה' משלם גמול לאיביו". והוא פודה את ישראל, שנאמר (שם לה, ד) "גמול אלהים הוא יבא וישעכם" וגו'.

"ויאמר ה' אל משה השכם בבקר". זה שאמר הכתוב (תהלים ט, כא) "שיתה ה' מורה להם", לפי שהן עושין עצמן מריות, הודע להם שאתה אדון על כלם, (שם) "ידעו גוים", שהם "אנוש", הודיעם שהם בשר ודם. אמר הקדוש ברוך הוא למשה, בשביל שעשה עצמו אלוה, הודיעו שהוא בשר ודם. אחז בו משה. אמר לו, הנח לי שאעשה צרכי, אחר כך אני מדבר עמך. אמר משה, יש אלוה שעושה צרכו. לפיכך אמר ליה הקדוש ברוך הוא, "השכם בבקר".

דם מפני מה בא עליהם, שהיו רואים את ישראל שהיו טובלין מטמאותיהם, ואת בנות ישראל שהיו טובלות מנדתן, ואחזו עליהם את המים כדי שלא יטבלו. לפיכך הפך הקדוש ברוך הוא את כל מימיהם לדם. ומה תלמוד לומר בַעצִים

וּבְאֲבָנִים, אֲלֵא מְלַמֵּד שְׁאֶפְלוּ עֲבוּדָה זָרָה שְׁלָהוּ הָיוּ פּוֹלְטִין וּמוֹצִיאִין דָּם, שְׁנֵאֲמַר (ירמיה ב, כז) "אוֹמְרִים לַעֲץ אָבִי אֲתָה".

צִפְרָדְעִים מִפְּנֵי מָה בָּאוּ עֲלֵיהֶם. אָמְרוּ לְיִשְׂרָאֵל, צָאוּ וְהִבִּיאוּ לָנוּ שְׂקָצִים וּרְמָשִׁים וּנְשַׁחֵק בָּהֶן כְּמוֹ שְׁאֲנוּ רוֹצִין, לְפִיכָךְ הִבִּיא עֲלֵיהֶם צִפְרָדְעִים, עַד שֶׁנִּשְׁמַע קוֹלָן בְּתוֹךְ כְּרֶסֶן שֶׁל מִצְרַיִם, שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין קוֹקִי, וְלֹא עוֹד, כְּשֶׁהָיוּ נִכְנָסִין לְבַיִת הַכֶּסֶּא הָיוּ מְנַשְׁכִּין אוֹתָן בְּנִקְבּוֹ, אִין בּוֹשָׁה גְדוֹלָה מְזוֹ, שְׁנֵאֲמַר (להלן פסוק כט) וּבָכָה וּבְעֵמֶד וּבְכָל עֲבָדֶיךָ וְגוֹ'. הַרְבֵּה מִיָּנִי צִפְרָדְעִים הִבִּיא עֲלֵיהֶן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאֲמַר (להלן ח, ב) וַתַּעַל הַצִּפְרָדֵּעַ, צָפוּר שֵׁיט בּוֹ דְעָה, בְּשַׁעַה שֶׁהָיוּ הַעוֹפוֹת צִמְאִים וְהָיוּ מִתְיַרְאִין לְשִׁתּוֹת מַיִם, הִזָּה קוֹרָא אוֹתָם וְאוֹמֵר לָהֶם בּוֹאוּ וּשְׁתוּ וְאַל תִּירְאוּ.

כְּנִים מִפְּנֵי מָה הִבִּיא עֲלֵיהֶם. שְׁשָׂמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מְכַבְּדֵי בְּתִים, מְכַבְּדֵי דְרָכִים, מְכַבְּדֵי חוֹצוֹת וּרְחוּבוֹת, הָאִישׁ מְכַבֵּד בֵּית הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה מְכַבֵּדַת בֵּית הָאִישׁ. לְפִיכָךְ הִפְךָ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲפָרָם לְכְנִים עַד שֶׁלֹּא מְצָאוּ יִשְׂרָאֵל עֶפֶר שֶׁיִּכְבְּדוּ. אַרְבַּעַה עֶשֶׂר מִיָּנִי כְנִים הִבִּיא עֲלֵיהֶם, הַקְטָנָה שֶׁבָּהֶן כְּבִיצָה שֶׁל תִּרְנַגְלַת, וְהַגְדוֹלָה שֶׁבָּהֶן כְּבִיצָה שֶׁל אֲזוֹ.

עַרְב מִפְּנֵי מָה הִבִּיא עֲלֵיהֶם. שְׁאוֹמְרִים לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, צָאוּ וְהִבִּיאוּ לָנוּ דְבִים וְאַרְיוֹת וְנַעֲשֶׂה קְנִיגְיוֹס, וּנְשַׁחֵקָה בָּהֶן כְּמוֹ שְׁאֲנוּ רוֹצִים, וְאַל יָבוֹאוּ זֶה אֶצְלָךְ זֶה וַיִּפְרוּ וַיִּרְבוּ, לְפִיכָךְ הִבִּיא עֲלֵיהֶם כָּל חַיָּה רָעָה.

דָּבָר מִפְּנֵי מָה בָּא עֲלֵיהֶן. שְׁשָׂמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל רוֹעֵי סוּסִים וּגְמֻלִים, חֲמוּרִים בְּקָר וְצֹאן, לְפִיכָךְ הִבִּיא עֲלֵיהֶם דָּבָר, וְהָרַג כָּל מִה שֶׁרָעוּ יִשְׂרָאֵל, עַד שֶׁלֹּא מְצָאוּ יִשְׂרָאֵל בְּהֵמָה שֶׁיִּרְעוּ.

שְׁחִין מִפְּנֵי מָה הִבִּיא עֲלֵיהֶם. שְׁשָׂמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל שְׂמֹשִׁים לְהַחֵם אֶת הַצּוֹנְנִים וּלְצַנֵּן לָהֶם אֶת הַחֲמִין, לְפִיכָךְ הִבִּיא עֲלֵיהֶם שְׁחִין לַח, כְּדִי שֶׁלֹּא יִרְחָצוּ, בִּין בְּחֲמִין וּבִין בְּצוֹנֵן.

בְּרָד מִפְּנֵי מָה. מִפְּנֵי שְׁשָׂמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל נוֹטְעֵי גִנוֹת וּפְרָדְסִים, לְפִיכָךְ הִבִּיא עֲלֵיהֶם בְּרָד, וְשִׁבַּר כָּל מִה שֶׁנִּטְעוּ יִשְׂרָאֵל.

אַרְבָּה מִפְּנֵי מָה. שְׁשָׂמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל זוֹרְעֵי חֲטִים וּשְׁעוּרִים וּפּוֹל וְעֵדְשִׁים וְכָל מִיָּנִי קִטְנִיּוֹת, לְפִיכָךְ הִבִּיא עֲלֵיהֶם אַרְבָּה, וְאַכַּל כָּל מִה שֶׁזָּרְעוּ יִשְׂרָאֵל.

חֲשֵׁד מִפְּנֵי מָה בָּא עֲלֵיהֶם. בְּרוּךְ הַמְּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שֶׁאִין לְפָנָיו מְשׂוֹא פָּנִים, כְּדִי לְקַבֵּר פּוֹשְׁעֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

בכוריהם מפני מה מתו. משום שאמר "ביגדכן את העברית", ואף זו גזרה טובה, אם אמר אם בת היא המתן אתה נתמעטו שונאיהן של ישראל, לפי שדרך של איש לשא לו עשר נשים לפרות ולרבות מהן ואין דרבה של אשה להנשא אפילו לשני בני אדם כאחת. ומפני מה טבעו בים סוף, משום שפאמר ויצו פרעה לכל עמו וגוי כל הבן הילוד וגוי. ומה היו עושים בניהם של מצרים הרשעים, היו מחזיריו בכל עירוניהם של ישראל, וכיון שהיו שומעין את קולה של אשה שהיא צועקת מתוך לידתה, הולכין ואומרין לאבותיהם, ובאין ונוטלין בניהם ומשליכים לנהר, שפאמר (שה"ש ב, טו) "אחזו לנו שועלים" וגו', אלו מצריים הרשעים, "שעלים קטנים", אלו בניהן, (שם) "מחבלים פרמים", זו כנסת ישראל שהיא משולה לגפנים, (ישעיה ה, ז) "כי כרם ה' צבאות בית ישראל". מכאן היה רבי אליעזר הגדול אומר, פרמו של הקדוש ברוך הוא אל תציץ בו, ואם הצצת אל תירד לתוכו, ואם גרדת לתוכו אל תהנה ממנו, ואם נהנית ממנו אל תאכל מפירותיו, ואם הצצת וגרדת ונהנית ואכלת, סופו של אותו האיש להטרד מן העולם.

באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת, רדו מלפני וראו בני חביבי אברהם יצחק ויעקב שמשליכים אותם בנהר, וגרדו מלפניו כשהיו מבהליו, ועמדו במים עד ארכובותיהן, והיו מקבלים בניהן של ישראל, ומניחים אותם על גבי הסלעים, והקדוש ברוך הוא מביא להם דדין מן הסלעים ומניקם, לקיים מה שפאמר "וינקו דבש מסלע".

ועוד גזר פרעה, כל שאינו עושה מתכנת לבנים, יהו מפין אותו תחת חסרון לבנים. ומאי שנא מצרים מכל המדינות כלם, שנכנסו ישראל לתוכה. אלא אמרו, באותה שעה היו מצרים שולטין מסוף העולם ועד סופו, אמר, אין לה אמה מלכלכת בעברות ובדברים מכערים ובדברים שאינן ראויין ושטופה בכשפים ובזמה וחשודה על כל מעשים רעים אלא מצרים בלבד, לפיכך באה להם תקלה לישראל על ידיהם. והקדוש ברוך הוא בקש לעשות קורת רוח לשמו הגדול מהם. ואף לעתיד לבא עתידין אמות העולם לפשל בישראל, שפאמר (זכריה יב, יג) "והיה ביום ההוא אשים את ירושלים אבן מעמסה" וגו'.

כו-כט דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו את עצמן לכבשו האש, נשאו קל וחמר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעין שאין מצוין על קדשת השם כתיב בהם ובאו בביתך ובחדר משכבך וגו' ובתנוריהם ובמשארותיהם, אימתי משארת מצויה בתנור, בשעה שהתנור חם, אנו על אחת כמה וכמה.

ומה פָּרַע לָהֶם הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁכָל הַצְּפָרְדָּעִים מִתּוֹ, וְאוֹתָן שְׂיָרְדוּ לַתַּנּוּר לֹא מִתּוֹ מִפְּנֵי שְׂמִסְרוֹ עֲצָמוֹן לְשִׂרְפָּה.

רמז קכג (להלן ח, טו) וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטָמִים אֶל פְּרָעָה, אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הִיא. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, מִכָּאן שָׂאִין הַשֵּׁד יָכוֹל לְבָרֵאת בְּרִיָּה פְּחוּתָהּ מִכַּעֲדָשָׁה. אָמַר רַב פֶּפְאֵה, הָאֱלֹהִים, אֶפְלוּ כְּגַמְל נְמִי לֹא מְצִי בְּרִי, אֶלָּא הֵאֵי מְכַנְיָף לִיהַ וְהֵאֵי לֹא מְכַנְיָף לִיהַ.

רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר, חֲמֵשׁ אֲצַבְעוֹת שֶׁל יָד יְמִינוֹ שֶׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כָּלֶם לְסוּד גְּאֻלָּה, אֲצַבֵּעַ קֶטְנָה, בַּה הִרְאָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מָה לַעֲשׂוֹת בְּתַבָּה, שְׁנַאָמַר "וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אִתָּה", אֲצַבֵּעַ, שְׁנִיָּה לְקֶטְנָה, בַּה הִכָּה אֶת הַמְּצָרִים, אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הִיא, כְּמָה לָקוּ בְּאֲצַבֵּעַ וְגו'. שְׁלִישִׁית, שְׁהִיא שְׁלִישִׁית לְקֶטְנָה, כְּתַב בַּה הַלּוּחוֹת, שְׁנַאָמַר (להלן לא, יח) "כְּתָבִים בְּאֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים". רְבִיעִית, שְׁהִיא שְׁנִיָּה לְבַהוֹן, בַּה הִרְאָה לְמֹשֶׁה מַה יִּתְּנוּ לְפִדְיוֹן נַפְשָׁם, שְׁנַאָמַר "זֶה יִתְּנוּ". בַּהוֹ וְכָל הַיָּד, בַּה עֲתִיד לְהִשְׁמִיד אֶת צָרָיו וְלְהַכְרִית אֶת שָׁהוֹ אוֹיְבָיו שְׁנַאָמַר (מִיכָה ה, ח) "תָּרַם יָדָךְ עַל צָרֶיךָ וְכָל אֹיְבֶיךָ יִכְרְתוּ".

פרק ח

ב-יא וַתַּעַל הַצְּפָרְדָּע. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, צְפָרְדָּע אַחַת הִיְתָה, הַשְּׂרִיץָה וּמִלְאָהּ כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם. אָמַר לוֹ רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, עֲקִיבָא, מַה לָּךְ אֲצַל אַגְדָּה, כְּלָף מִדְּבַרְתִּיךָ וְלָךְ אֲצַל נְגָעִים וְאֶהְלוֹת, צְפָרְדָּע אַחַת הִיְתָה, שְׂרָקָה לָהֶם וְהֵם בָּאוּ.

בְּתֵי הַשֵּׁשׁ וּבְתֵי הַפְּסָפְסִים שְׁלָהֶם, מָה הָיוּ עוֹשִׂים הַצְּפָרְדָּעִים, הָיוּ בּוֹקְעוֹת וְעוֹלוֹת לְתוֹכוֹ, שְׁנַאָמַר וַתַּעַל הַצְּפָרְדָּע, וְהוּן אוֹמְרִים, אָנוּ שְׁלוּחִין שֶׁל מִי שְׁאָמַר וְהִיָּה הָעוֹלָם, וְהִיָּה הַשֵּׁשׁ וְהַפְּסָפְסִים מִתְּבַקֵּעַ מִלְּפָנֶיהֶם. וְזֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים שֶׁהַשְּׁלִיט הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא רָדָּ בְּקִשָּׁה. וְעַכְבְּרִים שֶׁל פְּלִשְׁתִּים, יוֹשֵׁב עַל סַפְסָל שֶׁל נְחֹשֶׁת, וּמִבְּקַע הַסַּפְסָל וְהוּא עוֹלָה וְשׁוֹמֵט אֶת בְּנֵי מַעֲיוֹ. וְכֵן הַצְּרָעוֹת, הָיוּ נְטֻמְנִים בְּמַעְרוֹת וְנוֹתְנִין אֲבָנִים בְּפֶתַח הַמַּעְרָה, וְהָאָבֹן מִתְּבַקֵּעַ מִן הַצְּרָעָה. וְהָאָבֹן שְׁמַת בַּה גְּלִית, שְׁנַאָמַר "וַתִּטְבַּע הָאָבֹן בְּמַצְחוֹ". וְחַץ נֶעְמָן שֶׁהִכָּה אֶת אַחֲאָב וְנִכְנַס לְתוֹךְ הַשְּׂרִיּוֹן, וְשָׂרְשֵׁי תַאֲנָה שֶׁהוּן רַכִּין וּבּוֹקְעִין בְּצוּר. וְהַשְּׂמִיר שֶׁהוּא בּוֹקֵעַ הָאָבֹן.

קחו לְכֶם מְלֹא חֲפְנֵיכֶם (כְּתוּב) בְּרָמֹז (ח).

פרק ט

ט והיה לאבק על כל ארץ מצרים. והרי דברים קל וחמר, ומה אבק שאין דרכו להלך, הלך מהלך ארבעים (פרסה) [יום], קל וחמר לקול שדרכו להלך. הדא הוא דכתיב, (להלן יב, לז) "ויסעו מרעמסס סכתה", מהלך ששים [נוסחה אחרת מאה ועשרים] מיל, מהלך [ארבעים] [שלושים] פרסה, והיה קולו של משה הלך מהלך ארבעים (פרסה) [יום] לקיים מה שנאמר "ואשא אתכם על כנפי נשרים".

ויהי שחין אבעבעת. אמר רבי יהושע בן לוי, שחין שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים, לח מבחוץ ויבש מבפנים, שנאמר ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה.

רמז קפד שני רבותינו. אלו שאין שוחטין עליהן לא במקדש ולא במדינה, בעל גרב וחזזית. וגרב לא, והכתיב גרב באורייתא, וחזזית לא, והכתיב חזזית באורייתא, דתנא, גרב, זה החרס, ילפת, זו חזזית המצרית, דאמר ריש לקיש, למה נקרא שמה ילפת, שמלפפת והולכת עד יום המיתה. בשלמא חזזית אחזזית לא קשיא, כאן בחזזית מצרית כאן בחזזית דעלמא, אלא גרב אגרב קשיא. גרב אגרב לא קשיא, הא בלח הא ביבש, לח מתסי, יבש לא מתסי. והכתיב, (דברים כח, כז) "יככה ה' בשחין מצרים וגו' ובגרב ובחרס", מדכתיב ובחרס, הוי גרב לח, וקאמר (שם) "אשר לא תוכל להרפא". אלא תלתא גווי הוי, דקרא, יבש בין מבפנים בין מבחוץ, [מתניתין לח מבחוץ ומבפנים], דמצרים לח מבחוץ ויבש מבפנים, דאמר רבי יהושע בן לוי, שחין שהביא הקדוש ברוך הוא וכו'.

יא ולא יכלו החרטמים לעמוד לפני משה מפני השחין. כל מכה ומכה היו מוסיפין, הניחו ידיהם לחיקם והוציאו מצרעת פשלג, ולא נתרפאו עד יום מותן. וכן כל מכה ומכה היו מוסיפין (עד יום מותן, וכן כל מכה ומכה היו מוסיפין מכה), עד שחין, דכתיב ולא יכלו החרטמים.

טז רמז קפה ואולם בעבור זאת וגו'. הוא נשתיר מכל הבכורות. וכן הוא אומר "מבכר פרעה", בא הכתוב ללמד על פרעה שהוא בכור, או לא בא ללמד אלא על בנו שהוא בכור, כשהוא אומר (שם) "הישיב על כסאו" הרי בנו אמור, הא מה תלמוד לומר "מבכר פרעה", בא הכתוב ללמד על פרעה שהוא בכור ונשתיר

מִכָּל הַבְּכוֹרוֹת. וּבַעַל צִפּוֹן נִשְׁתַּיֵּר מִכָּל הַיְרָאוֹת, כְּדֵי לִפְתּוֹת לְבֹן שֶׁל מִצְרַיִם, עָלָיו הִכְתוּב אוֹמֵר "מִשְׁגִּיא לְגוֹיִם וַיֵּאבְדִם".

יח כִּיצַד הָיָה הַבְּרֵד יוֹרֵד. רַבֵּי פִּנְחָס וְרַבֵּי יְהוּדָה הִלּוּי, אָחָד מֵהֶם אוֹמֵר, כַּחֲלוֹזוֹן הִזָּה הָיָה יוֹרֵד וּמִקְצָץ אֶת הָאֵילָנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עח, מז) "יִהְיֶה בַּבְּרֵד גִּפְנָם". וְחָד אָמַר, כַּחֲנַמֵּל הִזָּה הָיָה יוֹרֵד, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) "וְשִׁקְמוֹתֵם בַּחֲנַמֵּל".

הַנְּי מִמְטִיר כָּעֵת מָחָר. שָׂרֵט לוֹ שְׂרִיטָה אַחַת עַל הַכֶּתֶל. אָמַר לוֹ, לְמָחָר כְּשֶׁתִּגִּיעַ הַשֶּׁמֶשׁ לְכָאן אָנִי מוֹרִיד בְּרֵד עָלֶיךָ. אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמֹהוּ. כְּמֹהוּ לֹא הָיָה אֲבָל עֲתִיד לִהְיוֹת, אֵימָתִי הוּא מִתְקַן, לְסִנְחָרִיב, דְּבָרֵי רַבֵּי סִימּוֹן, רַבֵּי חֲנִינְיָה אוֹמֵר, לְמַפְתַּת גּוֹג וּמְגוּג, שֶׁנֶּאֱמַר "וְגִשְׁם שׁוֹטֵף וְאֲבִי אֶלְגָּבִישׁ".

יט שְׁלַח הָעִז אֶת מִקְנֶדָּה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ, בְּכָל הַמִּפְּוֹת לֹא אָמַר פְּרָעָה הִ' הַצְּדִיק אֲלֵא בְּמַפְתַּת הַבְּרֵד בְּלִבָּד, לְמָה, שֶׁאֲדָם כְּשֶׁהוּא מִבְּקֵשׁ לְהִלָּחֵם עִם חֲבֵרוֹ וְנִצַּח אוֹתוֹ, פְּתֹאוֹם הוּא בָּא עָלָיו וְהוֹרְגוֹ, אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר לְפְרָעָה, וְעַתָּה שְׁלַח הָעִז אֶת מִקְנֶדָּה". בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר, (להלן פסוק כז) "הִ' הַצְּדִיק".

כ רַמְזוֹ קַפּוֹ הִיָּרָא אֶת דְּבַר הִ'. מִכָּאן הָיָה רַבֵּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אוֹמֵר, הַטּוֹב שֶׁבְּנִחְשִׁים רְצוּץ אֶת מַחוֹ, כְּתִיב (להלן יד, ז) "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב", מֵהֵיכָן הָיָה, וְאִם תֵּאמַר מִשָּׁל מִצְרַיִם, וְהִלֵּא כְּבָר נֶאֱמַר (לעיל ט, ו) "וַיִּמָּת כָּל מִקְנֵה מִצְרַיִם, וְאִם תֵּאמַר מִשָּׁל פְּרָעָה הָיָה, וְהִלֵּא כְּבָר נֶאֱמַר "הִנֵּה יָד הִ' הוֹצִיָה בְּמִקְנֶדָּה", וְאִם תֵּאמַר מִשָּׁל יִשְׂרָאֵל הָיָה, וְהִלֵּא כְּבָר נֶאֱמַר (להלן י, כו) "וְגַם מִקְנֵנוּ יִלְךְ עִמָּנוּ", מִשָּׁל מִי הָיָה, מֵהִיָּרָא אֶת דְּבַר הִ', נִמְצִינוּ לְמַדִּין שְׁמֵהוּן הָיָה תִּקְלָה לְיִשְׂרָאֵל.

כג וְהִ' נָתַן קִלְתוֹ. בְּזָכוֹת הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה בְּקוֹלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וְכָל הָעַם רֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת".

וְהִ' וְכָל סִנְקִלִיטִין שָׁלוֹ, גָּזְרוּ שֶׁיִּרְד הַבְּרֵד.

וַיִּמְטֵר הִ'. בְּתַחֲלָה מְטֵר, וְכִשְׁיִרְד נִעְשָׂה בְרֵד, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּמְטֵר הִ' בְּרֵד, לְמָה, שֶׁאִין הַרְעָה דְרָה אֲצֵל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. הַמְטֵר הָיָה יוֹרֵד, וְהָיָה הָרוּחַ נִכְנָס בּוֹ וְעוֹשָׂה אוֹתוֹ בְּרֵד, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמח, ח) "רוּחַ סַעְרָה עֲשָׂה דְבָרוֹ".

(כְּתוּב בְּרַמְזוֹ ת"פ).

כד ויהי ברך ואש מתלקחת. רבי יוסי בר חנינא אמר, צלוחית מלאה אש ומאחריה ברך. רבי יהודה אומר, צלוחית של ברך מלאה אש. רבי נחמיה אמר, אש וברך פתוכין זה בזה. אמר רבי חנן, טעמא דרבי יהודה, כהדא פרטתא דרמונא דחרצנתיה מתחמי מלגיו. טעמא דרבי נחמיה, כהדא אשתא (דקנדילא, שזגיו נראים מחוץ), דמנא ומשחא מערבין כהדא והיא דלקא גביהון. ויהי ברך ואש מתלקחת. אמר רבי יהודה ברבי סימון, מתקתא לעשות שליחותיה. אמר רב אחא, משל למלך שהיו לו שני לגיונות קשים, והיו נלחמין זה בזה, וכיון שהגיעה מלחמתו של מלך, עשו שלום ביניהם, והלכו ועשו מלחמתו של מלך, כך אש וברך רכובים (צריך לומר דבובים) זה בזה, וכיון שהגיעה מלחמתו של הקדוש ברוך הוא במצרים, עשו שלום ביניהם, והלכו ועשו מלחמתו לעשות נס בתוך נס, הדא הוא דכתיב, (איוב כה, ב) "המשל ופחד עמו עשה שלום במרומו". אמר רבי יעקב דכפר חנין, "המשל", זה מיכאל, "ופחד", זה גבריאל, לא זה מזיק את זה ולא זה מזיק את זה. תנא רבי שמעון בן יוחאי. הרקיע של מים, והכוכבים של אש, והו דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה. [הרקיע של מים, ומלאך של אש, והם דרים זה עם זה]. אמר רב אבין, לא סוף דבר בין מלאך למלאך, אלא אפלו מלאך עצמו, חציו אש וחציו מים, והוא עושה שלום בו, דכתיב "ופניו כמראה ברק וגויתו כתרשיש". אמר רבי יוחנן, מימיה לא ראתה חמה פגימתה של לבנה, ולא מזל חמי מה דקדמוי. אמר רבי [לוי], בלהון סלקין כהדיו דסלקין בסלמא, הפוך, לקים מה שנגאמר (איוב כה, ב) "עושה שלום במרומו".

כה-לג והחטה והכסמת לא נכו פי אפילת הנה. מהו פי אפילת. פלאים עשה הקדוש ברוך הוא בהם. רבי יהודה אומר, לקושות היו. אמר לו רבי פנחס, והלא כתיב ואת כל עשב השדה, ואת אמרת בשביל שהיו קטנות לא נכו, אלא פלאים עשה הקדוש ברוך הוא בהם.

כז ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. הצדיק עליו את הדין, ומה שכר נטל על כך, שנתן להם מקום קבורה שנגאמר (להלן טו, יב) "נטית ימינך תבלעמו ארץ".

הרשעים אינן מרננין עד שהוא מביא עליהם מכות, [אבל הצדיקים אינן כן], לכך נאמר (תהלים לג, א) "רננו צדיקים בה'", שנגאמר "וירא כל העם וירנו", "רננו צדיקים ה'" אין כתיב כאן, אלא בה', בזמן שהו רואין אותו, וכן הוא אומר (להלן יד, לא) "וירא ישראל את היד הגדלה", התחילו מרננין (להלן טו, א) "אז ישיר משה".

כצאתי את העיר. והלא דברים קל וחומר, ומה תפלה קלה לא היה במצרים, דבור חמור לא כל שכן, ומה שכתוב (להלן יב, א) [ויאמר] ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים, חוץ לפרך.

שנו רבותינו. הרואה אבני אלגביש צריך שיתן הודאה ושבח למקום. מאי אלגביש. תנא, שעמדו על גב איש ונרדו [על גב איש]. עמדו על גב איש, זה משה, שנאמר (במדבר יב, ג) "והאיש משה ענו מאד", וכתוב ויחדלו הקלות והברד ומטר לא נתף ארצה, ונרדו על גב איש, זה יהושע, שנאמר ["איש אשר רוח בו", וכתוב] (יהושע י, יא) "ויהי בנסם מפני (בני) ישראל הם במורד בית חורן וה' השליף עליהם אבנים גדלות מן השמים".

ויחדלו הקלות והברד. והיכן שרוי. אמרו רבותינו, נתלה באויר עד שיבא גוג ומגוג, שנאמר "וגשם שוטף ואבני אלגביש".

לד (לעיל ח, יא) "וירא פרעה כי היתה הרוחה". כף הרשעים, כשרואין שהצרה באה עליהן הן מכניעין עצמן, כשהצרה הזלכת ורואין את הרוחה, חוזרין למעשיהם הרעים. אמות העולם מוסיפין וחוטאין, אבל ישראל (איכה ד, כב) "נתם עונף בת ציון לא יוסיף להגלותך", והקדוש ברוך הוא מכניסן לירושלים, שנאמר (תהלים קז, ב ג) "יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומינים".

פרשת בא

פרקי

א זה שאמר הכתוב "אמרו לאלהים מה נורא מעשיך". רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אמרו לפעלא טבא יישר "מה נורא מעשיך", מה דחילין אינון

מנגנא דידך הנהרגיו הורגיו את הורגיהו והנצלבין צולבין את צולביהו והנשקעים בים שוקעין את שוקעיהו (תהלים שם) "ברב עזך יכחשו לך", ישקרו ויעשו אויביך פחשים, נבוכדנצר אמר "ברוך אלההוון די שדרך מישך ועבד נגו" פרעה אמר, (לעיל ה, ב) "לא נדעתי את ה'", נעשה פחשון אמר "הי הצדיק", הוא אמר (לעיל ה, ב) "גם את בני ישראל לא אשלח", אמר לו הקדוש ברוך הוא, בא אל פרעה ועל ידך ישלח שנאמר "שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו". (שם מג) ויצא עמו בששון.

ה וכסה את עין הארץ. אמר ריש לקיש, כל מה שברא הקדוש ברוך הוא באדם ברא בארץ, אדם יש לו ראש והארץ יש לה ראש, שנאמר (משלי ח, כו) "וראש עפרות תבל", אדם יש לו עינים והארץ יש לה עינים, שנאמר (להלן י, טו) "ויכס את עין כל הארץ", אדם יש לו אזנים, ובארץ כתיב "שמעו שמים והאזיני ארץ", אדם יש לו פה, והארץ, (במדבר טז, לב) "ותפתח הארץ את פיה", אדם יש לו ידים, והארץ, "והארץ הנה רחבת ידים", אדם יש לו זרוע, וכתיב (דברים לג, כז) "ומתחת זרעת עולם", אדם יש לו טבור, וכתיב (יחזקאל לח, יב) "ישבי על טבור הארץ", אדם יש לו ירכים והארץ, "וקבצתים מירכתי ארץ", אדם יש לו רגלים, וכתיב (קהלת א, ד) "והארץ לעולם עמדת", האדם אוכל, וכתיב (במדבר יג, לב) "ארץ אוכלת יושביה", האדם שותה, והארץ (דברים יא, יא) "למטר השמים תשתה מים", אדם מתגעש והארץ, "ותגעש הארץ". אדם משתפר, וכתיב (ישעיה כד, כ) "נוע תנוע ארץ כשכור", אדם מקיא, וכתיב "ותקא הארץ את יושביה", וכשם שהאשה יולדת כן הארץ, שנאמר (ישעיה סו, ח) "היחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת", אלו ישראל, שבפעם אחת הקדוש ברוך הוא מביאן ומכניסן לירושלים, שנאמר (שם מט, כא) "ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה", אומר לה הקדוש ברוך הוא, חייך, לשעה קלה אני מקבץ גלותך, שפך אמר ישעיה "שאי סביב עיניך וראי וגו'".

יט ויבא ארבה וחסיל וסלעם ואכל יתר הפרד, אז שמחו מצרים ויצודו מהם לרב מאד וימלחום, ויהפך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה, גם מהמלוחים לא נשאר ארבה אחד.

כא-כג ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים, זה שאמר הכתוב (תהלים קה, כח) "שלח חשך ויחשיך", חשך ששלח הקדוש ברוך הוא על המצרים הנה קשה הרבה. רבי אחא אמר, שלא קבלו מרותו של הקדוש ברוך הוא עליהם. רבי אחא אמר, מהו "לא מרו את דברו", על שהמירו דברו של הקדוש ברוך הוא "שלח חשך ויחשיך". אמר הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת, ראויין הן המצריים

ללקות בחשד. מיד הסכימו כלם כאחד ולא המירו. מהו "שלח חשד ויחשיד", למה הדבר דומה, למלך שסרח עבדו עליו ואמר לאחד לך והפה אותו חמשים והלך והפה אותו מאה, כך שלח הקדוש ברוך הוא חשד על מצרים ונתנוסף החשד, הוי "שלח חשד ויחשיד".

מהיכן היה אותו חשד, רבי יהודה ורבי נחמיה, לרבי יהודה אומר, מחשד של מעלה, ורבי נחמיה אומר, מחשד של גיהנם. רבי יהודה בר רבי אומר, במה הרשעים מתכסין בשאול, בחשד. חזקיה אומר, הגיגית הזו במה מכסין אותה, בכלי חרס מנייה וביה, כשם שהיא של חרס כך מכסין אותה בכלי חרס, כך הרשעים מה כתיב בהן (ישעיה כט, טו) "והיה במחשד מעשיהם", לפיכך הקדוש ברוך הוא מכסה עליהם את התהום שהיא חשד, שנאמר (בראשית א, ב) "וחשד על פני תהום".

וכמה עביו של אותו החשד, [רבתינו אמרו עבה כדינר] קורדינא, [שנאמר] וימש חשד, [שהיה בו ממש].

שבעה ימים של חשד היה על מצרים, שלושה ימים הראשונים מי שהיה יושב ומבקש לעמד עומד ומי שהיה עומד אם היה מבקש לישב יושב, ועוד שלושה ימים אחרים מי שהיה יושב לא היה יכול לעמד ומי שעומד לא היה יכול לישב. ואיזה יום שביעי, זה יום שביעי של ים, שנאמר "ויהי הענן והחשד", היה הענן [מחשיד] למצרים ומאיר לישראל, דכתיב ולכל בני ישראל היה אור במושבבתם, והיו ישראל נכנסין לבתיהן של מצריים ורואין כל מה שיש להן, ובשעה שאמר להן הקדוש ברוך הוא (לעיל ג, כב) "ושאלה אשה משכנתה" היו ישראל נכנסין אצלם ואומרים להם, השאילני אתו הכלי שיש לך, והוא אומר, אין לי, ואומר לו, אני יודע שיש לך והרי הוא בתוך התיבה שלך, הרי הוא במקום פלוני, ראיתי אותו בנדך, והיה משאילו אותו הכלי. ומהיכן היו ישראל יודעין, אלא באותן ימי החשד. וממפת חשד וממפת דם העשירו ישראל.

ויהי חשד אפלה למצרים, ולישראל היה אור במושבבתם, וכשרדפו מצרים מה כתיב "ויהי הענן והחשד", אם ענן למה חשד, אם חשד למה ענן, די פרצופין היו, אור לישראל וחשד למצרים.

וכן (ישעיה ס, ב) "כי הנה החשד יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה".

כה גם אתה תתן בידנו [כתוב ברמז צ"ב].

פרק יא

ב דָּבָר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם. אִין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בְּקִשָּׁה, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמוֹשֶׁה, בְּקִשָּׁה מִמֶּדֶד, אָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, בְּבִקְשָׁה מִכֶּם, שְׂאֵלוּ מִמְצָרִים כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב, שֶׁלֹּא יֹאמַר אוֹתוֹ צְדִיק (בראשית טו, יג) "וְעַבְדִּים וְעֲנָוִים אַתֶּם" קַיִם בְּהֶן, "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרִכְשׁ גְּדוֹל" לֹא קַיִם בְּהֶן. אָמְרוּ לוֹ, וּלְוָאֵי שְׂנֵצָא בְּעַצְמוֹתֵינוּ. מְשַׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְאָדָם שֶׁהִיָּה חֲבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִין, אָמְרוּ לוֹ, לְמַחַר מִתִּיר אוֹתָךְ רַבָּד וְנוֹתֵנוּ לְךָ מָמוֹן הַרְבֵּה, אָמַר לָהֶם, בְּבִקְשָׁה מִכֶּם הוֹצִיאֵנוּ עִכְשָׁיו וְאִין אֲנִי מִבְּקִשׁ מָמוֹן.

ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר ה' פְּחַצַת הַלִּילָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם. מֵאֵי פְּחַצַת, אֲלֵימָא דְאָמַר לִיה נְמִי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא פְּחַצַת, וּמִי אֵיכָא סִפְקָא בְּרַקִּיעַ, אֶלָּא דְאָמַר לִיה לְמַחַר בְּחַצוֹת כִּי הִשְׁתָּא, וְאַתָּא אִיהוּ וְאָמַר פְּחַצַת. וְדוּד מִנָּא הֵוָה יָדַע. דְּוּד סִימְנָא הֵוָה לִיה, כְּנֹר הִיָּה תְלוּי לְמַעְלָה מִמִּטָּתוֹ שֶׁל דְּוּד וְכוּ'. רַבִּי זִירָא אָמַר, לְעוֹלָם מֹשֶׁה מִידַע הֵוָה יָדַע, דְּוּד נְמִי מִידַע הֵוָה יָדַע, אֶלָּא דְּוּד כְּנֹר לְמָה לִיה, לְאַתְעוּרִיָּה מִשְׁנֵתִיָּה. וּמֹשֶׁה, הָא דְאָמַר פְּחַצַת סִבַּר שְׂמָא יִטְעוּ אֲצִטְגִּינִי פְּרַעָה וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה בְּדַאי הוּא, דְאָמַר מַר, לְמַד לְשׁוֹנָךְ לֹמַר אֵינִי יוֹדַע שְׂמָא תְתַבְּדָה וְתַאחֲזוּ. רַב אֲשִׁי אָמַר, מֹשֶׁה רַבִּינוּ בְּפִלְגָא אוֹרְתָא דְתַלְיִסַר נְגַהִי אַרְבָּסַר פְּלַגָּא דְלִילָא הֵוָה קָאֵי, וְהַכִּי קָאֵמַר לְהוּ מֹשֶׁה, לְמַחַר כִּי הִשְׁתָּא אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם.

זֶהוּ שְׂאֵמַר הַכְּתוּב (ישעיה מד, כו) "מִקִּים דְּבַר עֲבָדוֹ" זֶה מֹשֶׁה דְכָתִיב בֵּה (במדבר יב, ז) "לֹא כֵן עֲבָדֵי מֹשֶׁה". (ישעיה שם) "וְעַצַת מִלְּאֲכִיו יִשְׁלִים", [זֶה מֹשֶׁה], דְכָתִיב "וַיִּשְׁלַח מִלְּאֲךָ וַיִּוְצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם", אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמוֹשֶׁה, לְךָ אָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, כֹּה אָמַר ה' פְּחַצַת הַלִּילָה אֲנִי יוֹצֵא. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כְּבָר כְּתִבְתִּי וְאָמַרְתִּי (במדבר יב, ז) "עֲבָדֵי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא", וַיְהִי מֹשֶׁה נִרְאָה כְּמַכְזָב, אֶלָּא הוּא אָמַר פְּחַצַת הַלִּילָה אֲנִי פְּחַצִי הַלִּילָה.

דְּוּד אָמַר, "חַצוֹת לִילָה אֶקוּם לְהוֹדוֹת לְךָ עַל מִשְׁפָּטֵי צְדָקָךָ", עַל מִשְׁפָּטִים שֶׁהִבֵּאתָ עַל מִצְרַיִם וְעַל צְדָקָה שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁלֹּא הָיוּ בְּיָדוֹן מִצְוֹת שֶׁיִּגְאָלוּ בְּהֶן וְנִתְּתָ לְהוֹ שְׁתֵּי מִצְוֹת דָּם פֶּסַח וְדָם מִיֶּלֶה.

תני רבי שמעון בן יוחאי, משה שאינו יודע לא עתותיו ולא רגעיו של לילה, לפיכך הוא נכנס ואמר כחצת, אבל הקדוש ברוך הוא שהוא יודע עתותיו ורגעיו של לילה לפיכך נכנס כחוט השערה.

ה ומת כל בכור. בכור לאיש בכור לאשה בכור לזכר בכור לנקבה. הא כיצד, איש אחד בא על עשר נשים והן יולדות עשרה בנים נמצאו פלן בכורי נשים. עשרה אנשים באים על אשה אחת והיא יולדת עשרה בנים נמצאו פלן בכורי אנשים. הגע עצמך שאין שם בכור לא לאיש ולא לאשה, ומה אני מקיים (להלן יב, ל) "כי אין בית אשר אין שם מת", אמר רבי אבא בר אבא, אפוטרופוס של בית היה מת, כמא דאת אמר, ["שמרין] הראש פי לא [היה] בכור וישימהו אביהו לראש".

תני בשם רבי נתן, ביום שמת בכורו של אחד מהן היה צר איקונין שלו בתוך ביתו ואותו היום היתה נדקת ונשחקת ונזרת והיה קשה עליהן כאלו באותו היום קברום. אמר רבי יודן, לפי שהיו המצריים קוברין בתוך בתיהן והיו הכלבים נכנסין דרך הכוכין ומשמטין הבכורות ומתעדנין בהן והיה קשה עליהן כאלו באותו היום קברום.

מבכור פרעה. מגיד שפרעה היה בכור, ונכנסו כל הבכורות אצל אבותיהן ואמרו להם, בגין דאמר משה ומת כל בכור וכל מה דאמר משה על הלין עמא אתא עליהון. אלא איתון ונפיק אלין עבראי מביננא. ואי לא, אלין עמא מייתין. אמרין, עשרה בגין לחד מנן, ימות חד מנהון ולא יפקון אלין עבראי. אמרין, אלא סמא דמלתא, ניזיל לן לגבי פרעה דהוא בכור, דילמא דהוא חייס על נפשיה ומפיק אליו עבראי מביננן. אזלון לגבי פרעה, אמרו לו, בגין דאמר משה ומת כל בכור וכל מה דאמר על הלין עמא אתא עליהון וכדא קום ונפיק אליו עבראי מביננן ואם לאו אליו עמא מייתין. אמר, צאו וקפחו שוקיהן של אלו, אנא אמר אי נפשיהו אי נפשיהון דאליו עבראי ואתון אמרי יזלון עבראי, מיז יצאו הבכורות והרגו באבותיהם ששים רבוא. רבי אבין בשם רבי יהודה בן פזי, בתיה בת פרעה בכורה היתה, בזכות מה נצולה, בתפלתו של משה שנתאמר (משלי לא, יח) "לא יכבה בליל נרה", ליל כתיב, כמא דאת אמר (להלן יב, מב) "ליל שמרים".

עד בכור השפחה. רב הונא בשם רבי אבא בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, אפילו שפחות הנמכרות לרחמים היו אומרות רצוננו בשעבודנו וישראל בשעבודן. אמר רבי יהודה בן פזי, מסרת אגדה היא, בשעה שינדה שרה למצרים בדינה לרחמים (אסרויה לרחמים). וכל בכור בהמה. רב הונא אמר, אם אדם חטא בהמה מה חטאה. אלא לפי שהיו המצרים משתחוים לטלאים, שלא יהו

הַמְצָרִים אֹמְרִים קֹשֶׁה יִרְאֲתֵנוּ שֶׁהֵבִיאָה עָלֵינוּ אֶת הַפְּרָעָנוֹת, קֹשֶׁה יִרְאֲתֵנוּ שֶׁעֲמַדָּה עַל עֲצָמָה. (קֹשֶׁה יִרְאֲתֵנוּ) שֶׁלֹּא שָׁלַט בָּהּ פְּרָעָנוֹת.

רַבִּי זְכַרְיָה חֲתַנְיָה דְרַבִּי לִוִּי אֵין בְּעַל הַרְחָמִים נוֹגֵעַ בְּנַפְשׁוֹת תְּחִלָּה. מִמֵּי אֶתָּה לָמַד, מֵאִיּוֹב "הַבְּקָר הָיָה חֹרְשׁוֹת" "כְּשִׂידִים שָׁמוּ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים". . וְאַחַר כֵּן "וַיִּקַּח לוֹ חֶרֶשׁ לְהַתְגַּד בּוֹ". אַף בְּמַחְלוֹן וְכַלְיוֹן, בְּתַחֲלָה מִתְּנוּ סוּסִיָּהוּן וַיִּגְמְלֵהוּן וְאַחַר כֵּן מֵת הוּא, "וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ", וְאַחַר כֵּן מִתְּנוּ שְׁנָאֶמֶר (שֵׁם ה) "וַיָּמָתוּ גַם שְׁנֵיָהֶם", . וְאַף נִגְעִים הִבְאִין עַל הָאָדָם בְּתַחֲלָה הוּא מִתְּחִיל בְּבֵיתוֹ, אִם חֲזַר בּוֹ טְעוֹן חֲלִיצָה, (וַיִּקְרָא יֵד, מ) "וַחֲלָצוּ אֶת הָאֲבָנִים", אִם לֹא חֲזַר בּוֹ טְעוֹן נְתִיכָה (שֵׁם מֵה) "וַנִּתְּץ אֶת הַבֵּית", וְאַחַר כֵּן הוּא מִתְּחִיל בְּבִגְדָיו, אִם חֲזַר בּוֹ טְעוֹנִין קְרִיעָה (שֵׁם יֵג, נו) "וַיִּקְרַע אֹתוֹ מִן הַבְּגָד", וְאִם לֹא חֲזַר בּוֹ טְעוֹן שְׂרָפָה (שֵׁם נב) "וַיִּשְׂרַף אֶת הַבְּגָד", וְאַחַר כֵּן הוּא מִתְּחִיל בְּגוּפוֹ, אִם חֲזַר חוּזַר וְאִם לָאוּ, (שֵׁם מו) "בְּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשְׁבֵוֹ". אַף בְּמְצָרִים כֵּן, בְּתַחֲלָה פָּגְעָה מִדַּת הַדִּין בְּמִמוֹנָם, "וַיִּדְּ גַפְנָם וַתֵּאֲנָתָם וַיִּסְגְּרָ לַבָּרָד בְּעֵינֵיהֶם" וְאַחַר כֵּן (שֵׁם לֵה) "וַיִּדְּ כָל בְּכוֹר (בְּמְצָרִים) [בְּאַרְצָם]."

רמז קפז וְלִכְלֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרֵץ כָּלֵב לְשֵׁנוֹ. הַרְוָאָה כָּלֵב בְּחִלוּם יִשְׁכִּים וַיֹּאמֶר, וְלִכְלֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרֵץ כָּלֵב לְשֵׁנוֹ קִדְּם שֶׁיִּקְדָּמֵנוּ פְּסוּק אַחַר "וְהַכְּלָבִים עֲזִי נִפְשׁוֹ".

(לֵהֲלוֹן כב, ל) כְּתִיב, "לְכַלֵּב תִּשְׁלַכּוּן אֹתוֹ", לְלַמֶּדֶךָ שְׂאִין הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְקַפֵּחַ שְׂכָר כָּל בְּרִיָּה, שְׁנָאֶמֶר וְלִכְלֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרֵץ כָּלֵב לְשֵׁנוֹ, אָמַר הַמְּקוֹם תִּנּוּ לוֹ שְׂכָרוֹ. וְהֵלֵא דְבָרִים קַל וְחוֹמֶר, וַיִּמָּה אִם חֲמִיה לֹא קִפַּח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׂכָרָה, קַל וְחוֹמֶר שְׂכָר בְּנֵי אָדָם. וְכֵן הוּא אֹמֵר (יֵרְמִיָּה יז, יא) "קוֹרָא דְגָר וְלֹא יֵלֵד" וְגוֹ'. וְאוֹמֵר "כִּסָּא כְבוֹד מְרוֹם מְרֵאשׁוֹן".

רַבִּי יִשְׁעִיָּה תַלְמִידוֹ שֶׁל רַבִּי חֲנִינְא בֶן דּוֹסָא הִזָּה מִתְּעַנֶּה שְׁמוֹנִים [וְחַמֵּשׁ] תַּעֲנִיּוֹת. אָמַר, כָּלֵבִים שְׁכַתוֹב בָּהֶם (יִשְׁעִיָּה נו, יא) "וְהַכְּלָבִים עֲזִי נִפְשׁוֹ" יִזְכּוּ לוֹמֵר שִׁירָה זוֹ, (תְּהִלִּים צה, ו) "בְּאוֹ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרַעָה נִבְרָכָה לְפָנֵי ה' עֲשֵׂנוּ". נִעֲנֶה אֹתוֹ מִלְּאָף מִן הַשָּׁמַיִם וְאָמַר, יִשְׁעִיָּה, עַד מָתִי אֶתָּה מִתְּעַנֶּה עַל אֹתוֹ דְּבַר, גִּזְרָה הִיא מִלְּפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, [מִיּוֹם] שֶׁגִּלָּה סוּדוֹ לְחַבְּקוֹק הַנְּבִיא לֹא גִלָּה דְּבַר זֶה לְשׁוֹם בְּרִיָּה שְׁבַעוֹלָם, אֲלֵא בְּשִׁבִיל שְׂאֵתָה תַלְמִידוֹ שֶׁל חֲכָם גְּדוֹל לְכַד זְקָקוֹ לִי מִן הַשָּׁמַיִם וְשִׁלְחוּנֵי אֱלִיָּה וְאָמַר, כָּלֵבִים כְּתִיב בְּהוֹן וְלִכְלֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרֵץ כָּלֵב לְשֵׁנוֹ וְלֹא עוֹד אֲלֵא שְׂזָכוּ לְעִבַד עוֹרוֹת מִצּוֹאֲתָן לְכַתֵּב בְּהוֹן סִפְרֵי תוֹרָה, תִּפְלִין וּמִזְזוֹת. וְלַעֲנִין שְׂאֵלָה שֶׁשְׂאֵלָתָ חֲזוֹר לְאַחֲרֵיָךְ כְּמוֹ שְׁכַתוֹב (מִשְׁלֵי כא, כג) "שִׁמְרָ פִּינוּ וְלִשְׁוֹנוֹ שׁוֹמֵר מִצְרוֹת נִפְשׁוֹ".

לפי שְׁנַאָמֶר "כִּי בְּחַפְזוֹן יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", יְכוֹל חַפְזוֹן לְיִשְׂרָאֵל, תִּלְמוּד לומר ולכלל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרְץ כָּלֵב לְשֹׁנוֹ, אָמַר מַעֲתָה לְמִצְרַיִם הִיָּה חַפְזוֹן, וּלְיִשְׂרָאֵל לֹא הִיָּה חַפְזוֹן.

וְיָרְדוּ כָל עֲבָדֶיךָ. אָמַר רַבִּי יִנְאִי, לְעוֹלָם תִּהְיֶה אֵימַת מַלְכוּת עֲלֶיךָ, שְׁנַאָמֶר וְיָרְדוּ כָל עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי, וְאֵלֶּה לְדִידָה לֹא קָאָמַר לִיהֵ. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, מִהֲכָא, שְׁנַאָמֶר (מ"א יח, מו) "וַיֵּד ה' הִיָּתָה אֶל אֱלֹהֵיו וַיִּשְׁנֶס מִתְּנִיּו וַיִּרְץ לִפְנֵי אַחָאָב".

פרק יב

א וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר. שׁוּמַע אֲנִי שֶׁהִיָּה הַדְּבֹר לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן (פְּתוּב בְּרִמְזוֹ קפ"א).

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם חוּץ לְכַרְדֵּי, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּתוֹךְ הַכַּרְדֵּי, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (לעיל ט, כט) "כִּצְאֹתִי אֶת הָעִיר" וְגו', וְהֵלֵא דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וַיְמַה אִם תִּפְּלֶה הַקְּלָה לֹא הַתְּפִלָּה מֹשֶׁה אֶלָּא חוּץ לְכַרְדֵּי דְבֹר הַחֲמוּר דִּין הוּא שְׁלֹא נִדְבֵר עִמּוֹ אֶלָּא חוּץ לְכַרְדֵּי. וּמִפְּנֵי מָה לֹא נִדְבֵר עִמּוֹ בְּתוֹךְ הַכַּרְדֵּי, לְפִי שֶׁהִיָּתָה מְלֵאָה שְׁקוּצִים וְגִלּוּלִים.

עַד שְׁלֹא נִבְחַרְהָ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיוּ כָּל הָאֶרְצוֹת כְּשֵׁרוֹת לְדְבָרוֹת, מִשְׁנִבְחַרְהָ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יֵצְאוּ כָּל הָאֶרְצוֹת. עַד שְׁלֹא נִבְחַרְהָ יְרוּשָׁלַיִם הָיוּ כָּל הַמְּקוֹמוֹת כְּשֵׁרוֹת לְהַקְרָבָה, מִשְׁנִבְחַרְהָ יְרוּשָׁלַיִם יֵצְאוּ כָּל הַמְּקוֹמוֹת, שְׁנַאָמֶר "הַשְּׁמֵר לָךְ פֶּן תַּעֲלֶה עֲלֵתֶיךָ בְּכָל מְקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה". עַד שְׁלֹא נִבְחַר בֵּית עוֹלָמִים [הִיָּתָה יְרוּשָׁלַיִם לְשִׁכְנֶיהָ, מִשְׁנִבְחַר בֵּית עוֹלָמִים] יֵצְאָה יְרוּשָׁלַיִם, שְׁנַאָמֶר (תהלים קלב, יג) "כִּי בָחַר ה' בְּצִיּוֹן" וְגו', וְאוֹמֵר (שם יד) "זֹאת מְנוּחָתִי עַד־עַד". עַד שְׁלֹא נִבְחַר אֶהֱרֹן הָיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל רְאוּיִין לְכַהֲנָה. מִשְׁנִבְחַר אֶהֱרֹן יֵצְאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל, שְׁנַאָמֶר (הלא לָכֶם לְדַעַת) ["לְחַק עוֹלָם בְּרִית מְלַח" וְגו']. וְאוֹמֵר (שם כה, יג) "וְהִיָּתָה לוֹ וּלְזָרְעוֹ אַחֲרָיו". עַד שְׁלֹא נִבְחַר דָּוִד הָיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל רְאוּיִין לְמַלְכוּת. מִשְׁנִבְחַר דָּוִד יֵצְאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל, שְׁנַאָמֶר, "הֵלֵא לָכֶם לְדַעַת כִּי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָתַן מִמְּלָכָה לְדָוִד". וְאִם תֹּאמְרוּ, דָּן אֲנִי מִן הַנְּבִיאִים שֶׁנִּדְבֵר עִמָּהּ בְּחוּצָה לְאֶרֶץ לֹא נִדְבֵר עִמָּהּ אֶלָּא בְּזִכּוֹת אֲבוֹת, שְׁנַאָמֶר (ירמיה לא, יד טז) "קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע וְגו' כֹּה אָמַר ה' מִנְעִי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְגו' וַיִּשׁ תִּקְוֶה לְאַחֲרֵיתֶךָ". וַיִּשׁ אוֹמְרִים, אֵף עַל פִּי שֶׁנִּדְבֵר עִמָּהּ בְּחוּצָה לְאֶרֶץ בְּזִכּוֹת אֲבוֹת לֹא נִדְבֵר עִמָּהּ אֶלָּא בְּמְקוֹם טְהוֹרָה שֶׁל מִים, שְׁנַאָמֶר (דניאל ח, ב) "וַאֲנִי

הייתי על אוכל אולי", ויאני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חזקל". (יחזקאל א, ג) "היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן וגו' על נהר כפר". ויש אומרים, נדבר עמו בארץ ונדבר עמו בחוץ לארץ, שנאמר (יחזקאל שם) "היה", [שנדבר עמו בארץ], "היה", שנדבר עמו בחוץ לארץ. היה רבי אלעזר ברי צדוק אומר, הרי הוא אומר (שם ג, כב) "קום צא אל הבקעה" מגיד שהבקעה כשרה תדע, שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ, שנאמר "ויקום יונה לברח תרשישה מלפני ה'". וכי מלפני ה' הוא בורח, והלא כבר נאמר (תהלים קלט, ז) "אנה אלף מרוחף וגו' אם אסק שמים שם אתה" וגו'. אלא אמר [יונה], אלף לי לחוצה לארץ שאין השכינה נגלית.

לאמר צא ואמר אליהם מיד שנאמר "ויצא ודבר", [נדברי רבי ישמעאל]. רבי אליעזר אומר צא ואמר להם והשיבני, שנאמר (להלן יט, ח) "וישב משה את דברי העם אל ה'". ואומר (יחזקאל ט, יא) "והנה האיש לבש הבדים... משיב דבר". ואומר "התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו". רבי שמעון בן עזאי אומר לאמר בקול שאתה שומע בו את למד רבי עקיבא אומר, צא ואמר להם, בזכותן הוא מדבר עמי, שכל שלשים ושמונה שנה שהיה פועס על ישראל לא היה מדבר עם משה, שנאמר (דברים ב, טז יז) "ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וידבר ה' אלי לאמר", אלי היה דבור. אמר רבי שמעון בן עזאי, איני כמשיב על דברי רבי עקיבא אלא כמוסיו על דבריו. ולא עם משה בלבד נדבר עמו בזכותן של ישראל אלא אף שאר הנביאים לא נדבר עמיהן אלא בזכותן של ישראל, שנאמר (יחזקאל ג, טו) "ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם". ואומר (שם טז) "ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר ה' אלי לאמר". "ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה' אל ירמיהו". וכן אתה מוצא בפרוץ בן גריה שהיה מתרעם לפני הקדוש ברוח הוא. אמר (שם מה, ג) "אוי נא לי כי יסף ה' גון על מכאבי". מה נשתניתי מכל תלמידי הנביאים. יהושע שמש את משה ושרתה עליו רוח הקדש. אלישע שמש את אליהו ושרתה עליו רוח הקדש. ואני מה נשתניתי מכל תלמידי הנביאים. "נגעתי באנחתי" וגו' אין מנוחה אלא נבואה, שנאמר (במדבר יא, כו) "ותנח עליהם הרוח". ואומר (מ"ב ב, טו) "נחה רוח אליהו על אלישע". ואומר "ונחה עליו רוח ה'". בא וראה מה המקום משיבו, (ירמיה מה, ד ה) "כה תאמר אליו כה אמר ה' הנה אשר בניתי אני ה' ואתה תבקש לך גדלות אל תבקש". ואין גדלות אלא נבואה, שנאמר (מ"ב ח, ד) "ספרה נא לי את כל הגדלות אשר עשה אלישע", (ירמיה לג, ג) "קרא אלי ואענך ואגידה לך גדלות ובצרות לא ידעתם". אמר ברוך בן גריה, כרם אין, סיג למה, צאן אין, רועה למה. "כי הנני מביא רעה על כל בשר וגו' ונתתי לך את נפשך לשלל". הא בכל מקום את מוצא שאין הנביאים מנבאים אלא בזכותן של ישראל.

ב החדש הזה לכם, אמר רבי יצחק, לא הנה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם, ולמה מתחיל מבראשית משום (תהלים קיא, ו) "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים".

החדש הזה לכם, תני רבה בר שמואל, יכול כשם שמעברין את השנה לצורך כך מקדשין את החדש לצורך, תלמוד לומר החדש הזה לכם, כזה ראה וקדש. וכי הא דרבי יהושע בן לוי מאימין על העדים על החדש שנראה בזמנו לעברו ואין מאימין על העדים על החדש שלא נראה בזמנו לקדשו.

רבי שמעון אומר, אב ובנו וכל הקרובים פשרין לעדות החדש. ואמר רבי לוי, מאי טעמא, דכתוב החדש הזה לכם, עדות זו תהא כשרה בכם ורפנן עדות זו תהא מסורה לכם.

ראוהו שלשה והן בית דין ועמדו שנים ויושיבו שנים מחבריהן אצל היחיד ויעידו בפניהם, שאין היחיד נאמן על ידי עצמו בד"א וכו'. הואיל ותנן דיני ממונות בשלשה ואם הנה ממחה לרבים דן אפלו יחידי הכא נמי נקדשיה קא משמע לן. ואימא הכי נמי. אין לך מומחה לרבים בישראל יותר ממשה, וקאמר ליה רחמנא עד דאיכא אהרן בהדך, שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן, החדש הזה לכם. למימרא דעד נעשה דין והתנא, סנהדרין שראו באחד שהרג את הנפש, רבי עקיבא אומר, כלן עדים ואין עד נעשה דין, עד פאן לא אמר רבי עקיבא התם אלא בדיני נפשות דרחמנא אמר (במדבר לה, כד כה) "ושפטו העדה והצילו העדה" וכיון דחזו דקטל נפשא תו לא (חזי) [חזו] ליה זכותא, אבל הכא אפלו רבי עקיבא מודה.

כתיב (דהיי"ב ל, יח) "כי התפלל יחזקיהו עליהם (לומר) [לאמר] ה' הטוב וכפר בעד" וגו'. מפני מה בקש רחמים על עצמו. לפי שאין מעברין אלא אדר, והוא עבר ניסן בניסן ולית ליה לחזקיה החדש הזה לכם זה ניסן וכו'. חזקיה בדשמואל טעה, דאמר שמואל, אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר הואיל וראוי לקבוע ניסן והוא מעקרא סבר, הואיל וראוי לקבוע ניסן לא אמרינן.

מנין שאין מונין ימים לשנים, שנאמר לחדשי השנה, חדשים אתה מונה לשנים ואין אתה מונה ימים לשנים. ומנין שאין מונין שעות לחדשים שנאמר "עד חדש ימים", ימים אתה מחשב לחדשים ואי אתה מחשב שעות לחדשים.

רמז קפח החדש הזה לכם, אמר רבי ישמעאל, משה הראה את החדש לישראל ואמר להם, כזה תהיו רואים וקובעים כן לדורות רבי עקיבא אומר, זה אחד משלשה דברים שנתקשה משה בהן והראהו המקום למשה כלן באצבע. כיוצא

בו אֵתָה אוֹמֵר (במדבר ח, ד) "וְזָה מַעֲשֵׂה הַמִּנְחָה" פּיוֹצָא בּוֹ (ויקרא יא, כט) "וְזָה לָכֶם הַטֵּמְאָה" וַיֵּשׁ אוֹמְרִים, אֵף בְּשַׁחֲטָהּ שֶׁנֶּאֱמַר (להלן כט, לח) "וְזָה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל הַמִּזְבֵּחַ".

רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אוֹמֵר, וְהֵלֵא כָּל הַדְּבָרוֹת שֶׁנִּדְבַּר עִם מֹשֶׁה לֹא נִדְבַּר עִמּוֹ אֶלָּא בַּיּוֹם, וְהַחֲדָשׁ הִרְאָהוּ לוֹ בַּלַּיְלָה הָאֵל כִּי־צַד נִדְבַּר עִמּוֹ בַּיּוֹם וְהִרְאָהוּ הַחֲדָשׁ בַּלַּיְלָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, נִדְבַּר עִמּוֹ בַּיּוֹם עִם חֲשֵׁכָה וְהִרְאָהוּ הַחֲדָשׁ עִם חֲשֵׁכָה.

הַחֲדָשׁ הַזֶּה, [זֶה] נִיֶּסוֹן, אוֹ אֵינּוּ אֶלָּא אֶחָד מִחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר [וְיַחֲסֹג הָאֶסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה], (להלן לד, כב) "וְיַחֲסֹג הָאֶסֶף תִּקְוִיפַת הַשָּׁנָה", אֲמַרְתָּ אִי־זֶה חֲדָשׁ שְׁנֵי־שָׁנָה בּוֹ חֹג הָאֶסֶף וְתִקְוִיפַת הַשָּׁנָה יוֹצֵאָה בּוֹ וְקָרוּי שְׁבִיעִי, אִי אֵתָה מוֹצֵא אֶלָּא בְּתַשְׁרִי. לְאַחַר שֶׁלְמַדְתָּ שֶׁחֲדָשׁ שְׁבִיעִי תַשְׁרִי, נִיֶּסוֹן זֶה רֵאשׁוֹ וְאֵף עַל פִּי שְׂאִין רֵאִיָּה לְדַבֵּר זָכָר לְדַבֵּר "בְּחֲדָשׁ הִרְאָשׁוֹן הוּא חֲדָשׁ נִיֶּסוֹן".

רֵאשׁ חֲדָשִׁים, מִגִּיד שְׁנִיֶּסוֹן רֵאשׁ לְחֲדָשִׁים מִנֵּי־אֵף לְמַלְכִים תִּלְמוּד לּוֹמֵר (מ"א ו, א) "וַיְהִי בְשִׁמּוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' הוּא הַחֲדָשׁ הַשְּׁנִי לְמִלְךְ שְׁלֹמֹה וּמִנֵּי־אֵף לְרַגְלִים תִּלְמוּד לּוֹמֵר (דברים טז, טז) "בְּחֹג הַמִּצּוֹת וּבְחֹג הַשְּׁבִיעוֹת וּבְחֹג הַסִּפּוֹת". רַבִּי יַצְחָק וְר' נִתָּן אֶמְרִי, אֵף לְשִׁכְרוֹת בְּתִים אֶבֶל לֹא לְשָׁנִים וְלֹא לְשִׁמִּיטִין וְלֹא לְיוֹבְלוֹת וְלֹא לְנִטְיָעָה וְלֹא לְיַרְקוֹת.

לָכֶם, וְלֹא מָנָה בּוֹ אֲדָם הִרְאָשׁוֹן. אוֹ אֵינּוּ אֶלָּא לָכֶם וְלֹא לְגוֹיִם כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר רֵאשׁוֹן הוּא לָכֶם הִרִי לָכֶם וְלֹא לְגוֹיִם אֲמוֹר, הָאֵל מָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר לָכֶם, לָכֶם וְלֹא מָנָה בּוֹ אֲדָם הִרְאָשׁוֹן. נִמְצִינּוּ לְמַדִּין שֶׁהַגּוֹיִם מוֹנִין לַחֲמָה וְיִשְׂרָאֵל לְלִבְנָה. וְלֹא דָּן לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהוּ מוֹנִין לְלִבְנָה, אֶלָּא אַחַת לְשִׁלְשִׁים יוֹם מִגְּבִיָּהִין אֵת עֵינֵיהֶם לְאַבִּיָּהוֹן שְׁבַשְׁמִים. וְכִשְׁחֲמָה לּוֹקָה סָמֹן רַע הוּא לְגוֹיִם, שֶׁהֵם מוֹנִין לַחֲמָה. וְכִשְׁהַלְבָּנָה לּוֹקָה סָמֹן רַע לְשׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁיִּשְׂרָאֵל מוֹנִין לְלִבְנָה. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, כְּשֶׁהַחֲמָה לּוֹקָה בְּמִזְרַח סָמֹן רַע לְיוֹשְׁבֵי מִזְרַח, בְּמַעְרָב סָמֹן רַע לְיוֹשְׁבֵי מַעְרָב. רַבִּי יֵאשִׁיָּה אוֹמֵר, כְּשֶׁהַמִּזְלוֹת לּוֹקִין בְּמִזְרַח סָמֹן רַע לְיוֹשְׁבֵי מִזְרַח וְכוּ'. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר, אֵלּוֹ וְאֵלּוֹ נִתְּנוּ לְגוֹיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "כֹּה אָמַר ה' אֵל דְּרָדְךָ הַגּוֹיִם אֵל תִּלְמָדוּ".

רֵאשׁ חֲדָשִׁים, שׁוֹמֵעַ אֲנִי מֵעוֹט חֲדָשִׁים שְׁנִים, תִּלְמוּד לּוֹמֵר לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה.

רמז קפט רֵאשׁוֹן הוּא לָכֶם, לְמָה נֶאֱמַר לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (דברים טז, א) "שְׁמֹר אֵת חֲדָשׁ הָאֲבִיב", שְׁמֹר אֵת הַפֶּסַח לְאֲבִיב וְאֵת הָאֲבִיב לְפֶסַח שְׁיָבֵא אֲבִיב בְּזִמְנוֹ הָאֵל כִּי־צַד עֲבַר אֵת אֲדָר שְׁיָבֵא אֲבִיב בְּזִמְנוֹ. הִרִי שֶׁעֲבָרוּ אֵת אֲדָר וְלֹא בָּא אֲבִיב בְּזִמְנוֹ, שׁוֹמֵעַ אֲנִי יַעֲבָרוּ אֵת נִיֶּסוֹן. הִזֵּה רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, הָאֵם אֲמַרְתָּ כִּן נִמְצְאָתָּ עוֹשֶׂה נִיֶּסוֹן שְׁנִי, וְאֲמַרְתָּ תּוֹרָה רֵאשׁוֹן הוּא לָכֶם. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר, "שְׁמֹר אֵת חֲדָשׁ הָאֲבִיב", חֲדָשׁ הַסִּמּוּד לְאֲבִיב אֵתָה מֵעֲבַר זֶה חֲדָשׁ אֲדָר. אֶבֶל לֹא שְׁמַעְנוּ מִכְּמָה

מעבר כשהוא אומר "שמור את חדש", חדש אתה מעבר והדין נותן הואיל והחדש מתעבר ושנה מתעברת, מה חדש אחד ממנויו אף שנה אחד ממנויה אי מה חדש אחד משלשים אף שנה אחד משלשים, תלמוד לומר שמור את חדש, חדש אתה מעבר אחד משלשים ואי אתה מעבר שנה אחד משלשים. אי מה השנה אחד משנים עשר בו אף חדש אחד משנים עשר בו, תלמוד לומר (ויקרא כג, ו) "ויבחמשה עשר יום לחדש הזה" יום לחדש אתה מעבר ואי אתה מעבר אחד משנים עשר בו. רבי יצחק אומר, הא אם אמרת כן נמצאת כבר לבנה באמצע הרקיע. הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון ומה חדש אין תוספת עבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספת עבורה אלא בסוף רבי ירמיה אומר, הואיל וטמאה מתעברת ואביב מתעבר, מה טמאה אין פחות משלשים יום, אף אביב אין פחות משלשים יום. [ואו אפלו ביהל אביב ובא תלמוד לומר (להלן יג, ו).] "ושמרת את החק הזה" מוסיף אתה ואין אתה גורע.

ראשון הוא, שלא יעשה ניסן שני. רבי יאשיה אומר, מנין שאין מעברין את השנה אלא בבית דין הגדול שבירושלים, תלמוד לומר ראשון הוא לכם. דברו אל כל עדת.

אמר רבי יוחנן, כל המברך על החדש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה פתיב הכא החדש הזה לכם, וכתוב התם "זה אלי ואנוהו". תנא דבי רבי ישמעאל, אלמלי לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים כל חדש וחדש דים, אמר אביי הלכך [נימרינהו] מעמד. מרימר ומר זוטרא מכתפי (להו) ומברכי. מאי מברכי, אשר במאמרו ברא שחקים וכו'.

זהו שאמר הכתוב "רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבתך אלינו". אמר רבי סימון, חשבונותיך אלינו, שכל אלפים וארבע מאות ארבעים ושמונה שנה עד שלא יצאו ישראל ממצרים היתה הקדוש ברוך הוא יושב ומחשב חשבונות ומקדש את השנים ומחדש חדשים, וכיון שיצאו ישראל ממצרים מסרו להם, הדין הוא דכתוב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר, מהו לאמר, אמר מכאן ואילך הרי הן מסורין לכם החדש הזה לכם וגו'.

(משלי יג, יב) "תוחלת ממשכה מחלה לב" רבי חייא בר אבא אמר, אלו ישראל עד שלא נגאלו, וכיון שבא משה אצל ישראל ואמר כן אמר לי הקדוש ברוך הוא (לעיל ג, טז) "פקד פקדתי" אמרו לו, משה רבינו, עדן פקידה, "מה פחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי, אם פח אבנים פחי אם בשרי נחוש". וכיון שאמר להם החדש הזה אתם נגאלים, אמרין, הא סמן טב, (משלי שם) "ועץ חיים תאווה באה".

רמז קצ החדש הזה לכם. רבי לוי פתח (ויקרא כ, כו) "והייתם לי קדשים כי קדוש אני ה' ואבדל אתכם מן העמים", אם אמר ואבדיל עמים מכם לא היתה תקומה לאמות העולם, אלא "ואבדל אתכם" כזה שבורר היפה מתוך הרע וחוזר ובורר אבל כשהוא בורר את הרע מתוך היפה שוב אינו בורר. אמר רבי לוי, וכל מעשיהו של ישראל משנין מאמות העולם, בחרישתו ובזריעתו ובקצירתו ובעימורו ובדישתו, בגרניהו ובקביהו, במנינו ובחשבוננו. בחרישתו (דברים כב, י) "לא תחרש בשור ובחמר יחדו". בזריעתו, "לא תזרע פרמך כלאים". בקצירתו (ויקרא יט, ט) "ולקט קצירך לא תלקט". בעימורו, "ושכחת עמר בשדה". בדישתו, (שם כה, ד) "לא תחסם שור בדישו". בגרניהו ובקביהו, (שם טו, יד) "העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך". במנינו ובחשבוננו, שיהו אמות העולם מונין לחמה וישראל ללבנה.

החדש הזה לכם. הדיא הוא דכתיב "קול דודי הנה זה בא", רבי יהודה אומר, "קול דודי" זה משה, בשעה שאמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלו, אמרו לו, משה רבינו, היאך אנו נגאלו, לא כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו (בראשית טו, יג) "ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה", והלא אין בידנו אלא מאתים ועשר, אמר להם, הואיל והוא חפץ בגאלתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא (שם שה"ש ב, ח) "מדלג על ההרים", מדלג על הקצים ועל החשבונות ועל העבורים ובחדש הזה אתם נגאלים החדש הזה לכם.

אמר רבי יהושע בן לוי. משל למלך שנשבה בנו ולבש נקמה והלך ופדה את בנו, והיו מונין איפטיא לפדיון בנו. כך אמר הקדוש ברוך הוא, היו מונין איפטיא ליציאת מצרים, החדש הזה לכם. למלך שנשא נשים הרבה ולא כתב להם לא גמיקון ולא איפטיא. וכיון שנשא אשה בת טובים כתב לה גמיקון וכתב לה איפטיא, כך כל הנשים שנשא אחשוורוש לא כתב להם [גמיקון] כשנשא אסתר כתב לה גמיקון (אסתר ב, טז) "בחדש העשירי הוא חדש טבת", וכתב לה איפטיא "בשנת שבע למלכותו". כך אמר הקדוש ברוך הוא, כיון שבראתי את עולמי היו אמות העולם אומרים לא נתתי להם לא חדש ולא שבת, וכיון שעמדו ישראל נתתי להם ראשי חדשים ועבור שנים, לכך נאמר החדש הזה לכם.

אמר רבי ברכיה, החדש הזה לכם אם זכיתם אתם מונין למלאותו, ואם לאו אתם מונין לפגמו למלאותו, (א) אברהם, (ב) יצחק, (ג) ויעקב, (ד) יהודה, (ה) פרח, (ו) חצרון, (ז) רם, (ח) עמינדב, (ט) נחשון, (י) שלמון, (יא) בעז, (יב) עובד, (יג) ישי, (יד) דוד, (טו) שלמה, (דהי"א כט, כג) "וישב שלמה על כסא ה' למלך", הא סיהרא על מלך. לא זכיתם אתם מונין לפגמו (א) רחבעם, (ב) אביה (ג) אסא, (ד) יהושפט, (ה) יהורם, (יא) אחז, (יב) חזקיהו, (יג) מנשה, (יד) אמון, (טו) יאשיהו [צדקיהו], ואת עיני צדקיהו עור, הא סיהרא על פגמא.

החדש הזה לכם. מסור הוא לכם, אמר רבי יהושע בן לוי, משל למלך שהיה לו אורגולין והיה מביט בה ויודע איזו שעה ביום, כיון שעמד בנו על פרקו מסר לו אורגולין שלו. כך אמר הקדוש ברוך הוא, עד עכשיו חשבוננו של חדשים ושל שנים בדי, מפאן ואילך הרי הו מסורין בינכם, שנאמר החדש הזה לכם. אמר רבי יוסי בר חנינא למלך שהיה לו טבעת וכו'. אמר רבי יצחק למלך שהיה לו אוצרות והיה מפתח לכל אחד ואחד וכו'. אמר רבי חניא, לנגר שהיה לו כלי אמנות וכו', ורבו אמרין, לרופא שהיה לו נרתק של רפואות וכו'.

תני רבי הושעיא, גזרו בית דין שלמטה ואמרו היום ראש השנה, אמר הקדוש ברוך הוא למלאכים, העמידו בימה והעמידו סגורין ונעמדו ספיקטורין שגזרו בית דין למטה ואמרו היום ראש השנה. נשתהו העדים לבא או נמלכו בית דין לעברה למחר הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת העבירו בימה ויעברו סגורין ויעברו ספיקטורין שגזרו בית דין למטה ואמרו ראש השנה למחר, ומה טעם (תהלים פא, ה) "כי חק לישראל הוא", אם חק לישראל הוא (שם) "משפט לאלהי יעקב".

רמז קצא רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון מתכנסין מלאכי השרת אצל הקדוש ברוך הוא ואומרים לפניו, רבונו של עולם, אימתי ראש השנה, והוא אומר, ולי אתם שואלים, אני ואתם נשאל לבית דין של מטה. ומה טעם "כה' אלהינו בכל קראנו אליו", ואין קראנו אלא מועדות, שנאמר (ויקרא כג, ד) "אלה מועדי ה' מקראי קדש". רבי קריספא בשם רבי יוחנן, לשעבר "אלה מועדי ה'" מפאן ואילך (שם) "אשר תקראו אתם", אם קריתם אתם מועדי, ואם לאו אינם מועדי.

החדש הזה לכם. אתם מונין לו, ואין אמות העולם מונין לו. רבי בשם רבי יהודה ברבי אלעאי דרף ארץ הוא, הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן. עשו שהיא גדול מונה לחמה שהיא גדולה. ויעקב שהיא הקטן מונה ללבנה שהיא קטנה. אמר רב נחמן, הא סמן טב, גדול שליט ביום ואינו שליט בלילה. כך עשו הרשע שולט בעולם הזה ואינו שולט בעולם הבא. הקטן שליט ביום ובלילה, כך יעקב שולט בעולם הזה ובעולם הבא. רב נחמן אמר, כל זמן שאורו של גדול מבהיק אין אורו של קטן מתפרסם, שקע אורו של גדול אורו של קטן מתפרסם. כך כל זמן שאורו של עשו מבהיק אין אורו של יעקב מתפרסם, שקע אורו של עשו ונתפרסם אורו של יעקב, שנאמר (ישעיה ס, א) "קומי אורי" וגו'.

החדש הזה. רבי שמואל בר אבא אמר, כל חדש שהיא נולד משש שעות ולמטה יש כח בעין לראותו משש שעות ולמעלה אין כח בעין לראותו ואותו החדש

שְׁאֵמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשְׁחָה נֹלַד מִשֵּׁשׁ שְׁעוֹת וּלְמַעֲלָה וְלֹא הָיָה כַּחַ בְּעֵינַי לְרֵאוֹתוֹ וְהִרְאָהוּ לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּאַצְבָּע וְאָמַר לוֹ הַחֲדָשׁ הַזֶּה.

רַבִּי אַחָא בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי שָׁנָה שְׁיִצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הָיוּ חֲדָשֵׁי שָׁנָה וְחֲדָשֵׁי תְּקוּפָה שְׁוִין. רַבִּי חִיָּיא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן, נִתְעַטֵּף הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּטַלִּית מְצִיּוֹת וְהֶעֱמִיד לְמוֹשֶׁה מִכָּאן וְלֹא־הָרֹן מִכָּאן וְקָרָא לְמִיכָאֵל וּלְגַבְרִיאֵל וְעָשָׂה אוֹתָם כְּשִׁלּוּחֵי הַחֲדָשׁ.

וְאָמַר לָהֶם, כִּי־צַד רְאִיתֶם אֶת הַלְבָנָה, לִפְנֵי הַחֲמָה אוֹ לְאַחַר הַחֲמָה לְצַפּוֹנָה אוֹ לְדָרוֹמָה [כַּמָּה הֵיטָה גְבוּהָה] כַּמָּה הָיָה נוֹטָה וּמִכַּמָּה הָיָה רָחֵב אָמַר לָהֶם, כִּסְדָר הַזֶּה יְהוּ בְּנֵי מְקַדְּשֵׁי אֶת הַחֲדָשׁ לְמַטָּה עַל יְדֵי זָקֵן וְעַל יְדֵי עַדִּים וְעַל יְדֵי טַלִּית מְצִיּוֹת.

דָּבָר אַחֵר, הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם, אָמַר לָהֶן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, חֲדוּשׁ דְּבָרִים אֲנִי עוֹשֶׂה לָכֶם לְשַׁעֲבַר לֹא גְאֻלְתֵּי אִמָּה מִתּוֹךְ אִמָּה אֵלָּא לָכֶם אֲנִי מְחַדֵּשׁ דְּבָר זֶה.

מִנֵּין שְׁאִין מוֹנִין יָמִים לְשָׁנִים, שְׁנַאָמַר "לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה", חֲדָשִׁים אֶתָּה מוֹנָה לְשָׁנִים וְאִין אֶתָּה מוֹנָה יָמִים לְשָׁנָה.

הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם. הוּא מְסוּר בְּיַדְכֶם וְאִין אַתֶּם מְסוּרִין בְּיַדוֹ. מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי חִיָּיא הַגְּדוֹל שְׁעָלָה הַיָּרֵחַ עָרַב רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְהִלְכוּ הַסַּפְּנִין לְאוּרוֹ מִהֶלֶד שְׁלֶשָׁה מִיָּלִין. רָאָה אוֹתוֹ רַבִּי חִיָּיא, נָטַל צְרוּרוֹת וְעָפַר וְהָיָה זוֹרֵק בָּהּ. אָמַר לִיהָ, לְמַחֵר אָנוּ מִבְּקִשׁוֹ לְקַדְּשֵׁךְ וְעַלִּיתָ לָךְ עַכְשָׁיו, מִיַּד נִבְלַע בְּמִקּוֹמוֹ.

אָמַר לָהֶן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בַּחֲדָשׁ הַזֶּה אַתֶּם נִגְאָלִין. אָמְרוּ לוֹ, תֵּאמַר שְׁאֵנוּ נִגְאָלִין וְאָנוּ מְשַׁתְּעֵבְדִים פְּעַם אַחֲרַת, אָמַר לָהֶם, חֲדָשׁוֹ מַעֲשִׂיכֶם, עַד עַכְשָׁיו יֵשׁ לָכֶם רֹאשׁ [וְרֹאשׁוֹן], רֹאשׁ זֶה מְלָכוֹת בְּבָל שְׁנַאָמַר "אֲנִתָּה הוּא רֹאשָׁה דִּי דִּהְבָּא", זֶה נְבוּכַדְנֶצַּר, רֹאשׁוֹן זֶה עָשׂוֹ, שְׁנַאָמַר (בְּרֵאשִׁית כה, כה) "וַיֵּצֵא הָרֹאשׁוֹן אֲדַמּוֹנִי".

ג-ד דְּבָרוֹ אֵל כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֵשׂוֹר לַחֲדָשׁ הַזֶּה. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, וְהִלָּא הוּא אֵינוֹ יָפָה אֵלָּא מְדִירוֹ וְאֶת אֲמַרְתָּ מִבְּעֵשׂוֹר. אֵלָּא מְלַמֵּד שְׁהִיוּ קוֹשְׁרִין בְּכַרְעֵי מְטוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִבְּעֵשׂוֹר, וְהִיוּ הַמִּצְרִיִּים נִכְנָסִין וְרוֹאִין אוֹתָם וְנִפְשָׁם פּוֹרַחַת מֵעַלֵּיהֶן. רַבִּי חִיָּיא בְּרִיָּה דְרַב אֲדָא "מִשְׁכּוֹ וְקַחוּ לָכֶם צֹאן", שְׁיָהָא כָּל אַחַד וְאֶחָד מוֹשֵׁף אֱלֹהֵי שְׁל מְצָרֵי וְשׁוֹחֲטוֹ לְפָנָיו וְדָרְגִישׁ לוֹ יִמְלַל.

רַבִּי חֵלְבּוֹ בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן הִכָּא אֶת אָמַר בְּעֵשׂוֹר לַחֲדָשׁ, וְלֵהֲלֹן אָמַר (יְהוֹשֻׁעַ ד, יט) "וְהָעַם עָלוּ מִן הַיַּרְדֵּן בְּעֵשׂוֹר לַחֲדָשׁ" רַבִּי חִיָּיא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן, לְקִיחַתּוֹ עֲמֻדָה

לְהוֹ בִּירְדוֹ וְאֶכִּילְתוּ עִמָּדָה לְהוֹ בִּימֵי הַמֶּן (להלן פסוק ח) "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלִילָה הַזֶּה", "בְּלִילָה [ההוא] (ש) נִדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ", רַבִּי בְּרַכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי אֲבִין, אִישׁ נַחוּם וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ, זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, דְּכָתִיב בִּיה (להלן טו, ג) "ה' אִישׁ מִלְחָמָה". שֶׁה לְבֵית אֲבֹת אֲמַר רַבִּי יוֹדֵן בְּשֵׁם רַבִּי סִימוֹן, לֹא לֵן אָדָם בִּירוּשָׁלַיִם וּבְיָדוֹ עֹן. כִּיצַד, בְּתַמִּיד שֶׁל בְּקָר מְכַפֵּר עַל עֲבֹרוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּלִילָה, וְתַמִּיד שֶׁל בֵּין הָעֲרָבִים מְכַפֵּר עַל עֲבֹרוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ בַיּוֹם. מֵה טַעַם (ישעיה א, כא) "צִדְקָה יָלִין בָּהּ", צְדִיק יָלִין בָּהּ.

מִי פוֹרַע לָכֶם מִמְּדֵי בְּעֵשׂוֹר אֲמַר רַבִּי אֲבִין, בָּא עֲשׂוֹר שֶׁנִּכְרַת הַמֶּן וְעִשְׂרֵת בָּנָיו. מִי פוֹרַע לָכֶם מִהֶם סְנִקְלִיטִין מְרַדְכֵי וְאֶסְתֵּר, מְרַדְכֵי מִבְּחוּץ וְאֶסְתֵּר מִבְּפְּנִים, מִי פוֹרַע לָכֶם מִיָּוֶן בְּנֵי חֲשִׁמוֹנָאִי שֶׁהָיוּ מְקַרְיָבִין שְׁנֵי תַמִּידִין בְּכָל יוֹם מִי פוֹרַע לָכֶם מִמַּלְכוֹת רְבִיעִית נְטְרוּנָא וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת. (להלן פסוק ט) אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא, לֹא תִבְעִינִי מִהֲבָהָה. רֹאשׁוֹ עַל כְּרַעְיוֹ וְעַל קֶרְבּוֹ, הוּא וְדוּכְסָא וְאַפְרָכָא וְאִיסְטְרְטְלִיטִי ("הוֹגֵד" (ו) מְעַרְבֵד" (להלן פסוק יא) וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ וְגו', אֲמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי, לְפִי שֶׁבְּעוֹלָם הַזֶּה "וְנֹאכְלֵתֶם אֹתוֹ בְּחַפְזוֹן", אֲבָל לְעֵתִיד לְבָא (ישעיה נב, יב) "כִּי לֹא בְּחַפְזוֹן תִּצְאוּ וּבְמִנוּסָה לֹא תִלְכוּן כִּי הִלֵּךְ לְפָנֵיכֶם ה'" וְגו'.

דְּבָרוֹ אֵל כָּל עֵדֵת יִשְׂרָאֵל. רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר, וְכִי שְׁנִיָּהֶם הָיוּ מְדַבְּרִים וְהֵלֵא כְּבָר נֶאֱמַר (וְאֵתָה דְבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל) (לעיל ז, ב) ["אֵתָה תְּדַבֵּר אֵת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶךָ"] וְמֵה תִלְמוּד לּוֹמַר דְּבָרוֹ, אֵלֶּא כִּינּוֹן שֶׁהָיָה מִשָּׁה מְדַבֵּר הָיָה אֲהָרֹן מְרַכֵּין אֲזִנּוֹ לְשִׁמְעַ בְּאִימָה וּמַעֲלָה עָלָיו כְּאֵלוֹ שׁוֹמֵעַ מִפִּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רַבִּי אֲמִי בַר יֵאֲשִׁיָּה אוֹמֵר, וְכִי שְׁנִיָּהֶם הָיוּ מְדַבְּרִים וְהֵלֵא כְּבָר נֶאֱמַר (וְאֵתָה) ["אֵתָה"] וְגו', אֵלֶּא (כִּינּוֹן שֶׁהָיָה מִשָּׁה מְדַבֵּר הָיָה אֲהָרֹן מִימִינוֹ וְאֶלְעָזָר בְּשִׁמְאֵלוֹ וְאִתְמַר מִימִנּוֹ שֶׁל אֲהָרֹן וְהָיָה הַדְּבַר יוֹצֵא מִבֵּין שְׁנֵיָּהֶם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אוֹמֵר) מִשָּׁה הָיָה חוֹלֵק כְּבוֹד לְאֲהָרֹן וְאוֹמֵר לוֹ (למדנו) [למדני], וְאֲהָרֹן חוֹלֵק כְּבוֹד לְמִשָּׁה וְאוֹמֵר (למדנו) [למדני], וְהַדְּבַר יוֹצֵא מִבֵּינֵיהֶן כְּאֵלוֹ שְׁנֵיָּהֶם מְדַבְּרִים.

דְּבָרוֹ אֵל כָּל עֵדֵת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֵשׂוֹר לְחַדְשׁ. הַדְּבַר בְּרֹאשׁ חֲדָשׁ וּלְקִיחָה מִבְּעֵשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבַּעָה עֶשֶׂר, אוֹ אֵינוֹ אֵלֶּא הַדְּבַר וּלְקִיחָה מִבְּעֵשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבַּעָה עֶשֶׂר, תִּלְמוּד לּוֹמַר הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם דְּבָרוֹ אִימְתִי הָיָה הַדְּבַר בְּרֹאשׁ חֲדָשׁ. רַבִּי אֲחָא בַר יֵאֲשִׁיָּה אוֹמֵר אוֹ אֵינוֹ אֵלֶּא הַדְּבַר וּלְקִיחָה בְּרֹאשׁ חֲדָשׁ וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבַּעָה עֶשֶׂר, תִּלְמוּד לּוֹמַר דְּבָרוֹ אֵל כָּל עֵדֵת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, אֵין תִּלְמוּד לּוֹמַר לֵאמֹר אֵלֶּא לְהַפְסִיק הָעֲנָן הַדְּבַר בְּרֹאשׁ חֲדָשׁ וּלְקִיחָה בְּעֵשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבַּעָה עֶשֶׂר. רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, אוֹ אֵינוֹ אֵלֶּא הַדְּבַר בְּרֹאשׁ חֲדָשׁ וּלְקִיחָה וּשְׁחִיטָה בְּעֵשׂוֹר תִּלְמוּד לּוֹמַר וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת וְגו', אִם תֹּאמַר בֶּן עֲקָרָתָ כָּל הַכְּתוּב.

בְּעָשׂוֹר לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ. אֵין לִי אֶלָּא עֲשִׂירֵי שֶׁהוּא כָּשֶׁר לְלִקְיָחָהּ, אַרְבָּעָה עָשָׂר מִנִּין אֲמַרְתָּ קַל וְחוֹמֶר, וּמָה עֲשִׂירֵי שְׁאִינוּ כָּשֶׁר לְשַׁחֲיטָהּ כָּשֶׁר לְלִקְיָחָהּ, אַרְבָּעָה עָשָׂר שֶׁהוּא כָּשֶׁר לְשַׁחֲיטָהּ דִּין הוּא שְׂיֵהָא כָּשֶׁר לְלִקְיָחָהּ. וְשִׁלְשָׁה עָשָׂר מִנִּין אֲמַרְתָּ קַל וְחוֹמֶר, וּמָה עֲשִׂירֵי שְׁאִינוּ קְרוֹב לְשַׁחֲיטָהּ כָּשֶׁר לְלִקְיָחָהּ, שְׁלֹשָׁה עָשָׂר שֶׁהוּא קְרוֹב לְשַׁחֲיטָהּ דִּין הוּא שֶׁהוּכָשֶׁר לְלִקְיָחָהּ, וְהוּא הַדִּין לְשָׁנִים עָשָׂר וּלְאַחַד עָשָׂר.

בְּעָשׂוֹר לַחֲדָשׁ הַזֶּה. לְהוֹצִיא פָּסַח דּוֹרוֹת, שֶׁפָּסַח מִצְרַיִם מִקְחוֹ מִבְּעָשׂוֹר וּפָסַח דּוֹרוֹת מִקְחוֹ כֹּל זְמַן.

רמז קצב וַיִּקְחוּ לָהֶם. וְכִי כִּלְוֹ הָיוּ לֹקְחִין אֶלָּא לַעֲשׂוֹת שְׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ.

תְּנִי (דְּבָרִים כד, א) "וְשַׁלַּח" מְלַמֵּד שֶׁהוּא עוֹשֶׂה שְׁלִיחַ "וְשַׁלַּח" מְלַמֵּד שֶׁהִיא עוֹשֶׂה שְׁלִיחַ (דְּבָרִים כד, א) "וְשַׁלַּח וְשַׁלַּח" מְלַמֵּד שֶׁהִיא עוֹשֶׂה שְׁלִיחַ. אֲשֶׁכַח בְּגֵרוּשֵׁינִי, בְּקִדּוּשֵׁינִי מִנְּלוֹ, וְכִי תִימָא דְיָלִיף מִגְרוּשֵׁינִי, מָה לְגֵרוּשֵׁינִי שְׁכֹן יִשְׁנֹן בְּעַל כְּרָחָה אָמַר קָרָא "וַיִּצְאָה וְהִיָּתָה", מִקִּישׁ הַנִּזְהָר לִיצִיאָהּ, מָה יִצְאָהּ מִשְׁוֵי שְׁלִיחַ אִף הַנִּזְהָר מִשְׁוֵי שְׁלִיחַ.

וְאֶלָּא הָא דְתַנְּנָן, הָאוֹמֵר לְשְׁלוּחוֹ צָא וְתִרְסַם תּוֹרַם כְּדַעַת בְּעַל הַבַּיִת מִנְּלוֹ, וְכִי תִימָא יָלִיף מִגְרוּשֵׁינִי, מָה לְגֵרוּשֵׁינִי שְׁכֹן יִשְׁנֹן חַל, תִּיאֵמַר וְכוּ'. אָמַר קָרָא (בַּמִּדְבָּר יח, כח) "אַתֶּם" "גַּם אַתֶּם" לְרַבּוֹת שְׁלוּחֵיכֶם. וְנִיכְתוּב רַחֲמָנָא בְּתֵרוּמָה וְנִיתֵי הִנְדֵּי וְנִגְמְרוּ מִנִּיהָ. מִשׁוּם דְּאִיכָּא לְמִיפְרָדָּהּ מָה לְתֵרוּמָה שְׁכֹן יִשְׁנֹן בְּמַחְשָׁבָה. וְהָא דְתַנְּנָן, חֲבוּרָה שְׁאֵבֵד פְּסָחָהּ וְאֶחָד צָא וּבִקֵּשׁ וּשְׁחַט עֲלֵינוּ, וְהִלְדֵּי וּמִצָּא וּשְׁחַט הוּא אוֹכֵל וְהוּן אוֹכְלִין עִמּוֹ, מִנְּלוֹ וְכִי תִימָא דְיָלִיף מִהִנְדֵּי. מָה לְהִנְדֵּי שְׁכֹן חַל הוּן אֶצֶל קִדְשֵׁי. נִפְקָא לִיהָ מִדְּרַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קַרְחָה, דְּאָמַר, מִנִּין שְׁשְׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ, שְׁנֵאמַר (לְהַלּוֹ פְּסוּק ו) וּשְׁחַטוּ אֹתוֹ כָּל קַהֲלֵי עַדֹת יִשְׂרָאֵל, וְכִי כָּל קַהֲלֵי כִּלְוֹ הָיוּ שׁוֹחֲטִין וְהָלָא אִינוּ שׁוֹחֲטִים אֶלָּא אֶחָד, אֶלָּא מִכָּאן שְׁשְׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ. וְנִיתֵי הִנְדֵּי וְנִגְמְרוּ מִנִּיהָ. מִשׁוּם דְּאִיכָּא לְמִיפְרָדָּהּ, מָה לְקִדְשֵׁי שְׁכֹן רַב מִעֲשִׂיָּהֶם עַל יְדֵי שְׁלִיחַ וְלֹא נִיכְתוּב רַחֲמָנָא בְּתֵרוּמָה וְתִיתֵי מִהִנְדֵּי. הִכִּי נִמִּי, אֶלָּא "אַתֶּם גַּם אַתֶּם" לְמָה לִּי מִיבְעִיָּא לִיהָ לְכַדְרַבֵּי יִנְאִי, מָה אַתֶּם בְּנֵי בְרִית אִף שְׁלוּחֵיכֶם בְּנֵי בְרִית. וְאַצְטְרִיךְ, סִלְקָא דְעֵתָּהּ אֲמִינָא הוֹאִיל וְאִיתָּא בְּתֵרוּמָה דְנִפְשָׁהּ, דְתַנְּנָן, הַנְּכָרִי וְהַכּוֹתֵי שְׁתַּרְמוּ תְרוּמָתָן תְרוּמָה אִימָא שְׁלִיחוֹת נִמִּי עֶבֶד וְלְרַבֵּי שְׁמַעוֹן דְּפִטְרָא, דְתַנְּנָן, תְרוּמַת הַנְּכָרִי מִדְּמַעַת וְחִיָּבִין עֲלֵיהָ חוֹמֶשׁ וְרַבֵּי שְׁמַעוֹן פּוֹטֵר "אַתֶּם גַּם אַתֶּם" לְמָה לִּי אֲצְטְרִיךְ, סִלְקָא דְעֵתָּהּ אֲמִינָא הוֹאִיל וְאָמַר מִר אַתֶּם וְלֹא אֲרִיסִים אַתֶּם וְלֹא שְׁתַּפִּים אַתֶּם וְלֹא אֲפּוֹטְרוּפְסִים אַתֶּם וְלֹא הַתּוֹרַם אֶת שְׁאִינוֹ שְׁלוֹ אִימָא אַתֶּם וְלֹא שְׁלוּחֵיכֶם נִמִּי, קָא מִשְׁמַע לָן. הַנִּיחָא לְרַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קַרְחָה אֶלָּא לְרַבֵּי יוֹנָתָן דְּאָמַר מִנִּין שְׁכָל יִשְׂרָאֵל יוֹצֵאִין בְּפָסַח אֶחָד שְׁנֵאמַר "וּשְׁחַטוּ אֹתוֹ כָּל קַהֲלֵי עַדֹת יִשְׂרָאֵל" שְׁלִיחוֹת מִנָּא לִיהָ. וְכִי תִימָא נִילָף מִנִּיהָ דִּילְמָא שְׁאִנִּי הֵתֵם דְּאִית

ליה שותפות בגויה. אלא מהכא "ויקחו להם איש שֶׁה לְבֵית אֲבֹת" הַתָּם נִמְי אֵית ליה שותפות בגויה. אם כן תרי קראי למה לי, אם אינו ענין להיכא דשיך תנהו ענין להיכא דלא שיך. האי מיבעיא ליה לכדרבי יצחק איש זוכה ואין קטן זוכה ההוא מ'ואיש לפי אכלו' נפקא ואפתי מיבעיא ליה שוחטין את הפסח על היחיד סבר לה כמאן דאמר אין שוחטין את הפסח על היחיד.

איש שֶׁה לְבֵית אֲבֹת בְּכָל־שֶׁה גְּדִי וְטֹלָה, שְׁנֵאמַר (דברים יד, ד) "שֶׁה כְּשִׁבִים וְשֶׁה עֲזִים" לְבֵית אֲבֹת, אֵין לְבֵית אֲבֹת אֵלָא מְשֻׁפָּחוֹת, שְׁנֵאמַר (במדבר א, ב) "לְמִשְׁפַּחְתֶּם לְבֵית אֲבֹתֶם", וְהָרִי שֶׁהִיו עֶשֶׂר מְשֻׁפָּחוֹת לְבֵית אֲב אֶחָד שׁוֹמֵעַ אֲנִי שֶׁה אֶחָד לְכֻלָּם, תְּלַמּוּד לומר שֶׁה לְבֵית.

דבר אחר, שֶׁה לְבֵית מְלַמֵּד שְׁאָדָם מְבִיא וְשׁוֹחֵט עַל יְדֵי בְּנוֹ וּבְתוֹ הַקְּטָנִים, וְעַל יְדֵי עֲבָדוֹ וְשֻׁפָּחוֹתוֹ הַכְּנֻעִים בֵּין מְדַעְתָּן בֵּין שְׁלֵא מְדַעְתָּן, אֲבָל אֵינוֹ שׁוֹחֵט עַל יְדֵי בְּנוֹ וּבְתוֹ הַגְּדוּלִים, וְלֹא עַל יְדֵי עֲבָדוֹ וְשֻׁפָּחוֹתוֹ הַעֲבָרִים וְלֹא עַל יְדֵי אֲשֶׁתוֹ אֵלָא מְדַעְתָּן.

הפריש פסח על חברו לא עשה כלום. שֶׁה לְבֵית לֹא דְאוּרֵייתָא דְתַנֵּן הָאוּמֵר לְבְנוֹ הַרְיֵנִי שׁוֹחֵט אֵת הַפֶּסַח עַל מִי שֶׁיַּעֲלֶה מִכֶּם רֵאשׁוֹן לִירוּשָׁלַיִם כִּינּוֹן שֶׁהַכְּנִיס רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹ וְרַבּוֹ זָכָה בְּחֻלְקוֹ וּמְזֻכָּה אֲחִיו עִמּוֹ, וְאִי אִמְרַת שֶׁה לְבֵית דְאוּרֵייתָא עַל בִּישְׁרָא קֵאִי וּמְזֻכֵי לְהוֹ אֵלָא לְמָה לְהוֹ דְאִמַר לְהוֹן אֲבוּהוֹן כְּדִי לְזַרְזֹן [בְּמִצּוֹת]. תִּנְיָא נִמְי הַכִּי, מַעֲשֶׂה הָיָה וְקִדְמוֹ בְּנוֹת לְבָנִים וְנִמְצְאוּ בְּנוֹת זְרִיזוֹת וּבָנִים שְׁפָלִים.

ואם ימעט הבית מהיות משה, בָּא הַכְּתוּב לְלַמֵּד שֶׁלְעוֹלָם נִמְנִין עַל הַפֶּסַח וּמוֹשְׁכִין יְדִיהֶן מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיִּשְׁחַט וּבִלְבָד שֶׁלֹּא יִנִּיחַ אֵת הַפֶּסַח כְּמוֹת שֶׁהוּא רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, וּבִלְבָד שֶׁהָיָה שֶׁם אֶחָד מִחֻבּוּרָה רֵאשׁוּנָה שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת עֵקֶר טְפִלָּה וְטְפִלָּה עֵקֶר.

ומושכין את ידיהן ממנו עד שישחט רבי שמעון אומר, עַד שֶׁיִּזְרַק הַדָּם וְרַבֵּן סַבְרִי, מִהֵיוֹת, מִחֻיּוֹתָא דְשֶׁה. ור' שמעון סבר, מִהֵיוֹתָה דְשֶׁה, אֲבָל לְמִנּוֹת עָלָיו דְבָרֵי הַכֹּל עַד שֶׁיִּשְׁחַט, אִמַר קָרָא בְּמִכְסֵת נִפְשֵׁת וְהָדָר תִּכְסּוּ.

תניא מהיות משה מכדי אכילה ולא מכדי מקח, רַבִּי אוֹמֵר, אִף מִכְּדֵי מִקָּח, שֶׁאִם אֵין לוֹ מִמְנָה אֲחֵרִים עִמּוֹ וּמַעוֹת שֶׁבְּגִדוֹ חֲלִין שֶׁעַל מְנַת כּוֹן הַקְּדִישׁוֹ יִשְׂרָאֵל אֵת פְּסָחִיהֶן. רַבִּי וְר' זִירָא בְּעֲצֵי צְלִיתוֹ כּוֹלִי עֲלֵמָא לֹא פְּלִיגִי דְכּוּפּוֹ דְמִי, כִּי פְּלִיגִי בְּמִצָּה וּמְרוֹר, רַבֵּן סַבְרִי, הָא אֲכִילָה אֲחֵרִיתִי, וְרַבִּי סַבֵּר, כִּינּוֹן דְהַכְּשֵׁרוֹ דְפֶסַח הוּא כְּפֶסַח דְמִי. וְחַד אִמַר בְּמִצָּה וּמְרוֹר נִמְי לֹא פְּלִיגִי כִּי פְּלִיגִי לְקַח בְּהוֹן חֲלוּק אוֹ טְלִית, דְרַבֵּן סַבְרִי, מִהֵיוֹת מִשֶׁה, הַחִיּוּהוֹ לְשֶׁה, וְרַבִּי סַבֵּר, הַחִיּוּהוֹ עֲצֻמָּה מִשֶׁה.

וְלִקַּח הוּא וּשְׂכָנוֹ, רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, מִנֵּין אֵתָּה אוֹמֵר שְׂאָם רוּצָה אָדָם לַעֲשׂוֹת פְּסָח יַחֲדָי הוּא רִשָּׁאֵי תַלְמוּד לֹמֵר וְלִקַּח הוּא, רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר מִנֵּין אֵתָּה אוֹמֵר שְׂאָם רוּצָה אָדָם לְמַנּוֹת אַחֲרִים עַל פְּסָחוֹ שֶׁהוּא רִשָּׁאֵי תַלְמוּד לֹמֵר וְלִקַּח הוּא וּשְׂכָנוֹ.

שׁוֹמֵעַ אֲנִי שְׂכָנוֹ שְׂבַגְגּוֹ, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא שְׂכָנוֹ שֶׁבְּצִדּוֹ תַלְמוּד לֹמֵר הִקְרַב אֶל בֵּיתוֹ, דְּבַר הַפְּתוּב בְּהוֹנָה. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאֵי אוֹמֵר, שְׂכָנוֹ מִכָּל מְקוֹם.

בְּמַכְסֵת, אֵין מַכְסֵת אֶלָּא מִנֵּין, שֶׁיִּשְׁחַטְנוּ לְמַנּוּיֵינוּ, אֲבָל אִם שְׁחָטוּ שְׂלֵא לְמַנּוּיֵינוּ שׁוֹמֵעַ אֲנִי שְׂיֵהָא כְּשֵׁר, תַלְמוּד לֹמֵר אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ תִכְסּוּ שְׁנָה עָלָיו הַפְּתוּב לְפִסְל. רַבִּי אוֹמֵר לְשׁוֹן סוּרְסִי הוּא זֶה כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר לְחַבְרוֹ כּוֹס לִי טָלָה זֶה אֶשְׁכַּחַן שְׂלֵא לְמַנּוּיֵינוּ, שְׂלֵא לְאוֹכְלָיו מִנְלָן. אֶמֶר קָרָא, אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ תִכְסּוּ, אֵיתַקֵּשׁ אוֹכְלָיו לְמַנּוּיֵינוּ.

רמז קצג תַּנְיָא, אִשָּׁה בְּרֵאשׁוֹן שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ בְּפָנֶי עֲצָמָה, וּבִשְׁנֵי עוֹשָׂה אוֹתָהּ טְפֵלָה לְאַחֲרִים, דְּבַרֵּי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, בִּשְׁנֵי שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ בְּפָנֶי עֲצָמָה וְאֵין צְרִיךְ לֹמֵר בְּרֵאשׁוֹן. רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, בְּרֵאשׁוֹן עוֹשִׂין אוֹתָהּ טְפֵלָה לְאַחֲרִים וּבִשְׁנֵי אֵין שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ כָּל עֵקֶר, מֵאֵי טַעְמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה, כְּתִיב בְּרֵאשׁוֹן בְּמַכְסֵת נִפְשָׁת דְּאֶפְלוּ אִשָּׁה, וּכְתִיב בִּשְׁנֵי (בַּמִּדְבָר ט, יג) "חֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל הָאִישׁ הַהוּא", אִישׁ וְלֹא אִשָּׁה, וְכִי מִמַּעַט לָהּ מַחֻבָּה, מְטַפְּלָה לֹא מִמַּעַט לָהּ, דְּכִי כְּתִב "חֲקַת הַפְּסָח" לְטְפֵלָה אַהֲנִי וְר' יוֹסִי מֵאֵי טַעְמָא, כְּתִיב בְּרֵאשׁוֹן בְּמַכְסֵת נִפְשָׁת דְּאֶפְלוּ אִשָּׁה, וּכְתִב בִּשְׁנֵי (שֵׁם יג) "וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא", דְּאֶפְלוּ אִשָּׁה, וְ"חֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל הָאִישׁ הַהוּא" מִבְּעֵינָא לִיָּה אִישׁ וְלֹא קָטָן, וְרַבִּי שְׁמַעוֹן מֵאֵי טַעְמָא, כְּתִב בְּרֵאשׁוֹן אִישׁ וְלֹא אִשָּׁה, וּמַכְסֵת נִפְשָׁת מְהֵנִי לְטְפֵלָה, וּכְתִב בִּשְׁנֵי "חֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל הָאִישׁ וְלֹא אִשָּׁה. מִמַּאי קָא מִמַּעַט לָהּ, אֵילִימָא מַחֻבָּה, הַשְׁתָּא בְּרֵאשׁוֹן אֶמְרַת לֹא, בִּשְׁנֵי מִיבְּעֵינָא. אֶלָּא לָאוּ לְטְפֵלָה, וּמֵאֵי אִישׁ דְּקָאֵמֵר רַבִּי שְׁמַעוֹן, אֵילִימָא וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ הָאִי מִיבְּעֵינָא לִיָּה לְכַדְרֵי יִצְחָק אִישׁ זֹכָה וְלֹא קָטָן זֹכָה אֶלָּא אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ, וְאֵילִימָא כְּרַבִּי יוֹסִי דְּשׁוֹחֲטִין אֵת הַפְּסָח עַל הַיַּחֲדָאֵם אִם כֹּן נִכְתַּב לְפִי אֶכְלוּ, מֵאֵי אִישׁ שְׁמַע מִינָהּ תַרְתִּי.

דְּבַר אַחַר, בְּמַכְסֵת נִפְשָׁת, לָמָּה נֶאֱמַר, לְפִי שְׁנֵאֵמֵר אִישׁ אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה טוֹמְטוֹם וְאַנְדְרוֹגִינוֹס מִנֵּין, תַלְמוּד לֹמֵר בְּמַכְסֵת נִפְשָׁת, רַבָּה מִשְׁמַע מְבִיא אֲנִי אֵת אֵלוֹ וּמְבִיא אֵת הַחוּלָה וְאֵת הַקָּטָן שְׂאֵין יְכוּלִין לְאָכַל כְּזֵית, תַלְמוּד לֹמֵר לְפִי אֶכְלוּ, נְצֵאוּ הַחוּלָה וְהַקָּטָן שְׂאֵין יְכוּלִין לְאָכַל כְּזֵית, אֵין שׁוֹחֲטִין עָלֵיהֶם.

רבי ישמעאל אומר, בא הכתוב ללמדך שנמנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט, ובלבד שלא יניחו את הפסח כמות שהוא רבי יצחק אומר, במי הענין מדבר, בחי.

ה רמז קצד שיה תמים. בכלל שיה גדי וטלה, שנאמר "שה כשבים ושה עזים". תמים, להוציא בעל מום. זכר, להוציא טומטום ואנדורוגינוס ונקבה. בן שנה. אין לי אלא בן שנה, כל שנתו מנין היה רבי ישמעאל אומר, קל וחומר, ומה אם עולה שהיא חמורה פשרה להביא כל שנתה כבת שנתה, פסח שהוא קל אינו דין שיכשיר להביא כל שנתו כבן שנתו. רבי יוסי הגלילי אומר, ומה איל שתחלת שנתו פסול סופו פשר, פסח שתחלתו פשר אינו דין שיהא סופו פשר.

מן הכבשים ומן העזים, מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. או אינו אלא משניהם כאחת, תלמוד לומר (ויקרא א, י) "ואם מן הצאן קרבנו" מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. והרי דברים קל וחומר, ומה אם עולה שהיא חמורה פשרה להביא מין (אחר) [אחד] פסח שהוא קל אינו דין שיביא ממין (אחר) [אחד] הא מה תלמוד לומר מן הכבשים ומן העזים, מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו.

(להלן פסוק ו) והיה לכם להביא פסח דורות, שלא יביא אלא מן הכבשים ומן העזים, דברי רבי אליעזר. רבי יאשיה אומר תקחו למה נאמר, לפי שנאמר "וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר", צאן לפסח ובקר לחגיגה. או אינו אלא אחד מזה ואחד מזה בפסח ומה אני מקיים שיה תמים זכר בן שנה לפסח מצרים, אבל לפסח דורות יביא מזה ומזה, תלמוד לומר מן הכבשים ומן העזים תקחו דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר, צאן לפסח בקר לחגיגה, או אינו אלא אחד מזה ואחד מזה בפסח ומה אני מקיים שיה תמים, לפסח מצרים, אבל פסח דורות יביא מזה ומזה, תלמוד לומר (להלן יג, ה) "ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה", כעבדה שעבדת במצרים כד עשה לדורות, דברי רבי נתן. רבי אליעזר אומר, צאן לפסח ובקר לחגיגה וכו'. ומה אני מקיים שיה תמים, לפסח מצרים, אבל פסח דורות יביא מזה ומזה. תלמוד לומר (להלן יב, כד) "ושמרתם את הדבר הזה" הרי פסח דורות אמור. אם כן מה תלמוד לומר (דברים שם) "וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר", צאן לפסח ובקר לחגיגה.

רבי עקיבא אומר, כתוב אחד אומר "וזבחת פסח... צאן ובקר", וכתוב אחד אומר, מן הכבשים ומן העזים, כיצד תקימו שני כתובין הללו, אמרת זו מדה בתורה, שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה ומתקימין במקומן, עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהן, תלמוד לומר (להלן יב, כא) "משכו וקחו לכם צאן" צאן לפסח ובקר לחגיגה ולא בקר לפסח, רבי ישמעאל אומר, בחגיגה הבאה בפסח הכתוב מדבר, או אינו אלא בפסח עצמו, פשהוא אומר שיה תמים

זָכַר בְּן שָׁנָה הָרִי פָּסַח עֲצָמוֹ אָמוֹר. וַיְמָה תִּלְמוּד לֹא מֵר "וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר", בְּחִגְיָה הַבָּאָה בְּפֶסַח הַכְּתוּב מְדַבֵּר. רַבִּי אֹמֵר, בְּזָבַח שֶׁהוּא בָּא מִן הַצֹּאן וּמִן הַבָּקָר הַכְּתוּב מְדַבֵּר, וְאִי זֶה זֶה שְׁלָמִים מִכָּאן אָמְרוּ, מוֹתֵר שְׁלָמִים לְשְׁלָמִים וּמוֹתֵר פֶּסַח לְשְׁלָמִים.

שֶׁה תַּמִּים זָכַר בְּן שָׁנָה יְהִיָּה לָכֶם, שְׂיִהָא תַּמִּים בְּן שָׁנָה בְּשַׁעַת שְׁחִיטָה, וּמִנִּין בְּקַבְלָה וְהוֹלָכָה וְהִזְיָה, תִּלְמוּד לֹא מֵר יְהִיָּה, שְׂיִהָא הַנִּיָּתוֹ תָּם וּבֶן שָׁנָה, תִּרְגָּמָא אֲבֹן שָׁנָה. הַכִּי נָמִי מִסְתַּבְּרָא, דְּתַנְיָא, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אֹמֵר, כָּל הַזֹּבָחִים שְׂבִיתוּרָה שְׁנִשְׁתַּיֵּר מִהֶן כְּזִית בְּשָׂר אוֹ כְּזִית חֵלֶב זֹרֵק אֶת הַדָּם, שְׂמַע מִיָּנָה וּמִי אֲכָא מִיָּדִי דְּבִשְׁעַת שְׁחִיטָה הָיִי בְּן שָׁנָה וּבְקַבְלָה וְהוֹלָכָה וּבְזִירְקָה הָיִי בְּן שְׁתֵּי שָׁנִים. אָמַר רַבָּא, זֹאת אוֹמֶרֶת שְׁעוֹת פּוֹסְלוֹת בְּקִדְשִׁים.

"מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן", פֶּרֶט לְזָקֵן וְלַחֹלָה וְלַמְזֶהֶם וְהוּא תֵּנָא דְּנִפְקָא לִיה לְרוּבַע וְנִרְבַּע מִ"מִן הַבְּהֵמָה", זָקֵן וְחֹלָה וּמְזֶהֶם מִנָּא לִיה. נִפְקָא לִיה מִדְּתַנְיָא מִן הַכְּבָשִׁים וּמִן הָעִזִּים תִּקְחוּ, הָרִי אֵלֹו מַעוּטִין, פֶּרֶט לְזָקֵן וְחֹלָה וְלַמְזֶהֶם. וְהוּא תֵּנָא דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל סָבַר, הוּא מִן הַכְּבָשִׁים וּמִן הָעִזִּים תִּקְחוּ, אוֹרְחִיָּה דְּקָרָא הוּא לֹא שְׂתַעוּיָי הַכִּי.

רמז קצה וְהִיָּה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעָה עָשָׂר. מִפְּנֵי מָה הַקָּדִים הַכְּתוּב לְקִיחָתוֹ שֶׁל פֶּסַח קָדֵם לְשְׁחִיטָתוֹ אַרְבַּעָה יָמִים, הִנֵּה רַבִּי מֵתִיָּא בְּן חֲרָשׁ אֹמֵר, הָרִי הוּא אֹמֵר (יחזקאל טו, ח) "וְאָעֵבֶר עֲלֶיךָ וְאָרְאֶךָ" וְגו', הַגִּיעַ שְׁבוּעָה שְׁנִשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁהוּא גּוֹאֵל אֶת בְּנָיו, וְלֹא הָיוּ בְּיָדָם מִצּוֹת שְׂתִיעֶסְקוּ בְּהֵן כְּדִי שְׂיִגְאָלוּ, שְׂנַאָמַר (שם ז) "שְׂדִים נָכוֹנוּ וּשְׂעָרָךְ צָמַח וְאֶת עָרוֹם וְעָרְיָה", "עָרְיָה" מִן הַמִּצּוֹת, וְנָתַן לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁתֵּי מִצּוֹת, מִצּוֹת פֶּסַח וּמִצּוֹת מִלָּה, שְׂתִיעֶסְקוּ בְּהֵן כְּדִי שְׂיִגְאָלוּ וְכוּ', וְאֹמֵר "כֵּן אֶת בְּדָם בְּרִיתְךָ שְׁלַחְתִּי אֲסִירֶיךָ", לְכֹךְ הַקָּדִים לְקִיחָת הַפֶּסַח קָדֵם לְשְׁחִיטָתוֹ אַרְבַּעָה יָמִים, שְׂאִין נוֹטְלִין שָׂכָר אֶלָּא עַל הַמַּעֲשֶׂה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר, אַרְבַּעָה הָיוּ בְּיָדָם (כְּתוּב בְּפִסּוֹק וּשְׂאֵלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּה) וּמִפְּנֵי מָה הַקָּדִים לְקִיחָתוֹ שֶׁל פֶּסַח לְשְׁחִיטָתוֹ [אַרְבַּעָה יָמִים, לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל שְׂטוּפִים בְּעִבּוּדָה זָרָה בְּמִצְרַיִם. וְעִבּוּדָה זָרָה שְׂקוּלָה כְּכֹל מִצּוֹת שְׂבִיתוּרָה, שְׂנַאָמַר (במדבר טו, כד) "וְהִיָּה אִם מַעֲיַנִּי הַעֲדָה" וְגו', הָרִי (כְּתוּב כָּל) לְיִיחָד הַכְּתוּב] הַמִּצּוֹת הַזֹּאת וְאֶמְרָה עֲנִן בְּפִנֵּי עֲצָמָה, זוֹ עִבּוּדַת אֱלִילִים. אוֹ אִינוּ אֶלָּא אַחַת מִכָּל הַמִּצּוֹת הָאֵמוּרוֹת בְּתוֹרָה, כְּשֶׁהוּא אֹמֵר (שם כב) "וְכִי תִשְׁגוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ" וְגו' בָּאוּ כָּל הַמִּצּוֹת לְלַמְדֶּךָ עַל מִצְוָה אַחַת, מָה עוֹבֵר עַל כָּל הַמִּצּוֹת פּוֹרֵק עַל וּמִפְּרַר בְּרִית וּמִגְלָה פְּנִים בְּתוֹרָה אִף הָעוֹבֵר עַל מִצְוָה אַחַת וְכוּ', שְׂנַאָמַר "לְעִבְרֶךָ בְּבִרִית", אִין בְּרִית אֶלָּא תוֹרָה, שְׂנַאָמַר (שם כח, טט) "אֶלָּה דְּבַרִּי הַבְּרִית". אָמַר לָהֶם, מִשְׁכּוֹ יָדִיכֶם מַעֲבֹדַת אֱלִילִים וְהַדְּבָקוּ בְּמִצּוֹת.

רבי יהודה בן בתירא אומר, הרי הוא אומר (לעיל ו, ט) "ולא שמעו אל משה" (כתוב ברמז קעז).

והיה לכם למשמרת. למה נאמר, לפי שהוא אומר "משכו וקחו" אמרו ישראל למשה רבנו (לעיל ח, כב) "הן נזבח את תועבת מצרים וגו'. אמר, מן הניס שהוא עושה (להם) [לכם] במשיכתו, אתם יודעין מה בשחיטתו.

והיה לכם למשמרת, שמרהו עד ארבעה עשר שחטהו בארבעה עשר. או אינו אלא שמרהו עד ארבעה עשר ומשכהו ושחטהו, תלמוד לומר (במדבר ט, ה) "פראשון בארבעה עשר" קבעו הכתוב חובה.

והיה לכם למשמרת, מגיד הכתוב שהיו מבקרין אותו ארבעה ימים קדם לשחיטתו, מכאן אתה דן על התמיד, נאמר שמירה בפסח ונאמר שמירה בתמיד, מה שמירה האמורה בפסח מבקרין אותו ארבעה ימים קדם לשחיטתו, אף שמירה האמורה בתמיד מבקרין אותו ארבעה ימים קדם לשחיטתו. מכאן אמרו, אין פוחתין מששה טלאים המבקרים בלשכת הטלאים, כדי לשבת ושני ימים טובים של ראש השנה ומוסיפין לעולם.

(אי בערבי) תמידין ומוסיפין טובא הוי. והאי תנא בעלמא קאי, אתמידין לחודייהו קאי ומאי כדי לשבת, סימנא בעלמא והכי קאמר, אין פוחתין מששה טלאים המבקרין בלשכת הטלאים ארבעה ימים קדם שחיטה, ומני בן בג בג היא, דתנא, מנין לתמיד שטעון בקור וכו'. דיקא נמי דקתני כדי לשבת ולא קתני לשבת, שמע מינה.

והיה לכם למשמרת להוציא פסח דורות, שפסח מצרים מקחו מבצעשור ופסח דורות מקחו בכל זמן.

בצעשור לחדש הזה, זה מקחו מבצעשור ופסח דורות אין מקחו מבצעשור. והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה. הנה למה לי, למעוטי פסח שני דכוותיה כתיב בפרשת בהעלתך.

רמז קצו ושחטו אתו, וכי כלם שוחטין, אלא לעשת שלוחו של אדם כמותו.

ושחטו אתו, בין בחל בין בשבת ומה אני מקים (להלו לא, יד) "מחלקיה מות יומת", בשאר כל מלאכות חוץ משחיטת הפסח. או אינו אלא אפלו בשחיטת הפסח ומה אני מקים ושחטו אתו בשאר כל הימים חוץ מן השבת, תלמוד לומר "ויגעשו בני ישראל את הפסח במעדו", אפלו בשבת, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר, ממשמע זה עדין לא שמענו. גם לו רבי יאשיה, הרי הוא אומר (שם כח, ב)

"צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי" וגו' אם ללמד על התמיד שתדחה את השבת והלא כבר נאמר (שם ט) "וביום השבת שני כבשים בני שנה", ומה תלמוד לומר במעדו. אלא להקיש לדיו גזרה שנה, נאמר פאן "במעדו" ונאמר בפסח "במעדו", מה (פסח) [להלן] דוחה את השבת, אף פאן דוחה את השבת.

ושחטו אתו. רבי אליעזר אומר, מנין אתה אומר שאם אין להן לישראל אלא פסח יחידי שפלו יוצאין בו ידי חובתן, תלמוד לומר ושחטו אתו.

כל קהל עדת ישראל. מפאן אמרו הפסח נשחט בשלש פתות, קהל ועדה וישראל.

אמר רבי יצחק, אין הפסח נשחט אלא בשלש פתות של שלשים שלשים בני אדם. מספקא ליה האי קהל ועדה וישראל אי בבת אחת אי בזה אחר זה. הלכך בחמשין סגי, דעיילי תלתין ברישא ושוחרטין פסחיהו ונפקי עשרה מנייהו ועיילי עשרה חדשים [דאי אית] ליה בהדי הדדי קאמר הא איכא ואי בזה אחר זה קאמר הא איכא עשרה חדשים דהיינו עדה.

וכנסה בת ראשונה נתמלא[נה] העזרה. נעלי דלתות העזרה, תקעו והריעו ותקעו, והכהנים עומדין שורות שורות, ובידיהו בזיכי פסוף ובזיכי זהב, שורה של פסוף פלה פסוף, שורה של זהב פלה זהב. ומערבין לא היו. ולא היו לבזיכין שוליים, שפא יניחום ויקרש הדם, שחט ישראל וקבל כהו ונותנו לחברו, וחברו מקבל את המלא ומחזיר את הריקו, הפהו הקרוב אצל המזבח זורק זריקה אחת כנגד היסוד.

מאן תנא פסח בזריקה רבי יוסי הגלילי היא, דתניא רבי יוסי הגלילי אומר דמו לא נאמר אלא "דמים", חלבו לא נאמר אלא "חלבם", למד על בכור מעשר ופסח שטעוניו מתן דמים ואימורין לגבי מזבח. כנגד היסוד מנלן, אתיא זריקה זריקה מעולה, ועולה גופה מנלן אומר קרא "אל יסוד מזבח העלה", למד על העולה שטעונה יסוד.

רמז קצו בין הערבין. שומע אני עם דמדומי חמה תלמוד לומר (דברים טז, ו) "בערב", אי "בערב" יכול משתחשף, תלמוד לומר (שם) "כבא השמש" אי "כבא השמש ובשלת ואכלת" משחשכה. (ברמז תתק"ג). רבי אומר הרי הוא אומר (דברים שם) "שם תזבח את הפסח בערב", שומע אני כמשמעו, תלמוד לומר "מועד צאתך ממצרים", אימתי יצאו ישראל ממצרים, משש שעות ולמעלה (להלן פסוק מא) "ויהי בעצם היום הזה" רבי נתן אומר, מנין לבין ערבים שהוא משש שעות ולמעלה, אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר, "כי פנה היום כי (נטו) [ינטו] צללי ערב", רבי שמעון בן יוחאי אומר, בא הכתוב להשוות ראשון

לְאַחֲרוֹן וְאַחֲרוֹן לְרֵאשׁוֹן "מוֹעֵד צִאתְךָ", לְשַׁחֲטוֹתוֹ. "כָּבֵא הַשֶּׁמֶשׁ", לְצִלְיָתוֹ.
"בְּעָרֵב", לְאַכִּילָתוֹ. בֵּין הָעֲרֵבִים. בְּן בְּתִירָא אוֹמֵר, בֵּין הָעֲרֵבִים שְׁחִטָּהוּ וְתוֹ עָרֵב
לְשַׁחֲטָהּ וְתוֹ עָרֵב לְאַכִּילָהּ.

וְלָקַחוּ מִן הַדָּם. שׁוֹמֵעַ אֲנִי בֵּין בֵּינָד בֵּין בְּכָלִי תִלְמוּד לּוֹמֵר (לְהִלּוֹן פְּסוּק כב) "אֲשֶׁר
בְּסוֹף" מִגִּיד הַכְּתוּב שְׁעוּקָה חוֹקֵק בְּצַד הָאֲסֻקָּה וְשׁוֹחֵט בְּתוֹכָהּ, וְאִין סוֹף אֶלָּא
אֲסֻקָּה, דְּכָתִיב (יחזקאל מג, ח) "בְּתַתֶּם סֶפֶס אֶת סִפִּי", וְכָתִיב "וַיִּנְעוּ אַמּוֹת
הַסִּפִּים", דְּבָרֵי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, אִין סוֹף אֶלָּא כָּלִי, שְׁנַאֲמַר (מ"א
ז, ט) [ו]הַסִּפּוֹת וְהַמְזוּמָרוֹת וְהַמְזוּרְקוֹת".

וְנִתְּנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְזוּזוֹת. מִבְּפָנִים, אוֹ אִינוּ אֶלָּא מִבְּחוּץ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר (לְהִלּוֹן פְּסוּק יג)
"וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם", הַנֶּרְאָה לִי וְלֹא לְאַחֲרִים, דְּבָרֵי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר,
מִבְּפָנִים, אוֹ אִינוּ אֶלָּא מִבְּחוּץ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר (לְהִלּוֹן פְּסוּק יג) "וְהִיָּה הַדָּם לְכֶם
לְאֹת", לְכֶם לְאֹת וְלֹא לְאַחֲרִים לְאֹת. רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר, לְעוֹלָם מִבְּחוּץ, כְּדִי שְׁיִהוּ
הַמְצָרִים רוֹאִין וּמַעֲיָהוּן מִתְּחִתְּכִין.

וְנִתְּנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְזוּזוֹת וְעַל הַמְּשֻׁקּוֹף. שׁוֹמֵעַ אֲנִי הַקָּדִים זֶה לְזֶה לֹא יֵצֵא, תִּלְמוּד
לּוֹמֵר "וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמְּשֻׁקּוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְזוּזוֹת", הָא אִם הַקָּדִים זֶה לְזֶה יֵצֵא.
נִמְצְיָנוּ לְמַדִּין שְׁשֻׁלְשָׁה מְזַבְּחוֹת הָיוּ לְאַבּוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, הַמְּשֻׁקּוֹף וְשְׁתֵּי הַמְזוּזוֹת
רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, אַרְבַּעָה הָיוּ, הַסּוֹף וְהַמְּשֻׁקּוֹף וְשְׁתֵּי הַמְזוּזוֹת.

עַל הַבְּתִים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם. אִין לִי אֶלָּא בְּתִים שְׁהִיוּ אוֹכְלִין אוֹתוֹ בָּהֶן,
בְּתִים שְׁהִיוּ יֹשְׁנִים בָּהֶן מִנִּין, תִּלְמוּד לּוֹמֵר (לְהִלּוֹן פְּסוּק יג) עַל הַבְּתִים אֲשֶׁר אֲתֶם
שֶׁם, מִכָּל מְקוֹם.

תִּנְיָא, עַל הַבְּתִים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם, מְלַמֵּד שֶׁהַפֶּסַח נֶאֱכָל בְּשְׁתֵּי חֲבוּרוֹת, יָכוֹל
שְׁהֹאֹכֵל אוֹכֵל בְּשִׁנֵּי מְקוֹמוֹת, תִּלְמוּד לּוֹמֵר "בְּבֵית אֶחָד יֵאָכֵל", מִכָּאן אָמְרוּ,
הַשֶּׁמֶשׁ שְׁאֶכֶל כְּזֹאת בְּצַד הַתֵּנוּר אִם פָּקַח מִמֶּלֶא כְּרִסוֹ הִימָנוּ רְצוּ בְּנֵי חֲבוּרָה
לְעִשׂוֹת עִמּוֹ טוֹבָה בְּאִין וְיֹשְׁבֵין בְּצִדוֹ, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, בְּתִים
אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ, מְלַמֵּד שְׁהֹאֹכֵל אוֹכֵל בְּשִׁנֵּי מְקוֹמוֹת יָכוֹל יְהֵא נֶאֱכָל בְּשְׁתֵּי
חֲבוּרוֹת, תִּלְמוּד לּוֹמֵר "בְּבֵית אֶחָד יֵאָכֵל", מֵר סָבֵר יֵשׁ אִם לְמִקְרָא וּמֵר סָבֵר יֵשׁ
אִם לְמִסְרָת.

ח וְאֹכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר, וְלֹא גִידִים וְעֲצָמוֹת וְלֹא קֶרְנִים וְלֹא טְלָפִים.

בְּלִילָה הַזֶּה, שׁוֹמֵעַ אֲנִי כָּל הַלֵּילָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר (לְהִלּוֹן פְּסוּק י) "וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ
עַד בֶּקָר", אֲנִי אֶקְרָא "הַנֶּתֶר מִמֶּנּוּ בְּאֵשׁ (תְּשֻׁרָף) [תְּשֻׁרְפוּ]", "עַד בֶּקָר" לְמָה נֶאֱמַר,

לא בא הכתוב אלא לתן תחום לבקרו של בקר, ואי זה, זה עמוד השחר. מכאן אמרו אכילת פסחים ואכילת זבחים מצותן עד שייעלה עמוד השחר. ולמה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק אדם מן העברה ולעשות סג לתורה ולקיים דברי אנשי כנסת הגדולה שהיו אומרים שלשה דברים, הווי מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סג לתורה.

רבי אלעזר בן עזריה אומר, נאמר פאן בלילה הנה, ונאמר להלן (להלן פסוק יב) "ועברתי בארץ מצרים בלילה הנה", מה להלן עד חצות אף פאן עד חצות. אמר לו רבי עקיבא, והלא נאמר "ואכלתם אתו בחפזון", עד שעת חפזון, אם כן מה תלמוד לומר בלילה הנה, למעוטי לילה אחר, סלקא דעתך אמינא הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד אף פסח נמי אוקי שני לילות במקום שני ימים ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד, קא משמע לן. (א"כ מה תלמוד לומר בלילה בלילה הוא נאכל ואינו נאכל ביום).

צלי אש ולא צלי שפוד ולא צלי אספלא ולא תנור של חרס אלא צלי אש הצלוי מן החי, אתה אומר מן החי, או אינו אלא הצלוי כמבשל, תלמוד לומר (להלן פסוק ט) כי אם צלי אש, הא מה תלמוד לומר צלי אש, הצלוי מן החי.

צלי אש ומצות. הוסיף לו הכתוב שתי מצות חוץ מן המצוה האמורה בגופו ואי זה, זה (להלן פסוק מו) "עצם לא תשברו בו".

צלי אש ומצות, מגיד הכתוב שמצות הפסח מצה, צלי ומרור, ומנין שאם אין לו מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח, תלמוד לומר יאכלהו, ומנין שאם אין להן פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור. הרי אתה דן הואיל והפסח מצות עשה ומצה ומרור מצות עשה, אם למדת שאם אין להם מצה ומרור יוצאין ידי חובתן בפסח, כך אם אין להם פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור, דבר אחר, יאכלהו, מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שבע. תניא, אמרו עליו על הלל שהיה פורחן בבת אחת ואוכלו, לקיים מה שנגאמר על מצות ומרורים יאכלהו. אמר רבי יוחנן, חלוקין עליו חבירו על הלל, דתניא יכול לא יצא אדם ידי חובתו אלא אם כן פורחן בבת אחת ואוכלו, כדרך שהלל אוכלו תלמוד לומר (שם) על מצות ומרורים יאכלהו אפלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו והשתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר מברך אמצה לחודה ואכיל, והדר מברך אמרור לחודה ואכיל, והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה זכר למקדש כהלל.

ט אל תאכלו ממנו נא, אין נא אלא חי. ובשל מבשל, לחיב על החי ועל המבשל, או אינו אלא לחיב על החי ועל המבשל ביותר, תלמוד לומר כי אם צלי אש והא מה תלמוד לומר ובשל מבשל, לחיב על החי ועל המבשל.

במים. אין לי אלא במים, שאר כל המשקין מנין רבי ישמעאל אומר, קל וחומר הוא, ומה אם מים שאין מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבשול, שאר כל המשקין שםפיגין טעמן אינו דין שיהו אסורין בבשול. רבי עקיבא אומר, אין לי אלא מים, שאר כל משקין מנין, תלמוד לומר ובשל מבשל, להביא שאר משקין. רבי אומר, אני אקרא אל תאכלו ממנו נא כי אם צלי אש, מה תלמוד לומר ובשל מבשל. שייכול אין לי אלא בשעה שהוא באכל צלי שהוא בכל תאכל נא ומבשל מבעוד יום מנין תלמוד לומר ובשל, לחיוב עליו מבעוד יום. מבשל, להביא שאר משקין.

ובשל, אין בשל אלא צלי, שנאמר "ובשלת ואכלת", ואומר (דבה"ב לה, יג) "ויבשלו (את הדם) [הפסח באש]". מפאן הנה רבי יאשיה אומר, הנודר מן המבשל אסור בצלי.

כי אם צלי אש. למה נאמר, הייתי אומר הראוי לבשל יבשל, הראוי לצלות יצלה, תלמוד לומר כי אם צלי אש, ראשו על כרעיו, תוף ובר דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר, מקולס.

תנו רבנן, במים, אין לי אלא במים, שאר משקין מנין, אמרת קל וחומר וכו'. רבי אומר, אין לי אלא במים, שאר משקין מנין, תלמוד לומר ובשל מבשל מכל מקום. מאי בנייהו אכא בנייהו צלי קדר, ותנא קמא, האי בשל מבשל מאי עביד ליה. מבעיא ליה לכדתנא, בשלו ואחר כך צלאו וצלאו ואחר כך בשלו חיב, בשלמא בשלו ואחר כך צלאו דהא בשליה, אלא צלאו ואחר כך בשלו צלי אש הוא אומר קרא, ובשל מבשל מכל מקום.

יכול צלאו כל צרפו יהא חיב, תלמוד לומר אל תאכלו ממנו נא ובשל וגו', נא ובשל מבשל אמרתי לך ולא שצלאו כל צרפו. היכי דמי, (דשו"א) [דשו"ה] חרוכא.

יכול יהא מתר, תלמוד לומר כי אם צלי אש, מאי נא, כדאמרי אינשי אברנים.

המבשל בשבת בחמי טבריא פטור, דלאו תולדת האש הוא. פסח שבשלו בחמי טבריא חיב, משום דאינו צלי אש. אמר רבא, אכל נא לוקה שתיים אכל מבשל לוקה שתיים, נא מבשל לוקה שלש, אביי אומר, אין לוקין על לאו שבקלות, איכא דאמרי, תרתי הוא דלא לקי חדא מיהא לקי, ואיכא דאמרי, חד נמי לא לילקי, דלא מיחד לאויה כלאו דחסימה.

אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל, שאין תלמוד לומר כי אם צלי אש מה תלמוד לומר כי אם צלי אש, לומר לך בשעה שישנו בקום אכל צלי ישנו בכל תאכל נא. בשעה שאינו בקום אכל צלי אינו בכל תאכל נא, רבי אומר, אקרא אני בשל, מה תלמוד לומר מבשל, שייכול אין לי אלא שבשלו משחשכה בשלו מבעוד יום מנין,

תלמוד לומר מבשל מכל מקום. והא האי ובשל מבשל הא אפיקתיה לצלי קדר
אם כן לימא קרא או בשל או מבשל מבשל, מאי בשל מבשל שמע מינה
תרתיה.

תנו רבנן, אכל כזית צלי מבעוד יום, כזית נא משחשכה, חיב פרת. קתני צלי
דומיא דנא, מה נא בלאו אף צלי בלאו. בשלמא נא, דכתיב אל תאכלו ממנו נא,
אלא צלי מנלן דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה, בלילה אין ביום לא. האי
לאו הבא מכלל עשה עשה הוא. אמר רב חסדא, רבי יהודה היא דתניא (ויקרא
כב, כג) "ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אתו", אתו אתה מתפיש לבדק הבית
ואי אתה מתפיש תמימים לבדק הבית. מפאן אמרו, כל המתפיש תמימים לבדק
הבית עובר בעשה. אין לי אלא בעשה, בלא תעשה מנין, תלמוד לומר "וידבר ה'
אל משה לאמר", למד על כל הפרשה כלה שהיא בלא תעשה, דברי רבי יהודה
וכו'.

רמז קצח אמר רבי יצחק, מנין לערל שאסור במעשר, נאמר ממנו בפסח, ונאמר
"ממנו" במעשר, מה ממנו האמור בפסח ערל אסור בו אף ממנו האמור במעשר
ערל אסור בו. מפנה, דאי לא מפנה איכא למיפרך מה לפסח שכן חיבין עליו
משום פגול ונותר וטמא, לאיי אפנויי מפנה מאי מפנה, אמר רבא אמר רבי יצחק,
תלתא ממנו כתיבי בפסח, ותלתא ממנו כתיבי במעשר. בפסח חד לגופיה וחד
לגזרה שנה, ואידך למאן דאמר בא הכתוב לתן עשה אחר לא תעשה איידי דכתב
נותר כתב נמי ממנו. ולמאן דאמר לתן לו בקר שני לשרפתו איידי דכתב עד בקר
כתב נמי ממנו. ותלתא ממנו כתיבי במעשר, חד לגופיה וחד לכדריב אבהו אמר
רבי יוחנן וחד לכדריש לקיש משום רבי סימאי דאמר, מנין למעשר שני שנטמא
שמותר לסוכו שנטמא (דברים כו, יד) "ולא נתתי ממנו למת", למת הוא דלא נתתי
הא לחי דומיא דמת נתתי, איזהו דבר ששנה במתים כחיים הוי אומר זה סיכה.
מתקיף ליה מר זוטרא, ואימא לקח לו ארון ותכריכו. אמר רב הונא בריה דרב
יהושע "ממנו" מגופו רב אשי אמר, בעינן לא נתתי דומיא דלא אכלתי, מה להלן
מגופו אף כאן מגופו. ואפתי מפנה מצד אחד הוא, הניחא למאן דאמר למדין
ואין משיבין, אלא למאן דאמר למדין ומשיבין מאי איכא למימר. הא דרבי
אבהו מדרב נחמן אמר רבה בר אבונה נפקא, דכתיב (במדבר יח, ח) "ואני הנה
נתתי לך את משמרת תרומתי", בשתי תרומות הכתוב מדבר אחת תרומה
טהורה ואחת תרומה טמאה ואמר רחמנא לך, שלף תהא להסיקה תחת
תבשילך.

כיצד צולין את הפסח, שפוד של רמון תוחבו לתוך פיו עד בית נקובתו. וניתני של
מתכות, איידי דחם מקצתו חם כלו וקא מיכוי מחמת השפוד ורחמנא אמר צלי
אש ולא צלי דבר אחר.

אמר רב אסי אמר רבי יוחנן, תנור שהסיקו וגרפו וצלה בו את הפסח אין זה צלי אש, משום שנאמר צלי אש צלי אש שני פעמים. תנו רבנן, חתכו ונתנו על גבי גחלים, רבי אומר, אומר אני זה צלי אש. ומי אמר רבי גחלת איקרי אש, ורמינהו (ויקרא יג, כד) "מכות אש" אין לי אלא שנכוה באש, בגחלת, ברמץ בסיד רותח, בגפסיס רותח ובכל דבר הבא מחמת האור לרבות חמי האור מנין תלמוד לומר מכוה מכוה רבה. טעמא דאמר רחמנא מכוה מכוה הא לאו הכי הוה אמנא גחלת לא איקרי אש. אמר רבינא כריד ותני מכות אש. אין לי אלא שנכוה באש וגחלת, נכוה ברמץ בסיד רותח וכו'.

▶ ולא תותירו ממנו עד בקר, הא אם הותיר עבר על מצוה, אבל שומע אני יהא כשר תלמוד לומר ולא תותירו ממנו עד בקר, אני אקרא והנותר ממנו באש תשרפו, עד בקר למה לי, אלא בא הכתוב לתן תחום לבקרו של בקר.

דבר אחר, מה תלמוד לומר עד בקר, מגיד שאינו נשרף אלא לאור ששה עשר, רבי ישמעאל אומר, אינו צריך, הרי הוא אומר "כל מלאכה לא יעשה בהם", שרפה מעין מלאכה היא. ומה תלמוד לומר עד (ה)בקר, אלא שאם חל ששה עשר להיות בשבת מגיד שאינו נשרף אלא לאור שבעה עשר. רבי יונתן אומר, אינו צריך ומה במקום שכל אכל נפש דוחה את יום טוב אין שרפת נותר דוחה יום טוב מקום שאין מקצת אכל נפש דוחה שבת אינו דין שלא תהא שרפת נותר דוחה את השבת, ומה תלמוד לומר עד בקר בא הכתוב לתן תחום לבקרו של בקר, רבי יצחק אומר, אינו צריך, ומה אם חמץ שהוא בכל יראה ובל ימצא אין שרפתו דוחה יום טוב וכו' הא מה תלמוד לומר עד בקר, לענין שאמרנו.

רמו קצט אין מדליקין בשמן שרפה, מנא הני מילי, אמר חזקיה וכן תנא דבי חזקיה, אמר קרא ולא תותירו ממנו עד בקר שאין תלמוד לומר עד בקר ומה תלמוד לומר עד בקר, בא הכתוב לתן (עוד) בקר שני לשרפתו, אביי אמר אמר קרא "עולת שבת בשבתו", ולא עולת חל ביום טוב. רבא אמר, אמר קרא (להלן פסוק טז) "הוא לבדו יעשה לכם", "הוא" ולא מכשיריו, לבדו ולא מילה שלא בזמנה, רב אשי אמר, אמר קרא (ויקרא כג, ג) ["שבת] שבתון", [עשה], והוה ליה יום טוב עשה ולא תעשה, ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה.

העצמות והגידים ישרפו לששה עשר. וניתני עשה ונדחי לא תעשה, אמר חזקיה, ולא תותירו ממנו עד בקר וכו', אביי אמר, אמר קרא, עולת שבת בשבתו וכו', רבא אמר, אמר קרא, שבתון וכו'.

ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו, בא הכתוב לתן עשה אחר לא תעשה לומר שאין לוקין עליו, דברי רבי יהודה. רבי יעקב אומר, לא מן

השם הוא זה, אלא משום דהנה ליה לאו שאין בו מעשה וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו. מפלל דרבי יהודה סבר לוקין עליו. מנא ליה. אמר עולא, גמר מעדים זוממין, מה עדים זוממין לאו שאין בו מעשה ולוקין אף כל לאו שאין בו מעשה לוקה. מה לעדים זוממין שכן אין צריכין התראה, מוציא שם רע יוכיח, מה למוציא שם רע שכן לוקה ומשלים, עדים זוממין יוכיחו. וחסר הדין לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה. הצד השונה שבהן שכן לאו שאין בו מעשה ולוקה, אף כל לאו שאין בו מעשה לוקה. ור' יעקב, האי והנתר ממנו מאי עביד ליה, מיבעיא ליה לכדתנן העצמות והגידין והנותר ישרפו לששה עשר חל ששה עשר להיות בשבת ישרפו לשבעה עשר לפי שאין דוחה לא את השבת ולא את יום טוב.

יא וככה תאכלו אתו, פיוצאין דרכים, רבי יוסי הגלילי אומר, בא הכתוב לתלמוד דרדך ארץ מן התורה על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין, ואכלתם אתו בחפזון, זה חפזון מצרים, או אינו אלא חפזון ישראל כשהוא אומר (לעיל יא, ז) "ולכל בני ישראל" וגו', הרי חפזון דישראל אמור, הא מה תלמוד לומר בחפזון, זה חפזון מצרים. רבי יהושע בן קרחה אומר, זה חפזון ישראל, או אינו אלא חפזון מצרים, כשהוא אומר (להלן פסוק לט) "כי גרשו ממצרים", הרי חפזון מצרים אמור. הא מה תלמוד לומר ואכלתם אתו בחפזון, זה חפזון ישראל. אבא חנן אומר משום רבי אלעזר, זה חפזון שכניה, ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנגאמר (שה"ש ב, ח) "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות". ואומר "הנה זה עומד אחר כתלנו" יכול לעתיד לבא יהא בחפזון, תלמוד לומר (ישעיה נב, יב) "כי לא בחפזון תצאו" וגו'. פסח לה', שיהיו כל מעשיו לשם שמים.

ואכלתם אתו בחפזון, אתו בחפזון ואין אחר בחפזון.

יב ועברתי בארץ מצרים. רבי יהודה אומר, כמלאך שהוא עובר ממקום למקום דבר אחר, נותן אני עברתי ויראתי במצרים, ואין עברה אלא זעם, שנגאמר "ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה". ואומר (צפניה א, טו) "יום עברה היום ההוא".

והפיתי כל בכור. שומע אני על ידי מלאך או על ידי שליח, תלמוד לומר (להלן פסוק כט) "וה' הכה כל בכור בארץ מצרים", לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח. והפיתי כל בכור בארץ מצרים, ואפלו ממקומות אחרים, בכורי מצרים שהן במקומות אחרים מנין, שנגאמר "למכה מצרים בבכוריהם". בכורי חס, כוש, פוט ולוד מנין, תלמוד לומר (שם עח, נא) "וינז כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חס".

מאדם ועד בהמה, מי שהתחיל בעברה ממנו התחילה הפרענות, פיוצא בו (בראשית יט, יא) "וְאֵת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּתַח הַבַּיִת" (פְּתוּב בְּרֵמִז פ"ד) וְהָרִי דְבָרִים קל וחומר, ומה אם מדת הפרענות מעוטה ממנו התחילה הפרענות ממי שהתחיל בעברה, קל וחומר למדת הטוב שהיא מרבה.

ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, משנים זה מזה, של אבן הייתה נמסת, של עץ הייתה נרקבת, של מתכת נעשה חלודה, שנאמר "ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים. ויש אומרים, של אבן נרקבת ושל עץ נמסת, רבי נתן אומר שפטים ושפטי שפטים נרקבים נבקעים נגדעים נשרפים. נמצינו למדים שהאלילים לוקים בארבע דברים ועובדיהם בשלשה, במכה, בהשחתה במגפה אני ה'. מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן, אני ה', בשבועה אני נפרע מהם, והלא דברים קל וחומר, ומה אם מדת פרענות מעוטה אמר הקדוש ברוך הוא לעשות ועשה, למדת טובה שמרבה על אחת כמה וכמה.

ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך, והפיתי כל בכור, אני ולא שרף וכו'.

אין לך כל אמה ואמה שלוקה שאין אלהיה לוקה עמה, שנאמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים.

יג רמז ר והיה הדם לכם לאת, ולא לי לאות. לכם לאת, ולא לאחרים לאות.

על הבתים. למה נאמר והלא כבר נאמר (לעיל פסוק י) "על הבתים אשר יאכלו אתו בהם", אין לי אלא בתים שאוכלין אתו בהם, בתים שהן ישנין בהן מנין, תלמוד לומר על הבתים אשר אתם שם, מפל מקום.

וראיתי את הדם, היה רבי ישמעאל אומר והלא הכל גלוי לפניו, שנאמר "ידע מה בחשוכא ונהורא עמה שרא", ואומר (תהלים קלט, יב) "גם חשך לא יחשיך ממך", ומה תלמוד לומר וראיתי את הדם, אלא בשכר מצוה אחת שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם, שנאמר ופסחתי עליכם. ואין פסיחה אלא חסות, שנאמר (ישעיה לא, ה) "כצפרים עפות כן יגון וכו'", דבר אחר דם עקדתו של יצחק, שנאמר "ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה", ולהלן אומר (דהיי"א כא, טו) "ויכהשחית ראה ה' וינחם", מה ראה, דם עקדתו של יצחק. שנאמר (בראשית כב, ח) "אלהים יראה לו השעה".

ופסחתי עליכם, רבי יאשיה אומר, אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי, שהמקום מדלג על בתי בניו במצרים, שנאמר (שה"ש ב, ח-ט) "קול דודי הנה זה בא וגו' הנה זה עומד אחר כתלנו וגו'". רבי יונתן אומר, ופסחתי עליכם, אני חס עליכם,

ואיני חס על מצרים. הרי שהיה המצרי בביתו של ישראל שומע אני ונצל בגנו תלמוד לומר ופסחתי עליכם, עליכם אני חס ואיני חס על מצרים. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ולקה בגינו, תלמוד לומר ולא יהיה בכם נגף, בכם' אינו הוזה אבל במצרים הוזה. בהפתי בארץ מצרים אינו הוזה, אלא הוזה לאחר זמן.

יד והיה היום הזה לכם לזכרון יום שהוא לכם לזכרון אהה חוגג, אבל לא שמענו איזהו, כשהוא אומר "ויאמר משה אל העם זכור" וכו' עדיו הדבר שקול, כשהוא אומר (במדבר לג, ג) "ממחרת הפסח יצאו" אימתי אכלו ישראל את הפסח, בלילי יום טוב והם לא יצאו אלא ביום טוב עצמו.

וחגתם אתו חג לה'. אין לי אלא יום טוב ראשון שהוא טעון חגיגה יום טוב האחרון מנין תלמוד לומר ("ששת) [שבעת] ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה'", אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שהו טעונין חגיגה, חלו של מועד מנין, הרי אהה דן, הואיל ויום טוב ראשון ואחרון קרויין מקרא קדש וחלו של מועד קרוי מקרא קדש אם למדת על יום טוב ראשון ואחרון שהו קרויין מקרא קדש הרי הו טעונין חגיגה, אף חילו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש [אינו] דין שיטען חגיגה. ועוד קל וחומר, ומה אם יום הראשון והאחרון שאין לפניהם ולאחריהם מקדשין הרי הו טעונין חגיגה, חלו של מועד שמקדש לפניהם ולאחריהם אינו דין שיטען חגיגה. דבר אחר, אם יום הראשון והאחרון שאין לפניהם ולאחריהם טעונין חגיגה הרי הו טעונין חגיגה, חלו של מועד שלפניהם ולאחריהם טעונין חגיגה אינו דין שיטען חגיגה. רבי יוסי הגלילי אומר, הרי הוא אומר (דברים טז, טו) "שבעת ימים תחג", להביא שבעת ימי הפסח שיטענו חגיגה, או אינו מדבר אלא בחג כשהוא אומר (ויקרא כג, מא) "וחגתם אתו חג לה'" הרי חג אמור, ומה תלמוד לומר "שבעת ימים תחג" להביא שבעת ימי הפסח שיטענו חגיגה.

לדרתיכם, שומע אני מעוט דורות שנים תלמוד לומר חקת עולם תחגו.

בית שמאי אומרים, מביאין שלמים ואין סומכין עליהם אבל לא עולות ובית הלל אומרים, מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהן. אמר עולא, מחלקת בשלמי חגיגה לסמוך ועולת ראיה לקרב דבית שמאי סברי וחגתם אתו חג לה', חגיגה אין עולת ראיה לא, ובית הלל סברי "לה" כל דלה' אבל נדרים ונדבות דברי הכל אין קרבין ביום טוב. מיתבי, רבי שמעון בן אלעזר אומר, לא נחלקו על עולה שאינה של יום טוב שאינה קרבה ביום טוב ועל שלמים שהו של יום טוב שהו קרבין ביום טוב. על מה נחלקו, על עולה שהיא של יום טוב ועל שלמים שאינם של יום טוב שבית שמאי אומרים לא יביא, ובית הלל אומרים יביא אמר רב יוסף, תנאי שקלת מעלמא תנאי היא, דתנאי, שלמים הבאין מחמת יום טוב ביום טוב, בית

שְׁמַאי אֹמְרִים מְבִיאִין מְעַרְב יוֹם טוֹב וְסוּמְכִין וְשׁוֹחֲטִין בְּיוֹם טוֹב, וּבֵית הֵלֵל אֹמְרִים, סוּמְדָּ עֲלֵיהֶם בְּיוֹם טוֹב וְשׁוֹחֲטִין בְּיוֹם טוֹב, אָבֵל נְדָרִים וּנְדָבוֹת דְּבָרֵי הַכֹּל אֵין קָרְבִין בְּיוֹם טוֹב.

תַּנְיָא, אָמְרוּ לָהֶם בֵּית הֵלֵל לְבֵית שְׁמַאי, וּמָה אִם בְּמָקוֹם שְׁאִסוּר לְהִדְיוּט מִתָּר לְגַבוּהַ, מְקוֹם שְׁמִתָּר לְהִדְיוּט אֵינוֹ דִּין שְׁמִתָּר לְגַבוּהַ, אָמְרוּ לָהֶם בֵּית שְׁמַאי, נְדָרִים וּנְדָבוֹת יוֹכִיחוּ שְׁמִתָּר לְהִדְיוּט וְאִסוּר לְגַבוּהַ. אָמְרוּ לָהֶם בֵּית הֵלֵל, מָה לְנְדָרִים וּנְדָבוֹת שְׁאֵין קְבוּעַ לָהֶם זְמַן, תֵּאמַר בְּעוֹלַת רְאִיָּה שְׁקֻבּוּעַ לָהּ זְמַן. אָמְרוּ לָהֶם בֵּית שְׁמַאי, אַף עוֹלָה אֵין קְבוּעַ לָהּ זְמַן, דְּתַנּוּ, מִי שְׁלֹא חָג בְּיוֹם טוֹב הִרְאִישׁוֹן חוּגְג וְהוֹלֵךְ כָּל הַרְגֵל. אָמְרוּ לָהֶם בֵּית הֵלֵל, אַף זֶה קְבוּעַ לִיהּ זְמַן דְּתַנּוּ עֶבֶר הַרְגֵל וְלֹא חָג אֵינוֹ חֲנֻב בְּאַחֲרֵיתוֹ, אָמְרוּ לָהֶם בֵּית שְׁמַאי, וְהִלֵּא כָּבֵר נֶאֱמַר, "לְכֶם" וְלֹא לְגַבוּהַ. אָמְרוּ לָהֶם בֵּית הֵלֵל, וְהִלֵּא כָּבֵר נֶאֱמַר לָהּ כָּל דְּלָהּ, אִם כֵּן מָה תִּלְמוּד לֹמַר "לְכֶם", "לְכֶם" וְלֹא לְכוֹתִים, "לְכֶם" וְלֹא לְכָלְבִים. אָבָא שְׁאוּל אֹמֵר בְּלִשׁוֹן אַחֲרֵת וּמָה בְּמָקוֹם שְׁכִירְתָּד סְתוּמָה כִּירַת רַבָּד פְּתוּחָה מְקוֹם שְׁכִירְתָּד פְּתוּחָה אֵינוֹ דִּין שְׁכִירַת רַבָּד פְּתוּחָה וְכֵן בְּדִין, שְׁלֹא יְהֵא שְׁלַחְנָד מְלֵא וְשְׁלַחוּ רַבָּד רִיקָם. בְּמַאי קְמִיפְלְגִי מֵר סָבֵר נְדָרִים וּנְדָבוֹת קָרְבִין בְּיוֹם טוֹב וּמֵר סָבֵר אֵין קָרְבִין בְּיוֹם טוֹב.

אָמַר רַבִּי יוֹסִי, לֹא נִחְלְקוּ בֵּית שְׁמַאי וּבֵית הֵלֵל עַל הַסְּמִיכָה שְׁצָרִיךְ. עַל מָה נִחְלְקוּ עַל תִּכְף לְסְמִיכָה שְׁחִיטָה, שְׁבֵית שְׁמַאי אֹמְרִים אֵין צָרִיךְ וּבֵית הֵלֵל אֹמְרִים צָרִיךְ רַבִּי יוֹסִי בְּר' יְהוּדָה אֹמֵר, לֹא נִחְלְקוּ בֵּית שְׁמַאי וּבֵית הֵלֵל עַל תִּכְף לְסְמִיכָה שְׁחִיטָה שְׁצָרִיךְ עַל מָה נִחְלְקוּ עַל הַסְּמִיכָה עֲצָמָה שְׁבֵית שְׁמַאי אֹמְרִים אֵין צָרִיךְ וּבֵית הֵלֵל אֹמְרִים צָרִיךְ.

חֲגִיגַת אַרְבָּעָה עָשָׂר, מַאי טַעְמָא לֹא דְחִיָּא שְׁבֵית, הָא קָרְבָן צְבוּר הִיא אָמַר קָרָא (ויקרא כג, מא) "וְחִגַּתְּם אֹתוֹ חָג לָהּ שְׁבַעַת יָמִים", שְׁבַעַת, שְׁמֹנֶה הוּוּ, אֶלֶּא מְכָאן לְחִיגָה שְׁאִינָה דְּוָחָה שְׁבֵית אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, שְׁלָמִים שְׁשַׁחְטוּן מְעַרְב יוֹם טוֹב אֵינוֹ יוֹצֵא בְּהוּן לֹא מְשׁוּם שְׁמַחָה וְלֹא מְשׁוּם חֲגִיגָה. מְשׁוּם שְׁמַחָה דְּכִתִּיב (דברים כז, ז) "וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְגו' וְשִׂמְחַתְּ", בְּעֵינֵן שְׁוִתְהָא זְבִיחָה בְּשַׁעַת שְׁמַחָה וְלִיכָא. מְשׁוּם חֲגִיגָה הוּוּ דְּבָר שְׁבַחְוָבָה וְכָל דְּבָר שְׁבַחְוָבָה אֵינוֹ בָּא אֶלֶּא מִן הַחֲלִין.

טו רמז רא שְׁבַעַת יָמִים מִצוֹת תֵּאכְלוּ, שׁוּמַע אֲנִי כָּל מִצְוָה בְּמִשְׁמַע תִּלְמוּד לֹמַר (דברים טז, ג) "לֹא תֵאכַל עֲלֵיו חֶמֶץ" לֹא אֲמַרְתִּי אֶלֶּא דְּבָר שְׁהוּא בָּא לִידֵי מִצְוָה וְחֶמֶץ אֶלּוּ חֲמֻשַׁת הַמִּינִין, הַחֲטִין, וְהַשְּׁעוּרִין, וְהַכֶּסְמִין, וְשִׁבְלַת שׁוּעַל, וְהַשִּׁיפּוֹן, וְצֵאוּ הָאֲרִז וְהַדְּחַן וְהַפְּרָגִין וְהַשׁוּמְשָׁמִין וְהַקְּטָנִיּוֹת שְׁאֵין בָּאִין לִידֵי חֲמוּץ אֶלֶּא לִידֵי סָרְחוֹן.

שבעת ימים מצות תאכלו, שומע אני אף מעשה קדירה במשמע, תלמוד לומר "לקחם".

שבעת ימים מצות תאכלו עם יום טוב הראשון או אינו אלא חוץ מיום טוב הראשון תלמוד לומר (להלן פסוק יח) עד יום האחד ועשרים, ואי עד יום האחד ועשרים מוציא סמוך לעשרים תלמוד לומר שבעת ימים מצות תאכלו.

לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות. או אינו אלא לעשות הראשון רשות ושאר הימים חובה תלמוד לומר "בראשון בארבעה עשר", קבעו הכתוב חובה כתוב אחד אומר, שבעת ימים מצות תאכלו, וכתוב אחד אומר (דברים טז, ח) "ששת ימים תאכל מצות", שביעי היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא, מה שביעי רשות אף בלן רשות. אי מה שביעי רשות אף לילה הראשון רשות, תלמוד לומר (להלן פסוק יח) "בראשון בארבעה עשר" וגו' קבעו הכתוב חובה.

דבר אחר, כתוב אחד אומר ששה וכתוב אחד אומר שבעה, 'ששה' מן החדש ו'שבעה' מן הישן.

אך ביום הראשון מערב יום טוב או אינו אלא יום טוב עצמו, תלמוד לומר "לא תשחט על חמץ דם זבחי", לא תשחט את הפסח וחמץ קיים דברי רבי ישמעאל. רבי יונתן אומר, אינו צריך, והלא כבר נאמר (להלן פסוק טז) "וכל מלאכה לא יעשה בהם", שרפה מעין מלאכה היא ומה תלמוד לומר תשביתו שאור, מערב יום טוב או אינו אלא ביום טוב עצמו, תלמוד לומר אף, חלק.

רבי יהודה אומר, תשביתו בשרפה, או אינו אלא בכל דבר, הרי אתה דן וכו'.

תניא, רבי יהודה אומר, אין בעור חמץ אלא שרפה. והדין נותן, ומה נותר שאינו בכל גרעה ובל ימצא טעון שרפה חמץ שישנו בכל גרעה ובל ימצא אינו דין שטעון שרפה. אמרו ליה, כל דין שאתה דן שתחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין, אם לא מצא עצים לשרפו יהא יושב ובטל והתורה אמרה תשביתו שאור מפתיתכם, בכל דבר שאתה יכול להשביתו. חזר רבי יהודה ודן דין אחר "נותר אסור באכילה וחמץ אסור באכילה, מה נותר בשרפה אף חמץ שרפה. אמרו לו, נבלה תוכית, שאסורה באכילה ואינה בשרפה. אמר להו, הפרש, נותר אסור באכילה ובהנאה וחמץ אסור באכילה ובהנאה, מה נותר בשרפה אף חמץ בשרפה. אמרו לו, שור הנסקל יוכית, שאסור באכילה ובהנאה ואין טעון שרפה. אמר להו, הפרש, נותר אסור באכילה ובהנאה וענוש כרת וחמץ אסור באכילה ובהנאה וענוש כרת, מה נותר בשרפה אף חמץ בשרפה. אמרו ליה, חלב שור הנסקל יוכית, שאסור באכילה ובהנאה, וענוש כרת ואין טעון שרפה. חזר רבי יהודה ודן דין אחר, נותר ישנו בכל תותירו וחמץ ישנו בכל תותירו. מה נותר טעון שרפה אף

חֲמֵץ טְעוּן שְׂרָפָה. אָמְרוּ לִיהִ, אֲשֶׁם תְּלוּי וְחֻטְאֵת הָעוּף הֵבֵא עַל הַסֶּפֶק לְדַבְרֵיךְ יוֹכִיחוּ, שֶׁהוּן בְּבֵל תּוֹתִירוּ וְאָנוּ אוֹמְרִים בְּשִׂרְפָה וְאֵתָה אוֹמֵר בְּקְבוּרָה, שֶׁתֵּק רַבִּי יְהוּדָה, אָמַר רַב יוֹסֵף הֵיִינוּ דְאָמְרִי אֵינְשֵׁי כְּפֵא דְחֻטְא נִגְרָא בְּגוּוּה נְשׂוּרוֹף חֲרָדְלָא אַבְיֵי אָמַר, סְדָנָא בְּסַדְנֵי יִתִּיב מְדוּיֵל יְדִיה מִשְׁתַּלֵּם רַבָּא אָמַר, גִּירָא בְּגִירִיה מִיִּקְטִיל מְדוּיֵל יְדִיה מִשְׁתַּלֵּם.

נוֹתֵר אָסוּר בְּאֲכִילָה וְחֲמֵץ אָסוּר בְּאֲכִילָה לְמַדְתָּ עַל נוֹתֵר שְׂאֵינוּ אֵלָא בְּשִׂרְפָה אִף חֲמֵץ לֹא יֵהָא אֵלָא בְּשִׂרְפָה. נְבֵלָה תּוֹכִיחַ, שֶׁהִיא אָסוּרָה בְּאֲכִילָה וְאֵינָה בְּשִׂרְפָה, הִיא תּוֹכִיחַ עַל חֲמֵץ אִף עַל פִּי שֶׁהוּא אָסוּר בְּאֲכִילָה לֹא יֵהָא בְּשִׂרְפָה. אָמַרְתָּ, הִפְרָשׁ, נוֹתֵר אָסוּר בְּהִנָּאָה וְחֲמֵץ אָסוּר בְּהִנָּאָה, אִם לְמַדְתָּ עַל נוֹתֵר שְׂאֵינוּ אֵלָא בְּשִׂרְפָה אִף חֲמֵץ לֹא יֵהָא אֵלָא בְּשִׂרְפָה. וְהָרִי שׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ, שֶׁהוּא אָסוּר בְּהִנָּאָה וְאֵינוּ בְּשִׂרְפָה, הוּא יוֹכִיחַ עַל חֲמֵץ אִף עַל פִּי שֶׁהוּא אָסוּר בְּהִנָּאָה לֹא יֵהָא בְּשִׂרְפָה. אָמַרְתָּ, הִפְרָשׁ, נוֹתֵר חֲטִיבִין עָלָיו כְּרַת, וְחֲמֵץ חֲטִיבִין עָלָיו כְּרַת, אִם לְמַדְתָּ עַל נוֹתֵר שֶׁהוּא בְּכַרְת וְאֵינוּ אֵלָא בְּשִׂרְפָה אִף חֲמֵץ לֹא יֵהָא אֵלָא בְּשִׂרְפָה. וְהָרִי חֲלָב שׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ שְׁחִיבִין עָלָיו כְּרַת וְאֵינוּ בְּשִׂרְפָה, הוּא יוֹכִיחַ עַל חֲמֵץ אִף עַל פִּי שְׁחִיבִין עָלָיו כְּרַת לֹא יֵהָא בְּשִׂרְפָה. אָמַרְתָּ, הִפְרָשׁ, אָדוּן אַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת כְּאֶחַת נוֹתֵר אָסוּר בְּאֲכִילָה וְאָסוּר בְּהִנָּאָה וְחֲטִיבִין עָלָיו כְּרַת וְהִזְמִן גּוֹרֵם וְחֲמֵץ אָסוּר בְּאֲכִילָה וְאָסוּר בְּהִנָּאָה וְחֲטִיבִין עָלָיו כְּרַת וְהִזְמִן גּוֹרֵם וְאֵל תֹּאמֵר נְבֵלָה תּוֹכִיחַ, שְׂאֵף עַל פִּי שְׂאֵסוּר בְּאֲכִילָה אֵינָה אָסוּרָה בְּהִנָּאָה, וְלֹא שׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ, שְׂאֵף עַל פִּי שְׂאֵסוּר בְּהִנָּאָה אֵין חֲטִיבִין עָלָיו כְּרַת, וְלֹא חֲלָב שׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ, שְׂאֵף עַל פִּי שְׁחִיבִין עָלָיו כְּרַת אֵין הִזְמִן גּוֹרֵם. אֶלְמַד דְּבַר מְדַבֵּר וְאָדוּן דְּבַר מְדַבֵּר. אֶלְמַד דְּבַר שֶׁהוּא שְׁוֹה בְּאַרְבַּעַת דְּבָרִים מְדַבֵּר שְׁוֹה בְּאַרְבַּעַת דְּבָרִים, וְלֹא אֶלְמַד דְּבַר שֶׁהוּא שְׁוֹה בְּאַרְבַּעַת דְּבָרִים מְדַבֵּר שֶׁהוּא שְׁוֹה בְּדָבָר אֶחָד אוֹ בְּשְׁנַיִם אוֹ בְּשִׁלְשָׁה אָמַר לִיהִ רַבִּי יְהוּדָה בֵּן בְּתִירָה סְבוּר אֵתָה שְׂאֵתָה מִחֲמִיר עָלָיו אֵין אֵתָה אֵלָא מְקַל עָלָיו, אִם לֹא מְצָא אוֹר יֵשֵׁב לוֹ וְלֹא יִשְׂרָף, אֵלָא בְּלִשׁוֹן זֶה הָיִי אוֹמֵר, עַד שֶׁלֹּא תִגִּיעַ שְׁעַת הַבְּעוּר מְצֻנֵת כְּלוּיָו בְּשִׂרְפָה, מִשְׁתַּגִּיעַ שְׁעַת בְּעוּר מְצֻנֵת כְּלוּיָו בְּכָל דְּבַר רַבִּי אוֹמֵר, בְּדָבָר שֶׁהוּא בְּבֵל יִרְאָה וּבֵל יִמְצָא אֵין אֵתָה מוּצָא אֵלָא בְּשִׂרְפָה.

כִּי כָל אֶחָד (מִחֲמַצָּת) [חֲמֵץ] וְנִכְרְתָהּ. שׁוֹמֵעַ אֲנִי חֲמֵץ בְּמִשְׁמַע תִּלְמוּד לּוֹמֵר (דְּבָרִים טז, ג) "לֹא תֹאכַל עָלָיו חֲמֵץ", לֹא אָמַרְתִּי אֵלָא בְּדָבָר שֶׁהוּא בָּא לִידֵי מְצָה וְחֲמֵץ אֵלוֹ חֲמִשָּׁת הַמִּינִין כו'.

(כְּרַת) [וְנִכְרְתָהּ]. אֵין הַכְּרַתָּה אֵלָא הַפְּסָקָה הַנֶּפֶשׁ הֵהִיא, מְזִידָה דְּבָרִי רַבִּי עֲקִיבָא, מִיִּשְׂרָאֵל, שׁוֹמֵעַ אֲנִי תִכְרַת מִיִּשְׂרָאֵל וְתִלְדָּ לָהּ לְעַם אַחֵר, תִּלְמוּד לּוֹמֵר (וִיקָרָא כב, ג) "מִלְּפָנַי אֲנִי ה'", בְּכָל מְקוֹם הוּא בְּרִשׁוּתִי.

הַנֶּפֶשׁ .

מיום הראשון עד יום השבעי. עונשו שבעה ואזהרתו לעולם שהיה בדין הואיל וחלב חיבין עליו פרת וחמץ חיבין עליו פרת, אם למד על החלב שעשה עונשו פאזהרתו יכול אף חמץ יעשה עונשו פאזהרתו, תלמוד לומר מיום הראשון עד יום השבעי, עונשו שבעה ואזהרתו לעולם. ענש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר (להלן פסוק כ) "כל מחמצת לא תאכלו".

דכלי עלמא מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור. מנלן. אמר אבוי, תרי קראי פתיבי, פתיב "שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם" וכתוב אף ביום הראשון תשביתו הא כיצד, לרבות ארבעה עשר לבעור, ואימא לרבות ליל חמשה עשר לבעור דסלקא דעתך אמינא ימים אין לילות לא, קא משמע לן אפלו לילות. ההיא לא צריכא קרא, דהא איתקש השבתת שאר לאכילת חמץ ואכילת חמץ לאכילת מצה דכתיב (שם) "שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל (חמץ) [מחמצת]" וכתוב (להלן פסוק כ) "כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות", וכתוב ביה במצות בערב תאכלו מצת ואימא לרבות ליל ארבעה עשר לבעור, ביום פתיב ואימא בצפרא אף חלק.

דבי רבי ישמעאל תנא, מצינו ארבעה עשר שנקרא ראשון, שנאמר "בראשון בארבעה עשר". רב נחמן אמר, ראשון דמעקרא משמע, שנאמר (איוב טו, ז) "הראשון אדם תולד", ומהני שלשה ראשון דכתיבי במקרא קדש דפסח ומקרא קדש דסכות ומצות לולב (לאיתותביה) [לא תותביה] לרב נחמן דהני ראשון דכתיבי בהו לאו למשמעותיהו אתו אלא שמה בעלמא הוא דנקרא ראשונים, וכדתנא דבי רבי ישמעאל, בשכר שלשה ראשון זכו לשלשה ראשון, להכרית זרעו של עשו, דכתיב (בראשית כה, כה) "ויצא הראשון אדמוני", ולבגן בית המקדש, דכתיב (ירמיה יז, יב) "כסא כבוד מרום מראשון" ולשמו של משיח שנאמר "ראשון לציון הנה הנם וגו'".

רבא אמר, (להלן לד, כה) לא תשחט על חמץ דם זבחי, לא- תשחט את הפסח ועדין חמץ קים. ואימא כל חד וחד כד שחית, זמן שחיתה אמר רחמנא, תנא נמי הכי, אף ביום הראשון תשביתו וכי רבי עקיבא אומר, אינו צריך הרי הוא אומר אף ביום הראשון וגו', וכתוב "ו(ו)כל מלאכה לא (תעשו) [יעשה]", ומצינו הבערה בתורה שהיא אב מלאכה אמר רבא, שמע מינה מדרבי עקיבא תלת, שמע מינה אין בעור חמץ אלא שרפה, ושמע מינה הבערה לחלק יצתה, ושמע מינה לא אמרינן הואיל והתרה הבערה לצרף התרה נמי שלא לצרף.

טז [וגביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי קדש הוא במאכל ובמשפתה ובכסות נקיה. אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שהו קרויין מקרא קדש, חלו

שֶׁל מוֹעֵד מִנִּין, תִּלְמוּד לומר (ויקרא כג, ב) ("אלה) מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם" וגו'.

כֹּל מְלֶאכֶה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם. אֵין לִי אֶלָּא יוֹם טוֹב הָאֲחֵרוֹן שֶׁהוּא אָסוּר בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה, יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן מִנִּין תִּלְמוּד לומר וּבְיוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ. אֵין לִי אֶלָּא יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאֲחֵרוֹן שֶׁהוּא אָסוּר בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה, חֲלוּ שֶׁל מוֹעֵד מִנִּין תִּלְמוּד לומר "אֵת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֵר" מִכָּל מְקוֹם, דְּבָרֵי רַבִּי יֵאֻשְׁיָהּ. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר, אֵינוֹ צָרִיךְ, אִם יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאֲחֵרוֹן שְׂאִין קֹדֶשׁהּ לֹא לִפְנֵיהֶן וְלֹא לְאַחֲרֵיהֶן הֵרי הֵן אָסוּרִין בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה חֲלוּ שֶׁל מוֹעֵד שְׂיֵשׁ קֹדֶשׁהּ לִפְנֵיהֶן וְלֹאֲחֲרֵיהֶן אֵינוֹ דִּין שְׂיֵהוּ אָסוּרִין בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה. שְׁשֵׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית יוֹכִיחוּ שְׂיֵשׁ קֹדֶשׁהּ לִפְנֵיהֶן וְלֹאֲחֲרֵיהֶן וּמִתְרִין בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה, הֵן יוֹכִיחוּ עַל חוּלוֹ שֶׁל מוֹעֵד שְׂמִתְרִין בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה אֵף עַל פִּי שְׂיֵשׁ קֹדֶשׁהּ לִפְנֵיהֶן וְלֹאֲחֲרֵיהֶן. לֹא אִם אֲמַרְתָּ בְּשֵׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית שְׂאִין בָּהֶן קָרְבַּן מוֹסֵף, לְפִיכֹךְ מִתֵּר בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה, תֹּאמֵר בְּחֲלוֹ שֶׁל מוֹעֵד שְׂיֵשׁ קָרְבַּן מוֹסֵף לְפִיכֹךְ הוּא אָסוּר בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה, וְהֵרי רֵאשִׁי חֲדָשִׁים יוֹכִיחוּ שְׂיֵשׁ בָּהֶן קָרְבַּן מוֹסֵף וּמִתְרִין בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה וְהֵן יוֹכִיחוּ עַל חֲלוּ שֶׁל מוֹעֵד שְׂאֵף עַל פִּי שְׂיֵשׁ בּוֹ קָרְבַּן מוֹסֵף יֵהֵא מִתֵּר בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה. לֹא אִם אֲמַרְתָּ בְּרֵאשִׁי חֲדָשִׁים שְׂאֵינֶן קְרוּיִן מִקְרָא קֹדֶשׁ, לְפִיכֹךְ מִתֵּר בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה. תֹּאמֵר בְּחוּלוֹ שֶׁל מוֹעֵד שֶׁהוּן קְרוּיִן מִקְרָא קֹדֶשׁ, לְפִיכֹךְ אָסוּר בַּעֲשִׂית מְלֶאכֶה.

כֹּל מְלֶאכֶה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם. לֹא תַעֲשֶׂה אֶתְהָ, וְלֹא יַעֲשֶׂה חֲבֵרְךָ, אֲבָל גּוֹי יַעֲשֶׂה מְלֶאכֶתְךָ. אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לֹא יַעֲשֶׂה גּוֹי מְלֶאכֶתְךָ, תִּלְמוּד לומר (דברים טז, ח) "שְׁשֵׁת יָמִים" וגו' אֲבָל יַעֲשֶׂה גּוֹי מְלֶאכֶתְךָ דְּבָרֵי רַבִּי יֵאֻשְׁיָהּ. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר, אֵינוֹ צָרִיךְ, הֵרי הוּא אוֹמֵר (להלן כ, ח יא) "זָכוֹר אֵת יוֹם הַשַּׁבָּת", וְהֵרי דְּבָרִים קַל וְחֹמֶר, וּמֵה שַׁבָּת חֲמוּנָה אֵי אֶתְהָ מְזַהֵר עַל מְלֶאכֶת הַגּוֹי כְּמֶלֶאכֶתְךָ. יוֹם טוֹב הַקַּל דִּין הוּא שֶׁלֹּא תֵהֵא מְזַהֵר עַל מְלֶאכֶת הַגּוֹי כְּמֶלֶאכֶתְךָ.

כֹּל מְלֶאכֶה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם. אֵין לִי אֶלָּא יוֹם טוֹב שְׂאֶתְהָ מְזַהֵר עַל מְלֶאכֶת חֲבֵרְךָ כְּמֶלֶאכֶתְךָ שַׁבָּת מִנִּין. קַל וְחֹמֶר, וּמֵה אִם יוֹם טוֹב הַקַּל אֶתְהָ מְזַהֵר עַל מְלֶאכֶת חֲבֵרְךָ כְּמֶלֶאכֶתְךָ, שַׁבָּת חֲמוּנָה דִּין הוּא שְׂתֵהֵא מוֹזְהָר עַל מְלֶאכֶת חֲבֵרְךָ כְּמֶלֶאכֶתְךָ.

אֵף אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ. כֹּל אֲכָל נֶפֶשׁ דּוֹחָה יוֹם טוֹב וְאֵין עֲבוּדָה דּוֹחָה אֵת יוֹם טוֹב. שְׂהֵיָה בְּדִין וּמֵה אִם בְּמְקוֹם שְׂאֵין מְקַצֵּת אֲכָל נֶפֶשׁ דּוֹחָה אֵת הַשַּׁבָּת מְקַצֵּת עֲבוּדָה דּוֹחָה אֵת הַשַּׁבָּת, מְקוֹם שְׂכָל אֲכָל נֶפֶשׁ דּוֹחָה אֵת יוֹם טוֹב אֵינוֹ דִּין שְׂתֵהֵא כֹל עֲבוּדָה דּוֹחָה אֵת יוֹם טוֹב, תִּלְמוּד לומר אֵף אֲשֶׁר יֵאָכֵל, כֹּל אֲכָל נֶפֶשׁ דּוֹחָה יוֹם טוֹב וְאֵין כֹּל עֲבוּדָה דּוֹחָה אֵת יוֹם טוֹב וְלֹא מְקַצֵּת אֲכָל נֶפֶשׁ דּוֹחָה אֵת הַשַּׁבָּת. וְהֵדִין נוֹתֵן, וּמֵה אִם בְּמְקוֹם שְׂאֵין כֹּל עֲבוּדָה דּוֹחָה אֵת יוֹם טוֹב כֹּל אֲכָל נֶפֶשׁ דּוֹחָה

את יום טוב מקום שמקצת עבודה דוחה את השבת אינו דין שיהא מקצת אכל נפש דוחה את השבת. תלמוד לומר [אך אשר יאכל לכל] נפש (אשר יאכל) וגו' כל אכל נפש דוחה את יום טוב ואין מקצת אכל נפש דוחה את השבת.

אך אשר יאכל לכל נפש. שומע אני אף נפשות בהמה ונפשות אחרים במשמע תלמוד לומר לכם, 'לכם' לא לבהמה, לכם ולא לאחרים, דברי רבי ישמעאל. רבי יוסי הגלילי אומר, אך אשר יאכל אף נפשות בהמה במשמע. משמע מביא נפשות בהמה ומביא נפשות אחרים, תלמוד לומר אך, חלק. רבי עקיבא אומר, אך אשר יאכל לכל נפש, נפש בהמה במשמע. משמע מביא נפש בהמה ונפש אחרים, תלמוד לומר לכם ולא לאחרים. ומה ראית לחלק שאתה מזוהר על הבהמה ואין אתה מזוהר על האחרים, שהאחרים אין מזונותם עליך אבל הבהמה מזונותיה עליך.

אך אשר יאכל לכל נפש. דבר השוה לכל נפש. אלא מעתה נזדמן לו צבי ביום טוב הואיל ואינו שוה לכל נפש הכי נמי דאסור למשחטה. אמר ליה, אנא דבר הצריך לכל נפש אמינא, וצבי נמי צריך לכל נפש הוא. לאפוקי מגמר שאינו צריך לכל נפש.

הוא לבדו.

דרש רב חסדא ואיתימא רב יוסף, אחד סכין ששנפגם ואחד שפוד ששנרצם ואחד גריפת תנור וכירים באנו למחלקת רבי יהודה ורבנן. דתנן, אין בין יום טוב לשבת אלא אכל נפש בלבד, ורבי יהודה מתיר במכשירי אכל נפש מאי טעמא דתנא קמא, אמר קרא, הוא לבדו יעשה לכם, הוא ולא מכשיריו. ורבי יהודה אמר קרא, לכם לכל צרכיכם. ותנא קמא נמי הכתיב לכם. ההוא מיבעיא ליה, לכם ולא לגוים. ואיך נמי הכתיב הוא. אמר לך, כתיב הוא וכתוב לכם, כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב יום טוב כאן במכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב.

יז ושמרתם את המצות. שמרם שלא תביאם לבית הפסול. מכאן אמרו, תלטוש בצונן שאור ישרף והאוכלו [פסור, סידוק ישרף והאוכלו] חייב פרת. אי זהו שאור, בקרני חגבים סדוק, שנתערבו סדקין זה בזה, דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים, זה וזה האוכלו חייב פרת, ואי זהו שאור, כל שהכסיפו פניו פאדס שעמדו שערוותיו.

ושמרתם את המצות. רבי יאשיה אומר, אל תקרי כן, אלא 'ושמרתם את המצות', כדרך שאין מחמיצין את המצה כך לא יחמיצו את המצות אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד.

אמר רבי שמעון בן לקיש, אין מעבירין על המצות, אמר רבא, שמע מינה מדרבי שמעון בן לקיש, עבירי דרעא אטוטפתא אסור, ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש גרות, דכי פגע ברישא במזבח פגע דתננא, שלחו בצפון משוך מן הכתל שתי אמות ומחצה, ומנורה בדרום משוכה מן הכתל שתי אמות ומחצה, מזבח ממצע ועומד באמצע.

רמז רב תננא, יכול יצא אדם ידי חובתו בחלות תודה ורקיקי נזיר, תלמוד לומר ושמתם את המצות, מצה המשתמרת לשם מצה יצתה זו שאינה משתמרת לשם מצה אלא לשם זבח. תננא אידך, יכול יצא אדם בחלות תודה ורקיקי נזיר, תלמוד לומר (לעיל פסוק טו) "שבעת ימים מצות תאכלו", מצה הנאכלת לשבעה, יצתה זו שאינה נאכלת לשבעה אלא ליום ולילה. ותפוק ליה דאינה נאכלת בעני, כרבי עקיבא דאמר "עני" כתיב ותפוק ליה דהנה מצה עשירה, רביעית היא המתחלקת לכמה חלות ותפוק ליה דאינה נאכלת בכל מושבות זאת אומרת חלות תודה ורקיקי נזיר נאכלין בנב ובגבעון עשאו למכר בשוק יוצא בהו, וטעמא מאי כל לשוק אמלויכי מימלך אי מזביננא מזביננא, ואי לא, נפיק אנא.

אמר רבא, מצוה לתת, דכתיב ושמתם את המצות, אי לאו ליתיה שמור למאי שמור דלישה לאו שמור הוא דאמר רב הונא בצקות של גוים אדם ממלא כרסו מהו ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה ונעביד להו שמור מאפינה ואילך, אלא שמע מינה שמור דמעקרא בעינן. אמר להו רבא לדמהפכי כפי, הפיכו לשם מצוה.

כי בעצם היום הזה. מגיד שלא יצאו אלא ביום. הוצאתי את צבאותיכם. אלו צבאות ישראל. או אינו אלא צבאות מלאכי השרת כשהוא אומר "יצאו כל צבאות יי", הרי צבאות מלאכי השרת אמור, הא מה תלמוד לומר צבאותיכם אלו צבאות ישראל.

ושמתם את היום הזה לדתיכם. למה נאמר, והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם, אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה, דברים שהן משום שבות מנין, תלמוד לומר ושמתם, להביא דברים שהן משום שבות ואף חלו של מועד והא אסור משום שבות, והדין נותן, הואיל ויום טוב הראשון והאחרון קרוי מקרא קדש וחלו של מועד קרוי מקרא קדש, אם למדת על יום טוב הראשון [והאחרון] שהן קרוין מקרא קדש הרי הן אסורין משום שבות, חולו של מועד קרוי מקרא קדש אינו- דין שאסור משום שבות. תלמוד לומר (ויקרא כג, ט) "ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון".

יח בראשון בארבעה עשר וגו'. קבעו הכתוב חובה. עד יום האחד ועשרים לחדש. למה נאמר, לפי שהוא אומר (לעיל פסוק טו) "שבעת ימים מצות תאכלו", אין לי אלא ימים גילות מנין, תלמוד לומר עד יום האחד ועשרים, לרבות את הגילות.

תניא, חמץ בין לפני זמנו בין לאחר זמנו עובר עליו בלאו וקרת, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר, חמץ לפני זמנו אינו עובר עליו בלא כלום. תוך זמנו עובר עליו בלאו וקרת. רבי יוסי הגלילי אומר, תמה על עצמך, היאך חמץ אסור בהנאה כל שבעה ומנין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא בלא תעשה, שנאמר "לא תאכל עליו חמץ", דברי רבי יהודה. אמר ליה רבי שמעון, וכי אפשר לומר כן, הרי כבר נאמר (שם) "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות", בשעה שישנו בקום אכל מצה ישנו בבל תאכל חמץ, בשעה שאינו בקום אכל מצה אינו בבל תאכל חמץ.

מאי טעמא דרבי יהודה, תלתא קראי כתיבי, (להלן יג, ג) [ו]לא יאכל חמץ". (להלן פסוק כ) "כל מחמץ לא תאכלו". "לא תאכל עליו חמץ". חד לפני זמנו. וחד בתוך זמנו. וחד לאחר זמנו. ורבי שמעון מחמץ" מיבעיא ליה לכדתניא "מחמץ" אין לי אלא שנתחמץ מאליו, נתחמץ מחמת דבר אחר מנין, תלמוד לומר "כל מחמץ". (להלן יג, ג) [ו]לא יאכל חמץ" מיבעיא ליה, לכדתניא רבי יוסי הגלילי אומר מנין לפסח מצרים שאין חמצו נוהג אלא יום אחד, תלמוד לומר [ו]לא יאכל חמץ" וסמיך ליה "היום אתם יוצאים" ורבי יהודה, נתחמץ מחמת דבר אחר מנא ליה, מדאפקיה רחמנא בלשון מחמץ. פסח מצרים מנא ליה "היום אתם יוצאים" ואי תימא, סמוכין לא דריש, ורבי יהודה, שפיר קאמר ליה רבי שמעון אמר ליה, האי "עליו" הוא דאתא לקבעו חובה ואידך, נפקא ליה מ"בערב תאכלו מצות" ואידך, מיבעיא ליה לטמא ודרך רחוקה, סלקא דעתך אמינא, הואיל ופסח לא אכיל מצה ומרור נמי לא ניכול ורבי שמעון, לא גרע מערל וכן נכר, דכתיב "לא יאכל בו", "בו" אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור. ורבי יהודה, כתב בהאי וכתב בהאי.

אמר רבא, מצה בזמן הזה דאורייתא, מרור דרבנן. מאי שנא מרור, דכתיב (במדבר ט, יא) "על מצות ומררים יאכלהו" בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא. מצה נמי הכתיב "על מצות ומררים יאכלהו", בזמן דאיכא פסח אין, בזמן דליכא פסח לא. הדר אהדריה קרא, בערב תאכלו מצת. ורב אחא בר יעקב אמר, אחד זה ואחד זה דרבנן, אלא הכתיב בערב תאכלו מצת, ההוא מיבעיא ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה וכו'.

הכֹּהֲנִים יוֹצְאִין בְּחֻלָּה. פְּשִׁיטָא, מַהוּ דְתִימָא מִצָּה הַשְּׁוֹה לְכָל אָדָם בְּעִינָן קָמִשְׁמַע לֹן מִצּוֹת מִצּוֹת רַבָּה.

עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים. אָמַר רַב אֲשִׁי הָא דְאִמְרַת צְרִידָ שְׂיֵהָא לְיֵלָה וְיוֹם מִן הַחֲדָשׁ מִנְלוּ, רַבִּי יוֹחֲנָן אָמַר (וַיִּקְרָא כג, לב) "מִעֲרַב עַד עֲרַב תִּשְׁבְּתוּ שִׁבְתְּכֶם". רִישׁ לְקִישׁ אָמַר עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֲדָשׁ בְּעֲרַב מַאי בְּנִיחָהוּ, חֲצוֹת לְיֵלָה אִיכָא בְּנִיחָהוּ.

תְּנִינָא "מִיּוֹם הָרֵאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי", יְכוֹל רֵאשׁוֹן וְלֹא רֵאשׁוֹן בְּכֻלָּל, שְׁבִיעִי וְלֹא שְׁבִיעִי בְּכֻלָּל, כְּעִנְיָן שְׁנַאֲמַר (וַיִּקְרָא יג, יב) "מֵרֵאשׁוֹ וְעַד רִגְלִיו" "רֵאשׁוֹ" וְלֹא רֵאשׁוֹ בְּכֻלָּל "רִגְלִיו" וְלֹא רִגְלִיו בְּכֻלָּל. תְּלַמוּד לּוֹמַר עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֲדָשׁ בְּעֲרַב. רַבִּי אוֹמַר, אֵינּוּ צְרִידָ, "רֵאשׁוֹן" רֵאשׁוֹן בְּכֻלָּל, "שְׁבִיעִי" וְשְׁבִיעִי בְּכֻלָּל.

יט-כ שְׁבַעַת יָמִים שָׂאָר לֹא יִמְצָא בְּבִתְיֶכֶם. אֵין לִי אֶלָּא בְּבַל יִמְצָא, בְּבַל יִרְאָה מִנְלוּ תְּלַמוּד לּוֹמַר (לֵהֲלוּ יג, ז) "וְיֵלָה יִרְאָה לְךָ שְׂאָר". אֵין לִי אֶלָּא שְׂאָר שְׂהוּא בְּבַל יִרְאָה וּבְבַל יִמְצָא, חֲמִץ מִנְלוּ, תְּלַמוּד לּוֹמַר (שם) "וְיֵלָה יִרְאָה לְךָ חֲמִץ וְלֹא יִרְאָה לְךָ שְׂאָר בְּכָל גְּבֻלָּתְךָ" הַקִּישׁ שְׂאָר לְחֲמִץ וְחֲמִץ לְשְׂאָר, מַה זֶה בְּבַל יִרְאָה אָף זֶה בְּבַל יִרְאָה, מַה זֶה בְּבַל יִמְצָא אָף זֶה בְּבַל יִמְצָא מַה זֶה מְחַמְשֵׁת מִינִין אָף זֶה מְחַמְשֵׁת הַמִּינִין.

בְּבִתְיֶכֶם. לָמָּה נֶאֱמַר, לְפִי שְׁנַאֲמַר "בְּכָל גְּבֻלָּתְךָ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי כְּמִשְׁמַעוּ תְּלַמוּד לּוֹמַר בְּבִתְיֶכֶם, מַה בֵּיתְךָ בְּרִשׁוּתְךָ אֵדָּ גְּבוּלְךָ בְּרִשׁוּתְךָ, יִצָּא חֲמִצּוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל שְׂהוּא בְּרִשׁוּת נִכְרִי אָף עַל פִּי שְׂהוּא יְכוֹל לְבַעֲרוֹ אֲבָל אֵינּוּ בְּרִשׁוּתוֹ יִצָּא חֲמִצּוֹ שֶׁל נִכְרִי שְׂהוּא בְּרִשׁוּת יִשְׂרָאֵל וְחֲמִץ שְׁנִנְפְּלָה עָלָיו מִפּוֹלֵת, אָף עַל פִּי שְׂהוּא בְּרִשׁוּתוֹ אֲבָל אֵינּוּ יְכוֹל לְבַעֲרוֹ. אִתְּהָ אוֹמַר לְכָדָּ בָּא אוֹ לֹא בָּא אֶלָּא לְלַמֵּד בְּבִתִּים שְׁבַעָה וּבְגֻבּוּלִים לְעוֹלָם, תְּלַמוּד לּוֹמַר (דְּבָרִים טז, ד) "וְיֵלָה יִרְאָה לְךָ שְׂאָר", מַה בְּבִתִּים שְׁבַעָה אָף בְּגֻבּוּלִין שְׁבַעָה.

כִּי כָּל אֹכֵל מִחֲמִצָּת וְנִכְרְתָהּ. לָמָּה נֶאֱמַר, לְפִי שְׂהוּא אוֹמַר "כִּי כָּל אֹכֵל חֲמִץ", אֵין לִי אֶלָּא חֲמִץ שְׁחִיבִין עָלָיו כְּרַת, שְׂאָר מִנִּין, תְּלַמוּד לּוֹמַר כִּי כָּל אֹכֵל מִחֲמִצָּת, עַד שְׁלֹא יֵאמַר יֵשׁ לִי בְּדִין, וּמָה אִם חֲמִץ שְׂאִינוּ מְחַמֵּץ לְאַחֲרִים חִיבִין עָלָיו כְּרַת, שְׂאָר שְׂמִחְמִיץ לְאַחֲרִים אֵינּוּ דִּין שְׁחִיבִין עָלָיו כְּרַת, לֹא אִם אִמְרַת בְּחֲמִץ שְׂהוּא רָאוּי לְאַכִּילָה לְפִיכְךָ חִיבִין עָלָיו כְּרַת, תְּלַמוּד לּוֹמַר כִּי כָּל אֹכֵל מִחֲמִצָּת וְנִכְרְתָהּ. אֲנִי אֶקְרָא אֶת הַשְּׂאָר קַל וְחֲמִר לְחֲמִץ, וּמָה אִם הַשְּׂאָר שְׂאִינוּ רָאוּי לְאַכִּילָה חִיבִין עָלָיו כְּרַת חֲמִץ לֹא כָּל שְׂכּוֹן, לֹא אִם אִמְרַת בְּשְׂאָר שְׂהוּא מְחַמֵּץ לְאַחֲרִים לְפִיכְךָ חִיבִין עָלָיו כְּרַת, תְּלַמוּד לּוֹמַר בְּחֲמִץ שְׂאִינוּ מְחַמֵּץ לְאַחֲרִים לְפִיכְךָ לֹא יְהוּ חִיבִין עָלָיו כְּרַת, תְּלַמוּד

לומר (לעיל פסוק קטו) "כי כל אכל חמץ ונכרתה", כי כל אכל מחמצת ונכרתה, עד שיאמרו שני כתובין ואם לאו לא שמענו.

ונכרתה. אין הכרתה אלא הפסקה, הנפש ההיא מעדת ישראל. שומע אני תכרת מעדת ישראל ותלך לה אל עם אחר, תלמוד לומר (ויקרא כב, ג) "מלפני" בכל מקום ברשותי הוא.

בגר ובאזרח הארץ. לפי שהוא מעשה בישראל צריך להביא את הגרים, אף בכל מקום שהוא מעשה בישראל צריך להביא את הגרים.

רמז רג תניא אידך, שאר לא ימצא בבתיכם, מה תלמוד לומר, לפי שנאמר [ו]לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר", שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. יכול יטמין ויקבל פקדונות מן הגוים, תלמוד לומר לא ימצא. אין לי אלא בגוי שכבשתו ושרוי עמך בחצר, גוי שלא כבשתו ואין שרוי עמך בחצר מנין, תלמוד לומר לא ימצא בבתיכם, מכל מקום. אין לי אלא בבתים, בבורות שיחין ומערות מנין, תלמוד לומר (שם) "בכל גבלך". ועדין אני אומר בבתים עובר משום כל יראה וכל ימצא וכל יטמין וכל יקבל פקדונות, בגבולין שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, מנין לתן האמור של זה בזה ושל זה בזה, תלמוד לומר שאר שאר לגזרה שנה, נאמר שאר בבתים ונאמר שאר בגבולין וכו'. רבא אמר, לעולם לא תיפוד, וארישא קאי, שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. אין לי אלא בגוי [שלא] (ש)כבשתו (וכו' עד), תלמוד לומר לא ימצא. האי תנא מהדר אהתירא ונסב למקרא לאסורא, משום לך לך תרי זמני. אמר מר, יכול יטמין, תלמוד לומר לא ימצא. והאמרת רישא אבל אתה רואה של אחרים. לא קשיא, הא דקביל עליה אחריות והא דלא קביל, כי הא דאמר רבא לבני מחוזא וכו'.

תנו רבנן גוי שניכנס לחצרו של ישראל ובצקו בידו אין זקוק לבער, הפקידו אצלו צריך לבער, שנאמר לא ימצא. רב פפא אמר, ארישא קאי. רב אשי אמר, אסיפא קאי, שנאמר לא ימצא, והאי לאו דידיה הוא, ואף על גב דשכירות לא קניא שאני הקא דאפקיה רחמנא בלשון לא ימצא, מי שמצוי בידו, יצא זה שאין מצוי בידו, שהרי אותה זוית שאולה לגוי.

רמז רד בית שמאי אומרים, שאור בכזית וחמץ בככותבת. ובית הלל אומרים, זה וזה בכזית. מאי טעמא דבית שמאי, אם פן לכתוב רחמנא חמץ ולא בעי שאור, ונאנא אמינא, ומה חמץ שאין חמוצו קשה בכזית, שאור שחמוצו קשה לא כל שפן, שאור דכתב רחמנא למה לי, לומר לך, ששעורו של זה לא כשעורו של זה. ובית הלל, צריכי, דאי כתב רחמנא שאור, משום דחמוצו קשה, אבל חמץ

שָׂאִין חֲמוּצוֹ קָשָׁה אֵימָא לֹא. וְאֵי כְּתֵב רַחֲמָנָא חֲמֵץ, מִשּׁוּם דְּרָאוּי לְאַכִּילָהּ, אָבֵל שְׂאוֹר דְּאִין רָאוּי לְאַכִּילָהּ אֵימָא לֹא, קָא מִשְׁמַע לֵן. וּבֵית שְׂמַאי, לִית לָהּ לְהוּ לְהָא דְאָמַר רַבִּי זִירָא פְּתַח הַפְּתוּב בְּשְׂאוֹר וְסִיִּים בְּחֲמֵץ לּוֹמַר לָד זְהוּ שְׂאוֹר זְהוּ חֲמֵץ. לְעִנְיָן אָכִילָהּ כּוּלִי עֲלֵמָא לֹא פְּלִיגִי, כִּי פְּלִיגִי לְעִנְיָן בְּעוֹר, בֵּית שְׂמַאי סְבָרִי לֹא יִלְפִינָן בְּעוֹר מֵאַכִּילָהּ, . וּבֵית הַלֵּל.

כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכְלוּ וְכוּ' לָמָּה נֶאמַר, לְפִי שְׂנֵאמַר כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָהּ, אִין לִי אֵלָא חֲמֵץ, תַּעֲרַבְתּוּ מִנִּין, תִּלְמוּד לּוֹמַר כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכְלוּ.

כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכְלוּ, לְרַבּוֹת כּוּתַח הַבְּבֵלִי וְשֹׁכֵר הַמְּדִי וְחֲמֵץ הָאֲדוּמִי וְזִיתוּם הַמְּצָרִי. זְכוּל יְהֵא עָנוּשׁ כְּרַת, תִּלְמוּד לּוֹמַר כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָהּ, עַל חֲמֵץ דְּגָן גָּמוּר עָנוּשׁ כְּרַת וְעַל עֲרוּבוֹ בְּלָאוּ, דְּבָרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְחֲכָמִים אוֹמְרִים, עַל עֲרוּבוֹ וְלֹא כְּלוּם. וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, עֲרוּבוֹ בְּלָאוּ מִנָּא לִיה. דְּכַתִּיב, כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכְלוּ. אֵי הֲכִי כְּרַת נִמִּי לִיחֲיִיב, דְּהָא כְּתִיב כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָהּ. הַהוּא מַחְמֶצֶת מִיבַעְיָא לִיה לְכַדְתַּנְיָא, אִין לִי אֵלָא שְׂנַתְחַמֵץ מֵאֱלִיו, מַחְמַת דְּבָר אַחַר מִנִּין, תִּלְמוּד לּוֹמַר מַחְמֶצֶת. אֵי הֲכִי, דְּלָאוּ נִמִּי לְהֲכִי הוּא דְאֵתָא (וּבְלָאוּ נִמִּי מִיבַעְיָא לִיה לְהֲכִי), אֵלָא טַעְמָא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר מִ"כָּל" נִפְקָא, גְּבִי כְּרַת נִמִּי הָא כְּתִיב כָּל, הַהוּא מִיבַעְיָא לִיה לְרַבּוֹת אֶת הַנְּשִׂיִם. נְשִׂיִם מְדַרְבֵּי יְהוּדָה אָמַר רַב נִפְקָא "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ", הַשְּׁנֵה הַפְּתוּב אִשָּׁה לְאִישׁ לְכָל עוֹנְשִׁין שְׁבַתְוָרָה. אִיצְטְרִיד, סִלְקָא דְּעֵתָד אֲמִינָא הוּאִיל וְכַתִּיב (דְּבָרִים טו, ג) "לֹא תֹאכַל עָלֶיךָ חֲמֵץ" וְגו', כָּל שְׂיִשְׁנוּ בְּקוּם (עֲשֵׂה) אֲכַל מִצָּה יִשְׁנוּ בְּבַל תֹּאכַל חֲמֵץ, וְהִנֵּי נְשִׂי כִּינּוּ דְאֵנוּן אִינּוּן בְּקוּם אֲכַל מִצָּה, דְּהוּיָא לָהּ מִצּוֹת עֲשֵׂה שְׁהַזְמִן גְּרַמָּא, אֵימָא בְּבַל תֹּאכַל חֲמֵץ נִמִּי לִיתְנָהוּ, קָא מִשְׁמַע לֵן. וְהַשְּׁתָא דְאֵתְרָבוּ לְאַכִּילַת חֲמֵץ אֵתְרָבוּ לְאַכִּילַת מִצָּה. כְּדָרְבִי אֱלִיעֶזֶר, דְּאָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, נְשִׂיִם חַיְבוֹת בְּאַכִּילַת מִצָּה דְּבָר תּוֹרָה, שְׂנֵאמַר "לֹא תֹאכַל עָלֶיךָ חֲמֵץ שִׁבְעַת יָמִים" וְגו', כָּל שְׂיִשְׁנוּ בְּבַל תֹּאכַל חֲמֵץ יִשְׁנוּ בְּקוּם אֲכַל מִצָּה וְכוּ'. וּמַאי חֲזִית דְּהָאִי כָּל לְרַבּוֹת נְשִׂיִם, אֵימָא לְרַבּוֹת עֲרוּבוּ. מִסְתַּבְּרָא קָאִי בְּאוּכְלִין מְרַבָּה אוּכְלִין, קָאִי בְּאוּכְלִין מְרַבָּה נֶאֱכָלִין. וְכָל הֵיכָא דְקָאִי בְּאוּכְלִין לֹא מְרַבָּה נֶאֱכָלִין וְהַתְּנִיָּא (וִיקָרָא ז, כה) "כִּי כָּל אֹכֵל חֶלֶב", אִין לִי אֵלָא חֶלֶב תְּמִימִין הָרָאוּי לְקָרֵב, חֶלֶב בְּעָלִי מוּמִין מִנִּין, תִּלְמוּד לּוֹמַר "כָּל אֹכֵל חֶלֶב", חֶלֶב מִנִּין, תִּלְמוּד לּוֹמַר "כִּי כָּל", וְהָא הֲכָא דְקָאִי בְּאוּכְלִין וּמְרַבָּה נֶאֱכָלִין. הַתָּם דְּלִיכָא אוּכְלִין מְרַבָּה נֶאֱכָלִין, הֲכָא דְאֵפָא אוּכְלִין לֹא שְׁבִיק אוּכְלִין וּמְרַבָּה נֶאֱכָלִין. וְרַבְּנָן, דְּלִית לָהּ עֲרוּב, כָּל לֹא דְרָשִׁי, אֵלָא נְשִׂיִם מִנָּא לָהּ, כָּל לֹא דְרָשִׁינּוּ, כִּי כָּל דְרָשִׁינּוּ. וְר' אֱלִיעֶזֶר, אֵימָא כָּל לְרַבּוֹת אֶת הַנְּשִׂיִם, כִּי כָּל לְרַבּוֹת עֲרוּבוּ.

וְכִי תֵימָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר כִּי כָּל לֹא דְרִישׁ, וְהַתְּנִיָּא (שִׁם ב, יא) "כִּי כָּל שְׂאוֹר וְכָל דְּבִשׁ לֹא תִקְטִירוּ", אִין לִי אֵלָא כְּלוּ, מִקְצָתוֹ מִנִּין, תִּלְמוּד לּוֹמַר, "כָּל", עֲרוּב מִנִּין,

תלמוד לומר "כי כל". מאן שמעת ליה דדריש "כל", רבי אליעזר, וקא דריש "כי כל", קשא. (פתיב ברמז תק"ד).

רמז רה בכל מושבתיכם תאכלו מצות. למה נאמר, לפי שהוא אומר "ואכלת לפני ה' אלהיך וגוי מעשר דגנד", הרי שהעלה מעשר שני לירושלים שומע אני יוצא בו משום מצות, ומנין שאין יוצא לא בלחם הפנים ולא בשגרי מנחות ולא בחלות תודה ולא ברקיקי נזיר ולא בבכורים, תלמוד לומר בכל מושבתיכם תאכלו מצות, יצאו אלו שאינן נאכלין בכל מושבות, מוציא אני את אלו [ומביא] את הסופגנין ואת הדובשנין והאסקריטין וחלת משרת ואשישה, תלמוד לומר (שם טז, ג) "לחם עני", יצאו אלו שאינן לחם עני, דברי רבי ישמעאל. וחכמים אומרים, יוצא בהם ובמעשר שני, ומה תלמוד לומר "לחם עני", שלא לזוש לא ביין ולא בשמן ולא בשאר כל משקין אלא מקטף הוא מכלן. רבי אליעזר אומר, יוצא בהן ובמעשר שני, ומה תלמוד לומר "לחם עני", מה לחמו של עני כל ימות השנה אשתו לשה והוא מסיק בתנור, אף מצה אשתו לשה והוא מסיק בתנור. רבי יוסי הגלילי אומר, הרי הוא אומר "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים" וגוי, שומע אני אף מעשר שני במשמע, תלמוד לומר "לחם עני", יצא מעשר שני שאינו נאכל אלא בשמחה.

רמז רז יכול יצא אדם ידי חובתו בטבל שלא נתקן כל צרכו, שלא נטל ממנו מעשר עני, תלמוד לומר (שם) "לא תאכל עליו חמץ" וגוי, מי שאסורו משום בל תאכל חמץ, יצא זה שאסורו משום בל תאכל טבל. יכול יהא אדם יוצא ידי חובתו במעשר שני בירושלים, תלמוד לומר (שם) "לחם עני", מי שפאכל בעני, יצא זה שאינו נאכל בעני אלא בשמחה, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר, מצות מצות רבה, אם כן מה תלמוד לומר "לחם עני", פרט לעסה שנלושה ביין ושמן ודבש. מאי טעמא דרבי עקיבא, מי כתיב עוני, עני כתיב. ורבי יוסי הגלילי, מי קרי עני, עוני קרי. ורבי עקיבא, הא דקרי עוני, כדשמואל, דאמר שמואל, "לחם עני", לחם שעונין עליו דברים, והני מילי ביום טוב ראשון, אבל ביום טוב שני לשון, כדרבי יהושע בן לוי אמר לבניו, יומא קמא לא תלושו לי בדובשא, מכאן ואילך לזשו לי בדובשא.

יכול יצא אדם ידי חובתו בבכורים, תלמוד לומר בכל מושבתיכם תאכלו מצות, מצה הנאכלת בכל מושבות, יצאו בכורים שאין נאכלין בכל מושבות אלא בירושלים, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר, יכול שאני מוציא אף מעשר שני, תלמוד לומר מצות מצות, רבה. מה ראית לרבות מעשר שני ולהוציא בכורים, מרבה אני מעשר שני שיש לו היתר בכל מושבות, דאמר רבי אלעזר, מנין למעשר שני שנטמא שפודין אותו ואפלו בירושלים, תלמוד לומר "כי לא תוכל שאתו", ואין שאתו אלא אכילה, שנאמר (בראשית מג, לב) "וישא משאת

מאת פניו". ורבי יוסי הגלילי, תיפוק ליה (דברים טז, ג) "מלחם עני", מי שנאכל בעני יצא זה שנאכל בשמחה, סבר לה רבי שמעון דאמר, בכורים מתרין לאונן.

תנו רבנן, לחם עני פרט לחלוט ואשישה. יכול לא יצא ידי חובתו אלא בפת הדראה, תלמוד לומר מצות מצות, רבה, ואפלו כמצתו של שלמה.

מושבות דכתב רחמנא גבי מצה למה לי. אצטריך, סלקא דעתך אמינא הואיל וכתוב (במדבר ט, יא) "על מצות ומררים יאכלהו" בזמן דאכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא, קא משמע לן.

כא ויקרא משה לכל זקני ישראל. מגיד שעשאו בית דין. ויאמר אלהם. הדבור מפי משה לאמר לכל ישראל, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר, הדבור מפי משה לאמר לזקנים וזקנים לאמר לכל ישראל. גם לו רבי יאשיה, מה נשתנה הדבור הזה מכל הדבורות שבתורה, שכל הדבורות שבתורה הדבור מפי משה לאמר לכל ישראל, ומה תלמוד לומר ויאמר אלהם, אלא שמשה חלק כבוד לזקנים, וכן הקדוש ברוך הוא אמר לו, חלק כבוד לזקנים, שנאמר "לך ואספת את זקני ישראל", וכן עשה משה ואהרן, (שם ד, כט) "ויאספו את כל זקני בני ישראל".

משכו וקחו לכם צאן. "משכו", מי שיש לו, "וקחו", מי שאין לו. רבי יוסי הגלילי אומר, משכו ידיכם מעבדת אלילים והדבקו במצות. רבי שמעאל אומר, בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח ומושכו ודיהן ממנו עד שישחט, ובלבד שלא יניח את הפסח כמות שהוא, רבי יצחק אומר, בא הכתוב ללמד על בהמה דקה שתהא נקנית במשיכה.

ושחטו הפסח. מצוה שישחטנו לשמו, אבל אם שחטו שלא לשמו עבר על המצוה. יכול זהו פשר, תלמוד לומר משכו וקחו, שנה עליו הכתוב לפסל. מכאן אמרו, כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה חוץ מן הפסח ומן החטאת.

כב ולקחתם אגדת אזוב. מכאן אתה דן כל הלוקיחות שבתורה, הואיל ונאמר לקיחות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא אגדה, פורטני לכל הלוקיחות שבתורה שאינן אלא אגדות.

אזוב, ולא אזוב ון ולא אזוב רומי ולא אזוב מדברי ולא כל אזוב שיש לו שם לווי.

וטבלתם בדם אשר בסף. שיהא בדם כדי טבילה.

אֲשֶׁר בִּסְף. מַגִּיד הַכְּתוּב שְׁעוֹקָה וְחוֹקֵק בְּצַד הָאֶסְקָפָה וְשׁוֹחֵט בְּתוֹכָהּ, וְאִין סָף
אֶלָּא אֶסְקָפָה.

מִן הַדָּם אֲשֶׁר בִּסְף. לָמָּה נֶאֱמַר, וְהִלֵּא כְּבָר נֶאֱמַר וּטְבִילְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר בִּסְף, לְפִי
שֶׁהוּא אוֹמֵר "וְלִקְחוּ מִן הַדָּם וְנִתְּנוּ" שׁוֹמֵעַ אֲנִי טְבִילָה אַחַת לְכֶלֶן, תִּלְמוּד לֹא
וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמְּשֻׁקּוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת עַל כָּל הַגְּעָה טְבִילָה.

כג וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר. שְׁנַאֲמַר (ישעיה כו, כ) "לֵךְ עִמִּי בֹא
בְחֻדְרֵיךָ וְגו' לְלַמֶּדְךָ שֶׁתִּהְיֶה נִכְנָס בְּכִי טוֹב וְיוֹצֵא בְּכִי טוֹב, וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא שְׁהִי
אָבוֹת וְהַנְּבִיאִים נוֹהֲגִין בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, שְׁנַאֲמַר (בראשית כב, ג) "וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם
בְּבִקְרָ", "וַיִּשְׁכֶּם יַעֲקֹב בְּבִקְרָ" (להלן לד, ד) "וַיִּשְׁכֶּם מֹשֶׁה בְּבִקְרָ", (ש"א טו, יב)
"וַיִּשְׁכֶּם שְׁמוּאֵל לְקִרְיַת שְׁאוּל בְּבִקְרָ", וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחוֹמֵר, וּמָה אִם אָבוֹת
וְהַנְּבִיאִים שֶׁהִלְכוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן שֶׁל מִי שֶׁאֵמַר וְהָיָה הָעוֹלָם נִהְיֶה בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, עַל
אַחַת כְּמָה וְכְמָה שֶׁאֵר כָּל אָדָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים קד, כ כא) "תִּשְׁתַּחֲוֶיֶה וַיְהִי
לִילָה וְגו' הַכְּפִירִים שֶׁאֵגִים לְטָרֶף וְגו' תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֻטוּן". וְאוֹמֵר "תִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ
יֶאֱסֹפוּן" מִכָּאן וְאֵילָךְ (שם כג) "יֵצֵא אָדָם לְפַעֲלוֹ", וְאוֹמֵר מָה רַבּוֹ מַעֲשֵׂיךָ ה' כָּלֵם
בְּחֻמְכָּה עֲשִׂיתָ.

תִּנִּי רַב יוֹסֵף מֵאִי דְכִתִּיב וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ. מִכָּאן כִּינּוּן שֶׁנִּתְּן רְשׁוּת לַמְּשַׁחֲתִית שׁוֹב
אִינוֹ מִבְּחִין בִּין צְדִיק לְרָשָׁע, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׁמִתְחִיל מִן הַצְּדִיק תִּחְלָה, שְׁנַאֲמַר
(יחזקאל כא, ח) "וְהִכְרַתִּי מִמֶּךָ צְדִיק וְרָשָׁע". כִּי הָיָה מְטִי רַב יוֹסֵף לְהֵאֵר קָרָא בְּכִי,
כּוֹלֵי הָאֵי נְמִי (לאוקמינהו) [לְאִין דּוּמִין] אֶמַר לִיה אֲבִי, טִיבוֹתָא הוּא לְגַבִּייהוּ,
דְּכִתִּיב (ישעיה נז, א) "כִּי מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצְּדִיק". לְעוֹלָם יִכְנָס אָדָם בְּכִי טוֹב
וְכוֹי. תִּנּוּ רַבְּנֵי, דְּבָר בְּעִיר כְּנֵס רַגְלֵיךָ, שְׁנַאֲמַר וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ וְגו'. וְאוֹמֵר "לֵךְ
עִמִּי בֹא בְחֻדְרֵיךָ וְסֹגֵר דְּלִתְךָ בְּעֵדְךָ חֲבִי כְּמַעַט רָגַע עַד- יַעֲבֹר זָעַם". וְאוֹמֵר (דברים
לב, כה) "מִחוּץ תִּשְׁכַּל חֶרֶב וּמִחֻדְרֵי אֵימָה". מֵאִי וְאוֹמֵר, וְכִי תִימָא, הִנֵּי מִיִּלִּי
בְּלִילֵי אָבֶל בִּימָמָא לָא, תָּא שְׂמַע, לֵךְ עִמִּי בֹא בְחֻדְרֵיךָ. וְכִי תִימָא, הִנֵּי מִיִּלִּי
דְּלִיכָא אֵימָה מַגּוּאֵי אָבֶל הִיכָא דְּאֶפָא אֵימָה מַגּוּאֵי כִי אֲזִיל וְאַתִּי בִּינֵי אֲנָשִׁי
בְּצוּתָא טְפִי מַעֲלִי, תָּא שְׂמַע, "מִחוּץ תִּשְׁכַּל חֶרֶב", אֵף עַל גַּב דְּמִחֻדְרֵי אֵימָה
מִחוּץ תִּשְׁכַּל חֶרֶב.

וְעָבַר ה' לְנֹגֵף אֶת מִצְרַיִם. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כְּמִלְךָ שֶׁהוּא עוֹבֵר מִמְּקוֹם לְמְקוֹם.
דְּבָר אַחֵר, נוֹתֵן אֲנִי עֲבָרְתִי וְיִרְאֵתִי עַל מִצְרַיִם, אִין עָבְרָה אֶלָּא זָעַם וְכו'.

וְרָאָה אֶת הַדָּם, וְהִלֵּא הַכֹּל גְּלוּי לְפָנָיו וְכו'.

וּפְסַח ה' עַל הַפֶּתַח. וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחָמֵר, וּמָה אִם דָּם פֶּסַח מְצָרִים הַקֵּל, שְׁלֹא הָיָה אֶלֶּא לְפִי שְׁעָה וְאִינוּ נוֹהֵג בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְאִינוּ נוֹהֵג לְדוֹרוֹת, כְּתִיב וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית, מְזוּזָה חֲמוּרָה, שְׂיֵשׁ בָּהּ עֲשָׂרָה שְׁמוֹת הַמִּיּוֹד וְנוֹהֵגֵת בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְנוֹהֵגֵת לְדוֹרוֹת, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שְׁלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית. וּמִי גָרַם, עֲוֹנוֹתֵינוּ, שְׁנֶאֱמַר (יִרְמִיָּה ה, כה) "עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ אֵלַי" וְגו'. וְאֹמֵר (ישעיה נט, ב) "כִּי אִם עֲוֹנוֹתֵיכֶם הָיוּ מִבְּדָלִים" וְגו'.

כז וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה. לְהֵבִיא פֶּסַח דוֹרוֹת שְׁלֹא יָבִיא אֶלֶּא מִן הַכֹּהֲנִים וּמִן הָעֲזִים.

כְּתִיב, לְחַק לָךְ וּלְבִנְיָךְ עַד עוֹלָם. לָמָּה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "וְלָקַחוּ מִן הַדָּם", שׁוֹמֵעַ אֲנִי אֶף הַנְּשִׁים בְּמִשְׁמַע, תִּלְמוּד לֹאֵר לְחַק לָךְ וּלְבִנְיָךְ, הָאֲנָשִׁים אֲבָל לֹא הַנְּשִׁים.

כה רמז רז וְהָיָה כִּי תֵבֵאוּ אֶל הָאָרֶץ. תִּלְהֶה הַכְּתוּב לְעַבְדָּה הַזֹּאת מִבִּיאָתְךָ לְאָרֶץ וּלְהִלְכוֹ.

כַּאֲשֶׁר דָּבַר. וְהִיכֹן דָּבַר, (לעיל ו, ח) "וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי" וְגו'. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, "הוּא אֲשֶׁר דָּבַר ה' שְׁבִתוֹן", וְהִיכֹן דָּבַר, (שם ה) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהַכִּינּוּ" וְגו'. כַּיּוֹצֵא בּוֹ (ויקרא י, ג) "הוּא אֲשֶׁר דָּבַר ה' לְאֹמֵר בְּקִרְבִי אֶקְדֹּשׁ", וְהִיכֹן דָּבַר, "וְנִעַדְתִּי שְׂמָה לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל". כַּיּוֹצֵא בּוֹ, (דברים יא, כה) "פִּחְדְּכֶם וּמוֹרָאֲכֶם יִתֵּן ה' אֱלֹהֵיכֶם וְגו', וְהִיכֹן דָּבַר, (להלן כג, כז) "אֶת אִמְתִּי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ". כַּיּוֹצֵא בּוֹ (דברים יב, כ) "כִּי יִרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ" וְגו', וְהִיכֹן דָּבַר, "כִּי אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ (וְשִׁתִּי) [וְהִרְחַבְתִּי] אֶת גְּבֻלְךָ". כַּיּוֹצֵא בּוֹ (דברים טו, ו) "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ בִּרְכָךָ" וְגו', וְהִיכֹן דָּבַר, "בְּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל הָעַמִּים". כַּיּוֹצֵא בּוֹ (שם כו, יח) "וְה' הֵאֱמִירְךָ הַיּוֹם" וְהִיכֹן דָּבַר, (שם יז) "אֶת ה' הֵאֱמַרְתָּ הַיּוֹם" וְגו', כַּיּוֹצֵא בּוֹ, "וּלְתַתֶּךָ עֲלִיוֹן עַל כָּלִי" וְגו', וְהִיכֹן דָּבַר, (שם כח, יג) "וּנְתַנֶּךָ ה' לְרֹאשׁ" וְגו'. כַּיּוֹצֵא בּוֹ (ישעיה א, ב) "שְׁמַעוּ שְׁמַיִם וְהִאֲזִינִי אָרֶץ", וְהִיכֹן דָּבַר, (דברים לב, א) "הִאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה". כַּיּוֹצֵא בּוֹ, "וְנִגְלָה כְבוֹד ה' וְרֵאוּ" וְגו', וְהִיכֹן דָּבַר, (דברים לב, לט) "רְאוּ עֵתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא". כַּיּוֹצֵא בּוֹ, "אִם תֵּאָבִו וְשִׁמְעֶתֶם וְאִם תִּמְאָנוּ וּמְרִיתֶם", וְהִיכֹן דָּבַר, (ויקרא כו, כה) "וְהִבֵּאתִי עֲלֵיכֶם חֲרָב" וְגו'. כַּיּוֹצֵא בּוֹ (ישעיה כה, ח) "בַּלַּע הַמָּוֶת לְנֶחֱץ" וְגו', וְהִיכֹן דָּבַר, "אֲנִי אֶמִית וְאֶחְיֶה" וְגו'. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, (ישעיה נח, יד) "אֲזוּ תִתְעַנֵּג עַל ה'", וְהִיכֹן דָּבַר, (דברים לב, יג) "יִרְכַּבְהוּ עַל בָּמֹתַי אָרֶץ". כַּיּוֹצֵא בּוֹ, (יחזקאל לט, ח) "הִנֵּה בָּאָה וְנִהְיֶתָה נֶאֱמַר ה'", וְהִיכֹן דָּבַר, "אֲשִׁפִּיר חֲצִי מִדָּם". כַּיּוֹצֵא בּוֹ, (מיכה ד, ד) "וְיִשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ", וְהִיכֹן דָּבַר, "וְנִתַּתִּי שְׁלוֹם בְּאָרֶץ" וְגו'. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, (עובדיה א, יח) "וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֲשׂוֹ",

והיכן דבר, (במדבר כד, יט) "וַיִּרְדּוּ מִיַּעֲקֹב וְהָאֵבִיד שְׂרִיד מַעִיר". פּוֹצֵא בּוֹ, "וְהָ" פָקֵד אֶת שְׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר", וְהִיכֹן אָמַר, (שם יז, יט) "אֲבָל שְׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדֶת" וְגוֹ'. פּוֹצֵא בּוֹ, (שם כא, א) "וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר", וְהִיכֹן דִּבֶּר, (שם טו, יח) "בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם". פּוֹצֵא בּוֹ, "וּמְכַרְתִּי אֶת בְּנֵיכֶם", וְהִיכֹן דִּבֶּר, (בראשית ט, כה) "וַיֹּאמֶר אֲרִוּר כְּנָעַן עֶבֶד" וְגוֹ'. פּוֹצֵא בּוֹ, "וְהָ" אָמַר לָכֶם לֹא תִסִּיפוּן", וְהִיכֹן אָמַר, (להלן יד, יג) "כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם". פּוֹצֵא בּוֹ, (ישעיה סה, כה) "זָאֵב וְטֹלָה יִרְעוּ כְּאֶחָד", וְהִיכֹן דִּבֶּר, "וְהִשְׁפַּתִּי חַיָּה רָעָה". פּוֹצֵא בּוֹ, (מ"א יא, ב) "מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר ה' וְגוֹ' לֹא תִבְאוּ בָהֶם", וְהִיכֹן אָמַר, (דברים ז, ג) "וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם". פּוֹצֵא בּוֹ, (מ"א ח, יב) "אֲזַ אָמַר שְׁלֹמֹה", וְהִיכֹן אָמַר, "כִּי בָעֵנָן אֲרָאָה עַל הַכְּפָרֹת". פּוֹצֵא בּוֹ, (מלאכי ג, יז) "וְהָיוּ לִי אֲמַר ה'", וְהִיכֹן אָמַר, "וְהָיִיתֶם לִי סִגְלָה". פּוֹצֵא בּוֹ, (ישעיה יג, ז) "כֹּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי" וְגוֹ', וְהִיכֹן דִּבֶּר, (דברים כח, י) "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ" וְגוֹ'. פּוֹצֵא בּוֹ, "וְגַם מִהֶם אֶקַּח לְכַהֲנִים" וְגוֹ', וְהִיכֹן דִּבֶּר (דברים כט, כח) "הַנִּסְתַּרְתָּ לָּהּ אֱלֹהֵינוּ".

כו רמז רח וְהִיָּה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם. בְּשׁוֹרָה רָעָה נִתְבַּשְׂרוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שְׁעָה, שְׁסוּף עֲתִידָה תוֹרָה לְהִשְׁתַּכַּח. וַיֵּשׂ אוֹמְרִים, בְּשׁוֹרָה טוֹבָה נִתְבַּשְׂרוּ, לְרֹאוֹת בְּנִים וּבְנֵי בְנִים.

כז וַיִּקְדּוּ הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲווּ. לָמָּה הִשְׁתַּחֲווּ, לָפִי שֶׁנֶּאֱמַר (להלן יג, יח) "וַחֲמָשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל", אֶחָד מִחַמְשָׁה, וַיֵּשׂ אוֹמְרִים, אֶחָד מִחַמְשָׁים, וַיֵּשׂ אוֹמְרִים, אֶחָד מִחַמֵּשׁ מֵאוֹת. רַבִּי נְהוֹרָאִי אוֹמֵר, הָעֶבֶדְהָ, אֶחָד מִחַמֵּשׁ מֵאוֹת לֹא עָלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל טז, ז) "רַבְּבָה כְּצִמְחַ הַשְּׂדֵה" וְגוֹ', וְאוֹמֵר "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ", שֶׁהִיָּתָה הָאִשָּׁה יוֹלְדָת שֵׁשָׁה בְּכָרֶס אֶחָד, וְאֶת אוֹמֵר, אֶחָד מִחַמֵּשׁ מֵאוֹת עָלוּ, וְאִימְתִי מֵתוּ בְּשִׁלוּשָׁה יָמֵי אֶפְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל י, כג) "לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אַחִיו", שֶׁהָיוּ קוֹבְרִין אֶת מֵתֵיהֶן וְהוֹדוּ וְשִׁבְחוּ שֶׁלֹּא רָאוּ אוֹיְבֵיהֶם מִפְּלֹתָם וַיִּשְׁיִשׁוּ.

וְאִמְרָתָם זָבַח פֶּסַח. שְׁנֵי רַבּוֹתֵינוּ, כָּל הַזְּבָחִים שֶׁנִּזְבְּחוּ שֶׁלֹּא לְשִׁמּוֹן כְּשִׁרְיֹן אֶלָּא שֶׁלֹּא עָלוּ לְבַעֲלִים לְשֵׁם חוֹבָה חוּץ מִן הַפֶּסַח וְהַחֲטָאֵת. וּפְסַח מִנְלוֹ, דְּכַתִּיב "שְׁמֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאֲבִיב וְעֲשִׂיתָ פֶּסַח", שֶׁיְהִי כָּל עֲשִׂיתְךָ לְשֵׁם פֶּסַח. אֲשֶׁכַּחן שְׁנוּי קֹדֶשׁ, שְׁנוּי בְּעָלִים מִנְלוֹ, וְאִמְרָתָם זָבַח פֶּסַח הוּא, שֶׁתִּהְיֶה זְבִיחָה לְשֵׁם פֶּסַח, אִם אֵינוֹ עֲנִין לְשְׁנוּי קֹדֶשׁ. דְּנִפְקָא לִיהַ מִהֶתֵּם, תִּנְהוּ לְעֲנִין שְׁנוּי בְּעָלִים. אֲשֶׁכַּחן לְמִצְוָה, לְעַכְבַּ מִנְלוֹ, הוּא, לְעַכְבַּ, בֵּין הָכָא וּבֵין הָכָא אֲשֶׁכַּחן זְבִיחָה, שְׂאֵר עֲבוֹדוֹת מִנְלוֹ, הוֹאִיל וְגַלִּי גַלִּי, רַב אֲשִׁי אָמַר, הוֹאִיל וְגַלִּי גַלִּי לֹא אִמְרִינוּ, אֶלָּא מִנְלוֹ, דְּכַתִּיב (ויקרא ז, לו) "זֹאת הַתּוֹרָה לְעֹלָה לְמִנְחָה" וְגוֹ', וְתִנְיָא (שם לח) "בַּיּוֹם צוֹתוֹ", זֶה בְּכוֹר וּמַעֲשֶׂר וּפְסַח הַקִּישׁוֹ הַכְּתוּב לְשִׁלְמִים, מֵהַ שְׁלְמִים בֵּין שְׁנוּי קֹדֶשׁ בֵּין שְׁנוּי בְּעָלִים לְמִצְוָה, אֵף כָּל בֵּין שְׁנוּי קֹדֶשׁ בֵּין שְׁנוּי בְּעָלִים בְּעֵינֵינוּ לְמִצְוָה, וְכִשְׁלְמִים, מֵהַ

שְׁלָמִים לֹא חִלְקֶת בֵּהוּ בֵּין זְבִיחָה לְשָׂאֵר עֲבוֹדוֹת לְמִצְוָה, אִף פָּסַח לֹא תִחַלֵּק בּוֹ בֵּין זְבִיחָה לְשָׂאֵר עֲבוֹדוֹת לְעֵבֶב, וְאֵלָּא הוּא לְמָה לִי, לְכַדְתִּינָּא, כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר הוּא בְּזְבִיחָה אֵינוֹ אֵלָּא לְעֵבֶב, אֲבָל אֲשֶׁם לֹא נֶאֱמַר בּוֹ הוּא אֵלָּא לְאַחַר הַקְּטָרֶת אֲמוּרִין, הוּא עֲצָמוֹ שֶׁלֹּא הוּקְטְרוּ אֲמוּרֵיו כְּשֶׁר.

רָבוּ גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, כָּל מִי שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בְּפִסַּח לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ, אֵלּוּ הֵן, פָּסַח, מִצָּה וּמְרוֹר. פָּסַח עַל שׁוֹם מָה, עַל שׁוֹם שֶׁפָּסַח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר וְאֲמַרְתֶּם זֶבַח פָּסַח וְגוֹ'. מְרוֹר זֶה עַל שׁוֹם מָה, עַל שׁוֹם שֶׁמְרָרוּ הַמִּצְרַיִם אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּמְרָרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה" וְגוֹ'. מִצָּה זֶה עַל שׁוֹם שֶׁנֶּאֱמַר (לְהִלֵּךְ פְּסוּק לט) "וַיֹּאפֵנוּ אֶת הַבָּצֵק" וְגוֹ'.

רַבִּי יוֹסִי הַגִּלְגִּילִי אוֹמֵר, רְאוּיִין הָיוּ יִשְׂרָאֵל כְּלֵיָה בְּמִצְרַיִם עַד שֶׁגָּמַר הָאֲחֵרוֹן אֶת פְּסָחוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וְאֲמַרְתֶּם זֶבַח פָּסַח וְגוֹ'. לְלַמֶּדֶךָ שֶׁכָּל מִי שֶׁרוּאָה וְשׁוֹמֵעַ נְסִים שֶׁעָשָׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל צְרִיךְ לִתֵּן שִׁבְחַת וְהוֹדָאָה שֶׁנֶּאֱמַר (לְהִלֵּךְ יח, ח י) "וַיִּסְפָּר מֹשֶׁה לְחַתְּנָו, וַיַּחֲדֵד יִתְרוֹ, וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בְרוּךְ ה'".

כח וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לִיתֵן שְׂכָר לְעֹשֵׂיָהּ וְשְׂכָר לְהַלִּיכָהּ. וַיַּעֲשׂוּ. וְכִי כָּבַר עָשׂוּ, אֵלָּא מִכָּאן שֶׁקִּבְלוּ עָלֵיהֶן לְעֲשׂוֹת וְהַעֲלָה עֲלֵיהֶם הַמְּקוֹם כְּאֵלּוֹ עָשׂוּ.

כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן כֹּן עָשׂוּ. לְהוֹדִיעַ שְׂבָחוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל. שֶׁכָּשֶׁם שֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן כֹּן עָשׂוּ, דָּבָר אַחֵר, מַה תִּלְמוּד לּוֹמַר כֹּן עָשׂוּ, אֵלָּא מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן כֹּן עָשׂוּ.

כט וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה. יוֹצְרוֹ חִלְקוֹ לְמָה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (לְעִיל א, ד) "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר ה' כְּחַצֵּת הַלַּיְלָה", וְכִי אֶפְשָׁר לְבָשֶׁר וְדָם לְעַמֵּד עַל חֲצִיו שֶׁל לַיְלָה, אֵלָּא מִכָּאן יוֹצְרוֹ חִלְקוֹ. רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתִירָא אוֹמֵר, הַיּוֹדֵעַ שְׁעוֹתָיו וְעֵתוֹתָיו הוּא חִלְקוֹ.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, נֶאֱמַר כָּאן לַיְלָה וְנֶאֱמַר לְהִלֵּךְ "לַיְלָה" מָה לַיְלָה הָאֲמוּר כָּאן עַד חֲצוֹת אִף לַיְלָה הָאֲמוּר לְהִלֵּךְ עַד חֲצוֹת.

וְהִי הַכֹּה, שׁוֹמֵעַ אֲנִי עַל יְדֵי מְלֶאֶךְ אוֹ עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, תִּלְמוּד לּוֹמַר (לְעִיל פְּסוּק יב) "וְהַפִּיתִי כָל בְּכוֹר", לֹא עַל יְדֵי מְלֶאֶךְ וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ.

וה' הִכָּה כָּל בְּכוֹר, אֶפְלוּ מִמְקוֹמוֹת אַחֲרִים בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם שֶׁהוּן בְּמִקְוֹמוֹת אַחֲרִים מִנֵּן, תִּלְמוּד לומר "לְמַפָּה מִצְרַיִם בְּבְכוֹרֵיהֶם". בְּכוֹרֵי חֶסֶד, פּוֹט, כּוֹשׁ וְלוֹד מִנֵּן, תִּלְמוּד לומר (שם עח, נא) "וַיֵּךְ כָּל בְּכוֹר בְּמִצְרַיִם רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאֶהְלֵי חֶסֶד".

מִבְּכֹר פְּרָעָה. בָּא הַפְּתוּב לְלַמֵּד עַל פְּרָעָה שֶׁהוּא בְּכוֹר. אוּלַּא בָּא הַפְּתוּב אֶלָּא לְלַמֵּד עַל בְּנוֹ שֶׁהוּא בְּכוֹר, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר הַיֵּשֵׁב עַל כֶּסֶאֱ הָרִי בְּנוֹ אָמַר, הָא מַה תִּלְמוּד לומר מִבְּכֹר פְּרָעָה, בָּא הַפְּתוּב לְלַמֵּד עַל פְּרָעָה שֶׁהוּא בְּכוֹר, וְהוּא נִשְׁתַּיֵּר מִכָּל הַבְּכוֹרוֹת וְעָלִיו הַפְּתוּב אוֹמֵר וְאוֹלָם (לעיל ט, טז) "בְּעֵבֹר זֹאת הִעֲמַדְתִּיךָ". בְּעַל צָפוֹן נִשְׁתַּיֵּר מִכָּל הַיְרָאוֹת בְּשִׁבִיל לְפָתוֹת לְבָן שֶׁל מִצְרַיִם עָלִיו הוּא אוֹמֵר "מִשְׁגִּיא לְגוֹיִם וַיֵּאבְדֵם".

עַד בְּכוֹר הַשָּׁבִי, וְכִי שְׁבוּיִים מַה חֲטָאוּ, אֶלָּא שֶׁלֹּא יְהוּ הַשְּׁבוּיִים אוֹמְרִים יְרָאֲתֶם הַבִּיאָה עָלֵיהֶן אֶת הַפְּרָעוֹת, קִשָּׁה יְרָאֲתֶנּוּ שְׁעַמְדָּה עַל עֲצָמָה, קִשָּׁה יְרָאֲתֶנּוּ שֶׁלֹּא שְׁלֹטָה בְּנוֹ (אֶת) הַפְּרָעוֹת. לְלַמֵּד שֶׁכָּל גְּזֵרוֹת שֶׁהִיָּה פְּרָעָה גּוֹזֵר עַל יִשְׂרָאֵל הִיוּ הַשְּׁבוּיִים שְׂמֵחִין בָּהֶן. וְעָלֵיהֶן הַפְּתוּב אוֹמֵר (משלי יז, ה) "שְׂמֵחַ לֹאִיד לֹא יִנְקָה", וְאוֹמֵר (שם כד, יז) "בְּנֶפֶל אוֹיְבֶךָ אֵל תִּשְׂמַח" וְגו'. וְכַתִּיב "בֶּן אָדָם יַעַן אֲשֶׁר אָמְרָה צַר עַל יְרוּשָׁלַם הָאֵח"י, מַהוּ אוֹמֵר (שם ג) "הִנְנִי עֹלֵךְ צַר וְהַעֲלִיתִי עֲלֵךְ גּוֹיִם" וְלֹא שְׁבוּיִין בְּלִבָּד הִיוּ אֶלָּא אֶפְלוּ עֲבָדִים וְשִׁפְחוֹת, שְׁנֵאֲמַר "עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה". וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה, וְכִי בְּהֵמָה מַה חֲטָאָה, אֶלָּא שֶׁלֹּא יְהוּ הַמִּצְרַיִם אוֹמְרִים יְרָאֲתֶנּוּ הַבִּיאָה עָלֵינוּ אֶת הַפְּרָעוֹת, קִשָּׁה יְרָאֲתֶנּוּ שְׁעַמְדָּה לְעֲצָמָה וְלֹא שְׁלֹטָה בָּהַ פְּרָעוֹת.

ל וַיִּקַּם פְּרָעָה לִילָה. שׁוֹמֵעַ אֲנִי בְּשִׁלְשׁ שְׁעוֹת, שֶׁכֵּן דָּרָךְ הַמְּלָכִים לְעַמֵּד עַל שְׁלֹשׁ שְׁעוֹת, תִּלְמוּד לומר לִילָה, אִי לִילָה שׁוֹמֵעַ אֲנִי עַל יְדֵי שָׂרִים וְשָׂרוֹת תִּלְמוּד לומר הוּא וְכָל עֲבָדָיו וְכָל מִצְרַיִם, מַגִּיד שֶׁהִיָּה פְּרָעָה מְחַזֵּר עַל כָּל בְּתֵי עֲבָדָיו וְעַל כָּל בְּתֵי מִצְרַיִם וּמַעֲמִידוֹ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמְקוֹמוֹ.

וַתְּהִי צַעֲקָה גְדוֹלָה בְּמִצְרַיִם, כְּעֵנֶן שְׁנֵאֲמַר (לעיל יא, ו) "[וְהִתְהַלְּלָה] צַעֲקָה גְדוֹלָה".

כִּי אֵין בֵּית וְגו', רַבִּי נֵתָן אוֹמֵר, וְכִי לֹא הָיָה שָׁם בֵּית שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם בְּכוֹר, אֶלָּא מִכֵּיִן שֶׁהָיָה [הַבְּכוֹר] לְאֶחָד מֵהֶן מֵת הָיָה עוֹשֶׂה אִיקוּנִין שְׁלוֹ וּמַעֲמִידָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְאוֹתוֹ הַיּוֹם נִשְׁחַקְתָּ וְנִדְּקָתָּ וְנִזְנְרָתָּ, וְהָיָה אוֹתוֹ הַיּוֹם קִשָּׁה בְּעֵינֵיהֶן כְּאֵלוֹ אוֹתוֹ הַיּוֹם קְבֹרוֹהוּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהִיוּ הַמִּצְרַיִם קוֹבְרִין בְּתוֹךְ בְּתֵיהֶן וְהִיוּ הַכְּלָבִים נִכְנָסִין דָּרָךְ הַכּוֹכִין וּמְחַטְטִין וּמוֹצִיאִין אֶת הַבְּכוֹרוֹת מִתּוֹךְ כּוֹכֵיהֶן וּמְתַעֲתְעִים בָּהֶן וְקִשָּׁה הָיָה בְּעֵינֵיהֶן כְּאֵלוֹ אוֹתוֹ הַיּוֹם קְבֹרוֹם.

לא-לב ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי. ויאמר קומו צאו. אמר לו משה, מוזקרו אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא, שנאמר (לעיל פסוק כב) "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר". דבר אחר, ויקרא למשה ולאהרן למה נאמר, לפי שהוא אומר "ויאמר לו פרעה לך מעלי" וגו' "ויאמר משה כן דברת", יפה דברת, בזמנו דברת "לא אסיף עוד ראות פניך" אלא (לעיל יא, ח) "וירדו כל עבדיך אלה אלי" שאין תלמוד לומר אלא שסופו עתיד לירד בראשונה אלא שמשה חלק כבוד למלכות.

(לעיל פסוק כז) "ויקד העם וישתחווי" (כתוב ברמז קע"ח).

תנו רבנן, כל אותו ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היה יום שלא נשבה בו רוח צפונית בחצי הלילה, שנאמר ויהי בחצי הלילה וה' הפה כל בכור. מאי תלמודא, הא קא משמע לן דעת רצון מלתא היא.

ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו. היה פרעה הולך בלילה ומסבב בכל שוק ושוק ואמר היכן הוא משה והיכן הוא דר, והיו בניהם של ישראל משחקים בו ואומרים לו, פרעה, להיכן אתה הולך, והוא אומר להם למשה אני מבקש, והם אומרים כן הוא דר, ומשחקים בו עד שעמד עליו. אמר, קומו צאו מתוך עמי, אמר לו משה, וכי גנבי אנו, הקדוש ברוך הוא אומר לנו (לעיל פסוק כב) "לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר". אמר לו, בבקשה ממה קומו צאו. אמר לו משה, למה אתה מטריח הרבה, אמר לו שאני בכור, מתגרא אני שמה אמות. אמר לו משה, אל תתגרא לגדולה מזו אתה מתקן ולא תאמר שפרעה לבד היה דוחק, אלא כל מצרים היו דוחקין, שנאמר ותחזק מצרים אמר להם הקדוש ברוך הוא, חייכם, אין כלכם מתים כאן אלא בים. למה לא מתו כלם במפת בכורות אלא בים. אמר רבי שמואל בר נחמני, בערמה באו מצרים על ישראל, אמרו, אם משעבדים אנו אותם באש יכול אלהיהן להביא עלינו אש מלמעלה כשם שהביא על הסדומים. אלא נשבע שלא יביא מבול, בואו ונשעבדו במים. אמר להם הקדוש ברוך הוא אני נשבעתי שאיני מביא עוד מבול לעולם, חייכם, אותו האנשים הולכין למבול שנאמר (תהלים סג, יא) "יגירוהו על ידי חרב", אותו האנשים נגררין והולכין מעצמן לים. (שם) "מנת שעלים יהיו" אמר שלמה "אחזו לנו שועלים".

(כתוב ברמז פ"ו).

קומו צאו. מלמד שהיה פרעה דופק, על פתחו של משה ואהרן, אמרו לו, הא שוטה, בלילה אנו יוצאים. אמר להם, קומו צאו. אמרו לו, וכי גנבים אנחנו בבקר

אָנוּ יוֹצְאִין, אָמַר הָרִי מִתּוֹ כָּל מִצְרִים, שְׁנֹאֲמַר (להלן פסוק לג) "כִּי אָמְרוּ בְּלִנּוּ מֵתִים". אָמְרוּ לוֹ, וּמִבְקֵשׁ אֶתְּהָ לְכָלוֹת אֶת הַמִּכָּה הַזֹּאת מִמֶּךָ, אָמַר, הָרִי אֶתְּם בְּרִשׁוֹתְכֶם הָרִי אֶתְּם עֲבָדֵי שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. הַתְּחִיל פְּרַעַה צוֹחַ, לְשַׁעֲבֵר הֵייתֶם עֲבָדֵי, אֲבָל עֲכָשׂוּ הָרִי אֶתְּם בְּנֵי חוּרִין, הָרִי אֶתְּם בְּרִשׁוֹתְכֶם, צְרִיכִין אֶתְּם לְהִלָּל לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁאֶתְּם עֲבָדֵי, שְׁנֹאֲמַר (תהלים קיג, א) "הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עֲבָדֵי ה'".

"גַּם אֶתְּהָ תִתֵּן בְּיַדְנוּ" (פְּתוּב בְּרָמְזוֹ צ"ב).

קוֹמוּ צְאוּ. אֲנִי אֶמְרָתִי "מִי וְמִי הַהֲלָכִים" וְאֶתְּם אוֹמְרִים, (שם ט) "בְּנִעְרֵינוּ וּבְזִקְנֵינוּ" וְגו'. קוֹמוּ צְאוּ אֲנִי אֶמְרָתִי (שם כד) "צֹאנְכֶם וּבְקִרְכֶם יֵצֵא", וְאֶתְּם אוֹמְרִים "וְגַם מִקְּנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ", גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקִרְכֶם קָחוּ, אֶתְּהָ אָמַר (שם כה) "גַּם אֶתְּהָ תִתֵּן בְּיַדְנוּ" קָחוּ (מה) [כַּאֲשֶׁר] (ש) דְּבִרְתֶּם וְלָכוּ וּבִרְכֹתֶם גַּם אֲתִי, הַתְּפַלְלוּ עָלַי כִּדֵי שְׁתַּכְלֶה מִמֶּנּוּ הַפְּרַעְנוֹת.

לג וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעָם. מִגִּיד שֶׁהָיוּ מִבְּהִילִין אוֹתָן וְטוֹרְדִין אוֹתָן לְצֵאת. כִּי אָמְרוּ בְּלִנּוּ מֵתִים. אָמְרוּ, לֹא כְּגִזְרַת מִשֶּׁהָ, מִשֶּׁהָ אָמַר (לעיל יא, ה) "וַיִּמַּת כָּל בְּכוֹרֵי", וְהָיוּ סְבוּרִין מִי שֵׁישׁ לוֹ אַרְבָּעָה אוֹ חֲמִשָּׁה בָּנִים לְאַחַד מֵהֶן לֹא הָיָה אֶחָד מֵת אֲלֵא הַבְּכוֹר שְׁבָהוּ. וְהוּן לֹא הָיוּ יוֹדְעִין שֶׁנִּשְׁתַּיְהוּ חֲשׂוֹדוֹת עַל הָעֲרִיּוֹת וְהָיוּ כְּלוֹן בְּכוֹרוֹת מְרוֹקִים אַחֲרֵיהֶם. הוּן עָשׂוּ בִּסְתֵר וְהַמְּקוֹם פְּרִסְמֵן בְּגִלוּי. וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וְמָה אִם מִדַּת פְּרַעְנוֹת הַמְּעַטָּה הָעוֹשֶׂה בִּסְתֵר הַמְּקוֹם מִפְּרִסְמוֹ בְּגִלוּי, קַל וְחֹמֶר לְמִדַּת טוֹבָה הַמְּרַבָּה.

לד וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת בְּצֻקוֹ טָרֵם יַחְמֹץ, מִגִּיד שֶׁלְּשׁוֹ אֶת הָעִיסָה וְלֹא הִסְפִּיקוּ לְחַמְצָה עַד שֶׁנִּגְאָלוּ. וְכֵן אֶתְּהָ מוֹצֵא לְעֵתִיד לְבֹא מֵהוּ אוֹמַר "יִשְׁבּוֹת מַעִיר מְלוּשׁ בְּצֻק עַד חֲמֻצָתוֹ. מִשְׁאַרְוֹתֶם אֵלּוּ שְׁיִירֵי מִצָּה וּמְרוֹר אוֹ אֵינּוּ אֲלֵא שְׁיִירֵי פְּסָחִים. כְּשֶׁהוּא אוֹמַר (לעיל פסוק י) "וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בְּקָר", הָרִי שְׁיִירֵי פְּסָחִים אֲמוּרִים הָאֵל מֵהַ תִּלְמוּד לומר מִשְׁאַרְוֹתֶם, אֵלּוּ שְׁיִירֵי מִצָּה וּמְרוֹר. צְרָרַת בְּשִׁמְלַתֶם. רַבִּי נִתָּן אוֹמַר, וְכִי לֹא הָיָה שֶׁסָּם בְּהִמָּה וְהִלָּא כְּבָר נֹאֲמַר "וְגַם עָרַב רַב עִלָּה אֶתְּם" וְגו', וְמֵהַ תִּלְמוּד לומר צְרָרַת בְּשִׁמְלַתֶם עַל שְׁכַמֶּם, אֲלֵא שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִחֻבְבִּין אֶת הַמִּצּוֹת.

לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְּדַבַּר מִשֶּׁהָ. וְכִי מָה אָמַר לְהוּ מִשֶּׁהָ לְיִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, הָרִי הוּא אוֹמַר (לעיל יא, ב) "דְּבַר נָא בְּאֲזְנֵי הָעָם", וְכֵן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּשְׁאַלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶּסֶף וְכֵלֵי זָהָב וּשְׁמָלוֹת, שְׁאִין תִּלְמוּד לומר שְׁמָלוֹת, אֲלֵא מִכָּאן שֶׁהַכֶּסֶף הָיָה חֲבִיבָה עֲלֵיהֶן יוֹתֵר מִן הַכֶּסֶף וּמִן הַזָּהָב, אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן חֲבִיב.

לו וה' נתן את חן העם וגו' וישאילום. כמשמעו, לא הספיק לומר השאילני עד שהוא מוציא ונותן לו, דברי רבי ישמעאל. רבי יוסי הגלילי אומר, האמינו בהם משלשת ימי אפלה, שהיו אומרים, ומה אם בשעה שהיינו באפלה והן באורה לא נחשדו ועכשיו הן נחשדו. רבי אליעזר אומר, רוח הקדש שרתה עליהן והיא אומר לו השאילני בליד המנח לך במקום פלוני והלה מוציא ונותן לו. ואין חן אלא רוח הקדש, שנאמר (זכריה יב, י) "ושפכתי על בית דויד רוח חן ותחנונים". רבי נתן אומר, אין צריך לומר וישאילום אלא מה שלא שאלו היו משאילין אותן, וכך היה אומר תן לי חפץ פלוני, והיה אומר להם, טל לך זה ואחר פיוצא בו.

וינצלו את מצרים. מגיד שהעבדה זרה שלהם נתכה ובטלה וחוזרת לכתחלה.

ומנין שבזת הים גדולה מבזת מצרים, שנאמר "ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים". "עדי" זו בזת מצרים, "עדיים זו בזת הים", (תהלים סח, יד) "כנפי יונה נחפה בכסף" זו בזת מצרים. "ואברותיה בירקרק חרוץ" זו בזת הים, (שה"ש א, יא) "תורי זהב נעשה לך" זו בזת הים. "עם נקדות הכסף", זו ביזת מצרים.

וישאילום. מלמד שהשאילום בעל כרחם. אפא דאמרי, בעל כרחיהו דמצרים, דכתיב (תהלים סח, יג) "וינות בית תחלק שלל", ואפא דאמרי, בעל כרחיהו דישראל, משום טרחא וינצלו את מצרים. אמר רבי אסי שעשאוה כמצולה שאין בה דגים. רבי שמעון בן לקיש אמר, כמצודה שאין בה דגן.

לז- לח ויסעו בני ישראל מרעמסס סבתה. מרעמסס לסכות מהלך ארבעים פרסה הולך קולו של משה מהלך ארבעים (פרסה) [יוס]. ואל תתמה הרי הוא אומר (לעיל ט, ח ט) "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם וגו' והיה לאבק על כל ארץ מצרים". והרי דברים קל וחמר, וימה אם אבק שאין דרכו להלך הלך מהלך ארבעים (פרסה) [יוס] קל וחמר] לקול שדרכו להלך, כהרף עין. נסעו בני ישראל מרעמסס לסכות לקים מה שנאמר "ואשא אתכם על כנפי נשרים".

רמז רט סבתה. ספות ממש היו, שנאמר (בראשית לג, יז) "ויעקב נסע סבתה", דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים, אין ספות אלא מקום, שנאמר (להלן יג, כ) "ויסעו מספת ויחנו באתם", מה אתם מקום אף ספות מקום. רבי עקיבא אומר, אין ספות אלא ענני כבוד, שנאמר "כי על כל כבוד חפה ואין לי אלא לשעבר, לעתיד לבא מנין (שם ו) "וסכה תהיה לצל יומם", (שם לה, י) "ופדויי ה' ישבון" וגו', רבי נחמיה אומר סבתה, לפי שצריך למ"ד בתחלתו נתן לו ה"א בסופו.

כָּשֶׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רְגָלִי. כְּשֵׁשִׁים רַבּוּא, דְּבָרֵי רַבִּי יִשְׁמַעְיָאֵל שְׁנַאָמֵר (שה"ש ג, ז) "הִנֵּה מִטְתּוֹ שְׁלֹשְׁלֹמֹה" "הִנֵּה מִטְתּוֹ" שֶׁל מִי שְׁאָמֵר וְהִנֵּה הָעוֹלָם שְׁשִׁים רַבּוּא גְּבָרִים מִגְּבַרֵי יִשְׂרָאֵל "כִּלְמֵס אַחְזֵי חֶרֶב", (במדבר כא, יד) "עַל כֵּן יֵאָמֵר בְּסֵפֶר מְלַחְמַת הַיָּם", וְכַתִּיב "יַעֲלִזוּ חֲסִידִים בְּכַבּוּד רּוּמָמוֹת אֶל בְּגָרוֹנָם לַעֲשׂוֹת נִקְמָה בְּגוֹיִם לְאַסֵּר מְלַכֵּיהֶם בְּזִקִּים" לְבַד מִטָּף לְבַד מִנְּשִׁים (טף) וְקִטְנִים, רַבִּי יוֹנָתָן אֹמֵר, מֵאָה וְשֵׁשִׁים רַבּוּא, לְבַד מִטָּף (וְנָשִׁים) לְבַד מִנְּשִׁים טָף וְזִקְנִים. וְגַם עָרַב רַב עָלָה אֶתָּם, מֵאָה וְעֶשְׂרִים רַבּוּא, דְּבָרֵי רַבִּי יִשְׁמַעְיָאֵל. רַבִּי עֲקִיבָא אֹמֵר, מֵאֵתָּם וְאַרְבָּעִים רַבּוּא, רַבִּי יוֹנָתָן אֹמֵר, שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשֵׁשִׁים רַבּוּא, וְצֵאן וּבָקֵר מִקְנֵה כְּבָד מֵאֵד, עָלֵיהֶם אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ "וְאַחֲרָי כֹּן יֵצְאוּ בְּרַכְשׁ גְּדוֹל", עִם יֵצִיאָתָם מִמִּצְרַיִם אֲנִי מִמְּלֶאֶם כְּסָף וְזָהָב.

לט וַיֵּאָפוּ אֶת הַבָּצֵק. מִגִּיד שְׁלֹשׁוֹ אֶת הָעֶסָה וְלֹא הִסְפִּיקוּ לְחַמְצָה עַד שְׁנַגְּאֵלוּ. וְכֵן אֶתָּה מוֹצֵא לְעֵתִיד לְבֹא מֵהוּ אֹמֵר (הושע ז, ד) "יִשְׁבּוֹת מְעִיר מְלוּשׁ בָּצֵק עַד חֲמֻצָתוֹ".

עֲגַת מִצּוֹת, אִין עֲגַת אֶלָּא חֲרָרָה שְׁנַאָמֵר (יחזקאל ד, יב) "וְעֲגַת שְׁעָרִים תִּאֲכַלְנָה" וְאֹמֵר (מ"א יז, יג) "עֲשֵׂי לִי מִשֵּׁם עֲגָה קִטְנָה". יֵס גְּדוֹל נַעֲשֶׂה לָהֶם בְּחֲרָרָה שְׁהִיוּ אוֹכְלִין מִמֶּנָּה שְׁלֹשִׁים יוֹם עַד שְׁיִרַד לָהֶם הַפֶּן.

כִּי גֵרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם. שׁוֹמֵעַ אֲנִי מֵאֲלֵיהֶם תִּלְמוּד לּוֹמֵר וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמֵה עַד שְׁנַגְּאֵלוּ. וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם. לְהוֹדִיעַ שְׁבָחוֹן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא אָמְרוּ לְמוֹשֶׁה הֵי אֵדָּ אֲנִי יוֹצֵאִין לְמִדְבָּר וְאִין בְּגִדֵינוּ מִחִתָּה לְדָרְדָּ, אֶלָּא הָאֲמִינוּ וְהִלְכוּ אַחֲרַי מִשָּׁה. עָלֵיהֶם מִפְּרֹשׁ בְּקִבְלָה "הֲלֵדָּ וְקִרְאָתָּ בְּאֲזִנֵי יְרוּשָׁלַיִם" וְגוֹ'. מֵה שְׁכָר נִטְלוּ עַל כָּדָּ, (שם ג) "קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לֵה" וְגוֹ'.

מ רמז רי וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כְּתוּב אֶחָד אֹמֵר שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְכַתוּב אֶחָד אֹמֵר "וְעַבְדוּם וְעֵנּוּ אֶתָּם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה", כִּי צַד יִתְקִימוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים הִלְלוּ. שְׁלֹשִׁים שָׁנָה עַד שֶׁלֹּא נוֹלַד יִצְחָק נְגִזְרָה גְּזָרָה בֵּין הַבְּתָרִים רַבִּי אֹמֵר, כְּתוּב אֶחָד אֹמֵר "וְעַבְדוּם וְעֵנּוּ אֶתָּם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" וְכַתוּב אֶחָד אֹמֵר (שם טז) "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה" כִּי צַד יִתְקִימוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים הִלְלוּ. אִם יַעֲשׂוּ תִשׁוּבָה גּוֹאֲלִים אֲנִי לְדוֹרוֹת וְאִם לֹא גּוֹאֲלִים אֲנִי לְשָׁנִים.

וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (כְּתוּב בְּרִמְזוֹ ז).

מא וַיְהִי מִקֶּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְגוֹ'. מִגִּיד שְׁכִינּוֹן שְׁהִגִּיעַ הַקֶּץ לֹא עָכְבוּ הַמְּקוֹם כְּהֲרֹף עֵין. בְּט"וֹ בְּנִיסוֹן נִדְבָר עִם אַבְרָהָם בֵּין הַבְּתָרִים, בְּט"וֹ בְּנִיסוֹן נוֹלַד יִצְחָק, שְׁנַאָמֵר

וַיְהִי מִקֶּזֶךְ, קֶזֶךְ אֶחָד לְכָלֵן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר וַיְהִי בְעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת ה'. וְכֵן אֶתְּהָ מוֹצֵא שְׁכָל זְמַן שֵׁיִשְׂרָאֵל מִשְׁעַבְדִּים שְׁכִינָה מִשְׁעַבְדַּת עַמְהוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלֵיהֶם" וְגו' וְכִשְׁנִינְגָלוּ מֵהָ הוּא אוֹמֵר (שם) "וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטֹהַר". וְאוֹמֵר (ישעיה סג, ט) "בְּכָל צָרְתֶם לוֹ צָר". אֵינִי לִי אֶלָּא צָרַת צְבוֹר, צָרַת יְחִיד מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמֵר (תהלים צא, טו) "יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֶהוּ" וְגו'. וְאוֹמֵר "וַיִּקַּח אֲדֹנָי יוֹסֵף אֶת־וַיִּסֵּף וַיֵּט אֵלָיו חֶסֶד". וְכֵן הוּא אוֹמֵר "מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לָּךְ מִמִּצְרַיִם גוֹיִם וְאֱלֹהֵיהֶם" רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, אֱלוּלֵי הַדָּבָר פְּתוּב אֵי אֶפְשָׁר לְאֶמְרוּ, כְּבִיכּוֹל אֶמְרוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַמָּקוֹם עַצְמְךָ פְּדִיתָ. וְכֵן אֶתְּהָ מוֹצֵא שְׁכָל מָקוֹם שְׁגָלוּ יִשְׂרָאֵל כְּבִיכּוֹל שְׁכִינָה גְלַתְהָ עַמְהֶם. גָּלוּ לְמִצְרַיִם שְׁכִינָה עַמְהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א ב, כז) "הִנְגַּלְתָּ נִגְלִיתִי אֶל בֵּית אַבְיָד" וְגו', גָּלוּ לְבָבֶל שְׁכִינָה עַמְהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מג, יד) "לְמַעַנְכֶם שְׁלַחְתִּי בְּבֶלְהָ". גָּלוּ לְעֵילָם שְׁכִינָה עַמְהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַשְׁמַתִּי כֶסֶף בְּעֵילָם". גָּלוּ לְאֶדּוֹם שְׁכִינָה עַמְהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סג, א) "מִי זֶה בָּא מֵאֶדּוֹם". וְכִשְׁהֵם חוֹזְרִין שְׁכִינָה חוֹזְרַת עַמְהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל, ג) "וַיִּשָּׁב ה' אֶת־שְׁבוּתְךָ" אֵינּוּ אוֹמֵר אֶלָּא "וַיִּשָּׁב ה' אֱלֹהֶיךָ" וְאוֹמֵר (שה"ש ד, ח) "אֶתִּי מִלְּבָנוֹן כְּלָה" וְכִי מִלְּבָנוֹן הִיא בָּאָה, וְהֵלֵא לְלִבְנוֹן הִיא עוֹלָה מֵהָ תִּלְמוּד לֹמֵר "אֶתִּי מִלְּבָנוֹן" אֶלָּא כְּבִיכּוֹל אֵנִי וְאֶת עוֹלִין מִלְּבָנוֹן.

מב לֵיל שְׁמַרִים הוּא לֵה'. בּוֹ נִגְאָלוּ בּוֹ עֲבִידֵין לְהַגָּאֵל, דְּבַרִי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר הוּא הַלִּילָה הַזֶּה לֵה'. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, בּוֹ נִגְאָל, אֶבֶל לְעֵתִיד לְבֵא אֵין נִגְאָלִין אֶלָּא בְּתַשְׁרִי, שֶׁנֶּאֱמַר "תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בְּכֶסֶה לְיוֹם חַגְנוֹ", מִפְּנֵי מֵה, "כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא". וּמֵה תִּלְמוּד לֹמֵר הַלִּילָה הַזֶּה לֵה', אֶלָּא הוּא הַלִּילָה שֶׁאֶמֶר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם, בְּלִילָה הַזֶּה אֵנִי גּוֹאֵל אֶת בְּנֵיךָ, וְכִשְׁהִגִּיעַ הַקֶּזֶךְ לֹא עִקְבוּ אֶפְלוֹ כְּהַרְף עֵין. שְׁמַרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדוֹרֵתָם. מִגִּיד שְׁכָל יִשְׂרָאֵל צְרִיכִין לְהַשְׁתַּמֵּר בּוֹ.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, בְּנִיֶסוֹן נִגְאָלוּ, בְּתַשְׁרִי עֲתִידִין לְהַגָּאֵל, דְּכַתִּיב (תהלים פא, ד) "תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר", וְכַתִּיב "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גְּדוֹל". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, בְּנִיֶסוֹן נִגְאָלוּ וּבְנִיֶסוֹן עֲבִידִין לְהַגָּאֵל, מֵאֵי טַעְמָא, לֵיל שְׁמַרִים הוּא לֵה', לִילָה הַמְּשֻׁמֵר וּבָא מִשְׁשֵׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית. וְאִידָךְ, לִילָה הַמְּשֻׁמֵר וּבָא מִן הַמְּזִיקִין.

תַּנּוּן הַתָּם, לֹא יִפְחַתּוּ לוֹ מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת, וְהִיכֵי קַיִימֵי רַבְּנָן וּמִתְקַנֵּי מִלְּתָא דְאֶתִּי בְּהָ לִידֵי סַכְנָה, וְהַתְּנִיָא, לֹא יֵאכֵל תְּרֵי וְלֹא יִשְׁתֶּה תְּרֵי אֶמֶר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, אֶמֶר קָרָא, לֵיל שְׁמַרִים הוּא לֵה', לִילָה הַמְּשֻׁמֵר וּבָא מִן הַמְּזִיקִין.

מג-מה רמז ריא וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה (וְאֵל) וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח. יֵשׁ פְּרָשָׁה שֶׁהוּא כּוֹלֵל בְּתַחֲלָה וּפּוֹרֵט בְּסוֹף, פּוֹרֵט בְּתַחֲלָה וְכוֹלֵל בְּסוֹף (להלן יט, ו)

"וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת כְּהִנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ", פָּרַט (שם) "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כָּלֵל, "זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה", כָּלֵל, (שם) "וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדָמָה", פָּרַט זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח, כָּלֵל כָּל בֶּן נֹכַר לֹא יֹאכַל בּוֹ, פָּרַט (פָּרַט וְכָלֵל וּפָרַט אֵין בְּכָלֵל אֶלָּא מֵה שֶׁבִּפְרָט.

זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח. בְּפֶסַח מְצָרִים וּבְפֶסַח דּוֹרוֹת הַכְּתוּב מִדְּבַר דְּבָרֵי רַבִּי יֵאֻשְׁיָהּ. רַבִּי יוֹנָתָן אָמַר, בְּפֶסַח מְצָרִים הַכְּתוּב מִדְּבַר, אֵין לִי אֶלָּא פֶסַח מְצָרִים, בְּפֶסַח דּוֹרוֹת מַנִּין, תִּלְמוּד לּוֹמֵר (בַּמִּדְבָּר ט, ג) "כָּכֵל- חֻקֹּתַי וְכָכֵל מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ". נִם לּוֹ רַבִּי יֵאֻשְׁיָהּ, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה בְּפֶסַח מְצָרִים וּבְפֶסַח דּוֹרוֹת הַכְּתוּב מִדְּבַר, וּמֵה תִלְמוּד לּוֹמֵר "כָּכֵל חֻקֹּתַי וְכָכֵל מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ", אֶלָּא בָּהּ הַכְּתוּב לְלַמֵּד בּוֹ דְּבָרִים הַמְחַסְרִין בּוֹ אִיִּסי בֶּן עֲקֵבְיָא אֹמֵר, חֻקָּה הָאֲמוּרָה בְּפֶסַח אֵינָה אֶלָּא גּוּפּוֹ.

(ו) כָּל בֶּן נֹכַר לֹא יֹאכַל בּוֹ. אֶחָד יִשְׂרָאֵל מוֹמֵר וְאֶחָד גּוֹי בְּמִשְׁמַע, שֶׁנֶּאֱמַר "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים כָּל בֶּן נֹכַר עָרַל לֵב וְעָרַל בֶּשֶׂר לֹא יָבֹא אֶל מִקְדָּשִׁי".

(להלן פסוק מח) וְכָל עָרַל לֹא יֹאכַל בּוֹ, כָּל בֶּן נֹכַר לֹא יֹאכַל בּוֹ. מִשְׁמָדוֹת (פְּסוּלוֹת) [פּוֹסְלוֹת] בְּפֶסַח וְאֵין מִשְׁמָדוֹת (פְּסוּלוֹת) [פּוֹסְלוֹת] בְּתֵרוּמָה. וְאַצְטְרִיךְ, דָּאֵי כְּתַב רַחֲמָנָא עָרַל, מִשּׁוּם דְּלִית לֵיהּ מִילָה אֶבֶל בֶּן נֹכַר דָּאֵית לֵיהּ מִילָה אֵימָא לָא. וְאֵי אֲשַׁמְעִינּוּ בֶּן נֹכַר, מִשּׁוּם דָּאֵין לָבוּ לְשָׁמַיִם, אֶבֶל עָרַל דְּלָבוּ לְשָׁמַיִם אֵימָא לָא, צְרִיכָא. תּוֹשָׁב וְשֹׁכֵיר לֹא יֹאכַל בּוֹ, "בּוֹ" אֵינּוּ אוֹכֵל, אֶבֶל אוֹכֵל בְּמִצָּה וּמְרוֹר. וּמִלְתָּהּ אֹתוֹ אִזּוּ יֹאכַל בּוֹ, "בּוֹ", מִילַת זְכָרִיו וְעֵבְדִיו מְעַכְבֵּת וְאֵין מִילַת זְכָרִיו וְעֵבְדִיו מְעַכְבֵּת בְּתֵרוּמָה. (להלן פסוק מו) "וְעַצֶּם לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ", "בּוֹ" בְּכֶשֶׁר וְלֹא בְּפֶסוּל.

וְכָל עֶבֶד אִישׁ. אֵין לִי אֶלָּא עֶבֶד אִישׁ, עֶבֶד אִשָּׁה וְקָטָן מַנִּין תִּלְמוּד לּוֹמֵר מִקְנַת כֶּסֶף מִכָּל מְקוֹם.

אָמַר שְׁמוּאֵל, הַמִּפְקִיר עֶבְדוֹ יֵצֵא לַחֲרוּת וְאֵינּוּ צְרִיךְ גִּט שְׁחֵרוּר, שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת כֶּסֶף, עֶבֶד אִישׁ וְלֹא עֶבֶד אִשָּׁה אֶלָּא עֶבֶד שְׂיֵשׁ לָרַבּוּ רְשׁוּת עָלָיו קְרוּי עֶבֶד, שְׂאֵין לָרַבּוּ רְשׁוּת עָלָיו אֵין קְרוּי עֶבֶד.

וּמִלְתָּהּ אֹתוֹ אִזּוּ יֹאכַל בּוֹ מִגִּיד שְׁמִילַת עֶבְדִיו מְעַכְבֵּתוֹ מְלֶאכֶל בְּפֶסַח. אֵין לִי אֶלָּא מִילַת עֶבְדִיו, מִילַת זְכָרִיו מַנִּין הֲרִי אֲתֵה דָן, נֶאֱמַר כָּאֵן אִזּוּ וְנֶאֱמַר לְהֵלֵן "אִזּוּ", מֵה לְהֵלֵן מִילַת זְכָרִיו אֵף כָּאֵן מִילַת זְכָרִיו מֵה כָּאֵן מִילַת עֶבְדִיו אֵף לְהֵלֵן מִילַת עֶבְדִיו דְּבָרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. רַבִּי יֵשְׁמַעֵאל אֹמֵר, אֵין מִילַת עֶבְדִיו מְעַכְבֵּתוֹ מְלֶאכֶל בְּפֶסַח, וּמֵה תִלְמוּד לּוֹמֵר וּמִלְתָּהּ אֹתוֹ אִזּוּ יֹאכַל בּוֹ, אֶלָּא הֲרִי שְׁהִי לְפָנָיו עֶבְדִיו עָרְלִים, מַנִּין שְׂאֵם רְצָה לְמוֹהֵלֵן וּלְהַאֲכִילֵן בְּפֶסַח שְׁהוּא רְשָׁאֵי, תִלְמוּד לּוֹמֵר וּמִלְתָּהּ אֹתוֹ אִזּוּ יֹאכַל בּוֹ, מַצִּינוּ שְׁהוּא רְשָׁאֵי לְקַיִם לּוֹ עֶבְדִים עָרְלִים, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן כג, יב)

"וַיִּנְפֹּשׂ בֶן אֶמְתָּד", רבי אליעזר אומר, אינו רשאי לקיים לו עבדים ערלים, שנאמר ומלתה אתו. אם כן מה תלמוד לומר "וַיִּנְפֹּשׂ בֶן אֶמְתָּד", אלא שלקחו רבו מערב שבת עם חשכה ולא הספיק למוהלו עד שחשכה לכך נאמר "וַיִּנְפֹּשׂ בֶן אֶמְתָּד וְהָגֵר". דבר אחר, ומלתה אתו אז יאכל בו. למה נאמר, להביא את שנתקימה בו מצות מילה [אפלו] שעה אחת אף על פי שחזר הבשר וחפה את העטרה אינו מעכבו מלאכל לא בפסח ולא בתרומה ועל זה נמנו רבותינו בלוד ואמרו אינו חוצץ לטמאה.

מו תושב ושכיר לא יאכל בו, "תושב" זה גר תושב "שכיר" זה הגוי. רבי אליעזר אומר, תושב ושכיר לא יאכל בו. למה נאמר, לדון מן הפסח על התרומה לפסל בה את הערל. עד שלא יאמר יש לי בדין, מה אם פסח הקל פסל בו את הערל, תרומה חמורה אינו דין שיפסל בה את הערל. לא אם אמרת בפסח שמעט הכתוב זמן אכילתו לאוכליו, לפיכך פסל בו את הערל, תאמר בתרומה שרבה הכתוב זמן אכילתה לאוכליה (אינו) דין שלא יפסל בה את הערל, תלמוד לומר [תושב ושכיר בפסח] תושב ושכיר בתרומה, מפנה להקיש ולדון גזרה שנה, מה תושב ושכיר האמור בפסח פסל בו את הערל אף שכיר ותושב האמור בתרומה פסל בו את הערל. רבי יצחק אומר, תושב ושכיר לא יאכל בו. למה נאמר, והלא כבר נאמר "כל בן נכר לא יאכל בו". אבל אם היה ערבי מהול וגבעוני מהול שומע אני יהא כשר לאכל בפסח, תלמוד לומר תושב ושכיר לא יאכל בו.

רמז ריב תנא, רבי אליעזר אומר, מנין לערל שאינו אוכל בתרומה. נאמר תושב ושכיר בפסח ונאמר (ויקרא כב, י) "תושב ושכיר בתרומה, מה תושב ושכיר האמור בפסח ערל אסור בו, אף תושב ושכיר האמור בתרומה ערל אסור בו. רבי עקיבא אומר, אינו צריך, הרי הוא אומר (שם ד) "איש איש" לרבות הערל אמר מר, רבי אליעזר אומר, נאמר תושב ושכיר. מפנה, דאי לא מפנה איכא למיפרך, מה לפסח שכן חייב עליו משום פגול נותר וטמא מאי אפנויי מפנה אי מפנה דתרומה מצריך צריכי דתנא, תושב זה קנוי קנן עולם שכיר, זה קנוי קנן שנים ויאמר תושב ואל יאמר שכיר, ואני אומר קנוי קנן עולם אינו אוכל, קנוי קנן שנים לא פל שכן. אלו כן הייתי אומר תושב זה קנוי קנן שנים אבל קנוי קנן עולם אוכל. בא שכיר ולמד על תושב שאף על פי שקנוי קנן עולם אינו אוכל. אלא דפסח מפנה. האי תושב ושכיר דכתב רחמנא בפסח מאי ניהו. אלימא תושב ושכיר ממש משום דהנה ליה תושב ושכיר איפטר ליה מפסח. והא קימא לן גבי תרומה דלא אכיל, אלמא לא קני ליה רביה וכו'. אלא לאו מפנה ואפתי מפנה מצד אחד הוא ושמעינן ליה לרבי אליעזר דלמדיו ומשיביו, פיו דלגופיה לא צריך שדי חד אלמד וחד אמלמד והנה ליה גזרה שנה מפנה משני צדדין. אי מה פסח אויגן אסור אף תרומה אויגן אסור, אמר קרא (ויקרא כב, י) "וכל זר" זרות

אמרתי לך ולא אנינות. אימא ולא ערלות, היא כתיב תושב ושכיר. ומה ראית, [מסתברא] ערלות הוה ליה לרבוויי שכן מחסר מעשה, ומעשה בגופו, וענוש כרת וישנו לפני הדבור, ומילת זכריו ועבדיו מעפבת אותו. אדרבא, אנינות הוה ליה לרבוויי שכן ישנו בכל שעה ונוהגת באנשים ובנשים ואין בידו לתקן עצמו. הנך נפישן רבא אמר, בלא הנך נפישן נמי לא מצית אמרת שבקינן ערלות דכתב בגופיה וילפינן אנינות מפסח, דפסח גופיה מפעש גמר. אי מה פסח מילת זכריו ועבדיו מעפבת אף תרומה מילת זכריו ועבדיו מעפבת, אמר קרא (לעיל פסוק מד) ומלתה אתו אז יאכל בו, מילת זכריו ועבדיו מעפבת [מלאכל פסח] ואין מילת זכריו ועבדיו מעפבת אתו בתרומה. אי הכי אימא "ערל לא יאכל בו", "בו" אינו אוכל אבל אוכל בתרומה, היא כתיב תושב ושכיר. ומה ראית, מסתברא ערלות הוה ליה לרבוויי שכן מעשה בגופו וענוש כרת. אדרבא, מילת זכריו ועבדיו הוה ליה לרבוויי, שכן ישנו בכל שעה. הנך נפישן רבא אמר, בלא הנך נפישן לא מצית אמרת מי אפא מידי דערלות דגופיה לא מעפבא וערלות דאחרניי מעפבא.

ורבי עקיבא האי תושב ושכיר מאי עביד ליה לאתויי גר שפמל ולא טבל וקטן שנולד כשהוא מהול וקסבר צריך להטיף ממנו דם ברית ורבי אליעזר, האי "איש איש" מאי עביד ליה, דברה תורה כלשון בני אדם.

השתא דאמרת בו לדרשא (להלן פסוק מח) [ו]כל ערל לא יאכל בו" (לעיל פסוק מג) "וכל בן נכר לא יאכל בו" למה לי "בו" משמדות פוסלת, ואין משמדות פוסלת במעשר. [ו]כל ערל לא יאכל בו" "בו" אינו אוכל אבל הוא במצה ומרור.

אין לי אלא מילת זכריו בשעת עשיה ועבדיו בשעת אכילה מנין לתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה, תלמוד לומר "אז אז" לגזרה שוה.

בבית אחד יאכל. בחבורה אחת הפתוב מדבר או אינו בבית אחד כמשמעו כשהוא אומר "על הפתים אשר לאכלו אתו בהם", הא למדנו שהוא נאכל בפתים הרבה. הא מה תלמוד לומר בבית אחד יאכל, בחבורה אחת הפתוב מדבר. מכאן אמרו, הפסח נאכל בשני מקומות ואין הפסח נאכל בשתי חבורות. רבי שמעון בן יוחאי אומר בשני מקומות כיצד. היו בתוך הבית ובקעה עליהם הקורה יוצאין לחצר. היו בחצר וירדו עליהם גשמים ונכנסין בבית, נמצא אוכלין אותו בשני מקומות.

לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה, חוץ לחבורה הא אם הוציא עבר על המצוה, שומע אני שיהא כשר, והדין נותן הואיל ושלמים קדשים קלים ופסח קדשים קלים, אם למדת על שלמים שאם הוציאן לחוץ פסלן אף הפסח אם הוציאן לחוץ פסלו. הא מה תלמוד לומר לא תוציא, חוץ לחבורה. לא תוציא מן הבית. בפשר

הַכְּתוּב מִדְּבַר, אֶתְּהָ אֹמֵר בַּבֶּשֶׁר, אוֹ אֵינוֹ אֶחָד בְּשֵׁר וְאֶחָד עֵצִים פָּסֵל, תִּלְמוּד לֹמֵר
לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבֶּשֶׁר, בַּבֶּשֶׁר הַכְּתוּב מִדְּבַר.

(כְּתוּב בְּרָמֶז תַּרְמ"א וּבְרָמֶז תַּמ"ג).

וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ. לָמָּה נֶאֱמַר וְהִלֵּא כָּבֵר נֶאֱמַר (לַעִיל פְּסוּק ח) "וְאָכְלוּ אֶת
הַבֶּשֶׁר", הַבֶּשֶׁר שְׁחוּץ לְעֵצִים אוֹ אֵינוֹ [אֶלֶּא] בְּשֵׁר שְׁבִתוֹדֵי הָעֵצִים וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם
וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ עֵצִים שְׂאִין בּוֹ בֶּשֶׁר, (אוֹ עֵצִים שְׂיֵשׁ בּוֹ בֶּשֶׁר) תִּלְמוּד לֹמֵר וְעֵצִים
לֹא תִשְׁבְּרוּ, בֵּין שְׂיֵשׁ בּוֹ בֶּשֶׁר בֵּין שְׂאִין בּוֹ בֶּשֶׁר.

בוֹ, וְלֹא בִשְׂאֵר כָּל הַקְּדָשִׁים שֶׁהֵיָה בְּדִין, וּמָה אִם פָּסַח הַקַּל הָרִי הוּא עוֹבֵר עָלָיו
מִשׁוּם בַּל תִּשְׁבּוֹר, קְדָשִׁים חֲמוּרִים אֵינוֹ דִּין שְׂיַעֲבֹר עָלָיו, הֵא מָה תִּלְמוּד לֹמֵר בּוֹ,
"בוֹ" וְלֹא בִשְׂאֵר קְדָשִׁים.

הַשׁוֹבֵר אֶת הָעֵצִים בְּפָסַח טְהוֹר סוֹפֵג אֶת הָאֲרָבָעִים, אֲבָל הַמוֹתִיר בְּטְהוֹר וְהַשׁוֹבֵר
בְּטִמָּא אֵינוֹ עוֹבֵר. מִנְּלוֹ, אֶמַר קָרָא וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ- בּוֹ, בּוֹ בְּכֶשֶׁר וְלֹא בְּפָסוּל.
מוֹתִיר בְּטְהוֹר מִנְּלוֹ, דִּתְנִיָּא "וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בְּקָר" בָּא הַכְּתוּב לִתְּנוּ עֲשֵׂה
אַחַר לֹא תַעֲשֶׂה וְכוּ'.

תְּנוּ רַבָּנָן, וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ, אֶחָד עֵצִים שְׂיֵשׁ בּוֹ מִחַ וְאֶחָד עֵצִים שְׂאִין בּוֹ מִחַ,
וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם (לַעִיל פְּסוּק ח) "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׁר" בַּבֶּשֶׁר שֶׁעַל גְּבִי הָעֵצִים, אוֹ אֵינוֹ
אֶלֶּא בַּבֶּשֶׁר שְׁבִתוֹדֵי הָעֵצִים, וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ בַּעֲצָמוֹת שְׂאִין בְּהוֹן
מִחַ אֲבָל בַּעֲצָמוֹת שְׂיֵשׁ בְּהוֹן מִחַ שׁוֹבֵר וְאוֹכֵל, וְאֵל תִּתְּמָה שֶׁהָרִי יִבֵּא עֲשֵׂה וְיִדְחָה
אֶת לֹא תַעֲשֶׂה רַבָּא אֶמַר, אֵין עֲשֵׂה דוֹחָה אֶת לֹא תַעֲשֶׂה שְׁבִמְקַדָּשׁ. כִּשְׁהוּא אֹמֵר
"וְעֵצִים לֹא (ת)שְׁבְּרוּ בּוֹ" בְּפָסַח שְׂנִי, שְׂאִין תִּלְמוּד לֹמֵר שֶׁהָרִי כָּבֵר נֶאֱמַר (שֵׁם)
"כִּכְל חִקַּת הַפָּסַח יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ" הֵוִי אֹמֵר אֶחָד עֵצִים שְׂיֵשׁ בּוֹ מִחַ וְאֶחָד עֵצִים שְׂאִין
בוֹ מִחַ.

לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת. אֵין לִי אֶלֶּא מִבַּיִת לְבַיִת, מִחֲבוּרָה לְחֲבוּרָה מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמֵר
מִן הַבֶּשֶׁר חוּצָה חוּצָה לְאַכִּילָתוֹ. אֶמַר רַב אֲמִי, הַמוֹצִיא בְּשֵׁר פָּסַח מִחֲבוּרָה
לְחֲבוּרָה אֵינוֹ חָיֵב עַד שְׂיַנִּיחַ הוֹצָאָה כְּתִיב בֵּיהּ כְּשִׁבְתָּ.

תְּנִיָּא "עַל הַבֵּתִים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ (בְּהוֹן)ס"י], מִלְּמַד שֶׁהַפָּסַח נֶאֱכָל בְּשִׁתֵּי חֲבוּרוֹת.
יְכוּל שֶׁהָאוֹכֵל בְּשִׁנֵּי מְקוֹמוֹת, תִּלְמוּד לֹמֵר בְּבַיִת אֶחָד יֹאכֵל, מִכָּאֵן אֶמְרוּ, הַשְּׂמֵשׁ
שְׂאֵכֵל כְּזִית (בְּשֵׁר הַנוֹתֵר) [בְּצַד הַתְּנוּר] רָצוּ בְּנֵי חֲבוּרָה לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ טוֹבָה בְּאֵין
וְיוֹשְׁבֵין בְּצַדוֹ, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אֹמֵר, "בֵּתִים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ
(בְּהוֹן)ס"י] מִלְּמַד שֶׁהָאוֹכֵל אוֹכֵל בְּשִׁנֵּי מְקוֹמוֹת. יְכוּל יְהֵא נֶאֱכָל בְּשִׁתֵּי חֲבוּרוֹת,

תלמוד לומר בבית אחד יאכל. מר סבר יש אם למקרא ומר סבר יש אם למסורת.
(כזול זה עקרו של פסח נאכל בשתי חבורות תלמוד לומר בבית אחד יאכל).

מז כל עדת ישראל יעשו אתו. למה נאמר, לפי שהוא אומר (לעיל פסוק כא)
"משכו וקחו לכם צאן", כשם שפסח מצרים אינו פשר אלא למשפחות כד פסח
דורות לא יהא פשר אלא למשפחה, תלמוד לומר כל עדת ישראל יעשו אתו, מגיד
שפסח נאכל בערבוביא.

מח וכי גור אתד גר ועשה פסח. שומע אני כיון שנתגיר יעשה פסח מייד, תלמוד
לומר והיה כאזרח הארץ, מה אזרח בארבעה עשר אף הגר בארבעה עשר. רבי
שמעון בן אלעזר אומר, הרי שנתגיר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני,
תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ, מה אזרח הארץ שלא עשה את הראשון יעשה
את השני וכו'.

המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו, מגיד שמילת זכריו מעכבתו מלאכל בפסח,
אין לי אלא מילת זכריו, מילת עבדיו מנין הרי אתה דן, נאמר פאן אז ונאמר
להלן, (לעיל פסוק מד) "אז" מה להלן מילת עבדיו אף פאן מילת עבדיו ומה (פאן)
להלן] מילת זכריו אף פאן מילת זכריו דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר, אין
מילת זכריו מעכבתו מלאכל בפסח. ומה תלמוד לומר המול לו כל זכר ואז יקרב
לעשתו. אלא שאם היו לפניו שתי מצות, מצות פסח ומצות מילה, איני יודע איזה
יקדים, כשהוא אומר המול לו כל זכר, הקדים מצות מילה למצות הפסח.

רבי נתן אומר, אין תלמוד לומר המול לו כל זכר אלא להביא את העבד שטבל
לפני רבו שניצא בן חורין, מעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותיה לפניו ומקצת
לאחריה, ובא מעשה לפני חכמים ואמרו את שטבלו לפניו בנות חורין ולאחריה
משעבדות. אף על פי כן היו משמשות אותה עד יום מותה.

תנא דבי אליהו, פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, מצאני זקן אחד, אמר
לי, יש אמות העולם לימות המשיח, אמרתי לו, בני כל גוי וכל ממלכה שענו את
ישראל ולחצו אותם רואין בטובתן של ישראל וחוזרין ושבין לעפרן ושוב אינן
חיים לעולם, שנאמר "רשע יראה וכעס" וגו', וכל גוי וכל ממלכה שלא ענו את
ישראל ולא לחצו אותם באין לימות המשיח, שנאמר (ישעיה סא, ה ו) "ועמדו
זרים" וגו', ואתם כהני ה' תקראו", ואומר "ולעבדיו יקרא שם אחר", אלו
הכשרים שבאמות. אמר לי, רבי תאמר הואיל והן באין לימות המשיח כו'.

וכל ערל לא יאכל בו, יכול יפסל בני חבורה הבאים עמו. ודין הוא, הואיל וטמאה
פוסלת וערלה פוסלת, מה טמאה לא עשה בה מקצת טמאה ככל טמאה אף ערלה

לא עשה בו מקצת ערלה ככל ערלה, או פלך לדרך זו, הואיל וערלה פוסלת וזמן פוסל, מה זמן עשה בו מקצת זמן ככל זמן אף ערלה עשה בו מקצת ערלה ככל ערלה. נראה למי דומה דנין דבר שאינו נוהג בכל הזבחים וכו'. או פלך לדרך זו. או דנין דבר שלא התר מפללו מדבר שלא התר מפללו ואל יוכיח טמאה שהתרה מפללה תלמוד לומר וכל ערל, אפא כולה ערלה פסולה, מקצתה לא פסולה. וכי תימא לזריקה, דכולה ערלה פסלה אבל בזריקה לא, דקא סבר רבה שחטו למולין שיתפפרו בו ערלים פשר, דאין מחשבת ערלים בזריקה. וכי תימא, מאי קילא בזריקה, דאין מחשבת אוכלין בזריקתה ורב חסדא אדרבא לאידך גיסא תלמוד לומר [ונכל ערל, דאי אפא פלה ערלות פסלה, מקצתה לא פסלה. וכי תימא, הוא הדין לזריקה, תלמוד לומר "זאת" בשחיטה, אבל בזריקה אפלו מקצתה נמי פסלה. וכי תימא מאי חמרא דלא מיקבע בפגול אלא בזריקה.

תורה אחת יהיה לאזרח. למה נאמר, והרי כבר נאמר והיה כפאזרח הארץ, מה תלמוד לומר תורה אחת יהיה לאזרח. לפי שהוא אומר וכי יגור אתך גר אין לי אלא פסח שהשונה בו את הגר לאזרח, שאר כל המצוות שבתורה מנין, תלמוד לומר תורה אחת, בא הפתוב והשונה את הגר לאזרח לכל המצוות האמורות בתורה.

רמז ריג תורה אחת יהיה לאזרח ולגר. שלשה גרים הן. יש גר שנתגיר לשם אשה. אמר לו הקדוש ברוך הוא, נתגירת בשביל הנבלה, הרי נתונה לך שניאמר (דברים יד, כא) "לגר אשר בשעריך תתננה". הגר השני להיות מתפרנס פעני, הרי הן נותנין לו שניאמר (ויקרא כג, כב) "ויבקצרכם את קציר" וגו'. הגר השלישי זה שנתגיר לשמו של הקדוש ברוך הוא. אמר הקדוש ברוך הוא, הוא שקול עלי פאחד מהם, שניאמר "הקהל חקה אחת וגו' תורה אחת יהיה לאזרח" וגו'. ולא עוד אלא שהוא שקול עלי פלוי שניאמר (דברים יד, כט) "ויבא הלוי כי אין לו", אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם, הגר הזה פלוי לפניך אמר לו גדול הוא לפני, שנתגיר לשמי. משל לצבי שגדל במדבר ובא מעצמו ונתערב בצאן והיה הרועה מאכילו ומשקהו ומחבבו יותר מצאנו. אמרו לו, לצבי זה אתה מחבב יותר מן הצאן. אמר להם כמה יגיעות יגעתי בצאני, מוציאן בבקר ומכניסן בערב עד (שבא גדלו) [שנתגדלו], וזה שגדל במדברות וביערים ובא מעצמו לתוך צאני לכך אני מחבבו. כך הקדוש ברוך הוא, כמה יגעתי בישראל, הוצאתים ממצרים, הראיתי לפניהם, הורדתי להם את המן, הגזתי להם את השלו, העליתי להם את הבאר, הקפתיים ענני פבוד עד שקבלו תורתך, וזה בא מעצמו, לפיכך שקול עלי פישראל

וכו' [וכלוי].

א-ב רמז ריד וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר קִדְּשׁ לִי כָל בְּכוֹר. זו אחת מן המדות שהתורה נדרשת בהם, כָּלל שֶׁהוּא צָרִיךְ לַפְרֵט, וּפְרֵט שֶׁהוּא צָרִיךְ לְכָלל, קִדְּשׁ לִי כָל בְּכוֹר, כָּלל, אֶחָד זְכָרִים וְאֶחָד נְקִבוֹת בְּמִשְׁמַע, שְׁנַאֲמַר (דברים טו, יט) "כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יוֹלַד" וגו'. "הַזְכָּר", פְּרֵט, יֵצְאוּ נְקִבוֹת, מִמִּשְׁמַע אֲנִי אֶקְרָא אֶת הַכָּלל וּמֵה תִלְמוּד לֹמַר הַפְּרֵט, שְׂאִם קוֹרָא אֲנִי אֶת הַכָּלל אֲבָל לֹא אֶת הַפְּרֵט שׁוֹמַע אֲנִי כָּל שְׂיִנְלֵד רֵאשׁוֹן בֵּין זָכָר בֵּין נְקִבָּה יִהְיֶה בְּכוֹר (וכו'), תִלְמוּד לֹמַר "כָּל הַבְּכוֹר וְגו'. הַזְכָּר", זְכָרִים אֲבָל לֹא נְקִבוֹת. אֲנִי אֶקְרָא אֶת הַפְּרֵט אֲבָל לֹא אֶת הַכָּלל, שׁוֹמַע אֲנִי כָּל זָכָר שְׂיִנְלֵד בֵּין כָּשֶׁהוּא פּוֹתַח רְחֵם וּבֵין שְׂאִינוּ פּוֹתַח רְחֵם יִהְיֶה בְּכוֹר, תִלְמוּד לֹמַר קִדְּשׁ לִי כָל בְּכוֹר, עַד שְׂיִהְיֶה זָכָר וּפּוֹתַח רְחֵם, לְקַיֵּם מֵה שְׁנַאֲמַר "כָּל פֶּטֶר רְחֵם" וְגו'.

רבי ישמעאל אומר, כתוב אחד אומר (דברים טו, יט) "תקדיש" וכתוב אחר אומר "לא תקדיש". מקדישו אתה הקדש עלוי ואין אתה מקדישו הקדש מזבח.

בְּאֶדָם וּבְבַהֲמָה. אֶת שְׂיֵשׁ לוֹ בְּאֶדָם יֵשׁ לוֹ בְּבַהֲמָה, יֵצְאוּ הַלְוִיִּים שְׂאִין לָהֶם בְּאֶדָם, לֹא יִהְיֶה לָהֶם בְּבַהֲמָה, דָּבָר אַחֵר, הַקִּישׁ בְּכוֹר אֶדָם לְבְּכוֹר בְּהֵמָה וּבְכוֹר בְּהֵמָה לְבְּכוֹר אֶדָם, מֵה בְּכוֹר בְּהֵמָה הַנִּפְלִים פּוֹטְרִים בָּהּ מִן הַבְּכוֹרָה, אִף בְּכוֹר אֶדָם הַנִּפְלִים פּוֹטְרִים הַבְּכוֹרָה, מֵה בְּכוֹר אֶדָם אֶתְּה רֵשָׁאִי לִתְנוּ לַפְּהוּ בְּכָל מְקוֹם שְׂיִרְצָה אִף בְּכוֹר בְּהֵמָה אֶתְּה רֵשָׁאִי לִתְנוּ לַפְּהוּ בְּכָל מְקוֹם שְׂיִרְצָה.

רמז רטו, לְפִי שֶׁהוּא אֹמֵר (דברים יב, ו) "וַהֲבִאתֶם שְׂמֵה עֲלֵיכֶם וְגו' וּבְכֹרֶת בְּקִרְכֶם וְצֹאנְכֶם", שׁוֹמַע אֲנִי אֶפְלוּ הוּא בְּמְקוֹם רְחוּק יִהְיֶה חוֹבָה עָלָיו לְהִבְיֹאוֹ לְבֵית הַבְּחִירָה, תִלְמוּד לֹמַר בְּאֶדָם וּבְבַהֲמָה, הַקִּישׁ בְּכוֹר בְּהֵמָה לְבְּכוֹר אֶדָם, מֵה בְּכוֹר אֶדָם אֶתְּה רֵשָׁאִי לִתְנוּ לַפְּהוּ בְּכָל מְקוֹם שְׂיִרְצָה אִף בְּכוֹר בְּהֵמָה אֶתְּה רֵשָׁאִי לִתְנוּ לַפְּהוּ בְּכָל מְקוֹם שְׂיִרְצָה, מֵה בְּכוֹר אֶדָם אֶתְּה מְטַפֵּל בּוֹ שְׁלֹשִׁים יוֹם, אִף בְּכוֹר בְּהֵמָה אֶתְּה מְטַפֵּל בּוֹ שְׁלֹשִׁים יוֹם.

לי הוא, לְמָה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אֹמֵר (דברים טו, יט) "הַזְכָּר תִּקְדִּישׁ לַה' אֱלֹהֶיךָ", הַקִּדְּשׁוֹ כְּדִי שְׂתִקְבֵּל שְׂכָר, אוֹ אִם הַקִּדְּשׁוֹ יִהְיֶה מְקִדְּשׁ וְאִם לֹא אִינוּ מְקִדְּשׁ, תִלְמוּד לֹמַר לִי הוּא מְכָל מְקוֹם, הֵא מֵה תִלְמוּד לֹמַר "תִּקְדִּישׁ", שְׂתִקְבֵּל שְׂכָר. כִּיּוֹצֵא בּוֹ אֶתְּה אֹמֵר "וּבַעַר עֲלֶיךָ הַפְּהוּ עֲצִים בַּבְּקָר בַּבְּקָר", לְמָה נֶאֱמַר, וְהָרִי

כָּבֵר נֶאֱמַר (ישעיה מ, טז) "וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בְעֵר", הָא מַה תְּלַמּוּד לֹאמַר "וּבַעַר עָלֶיךָ הַכְּהוֹן", כְּדִי שְׁתַּקְבֵּל שְׂכָר.

רמז ריו, כִּיּוֹצֵא בּוֹ אֶתְהָ אֹמֵר (במדבר כח, ד) "אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בְּבֹקֶר", לְמַה נֶאֱמַר, וְהָרִי כָּבֵר נֶאֱמַר (ישעיה שם) "וְחִזְתּוּ אֵין דֵּי עוֹלָה", הָא מַה תְּלַמּוּד לֹאמַר "אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד", שְׁתַּקְבֵּל שְׂכָר. כִּיּוֹצֵא בּוֹ "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" הַתְּקַבֵּל שְׂכָר. כָּבֵר שְׁבִתּוֹ תְּלַמּוּדִים בְּיַבְנָה וְלֹא שְׁבִת שָׁם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וּכְשֶׁבְּאוּ הַתְּלַמּוּדִים אֶצְלוֹ אָמַר לָהֶם מַה דָּבָר חֲדָשׁ הָיָה לָכֶם בְּיַבְנָה, אָמְרוּ לוֹ, אֲחֲרִיף רַבִּי, אָמַר לָהֶם, מִי שְׁבִת שָׁם. אָמְרוּ לוֹ רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. אָמַר לָהֶם, אֵי אֶפְשָׁר שְׁשַׁבֵּת שָׁם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְלֹא חֲדָשׁ לָכֶם דָּבָר. אָמְרוּ לוֹ, רַבִּי, כָּלֵל זֶה דָּרַשׁ (דברים כט, טו) "אַתֶּם נֹצְבִים הַיּוֹם כְּלַכֶּם וְגוֹ' טַפְכֶּם נְשִׁיכֶם", וְכִי טַף זֶה יוֹדֵעַ לְהַבִּין בֵּין טוֹב לְרָע, אֶלֶּא לִתְּנֵי שְׂכָר בָּנִים לְאַבוֹת לְרַבּוֹת שְׂכָר עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "ה' חֲפָץ לְמַעַן צַדִּיק וַיִּגְדִּיל תּוֹרָה וַיִּאֲדִיר". אָמַר לָהֶם, אֵין זֶה דָּבָר חֲדָשׁ, וְהֵלֵא אֲנִי כְּבוֹן שְׁמַנִּים שָׁנָה וְלֹא זְכִיתִי לְדַבֵּר זֶה בְּלִתי הַיּוֹם, אֲשֶׁרִיף אֲבָרְהֶם אֲבִינוֹ שְׂרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה יֵצֵא מִחֻלְצִיף. אֵין הַדּוֹר יְתוֹם שְׂרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה שְׂרוּי בְּתוֹכוֹ.

אָמְרוּ לוֹ, עוֹד כָּלֵל אֶחָד דָּרַשׁ, (ירמיה כג, ז) "לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאֵם ה' וְלֹא יֵאמְרוּ עוֹד חֵי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ'. מְשַׁלּוֹ מְשַׁל, לְמַה הַדָּבָר דּוֹמָה לְאֶחָד שֶׁהָיָה מִתְּאֵוָה לְבָנִים, נוֹלְדָה לוֹ בֵּת הָיָה נוֹדֵר בְּחַיֵּי הַבֵּת, נוֹלְד לוֹ בֶּן הַנִּיחַ אֶת הַבֵּת וְהָיָה נוֹדֵר בְּחַיֵּי הַבֶּן. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אֹמֵר, לְמַה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְאֶחָד שֶׁהָיָה מִהַלְדָּ בְּדָרְךָ וּפָגַע בּוֹ זָאֵב, נֶצַל מִמֶּנּוּ, הָיָה מִתְּנָה נְסִים שֶׁנַּעֲשׂוּ לוֹ בְּזָאֵב, חִזַּר וּפָגַע בּוֹ אַרְי וְהַנִּיחַ נְסִים שֶׁנַּעֲשׂוּ לוֹ בְּזָאֵב וְהָיָה מִתְּנָה נְסִים שֶׁנַּעֲשׂוּ לוֹ בְּאֵרִי.

כִּיּוֹצֵא בּוֹ דָּרַשׁ (בראשית כח, יט) "וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל", עֶבֶר שֵׁם הָרֵאשׁוֹן וְנִתְקַיֵּם שֵׁם הַשֵּׁנִי.

רמז ריו כִּיּוֹצֵא בּוֹ דָּרַשׁ "וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֵךְ אֲבָרָם וְהָיָה שְׁמֵךְ אֲבָרָהֶם", עֶבֶר שֵׁם הָרֵאשׁוֹן וְנִתְקַיֵּם שֵׁם הַשֵּׁנִי. כִּיּוֹצֵא בּוֹ דָּרַשׁ (שם טו) "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אֲבָרָהֶם שְׂרִי אֲשֶׁתְּךָ" וְגוֹ' עֶבֶר שֵׁם הָרֵאשׁוֹן וְנִתְקַיֵּם שֵׁם הַשֵּׁנִי. כִּיּוֹצֵא בּוֹ דָּרַשׁ (שם לב, כח) "וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאמֶר עוֹד שְׁמֵךְ" הָרֵאשׁוֹן נִתְקַיֵּם לוֹ וְהַשֵּׁנִי נִתְּוֹסֵף לוֹ. יִצְחָק לֹא נִשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ, שֶׁנִּקְרָא מִפִּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלֵשָׁה מִפִּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. יִצְחָק וְשְׁלֵמָה וַיֵּאשְׁיָה, בְּיִצְחָק מֵהוּ אֹמֵר, (שם יז, יט) "אַבְל שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ" וְגוֹ'. בְּשְׁלֵמָה מֵהוּ אֹמֵר, הִנֵּה בֶן נוֹלְד לָךְ וְגוֹ' שְׁלֵמָה יְהִיָה שְׁמוֹ. בְּיֵאשְׁיָה מֵהוּ אֹמֵר "הִנֵּה בֶן נוֹלְד לְבֵית דָּוִד יֵאשְׁיָהוּ שְׁמוֹ". וַיֵּשׂ אֹמְרִים, אֵף יִשְׁמַעְעָל בְּגוֹיִם. מְצִינּוֹ שְׁמוֹתָן שֶׁל צַדִּיקִים וּמַעֲשֵׂיהֶם גְּלוּיִים לְפָנֵי הַמָּקוֹם עַד שֶׁלֹּא נוֹצְרוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה

א, ה) "בְּטָרִם אֶצְרָךְ בְּבֶטֶן יְדַעְתִּיךָ". הָא לְמַדְנֵי שְׂשֵׁמוֹתֵיהֶן שֶׁל צְדִיקִים גְּלוּיִים, שֶׁל רְשָׁעִים מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמֵר "זֵרוּ רְשָׁעִים מִרְחֻם".

רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר, הַמְּקַבֵּל בְּהֶמָּה מִן הַגּוֹי וְיִלְדָה מֵעֲלִין אוֹתוֹ בְּשׂוּיוֹ וְנוֹתֵן חֲצִי דְמִיו לַכֹּהֵן, וְהַנּוֹתֵן לוֹ בְּקַבְלָה אֶף עַל- פִּי שְׂאִינוֹ רִשְׁאֵי קוֹנְסִין אוֹתוֹ עַד עֲשָׂרָה בְּדָמָיו וְנוֹתֵן כָּל דְּמָיו לַכֹּהֵן. וְחֻכְמִים אוֹמְרִים, כָּל זְמַן שֶׁיֵּד גּוֹי בְּאֶמְצַע פְּטוּרָה מִן הַבְּכוּרָה. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, וּשְׁנִיָּהֶם מִקְרָא אֶחָד דְּרָשׁוּ, קִדְּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר, רַבֵּן סָבְרִי, בְּכוֹר מִקְצַת בְּכוֹר מִשְׁמַע, כְּתַב רַחֲמָנָא כָּל, [עַד דְּאֶפְא כְּלִיה וְרַבִּי יְהוּדָה סָבַר, בְּכוֹר כְּלִי מִשְׁמַע כְּתַב רַחֲמָנָא כָּל], דְּאֶפְלוּ כָּל דְּהוּ. וְאִיבָעִית אֵימָא, דְּכוּלִּי עֲלָמָא בְּכוֹר רֹבְחָה מִשְׁמַע, מִר סָבַר כָּל לְמַלוּגֵי אֶתָּא, וּמִר סָבַר כָּל לְגְרוּעֵי אֶתָּי. וְכַמָּה תִּהְיָ שְׂתַפּוֹת עִם הַגּוֹי וְתִהְיָ פְטוּרָה מִן הַבְּכוּרָה. אָמַר רַב הוֹנָא, אֶפְלוּ אֲזִנּוּ, מִתְקִיף לָהּ רַב נְחֻמִּין, וְלִימָא לִיהָ שְׁקַל אֲזִנְךָ וְזִיל. אֶתְמַר, רַב חֲסִדָּא אָמַר, דְּבַר שְׁעוּשָׁה אוֹתָהּ נִבְלָה, וְרַבָּא אָמַר, כָּל דְּבַר שְׁעוּשָׁה אוֹתָהּ טְרַפָּה. בְּמַאי קָא מְפֻלְגִי, מִר סָבַר טְרַפָּה חֲזִיה וּמִר סָבַר טְרַפָּה אֵינָה חֲזִיה. אֶמְרוּהִי רַבֵּן קַמִּיה דְּרַב פִּפְא, הָא דְרַב הוֹנָא וְרַב חֲסִדָּא וְרַבָּא לֹא פְלִיגִי, הָא בּוּ, הָא בְּאִמּוּ. אָמַר לִיהָ רַב פִּפְא, מַאי שְׂנָא בּוּ דְבַעֲיִנּוּ כָּל בְּכוֹר וְלִיכָא, אִמּוּ נְמִי בְּעִינּוּ (לַהֲלוּ לַד, יט) "כָּל מִקְנֶדָּ תִזְכָּר וְלִיכָא, אֶלָּא לֹא שְׂנָא. מִתְקִיף לָהּ מִר בַּר רַב אֲשִׁי, מַאי שְׂנָא מִנְפְּלִים דְּאֶף עַל גַּב דְּלָאוּ בְּנֵי חַיּוּתָא נִינְהוּ קִדְּשִׁי, דְּאָמַר מִר, (לַהֲלוּ פְסוּק יב) "פְּטוּר שְׂגֵר בְּהֶמָּה", שְׂגֵר בְּבַהֲמָה. הָתֵם כִּיּוֹן דְּלֹא עָרַב בָּהוּ חוּלִין קָרִינָא בָּהוּ כָּל בְּכוֹר, הָכָא דְעַרְבֵי בָּהוּ חוּלִין לֹא קָרִינָא בִּיהָ כָּל בְּכוֹר.

רַב מְרִי בַר רַחֵל הוֹנָא לִיהָ הַהוּא חַיּוּתָא. הָוָה מְקַנֵּי לְאוּדְנִיָּיהוּ לְגוֹזִים, וְאָסַר לָהּ בְּגִזָּה וְעֵבֶדָה, וְיַהֲיִב לָהּ לַכְּהֻנִּים, וְכִלְאֵי חַיּוּתָא אִמְאֵי מְקַנֵּי לָהּ לְגוֹזִים, דְּלָמָּא אֶתָּי בָּהוּ לִידֵי תַקְלָה. אֵי הָכִי, מַאי טַעֲמָא כְּלִי חַיּוּתָא, מִשּׁוּם דְּקָא מְפַקַע לָהּ מִקְדוּשְׁתֵּיהוּ. וְהָא אָמַר רַב יְהוּדָה, מִתַּר לְהַטִּיל מוּם בְּבְכוֹר קִדְּם שְׂנִצָּא לְאוּר הַעוֹלָם, הָתֵם מִקְדוּשְׁתָּא מִזִּבְחָ קָא מְפַקַע לִיהָ, הָכָא מִקְדוּשְׁתָּא כְּהוּן נְמִי מְפַקַע לִיהָ. וְאֵי תִימָא, רַב מְרִי בַר רַחֵל יָדַע לְאֶקְנוּיִי קַנְיָן גְּמוּר, כְּלִי עֲלָמָא לֹא יָדַעֵי לְאֶקְנוּיִי קַנְיָן גְּמוּר, וְחֲזִי אֵינִישׁ אַחֲרִינָא וְאֲזִיל וְעָבִיד, וְסָבַר רַב מְרִי בַר רַחֵל מִילְתָּא דְעָבִיד, וְאֶתָּי בָּהּ לִידֵי תַקְלָה.

הַלּוֹקַח עֶבֶר פָּרְתוֹ שֶׁל נֹכְרִי וְהַמּוֹכֵר לוֹ, אֶף עַל פִּי שְׂאִינוֹ רִשְׁאֵי, וְהַמְּשַׁתֵּף לוֹ וְהַמְּקַבֵּל מִמֶּנּוּ וְנוֹתֵן לוֹ כְּדִי קַבְלָה פְטוּר מִן הַבְּכוּרָה, שְׂנֵאמַר "בִּישְׂרָאֵל" אָבֵל בְּאַחֲרִים לֹא, וְהַכְּהֻנִּים וְהַלְוִיִּם חַיִּיבִים, לֹא נִפְטְרוּ אֶלָּא מִפְּדִיוֹן הַבֵּן, מִפְּטוּר חֲמוּר.

רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אֹמֵר, בְּכוֹר לְנַחֲלָה וּלְכַהֵן, שְׂנֵאמַר פְּטוּר רְחֻם בִּישְׂרָאֵל, עַד שִׁפְטוּרֵי רְחֻם מִישְׂרָאֵל. אָמַר רַב אֲדָא בַר אֲהֵבָה, לוֹיָה שְׂיִלְדָה, בְּנֵה פְטוּר מִחֲמֻשָּׁה

סלעים, אף על גב דאיבער מישראל, ושאני התם דאמר קרא פטר רחם, בפטר רחם תלה רחמנא.

ג-ד רמז ריח ויאמר משה אל העם זכור וגו'. אין לי אלא שמזכירין יציאת מצרים בימים, בלילות מנין, תלמוד לומר "למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך", "ימי חייך", הימים, "כל ימי חייך", הלילות, כדברי בן זומא. וחכמים אומרים, "ימי חייך", בעולם הזה, "כל ימי חייך", להביא לימות המשיח. אמר לו בן זומא, עתידין ישראל שלא להזכיר יציאת מצרים לעתיד לבא, שנאמר (ירמיה כג, ז ח) "לכן הנה ימים באים וגו' כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא", מגיד שאין מזכירין יציאת מצרים לעתיד לבא.

רמז ריט מנין שאומרים ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, שנאמר (לעיל ג, טו) "ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב". ומנין שמברכין על המזון, שנאמר (דברים ח, י) "ואכלת ושבעת וברכת", זו ברכה ראשונה, "על הארץ", זו ברכה שנייה, "הטבה", זה בונה ירושלים, שנאמר "ההר הטוב הזה והלבנון", "אשר נתן לך", שגמלנו כל טוב, א"ר חייא בר נחמני בשם רבי ישמעאל, הרי הוא אומר "ואכלת ושבעת" (וברכת הטבה) מה זה מחסר "אשר נתן לך", בין מדה טובה בין מדת פרענות. אין לי אלא מזון שהוא טעון ברכה לאחריו, לפניו מנין, היה רבי ישמעאל אומר, קל וחומר הוא, אם בשאכל ושבע הרי טעון ברכה קל וחומר כשהוא תאב לאכל. רבי אומר, אינו צריך, הרי הוא אומר "ואכלת ושבעת וברכת", זו ברכת הזן, "על הארץ", זו ברכת הטבה "זה בונה ירושלים, וכן הוא אומר (שם ג, כה) "ההר הטוב", "אשר נתן לך" זה הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריו, לפניו מנין, תלמוד לומר "אשר נתן לך", משעה שנתן לך. רבי יצחק אומר, הרי הוא אומר "ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך", אימתי הוא לחמך, עד שלא אכלתו. אין לי אלא מזון שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו, תורה מנין, היה רבי ישמעאל אומר, אמרת קל וחומר, ומה מזון שהוא צריך חיי העולם הזה טעון ברכה לפניו ולאחריו, תורה שהיא חיי העולם הבא אינו דין שיטען ברכה לפניו ולאחריה. רבי יהודה בן בתירא אומר, הרי הוא אומר "ואכלת ושבעת וברכת", מהו "הטבה", זו תורה, שנאמר (משלי ד, ב) "כי לקח טוב נתתי לכם" וגו'.

רבי חנינא בן אחי רבי יהושע אומר, הרי הוא אומר (דברים לב, ג) "כי שם ה' אקרא", זה המברך, "הבו גדל לאלהינו", אלו העוניים אחריו, ומה הם עוניין אחר המברך, ברוך ה' המברך וגו', וכשהוא קורא בשמו עוניין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, וכן דוד הוא אומר "גדלו לה' אתי". רבי אומר, (משלי י, ז)

"זכר צדיק לברכה" כשהוא מזכיר חי העולמים, שנגאמר (תהלים קמה, יז) "צדיק חי בכל דרכיו" תן לו ברכה.

[ו]לא יאכל חמץ, לעשות את המאכל כאוכל. או אינו אלא לאסרו בהנאה, כשהוא אומר (דברים טז, ג) "לא תאכל עליו חמץ" הא למדנו שהוא אסור בהנאה, הא מה תלמוד לומר לא יאכל חמץ, לעשות את המאכל כאוכל, דברי רבי יאשיהו. רבי יצחק אומר, אינו צריך, אם שרצים קלים עשה בהם את המאכל כאוכל, חמץ חמור אינו דין שיעשה בו כן, הא מה תלמוד לומר ולא יאכל חמץ, לא בא הכתוב אלא לאסרו בהנאה. רבי יוסי הגלילי אומר, לא יאכל חמץ היום, מגיד שלא אכלו ישראל מצה במצרים אלא יום אחד בלבד.

רמז רכ אמר חזקיהו, מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה כל שבועה, שנגאמר [ו]לא יאכל חמץ לא יהא בו היתר אכילה. טעמא דכתב רחמנא לא יאכל, הא לא כתב רחמנא לא יאכל אסור אכילה משמע אסור הנאה לא משמע. ופליגא דרבי אבהו אמר רבי אלעזר, כל מקום שנגאמר לא יאכל, לא תאכל, לא תאכלו אחד אסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבלה, לגר בנתינה ולנכרי במכירה. והרי חמץ, דרחמנא אמר לא יאכל חמץ, ותניא, רבי יוסי הגלילי אומר, תמה על עצמך, היאך חמץ אסור בהנאה כל שבועה. שאני התם, דכתיב "לא יראה לך", שלף יהא. ורבנן, שלף אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. ואידך, תרתי לך כתיבי. ואידך, חד בגוי שכבשתו וחד בגוי שלא כבשתו, ואידך, שלשה לך כתיבי, ואידך, חד בשאור וחד בחמץ, וצריכי.

תניא, רבי יוסי הגלילי אומר, מנין לפסח מצרים שאין חמוצו נוהג אלא יום אחד, תלמוד לומר לא יאכל חמץ היום אתם יצאים.

רבי בננייה אומר, אלו זכו ישראל ליום אחד היו נכנסין לארץ, שנגאמר היום אתם יצאים והיה כי יביאך, מיד. היום אתם יצאים בחדש האביב, שאין תלמוד לומר בחדש האביב אלא חדש שהוא כשר לכם, לא חמה קשה ולא גשמים. רבי יונתן אומר (תהלים סח, ז) "מוציא אסירים בכושרות", אלו בוכים ואלו משוררים, מצרים בוכים, שנגאמר "ומצרים מקברים את אשר הכה" וגו'. ישראל משוררים, שנגאמר (תהלים קיח, טו) "קול רנה וישועה באהלי צדיקים", שהמקום מתרומם על המצריים. רבי נתן אומר, "בכושרות", במעשה הכשרות שלהן, וכן הוא אומר (להלן לח, ח) "במראת הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד. רבי אלעזר בן עזריה אומר, בזכות אברהם אביהם הוציא המקום את ישראל ממצרים, שנגאמר (תהלים קה, מב מג) "כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוצא עמו בששון".

רבי שמעון בן יוחאי אומר בזכות המילה הוציא המקום את ישראל ממצרים, שנאמר (יחזקאל טו, ו) "וְאָעֶבֶר עֲלֶיךָ וְאָרֵאדְךָ" וגו'. רבי אומר, בזריזות יצאו ישראל ממצרים, שנאמר כי בחזק יד הוציא ה'. דבר אחר, בזריזות עצמן יצאו ישראל ממצרים, שנאמר (לעיל יב, א) "וְכַכָּה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם" וגו'. רבי אומר, ["מוציא אסירים בכושרות"], סוברים היו אלא שנהג עמהן בהכשרות, וכן הוא אומר "וְאָמַר אִישׁ שְׁקוּצֵי עֵינָיו הִשְׁלִיכוּ וְגו' וְאָעֵשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבַלְתִּי הַחֲלִי", אד סוברים היו אלא שנהג עמהן בהכשרות.

היום אתם יצאים וגו'. שאין תלמוד לומר חדש האביב, אלא מגיד שהשנה שניצאו ישראל לא הייתה צריכה ליעבר.

(פתוב ברמז קפ"ז).

רמז רכא והיה כי ביאד ה' אל ארץ הכנעני וגו'. בארץ חמשת עממים, שהו שבועה במקום אחר, הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא בארץ חמשת העממין, הרי אפה דו, נאמר כאן ביאה ונאמר להלן "ביאה", מה ביאה האמורה להלן בארץ חמשת העממין שהו שבועה במקום אחר, אף ביאה האמורה כאן בארץ חמשת העממין שהו שבועה במקום אחר. רבי יוסי הגלילי אומר, אשר נשבע לאבתיד למה נאמר, לפי שהוא אומר (שם כו, ב) "וְלִקְחֹתָ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה", שומע אני כל הארצות במשמע, הרי אפה דו, נאמר כאן שבועה ונאמר להלן (שם ג) "שבועה", מה שבועות האמורות להלן בארץ חמשה עממין שהו שבע במקום אחר אף כאן בארץ חמשת עממין שהו שבועה במקום אחר. רבי יאשיה אומר, נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן "ארץ זבת חלב ודבש" מה ארץ זבת חלב ודבש האמור להלן בארץ חמשת עממין שהו שבועה במקום אחר אף וכו'.

אשר נשבע לאבתיד. היכן נשבע, באברהם הוא אומר (בראשית טו, יח) "ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר וגו', ביצחק הוא אומר (שם כו, ג) "גור בארץ הזאת וגו', ביצקב מהו אומר", (שם כח, יג) "הארץ אשר אשר אתה שכב עליה לך אתננה".

ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה. כעבדה שעבדת במצרים כן עשה לדורות, דברי רבי יונתן.

ו-ז שבעת ימים תאכל מצת .

וביום השביעי חג לה'. כְּתוּב (בַּפֶּסַח) [בַּפְּסוּק] "וַחֲגַתְּם אֹתוֹ", כֹּל זְמַן שֵׁשׁ חֲגִיגָה יֵשׁ מִצָּה אִם אֵין חֲגִיגָה אֵין מִצָּה, תִּלְמוּד לֹמַר מִצּוֹת יֵאָכֵל. אֵת שְׁבַעַת הַיָּמִים. לָמָּה נֶאֱמַר, לָפִי שְׁלֵא לְמַדְנֹו עַל הַחֲמִיץ שֶׁהוּא אָסוּר מִשֵּׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעַלָּה, מִנִּין שֶׁהוּא אָסוּר מִשֵּׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעַלָּה, תִּלְמוּד לֹמַר מִצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שְׁבַעַת הַיָּמִים, מִכָּאֵן הִיָּה רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בֶּתְרִיָּה אוֹמֵר, בְּשִׁלְשָׁה פְּרָקִים בּוֹדֵקִין אֵת הַחֲמִיץ, אוֹר אַרְבָּעָה עָשָׂר, וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר שְׁחֲרִית וּבְשַׁעַת הַבַּעוֹר.

לֹא יֵרָאֶה לָּךְ שְׂאֵר (כְּתוּב בְּרִמּוֹ ר"ב).

ח וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא. שׁוֹמֵעַ אֲנִי מֵרֵאשׁ חֲדָשׁ, תִּלְמוּד לֹמַר בַּיּוֹם הַהוּא, שׁוֹמֵעַ אֲנִי מִבְּעוֹד יוֹם, תִּלְמוּד לֹמַר בְּעִבוּר זֶה, בְּשַׁעַת שְׁמִיטָה וּמְרוֹר מִנְחִין לְפָנֶיךָ עַל הַשְּׁלָחַן.

בְּעִבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי. לָמָּה נֶאֱמַר, לָפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם", אֵלֵא בֶּן רָשָׁע שֶׁהוֹצִיא אֵת עַצְמוֹ מִן הַכֶּלֶל אִף אֶתֶּה תּוֹצִיאֹו מִן הַכֶּלֶל, אָמַר לוֹ, בְּעִבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי, וְלֹא לוֹ, אֵלֹו הִיָּה שֵׁם לֹא הִיָּה נִגָּל.

בְּכֹל דוֹר וְדוֹר חֲזַב אָדָם לְרֵאוֹת אֵת עַצְמוֹ כְּאֵלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּיִצְאֹתִי מִמִּצְרַיִם. אָמַר רַב אֲחָא בְּרַי יַעֲקֹב, סוּמָא פְּטוּר מִלּוּמַר הַהִגְדָּה, כְּתִיב הִכָּא בְּעִבוּר זֶה וּכְתִיב הֵתָם (דְּבָרִים כ"א, כ) "בְּנִינוּ זֶה", מַה לְהִלְוֹן פְּרִט לְסוּמִין אִף כָּאֵן פְּרִט לְסוּמִין. וְרַב שְׁשֵׁת וְרַב יוֹסֵף סַבְרִי, חֲזַב, בְּשִׁלְמָא הֵתָם, מִדְּהוּה לִיָּה לְמַכְתָּב "בְּנִינוּ הוּא" וְכַתָּב "זֶה", פְּרִט לְסוּמִין, אֲבָל הִכָּא בְּעִבוּר זֶה, בְּעִבוּר מִצָּה וּמְרוֹר דְּאֶתָּא.

וְהִיָּה לָּךְ לְאוֹת עַל יְדֶךָ. כְּרִד אֶחָד שֶׁל אַרְבַּע פְּרָשִׁיּוֹת, וְהִדִּין נוֹתָן, הוֹאִיל אֲמַרְהָ תוֹרָה תֵּן תְּפִלִּין בְּרֵאשׁ אַרְבַּע טוֹטְפוֹת אִף בְּיַדְךָ אַרְבַּע טוֹטְפוֹת, תִּלְמוּד לֹמַר וְהִיָּה לָּךְ לְאוֹת עַל יְדֶךָ, כְּרִד אֶחָד שֶׁל אַרְבַּע פְּרָשִׁיּוֹת. יָכוֹל כָּשֵׁם שְׁבִיד כְּרִד אֶחָד כְּרִד בְּרֵאשׁ כְּרִד אֶחָד, וְהִדִּין נוֹתָן, הוֹאִיל וְאֲמַרְהָ תוֹרָה תֵּן תְּפִלִּין בְּיַד תֵּן תְּפִלִּין בְּרֵאשׁ, מַה בְּיַד כְּרִד אֶחָד אִף בְּרֵאשׁ כְּרִד אֶחָד, תִּלְמוּד לֹמַר "לְטוֹטְפַת לְטוֹטְפַת", הִרִי אַרְבַּע טוֹטְפוֹת אֲמוּרוֹת. אוֹ יַעֲשֵׂה אַרְבַּע כִּיסִין שֶׁל אַרְבַּע פְּרָשִׁיּוֹת, תִּלְמוּד לֹמַר [ו]לְזָכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ, כִּיס אֶחָד שֶׁל אַרְבַּע פְּרָשִׁיּוֹת.

עַל יְדֶךָ עַל גְּבִהָ שֶׁל יָד. אוֹ יְדֶךָ כְּמִשְׁמַעוֹ, וְהִדִּין נוֹתָן, הוֹאִיל וְאֲמַרְהָ תוֹרָה תֵּן תְּפִלִּין בְּרֵאשׁ תֵּן תְּפִלִּין בְּיַד, מַה בְּרֵאשׁ עַל גְּבִהָ שְׁבִרֵאשׁ אִף בְּיַד עַל גְּבִהָ שְׁבִיד. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, עַל גְּבִהָ שֶׁל יָד. אוֹ עַל יְדֶךָ כְּמִשְׁמַעוֹ, תִּלְמוּד לֹמַר וְהִיָּה לָּךְ לְאוֹת, לָּךְ הִיא לְאוֹת וְאֵינָה אוֹת לְאַחֲרִים. רַבִּי יֵצְחָק אָמַר, עַל גְּבִהָ שֶׁל יָד. אוֹ עַל הַיָּד כְּמִשְׁמַעוֹ,

תלמוד לומר (דברים יא, יח) "ושמרתם את דברי אלה על לבבכם", לא אמרתי אלא דבר שהוא מכון כנגד הלב, זה גבה של יד.

על ידך. זה שמאל. או אינו אלא ימין אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר, "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים", ואומר (שופטים ה, כו) "יגדה ליתד תשלחנה", הא אין יד בכל מקום אלא שמאל.

4+(רמז רכב) רבי נתן אומר, (דברים ו, ח ט) "וקשרתם וכתבתם", מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, רבי יוסי החרום אומר, מצינו שימין קרויה יד, אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר, שנאמר (וישלח ישראל את ימינו) "כי ישית אביו יד ימינו" וגו', ומה תלמוד לומר על ידך, להביא את הגדים שיהא נותן בימין.

והיה לך לאות על ידך. כל זמן שתפלין של יד בידי תן של ראש בראש, מכאן אמרו, מצות תפלין שפששהו נותן נותן את של יד ואחר כך נותן את של ראש, וכשהוא חולץ חולץ את של ראש ואחר כך חולץ את של יד.

בין עיניך. על גבה של ראש. אתה אומר על גבה של ראש או בין עיניך כמשמעו, תלמוד לומר (דברים יד, א) "בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגדדו" וגו', מה בין עיניכם האמור להלן על גבה של ראש אף בין עיניך האמור כאן על גבה של ראש. רבי יהודה אומר, הואיל ואמרה תורה תן תפלין בראש וביד, מה ביד מקום שהוא ראוי להטמא בנגע אחד אף בראש מקום שהוא ראוי להטמא בנגע אחד.

תנו רבנן, לטטפת לטטפת לטטפת הרי כאן ארבע, דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר, אינו צריך, טט בכתפי שתיים, פת באפריקי שתיים. תנו רבנן, יכול יכתבם על ארבעה עורות ויניחם בארבעה בתיים, תלמוד לומר ולזכרון בין עיניך, זכרון אחד אמרתי לך ולא שנים ושלתשה זכרונות. הא כיצד, פותבו על ארבעה עורות ומניחן בארבעה בתיים בעור אחד, ואם כתבם על עור אחד והניחן בארבעה בתיים יצא. תנו רבנן, כיצד פותבין תפלין של יד, פותבה על עור אחד ומניחה בבית אחד בעור אחד. ואם כתבה בארבעה עורות והניח בבית אחד יצא. וצריך לדבק, שנאמר והיה לך לאות על ידך.

בשלמא כשהוא מניח מניח של יד ואחר כך של ראש, דכתיב (דברים ו, ח) "וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך", אלא כשהוא חולץ חולץ של ראש ואחר כך של יד, מנלו, אמר קרא, "והיו לטטפת בין עיניך", כל זמן שביין עיניך והיו שתיים.

תנא דבי מנשה, על ידך זו קברת יד, בין עיניך זה קדקד. היכא אמרי דבי רבי ינאי, מקום שמחו של תינוק רופף.

רבי יוסי הקרום (אומר), הנחה דבשמאל מנא ליה, נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לרבי נתן. רב אשי אמר, "מיזדכה", יד כהה. ואימא ידך שבכח, אמר ליה, מי כתיב כח בחיית. תנו רבנן, אטר מניח תפלין בימין שהיא שמאלו. והתנא מניח בשמאלו שהיא שמאל של כל אדם. אמר אביי, כי תנא ההיא בשולט בשתי ידים.

והיה לה לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך. הקשה כל התורה בלה לתפלין, מה תפלין מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אף כל מצות וכו'. ומדמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות הא מצות עשה שלא הזמן גרמא נשים חייבות, הניחא למאן דאמר תפלין מצות עשה שהזמן גרמא, אלא למאן דאמר תפלין מצות עשה שלא הזמן גרמא מאי אכא למימר, מאן שמעת ליה דאמר הכי, רבי מאיר, סבר לה כמאן דאמר שני כתובים הבאין כאחד אין מלמדין. ולרבי יהודה דאמר מלמדין ותפלין מצות עשה שלא הזמן גרמא מאי אכא למימר, משום דהוה מצה, שמחה והקהל שלשה כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין.

אמר רבי אלעזר, אמרו ישראל לפני המקום, אנו רוצים ליגע בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי. אמר להם הקדוש ברוך הוא, קימו מצות תפלין ומעלה אני עליכם כאלו אתם יגיעים יומם ולילה. רבי יוחנן אמר, מקרא מלא הוא, והיה לאות על ידך וגו' למען תהיה תורת ה' בפיך. רבי יהושע בן לוי אמר, מה שאמר רבי אלעזר אינו אלא פרט לילות, שאין מצות תפלין מתקימת אלא ביום, שנאמר ושמרת את החקה וגו', ומה אהה מקיים (תהלים א, ב) "ובתורתו יהגה יומם ולילה", זו קריאת שמע שאדם קורא שחרית וערבית, מעלה עליו כאלו הוא יגע בתורה יומם ולילה.

למען תהיה תורת ה' בפיך. למה נאמר, לפי שהוא אומר והיה לה לאות על ידך שומע אני אף הנשים והטף במשמע, והדין נותן, הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה, אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בנשים כבאנשים יכול אף תפלין ינהגו בנשים כבאנשים, תלמוד לומר, למען תהיה תורת ה' בפיך, לא אמרתי אלא במי שהוא חייב בתלמוד תורה, מכאן אמרו הכל חייבין בתפלין (נ"א בת"ת) חוץ מנשים ועבדים. מיכל בת שאול היתה מנחת תפלין, אשתו של יונה היתה עולה לרגל. טבי עבדו של רבן גמליאל היה מניח תפלין.

ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך. מכאן אמרו, כל המניח תפלין כאלו קרא בתורה וכל הקורא בתורה פטור מתפלין.

ספר שתפרו בפשתן רבי יהודה ורבי מאיר חד אמר פסול, דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך, איתקש כל התורה לתפלין, מה תפלין הלכה למשה מסיני לתפרו

בגידיו, אף כל התורה לתפירה בגידיו, וחד אמר פשר, כי איתקש למופתר בפיד, להלכותיו לא איתקש.

ושמרת את החקה הזאת למועדה מימיה. ימים ולא לילות, מימים ולא כל ימים, פרט לשבתות וימים טובים, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר, לא נאמר חקה זו אלא כנגד הפסח בלבד, רבי עקיבא אומר, יכול יניח אדם תפלין בשבת וימים טובים, תלמוד לומר והיה לך לאות, מי שצריכים אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות, אמר רבי אלעזר, כל המניח תפלין אחר שקיעת החמה עובר בעשה, ורבי יוחנן אמר עובר בלאו. כלי עלמא אית להו דרבי נאבין אמר רבי אלעזר דאמר כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, והכא בהא קמיפלגי, מר סבר, השמר דלאו לאו, השמר דעשה עשה, ומר סבר השמר דעשה נמי לאו. ואמר רבי אלעזר, ואם לשמרון מתר.

ושמרת את החקה. דמברכי לבתר דמסלקי תפלייהו לשמר חקיו.

ושמרת את החקה הזאת למועדה. למה נאמר, לפי שהוא אומר והיה לך לאות על ידך, שומע אני אף הקטנים במשמע, והדין נותן, הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה, אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בקטנים ובגדולים, יכול אף תפלין בקטנים ובגדולים, תלמוד לומר ושמרת את החקה הזאת, לא אמרת אלא במי שהוא יודע לשמר תפלין. מכאן אמרו חכמים, כל קטן שהוא יודע לשמר תפלין הרי זה אביו עושה לו תפלין.

ושמרת את החקה הזאת. זו מצות תפלין. או אינו אלא חקת כל המצות. אמרת במי הענין מדבר, בתפלין.

מימים מימיה. למה נאמר, לפי שהוא אומר והיה לך לאות שומע אני אף הלילות במשמע, והדין נותן, הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה, אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בלילות כבימים אף תפלין ינהגו בלילות כבימים, תלמוד לומר מימים מימיה. בימים אמה נותן ואי אמה נותן בליקה. דבר אחר, מימים מימיה, למה נאמר, לפי שהוא אומר והיה לך לאות שומע אני אף שבתות וימים טובים במשמע, והדין נותן, הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה, אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בשבתות וימים טובים יכול אף תפלין ינהגו בשבתות וימים טובים, תלמוד לומר מימים מימיה, יצאו שבתות וימים טובים. רבי יאשיה אומר, מימים יש ימים שאתה נותן ויש ימים שאין אתה נותן, יצאו שבתות וימים טובים. רבי יצחק אומר, הואיל ושבת קרויה אות ותפלין קרוין אות לא יתן אות בתוך אות. או יתן אות בתוך אות, אמרת, לא תדחה שבת שהיא קרויה אות וברית, לתפלין שאין קרוין אות וברית אלא אות בלבד. רבי עזריה

אומר, הואיל ושבת קרויה אות ותפלין קרוין אות לא יתן אות בתוך אות. או יתן אות בתוך אות. אמרת, לא תדחה שבת שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין לתפלין שאין חייבין עליהן לא כרת ולא מיתת בית דין.

דבר אחר, מימים מימה, מגיד שאדם צריך לבדק את התפלין פעם אחד לשנים עשר חדש. נאמר כאן מימים ונאמר להלן (ויקרא כה, כט) "ימים תהיה גאלתו", מה ימים שנאמר להלן אין פחות משנים עשר חדש אף ימים שנאמר כאן אין פחות משנים עשר חדש, דברי בית הלל. בית שמאי אומרים, אין צריך לבדקן עולמית. שמאי הזקן אומר, אלו תפלין של אבי אמה.

יא והיה כי באדף ה' אלהיך אל ארץ הפנעני. זכה פנעו שנקראה הארץ על שמו. וכי מה עשה פנעו אלא פיון ששמע שישאל נכנסין לארץ עמד ופנה מפניהם. אמר ליה המקום, אתה פנית מפני עמי אף אני אקרא את הארץ על שמך, ואתן לך ארץ יפה כארצך, ואי זה, זה אפריקי. וכן הוא אומר, "ויכנעו ילד את צידן בכרו ואת חת", וכתוב (שם כג, ה ו) "וינענו בני חת את אברהם לאמר לו שמענו אדני". אמר להן המקום, כבודתם את ידי, אף אני אקרא את הארץ על שמכם ואתן לכם ארץ יפה כארצכם, זו אפריקי.

כאשר נשבע לאבתיך. והיכן נשבע לאבות. באברהם הוא אומר "ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר", ביצחק מהו אומר (שם כו, ג) "גור בארץ הזאת", ביצקב מהו אומר (שם כח, יג) "הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה".

[וינתנה לך]. שלא תהא בעיניך כירושת אבות, אלא יהא בעיניך כאלו אותו היום נתנה לך.

יב רמז רכג והעברת, אין העברה אלא הפרשה, וכן הוא אומר "והעברתם את נחלתו לבתו". שמעון בן עזאי אומר, והעברת כל פטר רחם מה תלמוד לומר, לפי שהוא אומר (ויקרא כז, לב) "כל אשר יעבר תחת השבט", שומע אני אף היתום במשמע, והדין נותן, ומה אם בעל מום שאינו כשר על גבי המזבח הרי הוא נכנס לדיר להתעשר, יתום שהוא כשר על גבי המזבח דין הוא שייכנס לדיר להתעשר, והרי הלקוח שהוא כשר על גבי המזבח ואינו נכנס לדיר להתעשר, והרי הוא יוכיח על היתום שאף על פי שהוא כשר על גבי המזבח לא יהא נכנס לדיר להתעשר, לא אם אמרת בלקוח שלא נולד ברשותו ולפיכך אינו נכנס לדיר להתעשר תאמר ביתום שנולד ברשותו יהא נכנס לדיר להתעשר. לא זכיתי מן הדיו, נאמר כאן העברה, ונאמר להלן העברה, מה העברה האמורה כאן אין קדשה חלה עליו אלא בחיי אמו. אף העברה האמורה להלן אין קדושה חלה עליו

אֶלָּא בְּחַיֵּי אָמוּ. אִי מַה כָּאֵן זְכָרִים אָף לְהֵלֵן זְכָרִים, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר (וּיקרא שם) "כֹּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשֶּׁבֶט", אֶחָד זְכָרִים וְאֶחָד נְקֻבוֹת בְּמִשְׁמַע.

וְכֹל פֶּטֶר שֶׁגֵּר בְּהֵמָה. אִין פֶּטֶר שֶׁגֵּר בְּהֵמָה אֶלָּא שֶׁשִּׁגְרָתּוֹ אָמוּ יְהֵא פֶטֶר מִן הַבְּכוֹרָה וְהֵבֵא אַחֲרָיו אִינוּ בְּכוֹר.

אֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ. לְהוֹצִיא הַמּוֹכֵר עֶבֶר בְּהֵמָתּוֹ לְגוֹי, מִשְׁמַע אֲנִי מוֹצִיא אֶת הַמּוֹכֵר עֶבֶר בְּהֵמָתּוֹ לְגוֹי וּמְבִיא אֶת הַלּוֹקֵחַ עֶבֶר בְּהֵמָתּוֹ שֶׁל גּוֹי, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר (דְּבָרִים טו, יט) "אֲשֶׁר יוֹלֵד בְּבִקְרָךְ וּבְצֹאֲנֶךָ הַזָּכָר", לְהוֹצִיא אֶת הַלּוֹקֵחַ עֶבֶר בְּהֵמָתּוֹ שֶׁל גּוֹי.

הַזְּכָרִים לְה'. מִכָּאֵן הִזָּה רַבִּי יוֹסִי הַגִּלְלִי אוֹמֵר, רְחֵלָה שְׁלֵא בְּכָרָה וְיִלְדָה שְׁנֵי זְכָרִים וְיִצְאוּ שְׁנֵי רֵאשִׁיָּהֶם כְּאֶחָד שְׁנִיָּהֶן לְכַהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר הַזְּכָרִים לְה'. וְחֻכְמַיִם אוֹמְרִים, אִי אֶפְשֶׁר לְצַמְצֵם, אֶלָּא אֶחָד לוֹ וְאֶחָד לְכַהֵן.

יג וְכֹל פֶּטֶר חֵמֶר תִּפְדָּה בְּשָׂה. וְלֹא בְּעֵגֶל וְלֹא בְּחֵיָה וְלֹא בְּשַׁחוּטָה וְלֹא בְּטֹרֶפֶה וְלֹא בְּכוֹי.

וּפֶטֶר חֵמֶר תִּפְדָּה בְּשָׂה לְמָה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "אֶדְּ פָּדָה תִּפְדָּה" וְגוֹי שׁוֹמֵעַ אֲנִי כֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה בְּמִשְׁמַע, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר וּפֶטֶר חֵמֶר תִּפְדָּה בְּשָׂה, בְּכוֹר חֵמֶר אֶתְּהָ פוֹדָה וְאִי אֶתְּהָ פוֹדָה שְׂאֵר בְּכוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה. אוֹ פֶטֶר חֵמֶר תִּפְדָּה בְּשָׂה, שְׂאֵר בְּכוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה בְּכִסּוֹת וְכֻלָּיִם, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר עוֹד בְּמִקּוֹם אַחֵר (לְהֵלֵן לַד, כ) "פֶּטֶר חֵמֶר תִּפְדָּה בְּשָׂה", פֶּטֶר חֵמֶר אֶתְּהָ פוֹדָה וְאִי אֶתְּהָ פוֹדָה בְּכוֹר שְׂאֵר בְּהֵמָה טְמֵאָה, אִם כֵּן מַה תְּלַמּוּד לּוֹמֵר "אֶדְּ פָּדָה תִּפְדָּה", אֶלָּא אִם אִינוּ עֲנִיָּן שְׁפוּדִין בְּכוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה, תִּגְהוּ לְעֲנִיָּן שְׁמִקְדִּישִׁין בְּהֵמָה טְמֵאָה לְבִדָּק הַבַּיִת וּפּוֹדִין מִהֶקְדֵּשׁ בְּדִק הַבַּיִת. אִיבְעֵיָה לְהוּ, מַהוּ לְפָדוֹת בְּכוֹן פְּקוּעָה, אֶלְבָּא דְּרַבִּי מַאִיר לֹא תִבְעֵי לָךְ, כִּיִּן דְּאָמַר כּוֹן פְּקוּעָה טְעוּן שְׁחִיטָה שְׁה מְעַלְיָה הוּא. כִּי תִבְעֵי לָךְ אֶלְבָּא דְּרַבִּינוּ, דְּאָמְרֵי שְׁחִיטָה אָמוּ מְטַהֲרָתּוֹ, מַאי. כִּיִּן דְּאָמְרוּ רַבִּינוּ שְׁחִיטָה אָמוּ מְטַהֲרָתּוֹ כְּבִשְׂרָא בְּדִיקוּלָּא דְּמִיָּא, אוֹ דְּלִמָּא כִּיִּן דְּרַהִיט וְאֶתִּי רַהִיט וְאֶזִּיל שְׁה קָרִינָא בִּיה. מַר זוּטְרָא אָמַר, אִין פּוֹדִין, רַב אֲשִׁי אָמַר פּוֹדִין. אָמַר לִיה רַב אֲשִׁי לְמַר זוּטְרָא, מַאי דְּעֵתֵד, דְּיִלְפֵת "שְׁה שְׁה" מִפְּסַח, אִי מַה לְהֵלֵן זְכָר תְּמִיִם וּכוֹן שְׁנָה אָף כָּאֵן זְכָר תְּמִיִם וּכוֹן שְׁנָה, "תִּפְדָּה תִּפְדָּה" רַבָּה אִי "תִּפְדָּה תִּפְדָּה" רַבָּה אֶפְלוּ כֹל מִיָּלִי נְמִי, אִם כֵּן "שְׁה שְׁה" מַאי אֶהֱנִי לִיה.

רמז רכד וְאִם לֹא תִפְדָּה וְעֵרְפָתּוֹ. מִכָּאֵן אָמְרוּ, מִצּוֹת פְּדִיָּה קוֹדֶמֶת לְמִצּוֹת עֵרִיפָה. מִצּוֹת יַעֲיֵדָה קוֹדֶמֶת לְמִצּוֹת פְּדִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר "אֲשֶׁר לֹא יַעֲדָה וְהִפְדָּה". מִצּוֹת יְבוּם קוֹדֶמֶת לְמִצּוֹת חֲלִיצָה בְּרֵאשׁוֹנָה שֶׁהִיוּ מִתְּכוּוֹנִין לְשֵׁם מִצְוָה, עֲכָשׁוּ

שְׂאִין מִתְפַּוְּנִין לְשֵׁם מִצְוָה אֲמָרוּ מִצְוֹת חֲלִיצָה קוֹדְמֹת לְמִצְוֹת יְבוּם. מִצְוֹת גְּאֻלָּה בְּאֲדוֹן קוֹדְמֹת לְכָל אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כז, כז) "וְאִם לֹא יִגָּאֵל וְנִמְכַר בְּעֶרְכָּד".

וּפְטָר חֵמֶר תִּפְדָּה בְּשָׂה. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, שְׂאֵלְתַּוּי אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּבֵית מוֹתְבָא רַבָּא, מַה נִּשְׁתַּנּוּ פְטָרֵי חֲמוּרִים מִפְטָרֵי סוּסִים וּגְמֵלִים, אָמַר לוֹ, גְּזֵרַת הַכְּתוּב הִיא, וְעוֹד דְּסִיעוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַה שְׂיִצְאוּ מִמִּצְרַיִם, שְׂאִין לָךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד שְׂלֵא הָיוּ לוֹ תִשְׁעִים חֲמוּרִים לוֹבִים טְעוּנִים בְּכֶסֶף וְזָהָב שֶׁל מִצְרַיִם.

וְאִם לֹא תִפְדָּה וְעֶרְפָתוֹ. מִכָּאן אֲמָרוּ, אִם אֵין פּוֹדְהוּ יַעֲרֶפְהוּ, הוּאִיל וְאֵבֵד נְכֹסֵי כְהֵן אִף מִמוֹנּוֹ יֵאָבֵד. וּמִנֵּין שֶׁהוּא אָסוּר בְּהִנְאָה, נֶאֱמַר כָּאן עֲרִיפָה וְנֶאֱמַר לְהֵלֶן "עֲרִיפָה", מַה עֲרִיפָה הָאֲמוּרָה לְהֵלֶן אָסוּר בְּהִנְאָה, אִף עֲרִיפָה הָאֲמוּרָה כָּאן אָסוּר בְּהִנְאָה.

רמז רכה וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָד תִּפְדָּה. לָמָּה נֶאֱמַר, לָפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (במדבר יח, טז) "וּפְדוּיָו מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפְדָּה", כָּלֵל, "בְּעֶרְכָּד כֶּסֶף חֲמִשָּׁת שֶׁקְלִים" פְּרֻט, כָּלֵל וּפְרֻט אֵין בְּכָלֵל אֵלָּא מַה שֶׁבְּפֻרְט, כִּשְׁהוּא אוֹמֵר וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָד תִּפְדָּה חִזֵּר וְכָלֵל, אוֹ כָּלֵל בְּכָלֵל הָרֵאשׁוֹן, אֲמַרְתָּ לָאוּ, אֵלָּא כָּלֵל וּפְרֻט וְכָלֵל אֵי אַתָּה דָן אֵלָּא כְּעֵין הַפְּרֻט, מַה הַפְּרֻט מְפָרֵשׁ בְּנְכֹסֵין וּמִטְלָטְלִין שְׂאִין לְהוֹן אַחֲרֵיּוֹת אִף הַכָּלֵל כּוֹ. מִכָּאן אֲמָרוּ, בְּכָל פּוֹדִין בְּכוֹר אָדָם חוּץ מִן הַעֲבָדִים וּשְׂטָרוֹת וְקַרְקָעוֹת וְהַקְדָּשׁוֹת. רַבִּי אוֹמֵר, בְּכָל פּוֹדִין בְּכוֹרֵי אָדָם.

דָּבָר אַחֵר, [ו]כָּל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָד תִּפְדָּה. הָיוּ לוֹ חֲמִשָּׁה בְּכוֹרוֹת מִחֲמֵשׁ נְשִׁים חֲזֵב לְפָדוֹת אֶת כָּלָן.

דָּבָר אַחֵר, וְכָל בְּכוֹר בְּנִיָּד תִּפְדָּה. מִנֵּין שְׂאִם לֹא פָדְאוּ אֲבִיו הוּא יִפְדָּה אֶת עֲצָמוֹ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אֲפָדָה. רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, הוּאִיל וְאֲמַרָה תוֹרָה פָּדָה אֶת בְּנִיָּד, וְלִמַּד אֶת בְּנִיָּד תוֹרָה, אִם לְמַדְתָּ עַל תִּלְמוּד תוֹרָה שְׂאִם לֹא לְמַדוּ אֲבִיו מִלְמַד הוּא אֶת עֲצָמוֹ כִּד אִם לֹא פָדְאוּ חֲזֵב לְפָדוֹת אֶת עֲצָמוֹ. לֹא אִם אֲמַרְתָּ בְּתִלְמוּד תוֹרָה שֶׁהוּא שְׂקוּל כְּנֶגֶד הַכָּל, שְׂאִם לֹא לְמַדוּ אֲבִיו מִלְמַד הוּא אֶת עֲצָמוֹ, תֹּאמַר בְּפָדָה שְׂאִינָה שְׂקוּלָה כְּנֶגֶד הַכָּל, לְפִיכָד אִם לֹא פָדְאוּ אֲבִיו לֹא יִפְדָּה אֶת עֲצָמוֹ. וְהָרִי מִיָּלָה תוֹכִיחַ שְׂאִינָה שְׂקוּלָה כְּנֶגֶד הַכָּל, שְׂאִם לֹא מְלוּ אֲבִיו מִלְּהוּא אֶת עֲצָמוֹ, כִּד אִם לֹא פָדְאוּ אֲבִיו הוּא יִפְדָּה אֶת עֲצָמוֹ. לֹא אִם אֲמַרְתָּ בְּמִיָּלָה שְׂחִיבִין עֲלֶיהָ כְּרַת, שְׂאִם לֹא מְלוּ אֲבִיו הוּא מְלוּ אֶת עֲצָמוֹ, תֹּאמַר בְּפָדָה שְׂאִין חֲזֵבִים עֲלֶיהָ כְּרַת, לְפִיכָד אִם לֹא פָדְאוּ לֹא יִפְדָּה אֶת עֲצָמוֹ, אֲמַרְתָּ הַפְּרֻשׁ. אֲדוּן בְּנֵין אָב מִבֵּין שְׂלִשְׁתָּם, לֹא הָרִי מִיָּלָה כְּהָרִי תִלְמוּד תוֹרָה וְלֹא הָרִי תוֹרָה כְּהָרִי מִיָּלָה וְלֹא זֶה וְזֶה כְּהָרִי פָדָה, לֹא הָרִי פָדָה כְּהָרִי זֶה וְזֶה, הַצַּד הַשְּׂוֹה שְׂבָהוּ (כָּל) שֶׁהוּא מִצְוֹת הָאֵב עַל הַבֵּן אִם לֹא עָשָׂה לוֹ אֲבִיו יַעֲשֶׂה הוּא לְעֲצָמוֹ אִף כָּל מַה שֶׁהוּא

פרשת בשלח

זֶה שֶׁאָמַר הַפְּתוּב (איוב ט, ד) "חֲכָם לֵבָב וְאִמְיָץ כַּח מִי הַקֹּשֶׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם", דוֹר הַמְּבוּל נִתְקַשּׁוּ כְּנִגְדּוֹ שֶׁטָפָם בְּמִים, דוֹר הַפְּלָגָה נִתְקַשּׁוּ כְּנִגְדּוֹ הַפִּיּוֹץ בְּכָל הָעוֹלָם, אֲנָשֵׁי סְדוּם נִתְקַשּׁוּ כְּנִגְדּוֹ, מָה הָיָה סוּפֹן, (בראשית יט, כד) "וְהָיָה הַמְטִיר עַל סְדוּם". פְּרַעַה אָמַר "לֹא יִדְעֵתִי אֶת ה'", וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר (שם א) "שֶׁלַח אֶת עַמִּי", וְנִתְקַשְׁהוּ כְּנִגְדּוֹ "וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פְּרַעַה", כִּינּוֹן שֶׁבָּאֵת מִכַּת בְּכוֹרוֹת מִיַּד שְׁלַחַן, לְכַד נֶאֱמַר וַיְהִי בְּשֶׁלַח.

(תהלים סו, ג) "אָמְרוּ לְאֱלֹהִים מַה נוֹרָא מַעֲשֵׂיךָ", אָמְרוּ לְפַעֲלָא טָבָא אֵיִשְׁרָאֵל, "מַה נוֹרָא מַעֲשֵׂיךָ", מַה דְּחִילוֹן אֲנוּן מִנְּגִינָא דִּידְךָ, הַנְּהַרְגִים הוֹרְגִין אֶת הוֹרְגֵיהוֹן, וְהַנְּצַלְבִין צוֹלְבִין אֶת צוֹלְבֵיהוֹן הַמְּשַׁתְּקָעִים בֵּינָם שׁוֹקְעִין אֶת שׁוֹקְעֵיהוֹן, (תהלים שם) "בְּרַב עֲזָדָה יִכְתְּשׁוּ לָךְ אֵיבֵיךָ", יִשְׁקְרוּ וַיַּעֲשׂוּ אוֹיְבֵים כְּחֹשִׁים, נְבוּכַדְנֶצַּר אָמַר "בְּרִיךְ אֱלֹהֵהוֹן דִּי שְׁדַרְךָ מִיִּשְׁדָּה וְעַבְדְּךָ נְגוּ, סִנְחָרִיב אָמַר (מ"ב יח, לה) "מִי בְּכָל אֱלֹהֵי הָאָרְצוֹת" וְגו', לֹא זֶה מְשֹׁם עַד שֶׁכְּחֹשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (דב"ה י"ב לב, כא) "וַיִּשָּׁב בְּבִשְׁת פָּנִים לְאָרְצוֹ". פְּרַעַה אָמַר (לעיל ה, ב) "לֹא יִדְעֵתִי אֶת ה'" נַעֲשֶׂה כְּחֹשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר "ה' הַצְּדִיק", הוּא אָמַר (לעיל ה, ב) "וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח" וְהוּא בְּעֲצָמוֹ שְׁלַחַן, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בְּשֶׁלַח פְּרַעַה.

"בְּרַצוֹת ה' דְּרַכֵּי אִישׁ", אֵלּוֹ יִשְׂרָאֵל שֶׁכְּתוּב בְּהוֹן (דברים כט, ט) "כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל". "גַּם אוֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתוֹ", זֶה פְּרַעַה שֶׁכְּתוּב בּוֹ (להלן טו, ט) "אָמַר אוֹיְבֵי לְכָד נֶאֱמַר וַיְהִי בְּשֶׁלַח פְּרַעַה.

מִי קָרָא וּוי, הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא קָרָא וּוי, לְמַה הַדְּבָר דּוֹמָה לְמִלָּה שֶׁנִּשְׁפָּה בְּנוֹ נְלִבְשׁ בְּלְבוּשׁ נְקֻמָּה בְּאוֹיְבָיו וְהִלְךְ וְהִבִּיאוּ, נִטַּל אֶת הַשְּׂבָאֵי וְתִלְאוּ בְּגַרְדּוֹן, הַתְּחִיל לְצַעַר אוֹתוֹ וְאָמַר לִיה לְמַה עֲשִׂיתָ כֶּד לְבִנִי, עִם שֶׁהוּא מְצַעְרוֹ הַתְּחִיל לְהוֹדוֹת וְאָמַר הַמְּלָךְ וּוי שֶׁהוֹדָה זֶה, הֵיִתִּי מִבְּקֶשׁ לְצַעְרוֹ הַרְבֵּה וְהוֹדָה, מִיַּד נָתַן לוֹ אֶפְיֹרִיון, כֶּד פְּרַעַה שֶׁעֲבַד אֶת יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם הַתְּחִילוּ הַמַּכּוֹת בָּאוֹת עָלָיו, וַיִּכְשַׁשְׁלַחַן אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּוי שֶׁשֶׁלַח פְּרַעַה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בְּשֶׁלַח פְּרַעַה. דְּבָר אַחֵר, מִי קָרָא וּוי, פְּרַעַה קָרָא וּוי. לְמַה הַדְּבָר דּוֹמָה, לְאֶחָד שֶׁהָיָה לוֹ קֶצְצִים מְכָרִים בְּדָמִים מְעֻטִים הִלְךְ הַלּוֹקֵחַ וְעָשָׂה לוֹ תְּבוּת וּמְגִדְלִים וְחִפְצִים הַרְבֵּה, רָאָה אוֹתוֹ הַמוֹכֵר, אָמַר, וּוי לְאוֹתוֹ הָאִישׁ, מַה מְכָר. כֶּד פְּרַעַה הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְשַׁעֲבָדִין לוֹ בְּטִיט וּלְבַנִּים וְלֹא הָיוּ נְכָרִים שֶׁהֵם אֲמָה. כִּינּוֹן שֶׁיִּצְאֻ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וּבְאוֹ וְנַעֲשׂוּ דְגָלִים עַל הַיָּם, יִצְא פְּרַעַה וְרָאָה אוֹתָם שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִין דְּגָלִים הַתְּחִיל קוֹרָא וּוי, וַיְהִי בְּשֶׁלַח פְּרַעַה.

דָּבַר אַחֵר, מִי קָרָא וּוִי, הַמְצָרִים קָרָאוּ וּוִי. לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְרוֹפֵא שֶׁהִיָּה בְּמִדְיָנָה וְהִיָּה אָדָם נִפְצָע וְהִיָּה מְרַפָּא אוֹתוֹ, כִּיּוֹן שֶׁיִּצְאָה הַרוֹפֵא מִן הַמִּדְיָנָה הַתְּחִילוּ בְּנֵי הַמִּדְיָנָה קוֹרְאִין וּוִי. כִּדּוּ הָיוּ בְּמִצְרַיִם כְּשֶׁהִיָּתָה הַמַּכָּה בָּאָה עַל מִצְרַיִם וְהָיוּ בָּאִין אֶצֶל מֹשֶׁה וּמִבְּקָשִׁים מִמֶּנּוּ וְהוּא מִתְפַּלֵּל וּמְרַפָּא אֶת הַמַּכָּה כְּשֶׁיִּצְאוּ מִמִּצְרַיִם אֲמָרוּ הַמִּצְרַיִם וּוִי שֶׁשָּׁלַח פְּרָעָה.

דָּבַר אַחֵר, כְּנֻעָנִים קָרָאוּ וּוִי. לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְמִלְדָּה שֶׁהִיָּה לוֹ בֶּן קָטָן וְהִיָּה לוֹ אוֹסְיָא וְהִיָּה מִבְּקָשׁ לְצֵאת לְמִדְיָנַת הַיָּם. אָמַר לְאָרִיס אֶחָד שֶׁיְהִיָּה מְשֻׁמְרָה וְשִׁיָּהָא אוֹכֵל מִפְּרוֹתֶיהָ עַד שֶׁיַּעֲמֵד בְּנוֹ עַל פֶּרְקוֹ, כְּשֶׁגָּדַל בְּנוֹ שֶׁל מִלְדָּה בְּקֶשׁ הָאוֹסְיָא, מִיָּד הַתְּחִיל הָאָרִיס קוֹרָא וּוִי. כִּדּוּ הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם וְהַכְּנַעֲנִים יוֹשְׁבֵינָם וּמְשֻׁמְרֵינָם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאוֹכְלֵי פְרוֹתֶיהָ, כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמְעוּ שֶׁיִּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הַתְּחִילוּ קוֹרְאִים וּוִי. וַיְהִי בְּשִׁלַּח פְּרָעָה.

תִּנְיָא רַבֵּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, מְשָׁל לְאֶחָד שֶׁנִּפְלָה לוֹ יָרֵשָׁה בְּמִדְיָנַת הַיָּם וְהִיָּה לוֹ יוֹרֵשׁ עֶצֶל וְעַמֵּד וּמְכָרָה בְּדָבָר מוּעָט וְהִלְדָּה הַלּוֹקָח וְחִפְרָה וּמִצָּא בָּהּ סִימָא וּבָנָה אוֹתָהּ פְּלִטָיו וְהִיָּה מְהִלְדָּה בְּשׁוּקָה מְקוֹנְזִי מִן קְדָמוּי מְקוֹנְזִי מִן לְאַחוּרִיָּה, הַתְּחִיל הַמוֹכֵר נְחָנְק. רַבֵּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְאֶחָד שֶׁנִּפְלָה לוֹ בֵּית כּוֹר בִּירֵשָׁה וּמְכָרָה בְּדָבָר מוּעָט, הִלְדָּה הַלּוֹקָח וּפְתַח בָּהּ מַעֲנִנּוֹת וְנִטַּע בָּהּ גִּנּוֹת וְאֵילָנוֹת וּפְרִדְסִים, הַתְּחִיל הַמוֹכֵר נְחָנְק, כִּדּוּ נַעֲשֶׂה לְמִצְרַיִם שֶׁשָּׁלְחוּ וְלֹא יָדְעוּ מַה שֶּׁלְחוּ. עֲלִיהוֹן מְפָרֵשׁ בְּקַבָּלָה, "שֶׁלְחִיָּדָּה פְּרִדְסֵי רְמוֹנִים".

תִּנְיָא רַבֵּי יִשְׁמַעְיָאֵל, מְשָׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְמִלְדָּה שֶׁאָמַר לְעַבְדּוֹ צָא וְהָבֵא לִי דָג מִן הַשּׁוּק, הִלְדָּה וְהָבֵיָא לוֹ דָּג מִבְּאֵישׁ אָמַר לִיָּה, חִיָּידָּה חֲדָא מִן תְּלַתָּא לֹא פְּלִטָה לָדָּה, אוֹ סִירִיּוֹת אֶתָּה אוֹכֵל אוֹ מֵאָה בּוֹרְלוֹדִין אֶתָּה לּוֹקָה אוֹ מִמוֹן אֶתָּה נוֹתָן. אָמַר, אֲנִי אוֹכֵל סִירִיּוֹת, לֹא הִסְפִּיק לְאָכּוֹל עַד שֶׁנִּקְטָה נִפְשׁוֹ עָלָיו וְאָמַר אֲנִי לּוֹקָה. לֹא הִסְפִּיק לְלָקוֹת חֲמִשִּׁים עַד שֶׁאָמַר אֲנִי פּוֹרַע מִמוֹן. נִמְצָא אוֹכֵל סִירִיּוֹת, וְלוֹקָה וּמְשַׁלֵּם מִמוֹן. כִּדּוּ אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְפְרָעָה, רְשָׁע, חִיָּידָּה, עֶשֶׂר קִטְפָּרְסֵי אֶתָּה לּוֹקָה, אֵלּוּ עֶשֶׂר מִכּוֹת, וּמִמוֹן אֶתָּה נוֹתָן, (לַעִיל יב, לו) "וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם", וַיִּשְׂרָאֵל אֶתָּה תִּשְׁלַח, לְכָדָּה נִאָּמַר וַיְהִי בְּשִׁלַּח פְּרָעָה.

רמז רכו (ישעיה כז, ז) "הַכְּמַפֶּת מִכֶּהוּ הַכֶּהוּ", רַבֵּי יְהוּדָה אוֹמֵר בְּמַקְלָה שֶׁהַכּוֹ הַמִּצְרַיִם אֶת יִשְׂרָאֵל בּוֹ לָקוּ. רַבֵּי נְחֻמִּיָּה אוֹמֵר, בְּאִיסְפָּטִי שֶׁהַכּוֹ אֶת יִשְׂרָאֵל בּוֹ לָקוּ. (שם ח) "בְּסַסְאָה בְּשִׁלְחָה תִּרְיַבְנָה". תִּנְיָא בְּשֵׁם רַבֵּי מֵאִיר, בְּמִדְּהָ שֶׁאָדָם מוֹדֵד בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ. "בְּשִׁלְחָה תִּרְיַבְנָה" לָקָה וְאֶחָרִי כּוֹ שִׁלַּח, לְכָדָּה נִאָּמַר וַיְהִי בְּשִׁלַּח.

זֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב "שְׁלַחֲךָ פְּרִדָּס רְמוּנִים". מִשָּׁל לְמִלְךָ שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנוֹת בּוֹגְרוֹת וְלֹא נִפְנָה לְהַשְׁיֵאוֹ וְהִלְךָ לוֹ לְמַדִּינַת הַיָּם וְשָׁהָה שָׁם שְׁנַיִם הַרְבֵּה, עָמְדוּ הַבָּנוֹת וְנִתְעַסְקוּ בְּעֶצְמָן וְנִשְׂאוּ לְאֲנָשִׁים, וְהִיְתָה כָּל אַחַת וְאַחַת נוֹטְלַת חוֹתְמוֹ שֶׁל בַּעֲלָהּ וְסִמְנָטְרִין שָׁלוּ. לְאַחַר יָמִים בָּא הַמֶּלֶךְ מִמְּדִינַת הַיָּם וְשָׁמַע הַבָּרְיּוֹת מְלִיזִין עַל בָּנוֹתָיו וְאָמְרִים שֶׁזָּנּוּ בָּנוֹתָיו שֶׁל מֶלֶךְ. מָה עָשָׂה, הוֹצִיא כְרוֹז וְאָמַר כָּל עַמָּא יִפְקוּן לְקוּמְפוּן, קָרְאוּ לְחֲתָנּוּ הָרֵאשׁוֹן אָמַר לוֹ מִי אַתָּה, אָמַר לוֹ חֲתָנְךָ הוֹצִיא חוֹתְמוֹ. אָמַר, שֶׁל מִי הוּא זֶה. אָמַר לוֹ שְׁלִי, הוֹצִיא סִמְנָטְרִין שָׁלוּ. אָמַר לוֹ שֶׁל מִי הוּא. זֶה אָמַר לוֹ שְׁלִי, וְכֹן לְשָׁנִי, וְכֹן לְשְׁלִישִׁי. אָמַר הַמֶּלֶךְ בָּנוֹתֵי נִתְעַסְקוּ בְּעֶצְמָן וְנִשְׂאוּ וְאַתֶּם אוֹמְרִים שֶׁזָּנּוּ בָּנוֹתֵי. כִּי לְפִי שֶׁהָיוּ אֲמוֹת הַעוֹלָם מוֹנִין לְיִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִים שֶׁהֵן בְּגִיחָן שֶׁל מִצְרַיִם, וְהָיוּ אוֹמְרִים, בְּנִפְשׁוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל הָיוּ שְׁלִיטִין לֹא כָּל שָׁכֵן בְּנִשְׁוֹתֵיהֶן. אָמַר רַבִּי אוֹשְׁעֲנָא, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה קָרָא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִלְאָךְ שֶׁהוּא מְמַנֶּה עַל הַהַרְיָוִן, אָמַר, צִיר צוֹרֵת הַנֶּלֶד בְּדַמּוֹת אָבוֹתֶם, הִדָּא הוּא דְכַתִּיב (רַאה בַּמִּדְבָּר כו, ז יז) "לְרֵאוּבֵן מִשְׁפַּחַת הָרְאוּבֵנִי לְשִׁמְעוֹן מִשְׁפַּחַת הַשְּׁמַעֲנִי". אָמַר רַבִּי מְרִינוּס בַּר רַבִּי אוֹשְׁעֲנָא, כְּאִינְשׁ דְּאָמַר בְּרוּנִי סְבֻרֵנִי סְבוּנִי, אָמַר רַב אִידִי הִי בְּרִישָׁא דְתִיבּוֹתָא וְיִי בְּסוֹפָהּ זֶה מַעִיד עֲלֵיהֶן שֶׁהֵן בְּגִיחָן שֶׁל אָבוֹתֵיהֶן. רַבִּנּוּ אָמְרִי, "גִּן נְעוּל" אֵלּוּ הַבְּתוּלוֹת, "גִּל נְעוּל" אֵלּוּ [הַבְּעוּלוֹת], "מַעֲנִן חֲתוּם" אֵלּוּ הַזְּכָרִים. תִּנִּי בְּשֵׁם רַבִּי נֶתָן, "גִּן נְעוּל גִּל נְעוּל" שְׁנֵי פְעָמִים, כְּדַרְכָּהּ וְשֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ. רַב הוֹנָא בְּשֵׁם רַבִּי חֲנִיָּא, בְּאַתָּה שָׁרָה לְמִצְרַיִם וְגִדְרָה עֲצָמָה מִן הָעֶרְוָה, וְנִגְדְרוּ כָּל הַנְּשִׂאִים בְּזָכוֹתָהּ. אַבְרָהָם יָרַד לְמִצְרַיִם וְגִדַר עֲצָמוֹ מִן הָעֶרְוָה, וְנִגְדְרוּ כָּל הָאֲנָשִׁים בְּזָכוֹתָו.

אָמַר רַב חֲנִיָּא בַּר אֲבָא, כְּדָאִי הוּא גְדוּר עֶרְוָה שֶׁיִּגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בְּזָכוֹתָו. רַב הוֹנָא בְּשֵׁם בַּר קַפְרָא, בְּזָכוֹת ד' דְּבָרִים נִגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, (א) שֶׁלֹּא שָׁנוּ אֶת שְׁמֵם רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן נִחְתָּו וְרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן סִלְקוּן, (ב) שֶׁלֹּא שָׁנוּ אֶת לְשׁוֹנָם, (בְּרֵאשִׁית מו, יב) "כִּי פִי הַמִּדְבָּר אֶלְיִכֶם" בְּלִשׁוֹן הַקְּדָשׁ הָיָה מִדְבָּר, (ג) וְשֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶן לְשׁוֹן הָרַע, (לְעִיל יא, ב) "דְּבָר נָא בְּאֲזִנֵי הָעֵם וְיִשְׁאַלְוּ" אֶת מוֹצֵא שֶׁהַדְּבָר הָיָה מִפְּקֵד אֶצְלָם שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֲדָשׁ וְלֹא נִמְצָא אֶחָד מֵהֶן שֶׁהִלְשִׁין עַל חֲבֵרוֹ, (ד) וְשֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶן פְּרוּץ בְּעֶרְוָה, תִּדְעַ לָךְ, שֶׁהָרִי בַת אַחַת הָיְתָה וּפְרַסְמָה הַכְּתוּב, שֶׁנֶּאֱמַר "וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלוֹמִית בַּת דְּבָרִי לְמִטָּה דָּן". רַבִּי פְּנִיחָס בְּשֵׁם רַבִּי חֲנִיָּא, בְּזָכוֹת שֶׁגִּדְרוּ עֲצָמוֹ מִן הָעֶרְוָה בְּזָכוֹת כֹּן (ש"ה"ש ד, יג) "שְׁלַחֲךָ פְּרִדָּס רְמוּנִים" שְׁלוּחִיךָ, לְכָךְ נֶאֱמַר וַיְהִי בְּשִׁלַּח.

אִין שְׁלוּחַ בְּכָל מְקוֹם אֶלָּא לְוִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרֵאשִׁית יח, טו) "וְאַבְרָהָם הִלְךָ עִמָּם לְשִׁלַּחֲךָ", (שם כו, לא) "וַיִּשְׁלַחֲךָ יִצְחָק וַיִּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם".

הַפָּה שֶׁאָמַר "גַּם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח", הוּא הַפָּה שֶׁאָמַר (לְעִיל ה, כד) "אֲנִכִּי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם", וּמָה שֶׁכָּר נָטְלוּ עַל כֶּךָ, "לֹא תִתְעַב מִצְרַיִם", הַפָּה שֶׁאָמַר (לְעִיל ה, ב) "לֹא יִדְעֵתִי אֶת ה'", הוּא הַפָּה שֶׁאָמַר (לְהִלּוֹ יד, כה) "אֲנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וּמָה

שָׁכַר נָטְלוּ עַל כֶּף, "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַה'" וְגו'. הִפֵּה שְׁאֵמֶר (לעיל ה, ב) "מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמַּע בְּקוֹלוֹ", הוּא הִפֵּה שְׁאֵמֶר (לעיל ט, כז) "ה' הַצְדִּיק", וְיִמָּה שְׁכָר נָטְלוּ עַל כֶּף, שְׁנַתְּנוּ לָהֶם מְקוֹם קְבוּרָה, שְׁנַאֲמֶר (להלן טו, יב) "נְטִיתָ יְמִינֶךָ וְגו'".

וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים, אִין נַחוּם בְּכָל מְקוֹם אֶלָּא נְהוּג, שְׁנַאֲמֶר "נְחִיתָ כַּצֵּאן עֲמֹד", וְכַתִּיב (שם עח, יד) "וַיִּנְחַם בְּעֵנָן יוֹמָם וְכָל הַלַּיְלָה בְּאוֹר אֵשׁ".

דָּבַר אַחַר, וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים, לְפִי שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר לְנִבְיָא "בֶּן אָדָם נְהַה עַל הַמּוֹן מִצָּרִים וְהוֹרְדֵהוּ", הַתְחִיל פְּרָעָה מִתְנַגָּא, אֹמֵר, אֲנִי יוֹרֵד אֶצְלָם. אָמַר לוֹ, (שם, יט) "מִמִּי נֶעְמַתְ", מִמִּי אֶת יָפֵה, טוֹב אֶתָּה מִמְּלֶךְ אֲשׁוּר אוֹ מִמְּלֶךְ צוּר וְצִידוֹן. (שם) "רָדָה וְהִשְׁכַּבְתָּ אֶת עַרְלִים... שָׁם אֲשׁוּר וְכָל קְהֵלָה וְגו' שָׁם עֵילָם וְכָל הַמּוֹנָה וְגו' שָׁם מְשֻׁךְ תִּבַּל וְכָל הַמּוֹנָה וְגו' שָׁמָּה אֲדוּם מְלָכִיָּה וְכָל נְשִׂאֵיָּה וְגו' שָׁמָּה נְסִיכֵי צַפּוֹן". בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הָיָה פְּרָעָה רוֹאָה אוֹתָם וּמִתְנַחֵם, שְׁנַאֲמֶר (שם, לא) "אוֹתָם יִרְאֶה פְּרָעָה וְנַחֵם" וְגו'. אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, פְּרָעָה, אֶתָּה מִתְנַחֵם, אֲנִי אֵינִי מִתְנַחֵם מִמָּה שֶׁעָשִׂיתָ לְבָנֵי וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים.

דָּבַר אַחַר, וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים, אֵף עַל פִּי שֶׁיִּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא קִבַּל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא תְנַחוּמִין עַל בְּנֵי אֶפְרַיִם שֶׁנְהָרְגוּ, שְׁמַנּוּ הַקֶּץ וְטָעוּ וַיִּצְאוּ שְׁלוֹשִׁים שָׁנָה קִדְּם הַקֶּץ, שְׁמַנּוּ לְבִין הַבְּתָרִים, וְהַקֶּץ הָיָה מִשְׁנוּלֵד יִצְחָק, מְשַׁל מְלֶךְ שֶׁהָיָה מְשִׂיא בְנוֹ וּמִתּוֹךְ הַחֲפָה מֵת לוֹ בֶּן אֶחָד, אָמַר, אֵי אֶפְשִׁי בְשִׁמְחָה מִפְּנֵי בְנֵי הַמֵּת, וְאֵי אֶפְשִׁי לְהַתְנַחֵם מִפְּנֵי שְׁמַחַת בְּנֵי הַחַי, וְיִמָּה עָשָׂה, הַתְחִיל מְרַקֵּד בְּיָדוֹ אַחַת וְסוֹפֵד בְּיָדוֹ אַחֲרָת, הֵינִי וְלֹא נָחַם.

דָּבַר אַחַר, וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים, בְּדָרְךָ כָּל הָאָרֶץ, דָּרְךָ אֶרֶץ הָעֶבֶד טוֹעֵן אֶת רַבּוֹ, שְׁמָא אֲדוֹנוֹ טוֹעֵנוּ, הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא נִהַג עֲמָהֶן כֶּף אֶלָּא (דברים א, לא) "וַיִּבְמַדְבֵּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׁאַף ה' אֱלֹהֶיךָ", וְאֹמֵר (להלן יט, ד) "וְאֲשָׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְּפֵי נְשָׁרִים". דָּרְךָ אֶרֶץ הַמַּיִם מִלְּמַעְלָה וְהַלְחֵם מִלְּמַטָּה, בְּרַם הֵכָא הַלְחֵם מִלְּמַעְלָה וְהַמַּיִם מִלְּמַטָּה. הַלְחֵם מִלְּמַעְלָה "הֵנְנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם". וְהַמַּיִם מִלְּמַטָּה, (במדבר כא, יז) "אִזּוּ יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלֵי בְּאֵר". דָּרְךָ אֶרֶץ תַּלְמִיד טוֹעֵן פָּנָס וּמְהִלֵּךְ לְפָנֵי הָרֵב, בְּרַם הֵכָא "לֹא יִמִּישׁ עַמּוּד הָעֵנָן יוֹמָם". דָּרְךָ אֶרֶץ תַּלְמִיד מְלָבִישׁ אֶת הָרֵב, בְּרַם הֵכָא (יחזקאל טז, י) "וְאֶלְבָּשׁוּ רִקְמָה", רַבִּי סִימוֹן אֹמֵר פּוֹרְפִירוֹן, דָּרְךָ אֶרֶץ תַּלְמִיד מְנַעִיל אֶת הָרֵב, בְּרַם הֵכָא (יחזקאל שם) "וְאֶנְעַלְךָ תַּחֲשׁ", דָּרְךָ אֶרֶץ הָרֵב יִשׁוּ וְתַלְמִיד עוֹמֵד עַל גְּבִיו. בְּרַם הֵכָא "הִנֵּה לֹא נִנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל". וְכָל כֶּף לְמָה כִּי קְרוּב הוּא, שְׁנַאֲמֶר (שם קמח, יד) "לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קְרָבוֹ".

דָּרָךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא, קָרוֹב הַדָּבָר שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם לְמִשָּׁה (לעיל ג, יב) "בְּהוֹצִיאָךְ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן" וְגו', דָּבָר אַחֵר, כִּי קָרוֹב הוּא, קָרוֹב הַדָּרָךְ לְחִזּוֹר לְמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל ה, ג) "שְׁלֶשֶׁת יָמִים" וְגו', דָּבָר אַחֵר, כִּי קָרוֹב הוּא, קָרוֹב שֶׁבַע שָׁנִשְׁבַּע אַבְרָהָם אֲבִינוּ לְאַבְיִמֶלֶךְ, "וַעֲתָה הַשְּׁבַע לִי בְּאֱלֹהִים הַנָּה" וְגו' וְעַדוֹן נִכְדוֹ קָיָם. דָּבָר אַחֵר, כִּי קָרוֹב הוּא, קָרוֹב מִלְחָמָה רֵאשׁוֹנָה לְשִׁנְיָה, דָּבָר אַחֵר, כִּי קָרוֹב הוּא, בְּקָרוֹב יָרְשׁוּ כְּנַעֲנִים אֶת הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם טו, טז) "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הַנָּה" [וְעַדוֹן לֹא הָיָה לָהֶם דוֹר רְבִיעִי].

דָּבָר אַחֵר, כֹּל שֶׁכֵּן לָמָּה לֹא הִבִּיאָן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּפִשׁוּטָה, אֲלֵא אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִם מִכְּנִיס אֲנִי אֶת יִשְׂרָאֵל בְּפִשׁוּטָה מִיָּד הֵם מִחֲזִיקִין אִישׁ בְּשׂוֹדוֹ וּבִכְרָמוֹ וּבִטְלִין מִן הַתּוֹרָה. אֲלֵא הָרִי אֲנִי מְקִיפֵן בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה כְּדִי שְׂיֵאָכְלוּ אֶת הַמֶּן, וְשׁוֹתִין מִי בָּאֵר, וְהַתּוֹרָה נִבְלָלָת בְּגוֹפֵן, מִכָּאֵן הָיָה רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אוֹמֵר, לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה לְדְרוֹשׁ אֲלֵא לְאוֹכְלֵי הַמֶּן, שְׁנִיָּה לָהֶם אוֹכְלֵי תְרוּמָה. דָּבָר אַחֵר, כֹּל שֶׁכֵּן לָמָּה לֹא הִבִּיאָן בְּפִשׁוּטָה, אֲלֵא כִּיִּן שְׁשִׁמְעוּ כְּנַעֲנִיִּים שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִכְנָסִין לְאָרֶץ עַמְדוֹ וְשָׂרְפוּ אֶת הַזָּרְעִים, וְקִצְצוּ אֶת הַנְּטִיעוֹת, וְסִתְרוּ אֶת הַבְּנֵינִים, וְסִתְמוּ אֶת הַמַּעֲיָנוֹת. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לֹא הִבְטַחְתִּי לְאַבְרָהָם אֲבִיהֶם שֶׁאֲנִי מִכְּנִיסֶם לְאָרֶץ חֲרָבָה אֲלֵא לְאָרֶץ מְלֵאָה כֹּל טוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְתִים מְלֵאִים כֹּל טוֹב", אֲלֵא הָרִינִי מְקִיפֵן בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, כְּדִי שְׂיַעֲמְדוּ כְּנַעֲנִיִּים וַיִּתְּקֵנוּ מֵה שֶׁקְּלָקְלוּ.

רמז רכז דָּבָר אַחֵר, כִּי קָרוֹב הוּא, קָרוֹב הַפְּרָעָה הַרְשָׁע שֶׁיִּפְרַע הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִמֶּנּוּ.

דָּבָר אַחֵר, כִּי קָרוֹב הוּא, קָרוֹב הַחֶסֶד שֶׁעָשׂוּ כְּנַעֲנִיִּים עִם אֲבִינוּ זְעֻקָב, הִדָּא הוּא דְכִתִּיב (בראשית נ, יא) "וַיִּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי" אֶת הָאֵבֶל, רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר שֶׁהַתִּירוֹ אֲזוּרִיָּהוּ, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ אָמַר, עַל יָדֵי שֶׁהַתִּירוֹ קִשְׂרֵי כַּתְּפוֹתֵיהֶם, וְרַבֵּן אֶמְרִין, עַל יָדֵי שֶׁזָּקְפוּ קוֹמָתוֹ, רַבִּי יוֹדֵן אוֹמֵר, עַל יָדֵי שֶׁהָרָאוּ בְּאֶצְבַּע, וְהֵלֵא דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וַיְמָה אִם הַכְּנַעֲנִים שֶׁלֹּא עָשׂוּ חֶסֶד לֹא בִּידֵיהֶן וְלֹא בְּרַגְלֵיהֶן אֲלֵא עַל יָדֵי שֶׁהָרָאוּ בְּאֶצְבַּע נְצוּלוֹ מִן הַפְּרָעָנוֹת, יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּ עוֹשִׂין חֶסֶד עִם גְּדוּלֵיהֶן וְעִם קִטְנֵיהֶן לֹא כֹּל שֶׁכֵּן.

דָּבָר אַחֵר, כִּי קָרוֹב הוּא, קָרוֹב מִלְחָמָה רֵאשׁוֹנָה, רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, כֹּל אוֹתָן הַשָּׂנִים שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבֵינָם [בְּמִצְרַיִם הָיוּ יוֹשְׁבֵינָם] בְּטַח וְשִׂאֲנָן וְשָׁלוֹ, עַד שֶׁבָּא גָאוֹן מִבְּנֵי בְנֵי שֶׁל אֶפְרַיִם וְאָמַר נִגְלָה עָלַי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהוֹצִיא אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם, בְּנֵי אֶפְרַיִם בְּגֵאוֹת לָבָם שֶׁהֵם מְזַרְעֵי הַמְּלוּכָה וְשֶׁהוּ גִבּוֹרֵי כַּח בְּמִלְחָמָה עַמְדוֹ וְלִקְחוּ נְשִׂיָהוּ בְּנֵיהֶן וּבְנֵיהֶן וַיִּצְאוּ מִמִּצְרַיִם, וְעַמְדוֹ הַמִּצְרַיִם וְהָרְגוּ כֹּל גִּבּוֹרֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עח, ט) "בְּנֵי אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוּמֵי קִשְׁתׁ הִפְכוּ בְּיוֹם קָרְבִי" וְגו'.

כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה, זו מלחמת בני אפרים, שנאמר "ובני אפרים שיתלח וגו' וזבד בנו וגו' והרגום אנשי גת" (מאתים אלה) על שלא שמרו ברית אלהים על שעברו על הקץ, ועל שעברו על השבועה, דבר אחר, כדי שלא יראו את עצמות אחיהם משלכים בפלשת ויחזרו להם. דבר אחר, כדי שלא יחזרו לאחוריהם, והרי דברים קל וחמר אם כשהקיפם דרך (רחוקה) [עקומה] אמרו (במדבר יד, ד) "נתנה ראש ונשובה מצרימה" על אחת כמה וכמה אלו הביאו בפשוטה. דבר אחר, בראתם מלחמה, זו מלחמת עמלק שנאמר (שם מה) "וירד העמלקי והכנעני".

יח ויסב אלהים את העם, מפני מה, כדי לעשות להם נסים וגבורות. רבי אליעזר אומר, דרך כדי ליגעו, שנאמר "ענה בדרך כחי", המדבר כדי לזרפו, שנאמר (דברים ח, טו) "המוליכך במדבר הגדל והנורא" וגו', ים סוף לנסותו, שנאמר "וימרו על ים בים סוף". רבי יהושע אומר, דרך כדי לתן להם את התורה, שנאמר (דברים ח, ל) "בכל הדרך אשר צוה ה' [אלהינו] אתכם תלכו", ואומר (משלי ו, כג) "כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים", המדבר, כדי להאכילן הפן, שנאמר "המאכלך מן במדבר", ים סוף כדי לעשות להם נסים וגבורות, שנאמר (תהלים קו, כב) "נוראות על ים סוף" ונאמר (שם ט) "ויגער בים סוף ויחרב".

וחמשים, אין חמשים אלא מזויינים, שנאמר (יהושע א, יד) "ואתם תעברו חמשים" מלמד שהיו מצויינין בחמשה מיני זין, דבר אחר, אין חמשים אלא מזורזים, שנאמר "ויעברו בני גד ובני ראובן חמשים פארבעים אלף חלוצי [הצבא]". דבר אחר, וחמשים, אחד מחמשה עלו, דבר אחר, אחד מחמשים, ויש אומרים, אחד מחמש מאות. רבי נהוראי אומר, העבודה, לא אחד מחמש מאות עלו, שנאמר (יחזקאל טז, ז) "רבה כצמח השדה" וגו', ואומר "ובני ישראל פרו וישרצו", שהיו יולדות ששה בכרס אחד, ואת אמרת אחד מחמש מאות עלו. ואימתי מתו, בשלשת ימי אפלה, שנאמר (לעיל י, כג) "לא ראו איש את אחיו" שהיו קוברין את מתיהן והודו ושבחו שלא ראו אויביהם וששו במפלתם. רבי יוסי אומר, לחמשה דורות עלו.

(כתוב ברמז תקס"ד).

יט ויקח משה את עצמות יוסף, משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול הימנו, שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו. בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבנו, שכל ישראל נתעסקו בבזוה והוא נתעסק במצות, שנאמר "חכם לב יקח מצות". ומנין היה יודע משה היכן יוסף קבור, אמרו, סרח בת אשר נשתתרה מאותו הדור הלך משה אצלה, אמר לה, כלום את יודעת היכן יוסף

קבור, אָמַרָה לוֹ, אַרְוֹן שֶׁל מִתְכַּת עָשׂוּ לוֹ מִצְרִים וְשִׁקְעוּהוּ בְּנֶהַר נִילוֹס כְּדֵי שְׂיִתְבָּרְכוּ מִימִיּוֹ, הִלְךְ מֹשֶׁה וְעָמַד עַל שַׁפַּת נִילוֹס, אָמַר לוֹ, יוֹסֵף יוֹסֵף, הִגִּיעַ הָעֵת שֶׁנִּשְׁבַּע הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁגֹאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל וְהִגִּיעָה הַשְּׂבוּעָה שֶׁהִשְׁבַּעְתָּ אֶת יִשְׂרָאֵל, אִם אַתָּה מֵרָאֵה אֶת עֲצָמְךָ מוּטָב, וְאִם לֹא, הֲרִי אָנוּ נִקְיִים מִשְׂבוּעָה. מִיָּד צָף אַרְוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף. וְאֵל תִּתְמָה, שֶׁהֲרִי כְּתִיב (מ"ב ו, הו) "וַיְהִי הָאֶחָד מִפִּיל הַקְּוֹרָה וְאֶת הַבְּרִזָּל נָפַל אֶל הַמַּיִם וַיִּצְעַק וַיֹּאמֶר וְגו' אָנֹכִי נָפַל וַיִּרְאֶהוּ אֶת הַמָּקוֹם וַיִּקְצָב עַץ וַיִּשְׁלַךְ שָׁמָּה וַיִּצָּף הַבְּרִזָּל", וְהֲרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וַיְמָה אֱלִישָׁע תִּלְמִידוֹ שֶׁל אֱלִיָּהוּ וְאֱלִיָּהוּ תִּלְמִידוֹ שֶׁל מֹשֶׁה צָף מִפְּנֵי, מִפְּנֵי מֹשֶׁה רַבְּנוֹ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. רַבִּי נֶתָן אוֹמֵר, בְּקִבְרָנִיט שֶׁל מְלָכִים הָיָה קְבוּרָה, הִלְךְ מֹשֶׁה וְעָמַד שָׁם וְאָמַר, יוֹסֵף יוֹסֵף וְכוּ', מִיָּד נִזְדַּעַזַּע אַרְוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף, נָטְלוֹ מֹשֶׁה וְהִבִּיאוֹ אֶצְלוֹ.

קָשׁוּ קְרָאִי אֶהְדָּדִי. כְּתִיב, וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף וְכָתִיב (יהושע כד, לב) "וְאֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (כְּתוּב בְּרָמָז קמ"ה).

אָמַר רַב יְהוֹנָדָה אָמַר רַב, מִפְּנֵי מָה נִקְרָא יוֹסֵף בְּחַיָּו עֲצָמוֹת, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא מָחָה בְּכַבּוּד אָבִיו, דָּאָמְרוּ לוֹ עַבְדָּךְ עַבְדָּךְ וְלֹא קָאָמַר לְהוּ מִיָּדִי.

מִי לָנוּ גְדוֹל מִמֹּשֶׁה שֶׁלֹּא נִתְעַסַּק בּוֹ אֶלָּא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגִי". וְלֹא עַל מֹשֶׁה בְּלִבָּד אָמְרוּ אֶלָּא עַל הַצְּדִיקִים כְּלוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נח, ח) "וְהִלְךְ לְפָנֶיךָ צִדְקָה כְּבוֹד ה' יִאֲסָפֶךָ".

שְׁלֹשָׁה מַחֲנוֹת הֵם, תְּנִי, טָמֵא מֵת מִתֵּר לְכַנֵּס לְמַחֲנֵה לוֹיָהּ. וְלֹא טָמֵא מֵת בְּלִבָּד אֶלָּא אֶפְלוֹ מֵת עֲצָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ, עִמּוֹ בְּמַחְצָתוֹ. עָמַד לוֹ עַל נִילוֹס הַנֶּהָר וְאָמַר, יוֹסֵף יוֹסֵף, הִגִּיעָה הַשְּׂעָה שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא גֹאֵל אֶת בְּנָיו, הַשְּׂכִינָה מְעַכְבֶּת לָךְ, וַיִּשְׂרָאֵל מְעַכְבִּין לָךְ, וְעַנְנֵי כְבוֹד מְעַכְבִּין לָךְ, אִם מוֹדִיעַ אַתָּה אֶת עֲצָמְךָ הֲרִי יָפָה וְכוּ'. וַיֵּשׂ אוֹמְרִים, נָטַל חָרָס וְכָתַב עָלָיו שֵׁם הַמְּפָרֵשׁ וְהַשְּׁלִיךְ לַיָּאֹר, מִיָּד צָף וְעָלָה אַרְוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף. וְהוּוּ תַפְמוֹ תַרְוִין כְּלָבִים דְּחַרְשִׁין שְׂרוּן נְבַחִין בְּמֹשֶׁה. אָמַר מֹשֶׁה, אֵיתוֹן נַחְמוּן, כְּלָבִין קוּשְׁטָא לֹא נְבַחִין וְכְלָבִיא דְּשַׁקְרָא וְדְחַרְשִׁין נְבַחִין. אָמַר רַב, דְּהִדִּין כְּלָבָא מְלַחִית בְּלִישְׁנֵיהּ בְּרַם הָכָא "וְלִכְלַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרֵץ כְּלָב לְשָׁנוֹ".

לְלַמְּדָךְ שֶׁבְּמִדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד בָּהּ מוֹדֵדִין לוֹ. מְרִיָם הִמְתִּינָה לְמֹשֶׁה שְׂעָה אַחַת (כְּתוּב בְּרָמָז קס"ד), וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׁעִים יַעֲקֹב עָלוּ עַבְדֵי פְרַעֲה וְזָקְנֵי בֵיתוֹ, וְעַם יוֹסֵף עָלוּ הָאָרוֹן וְהַשְּׂכִינָה וְהַכְּהֻנִים וְהַלְוִיִּם וַיִּשְׂרָאֵל וְשִׁבְעָה עַנְנֵי כְבוֹד. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׂהָיָה אַרְוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף מְהִלָּךְ עִם אַרְוֹן חֵי הָעוֹלָם וְהָיוּ אַמּוֹת הָעוֹלָם אוֹמְרִים לָהֶם מָה טִיבָן שֶׁל שְׁנֵי אַרְוֹנוֹת הַלָּלוּ, וְהוּוּ אוֹמְרִים זֶה אַרְוֹנוֹ שֶׁל מֵת וְזֶה אַרְוֹנוֹ שֶׁל חֵי הָעוֹלָמִים. וְהָיוּ אוֹמְרִים לָהֶן אַמּוֹת הָעוֹלָם, מָה טִיבּוֹ שֶׁל מֵת מְהִלָּךְ עִם אַרְוֹן חֵי

עולמים, והן אומרים, המנחם בארון זה קיים מה שפתיב בזה. בזה פתיב (להלן כ, ב) "אנכי ה' אלהיך", וביוסף כתיב "התחת אלהים (אנכי) [אני]", בזה פתיב (שם, ג) "לא יהיה לך אלהים אחרים" וביוסף פתיב (בראשית מב, יח) "את האלהים אני ירא", בזה פתיב (להלן כ, ז) "לא תשא" וביוסף פתיב (בראשית מב, טו) "חי פרעה אם תצאו", בזה פתיב "זכור את יום השבת" וביוסף פתיב (בראשית מג, טז) "וטבח טבח והכו", ואין הכן אלא שבת, שנאמר (להלן טז, ה) "ויהי [ב]יום הששי והכינו". בזה פתיב "כבד את אביך" וביוסף פתיב (בראשית לז, יג) "ויאמר ישראל אל יוסף הלא יוסף הלוא אחיך רעים בשכם" וגו', בזה פתיב (להלן כ, יג) "לא תרצח" לא רצח לפוטיפרע, בזה פתיב (שם) "לא תגנב", לא גנב, כענין שנאמר "וילקט יוסף את כל הקסף" וגו'. בזה פתיב (להלן כ, יג) "לא תנאף", לא נאף עם אשתו של פוטיפרע, בזה פתיב "לא תחמד" לא חמד אשתו של פוטיפרע. בזה פתיב (שם, יג) "לא תענה", והרי דברים קל וחומר, דברים של אמת לא הגיד קל וחומר של שקר. בזה פתיב (ויקרא יט, יז) "לא תשנא את אחיך בלבבך", וכתיב "וינחם אותם וידבר על לבם". בזה (ויקרא יט, יח) "לא תקום ולא תטור" וכתיב (בראשית נ, כ) "ואתם חשבתם עלי רעה". בזה (ויקרא כה, לו) "וחי אחיך עמך" וכתיב "ויכלכל יוסף את אחיו".

כי השבע השביע, השביעון שישביעו לבניהן. רבי נתן אומר, מפני מה השביע את אחיו ולא השביע את בניו, אומר, אם משביע אני את בני אין מצרים מניחין אותן. ואם אומרים להם אבינו העלה את אביו אומרים להם אביכם מלך היה, לפיכך השביע את אחיו ולא השביע את בניו. דבר אחר, אומר להם יוסף, אבי גרד כאן לרצונו ואני העליתיו, אני גרדתי על פרחי, משביע אני עליכם שממקום שגנבתוני לשם תחזירוני וכן עשו לו, כענין שנאמר (יהושע כד, לב) "ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל קברו בשכם".

פקד יפקד אלהים אתכם, 'פקד' אתכם במצרים, ויפקד אתכם על הים. פקד אתכם על הים, ויפקד אתכם במדבר. פקד אתכם במדבר, ויפקד בנחלי ארנון. פקד אתכם בעולם הזה, ויפקד אתכם לעולם הבא, פקידה במצרים, פקידה בסיני, פקידה בניסו, פקידה בתשרי.

והעליתם את עצמתי מזה, שומע אני מיד, תלמוד לומר אתכם, כשתהיו עולין. ומנין שאף עצמות השבטים העלו עמהם, תלמוד לומר מזה אתכם ז"ה תרי עשר.

ויסעו מסכת ויחנו באתם, מה אתם מקום אף סכות מקום, רבי עקיבא אומר, עניי כבוד היו, שנאמר "על כל כבוד חפה", אין לי אלא לשעבר, לעתיד לבא מנין, תלמוד לומר (שם, ו) "וסכה תהיה לצל יומם", ואומר (שם לה, י) "ויפדונו ה' ישבו".

רמז רכח וה' ה'לך לפניהם יומם. נמצאת אומר שבעה עננים הן. וה' ה'לך לפניהם יומם בעמוד ענן. "ועננך עמך עלהם". (שם) "ובעמוד ענן". (שם ט, יט) "ובהאריך הענן". (להלן מ, לו) "ובהעלות הענן". "ואם לא יעלה הענן". (להלן מ, לח) "כי יענו ה' על המשכון". ה' שבעה עננים הן, ארבע מארבע רוחות ואחד מלמעלה, ואחד מלמטה, ואחד שהיה מהלך לפניהם, כל הנמוך מגביהו וכל הגבוה מנמיכו, שנאמר "כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו" וגו'. והיה מפה נחשים ועקרבים מכבד ומרביץ לפניהם. רבי יהודה אומר, שלש עשרה, שנים לכל רוח ושנים למטה ואחד היה מהלך לפניהם. רבי יאשיה אומר, ארבעה, רבי אומר שנים.

וה' ה'לך לפניהם יומם, ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו. אברהם לנה את מלאכי השרת, שנאמר (בראשית יח, טז) "ואברהם ה'לך עמם לשלחם", והקדוש ברוך הוא לנה את בניו במדבר ארבעים שנה. באברהם כתיב (שם ד) "יח נא מעט מים", והקדוש ברוך הוא העלה לבניו את הבאר, שנאמר "אז ישיר ישראל", באברהם כתיב (בראשית יח, ה) "ואקחה פת לחם", והקדוש ברוך הוא הוריד לבניו מן, שנאמר (להלן טז, ד) "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים". באברהם כתיב (בראשית יח, ז) "ואל הבקר רץ אברהם" והקדוש ברוך הוא הגיז לבניו את השלו, שנאמר "ורוח נסע מאת ה'". באברהם כתיב (בראשית יח, ד) "והשענו תחת העץ" והקדוש ברוך הוא פרש לבניו שבעה ענני כבוד, שנאמר "פרש ענן למסך", באברהם כתיב (בראשית יח, ח) "והוא עמד עליהם", והקדוש ברוך הוא הגין על בתיהן במצרים כדי שלא ינגפו, שנאמר (לעיל יב, כג) "ויפסח ה' על הפתח".

וה' ה'לך לפניהם, אפשר לומר כן והלא כבר נאמר "הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא", ואומר (ישעיה ו, ג) "וקרא זה אל זה ואמר" וגו' ואומר (יחזקאל מג, ב) "והנה (שם) כבוד אלהי ישראל וגו' ומה תלמוד לומר וה' ה'לך לפניהם. רבי אומר, אנטונינוס פעמים שהיה דן על הבימה ומחשיך והיו בניו מחשיכין אצלו, מאחר שנפטר מן הבימה היה נוטל את הפנס ומאיר לפניו, והיו גדולי מלכותו קרבי אצלו ואמרין לו, אנו נוטלין את הפנס ונאיר לפני בנך, והוא אומר להם, לאו, אלא אני אטל את הפנס ומאיר לפני בנך, כדי להודיע לכם חבתן של בני שתהיו נוהגין עמהן בכבוד. כך הודיעם הקדוש ברוך הוא חבתן של ישראל לפני אמות העולם שיהיו נוהגין עמהן בכבוד. ולא דיין שאינן נוהגין עמהן בכבוד, אלא ממיתין אותן מיתות חמורות ומשנות זו מזו. לענן כן הוא אומר "וקבצתי את כל הגוים והורדתיים אל עמק יהושפט" וגו'. יכול על עבודת אלילים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים, תלמוד לומר (שם) "על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים", ("ואל מצרים לשמה תהיה) [מצרים לשמה תהיה] וגו', באותה שעה (וה')

לעולם ישב) (שם כ) [ויהודה לעולם תשב"] ואומר "ונקיתי דמם לא נקיתי", אימתי (שם) "וה' שכן בציון".

אמר רב חסדא, האב שמחל על כבודו כבודו מחול, הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ורב יוסף אמר, אפלו הרב שמחל על כבודו כבודו מחול, שנאמר וה' הלך לפניהם יומם. אמר רבא, הכי השתא, התם קודשא בריך הוא דעלמא דיליה הוא מחיל ליה דידה, הכא תורה דיליה היא, הדר אמר רבא אין, תורה דיליה היא, דכתיב (תהלים א, ב) "ובתורתו יתגה", ואפלו הכי הדור מיבעיא ליה למעבד. אמר רב אשי אפלו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, שנאמר (דברים יז, טו) "שום תשים עליך מלך" שתהא אימתו עליך.

רמז רכט מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסבין בבית המשנה של בנו של רבן גמליאל והיה רבן גמליאל עומד ומשקה עליהן, נתן לו כוס לרבי אליעזר ולא קבל, לרבי יהושע וקבל. אמר לו רבי אליעזר, מה זה, יהושע, אנו יושבין ורבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו. אמר לו, מצינו גדול (ממשה רבנו) [ממנו] שהיה עומד ומשמש עליהם, אברהם אבינו גדול הדור היה וכתוב "והוא עמד עליהם", ושמא תאמר כמלאכי השרת נדמו לו, לא נדמו לו אלא כערביים ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו. אמר לו רבי צדוק, עד מתי אתם מניחין כבודו של מקום ועוסקין בכבוד הבירות, הקדוש ברוך הוא משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורף שלחן לפני כל אחד ואחד ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו.

מנא הא מלתא דאמרי אינשי כי הוינא זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי דכתיב מעקרא וה' הלך לפניהם יומם, ולבסוף כתיב (להלן כג, כ) "הנה אנכי שלח מלאך לפניך".

אמר רב יהודה אמר רב, כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת וכו' כדכתוב באברהם.

אוינקלוס בר קלוניקוס איג'יר. שדר קיסר גונדרא דרומאי בתריה, משכינהו בקראי וג'ירינהו, הדר שדר גונדרא דרומאי בתרה. אמר להו לא תימרו ליה ולא מידי, אמר להו אימא לכו מלתא בהדי דשקלי ואזלי וכו' מי נקט נורא מקמי אינשי אמרו ליה לא, אמר להו ובהקדוש ברוך הוא כתיב וה' הלך לפניהם יומם. איג'יר, שדר גונדרא אחרינא בתריה. אמר להו לא תשתעו בהדיה כלל, כי נקטי ליה ואזלי חזי מזוזתא, אותיב ידיה עלה אמר להו, מאי האי. אמרו ליה אימא לן את, אמר להו מנהגו של עולם מלך יושב בפנים ועבדיו יושבין בחוץ ומשמרים

אותו, ואלו הקדוש ברוך הוא משמר את ישראל מבחוץ והו יושבין מבפנים, שנאמר "ה' ישמר צאתך ובואך" וגו', איגיוור.

כב רמז רל לא ימיש עמוד הענו, מגיד הכתוב שעדין עמוד הענו קיים הנה עמוד האש צומח, דבר אחר, בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה על ערבי שבתות, עד שעמוד הענו קיים יהיה עמוד האש צומח.

דביתהו דרב יוסף מאחרת ומדלקת, אמר ליה רב יוסף, תנינא, לא ימיש עמוד הענו, מלמד שעמוד הענו משלים לעמוד האש, סברה לאקדומי, אמר ההוא סבא, ובלבד שלא יקדים, אמר רב הונא, הרגיל בנר, הניין לו בנים תלמידי חכמים, הרגיל במזוזה, זוכה לדירה נאה, הזהיר בציצית, זוכה לטלית נאה, הרגיל בקדוש היום, זוכה וממלא גרבי יין. אמר רבא, דרחים רבנו, הו ליה בנין רבנו, דמוקיר רבנו, הו ליה חתונתא רבנו, דדחיל מרבנו הוא גופיה הו צורבא מרבנו, ואי לאו בר הכי הוא משתמען מליה כצורבא מרבנו.

פרק יד

א-ב וישבו ויחננו לפני פי החירות, כאן נתקיים (בראשית טו, יד) "ואחרי כן יצאו ברכש גדול", אמר הקדוש ברוך הוא, זו היא הבטחה שהבטחתי לו יחזרו לאחוריהם, שכל כסף וזהב שכנס יוסף הנה נתון בבעל צפון, וכשחזרו נטלוהו שנאמר (תהלים סח, יד) "כנפי יונה נחפה בכסף".

וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וישבו ויחננו. רבי שמעון בן יוחאי אומר, כל מקום שהוא אומר לאמר ואמרתי אליהם, לדורות. וכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרתי אליהם הרי זה לשעה, רבי אומר, אף בכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרתי אליהם הרי זה הוא לדורות חוץ משלשה מקומות, וישבו ויחננו לפני פי החירות. מה היו חירות הללו, לא היו משפעות אלא גדודיות, לא היו תרוטות אלא מקפות, לא היו עגלות אלא מרבעות, לא היו מעשה אדם אלא מעשה שמים, ועינים להם פתוחות כמין זכר וכמין נקבה היו, דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר, החירות מצד זה, ומגדל מצד זה, והים לפניהם, ומצרים מאחוריהם, דבר אחר, אין חירות אלא מקום חרותו, מקום אטלס, מקום בית עבודה זרה שלחו

לשעבר הִזָּה נִקְרָא פִּיתוּם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיָּבֹן עָרֵי מִסְכְּנוֹת" וְגו' חֲזָרוּ לָהּ וְנִקְרָא פִּי הַחִירָת, שֶׁהִיא מְאַחֶרֶת עוֹבְדֵיהָ.

וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמָסָס לְסֹכֶת, וּמִסֹּכֶת לְאֵתָם, וּמֵאֵתָם לְפָנָי פִּי הַחִירָת. נִסְעוּ בְּעָרֵב שֶׁבֶת וְשֶׁבֶת וּבְאֶחָד בְּשֶׁבֶת, שְׁנֵי בְּשֶׁבֶת שֶׁהוּא רְבִיעֵי לְנִסְיַעְתֶּן הַתְּחִילוּ יִשְׂרָאֵל מִתְקַנִּים אֶת כְּלֵיהֶם וּמְצִיעִים אֶת בְּהֵמָתָן לְצֵאת. אָמְרוּ לָהֶם הָאוֹקְטוֹרִין הַגִּיעַ פְּרוֹטֶגְמָא שְׁלָכֶם לְחֲזוֹר לְמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל ה, ג) "דְּרָךְ שְׁלֶשֶׁת יָמִים" וְגו'. אָמְרוּ לָהּ יִשְׂרָאֵל, וַיִּכְשָׁיְצָאנוּ בְּרִשׁוֹת מִי יִצְאָנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר לג, ג) "מִמְּחֶרֶת הַפֶּסַח" וְגו'. אָמְרוּ לָהֶם הָאוֹקְטוֹרִין, רוֹצִים וְלֹא רוֹצִים סוֹפְכֶם לְקִיָּם דְּבָרֵי מַלְכוּת. עֲמָדוּ עֲלֵיהֶם יִשְׂרָאֵל, הִכּוּ מֵהֶן פָּצְעוּ מֵהֶן וְהָרְגוּ מֵהֶן. הִלְכוּ וְהִגִּידוּ לְפָרְעָה. אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה, חֲזָרוּ לְאַחֲרֵיכֶן כִּינּוּן שֶׁתִּקַּע קֶרֶן חֲזוֹר הַתְּחִילוּ מִחֲסָרֵי אֲמָנָה שְׁבִי־יִשְׂרָאֵל מִתְלָשִׁין בְּשַׁעֲרֵן וּמְקַרְעִים לְכִסּוּתָן, עַד שֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה, מִפִּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נֶאֱמַר לִי שֶׁאֲתֶם בְּנֵי חוֹרִין, לְכָךְ נֶאֱמַר וַיַּחֲנוּ לְפָנָי פִּי הַחִירָת.

בֵּין מַגְדֵּל וּבֵין הַיָּם. שָׁם גְּדוּלָם שֶׁל מִצְרַיִם, שָׁם הִיָּתָה תִּפְאָרְתָם, שָׁם הִיָּתָה מְקוֹם מִיָּחָס שְׁלָהֶם. שָׁם כָּנַס יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מז, יד) "וַיִּלְקֹט יוֹסֵף" וְגו'.

לְפָנָי בַּעַל צֶפֶן, נִשְׁתַּיַּר מִכָּל הַיִּרְאוֹת, בְּשִׁבִיל לְפִתּוֹת לָבֶן שֶׁל מִצְרַיִם. עָלְיוּ הוּא אוֹמֵר "מִשְׁגִּיא לְגוֹיִם וַיֵּאבְדִּים". נִכְחוּ תַחֲנוּ עַל הַיָּם, בְּשִׁבִיל לְפִתּוֹת לָבֶם שֶׁל מִצְרַיִם.

ג וְאָמַר פָּרְעָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הִם בְּאֶרֶץ, אֵין נְבוּכִים אֲלֵא מִטְרַפִּים, שֶׁנֶּאֱמַר (יואל א, יח) "מִה נֶאֱנַחָה בְּהֵמָה נְבֻכֵי עֲדָרֵי בְּקָר" וְגו', דָּבָר אַחֵר, אֵין נְבוּכִים אֲלֵא מְעוֹרְבִין, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַמְלֹךְ וְהַמֶּן יִשְׁבוּ לְשִׁתּוֹת" וְגו', דָּבָר אַחֵר, אָמַר פָּרְעָה וְלֹא יָדַע מָה אָמַר, מֹשֶׁה הִטְעָה אוֹתָם וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ לְהִיכֵן מוֹלִיכֵן, שֶׁנֶּאֱמַר נְבוּכִים הִם, וְאֵין נְבוּכִים אֲלֵא מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב, מט) "עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה הַר נְבוֹ", דָּבָר אַחֵר, אָמַר פָּרְעָה וְלֹא יָדַע מָה אָמַר, רָאָה שֶׁעֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לְבָכוֹת בְּמִדְבָר, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יד, א) "וַיִּתְּשָׂא כָּל הָעֵדָה", דָּבָר אַחֵר, אָמַר פָּרְעָה וְלֹא יָדַע מָה אָמַר, רָאָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְפוֹל בְּמִדְבָר, שֶׁנֶּאֱמַר "בְּמִדְבָר הַזֶּה יִפְלוּ".

סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָר, כִּינּוּן שֶׁרָאוּ יִשְׂרָאֵל הַיָּם סוֹעֵר וְשׁוֹנֵא רוֹדֵף הִכּוּ פְּנִיָהֶם לְמִדְבָר, זָמַן לָהֶם הַמְקוֹם חִיוֹת רְעוֹת וְלֹא הָיוּ מִנִּיחִין אוֹתָן לַעֲבוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָר. וְאֵין סִגְיָה אֲלֵא חִיָּה רְעָה, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ו, כג) "אֲלֵהִי שְׁלַח מְלֶאכֶת(וִיה) וְסָגַר פֶּס אַרְיֹתָא".

ד וַחֲזַקְתִּי אֶת לֵב פָּרְעָה. שֶׁהָיָה לָבֶן חֲלוּק אִם לְרִדּוֹף אִם לֹא לְרִדּוֹף.

ואֶכְבֹּדָה בַּפְרָעָה וּבְכָל חִילוֹ, פְּרָעָה הַתְּחִיל בַּעֲבָרָה תְּחִלָּה וּמִמֶּנּוּ הַתְּחִילָה הַפְּרָעָנוּת, פְּיוּצָא בּוֹ (בראשית ז, כג) "וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּמִים" וְגוֹ', פְּיוּצָא בּוֹ "וְהִכִּיתִי כָּל בְּכוֹרִים", פְּיוּצָא בּוֹ (דברים יג, טז) "הִכָּה תִכָּה" וְגוֹ', פְּיוּצָא בּוֹ "וְצָבְתָה בְּטִנְהָ" אֲבָר שֶׁהַתְּחִילָה בַּעֲבָרָה תְּחִלָּה מִמֶּנּוּ הַתְּחִילָה הַפְּרָעָנוּת, וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר וּמָה אִם מִדַּת פְּרָעָנוּת מְעוּטָה מִי שֶׁהַתְּחִיל בַּעֲבָרָה מִמֶּנּוּ הַתְּחִילָה הַפְּרָעָנוּת, קַל וְחֹמֶר לְמִדַּת הַטּוֹבָה מְרַבָּה.

דְּבָר אַחֵר, וְאֶכְבֹּדָה בַּפְרָעָה, מְגִיד הַפְּתוּב כְּשֵׁיבֵא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְפָרַע מִן הָאֲמוֹת שְׁמוֹ מִתְגַּדֵּל בְּעוֹלָם, שְׁנַאֲמַר (ישעיה סו, יט) "וְשִׁמְתִי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלִיטִים" וְגוֹ' (שם מה, יד) "כֹּה אָמַר ה' יְגִיעַ מִצְרַיִם וְסָחַר כּוֹשׁ", אֲחַרְיוֹ מֵהוּ אוֹמֵר "אֲכֹן אֶתָּה אֵל מְסִתֵּי־ר", וְכֵן הוּא אוֹמֵר (יחזקאל לח, כב) "וְנִשְׁפָּטְתִי אֶתּוֹ בְּדָבָר וּבְדָם". אַחֵר כֶּף (שם כג) "וְהִתְגַּדְלִתִּי וְהִתְקַדְשִׁיתִי". (תהלים עו, ג ד) "וַיְהִי בְשָׁלֹם סוֹכּוֹ" וְגוֹ', שְׁמָה שֶׁבֵר רִשְׁפֵי קֶשֶׁת מִגֵּן וְחָרֵב", מָה הוּא אוֹמֵר "נִזְדַּע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל גְּדוֹל שְׁמוֹ", לְכֶף וְנִדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה', לְשַׁעֲבֵר לֹא הָיוּ יוֹדְעִים אֶת ה', אֲבָל מִכָּאן וְאֵילָף וְנִדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'.

וַיַּעֲשׂוּ כֵן. לְהוֹדִיעַ חֲכָמְתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא אָמְרוּ הַיָּאֵף אָנוּ חוֹזְרִין לְאַחֲרֵינוּ, שֶׁלֹּא לְשִׁבּוֹר יָב טַף וְנָשִׁים שְׁעָמָם, דְּבָר אַחֵר, וַיַּעֲשׂוּ כֵן, אָמְרוּ, רוֹצִים וְלֹא רוֹצִים אֵין לָנוּ אֵלָּא לְקַיִם דְּבָרֵי בֶן עַמְרָם.

ה וַיַּגִּד לְמִלְךָ מִצְרַיִם. הָאוֹקְטוֹרִין שְׁלוֹ הִגִּידוּ לוֹ. וַיֵּשׂ אוֹמְרִים, דִּירְכָאוֹת הָיוּ לוֹ. וַיֵּשׂ אוֹמְרִים, עֲמַלְק הִגִּיד לוֹ. כִּי בָרַח הָעָם. וְכִי בּוֹרְחִים הָיוּ, וְהֵלֵא כְּבָר נֶאֱמַר (במדבר לג, ג) "מִמְחֶרֶת הַפֶּסַח יֵצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיַד רָמָה", וּמָה תִלְמוּד לּוֹמֵר כִּי בָרַח הָעָם, אֵלָּא מִתּוֹךְ שֶׁהִכּוּ אֶת הָאוֹקְטוֹרִים הִלְכוּ וְהִגִּידוּ לְפָרַעָה, אָמְרוּ, הִכּוּ מִמֶּנּוּ פָּצְעוּ מִמֶּנּוּ וְהָרְגוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא מִחָ אֵדָם בְּיָדָם, אֵין לָהֶם לֹא מוֹשֵׁל וְלֹא שָׂר, כְּעִנְיָן שְׁנַאֲמַר "מִלְךָ אֵין לְאַרְבֵּה".

וַיְהִי־כֵן לְבַב פְּרָעָה וְעַבְדָּיו. לְשַׁעֲבֵר, (לעיל י, ז) "וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פְרָעָה אֵלָיו" וְגוֹ', וְעַכְשָׁיו וַיְהִי־כֵן לְבַב פְּרָעָה וְעַבְדָּיו, אָמְרוּ, אֵלּוֹ לֹא לְקִינּוֹ וְשִׁלַּחְנוּ דֵי הוּא, אֵלָּא לְקִינּוֹ וְשִׁלַּחְנוּ. אוֹ אֵילּוֹ לְקִינּוֹ וְשִׁלַּחְנוּ וְלֹא נָטְלוּ אֶת מְמוֹנֵינוּ דֵי הוּא אֵלָּא לְקִינּוֹ וְשִׁלַּחְנוּ וְנָטְלוּ אֶת מְמוֹנֵינוּ. מִשָּׁל לְמָה הַדְּבָר דּוּמָה לְאַחַד שְׁאֵמַר לְעַבְדּוֹ הֵבֵא לִי דָג מִן הַשּׁוּק וְכוּ' (בַּמְכִילְתָּא).

דְּבָר אַחֵר, וַיְהִי־כֵן, מְגִיד הַפְּתוּב שֶׁכְּשֵׁיבֵא יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בְּטָלָה מְלֻכּוּתָן שֶׁל מִצְרַיִם, שְׁנַאֲמַר מְעַבְדָּנוּ, אָמְרוּ, עַכְשָׁיו כָּל הָאֲמוֹת מְקִישׁוֹת עָלֵינוּ בְּזוּג, לוֹמֵר, מָה אֵלּוֹ שֶׁהָיוּ בְּרִשׁוּתָם הַנִּיחּוּם וְהִלְכוּ לָהֶם, עַכְשָׁיו הַיָּאֵף אָנוּ שׁוֹלְחִים לְאַרְס נְהָרִים וְלְאַרְס צוּבָה לְהַעֲלוֹת לָנוּ מַסִּים, לְהַבִּיא לָנוּ עַבְדִּים וְשִׁפְחוֹת, לְלַמְדָּךְ שֶׁהִיָּה פְרָעָה

שולט מסוף העולם ועד סופו, והיו לו שולטנות על כל העולם כְּלוּ בְּשִׁבִיל כְּבוֹדוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל. עָלְיוּ הוּא אוֹמֵר "שֶׁלַח מִלֶּךְ וַיִּתִּירָהוּ מִשָּׁל עַמִּים וַיִּפְתַּחְהוּ", וְכֵן אֵתָּה מוֹצֵא בְּכָל מַלְכוּת שֶׁשָּׁעֲבָדָה אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁשָּׁלְטָה עַל כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ בְּשִׁבִיל כְּבוֹדוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל. בְּמַלְכוּת בָּבֶל מָהוּ אוֹמֵר, (ירמיה כז, ח) "וְהָיָה הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹדוּ אֶת נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל", בְּמַלְכוּת אֲשׁוּר מָהוּ אוֹמֵר, (ישעיה י, יד) "וַתִּמְצָא כֶּסֶן יָדַי" וְגו', בְּמַלְכוּת מִדֵּי וּפְרַס מָהוּ אוֹמֵר, (דניאל ו, כו) "בְּאֵדֶיךָ דָּרְגוּשׁ מִלְכָּא כְּתִב לְכָל עַמְמֵיָא אַמְיָא וְלִשְׁנֵיָא", בְּמַלְכוּת יוֹן מָהוּ אוֹמֵר, "וְאַרְבַּעָה רֵאשִׁין לְחַיּוֹתָא וְשָׁלְטוֹן יְהִיב לָהּ, בְּמַלְכוּת רְבִיעִית מָהוּ אוֹמֵר, (שם, כג) "וַתֵּאכֵל כָּל אֲרָעָא", לְלַמֶּדֶךָ שֶׁכָּל מַלְכוּת וּמַלְכוּת שֶׁשָּׁעֲבָדָה אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁלְטָה מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ בְּשִׁבִיל כְּבוֹדוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

דָּבָר אַחֵר, וַיִּהְיֶה. אָמְרוּ, בְּשִׁבִילֵם הִיָּתָה טוֹבָה בָּאָה עָלֵינוּ. רַבֵּי יוֹסִי הַגְּלִילִי, אוֹמֵר מִשָּׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְאַחַד שֶׁנִּפְלָה לוֹ בֵּית כּוֹר בִּירְשָׁה וְכוּ', כִּי נַעֲשֶׂה לְמַצְרַיִם, שְׁלַחוּ וְלֹא יָדְעוּ מָה שְׁלַחוּ, דְּכַתִּיב, וַיֹּאמְרוּ מָה זֹאת עֲשִׂינוּ.

וַיֵּאָסֶר אֶת רַכְבּוֹ. בִּידוֹ אָסְרוּ, אָמַר, דָּרְךָ מְלָכִים לְהִיּוֹת עוֹמְדִים וְאַחֲרֵים מְצִיעִין לָהֶם אָבֵל כָּאֵן בִּידוֹ אָסְרוּ, כִּינּוּן שֶׁרָאוּ גְדוּלַי מַלְכוּת שֶׁהוּא עוֹמֵד וּמְצִיעַ לְעַצְמוֹ עֹמֵד כָּל אֶחָד וְהִצִּיעַ לְעַצְמוֹ.

אַרְבַּעָה אָסְרוּ בְּשִׁמְחָה (כְּתוּב בְּרִמּוֹ צ"ו).

וְאֵת עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ. לָקַחוּ בְּדָבָרִים, אָמַר לָהּ דָּרְךָ מְלָכִים לְהִיּוֹת מְנַהֲיָגִים בְּסוּף וְחִלּוֹתֵיהֶם מְקַדִּימִים לְפָנֵיהֶן, אֲנִי אֶקְדִּים לְפָנֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן פסוק י) "וּפְרָעָה הַקָּרִיב". דָּרְךָ מְלָכִים לְהִיּוֹת בּוֹזְזִין לְעַצְמָן וְנוֹטְלִין חֶלֶק בְּרֵאשׁ, אֲנִי אֲשׁוּהָ לָכֶם בְּבָזָה. שֶׁנֶּאֱמַר "אַחֲלַק שְׁלָל", וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֲנִי פּוֹתַח לָכֶם אוֹצְרוֹת שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב וּמַחֲלַק לָכֶם, לְכֶךָ נֶאֱמַר וְאֵת עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ, לָקַחֶם בְּדָבָרִים.

וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בַּחּוּר. מִשָּׁל מִי (כְּתוּב בְּרִמּוֹ קפ"ו).

בְּסִיסְרָא אוֹמֵר (שופטים ד, ג) "תִּשָּׁע מֵאוֹת רֶכֶב בְּרִזְל", אָמַר רַבֵּי שְׁמַעוֹן, מִשָּׁל לְשׁוֹר הַבָּר שֶׁהָיוּ הַכָּל בּוֹרְחִין מִמֶּנּוּ, אָמְרוּ, נוֹצִיא לוֹ אֶת הָאָרִי שִׁיָּהָה דָּר עִמּוֹ בְּמִדְיָנָה, יֵצֵא הָאָרִי וְחִתְּכוּ אֲבָרִים אֲבָרִים. כִּי הָיָה סִיסְרָא מִתְּגָאָה בְּבְרִזְל, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּבְרִזְל אֵתָּה מִתְּגָאָה, חִיָּד, הָאִשׁ מִפְּעַפְעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ה, כ) "הַפּוֹכְבִים מִמְּסֻלוֹתֵם נִלְחַמוּ עִם סִיסְרָא".

רָבּוּ שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, בֵּא וְרֵאָה גְדֻלָּה וְעֲשֶׂרָה שֶׁל מַלְכוּת חִיָּבָת שֶׁאֵין לָהּ גּוֹמְיוֹן אַחַת בְּטֵלָה שֶׁכֵּלֵן רְצוֹת בֵּיוֹם וּבְלֵילָה, וּכְנֻגְדוֹן שֶׁל מַצְרַיִם (שְׁלָהוּ) [כְּלָהוּן] עוֹמְדוֹת בְּטֻלוֹת. וְשִׁלְשָׁם, אֵין שְׁלִשִׁים אֶלָּא גְבוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר "שְׁלִשִׁים וּקְרוּאִים

לְכַבֵּי סוּסִים כָּלָם". דָּבַר אַחַר, שְׁלֹשִׁים, שְׁיָהוּ מְשַׁלְשִׁין בְּזֵין. רַבּוֹן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אָמַר, שְׁלֹשִׁים שְׁעַל הַמְרָקָב, לְשַׁעֲבַר לֹא הָיוּ אֶלָּא שְׁנַיִם, וּפְרָעָה הוֹסִיף עֲלֵיהֶם עוֹד אַחַת, בְּשִׁבִיל לְמַהֵר לְרַדּוֹף אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל. רַבִּי אָמַר, אֲנִטּוֹנִינּוֹס הוֹסִיף עֲלֵיהֶן עוֹד אַחַד.

דָּבַר אַחַר, וְשְׁלֹשִׁים עַל כָּלוּ. שְׁלֹשָׁה עַל כָּל אַחַד וְאֶחָד, וַיֵּשׂ אֲוֹמְרִים, שְׁלֹשִׁים עַל כָּל אַחַד. וַיֵּשׂ אֲוֹמְרִים, שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עַל כָּל אַחַד וְאֶחָד. וְכִי מִנִּין הָיָה יוֹדַע כְּמָה מֵתוּ מִיִּשְׂרָאֵל בְּשִׁלְשֵׁת יָמֵי אֶפְלָה, אֶלָּא הוֹצִיא טִימוֹסִין שְׁלֵהֶן וּלְפִי הַטִּימוֹסִין הוֹצִיא עֲלֵיהֶן חִילוֹת. כִּיּוֹצֵא בּוֹ דָּרַשׁ רַבִּי יְרֵמְיָה (דְּהִי"ב יד, ח) "וַיֹּצֵא אֶלְיָהֶם זֶרַח הַכּוּשִׁי בְּחִיל אֶלֶף אֶלְפִים וּמְרַקְבוֹת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת" וּלְפִי מְרַקְבוֹת הוֹצִיא עֲלֵיהֶם חִילוֹת, דָּבַר אַחַר, וְשְׁלֹשִׁים עַל כָּלוּ. עַל מְנַת לְכַלּוֹת, לְשַׁעֲבַר (לְעִיל א, כב) "כָּל הַבֵּן הַיְלֹוֹד" וְגוֹ', אֲבָל כָּאֵן וְשְׁלֹשִׁים עַל כָּלוּ עַל מְנַת לְכַלּוֹת, שְׁנַאֲמַר (לְהִלּוֹ טו, ט) "אֲרִיק חֲרָבִי".

ח וַיִּחְזַק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה. שְׁהָיָה לְבוֹ חֲלוּק אִם לְרַדּוֹף אִם לֹא לְרַדּוֹף. וַיִּרְדּוּף אַחֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. לְהוֹדִיעַ שֶׁבְחֵן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שְׁאֵלוֹ הָיְתָה אֵמָה אַחֲרֵת לֹא הָיָה פְּרָעָה רוֹדֵף אַחֲרֵיהָ. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיַד רָמָה. מַגִּיד הַפְּתוּב שֶׁכְּשֶׁהָיוּ מְצַרִּים רוֹדְפִים אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְחַרְפִּים וּמְנַאֲצִים וּמְגַדְפִּים, אֲבָל יִשְׂרָאֵל מְפַאֲרִים וּמְרוֹמְמִים וּמְשַׁבְּחִים וְנוֹתְנִין שִׁיר וְשִׁבַּח וְגִדְלָה תְּהִלָּה וְתַפְאֶרֶת לְמִי שֶׁהַמְּלַחְמוֹת שָׁלוֹ, כְּעֵנִין שְׁנַאֲמַר "רוֹמְמוֹת אֵל בְּגֵרוֹנִים", (שם נו, ו) "רוֹמָה עַל שְׁמַיִם אֱלֹהִים", וְאוֹמַר (יִשְׁעִיָּה כה, א) "ה' אֱלֹהֵי אֶתְּהָ אֲרוֹמְמָךְ אוֹדָה שְׁמֹךְ". וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיַד רָמָה, שְׁהָיְתָה יָדוֹן רָמָה עַל הַמְּצַרִּים.

ט וַיִּרְדּוּפוּ מְצַרִּים אַחֲרֵיהֶם, מַגִּיד שֶׁלֹּא נִכְשַׁל אַחַד מֵהֶם שֶׁלֹּא יִנְחָשׁוּ וַיִּחְזְרוּ לְאַחוּרֵיהֶם, וְכֵן מְצִינּוּ בְּכָל מְקוֹם הַגּוֹיִם מְנַחְשִׁים, שְׁנַאֲמַר (דְּבָרִים יח, יד) "כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֶתְּהָ יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֵל מְעַלְלִים וְאֵל קִסְמִים יִשְׁמְעוּ", "וַיִּלְכּוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְּיָן וְקִסְמִים בְּיָדָם", (יְהוֹשֻׁעַ יג, כב) "וְאֵת בַּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסִים".

י וּפְרָעָה הַקָּרִיב, הוּא הַקָּרִיב אֶת הַפְּרָעָנוֹת לְבֹא עֲלָיו, כִּינּוֹן שֶׁרָאָה פְּרָעָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל חוֹנִים עַל הַיָּם, אָמַר, בְּעַל צָפֹן הַסָּפִים עַל דַּעַת גְּזֵרְתִּי, אֲנִי חֲשַׁבְתִּי לְאַבְדֹן בְּמַיִם, וְהוּא הִתְחִיל לְאַבְדֹן בְּמַיִם, הִתְחִיל מִזְבַּח וּמִקְטֹרֶט וּמִנְסוֹף וּמִשְׁתַּחֲוֶה לְעַבּוֹדָה זָרָה שָׁלוֹ, לְכַד נְאֻמַּר וּפְרָעָה הַקָּרִיב, הַקָּרִיב לְזַבַּח וּלְקַטֵּר. דָּבַר אַחַר, הַקָּרִיב, מֵה שֶׁהָלְכוּ יִשְׂרָאֵל בְּשִׁלְשֵׁת יָמִים הָלְכוּ הָאוֹקְטוֹרִין בְּיוֹם וּמִחְצָה [וַיִּמָּחֶה] הָאוֹקְטוֹרִין בְּיוֹם וּמִחְצָה] הִלְךְ פְּרָעָה בְּיוֹם אַחַד, לְכַד נְאֻמַּר וּפְרָעָה הַקָּרִיב.

וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל. כִּינּוֹן שֶׁהִכּוּ אֶת הָאוֹקְטוֹרִין הָיוּ יוֹדְעִין שֶׁסּוֹפוֹ לְרַדּוֹף אַחֲרֵיהֶן.

והנה מצרים נסע אחריהם. נוסעים אינו אומר אלא נוסע אחריהם, מלמד שעשו בלן טורמיות טורמיות כאיש אחד. מכאן למדה מלכות להיות מתנהגת טורמיות.

רמז רלא וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'. תפסו להם אמנות אבותם. באברהם מהו אומר, "בית אל מיס והעי מקדם" וגו'. (שם כא, לג) "ויטע אשל בבאר שבע". בציחק מהו אומר, (שם כד, סג) "ויצא צחק לשוח בשדה" ואין שיחה אלא תפלה, שפאמר "ערב ובקר וצהרים אשיחה", (שם קמב, ג) "אשפף לפניו שיחי", (שם קב, א) "תפלה לעני כי יעטף" וכו'. ביצקב מהו אומר, (בראשית כח, א) "ויפגע במקום", ואין פגיעה אלא לשון תפלה, שפאמר "אל תתפלל בעד העם הזה" וגו', וכן הוא אומר (ירמיה ז, טז) "אל תיראי תולעת יצקב", מה תולעת אינה מכה את הארזים אלא בפה, כך אין להם לישראל אלא תפלה, וכן הוא אומר, "ואני הנה נתתי לך שכם אחד על אחיך", וכי בחרבו ובקשיתו לקח, והלא באברהם נאמר (תהלים מד, ז) "כי לא בקשתי אבטח", מה תלמוד לומר "בחרבי ובקשתי", זו תפלה, וכן הוא אומר, (בראשית מט, ט) "גור אריה יהודה", ואומר "וזאת ליהודה ויאמר" וגו'. וכן ירמיה אומר, (ירמיה יז, ה) "ארור הגבר אשר יבטח באדם ברוח הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו". וכן דוד הוא אומר, (ש"א יז, מה) "אתה בא אלי בחרב ובחנית", ואומר (תהלים כ, ח) "אלה ברקב ואלה בסוסים המה פרעו ונפלו וגו' ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו". וכן אסא הוא אומר, "ויקרא אסא אל ה' אלהיו וגו' כי עליך נשענו ובשמך באנו על הקמון (הגדול) הזה ה' אלהינו אתה אל יעצר עמך אנוש". במשה מהו אומר, "וישלח משה מלאכים מקדש וגו' וירדו אבותינו מצרימה וגו' ונצעק אל ה' (אלהי אבותינו) וישמע (ה' את) קלנו", אמרו להם, אתם מתגאים על מה שהוריש לכם אביכם, "הקל קול יצקב", (במדבר שם) "וישמע (ה' את) קלנו", ואנו מתגאים על מה שהוריש לנו אבינו, (בראשית כז, כב) "והידיים ידי עשו", "על חרבך תחיה". מהו אומר, (במדבר כ, יח) "לא תעבר בי פן בחרב" וגו', אף כאן אתה אומר ויצעקו בני ישראל אל ה', תפסו להם אמנות אבותם, אמנות אברהם יצחק ויעקב.

יא-יב ויאמרו אל משה המבלי אין קברים. מאחר שנתנו שאור בעסה באו (להם) אל משה אמרו הלא זה הדבר וגו' וכי מה אמרו ישראל למשה במצרים, הרי הוא אומר "ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים וגו', ויאמרו אלהם ירא ה' עליכם וישפט", היינו מצטערין על שעבדנו במצרים, מיתת אחינו באפלה קשה ממנו, היינו מצטערין על מיתת אחינו באפלה, מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפלה, שאחינו נספדו ונקברו ואנו תהא נבלתנו משלכת לחרב ביום ולקרח בלילה.

רמז רלב תנניא, אמר רבי יהודה, עשרה נסיונות נסו אבותינו למקום במדבר, שנים בים, שנים במים, שנים במן, שנים בשלו, אחד בעגל, ואחד במדבר פארן. שנים בים, אחת בירידה ואחת בעליה. בירידה, דכתיב ויאמרו אל משה המבלי אין קברים. בעליה, כדרב הונא, ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו, כדרש רבה בר מרי, מאי דכתיב, (תהלים קו, ז ח) "וימרו על ים בים סוף ויושיעם למען שמו", מלמד שהמרו ישראל על הים ואמרו, כשם שאנחנו עולים מצד זה כף מצרים עולים מצד אחר. אמר הקדוש ברוך הוא לשר של ים, פלט אותם ליבשה, אמר לפניו, רבונו של עולם, יש עבד שנתן לו רבו מתנה וחזר ונוטלה הימנו, אמר הקדוש ברוך הוא, אני נותן לך אחד ומחצה שבהו. אמר לפניו, רבונו של עולם, יש עבד שתובע את רבו, אמר לו נחל קישון? היא ערב, מיד פלטו ליבשה, היינו דכתיב (להלן פסוק ל) "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים". שנים במים, אחת במרה, ואחת ברפידים. במרה דכתיב "ויבאו מרתה", וכתוב (שם, כד) "וילנו העם". ברפידים דכתיב (להלן יז, א) "ויחנו ברפידים" וכתוב (שם ב) "וירב העם עם משה". שנים במן, שנקאמר "אל (תצא) [יצא]", ונא. (ראה שם טו, יט כ) "לא תותירו", והותירו. שנים בשלו, בשלו ראשון, דכתיב "בשבתנו על סיר הבשר", בשלו שני, דכתיב (במדבר יא, ד) "והאספסוף אשר בקרבנו". עגל כדאיתיה, במדבר פארן כדאיתיה.

ג ויאמר משה אל העם אל תיראו. הרי משה מזרזן להודיע חכמתו של משה היאך היה עומד ומפייס לכל אותן האלפים והרבבות, עליו מפרש בקבלה, (קהלת ז, יט) "החכמה תעז לחכם", התנצבו וראו את ישועת ה'. אמרו לו, אימתי, אמר להם, היום ישלח עליכם רוח הקדש ואין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש, שנקאמר "ראיתי את ה' נצב על המזבח". ואומר (ש"א ג, י) "ויבא ה' ויתנצב ויקרא כפעם בפעם", ואומר, (דברים לא, יד) "קרא את הושע והתנצבו".

למה היו ישראל דומין באותה שעה, ליונה שברחה מפני בן הנץ, ונכנסה לנקי הסלע והיה הנחש נושף בה, אם תכנס לפנים (וכו'), יצתה לחוץ הרי בא בן הנץ לתפשה. כך היו ישראל דומין באותה שעה, הים סוגר ושווא רודף ונתנו עיניהן בתפלה. עליהן מפרש בקבלה "יונתי בחגוי הסלע" וגו' "כי קולך ערב", בתפלה, "ומראיך נאוה", בתלמוד תורה.

דבר אחר, התנצבו וראו. אמרו לו, אימתי. אמר להם, למחר, אמרו לו, משה רבנו, אין בנו פח לסבול, התפלל משה באותה שעה והראה להם המקום טורמיות של מלאכי השרת עומדין לפניהם, כענין שנקאמר (מ"ב ו, טו יז) "וישכם משרת איש האלהים" וגו' ויאמר אל תירא כי רבים וגו' ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיניו וגו', כך התפלל משה באותה שעה והראה להם המקום

טורמיות של מלאכי השרת עומדין לפניהם. וכן הוא אומר "מננה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש". "עביו", כנגד טורמיות שלהו, "ברד", כנגד אבני בליסטראות שלהו, "גחלי אש" כנגד טרמנה שלהו, "אש", כנגד נפט שלהו, (שם יד) "ירעם מן שמים", כנגד הגפת תריסין ושפעת קלגסין שלהו, "ועליון יתן קולו", כנגד צחצוח הזין שלהו, (שם טו) "וישלח חציו ויפיצם", כנגד חצים שלהו, "ויברקים רב ויהמם", כנגד צוחות שלהם, דבר אחר, "וישלח חציו ויפיצם" שהיו חציו מפזרו ויברקים מכנסו, "ויהמם", הממם, ערבבם, נטל סגנויות שלהו ולא היו יודעין מה הם עושין, דבר אחר, "ויהמם", אין הממה אלא מגפה, כענין שנאמר "ויהמם מהומה גדלה".

רמז רלג כי אשר ראיתם את מצרים היום. בשלשה מקומות הזכיר הקדוש ברוד הוא שלא לחזור למצרים, שנאמר כי אשר ראיתם את מצרים, ואומר (דברים יז, טז) "וה' אמר (אלו) [לכם] לא תסיפון לשוב בדרך הזה עוד", ואומר (שם כח, טח) "בדרך אשר אמרתי לך" וגו'. בשלשתן חזרו ובשלשתן נפלו. הראשונה בימי סנחריב, שנאמר (ישעיה לא, א) "הוי הירדים מצרים לעזרה", השנייה בימי יוחנן בן קרח, שנאמר "והיתה החרב אשר אתם יראים" וגו', והשלישית בימי טרנגוס. בשלשתן חזרו ובשלשתן נפלו.

ארבע כפות נעשו ישראל על הים, אחת אומרת נפול לים, ואחת אומרת נחזר למצרים, ואחת אומרת נעשה מלחמה כנגדו, ואחת אומרת נצוח כנגדו, זו שאומרת נפול לים, נאמר להם התניצבו וראו, זו שאומרת נחזר למצרים, נאמר להם כי אשר ראיתם, זו שאומרת נעשה מלחמה כנגדו, נאמר להם ה' ילחם וזו שאומרת נצוח כנגדו, נאמר להם ואתם תחרשון.

יד ה' ילחם לכם. לא לשעה אלא לעולם, שנאמר ה' ילחם לכם. רבי מאיר אומר, ה' ילחם לכם, אם כשתהיו שותקין קל וחומר כשתהיו נותנין שבח והלל. רבי אומר, ה' ילחם לכם המקום יעשה לכם נסים וגבורות ואתם תהיו עומדין ושותקין. אמרו ישראל למשה, משה רבנו, מה עלינו לעשות. אמר להם, אתם תהיו מפאין מרוממין ומשבחין וכו'. באותה שעה פתחו ישראל פיהם ואמרו שירה, (להלן טו, א) "אשירה לה' כי גאה גאה".

טו מה תצעק אלי. אמר לפניו, רבונו של עולם, למה אני דומה, לרועה שמסר לו רבו צאן ופשע בהו, העלו לראשי צוקין ולא היה יודע איך להורידו, נתעטף בבגדו והתחיל יושב ותמה מה תהא עליהו, כך אם אני בא להחזירן למצרים הרי פרעה ומצריים, ואם אני מוליכן לדרום הרי בעל צפון, ואם אני מוליכן לצפון הרי מגדול, ואם אני מוליכן למזרח הרי הים.

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי. רבי יהושע אומר, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, בני נתונין בצרה והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה, מה תצעק אלי, יש שעה לקצר, ויש שעה להאריך, "אל נא רפא נא לה", הרי זה לקצר, (דברים ט, יח) "ואתנפל לפני ה' פראשונה ארבעים יום", הרי זה להאריך.

רבי מאיר אומר, אם לאדם יחידי עשיתי יבשה, שנאמר (בראשית א, ט) "ויאמר אלהים יקוו המים" וגו', לעדת קדושים אלו איני עושה להם יבשה, מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. רבי ישמעאל אומר, בזכות ירושלים אני קורע להם את הים, שנאמר "עורי עורי לבשי עזר ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלים", ואומר (שם נא, טו) "עורי עורי לבשי עזר ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלים... הלוא אתה היא המחרבת ים וגו' דרך לעבר גאולים".

דבר אחר, עושה אני להם הבטחה שהבטחתי לאבותיהם שבזכותן אני קורע את הים, שנאמר (בראשית כח, יד) "והיה זרעך כעפר הארץ" וגו'. רבי יהודה בן בתירה אומר, כבר עשיתי הבטחה שהבטחתי את אבותיהם, שנאמר (להלן פסוק כא) "וישם את הים לחרבה" וגו', "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים". רבי שמעון בן יוחאי אומר, כבר חמה ולבנה מעידה, שנאמר (ירמיה לא, לד) "פה אמר ה' נתן שמש לאור יומם וגו' רגע הים ויהמו גליו ה' צבאות שמו". רבי בנאה אומר, בזכות מצות שעשה אביהם אברהם אני קורע להם את הים, שנאמר "ויבקע עצי עלה", וכאן נאמר (להלן פסוק כא) "ויבקעו המים".

שמעון התמני אומר, בזכות המילה אני קורע להם את הים, שנאמר (ירמיה לג, כה) "אם לא בריתי יומם ולילה" וגו', אמרת, צא וראה איזו ברית שהיא נוהגת ביום ובלילה, אין אתה מוצא אלא מילה.

רבי [אבטולס] אומר, משלו משל למה הדבר דומה לאחד שקעס על בנו וטורפו, נכנס אפוטרופוס לבקש עליו, אמר ליה, כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני, כבר נתרציתי עמו. כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה, מה תצעק אלי, כבר נתרציתי להם, דבר אל בני ישראל ויסעו.

דבר אחר, דבר אל בני ישראל ויסעו, אמש היית אומר "וימאז באתי אל פרעה" ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה, מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו, אמר להם שישעו דברים מלבן, אמש היו אומרים (לעיל פסוק יא) המבלי אין קברים במצרים ועכשיו אתה מרבה בתפלה, וחכמים אומרים, למען שמו עשה עמהן, שנאמר (ישעיה מח, יא) "למעני למעני אעשה" וגו', מה תלמוד לומר (שם סג, יב) "בוקע מים מפניהם", מפני מה, "לעשות לו שם עולם".

רבי אומר, כדאי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להן את היס, שנאמר (לעיל פסוק ב ד) וישבו ויחננו לפני פי החירות.

רבי אלעזר בן עזריה אומר, בזכות אברהם אביהם אני קורע להם את היס, שנאמר "כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו", ואומר (שם מג) "ויוצא עמו בששון ברנה את בחיריו".

אמר רבי אלעזר בן עזריה איש כפר ביתר, בזכות השבטים קרע להן את היס, שנאמר (חבקוק ג יד) "נקבת במטיו וגו'", "לגזר ים סוף לגזרים".

שמעיה אומר, כדאי היא האמנה שהאמינו אברהם שאקרע להם את היס, שנאמר (בראשית טו, ו) "והאמן בה' ויחשבה לו צדקה". אבטליון אומר, כדאי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להן את היס, שנאמר (לעיל ד, לא) "ויאמן העם".

שמעון איש קטרון אומר, בזכות עצמות יוסף אני קורע להם את היס, שנאמר (בראשית לט, יח) "וינס החוצה", ואומר "היס ראה וינס".

רבי יונתן אומר משום אבא יוסף המחוזי, והלא כבר כתבתי בתורתך (במדבר יב, ז) "בכל ביתי נאמן הוא", היס ברשותי ואני עשיתיך גזבר עליו. רבי חנניה בן חכינאי אומר, והלא כבר כתבתי "אח לצרה יולד", אח אני לישראל בשעת צרתו, אחים, אלו ישראל, שנאמר (תהלים קכב, ח) "למען אחי ורעי". רבי שמעון בן יהודה אומר, מה תצעק, כבר צעקתם קדמה לצעקתך, שנאמר (לעיל פסוק י) "ויצעקו בני ישראל אל ה'".

רבי אחא אומר, אלולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן העולם, שנאמר "ויאמר להשמידם לולי משה בחירו. רבי אלעזר המודעי אומר, מה תצעק, על בני אני צריך צווי, שנאמר (ישעיה מה, יא) "על בני ועל פעל ידי תצוני" והלא כבר מוכנים לפני מששת ימי בראשית, שנאמר (ירמיה לא, לה לו) "אם גמשו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני נאם ה'".

אחרים אומרים, כדאי הוא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם את היס, שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאין למדבר ואין בגדנו מחנה לדרך אלא האמינו והלכו אחרי משה, עליהם מפרש בקבלה על ידי ירמיהו הנביא, (ירמיה ב, ב) "הלך וקראת באזני ירושלים לאמר" וגו', מה שזכר נטלו על כף, "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה".

טז רבי יוסי הגלילי אומר, כבר היה הר המוריה נעקר ממקומו, ומזבחו של יצחק הבנוי עליו ומערכתו הערוכה עליו, ויצחק כאלו עקוד ונתון על גבי המזבח

ואַבְרָהָם כָּאֵלוּ פּוֹשֵׁט יָדוֹ וְלוֹקַח הַמֵּאֲכָלֶת לְשָׁחוּט אֶת בְּנוֹ, אָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה,
מֹשֶׁה, בְּנֵי נְתוּנִים בְּצָרָה, הֵיכֵם סוֹגֵר וְשׁוֹנֵא רוֹדֵף וְאַתָּה עוֹמֵד וּמְאַרִיץ בְּתַפְלָה,
שְׁנֵאֲמַר מַה תִּצְעַק אֵלַי, אָמַר מֹשֶׁה לְפָנָי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּמָה עָלַי לַעֲשׂוֹת, אָמַר
לוֹ, וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְּךָ, אַתָּה מְרוֹמֵם וּמְפָאָר וּמְשֻׁבַּח וְנוֹתֵן שִׁיר וְשִׁבַּח וְתִהְיֶה
וְתִפְאָרַת הַיְהוּדִיָּה וְהַלֵּל לְמִי שֶׁהַמְּלוֹכָה שָׁלוֹ.

וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְּךָ. עֲשֶׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְיִשְׂרָאֵל עַל הֵיכֵם, נִבְקְעוּ הַמַּיִם וְנַעֲשׂוּ כְּמִין
כֶּפֶה, שְׁנֵאֲמַר (חֲבִיקוֹק ג, יד) "נִקְבַּת בְּמִטְיֹו", נִחְלַק לְשָׁנִים, שְׁנֵאֲמַר נְטָה אֶת יָדְךָ עַל
הֵיכֵם וּבִקְעָהוּ, נַעֲשֶׂה יַבְשָׁה, שְׁנֵאֲמַר "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבְשָׁה", נַעֲשֶׂה כְּמִין טֵיט,
שְׁנֵאֲמַר (חֲבִיקוֹק ג, טו) "יְדַרְכֶּת בֵּינֵם סוֹסִיף חֲמֵר" וְגו', וְנַעֲשֶׂה פְרוּרִים פְרוּרִים,
שְׁנֵאֲמַר (תְּהִלִּים עד, יג) "אַתָּה פּוֹרֶרֶת בְּעֵזְךָ יָם", נַעֲשֶׂה סְלַעִים סְלַעִים, שְׁנֵאֲמַר
"רְאֵשֵׁי תַנְיִנִים עַל הַמַּיִם", נַעֲשֶׂה גְזָרִים גְזָרִים, שְׁנֵאֲמַר (שֵׁם קלו, יג) "לְגַזֵּר יָם סוֹף
לְגְזָרִים", נַעֲשֶׂה עֲרָמוֹת עֲרָמוֹת, שְׁנֵאֲמַר (לֵהֲלוֹ טו, ח) "וּבְרוּחַ אַפִּיף נַעֲרָמוּ מַיִם",
נַעֲשׂוּ כְמוֹ גֵד, שְׁנֵאֲמַר (שֵׁם) "נִצְבּוּ כְמוֹ גֵד נֹזְלִים", יִצְאוּ לָהֶם מַיִם מִתּוֹקִים מִתּוֹף
מְלוּחִים, שְׁנֵאֲמַר "וַיּוֹצֵא נוֹזְלִים מִסְּלַע", קָפָא הֵיכֵם מְשֻׁנֵּי חֲלָקִים וְנַעֲשֶׂה כְּמִין
בְּלוֹס שֶׁל זְכוּכִית, שְׁנֵאֲמַר (לֵהֲלוֹ טו, ח) "קָפָאוּ תִהְמֵת".

ט וַיִּסַּע מִלְּאֵךְ הָאֱלֹהִים הַהֵלֵךְ לְפָנָי מִחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלְךְ מֵאַחֲרֵיהֶם. מַה תִּלְמוּד
לוֹמַר וַיִּסַּע עִמּוֹד הָעֵנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם, אֵלֶּא אוֹתָהּ מֵדַת הַדִּין שֶׁהִיְתָה
מִתּוֹחָה כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל, הַפְּכָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּנֶגֶד הַמִּצְרִים.

וַיִּסַּע מִלְּאֵךְ הָאֱלֹהִים. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הָרִי זֶה מְקַרָּא עֲשִׂיר בְּמִקְוֹמוֹת הַרְבֵּה.
מְשֻׁלוֹ מְשֻׁל לְמָה הַדְּבָר דּוֹמָה, לְאַחַד שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בְּדַרְךָ וְהָיָה בְּנוֹ מְהַלֵּךְ לְפָנָיו,
בָּאוּ לְסִטִּים לְתַפְסוֹ נְטָלוּ מִלְּפָנָיו וְנִתְּנוּ לְאַחֲרָיו, בָּא זֶאֵב לְטָלוֹ מֵאַחֲרָיו נְטָלוֹ וְנִתְּנוּ
עַל זְרוּעוֹתָיו, שְׁנֵאֲמַר "וְאַנְכִי תִרְגַּלְתִּי לְאַפְרִים קָחֵם עַל זְרוּעוֹתָיו", הַתְּחִיל הַבֵּן
מִצְטַעַר מִפְּנֵי הַחֲמָה פָּרַשׁ עָלָיו בְּגֵדוֹ, שְׁנֵאֲמַר (תְּהִלִּים קה, לט) "פָּרַשׁ עָנָן לְמִסְךָ",
נָרַעַב הָאֱכִילוֹ לָחֵם, שְׁנֵאֲמַר (לֵהֲלוֹ טז, ד) "הִנְנִי מִמְטִיר לָכֶם לָחֵם", צָמָא הִשְׁקָהוּ
מַיִם, שְׁנֵאֲמַר "וַיּוֹצֵא נוֹזְלִים מִסְּלַע" וְאִין נוֹזְלִים אֵלֶּא מַיִם חַיִּים, שְׁנֵאֲמַר (שֵׁה"ש
ד, טו) "מַעֲיֵן גְּנִים" וְגו' וְאוֹמֵר (מִשְׁלֵי ה, טו) "שִׁתָּה מַיִם מִבּוֹרְךָ וְגו'.

שָׂאֵל רַבִּי נֶתָן אֶת רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, בְּכֹל מְקוֹם הוּא אוֹמֵר (בְּרַאשֵׁית טז, ז)
"וַיִּמְצָאָה מִלְּאֵךְ הִי" "וַיֵּאמֶר לָהּ מִלְּאֵךְ הִי", (לְעִיל ג, ב) "וַיֵּרָא מִלְּאֵךְ הִי", וְכֵאֵן
הוּא אוֹמֵר מִלְּאֵךְ הָאֱלֹהִים, אָמַר לוֹ, אִין אֱלֹהִים בְּכֹל מְקוֹם אֵלֶּא דִין, מִגִּיד הַכְּתוּב
שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נְתוּנִים בְּדִין בְּאוֹתָהּ שְׁעָה אִם לְהַנְצִיל אִם לִיאָבֵד עִם מִצְרַיִם.

כ וַיבֹּא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֲנָן וַהַחֲשָׁף. הָעֲנָן עַל יִשְׂרָאֵל, וַהַחֲשָׁף עַל מִצְרַיִם, מִגִּיד הַפְּתוּב שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרְהָ וּמִצְרַיִם בְּאֶפְלָה. וְכֵן בְּמִצְרַיִם "לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אֶחָיו". וְכֵן אֶתְּהָ מוֹצֵא לְעֵתִיד לְבֹא (ישעיה ס, א) "קוֹמִי אוֹרִי כִּי בָּא אוֹרְךָ", מִפְּנֵי מָה, (שם ב) "כִּי הִנֵּה הַחֲשָׁף יִכְסֶה אֶרְצְךָ" וְגו'. וְלֹא עוֹד אֶלָּא כָּל שֶׁהוּא נִתּוֹן בְּאֶפְלָה רוֹאֶה מָה שֶׁהוּא נִתּוֹן בְּאוֹרְהָ, מִצְרַיִם שֶׁהָיוּ נִתּוֹנִים בְּאֶפְלָה רוֹאִין אֶת יִשְׂרָאֵל נִתּוֹנִין בְּאוֹרְהָ וְאוֹכְלִין וְשׁוֹתִין וְשִׂמְחִים וְהָיוּ מְזַרְקִין בְּהֵם חֲצִים וְאַבְנֵי בְּלִיסְטֵרָאוֹת וְהָעֲנָן (מִקְבָּלוֹ מֵהוּ) [מִגּוֹ עֲלֵיהֶם], שֶׁנֶּאֱמַר "אֵל תִּירָא אֲבָרָם אֲנֹכִי מִגּוֹ לְךָ", וְנֶאֱמַר (ש"ב כב, ג) "מִגְּנִי וְקִרְוֹן יִשְׁעֵי". וְאוֹמֵר (שם, לא) "מִגּוֹ הוּא לְכָל הַחוֹסִים בּוֹ". וְלֹא קָרֵב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלְּיָלָה, מִגִּיד הַפְּתוּב שֶׁהָיָה הַמִּצְרַיִם עוֹמֵד וְאִינוֹ יָכֵל לִישָׁב, יוֹשֵׁב וְאִינוֹ יָכוֹל לַעֲמֹד, פּוֹרֵק וְאִין יָכוֹל לְטַעֵן, טוֹעֵן וְאִינוֹ יָכוֹל לְפָרֵק, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה מִמְּשׁוֹת בְּאֶפְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל ל, כא) "וַיִּמַּשׁ חֲשָׁף". דָּבָר אַחֵר, וְלֹא קָרֵב זֶה אֶל זֶה, לֹא מַחֲנֵה מִצְרַיִם אֶל מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, וְלֹא מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם.

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי, מֵאִי דְקָתִיב וְלֹא קָרֵב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלְּיָלָה, בְּקִשּׁוֹ מִלֵּאכִי הַשְּׂרֵת לוֹמַר שִׁירָה לְפָנָי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אָמַר לְהֵם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מַעֲשֵׂה יְדֵי טוֹבְעִים בָּיָם וְאַתֶּם אוֹמְרִים שִׁירָה לְפָנָי.

כא רמז רלד וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם. הַתְּחִיל הַיָּם עוֹמֵד כְּנִגְדּוֹ. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, תִּקְרַע בְּשֵׁם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלֹא קִבַּל עָלָיו, הִרְאָהוּ אֶת הַמַּטָּה וְלֹא קִבַּל עָלָיו. מִשְׁלּוֹ מִשָּׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְמִלְכָּד בְּשַׁר וְדָם שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁתֵּי גִנוֹת זֹו לְפָנָיִם מִזֹּו, מִכַּר הַפְּנִימִית, בָּא הַלּוֹקַח לְהַכְּנִס בְּתוֹכּוֹ וְלֹא הִנִּיחוֹ הַשּׁוֹמֵר, אָמַר לוֹ בְּשֵׁם הַמִּלְכָּד וְלֹא קִבַּל עָלָיו, הִרְאָהוּ אֶת הַטְּבַעַת וְלֹא קִבַּל עָלָיו, עַד שֶׁנֶּהַג הַמִּלְכָּד וּבָא, כִּיּוֹן שֶׁנֶּהַג הַמִּלְכָּד וּבָא הַתְּחִיל הַשּׁוֹמֵר לְבָרַח. אָמַר לוֹ, כָּל הַיּוֹם הֵייתִי אוֹמֵר לְךָ בְּשֵׁם הַמִּלְכָּד וְלֹא קִבַּלְתָּ עָלֶיךָ וְעַכְשָׁיו לְמָה אֶתְּהָ בּוֹרַח, אָמַר לוֹ, לֹא מִפְּנֵיךְ אֲנִי בּוֹרַח אֶלָּא מִפְּנֵי הַמִּלְכָּד. כִּךָּ בָּא מֹשֶׁה וְעֲמַד עַל הַיָּם וְאָמַר בְּשֵׁם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלֹא קִבַּל עָלָיו, הִרְאָהוּ אֶת הַמַּטָּה וְלֹא קִבַּל עָלָיו עַד שֶׁנֶּגְלָה עָלָיו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדּוֹ, כִּיּוֹן שֶׁנֶּגְלָה עָלָיו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדּוֹ הַתְּחִיל הַיָּם בּוֹרַח, שֶׁנֶּאֱמַר "הַיָּם רָאָה וַיִּנְס", אָמַר לוֹ, כָּל הַיּוֹם הֵייתִי אוֹמֵר לְךָ בְּשֵׁם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלֹא קִבַּלְתָּ עָלֶיךָ, וְעַכְשָׁיו (שם) "מָה לְךָ הַיָּם כִּי תִנּוּס", אָמַר לוֹ, לֹא מִפְּנֵיךְ בּוֹ עֲמַרְס אֶלָּא "מִלְּפָנָי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ".

וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה, בַּעֲזָה שֶׁבְּרוּחוֹת וְאִיזוֹ, זֹו רִיחַ קָדִים. וְכֵן אֶתְּהָ מוֹצֵא שֶׁלֹּא נִפְרַע הַמְּקוֹם מְדוּרוֹ שֶׁל מִבּוּל וּמֵאֲנָשֵׁי סְדוּם אֶלָּא בְּרוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר "מִנְשַׁמֵּת אֶלּוֹהַ יֵאבְדוּ", זֶה דוֹר הַמִּבּוּל, "וּמְרוּחַ אֶפּוֹ יִכְלוּ" אֵלּוֹ אֲנָשֵׁי סְדוּם. וְכֵן אֶתְּהָ מוֹצֵא בְּאֲנָשֵׁי מִגְּדַל שֶׁלֹּא נִפְרַע מֵהֶם הַמְּקוֹם אֶלָּא בְּרוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר

(בראשית יא, ט) "ומשם הפיצם ה'", ואין הפצה אלא רוח קדים, שְׁנֵאָמֵר (ירמיה יח, יז) ("ברוח) [כרוח] קדים אפיצם". וכן אתה מוצא במצריים שלא נפרע מהם אלא ברוח קדים, שְׁנֵאָמֵר וְה' נהג רוח קדים. וכן אתה מוצא שלא נפרע הקדוש ברוך הוא (משבט יהודה ובנימין) [מעשרת השבטים] אלא ברוח קדים, שְׁנֵאָמֵר "כי הוא בין אחים נפריא גבוא קדים רוח ה'". וכן אתה מוצא שלא נפרע הקדוש ברוך הוא (מעשרת השבטים) [משבט יהודה ובנימין] אלא ברוח קדים, שְׁנֵאָמֵר (ירמיה יח, יז) "ברוח קדים אפיצם". וכן אתה מוצא בצור שלא נפרע מהם הקדוש ברוך הוא אלא ברוח קדים, שְׁנֵאָמֵר (יחזקאל כז, כו) "רוח הקדים שברך בלב ימים". וכן אתה מוצא שאין הקדוש ברוך הוא עתיד לפרע ממלכות עליזה אלא ברוח קדים, שְׁנֵאָמֵר (תהלים מח, ח) "ברוח קדים תשבר אגיות תרשיש". וכן אתה מוצא שאין המקום עתיד לפרע מן הרשעים בגיהנם לעתיד לבא אלא ברוח קדים, שְׁנֵאָמֵר "כי ערוך מאתמול תפתה" וגו', (שם כז, ח) "הגה ברוחו הקשה ביום קדים". אף פאן אתה מוצא ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה, בעזה שברוחות, ואיזו, זו רוח הקדים.

וישם את הים לחרבה, כמין חרבה עשאו. ויבקעו המים. כל המים שבעולם נבקעו, ומנין אתה אומר אף המים שבעורות ושבישיחין ושבעמרות (ושבכר) [ושבד] ושבכוס ושבצלוחית ושבחבית נבקעו, תלמוד לומר ויבקעו המים, כל המים שבעולם. ומנין אתה אומר אף המים העליונים והתחתונים נבקעו, שְׁנֵאָמֵר "ראוה מים אלהים וגו' יחילו", אלו העליונים, "אף ירגזו תהמות", אלו התחתונים. וכן הוא אומר, (שם, יח) "זרמו מים עבות קול נתנו שחקים", אלו העליונים, "אף חצצף ותהלכו", אלו התחתונים. (שם מב, ח) "תהום אל תהום קורא לקול צנוריה", ואומר "נתן תהום קולו", וכשחזרו כל המים שבעולם חזרו, שְׁנֵאָמֵר (להלן פסוק כח) "וישבו המים וכו'", כל המים שבעולם חזרו.

כב ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. רבי מאיר אומר, בלשון אחד. רבי יהודה אומר, בלשון אחר. רבי מאיר אומר, כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני ארד וזה אומר אני ארד, ומתוך כך שהו עומדין וצוהבין קפץ שבט בנימין וירד לים תחלה, שְׁנֵאָמֵר (תהלים סח, כח) "שם בנימן צעיר רדם" אל תקרי רדם אלא רד ים. התחילו שרי יהודה מרגמין אותם באבנים, שְׁנֵאָמֵר (שם) "שרי יהודה רגמתם". משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן, אמר לקטן, תעמידני עם הגנח החמה, ואמר לגדול תעמידני בשלש שעות. בא הקטן להעמידו עם הגנח החמה ולא הניחו הגדול. אמר לו, לא אמר לי אלא עד שלש שעות, והקטן אמר, לא אמר לי אלא עם הגנח החמה. מתוך שהיו עומדין וצוהבין נעור אביהם, אמר להם, בני, כל שניכם לא נתכוננתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם. כך מה שכר נטל שבטו של בנימן שיירד לים

תחלה, זכה ששרתה שכינה בחלקו של בנימין, שנאמר "בנימין זאב יטרף", ואומר (דברים לג, יב) "לבנימין אמר ידיד ה' וגו', ומה שכתב נטל שבטו של יהודה, זכה למלכות, שנאמר "שרי יהודה רגמתם", ואין רגמה אלא מלכות, שנאמר (דניאל ה, כט) "באדון אמר בלשאצר והלבשו לדניאל ארגונא", ואומר (זכריה ז, ב) "ורגם מלך ואנשיו", ואומר "שרי זבלון שרי נפתלי", מלמד שכשם שנעשו נסים לישראל על ידי שבט יהודה ובנימין, כך נעשה להם נסים על ידי זבלון ונפתלי בימי דבורה וברק, שנאמר (שופטים ד, ו ז) "ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם וגו' ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא", ואומר (שם ה, יח) "זבלון עם חרף נפשו למות" וגו'. רבי יהודה אומר, כשעמדו ישראל על הים זה אמר איני יורד וזה אמר איני יורד, שנאמר (הושע יב, א) "סבבני בכחש אפרים" וגו'. מתוך שהיו עומדין ונוטלין עצה, קפץ נחשון בן עמינדב ונפל לגלי הים, עליו הוא אומר "הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש טבעתי ביון מצולה אל תשטפני שבט מים". באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא למשה, משה ידידי, (אתם) משקעים במים והים סוגר ושונא רודף ואת עומד ומרבה בתפלה, אמר לו, ומה עלי לעשות, אמר לו "ואתה הרם את מטף", ומה אמרו משה וישראל על הים, (להלן טו, יח) "ה' ימלך לעלם ועד" אמר הקדוש ברוך הוא, מי שהמליכני תחלה על הים אעשנו מלך על ישראל.

וכבר היו רבי טרפון וזקנים יושבין בצלו של שובד בביבנה, ונשאלה שאלה זו לפניכם, מאי דכתיב (בראשית לו, כה) "ווגמליהם נושאים נכאת וצרי ולט", להודיע זכות של צדיקים עד כמה הוא מסיען, שאילו ירד הידיד האהוב הזה עם ערביים לא היו ממיתין אותו מריח גמלים ומריח העטרן, אלא זמן לו הקדוש ברוך הוא שקים מלאים בשמים וכל טוב שלא ימות מריח הגמלים ומריח העטרן. אמרו לו, למדנו רבנו, השוטה מים לצמאו כיצד הוא מברך אמר להם, בורא נפשות רבות וחסרונם. אמרו לו, למדנו רבנו, באיזה זכות זכה יהודה למלכות, אמר להם, אמרו אתם, אמרו לו בזכות שאמר "מה בצע פי נהרג את אחינו" וגו'. אמר להם, דיה להצלה כדי שתכפר על המכירה. אמרו לו, אם כן בזכות שאמר (שם לח, כו) "צדקה ממני", אמר להם, דיה שתכפר על הביאה. אמרו לו, אם כן בזכות שאמר (שם מד, לג) "ישב נא עבדך תחת הנער". אמר להם, מצינו שהערב משלם בכל מקום, אמרו לו, רבנו, למדנו באיזה זכות, אמר להם, כשעמדו ישראל על הים וכו'.

והמים להם חומה, כמין חומה עשן. מימינם, זו מזוזה, ומשמאלם זו תפלן.

והמים להם חומה, בשעה שיירדו ישראל לים ירד גבריאל עמהם והקיפם ושמרם כחומה, והיה מכריז (בין מים למים) [במים, לגמיון], והזקרו בישראל שעתידין לקבל התורה מימינו של הקדוש ברוך הוא. ולשמאל, היה אומר, והזקרו באלו שעתידין

להניח תפלין בשמאל. ולמים שלפניהם היה אומר, הִזְהִירוּ בָּאֵלוּ שְׁעֵתֵי־דָן שִׁיְהוּ חוֹתְמֵי־ן לְפָנֶיהֶן בְּבְרִית. וְשִׁלְאַחֲרֵיהֶם הָיָה אֹמֵר, הִזְהִירוּ בָּאֵלוּ שְׁעֵתֵי־דָן לְהִרְאוֹת קֶשֶׁר שֶׁל תְּפִלִּין וְכַנֵּף צְצִיּוֹתֵיהֶן מֵאַחֲרֵיהֶן. דָּבָר אַחֵר, וְהַמִּים לָהֶם חוֹמָה. שְׁיִרְדַּ סְמָאֵל וְאָמַר לְפָנָיו, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, לֹא עָבְדוּ יִשְׂרָאֵל עֲבוֹדָה זָרָה בְּמִצְרַיִם וְאַתָּה עוֹשֶׂה לָהֶם נְסִים. וְהָיָה מִשְׁמִיעַ קוֹלוֹ לְשֵׁר שֶׁל יָם וְנִתְמַלֵּא עֲלֵיהֶם חֲמָה וּבִקְשׁ לְטַבְּעוֹ. מִיָּד הִשִּׁיב לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שׁוֹטָה שְׁבַעֲוֹלָם, וְכִי לְדַעְתָּם עֲבֹדוּהָ וְהִלֵּא לֹא עֲבֹדוּהָ אֶלָּא מִתּוֹךְ שְׁעֵבּוּד וּמִתּוֹךְ טְרוּף דַּעַת וְאַתָּה דָן שׁוֹגֵג כְּמִזִּיד וְאַנְס כְּרָצוֹן. כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמַע שֵׁר שֶׁל יָם, אֹתָהּ חֲמָה שֶׁנִּתְמַלֵּא עַל יִשְׂרָאֵל הַחֲזִירָה עַל מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן פסוק כח) "וַיֵּשְׁבוּ הַמַּיִם", שֶׁשָּׁבוּ מִיִּשְׂרָאֵל עַל מִצְרַיִם.

כד רמז רלה וַיְהִי בְּאַשְׁמֶרֶת הַבֶּקֶר וַיִּשְׁקֹף ה'. בְּלִילָה רָצָה גְּבֻרֵי־אֵל לְהִרְגֵּ אֶת מִצְרַיִם. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הִמְתֵּן לָהֶם עַד אֹתָהּ שְׁעָה שְׁפַעַל אֲבִיהֶם עִמִּי שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּשְׁכֶּם אֲבָרְהָם בְּבֶקֶר". כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמַע גְּבֻרֵי־אֵל כֶּף לֹא נִגַע בָּהֶן כָּל הַלַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל פסוק כ) "וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה", הָיוּ הַמִּצְרַיִים עוֹשִׂין כְּשִׁפִּים וְעוֹלִין מִן הַיָּם. אָמַר הַיָּם, פְּקֻדוֹן שֶׁהִפְקִיד לִי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הֵיאָף אֲנִיחֲנוּ, מִיָּד הָיוּ הַמַּיִם רָצִין אַחֵר כָּל מִצְרֵי וּמִצְרֵי וּמִזִּידוֹן לַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר "וּמִצְרַיִם נְסִים" וְגו', לְקִרְאוֹתָם לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "לְקִרְאוֹתוֹ" שֶׁל כָּל מִצְרֵי וּמִצְרֵי. שְׁנֵי מִכְשָׁפִים הָיוּ בְּמִצְרַיִם יוֹחֲנֵי וּמִמְרָא וְעָשׂוּ לָהֶן כְּנַפְסִים בְּכִשְׁפִּים וּפְרָחוּ בְּאוֹר וְנִתְלוּ בְּרוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם. אָמַר גְּבֻרֵי־אֵל, (להלן טו, ז) "בְּרַב גְּאוֹנָף תִּהְרַס קְמִיד". מִיָּד אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִיכָאֵל, לָךְ וְעָשָׂה בָּהֶם דִּין, תִּפְסֹן מִיכָאֵל בְּצִיצַת רֹאשׁוֹ וְקַעְקַעוֹן עַל פְּנֵי הַמַּיִם, הִדָּא הוּא דְכַתִּיב (תהלים עד, יג) "אַתָּה פּוֹרֶרֶת בְּעָזָף יָם שְׁבַרְתָּ רֹאשֵׁי תַנִּינִים עַל הַמַּיִם".

וַיְהִי בְּאַשְׁמֶרֶת הַבֶּקֶר. אֶתָּה מוֹצֵא שְׁתַּפְּלֵתוֹן שֶׁל צְדִיקִים נִשְׁמָעִין בְּבֶקֶר, בְּקִרוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם, "וַיִּשְׁכֶּם אֲבָרְהָם בְּבֶקֶר", בְּקִרוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל, (ש"א טו, יב) "וַיִּשְׁכֶּם שְׁמוּאֵל לְקִרְאוֹת שְׁאוֹל בְּבֶקֶר", בְּקִרוֹ שֶׁל נְבִיאִים שְׁעֵתֵי־דָן לְעַמּוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ה, ד) "ה' בֶּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי", בְּקִרוֹ שֶׁל עוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג, כג) "חֲדָשִׁים לְבִקְרִים". דָּבָר אַחֵר, וַיְהִי בְּאַשְׁמֶרֶת הַבֶּקֶר, עִם שְׁהֵאִיר הַמְזֻרָח, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁקֹף ה' אֶל מַחְנֵה מִצְרַיִם וְגו'. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא קְרוֹי רּוֹפֵא לְכָל בְּאֵי עוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי אֲנִי ה' רּוֹפֵא", (ירמיה יז, יד) "רּוֹפֵאֲנִי ה' וְאַרְפֵּא" "שׁוּבוּ בְּנִים שׁוֹבְבִים אֶרְפֵּה" וְגו'. בֵּא וּרְאֵה, הוּא רּוֹפֵא אֶת אִיּוֹב בְּסַעְרָה וּבְסַעְרָה הַכְּהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ט, יז) "אֲשֶׁר בְּסַעְרָה יְשׁוּפְנִי", וּבְסַעְרָה רּוֹפֵאֵהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם לח, א) "וַיַּעַן ה' אֶת אִיּוֹב מִן הַסַּעְרָה". וּבְעֵבִים הִגְלָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "אִיכָּה יַעִיב", וּבְעֵבִים גְּאֻלּוֹ, (ישעיה ס, סח) "מִי אֶלָּה כְּעַב תְּעוֹפִינָה". וְכִשְׁפָּזוֹן לֹא פָּזַרְןָ אֶלָּא כִּיּוֹנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ז, טז) "וּפְלִטוּ פְּלִיטֵיהֶם וְהָיוּ אֶל הַהָרִים כִּיּוֹנֵי הַגְּאֵאוֹת כָּלֵם הַמּוֹת אִישׁ בְּעוֹנוֹ". וְכִשְׁמַחֲזִירוֹ אִינוּ מַחֲזִירוֹן אֶלָּא כִּיּוֹנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שם)

"וּכְיוֹנִים אֶל אֲרֻבְתֵיהֶם". וְכִשְׁהוּא מְבַרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ מְבַרְכֵן אֶלָּא בְּהִשְׁקָפָה, שֶׁנֶּאֱמַר "הִשְׁקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשָׁךְ". בְּהִשְׁקָפָה גָּאֵלְנוּ וְנִפְרַע מִמְצָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁקֹף ה' אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן, שֶׁהָיָה עַמּוּד עָנָן יוֹרֵד וְעוֹשֶׂה אוֹתוֹ כְּפִיט, וְעַמּוּד הָאֵשׁ מִרְתִּיחוֹ וְטִלְפוֹת סוּסִים מִשְׁתַּמְטוֹת.

כה וַיִּסַּר אֶת אַפֵּן מִרְכַּבְתִּיו. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, מִחֲמַת הָאֵשׁ שֶׁלְּמַעַלָּן נִשְׂרָפוּ גִלְגָּלִין שֶׁלְּמַטָּן, וְהָיוּ מוֹטוֹת וּמְרַכְבוֹת רְצוֹת וְנִכְנָסוֹת עַל כְּרָחוּ, שֶׁהָיוּ טוֹעֲנוֹת כְּסֹף וְזָהָב וְאַבְנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת וְכוּ'. רַבִּי נְחֻמֵּי אוֹמֵר, מִקּוֹל רַעַם שֶׁלְּמַעַלָּה נִתְּזוּ צְנוּרוֹת מִלְּמַטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים עז, יט) "קוֹל רַעַמְךָ וְגוֹ', וְהָיוּ מוֹטוֹת וְכוּ' וְנִכְנָסוֹת בְּעַל כְּרָחוּ. דָּרָךְ אַרְצָה הַמְּרַכְבוֹת נִמְשָׁכוֹת אַחֲרֵי הַפְּרָדִים, עֲכָשְׁיוּ מִרְכַּבּוֹת מוֹשָׁכוֹת אֶת הַפְּרָדִים.

וַיִּנְהַגְהוּ בְּכַבְדָּת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בְּמִדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד בָּהּ מוֹדֵדִין לוֹ. הֵם אָמְרוּ "תִּכְבֵּד הָעֶבֶדְהָ", וּבְאוֹתָהּ מִדָּה מִדָּד לָהֶם, לְכַד נֶאֱמַר וַיִּנְהַגְהוּ וְגו'.

אֲנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' נִלְחַם לָהֶם, אָמְרוּ, מִי שֶׁעָשָׂה לָהֶם נִסִּים בְּמִצְרַיִם הוּא עוֹשֶׂה לָהֶם נִסִּים עַל הַיָּם. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, מִנִּין אֲתָה אוֹמֵר שֶׁבַּמְכּוֹת שֶׁהָיוּ אֵלוֹ שֶׁעַל הַיָּם לּוֹקִים כָּךְ הָיוּ בְּמִצְרַיִם לּוֹקִין, וְהָיוּ רוֹאִין זֶה אֶת זֶה וְכוּ', וְאוֹמֵר (תְּהִלִּים כז, ב) "צָרִי וְאִיבִי לִי", (שִׁם פֶּא, טו) "וְעַל צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדַי", וְאוֹמֵר "עֲשֵׂרְת בְּנֵי הַמֶּן" וְגו', וְאוֹמֵר (ישעיה יד, כה) "לְשֹׁבֵר אֲשׁוּר (בְּאִפִּי) בְּאַרְצֵי", וְאוֹמֵר (שִׁם יֵא, יג) "וְסִרְהָ קִנְאֵת אֲפָרַיִם" וְגו'. כָּךְ הִיא מִדָּה מִהֲלֻכְתָּה עַל פְּנֵי כָּל הַדּוֹרוֹת, "זֹאת הָעֲצָה הִיעּוֹצָה עַל כָּל הָאֲרָצִי", מִפְּנֵי מֵה, "כִּי ה' צָבָאוֹת יַעֲזֵר וּמִי יִפְרֹ", הֵא לֹא בְּמִצְרַיִם בְּלִבָּד אֶלָּא בְּכָל הַמְּצִירִין לָהֶם עַל פְּנֵי כָּל הַדּוֹרוֹת. לְכַד נֶאֱמַר כִּי ה' נִלְחַם לָהֶם בְּמִצְרַיִם.

כו רְמוֹז רְלוֹ וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נֹטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם. אֵין הַיָּם עוֹמֵד כְּנִגְדָּךְ. וַיִּשְׁבּוּ עַל מִצְרַיִם, וַיִּחְזֹר עֲלֵיהֶם הַגִּלְגָּל וַיִּחְזֹר עֲלֵיהֶן זְדוֹנָם, שֶׁבַּמְחֻשְׁבָּה שֶׁחֻשְׁבוּ מִצְרַיִם לְאֵבֶד אֶת יִשְׂרָאֵל בָּהּ אֲנִי מְאֻבָּדִן. הֵם חֻשְׁבוּ לְאֵבֶד אֶת בְּנֵי בְּמִים, אִף אֲנִי לֹא אֶפְרַע מִהֶן אֶלָּא בְּמִים. (תְּהִלִּים ז, טז יז) "בוֹר כְּרָה וַיִּחְפְּרֶהוּ וְגו' יִשָּׁב עַמְלוֹ בְּרֹאשׁוֹ" וְגו', וְאוֹמֵר "כְּרָה שְׁחַת בָּהּ יִפְלֹ". וְאוֹמֵר (קֹהֶלֶת י, ח ט) "חִפְרֵ גוּמְץ בּוֹ יִפּוֹל מִסִּיעַ אֲבָנִים יַעֲצֵב בְּהֵם". וְכֵן שְׁלֵמָה אוֹמֵר (מִשְׁלֵי יב, יד) "מִפְּרִי פִי אִישׁ יִשָּׁבַע (נִפְשׁוֹ) [טוֹבִי]. וְכֵן יִשְׁעִיָּה אָמַר "כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יְשָׁלִם", וְאוֹמֵר (שִׁם סה, ז) "וּמִדַּתִּי פְּעֻלָּתָם רֹאשְׁנָה". וְכֵן יִרְמִיָּה אָמַר (יִרְמִיָּה לב, יט) "גִּדְלֵ הָעֲצָה וְרַב הָעֲלִילָיָה", וְאוֹמֵר (שִׁם נ, כט) "שְׁלֵמוֹ לָהּ כְּפֻעֻלָּה". וְכֵן אָמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה "עֲתָה יָדְעִתִּי כִּי גִדּוֹל ה' מִכָּל הָאֱלֹהִים כִּי בִדְבַר אֲשֶׁר זָדוּ", מִכִּירוֹ הִיִּיתִי לְשַׁעֲבֵר וְעֲכָשְׁיוּ בִּיּוֹתֵר שֶׁנִּגְדַּל

שְׁמוֹ בְּעוֹלָם, שֶׁבִּמְחַשְׁבָּה שֶׁחֲשַׁבּוּ מִצְרִים לְאַבְדֹת אֶת יִשְׂרָאֵל בּוֹ בַּדָּבָר נִפְרַע מֵהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) "כִּי בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם".

כז וַיֵּשֶׁב הֵימָּן לִפְנוֹת בֶּקֶר לְאִיתָנוּ. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הִתְנַה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא תִּנְאִים עִם הֵימָּן שֶׁיְהִי נִקְרָע לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל, הִדָּא הוּא דְכִתְיִב, וַיֵּשֶׁב הֵימָּן לִפְנוֹת בֶּקֶר לְאִיתָנוּ, לְתַנְאוּ שֶׁהִתְנַה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עִמּוֹ, וְכִתְיִב "יִקְוּוּ הַמַּיִם", יִקְוּוּ לִי הַמַּיִם מֵה שֶׁאֲנִי עֲתִיד לַעֲשׂוֹת בְּהֶם.

רמוז רלז אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָה בֶּן אֶלְעָזָר, לֹא עִם הֵימָּן בְּלִבְדֵּי הִתְנַה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶלָּא עִם כָּל מֵה שֶׁנִּבְרָא מִשֵּׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית. הִדָּא הוּא דְכִתְיִב (ישעיה מה, יב) "יָדִי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל צְבָאִם צְוִיתִי". צְוִיתִי אֶת הֵימָּן שֶׁיִּקְרַע לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל. צְוִיתִי אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ שֶׁיִּשְׁתַּקּוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב, א) "הֲאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם". צְוִיתִי אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הַיָּרֵחַ שֶׁיַּעֲמִדוּ לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר "שָׁמַשׁ בְּגִבְעוֹן דָּוָם וַיֵּרַח בְּעַמְקֵי אֵילָוִן". צְוִיתִי אֶת הָעוֹרְבִים שֶׁיִּכְלְפוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (מ"א יז, ד) "וְהַעֲרִיבִים צְוִיתִי לְכִלְכֵּלָהּ שָׁמַיִם". צְוִיתִי אֶת הַשָּׁמַיִם שֶׁיִּפְתְּחוּ לִפְנֵי יְחִזְקֵאל, צְוִיתִי אֶת הַדָּג לְהַקִּיא אֶת יוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (יונה ב, יא) "וַיֹּאמֶר ה' לְדָג וַיִּקַּא אֶת יוֹנָה".

וַיֵּשֶׁב הֵימָּן לִפְנוֹת בֶּקֶר לְאִיתָנוּ. אֵין אִיתָנוּ אֶלָּא תִּקְפוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כד, כא) "אִיתָנוּ מוֹשֶׁבֶד". רַבִּי נֵתָן אוֹמֵר, אֵין אִיתָנוּ אֶלָּא לְשׁוֹן קִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר "גוֹי אִיתָנוּ הוּא". וּמִצְרִים נָסִים לִקְרָאתוֹ. מְלַמֵּד שֶׁבְּכָל מְקוֹם שֶׁהָיָה מִצְרִי נָס הָיָה הֵימָּן רַץ כְּנִגְדּוֹ. מִשְׁלוֹ מִשָּׁל לְמֵה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְיוֹנָה שֶׁבְּרָחָה מִפְּנֵי הַנָּץ וְנִכְנְסָה לְטֶרְקִלִין, פִּתַח הַמְּלָךְ חִלוֹן מִזְרְחִית, יָצְאָה וְהִלְכָה לָהּ, נִכְנְסָה הַנָּץ אַחֲרֶיהָ וְנָעַל הַמְּלָךְ בְּפָנָיו אֶת כָּל הַחִלּוֹנוֹת וְהִתְחִיל מוֹרָה בּוֹ אֶת הַחֲצִים. כֶּף כְּשֶׁעָלָה הָאֲחֵרוֹן מִיִּשְׂרָאֵל מִן הֵימָּן יָרַד הָאֲחֵרוֹן שֶׁל מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הֵימָּן, וְהִתְחִילוּ מִלְּאֲכֵי הַשָּׂרֵת זֹרְקִין בָּהֶן אֶת הַחֲצִים וְאֲבָנֵי אֶלְגָּבִישׁ אֲשֶׁר וּגְפָרִית, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לח, כב) "וַיִּנְשַׁפְּטוּ אֶתוֹ בַּדָּבָר וּבָדָם וּגְשָׁם שׁוֹטֵף וְאֲבָנֵי אֶלְגָּבִישׁ". וַיִּנְעַר ה' אֶת מִצְרַיִם, כְּאֲדָם שֶׁהוּא מְנַעַר אֶת הַקְּדֻרָה, הִתְחַתּוֹן עוֹלָה לְמַעְלָה וְהָעֲלִיּוֹן יוֹרֵד לְמַטָּה. דָּבָר אַחֵר וַיִּנְעַר, מָסַר אֱלוֹ בְיָדֵי מְלָאָכִים נְעָרִים וְאֱלוֹ בְיָדֵי מְלָאָכִים אַכְזָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וּמִלְּאָף אַכְזָרֵי יִשְׁלַח בּוֹ", (איוב לו, יד) "תִּמְתַּ בְּנַעַר נִפְשָׁם" וְגוֹ'.

כח רַמְזוּ רַלח וַיֵּשֶׁבוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ אֶת הָרֶכֶב וְאֶת הַפָּרָשִׁים. וְאֵף פְּרָעָה, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן טו, ד) "מִרְכַּבְתָּ פְּרָעָה וְחִילוֹ". רַבִּי נַחֲמָיָה אוֹמֵר, חוּץ מִפְּרָעָה, עָלְיוֹ הוּא אוֹמֵר "וְאוֹלָם בְּעֵבוֹר זֹאת הָעֵמֶדְתִּיד", וַיֵּשׁ אוֹמְרִים, בְּאַחֲרוֹנָה יָרַד וְטָבַע, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן טו, יט) "כִּי בָא סוּס פְּרָעָה".

כט ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. והיו מלאכי השרת תמהין לומר בני אדם עובדי עבודה זרה מהלכים ביבשה. ומנין שאף הים נתמלא עליהן חמה, שלמעלה הוא אומר והמים להם חמה חמה כתיב. ומי גרם להם להנצל, מימינם ומשמאלם. מימינם, בזכות התורה שהן עתידין לקבל, שנגאמר (דברים לג, ב) "מימינו אש דת למו". ומשמאלם, זו תפלין. דבר אחר, מימינם, זו מזוזה, ומשמאלם, זו תפלין.

דרש רבי פפוס, (שה"ש א, ט) "לססתי ברכבי פרעה", רכב פרעה על סוס זכר. כביכול נגלה עליו הקדוש ברוך הוא על סוס זכר, שנגאמר "דרכת ביים סוסיד". רכב פרעה על סוס נקבה, כביכול נגלה עליו על סוס נקבה, שנגאמר (שה"ש שם) "לססתי ברכבי פרעה". אמר ליה רבי עקיבא, דניד פפוס, לססתי כתיב, אמר הקדוש ברוך הוא, כשם שששתי על מצרים לאבדן כך ששתי על ישראל לאבדן. ומי גרם להן להנצל, בזכות מימינם ומשמאלם, בזכות התורה שהן עתידין לקבל מימינם, שנגאמר "מימינו אש דת למו", ומשמאלם זו תפלין וכו' כדלעיל.

ל רמז רלט ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים. כצפור שהיא נתונה ביד אדם, שאם יכבש ידו מעט מיד היא נחנקת, שנגאמר (תהלים קכד, ו ז) "נפשונו כצפור נמלטה מפח יוקשים וגו' ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם". וכאדם שהוא שומט את העבר ממעי הפרה, שנגאמר (דברים ד, לד) "או הנסה אלהים" שאין תלמוד לומר "מקרב גוי", אלא כאדם שהוא שומט את העבר ממעי הפרה, שנגאמר "ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם" וגו'.

וירא ישראל את מצרים מת. מפני ארבעה דברים ראו ישראל את מצרים מתים, (א) כדי שלא יאמרו כשם שעלינו מצד זה כך עלו מצרים מצד זה, (ב) וכדי שלא יהו מצרים אומרים כשם שאנו אבודים בינם כך אבדו ישראל בינם, (ג) וכדי שיקחו ישראל את הבזה שהיו טעונין כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, (ד) וכדי שיהו ישראל נותנין את עיניהם בהן ומכירין אותן ומוכיחין אותן, שנגאמר (תהלים נ, כא) "אוכיחך ואערכה לעיניך" (מיכה ז, י) "ותרא איבתי ותכסה בושה".

וירא ישראל את מצרים. מתים אינו אומר אלא מת, מתים ולא מתים כענין שנגאמר (בראשית לה, יח) "ויהי בצאת נפשה כי מתה", וכי מתה היתה, אלא מתה ולא מתה.

לא רמז רמ וירא ישראל את היד הגדלה. מיתות חמורות, מיתות משנות זו מזו. רבי יוסי הגלילי אומר, מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות וכו'. רבי אליעזר אומר, מנין שכל מכה ומכה שבהיא הקדוש ברוך הוא על

מצרים במצרים היתה של ארבע מכות וכו'. רבי עקיבא אומר, מנין שכל מכה ומכה היתה של חמשה מכות וכו'.

וייראו העם את ה'. לשעבר לא היו יראים את ה'. אבל כּאן וייראו העם את ה'. ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אם במשה האמינו קל וחומר בה' ומה תלמוד לומר [בי"י] (ובמשה), ללמדך שכל המאמין ברועה ישראל כאלו מאמין במי שאמר והיה העולם. פיוצא בו אתה אומר "וידבר העם באלהים ובמשה", אם באלהים דברו קל וחומר במשה, ללמדך שכל המדבר ברועה ישראל כאלו מדבר במי שאמר והיה העולם.

ויאמינו בה', בשכר אמנה שהאמינו שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה, אז ישיר משה ובני ישראל. רבי נחמיה אומר, מנין אתה אומר שכל המקבל עליו מצוה אחת באמונה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש, שכן מצוינו באבותינו שבשכר אמנה שהאמינו וכו'. אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין, שנאמר (בראשית טו, ו) "והאמן בה". וכן אתה מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בזכות אמנה שהאמינו, שנאמר "והאמן העם". וכן הוא אומר (תהלים לא, כד) "אמונים נצר ה'".

וירא ישראל את מצרים מת. מה היו עושין היה כל אחד ואחד מיישראל נוטל את כלבו והולך ונותן את רגלו על צנארו של מצרי והיה אומר לכלבו אכל מן היד הזה שנשתעבדה בי, אכל מן זרועים הללו שלא חסו עלי. תדע לך שכן הוא, שכן פתיב (שם סח, כד) "למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביד מאויבים מנהו". אמרו ישראל עשית לנו כל הנסים האלו, אף אנו לא נהיה כפויי טובה, ומה יש לנו לומר, שירות ותשבחות וכו' אז ישיר משה.

מזכירין אמונת אבות, "אחרן וחור תמכו בידיו" וגו', (תהלים קיח, כ) "זה השער לה' צדיקים יבאו בו", בבעלי אמונה מהו אומר (ישעיה כו, ב) "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמונים". השער הזה כל בעלי אמונה נכנסין בו. וכן הוא אומר (תהלים צב, ב) "טוב להדות לה" וגו', מי גרם להם לבא לידי שמחה זו, אלא בשכר אמונה שהאמינו אבותיהם בעולם הזה שכלו לילות לך נאמר "להגיד בבקר חסדך", וכן יהושפט אומר לעם (דבה"ב כ, כ) "האמינו בה' אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו", וכתוב "עיניך הלוא לאמונה", (חבקוק ב, ד) "וצדיק באמונתו יחיה", (איכה ג, כג) "חדשים לבקרים רבה" וגו'. וכן אתה מוצא שאין הגליות מתפנסות אלא בשכר אמנה, שנאמר "אתי מלבנון פלה" וגו', (הושע ב, כב) "וארשתיך לי לעולם [וגו' וארשתיך] לי באמונה". הא גדולה האמנה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר אמנה שהאמינו שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו

שירה, שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר משה, וכן הוא אומר (תהלים קו, יב) "ויאמינו בדבריו ושירו תהלתו".

רמו רמא דבר אחר, ויושע ה' ביום ההוא. וכי ישראל בנד מצרים היו, אלא בשעה שיצאו ישראל ממצרים פתח עוזא שר של מצרים לפני הקדוש ברוך הוא ואמר לפניו, רבונו של עולם, אמה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי עליה דין, ובא מיכאל שר שלהן וידון לפניך עמי. באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא למיכאל בא ודון עמו. פתח עוזא שר של מצרים ואמר לפניו, רבונו של עולם אתה גזרת על אמה זו שיהו משעבדין תחת ידי אמה שלי ארבע מאות שנה, שנאמר (בראשית טו, יג) "ועבדים ונענו אתם" וגו', ועדין לא עבדו בהן אלא שמונים וששה שנה משנולדה מרים ועדין לא הגיע זמנם לצאת, אלא תן לי רשות ואחזירם תחת ידי אמה שלי עד ארבע מאות שנה, כשם שאתה קים כף שבועתך קימת. באותה שעה אמר לו הקדוש ברוך הוא למיכאל להחזיר לו תשובה. מיד שתק מיכאל. באותה שעה השיב הקדוש ברוך הוא ואמר לעוזא, יש לי ללמד זכות על בני, כלום נתחייבו שעבוד אלא בשביל דבור אחד שדבר אברהם אוהבי שאמר לפני "במה אדע כי אירשנה" ואמרתי לו (שם, יג) "ידע תדע כי גר יהיה זרעך", כלום אמרתי בארץ מצרים "בארץ לא להם" דברתי, וכבר גלוי וידוע שמשנולד יצחק נעשו גרים וכבר שלמו ארבע מאות שנה, אין לה לשעבד על בני כלום. באותה שעה הציל הקדוש ברוך הוא את ישראל, לכך נאמר ויושע ה' ביום ההוא וגו'. וירא ישראל את ה' הגדלה. בשעה שפקש הקדוש ברוך הוא להטביע את מצרים, עמד עוזא שר של מצרים לפני הקדוש ברוך הוא ואמר לפניו, רבונו של עולם, נקראת צדיק וישר ואין לפניך לא עולה ולא משוא פנים ולא מקח שחד, למה אתה רוצה להטביע מצרים, כלום הטביעו בני מבניך או הרגו מהם, בשביל ששעבדו בהן אתה רוצה לטבען, כבר נטלו שכרן כל כסף וכל זהב שלהן. באותה שעה כנס הקדוש ברוך הוא כל פמלגא של מעלה ואמר להם, הו דניו בניו ובין עוזא שר של מצרים, בתחלה הבאתי עליהם רעב והעמדתי להם יוסף הבין בחכמתו ונעשו כלן עבדיו, ולבסוף באו בני כגרים ושעבדו בהם שעבוד קשה עד שעלתה צעקתם לפני, ושלחתי להם משה ואהרן עבדי ואמרו למלך שלהם "כח אומר ה' אלהי העברים" והיו יושבין לפניו כל מלכי מזרח ומערב והתחיל מתנאה לפניו ואמר, (שם ה, ב) "מי ה'" שלא הביא דורון כל אותו השנים כדרך כל אלהות (שם) "לא ידעתי את ה'", אלא המתינו ואבדק בספרים שלי אם שמו כתוב אצלי, בדק ולא מצא, השיבו משה ואהרן ואמרו ליה, הוא ברא שמים וארץ והוא צר העבר במעי אמו והוא משיב רוחות ומוריד גשמים ומפריח טללים ומצמיח אילנות ועשבים וממית ומחיה, נפש כל חי בידו, השיב לשלוחי, אין אלוה בעולם שיעשה מעשים הללו אלא אני בראתי עצמי ואת נילוס נהרי, שנאמר "לי יארי ואני עשיתני", השיב ואמר לחכמיו, שמעתם אלוה זה מעולם,

אָמרוּ לִיָּהּ, שְׁמַעְנוּ שֶׁבֶן חֲכָמִים הוּא [בֶּן] מַלְכֵי קָדָם, שְׁנֵאמַר (ישעיה יט, יא) "אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל פְּרָעָה בֶּן חֲכָמִים" וְגו', הַשִּׁיב לְשִׁלּוּחֵי (לעיל ה, ב) "לֹא יִדְעֵתִי", כִּינּוּן שְׁכַפֵּר בִּי שְׁלַחְתִּי לוֹ עֶשֶׂר מִכּוֹת וְלֹא הוֹעֵלְתִי וְכָל כַּף כָּפַר בִּי, וְהוֹסִיף לְשַׁעֲבֹד אֶת בְּנֵי וְלֹאחֵר שְׁהוֹדְעֵתִי לוֹ אֶת כַּחַי וּגְבוּרָתִי שֶׁלַח בְּעַל כְּרָחוּ, וְעַכְשָׁיו רִדְף אַחֲרֵיהֶם לְהַחְזִירָם לְשַׁעֲבֹד, מִי עָשָׂה כֵּזֶה וְלֹא הִבִּין אֵינּוּ רְאוּי לְטַבְּעוֹ בַּיָּם הוּא וְכָל חֵילוֹ. הַשִּׁיבוּ לוֹ כָּל פְּמִלְיָא שֶׁל מַעֲלָה, הַדִּין עִמָּךְ, עָשָׂה מָה שְׁאַתָּה חָפֵץ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עָנָה עוֹזָא וְאָמַר, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, יוֹדֵעַ אֲנִי בְּעֶצְמִי שֶׁהוּן חֲזִיבִין אֶלָּא שֶׁבַע עֲלֵיהֶם בְּמִדַּת רַחֲמִים. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עָמַד גְּבַרְיָאֵל וְלָקַח מִלְּבָן שֶׁל טִיט וְעָמַד לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְאָמַר רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, הֲלֹא שְׁעַבְדוּ בְּנֵיךְ שְׁעַבְדוּ קִשָּׁה כֵּזֶה, תִּרְחַם עֲלֵיהֶם, מִיָּד חֲזַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְיָשַׁב עֲלֵיהֶן בְּמִדַּת הַדִּין וְחֲזַר וְטַבְּעָם בַּיָּם, לְכַף נֶאֱמַר וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה.

פרק טו

א אֵז יִשִּׁיר מִשָּׁה. זֶה שְׁאָמַר הַכְּתוּב (תהלים מ, ב) "קוּהַ קוּיְתִי הִי", אָמַר רַבִּי פְּנַחֵס הַכְּהֵן בְּשֵׁם רַבִּי חֲמָא, אִם קוּיְתִי וְלֹא בָּא חֲזַר וְקוּהַ, אָמַר דָּוִד "קוּהַ אֶל ה' חֲזַק וַיִּנְאֲמַץ לְבָד וְקוּהַ אֶל הִי", אִם בָּא קוּיְתִי, יָפָה, וְאִם לֹא, חֲזַר וְקוּהַ, אָמַר דָּוִד (שם מ, ב ד) "קוּהַ קוּיְתִי הִי" וַיִּנְעֲלֵנִי מִבּוֹר שְׁאוֹן מִטִּיט הַיָּנוּן, מִטִּיט לְבָנִים, "וַיִּקָּם עַל סֹלַע רְגֵלִי", שְׁנַתְנוּ לִי בַּזַּת מִצָּרִים וּבַזַּת הַיָּם. "כּוּנּוּ אֲשֶׁרִי וַיִּתֵּן בְּפִי שִׁיר חֲדָשׁ". אֵז יִשִּׁיר מִשָּׁה. מֵהוּ אֵז, עָשָׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְדוֹרוֹ שֶׁל אֲנוּשׁ הַיְבֻשָּׁה יָם, שְׁנֵאמַר (בראשית ד, כו) "אֵז הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם הִי". וְלָנוּ עָשָׂה הַיָּם יְבֻשָּׁה, בְּאֵז אֲנוּ מְקַלְסִין אוֹתוֹ. דְּבַר אַחֵר, לְמָה בִּיאֵז אָמַר מִשָּׁה, בְּאֵז קָרָאֵתִי תִגַּר לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאמַר (לעיל ה, כג) "וַיִּמְאֵז בְּאֵתִי אֶל פְּרָעָה", בְּלִשׁוֹן שְׁסַרְחָתִי בּוֹ בְּלִשׁוֹן אֲנִי מִתְקַן וְאֶקְלֵס אוֹתָךְ. דְּבַר אַחֵר א' אָחַד ז' שְׁבַעַה הָרִי שְׁמוּנָה, אָמַר מִשָּׁה בְּזָכוֹת הַמִּילָה שְׁנַתְנָה לְשְׁמוּנָה נִקְרַע הַיָּם, בְּאֵז נִקְלַס. אָמַר רַבִּי לִוִי, "לְגַזֵּר יָם סוּף לְגַזְרִים", שֶׁכֵּן בְּלִשׁוֹן אַרְמֵי קוֹרִין לְמַהוּלִין גְּזוּרִין, בְּזָכוֹת הַמִּילָה נִקְרַע הַיָּם.

יֵשׁ אֵז לְשַׁעֲבֵר, וַיֵּשׂ אֵז לְעֵתִיד, (בראשית ד, כו) "אֵז הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם הִי", (לעיל ד, כו) "אֵז אָמְרָה חֲתָן דְּמִים", (במדבר כא, יז) "אֵז יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל", "אֵז יִשִּׁיר מִשָּׁה", "אֵז יִדְבֵּר יְהוֹשֻׁעַ", (דבה"א טו, ב) "אֵז אָמַר דָּוִד", "אֵז אָמַר שְׁלֹמֹה", הָרִי אֵלוֹ לְשַׁעֲבֵר. וַיֵּשׂ אֵז לְעֵתִיד לְבָא, (ישעיה ס, ה) "אֵז תִּרְאִי וְנִהְרֵתִי", (שם נח, ח) "אֵז יִבְקַע כְּשֶׁחַר אוֹרְךָ", "אֵז יִדְלַג כְּאֵיל", (שם, ה) "אֵז תִּפְקַחְנָה", (ירמיה לא, יב) "אֵז תִּשְׁמַח

בתולדה", (תהלים קכו, ב) "אז ימלא שחוק פיננו אז יאמרו בגוים", הרי אלו לעתיד לבא.

אמר רבי עקיבא, בשעה שאמרו ישראל אז ישיר לבש הקדוש ברוך הוא חלוק של תפארת שהיו חקוקין עליו כל אז שבתורה, "אז תשמח בתולדה", (ישעיה לה, ו) "אז ידלג כאיל פסח", "אז תפקחנה עיני עורים", (יהושע י, יג) "אז ידבר יהושע", (ישעיה ס, ה) "אז תראי ונהרת", "את ה' האמרת היום וה' האמירך היום". וכיון שחטאו חזר וקרעו שנאמר (איכה ב, יז) "בצע אמרתו", ועתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו, שנאמר (תהלים קכו, ב) "אז ימלא שחוק פיננו".

רבנו אמרי, כל פרקמטיא של משה לא היתה אלא באז. הצלת נפשו באז, (לעיל ד, כו) "ויירף ממנו אז אמרה חתו דמים" וגו', קנטורו באז, "וימאז באתי אל פרעה", שירתו באז, אז ישיר משה, אף הפרשת הערים באז, (דברים ד, מא) "אז יבדיל משה שלש ערים".

תניא, רבי מאיר אומר, מנין לתחית המתים מן התורה, שנאמר אז ישיר משה, שר לא נאמר אלא ישיר, כיוצא בדבר אתה אומר "אז יבנה יהושע מזבח", בנה לא נאמר אלא "יבנה", מכאן לתחית המתים מן התורה.

בו ביום דרש רבי עקיבא, אז ישיר משה ובני ישראל, שאין תלמוד לומר לאמר, מלמד שהיו ישראל עונין אחריו של משה שירה על כל דבר ודבר כקורין את ההלל. רבי נחמיה אומר, כקורין את שמע ולא כקורין את ההלל. דרש רבי עקיבא, בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה, כגדול המקרא את ההלל והן עונין אחריו ראשי פרקים, משה אמר אשירה לה' והן אומרים אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה והן אומרים אשירה לה' וכיו. רבי נחמיה אומר, כסופר הפורס על שמע בבית הכנסת שהוא פותח ותחלה והן עונין אחריו מה שהוא אומר. במאי קמיפלגי, רבי עקיבא סבר לאמר אמילתא קמייתא, ורבי אליעזר סבר, לאמר אכל מילתא ומילתא, ורבי נחמיה סבר, ויאמרו, דאמרו בלהו בהדי הדדי, לאמר דפתח משה ברישא. דרש רבי יוסי הגלילי, בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה, עולל מטל על ברכי אמו, ותינוק יונק משדי אמו, כיון שראו את השכינה עולל הגביה צוארו ותינוק שמת דד מפיו ואמרו (להלן פסוק ב) "זה אלי ואנוהו" שנאמר (תהלים ח, ג) "מפי עוללים וינקים יסדת עז". הנה רבי מאיר אומר, מנין שאפלו עברים שבמעיי אמן אמרו שירה על הים, שנאמר "במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל".

מִשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, מִשֶׁה שֶׁקוּל כִּי־יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂרָאֵל כְּמִשֶׁה בְּשַׁעַה שֶׁאָמְרוּ שִׁירָה. דָּבָר אַחֵר מִשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, מִגִּיד (שֶׁהִיא מִשֶׁה שֶׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל) שֶׁאָמַר מִשֶׁה שִׁירָה כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל לְפִי שֶׁכָּל הָעוֹלָם כָּלוּ שָׁלָף, וְאִין לָךְ עִם אֱלֹא יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מג, כא) "עִם זֶה יִצְרַתִּי לִי" וְגו'. וְכֵן הוּא אֹמֵר (שה"ש ו, ח ט) "שְׁשִׁים הֵמָּה מְלָכוֹת" (אלו שְׁשִׁים רְבוֹא וּשְׁמָנִים פִּילְגָשִׁים אֵלוּ מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה) [אלו שְׁשִׁים רְבוֹא מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה, "וּשְׁמָנִים פִּילְגָשִׁים" אֵלוּ שְׁמוֹנִים רְבוֹא מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּלְמַטָּה], "וְעֵלְמוֹת אֵין מִסְפָּר" אֵלוּ קִטְנִים שֶׁאֵין לָהֶם מִנְיָן. אַף עַל פִּי כֵן "אַחַת הִיא יוֹנְתִי תַמְתִּי", זֶה מִשֶׁה שֶׁהוּא שֶׁקוּל כְּנֶגֶד הַכֹּל. וְכִבֵּר הָיָה רַבִּי יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ שֶׁיְלַדָּה אִשָּׁה בְּמִצְרַיִם שְׁשִׁים רְבוֹא, נִעְנָה תַלְמִיד אֶחָד מִלְּפָנָיו וְאָמַר לֵיהּ, רַבִּי, וּמָה מִי גָדוֹל, הָעוֹלָם אוֹ הַצַּדִּיק, אָמַר לֵיהּ, הַצַּדִּיק, לָמָּה, אָמַר לֵיהּ, שֶׁכְּשֶׁיְלַדָּה יוֹכֶבֶד אִם מִשֶׁה אֶת מִשֶׁה הָיָה שֶׁקוּל כְּנֶגֶד הַכֹּל, וְכִי הֵיכָן מְצִינוּ שֶׁהוּא שֶׁקוּל כְּנֶגֶד הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כו, ד) "אֲשֶׁר צָנָה מִשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאֹמֵר אֲזִי יִשִּׁיר מִשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמִשֶׁה".

וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר, מַהוּ לֵאמֹר, לֵאמֹר לְדוֹרוֹת הַנְּסִים שֶׁעָשָׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עִם יִשְׂרָאֵל. דָּבָר אַחֵר אֲזִי יִשִּׁיר. בְּשַׁעַה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל חוֹנִים עַל הַיָּם בָּאוּ מִלְּאֲכֵי הַשָּׂרֵת לְקַלֵּס לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלֹא הִנִּיחוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל יד, כ) "וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה" וְאֹמֵר "וְקָרָא זֶה אֶל זֶה". לְמִי הָיוּ דוֹמִין, לְמַלְךְ שֶׁנִּשְׁבָּח לוֹ בְּנוֹ לְבַשׁ נִקְמָה בְּאוֹיְבָיו וְהִלָּף וְהִבִּיא אוֹתוֹ, וּבָאוּ הַבְּרִיּוֹת לוֹמְרֵי לוֹ הֵימָנוּן, אָמַר לָהֶם, לְשֶׁאֲנִי פוֹדָה אֶת בְּנֵי אֲתֶם מִקְּלָסִין אוֹתִי. כִּף יִשְׂרָאֵל הָיוּ נְתוּנִין בְּצָרָה בַּיָּם בָּאוּ מִלְּאֲכֵי הַשָּׂרֵת לְקַלֵּס לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, נָזַף בָּהֶם, אָמַר לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בְּנֵי נְתוּנִין בְּצָרָה וְאֲתֶם מִקְּלָסִין אוֹתִי. כִּין שֶׁעָלוּ מִן הַיָּם בְּקִשׁוֹ יִשְׂרָאֵל וּמִלְּאֲכֵי הַשָּׂרֵת לוֹמֵר שִׁירָה. אָמַר רַבִּי אֲבִין הִלּוּי, מִשָּׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְמַלְךְ שֶׁיֵּרַד לְמַלְחָמָה וְנִצַּח וּבָאוּ בְּנוֹ וְעַבְדָּיו וְעַטְרָה בְּיָדָם לְתַן בְּרִאשׁוֹ שֶׁל מְלָךְ. בָּאוּ לְמַלְךְ, אָמְרוּ לוֹ, בְּנֶךְ וְעַבְדֶּיךָ עוֹמְדִים וְעַטְרָה בְּיָדָם, מִי יִכְנַס תְּחִלָּה, אָמַר לָהֶם, שׁוֹטִים שֶׁבְּעוֹלָם, עַבְדֵי קוֹדֵם לְבְנֵי, יִכְנַס בְּנֵי תְּחִלָּה. כִּף כִּין שֶׁעָלוּ יִשְׂרָאֵל מִן הַיָּם בָּאוּ יִשְׂרָאֵל וּמִלְּאֲכֵי הַשָּׂרֵת לוֹמֵר שִׁירָה, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִלְּאֲכֵי הַשָּׂרֵת, הִנִּיחוּ יִשְׂרָאֵל תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר אֲזִי יִשִּׁיר מִשֶׁה. נִמְצְאוּ הַנְּשִׁים וּמִלְּאֲכֵי הַשָּׂרֵת עוֹמְדִים מִי יִקְלַס תְּחִלָּה. אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַר אֲבָא, רַב הַשְּׁלוֹם עָשָׂה שְׁלוֹם בֵּינֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח, כו) "קִדְמוּ שָׂרִים אַחֵר נְגִינִים", "קִדְמוּ שָׂרִים", אֵלוּ יִשְׂרָאֵל, וְ"אַחֵר" כִּף "נְגִינִים" אֵלוּ הַמְּלָאֲכִים, "בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפְפוֹת" אֵלוּ הַנְּשִׁים. אָמַר רַבִּי לׁוֹי, הַשְּׁמַיִם, לֹא אֶקְבֵּל אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, אֱלֹא הַנְּשִׁים קִלְסוּ תְּחִלָּה, דְּכַתִּיב "בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפְפוֹת", הַעֲלָמוֹת בְּתוֹךְ, הַתְּחִילוּ מִלְּאֲכֵי הַשָּׂרֵת לְהַתְּרַעַם, אָמְרוּ, לֹא דִינוּ שֶׁקְדָמוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים אֱלֹא אַף הַנְּשִׁים, אָמַר לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, חִיִּיכֶם כֵּן, מַה כְּתִיב (יחזקאל ג, יב) "וַתִּשָּׂאֲנִי רוּחַ וְאֶשְׁמַע אַחֲרַי", מַהוּ "אַחֲרַי", אַחֲרֵי שֶׁקִּלְסָתִי אֲנִי וְחִבְרִים שְׁלִי, אַחֵר כִּף אָמְרוּ מִלְּאֲכֵי הַשָּׂרֵת "בְּרוּךְ כְּבוֹד ה' "

ממקומו". מה כתיב (שם א, כד) "בעמדם תרפינה כנפיהו", מהו "בעמדם", וכי יש ישיבה למעלה, והכתיב (ישעיה ו, ב) "שרפים עמדים ממעל לו", וכן הוא אומר (דניאל ז, טז) "קרבת על חד מן קאמאי", אלא "בעמדם" בעם דם, כשישראל עומדין ומקלסין להקדוש ברוך הוא אותה שעה "תרפינה כנפיהו".

רמז רמב את השירה הזאת. וכי שירה אחת היא והלא עשר שירות הן, הראשונה במצרים, שנאמר (ישעיה ל, כט) "השיר יהיה לכם כליל התקדש חגי", השנייה, שנאמר על הים, שנאמר אז ישיר משה, שלישית, שנאמר על הבאר, שנאמר "אז ישיר ישראל" (ד) ונאמר משה, שנאמר (דברים לא, כד ל) "ויהי ככלות משה לכתב", (ה) ונאמר יהושע, שנאמר (יהושע י, יב) "אז ידבר יהושע", (ו) ונאמרו דבורה וברק, שנאמר "ותשר דבורה", (ז) ונאמר דוד, (ש"ב כב, א) "וידבר דוד לה" (תהלים ל, א) "מזמור שיר חנפת הבית". (ח) ונאמר שלמה, שנאמר (מ"א ח, יב) "אז אמר שלמה", (ט) ונאמר יהושפט, שנאמר "בצאת לפני החלוצ [ונאמרים] הודו לה' כי לעולם חסדו", מה נשתנה הודאה זאת מכל הודאות שבתורה, שבכלן נאמר כי טוב וכאן לא נאמר כי טוב, מלמד כביכול לא היתה שמחה במרום על אבדן של רשעים, וקל וחומר על אבדתו של צדיק אחד שהיא שקול כנגד כל העולם כולו, שנאמר (משלי י, כה) "וצדיק יסוד עולם", (י) העשירית לעתיד, לבא שנאמר "שירו לה' שיר חדש ותהלתו מקצה הארץ", ואומר (תהלים קמט, א) "שירו לה' שיר חדש ותהלתו בקהל חסידים".

כל השירות שעברו קרויות בלשון נקבה, כשם שהנקבה יולדת כך התשועות שעברו הנה אחריהם שעבוד. אבל התשועה שהיא עתידה לבא קרויה בלשון זכר, שנאמר (ירמיה ל, ו) "שאלו נא וראו אם ילד זכר", כשם שאין הזכר יולד כך התשועה העתידה לבא אין אחריה שעבוד, שנאמר "ישראל נושע בה' תשועת עולמים".

את השירה הזאת לה'. לה' אמרוה ולא אמרו לבשר ודם, כמה שנאמר (ש"א יח, ו ז) "ותצאנה הנשים מפל ערי ישראל לשיר והמחלות וגו' הכה שאול באלפיו ודוד ברבבתי", אבל פאו לה' אמרוה ולא אמרוה על בשר ודם.

ויאמרו לאמר. רבי נחמיה אומר, רוח הקדש שרתה על ישראל ואמרו שירה כבני אדם שהם קוראים את שמע. רבי עקיבא אומר, כבני אדם שהן קורין את ההלל, ורבי אלעזר בן עזריה אומר, משה היה פותח ואומר אשירה לה' וישראל עונין אחריו אשירה לה' כי גאה גאה. משה היה פותח ואומר (להלן פסוק ב) "עזי וזמרת יה" וישראל עונין אחריו וגומרין עמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. משה היה פותח ואומר (להלן פסוק ג) ה' איש מלחמה וישראל עונין אחריו וגומרין ה' איש מלחמה ה' שמו.

אֲשִׁירָה לְה', לְה' נָאָה גְדֻלָּה, לְה' נָאָה גְבוּרָה, לְה' נָאָה הַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצַח וְהַהוּד.
וְכֵן דָּוִד אָמַר "לֵךְ ה' הַגְדֵּלָה וְהַגְבוּרָה".

אֲשִׁירָה לְה'. מִשָּׁל לָמָּה הַדְּבָר דּוֹמָה, לְמַלְךְ בְּשָׂר וְדָם שֶׁנִּכְנַס לְמַדִּינָה וְהָיוּ הַכֹּל
מְקַלְסִין לְפָנָיו שֶׁהוּא גְבוּר וְאֵינוֹ אֶלָּא חֲלָשׁ, שֶׁהוּא עֲשִׂיר וְאֵינוֹ אֶלָּא עָנִי, שֶׁהוּא
חָכֵם וְאֵינוֹ אֶלָּא טִפֵּשׁ, שֶׁהוּא רַחֲמָנִי וְאֵינוֹ אֶלָּא אַכְזָרִי, שֶׁהוּא דָּיָן שֶׁהוּא נְאֻמָּן
וְאֵין בּוֹ אַחַת מִכָּל הַמַּדּוּת הַלְלוּ אֶלָּא הַכֹּל מִחֲנֻפִין אוֹתוֹ. אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה
הַעוֹלָם אֵינוֹ כֵּן אֶלָּא אֲשִׁירָה לְה' שֶׁהוּא גְבוּר שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים י, יז) "הָאֵל הַגְדֹּל
הַגָּבֵר וְהַנּוֹרָא", וְאָמַר "ה' עֲזוּז וְגְבוּר ה' גְבוּר מִלְחָמָה", וְאָמַר (ישעיה מב, יג) "ה'
כְּגְבוּר יֵצֵא", וְאָמַר (ירמיה י, ו) "מֵאֵין כְּמוֹד ה' גְדוֹל אֶתָּה וְגְדוֹל שְׁמֹךְ בְּגְבוּרָה".
אֲשִׁירָה לְה'. שֶׁהוּא עֲשִׂיר, שֶׁנֶּאֱמַר "הֵן לְה' אֱלֹהֵיךָ הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַי הַשָּׁמַיִם" וְגו'.
וְאָמַר (תהלים צה, ה) "אֲשֶׁר לוֹ הַיָּם וְהוּא עֲשָׂהוּ" וְגו'. וְאָמַר (תהלים כד, א) "לְה'
הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ". וְאָמַר (חגי ב, ח) "לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב". וְאָמַר "הֵן כָּל הַנִּפְשׁוֹת
לִי (הַמָּה) [הַנְּה"ו]". אֲשִׁירָה לְה' שֶׁהוּא חָכֵם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג, יט) "ה' בְּחֻכְמָה יִסַּד
אָרֶץ". וְאָמַר "עֲמוּ חֻכְמָה וְגְבוּרָה". וְאָמַר (משלי ב, ו) "כִּי ה' יִתֵּן חֻכְמָה". וְאָמַר
(דְּנִיאל ב, כא) "יָהֵב חֻכְמָתָא לְחַכְמִיּוּ". וְאָמַר "כִּי בְּכָל חֻכְמֵי הַגּוֹיִם". אֲשִׁירָה לְה'
שֶׁהוּא רַחֲמָן, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן לד, ו) "ה' ה' אֵל רַחוּם". וְאָמַר (תהלים קג, ח) "רַחוּם
וְחַנוּן ה'". וְאָמַר (דְּבָרִים ד, לא) "כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֵיךָ". וְאָמַר "זְכֹר רַחֲמֵיךָ
ה'". וְאָמַר (שם קמה, ט) "טוֹב ה' לְכָל וְרַחֲמִיּוּ" וְגו'. וְאָמַר "לֹאֲדַנִּי אֱלֹהֵינוּ
הַרְחַמְנוּ" וְגו'. אֲשִׁירָה לְה'. שֶׁהוּא דָּיָן, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים א, יז) "כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים
הוּא", (תהלים פב, א) "אֱלֹהִים נִצָּב בְּעֵדֵת אֵל". וְאָמַר "הַצּוֹר תָּמִים פָּעְלוּ". אֲשִׁירָה
לְה'. שֶׁהוּא נְאֻמָּן, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ז, ט) "הָאֵל הַנְּאֻמָּן שִׁמְר" וְגו'. וְאָמַר (שם לב, ד)
"אֵל אֲמוּנָה וְאֵין עוֹל". אֲשִׁירָה לְה'. שֶׁהוּא נָאָה לוֹ גְדֻלָּה וְגְבוּרָה וְתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצַח
וְהַהוּד. אֲשִׁירָה לְה' שֶׁהוּא נָאָה שֶׁהוּא הַדּוֹר שֶׁהוּא מְשֻׁבָּח, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט, ז)
ח) "כִּי מִי בְּשִׁחַק יַעֲרֹךְ לְה' וְגו' אֵל נַעֲרָךְ בְּסוֹד קִדְשֵׁי רַבָּה". וְאָמַר "ה' אֱלֹהֵי
צְבָאוֹת מִי כְּמוֹד חֲסִין יְה", מֵהוּ "צְבָאוֹת", אוֹת הוּא בְּתוֹךְ צְבָא שְׁלוֹ. וְכֵן הוּא
אוֹמֵר (דְּבָרִים לג, ב) "וְאֶתָּה מִרְבַּבֵת קִדְשִׁי", אוֹת הוּא בְּתוֹךְ רַבְבוֹת קִדְשִׁי שְׁלוֹ. וְכֵן
דָּוִד הוּא אוֹמֵר "אֵין כְּמוֹד בְּאֱלֹהִים ה'". וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שה"ש ה, י טו) "דוֹדֵי צַח
וְאָדוּם" וְאָמַר "רֵאשׁוּ כְּתָם פִּז" וְאָמַר "עֵינָיו כְּיוֹנִים" וְאָמַר "לְחַוּוּ כְּעֲרוּגַת
הַבָּשָׂם" וְאָמַר "יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב" וְאָמַר "שׁוֹקִיו עֲמוּדֵי שֵׁשׁ".

רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, הָרִי הוּא אוֹמֵר (תהלים ח, ג) "מִפִּי עוֹלָלִים וַיִּנְקִים",
עוֹלָלִים אֵלוּ עֶבְרִים שֶׁבְּמַעֵי אֲמֹן, שֶׁנֶּאֱמַר "אוֹ כְּנַפֵּל טָמוּן לֹא אֶהְיָה" וְגו',
"וַיִּנְקִים" אֵלוּ שְׂיוֹנִקִים שְׂדֵי אֲמֹן, שֶׁנֶּאֱמַר "מִפִּי עוֹלָלִים וַיִּנְקִים". רַבִּי אוֹמֵר,
"עוֹלָלִים" אֵלוּ שְׂבַחוּץ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ט, כ) "לְהַכְרִית עוֹלָל מְחוּץ". וְאָמַר (איכה
ד, ד) "עוֹלָלִים שְׂאֵלוּ לְחָס". "וַיִּנְקִים" אֵלוּ שְׂיוֹנִקִים שְׂדֵי אֲמֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (יואל ב, טז)
"אֲסַפּוּ עוֹלָלִים וַיִּנְקִי שְׂדֵיִם". אֵלוּ וְאֵלוּ פְתַחוּ פִיהֶם וְאָמְרוּ שִׁירָה לְפָנָי הַמְּקוֹם,

שֶׁנֶאֱמַר אֲשִׁירָהּ לָהּ. רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר, אֶף עֹבְרִין שְׁבִמְעֵי אִמּוֹן פְּתַחוּ פִּיהֶם וְאָמְרוּ שִׁירָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶאֱמַר "בְּמִקְהֵלוֹת בְּרָכוּ אֱלֹהִים אֲדֹנָי מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל", וְלֹא יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּד אָמְרוּ שִׁירָה אֶלָּא אֶף מִלְּאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁנֶאֱמַר (שם ח, ב) "ה' אֲדֹנָינוּ מִה אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל הָאָרֶץ".

כִּי גָאָה גָאָה. גָּאֲנִי וּגְאִיתִיו, גָּאֲנִי בְּמִצְרַיִם, "כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכָרֵי יִשְׂרָאֵל", אֶף אֲנִי גְאִיתִיו בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶאֱמַר (ישעיה ל, כט) "הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם" וְגו'. גָּאֲנִי עַל הַיָּם, (לעיל יד, יט) "וַיִּסַּע מִלְּאֲדָף הָאֱלֹהִים" וְגו', אֶף אֲנִי גְאִיתִיו עַל הַיָּם, וְאֶמְרָתִי לִפְנֵי שִׁירָה. דָּבָר אַחֵר גָּאָה גָאָה. גָּאָה וְעֵתִיד לְהִתְגַּאֲוֹת, שֶׁנֶאֱמַר "כִּי יוֹם לָהּ צָבָאוֹת עַל כָּל גָּאָה וְגָרַם וְגו' וְעַל כָּל אֲרָזֵי הַלְּבָנוֹן וְגו' וְעַל כָּל הַהָרִים הַרְמִים וְגו' וְעַל כָּל מְגִדֹל גְּבֵה וְגו' וְעַל כָּל אֲנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ". וְאֹמֵר (שם, יז) "וַיִּשַׁח גְּבַהּוֹת הָאָדָם וְשִׁפְלֵ רוּם אֲנָשִׁים". וְאֹמֵר (שם, יח) "וְהִקְלִילִים כָּלִיל יַחֲלֶף".

רמז רמג דָּבָר אַחֵר גָּאָה גָאָה. מִתְגַּאָה הוּא עַל כָּל הַמִּתְגַּאָּים, שְׁבִמְהָ שְׂאֵמוֹת מִתְגַּאָּים לִפְנֵי בּוֹ נִפְרַע מִהוֹן, שְׁכֵן הוּא אֹמֵר בְּדוֹרוֹ שֶׁל מִבּוּל (איוב כא, יב) "שׁוֹרוֹ עֵבֶר וְלֹא יִגַּעַל וְגו' יִשְׁלַחוּ כִצְאֵן עֲוִילֵיהֶם וְגו' יִשְׁאוּ כְתָף וְכִנּוֹר" וְגו'. מִה נֶאֱמַר שֶׁם "וַיֵּאמְרוּ לֹאֵל סוֹר מִמֶּנּוּ וְגו' מִה שְׂדֵי כִי נִעְבְּדֶנּוּ", אָמְרוּ, לֹא טַפַּת גְּשָׁמִים הִיא, אִין אָנוּ צָרִיכִין לָהּ אֶלָּא (בראשית ב, ו) "וַיֵּאדָּע יַעֲקֹב מִן הָאָרֶץ". אָמַר לָהֶם הַמָּקוֹם, שׁוֹטִים שְׁבַע עוֹלָם, בְּטוֹבָה שֶׁהַשְּׁפַעְתִּי לָכֶם אַתֶּם מִתְגַּאָּים, בְּהָ אֲנִי נִפְרַע מִכֶּם, שֶׁנֶאֱמַר "וַיְהִי הַגִּשָּׁם עַל הָאָרֶץ". רַבִּי יוֹסִי בֶן דִּוְרַי מְסַקֵּית אֹמֵר, הֵם נִתְּנוּ עֵינֵיהֶם הַעֲלִינָה בְּתַחְתּוֹנָה כְּדִי לַעֲשׂוֹת תַּאֲוָתוֹ, וְהַמָּקוֹם פְּתַח עֲלִיהֶם מַעֲנִינֹת מִלְּמַטָּה וּמִלְּמַעְלָה כְּדִי לֵאבְדוֹ, שֶׁנֶאֱמַר (שם יא) "בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקַעוּ" וְגו'.

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּאֲנָשֵׁי מְגִדֹל שְׁבִמְהָ שֶׁנִּתְגַּאוּ בּוֹ נִפְרַע מִהוֹן, שֶׁנֶאֱמַר (שם יא, ד) "הִבֵּה נִבְנָה לָנוּ עִיר וּמְגִדֹל וְרֵאשׁוּ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נִפּוּץ", אַחֲרָיו מִה כְּתִיב "וַיִּפֹּץ ה' אֶתֶם מִשָּׁם".

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּאֲנָשֵׁי סְדוֹם שְׁבִמְהָ שֶׁנִּתְגַּאוּ לִפְנֵי בּוֹ נִפְרַע מִהוֹן, שֶׁנֶאֱמַר (איוב כח, ה ח) "אֶרֶץ מִמֶּנָּה יֵצֵא לָחֶם וְגו' מְקוֹם סְפִיר אֲבִינִיהָ וְגו' נְתִיב לֹא יִדְעוּ עֵיט וְגו' לֹא הִדְרִיכוּהוּ בְּנֵי שָׁחַץ". אָמְרוּ הַסְדוֹמִים, אִין אָנוּ צָרִיכִין שְׁיָבֵא אָדָם אֲצִלָּנוּ שֶׁהָרִי מְזוֹן יוֹצֵא מֵאֲצִלָּנוּ וְכֶסֶף וְזָהָב וְאַבְנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת יוֹצֵא מֵאֲצִלָּנוּ, בּוֹאוּ וּנְשַׁכַּח הַרְגֵל מִבְּיַנֵּנוּ, אָמַר לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שׁוֹטִים שְׁבַע עוֹלָם, בְּטוֹבָה שֶׁהַשְּׁפַעְתִּי לָכֶם אַתֶּם מִתְגַּאָּים וְאַתֶּם אֹמְרִים נִשְׁכַּח הַרְגֵל, אֶף אֲנִי אֲשַׁכַּח אַתְּכֶם מִן הָעוֹלָם. שֶׁנֶאֱמַר (שם, ד) "פָּרַץ נַחַל מֵעַם גֵּר הַנִּשְׁכַּחִים מִנֵּי רַגְלִי", (שם יב, ה ו) "לִפְיֵד בּוֹז לַעֲשִׂתוֹת שְׁאֵנָן וְגו' יִשְׁלְיוּ אֱהָלִים לְשִׁדְדִים" וְגו', מִי גָרַם לָהֶם, "לֵאשֶׁר הִבִּיא אֱלוֹהֵי בְּדוֹ". וְכֵן הוּא אֹמֵר, (יחזקאל טו, ט) "וַתִּגְבְּהֵינָה וַתַּעֲשִׂינָה תוֹעֵבָה לִפְנֵי". (מִי) [מִה] גָרַם לָהֶם "וְאֶסִּיר אֶתְהוֹן כְּאֶשֶׁר רָאִיתִי". וְכֵן הוּא אֹמֵר, "הִנֵּה זֶה

הָיָה עִוֹן סֹדִים אַחוּתֶיךָ" וְגו', לְכֹדֶךָ מִה גָרַם לָהֶם "וַיֵּד עֲנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הִחְזִיקָה". וְכֵן הוּא אֹמֵר (בראשית יג, י) "לִפְנֵי שַׁחַת ה' אֵת סֹדִים וְאֵת עֲמֻרָה". וְאַחֲרָיו מִה כְּתִיב (שם יט, לג) "וַתִּשְׁקִינֵךְ אֵת אֲבִיֶיךָ יִי", וְכִי מִנִּין הָיָה לָהֶם יִי בַּמַּעֲרָה אֲלֵא שְׂזֵמֹן לָהֶם הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יִי, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִטְפוּ הַהָרִים עָסִיס", אִם כֹּד זֵמֶן הַמָּקוֹם לְמַכְעִיסוֹ קַל וְחֹמֶר לְעוֹשֵׂי רָצוֹנוֹ.

וְכֵן אֵת מוֹצֵא בְּמַצְרִים שְׂבֵמָה שֶׁנִּתְגָּאוּ לִפְנֵינוּ בּוֹ נִפְלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל יד, ז) "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בַּחֹר", וְכִתִּיב אַחֲרָיו (להלן פסוק ד) "מִרְכַּבַּת פָּרְעָה וְחִילוֹ" וְגו'. וְכֵן אֵת מוֹצֵא בְּסִיסְרָא בְּמָה שֶׁנִּתְגָּאוּ לִפְנֵינוּ בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ד, יג) "וַיִּזְעַק סִיסְרָא אֵת כָּל רֶכֶבוֹ", מִה כְּתִיב אַחֲרָיו "מִן (ה) שָׁמַיִם נִלְחַמוּ".

וְכֵן אֵת מוֹצֵא בְּשִׁמְשׁוֹן שְׂבֵמָה שֶׁנִּתְגָּאוּ לִפְנֵינוּ בּוֹ נִפְל וְנִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל אֲבִיו אוֹתָהּ קַח לִי כִּי הִיא זָשָׂרָה בְּעֵינַי", אַחֲרָיו מִה כְּתִיב (שם טז, כא) "וַיֵּאחֲזוּהוּ פְּלִשְׁתִּים וַיִּנְקְרוּ אֵת עֵינָיו וַיֹּרִידוּ (וְהוּא) [אוֹתוֹ] עֲזָתָה". רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר, וְתַחֲלַת קַלְקַלְתוֹ בְּעֵזָה לְפִיכֹד הָיָה עוֹנֵשׁוֹ בְּעֵזָה. וְכֵן אֵת מוֹצֵא בְּאֲבִשָׁלוֹם בְּמָה שֶׁנִּתְגָּאוּ בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"ב יד, כה כו) "וְכֹאֲבִשָׁלוֹם לֹא הָיָה אִישׁ יָפָה וּבִגְלָחוֹ אֵת רֹאשׁוֹ וְהָיָה מְקַץ יָמָיו". רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר, נִזְיֵר עוֹלָם הָיָה וְהָיָה מְגַלַּח אֶחָד לְשָׁנִים עָשָׂר חֹדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהִי מְקַץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיֹּאמֶר אֲבִשָׁלוֹם אֶל הַמֶּלֶךְ וְגו' כִּי נִדַר נִדַר עֲבָדֶיךָ" וְגו'. רַבִּי יוֹסִי אֹמֵר, נִזְיֵר יָמָיו הָיָה, וְהָיָה מְגַלַּח אֶחָד לְשָׁלְשִׁים יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יד, כו) "מְקַץ יָמָיו לְיָמָיו אֲשֶׁר יִגְלַח". רַבִּי אֹמֵר, כָּל עָרַב שֶׁבַת הָיָה מְגַלַּח, שְׁכֵן דָּרָךְ בְּנֵי מְלָכִים לְהִיּוֹת מְגַלְחִים מְעַרְבֵי שֶׁבַת לְעָרַב שֶׁבַת, וְכֵן הוּא אֹמֵר (שם יח, ט) "וַיִּקְרָא אֲבִשָׁלוֹם לִפְנֵי עֲבָדֵי דָוִד וְאֲבִשָׁלוֹם רֶכֶב עַל הַפָּרָד".

וְכֵן אֵת מוֹצֵא בְּסַנְחֶרֶב, שֶׁנֶּאֱמַר (מ"ב יט, כג) "בְּיַד מְלָאכִיךָ חִרְפְּתָהּ", וְכִתִּיב "אֲנִי קִרְתִּי וְשִׁתִּיתִי מִיָּם", מִהוּ אֹמֵר, (שם, לה) "וַיֵּצֵא מְלָאכִיךָ ה' וַיִּדֶךָ בְּמַחֲנֶה אֲשׁוּר", אֹמֵר, הַגְּדוֹל שְׂבָהוֹן הָיָה מְמַנֶּה עַל מַאֲהָ וְשְׂמוֹנִים וְחַמְשָׁה אֲלָף, וְהַקָּטָן שְׂבָהוֹן לֹא הָיָה עַל פְּחוֹת מִשְׁנֵי אֲלָפִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וַאֲיֶךָ תִּשָּׁבֵב אֵת פְּנֵי פַחַת אֶחָד עֲבָדֵי אֲדָנִי" (שם, כג) "וְאֵתְנָה לָךְ אֲלָפִים סוּסַיִם", וְאֹמֵר (שם יט, כא כב) "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' עֲלֵינוּ בְּזֶה לָךְ לְעַגְהָ לָךְ וְגו' אֵת מִי חִרְפְּתָהּ וְגִדְפְתָהּ", וְאֹמֵר "עוֹד הַיּוֹם בָּנָב לְעַמְד". וְכֵן אֵת מוֹצֵא בְּנָבוֹכַדְנֶצַּר שְׂבֵמָה שֶׁנִּתְגָּאוּ בּוֹ נִפְל, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה יד, יג) "וְאֵתְהָ אֶמְרֶת בְּלִבְבְּךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה" (שם, יד) "אֶעֱלֶה עַל בְּמַתִּי עֵב", וְכִתִּיב אַחֲרָיו (שם, טו) "אֵד אֶל שְׂאוֹל תּוֹרֵד". וְכֵן אֵת מוֹצֵא בְּכַרְךָ צוֹר בְּמָה שֶׁנִּתְגָּאוּ בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "אֵת אֶמְרֶת אֲנִי כְּלִילַת לִפִּי בְּלֵב יָמִים גְּבוּלֶיךָ", וְכִתִּיב (שם כו, ג) "הִנְנִי עֲלִיךָ צוֹר וְהֵעֲלִיתִי עֲלֶיךָ גּוֹיִם רַבִּים כְּהַעֲלוֹת הַיָּם לְגִלְיוֹ", וְכֵן אֵת מוֹצֵא בְּנִגִיד צוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר "בֶּן אָדָם אָמַר לְנִגִיד צוֹר וְגו' יַעַן גְּבַה לְבָדֶךָ

ותאמר אל אני", מהו אומר (שם, י) "מותי ערלים תמות ביד זרים". הא במה שאמות העולם מתגאים לפניו, בו נפרע מהו, שנאמר כי גאה גאה".

אמר רבי חמא בר חנינא, בשעה שניצאו ישראל ממצרים עמד שר של מצרים ונשתטח לפני הקדוש ברוך הוא. אמר לפניו, רבונו של עולם, במדת רחמים בראת עולמך ואת מתגאה בחזקה, מיד קרא הקדוש ברוך הוא לכל שרי האמות והיה מסדר לפניהם כל המארע, אמר, שפטו נא ביני ובין זה, שבתחלה ירדו בני למצרים ולא ירדו אלא לגור, שנאמר (בראשית מז, ד) "ויאמרו אל פרעה לגור בארץ פאנו", עמד פרעה וכבשן לעבדים, בתחלה עשאם רועים, שנאמר "ואם ידעת ויש בם אנשי חיל וגו', חזר ועשאם בנאים, שנאמר (לעיל א, יא) "ויבן ערי מסכנות", למעטן מפריה ורביה, וחזר וגזר עליהן, (שם, כב) "כל הבן הילוד" וחזר ואמר (שם טו) "אם בן הוא והמתן אותו". אמר לפניו, רבונו של עולם, הדין עמך ועמך האמת, אלא אם רצונך תושיע את ישראל ולא תאבד את מצרים. אמר רבי יהושע בן לוי, כיון שראה מיכאל ששרי האמות מלמדין סגוריא על מצרים, רמו לגבריא אל וטס למצרים טיסה אחת ושמט לבנה עם טיטה ותינוק אחד מה ששקעוהו בבנין, עמד לו לפני הקדוש ברוך הוא ואמר לפניו, רבונו של עולם, בזה ענין שעבדו בניך. כיון שראתה מדת הדין אמרה, עשה דין לבניך במצרים שרבו חביון, מיד טבעו מצרים, שנאמר "דרכת ביס סוסיף חמר מים רבים", אותו חמר שהביא גבריא אל גרם למצרים לטבען.

אמר ריש לקיש, מאי דכתיב (שירו) [אשירה] לה' כי גאה גאה, שירו למי שמתגאה על גאים. ארבעה גאים הם בעולם, אריה בחיות, שור בבחמות, ונשר בעופות, ואדם גאה על כלם, נטלן הקדוש ברוך הוא וקבען בכסא הכבוד שמתגאה על הגאים.

סוס ורכבו רמה בים. וכי סוס אחד היה שפתוב סוס ורכבו, אלא כלן לא היו ספונים לפני הקדוש ברוך הוא אלא כאחד. דבר אחר, סוס ורכבו. קשרם הקדוש ברוך הוא זה בזה כדי שיהנו ישראל בבזה, למה, כיון שניצאו ישראל ממצרים וניצאו המצריים לרדף אחריהם אמר להם פרעה, יודע אני שנטלו כספיקם וזהביכם אלא אל תתנו דעתכם בבזה, מה עשה, פתח להם אוצרות של יוסף, אמר להם, טלו לכם כסף וזהב ונטלו ועטרו את סוסיהם, שנאמר (לעיל יד, ט) "כל סוס רכב פרעה", לפיכך היו קשורין זה בזה כדי שיהנו ישראל בבזה, ולעולם הבא כל מה שאמות העולם מסגליו לישראל הוא, שנאמר "והיה סתרה ואתננה וגו'".

דבר אחר, וכי סוס אחד הוא ורכב אחד הוא, והלא כבר נאמר (לעיל יד, ז) "ויקח שש מאות רכב", (להלן פסוק ד) "מרקבת פרעה וחילו", אלא כשישראל עושין

רצונו של מקום אין אויביהו לפניהו אלא כסוס אחד ורכבו. פיוצא בדבר אפה אומר, "כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב", וכי סוס אחד ורכב אחד הוא, והלא כבר נאמר (שם) "עם רב ממד", אלא כשישראל עושין וכו'.

סוס ורכבו. מגיד שהסוס קשור ברכב ורכב קשור בסוס ועולין למרום ויורדין לתהום ואין נפרדין זה מזה. משל אדם זורק שני כלים לאויר, סוף אחד מהן להפרד מחברו. אבל כאן רמה (להלן פסוק ד) ונרה, רמה, שהיו עולין למרום, "נרה", שהיו יורדין לתהום, ואינן נפרדין זה מזה. כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר (להלן פסוק ד) נרה, כיצד תקימו שני כתובים הללו, אלא רמה, שהיו עולין למעלה "נרה", שהיו יורדין למטה.

דבר אחר רמה. כיון שראו ישראל שרה של מלכות מצרים נוכל התחילו נותנין שבת, לכך נאמר רמה. וכן אפה מוצא שאין המקום עתיד להפרע מן המלכות לעתיד לבא עד שיפרע משריהם תחלה, שנאמר "והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום במרום", ואחר כך "על מלכי האדמה" וגו', ואומר (שם יד, יב) "איך נפלת משמים היכל בן שחר", ואחר כך "נגדעת לארץ חולש על גוים", ואומר "כי רונית בשמים חרבי", ואחר כך "על אדום תרד".

סוס ורכבו רמה בים. לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מביא סוס ורכבו ומעמידן בדין, אומר לסוס, למה רצת אחר בני והוא אומר מצרי הריצני על כרחי וכו', שנאמר (להלן פסוק יט) "כי בא סוס פרעה". שאל אנטונינוס את רבנו, בשעה שאדם מת והגוף כלה והקדוש ברוך הוא מעמידו בדין, אמר ליה עד שאפה שואלני על הגוף שהוא טמא שאלני על הנשמה שהיא טהורה, משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והושיב המלך בה שומרים אחד חגר ואחד סומא וכו'.

רבי איסי בן עזאי אומר, נאמר כאן סוס סתום, ונאמר להלן סוס מפרש, שנאמר (זכריה יב, ד) "ביום ההוא נאם ה' אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון", ואומר (שם יד, יב) "[ו]זאת תהיה המגפה", ואומר (שם טו) "וכן תהיה מגפת הסוס", בא מפרש למד על הסתום, מה מפרש בחמשים מכות, אף סתום בחמשים מכות.

ב רמז רמד עזי וזמרת זה. אין עזי אלא תורה, שנאמר (תהלים כט, יא) "ה' עז לעמו יתן", ואומר "ועז מלך משפט אהב". דבר אחר, אין עזי אלא מלכות, שנאמר (שם כא, ב) "ה' בעזד ישמח מלך", ואומר "ה' עז לעמו יתן", ואומר (ש"א ב, י) "ויתן עז למלכו". דבר אחר, אין עזי אלא תקוה, שנאמר (ירמיה טז, יט) "ה' עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה", ואומר "עזי ומגני בו בטח לבני וגו'. דבר אחר, עוזר ומסמך אפה לכל באי עולם אבל לי ביותר, עשאני אמירה, שנאמר (דברים

כו, יח) "וה' האמירך היום", ואף אני עשיתיו אמירה, דכתיב (שם, יז) "את ה' האמרת היום". והרי כל האמות שבחו את מי שאמר והיה העולם, אבל שלי נעים לפניו, שנאמר (ש"ב כג, א) "ונעים זמרות ישראל". ישראל אומרים "שמע ישראל ה' אלהינו" ורוח הקדש צונחת מן השמים ואומרת (דבה"א יז, כא) "ומי בעמד ישראל גוי אחד בארץ". ישראל אומרים "מי כמכה באלם ה'", ורוח הקדש צונחת מן השמים ואומרת (דברים לג, כט) "אשריך ישראל מי כמוך". ישראל אומרים (שם ד, ז) "פה אלהינו בכל קראנו אליו", ורוח הקדש צונחת ואומרת "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו". ישראל אומרים (תהלים פט, יח) "כי תפארת עזמו אפה", ורוח הקדש צונחת ואומרת (ישעיה מט, ג) "ישאל אשר בך אתפאר".

דבר אחר עזי וזמרת זה, משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו מרגלית אחת, בא בנו ואמר לו תן אותה לי, אמר לו אינה שלך, הטריח עליו ונתנה לו. כך ישראל אמרו שירה עזי וזמרת והיו מבקשין מהקדוש ברוך הוא שיתן להם את התורה, אמר להם אינה שלכם, של עליונים היא, כיון שהטריחו עליו נתנה להם, שנאמר (תהלים כט, יא) "ה' עז לעמו ותן".

ויהי לי לישועה. הנה לי ויהיה לי לעתיד לבא. זה אלי. רבי אליעזר אומר, מנין אתה אומר שראתה שפחה על היים מה שלא ראה יחזקאל וישעיה, שנאמר "וביד הנביאים אדמה", וכתיב (יחזקאל א, א) "נפתחו השמים ואראה" וגו'. משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שנכנס למדינה ועליו צפירה מקיפתו וגבוריו מימינו ומשמאלו וחילות מלפניו ומלאחריו, והיו הכל שואליו לומר אי זה המלך, מפני שהוא בשר ודם פיוצא בהו, אבל כשנגלה הקדוש ברוך הוא על היים לא הצרך אחד מהו לשאל אי זהו המלך אלא כיון שראוהו הפירוהו, פתחו כלן ואמרו זה אלי ואנוהו.

רבי ישמעאל אומר, וכי אפשר לו לבשר ודם להשוות לקונו, אלא אתנאה לו במצות, אעשה לפניו לולב נאה, סכה נאה, ציצית נאה, תפלין נאה. אבא שאול אומר, נדמה לו, מה הוא חנון ורחום, אף אתה תהא חנון ורחום. רבי יוסי אומר, אגיד נאותיו ושבחו של מי שאמר והיה העולם בפני כל אמות העולם, רבי יוסי בן דורמסקית אומר, אעשה לפניו בית המקדש, שנאמר "ואת נוהו השמו", ואומר (ישעיה לג, כ) "חזה ציון קרית מועדנו" וגו'. רבי עקיבא אומר, אדבר בנאותיו ושבחו כל אמות העולם, שהרי אמות העולם שואליו לומר (שה"ש ה, ט) "מה דודך מדוד", שאתם מתים עליו וכך אתם נהרגין עליו, שנאמר "על כן עלמות אהבוך", אהבוך עד מות, וכתיב (תהלים מד, כג) "כי עליך הרגנו כל היום", הרי אתם גבורים בואו התערבו עמנו, וישאל ישראל אומרים לאמות העולם מפירים אתם אותו, נאמר לכם מקצת שבחו, (שה"ש ה, י) "דודי צח ואדום דגול

מִרְבֵּבָה", כִּינּוּן שְׁשׁוּמְעִין אַמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁבָחוּ שֶׁל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, אוֹמְרִים לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל גִּלְכָה עִמָּכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ו, א) "אָנֹכִי הִלֵּךְ דְּוִדָּךְ" וְגו', וְיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לְאַמּוֹת הָעוֹלָם, אֵין לָכֶם חֵלֶק בּוֹ, אֶלָּא "דְּוִדִּי לִי וְאַנִּי לוֹ", (שם ו, ג) "אַנִּי לְדְוִדִּי וְדְוִדִּי לִי". וְחֻכְמִים אוֹמְרִים, עַד שֶׁאַבָּא עִמּוֹ לְבֵית מְקַדְשׁוֹ. מִשָּׁל לְמָה הִדְבָּר דּוֹמָה, לְמִלְךָ שֶׁהָיָה בְּנוֹ בְּמַדִּינַת הַיָּם, יָצָא אַחֲרָיו הִלֵּךְ לוֹ לְמַדִּינַת אַחֲרַת יָצָא אַחֲרָיו עַד שֶׁעָמַד עָלָיו. כִּדְּ כְּשֶׁיָּרְדוּ יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם שְׂכִינָה יָרְדָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר "אָנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה". עָלוּ עֲלֵתָה הַשְּׂכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) "וְאַנֹּכִי אֶעֱלֶךְ גַּם עִלָּה". יָרְדוּ לַיָּם שְׂכִינָה עִמָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל יד, יט) "וַיִּסַּע מִלְּאֲדָה הָאֱלֹהִים". יָצְאוּ לְמַדְבָּר שְׂכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה הִלֵּךְ לְפָנֶיהֶם יוֹמָם", עַד שֶׁאַבָּא עִמּוֹ לְבֵית מְקַדְשׁוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר "כִּמְעַט שֶׁעֲבַרְתִּי מֵהֶם".

זֶה אֵלֵי. עִמִּי נָהַג בְּמַדַּת רַחֲמִים, וְעַם אֲבוֹתַי נָהַג בְּמַדַּת רַחֲמִים. וּמִנִּין שְׂאִין אֵלֵי אֶלָּא מַדַּת רַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כב, ב) "אֵלֵי אֵלֵי לְמָה עֲזַבְתָּנִי". וְאוֹמֵר (במדבר יב, יג) "אֵל נָא רַפָּא נָא לָהּ". וְאוֹמֵר (תהלים קיח, כז) "אֵל ה' וַיִּצָּר לָנוּ".

רמז רמה זֶה אֵלֵי וְאַנְוָהוּ. הַתְּנַאָה לְפָנָיו בְּמִצְוֹת, עֲשֵׂה סִפָּה נָאָה, וְלוֹלֵב נָאָה, שׁוֹפֵר נָאָה, כְּתַב סֵפֶר תּוֹרָה לְשִׁמּוֹ בְּדִיו נָאָה, בְּקוֹלְמוֹס נָאָה, בְּלִבְלָר אוֹמְן, וְכוּרְכוֹ בְּשִׁירָאוֹת נָאִין. אֶבָּא שְׂאוּל אוֹמֵר, הֲוִי דּוֹמָה לוֹ, מָה הוּא רַחוּם וְחַנוּן אֶף אַתָּה רַחוּם וְחַנוּן.

מֵאֵן תִּנָּא לָהּ דְּתַנּוּ רַבָּנָן, לוֹלֵב מִצְוָה לְאַגְדוֹ, לֹא אֶגְדוּ כְּשֵׁר, אִי כְּרַבִּי יְהוּדָה כִּי לֹא אֶגְדוּ אִמְאֵי כְּשֵׁר, וְאִי כְּרַבָּנָן מֵאִי מִצְוָה. לְעוֹלָם כְּרַבָּנָן, וּמֵאִי מִצְוָה, מִשּׁוּם זֶה אֵלֵי וְאַנְוָהוּ.

תִּנְיָא, הָרִי שֶׁהָיָה צָרִיךְ לְכַתֵּב אֶת הַשֵּׁם, וְנִתְפָּוּן לְכַתֵּב יְהוּדָה וְטַעָה וְלֹא הִטִּיל בּוֹ דָּלֶת מְעַבִּיר עָלָיו קוֹלְמוֹס וּמְקַדְשׁ, דְּבַרְי רַבִּי יְהוּדָה. וְחֻכְמִים אוֹמְרִים, אֵין הַשֵּׁם מִן הַמְּבַחֵר, בְּעֵינָא זֶה אֵלֵי וְאַנְוָהוּ וְלִיכָא.

דְּרַשׁ רַבִּי עֲקִיבָא, בְּשִׁכְרַ נְשִׁים צְדָקְנִיּוֹת שֶׁהָיוּ בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר נִגְאַלוּ וְכוּי עַד וַיִּנְקְהוּ דְּבַשׁ מִסְלַע וְהֵם הַכִּירוּהוּ תַחֲלָה, זֶה אֵלֵי וְאַנְוָהוּ.

דְּרַשׁ רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי, בְּשַׁעָה שֶׁעָלוּ יִשְׂרָאֵל מִן הַיָּם וְכוּי כִּינּוּן שֶׁרָאוּ הַשְּׂכִינָה עוֹלָל הַגְּבִיָּה צְוָארוֹ, וְתִינּוֹק שֶׁמַּט דָּד מִפִּיו, וְאָמְרוּ זֶה אֵלֵי וְאַנְוָהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "מִפִּי עוֹלָלִים" וְגו'.

תִּנְיָא, זֶה אֵלֵי וְאַנְוָהוּ הַתְּנַאָה לְפָנָיו בְּמִצְוֹת, עֲשֵׂה לָךְ סֵפֶר תּוֹרָה נָאָה וְכוּי.

אמר רבי זירא, הדור מצוה עד שלישי במצוה, בעי רב אשי, שלישי מלגיו, או שלישי מלבר, תיקו. במערבא אמרי משמיה דרבי זירא, עד שלישי, משלו, מכאן ואילך משל הקדוש ברוך הוא.

תמן תנינן, אלו דברים שאין להם שעור, גמילות חסדים וכו', הא דאתמר בגופו, אבל בממונו יש לו שעור, ואתיא כדאמר ריש לקיש, נמנו באושא שיהא אדם מפריש חמש מנכסיו למצוה, עד היכן, רבי גמליאל בר אינאי ורבי אבא בר כהנא, חד אמר עד כדי תרומה ותרומת מעשר, וחד אמר (משלי ג, ט) "כבוד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך", כמראשית כל תבואתך, רבי גמליאל בר אינאי בעא קומי רבי מנא, מה חמש בכל שנה, לחמש שנים הוא מפסיד בלה. אמר לו, לכתחלה לקרן, מכאן ואילך לשכר. רב הונא אמר, למצות, מה לכל המצות עד שלישי, סברין מימר לכל המצות עד שלישי. רבי אבין אמר, אף למצוה אחת. רבי חנינא בשם רבנן דתמן, שלישי לדמים. היך עבידא, לוקח אדם מצוה אחת וראה מצוה אחרת נאה הימנה עד כמה מטריחים עליו, עד שלישי. תני רבי ישמעאל, זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות וכו'.

אלהי אבי וארממנהו. אני מלכה בת מלכים, אהובה בת אהובים, קדושה בת קדושים, טהורה בת טהורים. משל לאדם שהלך לקדש אשה, פעמים בוש בה, פעמים בוש במשפחתה, פעמים בוש בקרובותיה, אבל אני איני בוש, מלכה בת מלכים, אהובה בת אהובים. אלהי אבי וארממנהו. רבי שמעון בן אלעזר אומר, כשישראל עושין רצונו של מקום מתגדל שמו בעולם, שנאמר "ויהי כשמע כל מלכי האמרי", וכן רחב הזונה אמרה, (שם ג, יא) "כי שמענו את אשר הוביש ה' וגו' ונשמע וימס לבבנו". ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום שמו מתחלל בעולם, שנאמר (יחזקאל לא, כג) "ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארכו נצאו ואחמל על שם קדשי אשר חללהו וגו' לכן אמר לבית ישראל כה אמר אדני אלהים לא למענכם אני עשה וגו' וקדשתי את שמי הגדול". אלהי אבי וארממנהו. לא על הנסים שעשית עמי בלבד אני אומר לפניך שירה ושבח, אלא על הנסים שעשית עמי ועם אבותי ועושה עמי בכל דור ודור אלהי אבי וארממנהו.

ג רמז רמו ה' איש מלחמה, רבי יהודה אומר, הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה. מגיד שנגלה עליהם הקדוש ברוך הוא בכל כלי זין. נגלה עליהן כגבור חגור חרב, שנאמר "חגור חרבך על ירך גבור". נגלה כפרש שנאמר (שם יח, יא) "וירכב על כרוב". נגלה בשריון וכובע, שנאמר (ישעיה נט, יז) "וילבש צדקה כשריון". נגלה בחנית, שנאמר (חבקוק ג, יא) "לנגה ברק חניתך", וכתוב "והרק חנית וסגר". נגלה בקשת ובחנית ונחצים, שנאמר (חבקוק ג, ט) "עריה תעור קשתך", וכתוב

"וישלח חציו ויפיצם". נגלה עליו בצנה ומגן, שְׁנֵאָמֶר (תהלים צא, ד) "צנה וסחרה אמתו", ואומר (שם לה, ב) "החזק מגן וצנה" וגו'. או שומע אני שהוא צריך לאחת מן המדות הללו, תלמוד לומר ה' שמו, בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחת מן המדות הללו. ואם כן למה צריך הפתוב לפרט כל אחת ואחת בפני עצמו, אלא שאם צרכו ישראל להם למדד שהקדוש ברוך הוא עושה להם מלחמה, אוי להם לאמות העולם מה הם שומעין באזניהם, שהרי מי שאמר והיה העולם עתיד להלחם בם.

ה' איש מלחמה ה' שמו. למה נאמר, לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה, שְׁנֵאָמֶר ה' איש מלחמה. נגלה בסני כזקן מלא רחמים, שְׁנֵאָמֶר "ויראו את אלהי ישראל" וגו', וכשנגאלו מהו אומר (שם) "וכעצם השמים לטהר". ואומר, (דניאל ז, יט) "חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב", שלא לתן פתחון פה לאמות העולם לומר שתי רשיות הן, אלא ה' איש מלחמה ה' שמו. הוא במצרים הוא על הים. הוא לשעבר והוא לעתיד לבא. הוא בעולם הזה והוא בעולם הבא, שְׁנֵאָמֶר (דברים לב, ט) "ראו עתה כי אני אני הוא" וגו'. וכתוב "כה אמר ה' מלך ישראל וגאלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון", (שם מא, ד) "ואת אחרנים אני הוא".

יש גבור במדינה ועליו כל כלי זין אבל אין לו לא כח ולא גבורה ולא תכסיס ולא מלחמה. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא לו כח ולו גבורה תכסיס ומלחמה, שְׁנֵאָמֶר "כי לה' המלחמה". וכתוב (תהלים קמד, א) "לדוד ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב". וגו' יש גבור במדינה וכחו עליו, כן ארבעים אינו דומה לכן ששים, וכן ששים אינו דומה לכן שבעים, אלא כל שהוא הולך כחו מתמעט, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא (מלאכי ג, ו) "אני ה' לא שניתני". יש גבור במדינה כשקנאה וגבורה לובשתו אפלו אביו אפלו קרובו הפל מכה והולך בחמה, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה' איש מלחמה, שהוא נלחם במצרים, ה' שמו, שהוא מרחם על בריותיו, שְׁנֵאָמֶר "ה' ה' אל רחום וחנון". יש גבור במדינה שמשעה שהחץ יוצא מידו אינו יכול להחזירו, שכבר יצא מידו, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן, אלא כשאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול גזרה יוצאה מלפניו, שְׁנֵאָמֶר (דברים לב, מא) "אם שנותי ברק חרבני", עשו תשובה מיד הוא מחזירה, שְׁנֵאָמֶר (שם) "ותאחז במשפט ידי". שומע אני שהוא מחזירה ריקם, תלמוד לומר (שם) "אשיב נקם לצרי". על מי הוא מחזירה, על אמות העולם מכחישי ה', שְׁנֵאָמֶר "ולמשנאי אשלים". מלך בשר ודם יוצא למלחמה ומדינות קרובות אצלו באות ושואלות צרכיהן מלפניו, והוא אומר להם זעוף הוא, במלחמה הוא, לכשיחזר וינצח אתם באים ושואלין צרכיהן מלפניו. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ה' איש מלחמה, שהוא נלחם במצרים, ה' שמו, שהוא שומע צעקת כל באי עולם, שְׁנֵאָמֶר (תהלים סה, ג) "שמע תפלה עדיף

כָּל בֶּשֶׁר יָבֹאוּ". מִלֶּדֶד בֶּשֶׁר וְדָם עוֹמֵד בְּמִלְחָמָה אֵינוֹ יָכוֹל לָזוֹן אֶת חֵילוֹתָיו וְלֹא לִסְפֵק לָהֶם אַכְסֵנִיּוֹת. אָבֵל מִי שֶׁאָמַר וְהִיָּה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵּן אֵלֶּא הִ' אִישׁ מִלְחָמָה, שֶׁהוּא נִלְחָם בְּמִצְרִים, הִ' שְׁמוֹ, שֶׁהוּא זֶן וּמִפְרִינֵס אֶת כָּל בְּרִיּוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "לִגְזֹר יָם סוּף לְגִזְרִים", וּכְתִיב (שם, כה) "נִתְּנוּ לָחֵם לְכָל בֶּשֶׁר".

הִ' אִישׁ מִלְחָמָה. אֶפְשֶׁר לֹאמַר כָּךְ וְהֵלֵא כָּבֵר נֶאֱמַר (ירמיה כג, כד) "הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אָנִי מְלֵא נְאֻם ה'", וּכְתִיב "וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר" וְגו', וְאֹמַר (יחזקאל מג, ב) "וְהִנֵּה כְבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", וּמֵה תִלְמוּד לֹאמַר אִישׁ מִלְחָמָה, מִפְּנֵי חֲבַתְכֶם וּמִפְּנֵי קִרְבַּתְכֶם אֶקְדָּשׁ שְׁמִי בְּכֶם. הִ' שְׁמוֹ, בְּשֵׁמוֹ הוּא נִלְחָם, אֵינוֹ צָרִיף אַחַת מִכָּל מִדּוֹת הַלְלוֹ. וְכֵן דָּוִד הוּא אֹמַר (ש"א יז, מה) "אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחָרֵב וּבַחֲנִית" וְגו', וּכְתִיב (תהלים כ, ח ט) "אֱלֹהֵי בְרָכָב וְאֱלֹהֵי בְּסוּסִים וְגו' הִמָּה כָּרְעוּ וְנָפְלוּ" מֵהוּ אֹמַר "הִ' הוֹשִׁיעָה" וְגו', וְכֵן אֶסָּא אֹמַר (דבה"ב יד, י) "וַיִּקְרָא אֶסָּא אֶל הִ'".

שֶׁלֹּא כְּמִדַּת הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא מִדַּת בֶּשֶׁר וְדָם. מִדַּת בֶּשֶׁר וְדָם כְּשֶׁהוּא יוֹצֵא לְמִלְחָמָה יוֹצֵא בְּבִנֵי אָדָם מְרַבִּים, וּכְשֶׁהוּא יוֹצֵא לְשָׁלוֹם אֵינוֹ בָּא אֵלֶּא בְּבִנֵי אָדָם מְעֻטִים. אָבֵל מִי שֶׁאָמַר וְהִיָּה הָעוֹלָם אֵינוֹ כָּךְ, אֵלֶּא כְּשֶׁהוּא יוֹצֵא לְמִלְחָמָה אֵינוֹ יוֹצֵא אֵלֶּא יַחֲדִי, שֶׁנֶּאֱמַר הִ' אִישׁ מִלְחָמָה, וְכֵן הוּא אֹמַר "וַיִּרְדֵּ הִ' בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הָאֵהָל", וּכְשֶׁהוּא בָּא בְּשָׁלוֹם בָּא בְּאֵלֶפִים וּבִרְבּוּבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח, יח) "רָכַב אֱלֹהִים רַבְתַּיִם".

ד מִרְכַּבַּת פְּרָעָה וְחֵילוֹ גֵּרָה בָּיָם. בְּמִדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד בָּהּ מוֹדֵדִין לוֹ. הֵם אָמְרוּ (לעיל ה, ב) "מִי הִ' אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקוֹלוֹ", וְאִף אַתָּה בְּאוֹתָהּ מִדָּה מְדַדְתָּ לָהֶם, לְכֹךְ נֶאֱמַר גֵּרָה בָּיָם, כְּתוּב אֶחָד אֹמַר גֵּרָה וְכְתוּב אֶחָד אֹמַר "רְמָה" וְכו'. דָּבָר אַחֵר מִרְכַּבַּת וְגו', בְּמִדָּה שֶׁמְדַדוּ בָּהּ מְדַדְתָּ לָהֶם. הֵן אָמְרוּ (לעיל א, כב) "כָּל הַבֵּן הַיְלֹוֹד הַיָּאֲרָה תִשְׁלִיכֶהוּ" וְגו', אִף אַתָּה בְּאוֹתָהּ מִדָּה מְדַדְתָּ לָהֶם, לְכֹךְ נֶאֱמַר מִרְכַּבַּת פְּרָעָה וְחֵילוֹ גֵּרָה בָּיָם. דָּבָר אַחֵר הֵם אָמְרוּ (לעיל יד, ז) "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מְאוֹת רְכָב", אִף אַתָּה מִרְכַּבַּת פְּרָעָה וְחֵילוֹ. הֵם אָמְרוּ (שם) "וַיִּשְׁלַשְׁם עַל כָּלוֹ", אִף אַתָּה מְבַחֵר שְׁלֹשֵׁי טַבְּעוֹ בָּיָם סוּף. הֵם מְרַרוּ אֶת חַיִּיהֶם בְּטִיט, אִף אַתָּה בְּאוֹתָהּ מִדָּה עֲשִׂיתָ לָהֶם מִיָּם בְּטִיט וְהָיוּ מִשְׁתַּקְּעִין בָּהֶם, לְכֹךְ נֶאֱמַר טַבְּעוּ בָּיָם סוּף, וְאִין טַבְּעָה אֵלֶּא טִיט, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּטְבַּע רְמִיָּהוּ בְּטִיט", וְאֹמַר (תהלים סט, ג) "טַבְּעָתִי בִּינוֹן מְצוּלָה", לְכֹךְ נֶאֱמַר טַבְּעוּ בָּיָם סוּף.

ה-ו תְּהִמָּת יְכַסִּימוּ. וְכִי תְהוֹמוֹת יֵשׁ שָׁם, וְהֵלֵא עֲשׂוֹנִית הִיא, אֵלֶּא מְלַמֵּד שְׁעָלוּ תְהוֹם הָעֲלִיוֹן וְתְהוֹם הַתְּחִתּוֹן וְהָיוּ הַמַּיִם נִלְחָמִים בָּהֶם בְּכָל מִיָּנִי פְרַעְנִיּוֹת, לְכֹךְ נֶאֱמַר תְּהִמָּת יְכַסִּימוּ, דָּבָר אַחֵר שֶׁעָלָה תְהוֹם הַתְּחִתּוֹן עַל תְּהוֹם הָעֲלִיוֹן, וְחִפָּה

עליהם את הרקיע והקדיר עליהם את הכוכבים, (ו) "כל מאורי אור בשמים", מפני מה, (שם) "ונתתי חשך על ארצך נאם ה'". וכן הוא אומר "כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם", מפני מה, "חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו". וכן הוא אומר (יחזקאל ל, יח) "ובתחננת חשך היום בשברי שם את מטות מצרים ונשבת בה גאון עזה" מפני מה, פי "היא עגן יכסנה ובנותיה בשבי תלכנה". וכן הוא אומר (ישעיה יג, יא) "ויפקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם". יונה גרד לתהום אחד, שנאמר (יונה ב, ו) "תהום יסבבני", והם גרדו לשני תהומות, שנאמר תהומות יכסימו. יונה גרד למצולה אחת, שנאמר "ותשליכני מצולה", והן גרדו לשני מצולות, שנאמר גרדו במצולת, ואין מצולה אלא מים עזים, שנאמר (יונה שם) "ותשליכני מצולה", וכתוב "ואת רדפיהם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים", וכי מצולות יש שם והלא עשונית היא, אלא מלמד שנפרץ הגדול לתוכו והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פרעניות, לכך נאמר גרדו במצולות.

במדה שמדדו מדד להם, הם אמרו (לעיל א, טז) "ויראתן על האבנים", ואף אתה עשית להן מים פאבנים, והיו מים מכין על מקום האבנים לכך נאמר כמו אבן. דבר אחר כמו אבן. היא היתה מיתה בינונית, הרשעים שבהן היו מטרפין בקש, הבינונים פאבן, הפקחין שבהן (להלן פסוק ו) "צללו כעופרת במים אדירים", דבר אחר כמו אבן. על שהקשו לבן כמו אבן. אבל אתה חסדך וטובך ורחמיך הרבים, וימנך שהיא פשוטה לכל באי עולם, שנאמר "ימנך ה' ימנך ה'" שני פעמים, "כי ימנך וזרועך ואור פניך כי רציתם", (ישעיה מה, כג) "בי נשבעתי יצא מפי צדקה".

נאדרי בכח. נאה אתה ואדיר בכח שנתת ארוכה לדורו של מבול לעשות תשובה ולא עשו, שנאמר (בראשית ו, ג) "ויאמר ה' לא גדון רוחי באדם וגו', ולא גמרת עליהם כליה עד שהשלימו רשעים לפניך. וכן אתה מוצא באנשי מגדל שנתת להם ארוכה, שנאמר (שם יא, ו) "ויאמר ה' הן עם אחד" וגו', ואין "עתה" אלא תשובה, שנאמר "ועתה ישראל מה ה' שאל מעמך", לא גמרת עליהם כליה עד שהשלימו רשעים לפניך. וכן אתה מוצא באנשי סדום שנתת להם ארוכה לעשות תשובה ולא עשו, שנאמר (שם יח, כא) "ויאמר ה' זעקת סדום וגו' אבדה נא ואראה", מה נאמר שם "וה' המטיר על סדום" וגו', אם יעשו תשובה הרי מטר, ואם לאו הרי גפרית ואש, ולא גמרת עליהם וכו'.

ימנך ה'. כשישראל עושין רצונו של מקום הן עושין שמאל ימין, שנאמר ימנך ה' שני פעמים, וכשאין עושין רצונו של מקום עושין ימין שמאל, שנאמר (איכה ב, ג) "השיב אחר ימינו". כשישראל עושין רצונו של מקום אין שינה לפניו, שנאמר (תהלים קכא, ד) "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל", וכשאין עושין

רצונו של מקום כבִּיכּוֹל שִׁינָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּקְחַץ כְּיֶשֶׁן הִי". כְּשִׁישָׂרְאֵל עוֹשִׂין רצונו של מקום אין חֲמָה מִלְּפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כז, ד) "חֲמָה אֵין לִי", וְכִשְׂאֵין עוֹשִׂין רצונו של מקום כְּבִיכּוֹל חֲמָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יא, יז) "וַחֲרָה אֶף הִי". כְּשִׁישָׂרְאֵל עוֹשִׂין רצונו של מקום הוא נִלְחֵם לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל יד, יד) "ה' יִלְחֵם לָכֶם", וְכִשְׂאֵין עוֹשִׂין רצונו של מקום הוא נִלְחֵם בָּם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיַּהַרְפֵּד לָהֶם לְאוֹיֵב (ו)הוא נִלְחֵם בָּם", וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהוּ עוֹשִׂין רַחֲמָן אַכְזָרִי, שֶׁנֶּאֱמַר "הֲיָה ה' כְּאוֹיֵב".

תִּרְעָץ אוֹיֵב. רְעֵצַת אוֹיֵב אֵינוֹ אוֹמֵר כָּאוֹ אֶלָּא תִרְעָץ אוֹיֵב, לְעֵתִיד לְבָא, שֶׁנֶּאֱמַר (חבקוק ג, יב) "בְּזַעַם תִּצְעַד אֲרָץ" וְגו'. תִּרְעָץ אוֹיֵב. זֶה פְּרָעָה, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן פסוק ט) "אִמֵּר אוֹיֵב". דָּבָר אַחֵר זֶה עָשׂוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "יַעַן אָמַר הָאוֹיֵב".

רַבִּי חֲנִינְא בֵּר פֶּפְא רַמִּי, כְּתִיב (איוב לו, כג) "שִׂדִּי לֹא מְצֹאנְהוּ שׁוֹיָא כַח", וְכְתִיב יְמִינָהּ ה' נֹאדְרֵי בְּכַח. לֹא קִשְׂיָא, כָּאוֹן בְּשַׁעַת הַדִּין כָּאוֹן בְּשַׁעַת מִלְחָמָה.

רמז רמז וּבְרַב גְּאוּנָהּ וְגו'. הַרְבֵּית לְהַתְגַּאוּת כְּנֶגֶד מִי שֶׁקָּמוּ כְּנֶגְדָּהּ, וּמִי הֵם שֶׁקָּמוּ כְּנֶגְדָּהּ, מִי שֶׁקָּמוּ כְּנֶגֶד בְּנִיָּהּ. תִּתְהַרֵס קָמִינוּ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא תִתְהַרֵס קָמִיָּהּ, מְגִיד הַכְּתוּב שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא קָם כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל כָּאֵלוֹ קָם כְּנֶגֶד מִי שֶׁאִמֵּר וְהָיָה הָעוֹלָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים עד, כג) "אֵל תִּשְׁכַּח קוֹל צִרְיָהּ שְׁאוֹן קָמִיָּהּ עֲלֶיהָ תִמְיֵד", (שם פג, ג ד) "כִּי הִנֵּה אוֹיְבֵיךָ יַהֲמִיוּ", מִפְּנֵי מַה, "עַל עַמֶּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וַיִּתְיַעְצוּ עַל צְפוּנֵיךָ", "הֲלוֹא מִשְׁנֹאֵיךָ ה' אֲשַׁנְּא", מִפְּנֵי מַה, "תִּתְכַלֵּית שְׁנֹאָה שְׁנֹאֲתִים לְאֹיְבִים הָיוּ לִי". וְכֵן הוּא אוֹמֵר (זכריה ב, יב) "כִּי הִנֵּגְעַ בְּכֶם נִגְעַ בְּבִבַת עֵינָיו". רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בְּבִבַת עֵין אֵינוֹ אוֹמֵר, אֶלָּא "בְּבִבַת עֵינָיו", כְּבִיכּוֹל כְּלָפִי מֵעֵלָה הַכְּתוּב מְדַבֵּר אֶלָּא שֶׁכֶּנָּה הַכְּתוּב. כִּיּוֹצֵא בּוֹ אֶתְהָ אוֹמֵר, "וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מִתְלַאָּה וְהַפְחַתֶּם אוֹתוֹ" אֶלָּא שֶׁכֶּנָּה הַכְּתוּב. כִּיּוֹצֵא בּוֹ אֶתְהָ אוֹמֵר (ש"א ג, יג) "בַּעֲוֹן אֲשֶׁר יָדַע כִּי מְקַלְלִים לָהֶם" אֶלָּא שֶׁכֶּנָּה הַכְּתוּב. כִּיּוֹצֵא בּוֹ אֶתְהָ אוֹמֵר (חבקוק א, יב) "הֲלֹא אֶתְהָ מְקַדֵּם ה' אֱלֹהֵי קְדוֹשֵׁי לֹא נְמוֹת", אֶלָּא שֶׁכֶּנָּה הַכְּתוּב. כִּיּוֹצֵא בּוֹ (ירמיה ב, יא) "הֲהִימִיר גּוֹי אֱלֹהִים" וְגו' אֶלָּא שֶׁכֶּנָּה הַכְּתוּב. כִּיּוֹצֵא בּוֹ (תהלים קו, כ) "וַיִּמְירוּ אֶת כְּבוֹדִם" וְגו' אֶלָּא שֶׁכֶּנָּה הַכְּתוּב. כִּיּוֹצֵא בּוֹ (במדבר יא, טו) "וְאִם כָּכָה אֶתְ עֲשֶׂה לִי" וְגו' אֶלָּא שֶׁכֶּנָּה הַכְּתוּב. כִּיּוֹצֵא בּוֹ "אֵין לָנוּ חֵלֶק בְּדוֹד" וְגו' אֶלָּא שֶׁכֶּנָּה הַכְּתוּב. כִּיּוֹצֵא בּוֹ (במדבר יב, יב) "אֲשֶׁר בְּצִאתוֹ מִרְחֹם אֱמוּ" וְגו' אֶלָּא שֶׁכֶּנָּה הַכְּתוּב. כִּיּוֹצֵא בּוֹ "וְהִנֵּה שְׁלַחִים אֶת הַזְּמוּרָה אֶל אַפְסִי", אֶלָּא שֶׁכֶּנָּה הַכְּתוּב. אֶף כָּאוֹן אֶתְהָ אוֹמֵר (זכריה ב, יב) "כִּי (כָּל) הִנֵּגְעַ בְּכֶם" וְכו'.

וְכָל מִי שֶׁהוּא עוֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל כְּאִלוֹ עוֹזֵר לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שׁוֹפְטִים ה, כג) "אֲוֹרוֹ מֵרוֹז אָמַר מִלֶּאֱדָה ה' וְגו'". הַרְבֵּיתָ לְהַתְנַאֲוֹת כְּנֶגֶד מִי שֶׁקָּמוּ כְּנֶגְדְּךָ, וּמִי הֵם שֶׁקָּמוּ נֶגְדְּךָ, מִי שֶׁקָּמוּ כְּנֶגֶד יְדִידֶיךָ. וּמָה טִיבָן, (בְּרַאשִׁית יד, ט) "אֵת כְּדָרְלַעֲמָר מִלֶּךָ עֵילָם" וְגו', (שם, טו) "וַיַּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לַיְלָה" וְגו', "מִי הֵעִיר מִמְזָרַח וְגו' יִתֵּן כְּעֶפֶר חֲרִבּוֹ וְגו' יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שְׁלוֹם", וְכֵן הוּא אֹמֵר (תְּהִלִּים קי, א ד) "נֶאֱמַר ה' לֹא דָנִי שֶׁב לִימִינִי וְגו' מִטָּה עָזָה שְׁלַח ה' מִצִּיּוֹן עֲמֹד נִדְבַת בְּיוֹם חִלְּךָ נִשְׁפַּע ה' וְלֹא יִנְחָם". הַרְבֵּיתָ לְהַתְנַאֲוֹת כְּנֶגֶד מִי שֶׁקָּמוּ כְּנֶגְדְּךָ, וּמִי הוּא, מִי שֶׁקָּמוּ כְּנֶגֶד בְּנֵיךָ, פָּרַעַה וְכָל חֵילוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מְאוֹת רֶכֶב", מֵהוּ אֹמֵר (לְעִיל פְּסוּק ד) "מִרְכַבַּת פָּרַעַה וְחֵילוֹ". סִיסְרָא וְכָל רֶכֶבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שׁוֹפְטִים ד, יג) "וַיִּזְעַק סִיסְרָא אֶת כָּל רֶכֶבוֹ", מֵהוּ אֹמֵר "מִן שְׂמִים נִלְחַמוּ" וְגו'. סִנְחַרְבַּ וְכָל אֲגַפְיוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לז, כד כה) "בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֲרַפְתָּ ה' אֲנִי קִרְתִּי וְשִׁתִּיתִי מִיָּם" וְגו', מֵהוּ אֹמֵר, (דְּבַרִּי לב, כא) "וַיִּשְׁלַח ה' מִלֶּאֱדָה [וַיִּכְחַד] כָּל גִּבּוֹר חֵיל" וְגו'. נְבוּכַדְנֶצַּר וְכָל הַמּוֹנֵז, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה יד, יג) "וְאַתָּה אֲמַרְתָּ הַשְּׂמִים אֶעֱלֶה" וְגו'. אָמַר נְבוּכַדְנֶצַּר, אֶעֱשֶׂה לִּי עֵב קִטְנָה וְאָדוֹר בְּתוֹכָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר "אֶעֱלֶה עַל בְּמַתִּי עֵב". אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אַתָּה רָצִיתָ לְפָרֵשׁ עֲצָמְךָ מִבְּנֵי אָדָם סוּף בְּנֵי אָדָם נִפְרָשִׁין מִמֶּךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּנִיאל ד, כו ל) "לְקַצַּת יִרְחִין תִּרְי עֶשֶׂר וְגו' עֲנָה מִלְכָּא וְאָמַר וְגו' עוֹד מִלְתָּא בְּפָם מִלְכָּא וְגו' וּמִן אֲנָשָׂא לָךְ טְרַדִּין וְעַם חֵינוֹת בְּרָא וְגו' בַּהּ שַׁעֲתָא מִלְתָּא סַפַּת עַל נְבוּכַדְנֶצַּר" וְגו', "כִּלְכָּא מְטָא עַל נְבוּכַדְנֶצַּר מִלְכָּא" וְגו', (שם ה, א ט) "בְּלִשְׂאֲצַר מִלְכָּא עֲבַד לְחַם רַב וְגו' אָמַר בְּטַעַם חֲמָרָא וְגו' הִיתִיו מְאִנֵּי דְהָבָא וְגו' אֲשַׁתִּי חֲמָרָא וְשַׁבְחוּ לְאַלְהֵי דְהָבָא וְכִסְפָּא וְגו' בַּהּ שַׁעֲתָא נִפְקָה אֲצַבְעוֹן וְגו' אֲדִין מִלְכָּא וְגו' [וְנִזְיוֹהֵי שְׁנִין עֲלוֹהֵי. וְכֵן הוּא אֹמֵר (חֲבַקּוּק ב, טו טז) "הוּי מִשְׁקָה רַעְהוּ וְגו', שְׁבַעֲתָ (כְּבוֹד מִקְלוֹן) [קְלוֹן מִכְבוֹד"] וְגו', "בַּהּ בְּלִילֵיָא קְטִיל בְּלֵאֲשַׁצַּר".

הַרְסַתָּ קְמִידָא אִין כְּתִיב כְּאִן אֶלָּא תִהְרַס קְמִידָה לְעֵתִיד לְבָא, שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים נח, ז) "אֶלְהִים הִרְסוּ שְׁנֵימוֹ בְּפִימוֹ", מִפְּנֵי מָה, (שם כח, ה) "כִּי לֹא גִבִּינוּ אֶל פְּעֻלַּת ה' וְגו'". "יְהִרְסִים" בְּעוֹלָם הַזֶּה "וְלֹא יִבְנִים" לְעוֹלָם הַבָּא. שְׁלַחַתָּ חֲרָנְךָ אִין כְּתִיב כְּאִן אֶלָּא תִשְׁלַח חֲרָנְךָ, לְעֵתִיד לְבָא. שֶׁנֶּאֱמַר (שם סט, כה) "שִׁפְךָ עֲלֵיהֶם זַעֲמָךְ" וְגו', וְאֹמֵר "שִׁפְךָ חֲמַתְךָ (אֶל) [עַל] הַגּוֹיִם", מִפְּנֵי מָה, "כִּי אֶכֶל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נְוָהוּ הַשְּׂמוֹ", נְוָה שְׂאֲנָן. יֹאכְלֵמוֹ כְּקֵשׁ. לְעֵתִיד לְבָא, שֶׁנֶּאֱמַר (עוֹבַדְיָה א, יח) "וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ", וְאֹמֵר "בְּיוֹם הַהוּא אֲשִׁים אֶת אֲלֹפֵי יְהוּדָה" וְגו'. כָּל הַעֲצִים דְּזוֹלְקִין וְאִין קוֹלֵן הוֹלְךָ אֲבָל הַקֵּשׁ כְּשֶׁהוּא דוֹלֵק קוֹלוֹ הוֹלְךָ, כִּד הָיָה קוֹלֵן שֶׁל מִצְרַיִם הוֹלְךָ מִפְּנֵי הַפְּרַעְנוֹת שֶׁהִבֵּאתָ עֲלֵיהֶן. כָּל הַעֲצִים כְּשֶׁהֵן דוֹלְקִין יֵשׁ בְּהוֹן מִמֶּשׁ אֲבָל הַקֵּשׁ כְּשֶׁהוּא דוֹלֵק אִין בּוֹ מִמֶּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (לְעִיל יד, ז) "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מְאוֹת רֶכֶב". שׁוֹמֵעַ אֲנִי שֶׁהָיָה בְּהוֹן מִמֶּשׁ, תִּלְמוּד לֹמַר יֹאכְלֵמוֹ כְּקֵשׁ, מָה הַקֵּשׁ הַזֶּה כְּשֶׁהוּא דוֹלֵק אִין בּוֹ מִמֶּשׁ כִּד לֹא הָיָה בְּהוֹן מִמֶּשׁ מִפְּנֵי הַפְּרַעְנוֹת שֶׁהִבֵּאתָ עֲלֵיהֶן. וְכֵן הוּא אֹמֵר (ישעיה מג, יז) "יִחַדּוּ וְשָׁכְבוּ בַּל יִקוּמוּ דַעֲכוּ כְּפִשְׁתָּה כְּבוֹי".

ללמדך שלא היתה מלכות ירודה משל מצרים, אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל. וכשהוא מושל את המלכות אינו מושלן אלא בארזים, שנאמר "הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף", ואומר (עמוס ב, ט) "ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו", ואומר (דניאל ד, יז) "אילנא די חזית די רבה". וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא פקש, שנאמר יאכלמו פקש. כשהוא מושל את המלכות אינו מושלן אלא בכסף ובזהב, שנאמר (שם ב, לח) "אנת היא ראשה די דהבא", וכשהוא מושל את מצרים אינו מושלן אלא פעפרת, שנאמר צללו פעופרת. כשהוא מושל את המלכות אינו מושלן אלא כחיות, שנאמר (שם ז, ג) "וארבע חיון רברבון" וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא כשועלים, שנאמר "אחזו לנו שועלים". שאל אנטונינוס את רבנו, אני מבקש לילך לאלקסנדריא, שמא יעמד (עליו וינצחה) [עלי וינצחני]. אמר לו, איני יודע, מכך מקום כתיב לנו שאין ארץ מצרים יכולה להעמיד לא מושל או שר, שנאמר (יחזקאל כט, טו) "מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים".

ח רמז רמה וברוח אפיף נערמו מיס. במדה שמדדו בה מדדת להם, הם אמרו (לעיל א, י) "הבה נתחכמה לו", אף אתה נתת ערמומית במים והיו המים נלחמים בהן בכל מיני פרענות, לכך נאמר וברוח אפיף נערמו מיס. דבר אחר עשאן כמין ערמות. נצבו כמו נד, מה נד צרור ואינו מוציא ומכניס, כך היתה נפשם צרורה בהן בישראל, אוכלין ושותין ושמחין ויצאו להם כדי מיס מתוקים מתוך מיס מלוחין, שנאמר "ויוצא נוזלים", אין נוזלים אלא מיס חיים, פעננו שנאמר (שה"ש ד, טו) "מענן גנים באר מיס חיים", וכתיב (משלי ה, טו) "שתה מיס מבורך". דבר אחר נצבו כמו נד, מה נוד צרור עומד לא מוציא ולא מכניס, כך היתה נפשם של מצרים צרורה בהן לא מוציאין ולא מכניסין מעלפין מריח המים, שנאמר (איוב מא, כג) "גרתים כסיר מצולה", וישראל עשה להם היס כל מיני בשמים, שנאמר "ים ישים כמרקחה", ואומר (שה"ש ד, טז) "עורי צפון ובואי תימן" וגו'. קפאו תהמות בלב ים. עשאן כמין כפה. בלב ים. היאך לבו של אדם נתון משני חלקים ולמעלה, כך נקפה להם היס משני חלקים ולמעלה. היס לא היה לו לב ונתן לו לב, שנאמר בלב ים. האלה לא היה לה לב, נתן לה לב, שנאמר (ש"ב יח, יד) "בלב האלה". השמים לא היה להם לב, ונתן להם לב, שנאמר (דברים ד, יא) "עד לב השמים". יבא היס שלא היה לו לב ויפרע מן המצריים שהיה להן לב ושיעבדו את ישראל בכל מיני פרעניות, שנאמר "וינעבדו מצרים את בני ישראל בפרך". תבא האלה שלא היה לה לב ונתן לה לב ותפרע מאבשלום שהיה לו לב ויגנב שלש לבבות, גנב לב אביו, ולב בית דין, ולב אנשי ישראל, שנאמר (ש"ב טו, ו) "ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל". יבאו השמים שלא היה להם לב, ונתן להם לב, ויורידו המן לישראל שהיה להם לב ועסקו בתורה בכל לבבם ובכל נפשם, שנאמר (דברים ו, ה) "ואהבת את ה' אלהיך", ולא השמים בלבד שמחים

בגאולתו של ישראל, אף ההרים והגבעות עץ פרי וכל ארזים, שנאמר (ישעיה מד, כג) "רנו שמים כי עשה ה' וגו', מפני מה, "כי גאל ה' (את) יעקב", "רנו שמים וגילי ארץ ופצחו הרים רנה כי (גאל ה' את יעקב) [נחם ה' עמו] ועניו ירחם".

ט-י רמז רמט אמר אויב. זה הנה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, ללמדך שאין מקדם ומאחר בתורה. פיוצא בו (ויקרא ט, א) "ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו", זה הנה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, שאין מקדם ומאחר בתורה. פיוצא בו (ישעיה ו, א) "בשנת מות המלך עזיהו", זה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, שאין מקדם ומאחר בתורה. פיוצא בו "בן אדם עמד על רגליך", ויש אומרים (שם יז, ב) "בן אדם חוד חידה", זה הנה תחלת הפרשה וגו'. פיוצא בו (ירמיה ב, ב) "הלך וקראת באזני ירושלם זה הנה וכו'. פיוצא בו (קהלת א, יב) "אני קהלת הייתי מלך", זה הנה וכו'.

אמר אויב. זה פרעה (וכו') [וכו'], מנין היו ישראל יודעין מה פרעה חשב עליהם במצרים, אלא רוח הקדש שרתה על ישראל והיו יודעין מה פרעה חשב עליהן במצרים. כיון שראה פרעה שניצאו ישראל אמר דינו שנלך לרדף אחרי ישראל, אלא בשביל כסף וזהב שלקחו ממנו כדאי הוא. כיון שראו מקצת העם שאבדו ממון מעט אמרי הווי יתרתה נרדף אחרי ישראל. כיון שראה פרעה כן אמר בלנו שוין בבזה, שנאמר אחלק שכל. ולא עוד אלא שאני פותח לכם תסבירות של כסף וזהב ומחלק לכם אבנים טובות ומרגליות.

דבר אחר אמר אויב. ולא ידע מאי אמר, "לאדם מערכי לב ומה מענה לשון". "נרדף נשיג נחלק" אין כתיב כאן, אלא ארדף אשיג אחלק שכל, מרדף אני להם, מתפס אני להם, מחלק אני להם שכל וממוני להם. "תמלאם" אינו אומר כאן, אלא תמלאמו נפשי, ממלאין הו נפשו ממני. "תורישם ידי" אינו אומר כאן, אלא תורישמו, מוריש אני עשרי וכבודי להם, לשעבר הייתם בוזזין בהם והייתי תובע מידכם בנימוסי מלכות, אבל כאן אריק חרבי תורישמו ידי. לשעבר הייתם רוצים לאנס נשיהו ובנותיהו והייתי תובע מידכם, אבל כאן אריק חרבי, ויש אומרים "אתו חרבי" אין כתיב כאן אלא אריק חרבי, אמר לבעל את זכוריהו, כענין שנאמר (יחזקאל כח, ז) ["והריקו חרבותם] על יפי חכמתך". לפי שנאמר גבה לבד כנגד כן השפילו המקום, ובאו עליו כל אמות העולם. שלש פתות נעשו מצרים על ישראל על הים, אחת אומרת נטל ממונם ולא נהרגם, ואחת אומרת נהרגם ולא נטל ממונם, ואחת אומרת נהרגם ונטל ממונם. זו שאמרה נטל ממונם ולא נהרגם, אמר אחלק שכל, וזו שאמרה נהרגם ולא נטל ממונם אמר תמלאמו נפשי, וזו שאמרה נהרגם ונטל ממונם תורישמו ידי.

חַמְשָׁה דְּבָרִים הָיָה פְּרָעָה עוֹמֵד וּמִנְאֵץ בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אֲשִׁיג אֶחֱלֶק שְׁלָל וְכוּ'. וּכְנִגְדּוֹ שֶׁל חֲמֵשׁ דְּבָרִים הַשִּׁיבָה אוֹתוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְאוֹמֵר (א) נְשַׁפֵּת בְּרוּחָהּ, (ג) יְמִינָהּ הִ' תִּרְעָץ אוֹיֵב, (לעיל פסוק ז) ד) וּבִרְבַּ גְּאוּנָהּ, (ה) תִּשְׁלַח חֲרָנָהּ.

4+(רמז רג) (להלן פסוק יב) ו) נְטִיתָ יְמִינָהּ. מִשָּׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְלִסְטִים שֶׁהָיָה עוֹמֵד וּמִנְאֵץ אַחַר פְּלִטוֹן שֶׁל מֶלֶךְ, אָמַר, אִם אֲנִי מוֹצִיא אֶת בֶּן הַמֶּלֶךְ אֲנִי תוֹפְסוֹ וְאֲנִי הוֹרְגוֹ וְצוֹלְבוֹ וְאֲנִי מְמִית אוֹתוֹ מִיתוֹת חֲמוּרוֹת. כִּי הָיָה פְּרָעָה הִרְשָׁע עוֹמֵד וּמִנְאֵץ בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אֲשִׁיג אֶחֱלֶק שְׁלָל, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְלַעֲגַת עָלָיו וְאוֹמֵר לּוֹ נְשַׁפֵּת בְּרוּחָהּ, וְאוֹמַר נְטִיתָ יְמִינָהּ. וְכֵן הוּא אוֹמַר (תהלים ב, א ד) "לָמָּה רָגַשׁוּ גוֹיִם וְגוֹ' יִתְצַבּוּ מַלְכֵי אֶרֶץ נִנְתָקָה וְגוֹ' יוֹשֵׁב בְּשָׁמַיִם" וְגוֹ'. וְאוֹמַר (שם נט, ח ט) "הִנֵּה יִבְעוֹן בְּפִיהֶם" וְאַחֲרָיו מָה כְּתִיב וְאַתָּה הִ' (תלעג למו) תִּשְׁחַק וְגוֹ'. וְכֵן הוּא אוֹמַר "שָׁבָא וּדְדוֹן וְסַחֲרֵי תִרְשִׁישׁ וְכָל כְּפִירֵיהֶם" וְאוֹמַר (שם, יח כ) "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא בַּיּוֹם בּוֹא גּוֹג עַל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' וְרַעְשׂוּ מִפְּנֵי דְגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְגוֹ' וְנִהְרְסוּ הַהָרִים וְנִפְלוּ הַמְּדִרְגוֹת" וְגוֹ', הָא כָּל אוֹתוֹן הָאֱלֹפִים וְכָל אוֹתוֹן הַרְבָּבוֹת צָלְלוּ פִּעֲפֹרֶת.

אַרְבָּעָה נִקְרְאוּ אֲדִירִים .

יא מִי כְּמֹכָה בְּאֵלִים הִ'. כִּיּוֹן שִׁרְאוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁאֲבַד פְּרָעָה וְחִילוּ בַיָּם, וּבִטְלָה מַלְכוּתוֹ שֶׁל מִצְרַיִם, וּשְׁפָטִים נַעֲשׂוּ בְּאֱלֹהֵיהֶם שֶׁלָּהֶם, פְּתַחוּ כָּלֶם פִּיהֶם וְאָמְרוּ מִי כְּמֹכָה וְגוֹ'. וְלֹא יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּד אָמְרוּ שִׁירָה אֶלָּא אַף אַמּוֹת הָעוֹלָם, כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמְעוּ שֶׁאֲבַד וְכוּ' כָּפְרוּ כֻּלָּן בְּאֱלֹהֵיהֶם שֶׁלָּהֶם וְאָמְרוּ מִי כְּמֹכָה וְגוֹ'. אַתָּה מוֹצֵא שְׁעֵתִידִין אַמּוֹת הָעוֹלָם לְכַפֵּר בְּאֱלֹהֵיהֶם שֶׁלָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה טז, יט) "הִ' עָזִי וּמַעְזִי וּמְנוּסֵי בַיּוֹם צָרָה" וְגוֹ' וְאוֹמַר (שם, כ) "הִינֵעֵשָׂה לּוֹ אֲדָם אֱלֹהִים". וְאוֹמַר (ישעיה ב, כ) "בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁלִיךְ הָאֲדָם" וְגוֹ'. וְאוֹמַר (שם, כא) "לְבוֹא בְּנִקְרוֹת הַצָּרִים וְגוֹ' (וְאַחֲרָיו מָה כְּתִיב) [וַיִּמָּה כְּתִיב שָׁם] (שם, יח) "וְהָאֱלֹהִים כָּלִיל יִחַלְף". דָּבָר אַחֵר מִי כְּמֹכָה. בְּנִסִּים וּגְבוּרוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עַל הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר "נוֹרְאוֹת עַל יָם (בַּיָּם) סוּף" "וַיִּגְעַר בַּיָּם סוּף וַיּוֹלִיכֶם בְּתַהֲמוֹת". מִי כְּמֹכָה בְּאֵלִים. מִי כְּמֹכָה רוֹאֶה בְּעֵלְבוֹן בְּנִיךְ וְשׁוֹתֵק, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מב, יד טז) "הַחֲשִׁיתִי מַעוֹלִים", לְשַׁעֲבַר "אַחֲרִישׁ אֶת־אֶפְקִי", מִכָּאֵן וְאֵילָךְ "כִּיּוֹלְדָה אֶפְעָה אֲשֶׁם וְאֲשַׁאֵף יָחַד אַחֲרֵיב הָרִים וּגְבַעוֹת וְגוֹ' וְהוֹלַכְתִּי עוֹרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדְעוּ" וְגוֹ'. מִי כְּמֹכָה בְּאֵלִים. כָּאֵלוֹ שֶׁהוּן מְשַׁמְשִׁין לְפָנָיו בְּמָרוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט, ז ח) "כִּי מִי בִשְׁחַק יַעֲרֹךְ לָהּ", וְאוֹמַר "אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קֹדְשִׁים רַבָּה וְאוֹמַר הִ' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי כְּמוֹד חֲסִין יְהִי".

מִי כְּמֹכָה בְּאֵלִים. מִי כְּמֹכָה בְּאוֹתוֹ שֶׁקוֹרִין עֲצָמוֹן אֱלוֹהוֹת. פְּרָעָה קָרָא עֲצָמוֹ אֱלוֹהֵי, שֶׁנֶּאֱמַר "יַעַן אָמַר יָאֵר לִי וְאֲנִי (עֲשִׂיתִנִּי) [עֲשִׂיתִי]". סִנְחָרִיב קָרָא עֲצָמוֹ אֱלוֹהֵי,

שֶׁנֶאֱמַר (מ"ב יח, לה) "מִי בְּכָל אֱלֹהֵי הָאָרְצוֹת" וְגו'. נְבוּכַדְנֶצַּר קָרָא עֲצֻמוֹ אֱלֹהֵהוּ, שֶׁנֶאֱמַר (ישעיה יד, יד) "אֶעֱלֶה עַל בְּמַתֵּי עַב", נְגִיד צַר קָרָא עֲצֻמוֹ אֱלֹהֵהוּ, שֶׁנֶאֱמַר (יחזקאל כח, ב) "אָמַר לְנְגִיד צַר", מִי כְּמֹכָה לֹא כָּאֱלוֹ שְׂאֲחָרִים קוֹרְאִין אוֹתָן אֱלֹהוֹת וְאִין בְּהֶם מִמֶּשׁ וְעֲלִיָּהֶם נֶאֱמַר "פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ וְגו' לֹא יִהְיוּ בְּגִרוֹנָם", אֱלוֹ פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהִזָּה הָעוֹלָם אֵינּוּ כֵן, אֲלֵא אָמַר שְׁנֵי דְבָרִים בְּדַבּוּר אֶחָד מֵה שְׂאֵי אֶפְשָׁר לְבָשֵׁר וְדָם לֹמַר כֵּן, שֶׁנֶאֱמַר (שם סב, יב) "אֲחַת דְּבַר אֱלֹהִים שְׁתִּים זֹו שְׁמַעְתִּי" וְגו', "הֲלוֹא כֹה דְבָרֵי כְּאִשׁ" וְגו', (עד) (איוב לו, ב) "וְהִגָּה מִפִּי יֵצֵא". מִי כְּמֹכָה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ. נֶאֱהָ אֶתְהָ וְאֲדִיר בְּקֹדֶשׁ. שְׁלֹא כְּמִדַּת בָּשָׂר וְדָם מִדַּת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. בָּשָׂר וְדָם אֵינּוּ יָכוֹל לֹמַר שְׁנֵי דְבָרִים כְּאֶחָד, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהִזָּה הָעוֹלָם אָמַר עֲשֶׂרָה דְבָרוֹת בְּדַבּוּר אֶחָד מֵה שְׂאֵי אֶפְשָׁר לְבָשֵׁר וְדָם לֹמַר כֵּן, שֶׁנֶאֱמַר "וַיִּדְבַּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאַמֵּר".

דָּרָךְ בָּשָׂר וְדָם אֵינּוּ יָכוֹל לְשַׁמַּע מִשְׁנֵי בְּנֵי אָדָם כְּשֶׁהוּן צוֹעֲקִין כְּאַחַת, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהִזָּה הָעוֹלָם אֶפְלוֹ כָּל בְּאֵי הָעוֹלָם בְּאִין וְצוֹעֲקִין לְפָנָיו הוּא שׁוֹמַע צַעֲקוֹתָן, שֶׁנֶאֱמַר (תהלים סה, ג) "שִׁמַּע תִּפְלָה עֲדִידָ כָּל בָּשָׂר יִבְאוּ".

נוֹרָא תְהִלַּת. לֹא מַעֲכָשִׁיו אֲלֵא מַעוֹלָם נוֹרָא תְהִלַּת. דְּבַר אַחַר נוֹרָא תְהִלַּת. מִדַּת בָּשָׂר וְדָם מוֹרְאוֹ עַל הַרְחוּקִים יוֹתֵר מִן הַקְּרוֹבִים, אֲבָל מִדַּת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינּוּ כֵן, אֲלֵא מוֹרְאוֹ עַל הַקְּרוֹבִים יוֹתֵר מִן הַרְחוּקִים, שֶׁנֶאֱמַר (ויקרא י, ג) "בְּקֹרְבֵי אֶקְדָּשׁ" וּכְתִיב (תהלים נ, ג) "וּסְבִיבוּ נִשְׁעָרָה מְאֹד", וְאוֹמֵר "אֵל נֶעֱרַץ בְּסוֹד קֹדְשִׁים רַבָּה", וְאוֹמֵר (שם, ט) "ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי כְמוֹד חֲסִין יְהי", מִדַּת בָּשָׂר וְדָם, פּוֹעֵל עוֹשֶׂה אֲצֵל בְּעַל הַבַּיִת חוֹרֵשׁ עִמּוֹ וְזוֹרַע עִמּוֹ מְנַכֵּשׁ עִמּוֹ מְעַדֵּר עִמּוֹ מְטַבֵּעַ אֶחָד נוֹתֵן וְהוֹלֵךְ לוֹ. אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינּוּ כֵן, אֲלֵא תֵּאָב לְבָנִים נוֹתֵן לוֹ, שֶׁנֶאֱמַר "הִנֵּה נְחֻלַּת ה' בְּנִים", תֵּאָב לְחַכְמָה נוֹתֵן לוֹ, כְּתִיב (משלי ב, ו) "כִּי ה' יִתֵּן חֲכָמָה", תֵּאָב לְנִכְסִים נוֹתֵן לוֹ, שֶׁנֶאֱמַר (דבהי"א כט, יב) "וְהֶעֱשָׂר וְהַכְּבוֹד מִלְּפָנָיִךְ".

מִדַּת בָּשָׂר וְדָם כְּשֶׁהוּא בּוֹנֵה בּוֹנֵה אֶת הַתְּחִתּוֹן וְאַחַר כֵּן בּוֹנֵה אֶת הָעֲלִיוֹן. אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינּוּ כֵן, בְּרָא אֶת הָעֲלִיוֹן וְאַחַר כֵּן הַתְּחִתּוֹן, שֶׁנֶאֱמַר "בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים" וְגו', מִדַּת בָּשָׂר וְדָם כְּשֶׁהוּא מְקַרְהַ מְקַרְהַ בְּעֵצִים וּבְאַבְנִים וּבְעֶפֶר שְׂמָא בְּמִים אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינּוּ כֵן, קָרָה אֶת עוֹלָמוֹ בְּמִים, שֶׁנֶאֱמַר (תהלים קד, ג) "הַמְקַרְהַ בְּמִים עֲלִיּוֹתָיו".

מִדַּת בָּשָׂר וְדָם אֵינּוּ יָכוֹל לְצוֹר צוֹרָה בְּמִים, אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינּוּ כֵן, אֲלֵא צַר צוֹרָה בְּמִים, שֶׁנֶאֱמַר (בראשית א, כ) "וַיִּשְׂרָצוּ הַמַּיִם". מִדַּת בָּשָׂר וְדָם אֵינּוּ יָכוֹל לְצוֹר צוֹרָה בְּעֶפֶר, אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא צַר צוֹרָה בְּעֶפֶר, שֶׁנֶאֱמַר (תהלים קלט, טו) "אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּסִתֵּר רַקְמֹתַי בְּתַחְתִּיּוֹת אֶרֶץ". מִדַּת בָּשָׂר וְדָם כְּשֶׁהוּא בָּא לְצוֹר צוֹרָה מִתְחִיל בְּרֵאשִׁית אוֹ בְּאֶחָד מֵהַצְּדָדִים וְאַחַר כֵּן גּוֹמְרָה, אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ

הוא אינו כן, צר צורה פלה פאחת, שפאמר "כי יוצר הכל הוא", ואומר (ש"א ב, ב) "ואין צור פאלהינו", אין ציר פאלהינו. בפשר ודם הולך אצל עושה צלמים ואומר לו עשה לי צורתו של אבא והוא אומר לו יבוא אביך ויעמד לפני או הבא לי איקונין שלו ואני עושה לו צורתו, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא נותן לאדם בן מטפה של מים ודומה לצורתו של אביו.

עשה פלא. עשה פלא אין כתיב פאן אלא עשה פלא, לעתיד לבא, שפאמר "לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה" וגו'. דבר אחר עשה פלא. עשה עמנו פלא ועושה עמנו בכל דור ודור, שפאמר (תהלים קלט, יד) "נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד", (שם מ, ו) "רבות עשית אתה ה' נפלאותיך". דבר אחר עשה פלא. עם אבות, ועתיד לעשות עם בנים, שפאמר "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", אראנו מה שלא הראיתי לאבות, שהרי נסים ונפלאות שאני עתיד לעשות עם הבנים יותר מהפלא ונפלאות מה שעשיתי עם אבות. וכן הוא אומר (תהלים קלו, ד) "לעשה נפלאות גדלות לבדו כי לעולם חסדו" (שם עב, יח יט) "ברוך ה' אלהים אשר ישראל עשה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן".

רבי ישמעאל תנא. מי כמכה באלם, מי כמכה באלמים. אבא חנן אומר, (תהלים פט, ט) "מי כמוך חסין זה", חסין, קשה, שאתה שומע נאוצו וגדופו של אותו רשע "ואמר אי אלהימו צור חסיו בו", זה טיטוס הרשע שחרף וגדף כלפי מעלה, מה עשה, תפש זונה בידו ונכנס לבית קדש הקדשים וכו'.

יב רמז רנא נטית ימינה. מגיד שכל הנפשות בכף הקדוש ברוך הוא, שפאמר (איוב יב, י) "אשר בידו נפש כל חי בידך אפקיד רוחי". תבלעמו ארץ. באיזה זכות נתן להם המקום קבורה, בזכות שאמרו "ה' הצדיק". אמר להם המקום, אתם צדקתם עליכם את הדין, אף אני לא אקפח שכרכם ואתן לכם מקום קבורה, שפאמר נטית ימינה.

דבר אחר נטית ימינה, מגיד שהים זרקו ליבשה ויבשה זרקתו לים. אמרה היבשה, ומה אם בשעה שלא קבלתי אלא דמו של הבל יחידי נאמר לי (ועתה ארוה) (בראשית ד, יא) ["ארור אתה מן האדמה"], ועכשיו היאך אני יכולה לקבל דמן של כל אלו אוכלוסין. עד שנשבע לה הקדוש ברוך הוא שאינה מעמידה בדין, שפאמר נטית ימינה ואין ימין אלא שבעה, שפאמר "נשבע ה' בימינו".

נטית ימינה. מגיד הכתוב שכשהמקום מטה את גדו רשעים כלים מן העולם, שפאמר (צפניה ב, יג) "ויט גדו על צפון ויאבד את אשור". ואומר (יחזקאל כה, טז) "הנני נוטה (את) גדי על פלשתים". ואומר "ונטיתי גדי על יהודה". ואומר

(יחזקאל כה, יג) "וְנָטַתִּי יָדִי עַל אֲדָוִים". מְשַׁל לְמַה הַדְּבָר דּוֹמֵה, לְבִיּוֹצִים שֶׁהוּנָתוּנִים בְּיַדֵּי אָדָם שְׂאֵם מִטָּה אֶת יָדוֹ מְעַט כִּלְכֵן נּוֹפְלוֹת וּמְשַׁתְּבְּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמָר "וְהָיָה יָטָה יָדוֹ וְכָשֶׁל עוֹזֵר וְנִפְלַע עֶזֶר וַיִּחַדּוּ כָּלֶם יַכְלִיוּ".

יג נְחִיתָ בְּחֶסֶדְךָ. חֶסֶד עֲשִׂיתָ עִמָּנוּ שֶׁלֹּא הָיוּ בְּיָדֵינוּ מַעֲשִׂים, שֶׁנֶּאֱמָר (ישעיה סג, ז) "חֶסֶדֶי ה' אֶזְכִּיר תְּהִלַּת ה' וְגוֹ', (תהלים סט, ב) "חֶסֶדֶי ה' עוֹלָם אֲשִׁירָה". וְהָעוֹלָם לֹא נִבְנָה מִתְחִלָּתוֹ אֶלֶּא בְּחֶסֶד, שֶׁנֶּאֱמָר "אֲמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבְנֶה". עַם זֶה גָּאֲלָתָהּ. לְפִי שֶׁכָּל הָעוֹלָם כָּלוּ שֶׁלֶךְ וְאִין לָךְ עִם אֶלֶּא יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמָר (ישעיה מג, כא) "עַם זֶה יִצְרָתִי לִי" (כְּתוּב בְּפִסּוּק אֵז יִשִּׁיר מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל).

נִהְלַתָּ בְּעֶזְךָ. בְּזָכוֹת הַתּוֹרָה שֶׁהוּנָתַתְּ לְקַבֵּל, וְאִין עוֹלָא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמָר (תהלים כט, יא) "ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן". וְאוֹמֵר "וְעוֹז מְלֶכֶךְ מִשְׁפָּט אֶהְיֶה". דְּבָר אַחֵר נִהְלַתָּ בְּעֶזְךָ, בְּזָכוֹת מְלָכוֹת בֵּית דָּוִד הוּנָתַתְּ לְקַבֵּל, וְאִין עוֹלָא מְלָכוֹת, שֶׁנֶּאֱמָר (שם כא, ב) "ה' בְּעֶזְךָ יִשְׁמַח מְלֶכֶךְ", וְאוֹמֵר "ה' עֹז לְמוֹ וּמַעוֹז יִשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא", וְאוֹמֵר (ש"א ב, י) "וַיִּתֵּן עֹז לְמַלְכוֹ". אֶל נֹה קִדְשֶׁךָ. בְּזָכוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁהוּנָתַתְּ לְבָנוֹת, וְאִין נֹה אֶלֶּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמָר (ירמיה י, כה) "וְאֵת נֹהוֹ הַשְּׁמוֹ" וְאוֹמֵר "חִזָּה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ" וְגוֹ'.

תִּפְּנוּ תַּנְיִינוּ, שֶׁמַּעוֹן הַצַּדִּיק הָיָה מְשַׁיְרֵי כְּנֶסֶת הַגְּדֻלָּה הוּא הָיָה אוֹמֵר עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל גְּמִילוֹת חֶסֶדִים. רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַבִּי אַחָא, עוֹבְרֵי הַיָּם פָּרְשׁוּ אוֹתוֹ, נְחִיתָ בְּחֶסֶדְךָ, זֶה גְּמִילוֹת חֶסֶדִים, נִהְלַתָּ בְּעֶזְךָ זֶה תּוֹרָה, עֲדִין הָיָה הָעוֹלָם מִתְמוּטָט וְאִימְתִי נִתְבַּסַּס כְּשֶׁבָּאוּ אֶל נֹה קִדְשֶׁךָ. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסַכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לִוִי, (ישעיה נא, טז) "וְאִשָּׁם דְּבָרֵי בְּפִיד", אֵלוֹ תּוֹרָה, "וּבְצֶל יָדֶי כְּסִיתִידָה", זֶה גְּמִילוֹת חֶסֶדִים, לְלַמְּדָה שֶׁכָּל מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתּוֹרָה וּבְגְמִילוֹת חֶסֶדִים זֹכֵה לְחֶסֶת בְּצִלוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. הָדָא הוּא דְכָתִיב (תהלים לו, ח) "מִה יָקָר חֶסֶדְךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֶל כְּנָפִידָה יַחֲסִיוּ". (ישעיה שם) "לְנִטְעַ שְׁמִים וְלִיסַד אֲרָץ", אֵלוֹ הַקְּרִבְנוֹת. וְלֹאמֵר לְצִיּוֹן עֲמִי אֲתָה, אָמַר רַבִּי הוּנָא בַר פִּפְא חֲזַרְנוּ עַל כָּל הַמִּקְרָא וְלֹא מְצִינוּ מְקוֹם שֶׁנֶּקְרָאוּ יִשְׂרָאֵל צִיּוֹן וְהִיכָן מְצִינוּ, כָּאוּ, "וְלֹאמֵר לְצִיּוֹן עֲמִי אֲתָה".

יד שֶׁמַּעוֹ עַמִּים יִרְגְּזוּן. כִּיּוֹן שֶׁשְׁמַעוֹ אַמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁאַבְד פָּרְעָה וְחִילוֹ בַּיָּם, וּבְטָלָה מְלָכוֹת שֶׁל מִצְרַיִם, וּשְׁפָטִים נִעֲשׂוּ בְּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהוּ, הַתְּחִילוּ מִתְרַגְּזוּן, לְכַד נֶאֱמָר שֶׁמַּעוֹ עַמִּים יִרְגְּזוּן. דְּבָר אַחֵר כִּיּוֹן שֶׁשְׁמַעוֹ אַמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הָרִים קִרְנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּמְכַנְיִסוֹן לְאֲרָץ הַתְּחִילוּ מִתְרַגְּזוּן. אָמַר לָהֶם הַמְּקוֹם, שׁוֹטִים שֶׁבְּעוֹלָם, כְּמָה מְלָכִים מְלָכוֹ מְכָם וְלֹא כְּעִסוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמָר (בראשית לו, לא) "וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים", כְּמָה שֶׁלְטוֹנִים שֶׁלְטוּ מְכָם וְלֹא כְּעִסוּ בְּנֵי

ישראל, "אלוף לוטן", ועכשיו אתם כועסים, אף אני נותן לכם פעם שאין בו רצון, שנאמר (תהלים צט, א) "ה' מלך ירגזו עמים".

חיל אחר ישבי פלשת. כיון ששמעו שישאל נכנסין לארץ אמרו, עכשיו הן באין לעורר עברתם של בני אפרים, שנאמר (דבה"א ז, כ) "ובני אפרים שותלח וברד בנו" (תהלים עח, ט) "בני אפרים רומי קשת", מפני מה, על "לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת", על שעברו על הקץ, על שעברו על השבעה. דבר אחר אמרו, אין להם דרך בכל מקום אלא עלינו, שעכשיו הן באין ובוזזין את כל נכסינו ומחריבים את ארצנו.

טו אז נבהלו אלופי אדום. אם תאמר שהן באין לירש את ארצם, הלא כבר נאמר (דברים ב, ד ה) "אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו וגו' ונשמרתם מאד אל תתגרו בם", הא מה תלמוד לומר אז נבהלו אלופי אדום, מפני אנינות, דבר אחר אמרו, עכשיו הן באין לעורר מריבה שבין אבינו לאביהם, שנאמר (בראשית כז, מא) "וישטם עשו וגו'. אילי מואב יאחזמו רעד. אם תאמר שהן באין לירש את ארצם, והלא כבר נאמר "ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב", ואומר (שם, יט) "וקרבת מול בני עמון", הא מה תלמוד לומר אילי מואב יאחזמו רעד, מפני אנינות. דבר אחר אמרו, עכשיו הן באין לעורר מריבה שבין אבינו לאברהם, שנאמר "ויהי ריב בין רעי מקנה אברהם" וגו'. נמגו כל ישבי כנען. כיון ששמעו יושבי כנען שאמר המקום למשה, "רק מערי העמים האלה" וגו' "כי החרם תחרימם" וגו', אמרו אלו ואלו לא היו מתיראים אלא מפני ממונם ומפני נכסיהם, אבל עלינו אין באין אלא לכלותנו ולירש את ארצנו. התחילו נמסין שנאמר נמגו אין נמיגה אלא מסיה, שנאמר (תהלים עה, ד) "נמוגים ארץ וכל ישביה", ואומר (יחזקאל כא, כ) "למען למוג לב".

טז (נמגו כל ישבי כנען). תפל עליהם אימתה ופחד, אימתה על הרחוקים, ופחד על הקרובים, כענין שנאמר "ויהי כשמע כל מלכי האמרי" וגו', וכן רחב אמרה לשלוחי יהושע (שם ב, יא) "כי שמענו את אשר הוביש ה' ונשמע וימס לבבנו".

בגדל זרועד ידמו כאבן, כיון שיצאו ישראל מן הים כנס עמלק את כל אמות העולם ובא ועשה מלחמה עם ישראל, והתפלל משה בעד העם, באותה שעה דממו כלם כאבן, לכך נאמר בגדל זרועד ידמו כאבן. דבר אחר כיון שנכנסו מרגלים לארץ כל מי שהיה אומר אלו מרגלי ישראל היה דומם כאבן. דבר אחר כיון שעברו ישראל הירדן נכנסו כל מלכי כנען ועשו מלחמה עם ישראל, שנאמר (יהושע יא, ד) "ויהי כשמע יבין מלך חצור וישלח אל יובב וגו' ואל המלכים אשר

מִצָּפוֹן וַיֵּצְאוּ הֵם וְכָל מַחְנֵיהֶם עִמָּם" וְגו' (שם ט, ב) "וַיִּתְקַבְּצוּ לְהִלָּחֵם עִם יְהוֹשֻׁעַ
וְעַם יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד". בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הִתְפַּלֵּל יְהוֹשֻׁעַ וַדְּמָמוּ כָּלֶם כְּאָבֹן.

רמז רנב עד יַעֲבֹר עִמָּךְ ה', אֶת הַיָּם עַד יַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן עַד יַעֲבֹר נַחְלֵי אֲרָנוֹן. עַם
זו קְנִיַת (לְפִיכָף כָּל) [לְפִי שְׂפָל] הָעוֹלָם שֶׁלָּךְ וְאִין לָךְ עַם אֶלָּא יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "עַם
זו יַצַּרְתִּי לִי".

אַרְבָּעָה נִקְרְאוּ קִנְיָן. **א**) יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר עַם זו קְנִיַת. **ב**) אֲרָץ יִשְׂרָאֵל נִקְרְאת קִנְיָן,
שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עח, נד) "הַר זֶה קִנְיָתָה יְמִינוֹ". **ג**) אֲבָרְהָם נִקְרָא קִנְיָן, שֶׁנֶּאֱמַר
"וַיִּבְרַכְהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אֲבָרְהָם לְאֵל עֲלִיוֹן קִנְיָה שְׁמַיִם וְאֲרָץ". **ד**) הַתּוֹרָה נִקְרְאת
קִנְיָן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ח, כב) "ה' קִנְיָי רֵאשִׁית דְּרַכּוֹ". זְבָאוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ קִנְיָן
לְאֲרָץ שֶׁנִּקְרְאת קִנְיָן וַיִּבְנוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּקְרָא קִנְיָן בְּזָכוֹת הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרְאת
קִנְיָן, לְכַד נֶאֱמַר עַם זו קְנִיַת. (פְּתוּב בַּפְּסוּק וּבְרוּךְ אֲבָרְהָם).

יז-יט רמז רנג תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֵמוּ, נִתְנַבְּאוּ אֲבוֹת וְלֹא יָדְעוּ מַה נִּתְנַבְּאוּ, תִּבְיָאֲנוּ
וְתִטְעֵנוּ אִין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא תִבְאֵמוּ וְתִטְעֵמוּ, אֲמָרוּ, הַבְּנִיִם נִכְנָסִים וְאִין הָאֲבוֹת
נִכְנָסִין. וְכֵן הוּא אֹמֵר "אִם לֹא תִדְעִי לָךְ הַיִּפָּה בְּנָשִׁים" וְגו', אֲמָרוּ, הַגְּדִיִים נִכְנָסִין
וְאִין הַתִּישִׁים נִכְנָסִין.

דָּבָר אַחֵר תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֵמוּ כְּכָרֶם זֶה שֶׁהוּא נְטוּעַ שׁוֹרֹת שׁוֹרֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (עי'
יחזקאל מח, א ז) "מִפְּאֵת קְדִימָה עַד פְּאֵת יָמָה יְהוּדָה אֶחָד דָּן אֶחָד נִפְתְּלֵי אֶחָד".
דָּבָר אַחֵר תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֵמוּ, נְטִיעָה שְׂאִין בְּהַ נְטִישָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה כד, ו)
"וּבְנִיתִים וְלֹא אֶהְרֵס וְנִטְעַתִּים וְלֹא אֶתּוֹשׁ". (יחזקאל כ, ג) "כִּי בָהָר קִדְשֵׁי בְּהָר
מְרוֹם יִשְׂרָאֵל", בְּהָר נִחְלָתָד, בְּהָר שֶׁהִבְטַחְתֶּנוּ בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "בְּהָר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל".

אַרְבָּעָה נִקְרְאוּ נִחְלָה. **א**) יִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ נִחְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט, כט) "וְהֵם עִמָּךְ
וְנִחְלָתָד". **ב**) אֲרָץ יִשְׂרָאֵל נִקְרְאת נִחְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר "בְּאֲרָץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ
נִחְלָה". **ג**) בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִקְרָא נִחְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר בְּהָר נִחְלָתָד. **ד**) הַתּוֹרָה נִקְרְאת
נִחְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כא, יט) "וּמִמֶּתְנֶה נִחְלִיאֵל". אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא זְבָאוּ
יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ נִחְלָה, לְאֲרָץ שֶׁנִּקְרְאת נִחְלָה, וַיִּבְנוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּקְרָא נִחְלָה,
בְּזָכוֹת הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרְאת נִחְלָה.

מְכוּן לְשַׁבְּתָד, זֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים שֶׁכֶּסֶא שֶׁל מִטָּה מְכֻּן כְּנֶגֶד כֶּסֶא שֶׁל מַעְלָה. וְכֵן
הוּא אֹמֵר (תהלים יא, ד) "ה' בְּהִיכַל קְדָשׁוֹ ה' בְּשִׁמְיִם כֶּסֶאוֹ". וְאֹמֵר "בְּנֵה בְּנִיתִי
בֵּית זָבֵל לָךְ מְכוּן לְשַׁבְּתָד עוֹלָמִים".

פעלת ה', חביב בית המקדש לפני המקום, כשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו לא בראו אלא במאמר, שנאמר (תהלים לג, ו) "בדבר ה' שמים נעשו" וגו' וכשבנה בית המקדש כביכול פעלה לפניו, שנאמר פעלת ה'. אזי להם לאמות העולם מה הן שומעין באזניהם, הרי בית המקדש קרוי פעלה לפניו ועמדו והחריבו אותו. הם אמרו (שם קלז, ז) "ערו ערו עד היסוד בזה", לענין כן מהו אומר (ירמיה כה, ל) "ה' מפרוס ששאג וגו' שאג ישאג על נהו". ("יעד) [ואת] "נהו השמו".

מקדש אדני כוננו ידך, חביב בית המקדש לפני הקדוש ברוך הוא שכשברא את עולמו לא בראו אלא בידו אחת, שנאמר (ישעיה מח, ג) "אף ידי יסדה ארץ", וכשברא בית המקדש כביכול בשתי ידיו, שנאמר מקדש אדני כוננו ידך, אימתי תבנהו, בשתי ידך. משל למה הדבר דומה ללסטים שנכנסו לפלטין של מלך (והחזירו) [והחריבו] פלטין של מלך ובזזו והרגו בנו של מלך, לאחר זמן ישב עליהם המלך בדין, תפס מהו, הרג מהם, צלב מהם, ישב בפלטין שלו ואחר כך נתודע מלכותו בעולם, לכך נאמר מקדש אדני כוננו ידך. ה' ימלך לעלם ועד.

רבי יוסי אומר אנו אלו אמרו ישראל על הים "ה' מלך לעלם ועד" לא היתה אמה שולטת בהן לעולם, אלא אמרו ה' ימלך לעלם ועד לעתיד לבא. אבל אנחנו עמד עדרך צאן מרעיתך זרע אברהם אהבה בני יצחק יחידך עדת יעקב בנה בכורך "גפן שהסעתם ממצרים וכנה אשר נטעה ימינך". ה' ימלך לעלם ועד, מפני מה, כי בא סוס פרעה וגו'.

רבי איעסק ליה לבריה בי רבי יוסי בן זמרא, פסקו ליה תריסר שנין למיזל לבי רב, אחלפוה קמיה. אמר להו, [ניהו שית שנין, אחלפוה קמיה אמר להו] איכנוס וחדר איזיל, הנה קא מיכסיף מאבוה אמר ליה בני דעת קונך יש בך, מעיקרא כתיב תבאמו ותטעמו ולבסוף כתיב (להלן כה, ח) "ועשו לי מקדש וישכנתי בתוכם", נסבה אזל יתיב תריסר שני בבי רב עד דאתא. איעקרא דביתהו. אמר רבי, היכי נעביד, נגרשה, יאמרו עניה זו לשוא שמרה, לנסיב איתתא אחריתי, יאמרו זו אשתו זו זונתו, בעא עלה רחמי ואיתסיאת.

אמר רבי אלעזר, כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה בית המקדש בזמיו, שזה נתן בין שתי שמות, שנאמר (ש"א ב, ג) "כי אל דעות ה'", וזה נתן בין שתי שמות, שנאמר פעלת ה' מקדש ה'.

כ ותקח מרים הנביאה את התוף בגדה, וכי מנין הנה להם לישראל תפיים ומחולות במדבר, אלא שהצדיקים מבטחים ויודעים שהקדוש ברוך הוא עושה להם נסים וגבורות עם ציאת מצרים והתקינו להם תפיים ומחולות.

כא ותען להם מרים, מגיד הכתוב, כשם שאמר משה שירה לאנשים, כך אמרה מרים שירה לנשים, שנאמר שירו לה' כי גאה גאה.

כב רמז רנד ויסע משה את ישראל, אמר רבי סימון לא כל שרופה לומר שירה אומר שירה, אלא כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחליו לו על כל עונותיו ונעשה בריה חדשה. ישראל שנעשה להם נס ואמרו שירה נמחלו להן עונותיהן, שנאמר ויסע משה את ישראל שהסיען מעונותיהן. וכן אתה מוצא בדבורה וברק שנעשה להם נס ואמרו שירה. ומנין שנמחלו עונותיהן, רבי איבו בשם רבי אבא, בכל מקום נאמר "ויסיפו בני ישראל לעשות הרע", וכאן כתיב (שם ו, א) "ויעשו בני ישראל", התחלת עשיה, והיכן הן מה שעשו לשעבר, אלא מחל להן הקדוש ברוך הוא מה שעשו לשעבר. וכן אתה מוצא בידוע שנעשה לו נס ואמר שירה, ומנין שנמחל לו על כל עונותיו, דכתיב בתר שירתו (ש"ב כג, א) "ואלה דברי דוד האחרנים", היכן הן הראשונים, אלא מלמד שמחל לו הקדוש ברוך הוא.

ויסע משה את ישראל, רבי יהושע אומר, נסיעה זו נסעו ישראל על פי משה, ושאר כל המסעות נסעו על פי הגבורה, שנאמר (במדבר ט, יח) "על פי ה' יסעו", אבל נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה, לכך נאמר ויסע משה את ישראל. רבי אליעזר אומר, על פי הגבורה נסעו, שכן מציינו בשנים ושלשה מקומות שלא נסעו אלא על פי הגבורה, ומה תלמוד לומר ויסע משה אלא להודיע שבחן של ישראל שכיון שאמר להן משה קומו סעו לא אמרו היאך אנו נוסעין במדבר, ואין בידינו מחיה לדך, אלא האמינו והלכו אחרי משה, ועליהן מפרש בקבלה (ירמיה ב, ב) הלך וקראת באזני ירושלים וגו'. וכן מציינו שחזרו לאחוריהן שלש מסעות, שנאמר "ויסעו מפני החירות ויעברו בתוך הים ויסעו ממרה ויבאו אילמה ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף", וכן מציינו שחזרו לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות, שנאמר "ויבני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן", וכי במוסרה מת והלא לא מת אלא בהר הקר, שנאמר (במדבר לג, לח) "ויעל אהרן הכהן אל הר הקר" ומה תלמוד לומר "שם מת אהרן", אלא מלמד שחזרו לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות.

רבי אליעזר אומר, על פי הגבורה נסעו, ומה תלמוד לומר ויסע משה, אלא מלמד שהסיען משה בעל כרחו, שכיון שראו בפגרי האנשים שהיו מעבידין בהן בפרך ובעבודה קשה כלם פגרים מתים מטלים על שפת הים, אמרו כמדומין אנו שלא נשתיר אדם במצרים, שנאמר (במדבר יד, ד) "נתנה ראש ונשובה מצרימה", ונעשה לנו עבודה זרה ותרד בראשנו ונחזר למצרים, יכול שאמרו ולא עשו, הרי

הוא אומר "וימאנו לשמע ולא זכרו נפלאתיך אשר עשית עמכם ויקשו את ערפם".

רבי יהודה בר אלעאי אומר, עבודה זרה עברה עם ישראל בים, והסיעם משה באותה שעה, שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף, מדבר שהיה עמכם בים סוף.

ויסע משה את ישראל, זה שאמר הכתוב (תהלים סח, נב) "ויסע כצאן עמו", מה הצאן מתרדפת והרועה מכנסם, כך היו ישראל במדבר מתלחמין ובוכין ומתרעמים, כמה שנאמר (שם, מ) "כמה ימרוהו במדבר", כפיכך לא נסתלק מעליהם הקדוש ברוך הוא, אלא נהגם כצאן, שנאמר ויסע משה, דבר אחר מה הצאן משפרת את האילנות ואף על פי כן אין בעליה מקפיד עליה, כך (יחזקאל לד, לא) ("ואתנה) [ואתן] צאני" וגו', צאן לענשים ואדם למתן שָׁכַר. דבר אחר למה כצאן, כשם שהרועה זהיר בצאנו ביום מפני החמה ובלילה מפני הזאבים, כך היה הקדוש ברוך הוא "לא ימיש עמוד הענן" וגו', ואומר (ישעיה ד, ו) "וסכה תהיה לצל יומם", ואומר "נחית כצאן עמך" וגו'.

מהו ויסע שהסיעו בעל כרחו, דכתיב (לעיל יד, ז) "ויקח שש מאות רכב", עמד פרעה וקשט אותן הסוסים באבנים טובות ומרגליות, וכשנטבעו בים היו צפין על שפת הים והיו ישראל יורדין בכל יום ונוטלין מהן ולא היו מבקשין לזוז משם, כיון שראה משה כך, אמר להם מה אתם סבורים שבכל יום הים מעלה לכם אבנים טובות ומרגליות עמד והסיעו בעל כרחו.

רמז רנה ויצאו אל מדבר שור, זה מדבר כוב. אמרו עליו על מדבר כוב, שהיא שמונה מאות פרסה על שמונה מאות פרסה, כלו מלא נחשים ועקרבים, שנאמר (דברים ח, טו) "המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב", ואומר "משא (מדבר) [בהמות] נגב בארץ צרה וצוקה [לביא וליש מהם אפעה]" וגו' ואין אפעה אלא עכס. אמרו, כשעכס זה רואה צל עוף פורח באויר מיד מת ונושר אברים אברים. אף על פי כן (ירמיה ב, ו) "ולא אמרו אינה ה' המעלה אתנו מארץ מצרים וגו' בארץ ציה וצלמות", מהו צלמות, מקום צל ועמו מות. אמר רבי אבא, הדבר הזה הסיח לי רבינו הגדול, אדם אחד היה בארץ ישראל והיו קורין אותו מרוטה, פעם אחת הלך ללקט עצים בראש ההר וראה את הנחש ישן והנחש לא ראהו, מיד נשרו שער ראשו ולא צמח בו שער עד יום מותו, והיו קורין אותו מרוטה.

אמר רבי יוסי, מדבר שור היו שם נחשים כקורת בית הפד ועקרבים כמלא הבית, מעשה בשבור המלך שהיה עובר שם, עברה שירא ראשונה ובלעה הנחש ועברה שניה ושלישית ובלעה. היה המלך יושב ומצר, היה שם עמו ארכיסטרטיגוס.

אָמרוּ לוֹ, מָה אַתָּה עוֹמֵד, הֲבֵיאַ עֲשֶׂרָה גְבוּרִים וְהִבִּיא. אָמַר לוֹ, יִמְלֵאוּ סְדִירוֹת שֶׁל תְּבוּן, עֲשׂוּ כֵן וּמְגַלְגְּלִין לְפָנָיו וְהוּא בּוֹלֵעַ עַד שֶׁנִּפְחָחַה כָּרְסוֹ וְלֹא הָיָה יָכוֹל לָהֶן וְעָמְדוּ וְהָרְגוּ אוֹתוֹ. אָמַר רַבִּי יוֹסִי בֶר רַבִּי חֲנִינָא, גְּדוֹל הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁהֲצִילָנוּ מִן הַמְדָּבָר הַהוּא.

וַיִּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמְדָּבָר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר, כְּמִשְׁמְעוּ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, וְהֵלֵא הַמַּיִם תַּחַת רִגְלֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ וְהֶאֱרַךְ אֵינָה צָפָה אֶלָּא עַל הַמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קלו, ו) "לְרַקַּע הָאֲרָץ עַל הַמַּיִם", הָא מַה תִּלְמוּד לֹא מָצְאוּ מַיִם, אֶלָּא כְּדֵי לְיַגְעוּ. אַחֲרַיִם אֹמְרִים מַיִם שֶׁנִּטְלוּ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַגְּזָרִים שֶׁלְמוֹ מֵהֶם בְּאוֹתָהּ שְׁעָה, הָא מַה תִּלְמוּד לֹא מָצְאוּ מַיִם, אִף בְּכֻלֵּיהֶם לֹא מָצְאוּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה יד, ג) "וְאֲדַרְיָהם שֶׁלְחוּ צְעִירֵיהֶם" וְגו'.

דוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת אֹמְרִים, לֹא מָצְאוּ מַיִם, דְּבָרֵי תוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "הוּא כֹּל צִמָּא לְכוּ לְמַיִם", לְפִי שֶׁפָּרְשׂוּ מִדְּבָרֵי תוֹרָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְכַד מְרָדוּ. לְפִיכֵן הִתְקִינוּ הַנְּבִיאִים וְהַזְּקֵנִים, שֶׁיְהִי קוֹרִין בְּתוֹרָה בְּשַׁבַּת וּבְשַׁנֵּי וּבְחַמִּישֵׁי. כִּי צַד, מִפְּסִיקוֹן אֶחָד בְּשַׁבַּת וְקוֹרִין בְּשַׁנֵּי, וּמִפְּסִיקוֹן בְּשַׁלִּישֵׁי וּבְרַבִּיעֵי וְקוֹרִין בְּחַמִּישֵׁי, וּמִפְּסִיקוֹן בְּשַׁשִּׁי. מְעִיקְרָא תִּקְיָנוּ חַד גְּבָרָא תִּלְתָּא פְּסוּקֵי, כְּנֻגַד כְּהַנִּים לוֹיִם וְיִשְׂרָאֵלִים אֶתָּא עֲזָרָא, תִּיקוֹן תִּלְתָּא פְּסוּקֵי כְּנֻגַד עֲשֶׂרָה בְּטַלְנִים.

כג וַיָּבֵאוּ מֶרְתֶּה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר, לְשִׁלוּשָׁה מְקוֹמוֹת בָּאוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שְׁעָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּבֵאוּ מֶרְתֶּה וְגו'. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַמוֹדְעֵי אָמַר, לֹא בָּאוּ אֶלָּא לְמָקוֹם אֶחָד בְּלֶבֶד. וַיִּלְנוּ הָעַם. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר, הָיָה לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל לִימְלֻךְ בְּגְדוֹל שְׁבָהוּ וְתַחֲלָה. לֹא מַר מַה נִּשְׁתָּה אֶלָּא עָמְדוּ וְאָמְרוּ דְּבָרֵי תִרְעוּמוֹת עַל מִשָּׁה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַמוֹדְעֵי אָמַר, לְמַדִּים הָיוּ יִשְׂרָאֵל לְהִיּוֹת אֹמְרִים דְּבָרֵי תִרְעוּמוֹת עַל מִשָּׁה, וְלֹא עַל מִשָּׁה בְּלֶבֶד אָמְרוּ אֶלָּא כְּלַפֵּי הַגְּבוּרָה, לְכֹן נֶאֱמַר לֹא מַר מַה נִּשְׁתָּה.

כה רַמְזוּ רַנּוּ וַיִּצְעַק אֵל ה' וְגו'. מִכַּפֵּן שֶׁאֵין הַצְּדִיקִים קָשִׁים לְקַבֵּל תְּפִלָּתוֹ, לְפִי דְרָכָךְ אַתָּה לְמַד שֶׁתְּפִלַּת הַצְּדִיק קֶצֶרָה. מַעֲשֶׂה בְּתִלְמִיד אֶחָד שֶׁעָבַר לְפָנָי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְקֶצֶר בְּבִרְכוּתָיו. אָמְרוּ לוֹ תִלְמִידָיו, רַבִּי, רְאִיתָ פְּלוּנֵי שֶׁקֶצֶר בְּבִרְכוּתָיו, וְהָיוּ אֹמְרִים עָלָיו תִּלְמִיד חָכֵם קֶצֶר הוּא זֶה. אָמַר לָהֶם, לֹא קֶצֶר זֶה יוֹתֵר מִמִּשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב, יג) "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ". שׁוּב מַעֲשֶׂה בְּתִלְמִיד אֶחָד שֶׁעָבַר לְפָנָי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְהֶאֱרִיךְ בְּבִרְכוּתָיו. אָמְרוּ לוֹ, רַבִּי, רְאִיתָ פְּלוּנֵי שֶׁהֶאֱרִיךְ בְּבִרְכוּתָיו, וְהָיוּ אֹמְרִים עָלָיו אֶרְכֹן הוּא זֶה. אָמַר לָהֶם, לֹא הֶאֱרִיךְ יוֹתֵר מִמִּשָּׁה רַבְּנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֶתְנַפֵּל לְפָנָי ה' אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם", שֶׁהָיָה אָמַר, יֵשׁ שְׁעָה לְקֶצֶר וְיֵשׁ שְׁעָה לְהֶאֱרִיךְ.

ויורהו ה' עץ. רבי יהושע אומר, זה עץ של ערבה. רבי אלעזר המודעי אומר, זה עץ של זית, שאין לה מר יותר מזית. רבי יהושע בן קרחה אומר זה עץ של הרדופני, רבי שמעון בן יוחאי אומר, דבר מן התורה הראהו, שנאמר ויורהו ה' עץ, כענין שנאמר (משלי ד, ד) "ויורהו ויאמר לי יתמוך דברי לבדי", וכתיב (שם ג, יח) "עץ חיים היא למחזיקים". רבי נתן אומר זה עץ של קתרוס, ויש אומרים עיקר תאנה ועיקר רמון.

רבו שמעון בן גמליאל אומר, בוא וראה כמה מופרשין דרכיו של מקום מדרכי בשר ודם. בשר ודם במתוק מרפא את המר, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא במר מרפא את המר, הא כיצד, נתן המחבל לתוך דבר שנתחבל כדי לעשות בו נס. פיוצא בו "ויאמר ישעיהו ישאו דבילת תאנים", והלא בשר חי שאתה נותן עליו דבילת תאנים מיד הוא נסרח, הא כיצד, נתן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל כדי לעשות בו נס בתוך נס. פיוצא בו (מ"ב ב, כא) "ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה'", והרי מים מתוקין כיון שאתה נותן בהן מלח מיד הן נמלחים, הא כיצד, נתן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל כדי לעשות בו נס.

וישלך אל המים, אחרים אומרים, היו ישראל מתחננים ומתגוררים לפני אביהם שבשמים כבו שהיא מתחנן לפני אביו וכתלמיד שהוא מתגורר לפני רבו, כך היו ישראל מתחננין ומתגוררין לפני אביהן שבשמים, ואמרו לפניו, רבונו של עולם, חטאנו לפניך שהתרעמנו על הים. וימתקו המים. רבי יהושע אומר, מרים היו לפי שעה ונמתקו. רבי אלעזר המודעי אומר, מרים הן בתחלה, שנאמר המים שני פעמים.

כתיב (אסתר ה, יד) "יעשו עץ גבה חמשים אמה" והקדוש ברוך הוא צוח לא יהיה קלוסו, ומה אני עושה לאברהם, (בראשית יח, ח) "והוא עמד עליהם תחת העץ", ומה אני מפניי למשה, ויורהו ה' עץ. "ההוא אמר ולא יעשה", והיה הקן מבקש קורה של חמשים אמה ולא מצאה אלא קורה שהיתה בביתו, שהיה בנו פרשנדתא הגמון בקדרונגא, ונטל נסר אחד מתבתו של נח, שעשה הקדוש ברוך הוא זכרון לעולם שיידעו דורות עולם שהביא מבול לעולם, שכן כתיב (תהלים קיא, ד) "זכר עשה לנפלאותיו", וכן כשנהפכו סדום ועמורה כתיב "ותבט אשתו מאחריו", ועד עכשיו היא עומדת נציב מלח. למה, "זכר עשה לנפלאותיו", שיהיו הדורות מתנין שבחו של הקדוש ברוך הוא.

רמז רנו שם שם לו חק ומשפט, שם ניתן לישראל אחת עשרה מצות, שבע שנצטוו בני נח, ואברהם על המילה ויעקב על גיד הנשה הוסיפו לישראל שבת וכבוד אב ואם.

תנניא, עֶשֶׂר מִצְוֹת נִצְטוּוּ יִשְׂרָאֵל בְּמֶרְהָ שְׁבַע שְׁקִבְלוּ עֲלֵיהֶן בְּנֵי חַת, וְהוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶן דִּינָיו, דְּכִתִּיב שָׁם לֹא חֹק וּמִשְׁפָּט, שֶׁבֶת וְכַבּוּד אָב וְאִם, דְּכִתִּיב (דְּבָרִים ה', יב) "כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ", אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, כַּאֲשֶׁר צִוָּה בְּמֶרְהָ.

(פְּתוּב בְּרִמּוֹ נ"ב).

שָׁם שָׁם לֹא חֹק וּמִשְׁפָּט. זֶה כַּבּוּד אָב וְאִם, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. וְרַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר, חֹק, אֵלּוּ עֲרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת מַחֲקוֹת הַתּוֹעֵבֹת", וּמִשְׁפָּט, אֵלּוּ עוֹנְשֵׁין וְדִינֵי קִנְסוֹת וְדִינֵי חֲבֵלוֹת.

וְשָׁם נִסָּהוּ. שָׁם נִשְׂא לֹא גְדוּלָה דְּבָרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר (מ"ב כה, כז) "נִשְׂא אֲוִיל מִרְדָּף אֶת רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ יְהוּדָה". וְאוֹמֵר (במדבר ד, כב) "נִשְׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי גִרְשׁוֹן". אָמַר לֹא רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי, וְהֵלֵא גְדוּלָה אֵינָה תְלוּיָה אֶלָּא בְּשִׁי"ן, וְכֵאן לֹא כְּתִיב אֶלָּא בְּסִמְ"ד, הֵא מַה תִּלְמוּד לֹמַר וְשָׁם נִסָּהוּ, שָׁם נִסָּה הַמָּקוֹם אֶת יִשְׂרָאֵל.

כו וַיֹּאמֶר אִם שְׂמוֹעַ תִּשְׁמַע. אָמַר רַבִּי זִיְרָא וְאִיתִימָא רַבִּי חֲנִינָא בַּר פֶּפְא, בּוֹא וּרְאֵה שְׂלֵא כְּמִדַּת הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִדַּת בְּשֶׁר וְנָדָם, מִדַּת בְּשֶׁר וְנָדָם כְּלֵי רִיקוֹן מַחֲזִיק, כְּלֵי מְלֵא אֵינּוּ מַחֲזִיק, אֲבָל מִדַּת הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינּוּ כֵן, אֶלָּא מְלֵא מַחֲזִיק, רִיקוֹן אֵינּוּ מַחֲזִיק, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר אִם שְׂמוֹעַ תִּשְׁמַע, אִם שְׂמוֹעַ תִּשְׁמַע וְאִם לֹא לֹא תִשְׁמַע. דְּבַר אַחֵר, אִם שְׂמוֹעַ בְּחֻדָּשׁ תִּשְׁמַע בְּיָשׁוּן, וְאִם יִפְנֶה לְבַבְךָ שׁוֹב לֹא תִשְׁמַע.

מִכָּאן אָמְרוּ, שְׂמַע אָדָם מִצְוָה אַחַת מִשְׁמִיעֵין אוֹתוֹ מִצְוֹת הַרְבֵּה, שֶׁנֶּאֱמַר אִם שְׂמוֹעַ תִּשְׁמַע, אִם שָׁכַח מִצְוָה אַחַת, מִשְׁכַּחֵין אוֹתוֹ מִצְוֹת הַרְבֵּה, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים ח, יט) "אִם שָׁכַח תִּשְׁכַּח".

לְקוּל ה' אֱלֹהֶיךָ, אֵלּוּ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת שֶׁנִּתְּנוּ מִפֶּה לְפֶה בְּעֵשְׂרָה קוֹלוֹת. וְהִיָּשֶׁר בְּעֵינָיו תִּעֲשֶׂה, אֵלּוּ אֲגָדוֹת מִשְׁבַּחוֹת הַנְּשֻׁמְעוֹת בְּאֲזִינֵי כָּל אָדָם. וְהֵאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו, אֵלּוּ גְזָרוֹת שְׁוֹת. וְשִׁמְרַתְּ כָּל חֻקָּיו, אֵלּוּ הַלְכוֹת. כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ. הֵא אִם אֲשִׁים אֲנִי ה' רַפְּאֵךְ, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר, אִם שְׂמוֹעַ, שׁוֹמֵעַ אֲנִי רְשׁוּת, תִּלְמוּד לֹמַר תִּשְׁמַע, חוּבָה וְלֹא רְשׁוּת. תִּשְׁמַע, זֶה הַכָּלל שְׁכָל הַתּוֹרָה כְּלוּלָה בָּהּ. לְקוּל ה' אֱלֹהֶיךָ, מְלַמֵּד שְׁכָל מִי שֶׁהוּא שׁוֹמֵעַ לְקוּל הַגְּבוּרָה מַעֲלִין עֲלָיו כְּאֵלּוּ עוֹמֵד וּמְשַׁמֵּשׁ לִפְנֵי חֵי וְקִיָּם לְעוֹלָמִים. וְהִיָּשֶׁר בְּעֵינָיו תִּעֲשֶׂה, זֶה מִשְׂא וּמִתָּן, מְלַמֵּד שְׁכָל מִי שֶׁהוּא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּאִמּוּנָה רִיחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימָנוּ וּמַעֲלָה עֲלָיו הַפְּתוּב כְּאֵלּוּ קִיָּם כָּל הַתּוֹרָה כְּלָה. וְהֵאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו, אֵלּוּ הַלְכוֹת. וְשִׁמְרַתְּ כָּל חֻקָּיו, אֵלּוּ עֲרִיּוֹת, כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שְׁמַתִּי

במצרים לא אשים עליך. ומה תלמוד לומר כי אני ה' רפאך, אלא אמר המקום לישׂראל, דברי תורה שנתתי לכם חיים הם לכם, רפואה הוא לכם, שנאמר "כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא", ואומר (שם ג, ח) "רפאות תהי לשרך" וגו'. רבי יצחק אומר, אם אין בהן חלי מפני מה הן צריכין רפואה, אלא כל המחלה אשר שמתתי במצרים לא אשים עליך, בעולם הזה, ואם אשים, כי אני ה' רפאך, לעולם הבא. שמעון בן עזאי אומר, שמוע, מה תלמוד לומר תשמע, מכאן אמרו, רוצה אדם לשמוע משמיעין אותו מיד, לשפח, משפחין אותו מיד. הוא הזה אומר, רצה אדם לשמוע בטובתו משמיעין אותו שלא בטובתו, ולשפח בטובתו, משפחין אותו שלא בטובתו [הרשות נתונה, שנאמר "אם ללצים הוא יליץ". אחרים אומרים, (להלן כב, כה) "אם חבול תחבל", אם חבלת חבולה אחת, סוף שחובלין בך חבילות הרבה.

אמר ליה רבא לרבה בר מרי, כתיב כל המחלה אשר שמתתי במצרים לא אשים עליך, וכי מאחר שלא שם מחלה רפואה למה, אמר לו, הכי אמר רבי יוחנן, מקרא זה מעצמו נדרש, אם תשמע לא אשים, ואם לא תשמע אשים, ואף על פי כן אני ה' רפאך.

(כתוב ברמז תתמ"ח).

כז ויבאו אילמה ושם שתים עשרה וגו'. מגיד שאותו מקום מהולל במים יותר מכל המקומות. תדע שכן, שהרי היו שם שנים עשר מבועין ולא ספקו אלא לשבעים דקלים, וכיון שבאו ישׂראל ושרו עליהם ששים רבוא אדם וספקו להם ולנו ושנו ושלשו. ויחננו שם על המים. לעולם אין ישׂראל שורין אלא על המים, דברי רבי יהושע. רבי אלעזר אומר, מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו ברא שנים עשר מבועין כנגד שנים עשר שבטים, שבעים דקלים כנגד שבעים זקנים, ומה תלמוד לומר ויחננו שם על המים, אלא מלמד שהיו עוסקין בדברי תורה שנתנו להן להן במרה.

פרק טז

א ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישׂראל. למה נאמר יום, מגיד שבאותו היום ארע שבת להיות, שהיא סדורה ובאה מיום שברא הקדוש ברוך הוא עד שנתנה

לְהוֹן בְּעֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם בְּאֵייר. דָּבַר אַחַר, בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ. לָמָּה נֶאֱמַר יוֹם, לִידַע בְּאֵיזָה (זְכוּת) [יוֹם] נִתְּנָה תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל. נִיֶּסוֹן שֶׁיֵּצְאוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם אֲרַע לְהִיּוֹת בְּחַמְשָׁה בְּשַׁבָּת, הַשְּׁלִים נִיֶּסוֹן, אֲיִרַע אֲיִיר לְהִיּוֹת בְּשַׁבָּת, חִסֵּר אֲיִיר, אֲיִרַע סִיּוֹן לְהִיּוֹת בְּאַחַד בְּשַׁבָּת, וְאוֹמֵר, "מִמַּחֲרַת הַפֶּסַח יֵצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאוֹמֵר בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הַשְּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְאוֹמֵר (לְהַלּוֹן יט, א) "בְּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאתָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (כְּשֶׁתִּמְצָא לּוֹמֵר), [נִמְצְאתָ אוֹמֵר] בְּשַׁלְּשִׁי לְחֲדָשִׁים, בְּשַׁשִּׁי בְּחֲדָשׁ, בְּשַׁשִּׁי בְּשַׁבָּת.

דָּבַר אַחַר, בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ לָמָּה נֶאֱמַר יוֹם, לִידַע בְּאֵיזָה יוֹם יָרַד הַמָּן לְיִשְׂרָאֵל, חֲרָרָה שֶׁהוֹצִיאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם אֲכָלוּ מִמֶּנָּה שְׁלֹשִׁים וְאַחַד יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (לְעִיל יב, לט) "וַיֹּאפּוּ אֶת הַבָּצֵק", וְאוֹמֵר בְּחֲדָשׁ הַשְּׁנִי לְצֵאתָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּבְצִדּוֹ מֵהוּ אוֹמֵר, "הִנְנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם", רַבִּי שִׁילָא אוֹמֵר, נִתְּפָרְסוּ מִמֶּנָּה שְׁשִׁים יוֹם וְסְעוּדָה אַחַת.

ב וַיִּלּוּנוּ כָּל עַדְתַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן בְּמִדְבָּר. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, הִזָּה לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל לְיִמְלֹךְ בְּגִדּוֹל שֶׁבָּהוּן מֵה נֹאכַל, אֶלָּא עֲמָדוֹ וְאוֹמְרוֹ דְּבַרֵּי תַרְעוּמוֹת עַל מֹשֶׁה. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמוֹדְעִי אוֹמֵר, לְמַדִּים הָיוּ יִשְׂרָאֵל לְאוֹמֵר דְּבַרֵּי תַרְעוּמוֹת עַל מֹשֶׁה, לֹא עַל מֹשֶׁה בְּלִבְדֹּ אֶלָּא אַף עַל אֶהֱרֹן. (שֶׁנֶּאֱמַר).

ג וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יִתֵּן מוֹתָנּוֹ וְגוֹ'. אָמְרוּ לְהוֹן, הַלּוֹאֵי מִתְּנּוּ בְּשַׁלְשֶׁת יְמֵי אֶפְלָה שֶׁל מִצְרַיִם. בְּשַׁבְּתָנּוֹ עַל סִיר הַבֶּשֶׂר. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, וְכִי תֵאבְדִים הָיוּ לְאֶכָּל. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמוֹדְעִי אוֹמֵר, עֲבָדִים הָיוּ יִשְׂרָאֵל לְמַלְכִים בְּמִצְרַיִם, יוֹצֵאִין לְשׁוֹק, נוֹטְלִים פֶּת וּבֶשֶׂר וְדָגִים וְכָל דְּבָר, וְאִין בְּרִיָּה מוֹחָה בְּיָדוֹ, יוֹצֵאִין לְשָׂדֶה, נוֹטְלִין תְּאֵנִים וְעֵנָבִים וְרִמּוֹנִים וְאִין בְּרִיָּה מוֹחָה בְּיָדוֹ. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, תִּדְעֵ, שֶׁלֹּא נִיתֵן לָהֶם אֶלָּא [קְשׁוּאִים] בְּאַחֲרוֹנָה, לְכֹךְ נֶאֱמַר (שם) "אֶת הַקְּשׁוּאִים" שֶׁהוּן קָשִׁים לְמַעֲיָהוּן. כִּי הוֹצֵאתָם אֶתְנּוּ. אָמְרוּ לְהוֹן, הוֹצֵאתָם אוֹתָנּוֹ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה, תִּהְיוּ שְׂאִין בּוֹ כְּלוּם. לְהַמִּית אֶת כָּל הַקְּהָל הַזֶּה בְּרָעַב. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר אִין לָךְ מִיתָה קְשָׁה מִמִּיתַת רָעַב, שֶׁנֶּאֱמַר "טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי חֲרָב" וְגוֹ'. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמוֹדְעִי אוֹמֵר, בְּרָעַב, בָּא עָלֵינוּ רָעַב אַחַר רָעַב. דְּבָר אַחַר דְּבָר, חֲשָׁד אַחַר חֲשָׁד.

ד **רמז רנח** וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנְנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם. זֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (איוב לו, לא) "כִּי בָּם יִדִּין עַמִּים יִתֵּן אֲכָל לְמַכְבִּיר". הַשְּׁמַיִם הִלְלוּ בָּם הוּא דָן אֶת אַמּוֹת הָעוֹלָם, תִּדְעֵ לָךְ כְּשֶׁחֲטָאוּ דוֹר הַמִּבּוּל דָּנָם בָּהוּן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יא, ו) "יִמְטֵר עַל רְשָׁעִים פְּחִים". אֲנָשִׁי סְדוּם כְּשֶׁחֲטָאוּ דָּנָם בְּשַׁמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָ הַמְטִיר עַל סְדוּם". סִיסְרָא כְּשֶׁחֲטָא דָּנּוּ בְּשַׁמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ה, כ) "מִן שְׁמַיִם נִלְחַמוּ".

(איוב שם) "יתן אכל למכביר", מהו נתן מזון לישראל, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם. משל למה הדבר דומה, לנחתום שהיה עומד על הכבשן, נכנס שונאו וחתה גחלים ונתן על ראשו, נכנס אוהבו ורדה פת חמה ונתן לו, הגחלים והפת שניהם יצאו מתוך הכבשן, כך הקדוש ברוך הוא הוריד אש על הסדומים ושרפו מן השמים, הוריד מן לישראל. דבר אחר, לא היה צריך לומר מן השמים אלא מן הארץ, שאין דרכו של לחם לעלות אלא מן הארץ, זה שאמר הכתוב (תהלים קלה, ו) "כל אשר חפץ ה' עשה", כשבקש קרע הים לפני ישראל ועשאו יבשה, וכשבקש עשאו ים. דרכו של שמים להוריד טל ומטר, והארץ להוציא לחם, שנאמר "ארץ ממנה יצא לחם", וכשבקש הוריד הלחם מן השמים, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. והטל עלה מן הארץ, שנאמר (להלן פסוק יד) "ותעל שכבת הטל". כתיב ("ויפתו) [נימון] להם המלך" וגו', במדה, אבל כשהורדתי להם מן היה יורד כשם שהמטר יורד ואין לו קצבה.

ובדי בן לוי אמר, אלפים אמה היה יורד המן, בכל יום היה עומד עד ארבע שעות, כיון שהיה השמש באה עליו היה נימוק ונעשה נחלים נחלים ושוטף ויורד. ולמי הוא מתוקן עכשיו, לצדיקים לעולם הבא. מי שהוא מאמין זוכה ואוכל ממנו, ומי שאינו מאמין, (איוב כ, יז) "אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה". וכיון שהיה יורד בנחלים, היו אומות העולם באים לשתות ממנו, והוא נעשה בפיהם מר כלענה, שנאמר (במדבר יא, ז) "והמן כזרע גד הוא", אבל לישראל נעשה בתוך פיהם כדבש, שנאמר "וטעמו כצפיחת בדבש". ואמר רבי יהודה הלוי בר רבי שלום, חשבון הוא שהיה המן יורד לישראל בכל יום מזון שני אלפים שנה, וגבהו ששים אמה, כתיב במבול (בראשית ז, יא) "ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבות השמים נפתחו", וכתיב במן (תהלים עח, כג) "ויצו שחקים מפעל ודלתי שמים פתחו".

מה היו אומות העולם עושין, צדין צבי שהיה שותה ממנו וטועמין ממנו מטעמו של מן, והיו אומרים, אשרי הגוי שככה לו. אמר רבי יוסי בר רבי חנינא, לא כשם שהזקן טועם ממנו היו התינוקות טועמין, התינוקות היו טועמין אותו טעם חלב, שנאמר (במדבר יא, ח) "והיה טעמו כטעם לשד השמן", והבחורים היו טועמין בו כדבש, שנאמר "וטעמו כצפיחת בדבש", והזקנים היו טועמין בו כלחם, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם, והחולה היה טועמו כסלת מערב בשמן ודבש, כטיסני זו שעושין לחולה, שנאמר (במדבר יא, ח) "ובשלו בפרור", ומנין שהיה בו טעם סלת ודבש, שנאמר "ולחמי אשר נתתי לך סלת [ונ]שמן ודבש". מי שהיה זריז היה יוצא ומלקט מן השדה, שנאמר ויצא העם ולקטו, והבינונים היו יוצאין לפתח אהליהם ומלקטים, והעצלים היו רובצים על מטותיהן ופושטין ידיהן והוא יורד לתוך ידיהן, שנאמר (להלן פסוק יד) "ותעל שכבת הטל".

אמר רבי יוחנן, מטר בשביל יחיד, שנאמר (דברים כח, יב) "לתת מטר ארצה בעתו". פרנסה בשביל רבים, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. ופרנסה בשביל יחיד לא והתניא רבי יוסי בר רבי יהודה אומר, שלשה פרנסים טובים עמדו להם לישראל וכו'. שאני משה כיון דלרבים הוא צריך כרבים דמי.

הנני ממטיר לכם לחם, לכם נותן ולא לכל אומה ולשון, שאם תכנסו כל האמות לספות מן המן אפלו משהו אינן יכולין. ואין לי אלא המן, הבאר מנין, תלמוד לומר "באר חפרוה שרים", שאם תכנסו כל אומות העולם למלאות קיתון אחד מן הבאר לא היו יכולין. לחם, שלשה שמות נקרא המן, לחם, דבש, שמן. לחם לנערים, שמן לקטנים, דבש לזקנים. ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו. אמר רבי אלעזר ברבי שמעון, מזון אלפים שנה הנה מן יורד בכל יום, דכתיב דבר יום ביומו, ולהלן הוא אומר (תהלים ז, ד) "כי אלה שנים בעיניך כיום אתמול", אם כן למה הנה יורד בכל יום והמותר (להלן פסוק כא) "וחם השמש ונמס", מפני משאוי הדרך. דבר אחר, שהיו אוכלין אותו חם ולא צונן. דבר אחר, שהיו ישראל נושאים עיניהם בכל יום לאביהן שבשמים.

דבר אחר, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, רבי יהושע אומר, אמר הקדוש ברוך הוא למשה, הרי אני נגלה מיד ואיני מעבב, רבי אלעזר המודעי אומר, איני אומר לכם הנני, אלא בזכות אבותיכם. לכם, רבי יהושע אומר, בודאי איני אומר לכם הנני אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב. מן השמים. מן אוצר טוב, שנאמר (דברים כח, יב) "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו'". רבן שמעון בן גמליאל אומר, בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום ששנה להם מעשה בראשית, לשעבר הנה לחם עולה מן הארץ והטל יורד וכו'.

ויצא העם ולקטו. שלא יהיו יוצאים לחצרות ומלקטין אלא יהיו יוצאים למדברות ומלקטין. דבר יום ביומו. רבי יהושע אומר כדי שילקט אדם מהיום למחר, פעין מערב שבת לשבת. רבי אלעזר המודעי אומר, כדי שלא ילקט אדם מהיום למחר פעין מערב שבת לשבת, שנאמר דבר יום ביומו, מי שברא היום ברא פרנסתו. מפאן הנה רבי אליעזר אומר, כל מי שיש לו מה שיאכל היום ואומר מה אני אוכל למחר, הרי זה מחסר אמנה, שנאמר למען אנסנו הילך בתורתך. רבי יהושע אומר, שנה אדם שתי הלכות בשחרית ושתי הלכות בערבית, ועוסק במלאכתו כל היום מעליו עליו כאלו קים כל התורה כולה. מפאן הנה רבי שמעון בן יוחאי אומר, לא נתנה תורה לידרש אלא לאוכלי המן, הא כיצד, הנה יושב ודורש ולא הנה יודע מהיכן הוא אוכל ושותה ומהיכן הוא לובש ומתכסה, הא לא נתנה תורה לידרש אלא לאוכלי המן, ושניים להם לאוכלי תרומה.

ה וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי. אָמַר רַב חֲסִידָא, לְעוֹלָם יִשְׁכַּח אָדָם לְהוֹצֵאת שַׁבָּת, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהַכִּינּוּ אֶת אֲשֶׁר יִבְיֵאוּ, וְהַכִּינּוּ, לְאֲלֹתֵי, אָמַר רַבִּי אֲבָא, בְּשַׁבַּת חֵיב אָדָם לְבַצֵּעַ עַל שְׁתֵּי כְּפָרוֹת, דְּכֹתִיב "לֶחֶם מִשְׁנֶה". רַב פֶּהֲנָא נָקִיט תַּרְתֵּי וּבְצַע חֲדָא, אָמַר, לְקִטּוֹ כְּתִיב, רַבִּי זִירָא בְּצַע אֶכּוּלָא שִׁירוּתָא, אָמַר לִיה רַבִּינָא לְרַב אֲשִׁי, הָא מְחֻזֵי כְּרַעֲבִתְנוּתָא וְכוּ'. תֵּנוּ רַבָּנֵן, כְּמָה סְעֻדוֹת חֵיב אָדָם לְאֶכּוֹל בְּשַׁבָּת, שֶׁלֹּשׁ רַבִּי חֲדָקָא אוֹמֵר, אֲרַבְעֵ. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, שְׁנֵיהֶם מְקַרָא אֶחָד דְּרָשׁוּ, (לְהִלְכֵי פְסוּק כה) "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲכַלְהוּ הַיּוֹם", רַבִּי חֲדָקָא סָבַר, הֵנִי תִּלְתָּא הַיּוֹם לְבַר מֵאוֹרְתָא וְרַבָּנֵן סָבְרֵי בִּהְדֵי אוֹרְתָא.

בַּר קַפְרָא אוֹמֵר, כָּל הַמְּקַיָּים שֶׁלֹּשׁ סְעוּדוֹת בְּשַׁבָּת נֶצוּל מִשְׁלֵשׁ פְּרַעְנִיּוֹת, (א) מְחַבְּלוֹ שֶׁל מְשִׁיחַ, כְּתִיב הֵכָא "יּוֹם" וְכֹתִיב הֵתָם "הֵנְנִי שׁוֹלַח לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי", (גו'). (ב) מְדִינָה שֶׁל גִּיהֶנְס, כְּתִיב הֵכָא "יּוֹם", וְכֹתִיב הֵתָם (צַפְנִיָּה א, טו) "יּוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא", (ג) וּמִמְלַחְמַת גּוֹג וּמְגוּג, כְּתִיב הֵכָא "יּוֹם", וְכֹתִיב הֵתָם (יחזקאל לח, יח) "בַּיּוֹם בּוֹא גּוֹג". אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אֲלֵמָלָא שְׁמַרוּ יִשְׂרָאֵל שַׁבָּת רֵאשׁוּנָה לֹא שֶׁלְטָה בָּהּוּ אִמָּה וְלִשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִצְאָו מִן הָעַם לְלִקְטֵי", וְכֹתִיב בַּתְּרִיָּה (לְהִלְכֵי יז, ח) "וַיָּבֹא עַמְלִק".

בִּיצָה שֶׁנוֹלְדָה בַּיּוֹם טוֹב, בֵּית שְׂמַאי אוֹמְרִים, תֵּאֲכַל, וּבֵית הֵלֵל אוֹמְרִים לֹא תֵאֲכַל. אָמַר רַבָּה בְּתַרְנַגּוּלַת הַעוֹמְדֵת לְאֶכִּילָהּ וּבַיּוֹם טוֹב שְׁחַל לְהִיּוֹת אַחַר הַשַּׁבָּת עֶסְקִינָן, וּמְשׁוּם הַכְּנָה, וְקִסְבַּר רַבָּה כָּל בִּיצָה דְּמִתְּלִדָא הָאִידְנָא מֵאֲתַמּוּל גְּמַרְהָ לָהּ. רַבָּה לְטַעֲמִיָּה, דְּאָמַר רַבָּה, וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהַכִּינּוּ אֶת אֲשֶׁר יִבְיֵאוּ, חוֹל מְכִין לְשַׁבָּת, וְאִין שַׁבָּת מְכִין לַיּוֹם טוֹב, וְאִין יוֹם טוֹב מְכִין לְשַׁבָּת. וְגִזְרִין יוֹם טוֹב דְּעֵלְמָא, מְשׁוּם יוֹם טוֹב אַחַר הַשַּׁבָּת. וְשַׁבָּת דְּעֵלְמָא אֵטוּ שַׁבָּת אַחַר יוֹם טוֹב.

וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהַכִּינּוּ. מִכָּאן שֶׁיַּעֲרַב אָדָם מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְשַׁבָּת. וְהָיָה מִשְׁנֶה, לֶחֶם מְשׁוּנָה. אוֹ אֵינּוּ אֶלָּא לֶחֶם כָּפוּל, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (לְהִלְכֵי פְסוּק כב) "שְׁנֵי הָעֶמֶר לְאֶחָד", הֵרִי לֶחֶם כָּפוּל אֲמוּר, הָא מָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר לֶחֶם מִשְׁנֶה, לֶחֶם שֶׁהוּא מְשׁוּנָה, הָא כִּיצַד, בְּכָל יוֹם הָיָה בָּא עוֹמֵר אֶחָד וּבְשַׁבָּת שְׁנֵי עוֹמְרִים, בְּכָל יוֹם הָיָה רִיחוֹ נוֹדֵף וּבְשַׁבָּת הָיָה בְּיוֹתֵר, בְּכָל יוֹם הָיָה מוֹזֶהָב כְּזֶהָב וּבְשַׁבָּת בְּיוֹתֵר.

ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲרַב וַיִּדְעַתֶּם. אָמְרוּ לָהֶם, עַד שְׂאֲתֶם יִשְׁנִים בְּמִטּוֹתֵיכֶם הַמְּקוֹם מִפְּרִנֵּס אֲתֶכֶם. וַיִּדְעַתֶּם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. מִכָּאן אֲתָה לְמַד שֶׁשְּׂקוּלָה יִצְיֵאת מִצְרַיִם כְּנֶגֶד כָּל הַנְּסִיִּים וְהַגְּבוּרוֹת שֶׁעָשָׂה הַמְּקוֹם לְיִשְׂרָאֵל.

ז ובקור וראיתם את כבוד ה', מפאן אפה למד שפפניס מאירות ניתו הפון לישראל. השלו ששאלו אותו ממלא מעים ניתו להם בפניס חשוכות, אבל הפון ששאלו אותו כהלכה ניתו להם בפניס מאירות. (בשמוע ה' את תלנותיכם וגו') ונחנו מה כי תלינו עלינו. אמרו, וכי מה אנו ספוניס שאתם עומדים ומתרעמים עלינו אמרו, אילו עלינו הייתם עומדים ומתרעמים היינו סובלים, אלא שאתם עומדים ומתרעמים לפני מלך חי וקיים לעולמים.

(לעיל פסוק א) "ויסעו מאילם". אותו היום שבת היה, ובו ביום נתרעמו, וילוו העם על משה והבטיחם להוריד להם מן למחרת, דכתיב ובקור וראיתם את כבוד ה'. בחד בשבת ירד להם הפון תחלה, דכתיב "ששת ימים תלקטהו".

ח ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכל. תנא לחם ששאלו ישראל כהוגו, ניתו להם כהוגו, בשר ששאלו שלא כהוגו, ניתו להם שלא כהוגו, מפאן למדה תורה דרף ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בלילה. והא אמר אביי, מאן דאית ליה סעודתא לא ניכליה אלא ביממא. כעין יומא. בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולין המנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה.

כתיב לחם וכתוב שמו וכתוב דבש, לנערים לחם, לזקנים שמו, ולתינוקות דבש.

אמר רבי חמא בר חנינא כל המתרעם על רבו פאלו מתרעם על השכינה, שנאמר לא עלינו תלנותיכם כי על ה'. אמר רב חסדא, כל החולק על רבו פאילו חולק על השכינה, שנאמר (במדבר כו, ט) "בהצתם על ה'". אמר רבי חמא בר חנינא, כל העושה מריבה עם רבו, כעושה מריבה עם שכינה, שנאמר "המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה'". אמר רבי אבהו, כל המהרהר אחר רבו, פאלו מהרהר אחרי שכינה, שנאמר (שם כא, ה) "וידבר העם באלהים ובמשה".

ט-י ויאמר משה אל אהרן אמר אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני ה'. רבי יהושע אומר, קרבו, על שנתגלתה שכינה, רבי אלעזר המודעי אומר, קרבו, כדי ליתן הדין, ויהי כדבר אהרן, מה תלמוד לומר ויהי, מלמד שכשם שגזר המקום כך היה. ויפנו אל המדבר. רבי יהושע אומר, לא הפנו עד שנתגלתה גבורה. רבי אלעזר המודעי אומר, לא הפנו אלא על מעשה אבות, שנאמר המדבר, מה מדבר אין בו לא עון ולא חטא, כך אבות הראשונים אין בהן לא עון ולא חטא. והנה כבוד ה' נראה בענין. רבי יוסי בן שמוע אומר, כל זמן שהיו ישראל מבקשים לסקול משה ואהרן מיד וכבוד ה' נראה בענין, להלן הוא אומר (במדבר יד, י) "ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים" וכאן הוא אומר (ו) כבוד ה' נראה בענין. וכל כך למה, אמר להם המקום מוטב שילקה עמוד הענין ואל יסקלו משה ואהרן.

יא-יב רמז רנט ויַדְבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר שְׁמַעְתִּי אֶת תְּלוּנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אֹמֵר, אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, גְּלוּי לְפָנַי מֵה שִׁישְׂרָאֵל אֲמַרוּ, וּמֵה שֶׁהוּן עֲתִידִים לֹאמֵר. דְּבַר אֱלֹהִים לֵאמֹר בֵּין הָעֲרָבִים תֹּאכְלוּ בָשָׂר. אֲמֹר לָהֶם, בֵּין שְׁנֵי דְבָרִים אַתֶּם עֹמְדִים, שֶׁשְּׂאֵלְתֶם לָחֵם לְפָנַי, שְׂאֵי אֶפְשָׁר לְבָשָׂר וְדָם לַחַיּוֹת בְּלֹא לָחֵם נִתְּתִיו לָכֶם, חֲזַרְתֶּם וּשְׂאֵלְתֶם בָּשָׂר מִמֶּלֶא מַעֲיִם, הֲרִי אֲנִי נֹתְנֵנוּ לָכֶם, שְׂמָא תֹאמְרוּ שְׂאִין סַפֵּק בְּיָדֵי לִיתְנֵנוּ לָכֶם, וּבִסּוּף אֲנִי נִפְרַע מִכֶּם, וּיְדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, דִּינִין אֲנִי לְפָרוּעַ מִכֶּם.

יג וַיְהִי בְעָרְבַת וַתַּעַל הַשָּׁלוּ וַתִּכַּס אֶת הַמַּחְנֶה. מִכַּאן אֵתָּה לְמַד שְׁבַפְנִים חֲשׂוֹכוֹת נִיתְּנוּ הַשָּׁלוּ לְיִשְׂרָאֵל. וַתִּכַּס אֶת הַמַּחְנֶה. אֵינִי יוֹדֵעַ כַּמָּה, תְּלַמוּד לֹאמֵר "וּכְאֲמַתִּים עַל פְּנֵי הָאָרֶץ", שְׁתֵּי אַמּוֹת הִיְתָה גְבוּהָה מִן הָאָרֶץ, כְּדִי שְׂיִהָא אָדָם עֹמֵד וּכְנֻגְדַּ לְבֹו וְנוֹטֵל שְׂלֵא בְּצַעַר וּבְקוֹמָה זְקוּפָה, שְׂמַלְבּוּ וּלְמַטּוֹן שְׁתֵּי אַמּוֹת וּמַלְבּוּ וּלְמַעְלָן אַמָּה אַחַת. רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אֹמֵר (שם) "וַיִּטֵּשׁ עַל הַמַּחְנֶה כְּדָרְךָ יוֹם כֹּה וּכְדָרְךָ יוֹם כֹּה, שְׁלוֹשׁ פְּרָסָאוֹת לְכָל רוּחַ." וּכְאֲמַתִּים עַל פְּנֵי הָאָרֶץ סְבִיבוֹת הַמַּחְנֶה", וְאוֹמֵר (תַּהֲלִים עַח, כַּח) "וַיִּפֹּל בְּקֶרֶב מַחְנֵהוּ", וְרַבִּי יֵאֵשִׁיָּה אֹמֵר, הֲרִי הוּא אֹמֵר (בַּמְדַּבֵּר שֵׁם) "וַיִּטֵּשׁ עַל הַמַּחְנֶה", שְׁלֹשׁ פְּרָסָאוֹת לְכָל רוּחַ, וּמֵה תְּלַמוּד לֹאמֵר "כְּדָרְךָ יוֹם", שְׁלֹשָׁה, שְׁלֹשָׁה עַל שְׁלֹשָׁה הֲרִי תִשְׁעָה, תִּשְׁעָה וְתִשְׁעָה הֲרִי שְׂמוֹנָה עָשָׂר. "וּכְאֲמַתִּים עַל פְּנֵי הָאָרֶץ סְבִיבוֹת הַמַּחְנֶה", וְאוֹמֵר (תַּהֲלִים שֵׁם) "וַיִּפֹּל בְּקֶרֶב מַחְנֵהוּ סְבִיב לְמַשְׁכְּנוֹתָיו". אַחֲרֵים אֹמְרִים, "וַיִּטֵּשׁ עַל הַמַּחְנֶה כְּדָרְךָ יוֹם כֹּה", דְּרָךְ בִּינוּנִית עָשָׂר פְּרָסָאוֹת, "וּכְדָרְךָ יוֹם כֹּה" הֲרִי עֲשָׂרִים יוֹם. "וּכְאֲמַתִּים עַל פְּנֵי הָאָרֶץ סְבִיבוֹת הַמַּחְנֶה" וְאוֹמֵר "תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שְׁלַחוּ נֶגֶד צַרְרִי", יְכוּל שְׂיִהּוּ אִיסְטֵרְטִיאוֹת מְקוּלְקָלוֹת, מֵה תְּלַמוּד לֹאמֵר "עַל פְּנֵי הָאָרֶץ", עַל פְּנוּי שְׂבַאָרֶץ. כְּתוּב אֶחָד אֹמֵר "סְבִיבוֹת הַמַּחְנֶה", וְכְתוּב אֶחָד אֹמֵר "סְבִיב לְמַשְׁכְּנוֹתָיו", אֶלָּא שְׂהִיָּה חֲבוּר לְמַשְׁכְּנוֹתָיו. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמוֹדְעִי אֹמֵר, "וּכְאֲמַתִּים עַל פְּנֵי הָאָרֶץ", שְׁתֵּי אַמּוֹת הָיָה הַמֶּן גְּבוּהָה מִן הָאָרֶץ, וְלֹא נָטְלוּ אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא מִן הַגְּבוּהָה. אַמְרַתָּ, צֵא וּרְאֵה כִּיצַד הָיָה הַמֶּן יוֹרֵד לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל, יוֹצֵא רוּחַ צְפוֹנִית וּמְכַבֵּד אֶת הַמַּדְבָּר, יוֹרֵד מְטָר וּמְכַבֵּשׁ אֶת הָאָרֶץ וְהִטֵּל עוֹלָה וְהָרוּחַ מְנַשֵּׁב וְעוֹשֶׂה אוֹתוֹ כְּמִין שְׁלַחְנוֹת שֶׁל זָהָב, וְהַמֶּן הָיָה יוֹרֵד עֲלֵיהֶן וּמֵהוּ הָיוּ נוֹטְלִין יִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִים, אִם כֵּן זַיְמֵן הַמְּקוֹם לְמַכְעִיסוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה יִשְׁלַם שְׂכָר טוֹב לְצַדִּיקִים לְעַתִּיד לְבֹא.

רמז רס וַיְהִי בְעָרְבַת וַתַּעַל הַשָּׁלוּ. כְּתִיב שָׁלוּ וְקָרִינוּ סָלוּ, צַדִּיקִים אוֹכְלִין אוֹתוֹ בְּשִׁלּוּהָ וּרְשָׁעִים אוֹכְלִין אוֹתוֹ וְדוֹמָה עֲלֵיהֶם כְּסִילּוּים. אַרְבַּעַה מֵינֵי שָׁלוּ הֵן, שְׁבִלִי וְקִיבְלִי וּפְסִיוֹנִי וּשְׁלוּ. מַעֲלִיא דְכוּלְהוּ שְׁבִלִי, גְּרִיעָא דְכוּלְהוּ שָׁלוּ. כִּי צִיפְרַתָּא הוּוּ, וּשְׁחִיט לָהּ וּמוֹתְבִין לָהּ בְּתַנּוּרָא וְתַפַּח וְהוּי מְלֵא תַנּוּרָא, וּמוֹתְבִין אֶתְלִיסָר רִיפְתֵי

ותחתונה אינה נאכלת אלא על ידי תערוכות. רב יהודה משתכח ליה בדני. רב חסדא משתכח ליה בי ציבי. רבא אייתי ליה ציידא כל יומא מאגמא. יומא חד לא אייתי ליה. אמר, מאי האי, סליק לאגרא, שמעיה לינוקא דקאמר (חבוקוק ג, טו) "שמעתי ותרגז בטני לקול צללו שפתי", אמר, שמע מינה נח נפשיה דרב חסדא, ובדיל רבה אכיל תלמודא.

יד כתיב ותעל שכבת הטל וכתוב (במדבר יא, ט) "וברדת הטל", טל מלמעלה וטל מלמטה, ודומה כמי שמונח בקופסא.

דק חמספס. אמר ריש לקיש, דבר שנמוח על פסת היד. ורבי יוחנן אמר, דבר שנבלע במאיתם ארבעים ושמונה אברים, מחספס בגימטריא הכי הוי. מחוספס טובא הווי. אמר רב נחמן בר יצחק, מחספס כתיב, תנו רבנן, "לחם אבירים אכל איש", לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו, דברי רבי עקיבא. כשנאמר דבר לפני רבי ישמעאל אמר להו צאו ואמרו לרבי עקיבא, טעית, וכי מלאכים אוכלים, והלא כבר נאמר (דברים ט, ט) "לחם לא אכלתי", אלא אל תקרי אבירים אלא אברים, דבר שנבלע במאיתם ארבעים ושמונה אברים, אלא מה אני מקיים (שם כג, יד) "ויגד תהיה לך על אונד", דברים שתגרי אופות מוכרין להן לישראל. [ר"א אומר, אף אותו דברים] מן מפיגן, אלא מה אני מקיים "ויגד תהיה לך על אונד", לאחר שסרחו אמר הקדוש ברוך הוא אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת והם לא רצו, עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות, היינו דכתיב (במדבר לג, מט) "ויחננו על הידון" וגו', ואמר רבה בר בר חנה, לדידי חזי לי ההוא דוכתא והנה תלתא פרסי. תני, כשהו נפניו אין נפניו לא לפניו ולא לצדיהו אלא לאחוריהו.

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי, מפני מה לא גרד מן לישראל פעם אחת בשנה, אמר להם, אמשול לכם משל למה הדבר דומה, למלך בשור ודם שהיה לו בן אחד, פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה. חזר וקבע לו בכל יום והיה מקביל פניו בכל יום. אף ישראל מי שהיו לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר שמא למחר לא גרד מן ונמצאו כלם מתים ברעב, ונמצאו כלם מכוונים את לבם לאביהם שבשמים. דבר אחר, כדי שיאכלו אותו חם. דבר אחר, מפני משאוי הדרך.

וכבר היה רבי טרפון והזקנים יושבין ועוסקין בפרשת המן, והיה רבי אלעזר המודעי יושב לפניהם, נענה רבי אלעזר המודעי ואמר, מן שהיה יורד לישראל היה גבוה ששים אמה. אמר ליה רבי טרפון, מודעי, עד מתי אתה מגיב דברים ומביא. אמר ליה, רבי, מקרא אני דורש, "חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים", וכי איזו מדה מרובה מדה או מדת פורענות הוי אומר מדה טובה

מְרוֹבָה. בְּמִדַּת פּוֹרְעָנוֹת הוּא אוֹמֵר (שם, יא) "וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם נִפְתְּחוּ". בְּמִדַּה טוֹבָה הוּא אוֹמֵר "וַיֵּצֵאוּ שְׁחָקִים מִמַּעַל וַדְּלַתִי שָׁמַיִם פָּתַח וַיִּמְטֵר עֲלֵיהֶם מִן הַלָּאֵל כִּל וַיְדַגּוּ שָׁמַיִם נָתַן לָמוֹ". כִּפְהָ אַרְבּוּבוֹת בְּדִלְתָהּ, אַרְבַּע, אַרְבַּע עַל אַרְבַּע הָרִי פֶּאֶן שְׁמוֹנָה. נִמְצָא מִן שְׁיָרֵד לְיִשְׂרָאֵל גְּבוּהָ שְׁשִׁים אַמָּה, מִי דָמִי, הֵתָם בְּאַרְבָּעִין יוֹמִין הֵכָא חֲדָא שְׁעֵתָא, הֵתָם לְכוּלֵי עֲלֵמָא הֵכָא לְיִשְׂרָאֵל לְחוּדֵיהוּ, אִם כֹּן נִפִּישׁ לִיהָ טָפִי, אֵלָא רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי פְתִיחָה פְתִיחָה גְמִיר. אִיסִי כֹן יְהוּדָה אוֹמֵר, מִן שְׁיָרֵד לָהּ לְיִשְׂרָאֵל הָיָה מִתְגַּבֵּר וְעוֹלָה עַד שְׁרוּאִין אוֹתוֹ כֹּל מַלְכֵי מִזְרַח וּמַעֲרָב, שְׁנַאֲמַר (שם כג, ה) "תַּעֲרֹךְ לִפְנֵי שְׁלַחַן נֶגֶד צַרְרֵי דְשַׁנְתָּ בְשִׁמּוֹן רַאשֵׁי כּוֹסֵי רְוּיָה". אִמֵר אַבְיִי, שְׁמַע מִינָה פְסִי דְדוּד לְעֵלְמָא דְאֵתִי מַחְזִיק מְאֵתוֹן וְעֵשְׂרִין וְחַד לוּגִי, שְׁנַאֲמַר "כּוֹסֵי רְוּיָה", "רוּיָה" בְּגִימְטְרִיא הֵכִי הוּי.

וַתַּעַל שְׁכַבַת הַטָּל, הָרִי לְמִדָּה הַכְּתוּב כִּי צַד הַמֶּן יוֹרֵד לְיִשְׂרָאֵל. וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמְּדַבֵּר, וְלֹא עַל הַמְּדַבֵּר כּוּלוֹ אֵלָא מְקַצְתוֹ. דִּק, מְלַמֵּד שֶׁהוּא דִּק. מְחַסְפָּס, מְגִיד שְׁהִיָּה יוֹרֵד כְּגִלִיד עַל הָאֶרֶץ, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר, וַתַּעַל שְׁכַבַת הַטָּל, עָלָה פְּלוּל תַּפְּלָתוֹן שֶׁל אֲבוֹת שְׁהִיו שׁוֹכְבִין כְּטַל עַל הָאֶרֶץ. וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמְּדַבֵּר, לֹא עַל הַמְּדַבֵּר כֹּלוֹ אֵלָא מְקַצְתוֹ. דִּק, מְלַמֵּד שְׁהִיָּה יוֹרֵד מִן הָרְקִיעַ, שְׁנַאֲמַר (ישעיה מ, כב) "הַנּוֹטָה כְּדוֹק שָׁמַיִם", וְלִפִּי שְׁהִיָּה יוֹרֵד מִן הָרְקִיעַ יְכוּל יְהִיָּה יוֹרֵד צוּנָן, תַּלְמוּד לומר "חֵם", וּמִנִּין שְׁאִין יוֹרֵד אֵלָא עַל הַפְּלִים, תַּלְמוּד לומר כְּכַפֵּר. רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר, אֵינּוּ יוֹרֵד אֵלָא עַל הָאוֹפְסִים. כְּבִיכּוּל פֶּשֶׁט הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵת גְּדוּ וְנִטְל תַּפְּלָתוֹן שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ שְׁהוּ שׁוֹכְבִין בְּעַפְרָה עַל הָאֶרֶץ, וְהוֹרִיד מִן לְיִשְׂרָאֵל, כְּעִנְיָן שְׁנַאֲמַר "מְצַאֲתִי כֹפֵר".

טו וַיִּרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ וְגו', מַה הוּא, כְּאֵדָם שְׁאוֹמֵר לְחַבְרוֹ מַהוּ כְּדָ אִמְרוּ זֶה לָזָה מַהוּ. דוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת אִמְרוּ, יִשְׂרָאֵל קָרְאוּ שְׁמוֹ מִן. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, מֹשֶׁה אָמַר לְזִקְנִים וְזִקְנִים לְכָל יִשְׂרָאֵל. הוּא הַלְחָם, מִכָּאֵן הָיָה רַבִּי יוֹסִי וְרַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמְרִים, כְּסוֹסִים נִתְפַּטְמוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שְׁעָה, נֶאֱמַר פֶּאֶן לְאֶכְלָה וְנֶאֱמַר לְהֵלֶן (תהלים עח, כה) "לְחֵם אַבִּירִים אֶכֶל אִישׁ", אֵל תִּקְרִי 'אַבִּירִים' אֵלָא "אַבִּירִים", לְחֵם שְׁנַמּוּחַ בְּאַבִּירִים. אִמֵר לָהֶם, הַמֶּן שְׁאֵתָם אוֹכְלִין נַמּוּחַ בְּאַבִּירִים.

(שם) "צִדָּה שְׁלַח לָהֶם לְשִׁבְעִי", זֶה יְהוֹשֻׁעַ כֹּן נוֹן שְׁיָרֵד לוֹ מִן כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל. וַיֵּשׁ אוֹמְרִים, עַל אַבְרָיו הָיָה יוֹרֵד, וּמִן אַבְרָיו הָיָה נוֹטֵל וְאוֹכֵל, לְכֹן נֶאֱמַר "לְחֵם אַבִּירִים אֶכֶל אִישׁ".

טז-יח זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה' לְקִטּוֹ מִמֶּנּוּ. אִמְרוּ, עֲכָשִׁיו יֵצֵא נַחֲשׁוֹן כֹּן עֲמִינָדָב וּבֵיתוֹ וּמְלַקֵּט הַרְבֵּה, יֵצֵא עֲנִי שְׁבִיִּשְׂרָאֵל וּמְלַקֵּט קִמְעָא, וּכְשֶׁהוּ בָּאִין לְיַדֵי מִדָּה

נמצאו כלם שוים, שנאמר וימדו בעמר וגו', אמרו, זה שאוכל פשעור הנה הרי זה בריא ומבורך, פחות מכאן מקולקל במעים, יותר מכאן הרי זה רעבתן. ויעשו כן בני ישראל. עשו מה שנתפקדו ולא עברו על גזרת משה. (וילקטו המרבה והממעיט, וימדו בעמר).

יט-כ ויאמר משה אליהם איש אל יותר ממנו עד בקר ולא שמעו אל משה. אלו מחוסרי אמנה שבין ישראל. ויותרו אנשים, אמרו, אנשים טובים לא הותרו ושאנים אנשים טובים הותרו. ויךם תולעים ויבאש, הרי מקרא מסורס, וכי מאחר שמהריש הוא מבאיש, אלא הבאיש ואחר כך מהריש, כענין שנאמר (להלן פסוק כד) "ולא הבאיש ורמה לא היתה בו". ויקצף עליהם משה, כעס עליהן ואמר להם מפני מה עשיתם כן.

כא רמז רסא וילקטו אתו בבקר בבקר, וכתוב "והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר", מלמד שירד להם לישראל אבנים טובות ומרגליות עם המן. (להלן לה, כז) "והנשיאים הביאו את אבני השמים". תנא, נשיאים, נשיאים ממש, וכן הוא אומר "נשיאים ורוח וגשם אין".

תנו רבנן וחס השמש ונמס. בארבע שעות, אפה אומר בארבע, או אינו אלא בשש שעות, כשהוא אומר (בראשית יח, א) "כחם היום" הרי שש שעות אמור, הא מה אני מקיים וחס השמש ונמס, איזו שעה שהשמש חס והיום צונן הוי אומר בארבע, מני, לא רבי יהודה ולא רבנן, דאי רבי יהודה כולי ארבע שעות נמי צפרא הוא, דרבי יהודה קאמר תפלת השחר עד ארבע שעות, דכתוב (במדבר כח, ד) "את הכבש אחד תעשה בבקר", והכא קאמר וילקטו אתו בבקר בבקר, ואחר כך אמר וחס השמש, בארבע שעות, ואי רבנן כולהו שש נמי צפרא, אי תימא רבנן אמר קרא בבקר בבקר, חלקהו לשני בקרים, ואי תימא רבי יהודה, אהניא ליה האי בקר יתירה להקדים לו שעה אחת קודם לבקר.

כב-כג ויבאו כל נשיאי העדה וגו'. אמרו לו, משה רבנו מה נשתנה היום הנה מכל הימים. ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה'. אמרו לו אימתי, אמר להם, מחר. את אשר תאפו אפו. רבי יהושע אומר, הרוצה לאפוי הנה מתאפה לו, והרוצה לאכול דבר מבושל הנה מתבשל לו. רבי אלעזר המודעי אומר, הרוצה לאכול בו אפוי, הנה טועם בו טעם כל אפויים שבעולם, והרוצה לאכול דבר מבושל, הנה טועם בו טעם כל בשולים שבעולם.

יום טוב שחל להיות בערב שבת לא יבשל לכתחלה מיום טוב לשבת אבל מבשל הוא ליום טוב, ואם הותר הותר לשבת, ועושה תבשיל מערב יום טוב וסומך עליו לשבת. מנא הני מילי, אמר שמואל, דאמר קרא (להלן כ, ח) "זכור את יום השבת", זוכרהו מאחר שבאת להשפיעו, מאי טעמא, אמר רבא, כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה ליום טוב, רב אשי אמר, כדי שיאמרו אין אופין מיום טוב לשבת קל וחמר מיום טוב לחול, תנו, עושה תבשיל מערב יום טוב וסומך עליו לשבת. בשלמא לרב אשי דאמר כדי שיאמרו אין אופין מיום טוב לשבת, היינו דמערב יום טוב אין ביום טוב לא, אלא לרבא מאי איריא מערב יום טוב אפלו ביום טוב נמי. אין הכי נמי אלא גזירה שמה יפשע. ותנא מייתי לה מהכא, את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו, מכאן אמר רבי אלעזר, אין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושל, מכאן סמכו חכמים לערובי תבשילין מן התורה.

כה-כו ויאמר משה אכלוהו היום, לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית וכו', אמרו ליה, הואיל ולא נצאנו שחרית נצא בין הערבים, אמר להם, כי שבת היום לה, מה תלמוד לומר, היום לא תמצאנהו בשדה. אמרו, בקע לבן של אבותינו באותה שעה שהיו אומרים, הואיל ולא מצאנוהו היום שמה לא נמצאנו למחר. אמר להם, היום הזה אי אתם מוצאין אותו, אבל למחר אתם מוצאין אותו. רבי אלעזר בן חסמא אומר בעולם הזה אין אתם מוצאין אותו, אבל לעולם הבא אתם מוצאין אותו.

דבר אחר, ויאמר משה אכלוהו היום. רבי יהושע אומר, אם תזכו לשמור את השבת עתיד הקדוש ברוך הוא לתן לכם שש מדות טובות, (א) ארץ ישראל, (ב) ועולם הבא, (ג) ועולם חדש, (ד) ומלכות בית דוד, (ה) והכהנה, (ו) ולויה, לכך נאמר אכלוהו היום.

רבי אלעזר אומר, אם תזכו לשמור את השבת תנצלו משלש פורעניות, מיומו של גוג ומגוג, ומחבלו של משיח, ומיום הדין הגדול, לכך נאמר אכלוהו היום, ששת ימים תלקטהו. רבי יהושע אומר, למדנו שאינו יורד בשבת, ביום טוב מנין, תלמוד לומר שבת לא יהיה בו. רבי אלעזר המודעי אומר, למדנו שאינו יורד בשבת, ביום טוב מנין, תלמוד לומר לא יהיה בו, ביום הכפורים מנין, תלמוד לומר שבת לא יהיה בו.

כז-כח ויהי ביום השביעי יצאו מן העם, אלו מחוסרי אמנה שבשיראל.

ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם. רבי יהושע אומר, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, אמור לישראל הוצאתי אתכם ממצרים, קרעתי לכם את הזרדתי לכם המן, העליתי לכם הבאר, הגזתי לכם השלו (נלחמתי לכם את עמלק) עשיתי לכם נסים, עד מתי אתם ממאנין לשמור מצותי. שמא תאמרו מצות הרבה הטלתי לכם, והלא במרה צויתי לכם מצוה אחת לשמרה ולא שמרתם אותה. שמא תאמרו שכל מי שהוא משמר את השבת מה שכר נוטל עליו, תלמוד לומר (ישעיה נו, ב) "אשרי אנוש יעשה זאת" וגו', הא למדנו שכל מי שמשמר השבת מרוחק מן העבירה.

אמר ליה רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי בהדי הוצא לקי כרבא, אמר לו, דכתוב "למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי", אמר לו, את אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא, עד אנה מאנתם לשמר מצותי וגו'.

תנו רבנן אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה, ומעשה ברבן גמליאל שאמר השכימו לי שבעה לעליה, השכים ומצא שמונה, אמר, מי הוא זה שעלה שלא ברשות. מיד עמד שמואל הקטן על רגליו ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות, ולא לעבר את השנה עליתי אלא ללמד הלכה למעשה הוצרכתי, אמר לו, שב בני שב, ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אבל אמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. ולא שמואל הקטן הנה אלא איניש אחרניא הנה, ומחמת פסופא הוא דעבד, כי הא דיתבי רבי (חיא) וקא דריש והריח ריח שום, אמר, מי שאכל שום יצא. עמד רבי חיא ויצא, עמדו כולן ויצאו, בשחר מצאו רבי שמעון [ברבי], לרבי חיא, אמר ליה, אתה הוא שצערת לאבא, אמר ליה, חס ושלוס, לא תהא כזאת בישראל. ורבי חיא מהיכא גמר לה, ממעשה דרבי מאיר, דתניא, מעשה באשה שבאה לבית מדרשו של רבי מאיר, אמרה להם, רבי, אהד מכם קדשני בביתא. עמד רבי מאיר וכתב לה גט כריתות ונתן לה, עמדו כולן וכתבו לה גט כריתות ונתנו לה. ורבי מאיר מהיכא גמר לה, משמואל הקטן, ושמואל הקטן מהיכא גמר לה, משכננה בן יחיאל, דכתב "ויען שכננה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות". ושכננה בן יחיאל מהיכא גמר לה, מיהושע, דכתבי (יהושע ז, י) "ויאמר ה' אל יהושע קם לך וגו' חטא ישראל", אמר לפניו, רבונו של עולם, הודיעני מי חטא, אמר ליה, וכי דילטור אני, לך והטל גורלות. ואי בעית אימא, ממשעה, דכתבי עד אנה מאנתם, תנו רבנן משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל, ואף על פי כן היו משתמשין בבית קול. פעם אחת היו יושבין בעלית בן גוריא ביריחו, נתנה עליהם בת קול משמים יש בכם אדם אחד שראוי שתשורה עליו שכננה כמשה, אלא שאין דורו ראוי לכך. נתנו עיניהם בהלל הזקן, וכשמת אמרו עליו אי עניו אי חסיד תלמידו של עזרא. שוב פעם אחת היו יושבין בעליה בבבנה, ונתנה עליהם בת קול משמים יש כאן אחד שראוי שתשורה עליו שכננה

אֵלָא שְׂאִין דּוֹרוּ רְאוּי לְכַד נְתַנוּ עֵינְהֶם בְּשִׁמוּאֵל הַקָּטָן. וְכִשְׁמַת אָמְרוּ עָלָיו אֵי עָנְיוֹ אֵי חֲסִיד תַּלְמִידוֹ שֶׁל הַלֵּל. אָף הוּא אָמַר בְּשַׁעַת מִיתָתוֹ שִׁמְעוּן וַיִּשְׁמַעְאֵל לַחֲרָבָא, וְחִבְרוּהֵי לְקַטְלָא וְשָׂאֵר עֲמָא לְבִיזָא, וְעָקוּ סַגִּיאָן עֲתִידִין לְמִיתֵי עַל עֲלָמָא, וְאָף עַל רַבֵּי יְהוּדָה בֶּן בְּבָא בְּקִשׁוֹ לֹמַר בֶּן, אֵלָא שְׁנַטְרָפָה הַשְּׁעָה, שְׂאִין מְסַפִּידִין עַל הַרוּגֵי מַלְכוּת.

עֲמַד שְׁמוּאֵל הַקָּטָן עַל רַגְלָיו, אָמַר לוֹ, רַבֵּי הֲלָכָה נִכְנָסְתִּי לִישָׂאֵל, אָמַר לוֹ, מַה לָּךְ אֶלְדָּד וּמִידָד, שְׁכַל יִשְׂרָאֵל יוֹדְעִין שְׂאִילוּ אֲמַרְתִּי שְׁלֵא יִכְנָסוּ אֵלָא שְׁנַיִם שְׁהֵיִתְּ אֶחָד מֵהֶם. אָמַר, תּוֹלִין מִפְתָּחוֹ וּפְנִיקְסוּ שֶׁל מַת מִפְנֵי עֲגַמַת נַפְשׁ וְכִשְׁמַת שְׁמוּאֵל הַקָּטָן תָּלוּ מִפְתָּחוֹ וּפְנִיקְסוּ בְּאַרְוֹנוֹ מִפְנֵי שְׁלֵא הָיָה לוֹ בֶּן. וְהָיָה רַבָּן גְּמִלְיָאֵל וְרַבֵּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה מְסַפִּידִין עָלָיו וְאָמְרוּ עַל זֶה נֶאֱמַר לְבַכּוֹת, עַל זֶה נֶאֱמַר לְהִתְאַבֵּל, מְלָכִים מֵתִים מְנִיחִין כְּתַרְיָהוֹן לְבַנְיָהֶם, עֲשִׂירִים מֵתִים מְנִיחִין עֲשָׂרוֹן לְבַנְיָהוֹן, שְׁמוּאֵל הַקָּטָן נָטַל חֲמוּדוֹת שֶׁל עוֹלָם וְהֵלְךְ לוֹ.

כט-ל רָאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם (אֶת) הַשַּׁבָּת. רָאוּ מְרַגְלֵי תַּא דִּיהֶבִית לְכוּן לְחַם יוֹמִים. כָּל עֶסְקָה שֶׁל שַׁבָּת כְּפוּל. עוֹמֵר כְּפוּל, (לְעֵיל פְּסוּק כב) "שְׁנֵי הָעֹמֵר לְאֶחָד". קַרְבָּנִים כְּפוּל "וּבַיּוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כִבְשִׁים". עֲנִשָּׁה כְּפוּל, (לְהַלּוֹ לֹא, יד) "מִחֻלְלֵיהָ מוֹת יוֹמֵת". שְׂכָרָה כְּפוּל, (יִשְׁעִיָּה נח, יג) "וְקִרְאֵתָ לַשַּׁבָּת עֲנֵג לְקַדוֹשׁ ה' מְכַבֵּד". אֲזַהֲרָתָה כְּפוּל, (לְהַלּוֹ כ, ח) "זְכוֹר", וְ"שְׁמוֹר". מְזַמְּרָה כְּפוּל, (תְּהַלִּים צב, א) "מְזַמְּרֵי שִׁיר לַיּוֹם הַשַּׁבָּת".

רָאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם (אֶת) הַשַּׁבָּת. הִזְהָרוּ כִּי ה' נוֹתְנָה לָכֶם שְׁתִּשְׁמְרוּ אוֹתָהּ. עַל כֵּן הוּא נוֹתֵן לָכֶם וְגו', זֶה הוּא שְׁהֵיָה רַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, זֶה הוּא הַלְּחָם כְּפוּל, שְׁנַאֲמַר "שְׁנֵי הָעֹמֵר לְאֶחָד".

שָׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו, אֵלּוּ אַרְבַּע אֲמוֹת. אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, אֵלּוּ אֲלָפִים אֲמָה, וְכִיּוֹן שִׁשְׁמַעוּ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם וְשַׁבְתוּ, שְׁנַאֲמַר וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי.

דָּבָר אַחֵר, וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם, רַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, אָמַר לָהֶם, אִם תִּשְׁמְרוּ שַׁבָּת זוֹ עֲתִיד הַקַּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִיתֵן לָכֶם שְׁלֹשָׁה מוֹעֲדִים טוֹבִים, חַג שֶׁל נִיסוֹן, חַג שֶׁל עֲצָרָת, חַג שֶׁל תְּשׁוּבָה, וְכִיּוֹן שִׁשְׁמַעוּ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה קִבְּלוּ עֲלֵיהֶן וְשַׁבְתוּ, שְׁנַאֲמַר וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם. רַבֵּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר אָמַר לָהֶם, אִם תִּשְׁמְרוּ שַׁבָּת זוֹ עֲתִיד הַקַּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִיתֵן לָכֶם שֵׁשׁ מִדּוֹת טוֹבוֹת, אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, עוֹלָם הַבָּא וְכו', וְכִיּוֹן שִׁשְׁמַעוּ קִבְּלוּ וְשַׁבְתוּ וְגו'.

תנני רבי חניא, לוקין על ערובי תחומין דבר תורה, מתקיף לה רבי יונתן, וכי לוקין על לאו שבאל. מתקיף לה רב אחא בר יעקב, (ויקרא יט, לא) "אל תפנו אל האבת", הכי נמי דלא לקי, רבי יונתן הכי קא קשאא ליה, לאו שנייתו לאזרת מיתת בית דין ואין לוקין עליו, [אמר רב אשי] מי כתיב אל יוצא אל יצא כתיב.

לא והוא פזרע גד. אמר רב אסי, עגול [פגידא] ולבן כמרגלית. תנניא נמי הכי, גד, שדומה לזרע פשתן בגבעולין, אחרים אומרים, גד, שדומה לאגדה שממשכת לבו של אדם כמעין. תנניא אידן, [גד], שהיה מגיד להם לישראל בין בן תשעה לראשון ובין בן שבעה לאחרון. לבן שמלבין עונותיהו של ישראל. אמר רבי יוסי, כשם שהנביא מגיד להם לישראל מה שבחורין ובסדקין אף מן מגיד וכו'. הא פיצד, שנים באין לפני משה לדון, זה אומר עבדי גנבת, וזה אומר אתה מכרת לי. אמר להם, (ירמיה כא, יב) "דינו לבקר משפט". למחר נמצא עומרו בית רבו ראשון, בידוע שזה גנבו. ואם נמצא בבית שני, בידוע שזה מכרו לו. וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדון, הוא אומר היא סרחה עלי והיא אמרה הוא סרח עלי. אמר להם, משה "דינו לבקר משפט". למחר אם נמצא עומרה בבית בעלה בידוע שהיא סרח עליה, ואם נמצא עומרה בבית אביה בידוע שהיא סרחה עליו.

כתיב "וברדת הטל על המחנה" וגו', וכתיב (לעיל פסוק ד) "ויצא העם ולקטו" וגו', וכתיב (במדבר יא, ח) "שטו העם ולקטו", הא פיצד, לצדיקים יורד להם על פתח ביתם, בינונים יצאו ולקטו כו'.

ויקראו בית ישראל את שמו מן, דורשי רשומות אומרים, בני ישראל קראו את שמו מן. והוא פזרע גד לבן. איני יודע של מי, רבי יהושע אמר, דומה לזרע פשתן, יכול כשם שזרע פשתן אדום כך זה אדום, תלמוד לומר לבן. רבי אלעזר המודעי אומר, דומה לדבר אגדה שהוא מושך לב בני אדם, אחרים אומרים, הוא מעיד על עצמו שהוא מן, שאינו יורד לא בשבת ולא ביום הכפורים, רבי יוסי אומר, כשם שהנביא הזה הגיד להן לישראל חדרים וסתרים, כך המן מגיד וכו'.

וטעמו כצפיחת וגו'. רבי יהושע אומר, כאלפס וכעין אסקריטון, רבי אליעזר אומר, כסולת זו שהיא צפה על גבי נפה ונלושית בדבש וחקמאה.

לב-לד זה הדבר אשר צנה ה'. יכול לא הניחו אלא בשנת הארבעים לצאת, תלמוד לומר ויניחהו אהרן וגו' ואימתי נעשה הארון, בשנה שנייה, כך לא הניחו אהרן אלא בשנה שנייה.

וזה אחד מעשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הן א) הקשת, ב) והמן, ג) והמטה, ד) והשמיר, ה) והכתב, ו) והלוחות, ז) ופתחת פי הארץ

שְׁבַלְעָה אֶת הַרְשָׁעִים, ח) וּפְתִיחַת פִּי הָאֲתוֹן, ט) וְקִבְרוּ שֶׁל מֹשֶׁה, י) וּמַעֲרָה שֶׁעֲמַד בְּהַ מֹשֶׁה וְאַלְהִי, דָּבָר אַחֵר, אַף בְּגִדְיוֹ שֶׁל אָדָם הָרֵאשׁוֹן וּמְקִלוֹ שֶׁל אֱהֲרֹן, שֶׁקִּדְּיוֹ וּפְרָחָיו.

שִׁבְעָה דְּבָרִים מְכוּסִין מִבְּנֵי אָדָם, א) יוֹם מִיתָה, ב) יוֹם נְחֻמָּה, ג) וְעוֹמֵק הַדִּין, וְאִין אָדָם יוֹדֵעַ בְּמָה מִשְׁתַּכַּר, ה) וְאִין אָדָם יוֹדֵעַ מָה בְּלִבּוֹ שֶׁל חֲבֵירוֹ, ו) וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְתִי תַחֲזוֹר לְמִקוּמָה, ז) וּמַלְכוּת פּוֹתֵיִים מְתִי תַעֲקָר.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן קַח צְנֻנָּת אַחַת. אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁל מָה הִיא אִם שֶׁל כֶּסֶף, אִם שֶׁל זָהָב, אִם שֶׁל נְחֹשֶׁת, אִם שֶׁל בְּרָזֶל, אִם שֶׁל בְּדִיל, אִם שֶׁל עוֹפְרַת, תַּלְמוּד לומר צְנֻנָּת, לֹא אָמַרְתִּי אֲלֵא דָּבָר שֶׁהוּא מְצִיץ מִחֲבֵרוֹ, אִי אַתָּה מוֹצֵא אֲלֵא כְּלֵי חַרֶשׁ, וְתוֹ שְׁמָה מְלֵא הָעֵמֶר וְגו'. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, לְאַבוֹת, רַבִּי אֶלְעָזָר הַמוֹדְעִי אוֹמֵר, לְדוֹרוֹת, רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, לִימּוֹת יְרֵמְיָהוּ, שֶׁבִשְׁעָה שֶׁאָמַר יְרֵמְיָהוּ לְיִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי מָה אֵין אַתֶּם עוֹסְקִין בְּתוֹרָה, אָמְרוּ לוֹ, אִם אָנוּ מִתְעַסְקִין בְּתוֹרָה בְּמָה נִתְפָּרְנִס. בְּאוֹתָהּ שְׁעָה הוֹצִיא לָהֶם יְרֵמְיָהוּ צְלוּחִית שֶׁל מֶן, וְאָמַר לָהֶם, (יִרְמִיָּה ב, לא) "הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דָבָר ה' וְגו', אֲבוֹתֵיכֶם שֶׁהֵיוּ עוֹסְקִין בְּדַבְרֵי תוֹרָה רְאוּ בְּמָה נִתְפָּרְנִסוּ, אַף אַתֶּם עֹסְקוּ בְּתוֹרָה וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְפָרְנִס אֶתְכֶם מְזָה. וְזֶה אֶחָד מִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁעֲתִיד אֱלֹהֵיו לְהַעֲמִיד לְיִשְׂרָאֵל, צְלוּחִית שֶׁל מֶן וְצְלוּחִית שֶׁל מִי נְדָה, וְשֶׁל שְׁמֹן הַמִּשְׁחָה, וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף מְקִלוֹ שֶׁל אֱהֲרֹן שֶׁקִּדְּיוֹ וּפְרָחָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "הִשָּׁב אֶת מִטָּה אֱהֲרֹן".

לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה. אִי אֶפְשָׁר לומר עַד בָּאִם אֶל אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת, שֶׁהָרִי כָּבֵד נֶאֱמַר אֶל קָצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן, וְאִי אֶפְשָׁר לומר אֶל קָצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן, שֶׁהָרִי כָּבֵד נֶאֱמַר אֶל אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת הִיא כִּיצַד, בְּשִׁבְעָה בְּאֶדָר מֵת מֹשֶׁה וּפְסַק מֶן מְלִירַד וְהֵיוּ מְסַתְּפָקִים מֶן מֶן שֶׁבִּכְלִים עַד (ט"ו) [שְׁשָׁה עֶשֶׂר] בְּנִיסוֹן. תַּנְיָא אִידָד, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ וְגו'. וְכִי אַרְבָּעִים שָׁנָה אָכְלוּ, אֲלֵא עוֹגוֹת שֶׁהוֹצִיאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם טַעְמוֹ בְּהַ טַעַם מֶן.

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמֶּן. אַרְבָּעִים יוֹם לְאַחַר מִיתַתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, כִּיצַד, מֹשֶׁה מֵת בְּשִׁבְעָה בְּאֶדָר, וְאָכְלוּ הַיְמִנּוּ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שָׁל אֶדָר, וְשְׁשָׁה עֶשֶׂר שָׁל נִיסוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע ה, יב) "וַיִּשְׁבֹּת הַמֶּן מִמְּחֻרַת". רַבִּי אֶלְעָזָר הַמוֹדְעִי אוֹמֵר, שִׁבְעִים יוֹם אָכְלוּ אֶת הַמֶּן אַחֲרֵי מִיתַתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, הִיא כִּיצַד, מֹשֶׁה מֵת בְּשִׁבְעָה בְּאֶדָר, וְאָכְלוּ הַיְמִנּוּ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע יוֹם שֶׁל אֶדָר הָרֵאשׁוֹן, וְשְׁלֹשִׁים שֶׁל אֶדָר הַשֵּׁנִי, שֶׁשְׁנַת עֶבּוֹר הִיְתָה, וְשְׁשָׁה עֶשֶׂר שָׁל נִיסוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּשְׁבֹּת הַמֶּן מִמְּחֻרַת". רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, שִׁבְעִים יוֹם אָכְלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַמֶּן אַחֲרֵי מִיתַתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, כִּיצַד, מֹשֶׁה מֵת בְּשִׁבְעָה בְּשִׁבְטֵי וְאָכְלוּ הַיְמִנּוּ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שָׁל שְׁבֻט, וְשְׁלֹשִׁים שֶׁל אֶדָר וְאוֹתָהּ שָׁנָה לֹא הִיְתָה מְעוּבָרַת, וְשְׁשָׁה עֶשֶׂר שָׁל נִיסוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) "וַיִּשְׁבֹּת הַמֶּן". רַבִּי אוֹמֵר, חֲמִישִׁים

וְאַרְבָּעָה שָׁנִים אָכְלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַמֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחַיֵּיו שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמֶּן, שֶׁאִין תִּלְמוּד לֹא מֵר אֶת הַמֶּן אָכְלוּ עַד בָּאָם אֶל קַצֵּה אַרְצָה כְּנָעוֹ, אֲלֵא אֱלוֹ אַרְבַּע עָשָׂר שָׁנָה אַחֵר מִיַּתְּנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְאֵלוֹ הוּ שָׁבַע שֶׁכִּבְשׁוּ וְשָׁבַע שֶׁחִלְקוּ. מִתָּה מְרִים נִסְתַּלְקָה הַבָּאָר, מִת אֶהְרֹן נִסְתַּלַּק עַמּוּד הָעֲנָן, וְחִזְרוּ שְׁנֵיהֶם בְּזָכוֹת מֹשֶׁה. מִת מֹשֶׁה נִסְתַּלְקוּ שְׁלֹשֶׁתָּן וְלֹא חִזְרוּ. וְהִצְרָעָה לֹא עָבְרָה עִמָּהֶן אֶת הַיַּרְדֵּן.

לו וְהַעֲמָר אֵינִי יוֹדֵעַ כִּמָּה הוּא, תִּלְמוּד לֹא מֵר וְהַעֲמָר עֲשִׁירִית הָאֵיפָה, וְכִמָּה הוּא עֲשִׁירִית הָאֵיפָה, אֶחָד מִשְׁבָּעָה רְבָעִים וְעוֹד, וְעוֹד זֶה אֵינִי יוֹדֵעַ כִּמָּה הוּא, אֶחָד מִשְׁבָּעָה בְּרַבִּיעִית.

פרק יז

א וַיִּסְעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר סִין, לְפִי שֶׁפָּרְשׁוּ יִשְׂרָאֵל מִדְבַּרֵי תוֹרָה בָּא עֲלֵיהֶן הַשּׁוֹנָא, שֶׁאִין הַשּׁוֹנָא בָּא אֶלָּא עַל חֲטָא וְעַל עֲבָרָה.

ב וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה. עָבְרוּ עַל שׁוֹרֵת הַדִּין, דָּרָךְ אַרְצָה אֲדָם כּוֹעֵס בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְאֵינֵנו נוֹתֵן עֵינָיו אֶלָּא בְּקֶטֶן, אֲבָל אֱלוֹ לֹא נִתְּנוּ עֵינֵם אֶלָּא בְּגֹדוֹל, לְכַד נֶאֱמַר וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה, וְלֹא עִם אֶהְרֹן, שֶׁהִיָּה אֶהְרֹן חֲבִיב עֲלֵיהֶם, שֶׁהִיָּה אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם. זֶה שֶׁאֶמַר הַפְּתוּב (מִשְׁלֵי יח, ו) "שִׁפְתַי כְּסִיל יִבְאוּ בְּרִיב", הִיו תּוֹבְעִין "מִי יִתֵּן מוֹתְנוּ בְּיַד ה'", (בְּמִדְבַר כ, ג) "וְלוֹ גִּוְעֵנוּ". מֵהוּ "לִפְנֵי ה'", מִשָּׁל לְבֹן מְלָכִים שֶׁלֹּא הִיָּה לוֹ תְּרִבּוּת, וְהִיָּה עוֹלָה לְפִתְלִים וְלֵאֵילָנוֹת כְּנֶגֶד אָבִיו, הוֹלֵךְ לְמִקּוֹם הַחַיּוֹת כְּדִי שְׁיִהָא אָבִיו מְצֻטְעָר, כִּד הִיו אֱלוֹ אוֹמְרִים, אָנוּ מִתִּים שְׁיִהָא מְצֻטְעָר עֲלֵינוּ, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁנִּשְׁבַּע לְאַבּוֹתֵינוּ לְתַת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ.

וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מֵה תְּרִיבוּן עִמָּדִי. אָמַר לָהֶם, כָּל זְמַן שֶׁאַתֶּם מְדִינִים עִמָּדִי אַתֶּם מְנַסִּים לְמִקּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר מֵה תִּנְסוּן אֶת ה'. דָּבָר אַחֵר, כָּל זְמַן שֶׁאַתֶּם מְדִינִים עִמִּי, הַמִּקּוֹם עוֹשֶׂה לָכֶם נִסִּים וּגְבוּרוֹת וְשָׁמִי מִתְּגַדֵּל.

ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם. וּבְמִקּוֹם אַחֵר מֵהוּ אוֹמַר (לְעִיל טו, כג) "וַיִּבְאוּ מִרְתָּה וְלֹא יָכְלוּ לְשַׁתֵּת מַיִם מִמֶּרָה", עַד כֵּן לֹא נִגַּע בְּהוֹן צְמָאוֹן, אֲבָל כֵּן נִגַּע בְּהוֹן

צמאון, (ויָרַב הָעַם עִם מֹשֶׁה) מִכָּאֵן הָיָה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, נִפְל בֵּיתָא וּוִי לָהּ לְכוּתָא, הֲשׂוּוּ בְהִמְתָּן לְגוּפֵן, מִכָּאֵן אָמְרוּ, בְּהִמְתָּו שֶׁל אָדָם הוּא חַיִּיו, אָדָם הִמְהַלֵּךְ בְּדַרְךָ אִם אֵין בְּהִמְתָּו עֲמוּ מְסִתְגִיף הוּא.

ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה וְגו'. לְהוֹדִיעַ שֶׁבַחֹו שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁלֹּא אָמַר הוֹאִיל וְהוֹן מַדְיָנִין עֲמִי אֵינִי מִבְקֵשׁ עֲלֵיהֶן רַחֲמִים, אֶלֶּא וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה', אָמַר לִפְנֵי הַמָּקוֹם, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, בִּינְךָ וּבֵינָם אָנִי הַרוּג, אַתָּה אֲמַרְתָּ אֶל תִּקְפִּיד כְּנִגְדּוֹ, שְׁנֹאֲמַר "כִּי תֹאמַר אֵלֵי שָׂאֵהוּ בְּחִיקָךְ", וְהִם בִּקְשׁוּ לְהַרְגֵנִי.

ה כֹּאן הַמָּקוֹם מִמִּידָּ וּמִשָּׁה מִגְבִּיָּה, וּבְמָקוֹם אַחֵר הַמָּקוֹם מִגְבִּיָּה וּמִשָּׁה מִמִּידָּ. כְּעִנְיָן שְׁנֹאֲמַר (להלן לב, י) "וַעֲתָה הַנִּיחָה לִּי", אַחֲרָיו מֵהוּ אוֹמֵר "וַיִּחַל מֹשֶׁה" וְגו'.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם. עֲבֹר עַל דְּבָרֵיהֶם. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, עֲבֹר מֵהֶם, שְׂאֵתָה מוֹצִיא לָהֶם אֶת הַמַּיִם. רַבִּי נַחֲמִיָּה אוֹמֵר, עֲבֹר עַל חֲטָא שְׁלֶהֶן. דְּבַר אַחֵר, עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְדַרְגָּשׁ לִיָּה יִמְלַל, וְקַח אֶתְךָ מִזְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל. לְעֵדוּת שֶׁלֹּא יִהְיוּ אוֹמְרִים מַעֲנִינּוֹת הֵיוּ שָׁם. וּמִטָּף אֲשֶׁר הַכִּיתָ. מִפְּנֵי הַתְּרַעְמוֹת. וְזֶה אֶחָד מִשְׁלֵשָׁה דְּבָרִים שֶׁהֵיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְּרַעֲמִין עֲלֵיהֶן וְהֵיוּ אוֹמְרִים מִיָּנִי פוֹרְעַנְיּוֹת הֵן, וְאֵלוּ הֵם, הַקְּטוּרָת וְהָאֲרוֹן וְהַמִּטָּה. אָמְרוּ, הַקְּטוּרָת הִזָּה שֶׁל פוֹרְעַנּוֹת, הַרְגָּה נִדְּב וְאֲבִיָּהוּא, שְׁנֹאֲמַר (ויקרא י, א) "וַיִּקְחוּ (שְׁנֵי) בְנֵי אֶהֱרֹן וְגו', לְכַף דָּעוּ שֶׁהוּא כִּפְרָה, שְׁנֹאֲמַר "וַיִּתֵּן אֶת הַקְּטוּרָת וַיִּכְפֹּר עַל הָעָם". הָאֲרוֹן אָמְרוּ שֶׁהוּא שֶׁל פוֹרְעַנּוֹת, הוּא הַכָּה אֶת עוֹזָה וְאֲנָשֵׁי בֵּית שְׁמֶשׁ, שְׁנֹאֲמַר (ש"ב ו, ז) "וַיִּחַר אֵף ה' בְּעֹזָה", וַכֹּתִיב (ש"א ו, יט) "וַיִּדָּף בְּאֲנָשֵׁי בֵּית שְׁמֶשׁ", לְפִיכָף דָּעוּ שֶׁהוּא שֶׁל בְּרַכָּה, שְׁנֹאֲמַר (ש"ב ו, יא) "וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן ה' בֵּית עֶבֶד אֲדוֹם גּוֹ' וַיִּבְרָךְ ה' אֶת עֶבֶד אֲדוֹם". אָמְרוּ, הַמִּטָּה הִזָּה שֶׁל סַנְפִּירִינוֹן הוּא הַבִּיא עֶשֶׂר מַכּוֹת עַל הַמְּצָרִים וְעֶשֶׂר עַל הַיָּם, לְפִיכָף דָּעוּ שֶׁהוּא שֶׁל נְסִים. וּמִטָּף אֲשֶׁר הַכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר, מִפְּנֵי הַתְּרַעְמוֹת.

אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ, כָּל הַמְּנַהִיג אֶת חֲבֵרוֹ בְּדַבַּר מַצָּוָה מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כָּאֵלוּ עֲשָׂאוּ, שְׁנֹאֲמַר וּמִטָּף אֲשֶׁר הַכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר, וְכִי מֹשֶׁה הַכָּה, וְהִלֵּא אֶהֱרֹן הַכָּה, אֶלֶּא לוֹמַר לָךְ שֶׁכָּל הַמְּנַהִיג אֶת חֲבֵרוֹ לְדַבַּר מַצָּוָה מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כָּאֵלוּ עֲשָׂאוּ.

ו הַנְּנִי עֲמַד לְפָנֶיךָ (כְּתוּב בַּפְּסוּק וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם).

אָמַר לִיָּה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא רוּשָׁם רַגְלֵי אָדָם שָׁם אָנִי לְפָנֶיךָ. וְהַכִּיתָ בַּצּוּר. מִכָּאֵן הָיָה רַבִּי יוֹסִי בֶן זִמְרָא אוֹמֵר, הַמִּטָּה הִזָּה שֶׁל סַנְפִּירִינוֹן הוּא, שְׁנֹאֲמַר וְהַכִּיתָ בַּצּוּר, עַל הַצּוּר אֵינּוּ אוֹמֵר אֶלֶּא וְהַכִּיתָ בַּצּוּר.

ז-ח ויקרא שם המקום מסה ומריבה, רבי יהושע אומר, משה קראו מסה ומריבה, שנאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה. רבי אלעזר המודעי אומר, הקדוש ברוך הוא קראו מסה ומריבה, שנאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה. מפאן לבית דין הגדול שהוא קרוי מקום.

על ריב בני ישראל. רבי יהושע אומר, אמרו ישראל, אם הוא רבון כל העולמים כשם שהוא רבון עלינו נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו. רבי אלעזר אומר, אמרו, אם מספיק לנו את צרכינו נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו, לכך נאמר על ריב בני ישראל.

כתיב "לץ תפה ופתי יערים", "לץ תפה", זה עמלק. "ופתי יערים" זה יתרו, בשעה שבא עמלק להלחם עם ישראל מה כתיב, ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. על ידי שרפו ידיהם מן התורה ומן המצוות, שהכתוב אומר ויקרא שם המקום מסה ומריבה, התחיל הקדוש ברוך הוא צנח על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה'. אמר רבי לוי, למה היו ישראל דומין, לאחד שהיה לו בן והרביהו על כתפו והיה מוליכו בשוק והיה הבן רואה דבר של חפץ ואומר לאביו, קח לי והוא לוקח לו, פעם ראשונה ושנייה ושלישית, ראה הבן אדם אחד אמר ליה, ראת את אבא, אמר לו, שוטה, אתה רוכב על כתפי וכל מה שאתה מבקש אני לוקח לך, ואת אומר לזה ראת את אבי, מה עשה אביו, השליכו מעל כתפו, בא קלב ונשכו. כך כשנצאו ישראל ממצרים הקיפם הקדוש ברוך הוא בשבעה ענני כבוד, שנאמר (דברים לב, י) "יסבבנהו יבוננהו". בקשו מן, נתן להם. כיון שנתן להם כל צרכיהם התחילו מהרהרים ואומרים היש ה' בקרבנו. אמר להם הקדוש ברוך הוא, הרהרתם עלי, חייכם שאני מודיע לכם, הרי הקלב בא ונושך אתכם, ואי זה, זה עמלק, שנאמר ויבא עמלק.

פרח כהדיון זחלא. דבר אחר, עמלק. "עם לק", שבא ללוק דמן של ישראל כקלב. רבי שמעון בן הלפתא אומר, למה היה עמלק דומה, לזבוב שהוא להוט אחר המפה, כך היה עמלק להוט אחר ישראל. משל למלך שהיה לו כרם והקיפו גדר והושיב בו המלך קלב נושך, אמר המלך, כל מי שיבא ויפרץ הגדר ינשכנו הקלב, ובא בנו של מלך ופרץ הגדר ונשכו הקלב, כל זמן שהיה המלך מבקש להזכיר חטא של בנו שעשה הוא אומר לו, זכור את שנשכך הקלב. כך כל זמן שהקדוש ברוך הוא מבקש להזכיר חטא של ישראל מה שעשו ברפידים, שאמרו היש ה' בקרבנו, הוא אומר להם (דברים כה, יז) "זכור את אשר עשה לך עמלק".

רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנו, רבי יהודה אומר, אמרו ישראל, אם רבון הוא על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו. ורבי נחמיה אומר, אם מספיק הוא לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה ואין המדינה

חסרה כלום נעבדנו, ואם לאו נמרוד בו. ורפנו אמריו, אם מסיחין אנו בלבבנו והוא יודע מה אנו מסיחין נעבדנו ואם לאו נמרוד בו. רבי ברכיה בשם רבי לוי, בלבם היו מסיחין, והקדוש ברוך הוא נותן להם שאלתם, מה טעם, "וינסו אל בלבבם", מה פתיב תמן (שם, כט) "ויאכלו וישבעו מאד".

ויבא עמלק. רבי יהושע ורבי חסמא אומר, המקרא הזה סתום ומפורש על ידי איוב, (איוב ח, יא) "היגאה גמא בלא בצה" וגו', וכי אפשר לגומא זה להתגדל בלא בצה ובלא מים, וכי אפשר לאחו זה להיות בלא מים, כך אי אפשר לישראל להיות אלא אם כן עוסקין בתורה, ולפי שפרשו מדברי תורה לכך בא השווא עליהן, שאין השווא בא אלא על חטא ועל עברה, לכך נאמר ויבא עמלק.

רבי אלעזר המודעי אומר, ויבא, לפי שהיה עמלק נכנס תחת פני הענן וגונב נפשות מישראל והורגו, שנאמר (דברים כה, יח) "אשר קרף בדרד" וגו'. ואחרים אומרים, "ולא ירא אלהים", אלו ישראל שלא היו בידין מצות.

רבי אליעזר אומר, ויבא עמלק, שבא בגלוי פנים לפי שכל הבאות שבא לא בא אלא במטמוניות, שנאמר (שם) "אשר קרף בדרד", אבל ביאה זו לא בא אלא בגלוי פנים. רבי יוסי בן חלפתא אומר, ויבא עמלק, שבא בעצה, מלמד שכנס עמלק את כל אומות העולם ואמר להם, בואו וסיעוני על ישראל, אמרו, אין אנו יכולין לעמוד כנגדו, שהרי פרעה עמד כנגדו וטבעו הוא וחילו בים סוף, שנאמר "ונער פרעה וחילו" והיאך אנו יכולין לעמוד כנגדו. אמר להם, אני אתן לכם עצה מה תעשו, אם ינצחונו ברחו לכם, ואם לאו בואו וסיעוני על ישראל, לכך נאמר ויבא עמלק, שבא בעצה.

רבי יהודה הנשיא אומר, חמשה עממין פסע עמלק וביא ועשה מלחמה עם ישראל, שנאמר ויבא עמלק, וכתוב (במדבר יג, כט) "עמלק יושב בארץ הנגב", שהיה לפניו מכולו. רבי נתן אומר, לא בא עמלק אלא מהררי הר שער, ארבע מאות פרסה פסע עמלק וביא ועשה מלחמה עם ישראל.

אחרים אומרים, ויבא עמלק יבוא כפוי טובה ויפרע מישראל שהיו כפויי טובה. פתיב (דבה"ב כד, כו) "ואלה המתקשרים עליו זבד בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית" יבואו אלה כפויי טובה ויפרעו מיואש כפוי טובה, שנאמר "ולא זכר יואש המלך החסד [אשר עשה] יהודע אביו". מאי עונשו של דבר, (שם, כג) "ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם ויבאו אל יהודה וירושלים וישחיתו את כל שרי העם מעם וכל שללם שלחו [למלך דרמשק]", וכתוב, (שם, כד) "והי נתן בידם חיל לרב מאד", מפני מה, (שם) "כי עזבו את ה' [אלהי אבותיהם] ואת יואש עשו שפטים", אל תקרי שפטים אלא שפוטטים. וכי מה שפוטטים עשו, כי אמרו,

העמידו עליו בריונות קשים אשר לא ידעו אשה מימיהם וענו אתו במשכב זכור, כענין שנאמר "וענה גאון ישראל", (דבהי"ב שם, כה) "ובלקתם ממנו כי עזבו אותו [במחליים] רבים התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהודע הכהו ויהרגהו על מטתו וימת".

רמז רסג וילחם עם ישראל ברפידם. אמר רבי חנינא, הדבר הזה שאלתי את רבי אלעזר שהיה יושב במתיבתא רבה, מהו רפידם. אמר ליה, כמשמעו, ועוד אמר רבי חנינא, שאלתי את רבי אלעזר, מה ראו ישראל לפדות פטרי חמורים ולא לפדות פטרי סוסים ולא פטרי גמלים. אמר ליה, גזרת המלך היא, [ועוד] שלא היו בידן של ישראל אלא חמורים בלבד באותה שעה לפי שאין כל אחד מישראל שלא עלו בידו תשעים חמורים טעונים כסף וזהב.

אחרים אומרים, אין רפידם אלא רפיון ידים, לפי שרפו ידיהם מדברי תורה לכך בא השונא עליהם, לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה, שנאמר "ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה' וכל ישראל עמו", ומה הוא עונשו של דבר, (שם, ב) "ויהי בשנה החמישית [למלך] רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים" וגו' "ויקח את אצרות בית ה'". וזו היא אחד משלושה דברים שחזרו למקומו, (א) גלות יהודה חזרה למקומה, שנאמר (יהושע כד, ב) "בעבר הנקה ישובו אבותיכם, וכתיב (עזרא ה, יב) "וביתך דנה סתרה ועמה הגלי לבבל". (ב) כתב שמים חזר למקומו, שנאמר (משלי כג, ה) "התעייף עיניך בו ואיננו". (ג) כסף מצרים חזר למקומו.

ט רמז רסד ויאמר משה ליהושע בחר לנו אנשים. מפאן שהיה משה עושה אותו כמותו. למדו כל העולם ממושה דרך ארץ שלא אמר ליהושע "בחר לי אנשים" אלא בחר לנו אנשים, מפאן שעשאו כמותו. ומנין שיהא כבוד חברו של אדם חביב עליו כמורא רבו, שנאמר "ויאמר אהרן אל משה בי אדני", והלא אחיו היה וגדול ממנו, ומה תלמוד לומר "בי אדני", עשאו כרבו. ומנין שיהא כבוד רבו של אדם חביב עליו כמורא שמים, שנאמר (שם יא, כח) "ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם", אמר לו, רבנו משה, כשם שהמקום כלאם כד אתה כלאם. וכן אתה מוצא בגיחזי בשעה שאמר לו אלישע "חגר מתניף וקח משענתי בידך" וגו' [שרי] למסתמך על מקלו והלך, אמרו לו, להיכן אתה הולך גיחזי, אמר להם, להחיות את המת. אמרו לו, וכי אתה יכול להחיות את המת והלא הקדוש ברוך הוא ממית ומחיה, שנאמר (ש"א ב, ו) "ה' ממית ומחיה". אמר להם, אף רבי ממית ומחיה.

בחר לנו. רבי יהושע אומר, אנשים, גבורים, רבי אלעזר המודעי אומר, בחר לנו יראי חטא. וצא הלחם בעמלק. אמר רבי יהושע, אמר לו משה, יהושע, צא מתחת

הענו והלחם בעמלק, רבי אלעזר המודעי אומר, אמר לו, יהושע, ראשך למה אתה משמר, לא לכתר, צא מתחת הענו והלחם בעמלק.

מחר אנכי נצב על ראש הגבעה, מחר נהא מעותדים ועומדים, על ראש הגבעה, כמשמעו, דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר, מחר נגזור תענית ונהא מעותדים על מעשה אבות, ראש, אלו מעשה אבות, הגבעה, אלו מעשה אמהות. ומטה האלהים בידי, אמר משה לפני המקום, רבונו של עולם במטה הזה הוצאת את ישראל ממצרים, במטה הזה קרעת את היס, במטה הזה עשית נסים וגבורות, במטה הזה תעשה להם נסים וגבורות בשעה הזאת.

ויאמר משה אל יהושע. ולמה אמר ליהושע, מפני שבא משבטו של יוסף. כתיב (עובדיה א, יח) "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש", תצא להבה מבית יוסף ותאכל קש של בית עשו, זה יהושע שהרג עמלק.

רבי פנחס בשם רבי שמואל בר נחמן, מסורת אגדה היא, בידי בניה של רחל עשו נופל, דכתיב (ירמיה מט, כ) "אם לא יסתבום צעירי הצאן", ולמה קוראם כך, שהן קטנים של שבטים. וכתיב (בראשית ל, כה) "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף", וכתיב (במדבר כד, יט) "וירד מיצקב והאביד שריד מעיר". זה כתיב בו קטן, "הנה קטן נתתיך בגוים", וזה כתיב בו נער, (בראשית לו, ב) "והוא נער את בני בלחה". זה גדל בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהו, וזה גדל בין שני רשעים ולא למד ממעשיהו. זה חס על כבוד קונו, וזה בזה על כבוד קונו. זה כתיב בו "ולא ירא אלהים" וזה כתיב בו (בראשית מב, יח) "את האלהים אני ירא". בא זה ויפל בידי זה.

הנה אנכי נצב. מכאן שהצדיקים משכימין לצרכי צבור. אנכי נצב, בתפלה, נכמה דהוא אמר] (להלן לד, ה) "ויתיצב עמו שם". על ראש. אני מזכיר זכות אבות, שנאמר "כי מראש צרים אראנו". הגבעה. אני מזכיר זכות אמהות שנאמר (שם) "ומגבעות אשורנו". ומטה האלהים בידי. שיש בו שבעים שמות. אמר יהושע, כמה גדולים יש כאן בדור הזה, אהרן וחור ושבעים זקנים, ולא צנה משה אלא לי, לא על חנם צוני אלא שראה שנופל בידי מיד ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק.

ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה. מכאן לשלשה שצריכין לירד לפני התבה, שליח צבור ושנים מסייעין.

ויעש יהושע כאשר וגו', מה שנתפקד ולא עבר על גזרת משה. ומשה אהרן וחור עלו. לענין שאמרנו, להזכיר מעשה אבות ומעשה אמהות.

יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה. וְכִי יָדִיו שָׁל מֹשֶׁה מִגְּבֻרֹת אֶת יִשְׂרָאֵל אוּ יָדָיו שׁוֹבְרוֹת אֶת עַמְלֶק, אֲלֵא כָּל זְמַן שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מִגְּבִיף אֶת יָדָיו כְּלָפִי מַעֲלָה הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְסֻתְּפָלִין בּוֹ וּמֵאֲמִינִים בְּמִי שֶׁשָּׁפַקְד אֶת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְהַמְּקוֹם עוֹשֶׂה לָהֶם נְסִים וּגְבוּרוֹת.

+4(רמזו רסה) פִּיּוּצָא בּוֹ (במדבר כא, ח) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲשֵׂה לָךְ שֶׁרָף", וְכִי הִנְחֵשׁ מִמִּית וּמְחִיָּה, אֲלֵא הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְסֻתְּפָלִים בּוֹ וּמֵאֲמִינִים בְּמִי שֶׁשָּׁפַקְד אֶת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְהַמְּקוֹם שׁוֹלַח לָהֶן רְפוּאוֹת. פִּיּוּצָא בּוֹ (לעיל יב, יג) "וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאוֹת", וְכִי מָה הַדָּם מְהִנֶּה לְמִלְאָף אוּ מָה מְהִנֶּה לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל, אֲלֵא כָּל זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נוֹתְנִים מִן הַדָּם עַל פְּתִיחֵיהֶן הַמְּקוֹם נִגְלָה וְחָס עֲלֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר "וּפְסַח ה' עַל הַפֶּתַח". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר וְגַבֵּר יִשְׂרָאֵל אוּ מָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר וְגַבֵּר עַמְלֶק, אֲלֵא כָּל זְמַן שֶׁהָיָה מִגְּבִיף יָדָיו כְּלָפִי מַעֲלָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא זוֹכֵר אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁעֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לְהַגְבִּיר בְּדַבְּרֵי תוֹרָה שֶׁהֵן עֲתִידִין לְהַנְתִּין עַל יָדָיו וְכִשְׁהוּא מִמִּידָ אֶת יָדָיו עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לְהַמִּידָ בְּדַבְּרֵי תוֹרָה.

יב וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבָדִים. אָמַר רַבִּי, בְּשַׁעָה שֶׁהַצְּבוּר בָּצַעַר יְחִיד הַפּוֹרֵשׁ מִן הַצְּבוּר שְׁנֵי מִלְאָכֵי הַשָּׂרֵת הַמְּלוּיִן לוֹ לְאָדָם מִנִּיחִין יָדֵיהֶן עַל רֵאשׁוֹ וְאוֹמְרִים, פְּלוּנֵי שֶׁפִּירֵשׁ מִן הַצְּבוּר אֵל יִרְאָה בְּנִחְמַת צְבוּר, וְכָל הַמְּצַטְעַר עִם הַצְּבוּר זוֹכֵה וְרוֹאָה בְּנִחְמַת צְבוּר, שֶׁכֵּן מְצִינּוּ בְּמֹשֶׁה רַבְּנּוֹ שֶׁצַּעַר עֲצָמוֹ עִם הַצְּבוּר, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ אָבוֹן, וְכִי לֹא הָיָה לוֹ לְמֹשֶׁה כֶּר אוּ כֶסֶת לִישֵׁב עֲלֵיהֶן, אֲלֵא כִּף אָמַר מֹשֶׁה, הוֹאִיל וַיִּשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין בָּצַעַר, אֵף אֲנִי אֶהְיֶה עִמָּהֶן בָּצַעַר. שֶׁמָּא יֹאמֵר אָדָם מִי מַעֲיֵד בִּי, אֲבָנֵי בֵיתוֹ שֶׁל אָדָם מַעֲיֵדִין בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (חבִּקוֹק ב, יא) "כִּי אָבוֹן מִקִּיר תִּזְעַק". רַב שִׁילָא אוֹמֵר, שְׁנֵי מִלְאָכִים הַמְּלוּיִן לְאָדָם מַעֲיֵדִים בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי מִלְאָכָיו יִצְנֶה לָךְ" וְגו'. רַבִּי חֲזִיא אָמַר נִשְׁמַתוֹ שֶׁל אָדָם מַעֲיֵדָה בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ז, ה) "מִשְׁכַּבְּתָּ חִיקָף שְׁמֹר פְּתִיחֵי פִידָ". וְחֻכְמִים אוֹמְרִים אֲבָרִיו שֶׁל אָדָם מַעֲיֵדִין בּוֹ", שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה יג, ט) "אַתֶּם עַדֵי נְאֻם ה'".

וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבָדִים. מִכַּאֲן שֶׁלֹּא יִשְׁהָה אָדָם בְּמִצּוֹת, אֵילוּלֵי שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנוּ אַנְשִׁים לֹא הָיָה מְצַטְעַר, כִּף אָמַרוּ, יָקָרוּ יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שֶׁעָה כְּאָדָם שֶׁתְּלוּיִין בְּיָדָיו שְׁנֵי כְּדִים מִים. וְאַהֲרֹן וְחֹרֵר תִּמְכּוּ בְּיָדָיו, שֶׁהָיָה מַעֲלֹן וּמוֹרִידֵן. וַיְהִי יָדָיו אָמוּנָה. מִגִּיד שֶׁהָיוּ בְּתַעֲנִית, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַמוֹדְעֵי אוֹמֵר, יָקָר חֲטָא עַל יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שֶׁעָה וְלֹא הָיָה יָכוֹל לַעֲמוֹד בּוֹ, מָה עָשָׂה, הַפְּנָה אֶל מַעֲשֵׂה אֲבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקְחוּ אָבוֹן, אֵלוֹ מַעֲשֵׂה אֲבוֹת. וַיִּשָּׁב עֲלֵיהֶן, אֵלוֹ מַעֲשֵׂה אֲמָהוֹת, וְאַהֲרֹן וְחֹרֵר וְגו', מָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר אֶחָד אֶחָד, אֲלֵא שֶׁהָיָה אֶהֲרֹן מְזַכֵּיר מַעֲשֵׂה לוֹי, וְחֹרֵר מַעֲשֵׂה יְהוּדָה.

מכאן אמרו, אין פוחתין משלושה בני אדם העוברין לפני התבה.

ויהי ידיו אמונה. בגדו אחת, שלא קבל בה מישראל כלום, ובגדו אחרת אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, על ידי הוצאת ישראל ממצרים, ועל ידי קרעת להם את היים, ועל ידי עשית להם נסים וגבורות, וכן על ידי תעשה להם נסים וגבורות בשעה הזאת. עד בא השמש. לפי שלמדנו על מלכות פולן שאין עושין מלחמה אלא עד שש שעות, אבל מלכות חייבת זו עושה מלחמה מבקר עד ערב.

ואהרן וחור תמכו בידיו. מכאן אתה למד ששליח צבור אסור להתפלל אם אין שנים עומדים אחד מימינו ואחד משמאלו. אמרו, ישראל יצאו חוץ לאהליהם ויראו את משה פורע על ברקיו, והם פורעו על ברביהם. ונופל על פניו ארצה, והו נופליו על פניהו ארצה. פשם ששליח צבור מתפלל כך העם עונים.

ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. וכי עד אותו יום לא בא השמש. אלא מכאן שעמדה לו השמש, זהו שאמר הכתוב "יום ליום יביע אמר", זה יומו של משה שבשר יומו של יהושע, אמר, יהי רצון שתעמוד לך חמה פשם שעמדה לי, לכך נאמר (להלן פסוק יד) ושים באזני יהושע.

יג ויחלש יהושע. רבי יהושע אומר, גרד וחתך ראשי גבורים שעמו העומדים בשורות המלחמה, רבי אלעזר המודעי אומר, בו לשון נוטריקון, ויחל ויזע וישבר, עמלק, כמשמעו. ואת, אלו אשתו ובניו, עמו, אלו חילות שעמו. וכשהוא אומר ואת, אלו חילים שעם בניו. לפי חרב. רבי אומר, לא נוולם אלא דנום ברחמים, רבי אלעזר אומר, לפי חרב, למה נאמר, למדנו שהמלחמה הזאת לא היתה אלא על פי הגבורה. אחרים אומרים נתקיים עליהם המקרא הזה, (יחזקאל לה, ו) "לכן חי אני נאם ה' (צבאות) [אלהים] כי לדם אעשה ודם ירדף".

ויחלש יהושע. רבותינו אומרים, הפיל עליהו גורלות, כמה דאת אמר מטילין חלשים על המנות. ארבע שמות נקראו לגורל חלש, פור, גורל, חבל, ובכולן לקו בני עשו. בחלש לקה עמלק, שנאמר ויחלש יהושע. בגורל ובפור לקה המן, שנאמר (אסתר ג, ז) "הפיל פור הוא הגורל". בחבל עתיד ללקות מלכות רביעית, שנאמר "חבלי יולדה יבאו לו".

יד-טו ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר. זקנים הראשונים אומרים, כך מדה מהלכת על פני כל הדורות, שוט שישאל לוקין בו סופו ללקות. ולמד כל אדם דרך ארץ מעמלק שבא להזיק ישראל ואבדו הקדוש ברוך הוא מחיי העולם הזה והעולם הבא, שנאמר כי מחה אמה, וכן פרעה שבא להזיק את

ישראל טבעו המקום בים סוף, שנאמר (תהלים קלו, טו) "ונער פרעה וחילו". וכן כל אומה ומלכות שבא להזיק את ישראל בו בדין דגן. לעולם אמרו, במדה שאדם מודד בה מודדין לו, שנאמר "כי בדבר אשר זדו עליהם".

שלחה להם אסתר לחכמים, כתבונני בספר, שלחו לה (משלי כב, כ) "הלא כתבת לי לך שלישים" ולא רבעים, עד שמצאו מקרא בתורה כתב זאת זכרון בספר, זאת, מה שכתוב פאן, ובמשנה תורה, זכרון, מה שכתוב בנביאים, בספר, מה שכתוב במגילה, דברי רבי אלעזר המודעי. רבי אומר, כתב זאת מה שכתוב פאן, זכרון, מה שכתוב במשנה תורה, בספר, מה שכתוב בנביאים.

קראה על פה לא יצא, אתנא זכירה זכירה, כתיב הכא, (אסתר ח, כח) "והימים האלה נזכרים", וכתוב התיב כתב זאת זכרון בספר, מה להלן בספר אף פאן בספר. וממאי דקריאה היא, דלמא עיוני בעלמא. לא סלקא דעתך, דתנא "זכור", יכול בלב, כשהוא אומר (שם, יט) "לא תשכח" הרי שכחת לב אמור, ומה אני מקיים "זכור", בפה.

רמז רסו ושים באזני יהושע, מגיד שבאותו היום נמשח יהושע דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר, זה אחד מארבע צדיקים שניתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו. משה ניתן לו רמז ולא חש. יעקב ניתן לו רמז ולא חש. דוד ומרדכי ניתן להם רמז וחשו. משה מנין, ושים באזני יהושע, אמר לו יהושע מנחיל את ישראל הארץ, ובסוף הנה עומד ומתחנן, שנאמר (דברים ג, כג) "ואתחנן אל ה'". יעקב ניתן לו רמז ולא חש, שנאמר (בראשית כח, טו) "והנה אנכי עמד ושמרתיך בכל אשר תלך", ובסוף הנה ירא ומתפחד, שנאמר "ויירא יעקב מאד", אדם שהבטיחו המקום הנה מתפחד, אלא שאמר שפא יגרם החטא. דוד ניתן לו רמז וחש, שנאמר (שם יז, לו) "גם את הארי גם הדוב הפה עבדך", אמר דוד וכי מה אני ספון שהפיתי חיות רעות הללו, אלא אמר שפא דבר עתיד לארע את ישראל והו עתידין להנצל על ידי. מרדכי ניתן לו רמז וחש, שנאמר (אסתר ב, יא) "ויבכל יום ויום מרדכי מתהלך", אלא אמר מרדכי וכי אפשר לחסידה זו שתנשא לרשע ערל הזה, אלא שפא עתיד לארע את ישראל דבר והו עתידין להנצל על ידה.

כי מחה אמה, מחה, בעולם הזה, אמה, לעולם הבא. זכר, זה המן. עמלק, כמשמעו. דבר אחר מחה, לו ולכל תולדותיו (ולכל דורותיו). אמה, לו ולכל משפחתו דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר, זכר, אגג. עמלק, כמשמעו. מחה, לו ולכל (דורותיו) [תולדותיו]. אמה, לו ולכל הדור ההוא. מתחת השמים, שלא יהא נין ונכד לעמלק תחת השמים. רבי יהושע אומר כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת פני אביהם שבשמים, אמר משה רבנו של עולם, הרי רשע

זֶה בָּא לְאָבֵד אֶת בְּנֵיךָ מִתַּחַת כְּנֶפֶיךָ, סֵפֶר תּוֹרָה (שְׁנֵיתָה) [שְׁתֵּיתָן] לָהֶם מִי יִקְרָא בּוֹ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, כְּשֶׁבָא עֲמֶלֶק לְהִזִּיק לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל מִתַּחַת כְּנֶפֶי אֲבֵיהֶם שְׁבַשְׁמִים, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, בְּנֵיךָ שְׂאֵתָה עֲתִיד לִפְזֹרן לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם, שְׁנֵאָמַר "כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פָּרַשְׁתִּי אֶתְכֶם", רִשָּׁע זֶה בָּא לְאָבֵד אוֹתָם מִתַּחַת כְּנֶפֶיךָ, סֵפֶר תּוֹרָה (שְׁנֵיתָה) [שְׁתֵּיתָן] לְבְנֵיךָ מִי יִקְרָא בּוֹ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר אֵימָתִי יֵאָבֵד שְׁמֵם שֶׁל אֱלֹהִים, בְּשַׁעַת שֶׁתַּעֲקֹר עֲבוֹדַת אֱלִילִים וְעוֹבְדֵיהֶם, וְיִהְיֶה הַמָּקוֹם יָחִיד בְּעוֹלָם, וְיִתְהַא מְלָכוּתוֹ לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה (שֵׁם יד, ג) "וַיִּצָּא ה' וְנִלְחַם" וְגו', (שֵׁם ט) "וְהָיָה ה' לְמִלְחָה", וְאָמַר (אֵיכָה ג, טו) "תִּרְדֹּף בְּאֵף וְתִשְׁמִידִם" וְגו'. רַבִּי נֵתָן אָמַר, לֹא בָּא הָמָן אֶלָּא זָכַר לְדוֹרוֹת, שְׁנֵאָמַר "וַיִּמֵּי הַפּוֹרִים הָאֵלֶּה" וְגו'.

רמז רסז וַיְבֹן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ וְגו'. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַמוֹדְעִי אָמַר, אָמַר מֹשֶׁה, הֵינִס הַזֶּה שְׁעֵשָׂה הַמָּקוֹם בְּגִינוֹ עֲשָׂאוֹ, וְכֵן אֵתָה מוֹצֵא שְׁכָל זְמַן שִׁישְׂרָאֵל בְּנִס כְּבִיכּוֹל הֵינִס לִפְנֵיו, שְׁנֵאָמַר ה' נָסִי, צָרָה לְיִשְׂרָאֵל, כְּאִילוֹ צָרָה לִפְנֵיו, שְׁנֵאָמַר (ישעיה סג, ט) "בְּכָל צָרְתָם לוֹ צָר", שְׁמַחָה לְיִשְׂרָאֵל שְׁמַחָה לִפְנֵיו, שְׁנֵאָמַר "כִּי שְׂמַחְתִּי בִישׁוּעָתְךָ".

כְּתוּב אַחַד אָמַר, (דְּבָרִים כה, יט) "תִּמְחָה אֶת זָכַר עֲמֶלֶק", וְכְתוּב אַחַד אָמַר, מַחָה אֶמְחָה אֶת זָכַר עֲמֶלֶק, עַד שֶׁלֹּא פָּשַׁט יָדוֹ בְּכֶסֶף, "תִּמְחָה אֶת זָכַר עֲמֶלֶק", וּמִשְׁפָּשֵׁט יָדוֹ בְּכֶסֶף, כִּי מַחָה אֶמְחָה אֶת זָכַר עֲמֶלֶק. וְכִי בִּשְׂרָן וְנָדָם יֵשׁ בּוֹ כַּח לִפְשֵׁט יָדוֹ בְּכֶסֶף שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶלָּא עַל יְדֵי שֶׁהוּא עֲתִיד לְהַחְרִיב אֶת יְרוּשָׁלַיִם, דְּכְתִיב (ירמיה ג, יז) "בַּעַת הַהִיא יִקְרָאוּ לִירוּשָׁלַם כֶּסֶף הַיָּם", לְפִיכָךְ מַחָה אֶמְחָה אֶת זָכַר עֲמֶלֶק.

טז וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כֶּסֶף יֵה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר, לְכַשְׁיֵשֵׁב הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל כֶּסֶף מְלָכוּתוֹ וְיִתְהַא הַמְּמִשְׁלָה שְׁלוֹ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה מְלַחְמָה לֵה' בְּעֲמֶלֶק. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, נִשְׁבַּע הַמָּקוֹם בְּכֶסֶף כְּבוֹד שְׁלוֹ אִם מְנִיחַ אֲנִי נִין וְנִכְד לְעֲמֶלֶק (מִפְּרִיס) תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם, שֶׁלֹּא יְהוּ אוֹמְרִים, גָּמַל זֶה שֶׁל עֲמֶלֶק, רַחֵל זֶה שֶׁל עֲמֶלֶק. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, נִשְׁבַּע הַמָּקוֹם בְּכֶסֶף שֶׁאִם יָבֵא אַחַד מְכַל אוֹמוֹת הָעוֹלָם לְהַתְגַּיֵּיר שִׁיקְבְּלוֹ אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל, וּמִבֵּיתוֹ שֶׁל עֲמֶלֶק לֹא יִקְבְּלוּ אוֹתוֹ, שְׁנֵאָמַר (ש"ב א, יג) "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵי מַזָּה אֵתָה וַיֹּאמֶר בֶּן אִישׁ גֵּר עֲמֶלֶקִי אֲנִי". נִזְכָּר דָּוִד בְּאוֹתָהּ שְׁעָה שְׁנֵאָמַר לְמֹשֶׁה רְבֵנוּ אִם יָבֵא אַחַד מְכַל אוֹמוֹת הָעוֹלָם שִׁיקְבְּלוּ, וּמִבֵּיתוֹ שֶׁל עֲמֶלֶק לֹא יִקְבְּלוּ אוֹתוֹ, (שֵׁם טז) "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים דְּמָךְ עַל רֹאשְׁךָ כִּי פִיךָ עָנָה בְּךָ", לְכַךְ נֵאָמַר מִדֶּר דֶּר, אָמַר רַבִּי יִצְחָק, דּוֹאֵג הָאֲדוּמִי הָיָה, "דְּמִיךָ" כְּתִיב, אָמַר לוֹ, הַרְבֵּה דְמִים שְׁפַכְתָּ בְּנוֹב עִיר הַכְּהֻנִים.

דָּבַר אַחַר, מִדֶּר, חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, וּמִדֶּר, חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אָמַר, מִדּוֹרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וּמִדּוֹרוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל. רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר, מִדּוֹרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה דוֹרוֹת, שְׁנַאֲמַר "יִירָאוּךָ עִם שְׁמֵשׁ וְלִפְנֵי גֵרַח דוֹר דוֹרִים".

רמז רסח תִּנְיָא רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, שְׁלֹשׁ מִצְוֹת נִצְטוּי יִשְׂרָאֵל בְּכַנִּיסְתָּן לְאַרְצָא, לְהַעֲמִיד לָהֶם מְלָךְ, וּלְהַכְרִית זָרְעוֹ שֶׁל עַמְלֵק, וּלְבַנוֹת לָהֶם בֵּית הַבְּחִירָה, וְאֵינִי יוֹדֵעַ אִיזוֹ תַּחֲלָה, כִּשְׁהוּא אָמַר כִּי יָד עַל כֶּסֶף זֶה מְלַחֲמָה לְה' בְּעַמְלֵק הָיוּ אָמַר לְהַעֲמִיד לָהֶם מְלָךְ תַּחֲלָה, וְאֵין כֶּסֶף אֶלָּא מְלָךְ, שְׁנַאֲמַר (דְּבַחִי"א כט, כג) "וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כֶּסֶף ה'", וְעַדִּין אֵינִי יוֹדֵעַ אִם לְהַכְרִית זָרְעוֹ שֶׁל עַמְלֵק תַּחֲלָה אִם לְבַנוֹת לָהֶם בֵּית הַבְּחִירָה תַּחֲלָה. כִּשְׁהוּא אָמַר "וְהֵנִיחַ לְכֶם מִכָּל אִיבֵיכֶם מִסָּבִיב וַיִּשְׁבַּתֶּם בְּטַח וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשִׁכּוֹן שְׁמוֹ שָׁם", הֵיא לְמַדְתָּ לְהַכְרִית זָרְעוֹ שֶׁל עַמְלֵק תַּחֲלָה, וְכֵן בְּדוֹד הוּא אָמַר (ש"ב ז, א ב) "וַיְהִי כִּי יֵשֶׁב הַמְּלָךְ (דוֹד) בְּבֵיתוֹ וְה' הֵנִיחַ לוֹ מִסָּבִיב וְגו' וַיֹּאמֶר הַמְּלָךְ אֶל נָתָן הַנָּבִיא רְאֵה נָא אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וְאֶרְוֹן הָאֱלֹהִים יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ הִירִיעָה".

מִדֶּר דֶּר. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִדֶּר דֶּר אֲנָא בְּתַרְיָה לְדַרְי דָּרִין, מִדּוֹרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לְדוֹרוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל, לְדוֹרוֹ שֶׁל מְרַדְכִי וְאַסְתֵּר. רַבִּי בְּרַכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי אַבָּא בַר כְּהֵנָא, כָּל זְמוֹן שֶׁזָּרְעוֹ שֶׁל עַמְלֵק קָיָם בְּעוֹלָם כְּבִיכּוֹל כְּאֵלוֹ כְּנָף מְכַסֶּה אֶת הַפְּנִים, אֲבָד זָרַע שֶׁל עַמְלֵק מִן הָעוֹלָם נִיטְלָה הַכְּנָף, שְׁנַאֲמַר "וְלֹא יִכְנַף עוֹד (אֶת) מוֹרִיד". רַבִּי לׁוֹי בְּשֵׁם רַבִּי חֲמַא בַר חֲנִינְיָא, כָּל זְמוֹן שֶׁזָּרְעוֹ שֶׁל עַמְלֵק קָיָם בְּעוֹלָם, לֹא הַשֵּׁם שְׁלֹם וְלֹא הַכֶּסֶף שְׁלֹם, שְׁנַאֲמַר כִּי יָד עַל כֶּסֶף זֶה מְלַחֲמָה לְה', אֲבָד זָרְעוֹ מִן הָעוֹלָם הַכֶּסֶף שְׁלֹם, מַה טַעַם, (תַּהֲלִים ט, ז) "הָאֲוִיב תַּמּוּ חֲרָבוֹת לְנִצְחָה וְעָרִים נִתְשַׁתָּ אֲבָד זִכְרָם הַמָּה", מַה כְּתִיב בְּתַרְיָה, (שם, ח) "וְה' לְעוֹלָם יֵשֶׁב כּוֹנֵן לְמִשְׁפַּט כֶּסֶף אֲוִי".

וַיָּבֵא עַמְלֵק. כְּתִיב (תַּהֲלִים קמ, ט) "אֵל תִּתֵּן ה' מֵאַנְיִי רָשָׁע". בּוֹא וּרְאֵה מַה בֵּין כַּחַן שֶׁל יוֹצְאֵי מִצְרַיִם לְזָרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו, יוֹצְאֵי מִצְרַיִם נִתְקַבְּצוּ וַיִּשְׁבוּ, מִצְוָה אַחַת הִיְתָה בְּיָדָם, שֶׁהָיוּ מְלִין בְּמִצְרַיִם אֶת בְּנֵיהֶם, אָמְרוּ לָהֶם מִצְרַיִים, מִפְּנֵי מַה אַתֶּם מְלִין אוֹתָם, יְהִיוּ כְּבָנֵי מִצְרַיִם וְתִקַּל עֲבוּדָה קִשָּׁה מִכֶּם. מְשִׁיבִין יִשְׂרָאֵל לָהֶם, שְׁמָא שְׁכַחוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב אֶת אֱלֹהֵיהֶם שְׁבַשְׁמִים שִׁישְׁכַחוּ בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם. אָמְרוּ לָהֶן מִצְרַיִם, מִפְּנֵי מַה אַתֶּם מְלִין אוֹתָם וּלְאַחַר שְׁעָה אָנוּ מְשִׁלִּיכִים אוֹתָם לְיֵאוֹר. מְשִׁיבִין יִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִין לָהֶם, נִמּוּל אוֹתָם וְאַחַר כֶּךָ עֲשׂוּ מַה שְׂאֵתֶם רוֹצִים. אֲבָל זָרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו אֵינּוּ כֵן אֶלָּא כָּל זְמוֹן שֶׁהָיָה יִצְחָק קָיָם קִימוֹ עֲלֵיהֶם אֶת הַמִּילָה, וְכִיּוֹן שְׁמַת בְּטָלוּ אֶת הַמִּילָה. מְשָׁלוּ, לְמַה הִדְבַּר דּוֹמָה, לְמַלְךְ שֶׁנָּתַן כְּתָרוֹ לְאוֹהֲבוֹ, אָמַר לוֹ, יְהִי זֶה מוֹנַח בְּרֵאשִׁי וּבְרֵאשִׁי בְּנִיךָ לְעוֹלָם, הֵנִיחוֹ אוֹהֲבוֹ בְּרֵאשִׁי עַד שְׁעָה שֶׁנִּכְנַס לְבֵית עוֹלָמוֹ. אַחַר כֶּךָ אָמַר הַמְּלָךְ, אֵלָּךְ וְאַרְאֶה בֵּן אוֹהֲבֵי מַה אִם יְהִי מוֹנַח כְּתָב אֲבִיו בְּרֵאשִׁי, וְהֵלֶךְ [ו]מִצְאוֹ שֶׁהוּא מוֹשֵׁלֶךְ בְּאִשְׁפָּה, הֵלֶךְ לְאַחֲרָיו בְּקִצְף גְּדוֹל, שְׁנַאֲמַר "ה' בְּצִאתָךְ מִשְׁעִיר וְגו' הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי ה'".

לְמָה נִדְמּוּ עֲשׂוּ הַרְשָׁע וְאַלִּיפוּ וְעַמְלֵק בְּנוֹ וִירְבָּעַם בֶּן נֶבֶט וְהִמּוֹ הָאֲגָגִי וְנְבוֹכַדְנֶצַּר,
לְאַחַד שְׂמֵצָא כְּסוּת בְּדָרָךְ, תִּפְסָה בְּיָדוֹ וְהַכְנִיסָה לְתוֹךְ הָעִיר וְהִיָּה מְכָרִיז וְאוֹמֵר
אַבְדָּה זוֹ שֶׁל מִי, נִתְקַבְּצוּ כָּל בְּנֵי הָעִיר וַיִּצְאוּ לְקִרְאָתוֹ, אָמְרוּ, רְאִיתֶם אֶת אִישׁ
פְּלוֹנִי כִּמָּה צָדִיק הוּא כִּמָּה חָסִיד הוּא, מִיָּד עֲמָדוּ וְעֲשְׂאוּהוּ רֹאשׁ וְקִצִּין עֲלֵיהֶם
בְּשָׁנָה בְּשִׁתִּים בְּשָׁלֹשׁ עַד שֶׁהִחָרִיב כָּל הָעִיר כּוֹלָהּ, לְכַךְ נִדְמּוּ הַרְשָׁעִים. בְּשִׁכְר שְׁתִּי
דְּמַעוֹת שֶׁהוֹרִיד עֲשׂוּ לִפְנֵי אָבִיו נִתְּנוּ לוֹ אֶת הַר שְׁעִיר שְׂאִין גִּשְׂמֵי בְּרָכָה פּוֹסְקִין
מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם. בְּשִׁכְר יְרְבָּעַם שֶׁהִשִּׁיב דָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ נִתְּנוּ לוֹ עֲשָׂרֵת שְׁבָטִים. בְּשִׁכְר
מְרוֹדְךָ שְׁנֵהֵג כְּבוֹד לְאַבְיָנוּ שְׁבַשְׂמִים יֵצֵא מִמֶּנּוּ נְבוֹכַדְנֶצַּר. בְּשִׁכְר אֲגָג שֶׁהִיָּה בּוֹכָה
וּמִתְחַנֵּן בְּשָׁעָה שֶׁהִיָּה חֲבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים, אָמַר אוֹי לִי שְׂמָא אָבִד זְרָעֵי מִן
הָעוֹלָם, יֵצֵא מִמֶּנּוּ הִמּוֹ. אֲלִיפוֹ הַתִּימְנִי אָמַר לְעַמְלֵק בְּנוֹ, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ, אָבָא
מִי יוֹרֵשׁ הָעוֹלָם הִזָּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, אָמַר לוֹ, (שְׂיֵאמֶר) בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹרְשִׁים הָעוֹלָם
הִזָּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, (אֶלָּא) צֵא וְחַפֵּר לָהֶם בְּאֵרוֹת וְהִתְקַן לָהֶם הַדְּרָכִים, אִם תַּעֲשֶׂה
כֵּן וַיְהִיָּה חֻלְקָךְ עִם הַפְּחוּתִים שְׁבָהֶם וְתִבָּא לְעוֹלָם הַבָּא. וְהוּא לֹא עָשָׂה כֵּן אֶלָּא
יֵצֵא לְהַחְרִיב אֶת הָעוֹלָם כּוֹלוֹ. שְׁנֵאָמַר וַיִּבֹא עַמְלֵק וַיִּלְחֶם. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא, רְשָׁע, אֲנִי יֵצֵרְתִּיךָ לְאַחַר שְׁבָעִים לְשׁוֹנוֹת, וְעַכְשָׁיו תִּהְיֶה לִי רֹאשׁ לְפוֹרְעָנוֹת
לְכָל יוֹרְדֵי גֵיהֶנֶם, שְׁנֵאָמַר (בַּמִּדְבָּר כַּד, כ) "רְאֵשִׁית גּוֹיִם עַמְלֵק" וְגוֹ', וְאוֹמֵר (לְעִיל
פְּסוּק (יֵד) כִּי מַחָה אֶמְחָה וְגוֹ'.

יתרו

פרשת

פרק יח

א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ מַה שְּׂמוּעָה שָׁמַע וּבָא, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, מְלַחְמֵת עַמְלֵק שָׁמַע וּבָא,
שֶׁהִיא כְּתוּבָה בְּצִדּוֹ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר, מִתֵּן תּוֹרָה שָׁמַע וּבָא, שְׁבַשְׂעָה
שְׁנֵתְנָה תּוֹרָה זָעוּ כָּל מַלְכֵי אֲדָמָה בְּהִיכְלֵיהֶם, שְׁנֵאָמַר (תְּהִלִּים כט, ט) "וּבְהִיכְלוֹ
כָּלוּ אִמֵּר כְּבוֹד". בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְקַבְּצוּ כָּל אַמּוֹת הָעוֹלָם וּבָאוּ אֶצֶל בְּלַעַם וְאָמְרוּ

לו שָׁמַא הַמְּקוֹם עוֹשֶׂה לָנוּ כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה לְדוֹר הַמַּבּוּל, שֶׁנֶּאֱמַר "ה' לַמַּבּוּל יָשָׁב". אָמַר לָהֶם שׁוֹטִים שֶׁבְּעוֹלָם כָּבֵר נִשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לָנַח שְׂאִינוּ מְבִיא מַבּוּל לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נד, ט) "כִּי מִי נָח זֹאת לִי" וְגו'. אָמְרוּ לוֹ שְׁמַא מַבּוּל שֶׁל מֵיִם אֵינוּ מְבִיא אָבֵל מְבִיא הוּא מַבּוּל שֶׁל אֵשׁ. אָמַר לָהֶם אֵינוּ מְבִיא לֹא מַבּוּל שֶׁל מֵיִם וְלֹא מַבּוּל שֶׁל אֵשׁ, אֶלָּא תוֹרָה נוֹתֵן לְעַמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "ה' עַז לְעַמּוֹ יִתֵּן". וְכִיּוֹן שֶׁשָּׁמְעוּ כָּלֵם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה מִפִּי נָסוּ כֶּלֶן וְהִלְכוּ אִישׁ אִישׁ לְמִקְוָמוֹ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר, קָרִיעַת יַם סוּף שָׁמַע וּבָא, שֶׁבְּשַׁעֲהָ שֶׁנִּקְרַע יַם סוּף לְיִשְׂרָאֵל שָׁמְעוּ מִסוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע ה, א) "וַיְהִי כְּשָׁמַע כָּל מַלְכֵי הָאֱמֹרִי" וְגו'. וְכִן רָחַב אוֹמְרֵת לְשְׁלוּחֵי יְהוֹשֻׁעַ (שם ב, י יא) "כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה'" וְגו', "וַיִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבַבְנוּ וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ" וְגו'. אָמְרוּ, רָחַב הַזְּנוּחָה בֵּת עֶשֶׂר שָׁנִים הִיְתָה בְּשַׁעֲהָ שֶׁיִּצְאֻ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְכָל אוֹתָן אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַר זְנִתָּה. לְסוּף חֲמִישִׁים שָׁנָה נִתְגַּיְרָה הִיא, אָמְרָה לְפָנָי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם בְּשִׁלְטָה דְּבָרִים אֱלוֹ חֲטָאֵתִי לְפָנֶיךָ בְּשִׁלְטָה דְּבָרִים אֱלוֹ מַחֵל לִי בְּחֻבֵּל בְּחֵלוֹן וּבְחוּמָה.

זֶהוּ שֶׁאָמַר הַפְּתוּב "לְרִיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים", אָמַר רַבִּי יְנָאִי הָרַאשׁוֹנִים נִתְּנָה לָהֶם רִיחַ מִצּוֹת, אָדָם נִתְּנָה לוֹ ז' מִצּוֹת, נַח אָבֵר מִן הַחֵי, רִיחַ מִצּוֹת נִתְּנָה לָהֶם, אָבֵל אָנוּ כְּשֶׁבָּאֵנוּ לְסִינַי כְּאָדָם שֶׁמְעַרְהָ מִפִּי חֲבִית הִיִּיתָ מְעַרְהָ לָנוּ. "שָׁמֹן תִּגְרַק שְׁמֶךָ" אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה כְּשֵׁם שֶׁהַשָּׁמֶן מְאִיר כֶּף הַתּוֹרָה מְאִירָה. (שם) "עַל כֵּן עֲלָמוֹת אֶהְבוּךָ", הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא. דְּבָר אַחֵר "עֲלָמוֹת אֶהְבוּךָ" אֲמוֹת הָעוֹלָם בָּאִין וּמִתְגַּיְרִין מִי הִיא זֶה יִתְרוֹ מִתֵּן תּוֹרָה שָׁמַע וּבָא.

מָה כְּתִיב לְמַעֲלָה מִן הָעֵינָן מִפְּלֵתוֹ שֶׁל עֲמַלְק וְאַחֵר כֶּף וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ, זֶה שֶׁאָמַר הַפְּתוּב (משלי יט, כה) "לֹץ תִּפְכֶּה וּפְתֵי יַעֲרִם". "לֹץ תִּפְכֶּה" זֶה עֲמַלְק "וּפְתֵי יַעֲרִם" זֶה יִתְרוֹ.

שְׁבַעֲהָ שְׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ קַסֵּט).

כֹּהוּ מִדְּבַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, כְּמֵר הִיא, כְּעֵינָן שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהוֹנְתָן בֶּן גֵּרְשָׁם בֶּן מְנַשֶּׁה" וְגו', רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר, שֶׁר הִיא, כְּעֵינָן שֶׁנֶּאֱמַר (ש"ב ח, יח) "וּבְנֵי דָוִד כְּהֵנִים הָיוּ".

חֲתָן מִשָּׁה, מִתְחַלְּהָ הִיא מִתְכַּבֵּד מִשָּׁה בְּחַמִּיו, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּלְךָ מִשָּׁה וַיָּשָׁב" וְגו', וְעַכְשָׁו יִתְרוֹ מִתְכַּבֵּד בּוֹ, אָמְרוּ לוֹ מָה טִיבְךָ אָמַר לָהֶם אֲנִי חֲתָן מִשָּׁה.

אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה (ה'). שְׁקוּל מִשָּׁה כְּיִשְׂרָאֵל וְיִשְׂרָאֵל כְּמִשָּׁה, שְׁקוּל הָרַב כְּתִלְמִיד וְשְׁקוּל הַתִּלְמִיד כְּרַב. כִּי הוֹצִיא ה' אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, מְגִיד שֶׁשְׁקוּלָה יִצְיָאֵת מִצְרַיִם כְּנֶגֶד כָּל הַנְּסִים וּגְבוּרוֹת שֶׁעָשָׂה הַמְּקוֹם לְיִשְׂרָאֵל.

ב ויקח יתרו חתן משה את צפורה וגו'. רבי יהושע אומר, מאחר שפטרה הימנו בגט, נאמר כאן שלוח, נאמר להלן שלוח, מה שלוח האמור להלן גט, אף שלוח האמור כאן גט. רבי אלעזר המודעי אומר, מאחר שפטרה הימנו במאמר (ברמי קעד).

ג ואת שני בניה וגו' בארץ נכריה. רבי יהושע אומר נכריה היתה לו ודאי. רבי אלעזר המודעי אומר בארץ נכריה אמר משה, הואיל וכל עולם כלם עובדים עבודת אלילים למי אני אעבד למי שאמר והיה העולם. שבשעה שאמר משה ליתרו תן לי את צפורה בתך לאשה אמר לו יתרו קבל עליך דבר אחד שאני אומר לך ואני נותנה לך לאשה, אמר לו משה מה הוא, אמר לו הבן שיהיה לך תחלה יהיה לעבודה זרה מכאן ואילך לשם שמים וקבל עליו, אמר לו השבע וישבע לו, שנאמר (לעיל ד, כא) "ויזאל משה" ואין אלה אלא לשון שבועה, שנאמר "ויזאל שאול את העם" וכתוב (מ"ב ה, כג) "ויאמר נעמן הואל (ו)קח כפרים כסף", (ברמי ע"ט וברמי קס"ט).

ד רב אחא בשם רבי יוסי בר חנינא בשעה שעלה משה למרום שמע קולו של הקדוש ברוך הוא שיושב ועוסק בפרשת פרה ואומר אליעזר בני אומר פרה בת שנים ועגלה בת שנתה, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם העליונים והתחתונים ברשותך ואתה יושב ואומר הלכה משמו של בשר ודם. אמר לו הקדוש ברוך הוא משה עתיד צדיק אחד לעמד בעולמי ועתיד לפתח בפרשת פרה תחלה רבי אליעזר אומר פרה בת שנים וכו'. אמר לפניו רבונו של עולם יהי רצון שיצא מחלצי, אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך שיצא מחלציך, הלא הוא דכתיב ושם האחד אליעזר, ושם אותו המיחד אליעזר.

ה-ז ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו, והלא כבר נאמר ואשתך ושני בניה עמה, שומע אני שהיו בניה ממקום אחר, תלמוד לומר ובניו ואשתו אל משה, בניו של משה היו, ולא בניה ממקום אחר.

אל המדבר אשר הוא חנה שם, הרי הכתוב מתמיה עליו שהיה שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת אל המדבר מקום תהו שאין בו כלום לכך נאמר אל המדבר.

אני חתנך יתרו בא אליך, הקדוש ברוך הוא בוחן לבות וכליות, אמר לו, יתרו אתה באת להקביל פניו של אותו צדיק אל יהו בתי מדרשות בטלין מזרעך לעולם, שנאמר "איתן מושבך ושים בסלע קנך". מכאן אמרו יתן אדם את בתו

לתלמיד חכם ואפלו לוקחו בדמים, ישא אדם בת תלמיד חכם ואפלו נותן כל ממונו, נשא אדם בת עם הארץ סוף שיהו בניו עמי הארץ, נשא אדם בת תלמיד חכם סוף שיהו בניו תלמידי חכמים. משלו משל ענבי הגפן בענבי הגפן.

ויאמר אל משה אני חתנדך יתרו, רבי יהושע אומר, כתב לו באגרת. רבי אלעזר המודעי אומר, שלח לו בנד שליח, ואמר לו עשה בגיני, ואם אין אתה עושה בגיני עשה בגין בניך, ואם אין אתה עושה בגין בניך עשה בגין אשתך. רבי אליעזר אומר (נאמר למשה) [ויאמר אל משה] אני וגו', הקדוש ברוך הוא אמר אני ה' שאמר והיה העולם, אני הוא המקרב ולא המרחק, שנאמר "האלהי מקרב אני נאם ה' ולא אלהי מרחק", אני הוא שקרבתי את יתרו ולא רחקתי, ואף אתה כשאיבא אדם אצלך להתגיר ואינו בא אלא לשם שמים אף אתה קרבהו ואל תרחקהו. מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין, לא כשם שעשה אלישע לגיחזי שדחפו לעולם. ויצא משה לקראת חתנו, אמרו, יצא משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים זקני ישראל ואחריהם כל ישראל, ויש אומרים אף שכניה יצאה עמהן.

וישתחו וישק לו, איני יודע מי השתחוה למי, או מי נשק למי, כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו לשלום, מי קרוי איש הוי אומר זה משה, שנאמר (במדבר יב, ג) "והאיש משה ענו מאד" הוי לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו, מכאן אמרו שיהא אדם נוהג בכבוד חמיו. ויבאו האלהה זה בית המדרש.

ח ויספר משה לחתנו, למשכו לקרבו לתורה. את כל אשר עשה ה' שנתן תורה לעמו ישראל. את כל התלצה אשר מצאתם, על הים. בדרך זו מלחמת עמלק. ויצלם ה', הצילם המקום מכל.

ט ויחדך יתרו על כל הטובה וגו', רבי יהושע אומר בטובת המן הכתוב מדבר, אמר לו המן הזה שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם פת, טעם בשר, טעם דגים, טעם חגבים, טעם כל המטעמים שבעולם, שנאמר טובה, הטובה, כל הטובה, על כל הטובה. רבי אלעזר המודעי אומר בטובת הבאר הכתוב מדבר, אמר לו הבאר הזה שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם יין חדש, טעם יין ישן, טעם חלב, טעם דבש, טעם כל הממתקין שבעולם, שנאמר טובה, הטובה, כל הטובה, על כל הטובה. רבי אליעזר אומר, בטובת ארץ ישראל הכתוב מדבר, אמר לו עתיד המקום לתן לנו שש מדות טובות, ארץ ישראל, העולם הבא, והעולם החדש, ומלכות בית דוד, כהנה, ולויה, לכך נאמר טובה, הטובה, כל הטובה, על כל הטובה, מיד פתח ויאמר ברוך ה'.

ויחד יתרו, שיחד שם הקדוש ברוך הוא, דבר אחר שנעשה יהודי.

דבר אחר ויחד יתרו, אמר רב שהעביר חרב חדה על בשרו. שמואל אמר שנעשה בשרו חדודין חדודין. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי לארמאה (קמיה) [באפיה].

ויאמר יתרו ברוך ה', בשם רבי פפוס אמרו גנאי הוא למשה ולששים רבוא שלא אמרו ברוך עד שפתח יתרו ואמר ברוך ה'.

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה לאבותינו נס במקום הזה. מנא הני מלי, אמר רב אחא, דאמר קרא ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל וגו'. על נסא דרבים פלי עלמא צריכי לברוכי. על נסא דיחיד הוא ניהו צריך לברוכי פלי עלמא לא צריכי לברוכי.

מהו שיברך על נסי אביו ורבו. אם היה מסים כגון יואב בן צרויה וחבריו ואדם שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל חנניה מישאל ועזריה מברך. נסי שבטים מהו שיברך, מאן דאמר כל שבט ושבט אקרי קהל צריך לברך.

ברוך ה' אשר הציל אתכם [ו]מינד פרעה, לא מינד פרעה אלא מינד התנין הגדול. מתחת יד מצרים, מתחת שעבוד של מצרים.

יא רמז רסט עתה ידעתי כי גדול ה', אמר, מתחלה לא היה עבד יכול לברח ממצרים, ועכשיו הוציא המקום ששים רבוא בני אדם ממצרים, לכך נאמר כי גדול ה'.

ארבעה בני אדם אמרו ארבעה דברים אלו אמרו אדם אחר היו שוחקין עליו ומי הו משה, ויתרו, ושלמה, ונבוכדנצר. משה אמר (דברים לב, ד) "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" אלו אדם אחר אמרו היו משחקין עליו, ומי הודיעו לזה אלא לפי שכתוב "יודיע דרכיו למשה" לכך אמר "כי כל דרכיו משפט". שלמה אמר (קהלת ג, יא) "את הכל עשה יפה בעתו", אלו אמרו אדם אחר היו שוחקין עליו לומר, מי הודיע לזה מה יפה ומה אינו יפה, אלא שלמה שלא חסר כלום משלחנו הוא היה יודע מה יפה ומה אינו יפה. אמר רבי יוסי בר חנינא אפלו מרור בתמוז ומלפניו בניסן לא חסר שלחנו של שלמה. נבוכדנצר אמר (דניאל ד, לב) "וכל דירי ארעא (פלא) [נלה] חשיבין", אלו אמרו אדם אחר היו שוחקין עליו, מה שלט אדם זה, אפלו על יתוש לא שלט, אלא לנבוכדנצר לו נאה לומר שנאמר בו (ירמיה כז, ו) "וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו". יתרו אמר עתה ידעתי כי גדול ה', לפי שלא הניח עבודה זרה שלא עבדה לכך נאמר כי גדול ה'.

יתרו נתן ממש בעבודה זרה שִׁנְאָמַר כִּי גָדוֹל ה' מְכַל הָאֱלֹהִים. נִעְמָן הוֹדָה בְּמִקְצָת, שִׁנְאָמַר "כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל הָאָרֶץ כִּי אִם בְּיִשְׂרָאֵל". רָחַב שִׁירָה בְּחֻלּוֹ שֶׁל עוֹלָם, אָמַרָה (יהושע ב, יא) "כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם" אָמַר לָהּ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְרָחַב, אֶת "אֲמַרְתְּ עַל הָאָרֶץ מִתַּחַת" נִיחָא, אֶלָּא "בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל" אֶת אֲמַרְתְּ מַה דְּלֹא חֲזוּ עֵינֵינוּ, חֲנִינֵךְ שֶׁבְּנֵךְ רוּאָה מַה שֶׁלֹּא רָאוּ הַנְּבִיאִים, שִׁנְאָמַר "נִפְתָּחוּ הַשָּׁמַיִם וְאָרְאָה מִרְאוֹת אֱלֹהִים" וְגו' אָבֵל מֹשֶׁה אָמַר (דברים ד, לט) "כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד", אָפְלוּ בְּחֻלּוֹ שֶׁל עוֹלָם. אָמַר רַבִּי אוֹשְׁעַנָּא (משלי לא, לא) "יִתְנוּ לָהּ מִפְּרֵי יְדִיהָ", אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶתְּהָה הַעֲדַתְּ עָלַי "וְאֵין עוֹד" אֶף אֲנִי מַעֲיֵד עָלֶיךָ "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה".

כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם, מִכִּירוֹ הֵייתִי לְשַׁעֲבַר וְעַכְשָׁיו בְּיוֹתֵר שֶׁנִּתְגַּדֵּל שְׁמוֹ בְּעוֹלָם שֶׁבְּמִחְשָׁבָה שֶׁחֲשָׁבוּ מִצָּרִים לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל בּוֹ נִפְרַע מֵהֶם הַמְּקוֹם, שִׁנְאָמַר כִּי בַדָּבָר וְגו' (פְּתוּב בְּפִסּוּק הַבָּה נִתְחַכְמָה לוֹ).

יב רמז ער וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֵלָה וּזְבָחִים, הַפְּתוּב מִתְּמִיחָה עָלָיו, אָדָם שֶׁהָיָה עוֹבֵד וְזוֹבֵחַ וּמְקַטֵּר וּמְנַסֵּף לְעַבְדוּתָהּ זָרָה שְׁלוֹ, וְעַכְשָׁיו הוּא מְבִיא עוֹלָה וּזְבָחִים לְאֱלֹהִים.

וְיָבֵא אֶהְרֹן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמֹשֶׁה לְהִיכֹן הַלֵּךְ וְהִלֵּא מִתַּחֲלָה יֵצֵא לְקַרְאָתוֹ שִׁנְאָמַר (לעיל פסוק ז) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לְקַרְאֵת חוֹתְנֹו וְעַכְשָׁיו לְהִיכֹן הַלֵּךְ. מְלַמֵּד שֶׁהָיָה עוֹמֵד וּמְשַׁמֵּשׁ עֲלֵיהֶן.

וְיָבֵא אֶהְרֹן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, מַה תִּלְמוּד לומר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁכָּל הַמְּקַבֵּל פָּנֵי חֲבֵרוֹ כְּמִקְבִּיל פָּנֵי שְׂכִינָה.

אָמַר רַב אֲבִין, הַנְּהַנְהָה מִסְעָדָה שֶׁתִּלְמִיד חָכֵם שְׂרוּי בְּתוֹכָהּ כָּאֵלוּ נְהַנְהָה מִזֵּיו שְׂכִינָה, שִׁנְאָמַר וְיָבֵא אֶהְרֹן וְגו', וְכִי לִפְנֵי הָאֱלֹהִים אֶכְלוּ וְהִלֵּא לִפְנֵי מֹשֶׁה אֶכְלוּ, אֶלָּא לומר לָךְ כָּל וְכוּ'.

יג וַיְהִי מִמְּחֶרֶת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה וְגו', מִמְּחֶרֶת יוֹם הַכַּפּוּרִים. וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לְשֹׁפֵט וְגו', וְכִי מִן הַבֶּקֶר עַד הָעֶרֶב הָיָה דָן אֶת יִשְׂרָאֵל, וְהִלֵּא אֵין הַדִּיּוּנִין דְּנִין אֶלָּא עַד זְמַן סְעוּדָה וּמַה תִּלְמוּד לומר מִן הַבֶּקֶר עַד הָעֶרֶב אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁכָּל מִי שֶׁמוֹצִיא אֶת הַדִּין לְאַמְתּוֹ מַעְלָה עָלָיו הַפְּתוּב כָּאֵלוּ נִעְשָׂה שֶׁתֵּף לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּמַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית. כְּתִיב כָּאֵן מִן הַבֶּקֶר עַד הָעֶרֶב וּלְהֵלֵךְ הוּא אוֹמֵר (בראשית א, ה) "וַיְהִי עָרֵב וַיְהִי בֶקֶר יוֹם אֶחָד".

אמר רב הונא מחלקת בשעת משא ומתן, אבל בשעת גמר דין דברי הכל דינין בישובה, ובעלי דינין בעמידה, דכתיב וישב משה לשפט את העם וגו', ועוד דהא עדים כגמר דין דמי וכתיב בהו "ועמדו שני האנשים". אמר עולא מחלקת בבעלי דינין, אבל בעדים דברי הכל בעמידה, שנאמר (שם) "ועמדו שני האנשים".

רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כלי יומא, הנה קא חליש לבייהו, תנא להו רב חייא בר רב מדיפתאי, ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב וכי תעלה על דעתך שמשה היה יושב ודן כל היום פלו, תורתו אימתי נעשית, אלא לומר לה כל דין שדן וכו' כדלעיל, ועד מתי יושבין בדין עד זמן סעודה. אמר רב אחא, מאי קרא, "אשריך ארץ שמלכך בן חורים ושריך בעת לאכלו בגבורה ולא בשתי" "בגבורה" של תורה, ולא "בשתי" של יין.

יד-טז וירא חתנו משה וגו', ראהו כמלך שהוא יושב על כסאו והכל עומדין, כך אתה עושה להן לישראל, מדוע אתה יושב לבדך. ויאמר משה לחתנו אמרו הדבר הזה שאל יהודה איש כפר עכו את רבן גמליאל מה ראה משה לומר כי יבא אלי העם לדרש אלהים. אמר לו אם לאו מה יאמר, כשהוא אומר לדרש אלהים יפה אמר. כי יהיה להם דבר בא אלי, בין טמאה לטהרה. ושפטתי בין איש זה הדין שאין בו פשרה. ובין רעהו זה הדין שיש בו פשרה, מגיד ששניהן נפטרו כרעים זה מזה.

והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו, חקים, אלו מדרשות, והתורות, אלו ההוריות, דברי רבי יהושע. רבי אלעזר אומר, חקים אלו עריות שנאמר (ויקרא יח, ט) "לבלתי עשות מחקות התועבות", והתורות אלו ההוריות.

יח נבל תבל גם אתה, רבי יהודה אומר ילאו אותך וינשרו אותך. רבי אלעזר אומר ינבלו אותך כתאנה זו שעליה נובלות, שנאמר (ישעיה לד, ד) "וכנבלת מתאנה". גם אתה זה משה, גם זה אהרן, העם אשר עמד אלו שבועים סנהדרין, דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר, גם אתה זה משה, (ו)גם זה אהרן נדב ואביהוא, העם אשר עמד, אלו שבועים זקנים.

כי כבד ממך הדבר, אמר לו הסתכל בקורה זו, כשהיא לחה שנים ושלשה נכנסין תחתיה ואינן יכולין לעמד בה, [כשהיא יבשה] ארבעה וחמשה נכנסין תחתיה יכולין לעמד בה, הדא הוא דכתיב כי כבד ממך הדבר.

ט עֲתָה שָׁמַע בְּקִלְי אֵי־עֶצֶד אִם תִּשְׁמַעֲנִי יִיטֵב לָךְ. וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ צֵא הַמִּלֶּךְ בְּגִבּוֹרָה. הֲיִה אֶתָּה לְעַם, הֲיִה לָהֶם כְּכֹלִי מְלֵא (דְּבָרִים) [דְּבָרוֹת], וְהִבֵּאתָ אֶת הַדְּבָרִים שְׂאֵתָה שׁוֹמֵעַ תִּרְצָה וְתִבִּין לָהֶם.

וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת הַחֲקִים, אֱלוֹ מִדְּרָשׁוֹת. וְהִתּוֹרַת, אֱלוֹ הַהוֹרִיֹּת.

וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדְּרָךְ (אֲשֶׁר) יִלְכוּ בָּהּ, זֶה תִּלְמוּד תּוֹרָה, וְאֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, זֶה מַעֲשֵׂה הַטּוֹב, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדַעִי אוֹמֵר, וְהוֹדַעְתָּ הַיּוֹדֵעַ לָהֶם אֶת חֵייהֶם, אֶת הַדְּרָךְ, זֶה בְּקוֹר חוֹלִים, אֲשֶׁר יִלְכוּ, זֶה קְבוּרַת מֵתִים, בָּהּ, זֶה גְּמִילוֹת חֲסָדִים, וְאֶת הַמַּעֲשֵׂה, זֶה שׁוֹרַת הַדִּין, אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, זֶה לְפָנִים מִשׁוֹרַת הַדִּין.

אָמַר מֵר (אֲשֶׁר) יִלְכוּ זֶה בְּקוֹר חוֹלִים. הֵינּוּ גְּמִילוֹת חֲסָדִים. לֹא נִצְרָכָה דְּאֶפְלוּ בְּבֹן גִּילוֹ, דְּאָמַר מֵר בֶּן גִּילוֹ נוֹטֵל אֶחָד מִשְׁשִׁים בְּחִלִּי וְאֶפְלוּ הָכִי אֲבַעֲנָא לִיָּה לְמִיזַל לְגַבִּיָּה, בָּהּ, זֶה קְבוּרָה, הֵינּוּ גְּמִילוֹת חֲסָדִים, לֹא נִצְרָכָה דְּאֶפְלוּ זְקוֹן וְאִינָה לְפִי כְּבוֹדוֹ. אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, זֶה לְפָנִים מִשׁוֹרַת הַדִּין, דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִפְּנֵי מָה חֲרָבָה יְרוּשָׁלַיִם שְׁדָּנּוּ בָּהּ דִּין תּוֹרָה וְלֹא עָבוּד לְפָנִים מִשׁוֹרַת הַדִּין.

כא-כג וְאֶתָּה תִּחְזָה מִכָּל הָעַם, תִּחְזָה לָהֶם בְּנִבּוּאָה, אֲנָשֵׁי חֵיל, אֱלוֹ עֲשִׁירִים וּבַעֲלֵי מָמוֹן, יִרְאִי אֱלֹהִים, אֱלוֹ שְׁהוּ יִרְאִים מִן הַמְּקוֹם בְּדִין, אֲנָשֵׁי אֲמָת, אֱלוֹ בַעֲלֵי הַבְּטָחָה, שְׂנְאֵי בְּצַע, אֱלוֹ שְׁשׁוֹנְאִים לְקַבֵּל מָמוֹן בְּדִין, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדַעִי אוֹמֵר, וְאֶתָּה תִּחְזָה מִכָּל הָעַם, אֶתָּה תִּחְזָה לָהֶם בְּאֶסְפִּקְלָרְיָא בְּמַחְזוֹת זֶה שְׁמַחְזִין בָּהּ מְלָכִים, אֲנָשֵׁי חֵיל, אֱלוֹ בַעֲלֵי הַבְּטָחָה. יִרְאִי אֱלֹהִים, אֱלוֹ שְׁעוֹשִׁין פְּשָׁרָה בְּדִין, אֲנָשֵׁי אֲמָת, כְּגוֹן רַבִּי חֲנִינְא בֶּן דּוּסָא וְחַבְרִיו, שְׂנְאֵי בְּצַע, אֱלוֹ שְׁהוּ שׁוֹנְאִין מָמוֹן עֲצָמוֹן וְאִם מָמוֹנָם שׁוֹנְאִין קַל וְחָמֵר מָמוֹן חַבְרִיָּהֶם.

לְמָה נִקְרָא שְׁמוֹ יִתְרוֹ, עַל שֵׁם שְׁיִתֵּר פְּרָשָׁה אַחַת בְּתוֹרָה, שְׁנֵאָמַר וְאֶתָּה תִּחְזָה מִכָּל הָעַם, וְהָרִי אֵף בִּימֵי מֹשֶׁה הָיוּ מְסִינֵי שְׁנֵאָמַר אִם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצוּדְךָ אֱלֹהִים, לְמָה נִתְעַלַּם מֵעֵינֵי מֹשֶׁה, לְתַלּוֹת זְכוֹת בְּזָפְאֵי, כְּדִי שְׁיִתְּלָה הַדְּבָר בִּיִתְרוֹ.

רמז רעא תִּנְיָא אִין מְבִטְלִין תִּלְמוּד תּוֹרָה עַד שְׁתַּצָּא נִשְׁמָתוֹ, וּכְשִׁמַּת שְׁמַעוֹן בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא נִתְקַבְּצוּ קְהֵל גְּדוֹל לְקַבְּרוֹ, אָמַר לָהֶם רַבִּי עֲקִיבָא, הוֹצִיאוּ לִי סִפְסָל בֵּין הַקְּבָרוֹת, וַיָּשֶׁב עָלָיו וְדָרַשׁ וְאָמַר, אַחֲנִינוּ יִשְׂרָאֵל שְׁמַעוֹנִי, לֹא שְׂאֲנִי חֲכָם יֵשׁ כָּאֵן חֲכָמִים מִמֶּנִּי, לֹא שְׂאֲנִי עֲשִׂיר יֵשׁ כָּאֵן עֲשִׁירִים מִמֶּנִּי, אֲנָשֵׁי דְרוּם מִכִּירִין אֶת רַבִּי עֲקִיבָא אֲנָשֵׁי גְּלִיל מֵאִין מִכִּירִין. הָאֲנָשִׁים אֶת עֲקִיבָא הַנָּשִׁים וְהַטָּף מֵאִין מִכִּירִין, אָמַר לָהֶם יוֹדַע אֲנִי שְׁשִׁכְרְכֶם מְרַבָּה שְׁלֹא נִצְטַעְרְתֶּם וּבִאתֶם אֶלָּא לְשֵׁם מַצָּה, מִנְחָם אֲנִי שְׂאֵלוֹ הָיוּ לִי שְׁבַעָה בָּנִים וּקְבָרְתִּים יוֹדַע אֲנִי שְׁבָנִי בֶּן הָעוֹלָם

הָבֵא שְׂזֵכָה אֶת הַרְבִּים, מִשֶּׁה זָכָה וְזָכָה אֶת הַרְבִּים וְכוּ' שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, כא) "צִדְקַת ה' עֲשָׂה", יִרְבְּעַם חֹטָא וְכוּ', רְאוּיִין הִיּוּ יִשְׂרָאֵל לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה אֱלֹהִי עֲמְדוּ מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר "יִצְפֹּן לְיִשְׂרָאֵל תּוֹשִׁיָה", רְאוּיִין הִיּוּ יִשְׂרָאֵל לְהִגָּאֵל מִמִּצְרַיִם אֱלֹהִי מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו, יד) "וְאַחֲרַי כֹּן יֵצְאוּ בְרַכְשׁ גְּדוֹל", רְאוּיָה פְרֻשֶׁת שׁוֹפְטִים לֵאמֹר עַל יְדֵי מִשֶּׁה אֱלֹהִי עֲמַד יִתְרוֹ, רְאוּיָה פְרֻשֶׁת נְחֻלוֹת לֵאמֹר עַל יְדֵי מִשֶּׁה אֱלֹהִי זָכוּ בְנוֹת צְלָפְחָד, רְאוּיָה הִזָּה פֶּסַח קֶטָן לֵאמֹר אֱלוֹ לֹא עֲמְדוּ טִמְאִים, רְאוּיָה הִזָּה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לְהַבְנוֹת שֶׁנֶּאֱמַר "מִקְדָּשׁ אֲדַנִּי כּוֹנֵנוּ יְדִיד" אֱלֹהִי עֲמְדוּ דָוִד וְשְׁלֹמֹה, רְאוּיִין הִיּוּ יִשְׂרָאֵל לְגָאֵל בֵּימֵי הָמוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כו, מד) "וְאַף גַּם זֹאת" וְכוּ', אֱלֹהִי עֲמְדוּ מְרַדְכִי וְאַסְתֵּר, רְאוּיִין הִיּוּ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁתַּעֲבֵד שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו, יג) "וְעַבְדוּם וְעָנוּ אֲתָם" אֱלֹהִי פְרָעָה וּמִצְרַיִם, רְאוּיִין הִיּוּ יִשְׂרָאֵל לְעַבֵּד עֲבוֹדַת אֱלִילִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וְקָם הָעַם הַזֶּה וְזָנָה" לֹא יִרְבְּעַם, רְאוּיָה הִזָּה פְרֻשֶׁת מְקַלֵּל לֹא יִבֹּן יִשְׂרָאֵלִית, וּפְרֻשֶׁת שֶׁבַת לֹא יִבֹּן מְקוֹשֵׁשׁ, רְאוּיִין הִיּוּ יִשְׂרָאֵל לְפֹל בְּחֶרֶב שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ט, י) "בְּחֶרֶב (יִפְלוּ) [נְמוּת] כָּל חֹטְאֵי עַמִּי" לֹא יִבֹּן בְּלָעַם, רְאוּיָה הִזָּה יְרוּשָׁלַיִם לְחֶרֶב וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ לְשָׂרֵף שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ג, יב) "לָכוּ בְּגִלְגָלְכֶם צִיּוֹן שְׂדֵה תַחְרֹשׁ" לֹא יִבֹּן בְּבוֹכְדִנְצָר וְחִבְרִי, וּכְשֶׁהָרֵג טְרַגְיִנוּס אֶת פְּפוּס וְלוֹלִינּוּס אַחִיו בְּלוֹדְקִיָּא אֲמַר לָהֶם אִם אַתֶּם מַעֲמֹו שֶׁל חֲנֻנְיָה מִיִּשְׂרָאֵל וְעֲזָרְיָה יָבֵא אֱלֹהֵיהֶם וְיִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּדִּי, אָמְרוּ לוֹ, חֲנֻנְיָה מִיִּשְׂרָאֵל וְעֲזָרְיָה כְּשֵׁרִים הִיּוּ וּבְבוֹכְדִנְצָר מְלָךְ הָגוֹן הִזָּה וְרְאוּיָה שֶׁיַּעֲשֶׂה נֶס עַל יְדוֹ, אֲבָל אֶתְהָ רָשָׁע וְאִין רְאוּיָה שֶׁיַּעֲשֶׂה נֶס עַל יְדָד, וְאִינוּ מְחֻיָּבִים מִיִּתְהָ לְשִׁמִּים וְאִם אִין אֶתְהָ הוֹרְגֵנוּ הַרְבֵּה אַרְיֹת הַרְבֵּה נְחֻשִׁים הַרְבֵּה עֲקֻרְבִים שֶׁיָּבֵאוּ וְיִפְגְּעוּ בָנוּ, אֲבָל כְּשֶׁנְּמוּת תִּדַע שֶׁאִנוּ מִבְּנֵי בְנֵיהֶם שֶׁל חֲנֻנְיָה מִיִּשְׂרָאֵל וְעֲזָרְיָה, אָמְרוּ לֹא מִתּוֹ עַד שֶׁרְאוּ מְחֻסְטִין עֵינָיו.

וְשִׁמְתָּ עֲלֵהֶם שְׂרֵי אֲלָפִים, שֶׁשׁ מֵאוֹת, שְׂרֵי מֵאוֹת, שֶׁשֶׁת אֲלָפִים, שְׂרֵי חֲמֻשִׁים, שְׁנַיִם עָשָׂר אֲלָף, שְׂרֵי עֶשְׂרֵת, שְׁשִׁים אֲלָף, נִמְצְאוּ כָּל דִּינֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע רִיבּוֹא וְשִׁמוֹנֶת אֲלָפִים וְשֶׁשׁ מֵאוֹת.

דִּינֵי מְמוֹנוֹת דָּנִין בַּיּוֹם וְגוֹמְרִין בְּלִילָה, דֵּאֲמַר קְרָא וְשִׁפְטוּ אֶת הָעַם בְּכָל עֵת, וְכַתִּיב (דברים כא, טז) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַנִּחִילוֹ אֶת בְּנֵי"וֹ", הָא כִּי צַד, יוֹם לְתַחֲלַת דִּין לִילָה לְגִמְרֵי דִין. מִתְּנִיתִין דְּלֹא כְּרַבִּי אֶלְעָזָר דִּתְנַיָּא הִזָּה רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר וְכוּ'. וְרַבִּי אֶלְעָזָר הָאִי וְשִׁפְטוּ מֵאִי דְרִישׁ בֵּיה, לְאַתְוִי יוֹם הַמַּעֲנָן. וְרַבִּי מֵאִיר הָאִי "בַּיּוֹם הַנִּחִילוֹ" מֵאִי עֲבִיד לֵיה, מִבְּעֵינָא לֵיה בַּיּוֹם מִפִּילִין נְחֻלוֹת וְאִין מִפִּילִין נְחֻלוֹת בְּלִילָה וְכוּ'.

וְשִׁפְטוּ אֶת הָעַם בְּכָל עֵת, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, בְּנֵי אָדָם שֶׁהוּ בְּטָלִין מִמְּלֵאכְתָּם יְהִיּוּ דְנִים אֶת הָעַם בְּכָל עֵת, וְהָיָה כָּל הַדְּבָר הַגָּדֵל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ, דְּבָרִים גְּדוֹלִים יָבִיאוּ אֵלֶיךָ, דְּבָרִים קְטַנִּים יִשְׁפְּטוּ הֵם, אֶתְהָ אוֹמֵר כֹּן, אוֹ אִינוּ אֶלֶּא דְּבָרִים שֶׁל בְּנֵי אָדָם גְּדוֹלִים יָבִיאוּ אֵלֶיךָ, וְדְּבָרִים שֶׁל בְּנֵי אָדָם קְטַנִּים יִשְׁפְּטוּ הֵם, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "אֶת

הדבר הקשה וביאורו אליך" הוא אינו מדבר בבני אדם, אלא בדבריהם הכתוב מדבר.

אין דנין את השבט אלא בבית דין של שבעים ואחד. האי שבט דחטא במאי, אילימא שחלל את השבת, אימור דפליג רחמנא בין יחידים למרבים לענן עבודת אלילים, בשאר מצות מי פליג. אלא בשבט שהדח. למימרא דבדינא דרבים דיינינן ליה, כמאן, לא כרבי יאשיהו ולא כרבי יונתן, דתנא עד כמה עושין עיר הנדחת, מעשרה ועד מאה דברי רבי יאשיהו, רבי יונתן אומר ממאה ועד רבו של שבט, ואפלו רבי יונתן לא קאמר אלא רבו אבל פלו לא. אמר רב מתנה, הכא בנשיא שבט שחטא עסקינן, מי לא אמר רב אדא בר אהבה כל הדבר הגדל וביאורו אליך, דבריו של גדול, האי נמי גדול הוא. עולא אמר רבי אלעזר בבבאין על עסקי נחלות, וכתחלתה של ארץ ישראל, מה תחלתה שבעים ואחד אף כן שבעים ואחד. אי מה תחלתה קלפי אורים ותמים וכל ישראל, אף כן קלפי אורים ותמים וכל ישראל, אלא מחוורתא כדרב מתנה. רבינא אמר, לעולם בשבט שהדח, ודקשא לך בי דינא דרבים (דיינין) ליה, אינו, אף על גב דקטלינן בבחיד בי דינא דרבים (דיינין) ליה, מי לא אמר רבי חניא בר יוסי אמר רב הושעיא (דברים יז, ה) "והוצאת את האיש ההוא" וגו' איש ואשה אתה מוציא לשעריה, ואין אתה מוציא כל העיר לשעריה, הכא נמי איש ואשה אתה מוציא לשעריה ואי אתה מוציא כל השבט פלו אל שעריה. ואין דנין כהו גדול אלא בשבעים ואחד מנא הני מילי, אמר רב אדא בר אהבה, דאמר קרא כל הדבר הגדל וביאורו אליך, דבריו של גדול, מיתבי דבר גדל דבר קשה, או אינו אלא דבריו של גדול, כשהוא אומר "את הדבר הקשה וביאורו אל משה", הרי דבר קשה אמור. הוא דאמר כי האי תנא, דתנא דבר גדל דבריו של גדול. או אינו אלא דבר קשה, כשהוא אומר "דבר הקשה" הרי דבר קשה אמור, מה אני מקיים דבר גדל דבריו של גדול. והאי תנא תרי קראי למה לי, חד לצנאה וחד לעשה. ואידך, אם כן לכתב או גדל או קשה קשה, מאי גדל ומאי קשה שמע מינה תרתי. בעי רבי אלעזר שורו של כהן גדול בכמה, למיתת בעלים דידיה מדמינן ליה, או דילמא למיתת בעלים דעלמא מדמינן ליה. אמר אביי מדקא מבועיא ליה שורו מקלל דממונו (פסטיגון) [פשיטא] ליה, פשיטא, מהו דתימא הואיל וכתוב כל הדבר הגדל כל דבריו של גדול, קא משמע לן.

תנא כהו גדול שעבר על עשה ועל לא תעשה הרי הוא כהדיוט לכל דבריו. פשיטא, סלקא דעתך אמינא הואיל ותנן אין דנין כהו גדול אלא בבית דין של שבעים ואחד, ואמר רב אדא בר אהבה כל הדבר הגדל וביאורו אליך דבריו של גדול, אימא כל דבריו של גדול, קא משמע לן. ואימא הכי נמי. מי כתיב דברי גדול, הדבר הגדל כתיב, דבר גדול מממש.

והקל מעליך ונשאו אתך, אין בודקיו מן סנהדרין ולמעלה, מאי טעמא, אמר רב נחמן, ונשאו אתך, בדומין לך.

כג אם את הדבר הזה תעשה וצוה אלהים, צא והמלך בגבורה, וצוה אלהים ויכלת עמך אם מודה לך את יכול לעמד, ואם לאו אין את יכול לעמד. וגם כל העם הזה אהרן נדב ואביהוא.

ההוא דהנה קמוביד ואזיל מבי דינא, שקיל גלימא, זמר ואזיל באורחא, אמר ליה שמואל לרבי יהודה, שיננא, קרא כתיב וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום.

כד וישמע משה, רבי אלעזר המודעי אומר, וישמע לקול חתנו ודאי, ויעש כל אשר אמר לו אלהים.

כה וישלח משה את חתנו, רבי יהושע אומר שלחו מבודו של עולם, רבי אלעזר המודעי אומר, נתן לו מתנות רבות, שמתוך תשובה אתה למד שנתן לו (במדבר י, לא) "ויאמר אל נא תעזב אתנו". אמר לו, אתה נתת לנו עצה טובה ועצה יפה, והמקום הודה לדבריך, "אל נא תעזב אתנו", אמר לו כלום הנה מהנה אלא במקום החשך, וכי מה הנה בין חמה ללבנה, את חמה ואהרן לבנה, מה יעשה הנה בין חמה ללבנה, אלא הריני הולך לארצי ומגיר כל בני מדינתו ואביאם לתלמוד ואקרבם תחת כנפי השכינה. יכול שהלך ולא עשה הרי הוא אומר (שופטים א, טז) "ובני קיני חתן משה וגו' וילך וישב את העם", אין עם אלא חכמה, שנאמר "אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה".

וישלח משה את חתנו, ואחר כך בחדש השלישי, אמר שלמה (משלי יד, ט) "לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר". אמר הקדוש ברוך הוא בני היו משעבדין בטיט ולבנים ויתרו היה יושב בתוך ביתו בבטח והשקט ובא לראות בשמחת התורה עם בני לפיכך וישלח משה את חתנו ואחר כך בחדש השלישי. למה כך, דרש משה קל וחמר ומה אם מצוה אחת כשבא הקדוש ברוך הוא לתן מצות פסח אמרה תורה (לעיל יב, מג) "כל בן נכר לא יאכל בו", תרי"ג מצות שרוצה לתן לישראל? היא יתרו כן ויראה אותם, לפיכך וישלח משה, אחר כך בחדש השלישי.

א-ב זֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (משלי כב, כ) "הלא כתבת לי לשלשים", התורה משלשת ואותיות משלשין, והאבות משלשין, והשבט שנתנה על ידו משלש, ומשה שלישי ביניהם ואותיותיו משלשות, ואחים שלשה ונצפן לשלשה חדשים. התורה משלשת, תורה נביאים וכתובים. ואותיותיה משלשות, אב"ג. האבות משלשין, אברהם יצחק ויעקב. והשבט שלישי, ראובן שמעון ולוי. (ואותיותיו משלשין לוי), ומשה שלישי ביניהם, "אנכי עמד בין ה' וביניכם". ואותיותיו משלשין, משה. ואחים שלשה, משה אהרן ומרים. ונצפן לשלשה, (לעיל ב, ב) "ותצפנהו שלשה ירחים". ליום השלישי, "כי ביום השלישי". ובחדש השלישי, שנאמר בחדש השלישי.

למה בחדש השלישי ולא בחדש השני ולא בחדש הרביעי ולא בחדש אחר, אמר רבי הושעיא שנה לי רבי חנא הגדול, שבוייה ומשחררת לא ינשאו ולא יארו עד שלשה חדשים, כך ישראל נקראו גרים שנאמר (להלן כג, ט) "כי גרים הייתם", שבויים, שנאמר (ישעיה יד, ב) "והיו שבים לשביהם", משחררים, שנאמר "אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים", אמר הקדוש ברוך הוא אמתין להם שלשה חדשים ואחר כך אתן להם את התורה.

דבר אחר בחדש בא חדש, אמר רב אבין כשנגלה הקדוש ברוך הוא על משה בסנה אמר לו הקדוש ברוך הוא (לעיל ג, יב) "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה", והיה משה מצפה ואומר אימתי הוא בא אותו הקף, אלא כיון שהגיע אמר הקדוש ברוך הוא בא חדש שהיית מצפה לו. אינו אומר בירח השלישי כמו שאמר (מ"א ו, לו) "בירח זיו" (שם לח) "בירח בול" "בירח האייתנים", אלא בחדש, אמר לו הקדוש ברוך הוא, חדוש דברים אני עושה ומחדש אתכם. משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו בן ועמד על פרקו בקש אביו להשיאו [והיה לו ארנגטין ישנה], אמר המלך אין כבודו של בני להשיאו (בפצר) [בארנגטין] ישנה אלא אם אמתין עד שאעשה חדשה אני מאחר שמחתו של בני, מה עשה המלך הביא נפחים ואמניו והיו מצחצחין בכלי נחשת, הביא חרשים והיו מסרגין בכלי עץ. כך כשיצאו ישראל ממצרים היו בהן סומין חרשין וחגרין, אמר הקדוש ברוך הוא תורה פלה תמימה שלמה היא, שנאמר (תהלים יט, ח) "תורת ה' תמימה". אמר הקדוש ברוך הוא אתן אותה לדור זה יש בהן בעלי מומין, אמתין עד שיעמדו בניהן אני מאחר בשמחה של תורה. מה עשה הקדוש ברוך הוא רפא אותם ונתן להם את התורה. ומנין מי שהיה סומא היה רואה, שנאמר "וכל העם ראים", ומי שהיה חרש נעשה שומע, שנאמר (שם כד, ז) "נעשה ונשמע", ומי שהיה חגר נעשה שלם, שנאמר (להלן יט, יז) "וייתצבו".

בחדש השלישי למה בחדש השלישי תאומים, שלא יהא פתחון פה לאמות העולם אלו נתן לנו את התורה היינו מקימין אותה, אמר להם הקדוש ברוך הוא ראו באיזה חדש נתתי את התורה במזל תאומים שאם יבא עשו הרשע להתגבר ולעשות תשובה יבא ללמד תורה. רבי יודן ברבי סימון פתח, "רבות בנות עשו חיל", אדם הראשון נצטנה על שש מצוות, נח נצטנה על אבר מן החי, אברהם על המילה, יצחק נתחנף לשמונה, יעקב על גיד הנשה, יהודה על היבמה, (שם) "ואת עלית על כלנה", אבל את בסיני תרניג מצות, מאתים ארבעים ושמונה מצות עשה פנגד אברים שבאדם, כל אבר ואבר אומר לאדם עשה בי את המצוה הזאת, ושלוש מאות שישים וחמש מצות לא תעשה פנגד ימות החמה, כל יום ויום אומר לאדם בבקשה ממך אל תעשה בי את העברה הזאת. (שם ט) "שקר החן והבל היפיי", שקר היה החן של נח, (בראשית ו, ח) "ונח מצא חן וגו'". "והבל היפיי", הבל היה פיו של אדם הראשון, תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכה גלגל חמה, קלסתר פניו על אחת כפה וכמה. ומכלם (שם) "אשה יראת ה' היא תתהלל", זה משה. "תנו לה מפרי ידיה ויהללה בשערים מעשיה" אמר רבי יוסי בן זמרא מפני מה הוא מושל את הנביאים בנשים, אלא מה האשה הזאת אינה מתבישת לתבע צרכי ביתה מבעלה, כך הנביאים אינו מתבישין לתבע צרכיהן של ישראל מלפני הקדוש ברוך הוא. אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, בני, היו קורין את הפרשה הזו בכל שנה ושנה ואני מעלה עליכם כאלו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלין את התורה. שפאמר ביום הזה באו מדבר סיני, אימתי, בחדש השלישי.

רבי יודן פתח, "יצילני מאיבי עז" זה פרעה שפאמר (לעיל טו, ט) "אמר אויב". (תהלים שם) "ומשנאי כי אמצו" אלו המצרים. "יקדמוני ביום אידי" מאן דאמר פרעה מאן דאמר עמלק. ומכלן "ויהי ה' למשען לי". "ויוציאני למרחב" שנתן לי את התורה, "רחבה מני גם". "יחלצני כי חפץ בי", אמר רבי יוחנן פזמא דידיה סלקת למיתן לי אורייתא, אימתי, בחדש השלישי.

רבי יצחק פתח (שה"ש ב ה) "סמכוני באשיות", בשתי אשיות אשו של מורה ואשה של סנה. דבר אחר באשו של אברהם ובאשו של חנניה מישאל ועזריה. דבר אחר אלו הלכות המאשיות. "רפדוני בתפוחים" אלו דברי תורה שריחן טוב בתפוחים. "כי חולת אהבה אני" אמר רבי יצחק, בראשונה שהיתה הפרוטה מצויה היה אדם מתאוה לשמע דבר משנה ודבר תלמוד, עכשיו שאין הפרוטה מצויה, וביותר שאנו חולים מן המלכות, אדם מתאוה לשמע דבר מקרא דבר אגדה. דבר אחר, "כי חולת אהבה אני", אמר רבי לוי, משל לבן מלך שעמד מחליו אמר פדגוגו ילך לו לאסכולי, אמר המלך עדן לא באה זיו של בני והוא הולך לו לאסכולי, אלא יתעדן בני שנים ושלושה חדשים במאכל ובמשתה, ואחר כך הוא הולך לאסכולי. כך כיון שיצאו ישראל ממצרים היו ראויין לקבל את

התורה והיו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים. אמר הקדוש ברוך הוא עדין לא באו זיון של בני והן מקבלין את התורה, אלא יתעדנו בני שנים ושלשה חדשים בבאר מן ובשלו, ואחר כך מקבלין את התורה, אימתי, בחדש השלישי.

רבי אבין פתח, (משלי כב, כ) "הלא כתבתי לך שלישים", ומשלשין, אמר רבי אלעזר, שלא יהיו דברי תורה בעיניך כפרוֹזֶדְגָמָא ישנה אלא כפרוֹזֶדְגָמָא חדשה שהכל רצים לקראתה, שלישים, שלשום פתיב וכן הוא אומר ביום הזה באו מדבר סיני, וכן הוא אומר (דברים כו, טז) "ה' אלהיך מצוה לעשות". רב שמואל בר יצחק "שלישים" גבורים, כמה דאת אמרת "ושלשם על פלו". אמר רבי שמואל בר נחמני, דברי תורה נמשלו פזין, מה זין זה מתקנים לבעליו כך אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שעמל בהן כל צרכו, מה טעם, (תהלים קמט, ו) "רוֹמְמוֹת אל בגרונם וחרב פיפיות בידם". רבי יודן אמר "פיפיות" תורה בכתב ותורה בעל פה. ורב נחמן אמר פה פיות, חרב שהיא אוכלת משני צדדיה, נותנת חיים בעולם הזה ובעולם הבא. רבי אומר, "כי היו שרי קדש ושרי האלהים", גוזרין על העליונים והן עושין, ועל התחתונים והן עושין. אמר רבי חייא גבורים הן דברי תורה לפרע ממי שאינו עמל בהן כל צרכו. אמר רבי אבא דברי תורה נמשלו לקונדיטון מה קונדיטון הזה יש בו זין יש בו דבש יש בו פלפלון, אף דברי תורה יש בו זין שְנַאָמַר (שה"ש א, ב) "כי טובים דדיך מינין", יש בו דבש, (תהלים יט, יא) "ומתוקים מדבש", יש בו פלפלון, "אמרת ה' צרופה".

(ישעיה מג, יב) "אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר ואתם עדי נאם ה' ואני אל". "אנכי הגדתי" במצרים (לעיל ד, כח) "ויגד משה לאהרן את כל דברי ה'". "והושעתי" בים. "והשמעתי" בסיני (תהלים עו, ט) "משמים השמעת דין". "ואין בכם זר", זה יתרו. "ואתם עדי נאם ה' ואני אל". תני רבי שמעון בן יוחאי, אם אתם עדי אני אל, אין אתם עדי כבכול אני אל.

"לכל זמן" זמן הזה לו לאדם הראשון שיפנס לגן עדן שְנַאָמַר (בראשית ב, טו) "וינחהו בגן עדן". וזמן הזה לו שיצא, שְנַאָמַר "ויגרש את האדם". זמן הזה לו לנח ולבניו לכנס אל התבה שְנַאָמַר (שם ז, א) "בא אתה וכל ביתך אל התבה". וזמן הזה לו שיצא שְנַאָמַר (שם ח, טז) "צא מן התבה". זמן הזה לו לאברהם שנתנו מילה על ידו שְנַאָמַר "ואתה את בריתי תשמר". וזמן הזה שתמול לבניו שתי פעמים, אחד במצרים ואחד במדבר. "ועת לכל חפץ תחת השמים", אמר רבי ברכיה, חפץ שהוא למעלה מן שמים נתן למטה, ואי זו זו תורה אימתי בחדש השלישי.

(משלי ח, כ) "בארח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט", התורה אומרת באיזה שביל אני מצויה, בדרך של עושי צדקה. "בתוך נתיבות משפט", אמר רב הונא

מִשָּׁל לְסַקִּיפְסָטִי שֶׁל מְטְרוֹנָא כְּשֶׁהִיא עוֹבֶרֶת בְּשׁוּק מְשֻׁמָּטִים סִיף וְזִין מְלַפְנִיָּה, וְסִיף וְזִין מְאַחֲרֶיהָ, כִּדּוּם הִיא הַתּוֹרָה דִּינִים מְלַפְנִיָּה (לעיל טו, כה) "שָׁם שָׁם לוֹ חֶק וּמְשֻׁפָּט", (לעיל יח, כא) "וְאַתָּה תַחֲזֶה מְכַל הָעַם", וְדִינִים מְאַחֲרֶיהָ, "וְאַלֶּה הַמְשֻׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לְפָנֵיהֶם".

רמז רעג (שה"ש ב, ג) "כִּתְפוּחַ בְּעֶצִי הַיַּעַר", מֵהַ תְּפוּחַ הַזֶּה הַכֹּל בּוֹרְחִין מִמֶּנּוּ שְׂאִין לוֹ צֶל כִּדּוּם בְּרַחוּ כָּל אַמּוֹת הָעוֹלָם מְלַפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּיוֹם מִתֵּן תּוֹרָה, יְכוּל אִף יִשְׂרָאֵל כֵּן, תִּלְמוּד לּוֹמֵר "בְּצֵלוֹ חִמְדָּתִי וְיִשְׁבְּתִי", מֵהַ תְּפוּחַ הַזֶּה מוֹצִיא נְצוּ קָדָם לְעֵלְיוֹ כִּדּוּם הַקְּדִימוֹ יִשְׂרָאֵל עֲשֵׂיהָ לְשִׁמְיעָה, מֵהַ תְּפוּחַ זֶה אֵינּוּ גּוֹמֵר פְּרוּתָיו אֶלָּא בְּסִינּוֹ, כִּדּוּם לֹא נִתְּנוּ יִשְׂרָאֵל רֵיחַ טוֹב בְּעוֹלָם אֶלָּא בְּסִינּוֹ, אֵימָתִי בַחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי, מִשָּׁל וְכוּ' וְכִינּוֹן שֶׁהִגִּיעַ הַזְּמַן אֲמָרוּ הָרִי שְׁעָה שֶׁתִּכְנַס מְטְרוֹנָא לְחַפָּה, כִּדּוּם כֵּאֵן כִּינּוֹן שֶׁהִגִּיעַ זְמַנָּה שֶׁל תּוֹרָה, אֲמָרוּ הָרִי שְׁעָה שֶׁתִּתְּנוּ תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל. רַבִּי לְוִי בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא, מִשָּׁל לְמַלְךְ שֶׁנִּשְׁבְּחָה בְּנוֹ, וְהִלְךְ וּפְדָה בְּנוֹ, אֲמָר הָיוּ מוֹנִין אֶפְטָיָא לְפָדְיוֹן בְּנִי, כִּדּוּם אֲמָר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הָיוּ מוֹנִין אֶפְטָיָא לְיִצְיָאֵת מִצָּרִים, לְמַלְךְ שֶׁהָיָה מְשִׂיא אֶת בֵּתוֹ, וְאֲמָר הָיוּ מוֹנִין אֶפְטָיָא לְנִשְׂוִאי בֵּתִי, כִּדּוּם אֲמָר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הָיוּ מוֹנִין אֶפְטָיָא לְמִתֵּן תּוֹרָה.

בְּיוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְּבַר סִינֵי וְכוּ', אֲמָר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לְוִי, מִשָּׁל לְבֹן מְלָךְ שֶׁהָיָה מְטִיל בְּשׁוּק וּפְגַע בְּאוֹהֲבוֹ שֶׁל מְלָךְ וּמְלֵא חִיקוֹ אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת, אֲמָר הַמְּלָךְ פָּתְחוּ לוֹ תִּסְוֹרִיּוֹת שְׁלִי, שְׁלֵא יְהֵא בְּנִי אוֹמֵר אֵלוּלִי אוֹהֲבוֹ שֶׁל מְלָךְ לֹא הָיָה לִי מֵהַ לִּיתֵן לוֹ, כִּדּוּם אֲמָר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשְׁהָ שְׁלֵא יְהוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים אֵילוּלִי שְׁבָא יִתְרוֹ וְלִמְדָם אֶת הַדִּינִין לֹא הָיָה לוֹ לִיתֵן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה אֶלָּא הָרִינִי נוֹתֵן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה שְׁכַלָּה דִּינִים. (להלן כא, א) "וְאַלֶּה הַמְשֻׁפָּטִים". אֲמָר רַבִּי לְוִי מִשָּׁל לְמַלְךְ שֶׁהָיָה מְבַקֵּשׁ לְשֵׁא אִשָּׁה בֵּת טוֹבִים וּבֵת גְּנִיסִים, אֲמָר אֵינִי תוֹבֵעַ בָּהּ אֶלָּא מְשַׁאֲנִי עוֹשֶׂה בָּהּ כַּמָּה טוֹבוֹת וְאַחַר כִּדּוּם אֵינִי תוֹבֵעַ בָּהּ, רָאָה אוֹתָהּ עֲרַמָּה וְהִלְבִּישָׁהּ, (יחזקאל טז, י) "וְאַלְבִּישׁוּךָ רִקְמָה", בַּיָּם וְהִעֲבִירָהּ, "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבִשָׁה", בָּאוּ עָלֶיהָ שְׁבָאִים וְהִצִּילָהּ, אֵלוּ עֲמֻלָּקִים, רָאָה אוֹתָהּ אֶצֶל הַנְּחֻתָּוִים וּמְלֵא חִיקָה גְלוּסְקָאוֹת, אֶצֶל הַחֲנֻנִי, וְהִשְׁקָה אוֹתָהּ קוֹנְדִיטוֹן, אֶצֶל הַפֶּטֶם וּמְלֵא חִיקָה פְּטוּמוֹת, אֶצֶל פְּרָקְרוֹס וּמְלֵא חִיקָה פְּרָקְרִירִיסִים, כִּדּוּם גְלוּסְקָאוֹת (לעיל טז, ד) "הִנְנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם", קוֹנְדִיטוֹן (במדבר כא, יז) "אֲזוּ יִשִּׁיר אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלֶי בְּאֵר", פְּטוּמוֹת, (שם יא, לא) "וַיִּגְזַז שְׁלוּיִם", פְּרָקְרוֹס "וַיִּנְקְהוּ דְבִשׁ מִסְלַע". מִשָּׁל לְמַלְךְ שֶׁהָיָה מְשִׂיא אֶת בֵּתוֹ וְקִבַּע קְרִטִּיסִין, בְּנֵי רוּמִי לֹא יִחְתּוּן לְסוּרְיָא, וּבְנֵי סוּרְיָא לֹא יִחְתּוּן לְרוּמִי, וְכִינּוֹן שֶׁהִשִּׂיא אֶת בֵּתוֹ הַתִּיר קְרִטִּיסִין. כִּדּוּם עַד שְׁלֵא נִתְּנָה תּוֹרָה (תהלים קטו, טז) "הַשְּׁמִים שְׁמִים לֵה' וְהָאֲרֶץ נָתַן לְבְנֵי אָדָם", מְשַׁנְתָּה תּוֹרָה "וּמִשְׁהָ עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים", (להלן פסוק כ) "וַיִּרְדּוּ ה' עַל הַר סִינֵי".

(משלי ג, יז) "דַרְכֵיהָ דְרָכֵי נֵעַם וְכָל נְתִיבֹתֶיהָ שְׁלוֹם", בְּקֵשׁ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לִיתֵן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל בְּשָׁעָה שְׂפִיָאָה מְמַצְרִים, וְהָיוּ חֲלוּקִים אֵלָיו עַל אֱלוֹ, וְהָיוּ אוֹמְרִים בְּכָל שָׁעָה "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֵבָה מְצַרֵימָה", מֵה פְתִיב (לעיל יג, כ) "וַיִּסְעוּ מִסַּכַּת וַיִּחַנוּ בְּאֶתְם" הָיוּ נוֹסְעִין בְּמַרְיָבָה וְחוֹנִין בְּמַרְיָבָה, כְּשֶׁבָאוּ לְסִינֵי הוֹשׁוּוּ כָּלֶם אֲגִדָּה אַחַת, "וַיִּחַנוּ שָׁם יִשְׂרָאֵל" אֵין פְתִיב כָּאן, אֲלָא וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל, נַעֲשׂוּ הוֹמְנִיָא אַחַת, אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הַתּוֹרָה כְּלָה שְׁלוֹם, וְלָמִי אֲנִי נוֹתֵנָה לְאִמָּה שְׁהִיא אוֹהֶבֶת שְׁלוֹם, הָיָה "כָּל נְתִיבֹתֶיהָ שְׁלוֹם".

רמז רעד בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי, חֲדוּשׁ דְּבָרִים אֲנִי מְחַדֵּשׁ בְּכֶם, וְעוֹשֶׂה בְּכֶם מַעֲוִין דְּגַמְתָּ הַעוֹלָם הַבָּא. מֵה לְעֵתִיד לְבָא, (ישעיה ה, ה) "וְאֲזַנִּי חֲרָשִׁים תִּפְתַּחְנָה", אִף הֵכָא (להלן כד, ז) "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". מֵה לְעֵתִיד לְבָא "אֲזִי וְדַלְגָּ כְּאֵיל פִּסְחִי" וְגו' אִף הֵכָא (להלן פסוק ח) "וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו". וּמִפְּנֵי מֵה נִתְּנָה בְּמִדְבָּר, לְלַמְּדָּךְ שְׂאֵם אֵין אָדָם מִפְּקִיר עֲצָמוּ כְּמִדְבָּר אֵינוּ זֹכֵה לְדַבְּרֵי תּוֹרָה, וּמֵה הַמִּדְבָּר הַזֶּה אֵין לוֹ סוּף, כִּד דְּבָרֵי תּוֹרָה אֵין לְהֵם סוּף, שְׁנַאֲמַר "אֲרַכָּה מֵאַרְצָה מִדֶּה" וְגו', וְכִשֶׁם שְׂאֵין לְהֵם סוּף כִּד אֵין לְמַתָּן שְׁכָרָה סוּף, שְׁנַאֲמַר (תהלים לא, כ) "מֵה רַב טוֹבָדָךְ" וְגו'.

בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַר סִינֵי, וְכִי בַיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ, אֲלָא כְּשֶׁאֲתָה לְמַד תּוֹרָה לֹא יְהוּ בְּעֵינֶיךָ יְשָׁנִים אֲלָא כְּאֵלוּ הַיּוֹם נִתְּנָה. "בַּיּוֹם הַהוּא" אֵין פְתִיב כָּאן, אֲלָא בַּיּוֹם הַזֶּה בְּעוֹלָם הַזֶּה נִתְּנִי לְכֶם אֶת הַתּוֹרָה וְהָיוּ יַחֲדָיו יִגְעִים בָּהּ, אֲבָל לְעֵתִיד לְבָא אֲנִי מְלַמְּדָה לְכָל יִשְׂרָאֵל וְהוּן לוֹמְדִין אוֹתָהּ וְאֵינָן שׁוֹכְחִין, שְׁנַאֲמַר (ירמיה לא, לב) "כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרַת אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרַי הַיָּמִים הַהֵם נֶאֱמַר ה' נִתְּנִי אֶת תּוֹרָתִי בְּקִרְבְּכֶם וְעַל לִבְּכֶם אֶכְתָּבְנָה וְהִייתִי לְהֵם לְאֱלֹהִים וְהִמָּה יְהִיוּ לִי לְעָם". וְלֹא עוֹד אֲלָא שְׂאֵנִי מִרְבָּה שְׁלוֹם בַּיּוֹמֵיהֶם, כְּשֶׁם שְׁאֲמַר יִשְׁעִיָּה "וְכָל בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ה' וְרַב שְׁלוֹם בְּנִיךָ".

רמז רעד בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי, מַגִּיד שְׂמוֹנִין חֲדָשִׁים לִיצִיאַת מִצְרַיִם. אֵין לִי אֲלָא חֲדָשִׁים, שְׁנִים מְנִין, תִּלְמוּד לּוֹמַר (במדבר א, א) "בְּשָׁנָה הַשְּׁנִית". אֵין לִי אֲלָא בְּאוֹתוֹ הַפָּרֶק בְּפָרֶק אַחַר מְנִין, תִּלְמוּד לּוֹמַר (שם לג, לח) "בְּשָׁנַת הָאֲרָבָעִים לְצִאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". כָּל אֵלוּ עַד שְׁלֹא נִכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל לְאֲרָץ, מִשְׁנִכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל לְאֲרָץ מְנִין, תִּלְמוּד לּוֹמַר (מ"א ו, א) "וַיְהִי בְשָׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" וְגו'. כָּל אֵלוּ עַד שְׁלֹא נִבְנָה בֵּית, מִשְׁנִבְנָה הַבַּיִת מְנִין, תִּלְמוּד לּוֹמַר "וַיְהִי מִקֶּץ [עֶשְׂרִים] שָׁנָה אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה" וְגו'. לֹא רָצוּ לְמָנוֹת לְבַנְיָנוּ יָמְנוּ לְחַרְבָּנוּ, שְׁנַאֲמַר (יחזקאל מ, א) "אַחַר אֲשֶׁר הִכְתָּה הָעִיר". לֹא רָצוּ לְמָנוֹת לְעֲצָמָן יָמְנוּ לְאַחֲרִים, שְׁנַאֲמַר "בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם לְדַרְגוֹשׁ". (דניאל ב, א) "וּבְשָׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר". וְכֵן הוּא אוֹמַר (שה"ש א, ח) "אִם לֹא תִדְעִי לְךָ הִיפָה בְּנִשִּׁים" וְגו', וְאוֹמַר "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתְּ וְגו' וְעֲבַדְתְּ אֶת אִבְיָדָךְ". וְכִבְרָה הָיָה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַפְּאִי עוֹלָה לְמַעוֹן יְהוּדָה רָאָה רִיבָה אַחַת שְׁהִיָּתָה מְלַקְטָת שְׁעוֹרִים מִתַּחַת גְּלָלֵי הַסּוּס, אָמַר לְהֵם רַבּוֹן יוֹחָנָן בֶּן זַפְּאִי

לתלמידיו ריבה זו מה היא אמרו לו עברית, סוס זה של מי הוא אמרו לו של פֶּרֶשׁ ערבי הוא, אמר להם לתלמידיו כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע מה הוא (שה"ש שם) "אם לא תדעי לך" וגו', לא רציתם להשתעבד לשמים הרי אתם משתעבדים לפגומי גוים ערביים, לא רציתם לשקל שקליכם לשמים בקע לגלגלת הרי אתם שוקלים חמשה עשר שקלים למלכות אויביכם, לא רציתם לתקן את הדרך ואת הרחובות העולין לבית הבחירה, הרי אתם מתקנין את הבורגנין העולין לשלחן מלכים, וכן הוא אומר (דברים שם) "תחת אשר לא עבדת" וגו', "תחת אשר לא עבדת" באהבה, "ועבדת את אויביך" בשנאה, "תחת אשר לא עבדת" בשבע, "ועבדת את אויביך ברעב ובצמא ובחסר כל", שנטלה דעת מהן. דבר אחר "ובחסר כל" וגו' חסרים בתלמוד תורה.

ביום הזה באו מדבר סיני, ראש חדש הזה, לכך נאמר ביום הזה בחדש השלישי.

רמז רעה ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני, והלא כבר נאמר ביום הזה באו מדבר סיני, אלא הקיש נסיעתו מרפידים לביאתו מדבר סיני, מה ביאתו למדבר סיני בתשובה, אף נסיעתו מרפידים בתשובה. דבר אחר הקיש ביאתו מדבר סיני לנסיעה מרפידים, מה נסיעתו מרפידים הכעיסו למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו, אף ביאתו מדבר סיני הכעיסו למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו.

רבי אליעזר ברבי יוסי הגלילי אומר, הרי הוא אומר (תהלים פא, ח) "אענך בסתר רעם" משעה שהייתי עונך ומגן עליך ומרעים עליך את כל העולם, מאותה שעה היה אתה קורא בסתר אני אענך בגלוי ומרעים עליך את כל העולם. רבי יהודה אומר, הרי הוא אומר "וינרא אלהים את בני ישראל" וגו' גלוי וידוע לפניו שהן עתידין להכעיס שהן עתידין לנאץ. פיוצא בדבר דרש רבי אליעזר ברבי יוסי הגלילי הרי הוא אומר (ישעיה סג, ט) "בכל צרתם לו צר" וגו' "ויאמר אף עמי המה" וגו', וכי לא היה גלוי לפניו שהן עתידין לשקר, (מה) תלמוד לומר "אף" גלוי היה לפניו שהן עתידין לשקר, ומה תלמוד לומר (שם) "ויהי להם למושיע", אלא לא הושיעם כבני אדם שהן עתידין להכעיס אלא כבני אדם שאין עתידין לבגד בו עולמות. וכן הוא אומר "ויפתוהו בפיהם ובלשונם כזבו לו", ואף על פי כן (שם לח) "והוא רחום וכפר עון". ואומר (ישעיה ו, י) "השמן לב העם הזה" וגו' "ושב" הוא לעשות תשובה "ורפא לו".

ויחנו במדבר, שאלו נתנה תורה בארץ ישראל היו אומרים לאמות העולם אין לכם חלק בה, אלא נתנה במדבר, דימוס פרהסיא במקום הפקר, כל הרוצה לקבל יבא ויקבל. יכול נתנה בלילה, תלמוד לומר (להלן פסוק טז) "ויהי ביום השלישי בהית הפקר". יכול נתנה בשתיקה, תלמוד לומר "ויהי קלת וברקים". יכול לא

היו שומעין את הקול, תלמוד לומר (תהלים כט, ד יא) "קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שבר ארזים וגו' קול ה' חוצב להבות אש קול ה' יחיל מדבר וגו' קול ה' יחיל אילות ה' למבול ישב", אמר בלעם לכל העומדים עליו "ה' עז לעמו ויתן", פתחו ואמרו "ה' יברך את עמו בשלום". רבי יוסי אומר, "לא (מראש) בסתר דברתי במקום ארץ חשד", לא במקום הסתר ולא במקום אפלה. (שם) "לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשונני", לא נתתיה פנגס. וכן הוא אומר "אני ה' דבר צדק מגיד מישרים", עד שלא נתתי המצות הקדמתי להן מתן שכרו, שנאמר (לעיל טז, ה) "והיה ביום הששי והכינו" וגו' וכתוב (ויקרא כה, כא) "וצויתני את ברکتני לכם", יכול אלו בלבד והלא כבר נאמר (תהלים קה, מד) "ויתן להם ארצות גוים", מפני מה "בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו".

היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, הרי הוא אומר (תהלים קמו, יט כ) "מגיד דברו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי", וכי מה עשו הגוים אלה שלא רצה ליתן להם התורה, ומשפטים בל ידעו" שלא רצו לקבל, שנאמר "אלוה מתימן יבא ונגה פאור תהיה וגו' לפניו ילך דבר וגו' עמד וימדד ארץ" וגו'.

ויחן שם ישראל נגד החר. כל מקום שהוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלקת, אבל פאן הושוו יב אחד, לכך נאמר ויחן שם ישראל נגד החר. שם, מגיד שאמר להם, זמן הרבה אתם עושין שם, וכן מצינו שהיו שנים עשר חדש פחות עשרה ימים. נגד החר, למזרחו של הר, כל מקום שאתה מוצא נגד, פנים למזרח.

ג רמז רעו ומשה עלה אל האלהים, כל השביעיים חביבים למעלה. הרקיע השביעי חביב. (א) שמים, (ב) ושמי שמים, (ג) זבול, (ד) מעון, (ה) מכון, (ז) ערבות. (תהלים סח, ה) "סלו לרכב בערבות". בארצות השביעי חביבה, (א) ארץ, (ב) אדמה, (ג) ארקה, (ד) גיא, (ה) צנה, (ו) נשיה, (ז) תבל (תהלים ט, ט) "והוא ישפט תבל בצדק". בדורות השביעי חביב, (א) "אדם, (ב) שת, (ג) אנוש, (ד) קינן, (ה) מהללאל, (ו) ירד, (ז) חנוף", (בראשית ה, כד) "ויתהלך חנוף את האלהים". באבות השביעי חביב, (א) אברהם, (ב) יצחק, (ג) ויעקב, (ד) לוי, (ה) קהת, (ו) עמרם, (ז) משה ומשה עלה אל האלהים. בבנים השביעי חביב, (א) [אליאב], (ב) אבינדב, (ג) שמעא, (ד) נתנאל, (ה) רדי, (ו) אצם, (ז) דוד, (דהיי"א ב, טו) "דויד השבעי". במלכים השביעי חביב, (א) שאול, (ב) איש בשת, (ג) דוד, (ד) שלמה, (ה) רחבעם, (ו) אביה, (ז) אסא, "ויקרא אסא אל ה'" וגו', בשמיטים השביעית חביבה, (ויקרא כה, י) "וקדשתם את שנת החמשים שנה". בשנים השביעית חביבה, "והשביעית תשמטנה ונטשתה". בימים השביעי חביב, (בראשית ב, ג) "ויברך אלהים את יום השביעי". בחדשים השביעי חביב, (ויקרא כג, כד) "בחדש השביעי באחד לחדש".

ומשה עלה אל האלהים, זה יום ראשון ושני. ויקרא אליו, מגיד שקריאה קדמה לדבור. כה בלשון הקדש. כה בסדר הזה. כה בענין זה. כה שלא תפחות ולא תוסיף.

כה תאמר לבית יעקב, אלו הנשים ותגיד לבני ישראל אלו האנשים. דבר אחר לבית יעקב, בזכות יעקב, ותגיד לבני ישראל, בזכות ישראל. דבר אחר כה תאמר אמר בלשון רפה ראשי הדברים לנשים, ותגיד לבני ישראל ותדקדק עמהן.

ד אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים, לא במסרת אני אומר לכם, לא כתבים אני משגר לכם, ולא עדים אני מעמיד עליכם, אלא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים, ראו על כמה חיביו לי על עבודת אלילים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים לשעבר, ולא נפרעתי מהן אלא על ידכם. ואשא אתכם על כנפי נשרים, רבי אליעזר אומר, זה יום רעמסס לפי שנתקבצו כלן ובאו לרעמסס לשעה קלה. ואבא אתכם אלי לפני הר סיני. רבי עקיבא אומר, זה מתן תורה, לפי שישיראל נרתעין לאחוריהן שנים עשר מיל [וחוזרין לפניהם שנים עשר מיל] ועשרים וארבעה מיל על כל דבור ודבור. ואבא אתכם אלי לבית הבחירה.

דבר אחר ואשא אתכם על כנפי נשרים, מה נשתנה הנשר הזה מכל העופות כלן, שכל העופות כלן נותנין את בגיהן בין רגליהן מפני שהן מתיראין מעוף אחר שהוא פורח על גביו, אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם זה בלבד, שפא זרק בו אדם חץ, אמר מוטב שיפגס בי החץ ולא בבני. משל לאחד שהיה מהלך בדדך והיה בנו מהלך לפניו, באו לסטין לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו, פא זאב לטלו מלאחריו נטלו מלאחריו ונתנו מלפניו, לסטין לפניו וזאב לאחריו נטלו ונתנו על כתפיו, שנאמר (דברים א, לא) "ויבמדבר אשר ראית אשר נשאף ה' אלהיך" וגו'.

ה ועתה אם שמוע תשמעו, ועתה קבלו עליכם, שכל התחלות קשות. אם שמוע תשמעו, שמע אדם מצנה אחת משמיעין אותו מצוות הרבה, שנאמר (לעיל טו, כו) אם שמוע תשמע. שכח מצנה אחת משכחין אותו מצוות הרבה, שנאמר (דברים ח, יט) "שכח תשכח". ושמרתם את בריתי, רבי אליעזר אומר זה ברית שבת. רבי עקיבא אומר, זה ברית מילה, ועבודת אלילים. והייתם לי סגלה מכל העמים, שתהיו פנויין לי ועוסקין בדברי תורתך, ולא תהיו עוסקין בדברים אחרים. סגלה מה סגלתו של אדם חביבה עליו, כך תהיו חביבין עלי. רבי יהושע בן קרחה אומר, כדי שתקבע און, יכול כשם שהאשה מסגלת אחר בעלה, והבן אחר אביו, והעבד אחר אדוניו, והשפחה אחר גברתה, יכול אף אתם מסגלין לי מאחורי, תלמוד לומר כי לי כל הארץ.

ו ואתם תהיו לי, כבִּיכּוֹל אֵינִי מַעֲמִיד וְאֵינִי מְשַׁלֵּיט עֲלֵיכֶם אֲלֵא אֲנִי. וְכֵן הוּא אֹמֵר "הִנֵּה לֹא זָנוּם וְלֹא יִישָׁן" וְגו'. מִמְּלַכֶּת כְּהֻנִּים, אֵינִי מִמְּלִיךְ מֵאֲמוֹת הָעוֹלָם עֲלֵיכֶם. וְכֵן הוּא אֹמֵר (ש"ש ו, ט) "אַחַת הִיא יוֹנְתִי" וְגו', רַבִּי אֶלְיעָזֵר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסִי הַגָּלִילִי אֹמֵר, מִנֵּיִן אַתָּה אֹמֵר שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל עֲתִיד לִהְיוֹת לוֹ בָּנִים כְּיוֹצְאֵי מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בְּנֵיךָ". אֵי בָּנִים יָכוֹל דְּוֹיִם וְכַפּוּפִים, תִּלְמוּד לֹמֵר (ש"ס) "תִּשְׁתַּתְּמוּ לְשָׂרִים". אֵי "לְשָׂרִים" יָכוֹל פְּרַגְמָטוּטִין, תִּלְמוּד לֹמֵר מִמְּלַכֶּת. אֵי מְלָךְ יָכוֹל חוֹזֵר וּמְכַבֵּשׁ, תִּלְמוּד לֹמֵר כְּהֻנִּים, בְּטַלְנִים כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ש"ב ח, יח) "וּבְנֵי דָוִד כְּהֻנִּים הָיוּ". מִכָּאן אָמְרוּ רַאיוּיִן הָיוּ יִשְׂרָאֵל לְאֶכְל בְּקִדְשִׁים עַד שֶׁלֹּא עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל, מִשְׁעָשׂוּ הָעֵגֶל נִטְלוּ מֵהֶם וְנִתְּנוּ לְכְּהֻנִּים, שֶׁנֶּאֱמַר "שֶׁהַ פְּזוּרָה יִשְׂרָאֵל", מְשׁוּלִין כְּשֶׁהָ, מֵה דָרְכוּ שֶׁל שֶׁה לֹקֵה אֶחָד מִחֻבְרֵי וְכֵלֵן מְרַגִּישִׁין, כִּדְ הֵם יִשְׂרָאֵל אֶחָד מֵהוּן (חוּטֵא) [נְהַרְג] וְכֵלֵן [נְעַנְשִׁין] [מְצַעְרִין] אֲבָל עַכּוּ"ם אֵינִו כֵּן אֲלֵא אִם נְהַרְג אֶחָד מֵהוּן כֵּלֵן שְׂמַחִים בְּמַפְלֵתוֹ. וְגוֹי קְדוֹשׁ, קְרָאוּ גוֹי קְדוֹשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבַחִי"א יז, כא) "וַיִּמֵּי כְּעֵמֶד יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְצָי". קְדוֹשׁ מְקֻדְשִׁים, פְּרוּשִׁים מְעוּבְדֵי אֱלִילִים וּמְשַׁקּוּצִיָּהֶם. אֲלֵה הַדְּבָרִים, שֶׁלֹּא תַפְחוֹת וְשֶׁלֹּא תוֹסִיף. אֲשֶׁר תִּדְבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּסֹדֵר הַזֶּה.

ז וַיָּבֵא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם, מִגִּיד שְׂמֻשָּׁה חֶלֶק כְּבוֹד לְזִקְנִים. וַיִּשָּׂם לִפְנֵיהֶם, הָאִיר אֶת עֵינֵיהֶם. אֵת כָּל הַדְּבָרִים, רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן. אֲשֶׁר צָנְהוּ ה', אֵף לְנָשִׁים אָמֹר.

ח-י וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ, לֹא עָנִו בְּחִנְפָּה, וְלֹא קִבְּלוּ זֶה מִזֶּה, אֲלֵא הִשְׁווּ כֵּלָן לֵב אֶחָד וַאֲמָרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה (וְנִשְׁמַע), וַיִּשָּׁב מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם וְגו' וְכִי הָיָה צְרִיף מֹשֶׁה לְהִשִּׁיב, אֲלֵא בָּא הַכְּתוּב לְלַמֶּדֶד שֶׁלֹּא יֹאמֵר הוֹאִיל וַיּוֹדַע מִי שֶׁשָּׁלְחוּ אֵינִו צְרִיף לְהִשִּׁיב. דִּבֶּר אַחַר לִיתֵן שְׂכָר לְמֹשֶׁה עַל כָּל עֲלִיָּה וְעֲלִיָּה וְעַל כָּל יְרִידָה וְיְרִידָה.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הָעָנָן, בְּעָנָן עֶבֶה, וְאֵי זֶה זֶה עֲרָפֶל, שֶׁנֶּאֱמַר (לֵהלן כ, יח) "וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל" וְגו'. בְּעֵבֹר יִשְׁמַע הָעָם וְגו', רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר, מִנֵּיִן אַתָּה אֹמֵר שֶׁאֲמַר הַמְּקוֹם לְמֹשֶׁה הַרִינִי אֹמֵר לָךְ דִּבֶּר וְאַתָּה מִחֻזְרִנִּי וְאֵנִי מוֹדָה לָךְ, שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים גְּדוֹל מֹשֶׁה שֶׁהוֹדָה לוֹ הַמְּקוֹם. וְגַם בָּדַד יִאֲמִינוּ לְעוֹלָם. רַבִּי אֹמֵר, אֵין אֲנוּ צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת לְמֹשֶׁה גְּדוֹל אֲלֵא אִם כֵּן עָשִׂינוּ לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁחֲזַר בּוֹ בְּדַבּוּרוֹ, אֲלֵא מְלַמֵּד שֶׁאֲמַר הַמְּקוֹם לְמֹשֶׁה הַרִינִי קוֹרָא לָךְ מֵרֵאשׁ הָהָר וְאַתָּה עוֹלָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה". וְגַם בָּדַד יִאֲמִינוּ לְעוֹלָם, גַּם בָּדַד גַּם בְּנִבְיָאִים הָעֲתִידִים לַעֲמֹד אַחֲרֶיךָ.

וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעַם וְגו', וְכִי מָה אָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה לֵאמֹר לְיִשְׂרָאֵל אוּ מָה אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְמָקוֹם. רַבִּי יוֹסֵי הַגָּלִילִי אוֹמֵר, מִתּוֹךְ שְׁנַאֲמַר (להלן כד, ג) "וַיִּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם", אָמַר לָהֶם אִם אַתֶּם מְקַבְּלִים עוֹנְשֵׁי בְשִׁמְחָה הֲרִי אַתֶּם מְקַבְּלִים שְׂכָר, וְאִם לֹא הֲרִי אַתֶּם מְקַבְּלִים פְּרָעוֹנוֹת, וְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם עוֹנְשֵׁי בְשִׁמְחָה. רַבִּי אוֹמֵר, וְכִי מָה אָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה לֵאמֹר לְיִשְׂרָאֵל, אוּ מָה אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְמָקוֹם, אֲלֵא אָמְרוּ רְצוֹנְנוּ לְשִׁמְעַ מִפִּי מַלְפָּנוּ, וְלֹא דוֹמָה שׁוֹמֵעַ מִפִּי פְּרָגוֹד לְשׁוֹמֵעַ מִפִּי הַמֶּלֶךְ. אָמַר הַמָּקוֹם תָּן לָהֶם מָה שֶׁבִּקְשׁוּ בְעֵבוֹר יִשְׁמַע הָעַם בְּדַבְּרֵי עַמּוּךְ. דָּבָר אַחֵר אָמְרוּ רְצוֹנְנוּ לְרֵאוֹת מַלְפָּנוּ, לֹא דוֹמָה שׁוֹמֵעַ לְרוֹאֵה, אָמַר לָהֶם הַמָּקוֹם תָּן לָהֶם מָה שֶׁבִּקְשׁוּ, "כִּי בִּיּוֹם הַשְּׁלֹשִׁי יֵרֵד ה' וְגו'".

(לעיל פסוק ו) "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלַכֶּת כְּהַנִּים", אָמַר רַב אֲשֵׁי, אָמַר לִי הוֹנָא בְּרַנְתָּן, הָוָה קְאִימְנָא קַמִּיה דְּיִזְגָדֵר מְלַכָּא, וְהָוָה מְדַלִּי לִי הַמְּיִנְנָא וְתִיתִייה נִיְהִלִּיה, אָמַר לִיה מִמְּלַכֶּת כְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ כְּתִיב בְּכוּ. כִּי אַתָּאֵי לְקַמִּיה דְּאַמְיִמַר אָמַר לִיה אִיקְיִים בְּדָ (ישעיה מט, כג) "וְהָיוּ מְלָכִים אֲמֹנִידְ".

כָּל אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, רְאוּי הָיָה לוֹמַר "נִשְׁמַע וְנַעֲשֶׂה" אֲלֵא אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רַבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים עַד שֶׁלֹּא שָׁמְעוּנוּם קִימְנוּם. "אֲנַכִּי" קִימְנוּ יַעֲקֹב, שְׁנַאֲמַר (בראשית לה, ב) "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל בֵּיתוֹ וְגו' הִסִּירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנִּכְרִי". (להלן כ, ז) "לֹא תִשָּׂא" קִימְנוּ אֲבָרְהָם, שְׁנַאֲמַר (בראשית יד, כב) "הֲרִימְתִּי יָדִי אֶל ה'". "זְכוֹר" קִימְנוּ יוֹסֵף, שְׁנַאֲמַר (בראשית מג, טז) "וַיִּטְבַּח טָבַח וְהִכּוֹ". "כִּפְדִּי" קִימְנוּ יַצְחָק, כְּשֶׁנֶּעֱקַד עַל גִּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ. (להלן כ, יג) "לֹא תִרְצַח" קִימְנוּ יְהוֹדָה, (בראשית לו, כו) "מָה בָּצַע כִּי נִהְרַג אֶת אַחִינוּ". "לֹא תִנָּאֵף" קִימְנוּ יוֹסֵף, בְּאַשְׁת פּוֹטִיפָרַע. (שם) "לֹא תִגְנֹב" קִימְנוּ הַשִּׁבְטִים, (בראשית מד, ח) "וַיֹּאֲדָ נִגְנַב מִבֵּית אֲדֹנָיִךְ כֶּסֶף אוּ זָהָב". (שם) "לֹא תַעֲנֶה", קִימְנוּ אֲבָרְהָם, שֶׁהָעִיד לְכָל בְּאֵי עוֹלָם שֶׁאַתָּה רַבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים. אֵף הוּא קִימְנוּ "לֹא תַחְמוֹד", שְׁנַאֲמַר (בראשית יד, כג) "אִם מַחִוֵּט וְעַד שְׂרוּף נַעֲלִי".

רמז רעז דָּרַשׁ רַבִּי סִימְאִי, בְּשַׁעָה שֶׁהַקְדִּימוּ יִשְׂרָאֵל נַעֲשֶׂה לְנִשְׁמַע בָּאוּ שִׁישִׁים רַבּוֹא שֶׁל מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת, וְלְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל קִשְׁרוּ לוֹ שְׁנֵי כְּתָרִים אֶחָד כְּנָגֵד נַעֲשֶׂה, וְאֶחָד כְּנָגֵד נִשְׁמַע, וְכִינּוֹן שֶׁחֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל יָרְדוּ מֵאָה וְעֵשְׂרִים רַבּוֹא שֶׁל מְלָאכֵי חֲבָלָה וּפְרָקוּם, שְׁנַאֲמַר "וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֲדִים מֵהַר חוֹרֵב". בְּחוֹרֵב טָעְנוּ וּבְחוֹרֵב פָּרְקוּ. בְּחוֹרֵב טָעְנוּ כְּדָאמְרוּ. בְּחוֹרֵב פָּרְקוּ דְכְּתִיב "וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגו'. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן וְכָל זָכָה מֹשֶׁה וְנִטְלוּ, דְּסָמִיד לִיה (שם ז) "וּמֹשֶׁה יָקַח אֶת הָאֵהָלִי". אָמַר רִישׁ לְקִישׁ עֲתִיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַחְזִיר לְיִשְׂרָאֵל, שְׁנַאֲמַר (ישעיה נא, יא) "וּפְדוּיִי ה' יִשׁוּבוּן וְגו' וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים". אָמַר רַבִּי אֲלַעֲזָר בְּשַׁעָה שֶׁהַקְדִּימוּ יִשְׂרָאֵל נַעֲשֶׂה לְנִשְׁמַע, יַצָּאָה בֵּת קוֹל וְאָמְרָה לָהֶם בְּנֵי מִי

גלה לכם רז זה, שְׁמֵלֶאכִי הַשָּׁרֵת מִשְׁתַּמְשִׁין בּוֹ, דְּכָתִיב "בָּרְכוּ ה' מִלְאָכָיו" וְגוֹי
בְּרִישָׁא עוֹשֵׂי וְהַדָּר לְשִׁמְעָ.

אָמַר רַבִּי חֲמָא בַר חֲנִינָא מֵאֵי דְּכָתִיב כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר לָמָּה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל
לְתַפּוּחַ, מָה תַּפּוּחַ זֶה פְּרִיֹו קוֹדֵם לְעָלְיוֹ, אִף יִשְׂרָאֵל הִקְדִּימוּ נַעֲשֶׂה לְנִשְׁמָע. הַהוּא
מִינְאָה דְּחַזְיִיה לְרַבָּא דְּקָא מְעִין בְּשִׁמְעָתָא וְיָהֵב אֶצְבְּעִיה דִּידִיה תּוֹתֵי פְּרַעֲיָה וְקָא
מִיֵּץ לִיה וְקָא נְבַעֵי אֶצְבְּעָתּוֹ דְּמָא, אָמַר לִיה, עָמָא פְּזִיזָא דְּאֶקְדִּים פְּמָה לְאוּדְנִיָּה,
אֶפְתִּי בְּפַחְזוֹתֵיכּוֹ קִיַּמִּיתוּ, בְּרִישָׁא הוּוּה לְכוּ לְמִשְׁמָע, אִי מְצִיתוּ קַבְּלִיתוּ וְאִי לֹא
לֹא קַבְּלִיתוּ. אָמַר לוֹ אֲנִן דְּסָגִינָן בְּשִׁלְמוֹתָא כְּתִיב בּוֹ (מְשַׁלִּי יֵא, ג) "תִּתַּמֵּת יִשְׂרָאֵל
תִּנְחָם", הִנָּד אִינְשֵׁי דְּסָגִן בְּעַרְמוּמִיתָא כְּתִיב (שֵׁם) "וְסָלַף בְּגִדִים יִשְׁדָּם".

רמז רעח תְּנוּ רַבְּנָן בְּשִׁשָּׁה בְּחֻדָּשׁ נִתְּנוּ עֲשָׂרַת הַדְּבָרוֹת לְיִשְׂרָאֵל, רַבִּי יוֹסִי אוֹמַר,
בְּשִׁבְעָה בּוֹ. אָמַר רַבָּא דְּכוּלֵי עֲלָמָא בְּרֵאשׁ חֻדָּשׁ אֶתּוֹ לְמַדְבַּר סִינַי, כְּתִיב הֵכָא (לְעִיל
פְּסוּקָא) "בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְּבַר סִינַי", וְכָתִיב הֵתָם "הַחֻדָּשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֻדָּשִׁים
רֵאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֻדָּשֵׁי הַשָּׁנָה", מָה לְהֵלֵן רֵאשׁ חֻדָּשׁ, אִף כָּאֵן רֵאשׁ חֻדָּשׁ. וְדְכוּלֵי
עֲלָמָא בְּשִׁבְתָּה נִתְּנָה תּוֹרָה, כְּתִיב הֵכָא (לְהֵלֵן כ, ח) "זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת" וְכָתִיב
הֵתָם "זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאֶתֶם [מִן] מִצְרָיִם", מָה לְהֵלֵן בְּעַצוּמוֹ שֶׁל יוֹם
אִף כָּאֵן בְּעַצוּמוֹ שֶׁל יוֹם. כִּי פְּלִיגֵי בְּקַבְּיָעָא דִּינְרָחָא, רַבִּי יוֹסִי סָבַר בְּחַד בְּשִׁבְעָא
אִיקְבַּע יְרָחָא, בְּחַד בְּשִׁבְעָא לֹא אָמַר לְהוּ וְלֹא מִיַּדִּי מְשׁוּם חוּלְשָׁא דְּאוּרְחָא, בְּתַרִּי
בְּשִׁבְעָא אָמַר לְהוּ (לְעִיל פְּסוּקָא ו) וְאַתֶּם תִּתְּהוּ לִי מִמְּלַכְתָּה כְּהַנִּים, בְּתַלְתָּא אָמַר לְהוּ
מִצּוֹת הַגְּבֻלָּה, בְּאַרְבַּעָה עֲבוּד פְּרִישָׁה, וּמִשָּׁה בְּהַשְׁכָּמָה עָלָה וּבְהַשְׁכָּמָה יָרַד,
[בְּהַשְׁכָּמָה עָלָה] דְּכָתִיב (לְהֵלֵן לֵד, ד) "וַיִּשְׁכַּם מִשָּׁה בְּבֹקֶר וַיַּעַל אֶל הַר סִינַי",
וּבְהַשְׁכָּמָה יָרַד דְּכָתִיב "לֵךְ רֵד וְעֲלִיתָ", מִקִּישׁ יְרִידָה לְעֲלִיָּה מָה עֲלִיָּה בְּהַשְׁכָּמָה,
אִף יְרִידָה בְּהַשְׁכָּמָה. וְרַבְּנָן סָבְרֵי בְּתַרִּי בְּשִׁבְעָא אִיקְבַּע יְרָחָא, בְּתַרִּי בְּשִׁבְעָא לֹא אָמַר
לְהוּ וְלֹא מִיַּדִּי מְשׁוּם חוּלְשָׁא דְּאוּרְחָא, בְּתַלְתָּא אָמַר לְהוּ (לְעִיל פְּסוּקָא ו) "וְאַתֶּם
תִּתְּהוּ לִי", בְּאַרְבַּעָה אָמַר לוֹ מִצּוֹת הַגְּבֻלָּה, בְּחַמְשָׁה עֲבוּד פְּרִישָׁה. מִיַּתִּיבֵי
וְקֻדְשֵׁתָם הַיּוֹם וּמְחַר קִשְׁיָא לְרַבִּי יוֹסִי, אָמַר לֵךְ רַבִּי יוֹסִי, יוֹם אֶחָד הוֹסִיף מִדְּעִתּוֹ
דְּתַנִּינָא שְׁלִשָּׁה דְּבָרִים עָשָׂה מִשָּׁה מִדְּעִתּוֹ וְהַסְפִּים הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל זְדוּ, הוֹסִיף
יוֹם אֶחָד מִדְּעִתּוֹ מֵאֵי דְּרַשׁ, הַיּוֹם וּמְחַר הַיּוֹם כְּמַחַר מָה מְחַר לִילוֹ עֲמוֹ אִף הַיּוֹם
לִילוֹ עֲמוֹ וְלִילָה דְּהַאִידְנָא נִפְקָא לִיה שְׁמַע מִינָה תְּרִי יוֹמֵי לְבַר מְהַאִידְנָא, וּמִנִּין
שְׁהַסְפִּים הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל זְדוּ, דְּלֹא שְׁרָיָא שְׁכִינָה עַד צְפָרָא דְּשַׁבְּתָא. פְּרַשׁ מִן
הָאִשָּׁה, מֵאֵי דְּרַשׁ, אָמַר וּמָה יִשְׂרָאֵל שְׁלֹא דְּבָרָה עֲמָהֵן שְׁכִינָה אֶלָּא שְׁעָה אַחַת
קָבַע לָהֶם זְמַן (לְהֵלֵן פְּסוּקָא טו) "הָיוּ נִכְנָיִם לְשִׁלְשֵׁת יָמִים" אֲנִי שְׁכָל שְׁעָה וְשְׁעָה
שְׁכִינָה מְדַבְּרַת עִמִּי עַל אַחַת כְּפָה וְכְפָה, וּמִנְלָן שְׁהַסְפִּים הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל
זְדוּ, דְּכָתִיב (דְּבָרִים ה, כז) "לֵךְ אָמַר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאַהֲלֵיכֶם" וְכָתִיב בְּתַרִּיה
"וְאַתָּה פַּה עֲמַד עֲמַדִּי", שְׁבַר אֶת הַלּוּחוֹת, מֵאֵי דְּרַשׁ, אָמַר וּמָה פְּסַח שְׁהוּא אֶחָד
מִתְּרִי"ג אָמַרָה תּוֹרָה (לְעִיל יב, מג) "כָּל בֶּן נֹכַח לֹא יֹאכַל בּוֹ" הַתּוֹרָה כְּלָה כָּאֵן

וישראל עשו העגל על אחת כמה וכמה, ומנלן דהספכים הקדוש ברוך הוא על ג' דו, דכתיב "אשר שברת", וישר כחך ששברת. תא שמע (להלן פסוק יא) "והיו נכנים ליום השלישי", קשיא לרבי יוסי. הא אמרינן יום אחד הוסיף משה מדעתו, תא שמע שלישי שלישי בחדש ושלישי בשבת, קשיא לרבנן, אמרי לך רבנן הא מני רבי יוסי היא. שלישי שלישי למאי, לכדתנא, וישב משה את דברי העם אל ה', וכתב ויגד משה את דברי העם אל ה', מה אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, ומה אמר להם משה לישראל ומה אמרו ישראל למשה, ומה השיב משה לפני הגבורה, זו מצות הגבלה, דברי רבי יוסי, רבי יהודה אומר, בתחלה פרש ענשה דכתיב וישב משה, דברים שמשבבין דעתו של אדם, ולבסוף פרש מתן שכרה, דכתיב ויגד משה, דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה. ואכא דאמרי בתחלה פרש מתן שכרה, דכתיב וישב משה, דברים שמשבבין דעתו של אדם, ולבסוף פרש ענשה, דכתיב ויגד דברים שקשין לאדם כגידין.

תא שמע ששי ששי בחדש ששי בשבת כו'. ששי למאי, רבא אמר לחנייתו, רב אחא בר יעקב אמר, למסען. וקמיפלגי בשבת דמרה דכתיב בדברות אחרונות (דברים ה, יב) "שמור את יום השבת פאשר צוה" במרה, דכתיב ביה "שם שם לו חק ומשפט". מר סבר בראש חודש חנו ושי לחנייתו הוא ששי בחדש הוא ששי בשבת, דאתחומין (נמי) [לא] אפקוד, ומר סבר אף למסען, דיום שבאו לסיני נסעו מרפידים, (דאשבת אפקוד אתחומין לא אפקוד) [דאתחומין נמי אפקוד].

ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן, כי אתא רב אחא בר רב אדא אמר במערבא פסקי לה להאי קרא לתלתא פסוקי.

רמז רעט ויאמר ה' אל משה לך אל העם וגו' [היום], (לא) זה יום רביעי. ומחר זה יום חמישי.

יא והיו נכנים ליום השלישי, זה יום ששי שבו נתנה תורה, ומה עשה משה בחמישי השפכים בבקר ובנה מזבח תחת ההר שנגמר (להלן כד, ד) "וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר", והעמיד שתיים עשרה מצבות לשנים עשר שבטי ישראל, דברי רבי יהודה, וחקמים אומרים, שתיים עשרה לכל שבט בנה מזבח והעלה עליו עולות ושלמים, נטל מדם העולה בשני כוסות חלק למקום וחלק לצבור, מדם השלמים בשני כוסות חלק למקום וחלק לצבור, שנגמר (להלן כד, ו) "ויקח משה חצי הדם וישם באגנות", זה חלק למקום "וחצי הדם זרק על המזבח" זה חלק לצבור. "ויקח ספר הברית" וגו' אבל לא שמענו מהיכן קרא באזניהם, רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר, מתחלת בראשית ועד כאן. רבי אומר, מצות שנגצוה אדם הראשון, ומצות שנגצוה בני נח, ומצות שנגצוה במצרים, ובמרה וישאר כל המצות כן. רבי ישמעאל אומר, בתחלת הענין מהו אומר (ויקרא כה, א ג)

"וּשְׁבַתָּהּ הָאָרֶץ שֶׁבַת לַה' וְגו' שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע" וְגו' שְׁמִיטִין יוֹבְלוֹת בְּרָכוֹת וְקָלְלוֹת, בְּסוֹף הָעֲנָן מֵהוּ אוֹמֵר "אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה" וְגו', אָמְרוּ מִקְבָּלִים אָנוּ עֲלֵינוּ, כִּינּוּן שְׁרָאָה שְׁקִבְלוּ עֲלֵיהוּ נָטַל הַדָּם וְזָרַק עַל הָעָם, אָמַר לָהֶם הָרִי אֶתֶם קְשׁוּרִים עֲנוּבִים וְתַפּוּסִים, מֵהָר בָּאוּ וְקִבְלוּ עֲלֵיכֶם אֶת כָּל הַמִּצְוֹת. רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בּוֹ בַּיּוֹם נַעֲשׂוּ כָּל הַמַּעֲשִׂים. וְכַבֵּסוּ שְׂמַלְתְּם, וּמְנִין שְׁטַעְנוּ טְבִילָה, הָרִי אָנִי דָן וּמָה אִם בְּמָקוֹם שְׂאִינָן טְעוּנִין כַּבּוּס בְּגָדִים טְעוּנִין טְבִילָה, כָּאֵן שֶׁהוּא טְעוּן כַּבּוּס בְּגָדִים אֵינוֹ דִּין (הוּא) שְׁיִטַּעְנוּ טְבִילָה, אֵין כַּבּוּס בְּגָדִים בַּתּוֹרָה שְׂאִינָן טְעוּנִין טְבִילָה.

לָךְ אֵל הָעָם וְקִדְשְׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר, וְכִי מָה הִיְתָה קִדְשְׁתוֹ בַּמִּדְבָּר, עֲרָלִים לֹא הָיוּ בַּתּוֹכָן, מִן הָיָה יוֹרֵד לָהֶם מִן הַשָּׁמַיִם, מִיָּם הָיוּ שׁוֹתִין מִן הַבְּאֵר, עֲנִנֵי כְבוֹד הָיוּ מִקִּיפִין עֲלֵיהוֹן, אֶלָּא עַל טְמֵאָת תַּשְׁמִישׁ הַמָּטָה [שְׁלֹא יִשְׁמְשׁוּ], מָה עָשָׂה הוֹסִיף יוֹם אֶחָד מִשְׁלוֹ, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִשָּׁה כַּמָּה נִפְשׁוֹת מִיִּשְׂרָאֵל הָיוּ בָּאוֹת בָּאוֹת לִילָה, אֶלָּא מָה שֶׁעָשִׂיתָ יְהֵא עָשׂוֹי שְׁנֵאָמַר וְהָיוּ נִכְנִים.

הִלְכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁקִּדֵּשׁ אִשָּׁה מִי צָרִיךְ לִיתֵן שְׂכָר כְּתַב קְדוּשִׁין, כָּךְ שָׁנוּ חֻכְמִים, אֵין כּוֹתֵבִין שְׂטֵר אַרוּסִין וְנִשׁוּאִין אֶלָּא מִדַּעַת שְׁנִיָּהוּ וְהַחֲתוּן נוֹתֵן שְׂכָר. וּמִמֵּי לְמַדּוֹ, מִן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּשָׁעָה שֶׁקִּדֵּשׁ לְיִשְׂרָאֵל בְּסִינֵי שְׁכָךְ כְּתַב לָךְ אֵל הָעָם וְקִדְשְׁתֶּם וּמִי כְּתַב גְּמִיקוּם, זֶה מִשָּׁה, שְׁנֵאָמַר (דְּבָרִים לֵא, ט) "וַיִּכְתֹּב מִשָּׁה אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת", וּמָה שְׂכָר נָתַן לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, קִירוֹן הַפְּנִים, דְּכָתִיב (לַחֲלוֹן לַד, כֵּט) "וּמִשָּׁה לֹא יָדַע כִּי קָרָן עוֹר פָּנָיו".

+4(רמז רפ) אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה לְמִשָּׁה עוֹרָה שֶׁל אִשׁ לְבָנָה, וְכַתּוּבָה בְּאֵשׁ שְׁחוּרָה, וְחַתּוּמָה בְּאֵשׁ, וּמְלוּפֶפֶת בְּאֵשׁ, וְעַם שְׁכּוֹתֵב קִנַּח הַקּוֹלְמוֹס בְּשַׁעְרוֹ וּמִשָּׁם נָטַל מִשָּׁה זֵיו הַפְּנִים. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אוֹמֵר, מִן הַלוּחוֹת נָטַל מִשָּׁה זֵיו הַפְּנִים. כִּינּוּן שְׁרָאָה שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אוֹתוֹ מַעֲשָׂה נִטְלָן וּשְׁבָרוּ. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּשֶׁסִּדְרָתָּ הַלוּחוֹת לְיִשְׂרָאֵל נִתְּנִי לָךְ שְׁכָרְךָ זֵיו הַפְּנִים, וְעַכְשָׁיו שְׁבַרְתָּ אֶת הַלוּחוֹת. אָמַר רַבִּי יֶצְחָק שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ נִשְׁבְּרָה הַחֲבִית נִשְׁבְּרָה לְסַרְסוֹר, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶתָּה הִיְתָ סַרְסוֹר בִּינִי וּבֵין בְּנֵי אֶתָּה שְׁבַרְתָּ אֶתָּה מַחֲלִיף, מְנִין, שְׁנֵאָמַר "בַּעַת הַהִיא אָמַר ה' אֵלַי פָּסַל לָךְ".

וְהָיוּ נִכְנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, מְנִין לְפּוֹלָטָת שְׁכַבְתָּ זָרַע בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי שֶׁהִיא טְמֵאָה, שְׁנֵאָמַר וְהָיוּ נִכְנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי.

וְהָיוּ נִכְנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, זֶה יוֹם שְׁשִׁי, שָׁבוּ נִתְּנָה תּוֹרָה, שְׁנֵאָמַר כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יָרַד ה', וְזוֹ אַחַת מֵעֲשָׂר יָרִידוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. לְעִינֵי כָּל הָעָם, מְלַמֵּד שֶׁאִם הָיוּ חִסְרִין

עד אחד אינן פדאי לקבל. רבי יוסי אומר אפילו יש שני אלפים ושני רבבות הן פדאי לקבל, שנאמר (במדבר י, לו) "ובנחה לאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל".

יב-יג והגבלת את העם, שומע אני למזרחו תלמוד לומר סביב. לאמר, שהתרו זה בזה, השמרו לכם, בלא תעשה. יכול לא יעלה אבל יגע, תלמוד לומר ונגע בקצהו. יכול לא יעלה ולא יגע אבל יפנס בגלונקא הא תלמוד לומר ונגע בקצהו. כל הנגע בהר מות יומת, הרי זה ענש.

יג לא תגע בו יד, ולא בשילה ולא באהל מועד ולא בבית עולמים.

מנין שבדחיה, תלמוד לומר ירה. ומנין שבסקילה, תלמוד לומר סקול. ומנין שבסקילה ודחיה, תלמוד לומר סקול וסקל או ירה. ומנין שאם מת בדחיה יצא, תלמוד לומר או ירה. ומנין שאף לדורות קד, תלמוד לומר סקול וסקל או ירה יירה.

רמז רפא אחד שור ואחד כל בהמה להפרשת הר סיני, שנאמר אם בהמה אם איש לא יחיה, ויחיה בכלל בהמה, אם לרבבות את העופות. וכן לנפילת הבור ולתשלומי כפל, ולהשבת אבדה, ולפריקה, ולחסימה, ולכלאים, וכן חיה ועוף פיוצא בהו. אם כן למה נאמר שור או חמור, אלא שדבר הכתוב בהוה. לנפילת הבור, (להלן כא, לד) "כסף ישיב לבעליו", כל דאית ליה בעלים. לתשלומי כפל, (להלן כב, ח) "על כל דבר פשע", כל דבר פשיעה. להשבת אבדה "לכל אבדת אחיד". לפריקה, יליף חמור חמור משבת. לחסימה, יליף שור שור משבת. לכלאים דהרבעה, יליף בהמתה בהמתה משבת. וגבי שבת מנלן, דתניא רבי יוסי אומר משום רבי [ישמעאל] (דברים ה, יד) "וכל בהמתה רבויא הוא. וכל היכא דכתב "כל" רבויא הוא והא גבי מעשר פתיב "כל" וקא דרשינן ליה פלל ופרט, דתניא (שם כו) "ונתתה הכסף בכל אשר תאנה נפשך" פלל וכו'. אמר, "בכל", כלל, רבויא, ואי תיקא "כל" נמי כלל הוא, מיהו האי כל דהכא רבויא הוא, מדהוה ליה למכתב "ובהמתה" כדכתב בדברות הראשונות, וכתב "כל בהמתה" שמע מינה רבויא הוא. והשתא דאמרת כל רבויא הוא, בהמתה דדברות ראשונות ושורף וחמרף דדברות אחרונות למה לי. אמרת, שור לאגמורי שור לחסימה, חמור לאגמורי חמור חמור לפריקה. בהמתה לאגמורי בהמתה לכלאים. אי הכי אפלו אדם נמי ליתסר, אלקמה תנן אדם מתר בכלן לחרש ולמשך. אמר קרא (דברים ה, יד) "למען ינוח עבדך ואמתך פמוד" להנחה הקשתיים ולא לדבר אחר.

אמר רבי חלב, כל הנהנה מסעדת חתן (וכלה) ואינו משמחו פאלו עובר בחמשה קולות שנגאמר (ירמיה לג, יא) "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול פלה קול אומרים הודו את ה' צבאות וגו', ואם משמחו מה שכו, אמר רבי יהושע בן לוי זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות, שנגאמר ויהי ביום השלישי בהית הבקר גו', וכתוב ויהי קול השפר.

ז **רמז רפג** ויוצא משה את העם, אמר רבי יוסי, רבי יהודה היה דורש (דברים לג, ב) "ה' מסיני בא", אל תקרי בן אלא 'ה' לסיני בא ליתן תורה לישראל, או אינו אומר בן אלא "ה' מסיני בא" לקבל את ישראל כחתן לקראת הפלה. ויתיצבו (נכפפו) [נכפפו] מלמד שהיו מתנראים מפני הזיקין ומפני הזועות מפני הרעמים ומפני הברקים. תחת החר מלמד שנתלש החר ממקומו וקרו ועמדו תחת הר סיני, שנגאמר (שם ד, יא) "ותקרבון ותעמדון תחת החר", עליהו נאמר בקבלה "יונתי בחגי הסלע" וגו' "הראיני את מראיך" אלו שתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל, "השמיעני את קולך" אלו עשרת הדברות, "כי קולך ערב ומראיך נאווה" לאחר עשרת הדברות. (ויקרא ט, ה) "ויקרבו כל העדה ועמדו לפני ה'". רבי אלעזר אומר, הדבר הזה על ים סוף אמור, "הראיני את מראיך", "התיצבו וראו את ישועת ה'", "השמיעני את קולך", (שם ו) "ויצעקו בני ישראל אל ה'", "כי קולך ערב", (לעיל ב, כג) "ותעל שועתם", "ומראיך נאווה", "ויגעש האות לעיני העם ויאמן העם". דבר אחר כי "קולך ערב", "אשרה לה", "ומראיך נאווה", על הים, (תהלים ח, ג) "מפי עוללים וינקים יסדת עז".

ויתיצבו בתחתית החר, אמר רבי אבדימי בר חמא בר מחסאי, מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם הר כגיגית, אמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב, מפאן מודעא רבה לאורייתא, אמר רבא, אף על פי כן הדר קבלוה בימי אחשורוש דכתוב (אסתר ט, כז) "קיימו וקבלו היהודים", קיימו מה שקבלו כבר. אמר רבי שמעון בן לקיש, מאי דכתוב (בראשית א, לא) "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" ה"א יתרה למה לי, מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית וכו' כדכתוב לעיל.

ח **רמז רפד** והר סיני פלו, מאי הר סיני, שירדה בו שנאה לאמות העולם. וחמשה שמות יש לו. א) מדבר ציון, שנצטוו ישראל עליו. ב) מדבר קדש, שנתקדשו ישראל עליו. ג) מדבר קדמות, שנתנה קדומה עליו. ד) מדבר פארן, שפרו ורבנו ישראל עליו. ה) מדבר סיני, שירדה שנאה לאמות העולם עליו. ומה שמו, הר חורב שמו. ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו, הר סיני שמו, ולמה נקרא שמו חורב, הר שירדה בו חרבה לאמות העולם.

והר סיני עשן כֵּלוּ, יְכוּל בְּמִקּוֹם אֶחָד, תִּלְמוּד לֹמֵר כֵּלוּ. מִפְּנֵי מָה, אֲשֶׁר יֵרֵד עָלָיו ה' בָּאֵשׁ, מֵגִיד שֶׁהַתּוֹרָה אֵשׁ, וּמֵאֵשׁ נִתְּנָה, וּבָאֵשׁ נִמְשָׁלָה, מֵה דִרְכוּ שֶׁל אֵשׁ אִם קָרֵב אֲדָם אֶצְלָה נִכְוָה, אִם רָחֵק מִמָּוֶנָה צוּנוּ, כִּי אֵין לְאָדָם אֶלָּא לְהִתְחַמֵּם כִּנְגֵד אִוְרָה.

וַיַּעַל עֲשָׂנוּ כְּעֵשֶׁן הַכֶּבֶד, יְכוּל כְּעֵשֶׁן זֶה בְּלִבְד, תִּלְמוּד לֹמֵר כֶּבֶד, אִי כֶּבֶד יְכוּל כֶּכֶבֶד, תִּלְמוּד לֹמֵר "וְהָהָר בַּעַר בָּאֵשׁ" וְגו', וּמָה תִּלְמוּד לֹמֵר כֶּבֶד לְשֶׁכֶף אֶת הָאֵזֶן מָה שֶׁהִיא יְכוּלָה לְשִׁמְעַ. כִּיּוֹצֵא בּוֹ (עֲמוּס ג, ח) "אַרְיֵה שָׂאֵג מִי לֹא יִירָא" וְגו' מִי נִתֵּן כֹּחַ וְגִבּוּרָה בְּאַרְי, לֹא הוּא, אֶלָּא הָרִי אָנוּ מְכַנִּין אוֹתוֹ לְבְרִיּוֹתָיו כִּדִּי לְשֶׁכֶף אֶת הָאֵזֶן. כִּיּוֹצֵא בּוֹ "וְהִנֵּה כְבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקְּדִים וְקוּלוּ כְּקוּל מִיַּם רַבִּים", וְכִי מִי נִתֵּן כֹּחַ בַּמַּיִם, לֹא הוּא, אֶלָּא הָרִי אָנוּ מְכַנִּין אוֹתוֹ לְבְרִיּוֹתָיו כִּדִּי לְשֶׁכֶף אֶת הָאֵזֶן. וַיִּחַרְד כָּל הָהָר מְאֹד, וְהָלָא בְּכָלֵל כָּל הַהָרִים הִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (שׁוֹפְטִים ה, ה) "הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי ה'" וְאוֹמֵר (תְּהִלִּים סח, יז) "לָמָּה תִּרְצְדוּן הָרִים גְּבַנְנִים", אָמַר לָהֶם כָּלְכֶם גְּבַנְנִים אַתֶּם, כִּמָּה דְאַתְּ אָמַר "אוֹ גִּבּוֹן אוֹ דִק. וּמִפְּנֵי מָה שֶׁרַתָּה שְׂכִינָה בְּחֻלְקוֹ שֶׁל בְּנִימִין, שֶׁכָּל הַשְּׂבָטִים הָיוּ בְּמִכְרַתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וּבְנִימִין לֹא הִיָּה שֶׁתֵּף עִמָּהוּן וְכָל הַשְּׂבָטִים נוֹלְדוּ בְּחוּצָה לְאַרְצָה, וּבְנִימִין נוֹלְדָה בְּאַרְצָה יִשְׂרָאֵל. וְאַף עַל פִּי כֵן הָהָר חִמַּד אֱלֹהִים.

ט וַיְהִי קוּל הַשֹּׁפָר, הָרִי זֶה סִמּוֹן בְּכַתּוּבִים בְּכָל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "שׁוֹפָר" הָרִי סִמּוֹן יָפָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים מז, ו) "עֲלָה אֱלֹהִים בְּתִרוּעָה" וְגו'. (ישעיה כז, יג) "וְהִנֵּה בַיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גְּדוֹל".

הוֹלֵךְ וְחִזַּק מְאֹד, מְנַהֵג הַדְּיוּט כָּל שֶׁהוּא הוֹלֵךְ קוּלוּ עִמָּם אֲבָל כָּאֵן כָּל שֶׁהוּא הוֹלֵךְ קוּלוּ מִגְּבִיָּה, וְלָמָּה כִּי, מִתְחַלֵּה לְשֶׁכֶף אֶת הָאֵזֶן מָה שֶׁהִיא יְכוּלָה לְשִׁמְעַ. מִשָּׁה יְדַבֵּר, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מִנִּין אַתָּה אוֹמֵר שְׂאִין הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְדַבֵּר עַד שֶׁמִּשָּׁה אוֹמֵר לוֹ דַּבֵּר, שֶׁכֶּבֶר קִבְּלוּ עֲלֵיהוֹן בְּנִיָּה, לְכִי נֶאֱמַר מִשָּׁה יְדַבֵּר. אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא, בְּוֹדָאֵי כֵן הוּא הַדַּבֵּר, וּמָה תִּלְמוּד לֹמֵר מִשָּׁה יְדַבֵּר, אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁנִּתֵּן כֹּחַ וְגִבּוּרָה בְּמִשָּׁה וְהִיָּה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְסִיעֵנוּ. בְּקוּל וּבְנַעֲמָה שֶׁהִיָּה מִשָּׁה שׁוֹמְעַ, בּוֹ הִיָּה מְשִׁמֵּעַ אֶת יִשְׂרָאֵל, לְכִי נֶאֱמַר מִשָּׁה יְדַבֵּר.

אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן פָּזִי, מִנִּין לְמִתְרַגֵּם שְׂאִינוּ רְשָׁאֵי לְהַגְבִּיָּה קוּלוּ יוֹתֵר מִן הַקּוּרָא, שֶׁנֶּאֱמַר מִשָּׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוּל, שְׂאִין תִּלְמוּד לֹמֵר בְּקוּל וּמָה תִּלְמוּד לֹמֵר בְּקוּל אֶלָּא בְּקוּלוֹ שֶׁל מִשָּׁה. תִּנְיָא נְמִי הָכִי אֵין הַמִּתְרַגֵּם רְשָׁאֵי לְהַגְבִּיָּה קוּלוּ יוֹתֵר מִן הַקּוּרָא, וְאִם אִי אֶפְשָׁר לְמִתְרַגֵּם לְהַגְבִּיָּה קוּלוּ כִּנְגֵד הַקּוּרָא, יִנְמִיד הַקּוּרָא קוּלוּ וַיִּקְרָא.

ב וַיֵּרָד ה' עַל הַר סִינַי, יָרִידָה הַשְּׁשִׁית שֶׁיֵּרֵד לְסִינַי בְּשֵׁשֶׁה בְּסִינּוֹ, וְנִגְלָה עָלָיו, וּמִמְקוֹמוֹ נִתְלַשׁ הַר סִינַי וְנִפְתָּחוּ הַשָּׁמַיִם וְנִכְנַס רֹאשׁ הַהָר בְּתוֹךְ הַשָּׁמַיִם, וְהֶעֱרַפֵּל מְכַסֶּה אֶת הַהָר, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ וְרִגְלָיו עוֹמְדוֹת עַל הֶעֱרַפֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יח, ט) "וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרֵד וַעֲרַפֵּל תַּחַת רִגְלָיו".

אָמַר רַב יוֹסֵף, לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם מִדַּעַת קוֹנוֹ, שֶׁהָרִי הַנִּיחַ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כָּל הַהָרִים וְהַגְּבְעוֹת, וְהַשָּׂרָה שֶׁכִּינְתּוֹ עַל הַר סִינַי, וְהַנִּיחַ כָּל אֵילָנוֹת טוֹבוֹת, וְהַשָּׂרָה שֶׁכִּינְתּוֹ בְּסִנָּה. כְּתִיב "אֶת דְּפָא וּשְׁפַל רוּחַ" וְגו', רַב הוֹנָא וְרַב חֲסִידָא חָד אָמַר, אֲנִי אֶת דְּפָא וּשְׁפַל רוּחַ, וְחָד אָמַר אֶתִּי דְּפָא וּשְׁפַל רוּחַ, וּמִסְתַּבְּרָא כְּמֵאן דְּאָמַר אֲנִי אֶת דְּפָא וּשְׁפַל רוּחַ, שֶׁהָרִי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הַנִּיחַ הָרִים וְהַגְּבְעוֹת וְהַשָּׂרָה שֶׁכִּינְתּוֹ עַל הַר סִינַי וַיֵּרֵד לְמַטָּה, וְלֹא גָבַהּ הַר סִינַי לְמַעְלָה.

כְּתוּב אַחַד וְאָמַר (להלן כ, יט) "כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם", וְכְתוּב אַחַד אֹמֵר וַיֵּרֵד ה' עַל הַר סִינַי אֶל רֹאשׁ הַהָר, כִּי צֵד יִתְקַיְמוּ שְׁנֵי כְּתוּבֵין הֵלְלוּ, בָּא הַכְּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְהַכְּרִיעַ "מִן שָׁמַיִם הִשְׁמִיעַ אֶת קוֹלוֹ" וְגו', דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל. רַבִּי עֲקִיבָא אֹמֵר, כְּתִיב וַיֵּרֵד ה' עַל הַר סִינַי, מִלְּמַד שֶׁהַרְכִּין וְכוּ'. רַבִּי אֹמֵר, וַיֵּרֵד ה' עַל הַר סִינַי, יְכוֹל כְּמִשְׁמַעוֹ, אֲמַרְתָּ, וּמָה אִם אַחַד (אָמַר) מִמִּשְׁמַעֵי שְׁמַשִּׁין (וּכִי) [הָרִי הוּא בָּא בְּמִקְוֹמוֹ וְשָׁלָא בְּמִקְוֹמוֹ קַל וְחִמְרַ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא].

הָרִי הוּא אֹמֵר וַיֵּרֵד ה' עַל הַר סִינַי, שׁוֹמֵעַ אֲנִי עַל כָּלֹ, תִּלְמוּד לֹמַר עַל רֹאשׁ הַהָר, יְכוֹל מִמֶּשׁ שֶׁיֵּרֵד הַכְּבוֹד וְהַצִּיעוֹ עַל הַר סִינַי, תִּלְמוּד לֹמַר (להלן כ, יט) "כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם" מִלְּמַד שֶׁהַרְכִּין הַמְּקוֹם הַשָּׁמַיִם הַתַּחְתּוֹנִים וּשְׁמֵי שָׁמַיִם הָעֲלִיוֹנִים עַל רֹאשׁ הַהָר וַיֵּרֵד, הַכְּבוֹד וְהַצִּיעוֹן עַל גְּבֵי הַר סִינַי, כְּאֲדָם שֶׁמַּצִּיעַ אֶת הַכֶּר עַל גְּבֵי הַמַּטָּה, וְכְאֲדָם שֶׁמַּדְבֵּר מֵעַל גְּבֵי הַכֶּר, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סד, א) "כִּי קְדוֹחַ אִשׁ הַמַּסִּים" וְגו', רַבִּי יוֹסֵי אֹמֵר, הָרִי הוּא אֹמֵר (תהלים קטו, טו) "הַשָּׁמַיִם שְׁמִים לֵה"

מֵעוֹלָם לֹא יֵרֵדָה שֶׁכִּינָה לְמַטָּה, וְלֹא עָלוּ מִשָּׁה וְאֵלֶיהוּ לְמָרוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) "הַשָּׁמַיִם שְׁמִים לֵה" וְגו'. וְהַכְּתִיב וַיֵּרֵד ה' עַל הַר סִינַי, לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה, וְהַכְּתִיב "וְעָמְדוּ רִגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים", לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה. וְהַכְּתִיב (לעיל פסוק ג) "וּמִשָּׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים", לְמַטָּה מֵעֲשָׂרָה. וְהַכְּתִיב "מִזֶּחַז פָּנָי (כסא) [כסא]" וְגו' וְאָמַר רַבִּי תַנְחוּם, מִלְּמַד שֶׁפִּירֵשׁ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִזֵּיו שֶׁכִּינְתּוֹ וְעָנְנוּ עָלָיו, דְּאִשְׁתַּרְבֵּב לִיהַ לְכִסֵּא עַד עֲשָׂרָה וְנִקִּיט בָּהּ.

כא וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רַד הָעֵד בְּעַם, הִסְהַד בְּעַם פֶּן יִהְרָסוּ, שְׁמָא יִדְחִקוּ לְרֵאוֹת. וְנִפְל מִמֶּנּוּ רַב, מִלְּמַד שֶׁנִּתְנָה רְשׁוּת לְשְׁלוּחִין לְחַבֵּל, דְּבַר אַחַר אֲפִילוּ רַב אַחַד מֵהוֹן.

שִׁיפֵל הָרִי הוּא כְּכֶלֶן, מִלְמַד שְׂאֵף אֶחָד מֵעֶבֶב עַל יְדֵי כָלָם, יְחִידֵי שְׁיִפֵל מִהוּ הָרִי הוּא כְּנֶגֶד כָּל מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית, שְׁנֵאמַר (זכריה ט, א) "כִּי לֹהֵי עֵינֵי אָדָם" וְגו'.

כב וְגַם הַכְּהֻנִים הַנִּגְשִׁים, יְכוּלֵי הַכְּהֻנִים בְּכָלֵל הָעַם, תִּלְמוּד לֹמַר (לעיל פסוק י) "לֵךְ אֶל הָעָם" אִין הַכְּהֻנִים בְּכָלֵל הָעַם, שְׁנֵאמַר "וְעַל הַכְּהֻנִים וְעַל כָּל עַם הַקְּהָל יִכְפֹּר", וְאוֹמַר (דברים יח, ג) "וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכְּהֻנִים מֵאֵת הָעָם", אִין הַכְּהֻנִים בְּכָלֵל הָעָם, וְאִיזָה הוּן הַכְּהֻנִים, נִדָּב וְאַבִּיהוּא, וְכִשְׁהוּא אוֹמַר וְגַם, אֵף הַזְּקֵנִים עִמָּהֶם.

רמז רפה תִּנְיָא וְגַם הַכְּהֻנִים הַנִּגְשִׁים אֵל הִי יִתְקַדְּשׁוּ, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קֶרְחָה אוֹמַר, זֹו פְּרִישֵׁת בְּכוֹרוֹת, רַבִּי אוֹמַר, זֹו פְּרִישֵׁת נִדָּב וְאַבִּיהוּא, בְּשִׁלְמָא לְרַבִּי הֵינְנוּ דְכַתִּיב (ויקרא י, ג) "הוּא אֲשֶׁר דָּבַר הִי לְאֹמַר בְּקִרְבֵי אֶקְדֹּשׁ", אֵלָא לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּאָמַר זֹו פְּרִישֵׁת בְּכוֹרוֹת, פְּרִישֵׁת נִדָּב וְאַבִּיהוּא הִיכָא רַמִּיזָא, "וְנִעַדְתִּי שְׂמָה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בְּכַבְדִּי", אֵל תִּקְרִי בְּכַבְדִּי אֵלָא (בכבודי) [במִכְבְּדִי], דְּבָר זֶה רַמְזוּ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִנְשָׁה וְלֹא יָדַע עַד שְׁמַתוֹ בְּנֵיו שֶׁל אֲהֵרֹן.

כג-כד וַיֹּאמֶר הִי אֵלָיו לֵךְ רַד וְעֲלִיתָ וְגו', יָפָה אֲמַרְתָּ, זֶה שְׁהִיָה רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר מִנֵּין אֲתָה אוֹמַר שְׂאֵמַר הַמָּקוֹם לְמִנְשָׁה הַרִינִי אוֹמַר לֵךְ דְּבַר וְאֲתָה מִחֲזִירֵנִי וְאַנִּי מוֹדָה לֵךְ, שְׁיֵהוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים גְּדוּל מִנְשָׁה שְׁהוֹדָה לוֹ הַמָּקוֹם, רַבִּי אוֹמַר אִין אָנוּ יְכוּלִין לַעֲשׂוֹת לְמִנְשָׁה גְּדוּל אֵלָא אִם כֵּן עֲשִׂינוּ לְהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁחִזַר בְּדַבְּרָיו, אֲבָל מוֹזְרִזִין אֶת הָאָדָם בְּשַׁעַת לְמוּד, וּמְזַרְזִין אוֹתוֹ בְּשַׁעַת מַעֲשֵׂה. וְעֲלִיתָ אֲתָה וְאֲהֵרֹן עִמָּךְ וְהַכְּהֻנִים וְהָעָם, יְכוּלֵי הַכָּל יַעֲלוּ תִלְמוּד לֹמַר וְהָעָם אֵל יִהְרָסוּ לַעֲלֹת אֵל הִי, יְכוּלֵי יַעֲלוּ אֵף הַכְּהֻנִים עִמָּךְ, תִּלְמוּד לֹמַר וְעֲלִיתָ אֲתָה אֹמַר מַעֲתָה, מָה אֲתָה עוֹשֶׂה מְחִיצָה לַעֲצָמְךָ, אֵף הוּן מְחִיצָה לַעֲצָמוֹ, וְהָעָם כָּל עֶקֶר אֵל יַעֲלוּ. אֵל יִהְרָסוּ לַעֲלֹת וְגו', שְׂמָא יִתְרִיעוּ.

כה וַיֹּאמֶר אֶלְהֵם אֹמַר לָהֶם מִיָּד וְלֹא עֶבֶב. דְּבַר אַחַר וַיֹּאמֶר אֶלְהֵם אֹמַר לָהֶם הָיוּ מְקַבְּלִין מַלְכוּת שְׁמַיִם בְּשִׁמְחָה. דְּבַר אַחַר אֹמַר לָהֶם הָיוּ אוֹמְרִים עַל הוּן הוּן וְעַל לָאוּ לָאוּ.

א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵין אֱלֹהִים אֵלָא דִּין לַפְרַע וְנֶאֱמָן לְשֵׁלֶם שְׂכָר. אֵת כָּל הַדְּבָרִים מְלַמֵּד שְׁאֵמֵר הַמְּקוֹם עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת בְּדַבּוּר אֶחָד מֵה שְׂאֵי אֶפְשָׁר לְבַשֵּׁר וְדָם לֹא מְלַמֵּד שְׁנֵאֵמֵר אֵת כָּל הַדְּבָרִים וּמֵה תִלְמוּד לֹא מְלַמֵּד לֹא אֵלָא מְלַמֵּד שְׁאֵמֵר הַמְּקוֹם עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת בְּדַבּוּר אֶחָד וְחִזָּר וּפְרָטוֹן דְּבִיר דְּבִיר בְּפָנֵי עֲצָמוֹ. שׁוּמַע אֵנִי אֵף כָּל הַדְּבָרוֹת שְׁבִיתוּרָה נֶאֱמָרוּ בְּדַבּוּר אֶחָד תִּלְמוּד לֹא מְלַמֵּד הַאֵלָה, הַדְּבָרִים הַאֵלָה נֶאֱמָרוּ בְּדַבּוּר אֶחָד וּשְׂאֵר הַדְּבָרוֹת שְׁבִיתוּרָה נֶאֱמָרוּ דְּבִיר דְּבִיר בְּפָנֵי עֲצָמוֹ.

לֹא מֵר, מְלַמֵּד שְׁהִיו אֹמְרִים עַל הוּ הוּ וְעַל לָאו לָאו דְּבָרֵי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל. רַבִּי עֲקִיבָא אֹמֵר, עַל הוּ הוּ וְעַל לָאו הוּ. דְּבָר אַחַר לֹא מֵר, צָא וְאֵמֵר לְהֵם לִישְׂרָאֵל וְהַשִּׁיבֵנִי מֵה הוּ אֹמְרִים. וּמִנֵּין שְׁהִיָּה מוֹשֶׁה מְשִׁיב דְּבָרִים לְפָנֵי הַגְּבוּרָה שְׁנֵאֵמֵר (לְעִיל פְּסוּק ח) וַיִּשָּׁב מוֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֵל ה'. וּמֵה הִיו דְּבָרֵי הָעָם, אֵמָרוּ "כָּל אֲשֶׁר דְּבָר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע", וּמִנֵּין שְׁהַמְּקוֹם הוֹדָה לְדְבָרֵיהֶם, שְׁנֵאֵמֵר (דְּבָרִים ה, כה) "וַיֹּאמֶר ה' אֵלֵי הִיטִיבוּ אֶת אֲשֶׁר דְּבָרוֹ".

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים, אֵמֵר רַבִּי יִצְחָק, מִתְחַלֵּת בְּרִיתוֹ שֶׁל עוֹלָם (תְּהִלִּים קיט, קס) "רֹאשׁ דְּבָרָךְ אֶמֶת", אֵין כָּל בְּרִיָּה חִלּוּקָה לֹא מֵר שְׁתֵּי רְשִׁיּוֹת נִתְּנוּ אֵת הַתּוֹרָה, שְׁתֵּי רְשִׁיּוֹת בְּרָאוּ אֵת הָעוֹלָם, (בְּרֵאשִׁית א, א) "בְּרֵאשִׁית בְּרָאוּ" אֵין כְּתִיב כָּאוּ, אֵלָא "בְּרֵאשִׁית בְּרָאוּ", וַיְדַבְּרוּ אֵין כְּתִיב כָּאוּ, אֵלָא וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים.

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים, מֵה שְׂאֵי אֶפְשָׁר לְפָה לֹא מֵר וְאֵי אֶפְשָׁר לְאֵזוֹן לְשִׁמַּע, וְאֹמֵר "אַחַת דְּבָר אֱלֹהִים שְׁתִּים זֹו שְׁמַעֲתִי", וְאֹמֵר (יִרְמִיָּה כג, כט) "הֲלוֹא כֹה דְּבָרֵי כָּאֵשׁ", וְאֹמֵר (בְּמִדְבָר יב, ד) "צָאוּ שְׁלֹשְׁתְּכֶם אֵל אֶהֱל מוֹעֵד", מְלַמֵּד שְׁשִׁלְשֶׁתֶן נִקְרָאוּ בְּדַבּוּר אֶחָד.

ב רִמּוֹ רַפּוֹ אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, זֶה שְׁאֵמֵר הַפְּתוּב (תְּהִלִּים סח, יח) "רִכַּב אֱלֹהִים רִבְתִּים אֵלַפִּי שְׁנֵאֵן". אֵמֵר רַבִּי אַבְדִּימִי דְּמִן חִיפָא, שְׁנִיתִי בְּמִשְׁנַתִּי, שְׁיָרַד הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּסִינֵי בְּעֵשְׂרִים וּשְׁתֵּים אֵלֶף כְּתוּבָת שֶׁל מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת, אֵמֵר רַבִּי בְּרַכְיָה הַכֹּהֵן בְּרַבִּי, כְּמַחְנֵה לְוִיָּה, שְׁצַפָּה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁהוּ עוֹמְדִין בְּמוֹמִיָּהוּן לְכַד יָרְדוּ עֲשָׂרִים וּשְׁתֵּים אֵלֶף כְּמַחְנֵה לְוִיָּה. דְּבָר אַחַר "רִכַּב אֱלֹהִים" מְלַמֵּד שְׁיָרַד הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֵשְׂרִים וּשְׁתֵּים אֵלֶף מְרַכְּבוֹת וְכָל מְרַכְּבָה וּמְרַכְּבָה שְׂרָאָה יַחְזִיקָאֵל, "אֵלַפִּי שְׁנֵאֵן", אֵמֵר רַבִּי תַנְחוּם בְּר חֲנִילָאֵי, עַד מְקוֹם שְׁהַסוֹפִיטוּם יְכוֹל לְחַשֵּׁב. (כִּי לִי כָל הָאֶרֶץ מִיֵּלֵי מִיֵּלֵי אֶרֶץ).

אֵמֵר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת וְכֵלֶן יָרְדוּ שְׁנוּנִים לְכַלּוֹת שׁוֹנְאִיָּהוּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שְׁאֵלוּ לֹא קִבְּלוּ אֵת הַתּוֹרָה הִיו מְכַלִּין אוֹתוֹן. אֵמֵר רַבִּי לְוִי "ה' בָּס" מִי שְׂרֹאָה פָּנֵי מְלָךְ אֵינוּ

מת, שְׁנֵאָמַר (משלי טז, טו) "בְּאוֹר פְּנֵי מְלֶכֶךְ חַיִּים". דָּבָר אַחַר "רֶכֶב אֱלֹהִים" אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת, מֵהוּ "אַלְפֵי שְׁנָאוֹ", הַנָּאִין וּמִשְׁבַּחֵינוּ, וְאִף עַל פִּי כֹן "ה' בָּס" מְסוּיִים בִּינֵיהוּ, אָמְרָה כְּנִסְת יִשְׂרָאֵל "דּוֹדֵי צַח וְאָדוּם", מְלֶכֶךְ בְּשֵׁר וְדָם יוֹצֵא לְקוֹמְפִין כְּמָה נָאִים כְּיוֹצֵא בּוֹ, כְּמָה גְבוּרִים כְּיוֹצֵא בּוֹ, כְּמָה קוֹנֻצִים כְּיוֹצֵא בּוֹ, אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֹן, בְּשַׁעָה שֶׁבָּא לְסִינֵי נָטַל עִמּוֹ מִלְּאֲכֵי הַשָּׁרֵת הַנָּאִים וּמִשְׁבַּחֵינוּ שֶׁהֵיוּ בִּינֵיהוּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן, מֵאֵי דְכָתִיב (דְּבָרִים לָג, ב) "הוֹפִיעַ מִהַר פָּאֲרוֹן וְאֶתְהָ מִרְבַּבֵת קִדְשׁ", אוֹת הוּא בְּתוֹךְ רַבְבוֹת קִדְשׁ, בְּשַׁעָה שֶׁבָּא לְסִינֵי. דָּבָר אַחַר "רֶכֶב אֱלֹהִים" אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת, בְּמִקּוֹם שֶׁיֵּשׁ אוֹכְלוֹסִין יֵשׁ דְּחַק, אֲבָל בְּסִינֵי כְּשֶׁבָּא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יָרְדוּ עִמּוֹ אֶלְפֵי וְרַבִּי רַבְבוֹת, אִף עַל פִּי כֹן הִיָּה לְהֵם רִינּוֹחַ, שְׁנֵאָמַר "אַלְפֵי שְׁנָאוֹ" כְּמָה דְאֶתְ אָמַר (יִרְמִיָה מַח, יא) "שְׁאֲנֹן מוֹאֵב מִנְעוּרָיו". רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעֵי אַחַד מֵהוֹן אוֹמַר וּמְחִזִיק הִיָּה הָהָר, אֲלֵא אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הָאֲרֵךְ הַרְחֵב וְקַבֵּל בְּנֵי אֲדוּנֵיךָ, וְאַחַד אוֹמַר כְּשֶׁיָּשׁוּב הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִירוּשָׁלַיִם הוּא מְחִזֵיר אֶת הַגְּלִיּוֹת לְתוֹכָהּ, שְׁנֵאָמַר "אַלְהָ מִרְחוֹק יָבֵאוּ" יְכוּלָה הִיא לְהַחֲזִיק אֲלֵא אָמַר לָהּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא (שֵׁם נד, ב) "הַרְחִיבֵי מְקוֹם אֶהְלֶךְ". "ה' בָּס" אָמַר רִישׁ לְקִישׁ טַבְּלָא יֵשׁ לוֹ עַל לְבוֹ שֶׁל כָּל מְלֶאֶךְ וּמְלֶאֶךְ וּשְׁמוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשַׁתֵּף בְּשֵׁמוֹ שֶׁל מְלֶאֶךְ, מִיְכָאֵל גְּבַרְיָאֵל רְפָאֵל. "ה' בָּס" אֲדַנּוּתוֹ בְּהֵם וְאֵל תֵּאֲמַר בְּהֵם בְּלָבָד, אֲלֵא אִף בְּשַׁעָה שֶׁבָּא לִיתָן תּוֹרָתוֹ בְּלָשׁוֹן הַזֶּה נִתְּנָה וּפְתַח בּוֹ אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֵיךָ.

זֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (תְּהִלִּים נ, ז) "שְׁמַעָה עִמִּי וְאֲדַבְּרָה". אָמַר רַבִּי חֲמָא בַר יִצְחָק "שְׁמַעָה עִמִּי" שֶׁאֲדַבְּרָה שְׁיֵהֵא לִי פְתַחוֹן פֶּה לְקַטְרֵג לְשָׁרֵי אַמּוֹת הָעוֹלָם, דָּבָר אַחַר "שְׁמַעָה עִמִּי" לְשַׁעֲבַר עַד שֶׁלֵּא קַבְּלַתֶּם הַתּוֹרָה שְׁמַכֶּם יִשְׂרָאֵל כְּשִׁמּוֹתֶם שֶׁל אַמּוֹת הָעוֹלָם, (בְּרַאשִׁית י, ז) "סָבֵא וַחֲוִילָה וְסַבְּתָה וְרַעְמָה וְסַבְּתָכֵא", מְשַׁקְּבַלְתֶּם אֶת הַתּוֹרָה עִמִּי, "אֱלֹהִים אֱלֹהֵיךָ אֲנֹכִי". רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר "אֱלֹהֵיךָ אֲנֹכִי" דִּינֵין אֲנִי, פְּטָרוֹנֵךְ אֲנִי. וְרִישׁ לְקִישׁ אָמַר מֵהַ פְּטָרוֹן מוֹעִיל אֲצֵל הַדִּין "אֱלֹהִים אֱלֹהֵיךָ אֲנֹכִי". אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַר שְׁלוֹם בִּישְׂרָאֵל הוּא מְדַבֵּר, לֹא בְּשֶׁבִיל שֶׁקְּרָאתִי אֶתְכֶם אֱלֹהִים (תְּהִלִּים פב, ו) "אֲנִי אֲמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם", "אֱלֹהֵיךָ אֲנֹכִי".

"לֹא תִהְיוּ מְלַגְלֵגִין בְּתוֹרָה שְׁנַתִּיתִי לְכֶם, אֲנֹכִי לְשׁוֹן נוֹטְרִיקוֹן "אֲנֵא "נִי"פְּשִׁי "כִּי"תְּבִית "י"הִבִית. רַבְּנָן אָמְרִין "י"הִיבָה "כִּי"תִיבָה "נִי"עִימָה "אֲ"מִיָּה, אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה, "אֲנֵא "נִי"הוֹרֵךְ "כִּי"לִלְךְ "י"אוֹתֵךְ, אֵימַתִּי, כְּשֶׁתְּקַבֵּל עֲשֶׂרֶת דְּבָרוֹת.

אֲנֹכִי, רַבִּי אֶסָא אוֹמַר עֲשָׂרִים וְשֵׁשׁ דּוֹרוֹת הִיָּה אֶלְ"ף קוֹרָא תְּגַר לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לוֹמַר אֲנִי רֵאשׁוֹן שֶׁל אוֹתִיּוֹת וְלֹא בְּרָאֵת בִּי אֶת הָעוֹלָם אֲלֵא בְּבִי"ת, "בְּרַאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים". אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, חֲטִיף שְׁאֲנִי פּוֹרַע לָךְ, תּוֹרָה נְבִרָאֵת לְפָנֵי עַד שֶׁלֵּא נְבִרָא הָעוֹלָם אֲלֵפִים שְׁנָה, וְכִשְׁאָבֵא לִיתָן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל אֵינִי פּוֹתַח אֲלֵא בָּךְ, שְׁנֵאָמַר אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֵיךָ. אָמַר רַבִּי נְחֻמְיָה, מֵהוּ אֲנֹכִי, לְשׁוֹן מְצָרֵי

הוא, משל למלך בשר ודם שנשפה בנו ועשה ימים הרבה אצל השבאים, לבש אביו נקמה והלך אצלו והביאו ובא להשיח עמו בלשונן של שבאים. כך הקדוש ברוך הוא, עשו ישראל במצרים כל אותן השנים ולמדו שיחתו של מצרים, כשגאלו הקדוש ברוך הוא ובא ליתן להן את התורה אמר הקדוש ברוך הוא הריני משיח עמהן בלשון מצרי, אנכי אנוך.

דבר אחר לפי שגראה להם הקדוש ברוך הוא בים, כגבור עושה מלחמה, ונראה להם בסני כסופר מלמד תורה, ונראה להן בימי דניאל, כזקן מלא רחמים, אמר להם הקדוש ברוך הוא לא בשביל שאתם רואים אותי דמויות הרבה אלא אני הוא שבים אני הוא שבסיני. אנכי ה' אלהיך, אמר רבי חייא בר אבא לפי כל יסק ועסק, וכך דבר ודבר, הנה נראה להם, בים כגבור עושה מלחמה, ונראה להם בסני כסופר מלמד תורה, ונראה להם בימי שלמה לפי מעשיהן (שה"ש ה, טו) "מראהו כלבנון בחור כארזים" ונראה להם בימי דניאל כזקן מלמד תורה שכן נאה תורה להיות יוצאה מפי זקנים.

דבר אחר אנכי ה' אלהיך, אמר רבי חנינא בר פפא, נראה להם הקדוש ברוך הוא פנים זועפות, פנים מסבירות, פנים בינוניות, פנים שוחקות. פנים זועפות למקרא, כשאתם מלמד בנו תורה צריך ללמדו באימה. פנים בינוניות, למשנה. פנים מסבירות, לתלמוד. פנים שוחקות, לאגדה. אמר להם הקדוש ברוך הוא אף על פי שאתם רואים כל הדמויות הללו אנכי ה' אלהיך, אמר רבי לוי נראה להם הקדוש ברוך הוא כאיקוננו זו שמראה פנים לכל צד, אף בני אדם מביטין בה והיא מבטת בכלן. כך הקדוש ברוך הוא כשהיה מדבר, כל אחד מישראל היה אומר עמי הדבור מדבר. "אנכי ה' אלהיכם" אין כתיב כאן, אלא אנכי ה' אלהיך.

אמר רבי יוסי בר חנינא, לפי כחו של כל אחד ואחד היה הדבור מדבר עמו. ואל תתמה, המן שהיה יורד לישראל כל אחד ואחד היה טועמו לפי כחו, התניקות לפי כחו, כשם שהתינוק הזה יונק משדי אמו, כך היה טעמו, שנאמר (במדבר יא, ח) "והיה טעמו כשם לשד השמן", הבחורים לפי כחו, שנאמר "ולחמי אשר נתתי לך (לחם) [סלת] ושמן ודבש האכלתיך", והזקנים לפי כחו, שנאמר (לעיל טו, לא) "וטעמו כצפיחת בדבש", ומה אם המן כל אחד ואחד היה טועם לפי כחו, הדבור על אחת כמה וכמה. אמר דוד (תהלים כט, ד) "קול ה' בפח", "בכחו" אין כתיב כאן, אלא "בפח", בכחו של כל אחד. אמר להם הקדוש ברוך הוא לא בשביל שאתם שומעין קולות הרבה [יש אלוהות הרבה] אלא הוו יודעים שאני הוא אנכי ה' אלהיך.

למה לא [נכתבו] עשרת הדברות מתחלת התורה. משלו משל למה הדבר דומה, למלך שנכנס למדינה אמר להם אמלך עליכם, אמרו לו כלום עשית לנו טובה

שְׁתַּמְלֵךְ עֲלֵינוּ, מָה עָשָׂה, בָּנָה לָהֶם אֶת הַחוּמָה, וְהִכְנִיס לָהֶם אֶת הַמַּיִם, עָשָׂה לָהֶם מַלְחָמוֹת, אָמַר לָהֶם אֲמֵלֶךְ עֲלֵיכֶם, אָמְרוּ לוֹ הוּ הוּ. כִּי הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, קָרַע לָהֶם אֶת הַיָּם, הוֹרִיד לָהֶם אֶת הַמָּן, הִגִּיד לָהֶם אֶת הַשְּׁלוֹ, הִעֲלָה לָהֶם אֶת הַבָּאָר, עָשָׂה לָהֶם מַלְחָמַת עִמְלֶק, אָמַר לָהֶם אֲמֵלֶךְ עֲלֵיכֶם, אָמְרוּ לוֹ הוּ הוּ. רַבִּי אֹמֵר לְהוֹדִיעַ שִׁבְחוֹן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁכְּשֶׁעָמְדוּ כָּל־לַפְנֵי הַר סִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה הוֹשִׁיּוּ כָּל־לֵב אֶחָד לְקַבֵּל מַלְכוּת שְׁמַיִם בְּשִׂמְחָה, וְלֹא עוֹד אֵלָּא שֶׁהָיוּ מִשְׁתַּעֲשָׁעִין [נִי"א מִתְמַשְׁכָּנִין] זֶה עַל זֶה וְכִשְׁנִגְלָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְכָרוֹת בְּרִית עִמָּהֶן עַל הַסְּתָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים כ"ט, כח) "הַנְּסִתְּרֵת לְה' אֱלֹהֵינוּ" אָמְרוּ לוֹ עַל הַגְּלוּיָן אָנוּ כּוֹרְתִין בְּרִית עִמָּךְ, וְאִין אָנוּ כּוֹרְתִין בְּרִית עִמָּךְ עַל הַנְּסִתְּרוֹת, שְׁלֹא יִהְיֶה אֶחָד חוֹטֵא בְּסִתֵּר וַיִּהְיֶה הַצְּבוּר מְסִתֵּכֵן בּוֹ.

אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, שְׁלֹא לִיתֵן פְּתֻחוֹן פֶּה לְאֲמוֹת הָעוֹלָם לֹאֲמַר שְׁתִּי רְשִׁיאוֹת הוּ, אֵלָּא אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ. אָנִי הוּא בְּמִרְהָ, וְאָנִי הוּא עַל הַיָּם, וְאָנִי בְּסִינַי, אָנִי לְעֵתִיד לְבֹא. (שם לב, לט) "רְאוּ עֵתָה כִּי אָנִי אֲנִי הוּא", "וְעַד זִקְנָה אָנִי הוּא" וְגו', (שם מד, ו) "כֹּה אָמַר ה' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגֵאֲלוֹ וְגו' אָנִי רֹאשׁוֹן" וְגו' (שם מא, ד) "אָנִי ה' רֹאשׁוֹן וְאֶת אַחֲרָנִים אָנִי הוּא". אָמַר רַבִּי נֵתָן מִכָּאן תִּשְׁוֵבָה לְאֶפִּיקוֹרְסִין שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים שְׁתִּי רְשִׁיאוֹת הֵם, אֵלָּא כְּשֶׁעָמַד הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְאָמַר אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ מִי עָמַד וּמוֹחָה כְּנִגְדּוֹ, וְאִם תִּאֲמַר בְּמִטְמוּנוֹת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה, הֲלֹא כָּבֵר נֶאֱמַר "לֹא (מֵרֵאשִׁית) בְּסִתֵּר דִּבְרַתִּי", לֹא נִתְּנָה פְּנִיָּס, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שם) "אָנִי ה' דָּבָר צָדֵק מִגִּיד מִיִּשְׂרָאֵל".

דָּבָר אַחֵר אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, כְּשֶׁעָמַד הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְאָמַר אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, הָיוּ הַהָרִים וְהַגְּבְעוֹת מִתְרַגְּשִׁין, וּבָא תְּבוּר וְחֶרְמוֹן מִבֵּית אֱלִים, וְכִרְמֶל מֵאַסְפְּנָא, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה מו, יח) "חִי אָנִי נֶאֱמַר הַמֶּלֶךְ ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ כִּי כְּתוּב בְּהָרִים" וְגו'. זֶה אוֹמֵר אָנִי נִקְרָאתִי, וְזֶה אוֹמֵר אָנִי נִקְרָאתִי, וְכִיּוֹן שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, עָמַד כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּמִקְוֹמוֹ, וְאָמַר לֹא עָסַק אֵלָּא עִם מִי שֶׁהוֹצֵאתִי מִמִּצְרַיִם.

דָּבָר אַחֵר אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, כְּשֶׁעָמַד הַמֶּקוֹם וְאָמַר אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, הָיָה אֶרֶץ חֲלָה, שֶׁנֶּאֱמַר "ה' בְּצִאתְךָ מִשְׁעִיר" וְגו' וְאֹמֵר (שם ה) "הָרִים נִזְלוּ מִפְּנֵי ה'" וְאֹמֵר "קוֹל ה' בִּפְתַח קוֹל ה' בְּהִדָּר קוֹל ה' יְחִיל" וְגו' "קוֹל ה' שִׁבַּר אֶרְזִים קוֹל ה' יְחִיל אֵילוֹת" עַד שֶׁנִּתְמַלְאוּ בְּתִיָּהֶן מִזִּיּוֹ הַשְּׂכִינָה. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְכַּנְּסוּ כָּל אֲמוֹת הָעוֹלָם וּבָאוּ אֶצֶל בַּלְעָם וְאָמְרוּ לוֹ שְׁמָא מִבּוּל מִבִּיא לְעוֹלָם, אָמַר לָהֶם כָּבֵר נִשְׁבַּע הַמֶּקוֹם שֶׁאֵינוֹ מִבִּיא מִבּוּל, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נד, ט) "כִּי מִי נָח זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי" וְגו'. אָמְרוּ לוֹ שְׁמָא מִבּוּל שֶׁל מַיִם אֵינוֹ מִבִּיא אֲבָל מִבִּיא מִבּוּל שֶׁל אֵשׁ, אָמַר לָהֶם לֹא מִבּוּל שֶׁל מַיִם וְלֹא מִבּוּל שֶׁל אֵשׁ הוּא מִבִּיא, אֵלָּא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רוֹצֵה לִיתֵּן תּוֹרָה לְעַמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כט, יא) "ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן". כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמְעוּ אֶת הַדָּבָר

הִזָּה, פָּנוּ כֵּלָו וְהִלְכוּ אִישׁ אִישׁ לְמִקוּמוֹ. וּלְפִיכֹךְ נִתְבַּעוּ אַמּוֹת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה שְׁלֹא לִיתֵן פְּתֻחוֹן פֶּה לְאַמּוֹת אֵלּוּ נִתְבַּעְנוּ כִּבְר קִבְלָנוּ עָלֵינוּ, הֲרִי שֶׁנִּתְבַּעוּ וְלֹא קִבְלוּ עָלֵיהֶם. "וַיֹּאמֶר ה' מְסִינִי בָּא" נִגְלָה עַל בְּנֵי עֵשׂוֹ הַרְשָׁע וְאָמַר לָהֶם מְקַבְּלִים אַתֶּם עָלֵיכֶם אֶת הַתּוֹרָה, אָמְרוּ לוֹ מֶה פְּתִיב בָּהּ אָמַר לָהֶם (לְהֵלן פְּסוּק יג) "לֹא תִרְצַח", אָמְרוּ לוֹ הוּא יִרְשָׁה שֶׁהוֹרִישׁ לָנוּ אָבִינוּ (בְּרֵאשִׁית כז, מ) "וְעַל חִרְבֶּךָ תִּחְיֶה". נִגְלָה עַל בְּנֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב אָמַר לָהֶם מְקַבְּלִים אֶת הַתּוֹרָה אָמְרוּ לוֹ מֶה פְּתִיב בָּהּ אָמַר לָהֶם (לְהֵלן פְּסוּק יג) "לֹא תִנְאַף", אָמְרוּ לוֹ וְהִלֵּא כֵּלָו בְּנֵי מְנַאֲפִים הוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַתִּהְיֶינָה שְׁתֵּי בָנוֹת לוֹט מֵאַבְיֵהוּ". נִגְלָה עַל בְּנֵי יִשְׁמַעֵאל אָמַר לָהֶם מְקַבְּלִים אֶת הַתּוֹרָה, אָמְרוּ לוֹ מֶה פְּתִיב בָּהּ, אָמַר לָהֶם (לְהֵלן פְּסוּק יג) "לֹא תִגְנֹב", אָמְרוּ לוֹ זֹ בְּרַכָּה שֶׁנִּתֵּן לָנוּ אָבִינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהוּא יִהְיֶה פָּרָא אָדָם" וְכִתִּיב (שֵׁם מ, טו) "כִּי גִנֹּב גִּנְבֹתִי", וְכִשְׁבָּא אֶצֶל יִשְׂרָאֵל (דְּבָרִים לג, ב) "מִיִּמֵּינוּ אֵשׁ דָּת לָמוֹ", פְּתֻחוּ כֻלָּם וְאָמְרוּ "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". וְכֵן הוּא אוֹמֵר (חֲבֻקוֹק ג, ו) "עֲמַד וַיִּמְדַּד אֶרֶץ רָאָה וַיִּתֵּר גּוֹיִם". רַבִּי (יִשְׁמַעֵאל) [שְׁמַעוֹן] בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, וַיִּמָּה בְּשִׁבְעַת מִצְוֹת שֶׁנִּצְטִיבוּ בְּנֵי נֹחַ לֹא יִכְלוּ לַעֲמֹד בָּהֶן, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה בְּכָל הַמִּצְוֹת שֶׁבְּתוֹרָה. מְשַׁל לְמַלְךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי אֶפּוֹטְרוֹפִין אֶחָד מְמַנֶּה עַל אוֹצָר שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב, וְאֶחָד מְמַנֶּה עַל אוֹצְרוֹת שֶׁל תְּבָן, נִחְשָׁד זֶה שֶׁהִיָּה מְמַנֶּה עַל אוֹצָר שֶׁל תְּבָן, וְהִיָּה מִתְרַעֵם עַל שְׁלֹא מִנּוּ אוֹתוֹ עַל אוֹצָר שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב, אָמְרוּ לוֹ רִיקָה, אִם עַל אוֹצָר שֶׁל תְּבָן נִחְשָׁדְתָּ, הֵיאָד וְאֶמִּינוּ אוֹתָד עַל אוֹצָר שֶׁל זָהָב וְכֶסֶף. וְהֲרִי דְּבָרִים קַל וְחֹמֶר וַיִּמָּה בְּשִׁבְעַת מִצְוֹת שֶׁנִּצְטִיבוּ בְּנֵי נֹחַ לֹא יִכְלוּ לַעֲמוֹד בָּהֶן, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה בְּכָל הַמִּצְוֹת שֶׁבְּתוֹרָה.

וּמִפְּנֵי מֶה לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שְׁלֹא יִהְיֶה פְּתֻחוֹן פֶּה לְאַמּוֹת הָעוֹלָם לֹאֹמֵר, לְפִי שֶׁנִּתְּנָה תּוֹרָה בְּאֶרֶץ לְפִיכֹךְ לֹא קִבְלָנוּ עָלֵינוּ. דְּבָר אַחֵר שְׁלֹא לְהַטִּיל מִחֲלָקֶת בֵּין הַשְּׁבֵטִים, שְׁלֹא יִהְיֶה זֶה אוֹמֵר בְּאֶרֶץ נִתְּנָה תּוֹרָה, וְזֶה אוֹמֵר בְּאֶרֶץ נִתְּנָה תּוֹרָה, לְפִיכֹךְ נִתְּנָה תּוֹרָה בְּמִדְבָּר, דִּימוּס בְּפִרְהֶסְיָא בְּמִקוּם הַפְּקָר. בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים נִמְשָׁלָה תּוֹרָה, בְּמִדְבָּר, בְּאֵשׁ, וּבְמַיִם, לֹאֹמֵר לָד מֶה אֵלּוּ חֲנָם, אִף דְּבָרֵי תּוֹרָה חֲנָם לְכָל בְּאִי עוֹלָם.

אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מִבֵּית עֲבָדִים, עֲבָדִים לְמַלְכִים הָיוּ. אוֹ אֵינּוּ אֵלּא עֲבָדִים לְעֲבָדִים הָיוּ, כִּשְׁהוּא אוֹמֵר (דְּבָרִים ז, ח) "וַיִּפְדֶּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פְּרַעָה מְלָךְ מִצְרַיִם", הָיוּ עֲבָדִים לְמַלְכִים הָיוּ, וְלֹא עֲבָדִים לְעֲבָדִים. דְּבָר אַחֵר מִבֵּית עֲבָדִים, מִבֵּית עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת אֱלִילִים.

ג לֹא יִהְיֶה לָד אֱלֹהִים אַחֲרֵיכֶם, לְמָה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, מְשַׁל לְמַלְךְ בְּשֶׁר וְדָם שֶׁנִּכְנַס לְמִדְיָנָה אָמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו גִּזֹּר עָלֵיהֶם גִּזְרוֹת, אָמַר לָהֶם לְכִשְׁיִקְבְּלוּ מַלְכוּתִי אֶגְזֹר עָלֵיהֶן גִּזְרוֹת, שְׁאִם מַלְכוּתִי אֵין מְקַבְּלִין, גִּזְרֵתִי הֵיאָד

מקיימיו. כִּדְ אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, אֲנִי הוּא שְׁקִבְלֶתֶם מַלְכוּתִי עֲלֵיכֶם בְּמִצְרַיִם, אָמְרוּ לוֹ הוּא הוּא, כְּשֵׁם שְׁקִבְלֶתֶם מַלְכוּתִי, כִּדְ קִבְלוּ גְזֵרוֹתַי, לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. רַבִּי שְׁמַעוֹן בַּר יוֹחָאִי אוֹמֵר, הוּא שְׁנַאֲמַר לְהֵלֵן (וויקרא יח, ב) "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם כְּמַעֲשֵׂה אַרְצַ מִצְרַיִם" וְגו' אֲנִי הוּא שְׁקִבְלֶתֶם מַלְכוּתִי עֲלֵיכֶם בְּסִינֵי קִבְלוּ גְזֵרוֹתַי.

דְּבַר אַחַר לֹא יִהְיֶה לְךָ לְמָה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל תְּמוּנָה" אִין לִי אֵלָא שְׁלֵא יַעֲשֶׂה, הַעֲשׂוּי כְּבָר מִנִּין שְׁלֵא יִקִּים, תַּלְמוּד לומר לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְכִי אֱלֹהוֹת הוּא וְהֵלֵא כְּבָר נֶאֱמַר (ישעיה לז, יט) "וְנָתַן אֶת אֱלֹהֵיהֶם בְּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה", וּמָה תַלְמוּד לומר אֱלֹהִים אֲחֵרִים, אֵלָא שְׁאֲחֵרִים קוֹרְאִים אוֹתָם אֱלֹהִים. דְּבַר אַחַר אֱלֹהִים אֲחֵרִים שֶׁהֵם מֵאֲחֵרִים אֶת הַטּוֹבָה מְלַבֵּא בְּעוֹלָם. דְּבַר אַחַר אֱלֹהִים אֲחֵרִים שֶׁהוּא עוֹשִׂים אֶת עוֹבְדֵיהֶם אֲחֵרִים. דְּבַר אַחַר שֶׁהוּא אֲחֵרִים לְעוֹבְדֵיהֶם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר ("הוּא) [נאף] יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה(ו) (ו)מִצְרַתּוֹ לֹא (יוֹשִׁיעוּ) [יוֹשִׁיעוּנִי]."

רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְמָה נֶאֱמַר, שְׁלֵא לִיתֵן פְּתִחוֹן פֶּה לְאֲמוֹת הָעוֹלָם לומר אֵלּוֹ נִקְרְאוּ בְּשֵׁמוֹ כְּבָר הָיָה בְּהוֹ צֶרֶךְ, הַרִי נִקְרְאוּ בְּשֵׁמוֹ וְאִין בְּהוֹ צֶרֶךְ. אִימְתִי נִקְרְאוּ בְּשֵׁמוֹ, בִּימֵי אֲנוֹשׁ בֶּן שֵׁת, שְׁנַאֲמַר "אִזּוֹ הוֹחֵל לְקַרְא בְּשֵׁם ה'", בְּאוֹתָהּ שַׁעָה עָלָה אוֹקִינּוֹס וְהִצִּיף שְׁלִישׁוֹ שֶׁל עוֹלָם, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶתֶם עֲשִׂיתֶם מַעֲשֵׂה חֲדָשׁ וְקִרְאתֶם עֲצֻמְכֶם אֱלֹהוֹת, אֵף אֲנִי אַעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה חֲדָשׁ וְאִקְרָא עֲצֻמֵי ה', וְכֵן הוּא אוֹמֵר (עמוס ט, ו) "הַקְרָא לְמִי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֶם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ ה' שְׁמוֹ". רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר, אֱלֹהִים אֲחֵרִים, שֶׁהֵם מְחַדְּשִׁים לָהֶם אֱלֹהוֹת בְּכָל יוֹם. הָא פִּיצַד הָיָה לוֹ שֶׁל זָהָב וְנִצְרָף לוֹ, עוֹשֶׂהוּ שֶׁל כֶּסֶף. נִצְרָף לוֹ עוֹשֶׂהוּ שֶׁל נְחֹשֶׁת. וְכֵן בְּרִזָּל, וְשֶׁל בְּדִיל, וְשֶׁל עֶפְרַת, שְׁנַאֲמַר (דברים לב, יז) "חֲדָשִׁים מִקְרָב בָּאוּ". רַבִּי יִצְחָק אָמַר, אֵלּוֹ בָּאוּ לְפָרֵשׁ כָּל שֵׁם אֱלִילִים לֹא הָיָה מִסְפִּיק לָהֶן כָּל עוֹרוֹת שֶׁבְּעוֹלָם.

רַבִּי חֲנִינָא בֶּן אֲנְטִיגְנוֹס אוֹמֵר, בֹּא וְרֵאָה לְשׁוֹן שְׁתַּפְּסָה תוֹרָה לְמַלְךְךָ, כָּל שְׁתַּמְלִיכְנוּ עֲלֶיךָ אֶפִּילוֹ קִיסָם אֶחָד. רַבִּי אוֹמֵר, אֱלֹהִים אֲחֵרִים, שֶׁהוּא אֲחֵרוֹנִים לְמִי שֶׁהוּא אֲחֵרוֹן בְּמַעֲשִׂים, וּמִי אֲחֵרוֹן שְׁבַמַּעֲשִׂים, זֶה הַקּוֹרָא אוֹתָן אֱלֹהוֹת. עַל פְּנֵי לְמָה נֶאֱמַר, שְׁלֵא לִיתֵן פְּתִחוֹן פֶּה לְיִשְׂרָאֵל לומר לֹא נִצְטָוָה עַל עֲבוֹדַת אֱלִילִים אֵלָא מִי שִׁיָּצָא מִמִּצְרַיִם, לְכֶד נֶאֱמַר עַל פְּנֵי, לומר לְךָ מָה אֲנִי חַי וְקַיִם לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, אֵף אֶתָּה לֹא בִּנְדָה וְלֹא בִּנְדָה לֹא תַעֲבֹד עֲבוֹדַת אֱלִילִים עַד סוּף כָּל הַדּוֹרוֹת.

ד לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל תְּמוּנָה, יָכוֹל לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ גְלוּפָה אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ אֶטוּמָה, תַּלְמוּד לומר וְכָל תְּמוּנָה. יָכוֹל לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ אֶטוּמָה אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ מִטַּע, תַּלְמוּד

לומר "לא תטע לך אֲשֶׁרָה". [יכול] לא יטע לו מטע אֲבֵל יַעֲשֶׂה שֶׁל עֵץ, תִּלְמוּד לומר (שם) "כֹּל עֵץ". [יכול] לא יַעֲשֶׂה שֶׁל עֵץ אֲבֵל יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁל אֲבֹן, תִּלְמוּד לומר (ויקרא כו, א) "וְאֲבֹן מִשְׁכִּית" וכו'. יכול לא יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁל אֲבֹן, אֲבֵל יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב, תִּלְמוּד לומר (להלן פסוק כ) "אֱלֹהֵי כֶּסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם", לֹא יַעֲשֶׂה לֹא שֶׁל כֶּסֶף וְלֹא שֶׁל זָהָב. יכול לא יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב אֲבֵל יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁל נְחֹשֶׁת וְשֶׁל בְּרָזֶל וְשֶׁל עֹפְרַת, תִּלְמוּד לומר "אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ". יכול [לא] יַעֲשֶׂה לוֹ דְמוֹת כֹּל פֶּסֶל [אֲבֵל יַעֲשֶׂה לוֹ כֹּל סִמָּל], תִּלְמוּד לומר (דברים ד, טז) "פֶּן תִּשְׁחַתּוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנֹת כֹּל סִמָּל". יכול לֹא יַעֲשֶׂה דְמוֹת כֹּל סִמָּל אֲבֵל יַעֲשֶׂה לוֹ דְמוֹת בְּהֵמָה חַיָּה וְעוֹף, תִּלְמוּד לומר "תִּבְנִית כֹּל בְּהֵמָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ תִּבְנִית כֹּל צְפוּר". יכול לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ דְמוֹת כֹּל אֵלָה אֲבֵל יַעֲשֶׂה לוֹ דְמוֹת דָּגִים וְחִגְבִּים שְׂקָצִים וְרִמָּשִׁים, תִּלְמוּד לומר (שם יח) "תִּבְנִית כֹּל רִמָּשׁ בְּאֶדְמָה תִּבְנִית כֹּל דָּגָה אֲשֶׁר בַּמַּיִם". יכול לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ דְמוֹת כֹּל אֵלָה, אֲבֵל יַעֲשֶׂה לוֹ דְמוֹת חֲמָה וּלְבָנָה כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת תִּלְמוּד לומר (שם יט) "וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְגו'. יכול לֹא יַעֲשֶׂה דְמוֹת כֹּל אֵלָה, אֲבֵל יַעֲשֶׂה דְמוֹת מְלָאכִים כְּרוּבִים וְאוֹפַנִּים, תִּלְמוּד לומר אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם. אֵי אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם, יכול דְמוֹת חֲמָה וּלְבָנָה וְכוֹכָבִים, תִּלְמוּד לומר מִמַּעַל, לֹא דְמוֹת מְלָאכִים וְלֹא דְמוֹת כּוֹכָבִים וְלֹא דְמוֹת חֲמָה וּלְבָנָה. יכול לֹא יַעֲשֶׂה דְמוֹת כֹּל אֵלָה, אֲבֵל יַעֲשֶׂה תְהוֹם חֲשֵׁךְ, תִּלְמוּד לומר וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לְאֶרֶץ, לְהַבִּיא אֶת הַבְּבוּאָה, דְּבָרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. וַיֵּשׂ אוֹמְרִים לְהַבִּיא אֶת הַשְּׂבָרִירִין. כֹּל כֶּף רִדָּף הַכְּתוּב אַחַר יֵצֵר הָרַע שֶׁלֹּא לִיתֵן מְקוֹם לְאַמְתְּלָאָה שֶׁל הַתֵּר.

שְׁנוֹ רְבוּתֵינוּ, דְמוֹת צוּרוֹת לְבָנוֹת הָיוּ לְרַבֵּן גְּמְלִיאֵל עַל הַטְּבֵלָא בְּפִתְלֵי, שֶׁבְּהוֹן הָיָה מְרָאָה לְהַדְיוּטוֹת, כְּזֶה רְאִיתֶם אוֹ כְּזֶה רְאִיתֶם. וּמֵי שָׂרִי, וְהַכְּתִיב (להלן פסוק כ) "לֹא תַעֲשׂוּן אֹתֵי" לֹא תַעֲשׂוּן כְּדְמוֹת שְׁמֵשֵׁי הַמַּשְׁמֵשִׁין לְפָנָי. אָמַר אַבְיִי לֹא אֶסְרָה תוֹרָה אֶלָּא שְׁמֵשֵׁין שְׁאֵפְשֶׁר לַעֲשׂוֹתָן כְּמוֹתָן, כְּדִתְנִיָּא לֹא יַעֲשֶׂה אָדָם בֵּית תִּבְנִית הֵיכַל וְכו', וְהַתְנַיָּא "לֹא תַעֲשׂוּן אֹתֵי" כְּדְמוֹת שְׁמֵשֵׁי הַמַּשְׁמֵשִׁין לְפָנָי בְּמֵרוֹם, לֹא אֶסְרָה תוֹרָה אֶלָּא דְמוֹת אַרְבַּע פָּנִים בְּהַדֵּי הַדָּדִי, אֶלָּא מַעֲתָה פְּרָצוּף אָדָם לְחוּדְיָה לִישְׁתָּרִי, אֶלְמָה תִּנָּן כֹּל הַפְּרָצוּפִין מִתְרִין חוּץ מִשָּׁל אָדָם, אָמַר קְרָא, "לֹא תַעֲשׂוּן אֹתֵי", לֹא תַעֲשׂוּן אוֹתֵי. וּמְלָאכִים מִי שָׂרִי וְהַתְנַיָּא לֹא תַעֲשׂוּן כְּדְמוֹת שְׁמֵשֵׁי, כְּגוֹן חֵיוֹת הַקֶּדֶשׁ וּמְלָאכֵי הַשָּׁרֵת וְאוֹפַנִּים וְשָׂרְפִים. לֹא אֶסְרָה תוֹרָה אֶלָּא שְׁמֵשֵׁין שְׁבַמְדוֹר הָעֲלִיּוֹן. וְשְׁבַמְדוֹר הַתַּחְתּוֹן מִי שָׂרִי, וְהַתְנַיָּא אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם לְרַבּוֹת חֲמָה וּלְבָנָה כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת, מִמַּעַל לְרַבּוֹת מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת. כִּי תִנְיָא הֵיא לְעַבְדָּן. לְעַבְדָּן אֶפִּילוֹ שְׁלִשׁוּל קָטָן נְמִי, אֵין הֲכִי נְמִי וּמְסִיפָא דְקָרָא אֹתֵי, דְתִנְיָא, אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ לְרַבּוֹת הָרִים וּגְבָעוֹת יַמִּים וּנְחָלִים אֶפִּיקִים וְגֵאִיוֹת, מִתַּחַת לְרַבּוֹת שְׁלִשׁוּל קָטָן. [עֲשִׂיהָ גְרִידָא מִי שָׂרִי], שְׂאֵנִי רַבֵּן גְּמְלִיאֵל דְאַחֲרִים עָשׂוּ לוֹ, וְהָא רַב יְהוּדָה דְאַחֲרִים עָשׂוּ לוֹ וְאָמַר לִיה שְׂמוּאֵל סְמִי עֵינִיָּה דְדִין, הָתָם חוֹתְמָה בּוֹלֵט הוּהוּ, חִישְׁיָנָן לְחֲשָׁדָא, דְתִנְיָא טַבְעַת שְׁחוֹתְמָה בּוֹלֵט אֲסוּר לְהַנִּיחָה, וּמִי חִישְׁיָנָן לְחֲשָׁדָא, וְהָא

בִּי כְּנִישָׁתָא דְשָׁף וְיָתִיב בְּנִהְרֵדְעָא דְהוּהָ בְּהָ אַנְדְרֵטָא וְהוּוּ עֵיילִי בְּגוּוּהָ שְׁמוּאֵל וְלוֹי
וּמְצָלוּ, רַבִּים שְׂאֵנִי, וְרַבֵּן גְּמֵלִיאֵל נְשִׂיא הוּהָ וְרַבִּים שְׂכִיחֵי בְּהִדְיָה, וְאִי תִימָא
לְפָרְקִים הוּהָ, וְאִי תִימָא לְהִתְלַמֵּד עֲבָד, דְכָתִיב (דְּבָרִים יח, ט) "לֹא תִלְמַד לַעֲשׂוֹת",
אַבְל אַתָּה לְמַד לְהִבִּין וּלְהוֹרוֹת.

ה-ו רמז רפז לא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם, לָמָּה נֹאמֵר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר
(דְּבָרִים יז, ג) "וַיִּלְךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים" לְחַיֵּב עַל הָעֲבוּדָה בְּפָנֵי עֲצָמָה, וְעַל
הַשְׁתַּחֲוּיָה בְּפָנֵי עֲצָמָה, אוֹ לֹא יֵהָא חַיֵּב עַד שְׁיַעֲבֹד וַיִּשְׁתַּחֲוֶה, תִּלְמוּד לומר לֹא
תִשְׁתַּחֲוֶה וְכוּ', לְחַיֵּב עַל הָעֲבוּדָה בְּפָנֵי עֲצָמָה, וְעַל הַהַשְׁתַּחֲוּיָה בְּפָנֵי עֲצָמָה דְּבָר
אַחַר לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָמָּה נֹאמֵר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "וַיִּבְחַ לְאֱלֹהִים יַחֲרֹס" עֲנֵשׁ
שְׁמַעֲנֻ, אִזְהָרָה מִנִּין, תִּלְמוּד לומר לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (לֵהֲלוּ לַד, יד) "כִּי
לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר".

אַתָּמֵר, הָעוֹבֵד אֱלִילִים מֵאַהֲבָה וּמִיִּרְאָה, אַבְיֵי אָמַר חַיֵּב, דְּהָא פְּלַחָה, רַבָּא אָמַר
פְּטוּר, אִי קַבְּלִיהָ עֲלָהּ לְאֱלוֹהֵי אִין, וְאִי לֹא לֹא. אָמַר אַבְיֵי, מִנָּא אַמִּינָא לָהּ, דְּתִנְיָא
לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם, לָהֶם אִי אַתָּה מִשְׁתַּחֲוֶה, אַבְל אַתָּה מִשְׁתַּחֲוֶה לְאָדָם שְׁכִמוּתָד.
יְכוֹל אֲפִילוּ נִעְבֵּד כְּהֵמֵן, תִּלְמוּד לומר לֹא תַעֲבֹדֵם. וְהָא הֵמֵן מִיִּרְאָה הוּהָ, אָמַר
רַבָּא כְּהֵמֵן וְלֹא כְּהֵמֵן, כְּהֵמֵן דְּאִיהוּ גּוֹפִיָה אֱלוֹהֵי, וְלֹא כְּהֵמֵן דְּאִלוּ הֵתֵם מִיִּרְאָה
הִכָּא לָאוּ מִיִּרְאָה.

אָמַר רַבִּי אַמִּי, זָבַח קֶטֶר וְנִסַּךְ בְּהַעֲלֵם אַחַד אֵינֵנו חַיֵּב אֶלָּא אַחַת, אָמַר קָרָא לֹא
תַעֲבֹדֵם, הַכְּתוּב עֲשָׂאן כְּלֵן עֲבוּדָה אַחַת. אָמַר אַבְיֵי, שְׁלֹשׁ הַשְׁתַּחֲוּיוֹת בְּעֲבוּדָה זָרָה
לָמָּה, אַחַת לְכַדְרָפָה, וְאַחַת לְשֵׁלָא כְּדַרְפָּה, וְאַחַת לְחֵלֵק. לְכַדְרָפָה "מֵאִיכָה יַעֲבֹדוּ"
נִפְקָא, אֶלָּא אַחַת לְשֵׁלָא כְּדַרְפָּה וְאַחַת כְּדַרְפָּה וְשֵׁלָא כְּדַרְפָּה, וְאַחַת לְחֵלֵק.

אָמַר רַבָּא, הַפֶּל בְּכָלֵל לֹא תַעֲבֹדֵם, כְּשִׁפְרֵט לָדָּ הַכְּתוּב (וַיִּקְרָא יח, ה) "וַיַּחֲסֵי בְּהֵם"
וְלֹא שְׁיָמוֹת בְּהוֹן, יִצָּא אֲנָס, הַדָּר כְּתִב רַחֲמָנָא (וַיִּקְרָא יח, ה) "וְלֹא תַחֲלָלוּ אֶת שֵׁם
קְדוֹשִׁי", דְּאַפְלוּ אֲנָס, וְלֹא קִשְׂיָא, הָא בְּצִנְעָא, וְהָא בְּפִרְהֶסְיָא.

כִּי אָנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵל קִנְיָא, וְכִי אָנִי אֱלוֹהֵי שְׁל קִנְיָה, אָנִי שְׁלִיט בְּקִנְיָה וְאִין
הַקִּנְיָה שְׁלִיטָה בִּי, אָנִי שְׁלִיט בְּתִנּוּמָה וְאִין הַתִּנּוּמָה שְׁלִיטָה בִּי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר
"הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל". דְּבָר אַחַר בְּקִנְיָה אָנִי נִפְרַע מֵהוֹן מְעוּבָדֵי
עֲבוּדַת אֱלִילִים, אַבְל חֲנוּן וְרַחוּם בְּדַבְרֵים אֲחֵרִים.

רמז רפח שְׁאַלוּ פִּילוֹסוֹפִין אֶת הַזְּקֵנִים בְּרוּמִי, אִם אִין רְצוֹנוּ שְׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא בְּאֱלֹהִים אֲחֵרִים לָמָּה אֵינֵנו מְבַטְלִים. אָמְרוּ לָהֶם, אֵלוּ לְדָבָר שְׂאִינוּ צָרָךְ בּוֹ
לְעוֹלָם הָיוּ עוֹבְדֵין הִיָּה מְבַטְלוּ, הָרִי הוּ עוֹבְדֵין לְחַמָּה וְלִלְבָנָה וְלִפְּוֹכְבִּים וְלִמְזוֹלוֹת,

יאבד עולמו מפני השוטים. אמרו להם, אם כן יאבד דבר שאין צריך לעולם בו ויניח דבר שצריך העולם בו. אמרו להם, אם כן מחזיקין אנו ידי עובדיהם של אלו, שיהו אומרים תדעו שהן אלהות שהרי אלו בטלו ואלו לא בטלו. שאל פילוסוף אחד את הזקנים ברומי, אם אין רצונו של הקדוש ברוך הוא באלהים אחרים מפני מה אינו מבטלם וכו', יאבד עולמו מפני השוטים אלא עולם כמנהגו הולך ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין. דבר אחר הרי שגזל סאה של חטים והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח, אלא עולם כמנהגו הולך ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין. וכן הבא על אשת חברו דין הוא שלא תתעבר, אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין. והיינו דאמר ריש לקיש אמר הקדוש ברוך הוא לא דין לרשעים שעושיין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי בעברה, שאל פילוסוף אחד את רבן גמליאל כתיב כי אנכי ה' אלהיך אל קנא, מפני מה מתקנא בעובדיה ואין מתקנא בה, אמר ליה משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו בן אחד, ואותו הבן היה מגדל כלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע אומר בחיי כלב אביו, וכששמע המלך על הבן הוא כועס או על הכלב הוא כועס, הוי אומר על הבן הוא כועס. אמר ליה כלב אתה קורא אותה והלא יש בה ממש. אמר ליה מה ראית בה. אמר ליה פעם אחת נפלה דלקה בעירנו ונשרפה כל העיר כלה ובייתה לא נשרף. אמר ליה אמשל לך משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שסרחו עליו מדינה, כשהוא עושה מלחמה עם החיים הוא עושה או עם המתים הוא עושה, הוי אומר עם החיים הוא עושה. אמר ליה כלב אתה קורא אותה, מת אתה קורא אותה, אם כן יאבדנה מן העולם, אמר ליה אלו לדבר שאין צריך העולם בו היו עובדין היה מאבדה, הרי הן עובדים לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות לאפיקים ולגאיות, יאבד עולמו מפני השוטים, אלא עולם כמנהגו נוהג וכו'. וכן הוא אומר "אסף אסף כל מעל פני האדמה אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים", וכי מפני שהרשעים נכשלים בהם יאבדו מן העולם וכו'.

רמז רפט שאל אגריפס שר צבא את רבן גמליאל, כתוב בתורה כי אנכי ה' אלהיך אל קנא, כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור עשיר בעשיר. אמר ליה אמשל לך משל למה הדבר דומה, לאדם שנשא אשה על אשתו, חשובה ממנה אין מתקנא בה, פחותה ממנה מתקנא בה. אמר ליה זנין רבה לרבי עקיבא לבי ולבדך ידעי בעבודת אלהים (דליה) [דלית] בה מששא, והא קא חזינו דאזלי ביה תבירי ואתו כי מצמדי, אמר ליה אמשל לך משל למה הדבר דומה, לאדם נאמן שהיה בעולם וכל בני עירו היו מפקידין אצלו שלא בעדים ובא אדם אחד והפקיד אצלו בעדים, פעם אחת שכח והפקיד אצלו שלא בעדים, אמרה לו אשתו בא ונכפרנו, אמר לה וכי מפני שוטה זה שעשה כן נאבד את אמונתנו. אף כן יסורין,

בְּשִׁעָה שֶׁמִשְׁגָּרין אוֹתָן עַל בְּנֵי אָדָם מִשְׁבִּיעִין אוֹתָן שֶׁלֹּא יִלְכוּ אֶלֶּא בְּיוֹם פְּלוּנֵי עַל יְדֵי פְּלוּנֵי וְעַל יְדֵי סַם פְּלוּנֵי, כִּינּוּן שֶׁהַגִּיעַ זְמַנּוֹ לְצֵאת הוֹלֵךְ לְבֵית פְּסָלוֹ, אוֹמְרִים יְסוּרִין דִּין הוּא שֶׁלֹּא נִצָּא, חוֹזְרִין וְאוֹמְרִים וְכִי מִפְּנֵי שׁוֹטָה זֶה שֶׁעָשָׂה שֶׁלֹּא כָּהֵן אָנוּ נִתֵּיר אֶת שְׁבוּעֵתָנוּ. וְהֵינּוּ דְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מֵאֵי דְכָתִיב (דְּבָרִים כח, נט) "וְחָלְלִים רָעִים וְנֶאֱמָנִים" "רָעִים" בְּשִׁלְיַחֲוֹתָם, "וְנֶאֱמָנִים" בְּשְׁבוּעֵתָן. אָמַר לִיה רַבָּה בַּר רַבִּי יִצְחָק לְרַבִּי יְהוּדָה, וְהָא אֶפְא בֵּית פְּסִילִים בְּאַתְרֵינוּ, דְּכִי מִצְטָרֵךְ עֲלֵמָא לְמִטְרָא וְלֹא אֶתִי מִטְרָא שְׁחִטּוּ לִיה גְּבָרָא וְאֶתִי מִטְרָא, אָמַר לִיה הִשְׁתָּא אֵיכוּ שְׂכִיבוּ לֹא אֶמְרִי לְכוּ הָא מְלִתָּא, דְאָמַר רַב מֵאֵי דְכָתִיב (שם ד, יט) "אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֶתְּם לְכָל הָעַמִּים", מְלַמֵּד שֶׁהַחֲלִיקוּ בְּדַבָּרִים כְּדֵי לְטַרְדּוֹ מִן הָעוֹלָם, וְהֵינּוּ דְאָמַר רִישׁ לְקִישׁ מֵאֵי דְכָתִיב (משלי ג, לד) "אִם לִלְצִים הוּא יְלִיץ וְלַעֲנוּיִם יִתֵּן חוֹ", בָּא לְטַמָּא פּוֹתַחִין לוֹ, בָּא לְטַהַר מְסִייעִין לוֹ.

רמז רצ תָּנוּ רַבָּנוּ "לֹא יוֹמְתוּ אָבוֹת עַל בְּנִים" מֵה תִלְמוּד לּוֹמַר, אִם לְלַמֵּד שֶׁלֹּא יוֹמְתוּ אָבוֹת בְּעוֹן בְּנִים וּבְנִים בְּעוֹן אָבוֹת, הָרִי כְּבָר נֶאֱמַר (שם) "אִישׁ בְּחֻטְאוֹ יוֹמְתוּ", אֶלֶּא "לֹא יוֹמְתוּ אָבוֹת עַל בְּנִים", בְּעֵדוֹת בְּנִים. וּבְנִים בְּעוֹן אָבוֹת לֹא, וְהַכְּתִיב פִּקֹּד עוֹן אָבֹת עַל בְּנִים, הֵתֵם כְּשִׂאוּחֲזִין מַעֲשֵׂה אָבוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶן, כְּדִתְנִיָּא "וְאִף בְּעוֹנוֹת אָבוֹתֵם אֶתְּם יִמְקוּ", כְּשִׂאוּחֲזִין מַעֲשֵׂה אָבוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶן. אוֹ אֵינּוּ אֶלֶּא כְּשִׂאִין אוּחֲזִין, כְּשֵׁהוּא אוֹמַר "אִישׁ בְּחֻטְאוֹ יוֹמְתוּ" הָוִי אוֹמַר כְּשִׂאוּחֲזִין מַעֲשֵׂה אָבוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶם. וְלֹא, וְהַכְּתִיב (שם לו) "וְכִשְׁלוּ אִישׁ בְּאַחִיו", אִישׁ בְּעוֹן אַחִיו, מְלַמֵּד שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל עֲרָבִים זֶה בְּזֵה. הֵתֵם שְׁהִיָּה בְּיָדָם לְמַחוֹת וְלֹא מִיחוּ.

רמז רצא אָמַר רַבִּי יוֹסִי בֶן רַבִּי חֲנִינָא, אַרְבַּע גְּזֵרוֹת גָּזַר מִשָּׁה עַל יִשְׂרָאֵל וּבָאוּ אַרְבַּעַה נְבִיאִים וּבִטְלוּם. מִשָּׁה אָמַר (דְּבָרִים לג, כח) "וַיִּשְׁכַּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּיַד עֵין יַעֲקֹב", בָּא עָמוּס וּבִטְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר "ה' אֱלֹהִים מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטָן הוּא" וְכָתִיב (שם ו) "נַחֵם ה' עַל זֹאת". מִשָּׁה אָמַר (דְּבָרִים כח, סה) "וּבְגוֹיִם הָהֵם לֹא תִרְגִּיעַ", בָּא יְרֻמִּיָּה וּבִטְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לא, א) "הֲלֹךְ לְהִרְגִיעוּ יִשְׂרָאֵל". מִשָּׁה אָמַר פִּקֹּד עוֹן אָבֹת עַל בְּנִים, בָּא יְחִזְקִיאֵל וּבִטְלָה שֶׁנֶּאֱמַר "הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת". מִשָּׁה אָמַר (ויקרא כו, לח) "וַאֲבֹדְתֶם בְּגוֹיִם" בָּא יִשְׁעִיָּה וּבִטְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גְּדוֹל" וְגו'.

רמז רצב פּוֹקֵד עוֹן אָבוֹת עַל בְּנִים עַל שְׁלֹשִׁים וְגו', בְּזִמְן שֶׁהוּ אֵינּוּ מְסַרְגִּין, אוֹ בְּזִמְן שֶׁהוּ מְסַרְגִּין, הָא כִּי צַד, רָשָׁע בֶּן רָשָׁע, רַבִּי נִתָּן אוֹמַר קוֹצֵץ בֶּן קוֹצֵץ, כִּינּוּן שֶׁשְׁמַע מִשָּׁה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה (להלן לד, ח) "וַיִּמְהַר מִשָּׁה וַיִּקַּד אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶי". אָמַר חֶסֶד וְשָׁלוֹם אֵין בְּיִשְׂרָאֵל רָשָׁע בֶּן רָשָׁע. אוֹ כְּשֵׁם שְׁמִדַת פְּרַעֲנוֹת לְאַרְבַּע דְּוֵרוֹת כְּדוּ מִדַּת הַטּוֹבָה, תִּלְמוּד לּוֹמַר לְאֶלְפִים. אֵי לְאֶלְפִים שׁוֹמַע אֲנִי מַעֲוִט אֶלְפִים שְׁנַיִם תִּלְמוּד לּוֹמַר (דְּבָרִים ז, ט) "לְאֶלְף דּוֹר", דּוֹרֵי דּוֹרִים לְאֵין חֶקֶר וְאֵין מְסָפֵר. לְאֶהְבִּי,

זֶה אֲבָרְהֶם וְכִיּוֹצֵא בּוֹ. וְלִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתַי, אֵלֹהֵי הַנְּבִיאִים וְהַזְּקֵנִים. רַבִּי נֵתָן אֹמֵר, לֹא־הִבִּי וְלִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתַי, אֵלֹהֵי שְׁהוֹן יוֹשְׁבֵין בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל וְנוֹתְנִים נַפְשָׁם עַל כָּל הַמִּצְוֹת, מִה לֶּדֶד יוֹצֵא לְהַרְג, עַל שְׁמֵלְתֵי אֶת בְּנֵי, מִה לֶּדֶד יוֹצֵא לְשָׂרֵף, עַל שְׁקָרִיתֵי בְּתוֹרָה, מִה לֶּדֶד יוֹצֵא לְצַלֵּב, עַל שְׁאֲכַלְתִּי מִצָּה, מִה לֶּדֶד לּוֹקֵחַ מֵאֶה פְּרָגוּל, עַל שְׁנִטְלֵתִי אֶת הַלּוּלָב. וְאֹמֵר "אֲשֶׁר הִכִּיתִי בֵּית מֵאֵה־בֵּי", הַמְּכּוֹת הָאֵלֶה גָּרְמוּ לִי לֶאֱהָב לְאָבִי שְׁבַשְׁמִים.

רמז רצג לא תשא את שם ה' אלהיך, (פסיקתא רבתי עין שם).

כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא.

כִּי אֶתָּא רַב דִּימֵי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אוֹכֵל וְלֹא אוֹכֵל, שְׁקָר, וְאִזְהַרְתָּה (ויקרא יט, יב) מ"וֹלֵא תִשְׁבְּעוּ בְּשִׁמִּי לְשִׁקָר", אֲכַלְתִּי וְלֹא אֲכַלְתִּי, שְׁוֹא, וְאִזְהַרְתָּה מִהֲכָא לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשְׁוֹא, קוֹנְמוֹת עוֹבֵר (במדבר ל, ג) "בְּלֹא יַחַל דְּבָרוֹ". מִיתִיבֵי שְׁוֹא וְשְׁקָר אֶחָד הוּא, מֵאִי לֹא מִדְּשְׁוֹא לְשַׁעֲבַר שְׁקָר נִמִּי לְשַׁעֲבַר, אֲלֵמָא אֲכַלְתִּי וְלֹא אֲכַלְתִּי שְׁקָר הוּא. לֹא, הָא כְּדֵאִיתָא וְהָא כְּדֵאִיתָא. וּמֵאִי דְבַר אֶחָד הוּא, דְּבַדְבוֹר אֶחָד נֶאֱמָרוּ, כְּדֵתְנִיָּא "זְכוֹר וְשִׁמּוֹר" בְּדַבּוֹר אֶחָד נֶאֱמָרוּ, מִה שְׁאִין הִפָּה יָכוֹל לְדַבֵּר וּמִה שְׁאִין הָאזֵן יָכוֹלָה לְשִׁמַּע. בְּשִׁלְמָא הֵתֵם בְּדַבּוֹר אֶחָד נֶאֱמָרוּ כְּדַרְב אֲדָא בַר אֶהֱבָה דְאָמַר, נְשִׁים חַיְבוֹת בְּקִדּוּשׁ הַיּוֹם דְּבַר תּוֹרָה, דְאָמַר קָרָא "זְכוֹר וְשִׁמּוֹר", כָּל שְׁיִשְׁנֵנוּ בְּשִׁמְיָהּ יִשְׁנֵנוּ בְּזִכְרָהּ, וְהֵינִי נְשִׁי הוֹאִיל וְאִיתְנָהוּ בְּשִׁמְיָהּ אִיתְנָהוּ נִמִּי בְּזִכְרָהּ, אֲלֵא הֲכָא לְמֵאִי הֲלִכְתָּא מִבְּעִיָּא לִיה, אֲלֵא כְּשֵׁם שְׁלוֹקָה עַל (שְׁקָר) [שְׁוֹא] כְּדֵ לּוֹקָה עַל (שְׁוֹא) [שְׁקָר]. פְּשִׁטָּא הָאִי לָאוּ וְהָאִי לָאוּ. מִהוּ דְתִימָא כְּדֵאָמַר לִיה רַב פְּפָא לְאֲבִי לֹא יִנְקָה כָּלָל, קָא מְשַׁמַּע לָן כְּדֵשְׁנִי לִיה, וְאִי תִימָא כְּשֵׁם שְׁמִבִּיא קָרְבָן עַל שְׁקָר כְּדֵ מִבִּיא קָרְבָן עַל שְׁוֹא, וְרַבִּי עֲקִיבָא הִיא דְמַחִיב לְשַׁעֲבַר כְּלֵהָבָא. כִּי אֶתָּא רַבִּין אָמַר רַבִּי יִרְמִיָּה אָמַר רַבִּי אֶבְהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֲכַלְתִּי וְלֹא אֲכַלְתִּי דְבַר שְׁקָר, וְאִזְהַרְתָּה מ"וֹלֵא תִשְׁבְּעוּ בְּשִׁמִּי לְשִׁקָר", אוֹכֵל וְלֹא אוֹכֵל עוֹבֵר (במדבר ל, ג) "בְּלֹא יַחַל דְּבָרוֹ", וְאִי זֶה שְׁבוּעַת שְׁוֹא, נִשְׁבַּע לְשָׁנוֹת אֶת הַיָּדוּעַ.

אָמַר רַב אִידִי בַר אֲבִין אָמַר רַבִּי עֲמֶרְס אָמַר רַבִּי יְצַחְק אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר מְשוּם רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי, כָּל לֹא תַעֲשֶׂה שְׁבַתוֹרָה לָאוּ שְׁיִשׁ בּוֹ מַעֲשֶׂה לּוֹקִין עֲלָיו, לָאוּ שְׁאִין בּוֹ מַעֲשֶׂה אִין לּוֹקִין עֲלָיו, חוּץ מִנְשַׁבַּע וּמִימִיר וּמִקְלָל חֲבָרוֹ בְּשֵׁם. נִשְׁבַּע מִנְלוֹ, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, אָמַר קָרָא לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשְׁוֹא כִּי לֹא יִנְקָה וְגו', בֵּית דִּין שֶׁל מַעֲלָה אִין מְנַקִּין אוֹתוֹ, אֲבָל בֵּית דִּין שֶׁל מִטָּה מְלַקִּין אוֹתוֹ. אָמַר לִיה רַב פְּפָא לְאֲבִי, דְלֵמָא הֲכִי קָאָמַר רַחֲמֵנָא, לֹא יִנְקָה כָּלָל. אִי כְּתִיב לֹא יִנְקָה כְּדֵקָאָמַרְתָּ, הִשְׁתָּא דְכְּתִיב כִּי לֹא יִנְקָה ה', ה' הוּא דְאִינוּ מְנַקָּה אֲבָל בֵּית דִּין שֶׁל מִטָּה מְלַקִּין אוֹתוֹ וּמְנַקִּין אוֹתוֹ. אֲשַׁכְּחוּ

שְׁבוּעַת שְׁוּא, שְׁבוּעַת שְׁקָר מְנַלֵּן, רַבֵּי יוֹחָנָן דִּידִיָּה אָמַר, לְשׁוּא לְשׁוּא שְׁתֵּי פְעָמִים, אִם אֵינוֹ עֲנִין לְשְׁבוּעַת שְׁוּא תִּנְהוּ עֲנִין לְשְׁבוּעַת שְׁקָר, כְּגוֹן אֲכַלְתִּי וְלֹא אֲכַלְתִּי. וּמֵאֵי שְׁנָא, אָמַר רַבָּא, בְּפָרוּשׁ רַבְתָּה תוֹרָה שְׁבוּעַת שְׁקָר דּוֹמָה לְשׁוּא, מַה שְׁוּא לְשַׁעֲבַר, אַף שְׁקָר נְמִי לְשַׁעֲבַר.

לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוּא, שְׁבוּעַת שְׁוּא חֲזָבִין עַל זְדוּנָה מִכּוֹת וְעַל שְׁגָגָתָה פְּטוּר. וְאֵיזְהוּ שְׁבוּעַת שְׁוּא, נִשְׁבַּע לְשָׁנוֹת אֶת הַיְדוּעַ (לְאָדָם), עַל עֲמוּד שֶׁל אָבֹן שֶׁהוּא שֶׁל זָהָב, עַל הָאִישׁ שֶׁהוּא אִשָּׁה, וְעַל הָאִשָּׁה שֶׁהִיא אִישׁ, נִשְׁבַּע עַל דְּבַר שְׂאֵי אֲפֹשֶׁר לוֹ, אִם לֹא רָאִיתִי גָמַל פּוֹרַח בְּאֹיִר, אִם לֹא רָאִיתִי נָחֹשׁ כְּקוֹרֵת בַּיִת הַבַּד, אָמַר לְעֵדִים בּוֹאוּ וְהַעֲדוּנִי, שְׁבוּעָה שֶׁלֹּא נַעֲדוּ(ו)ךָ, נִשְׁבַּע לְבִטֵּל אֶת הַמְצוֹת, שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת סִכָּה וְשֶׁלֹּא לְטוֹל לִוְלָב וְשֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ תַּפְלִין.

רמז רצד תִּנּוּ רַבְּנֵי שְׁבוּעַת הַדִּינִין אַף הִיא בְּלִשׁוֹנָה נְאֻמָּרָה, אוֹמְרִים לוֹ הֲוִי יוֹדַע שֶׁכָּל הָעוֹלָם כְּלוּ נִזְדַּעַזַּע בְּשַׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה בְּסִינֵי לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם וְגו', וְכָל עֲבֵרוֹת שֶׁבִּתְוֹרָה נְאֻמַּר בָּהֶן "וְנִקְהָ", וְכֵּן נְאֻמַּר כִּי לֹא יִנְקָה, כָּל עֲבֵרוֹת שֶׁבִּתְוֹרָה נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ וְכֵּן מִמֶּנּוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (קֹהֶלֶת ה', ה') "אֵל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לְחֹטִיא אֶת בְּשָׂרְךָ", וְאִין בְּשָׂרְךָ אֵלָּא קְרוֹבִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נג, ז) "וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם", וְכָל עֲבֵרוֹת שֶׁבִּתְוֹרָה נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ, וְכֵּן מִמֶּנּוּ וּמִכָּל הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ד, ב ג) "אֵלֶּה וּכְחֹשׁ וְרֹצֵחַ וְגו' עַל (וְאֵת) [כֹּהן] תִּתְאַבֵּל הָאֶרֶץ" וְגו', כָּל עֲבֵרוֹת שֶׁבִּתְוֹרָה אִם יֵשׁ לוֹ זְכוּת תּוֹלִין לוֹ שְׁנִיִּם וְשִׁלְשָׁה דוֹרוֹת, וְכֵּן נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ לְאַלְתֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר "הוֹצֵאתִיהָ נֹאֵם ה'" וְגו' הוֹצֵאתָ לְאַלְתֵּר "וּבָאָה אֵל בַּיִת הַגִּנְבִּי", זֶה הַגִּנְבִּי דַעַת הַבְּרִיּוֹת שֶׁאִין לוֹ מָמוֹן אֲצֵל חֲבֵרוֹ וְטוֹעֵנוּ וּמִשְׁבִּיעוּ. "וְאֵל בַּיִת הַנִּשְׁבַּע בְּשֵׁמִי לְשֶׁקֶר" כְּמִשְׁמַעוֹ, "וְלִנְהָ בְּתוֹךְ בַּיִתוֹ וְכִלְתּוֹ וְאֶת עַצְיוֹ וְאֶת אֲבָנָיו", הֵא לְמִדַּת, דְּבָרִים שֶׁאִין אִשׁ וּמִים מְכַלִּין אוֹתוֹ שְׁבוּעַת שְׁוּא מְכַלָּה אוֹתוֹ. אִם אָמַר אֵינִי נִשְׁבַּע פּוֹטְרִין אוֹתוֹ מִיָּד, וְאִם אָמַר הֲרִינִי נִשְׁבַּע אוֹתוֹ הָעוֹמְדִין שֶׁם אוֹמְרִים (במדבר טז, כו) "סוּרוּ נָא מֵעַל אֶהְלִי" וְגו', וְכִשְׁמִשְׁבִּיעִין אוֹתוֹ אוֹמְרִים לוֹ הֲוִי יוֹדַע שֶׁלֹּא עַל דַּעְתְּךָ אָנוּ מִשְׁבִּיעִין אוֹתְךָ, אֵלָּא עַל דַּעְתָּנוּ וְעַל דַּעַת בַּיִת דִּין, וְכֵּן מְצִינּוּ בְּמִשָּׁה רַבְּנֵי כְּשֶׁהִשְׁבִּיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל אָמַר לָהֶם דַּעוּ לֹא עַל דַּעְתְּכֶם אֲנִי מִשְׁבִּיעַ אֶתְכֶם אֵלָּא עַל דַּעְתִּי וְעַל דַּעַת הַמְּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר "וְלֹא אֶתְכֶם לְבַדְּכֶם וְגו' כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֹה" וְגו', אִין לִי אֵלָּא לְאוֹתוֹ הָעוֹמְדִין לְפָנַי הֵרָ סִינִי, דוֹרוֹת הַבָּאִים וְגַרְמֵי הָעֵתִידִים לְהַתְגַּיֵּר מִנִּין, תִּלְמוּד לּוֹמַר (שם) "וְיֵאת אֲשֶׁר אֵינְנוּ פֹה". אִין לִי אֵלָּא מְצוֹת שֶׁקִּבְלוּ עֲלֵיהֶן מֵהַר סִינִי, מְצוֹת הָעֵתִידִין לְהַתְחַדֵּשׁ כְּגוֹן מִקְרָא מְגֻלָּה חֲנֻכָּה וּפּוֹרִים מִנִּין, תִּלְמוּד לּוֹמַר (אסתר ט, כו) "קִיְמוּ וְקִבְּלוּ הֵיחֻדִּים" קִיְמוּ מַה שֶׁקִּבְלוּ עֲלֵיהֶם כְּבָר.

אָמַר מַר שְׁבוּעַת הַדִּינִין אַף הִיא בְּלִשׁוֹנָה נְאֻמָּרָה, דַּתְנֵן אֵלּוּ נְאֻמְרִין בְּכָל לְשׁוֹן פְּרֻשֵׁת סוּטָה, וְדוּי מַעֲשֵׂר, קְרִיאַת שְׁמַע, וְתַפְלָה, וּבִרְכוּת הַמְּזוּז, וְשְׁבוּעַת הָעֵדוּת,

ושבועת הפקדון, וקאמר נמי שבועת הדינן אף היא בלשונה נאמרה. אמר מר כל העולם פלו נזדעזע על לא תשא פדקתני טעמא, כל העברות שבתורה נאמר בהן "ונקה" וכאן נאמר לא נקה. והא כל העברות שבתורה נמי פתיב בהן (שם) "לא נקה". ההוא מבעיא ליה לכדתנא, רבי אלעזר אומר, אי אפשר לומר "ונקה" שכבר נאמר "לא נקה", ואי אפשר לומר "לא נקה" שכבר נאמר "ונקה", הא כיצד, מנקה לשבים ואינו מנקה לשאינן שבו. וכל עברות שבתורה ממנו אין ממשפחתו לא, והפתיב (ויקרא כ, ה) "ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו", ותנא אמר רבי שמעון אם הוא חטא משפחתו מה חטאה, אלא אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין בלן מוכסין, ואין לך משפחה שיש בה לסטים שאין בלן לסטיו, מפני שמחפין עליו, התם בדינא אחרנא כדתנא רבי אליעזר אומר, "ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו", יכול כל המשפחה כלה בהכרת, תלמוד לומר "אותו", אתו בהכרת, ולא כל המשפחה כלה בהכרת. ובשאר עברות מכל העולם פלו לא, והפתיב (שם כו, לו) "וכשלו איש באחיו" איש בעון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבין זה בזה. התם שיש בידם למחות ולא מחו, הכא אף על פי שאין בידם למחות. מאי אכא בין רשעים דמשפחתו לרשעים דעלמא, בין צדיקים דמשפחתו לצדיקים דעלמא, בשאר עברות הוא בדינה, ורשעים דמשפחתו בדין חמור, ורשעים דעלמא בדין הקל. וצדיקים דהכא ודהכא פטירי. גבי שבועת שוא הוא ורשעים דמשפחתו בדינה, ורשעים דעלמא בדין חמור, וצדיקים דהכא ודהכא בדין הקל. ואם אמר הריני נשבע העומדים שם אומרים "סורו נא" וגו'. בשלמא דהוא דמשפחה קאי "בסורו" אלא ההוא דקא משבע ליה אמאי. מיבעיא ליה לכדתנא רבי שמעון בן טרפון אומר (להלן כב, י) "שבעת ה' תהיה בין שניהם" מלמד שהשבועה חלה על שניהם, וכשמשיבועין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על דעתך אנו משיבועין אותך אלא על דעתנו ועל דעת בית דין. למה לי למימר הכי, לאפוקי מסקנא דרבא.

רמז רצה לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, אף שבועת שוא היתה בכלל שנאמר "או נפש כי תשבע לבטא בשפתיים" וגו' והרי הפתוב מוציאה מכללה, ומחמיר עליה ופוטרה מן הקרבן, אני אומר כשם שהיא פטורה מן הקרבן כך תהא פטורה מן המכות, תלמוד לומר לא תשא את שם ה', מכלל קרבן יצאת מכלל מכות לא יצאת.

לא תשא את שם ה', למה נאמר, לפי שהוא אומר (שם יט, יב) "ולא תשבעו בשמי לשקר", אין לי אלא שלא ישבע, שלא יקבל עליו לשבע מנין, תלמוד לומר לא תשא את שם ה' אלהיך עד שלא תקבל להשבע הרי אני לך לאלוה, משקבלת לשבע הרי אני לך לדין, אי אפשר לומר (להלן לד, ז) "ונקה" וגו' שכבר נאמר "לא נקה" וכי בדלעיל.

רבי אומר, כל שהוא מלא תשא ולמעלה, תשובה מכפרת, מלא תשא ולמטה ולא תשא עמהן התשובה תולה ויום הכפורים מכפר. ואיזו היא מלא תשא ולמעלה, עשה ולא תעשה. מלא תשא ולמטון, דברים שחיבין עליהן מיתת בית דין, מיתה בידי שמים, פרת בידי שמים, ומלקות ארבעים, חטאות, ואשמות, ולא תשא עמהן.

זכור (דברים ה, יב) "ושמור" שניהם בדבור אחד נאמרו, (להלן לא, יד) "מחללה מות יומת", (במדבר כח, ט) "וביום השבת שני כבשים", שניהם בדבור אחד נאמרו. "ערות אשת אחיך" (דברים כה, ה) "יבמה גבא עליה" שניהם בדבור אחד. "לא תלבש שעטנז" (שם, יב) "גדלים תעשה לך" שניהם בדבור אחד. (במדבר לו, ח) "וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל" "ולא תסב נחלה ממטה למטה", נאמר בדבור אחד, מה שאי אפשר לבשר ודם לומר בן שנתאמר (תהלים סב, יב) "אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי". (ירמיה כג, כט) "הלא כה דברי פאש נאם ה' וגו'".

"זכור" "ושמור" זכור מלפניו ושמור מאחוריו, מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש. משל לזאב שהוא טורף מלפניו ומאחוריו. אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גוריון אומר, תהא זוכרו מאחד בשבת, שאם נתמנה לך חפץ יפה תהא מתקנו לשם שבת. רבי יוחנן אומר, לא תהא מונה כדרך שאחרים מונין, אלא תהא מונה לשם שבת. לקדשו, בברכה, מכאן אמרו מקדשיו על הינו בכניסתו. אין לי אלא קדשה ליום, קדשה ללילה מנין, תלמוד לומר (להלן לא, יד) "ושמרתם את השבת" וגו'. אין לי אלא שבת, ימים טובים מנין, תלמוד לומר "אלה מועדי ה' וגו'".

תנו רבנן, זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו על הינו בכניסתו. אין לי אלא בלילה, ביום מנין, תלמוד לומר זכור את יום.

אמר רב אחא בר יעקב, צריך שיזכיר יציאת מצרים בקדוש היום, פתיב הכא (דברים טז, ג) "למען תזכר" וכתוב התם זכור את יום השבת.

ט רמז רצו ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך, וכי אפשר לאדם לעשות כל מלאכתו בששה ימים, אלא שבת כאלו מלאכתך עשויה. דבר אחר שבת ממחשבת עבודה, ואומר "אם תשיב משבת רגלך וגו' אז תתענג" וגו'.

ויום השביעי שבת לה' אלהיך, למה נאמר, לפי שהוא אומר (להלן לא, טו) "כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת", ענש שמענו אזהרה לא שמענו וכו' תלמוד לומר ויום השביעי שבת לה' אלהיך, שאין תלמוד לומר שבת אלא להביא את הלילה בכלל אזהרה.

רב אחא בר יאשיה אומר, אתה ובנך ובתך אלו הקטנים. או אינו אלא גדולים, אמרת והלא כבר מזהרין הו, הא מה תלמוד לומר אתה ובנך ובתך, אלו קטנים. עבדך ואמתך, אלו בני ברית, או אינו אלא עבד ערל, כשהוא אומר (להלן כג, יב) "וינפש בן אמתך והגר", הרי עבד ערל אומר, הא מה תלמוד לומר עבדך ואמתך, אלו בני ברית. וגרף זה גר צדק. או אינו אלא גר תושב, כשהוא אומר "והגר", הרי גר תושב אומר, הא מה תלמוד לומר וגרף, זה גר צדק.

יא כי ששת ימים וגו', מגיד שהיה שקול כנגד כל מעשה בראשית. וינח ביום השביעי, וכי יש לפניו יגיעה והלא כבר נאמר (ישעיה מ, כח כט) "הלוא ידעת אם לא שמעת וגו' נתן לייעף כח" וגו', (תהלים לג, ו) "בדבר ה' שמים נעשו", מה תלמוד לומר וינח ביום השביעי. אלא כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו לששה ימים ונח ביום השביעי, והרי דברים קל וחומר אם מי שאין לפניו יגיעה הכתיב על עצמו שברא עולמו לששה ימים ונח ביום השביעי, אדם שפיתוב בו (איוב ה, ז) "אדם לעמל יולד" על אחת כמה וכמה.

על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, "ברכו" במן, ו"קדשו" בברכה, דברי רבי שמעאל. רבי עקיבא אומר "ברכו" במן. ו"קדשו" במאורות. רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו אומר בשם רבי שמעון, "ברכו" במן ו"קדשו" במאור פניו של אדם, על כן ברך ה' וגו'.

יב רמז רצו כבוד את אביך ואת אמך, תנו רבנן נאמר כבוד את אביך, ונאמר "כבוד את ה' מהונך", השנה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום. נאמר (ויקרא יט, ג) "איש אמו ואביו תיראו", ונאמר "את ה' אלהיך תירא", השנה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום. נאמר (להלן כא, יז) "ומקלל אביו ואמו מות יומת", ונאמר (ויקרא כד, טו) "איש כי יקלל אלהיו", השנה הכתוב ברפת אב ואם, לברפת המקום, אבל בהפאה אי אפשר, וכן בדיו, מפני ששלתן שתפין בו. תנו רבנן שלשה שתפין יש באדם, הקדוש ברוך הוא, ואביו, ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואמו אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליהן כאלו דרתי ביניהם וכבדוני, ובזמן שאדם מצער אביו ואמו אמר הקדוש ברוך הוא נפה עשיתי שלא דרתי ביניהן, שאלו דרתי ביניהן צערוני.

תניא, רבי אומר, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שהבן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני שמשדלתו בדברים, לפיכך הקדים הכתוב כבוד אב לכבוד אם וכוי. שאל בן אלמנה לרבי אליעזר, אבא אומר השקני מים, ואמו אומרת השקני מים, איזה מהן קודם, אמר לו הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתך ואמך חביבין בכבוד אביך. בא לפני רבי יהושע אמר ליה כף אמר לי רבי, נתגרשה מהו,

אמר ליה מבין ריסי עיניך נפר שאתה בן אלמנה, הטל להם מים בספל וקצקע להו כתרנגולין.

שאלו את רבי אליעזר, עד היכן כבוד אב ואם, אמר להם צאו וראו מה עשה גוי אחד לאביו באשקלון, ודמה בן נתינה שמו, פעם אחת בקשו ממנו אבנים לאפוד בששים רבוא שֶכֶר, ורב כהנא מתני בשמונים רבוא שֶכֶר, והיה מפתח מנח תחת מראשותיו של אביו ולא צערו, לשנה האחרת נתן לו הקדוש ברוך הוא שֶכֶר, ונולדה לו פרה אדמה בעדרו, ונכנסו חכמי ישראל אצלו, אמר להם יודע אני בכס שאם מבקש אני מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי, ועתה איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא. אמר רבי חנינא מי שאינו מצוה ועושה כך, מי שהוא מצוה ועושה על אחת כמה וכמה. כי אתא רב דימי אמר, פעם אחת היה לבוש סריקון של זהב, ויושב בין גדולי רומי, ובאה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו, וזרקה לו בפניו, ולא הכלימה.

תני אבימי בריה דרבי אבהו, יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם, ויש מטחינו ברחים ומביאו לחיי העולם הבא. אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קים מצות כבוד. חמשה בני סמכי הוו ליה לאבימי וכי הוה אתי אביה קרי אבבא רהיט ואזיל ופתח ליה ואמר אין אין עד דמטי התם, יומא חד אמר לו אשקנין מיא, עד דאיתי ליה נמנס, גחין קאי עליה עד דאיתער, איסתיעא מלתא ודרש אבימי "מזמור לאסף". רבי טרפון הוה ליה אמא זקנה דכל אימת דהוה בעית ליסק לפוריא גחין וסליק לה, וכי הוה נחתה נחתה עלויה, אתא וקא משתבח בבי מדרשא, אמרו ליה עדן לא הגעת לחצי כבוד, כלום זרקה ארנקא לים ולא הכלמתה. רב יוסף פד הוה שמע קל פרעא דאמה, אמר איקום מקמי שכניה דאתיא, אמר רבי יוחנן אשרי מי שלא חמאן.

תנו רבנן מכבדו בחייו, מכבדו במותו. בחייו כיצד (הנשלח), [הנשמע] בדבר אביו למקום, לא יאמר שלחוני בשביל עצמי, מהרוני בשביל עצמי, פטרוני בשביל עצמי, אלא בלהו בשביל אבא. במותו כיצד, היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא, אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו, הני מילי תווד שנים עשר חדש, מכאן ואילך זכרונו לחיי העולם הבא.

תנו רבנן איזהו מורא, ואיזהו כבוד, מורא, לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו, כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא, היה אביו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו אבא מקרא כתוב בתורה כך. אלעזר בן מתנא אומר אבא אומר השקני מים ומצוה לעשות, מניח אני כבוד אבא ועושה אני את המצוה, שאני

ואבא חיביו בדבר מצוה. אסי בן יהודה אומר, אם אפשר לעשותה על ידי אחרים תעשה על ידי אחרים, והלכה כאסי בן יהודה.

רבי שמעון בן יוחאי אומר, גדול הוא כבוד אב ואם שהעדיפו המקום יותר מכבודו, נאמר (משלי ג, ט) "כבוד את ה' מהונד", מפריש לקט שכחה ופאה, מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר עני וחלה, ועושה ספה לולב שופר ציצית, מאכיל רעבים משקה צמאים, אם יש לה אתה חייב בכלן, ואם אין לה אי אתה חייב באחת מהן, אבל כשגבא אצל כבוד אב ואם בין יש לה בין אין לה כבוד את אביה ואת אמיה, אפילו אתה מסבב על הפתחים. רבי ינאי ורבי יונתן הוו יתבי, אתא חד בר נש נשק רגליה דרבי יונתן, אמר לו רבי ינאי מה טיבו שלים לה מן יומי, אמר ליה חד זמן קביל לי בריה דיזוניניה ואמרית ליה בצור כנישתא עלוי ובזיתיה, אמר ליה ולמה לא כפיתיה, אמר ליה וכופין אמר ליה אין, כופין את הבן לזון את האב.

רמז רחצ כבוד את אביה ואת אמיה, שומע אני בדברים, תלמוד לומר (משלי ג, ט) "כבוד את ה' מהונד", במאכל ומשתה ובכסות נקיה. דבר אחר כבוד את אביה ואת אמיה למה נאמר, לפי שנאמר "איש איש אשר יקלל את אביו וגו', אין לי אלא איש, אשה טומטום ואנדורגינוס מנין, תלמוד לומר כבוד את אביה ואת אמיה מכל מקום, מה כבוד לא חלק בו בין איש לאשה טומטום ואנדורגינוס, אף מורא לא תחלק בו בין איש בין אשה בין טומטום ואנדורגינוס, דברי רבי ישמעאל. רבי יהודה בן בתיא אומר, נאמר (שם יט, ג) "איש אמו ואביו תיראו" ונאמר "את שבתתי תשמרו" וגו', מה שבת לא חלק בו בין איש לאשה טומטום ואנדורגינוס, אף מורא לא תחלק בו בין איש לאשה טומטום ואנדורגינוס.

כבוד את אביה יכול כל הקודם במקרא קודם במעשה, תלמוד לומר (שם) "איש אמו ואביו תיראו", ששניהם שקולין זה כזה. למען יאריכון ימיה, אם כבודתו יארכון ימיה, ואם לאו יקצרון ימיה, שדברי תורה נוטריקון שכן דברי תורה נדרשין מפלל הן לאו ומפלל לאו הן. על האדמה אשר ה' אלהיה נתן לה מקאון אמרו כל מצוה שמתן שכרה בצדה, אין בית דין של מטה מזהרין עליה.

רמי ליה רבא לרב נחמן, תנו, אלו דברים שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה והקורן קימת לו לעולם הבא, כבוד אב ואם, וגמילות חסדים, ובקור חולים, והבאת שלום בין אדם לחברו, ותלמוד תורה כנגד כלם. בכבוד אב ואם כתיב, למען יארכון ימיה, בגמילות חסדים כתיב (משלי כא, כא) "רדף צדקה וחסד" וגו', בהבאת שלום כתיב, "בקש שלום ורדפהו", אתיא רדיפה רדיפה, בתלמוד תורה כתיב, (דברים ל, כ) "כי (היא) [הוא] חייף וארף ימיה". וליתני נמי שלוח הקון,

דְּכַתִּיב (שם כב, ז) "לְמַעַן יִיטֵב לָךְ וְהֶאֱרַכְתָּ יָמִים". שְׁלוּחַ הַקֶּן טוֹב לְשָׁמַיִם וְאִינוּ טוֹב לְבְרִיּוֹת, וְכַתִּיב (ישעיה ג, י) "אָמְרוּ צְדִיק כִּי טוֹב" טוֹב לְשָׁמַיִם וְטוֹב לְבְרִיּוֹת.

כְּתִיב "אֲרַח חַיִּים פֶּן תִּפְלֹס", אָמַר רַבִּי אֲבָא בַר כְּהֵנָא, שְׁלֵא תְהֵא יוֹשֵׁב וּמְשַׁקֵּל מִצְוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה, וְרוֹאֶה אֵיזָה מִצְוָה שְׁכָרָה מְרַבָּה וְעוֹשֶׂה אוֹתָהּ. לְמַה, (שם) "נַעֲוֵי מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תִדְעוּ", מְטִלְטְלִין אֲנוּן שְׁבִילֵי דְאֹרֵייתָא. תְּנִי רַבִּי חֲיַיָּא, מְשַׁל לְמַלְךְ שְׁהִיָּה לוֹ פְּרֻדָּס, וְהַכְּנִיס בּוֹ פּוֹעֲלִין לֹא גָלָה לְהוֹן שְׁכָר נְטִיעוֹתָיו שֶׁל פְּרֻדָּס, שְׁאֵלוּ גָלָה לְהוֹן, הִיוּ רוֹאִין אֵיזוֹ נְטִיעָה שְׁכָרָה מְרַבָּה וְנוֹטְעִין אוֹתָהּ, וְנִמְצָא מְלֹאכֶת הַפְּרֻדָּס מְקַצֵּתָה בְּטֵלָה וּמְקַצֵּתָה קִיָּמָת. כֶּף אֵלוּ גָלָה שְׁכָר הַמִּצְוֹת נִמְצָאת תּוֹרָה מְקַצֵּתָה בְּטֵלָה וּמְקַצֵּתָה קִיָּמָת. אָמַר רַב אֲחָא בְּשֵׁם רַבִּי אֲבָא בַר כְּהֵנָא, טִלְטַל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁכָר עוֹשֵׂי מִצְוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה, כְּדִי שְׁיִהְיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין אוֹתוֹ מְשַׁלְּמִים. תְּנִי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, שְׁתֵּי מִצְוֹת בְּתוֹרָה גָלָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁכָרָן וְאֵלוּ הוּן, קִלְגָה שְׁבִיבְקֻלוֹת, וְחִמּוּרָה שְׁבִיבְחִמּוּרוֹת. קִלְגָה שְׁבִיבְקֻלוֹת "שְׁלַח תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם" וְגוֹ', וּמָה דְבָר שֶׁהוּא פְּרִיעַת חוֹב כֶּף דְּבָר שֶׁהוּא חֲסָרוֹן כִּיס וְחֲסָרוֹן נְפֻשׁוֹת עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וּכְשֶׁם שְׁמַתָּן שְׁכָרָן שְׁוֹה כֶּף פְּרַעְנוֹתָן שְׁוֹה, שְׁנַאָמַר (משלי ל, יז) "עֵין תִּלְעַג לְאֵב וְתִבּוֹז לִיקָהֶת אִם", עֵין שֶׁהִלְעִיגָה עַל כַּבּוּד אֵב וְאִם וּבִיזָה "לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבְּנִים" (שם) "וְיִקְרוּהָ עַרְבֵי נַחַל וְיִאֲכַלּוּהָ בְּנֵי נֶשֶׁר", דִּין נִקִּיק וְדִין אֲכִיל, אָמַר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יָבֵא עוֹרֵב שֶׁהוּא אֲכֹרִי עַל בְּנָיו וְיִנְקֵר אוֹתָהּ וְאֵל יִהְיֶה מִמֶּנָּה, וְיָבֵא נֶשֶׁר שֶׁהוּא רַחֲמָנִי עַל בְּנָיו וְיִהְיֶה מֵהֶם. וּמִנֵּין לְעוֹרֵב שֶׁהוּא אֲכֹרִי עַל בְּנָיו, שְׁנַאָמַר "מִי יָכִין לְעַרֵב צִידוֹ", וְאוֹמַר (תהלים קמז, ט) "לְבָנִי עוֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ", כְּשֶׁהִעוֹרֵב מוֹלִיד יִלְדֵיו לְבָנִים וְאוֹמַר הַזְּכָר לְנִקְבָה עוֹף אַחַר בָּא עֲלֶיךָ וּמִנִּיחִין אוֹתוֹ, מָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה, מוֹצִיא מִצּוֹאָה שְׁלֵהוֹן יִתּוּשִׁין וּפּוֹרְחִין עֲלֵיהוֹן וְאוֹכְלִין וּמְשִׁים מְשַׁחֲרִין. וּמִנֵּין שֶׁהַנֶּשֶׁר רַחֲמָנִי הוּא, שְׁנַאָמַר (דברים לב, יא) "כְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזְלָיו יִרְחֹף". וּמִנֵּין שֶׁהוּא נִהְיֶה מֵהֶם שְׁנַאָמַר (שם) "יִפְרֹשׁ כְּנָפָיו וְיִקְחֵהוּ". וּכְשֶׁם שְׁעוֹנֵשׁוֹ מְרַבָּה כֶּף שְׁכָרוֹ מְרַבָּה, שְׁנַאָמַר לְמַעַן יִאֲרָכוּן יָמֶיךָ.

תְּנִיָּא רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמַר, אֵין לָךְ כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה שְׁכַתּוּבָה בְּתוֹרָה שְׁמַתָּן שְׁכָרָה בְּצִדָּה שְׁאִין תַּחֲתֵית הַמַּתִּים תְּלוּיָה בָּהּ, שְׁנַאָמַר "לְמַעַן יִאֲרָכוּן יָמֶיךָ" בְּעוֹלָם שְׁכָלוֹ אַרוּךְ וּ"לְמַעַן יִיטֵב לָךְ" בְּעוֹלָם שְׁכָלוֹ טוֹב. בְּשְׁלוּחַ הַקֶּן כְּתִיב, (שם כב, ז) "לְמַעַן יִיטֵב לָךְ וְהֶאֱרַכְתָּ יָמִים", הֲרִי שְׁאָמַר לוֹ אֲבִיו עֲלֵה לְבִירָה וְהִבֵּא לִי גוֹזְלוֹת וְעֲלֵה וְשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְנִטַּל אֶת הַבְּנִים וּבִירִידָתוֹ נִפֵּל וּמָת, הִיכֵן הִטְבַּתּוֹ שֶׁל זֶה, וְהִיכֵן אֲרִיכוֹת יָמָיו שֶׁל זֶה, אֵלָּא "לְמַעַן יִיטֵב לָךְ" לְעוֹלָם שְׁכָלוֹ טוֹב, "לְמַעַן יִאֲרָכוּן יָמֶיךָ" בְּעוֹלָם שְׁכָלוֹ אַרוּךְ. וְדַלְמָא לֹא הָוִי הַכִּי, רַבִּי יַעֲקֹב מַעֲשֶׂה חֲזָא. וְהֵאֱמַר רַבָּא שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָן נְזוֹקִין, הַתָּם סִלְּמִם רְעוּעַ הָוִי דְהִיָּה קְבִיעַ הַזְּקָא וְלֹא סְמִכְיָנוּ אֲנִישָׁא, דְּכַתִּיב "וְיִאֲמַר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֶיךָ וְשָׁמַע שְׁאוּל וְהִרְגָנִי".

יג-יד לא תרצח, למה נאמר, לפי שהוא אומר (בראשית ט, ו) "שפך דם האדם" וגו' ענש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר לא תרצח. לא תנאף, למה נאמר, לפי שהוא אומר (ויקרא כ, י) "מות יומת הנאף והנאפות", ענש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר לא תנאף.

תנא דבי רבי ישמעאל, לא תנאף, לא תהיה בך נאוף בין ביד בין ברגל. אמר רבי אלעזר, מאי דכתיב "ידיכם דמים מלאו", אלו המנאפים ביד.

לא תגנב, אזהרה לגונב נפשות מנין, רבי יאשיה אומר, מלא תגנב. רבי יונתן אומר (ויקרא כה, מב) "מלא ימכרו ממכרת עבד". ולא פליגי, מר קא חשיב לאו דגנבה ומר קא חשיב לאו דמכירה. תנא, לא תגנב בגונב נפשות הכתוב מדבר, או אינו אלא בגונב ממון, אמרת צא ולמד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן, דבר הלמד מענינו, במה הכתוב מדבר, בגפשות, אף פאן בגפשות.

לא תגנב למה נאמר, לפי שהוא אומר (להלן כא, טז) "וגנב איש ומכרו" ענש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר לא תגנב, הרי זה אזהרה לגונב נפש. צא ולמד משלש עשרה מדות וכו', ועוד אומר רבי, שלש מצות נאמרו בענין זה, שתיים מפרשות, ואחת סתומה, נלמד סתומה מפרשות, מה מפרשות מצות שחייבין עליהן מיתת בית דין, אף סתומה מצות שחייבין עליה מיתת בית דין. לא תענה למה נאמר, לפי שהוא אומר (דברים יט, יט) "ועשיתם לו כפאשר זמם לעשות לאחיו", ענש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר לא תענה.

רמז רצט שנו רבותינו, מעידים אנו את איש פלוני שהוא חייב מלקות ארבעים, ונמצאו זוממין, לוקין שמונים, משום לא תענה, ומשום "ועשיתם לו כפאשר זמם", דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים, אין לוקין אלא ארבעים. ורפנו, האי לא תענה ברעף מאי דרש ליה, אזהרה לעדים זוממין. ורבי מאיר אזהרה לעדים זוממין מנא ליה, נפקא ליה (שם, כ) מ"והנשארים ישמעו ויראו". ורפנו, ההוא מבניא ליה להכרזה. ורבי מאיר, הכרזה מ"ישמעו ויראו" נפקא.

כיצד נתנו עשרת הדברות, חמשה על לוח אחד וחמשה על לוח אחד. כתיב אנכי ה' אלהיך, וכנגדו לא תרצח. מגיד הכתוב שכל מי שהוא שופך דמים מעלה עליו הכתוב פאלו ממעט בידמות. משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה, והעמיד לו איקונות ועשו לו צלמים, וטבעו מטבעות, לאחר זמן כיפו איקונות, שברו צלמותיו, ופסלו מטבעותיו, ומעטו בידמותו של מלך, כך כל מי שהוא שופך דמים מעלה עליו הכתוב פאלו ממעט בידמות, שנאמר (בראשית ט, ו) "שפך דם האדם" וגו' וכתוב (שם) "כי בצלם אלהים עשה את האדם". כתיב לא יהיה לך, וכנגדו לא תנאף, מגיד הכתוב שכל מי שהוא עובד עבודת אלילים מעלה עליו הכתוב

כאלו מנאף מאחרי המקום, שְנֵאָמַר (יחזקאל טז, לב) "האשה המנאפת וגו', (הושע ג, א) "ויאמר ה' אלי עוד לך אהב אשה וגו'. כתיב (פסוק ז) "לא תשא", וכנגדו כתיב לא תגנב, מגיד הכתוב שכל מי שהוא גונב סופו לבא לידי שבועת שוא, שְנֵאָמַר "הגנב רצח ונאף והשבע לשקר", ואומר (הושע ד, ב) "אלה וכחש ורצח". כתיב זכור את יום השבת, וכנגדו לא תענה, מגיד הכתוב שכל מי שהוא מחלל שבת, מעיד לפני הקדוש ברוך הוא שלא ברא עולמו לששה ימים, ולא נח ביום השביעי, וכל מי שהוא משמר את השבת, מעיד לפני המקום שברא עולמו לששה ימים, ונח בשביעי, שְנֵאָמַר (ישעיה מג, יב) "אתם עדי נאם ה' ואני אל". כתיב (פסוק יב) כבד את אביך, וכנגדו כתיב לא תחמד, מגיד הכתוב שכל מי שהוא חומד סוף שיהיה מוליד בו מקלל לאביו, ומכבד שאינו אביו, לכך נתנו עשרת הדברות חמשה על לוח זה, וחמשה על לוח זה. לנחמם אומרים עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה] שְנֵאָמַר "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם" וגו', ואומר (שה"ש ד, ה) "שני שדיך פשני עפרים", ואומר (שם ה, יד) "ידיו גלילי זהב וגו'".

כתוב אחד אומר לא תחמד, וכתוב אחד אומר (דברים ה, יח) "לא תתאוה", כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, הרי זה אזהרה לעוקב אחר המנאף. לא תחמד בית רעף, כָּל, עבדו ואמתו שורו וחמרו, פָּרַט, כָּלל ופָּרַט אין בכלל אלא מה שבפָּרַט. כשהוא אומר וכל אשר לרעף, חזר וכָּלל. כָּלל ופָּרַט וכָּלל, אי אתה דן אלא כעין הפָּרַט, מה הפָּרַט מפרש דבר שהוא קונה ומקנה אף כל דבר שהוא קונה ומקנה. אי מה הפָּרַט מפרש בנכסים המטלטלין שאין להן אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להן אחריות. כשהוא אומר במשנה תורה "שדהו", מה הפָּרַט מפרש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כל דבר שהוא קונה ומקנה. אי מה הפָּרַט מפורש דבר שאי אפשר לבא לרשותו אלא לרצון הבעלים, אף אין לי אלא דבר שאי אפשר לבא לרשותו אלא לרצון הבעלים, יצא שאתה חומד בתו לבנד או בנו לבתך, או אפלו חומד בדבור, תלמוד לומר (שם ז, כה) "לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך", מה להלן עד שיעשה מעשה, אף כאן עד שיעשה מעשה.

טו וְכָל הָעַם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֶת, רבי יהודה אומר אדם מדבר עם חברו הוא שומע רגש קולו אבל אינו רואה מאורו, וישראל שמעו קול של הקדוש ברוך הוא וראו את הקול יוצא מפי הגבורה בברקים ורעמים, שְנֵאָמַר וְכָל הָעַם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֶת. רבי פנחס אומר כל אותו הדור ששמעו קולו של הקדוש ברוך הוא זכו להיות כמלאכי השרת, ולא שלט בהן כל מין כנים, ובמותם לא שלטה בהם רמה, אשריהם בעולם הזה ולעולם הבא, עליהם הכתוב אומר "אשרי העם שפכה לו".

רמז ש וְכָל הָעָם רָאִים אֶת הַקּוֹלֶת, רוֹאִים אֶת הַנְּרָאָה וְשׁוֹמְעִין אֶת הַנְּשֻׁמָּע, רָאוּ דָבָר שֶׁל אֵשׁ יוֹצֵא מִפִּי הַגְּבוּרָה וְנֹחָצֵב עַל הַלּוֹחֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כט, ז) "קוֹל ה' חָצֵב לַהַבּוֹת אֵשׁ".

וְכָל הָעָם רָאִים אֶת הַקּוֹלֶת, קוֹל, קוֹלֵי קוֹלוֹת, וְלִפְיָד, לִפְיָדֵי לִפְיָדִים. וְכַמָּה קוֹלוֹת הָיוּ וְכַמָּה לִפְיָדִים הָיוּ, אֶלֶּא מִשְׁמִיעִין אֶת הָאָדָם לְפִי כַחוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם, ב) "קוֹל ה' בִּפְתַח קוֹל ה' בִּהְדָר" וְגו'. רַבִּי אוֹמֵר לְהוֹדִיעַ שִׁבְחוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁכְּשֶׁעָמְדוּ כָּלֵן לִפְנֵי הַר סִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, הָיוּ שׁוֹמְעִין אֶת הַדְּבָר וּמְפָרְשִׁין אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּסְבְּגֻהוּ וַיּוֹנְנֻהוּ וַיִּצְרְנֻהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינָיו", שֶׁמִּכֵּינּוֹן שֶׁהָיָה הַדְּבָר יוֹצֵא הָיוּ מְפָרְשִׁין אוֹתוֹ.

וְלְהוֹדִיעַ שִׁבְחוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁעָמְדוּ כָּלֵן לִפְנֵי הַר סִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶן סוּמִין, שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל הָעָם רָאִים. מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶם אֱלֻמִּים, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל יט, ח) "וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם". מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶן חֲרָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן כד, ז) "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶם חֲגָרִין, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל יט, יז) "וַיִּתְיַצְבוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר". מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶם טַפְשִׁין, שֶׁנֶּאֱמַר "אַתָּה הָרְאֵתָ" וְגו'.

רַבִּי נֵתָן אוֹמֵר, מִנֵּין אַתָּה אוֹמֵר שֶׁהָרְאָה הַמְּקוֹם לְאַבְרָהָם אָבִינוּ גִיּהֲנָם, וּמִתָּן תּוֹרָה, וְקָרִיעַת יַם סוּף, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו, יז) "וַהֲנִה תִנּוֹר עֶשֶׂן", זֶה גִיּהֲנָם, שֶׁנֶּאֱמַר "הִנֵּה [ה]יּוֹם בָּא בַעַר כְּתַנּוֹר", (בראשית שם) "וְלִפְיָד אֵשׁ", זֶה מִתָּן תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל הָעָם רָאִים אֶת הַקּוֹלֶת וְאֶת הַלִּפְיָדִים, "אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים", זֶה קָרִיעַת יַם סוּף, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קלו, יג) "לְגֹזֵר יַם סוּף לְגְזָרִים".

וַיֵּרָא הָעָם וַיַּעֲנוּ, אִין נוֹעַ בְּכָל מְקוֹם אֶלֶּא זֵיעַ, שֶׁנֶּאֱמַר "נוֹעַ תִּנּוֹעַ אֶרֶץ כְּשֶׁכּוֹר". וַיַּעֲמְדוּ מִרְחֹק, חוּץ לְשָׁנַיִם עֶשֶׂר מִיֵּל, מִגִּיד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נִרְתַּעִין לְאַחֲזֹרֵיהֶן שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִיֵּל, וְחוֹזְרִין לִפְנֵיהֶן שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִיֵּל, הָרִי עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִיֵּל עַל כָּל דְּבָר וְדְבָר, נִמְצְאוּ מְהֻלְכִין בְּאוֹתוֹ יוֹם מְאֻתִּים וְאַרְבָּעִים מִיֵּל. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַלְאַכֵי הַשָּׁרֵת רְדוּ וְסִיעוּ אֶת אַחֲיָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח, יג) "מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדְדוּן יִדְדוּן", יִדְדוּן בְּהִלְכָה, יִדְדוּן בְּחִזְרָה, וְלֹא מַלְאַכֵי הַשָּׁרֵת בְּלִבָּד אֶלֶּא אַף הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שה"ש ב, ו) "שָׁמְאוֹ תַחַת לְרַאשֵׁי". רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אֶלְעָאִי אוֹמֵר, לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְשֻׁלְּחִין מִחֲמַת הָאֵשׁ שֶׁל מַעֲלָה, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְעַנְנֵי כְבוֹד הַזֵּיכָר טַל שֶׁל חַיִּים עַל בְּנֵי, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ה, ד) "ה' בְּצִאֲתָךְ מִשְׁעִיר" וְגו' וְאוֹמֵר "גִּשְׁם נְדָבוֹת תִּגְיֵן" וְגו', אֵימַתִּי נַעֲשֶׂה כָּל הַכְּבוֹד הַזֶּה, בְּשָׁעָה שֶׁהִיְתָה נֹאָה שֶׁבְּאֻמּוֹת הָעוֹלָם וּמְכַבְּדֵת אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם, יג) "וַיִּנּוֹת בֵּית תַּחֲלֵק שְׁלָלִי" וְאִין שְׁלָל אֶלֶּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר "שֵׁשׁ אֲנֹכִי עַל אֲמַרְתְּךָ" וְגו'.

טז-יח רמז שא

ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה. מגיד שלא היה להן כח לקבל אלא עשרת הדברות, שנאמר (דברים ה, כב) "אם יספים אנחנו וגו'. (שם יח, טז) "לא אסף לשמע את קול" וגו', אלא "קרב אתה ושמע". מאותה שעה זכו ישראל להעמיד מהן נביאים, שנאמר (שם יח, יח) "נביא אקים להם", נביא אני עתיד להעמיד מהן, אלא שקדמו הן בזכותן, שנאמר (שם, יז) "ויאמר ה' אלי היטיבו" וגו', אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם. וכן הוא אומר (במדבר יד, כ) "ויאמר ה' סלחתי בדברך". וכן הוא אומר, "כן בנות צלפחד דברת", (שם לו, ה) "כן מטה בני יוסף דברים". "מי יתן והיה לבבם זה להם", אלו אפשר להעביר מלאך המות הייתי מעבירו, אלא שכבר נגזרה גזרה. רבי יוסי אומר, על תנאי כך עמדו ישראל לפני הר סיני, שלא ישלט בהן מלאך המות, שנאמר (תהלים פב, ו) "אני אמרתי אלהים אתם" וגו' חבלתם מעשיכם, (שם) "אכן כאדם תמותו".

ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו, שמע הקדוש ברוך הוא קולן של ישראל וערב עליו, שלח למיכאל ולגבריאל ואחזו בשתי ידיו של משה שלא ברצונו, והגישוהו אל הערפל, שנאמר ומשה נגש אל הערפל, גש אין כתיב כאן אלא נגש.

ויאמר משה אל העם אל תיראו, הרי משה מזרזו, להודיע חכמתו של משה היאך היה עומד ומפיס כל אותן האלפים וכל אותן הרבבות, עליו מפרש בקבלה "החכמה תעז לחכם" וגו'. כי לבעבור נסות אתכם, בשביל לגדל אתכם בין האמות פנס היה של ספינה.

ובעבור תהיה יראתו על פניכם, סימן טוב הוא באדם שהוא בישן. לבלתי תחטאו, מגיד שבושה מביאה לידי יראת חטא, שנאמר (ירמיה ו, טו) "הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו".

תניא ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, זו בושה, מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא. מכאן אמרו סמן יפה באדם שהוא בישן. אחרים אומרים כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא, ומי שאין לו בשת פנים, בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני.

ויעמד העם מרחק ומשה נגש, מבית הבחירה נדבר עמו, כמה דאת אמר (בראשית כב, ז) "וינרא את המקום מרחק", מלמד שנכנס למקום שאין רשות למלאכי השרת ליכנס, שנאמר ומשה נגש אל הערפל. וכן שלמה אמר, (מ"א ח, יב) "ה' אמר לשכן בערפל", וכן הוא אומר, "ויהי שם עם ה'".

ויעמד העם מרחוק, אלו שנים עשר מיל, מגיד שהיה מחנה ישראל שנים עשר מיל וכן הוא אומר (במדבר לג, מט) "ויחנו על הירדן מבית הישמות עד אבל השטים", והוא שנים עשר מיל.

רמז שב ומשה נגש אל הערפל, מי גרם לו, ענותנותו, שנאמר "והאיש משה וגו'. מגיד הכתוב שכל מי שהוא עניו, סופו להשרות שכינה עם האדם בארץ, שנאמר (ישעיה נז, טו) "כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכן ואת דפא ושפל רוח", ואומר (שם סא, א) "רוח אלהים עלי יען משח אתי לבשר עניים", ואומר "ואת כל אלה ידי עשתה וגו' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח" (תהלים נא, יט) "זבחי אלהים רוח נשברה". וכל מי שהוא גבה לב גורם לטמא את הארץ, ולסלק את השכינה, שנאמר (שם קא, ה) "גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל". וכל גבה לב קרוי תועבה, שנאמר (משלי טז, ה) "תועבת ה' כל גבה לב". ועובד אלילים קרוי תועבה, שנאמר "ולא תביא תועבה אל ביתך", כשם שאלילים מטמא הארץ ומסלקת את השכינה כך כל מי שהוא גבה לב, גורם לטמא הארץ, ולסלק את השכינה. ומשה נגש אל הערפל, לפני משלש מחיצות, חשך, ענן, וערפל, חשך מבחוץ, ענן מבפנים, וערפל מלפני ולפנים, שנאמר ומשה נגש אל הערפל וגו'.

ט ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל, בלשון שאני אומר לה כה תדבר אל בני ישראל, בלשון הקדש. כל מקום שנאמר כה, ככה, עניה, ואמירה, הרי זה בלשון הקדש. אתם ראיתם, הפרש בין האדם רואה בין שאחרים משיחין לו, כשאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק, אבל כאן אתם ראיתם. רבי נתן אומר, אתם ראיתם למה נאמר, לפי שהוא אומר (תהלים קלח, ד) "יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך", יכול כשם ששמעו כך ראו, תלמוד לומר אתם ראיתם, ולא ראו אמות העולם.

כי מן השמים דברתי עמכם, (כתוב בפסוק "ויירד ה' על הר סיני").

כ לא תעשון אתי, רבי ישמעאל אומר לא תעשון דמות שמשי [המשמשין] לפני בפרום, ולא דמות מלאכי, ולא דמות כרובים, ולא דמות אופנים. רבי נתן אומר, לא תעשון אתי, שלא תאמר הרי אני עושה כמין דמות ואשתחנה לו, תלמוד לומר לא תעשון אתי, וכן הוא אומר, (דברים ד, טו) "ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה". רבי עקיבא אומר, לא תעשון אתי, שלא תנהגו בי כדרך שאחרים נוהגין באלהיהו, שכשהטובה באה עליהו הן מכבדו את אלהיהו, שנאמר (חבקוק א, טו) "על כן יזבח לחרמו", וכשפרענות באה עליהו הן מקלליו את אלהיהו, שנאמר "והיה כי ירעב והתקצר וקלל במלכו", אבל אתם אם

הביאתי עליכם את הטובה תנו הודאה, ואם אביא עליכם יסורין, תנו הודאה. וכן דוד אמר (תהלים קטז, יג) "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא" (שם, ג ד) "צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא". וכן איוב אמר (איוב א, כא) "ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מברך" על מדת הטוב ועל מדת הפרענות. וכן אשתו של איוב אמרה "עוד מחזיק בתמתך" ומה הוא אומר לה (שם, י) "כדבר אחת הנבלות תדברי". אנשי דור המבול [אנשי סדום שהיו (שגוריו) [פעורין] בטובה, כשבאה עליהן הפורענות קבלו אותה על (פרחו) [פרחם], ואנו שהיינו נאים בטובה, אל נהיה נאים בפרענות. ועוד? הא אדם שמח ב'יסורין יותר מן הטובה, שאפלו אדם בטובה כל ימיו אינו נמחל לו מן העברות שבדו, ומי מוחל לו, הוי אומר יסורין. רבי אליעזר בן יעקב אומר, הרי הוא אומר "מוסר ה' בני אל תמאס", מפני מה, (שם, יב) "כי את אשר יאהב ה' יוכיח" וגו', אמרת צא וראה מי גרם לבן לרצות את האב, הוי אומר זה יסורין.

רמז שג רבי מאיר אומר, (דברים ח, ה) "וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר" יהא לבך יודע מעשים שעשית, ויסורין שהבאתי עליך, שלא לפי מעשיך הביאתי עליך את היסורין. רבי יונתן אומר, חביבין יסורין שפשם שהברית כרותה לארץ, כד ברית כרותה ליסורין, שנאמר "ה' אלהיך מיסרך" ואומר (שם, ז) "כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה".

רבי שמעון בן יוחאי אומר, חביבין יסורין, ששלא מתנות טובות נתנו להם לישראל ואמות העולם מתאוין להן, ולא נתנו להן אלא ב'יסורין, ואלו הן תורה, וארץ ישראל, והעולם הבא. תורה מנין, שנאמר (משלי א, ב) "לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה", ואומר (תהלים צד, יב) "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו". ארץ ישראל מנין, תלמוד לומר "ה' אלהיך מיסרך" ואומר (שם, ז) "כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה". העולם הבא מנין, תלמוד לומר "כי נר מצוה ותורה אור" וגו', אמרת צא וראה איזו דרך מביאה לאדם לחיי העולם הבא הוי אומר זה יסורין. רבי נחמיה אומר חביבין יסורין, שפשם שהקרבות מרצין, כד יסורין מרצין. בקרבות מהו אומר (ויקרא א, ד) "ונרצה לו לכפר עליו". ב'יסורין מהו אומר, (שם כו, מג) "והם ירצו את עונם". ולא עוד אלא כי היסורין מרצין יותר מן קרבות, מפני שהקרבות במקומו והיסורין בגופו. וכן הוא אומר "עור בעד עור וכל אשר לאיש וגו'".

וכבר היה רבי אליעזר חולה, ונכנסו ארבעה זקנים לבקרו. רבי טרפון, ורבי יהושע, ורבי אלעזר בן עזריה, ורבי עקיבא. נענה רבי טרפון ואמר, רבי חביב אתה לישראל מגלגל חמה, שגלגל חמה מאיר בעולם הזה, ואתה הארת לנו בעולם הזה ולעולם הבא. נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר, חביב אתה לישראל מאב ואם, שאב ואם מביאין את האדם לעולם הזה אבל אתה (הבאת) בעולם

הִזָּה וּבְעוֹלָם הַבָּא. נֶעְנָה רַבִּי עֲקִיבָא וְאָמַר, חֲבִיבִין יְסוּרִין, אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר לְתַלְמִידֵיךָ, סִמְכוּנִי. יָשָׁב לוֹ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, אָמַר לוֹ אָמַר עֲקִיבָא, אָמַר, הָרִי הוּא אוֹמֵר (מ"ב כ"א, א) "בֶּן שְׁתַּיִם עֲשֶׂרָה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְּמַלְכוֹ וְחַמְשִׁים [וְחַמְשֵׁשׁ] שָׁנָה מְלַדֵּךְ" וְגו' וְאוֹמֵר (משלי כה, א) "גַּם אֵלֶּה מְשָׁלִי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעֱתִיקוּ אַנְשֵׁי חִזְקִיָּה", וְכִי עֲלֵתָה עַל דְּעֵתוֹ שֶׁל חִזְקִיָּה מְלַדֵּךְ יְהוּדָה לְלַמֵּד לְכָל יִשְׂרָאֵל תּוֹרָה וְלִמְנַשֶּׁה בְּנוֹ לֹא לַמֵּד תּוֹרָה, אֲלֵא אָמַר מֵעַתָּה שְׁכָל תַּלְמוּד שְׁלַמְדוֹ וְכָל עֵמֶל שְׁעַמְל בּוֹ לֹא הוֹעִיל לוֹ כְּלוּם, וַיֵּמָה הוֹעִיל לוֹ, הוּא אוֹמֵר יְסוּרִין, שְׁנֵאמַר "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מְנַשֶּׁה וְאֶל עַמּוֹ וְגו' וַיִּכְהָצֵר לוֹ חֲלָה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו וְגו' וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו" וְגו', הָא לְמַדְתָּ שְׁחֲבִיבִין יְסוּרִין.

אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב, לָמָּה נֶאמַר, לְפִי שְׁנֵאמַר (להלן כה, יח) "וְעִשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב", אָמַר הָרִיבִי עוֹשֶׂה אַרְבָּעָה, תַּלְמוּד לּוֹמֵר אֱלֹהֵי זָהָב אִם הוֹסַפְתָּ עַל שְׁנַיִם הָרִי הוּן כְּאֱלֹהֵי זָהָב. אֱלֹהֵי כֶסֶף לָמָּה נֶאמַר, וְהֵלֵא כָּבֵד נֶאמַר אֱלֹהֵי זָהָב, וַיֵּמָה תַּלְמוּד לּוֹמֵר אֱלֹהֵי כֶסֶף, וְהֵלֵא מָה שֶׁהִתְרַנּוּ בּוֹ אֶסְרָנוּ בּוֹ, וַיֵּמָה שְׁאֶסְרָנוּ בּוֹ דִּין הוּא שְׁנֵאֶסְרָנוּ בּוֹ, וַיֵּמָה תַּלְמוּד לּוֹמֵר אֱלֹהֵי כֶסֶף, לְפִי שְׁמַצִּינוּ כָּל כְּלֵי בַיִת עוֹלָמִים שְׂאִם אֵין לָהּ שֶׁל זָהָב הוּן עוֹשִׂין אוֹתוֹן שֶׁל כֶּסֶף, שׁוּמַע אֲנִי אִף שְׁנַיִם כְּרוּבִים כֵּן, תַּלְמוּד לּוֹמֵר אֱלֹהֵי כֶסֶף, הָא אִם שְׁנֵיטָם מְשָׁל זָהָב הוּן כְּאֱלֹהֵי כֶסֶף. לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם, שְׁלֵא תֵאמַר הוֹאִיל וְנִתְנָה תּוֹרָה רְשׁוּת לַעֲשׂוֹת בְּבַיִת עוֹלָמִים, הָרִי אֲנוּ עוֹשִׂים בְּבַתֵּי כְּנִסְיוֹת וּבְבַתֵּי מְדַרְשׁוֹת, תַּלְמוּד לּוֹמֵר לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם. דְּבָר אַחַר לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם, שְׁלֵא תֵאמַר הָרִי אֲנִי עוֹשֶׂה לְנוֹי אוֹ כְּדָרְךָ שְׂאֲחָרִים עוֹשִׂין בְּמַדִּינֹת, תַּלְמוּד לּוֹמֵר לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם.

אָמַר רִישׁ לְקִישׁ, כָּל הַמַּעֲמִיד דִּינִין שְׂאִינוּ הַגּוֹן, כְּאֵלוֹ נֹטַע אֲשֶׁרָה, שְׁנֵאמַר "שְׁפֹטִים וְשֹׁטְרִים" וְסָמִיד לִיה "לֹא תִטַּע לָךְ אֲשֶׁרָה", וּבְמַקּוֹם שְׂיִישׁ תַּלְמִיד חֲכָם כְּאֵלוֹ בְּנָאוֹ אֲצֵל מְזַבַּח, "ה' אֱלֹהֵיךָ", וְאוֹמֵר לֹא תַעֲשׂוּן אֶתִּי וְגו' אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב, הוּא דְלֹא לַעֲבִיד הָא דְעַץ שָׂרִי, אֲלֵא אֵלוֹהַּ הַבָּא בְּשִׁבִיל כֶּסֶף וּבְשִׁבִיל זָהָב.

כ"א (כְּתוּב בְּרַמְזוֹ שַׁע"ג וּבְרַמְזוֹ תנ"ה).

מְזַבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִי, מְזַבַּח מִיָּחָד תַעֲשֶׂה לִי, שְׁלֵא תִבְנֶהוּ בְּתַחֲלָה לְשֵׁם דְּבָר אַחַר. רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר, מְזַבַּח מְחַבֵּר בְּאֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִי, שְׁלֵא תִבְנֶהוּ עַל גְּבִי כְּפִים וְלֹא עַל גְּבִי עֲמוּדִים. רַבִּי נֶתָן אוֹמֵר, מְזַבַּח חֲלוּל בְּאֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִי, שְׁנֵאמַר (להלן כז, ח) "בְּבוֹב לַחַת תַעֲשֶׂה אֹתוֹ". אִסִּי בֶן עֲקִיבָא אוֹמֵר, מְזַבַּח נְחֹשֶׁת מְלֵא אֲדָמָה, שְׁנֵאמַר "כִּי מְזַבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לְפָנַי ה' קָטוֹן מִהַכִּיל" וְגו', וְכִי קָטוֹן הָיָה, וְהֵלֵא כָּבֵד נֶאמַר (שם ג, ד) "אֲלֵךְ עֲלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה", וַיֵּמָה תַּלְמוּד לּוֹמֵר "קָטוֹן", אֲלֵא מְלַמֵּד בְּיוֹם שְׁנִבְנָה זָה נִגְנֹז זָה.

רמז דש בכל מקום שֶנֶאֱמַר לִי אֵינִי זֶה לֹא בְּעוֹלָם הִזָּה וְלֹא בְּעוֹלָם הַבָּא. בְּכַהֲנִים כְּתִיב, (להלן כה, מא) "וְכַהֲנֵנוּ לִי". בְּלוּיִם כְּתִיב, (במדבר ח, יד) "וְהָיוּ לִי הַלוּיִם". בְּיִשְׂרָאֵל כְּתִיב, "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים". בְּתַרוּמָה כְּתִיב, (להלן כה, ב) "וַיִּקְחוּ לִי תַרְוִמָה". בְּבַכּוֹרוֹת כְּתִיב, "כִּי לִי כָל בְּכוֹר". בְּסִנְהֶדְרִין כְּתִיב, (שם יא, טז) "אֶסְפָּה לִי". בְּאַרְצֵי יִשְׂרָאֵל כְּתִיב, (ויקרא כה, כג) "כִּי לִי הָאָרֶץ". בִּירוּשָׁלַיִם כְּתִיב, (מ"א יא, לו) "הָעִיר אֲשֶׁר בְּחֶרְתִּי לִי". בְּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד כְּתִיב, (ש"א טז, א) "כִּי רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ". בְּמִקְדָּשׁ, (להלן כה, ח) "וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ". בְּמִזְבֵּחַ, מִזְבֵּחַ אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִי. בְּקִרְבָּנוֹת, "תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ". בְּשִׁמּוֹן הַמִּשְׁחָה כְּתִיב, (להלן ל, לא) "שִׁמּוֹן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי". הֵא בְּכָל מְקוֹם שֶנֶאֱמַר לִי, אֵינִי זֶה לֹא בְּעוֹלָם הִזָּה וְלֹא לְעוֹלָם הַבָּא.

וְזָבַחַת עָלָיו, עָלָיו, כְּנֶגְדּוֹ. אִו עָלָיו כְּמִשְׁמְעוֹ, וְהִדִּין נוֹתֵן, וְיָמָה אִם צָפוֹן הַמִּזְבֵּחַ שְׂאִינִי כְּשֶׁר לְכַפֵּרָה כְּשֶׁר לְשַׁחֲיטָה, רֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהוּא כְּשֶׁר לְכַפֵּרָה, דִּין הוּא שְׂיִכְשֶׁר לְשַׁחֲיטָה. וְהָרִי מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי יוֹכִיחַ, שֶׁהוּא כְּשֶׁר לְכַפֵּרָה, וְאֵינִי כְּשֶׁר לְשַׁחֲיטָה, הוּא יוֹכִיחַ עַל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אֲף עַל פִּי שֶׁהוּא כְּשֶׁר לְכַפֵּרָה, לֹא יִכְשֶׁר לְשַׁחֲיטָה. לֹא אִם אָמַרְתָּ בְּמִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי שֶׁהוּא לֹא מִתִּיר וְלֹא מְכַשֵּׁר וְאֵינִי גוֹמֵר אֶת הַכַּפֵּרָה לְפִיכֶךָ אֵינִי כְּשֶׁר לְשַׁחֲיטָה, תֹּאמַר בְּמִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן שֶׁהוּא מִתִּיר וּמְכַשֵּׁר וְגוֹמֵר אֶת הַכַּפֵּרָה, לְפִיכֶךָ יִכְשֶׁר לְשַׁחֲיטָה, תִּלְמוּד לֹמַר "וַעֲשִׂיתָ עֲלֵתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם" וְגו', הַבָּשָׂר וְהַדָּם בְּרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ, וְאֵין שַׁחֲיטָה בְּרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, אֲף לְשַׁחַט בְּרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ, וְהַכְּתוּב מְסַיֵּעַ, שֶׁנֶאֱמַר מִזְבֵּחַ אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִי וְגו'. כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר אֶת עֲלֵתֶיךָ וְאֶת שְׁלֹמֶיךָ, וְכְתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דְּבָרִים שֵׁם) "וַעֲשִׂיתָ עֲלֵתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם", הֵא כִּי צָד יִתְקַיְמוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים הַלְלוּ, אָמַר רַבִּי יוֹסִי בַר רַבִּי יְהוּדָה, מִחְצֵי מִזְבֵּחַ וּלְצָפוֹן וּלְצָפוֹן, מִחְצֵי הַמִּזְבֵּחַ וּלְדָרוֹם וּלְדָרוֹם. וְאֵין לִי אֶלָּא צָפוֹן הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהוּא כְּשֶׁר לְשַׁחֲיטָה, שְׂאֵר כָּל צָפוֹן הַעֲזָרָה מִנֵּן, תִּלְמוּד לֹמַר (ויקרא יד, יג) "וְשַׁחַט אֶת הַכֶּבֶשׂ בְּמִקְוֹם" וְגו' שְׂאֵין תִּלְמוּד לֹמַר "בְּמִקְוֹם הַקֹּדֶשׁ", אֶלָּא לְהַכְשִׁיר בּוֹ כָּל רוּחַ צְפוֹנִית.

שְׁנֵי רְבוּתֵינוּ, קֹדֶשִׁי הַקֹּדֶשִׁים שֶׁשַּׁחֲטוֹן בְּרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ, רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, כְּאֵלוֹ נִשְׁחַטוּ בְּצָפוֹן. רַבִּי יוֹסִי בַר רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, מִחְצֵי הַמִּזְבֵּחַ וּלְצָפוֹן וּלְצָפוֹן, מִחְצֵי הַמִּזְבֵּחַ וּלְדָרוֹם וּלְדָרוֹם. אָמַר רַבִּי אֲסִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אוֹמֵר הִיָּה רַבִּי יוֹסִי כּוֹלֵה מִזְבֵּחַ בְּצָפוֹן קָאִי, וּמֵאִי כְּאֵילוֹ, מֵהוּ דְתִימָא בְּעֵינָא שַׁחֲיטָה עַל יְרֵךְ הַמִּזְבֵּחַ וְלִיכָא, קָא מִשְׁמַע לָן. אָמַר לִיה רַבִּי זִירָא לְרַבִּי אֲסִי, אֶלָּא מַעֲתָה לְרַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי יְהוּדָה נְמִי חֲצִיּוֹ בְּצָפוֹן וְחֲצִיּוֹ בְּדָרוֹם, וְכִי תִימָא הָכִי נְמִי, וְהָא אֶתְּ הוּא דְאִמְרַת מִשְׁמִיָּה דְרַבִּי יוֹחָנָן מוֹדָה רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי יְהוּדָה שְׂאֵם שַׁחֲטוּ כְּנֶגְדּוֹ בְּקִרְקַע פְּסוּלִין. אָמַר לִיה הָכִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן שְׁנִיָּהֶם מְקַרָּא אֶחָד דְרָשׁוּ, וְזָבַחַת עָלָיו אֶת עֲלֵתֶיךָ וְאֶת שְׁלֹמֶיךָ, רַבִּי יוֹסִי סָבַר, אוֹ כְּלִיָּה לְעוֹלָה, אוֹ כְּלִיָּה לְשִׁלְמִים. וְרַבִּי יוֹסִי בַר יְהוּדָה סָבַר, חֲלָקָהוּ חֲצִיּוֹ לְעוֹלָה וְחֲצִיּוֹ לְשִׁלְמִים. דָּאִי סִלְקָא דְעֵתְךָ כְּלִיָּה לְעוֹלָה כְּשֶׁר,

השָׁתָּא לְעוֹלָה כָּשֶׁר לְשִׁלְמִים מִבְּעָא. וְאִידָּךְ, אֶצְטְרִיךְ, סְלִקָּא דְעֵתְךָ אֲמִינָא הֵינִי מִיְלֵי עוֹלָה דְדַחִיק לִיה מְקוֹם אָבֵל שְׁלָמִים דְלָא דַחִיק לִיה מְקוֹם, אִימָא לָא יִתְכַּשֶׁר, קָא מִשְׁמַע לָן.

אָמַר רַב, מִזְבֵּחַ שְׁנַפְגָּם, כָּל הַקִּדְשִׁים שְׁנִשְׁחֲטוּ שָׁם פְּסוּלִין, וּמִקְרָא הוּא בְּגִדְנוּ וּשְׁכַחְנוּהוּ. כִּי סָלִיק רַב כְּהֵנָּא אֲשַׁכְחִיה לְרַבִּי שְׁמַעוֹן בְּרַבִּי דִּיתִיב וְאָמַר מִשְׁמַח דְרַבִּי יִשְׁמַעֵאל בְּרַבִּי יוֹסִי מִנִּין לְמִזְבֵּחַ שְׁנַפְגָּם, שְׁכַל הַקִּדְשִׁים שְׁנִשְׁחֲטוּ שָׁם שְׁהוּ פְּסוּלִין, שְׁנִאָמַר וְזָבַחַת עָלָיו אֶת עֲלֵתֶיךָ וְגו', וְכִי עָלָיו אֶתָּה זֹבַחַת, אֵלָּא בְּזִמְנָא שְׁהוּא שְׁלָם, וְלֹא בְּזִמְנָא שְׁהוּא חָסֵר. אָמַר הֵינִי קָרָא דְאֲשַׁמְטִיה לְרַב. וְרַבִּי יוֹחָנָן אֹמֵר אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה שְׁהִיוּ שָׁם פְּסוּלִים. בְּמֵאֵי קָמִיפְלָגִי, מִר סָבַר בְּעָלֵי חַיִּים נְדַחִין, וּמִר סָבַר בְּעָלֵי חַיִּים אֵינָן נְדַחִין.

רמז שה וְזָבַחַת עָלָיו אֶת עֲלֵתֶיךָ וְגו', אֵין לִי אֵלָּא עוֹלָה וּשְׁלָמִים, שְׁאֵר כָּל הַקִּדְשִׁים מִנִּין, תְּלַמּוּד לֹמַר "כִּי כַחַטָּאת הָאֵשֶׁת הוּא לַכֹּהֵן" שְׁאֵין תְּלַמּוּד לֹמַר "קִדְשׁ קִדְשִׁים" אֵלָּא לְהַכְשִׁיר אֶת כָּל הַקִּדְשִׁים. אֵין לִי אֵלָּא חַטָּאת עוֹלָה וּשְׁלָמִים, שְׁאֵר כָּל קִרְבָּנוֹת צְבוּר מִנִּין, תְּלַמּוּד לֹמַר אֶת צֹאנֶךָ וְאֶת בְּקָרְךָ. מִשְׁמַע מִבֵּיא אֶת הַקִּדְשִׁים [וְאֶת הַחֲלִין], (בְּכָל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזָכִיר) אֲמַרְתָּ בְּמַה הֵעֲנִין מִדְּבַר.

[בְּכָל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזָכִיר אֶת שְׁמִי], שְׁאֵינִי נִגְלָה עָלֶיךָ אֵלָּא בְּבֵית הַבְּחִירָה. מִכָּאן אָמְרוּ שָׁם הַמְּפָרֵשׁ אֲסוּר לְהֵאמֵר בְּגִבּוּלִין. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אֹמֵר, אִם תִּבְא לְבֵיתִי אָבִא לְבֵיתְךָ, מְקוֹם שְׁלֵבֵי הוֹלֵךְ, שָׁם רִגְלֵי מוֹלִיכוֹת אוֹתִי, מְקוֹם שְׁלֵבֵי אוֹהֵב, רִגְלֵי מוֹלִיכוֹת אוֹתִי.

מִכָּאן אָמְרוּ עֲשֶׂרָה בְּנֵי אָדָם שְׁנִכְנְסוּן לְבֵית הַכְּנֶסֶת שְׁכִינָה עִמָּהוּן, שְׁנִאָמַר (תְּהִלִּים פב, א) "אֱלֹהִים נִצַּב בְּעֵדֹת אֱלִי". וּמִנִּין אֶפְלוּ שְׁלֹשָׁה, שְׁנִאָמַר (שם) "בְּקָרֵב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט", וּמִנִּין אֶפְלוּ שְׁנַיִם, שְׁנִאָמַר "אֵז נִדְּבָרוּ יִרְאִי ה' אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ". וּמִנִּין אֶפְלוּ אֶחָד, שְׁנִאָמַר בְּכָל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזָכִיר אֶת שְׁמִי וְגו'.

רַבִּי יֵאֵשִׁיָּה אֹמֵר הֵרִי הוּא אֹמֵר בְּכָל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזָכִיר אֶת שְׁמִי אָבִוּא אֵלֶיךָ וַיְבָרַכְתִּיךָ. בְּכָל הַמְּקוֹם סְלִקָּא דְעֵתְךָ, אֵלָּא מִקְרָא זֶה מְסַרְס, "בְּכָל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אָבִוּא אֵלֶיךָ וַיְבָרַכְתִּיךָ שָׁם אֲזָכִיר אֶת שְׁמִי", וְהִיכּוּ, בְּבֵית הַבְּחִירָה.

כב רמז שו וְאִם מִזְבֵּחַ אֲבָנִים, אָמַר רַב חֲסִידָא אָמַר רַב מִזְבֵּחַ שֶׁל שִׁילָה שֶׁל

אֲבָנִים הִיא. תִּנְגָּא נְמִי הַכִּי, רַבִּי אֹמֵר מַה תְּלַמּוּד לֹמַר אֲבָנִים, (דְּבָרִים כז, ה) "אֲבָנִים", "אֲבָנִים", שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים, אֶחָד שֶׁל שִׁילָה, וְאֶחָד שֶׁל נוֹב וְגִבְעוֹן, וְאֶחָד שֶׁל בֵּית עוֹלָמִים. מִתִּיב רַב אֶחָד בּוֹי בַר אֲמִי, אֵשׁ שְׁיַרְדָּה בִּימֵי מֹשֶׁה לֹא נִסְתַּלְקָה מֵעַל גְּבֵי מִזְבֵּחַ הַנְּחֻשֶׁת עַד שֶׁבָּא שְׁלֹמֹה, וְאֵשׁ שְׁיַרְדָּה בִּימֵי שְׁלֹמֹה, לֹא נִסְתַּלְקָה עַד

שָׁבָא מְנַשֶּׁה וְסִלְקָה, וְאִם אֵיתָא, מְעִיקְרָא הֵהוּא דְאֶסְתֵּלַק לָהּ. הוּא דְאָמַר כִּי הָאִי תִנָּא רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, מְזַבַּח שֶׁל נַחֲשֵׁת חֲלוּל וּמְלֵא אֲבָנִים הָיָה. רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, מָאִי לֹא נִסְתַּלְקָה, לֹא בְטָלָה לְגַמְרִי. וְהֵיכֵי הוּי. רַבִּנּוּן אָמַר דִּין שְׁבִיבֵי הוּא מְשַׁדְרָא. רַב פִּפְא אָמַר, אֲשַׁפִּיזָא הָוּה נְקֻטָא זְמַנִּין הֵכָא זְמַנִּין הָתָם.

רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר, כֹּל אִם וְאִם שְׁפַתְוֹרָה רְשׁוּת, חוּץ מִשְׁלֵשָׁה. (א) (ויקרא ב, יד) "וְאִם תִּקְרִיב מִנְחַת בַּכּוֹרִים", חוּבָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת, תִּלְמוּד לומר (שם) "תִּקְרִיב אֶת מִנְחַת בַּכּוֹרִיד", חוּבָה וְלֹא רְשׁוּת. (ב) פִּיוצָא בּוֹ "אִם כֶּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי", חוּבָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת, תִּלְמוּד לומר (דברים טו, ח) "הֶעֱבַט תַּעֲבִיטְנוּ", חוּבָה וְלֹא רְשׁוּת. (ג) וְאִם מְזַבַּח אֲבָנִים, חוּבָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת, תִּלְמוּד לומר (דברים כז, ו) "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶנָּה", חוּבָה וְלֹא רְשׁוּת. מְזַבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי רְשׁוּת וְלֹא חוּבָה, וּמָה תִּלְמוּד לומר וְאִם מְזַבַּח אֲבָנִים וְגו', אֶלָּא אִם רָצָה לַעֲשׂוֹת שֶׁל אֲבָנִים יַעֲשֶׂה, שֶׁל לְבָנִים יַעֲשֶׂה. וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר וּמָה אִם מְזַבַּח הַחֲמוּר אִם רָצָה לְשַׁנּוֹת יִשְׁנֶה, קַל וְחֹמֶר לְשֶׁאֵר כֹּל הַכֵּלִים.

לֹא תִבְנֶנָּה אֶתְהוֹן גְּזִית, אִין גְּזִית אֶלָּא גְּזוּזוֹת, שְׁהוּנָף עֲלֵיהֶם בְּרָזַל. שׁוּמַע אֲנִי יִהְיֶה הַמְּזַבַּח כֶּלּוֹ פְּסוּל, תִּלְמוּד לומר לֹא תִבְנֶנָּה אֶתְהוֹן גְּזִית, הוּן פְּסוּלוֹת וּשְׁאֵר כֹּל הַמְּזַבַּח כָּשֵׁר. לֹא תִבְנֶנָּה אֶתְהוֹן גְּזִית, בּוֹ אִי אֶתְהוֹן בּוֹנֶה גְּזִית, אֶבֶל אֶתְהוֹן בּוֹנֶה בְּהִיכָל וּבְקִדְשֵׁי קִדְשִׁים. שְׁהֵיָה בְּדִין, וּמָה אִם מְזַבַּח הַקַּל אֶסוּר לְבָנוֹת בּוֹ גְּזִית, הֵיכַל וְקִדְשֵׁי קִדְשִׁים שְׁהוֹן חֲמוּרִין, דִּין הוּא שֶׁתְּהֵא אֶסוּר לְבָנוֹת בּוֹ גְּזִית, תִּלְמוּד לומר לֹא תִבְנֶנָּה אֶתְהוֹן גְּזִית, בּוֹ אִי אֶתְהוֹן בּוֹנֶה גְּזִית, אֶבֶל אֶתְהוֹן בּוֹנֶה גְּזִית בְּהִיכָל וְקִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים. וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם (מ"א ו, ז) "וּמִקְבוֹת וְהַגְּרָזוֹן כֹּל כְּלֵי בְּרָזַל לֹא נִשְׁמַע בְּבֵית", בְּבֵית אֵינוֹ נִשְׁמַע אֶבֶל בְּחוּץ נִשְׁמַע.

כִּי חִרְבָּד הַנִּנְפֵת עֲלֵיהָ וְתַחֲלָלָהּ, מִכָּאן הָיָה רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, הַמְּזַבַּח נִבְרָא לְהֶאֱרִיךְ שְׁנוֹתָיו שֶׁל אָדָם, וְהַבְּרָזַל מְקַצֵּר יָמָיו שֶׁל אָדָם, אֵינוֹ דִּין שְׁיִנְיָף הַמְּקַצֵּר עַל הַמְּאָרִיךְ. רַבִּין יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי אוֹמֵר, הָרִי הוּא אוֹמֵר "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶנָּה", אֲבָנִים הַמְּטִילִים שְׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאֲבִיהֶם שְׁבַשְׁמִים, וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וּמָה אִם אֲבָנֵי מְזַבַּח שְׁאִינָן לֹא רוֹאוֹת וְלֹא שׁוֹמְעוֹת וְלֹא מְדַבְּרוֹת, עַל שְׁהוֹן מְטִילוֹת שְׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאֲבִיהֶן שְׁבַשְׁמִים, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא תִנְיָף עֲלֵיהֶם בְּרָזַל, הַמְּטִיל שְׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, בֵּין אִישׁ לְאִשָּׁה, בֵּין עִיר לְעִיר, בֵּין אֶמָּה לְאֶמָּה, בֵּין מְשַׁפְּחָה לְמְשַׁפְּחָה, בֵּין מְמַשְׁלָה לְמְמַשְׁלָה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שְׁלֹא תִבְאֶהוּ פְּרַעֲנוֹת.

כג וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלַת, מִכָּאן אָמְרוּ עֲשֵׂה כְּפֶשׁ לְמְזַבַּח. אִין לִי אֶלָּא עֲלֵיהָ, יְרִידָה מִנּוּן, תִּלְמוּד לומר לֹא תִגָּלֶה עֲרוֹתָךְ עֲלֵיו, הָא לֹא עֲלֵיהָ וְלֹא יְרִידָה גְרָמָה אֶלָּא כְּסוּי גָרַם. רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר אֵינוֹ צָרִיךְ, הָרִי הוּא אוֹמֵר (להלן כח, מב) "וְעֲשֵׂה

להם מכניסי בד" וְגו', ומה תלמוד לומר אֲשֶׁר לֹא תִגְלֶה עֲרוֹתָּךְ עָלָיו, שֶׁלֹּא יִפְסִיעוּ בּוֹ פְּסִיעָה גְּסָה עָלָיו, אֲלֵא גוֹדֵל בְּצַד עֵקֶב, וְעֵקֶב בְּצַד גוֹדֵל. אֲשֶׁר לֹא תִגְלֶה עֲרוֹתָּךְ עָלָיו, עָלָיו אֵי אֵתָה פּוֹסֵעַ פְּסִיעָה יִתְּרָה, אֲבָל אֵתָה פּוֹסֵעַ פְּסִיעָה יִתְּרָה בְּהִיכַל וּבְבֵית קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים, שֶׁהִיָּה בְּדִין, וְיָמָּה אִם מְזַבֵּחַ הַקֵּל אֵתָה אוֹסֵר לְפָסוּעַ פְּסִיעָה יִתְּרָה, בְּהִיכַל וּבְבֵית קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים שֶׁהוּן חֲמוּרִין, דִּין הוּא שְׂיָהָא אָסוּר לְפָסוּעַ בְּהוּן פְּסִיעָה יִתְּרָה, תִּלְמוּד לומר אֲשֶׁר לֹא תִגְלֶה עֲרוֹתָּךְ עָלָיו, בּוֹ אֵי אֵתָה פּוֹסֵעַ פְּסִיעָה יִתְּרָה, אֲבָל אֵתָה פּוֹסֵעַ פְּסִיעָה יִתְּרָה בְּהִיכַל וּבֵית קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים. וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר וְיָמָּה אִם אֲבָנִים שְׂאִין בְּהוּן דַּעַת לֹא לְרַעָה וְלֹא לְטוֹבָה, אָמַר הַמָּקוֹם לֹא תִנְהַג בְּהוּן בְּבִזְיוֹן, חֲבֵרָךְ שֶׁהוּא בְּדַמְיוֹן שֶׁל מִי שֶׁאָמַר וְהִיָּה הָעוֹלָם, דִּין הוּא שֶׁלֹּא תִנְהַג בּוֹ בְּזִיוֹן.

אֲשֶׁר לֹא תִגְלֶה עֲרוֹתָּךְ עָלָיו וְאֵלֶּה הַמְּשֻׁפָּטִים, נִמְצְיָנוּ לְמַדִּין שֶׁסְּנֵהֲדָרִין מְסֻדָּרִין דִּירְתָן בְּצַד מְזַבֵּחַ, אִף עַל פִּי שְׂאִין רֵאִיָּה לְדָבָר זָכָר לְדָבָר, "וַיִּנָּס יוֹאָב אֶל (הִיכַל) [אֵהָל] ה' וַיִּחַזַק בְּקִרְנוֹת הַמְּזַבֵּחַ".

משפטים

פרשת

פרק כא

א וְאֵלֶּה הַמְּשֻׁפָּטִים, זֶה שֶׁאָמַר הַכֹּתוּב (תהלים צט, ד) "וַעֲזוּ מִלֶּךְ מְשֻׁפָּט אֲהַב", כָּל הָעֹז וְהַגְּבוּרָה וְשִׁבַח לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הוּן. אָמַר דָּוִד, (דבחי"א כט, יא) "לֵךְ ה' הַגְּדֵלָה", אֵתָה מוֹצֵא, מִי שֶׁהוּא בַּעַל זְרוּעַ מַעֲבִיר עַל הַמְּשֻׁפָּט, אֲבָל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הוּא בַּעַל זְרוּעַ וְאוֹהֵב מְשֻׁפָּט. "אֵתָה כּוֹנֵנֶת מִיִּשְׂרָאֵל", אָמַר רַבִּי אֶלְכָסָנְדְּרִי, שְׁנֵי חֲמָרִים הָיוּ מְהַלְכִין בְּדָרְךְ, וְהָיוּ שׁוֹנְאִין זֶה לְזֶה. רַבֵּץ לוֹ חֲמוּרוֹ שֶׁל אֶחָד מֵהוּן רָאָה אוֹתוֹ חֲבָרוֹ וְעֵבֵר. מְשַׁעֲבֵר אָמַר, כְּתִיב בְּתוֹרָה (להלן כג, ה) "כִּי תִרְאֶה חֲמוּר שֶׁנֶּאֱדָר" מִיָּד חֲזַר וְטָעַן עִמוֹ. הַתַּחֲחִיל לְשִׁית בְּלִבּוֹ. אָמַר, כִּדְ הִיָּה פְּלוּנִי אוֹהֵבִי וְלֹא

הייתי יודע, נכנסו לפנדק ואכלו ושתו. מי גרם להם שעשו שלום ביניהם, על ידי שהבינו זה בתורה, הוי, "אתה כוננת מישרים".

ואלה המשפטים, הדין הוא דכתיב (משלי כט, ד) "מלך במשפט יעמיד ארץ", זה הקדוש ברוך הוא כשבא לתן תורה לישראל פתח במשפט, מה כתיב (לעיל טו, כה) "שם שם לו חק ומשפט". וכאן למד משה את המשפטים שלמד, לישראל.

אמר רבי אבהו, כל מקום שנאמר "אלה" פסל את הראשונים. "אלה תלדות השמים" פסל תהו ובהו וחשך. וכאן ואלה המשפטים, מוסיף על הראשונים (לעיל טו, כה) "שם שם לו חק ומשפט".

זה שאמר הכתוב "מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל", אמר הקדוש ברוך הוא למשה, נתתי להם את התורה, תן להם את המשפטים. (כתוב ברמז רע"ג).

רמז שז (הושע ג, ב) "ואפרה לי בחמשה עשר כסף", הרי חמשה עשר, "וחמר שערים", הרי שלשים, (שם) "ולתף שערים", הרי ששים מצוות שכתב משה בתורה. ואמר רב יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי שלוש פרשיות כתב לנו משה בתורה כל אחת ואחת יש בה מששים ששים מצוות. ואלו הן, פרשת פסחים ופרשת נזיקין ופרשת קדושים. רבי לוי בשם רבי שילא דכפר תמרתא, משבעים שבעים. ואמר רבי לוי. ולא פליגין, מאן דעבד פרשת פסחים שבעים, כלל עמה פרשת תפילין, מאן דעבד פרשת נזיקין שבעים, כלל עמה פרשת שמיטין, ומאן דעבד פרשת קדושים שבעים, כלל עמה פרשת ערלה.

רבי עקיבא אומר, מנין שחיב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדו. שנאמר (דברים לא, יט) "ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם". ומנין שחיב להראות לו פנים שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. תנו רבנן, כיצד סדר משנה. משה למד מפי הגבורה. נכנס אהרן, שנה לו משה פרקו, נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה. נכנסו בניו ושנה להם משה פרקו, נסתלקו בניו, אלקעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן. רבי יהודה אומר, לעולם אהרן לימין משה חוזר. נכנסו זקנים ושנה להם משה פרקו, נסתלקו זקנים, נכנסו כל ישראל ושנה להם משה פרקו. נמצאו ביד אהרן ארבעה, וביד בניו שלשה, וביד זקנים שנים וביד העם אחד. נסתלק משה, ושנה להם אהרן פרקו. נסתלק אהרן, ושנו להם בניו פרקו. נסתלקו בניו, ושנו להם זקנים פרקו. נמצאו ביד הכל ארבעה. מקאן אמר רבי אלקעזר בן עזריה, חיב אדם לשנות לתלמידיו ארבעה פעמים. וקל וחמר, ומה הללו שלמדו מפי משה ומפי הגבורה, כך, שאר כל העם על אחת כמה וכמה. ולגמרו כלהו ממשה, כדי לחלק כבוד לאהרן, וכבוד לבניו וכבוד לזקנים. וליעול

אָהָרֹן וְלִגְמָרוּ מִמִּשְׁחָה, וְלִיעֵיילוּ בְּנֵי וְלִגְמָרוּ מֵאֶהָרֹן, וְלִיעֵיילוּ זִקְנִים וְלִגְמָרוּ מִבְּנֵי, וְנִיזְלוּ וְלִגְמָרִינָהוּ לְכֹלְהוּ יִשְׂרָאֵל, כִּי־וַיִּזְכֹּר מִפִּי הַגְּבוּרָה לָמַד, מִסְתַּיִיעָא מִלְתָּא.

רמוז שח כָּל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, בֵּין שְׁהִזְמִן גְּרָמָא בֵּין שְׁלֹא הִזְמִן גְּרָמָא, אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נְשִׁים חִיבִין. מִנָּא הֵנִי מְלִי, אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, וְכֹן תִּנָּא דְבֵי רַבִּי יִשְׁמַעְיָאֵל, אָמַר קָרָא, (במדבר ה, ו) "אִישׁ אִו אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ" וְגו', וְהַשְּׁוֹה הַכְּתוּב אִשָּׁה לְאִישׁ לְכָל עוֹנָשִׁין שְׁבִיתוּרָה. דְבֵי רַבִּי אֶלְיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב תִּנָּא, אָמַר קָרָא וְאֵלָה הַמְשַׁפְּטִים, הַשְּׁוֹה הַכְּתוּב אִשָּׁה לְאִישׁ לְכָל דִּינִין שְׁבִיתוּרָה. דְבֵי חִזְקִיָה תִּנָּא, "וְהַמִּית אִישׁ אִו אִשָּׁה", הַשְּׁוֹה הַכְּתוּב אִשָּׁה לְאִישׁ לְכָל מִיתוֹת שְׁבִיתוּרָה. וְצָרִיכָא, דְאִי אֲשִׁמוּעִינָן הֵךְ קַמִּיתָא, מִשׁוּם כְּפָרָה חֵס רַחֲמֵנָא עֲלֵיהּ, אֲבָל דִּינִין אִימָא אִישׁ דְּבַר מִשָּׂא וּמִתָּן אִין, אִשָּׁה לָא, וְאִי אֲשִׁמוּעִינָן הָא, מִשׁוּם דְּחִיּוּתָא הוּא, אֲבָל כְּפָר, אִישׁ דְּבַר מִצְוָה אִין, אִשָּׁה לָא, וְאִי אֲשִׁמוּעִינָן הָא, מִשׁוּם דְּאֶכָּא אַבּוּד נְשָׁמָה חֵס רַחֲמֵנָא עֲלֵיהּ, אֲבָל הֵךְ תִּתִּי אִימָא לָא, צָרִיכָא.

דְּרַשׁ בַּר קַפְרָא, מִנָּא הָא מִלְתָּא דְאָמּוּר רַבְּנָן הוּוּ מִתּוּנִים בְּדִין, דְּכָתִיב (לעיל כ, כג) "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹתֶיךָ", וְסָמִיךְ לִיהּ וְאֵלָה הַמְשַׁפְּטִים. אָמַר רַבִּי אֶלְעֶזֶר, מִנִּין לְדִין שְׁלֹא יַפְסִיעַ עַל רַאשֵׁי עַם קֹדֶשׁ, שְׁנֹאֲמַר "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹתֶיךָ", וְסָמִיךְ לִיהּ וְאֵלָה הַמְשַׁפְּטִים. אֲשֶׁר תִּשָּׂא, 'אֲשֶׁר תִּלְמַד' מִבְּעֵינָא לִיהּ. אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָה. אֵלוּ כְּלֵי הַדְּיָנִין. רַב הוּנָא, כִּי הָוֵה נִפְיָק לְדִינָא, אָמַר. אֲפִיקוּ לִי מֵאִנִּי דְחִנוּתָאֵי וְכוּ'. "וְנֹאצְוֹה אֶת שְׁפִטִיכֶם", כְּנֶגֶד מַקְל וּרְצוּעָה תִּהְיֶה זְרִיז.

אֲבִי אֲשַׁכַּח לְרַב יוֹסֵף דְּהוּהוּ קָא מְעַשֵּׂי אֲגִיטִי, אָמַר לִיהּ, אֲנִן הִדְיוּטוֹת אֲנִן, וְתִנָּא, הִיָּה רַבִּי טְרַפּוֹן אוֹמַר, כָּל מְקוֹם שְׁאִתָּה מוֹצֵא אֲגוּרִיאוֹת שֶׁל פּוֹתִיִים, אֵף עַל פִּי שְׁדִינִיָּהֶם כְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל, אִי אִתָּה רִשָּׁאֵי לְזַקֵּק לְהֵם, שְׁנֹאֲמַר וְאֵלָה הַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר תִּשָּׂא לְפָנֶיהֶם, וְלֹא לְפָנֵי פּוֹתִיִים, דְּבַר אַחַר, לְפָנֶיהֶם, וְלֹא לְפָנֵי הִדְיוּטוֹת. אָמַר לִיהּ, אֲנִן שְׁלִיחוּתִיָּהוּ קָא עֲבָדִין, מִיִּדֵי דְהוּהוּ אֶהוּדָאוֹת וְהַלּוּאוֹת. אִי הֵכִי, גְּזוּלוֹת וְחַבְלוֹת נְמִי. כִּי עֲבָדִין שְׁלִיחוּתִיָּהוּ בְּמִלְתָּא דְשְׁכִיחָא, בְּמִלְתָּא דְלֹא שְׁכִיחָא לָא עֲבָדִין שְׁלִיחוּתִיָּהוּ.

רמוז שט וְאֵלָה הַמְשַׁפְּטִים, רַבִּי יִשְׁמַעְיָאֵל אוֹמַר, אֵלוּ מוֹסִיפִין עַל הָעֲלִיּוֹנִים, מָה עֲלִיּוֹנִים מְסִינִי, אֵף תַּחְתּוֹנִים מְסִינִי. רַבִּי יַעֲקֹבֵא אוֹמַר, וְאֵלָה הַמְשַׁפְּטִים, לְמָה נֹאֲמַר, לְפִי שְׁהוּא אוֹמַר (ויקרא א, ב) "דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם", שְׁנֵה וְשִׁלַּשׁ וְרַבַּע עַד שְׁיִלְמָדוּ, שְׁנֹאֲמַר (דברים לא, יט) "וְלִמְדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". יְכוּל לְמַדִּין וְלֹא שׁוֹנִין, תִּלְמוּד לּוֹמַר "שִׁמָּה בְּפִיָּהֶם". אוֹ שׁוֹנִים וְלֹא יוֹדְעִים תִּלְמוּד לּוֹמַר וְאֵלָה הַמְשַׁפְּטִים, עֲרַכְם לְפָנֶיהֶם כְּשִׁלְחוֹן עֲרוּד, שְׁנֹאֲמַר (דברים ד, לה) "אִתָּה הָרַאתָ לְדַעַת". רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר וְאֵלָה הַמְשַׁפְּטִים, בְּמַרְהָ נֹאֲמָרוּ, שְׁנֹאֲמַר (לעיל טו, כה) "שָׁם שָׁם לּוֹ חֵק וּמְשָׁפֵט".

רבי אלעזר בן עזריה אומר, והרי הגוים שָׁדְדוּ כְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל, שׁוֹמְעֵי אֲנִי יְהִיֹו דִינֵיהוֹן קִימִיֹו, תִּלְמוּד לׁוֹמֵר וְאֵלֶּה הַמְּשֻׁפָּטִים, אַתָּה דָן אֶת שְׁלָהֶם וְהֵם אֵינָן דְּנִין אֶת שְׁלָכֶם. מִכָּאן אָמְרוּ, גִּט הַמְּעֻשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל כָּשֶׁר, וּבְגוֹיִם פְּסוּל. וּבְגוֹיִם חׁוֹבְטִין אוֹתוֹ, וְאוֹמְרִים לוֹ עֲשֵׂה מַה שְׁיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִין לָךְ. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי אוֹמֵר, מַה רָאוּ דִינִים לְקַדָּם כָּל הַמְּצוֹת שֶׁבַתּוֹרָה, שֶׁכְּשֶׁהָדִין בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, תַּחֲרוֹת בֵּינֵיהוֹן, נִפְסַק לָהֶם הַדִּין, נַעֲשֶׂה שְׁלוֹם בֵּינֵיהוֹן. וְכֵן יִתְרוֹ אָמַר לְמֹשֶׁה, (לעיל יח, כג) "וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מְקוֹמוֹ יָבֵא בְּשָׁלוֹם".

ב רמז שי כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֵבְרִי, בְּנִמְכַר בְּבֵית דִּין בְּגִנְבָתוֹ הַכְּתוּב מִדְּבַר, שְׁיִהְיֶה עוֹבְדוֹ וְעוֹבֵד אֶת הֵבֶן. אוֹ אֵינוֹ מִדְּבַר אֶלָּא בְּמוֹכַר עֲצָמוֹ, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "וְכִי זְמוּדָּךְ אַחִידָּךְ עִמָּךְ וְנִמְכַר לָךְ", הֲרִי בְּמוֹכַר עֲצָמוֹ אָמׁוֹר, וּמַה תִּלְמוּד לׁוֹמֵר כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֵבְרִי, בְּנִמְכַר בְּגִנְבָתוֹ הַכְּתוּב מִדְּבַר, שְׁיִהְיֶה עוֹבְדוֹ וְעוֹבֵד אֶת הֵבֶן.

כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֵבְרִי, בְּבֶן יִשְׂרָאֵל הַכְּתוּב מִדְּבַר. אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּעֶבְדוֹ שֶׁל עֵבְרִי, וּמַה אֲנִי מְקַיֵּם (שם, מו) "וְהִתְנַחֲלֶתֶם אִתָּם לְבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם", בְּנִלְקַח מִן הַגּוֹי, אֲבָל נִלְקַח מִיִּשְׂרָאֵל שׁוֹמֵעֵי אֲנִי יְהִי עוֹבֵד שֶׁשׁ וְיוֹצֵא בְּשַׁבְּעֵיית, תִּלְמוּד לׁוֹמֵר "כִּי יִמְכַר לָךְ אַחִידָּךְ הָעֵבְרִי", שְׁאִין תִּלְמוּד לׁוֹמֵר הָעֵבְרִי, שְׁכַבֵּר נֹאמֵר "אַחִידָּךְ", וּמַה תִּלְמוּד לׁוֹמֵר "הָעֵבְרִי", אֶלָּא מִפְּנֵי הַהִקְיֵשׁ לְדוֹן גְּזֵרָה שְׁוֵה, נֹאמֵר כָּאן עֵבְרִי וְנֹאמֵר לְהֵלֶן "עֵבְרִי", מַה עֵבְרִי שְׁנֹאמֵר לְהֵלֶן בְּבֶן יִשְׂרָאֵל הַכְּתוּב מִדְּבַר, אִף עֵבְרִי שְׁנֹאמֵר כָּאן בְּבֶן יִשְׂרָאֵל הַכְּתוּב מִדְּבַר. וְאִף עַל פִּי שְׁאִין רְאִיָּה לְדְבַר, זְכַר לְדְבַר, שְׁנֹאמֵר (לעיל ה, ג) "וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעֵבְרִים נִקְרָא עֲלֵינוּ", וְאוֹמֵר (בראשית יד, יג) "וַיָּבֵא הַפְּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעֵבְרִי".

רַבִּי אוֹמֵר, יְכוֹל תִּקְרָאנוּ עֶבֶד, לְשׁוֹן בְּזִיוֹן, תִּלְמוּד לׁוֹמֵר כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֵבְרִי, עַל כְּרַחוּ הַתּוֹרָה קִרְאָתוֹ עֶבֶד.

כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֵבְרִי, לָמָּה נֹאמֵר, לְהַבִּיא אֶת הַגֵּר דְּבַרִּי רַבִּי אֶלְעִיָּזָר. רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר, אֵינוֹ צָרִידָּךְ, אִם יִשְׂרָאֵל עוֹבֵד הַגּוֹי הַגֵּר לֹא יַעֲבֹד, אִם יִשְׂרָאֵל עוֹבֵד שֶׁשׁ, הַגֵּר יַעֲבֹד שְׁתִּים עֶשְׂרֵה, אִמְרַתְּ דִּיּוֹ לְבֵא מִן הַדִּין לְהִיּוֹת כְּנִדּוֹן, מַה יִּשְׂרָאֵל עוֹבֵד שֶׁשׁ, אִף הַגֵּר יַעֲבֹד שֶׁשׁ. לְפִי שְׁהוּא אוֹמֵר "וְאִם אֵין לוֹ וְנִמְכַר בְּגִנְבָתוֹ", שׁוֹמֵעֵי אֲנִי לְעוֹלָם, תִּלְמוּד לׁוֹמֵר שֶׁשׁ שְׁנַיִם יַעֲבֹד, מִגִּיד שְׁהוּא עוֹבֵד שֶׁשׁ וְיוֹצֵא בְּשַׁבְּעֵיית.

רמז שיא שֶׁשׁ שְׁנַיִם יַעֲבֹד, שׁוֹמֵעֵי אֲנִי, כָּל עֲבוּדָה בְּמִשְׁמַע. תִּלְמוּד לׁוֹמֵר (ויקרא כה, לט) "לֹא תַעֲבֹד בּוֹ עֲבַדְתָּ עֶבֶד". מִכָּאן אָמְרוּ. לֹא יִרְחַץ לוֹ רִגְלָיו, וְלֹא יִנְעַל לוֹ סַנְדְּלָיו, וְלֹא יִטַּל לְפָנָיו כְּלִים לְבֵית הַמְּרַחֵץ, וְלֹא יִסְמָךְ בְּמִתְנָיו כִּיּוֹן שְׁעוּלָה בְּמַעֲלָה, וְלֹא יִטְלוּ לוֹ בְּפוּרִין וְלֹא בְּכֶסֶא וְלֹא בְּלִקְטָקָא כְּדָרְךָ שְׁהַעֲבָדִים עוֹשִׂים. תִּלְמוּד לׁוֹמֵר (שם, מו) "וּבְאַחֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ'. אֲבָל בְּבִנּוֹ וּבַתְלִמִּידוֹ רְשָׁאִי.

שש שנים יעבד, שומע אני בין עבודה שיש בה בזיון ובין עבודה שאין בה בזיון, תלמוד לומר (שם, מ) "כשכיר", מה שכיר אי אתה רשאי לשנותו מאמנותו, אף עבד עברי אי אתה רשאי לשנותו מאמנותו. מכאן אמרו, לא ילמדנו רבו אמנות שהיא משמשת לרבים, כגון בלן ספר חזט טבח נחתום. רבי יוסי אומר, אם היתה אמנותו מיחדת לכך, יעשה. אבל רבו לא ישנה עליו. "כשכיר כתושב" וגוי מה שכיר עובד ביום וכו' אף וכו'. רבי יוסי אומר, הכל לפי אמנותו.

ובשבועת, שביעית למכירה, או אינו אלא שביעית לשנים. תלמוד לומר שש שנים יעבד, שביעית למכירה ולא שביעית לשנים. יצא לחפשי, למה נאמר, לפי שהוא אומר (דברים טו, יג) "וכי תשלחנו חפשי מעמך", שומע אני יכתב לו גט שחרור או יתן לו מעות ויצא, תלמוד לומר יצא לחפשי חנם.

מנין לבורח שחב להשלים, תלמוד לומר, שש שנים יעבד. יכול אפלו חלה, תלמוד לומר ובשבועת יצא. חלה ואפלו כל שש, והתניא, חלה שלש ועבד שלש אין חב להשלים, חלה כל שש חב להשלים. אמר רב ששת, בעושה מעשה מחט. חלה ארבע, כמי שחלה כל שש וחב להשלים.

תניא, שנה האמורה (בחדשים) [בחדשים], שנה האמורה בבתי ערי חומה, שתי שנים שבשדה אחזה, שש שנים שבבעבד עברי ושבבן ושבבת, כלן מעת לעת. שנה האמורה בחדשים, מנלן אמר קרא "כפש בן שנתו", שנתו שלו ולא שנת מנין העולם. שתי שנים שבשדה אחזה אמר קרא (שם כה, טו) "שני תבואת ומכר לך", פעמים שאדם אוכל שלש תבואות בשתי שנים. שנה האמורה בבתי ערי חומה, מנלן, אמר קרא (שם, כט) "עד תם שנת ממכרו", שנת ממכר שלו ולא שנת מנין עולם. שש שנים שבבעבד עברי, מנלן שנתו שש שנים יעבד ובשבועת, בשביעית נמי יעבד. שבבן ושבבת למאי הלכתא, לערכיו, ולפרקיו דיוצא דפן.

עבד עברי עובד את ה'ו, דכתיב שש שנים יעבד. ואינו עובד את האח, שנאמר "ועבדך שש שנים", לך ולא לאח. ומה ראית לרבות ה'ו ולהוציא את האח. מרבה אני את ה'ו, שכן הוא קם תחת אביו ולשדה אחזה. אדרבה, מרבה אני את האח, שכן הוא קם תחת אחיו ליבום. כלום יש יבום אלא במקום שאין בו וכו'. אמה העבריה אינה עובדת לא את ה'ו ולא את האח, דכתיב (דברים טו, יז) "אף לאמתך תעשה כן", הקישה הפתוב לנרצע, מה נרצע אינו עובד לא את ה'ו ולא את האח, דכתיב (להלן פסוק ו) "ורצע אדניו וגוי ועבדו לעלם", לו ולא לבן ולא לאח, וכו'.

רבי שמעון אומר, (ויקרא כה, מא) "ויצא מעמך הוא ובניו", אם הוא נמכר, בניו ובנותיו מי נמכרין, מכאן שרבו חב במזונות בניו. פיוצא בדבר אתה אומר

וּנְצָאָה אֶשְׁתּוֹ עִמּוֹ, אִם הוּא נִמְכָּר, אֶשְׁתּוֹ מִי נִמְכַּרְתָּ, מִכָּאן שָׂרְבוּ חֵיב בְּמִזְזוֹנוֹת
אֶשְׁתּוֹ. וְצָרִיקָא, דְּאִי אֶשְׁמוּעִינָן בְּנֵי וּבְנוֹתֵינוּ, מִשּׁוּם דְּלֹא בְּנֵי מְעַבְדִּים וּמִיכַל נִינְהוּ,
אָבֵל אֶשְׁתּוֹ, מִשּׁוּם דְּבֵרְתָּ מְעַבְדִּים וּמִיכַל הִיא אֵימָא תַּעֲבַד וְתִיכּוֹל, וְאִי אֶשְׁמוּעִינָן
אֶשְׁתּוֹ, דְּלֹא דְרָכָה לְאֶהְדוּרֵי, אָבֵל בְּנֵי וּבְנוֹתֵינוּ דְּדַרְפֵּייהוּ לְאֶהְדוּרֵי אֵימָא לָא,
צָרִיקָא.

א אִם בְּגַפּוֹ יָבֵא, לְמָה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר אִם אֲדַנְיָו יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה, רְשׁוּת. אוֹ
אֵינּוּ אֶלָּא חוּבָה, תְּלִמוּד לּוֹמֵר אִם בְּגַפּוֹ יָבֵא בְּגַפּוֹ יֵצֵא, דְּבַרֵּי רַבִּי יִשְׁמַעְיֵאל. רַבִּי
עֲקִיבָא אוֹמֵר, אִם בְּגַפּוֹ יָבֵא, אִם בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם נִכְנַס, בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם יֵצֵא. לְפִי
שֶׁהוּא אוֹמֵר (להלן פסוק ז) "וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ לְאִמָּה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת
הָעֶבְדִּים", לֹא תֵצֵא בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם כְּדָרְךָ שֶׁהַכְּנַעֲנִיִּים יוֹצְאִים. אוֹ לֹא תֵצֵא בְּשֵׁשׁ
וּבִיּוֹבֵל, כְּדָרְךָ שֶׁעֲבָדִים יוֹצְאִים. תְּלִמוּד לּוֹמֵר "כִּי יִמְכַר לְךָ אַחִיךָ הָעֶבְרִי אוֹ
הָעֶבְרִיָּה" וְגו', מְגִיד שֶׁהִיא יוֹצְאָה בְּשֵׁשׁ. בִּיּוֹבֵל מִנֵּין תְּלִמוּד לּוֹמֵר, (ויקרא כה, מב)
"כִּי עֲבָדֵי הֵם", מִכָּל מְקוֹם. הֵא אֵין עֲלֶיךָ לְדוֹן כְּלָשׁוֹן אַחֲרוֹן אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רֵאשׁוֹן.
לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֶבְדִּים, לֹא תֵצֵא בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם כְּדָרְךָ שֶׁהַכְּנַעֲנִיִּים יוֹצְאִים. אֵין
לִי אֶלָּא עֲבָרִיָּה, עֲבָרֵי מִנֵּין תְּלִמוּד לּוֹמֵר (דברים שם) "הָעֶבְרִי אוֹ הָעֶבְרִיָּה", מִקִּישׁ
עֲבָרֵי לְעֶבְרִיָּה, מָה עֲבָרִיָּה אֵינָה יוֹצְאָה בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם, אֵף עֲבָרֵי לֹא יֵצֵא בְּרֵאשֵׁי
אַבְרָיִם. וְעוֹד, קַל וְחוֹמֵר הוּא, וּמָה אִם עֲבָרִיָּה שֶׁיוֹצְאָה בְּסִימְנִין, אֵינָה יוֹצְאָה
בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם, עֲבָרֵי שֶׁאֵינּוּ יוֹצְאֵי בְּסִימְנִין, דִּין הוּא שֶׁלֹּא יֵצֵא בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם. לֹא
אִם אֲמַרְתָּ בְּעֶבְרִיָּה, שֶׁאֵינָה נִמְכַּרְתָּ עַל גְּנֵבָה, לְפִיכָךְ אֵינָה יוֹצְאָה בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם,
תֹּאמַר בְּעֶבְרִי, שֶׁהוּא נִמְכָּר עַל גְּנֵבָתוֹ, לְפִיכָךְ יֵצֵא בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם. תְּלִמוּד לּוֹמֵר
הָעֶבְרִי אוֹ הָעֶבְרִיָּה, מִקִּישׁ עֲבָרֵי לְעֶבְרִיָּה, מָה עֲבָרִיָּה אֵינָה יוֹצְאָה בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם,
אֵף עֲבָרֵי אֵינּוּ יוֹצְאֵי בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם.

אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא, בְּבֵית יִשְׂרָאֵל הַכְּתוּב מְדַבֵּר. אוֹ אֵינּוּ אֶלָּא בְּכַנְעֲנִית כְּשֶׁהוּא
אוֹמֵר אִם אֲדַנְיָו יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה, הֲרִי כְּנַעֲנִית אָמַר, הֵא מָה תְּלִמוּד לּוֹמֵר אִם בַּעַל
אִשָּׁה הוּא, בְּבֵית יִשְׂרָאֵל הַכְּתוּב מְדַבֵּר.

וּנְצָאָה אֶשְׁתּוֹ עִמּוֹ, מְגִיד שֶׁהוּא חֵיב בְּמִזְזוֹנֵיהֶּ וּבְמִזְזוֹנוֹת בְּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "וְנִצָּא
מִעַמְךָ הוּא וּבְנָיו עִמּוֹ", מִכָּלל יֵצֵא אֶתָּה לְמַד עַל כְּנִיסָה. יְכוֹל שֶׁהוּא חֵיב
בְּמִזְזוֹנוֹת אַרְוִסָּה וְשׁוֹמְרֵת זָבָם, תְּלִמוּד לּוֹמֵר אֶשְׁתּוֹ, לְהוֹצִיא שׁוֹמְרֵת זָבָם שֶׁאֵינָה
אֶשְׁתּוֹ. עִמּוֹ, לְהוֹצִיא אַרְוִסָּה שֶׁאֵינָה עִמּוֹ.

תֵּנוּ רַבָּנָן, אִם בְּגַפּוֹ יָבֵא בְּגַפּוֹ יֵצֵא, בְּגוּפוֹ נִכְנַס, בְּגוּפוֹ יֵצֵא. רַבִּי אֶלְעִיָּזָר בֶּן יַעֲקֹב
אוֹמֵר, יְחִידֵי נִכְנַס, יְחִידֵי יֵצֵא. מֵאֵי בְּגוּפוֹ יֵצֵא, אָמַר רַבָּא, שֶׁאֵינּוּ יוֹצְאֵי בְּרֵאשֵׁי
אַבְרָיִם כְּעַבְדִּים. אָמַר לִיה אַבְיִי, הֵהוּא (להלן פסוק ז) מ"לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֶבְדִּים"

נפקא, אי מהתם, הוה אמינא ניתיב ליה דמי עיניה ונפיק, קא משמע לן. מאי יחידי יצא, (יש) [אין] לו אשה ובנים, אין רבו מוסר לו שפחה כנענית.

ד רמז שיב אם אדניו יתן לו אשה, רשות או אינו אלא חובה, תלמוד לומר אם בגפו יבא וגו', רשות ולא חובה, דברי רבי ישמעאל. אם אדניו יתן לו אשה, שהיא מיחדת לו, שלא תהא כשפחת הפקר.

אם אדניו יתן לו אשה, בכנענית הכתוב מדבר. או אינו אלא בעברית, כשהוא אומר האשה וילדיה תהיה לאדניה, הרי בכנענית הכתוב מדבר. וילדה לו בנים, אין לי אלא בנים ובנות, טומטום ואנדרוגינוס, מנין, תלמוד לומר, האשה וילדיה תהיה לאדניה, מכל מקום. רבי נתן אומר, אין תלמוד לומר וילדה לו, אלא להביא את הרב שבא על שפחתו שולדיה עבדים.

רמז שיג האשה וילדיה, מה תלמוד לומר, מגיד שולדיה כמותה. אין לי אלא שפחה שולדיה כמותה, נכרית מנין, הנה רבי ישמעאל אומר, דין הוא, מה שפחה כנענית שאין לה קדושין מכל אדם, ולדיה כמותה, אף כל שאין לה קדושין מכל אדם ולדיה כמותה. ואי זה זה ולד (שפחה) ונכרית.

והוא יצא בגפו, מגיד שאינה צריכה הימנו גט. אין לי אלא אמה, שאינה צריכה מן ישראל גט. בת ישראל, שאינה צריכה גט מן העבד מנין, תלמוד לומר ויזקא כה, מד) "מהם תקנו עבד ואמה", מקיש עבד לאמה ואמה לעבד, מה אמה אינה צריכה מן ישראל, אף בת ישראל אינה צריכה מן העבד גט. דבר אחר, והוא יצא בגפו, למה נאמר, לפי שהוא אומר שש שנים יעבד, אין לי אלא עובד שש, שהוא נוהג בו מנהג האמור בפירשה. נרצע מנלו, תלמוד לומר והוא יצא בגפו, להביא את הנרצע. רבי יצחק אומר, אינו צריך, ומה אם העובד שש, שמעט בו הכתוב יציאתו, הרי הוא נוהג בו מנהג האמור בפירשה, נרצע, שלא מעט הכתוב יציאתו, אינו דין שינהג בו מנהג האמור בפירשה.

אם אדניו יתן לו אשה, מוכר עצמו, אין רבו מוסר לו שפחה כנענית. רבי אליעזר אומר, רבו מוסר לו שפחה כנענית. מאי טעמא דתנא קמא, מעט רחמנא גבי מרוהו בית דין, אם אדניו יתן לו אשה, לו ולא למוכר עצמו. ואידך, ההוא מבעיא ליה בעל כרחיה. ואידך, (דברים טו, יח) מ"כי משנה שכר שכיר" נפקא, דתנא, "כי משנה שכר שכיר עבדך", שכיר אינו עובד אלא ביום, ועבד עברי בין ביום ובין בלילה, וכי תעלה על דעתך שעבד עברי עובד ביום ובלילה, והלא כבר נאמר, "כי טוב לו עמך", עמך במאכל, עמך במשתה, ואמר רבי יצחק, מכאן שרבו מוסר לו שפחה כנענית. ואידך, אי מהתם, הוה אמינא הני מילי מדעתיה, אבל בעל כרחיה אימא לא, קא משמע לן.

מי שַׁיֵּשׁ לוֹ אֶח מִכָּל מְקוֹם, זֹקֵק אֶת אִשְׁתּוֹ לְיָבוּם, חוּץ מִן הַנּוֹלָד מִן הַשְּׂפָחָה וּמִן הַנְּכָרִית. מֵאֵי טַעְמָא, דְּכִתִּיב הָאִשָּׁה וַיִּלְדֶּיהָ תִּהְיֶה לְאִדְנֶיהָ, וּבְנִכְרִית כְּתִיב (דברים ז, ד) "כִּי יִסִּיר אֶת בְּנֵהוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, בְּנֵהוּ הַבָּא מִן הַגּוֹי קְרוּי בְּנֵהוּ, וְאִין בְּנֵהוּ הַבָּא מִן הַגּוֹי קְרוּי בְּנֵהוּ אֶלָּא בְּנֵהוּ. וְהָא בְּשִׁבְעָה גוֹיִם כְּתִיב. "כִּי יִסִּיר", לְרַבּוֹת כָּל הַמְּסִירוֹת. וְצָרִיכָא, דְּאֵי אֲשַׁמְעִינן שְׂפָחָה, מְשׁוּם דְּאִין לָהּ חֵיִס, אֲבָל נְכָרִית אִימָא לָא, וְאֵי אֲשַׁמְעִינן נְכָרִית, מְשׁוּם דְּלָא שְׂיָכָא בְּמִצּוֹת, אֲבָל שְׂפָחָה אִימָא לָא, צָרִיכָא.

רמז שיד רבי טרפון אומר, יכולין ממזרין לטהר ביצד, ממזר שנשא שפחה, הולד עבד, דכתיב האשה וילדיה תהיה לאדניה, שחררו, נמצא בן חורין.

שפחה, דלא תפסי בה קדושין מנלו, דאמר קרא, (בראשית כב, ה) "שבו לכם פה עם החמור". ולדה כמותה, מנלו, דאמר קרא, "האשה וילדיה" וגו'. נכרית דלא תפסי בה קדושין, מנלו, אמר קרא, "לא תתחתן בה". ולדה כמותה, מנלו, דאמר קרא, "כִּי יִסִּיר אֶת" וגו'.

האומר לשפחתו, הרי את בת חורין וולדך עבד, ולדה כמותה דברי רבי יוסי הגלילי. שנאמר האשה וילדיה תהיה לאדניה, בזמן שהאשה לאדניה, ולדה לאדניה, אין האשה לאדניה, אין ולדה לאדניה. וחכמים אומרים דבריו קנינון. השפחה והנכרית ולדה כמותה.

ה רמז שטו ואם אמר יאמר העבד, מגיד שאינו נרצע, עד שיאמר שתי פעמים אהבתי את אדני. אין לי אלא בזמן שיש לו אשה ובנים ולרבו אשה ובנים. בזמן שאין לרבו אשה ובנים, מנין תלמוד לומר (דברים טו, טז) "והיה כי יאמר אליך" וגו'. מכאן אמרו, לעולם אינו נרצע, אלא אם כן יש לו אשה ובנים ולרבו אשה ובנים. אוהב את רבו, ורבו אוהבו שנתברכו נכסיו על ידו, מנין לכך נאמר (שם) "והיה כי יאמר אליך וגו' כי טוב לו עמך", שתהא טובתו שנה לה, מכאן אמרו, לא ישנה רבו עליו, מאכילו ומשקו ומסיכו משלו, תלמוד לומר (שם) "כי טוב לו עמך". דבר אחר, "כי טוב לו עמך", אם היה חגר או סומא, אינו נרצע.

"ואף לאמתך תעשה כן", הקישה הכתוב לנרצע, מה נרצע אינו עובד לא את הבור ולא את (האח) [הבת] וכו'. האי מיבעיא ליה לכדתנא, "ואף לאמתך תעשה כן", להעניק, או אינו אלא לרציעה, כשהוא אומר אם אמר העבד, העבד ולא אמה העבריה, הא מה אני מקיים "ואף לאמתך תעשה כן", להעניק. אם כן, נכתב קרא "ואף לאמתך כן", מאי "תעשה", שמע מינה תרתי.

ואם אָמַר יֹאמֵר, עַד שְׂיֹאמַר וַיִּשְׁנֶה. אָמַר בְּתַחֲלַת שֵׁשׁ וְלֹא אָמַר בְּסוֹף שֵׁשׁ, אֵינוֹ נִרְצָע, שֶׁנֶּאֱמַר לֹא אֵצָא חֶפְשִׁי, עַד שְׂיֹאמַר בְּשַׁעַת יְצִיאָהּ. אָמַר בְּסוֹף שֵׁשׁ וְלֹא אָמַר בְּתַחֲלַת שֵׁשׁ, אֵינוֹ נִרְצָע, שֶׁנֶּאֱמַר וְאִם אָמַר יֹאמֵר הָעֶבֶד, כְּשֶׁהוּא עֹבֵד. אָמַר מֶר, בְּתַחֲלַת שֵׁשׁ, קָא סְלָקָא דְעִתְּךָ תַּחֲלַת שֵׁשׁ מִמֶּשׁ, תִּיפּוּק לִיָּה דְבַעֲיָנָא אֶהְבִּיתִי אֶת אֲשֵׁתִי וְעַדִּין אֵין לֹא אִשָּׁה וּבָנִים. וְתוֹ וְכוּי אֲטוּ שֵׁשׁ לָאוּ עֹבֵד הוּא, יוֹם אַחֲרוֹן נִקְרָא סוֹף שֵׁשׁ וְכָל הַיּוֹם הוּא עֹבֵד. אָמַר רַבָּא, בְּתַחֲלַת פְּרוּטָה אַחֲרוֹנָה, בְּסוֹף פְּרוּטָה אַחֲרוֹנָה, וְהָכִי קָאֵמַר, אָמַר בְּתַחֲלַת שֵׁשׁ קִדְּם הַתַּחֲלַת פְּרוּטָה אַחֲרוֹנָה, דְּכִבְרַי שֵׁשׁ לֹא אִשָּׁה וּבָנִים, וְלֹא אָמַר בְּסוֹף שֵׁשׁ, לְאַחַר שֶׁהַתַּחֲלִיל פְּרוּטָה אַחֲרוֹנָה, אֵינוֹ נִרְצָע וְאֶפְלוּ אָמַר וְשִׁנָּה, דְּכַתִּיב לֹא אֵצָא, סְמוּךְ לְיְצִיאָהּ וְכָל זְמַן שֵׁשׁ עָלְיוּ פְּרוּטָה שְׁלֵמָה לָאוּ סְמוּךְ לְיְצִיאָהּ הוּא, אָמַר וְשִׁנָּה בְּסוֹף פְּרוּטָה אַחֲרוֹנָה, אֵינוֹ נִרְצָע, שֶׁנֶּאֱמַר וְאִם אָמַר יֹאמֵר הָעֶבֶד עַד שְׂיֹאמַר כְּשֶׁהוּא עֹבֵד.

רמז שטז תְּנוּ רַבָּנָן, לֹא אִשָּׁה וּבָנִים וְלִרְבוּ אֵין אִשָּׁה וּבָנִים, אֵינוֹ נִרְצָע, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים טו, טז) "כִּי אֶהְבֶּדָה וְאֶת בֵּיתְךָ". לְרַבּוּ אִשָּׁה וּבָנִים וְלֹא אֵין אִשָּׁה וּבָנִים, אֵינוֹ נִרְצָע, שֶׁנֶּאֱמַר אֶהְבִּיתִי אֶת אֲדֹנָי אֶת אֲשֵׁתִי וְאֶת בְּנֵי. הוּא אוֹהֵב אֶת רַבּוּ וְרַבּוּ אֵינוֹ אוֹהֵבוּ, אֵינוֹ נִרְצָע, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי טוֹב לֹא עִמָּךְ". רַבּוּ אוֹהֵבוּ וְהוּא אֵינוֹ אוֹהֵב אֶת רַבּוּ, אֵינוֹ נִרְצָע שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי אֶהְבֶּדָה וְאֶת בֵּיתְךָ". הוּא חוֹלָה, אֵינוֹ נִרְצָע, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי טוֹב לֹא". רַבּוּ חוֹלָה וְהוּא אֵינוֹ חוֹלָה, אֵינוֹ נִרְצָע, שֶׁנֶּאֱמַר "עִמָּךְ". בְּעֵי רַב בֵּיבִי, שְׁנִיָּהֶם חוֹלִים, מֵהוּ, עִמָּךְ בְּעֵינָא וְהָא אֵיכָא, אוּ דְלִמָּא "כִּי טוֹב לֹא" בְּעֵינָא וְהָא לֵיכָא. תִּיקוּ.

עֹבֵד עֲבָרֵי כְּהוּ, רַב אָמַר, רַבּוּ מוֹסֵר לֹא שְׁפָחָה כְּנַעֲנִית. וְשִׁמּוּאֵל אָמַר, אָסוּר. אָמַר לִיָּה רַב נַחְמָן לְרַב עֲנָן. כִּי הוֹיָתוּ בֵּי מֶר שְׁמוּאֵל, בְּאִיסְקוּנְדָרִי אֵיטְלִיתוּ, מֵאֵי טַעֲמָא לֹא תִימָא לִיָּה מְהָא, וְחֻכְמִים אוֹמְרִים, אֵין עֹבֵד עֲבָרֵי כְּהוּ נִרְצָע, מִפְּנֵי שְׁנַעֲשָׂה בַעַל מוֹם, וְאִם תֹּאמַר אֵין רַבּוּ מוֹסֵר לֹא שְׁפָחָה כְּנַעֲנִית תִּיפּוּק לִיָּה דְבַעֲיָנָא אֶהְבִּיתִי אֶת אֲדֹנָי אֶת אֲשֵׁתִי וְלִיכָא. וְתוֹ לֹא מִיָּדִי.

רמז שיז וְהִגִּישׁוּ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים, אֶצְלַת הַדִּינִין, שְׂיִמְלֹךְ בְּמוֹכְרָיו. רַבִּי אוֹמַר, בְּנִמְכָּר בְּבֵית דִּין עַל גְּנֻבָתוֹ הַכְּתוּב מִדְּבַר, אֶבְל כָּאן אֵינוֹ נִרְצָע אֶלָּא בֵּינוּ לְבֵין עַצְמוֹ.

וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדִּלְתָּ. הַקִּישׁ דְּלִת לְמַזוּזָה, מֵה מְזוּזָה מְעַמֵּד אֶף דְּלִת מְעַמֵּד. אֶתְהָ אוֹמַר לְכֹךְ בָּא, אוּ יִרְצָעֵנוּ בְּמַזוּזָה, וְהַדִּין נוֹתֵן, מֵה אִם הַדִּלְתָּ שְׂאֵינוֹ כְּשֶׁר לְמַצְוָה, כְּשֶׁר לְרַצִּיעָה, מְזוּזָה שֶׁהִיא כְּשֶׁרָה לְמַצְוָה אֵינוֹ דִּין שֶׁתְּכַשֵּׁר לְרַצִּיעָה. תִּלְמוּד לֹמַר (דְּבָרִים טו, יז) "וְנִתְּתָהּ בְּאֲזָנוֹ וּבַדִּלְתָּ", בְּדִלְתָּ אֶתְהָ נוֹתֵן וְאֵי אֶתְהָ נוֹתֵן בְּמַזוּזָה.

וְרַצָּע אֲדֹנָיו, לְמָה נֶאֱמַר, לְפִי שְׂמַצִּינוּ בְּכָל מְקוֹם, שְׂשִׁלּוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ. אֶבְל כָּאן, הוּא וְלֹא שְׁלּוּחוֹ. אֲזָנוּ, בְּשֶׁל יָמִין הַכְּתוּב מִדְּבַר. אוּ אֵינוֹ אֶלָּא בְּשִׁמְאֵל. מִדִּין

אָתָּה דו, נאָמֶר פֿאַן אַזְנוּ וְנאָמֶר לְהֵלֶן (ויקרא יד, יד) "אַזְנוּ", מַה לְהֵלֶן בְּיָמָיו, אָף פֿאַן בְּשָׁל יָמָיו.

אַזְנוּ, מִן הַמִּלְתָּא, דְּבָרֵי רַבֵּי יְהוּדָה. רַבֵּי מֵאִיר אָמַר, אָף מִן הַסְּחוּס. שְׁהֵיָה רַבֵּי מֵאִיר אָמַר, אֵין כְּהוּן נִרְצָע. וְהוּן אָמְרִים נִרְצָע. אֵין כְּהוּן נִמְכָּר. וְהוּן אָמְרִים, נִמְכָּר. וּמַה רָאָתָה אַזְנוּ שְׁתִּרְצָע, מִכָּל אַבְרָיו, רַבּוֹן יוֹחֲנָן בֶּן זַכַּאי אָמַר, אָבֵר שְׁשִׁמְעָה "לֹא תִגְנַב" וְהִלְדִּי וְגַב, הִיא תִרְצָע מִכָּל אַבְרָיו.

בַּמִּרְצָע, הַתּוֹרָה אָמְרָה בַּמִּרְצָע, וְהִלְכָה אָמְרָה בְּכָל דְּבָר.

אָמַר רַבֵּי יוֹחֲנָן מִשּׁוּם רַבֵּי יְשִׁמְעָאל, בְּשִׁלְשָׁה מְקוֹמוֹת הִלְכָה עוֹקֶרֶת הַמִּקְרָא. הַתּוֹרָה אָמְרָה (ויקרא יז, יג) "בְּעֶפְרָי", וְהִלְכָה בְּכָל דְּבָר. הַתּוֹרָה אָמְרָה (במדבר ו, ה) "בְּתַעֲרָ", וְהִלְכָה בְּכָל דְּבָר. הַתּוֹרָה אָמְרָה (דברים כד, א) "סִפֵּר", וְהִלְכָה בְּכָל דְּבָר.

רַבֵּי אָמַר, אָמַר אֲנִי, בְּמִין מִתְּכַת בְּלִבְד. וְעִבְדוּ לְעֵלִים, עַד הַיּוֹבֵל. שְׁהֵיָה בְּדִין, וּמַה אִם הַפֶּסֶף, שְׁיִפָּה כְּחוּ וְקוֹנָה אֶת הַכֹּל, אֵינוּ קוֹנָה אֶלָּא שֵׁשׁ, רְצִיעָה, שְׁאִינָה קוֹנָה אֶלָּא עֲבָדִין, אֵינוּ דִין שְׁלֹא תִהְיֶה קוֹנָה אֶלָּא שֵׁשׁ. הָא מַה תִּלְמוּד לּוֹמֵר וְעִבְדוּ לְעֵלִים, עַד הַיּוֹבֵל. אוּ וְעִבְדוּ לְעֵלִים, כְּמִשְׁמַעוּ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר "וְשִׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אַחֲזָתוֹ", רַבֵּי אָמַר, בֵּא וּרְאֵה שְׁאֵין עוֹלָם אֶלָּא חֲמִשִּׁים שָׁנָה, שְׁנֵי אָמַר וְעִבְדוּ לְעֵלִים, עַד הַיּוֹבֵל. הָא כִּיצַד, הִגִּיעַ יוֹבֵל, יִצֵּא. מֵת אָדוֹן, יִצֵּא.

וְעִבְדוּ, אוֹתוֹ הוּא עוֹבֵד, וְאֵינוּ עוֹבֵד אֶת הַבֶּן. שְׁהֵיָה בְּדִין, וּמַה אִם הָעוֹבֵד שֵׁשׁ, שְׁמַעַט הַפְּתוּב בִּיצִיאָתוֹ, הָרִי הוּא עוֹבֵדוֹ וְעוֹבֵד אֶת הַבֶּן, נִרְצָע, שְׁרַבָּה הַפְּתוּב יִצִיאָתוֹ, אֵינוּ דִין שְׁיִהֵא עוֹבֵדוֹ וְעוֹבֵד אֶת הַבֶּן, תִּלְמוּד לּוֹמֵר וְעִבְדוּ, אוֹתוֹ הוּא עוֹבֵד וְאֵינוּ עוֹבֵד אֶת הַבֶּן. (הוּא) נִרְצָע וְהַעֲבֵרָה, לֹא אֶת הַבֶּן וְלֹא אֶת הַבֵּת.

חֲלָצָה בְּשִׁמְאֵל, חֲלִיצָתָה פְּסוּלָה, וְרַבֵּי אֶלְיעֶזֶר מְכַשֵּׁיר. מֵאִי טַעְמָא דְרַבְּנָן, יִלְפִי רַגְלֵי רַגְלֵי מִמְצָרַע, מַה לְהֵלֶן בְּיָמָיו, אָף פֿאַן יָמָיו. וְרַבֵּי אֶלְיעֶזֶר לֹא יִלְפִי, וְהַתְּנָא, רַבֵּי אֶלְיעֶזֶר אָמַר, מִנִּין לְרְצִיעָה שְׁהִיא בְּאֵזוֹן יָמָיו, נִאָמַר פֿאַן אַזְנוּ וְנִאָמַר לְהֵלֶן "אַזְנוּ", מַה לְהֵלֶן בְּיָמָיו אָף פֿאַן בְּיָמָיו, אָמַר רַבֵּי יוֹחֲנָן, מִחֲלָפֶת הַשִּׁיטָה. רַבָּא אָמַר. לְעוֹלָם לֹא תִיפּוּד, אַזְנוּ אַזְנוּ מִפְּנֵה, רַגְלֵי רַגְלֵי לֹא מִפְּנֵה. וְכִי לֹא מִפְּנֵה מֵאִי פְּרָכַת, מִשּׁוּם דְּאִכְפָּא לְמִיפְּרָד מַה לְמִצְרָע שְׁכַן טַעוֹן עַץ אֶרְזֵי וְאִזּוּב וְשִׁנֵּי תוֹלַעַת.

תְּנוּ רַבְּנָן, מוֹכֵר עֲצָמוֹ נִמְכָּר לְשֵׁשׁ וְיִתֵּר עַל שֵׁשׁ. [מְכָרוּהוּ בֵּית דִּין, אֵינוּ נִמְכָּר אֶלָּא לְשֵׁשׁ]. רַבֵּי אֶלְיעֶזֶר אָמַר, זֶה וְזֶה אֵינוּ נִמְכָּר אֶלָּא לְשֵׁשׁ. מֵאִי טַעְמָא דְתַנָּא קַמָּא, מַעֲט רַחֲמָנָא גְבִי מְכָרוּהוּ בֵּית דִּין "וְעִבְדִּי", לָד וְלֹא לְיֹרֶשׁ. וְאִידֵךְ, "וְעִבְדִּי" אַחֲרִינָא פְּתִיב. וְאִידֵךְ, הֵהוּא, [לְהִרְצָעֵת אַזְנוּ] לְהִרְצָעֵת אָדוֹן הוּא דְאֶתָּא. מוֹכֵר עֲצָמוֹ אֵינוּ נִרְצָע, רַבֵּי אֶלְיעֶזֶר אָמַר, נִרְצָע. מֵאִי טַעְמָא דְתַנָּא קַמָּא, מַעֲט רַחֲמָנָא

גבי מכרוהו בית דין ורצע אדניו את אָזְנוֹ, שְׁלוֹ וְלֹא אָזְנוֹ שֶׁל מוֹכֵר עֲצָמוֹ. וְאִידֶּךָ, ההוא לגזרה שְׁוֶה הוּא דְאֵתָא, נְאֻמֵּר כָּאן אֲזִין וְכוּ'. וְאִידֶּךָ, אִם כּוֹ נִימָא קָרָא אֲזִין, מאי אָזְנוֹ, שְׁמַע מִינָה תִּרְתִּי. וְאִידֶּךָ, הוּא מְבַעֵיָא לִיה אָזְנוֹ וְלֹא אָזְנָה. וְאִידֶּךָ, מִיָּאִם יֵאמֵר הָעֶבֶד, וְלֹא אָמָה הָעֶבְרִיָה. וְאִידֶּךָ, עַד שִׂיאֵמֵר כְּשֶׁהוּא עֶבֶד. וְאִידֶּךָ, מְעַבְד הָעֶבֶד. וְאִידֶּךָ, עֶבֶד הָעֶבֶד לֹא דְרִישׁ.

הנרצע נקנה ברציעה, דכתיב ורצע אדניו את אָזְנוֹ. וקונה את עצמו ביובל, דכתיב ועבדו לעולם, לעולמו של יובל. ובמיתת האדון, דכתיב ועבדו, לו ולא לבו. תנו רבנן, מרצע, אין לי אלא מרצע, מנלן לרבנות הסול והסירא והמחט והמקדח והמכתב, תלמוד לומר "ולקחת", כל דבר שנקח ביד, דברי רבי יוסי ברבי יהודה. רבי אומר, מה מרצע מיחד של מתכת, אף כל של מתכת. רבי דריש כללי ופרטי, "ולקחת", כלל, "מרצע", פרט, "באזנו ובדלת", חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפרש של מתכת, אף כל של מתכת. רבי יוסי ברבי יהודה דריש רבויי ומעויטי, "ולקח", רבה, "מרצע", מעט, "באזנו ובדלת" חזר ורבה, רבה ומעט ורבה רבה הכל, מאי רבה, רבה כל מלי, ומאי מעט, מעט סם. דבר אחר, המרצע, להביא מרצע הגדול, מאי משמע, כדאמר רבא, "הירד", המימנת שבירד. הכא נמי המרצע, המיחד שבמרצעין.

אמר רבי אליעזר, (בר ינדן), [נידן בריבין] הנה דורש, אין רוצעין אלא במילת, וחכמים אומרים, אין כהן עבד עברי נרצע, מפני שנעשה בעל מום, ונעשה בעל מום, אמר קרא (ויקרא כה, מא) "ושב אל משפחתו", למחזק שבמשפחתו.

רמז שיח חמשה דברים הנה רבי יוחנן בן זכאי אומרן כמין חמר.

א) מפני מה גלו ישראל לבבל יותר מכל הארצות. מפני שבית אברהם היא משם. משלו משל למה הדבר דומה. לאשה שקלקלה על בעלה, להיכן משלחה, לבית אביה.

ב) בלחות הראשונים "והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים". משלו משל למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שקדש את האשה. הלך והביא הלבקר ואת הדין ואת הקולמוס ואת השטר ואת העדים. קלקלה, היא מביאה את הכל, דיה שיתן לה המלך כתב וזכר יד שלו.

ג) הרי הוא אומר (ויקרא ד, כב) "אשר נשיא יחטא". אשרי הדור שהנשיא שלו מביא חטאת על שגגתו.

ד) ואומר, ורצע אדניו את אָזְנוֹ במרצע, מה ראתה אָזְנוֹ לירצע יותר מכל האברים כלן, לפי ששמעה בהר סיני (שם כה, נה) "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם" ופרק

מִמֶּנּוּ עַל שְׁמַיִם וְהַמְלִיךְ עָלָיו עַל בֶּשֶׂר וְדָם, לְפִיכֶךָ אָמַר הַכֶּתוּב תְּבוֹא אֲזוֹ וְתִרְצָע, שְׁלֹא שְׁמָרָה אֶת מַה שְּׁשִׁמְעָה, [דְּאִמְרֵי אֵינְשֵׁי], לֹא רָצָה לְהִשְׁתַּעֲבֵד לְבָנָיו, וְבוֹא וְיִשְׁתַּעֲבֵד לְבִנוֹתָיו.

ה) וְאוֹמֵר, (דְּבָרִים כו, ה) "מִזְבַּח אֲבָנִים" לֹא תִנְיֹף עָלֶיהוּ בְרִזְל", וְכִי מָה רָאָה בְרִזְל לִיפְסֹל, יוֹתֵר מִכָּל מִינֵי מִתְכֹּחוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהַבְּרִזְל לַעֲשׂוֹת הֵימְנוּ חֶרֶב, סִימֹן פְּרָעָנוּת, וּמִזְבַּח סִימֹן כְּפָרָה, מַעֲבִירִין דָּבָר סִימֹן פְּרָעָנוּת מִדָּבָר שֶׁסִּימֹן כְּפָרָה, וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וּמָה אִם אֲבָנִים, שְׂאִינּוּ לֹא רוֹאוֹת וְלֹא שׁוֹמְעוֹת וְלֹא מְדַבְּרוֹת, עַל שְׁמֵטִילוֹת בָּהֶם כְּפָרָה בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאֲבִיהֶן שְׁבַשְׁמַיִם אָמַר הַכֶּתוּב לֹא תִנְיֹף עָלֶיהֶם בְּרִזְל, בְּנֵי תוֹרָה, שֶׁהֵן כְּפָרָה לְעוֹלָם, עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה שְׁלֹא יִגַּע בָּהֶן אֶחָד מִכָּל הַמַּזִּיקִין כָּלֵן. הָרִי הוּא אוֹמֵר "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶנָּה", אֲבָנִים שְׁמֵטִילוֹת שְׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאֲבִיהֶן שְׁבַשְׁמַיִם, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יְהִיו שְׁלָמִים לְעוֹלָם, עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה יִשְׂרָאֵל יְהִיו שְׁלָמִים לְפָנֵי הַמָּקוֹם.

וְעַבְדּוֹ לְעֵלִים (כְּתוּב בְּרָמֹז תַּע"ר).

ח-ז רמז שיט וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ לְאִמָּה, בְּקִטְנָה הַכֶּתוּב מְדַבֵּר. אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא אֶפְלוּ בְּגִדוּלָה, אֲמַרְתָּ, הוֹאִיל וְרִשְׁאֵי בַּהֲפָרַת נְדָרֶיהָ וְרִשְׁאֵי בְּמַכִּירְתָּהּ, מָה הַפָּרַת נְדָרֶיהָ, קִטְנָה וְלֹא גְדוּלָה, אִם מַכִּירְתָּהּ, קִטְנָה וְלֹא גְדוּלָה, וְאִמָּא מִמְּקוֹם שְׁבִאֲתָהּ, מָה לְהֵלֵךְ כְּשֶׁהִיא נִעְרָה, אִם כֹּאן כְּשֶׁהִיא נִעְרָה, אֲמַרְתָּ, הוֹאִיל וּמוֹצִיאִין אוֹתָהּ הַסִּימָנִין, קַל וְחֹמֶר עַד שְׁלֹא נִמְכָּרָה.

וְכִי יִמְכַר אִישׁ, הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ, וְלֹא הָאִשָּׁה מוֹכֶרֶת אֶת בֵּיתָהּ. שְׁהִיָּה בְּדִין, וּמָה אִם הֵבִן, שְׂאִין אָבִיו רִשְׁאֵי בְּמַכִּירְתּוֹ, הָרִי הוּא מוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ, הַבֵּית, שְׂאֲבִיָּה רִשְׁאֵי לְמַכְרָהּ, אֵינוֹ דִּין שֶׁתִּמְכַר אֶת בֵּיתָהּ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ, הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ, וְאִין הָאִשָּׁה מוֹכֶרֶת אֶת בֵּיתָהּ. וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ, הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ, וְאֵינוֹ מוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ, וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ, וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ, וְאֵינוֹ מוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ, וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ, וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ, וְאֵינוֹ מוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ. הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת עַצְמוֹ, וְאִין הָאִשָּׁה מוֹכֶרֶת אֶת עַצְמָהּ. שְׁהִיָּה בְּדִין, וּמָה אִם הֵבִן, שְׂאִין אָבִיו רִשְׁאֵי לְמַכְרָהּ, הֵבִן, שֶׁהוּא נִמְכָּר עַל גְּנֻבְתּוֹ, אֵינוֹ דִּין שְׂיָהָא אָבִיו רִשְׁאֵי לְמַכְרוֹ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ, הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ, וְאֵינוֹ מוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ. הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת עַצְמוֹ, וְאִין הָאִשָּׁה מוֹכֶרֶת אֶת עַצְמָהּ. שְׁהִיָּה בְּדִין, וּמָה אִם הֵבִן, שְׂאִין אָבִיו רִשְׁאֵי לְמַכְרוֹ, הָרִי הוּא מוֹכֵר אֶת עַצְמוֹ, בֵּית שְׂאֲבִיָּה רִשְׁאֵי לְמַכְרָהּ, דִּין הוּא שֶׁתִּמְכַר אֶת עַצְמָהּ. לֹא, אִם אֲמַרְתָּ בְּבִן, שֶׁהוּא נִמְכָּר בְּגֻבְתּוֹ, לְפִיכֶךָ הוּא מוֹכֵר אֶת עַצְמוֹ, תִּלְמוּד בְּבֵית, שְׂאִינָה נִמְכָּרֶת בְּגֻבְתָּהּ, לְפִיכֶךָ לֹא תִמְכַר עַצְמָהּ. וְתִמְכַר עַל גְּנֻבְתָּהּ, וְהִדִּין נוֹתֵן, וּמָה אִם בֵּן, שְׂאִין אָבִיו רִשְׁאֵי לְמַכְרוֹ, הָרִי הוּא מוֹכֵר עַל גְּנֻבְתּוֹ, הַבֵּית, שְׂאֲבִיָּה רִשְׁאֵי לְמַכְרָהּ, דִּין הוּא שֶׁתִּמְכַר עַל גְּנֻבְתָּהּ. לֹא, אִם אֲמַרְתָּ בְּבִן, שֶׁהוּא נִרְצָע, לְפִיכֶךָ הוּא מוֹכֵר עַל גְּנֻבְתּוֹ, תִּלְמוּד בְּבֵית, שְׂאִינָה נִרְצָעֶת, לְפִיכֶךָ לֹא תִמְכַר עַל גְּנֻבְתָּהּ. וְתִרְצָע, וְהִדִּין נוֹתֵן, וּמָה אִם

הָבוּ, שְׂאִין אָבִיו רִשְׁאֵי לְמִכְרוֹ, הֲרִי זֶה נִרְצָע, הַבַּת, שְׂאֵבִיהָ רִשְׁאֵי לְמִכְרָהּ, דִּין הוּא שְׂתַרְצָע. אַמְרַתְּ, אִם מוֹצִיאָה הוּא מִיַּדִּי מִכָּר הַחֲמוּר, קַל וְחֹמֶר מִיַּדִּי רְצִיעָה קָלָה.

וְכִי יִמְכַר אִישׁ הָאֵל לְמִדְּנוֹ שֶׁהוּא רִשְׁאֵי בְּמִכְרֶתָהּ. וּמִנִּין שֶׁהוּא רִשְׁאֵי בְּקְדוּשֶׁיהָ, אַמְרַתְּ, אִם מוֹצִיאָה הוּא מִיַּדִּי קְדוּשֶׁיהָ לְאַמְהוּת, קַל וְחֹמֶר לִיַּדִּי קְדוּשֶׁיהָ. וּמִנִּין שֶׁתְּהִיא נִקְנִית בְּכֶסֶף, הֲיָה רַבִּי שְׂמַעְיָאל אוֹמֵר, אַמְרַתְּ, קַל וְחֹמֶר, וַיְמָה אִם שְׂפִחָה כְּנַעֲנִית, שְׂאֵינָה נִקְנִית בְּבַעֲלָהּ, הֲרִי הִיא נִקְנִית בְּכֶסֶף, בַּת יִשְׂרָאֵל, שְׂנִקְנִית בְּבַעֲלָהּ, דִּין הוּא שֶׁתִּקְנֶה בְּכֶסֶף. וּמִנִּין אֶף בְּשֵׁטֶר, תִּלְמוּד לּוֹמֵר (דְּבָרִים כד, ב) "וְהִלְכָה וְהִתְנָה", מִקִּישׁ הַנִּתְּנָה לְהִלְכָתָהּ, מֵהַלְיָכָתָהּ בְּשֵׁטֶר, אֶף הַנִּתְּנָה בְּשֵׁטֶר. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, הֲרִי הוּא אוֹמֵר (לְהִלּוֹ פְסוּק י) "אִם אַחֲרָת יִקַּח לוֹ", הַקִּישׁ הַתְּחַתּוֹנָה לְעֲלִיוֹנָה, מֵהַעֲלִיוֹנָה בְּכֶסֶף, אֶף הַתְּחַתּוֹנָה בְּכֶסֶף.

לְאַמָּה, לְאַמָּה אַחַת הוּא מוֹכְרָהּ, וְאִין מוֹכְרָהּ לְשֵׁתֵי אַמְהוּת, רַבִּי יוֹסִי הַגִּלְלִי אוֹמֵר, נִמְצְאוּ לְמִדִּין, שֶׁהוּא מְקַדֵּשׁ לְקְדוּשׁ אַחַר קְדוּשׁ וְקְדוּשׁ אַחַר אַמְהוּת, אֲבָל לֹא אַמְהוּת אַחַר קְדוּשׁ וְאִין צְרִיךְ לּוֹמֵר אַמְהוּת אַחַר אַמְהוּת.

לֹא תִצַּא כְּצִאת הָעֶבְדִּים, לֹא תִצַּא בְּרִשְׁאֵי אֲבָרִים כְּדָרְךָ שֶׁהַכְּנַעֲנִים יוֹצְאִים. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ לֹא תִצַּא בְּשָׂנִים וּבִיּוֹבֵל כְּדָרְךָ שֶׁהָעֶבְדִּים יוֹצְאִין, תִּלְמוּד לּוֹמֵר "כִּי יִמְכַר לְךָ אַחִיד" וְגו', מִגִּיד שֶׁהִיא יוֹצְאָה בְּשֵׁשׁ. אִין לִי אֶלְאָ עֲבָרִיהָ, שְׂאִין יוֹצְאָה בְּרִשְׁאֵי אֲבָרִים עֲבָרִי מִנִּין וְכוּ'. וְעוֹד, קַל וְחֹמֶר, וַיְמָה אִם עֲבָרִיהָ, שֶׁהִיא יוֹצְאָה בְּסִימָנִין וְכוּ'. לֹא, אִם אַמְרַתְּ בְּעֲבָרִיהָ, שְׂאֵינָה נִמְכָּרַת עַל גְּנָבָה, לְפִיכָךְ וְכוּ'.

רמז שכ אַמָּה הָעֲבָרִיהָ נִקְנִית בְּשֵׁטֶר, מִנִּין, אַמֵּר קָרָא. (לְהִלּוֹ פְסוּק י) "אִם אַחֲרָת יִקַּח לוֹ", הַקִּישָׁה הַכְּתוּב לְאַחֲרָת, מֵהַ אַחֲרָת נִקְנִית בְּשֵׁטֶר, אֶף אַמָּה הָעֲבָרִיהָ נִקְנִית בְּשֵׁטֶר. וְרַב חֲסִדָּא אָמַר, לֹא תִצַּא כְּצִאת הָעֶבְדִּים, אֲבָל נִקְנִית הִיא כְּקִנְיֵן עֶבְדִּים, וַיִּמְאִי נִיחוּ, שֵׁטֶר, אֲבָל בְּחִזְקָה לֹא, דְּאָמַר קָרָא (וַיִּקְרָא כה, מו) "וְהִתְנַחֲלֶתֶם אִתָּם", אַתֶּם בְּחִזְקָה וְלֹא אַחַר בְּחִזְקָה. וַיְמָה רְאִיתָ מִסְּתַבְרָא, שֵׁטֶר הָיָה לִי לְרַבּוּי, שְׂכָן מוֹצִיא בְּאִישׁוֹת בְּבַת יִשְׂרָאֵל. וְרַב הוֹנָא, לֹא תִצַּא כְּצִאת הָעֶבְדִּים, שְׂאֵינָה יוֹצְאָה בְּרִשְׁאֵי אֲבָרִים כְּעֶבֶד. וְרַב חֲסִדָּא, אִם כֵּן נִכְתָּב קָרָא לֹא תִצַּא כְּעֶבְדִּים, מֵאִי כְּצִאת, שְׂמַע מִינָהּ תִּרְתִּי.

תְּנוּ רַבָּנָן, הַמּוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ, וּפְסִק עֲמוֹ עַל מְנַת שְׂלֵא לְיַעַד, נִתְקִימוּ הַתְּנָאִים, דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים, אִם רָצָה לְיַעַד, מִיַּעַד, מִפְּנֵי שֶׁהִתְנָה עַל מֵה שְׂכָתוֹב בַּתּוֹרָה וְכָל הַמְתְּנָה עַל מֵה שְׂכָתוֹב בַּתּוֹרָה תְּנָאוּ בְּטַל. וְרַבִּי מֵאִיר, אֶף עַל גַּב דְּאִית לִי תְּנָאוּ בְּטַל גַּבִּי הָאוֹמֵר לְאִשָּׁה הֲרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי עַל מְנַת שְׂאִין לְךָ עָלִי שְׂאֵר כְּסוֹת וְעוֹנָה, שְׂאֵנִי הָקָא, דְּאָמַר קָרָא, לְאַמָּה, פְּעָמִים שְׂאִינוּ מוֹכְרָה אֶלְאָ לְאַמָּה בְּלָד. וְרַבָּנָן, מִבְּעֵינָא לִי לְכַדְתְּנָא, לְאַמָּה, מְלַמֵּד שְׂמוֹכְרָה לְפְסוּלִין. רַבִּי אֶלְעִיָּזָר

אומר, אם ללמד שמוכרה לפסולין, הרי כבר נאמר אם רעה בעיני אדניה, שרעה בנשואיה, אלא מה תלמוד לומר לאמה, שמוכרה לקרובים. תני חדא, מוכרה לאביו, ואין מוכרה לבנו. ותניא אידך, אין מוכרה לאביו ולא לבנו. בשלמא אין מוכרה לאביו ולא לבנו, כרבנן, אלא מוכרה לאביו ואין מוכרה לבנו, כמאן, לא כרבנן ולא כרבי אליעזר. לעולם כרבנן, מודו רבנן היכא דאיכא צד יעוד.

אמר רב הונא, מנין שמעשה הבת לאביה, שנאמר וכי ימכר איש את בתו לאמה, מה אמה מעשה ידיה לרבה, אף בת מעשה ידיה לאביה, למה לי תיפוק ליה (במדבר ל, יז) מ"בנעריה בית אביה", שהיא בהפרת נדרים הוא דכתיב. וכי תימא, גילף מינה. ממונא מאסורא לא ולפינן. ונילף מקנס. ממונא מקנסא לא ולפינן. ובושתיה ופגמיה לאביה, דאי בעי מסר לה למגול ומכה שחין.

האב זכאי בביתו בקדושיה בכסף בשטר ובביאה, וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה, ומקבל את גטה. בכסף מנלו, אמר קרא, "ויצאה חנם אין כסף", אין כסף לאדון זה, אבל יש כסף לאדון אחר, ומנו, לאביה. ואימא לדידה. מסתברא, כי מעט רחמנא להאי, וציאה דכוותה קא ממעט. הא לא דמיא וציאת קדושין לאמה העבריה, התם נפקא לה מרשות אדון לגמרי, הכא אפתי מחסרה מסירה לחפה. מהפרת נדרים נפקא לה מרשותיה, דתנו נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה. בשטר ובביאה, מנלו, אמר קרא, (דברים כד, ג) "והיתה", איתקש הויות להדדי. זכאי במציאתה, משום איבה. ובמעשה ידיה, מאי טעמא, דכתיב וכי ימכר איש את בתו לאמה, מה אמה מעשה ידיה לרבה, אף הבת מעשה ידיה לאביה. ואימא הני מלי קטנה, דמצי מזבו לה, אבל נערה, דלא מצי מזבו לה, מעשה ידיה דידה הוי. קטנה לא צריכה קרא, השתא זבוני מזבו לה, מעשה ידיה מבעיא, אלא כי אצטריך קרא לנערה. ובהפרת נדריה, דכתיב "בנעריה בית אביה". ומקבל את גטה, דכתיב (דברים כד, ב) "ויצאה והיתה", מקיש וציאה להויה.

אם רעה בעיני אדניה, אין רעה, אלא שלא גמלה חסד לפניו, אשר לא יעדה, אדון. והפדה, אב, לא ייעד לשנים פאחד, לא ימכר על מנת לייעד, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר, מוכר, ואם רצה לייעד מיעד. לעם נכרי, הרי זה אזהרה לבית דין שלא ימכרנה לגוי.

בבגדו בה, מאחר שבגד בה ונהג בה בזיון ולא נהג בה כמשפט הבנות, אף הוא אינו רשאי לקימה, דברי רבי יונתן בן אבטולמוס. ואין בגידה אלא שקור, שנאמר, (מלאכי ב, יא) "בגדה יהודה", ואומר "כי בגוד בגדו בי". רבי ישמעאל

אומר, באדון הכתוב מדבר, שלקחה על מנת לייעד ולא ייעד, אף הוא אינו רשאי לקיימה. רבי עקיבא אומר, בבגדו בה. מאחר שפירש בגדו עליה.

והפדה, מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה.

אשר לא יעדה והפדה, אינו רשאי למוכרה לקרובים רבי אליעזר אומר, מוכרה לקרובים, ושיון שמוכרה אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט.

אמר רבי נאי, אין יעוד אלא בגדול, לפי שאין יעוד אלא מדעת, בנו דומיא דידיה, מה הוא גדול, אף בנו נמי, גדול. ואי תימא, מאי מדעת, אדעתא דידה, דתני אבימי, אשר לא יעדה, מלמד שצריך ליעדה.

תנו רבנן, כיצד מצות יעוד, אומר לה בפני שנים, הרי את מייעדת לי, הרי את מקדשת לי, הרי את מארסת לי, אפלו בסוף שש, ואפלו סמוך לשקיעת החמה, ונוהג בה מנהג אישות, ואינו נוהג בה מנהג שפחות. רבי יוסי בר רבי יהודה אומר, אם יש שהות ביום כדי לעשות עמו שנה פרוטה, מקדשת, ואם לאו, אינה מקדשת, דכתיב והפדה, שיהא שהות ביום כדי פדיה. ורבי יוסי בר רבי יהודה סבר, מעות הראשונות של מקנתה לא לקדושין נתנו, וכי מייעד לה, בעבדות שיש לו עליה מייעד לה, ואין קדושיה אלו על ידי האב, ויגזרת הכתוב הוא שיהו קדושין.

תניא, מוכר אדם את בתו לאישות ושונה, לשפחות, ושונה, לאישות אחר שפחות, אבל לא לשפחות אחר אישות. ורבי שמעון אומר, כשם שאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות, כך אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר שפחות. ובפלוגתא דהני תנאי, דתניא, בבגדו בה, כיון שפירש טליתו עליה, שוב אין רשאי למכרה, דברי רבי אליעזר, רבי עקיבא אומר, כיון שבגד בה שוב אין רשאי למכרה. רבי אליעזר סבר, יש אם למקרא. ורבי עקיבא סבר, יש אם למסרת. ורבי שמעון סבר, יש אם למקרא ולמסרת.

ט-יא ואם לבנו ייעדנה, לבנו ייעד ולא לאחיו. שהיה בדין, ומה אם הבן, שאין קם תחתיו ליבום, הוא ייעד, אחיו שהוא בא תחתיו ליבום דין הוא שמיעד. לא, אם אמרת הבן, שהוא נכנס תחתיו לאחנה, תאמר באחיו, שאינו נכנס תחתיו לאחנה, לפיכך לא ייעד. תלמוד לומר לבנו ייעדנה, לבנו יעוד ואין יעוד לאחיו.

כמשפט הבנות יעשה לה, וכי מה למדנו על משפט הבנות מעתה, אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מה זו שארה כסותה וענתה לא יגרע, אף בת ישראל שארה כסותה וענתה לא יגרע דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר, בעבריה הכתוב מדבר.

אתה אומר כן, או אינו אלא בבת ישראל, כשהוא אומר אם אחרת יקח לו הרי בת ישראל (הכתוב) אמור, מה תלמוד לומר כמשפט הבנות, בעבריה הכתוב מדבר.

רמז שכא אם אחרת יקח לו, מפאן אמרו, חייב אדם להשיא את בנו הקטן. ובמקום אחר מהו אומר, (דברים לב, ט) "והודעתם לבניד ולבני בניד", אימתי אתה זכאי לראות בני בניד, כשתשיא את בניד קטנים.

שאר, אלו מזונותיה, שנאמר (מיכה ג, ג) "ואשר אכלו שאר עמי", וכתוב "וימטר עליהם כעפר שאר". כסותה, כמשמעו. לענתה, זו דרך ארץ, שנאמר (בראשית לד, ב) "וישכב אותה ויענה", דברי רבי לאשה. רבי יונתן אומר, שארה, כסותה, כסות שהיא נופלת לשארה, אם היתה ילדה לא יתן לה של זקנה, אם היתה זקנה לא יתן לה של ילדה. וענתה, שלא יתן לה של ימות החמה בימות הגשמים, ולא של ימות הגשמים בימות החמה, אלא נותן לה כל אחד ואחד בעונתה. מזונותיה מנין, אמרת קל וחמר, ומה אם דברים שאין בהן קיום נפש, אי אתה רשאי למנע הימנה, דברים שהן קיום נפש דין הוא שלא תהא רשאי למנע הימנה. דרך ארץ, מנין, אמרת קל וחמר, ומה דברים שלא נשאת עליהם בתחלה, אי אתה רשאי למנע הימנה, דברים שנשאת עליהם בתחלה דין הוא שלא תהא רשאי למנע הימנה. רבי אומר, שארה, זו דרך ארץ, שנאמר "איש איש אל כל שאר בשרו", וכתוב (שם יב יג) "שאר אביד היא שאר אמד היא". כסותה, כמשמעו. לענתה, אלו מזונותיה, שנאמר (דברים ח, ג) "ויענה וירעיבד".

תני רב יוסף, שארה, זה קרוב בשר, שלא ינהג בה מנהג פרסיים, שמשמשין מטותיהן בלבושיהן. כדרב הונא. כל האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה, יוציא ויתן כתובה.

לא יגרע, רבי יאשה אומר, למה נאמר, לפי שהוא אומר אם אחרת יקח לו שומע אני בבת ישראל הכתוב מדבר, תלמוד לומר לא יגרע, ממי גורעים, ממי שקבר נתנו לו. רבי יונתן אומר, בבת ישראל הכתוב מדבר. או אינו אלא בעבריה, כשהוא אומר כמשפט הבנות יעשה לה, הרי עבריה אמונה, הא מה תלמוד לומר אם אחרת יקח לו, בבת ישראל הכתוב מדבר.

ואם שלש אלה וגו', (ייעד) [ייעוד] לה, או לבנה, או פדה. או אינו אלא שארה כסותה וענתה. אמרת, אין דבר אמור אלא בעבריה, ומה תלמוד לומר ואם שלש אלה, (ייעד) [ייעוד] לה, או לבנה, או פדה. ונצאה חנם, שומע אני, חנם מן הגט, ומה אני מקיים (דברים כד, א) "וכתב לה ספר כריתת", בשאר כל הנשים חוץ מן

העבריה (ובעבריה מנין) [או בעבריה], תלמוד לומר ואם שלש אלה וגו', חנם מן הקסוף, ולא חנם מן הגט.

ויצאה חנם, בבגרה. אין קסוף, בנעורים. שהיה בדיון, הואיל ויצאה בנעורים, לא תצא בימי בגרות, שאילו לא נאמר אלא אחד הייתי אומר הן ימי בגרות, והדיון נותן, הואיל ויצאה מרשות האב ויצאה מרשות אדון, מה יוצאה מרשות האב שנשתנית ממה שהיתה וכו', אימתי נשתנית ממה שהיתה, בשעה שהיתה נערה ובגרה, לכך נאמרו שתייהו, שלא יתן לבעל דין לחלק. ויצאה חנם. בבגרה. אין קסוף. בנעורים. אבא חנו אמר משום רבי אליעזר, ויצאה חנם, בבגרה. אין קסוף, בסומנין. מגיד שהיא יוצאה בגרעון קסוף. (רבי נתן אומר) הואיל ואמרה תורה תן קסוף ובל תתן קסוף, (מה וכו') [תן קסוף] עד שלא באו סימנין, (אף) בל תתן קסוף משיבואו סימנין.

רבי יוסי הגלילי אומר ויצאה חנם או קסוף, אין קסוף לאדון זה, אבל יש קסוף לאדון אחר. והאי ויצאה חנם להכי הוא דאנתא, שהוא מפעיא ליה לכדתנא, ויצאה חנם, אלו ימי בגרות, אין קסוף, אלו ימי נערויות, אמר רבינא, אם כן לימא קרא או קסוף, מאי אין קסוף, אין קסוף לאדון זה וכו'. וממאי דדרשינן הכי, דתנא, (ויקרא כב, ג) "וזרע אין לה", אין לי אלא זרעה, זרע זרעה מנין, תלמוד לומר "וזרע אין לה", עיין לה, מכל מקום וכו'. והא אפיקתיה לזרע זרעה, זרע זרעה לא איצטריך קרא, דבני בנים הרי הן כבנים, וכי אצטריך קרא לזרע פסול. ותנא גופיה דדריש הכי מנא ליה אמרי, כתיב (דברים כה, ז) "מאן יבמי", "מאן בלעם הלך עמנו", ולא כתיב ביה יו"ד, והכא כתיב יו"ד, שמע מינה לדרשה הוא דאנתא. ויצאה חנם, אלו ימי בגרות. אין קסוף, אלו ימי נערויות. ולכתב רחמנא נערויות ולא בעי בגרות. אמר רבא, בא זה ולימד על זה, מידי דהוה אתושב ושכיר, דתנא, (לעיל יב, מה ועוד) "תושב", זה קנוי קננו עולם וכו'. אמר ליה אביי, מי דמי, התם תרי גופי, אבל הכא כי נפקא לה מנערויות, בגרות מאי בעיא גבה. אמר מר בר רב [אשי, לא נצרכה אלא לעיקר זבינא דאילונית, סלקא דעתך אמינא, דאנתא סימני נערויות הוי זבינא זביני, דלא אנתא סימני נערויות לא הוי זבינא זביני, קא משמע לו].

יב רמז שכב מכה איש ומת מות יומת, למה נאמר, לפי שהוא אומר "ואיש כי יכה כל נפש אדם" שומע אני אפלו סטרו סטירה, תלמוד לומר "ומכה איש ומת", שאינו חבב עד שתצא נפשו. מכה איש ומת, אין לי אלא איש שהכה את האיש, הכה את האשה ואת הקטן, מנין, תלמוד לומר "ואיש כי יכה כל נפש אדם", להביא את האיש שהכה את האשה ואת הקטן. האשה שהרגה את חברתה ואת הקטן, מנין. תלמוד לומר (במדבר לה, טז) "רוצח הוא", לתלמודו הוא בא. מכה

איש, אף הקטן. או אינו אלא גדול, כמשמעו, תלמוד לומר "ואיש כי יכה כל נפש אדם". שומע אני אף בן שמונה במשמע, תלמוד לומר ומכה איש, מגיד שאינו חזק עד שיהרג בן קימא.

מות יומת, בהתראת עדים. או אינו אלא שלא בהתראת עדים, תלמוד לומר (דברים יז, ו) "על פי שנים עדים". מות יומת, בבית דין. או אינו אלא שלא בבית דין, תלמוד לומר "לא יומת הרוצח עד עמדו" וגו'.

מות יומת, בסוף. או אינו אלא בחנק, הרי אתה דן, נאמר כאן מות יומת, ונאמר (ויקרא כ, ו) "מות יומת", בנוסף, מה להלן בחנק אף כאן בחנק. אתה מקישו למנאף, ואני מקישו למגדף, נאמר כאן מות יומת, ונאמר במגדף (שם כד, טז) "מות יומת", מה להלן בסקילה, אף כאן בסקילה. תלמוד לומר (בראשית ט, ו) "שפך דם האדם" וגו'. עדין אני אומר, יקוי לו דם משני אברים וימות. תלמוד לומר "וערפו שם את העגלה בנחל" (שם ט) "ואתה תבער הדם הנקי", הקשו שופכי דמים לעגלה ערופה, מה עגלה ערופה בהתנתות הראש, אף כל שופכי דמים בהתנתות הראש. ענש שמענו. אזהרה לא שמענו. תלמוד לומר "לא תרצח".

יג רמז שכג ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו, (ש"א כד, יג) "כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע". במה הכתוב מדבר, בשני בני אדם שהרגו את הנפש, אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד, לזה אין עדים ולזה אין עדים, והקדוש ברוך הוא מזמנו לפנדק אחד. זה שהרג במזיד יושב תחת הסלם, וזה שהרג בשוגג יורד מסלם ונופל עליו והרגו. נמצא, זה שהרג במזיד, נהרג, וזה שהרג בשוגג, גולה.

ושמתי לך מקום, ושמתי לך, בחיף. מקום, במקומך. אשר ינוס, מלמד שהיו ישראל גולין במדבר. להיכן גולין, למחנה לויה. מכאן אמרו, לוי שהרג, גולה מפלג לפלג. ואם גלה לפלג, פלכו קולטו. אמר רב אחא בריה דרב איקא, מאי קרא, (במדבר לה, כח) "כי בעיר מקלטו ישוב", שקלטו כפר.

רמו שכד ואשר לא צדה, פרט לנתפון לזרק שתיים וזרק ארבע.

ושמתי לך מקום, אבל לא שמעתי להיכן. הרי אתה דן, נאמר מנוס לשעה, ונאמר מנוס לדורות, מה מנוס האמור לדורות, ערי הלויים קולטות, אף מנוס האמור לשעה, מחנות הלויים קולטות.

אסי בן יעקב אומר, ושמתי לך מקום, למה נאמר, לפי שהוא אומר "שבו איש תחתיו" וגו', אלו אלפים אמה, או אינו אלא ארבע אמות, הרי אתה דן, נאמר

כּאן מְקוּם וְנֶאֱמַר לְהֵלֵן מְקוּם, מֵה מְקוּם הָאָמוֹר לְהֵלֵן אֲלֵפִים אָמָה, אֵף מְקוּם הָאָמוֹר כּאן אֲלֵפִים אָמָה.

יד רמז שכה וְכִי יָזַד אִישׁ, דְּבִי חִזְקִיָּה תִּנָּא, אִישׁ מִזִּיד וּמִזְרִיעַ, וְאִין קִטּוֹן מִזִּיד וּמִזְרִיעַ. וּמֵאִי מִשְׁמַע דְּהָאִי יָזַד לִישְׁנָא דְּבִשְׁוֹלֵי הוּא, דְּכִתִּיב (בְּרֵאשִׁית כה, כט) "וַיִּזְד יַעֲקֹב נְזִיד".

אָמַר רַבָּא, קִטּוֹן אֵינוֹ מוֹלִיד, שְׁנַאֲמַר (בְּמַדְבַּר ה, ח) "וְאִם אִין לְאִישׁ גּוֹאֵל", וְכִי יֵשׁ אָדָם בְּיִשְׂרָאֵל שְׁאִין לוֹ גּוֹאֵל, אֶלָּא בְּגֹזֵל הִגֵּר הַכְּתוּב מִדְּבַר, וְאָמַר רַחֲמֵנָא, "אִישׁ" אֶתְהָ צְרִיד לְחַזֵּר עָלָיו אִם יֵשׁ לוֹ גּוֹאֵלִין אִם לֹא, קִטּוֹן אִי אֶתְהָ צְרִיד לְחַזֵּר אַחֲרָיו, בְּיָדוּעַ שְׁאִין לוֹ גּוֹאֵל. אִיתִיבִיהָ אַבְיִי, (וּיְקָרָא יט, כ) אִישׁ, אִין לִי אֶלָּא אִישׁ, בְּוֹ תִּשְׁעָ שְׁנַיִם וְיוֹם אַחַד, לְבִיָּאָה מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמַר "וְאִישׁ". אָמַר לִיהָ יֵשׁ לוֹ וְאִיָּהּ מִזְרַעַת, כְּתִבוּאָה שְׁלֵא הִבִּיא שְׁלִישׁ דְּמִי.

וְכִי יָזַד, לְמָה נֶאֱמַר, לְפִי שְׁנַאֲמַר "וְאִישׁ כִּי יָכָה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם" יָכוֹל בֵּין הַמִּזִּיד וְהַשׁוֹגֵג וְאַחֲרֵיהֶם וְהַרְוּפָא שְׁהֵמִית וּמִכָּה בְּרִשׁוּת בֵּית דִּין וְהַרְוּדָה בְּבִנּוּ וּבִתְלִמִּידוּ בְּמִשְׁמַע, תִּלְמוּד לֹמַר וְכִי יָזַד, לְהוֹצִיא אֶת הַשׁוֹגֵג, אִישׁ, לְהוֹצִיא אֶת הַקִּטּוֹן, רַעְהוּ לְהוֹצִיא אֶת הָאַחֲרִים. אֶסִּי בְּוֹ (עֵקֶב) [עֵקֶב] אֹמַר, קִדָּם מִתֵּן תוֹרָה הֵינּוּ מִזְהָרִין עַל שְׁפִיכוֹת דְּמַיִם. אַחַר מִתֵּן תוֹרָה, תַּחַת שְׁהַחֲמָרוּ, הַקְּלוּ. בְּאַמְתָּ אָמְרוּ, פְּטוּר מִדִּינֵי בֶּשֶׁר וְדָם, וְדִינוֹ מִסוּר לְשָׁמַיִם. לְהַרְגוּ בְּעַרְמָה, לְהוֹצִיא חַרֵּשׁ שׁוֹטָה וְקִטּוֹן, שְׁאִינָן מְעַרְיָמִין, וְלְהוֹצִיא רוּפָא שְׁהֵמִית וְהַמְּכָה בְּרִשׁוּת בֵּית דִּין וְהַרְוּדָה בְּבִנּוּ וּבִתְלִמִּידוּ, אֵף עַל פִּי שְׁהוּ מִזִּידוּן, אֲבָל אֵינָן מְעַרְיָמִין.

רמז שכו אָמַר עוּלָא, מִנִּין לְהַתְּרָאָה מִן הַתּוֹרָה, דְּכִתִּיב (וּיְקָרָא כ, יז) "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת אַחֲתוֹ בֵּת אָבִיו אוֹ בֵּת אָמּוֹ וְרָאָה אֶת עֶרְוַתָּהּ", וְכִי בְּרָאָהּ תִּלְגָּא מִלְתָּא, אֶלָּא עַד שְׁיִרְאוּהוּ טַעְמוֹ שֶׁל דְּבַר, אִם אֵינוֹ עֲנִין לְכַרְתִּי, תִּנְהוּ עֲנִין לְמִלְקוֹת. דְּבִי חִזְקִיָּה תִּנָּא, וְכִי יָזַד אִישׁ עַל רַעְהוּ לְהַרְגוּ בְּעַרְמָה, שְׁהַתְּרוּ בּוֹ וְעַדִּין הוּא מִזִּיד. דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל תִּנָּא, "הַמְּצָאִים אֶתוֹ מְקַשְׁשׁ עֲצִים", שְׁהַתְּרוּ בּוֹ וְעַדִּין הוּא מְקוֹשֵׁשׁ. דְּבִי רַבִּי תִּנָּא, (דְּבָרִים כב, כד) "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא צָעֲקָה בְּעִיר". עַל עֶסְקִי דְּבִוּר. וְצְרִיכָא, דְּאִי כְּתִב רַחֲמֵנָא בְּאַחֲתוֹ, הִוָּה אָמִינָא חֲיִיבִי מִלְּקִיּוֹת, אִין, חֲיִיבִי מִיתוֹת בֵּית דִּין לָא, כְּתִב רַחֲמֵנָא וְכִי יָזַד, וְאִי כְּתִב רַחֲמֵנָא וְכִי יָזַד, הִוָּה אָמִינָא הֲנִי מְלִי בְּסִיף, דְּקִיל, אֲבָל סְקִילָה, דְּחַמִּיר, אִימָא לָא, צְרִיכָא. תַּרְתֵּי בְּנִסְקָלִים, לְמָה לִי לְרַבִּי שְׁמַעוֹן, לְאַתּוּיִי נְשָׂרְפִים, לְרַבָּנּוּ, מִלְתָּא דְּאַתֵּיא בְּקַל וְחַמֵּר טָרַח וְכְתִב לָהּ קָרָא.

מַעַם מִזְבְּחֵי תִּקְחָנוּ לְמוֹת, מִגִּיד שְׁמִבְטָלִין עֲבֹדָה מִיָּדוּ, וְיוֹצֵא לִיהֲרַג. מַעַם מִזְבְּחֵי תִּקְחָנוּ לְמוֹת, בָּא הַכְּתוּב לְלַמֵּד עַל הַרְצִיחָה שְׁתַּדְּחָה אֶת הָעֲבֹדָה, שְׁהִיָּה בְּדִין, וּמָה

אם שבת, שעבדה דוחתה, אין רציחה דוחה אותה, עבדה, שהיא דוחה את השבת, אינו דין שלא תהא רציחה דוחתה, תלמוד לומר מעם מזבחי, בא הכתוב ללמד על הרציחה שתדחה את העבדה. ותהא רציחה דוחה את השבת מקל וחמר, ומה אם עבדה, שהיא דוחה את השבת, הרי רציחה דוחה אותה, שבת שעבדה דוחתה אינו דין שתהא רציחה דוחתה. לא, אם אמרת בעבדה, שקבורת מת מצוה דוחתה, לפיכך רציחה דוחתה, תאמר בשבת, שאין קבורת מת מצוה דוחתה, לפיכך לא תהא רציחה דוחה אותה. אמר תלמיד אחד מתלמידי רבי ישמעאל, הרי הוא אומר (להלן לה, ג) "לא תבערוי וגו'". והלא שרפה היתה בפלל, ויצאה ללמד, מה שרפה מיחדת, שהיא אחת ממיתות בית דין ואינה דוחה את השבת, אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו שבת. ותהא קבורת מת מצוה דוחה את השבת, והדין נותן, ומה אם עבדה, שהיא דוחה את השבת, קבורת מת מצוה דוחתה, שבת, שעבדה דוחתה, דין הוא שתהא קבורת מת מצוה דוחתה. לא, אם אמרת בעבדה, שרציחה דוחתה, לפיכך קבורת מת מצוה דוחתה תאמר בשבת שאין רציחה דוחתה לפיכך לא תהא קבורת מת מצוה דוחתה, לכך נאמר "לא תלין נבלתו על העץ", ביום שנהרג בו יקבר.

רציחה דוחה את העבדה, ואין פקוח נפש דוחה את העבדה. שהיה בדין, ומה שבת, שאין רציחה דוחה אותה, פקוח נפש דוחה את השבת, עבדה, שרציחה דוחה אותה, אינו דין שיהא פקוח נפש דוחה את העבדה. תלמוד לומר, מעם מזבחי תקחנו למות, בא הכתוב ללמד על העבדה, שאין פקוח נפש דוחה את העבדה. רבי שמעון בן מנסיא אומר, ויהא פקוח נפש דוחה את השבת, והדין נותן, אם רציחה, שהיא דוחה את העבדה, עבדה דוחה את השבת, פקוח נפש, שהיא דוחה את העבדה, לא כל שכן.

מעם מזבחי תקחנו למות, למות ולא לדון ולא ללקות ולא לגלות.

מעם מזבחי תקחנו למות, נמצינו למדים ששנהדרין בצד המזבח. ואף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר, שנאמר (מ"א ב, כח) "וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח".

אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן, ותהא קבורת מת מצוה דוחה את השבת מקל וחמר, ומה עבדה, שדוחה את השבת, קבורת מת מצוה דוחה אותה, (במדבר ו, ז) מ"ולאחיתו", לאחיתו הוא דאינו מטמא אכל מטמא הוא למת מצוה, שבת שנדחית מפני עבדה אינו דין שתהא מת מצוה דוחה אותה. אמר ליה, רציחה תוכיח, שדוחה את העבדה ואינה דוחה שבת. רציחה גופה תדחה שבת מקל וחמר, ומה עבדה, שדוחה את השבת, רציחה דוחה אותה, שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות, שבת, שנדחית מפני עבדה, אינו דין שתהא רציחה דוחה אותה.

אמר רבא, כבר פסקה תנא דבי רבי ישמעאל, (להלן לה, ג) "לא תבערו אש" וגו'. אמר אביי, השתא דאמרת אין רציחה דוחה את השבת, אין רציחה דוחה את העבדה, מקל וחמר, ומה שבת, שנדחת מפני עבדה, אין רציחה דוחה אותה, עבדה, שהיא דוחה את השבת אינו דין שלא תהא רציחה דוחה אותה. אלא הכתיב מעם מזבחי ההוא לקרבן יחיד, דלא דחי שבת. אמר רבא, אי הכי, לא תהא רציחה דוחה קרבן יחיד, מקל וחמר, ומה יום טוב, שנדחה מפני קרבן יחיד, אין רציחה דוחה אותה, קרבן יחיד, שדוחה את יום טוב, אינו דין שלא תהא רציחה דוחה אותה, הניחא למאן דאמר נדרים ונדבות אין קרבין ביום טוב, אלא למאן דאמר קרבין מאי איפא למימר, אלא אמר רבא, לא מבעיא למאן דאמר קרבין, דהא לא מתקנים מעם מזבחי כלל, אלא אפלו למאן דאמר אין קרבין, כתיב מעם מזבחי, מזבחי המיוחד לי, ומאי ניהו, תמיד, ואמר רחמנא תקחננו למות.

רמז שכז וכבר היו רבי ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יוסי הגלילי מהלכין בדרדך, והיה לוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהו. נשאלה שאלה זו בפניהם, מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת. נענה רבי ישמעאל ואמר, "אם במחותרת ימצא הגנב והכה ומת", ומה זה, שספק על ממון בא ספק על נפשות בא ושפיות דמים מטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל, נתן רשות להצילו בנפשו, קל וחמר לפקוח נפש שדוחה את השבת. נענה רבי עקיבא ואמר. מעם מזבחי תקחננו למות, מעם מזבחי ולא מעל מזבחי, ולא שנו אלא להמית אבל להחיות אפלו מעל מזבחי, (וזה) [וימה זה] ספק אם יש ממש בדרביו, ועבדה דוחה את השבת, קל וחמר לפקוח נפש דוחה את השבת. נענה רבי אלעזר ואמר, ומה מילה, שהיא תקון אחד מאבריו של אדם, דוחה את השבת, קל וחמר לכל גופו שדוחה את השבת. רבי יוסי הגלילי אומר, (להלן לא, יג) "אף את שבתתי תשמרו", יכול לכל, תלמוד לומר, "אף", חלק. רבי יונתן בן יוסף אומר, "כי קדש היא לכם", היא מסורה בידכם, ואין אתם מסורים בידה. רבי שמעון בן מנסיא אומר, (שם, טז) "לעשות את השבת לדתיתכם", אמרה תורה, חלל עליו שבת אחת כדי שישמר שבתות הרבה. אמר רב יהודה אמר שמואל, אי הנאי התם הוה אמינא מלתא דעדפא מפלהו, (ויקרא יח, ה) "אשר יעשה אתם האדם וחי בהם", ולא שימות בהם. אמר רבא, לכהו אית להו פרקא, בר מדרב יהודה אמר שמואל, דלית ליה פרקא. דרבי ישמעאל, דלמא כדרבה, דאמר רבה, מאי טעמא דמחותרת, חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו, והאי מידע ידע דקאים לאפה, ואמר אי קאי לאפאי קטילנא ליה, והתורה אמרה אם בא להרגד השפס להרגו, ואשכחו ודאי, ספק מנלו. דרבי עקיבא, דלמא כאביי, דאמר אביי, מסרינן ליה זוג דרבנן לידע אם יש ממש בדרביו מייתנין ליה, ואי לא לא מייתנין ליה. ולכהו אשכחו ודאי, ספק מנלו.

וְדַשְׁמוּאֵל וְדָאֵי לִית לִיה פְּרָכָא. הֵינּוּ דְאָמְרֵי אֵינְשֵׁי, טְבָא חֲדָא פִּלְפְּלָא חֲרִיפְתָּא מִמְּלֵא צָנָא דְקָרָא.

טו וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמֵת, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "עֵינַי תַּחַת עֵינֶיךָ" וְהָרִי הַכְּתוּב מוֹצִיא אוֹ מִכְּלָלוֹ לְהַחְמִיר עָלָיו שֶׁיְהִי בְּמִיתָה, לְכַדְּ נֶאֱמָרָה פְּרָשָׁה זוֹ. וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ, אֵין לִי אֶלָּא אָבִיו וְאִמּוֹ, אָבִיו שֶׁלֹּא אִמּוֹ, אִמּוֹ שֶׁלֹּא אָבִיו, מִנֵּינִי. הָרִי אֶתְּהָ דָן, הוֹאִיל וְהַמִּכָּה חַיֵּב וְהַמְקַלֵּל חַיֵּב, מֵהַ מְקַלֵּל, אֶחָד אֶחָד בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ, אִף הַמִּכָּה חַיֵּב אֶחָד אֶחָד בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ. לֹא, אִם אֶמְרֵת בְּמִקְלָל, שֶׁהוּא חַיֵּב עַל הַמִּתִּים פְּחִיִּים, לְפִיכֵד הוּא חַיֵּב עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ, תֵּאמֵר בְּמִכָּה, שֶׁאֵינוֹ חַיֵּב עַל הַמִּתִּים פְּחִיִּים, לְפִיכֵד לֹא יְהִי חַיֵּב עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ. (שְׁאִינִי) תִּלְמוּד לֹמֵר [וְ]מִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ, אֶלָּא אֶפְלוּ אֶחָד אֶחָד מֵהֶם דְּבָרֵי רַבִּי יֵאשְׁיָהּ. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר, מִשְׁמַע שְׁנִיָּהֶם כְּאֶחָד, וּמִשְׁמַע אֶחָד אֶחָד בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ, עַד שֶׁיִּפְרֹט לָךְ הַכְּתוּב "יְחַדְּוּ". רַבִּי יֵצְחָק אוֹמֵר. וְכִי לֹא בָּאת אִמּוֹ אֶלָּא לְהַחְמִיר עָלָיו, אוֹ לְהַקֵּל עָלָיו, לֹא מִפְּנֵי שֶׁהַחֲמִיר בּוֹ הוֹקֵל בּוֹ (תִּלְמוּד לֹמֵר וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ).

[וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ], מִכָּה שֵׁישׁ בְּהַ חַבּוּרָה. אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מִכָּה שְׁאִין בְּהַ חַבּוּרָה, אֶמְרֵת, וּמֵה אִם מִדַּת נְזִיקִין מְרַבָּה, אֵינוֹ חַיֵּב עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה בְּהוֹ חַבּוּרָה, מִדַּת עוֹנְשֵׁין מְעֻטָּה, לֹא יְהִי חַיֵּב עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה בְּהוֹ חַבּוּרָה, הֵא מֵה תִּלְמוּד לֹמֵר מִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ, מִכָּה שֵׁישׁ בְּהַ חַבּוּרָה.

מוֹת יוֹמֵת. בְּחֻק. אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּאַחַת מִכָּל מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּתוֹרָה. אֶמְרֵת, זוֹ מִדָּה הָאֲמוּרָה בְּתוֹרָה, כָּל מִיתָה שֶׁנֶּאֱמָרָה בְּתוֹרָה סֵתֵם, אִי אֶתְהָ רִשְׁאֵי לְדַרְשָׁה לְהַחְמִיר עָלֶיהָ אֶלָּא לְהַקֵּל עָלֶיהָ, דְּבָרֵי רַבִּי יֵאשְׁיָהּ. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר, לֹא מִפְּנֵי שֶׁהִיא קֵלָה, אֶלָּא שֶׁנֶּאֱמָרָה סֵתֵם וְכָל מִיתָה הָאֲמוּרָה סֵתֵם הָרִי זוֹ בְּחֻק. רַבִּי אוֹמֵר, כִּמִּיתָה הָאֲמוּרָה בִּיַּדֵּי שְׁמַיִם, מֵהַ מִיתָה הָאֲמוּרָה בִּיַּדֵּי שְׁמַיִם מִיתָה שְׁאִין בְּהַ רִשְׁם, אִף מִיתָה הָאֲמוּרָה כָּאֵן, מִיתָה שְׁאִין בְּהַ רִשְׁם. מִכָּאֵן אֶמְרוּ, מִיתַת חֻק, הִיוּ מְשַׁקְעִין אוֹתוֹ בְּזָבֵל עַד אַרְבָּבוֹתָיו, וְנוֹתְנִין סוּדְרִין קָשִׁין בְּתוֹדֵי הַרְפִּין, וְכוּרְדֵּי עַל צְנֹאֵרוֹ, זֶה מוֹשֵׁד לְהֵלֶן וְזֶה מוֹשֵׁד לְהֵלֶן עַד שֶׁנִּפְשׁוּ יוֹצְאָה, זֶה סוּדֵר הַחֻק. עֲנֵשׁ שְׁמַעֲנּוּ, אֲזַהְרָה לֹא שְׁמַעֲנּוּ, תִּלְמוּד לֹמֵר (דְּבָרִים כה, ג) "אֲרַבְּעִים יִכְּנוּ לֹא יִסִּיף", וְהָרִי דְּבָרִים קֵל וְחֹמֵר, וּמֵה אִם מִי שֶׁהוּא מְצַוֶּה לְהַכּוֹת, הָרִי הוּא מְזַהֵר שֶׁלֹּא לְהַכּוֹת, מִי שֶׁהוּא מְצַוֶּה שֶׁלֹּא לְהַכּוֹת, דִּין הוּא שֶׁיְהִי מְזַהֵר שֶׁלֹּא לְהַכּוֹת.

רמז שכה וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמֵת, בְּחֻק. אֵימָא עַד דְּקִטִּיל לִיה מִיִּקְטִיל, לֹא סִלְקָא דְעֵתְדָךְ, קִטִּיל אַחַר בְּסִיף, קִטִּיל אָבִיו בְּחֻק. הֵנִיחָא לְמֵאן דְּאָמַר חֻק קֵל, אֶלָּא לְמֵאן דְּאָמַר חֻק חֲמוּר מֵאֵי אֵיכָּא לְמִימֵר, אֶלָּא מִדְּכֻתִּיב (לְעִיל פִּסּוּק יד) "מִכָּה אִישׁ וְיָמֵת" וְכֻתִּיב (בְּמִדְבַר לה, טז) "הִכְהוּ וְיָמֵת" שְׁמַע מִיָּנָה כָּל הֵיכָא דְּכֻתִּיב הַכָּא סֵתֵם, הַכָּא גְרִידְתָּא דְּלֵאוּ מִיתָה הוּא. וְאֵימָא, אִף עַל גַּב דְּלֵא עֲבִיד

חבורה, אַלְמָה תִּנּוּ וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ, אֵינּוּ חַיֵּב עַד שְׁיַעֲשֶׂה בְּהוֹן חֲבוּרָה. אָמַר קָרָא "וּמִכָּה נִפְשׁ בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה", אִם אֵינּוּ עֲנִין לְנֶפֶשׁ בְּהֵמָה, דְּהָא אִם הִפְיֵשָׁה בְּאַבְנִים חַיֵּב אִף עַל גַּב דְּלָא עֶבִיד חֲבוּרָה, תִּנְהוּ (לְעִנּוּ נֶפֶשׁ) [עֲנִין לְנֶפֶשׁ] אָדָם. וְהִיקָשָׁא לָמָּה לִי, (ע"י שם, יז יח) "מִכָּה נִפְשׁ אָדָם וּמִכָּה בְּהֵמָה", מַה מִּכָּה בְּהֵמָה לְרִפּוּאָה פְּטוּר, אִף מִכָּה אָדָם לְרִפּוּאָה פְּטוּר, דְּאִיבְעִינָא לָן, בְּן, מַהוּ שְׂיָקִיז דָּם לְאָבִיו, רַב מִתְּנָה אָמַר, "וְאֶהְבֶּתְ לְרַעַד כְּמוֹד", רַב דִּימִי בַר חֲנִינָא אָמַר, "מִכָּה אָדָם, מִכָּה בְּהֵמָה" מַה מִּכָּה בְּהֵמָה לְרִפּוּאָה פְּטוּר, אִף מִכָּה אָדָם לְרִפּוּאָה פְּטוּר. רַב (פֶּפְא) לָא שְׂבִיק לִיה לְבָרִיה לְמִשְׁקַל לִיה סִילְוָא. מַר בְּרִיה (דְרַבְה) [דְרַבִּינָא] לָא שְׂבִיק לִיה לְבָרִיה לְמִיפְתַּח לִיה פְּוּתָא, אָמַר, דְלָמָּא חֲבִיל וְהוּנָא לִיה שְׂגַגְתָּ אִיסוּר. אִי הָכִי, אַחַר נְמִי אַחַר, שְׂגַגְתָּ לָאו, בְּנוֹ, שְׂגַגְתָּ חֲנִיק. וְהָא תִּנּוּ, מַחֲטָ שֶׁל יָד מִתֵּר לְטוֹל בְּה אֶת הַקּוֹץ, לְחוּשׁ דְלָמָּא חֲבִיל וְהוּנָא לִיה אִיסוּר סְקִילָה. הִתְם מְקַלְקַל הוּא, וְאַפְלוּ לְרַבִּי שְׂמַעוֹן דְאָמַר מְקַלְקַל בְּחֲבוּרָה חַיֵּב, כָּל מְלָאכָה שְׂאִינְה צְרִיכָה לְגוּפָה פְּטוּר עָלֶיהָ.

תִּנָּא דְבִי רַבִּי יִשְׁמַעְיָא, לְכַל אִין הֲבִין נַעֲשֶׂה שְׁלִיחַ לְאָבִיו לְהַפּוֹתוֹ וְלִקְלָלוֹ, חוּץ מִמִּסִּית וּמִדִּיחַ שְׁהָרִי אֶמְרָה תוֹרָה (דְבָרִים יג, ט) "לֹא תַחֲמַל עָלָיו וְלֹא תִכְסֶּה עָלָיו".

טז רמז שכט וְגַבֵּי אִישׁ וּמְכָרוֹ, לָמָּה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "כִּי יִמְצָא אִישׁ גֵּבִי נֶפֶשׁ מֵאֲחִיו" אִין לִי אֶלָּא עֵדִים עַל גְּנֵבָה, עֵדִים עַל מְכִירָה, מִנִּין, תְּלָמוּד לּוֹמֵר וְגַבֵּי אִישׁ וּמְכָרוֹ וְגוֹ'.

וְגַבֵּי אִישׁ, אִין לִי אֶלָּא אִישׁ שְׂגַבֵּי אֶת הָאִישׁ, גֵּבִי אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַקֶּטָן, מִנִּין. תְּלָמוּד לּוֹמֵר כִּי יִמְצָא אִישׁ גֵּבִי וְגוֹ', לְהַבִּיא אֶת שְׂגַבֵּי אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַקֶּטָן. הָאִשָּׁה שְׂגַבֵּי אֶת חֲבֵרְתָּהּ וְאֶת הַקֶּטָן, מִנִּין. תְּלָמוּד לּוֹמֵר (שם), וּמֵת הַגֵּבִי הַהוּא, מִכָּל מְקוֹם. וְגַבֵּי אִישׁ, אִף הַקֶּטָן בְּמִשְׁמַע, תְּלָמוּד לּוֹמֵר "וְכִי יִמְצָא אִישׁ גֵּבִי נֶפֶשׁ", לְהוֹצִיא אֶת הַקֶּטָן. "גֵּבִי נֶפֶשׁ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי אִף בְּן שְׂמוּנָה בְּמִשְׁמַע תְּלָמוּד לּוֹמֵר וְגַבֵּי אִישׁ, מַגִּיד שְׂאִינּוּ חַיֵּב עַד שְׂיִגְנֵב בְּן קִימָא. וּמְכָרוֹ, וְלֹא שְׂמַכְרַ חֲצִיו. וְנִמְצָא, אִין מְצִיאָה אֶלָּא בְּעֵדִים. בְּיָדוֹ, אִין בְּיָדוֹ בְּכָל מְקוֹם אֶלָּא רְשׁוּתוֹ, וְאִף עַל פִּי שְׂאִין רְאִיָּה לְדָבָר, זְכָר לְדָבָר, שְׂנַאֲמַר (בְּמַדְבַר כֹּא, כו) "וַיִּקַּח אֶת כָּל אֲרָצוֹ מִיָּדוֹ", וְאוֹמֵר (בְּרֵאשִׁית כד, י) "וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גִמְלִים" וְגוֹ'. מוֹת יוֹמָת, בְּחֲנִיק. אוֹ אֵינּוּ אֶלָּא אַחַת מִכָּל מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּתוֹרָה. מִיתָה שְׂאִין בְּה רֶשֶׁם. עֲנֵשׁ שְׂמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שְׂמַעְנוּ, תְּלָמוּד לּוֹמֵר כ "לֹא תִגְנֹב".

הַגֵּבִי נֶפֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל אֵינּוּ חַיֵּב, עַד שְׂיִכְנִיסֵנוּ לְרְשׁוּתוֹ. ר"י אוֹמֵר, עַד שְׂיִכְנִיסֵנוּ לְרְשׁוּתוֹ וְיִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ, שְׂנַאֲמַר (דְבָרִים כד, ז) "וְהִתְעַמַּר בּוֹ וּמְכָרוֹ". וְתִנָּא קָמָא לָא בְּעִי עֵמּוּר אָמַר רַב אַחָא בְּרִיה דְרַבָּא, עֵמּוּר פְּחוּת מְשׁוּה פְּרוּטָה, אִיכָּא בְּנִיָּהּ. בְּעִי רַבִּי יִרְמְיָה, גֵּבִי וּמְכָרוֹ יִשׁוּ, מַהוּ. בְּעִי רַב אֲשִׁי, מְכָר שְׂפָחָה לְעוֹבְרָה, מַהוּ. תְּפִיּוֹק

ליה דְלִיכָא עמור כָּלל, לָא צָרִיכָא, יָשׁוּן, דְזָגָא עֲלֵיהּ, שְפָחָה, דְאִוְקָמָה בְּאַפִּי זִיקָא,
דְרַךְ עמור בְּכַד אוּ אִין דְרַךְ עמור בְּכַד, תִּיקוּן.

רמוז של תנא, "כי ימצא איש גנב נפש" וגו', אחד הגונב את האיש, ואחד הגונב את האשה, ואחד גר, ואחד עבד משחרר, וקטן, חזב. גנבו ולא מכרו, מכרו ועדין ישנו ברשותו, פטור. מכרו לאביו או לאחיו או לאחד מן הקרובים, חזב. הגונב את העבדים, פטור. תני תנא קמיה דרב ששת, אמר ליה, אני שונה, רבי שמעון אומר, (שם) "מאחיו", עד שיוציאנו מרשות אחיו, ואת אמרת חזב, תני פטור. דסתם ספרי רבי שמעון. הגונב את בנו, רבי יוחנן בן ברוקה מחזב, וחכמים פוטרים. מאי טעמא דרבנן, דכתביב ונמצא בידו מות יומת, פרט למצוי. הלכך הני מקרי דרדקי ומתנן רבנן, כמצויין בידו דמי ופטירי. גנב מי שחציו עבד וחציו בן חורין, רבי יהודה מחזב, וחכמים פוטרים. רבי יהודה סבר, "מאחיו", לאפוקי עבדים, "בני ישראל", למעוטי מי שחציו עבד, הוי מעוט אחר מעוט, ואין מעוט אחר מעוט אלא לרבות. ורבנן, "מאחיו" למעוטי עבדים לא משמע להו, דהא אחיו במצות הוא, בני ישראל "מבני ישראל", חד למעוטי עבדים וחד למעוטי מי שחציו עבד.

ז (ויקרא כ, ט) "איש איש אשר יקלל את אביו", מה תלמוד לומר "איש איש", לרבות טומטום ואנדרוגינוס. "אשר יקלל את אביו", אין לי אלא אביו ואמו אביו שלא אמו, אמו שלא אביו, מנין. תלמוד לומר, "אביו קלל, אמו קלל", מכיל מקום, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר, משמע שניהן כאחד, ומשמע אחד אחד בפני עצמו, עד שיפרט להם הכתוב "יחדו". תנו רבנן, "אביו ואמו קלל", לאחר מיתה, שייכול, הואיל וחיב במכה וחיב במקלל וכו', ומה מכה שעשה בו שלא בעמך כבעמך וכו', אינו דין שלא חזב לאחר מיתה, תלמוד לומר "אביו ואמו קלל". הניחא לרבי יונתן, דמיתת ליה קרא "אביו ואמו", אלא לרבי יאשיה מאי איכא למימר וכו'. ואידך, מבעיא לרבות טומטום ואנדרוגינוס. ותפוק ליה מ"איש איש", דברה תורה כלשון בני אדם.

ומקלל אביו ואמו, למה נאמר, לפי שהוא אומר (ויקרא כ, ט) "כי איש איש אשר יקלל" אין לי אלא איש, אשה מנין, תלמוד לומר "ומקלל אביו ואמו". בשם המפרש. או אינו אלא בכינוי תלמוד לומר (שם כד, טז) "בנקבו שם (ה)" שאין תלמוד לומר אלא להביא את המקלל אביו ואמו שלא יהא חזב עד שיקללם בשם המפורש, דברי רבי אחא בר יאשיה. רבי חנניה בן אידי אומר, הואיל ואמרה תורה השבע ולא תשבע קלל ולא תקלל, מה השבע בשם אף לא תשבע בשם, מה מקלל בשם אף לא תקלל בשם.

מות יומת, בסקילה. או אינו אלא באחד מכל מיתות האמורה בתורה. הרי אפה דו, נאמר כאן (ויקרא כ, ט) "דמיו בו" ונאמר להלן "דמיהם בם", מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. עגש שמענו, אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר (להלן כב, כז) "אלהים לא תקלל", אם דין הוא אביד, הרי הוא בכלל "אלהים לא תקלל", אם נשיא הוא אביד, הרי הוא בכלל "ונשיא בעמך לא תאר", אינו לא דין ולא נשיא, הרי אפה דו בנן אב מבין שניהם, לא הרי דין פהרי נשיא, לא הרי נשיא פהרי דין, הצד השונה שבהן שהן בעמך ואפה מזוהר על קללתו, אף אביד שהוא בעמך ואפה מזוהר על קללתו. דין אפה מצוה על (המראתו) [הוראתו], נשיא אפה מצוה על המראתו, אף אני אביא אביד, שבעמך ואפה מצוה על קללתו. מה להצד השונה שבהן, שכן גדלתו גרמה להן, תלמוד לומר (ויקרא יט, יד) "לא תקלל חרש", באמלליו שבעמך הכתוב מדבר. מה לחרש שכן חרשותו גרמה לו, נשיא ודין יוכיחו. מה נשיא ודין שכן גדלתו וכו'. מה להצד השונה שבהן שכן משניו. אם כן לכתב או "אלהים וחרש" או "נשיא וחרש", "אלהים" למה לי, אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לאביו. הניחא למאן דאמר, "אלהים", חל, אלא למאן דאמר, "אלהים", קדש, מאי איכא למימר, דתנא וכו'. אלו דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אזהרה למברך את השם וכו'. בשלמא למאן דאמר, "אלהים", חל, גמר קדש מחל, אלא למאן דאמר, "אלהים", קדש, היכי גמיר חל מקדש, דלמא אקדש אזהר, אחל לא אזהר. אם כן לכתב "אלהים לא תקל" מאי "לא תקלל", שמע מינה תרתי.

יח רמז שלא וכי יריבו אנשים וגו', למה נאמר, לפי שהוא אומר (להלן פסוק כד) "עון תחת עון", אבל שבת ורפוי לא שמענו, תלמוד לומר וכי יריבו אנשים, אם יקום וגו', בא הכתוב ללמד בו דברים המחסרין בו.

וכי יריבו אנשים, אין לי אלא אנשים, נשים מנין, רבי ישמעאל אומר, הואיל וכל הנזיקין שבתורה סתם, ופירט להם הכתוב באחד מהן שעשה בו נשים כאנשים, אף פירט אני כל הנזיקין שבתורה לעשות בהן נשים כאנשים. רבי יאשיה אומר. "איש [אז] אשה", למה נאמר, לפי שהוא אומר (להלן פסוק לג) "וכי יפתח איש בור" אין לי אלא איש, אשה מנין, תלמוד לומר "איש או אשה" בא הכתוב והשונה את האשה לאיש בכל הנזיקין שבתורה. רבי יונתן אומר, אינו צריך, והלא כבר נאמר (להלן פסוק לד) "בעל הבור ישלם", (להלן כב, ה) "שלים ישלם המבוער את הבערה", הא מה תלמוד לומר "איש או אשה", לתלמודו הוא בא.

והכה איש וגו', לחייב על זה בפני עצמו, ועל זה בפני עצמו. באבן או באגרף, מגיד שאבן ואגרף סימני מיתה הן. אפה אומר לכך בא, או אינו בא אלא ללמד שאם הפהו באבן או באגרף יהא חייב, הא בכל דבר יהא פטור, תלמוד לומר "אם

בְּאֶבֶן, מְגִיד שְׂאִינוֹ חָיֵב עַד שְׂיִכְנֹנוּ בְּדָבָר שֶׁהָיָה בּוֹ כְּדֵי לְהַמִּית וְאֵל מְקוֹם שֶׁיְהִיָּה כְּדֵי לְהַמִּית. רַבֵּי נֶתָן אֹמֵר, הַקִּישׁ אֶבֶן לְאֶגְרֹף וְאֶגְרֹף לְאֶבֶן, מֵהָאֶבֶן שֶׁיְהִיָּה כְּדֵי לְהַמִּית, אֶף אֶגְרֹף שֶׁיְהִיָּה בּוֹ כְּדֵי לְהַמִּית, וַיִּמָּה אֶגְרֹף בְּיָדוֹעַ, אֶף אֶבֶן בְּיָדוֹעַ הֵא אִם נִתְעַרְבָה בְּאֶבְנִים אַחֲרוֹת הָרִי זֶה פְטוֹר.

וְלֹא יָמוּת וְנִפְל לְמִשְׁכָּב, מְגִיד שֶׁהִצְהִיבָה מְבִיָּאָה לְיָדֵי מֵיתָה. וְלֹא יָמוּת וְנִפְל לְמִשְׁכָּב, הֵא אִם הִפְהוּ מִכָּה שְׂיִישׁ בָּהּ כְּדֵי לְהַמִּית, הָרִי זֶה פְטוֹר מִן הַשְּׁבֵת וּמִן הַרְפוּי.

תִּנְיָא, וְהִפָּה אִישׁ אֶת רַעְהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרֹף, שְׂמַעוֹן הִתִּימְנִי אֹמֵר, מָה אֶגְרֹף מִיַּחַד שְׂמַסוֹר לְעַדִּים וְכוּ', פָּרֵט לְשִׁיזְתָּה אֶבֶן מִתַּחַת יָדוֹ שֶׁל עֲדִים. אָמַר לִיה רַבֵּי עֲקִיבָא, וְכִי בְּפָנֵי עַדִּים הִפְהוּ, שְׂיִוְדָעִין בְּמָה הִפְהוּ וְעַל מָה הִפְהוּ אִם עַל שׁוֹקוֹ אוֹ עַל צַפֵּר נִפְשׁוּ הִפְהוּ, דְּבָר אַחַר, הָרִי שֶׁדָּחַף אֶת חֲבָרוֹ מֵרֵאשׁ הַבֵּירָה וַיִּמָּת, הוֹלְכִין אֶצֶל בֵּירָה אוֹ בֵּירָה תִלְדָּ אֶצֶל בֵּית דִּין, דְּבָר אַחַר, נִפְלָה חוּזָר וּבְנָה אוֹתָהּ, אֶלָּא מֵהָאֶגְרֹף מִיַּחַד שְׂמַסוֹר לְעַדִּים, אֶף כֹּל דְּבָר שְׂמַסוֹר לְעַדִּים, פָּרֵט לְשִׁיזְתָּה אֶבֶן מִתַּחַת יָדוֹ שֶׁל מִכָּה, פְטוֹר.

ט אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ, שׁוֹמֵעַ אֲנִי בְּתוֹךְ הַבַּיִת, תִּלְמוּד ל״מֵר בַּחוּץ. אִי בַחוּץ, שׁוֹמֵעַ אֲנִי אֶפְלוּ מִתְנַוְנָה, תִּלְמוּד ל״מֵר אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעָנָתוֹ, עַל בְּרִיו. זֶה אֶחָד מִשְׁלָשָׁה דְבָרִים שֶׁהָיָה רַבֵּי יִשְׁמַעֵאל דּוֹרֵשׁ בְּתוֹרָה כְּמִין מִשָּׁל. פִּיּוּצָא בּוֹ (לֵהֲלוֹ כב, ב) "אִם זָרְחָה הַשְּׂמֶשׁ", וְכִי חָמָה זֹרְחַת עָלָיו בְּלִבָּד, וְהֵלֵא עַל כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ זֹרְחַת, אֶלָּא מֵהָ שְׂמֶשׁ שְׁלוֹם בְּעוֹלָם, אֶף זֶה, אִם יוֹדֵעַ שֶׁבְשָׁלוֹם הִלְךְ הֵימָנוּ וְהִרְגוּ, הָרִי זֶה חָיֵב. פִּיּוּצָא בּוֹ "וּפְרָשׁוּ הַשְּׂמֵלָה", מִחוּרִין אֶת הַדְּבָרִים כְּשִׂמְלָה.

הַמִּכָּה אֶת חֲבָרוֹ בֵּין בְּאֶבֶן בֵּין בְּאֶגְרֹף, וְאֶמְדוּהוּ לְמֵיתָה, וְהוֹקֵל מִמָּה שֶׁהָיָה, וְלֹאֲחַר מִכָּאן הַכְּבִיד וַיִּמָּת, חָיֵב. וְרַבֵּי נַחֲמִיָּה אָמַר, פְטוֹר. תִּנּוּ רַבָּנָן, אֶת זֶה דְרָשׁ רַבֵּי נַחֲמִיָּה, אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעָנָתוֹ וְנִקְהָה הַמִּכָּה, וְכִי תִעַלָּה עַל דְּעִתָּהּ שֶׁזֶה מְהִלְךְ בְּרַגְלָיו בְּשׁוֹק וְזֶה נִהְרָג. אֶלָּא זֶה שֶׁאֶמְדוּהוּ לְמֵיתָה, וְהוֹקֵל מִמָּה שֶׁהָיָה, וְלֹאֲחַר מִכָּאן הַכְּבִיד וַיִּמָּת, שֶׁהוּא פְטוֹר. וְרַבָּנָן, הָאִי וְנִקְהָה הַמִּכָּה מֵאִי דְרָשִׁי בֵּיה, מְלַמֵּד שְׁחוּבְשִׁין אוֹתוֹ. וְרַבֵּי נַחֲמִיָּה, חֲבִישָׁה מִנָּא לִיה, יְלִיף מִמְקוֹשֶׁשׁ. וְרַבָּנָן, מְקוֹשֶׁשׁ בֵּר קִטְלָא הוּא, וּמִשָּׁה הוּא דְלֹא הָוָה יָדַע מֵאִי דִינִיָּה, לְאֶפּוֹקִי הָאִי דְלֹא יָדַעִין אִי בֵּר קִטְלָא הוּא. וְרַבֵּי נַחֲמִיָּה, יְלִיף מִמְגִּדָּף, דְלֹא הָוָה יָדַע דְּבָר קִטְלָא הוּא וְחֲבִשוּהוּ. וְרַבָּנָן, מְגִדָּף הוֹרְאָתָה שְׁעָה הֵיטָה, כְּדִתְנִיָּא, יוֹדֵעַ הָיָה מִשָּׁה רַבָּנָן שֶׁהַמְקוֹשֶׁשׁ בְּמֵיתָה, שְׁנַאָמַר (לֵהֲלוֹ לא, יד) "מִחֲלָלִיָּה מוֹת יוֹמָת", אֲבָל לֹא הָיָה יוֹדֵעַ בְּאִיזוֹ מֵיתָה הוּא נִהְרָג, שְׁנַאָמַר (במדבר טו, לד) "כִּי לֹא פָרַשׁ מֵהָ יַעֲשֶׂה לוֹ", אֲבָל מְגִדָּף לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "לְפָרֵשׁ", שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ מִשָּׁה רַבָּנָן אִם בֵּן מֵיתָה הוּא כֹּל

עקר אם לאו. בשלמא לרבי נחמיה, היינו דכתביב תרי אומדני, חד אמדוהו למיתה וחד אמדוהו למיתה והקל, אלא לרבנן וכו'. ורבי נחמיה, אמדוהו לחיים ומת לא צריכא קרא, שהרי יצא מבית דין זכאי.

ונקה המכה, מן המיתה. שומע אני מן השבת ומן הרפוי, תלמוד לומר רק שבתו יתן ורפא ורפא, חוץ ממה שנותנין לו דמי אבריו, נותנין לו דמי שבתו. רק שבתו יתן, שומע אני לעולם, תלמוד לומר ורפא ורפא, מה רפוי מחמת מכה, אף שבת מחמת מכה. או פשם שלא חלק מכלל רפוי, כד לא נחלק מכלל השבת, שפשם שהוא זקוק לרפאות את זה, כד נותנין שבת לזה, תלמוד לומר רק שבתו יתן, מגיד שחלוק מכלל השבת. ורפא ורפא, נתרפא ותרפא, ואפלו ארבעה וחמשה פעמים, חייב לרפאותו, תלמוד לומר ורפא ורפא. עלו צמחים סביבות המכה, אם מחמת המכה, חייב, שלא מחמת המכה, פטור, וכשארמרה תורה שבתו יתן ורפא ורפא, מה שבת מחמת המכה, אף רפוי מחמת המכה. דבר אחר, בא הכתוב ללמד דרך ארץ מן התורה, רק שבתו יתן ורפא ורפא.

רמז שלב תנו רבנן, הרי שעבר על דברי רופא, ואכל דבש וכל מיני מתיקה והן קשין למכה, והעלתה מפתו גרוגותני, יכול יהא חייב לרפאותו. תלמוד לומר רק. מאי גרוגותני, נאתא כרביתא תנו רבנן, מנין שאם עלו בו צמחין מחמת המכה ונסתרה המכה, שחייב לרפאותו וחייב לתן לו דמי שבתו. תלמוד לומר רק שבתו יתן ורפא ורפא. יכול אף שלא מחמת המכה, תלמוד לומר רק. רבי יוסי ברבי יהודה אומר, אף מחמת המכה, שניאמר רק. איכא דאמרי, אף מחמת המכה, פטור לגמרי קאמר. ואי תימא, אף מחמת מכה, פטור משבת וחייב ברפוי. תנא, וכלן משתלמין במקום נזק. מנא הני מלי, אמר רב פפא משמה דרבא, אמר קרא ורפא ורפא, לתן רפואה במקום נזק. האי מבעיא ליה לכדתנא דבי רבי ישמעאל, ורפא ורפא, מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות אם כן לכתב קרא ורפא ורפא. (אי נמי) [אפתי מבעיא] לכדתמרון למיתני ביה קרא ברפוי. לכתב או רפא ורפא (וכו'), מאי ורפא, שמע מינה לתן רפואה במקום נזק.

רמז שלג רב זביד משמה דרבא אמר, אמר קרא (להלן פסוק כה) "פצע תחת פצע", לתן צער במקום נזק. הא מבעיא ליה לרבנות שויג כמיזיד ואנס כרצון. אם כן לכתב "פצע בפצע", מאי "פצע תחת פצע", שמע מינה תרתי. צער במקום נזק היכי משפחת לה, כמה אדם רוצה לתן לקטע ידו המכתבת למלכות בין סם לסוף.

כ-כא רמז שלד וכי יפה איש את עבדו, אף עבדו ואמתו היו בכלל ולעיל פסוק (ד) "ומכה איש ומת", והכתוב הוציא מכללו להקל עליו, שיהא נדון ביום או יומים, לכד נאמר פרשה זו. וכי יפה איש, אין לי אלא איש, אשה מנין, הנה רבי

ישמעאל אומר וכו', רבי לאשיה אומר וכו', רבי יונתן אומר, את עבדו או את אמתו, לחיב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. רבי אליעזר אומר, בכנעני הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא בעברי. תלמוד לומר "מהם תקנו עבד ואמה", מה עבד שגודלו וקוטנו עבד, אף אמה שגודלה וקוטנה אמה, יצא עבד עברי שאף על פי שגודלו עבד אבל אין קוטנו עבד, יצא אמה העבריה אף על פי שקוטנה אמה אבל אין גודלה אמה. אמר רבי יצחק, שומע אני, אף עבד של שני שתפין ועבד שחציו עבד וחציו בן חורין במשמע, תלמוד לומר עבדו ואמתו. מה עבדו שפלו שלו, אף אמתו שפלה שלו, יצא עבד של שני שתפין ועבד שחציו עבד וחציו בן חורין, שאין פלו שלו. רבי ישמעאל אומר, בכנעני הכתוב מדבר. או אינו אלא בעברי, תלמוד לומר לא יקם כי כספו הוא, מה כספו שקנינו קנינו עולם ורשות קנינו גמורה לו, יצא עברי אף על פי שרשות גמורה לו אבל אין קנינו קנינו עולם, יצא עבד של שני שתפין ועבד שחציו עבד וחציו בן חורין אף על פי שקנינו קנינו עולם אבל רשותו אינה גמורה לו.

בשבט, שומע אני, בין שיש בו כדי להמית בין שאין בו כדי להמית. תלמוד לומר (במדבר לה, יח) "או בכלי עץ יד אשר ימות", מגיד שאין חיב עד שיפנו בדבר שיש בו כדי להמית ואף מקום שהוא כדי להמית. עד שלא יאמר יש לי בדין, ומה אם ישאל שהחמר בו, שאינו ביום או יומים, אינו חיב עד שיפנו בדבר שיש בו כדי להמית ואף מקום שהוא כדי להמית, כנעני שהוקל בו, שיש בו ביום או יומים, אינו דין שלא יהא חיב עד שיפנו בדבר שיש בו כדי להמית ואף מקום שהוא כדי להמית. אם אמרת בן ענשת מן הדין, לכך נאמר בשבט, שאין עונשין מן הדין. רבי אומר, בשבט, למה נאמר, עד שלא יאמר יש לי בדין, אם ישאל שהחמר וכו', ומה תלמוד לומר בשבט, אלא מפנה להקיש לדין גזרה שנה, נאמר כאן בשבט ונאמר להלן ("שבט") ["השבט"], מה "שבט" שנאמר להלן, להוציא את הלקוח ושל שתפין, אף שבט שנאמר כאן, להוציא את הלקוח ושל שתפין.

ומת תחת דו, שתהא מפתו ומיתתו ברשותו, הא אם הפהו ומכרו לאחר ומת, הרי זה פטור, נקם ינקם, מיתה. אתה אומר מיתה, או אינו אלא ממון, הרי רבי נתן אומר, נאמר כאן נקימה ונאמר להלן נקימה (ויקרא כו, כה) "והבאתי עליכם חרב" וגו', מה להלן בחרב אף כאן בחרב רבי עקיבא אומר, נאמר כאן נקימה, ונאמר להלן (במדבר לא, ב) "נקם נקמת בני ישראל", מה להלן בחרב, אף כאן בחרב, מה להלן בבית דין, אף כאן בבית דין.

רמוז שלה תנא, נקם ינקם, נקימה זו איני יודע מה היא. כשהוא אומר "והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית" וגו'. ואימא דבריז ליה מיברז, (דברים יג, טז) "לפי חרב" כתיב. ואימא דעביד ליה גיסטרא, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה, אמר קרא (ויקרא יט, יח) "ואהבת לרעך כמוך", ברר לו מיתה יפה. אשפחו

בר חורין דקטל עבד, עבדא דקטל בר חורין, מנלן, לאו קל וחמר קטל עבד בסיוף, בר חורין בחנק. הניחא למאן דאמר חנק קל, אלא למאן דאמר חנק חמור מאי איכא למימר. נפקא ליה מדתנן, (דברים כא, ט) "ואתה תבער הדם הנקי", הקשו שופכי דמים לעגלה ערופה, מה להלן בסיוף ומן הצואה, אף כן בסיוף ובצואה. אי מה להלן בקופיץ וממול ערף, אף כן בקופיץ וממול ערף. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבונה, "ואהבת לרעך כמוך", ברר לו מיתה יפה.

אף אם יום או יומים, שומע אני כמשמעו, תלמוד לומר אף אם יום. כיצד יתקיימו שני כתובין, או יום שהוא כיומים ויומים שהוא כיום, הא כיצד, מעת לעת. רבי יוסי הגלילי אומר, שומע אני כמשמעו, תלמוד לומר, אף, חלק. לא יקם וגו', זה הוא שהיה רבי ישמעאל אומר, בכנעני הכתוב מדבר. רבי שמעון בן יוחאי אומר, למה נאמר, עד שלא יאמר, יש לי בדין, הואיל ושורו במיתה על עבדו ועל אמתו, ושור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו, והוא במיתה על עבדו ועל אמתו, ואחר במיתה על עבדו ועל אמתו, אם למדת שלא חלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו, לא נחלק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו, תלמוד לומר לא יקם כי כספו הוא, מגיד הכתוב, אף על פי שלא חלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו חלק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו, הא מה תלמוד לומר, לא יקם כי כספו הוא וכו'.

תניא, המוכר עבדו לאחר, ופסק עמו על מנת שישמשנו שלשים יום, רבי מאיר אומר, ראשון ישנו בדין יום או יומים, מפני שהוא תחתיו. שני אינו בדין יום או יומים, מפני שאינו תחתיו. קסבר, קננו פרות כקננו הגוף דמי. רבי יהודה אומר, שני ישנו בדין יום או יומים, מפני שהוא כספו. ראשון אינו בדין יום או יומים, לפי שאינו כספו. קסבר, קננו פרות לאו כקננו הגוף דמי. רבי יוסי אומר, שניהן ישנו בדין יום או יומים, זה מפני שהוא תחתיו, וזה מפני שהוא כספו. מספקא ליה אי קננו פרות כקננו הגוף דמי או לא, וספק נפשות להקל. רבי אלעזר אומר, שניהן אינן בדין יום או יומים, זה לפי שאינו כספו, וזה מפני שאינו תחתיו. מאי טעמא דרבי אלעזר, כי כספו הוא, כספו המיוחד לו. מאן תנא להא דתנו רבנן, מי שחציו עבד וחציו בן חורין וכו' עבד של שני שתפין אין יוצאין בראשי אברים, כמאן, כרבי אלעזר, לאו אמר רבי אלעזר כספו המיוחד לו, הכא נמי עבדו המיוחד לו.

כב- כג וכי ינצו אנשים, למה נאמרה פרה זו, לפי שהוא אומר וכי ינצו וגו', לא שמענו אלא על המתפונן להכות את שונאו והכהו, שהוא במיתה, אבל המתפונן להכות את שונאו והכה את אוהבו לא שמענו. תלמוד לומר וכי ינצו אנשים ואם אסון יהיה וגו', בא הכתוב ללמד, המתפונן להכות את שונאו והכה את אוהבו,

שְׁהוּא בְּמִיתָהּ, לְכֹד נֶאֱמַר פֶּרֶשֶׁה זֹ. רַבִּי אוֹמֵר, אֵף הַמִּתְכַּוֵּן לְהַכּוֹת וְהַכָּה, דִּין הוּא שְׁהוּא פֶּטוּר, אֲבָל בָּא הַכְּתוּב לְלַמְּדֵךְ, שְׁחַבְּלַת אִשָּׁה, לְבַעֲלָהּ, וְדָמֵי וְלָדוֹת, לְבַעַל, וְכָל הַמִּתְחַיֵּב בְּמִיתָהּ פֶּטוּר מִן הַתְּשֻׁלוּמִין. רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר, אֵף הַמִּתְכַּוֵּן לְהַכּוֹת וְהַכָּה, פֶּטוּר, עַד שְׂיֵאמֵר לְאִישׁ פְּלוֹנִי אֲנִי מִכָּה, תִּלְמוּד לּוֹמֵר (דְּבָרִים יט, יא) "וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו" וְגו', וּמָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים, לְפִי שְׁהוּא אוֹמֵר "וְאִישׁ כִּי יִכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם" שׁוֹמֵעַ אֲנִי אֵף בֶּן שְׂמוֹנָה בְּמִשְׁמַע, תִּלְמוּד לּוֹמֵר וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים, מִגִּיד שְׂאִינוֹ חָיִב עַד שְׂיִכָּה בֶּן קִיָּמָא. וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים, אִין לִי אֵלָא אֲנָשִׁים, נָשִׁים מִנֵּין, הִזָּה רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר כּוּ. רַבִּי יֵאֱשִׁיָּה אוֹמֵר כּוּ. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר כּוּ.

תִּנְיָא, רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר, רוֹדֵף שְׁהִיָּה רוֹדֵף אַחַר (אֲבִיו) [חֲבֵרוֹ] לְהַרְגוֹ, וְיָכוֹל לְהַצִּילוֹ בְּאֶחָד מֵאַבְרָיו וְלֹא הִצִּיל, נִהְרַג עָלָיו, דְּכֹתִיב וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים, וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּמִצְוֹת שְׁבַמִּיתָהּ הַכְּתוּב מְדַבֵּר, וְכֹתִיב וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה וְנִתְּתָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ, וְאֶפְלוּ הַכִּי אָמַר רַחֲמָנָא וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עֲנוּשׁ יַעֲנֵשׁ, אִי אֲמַרְתָּ בְּשִׁלְמָא יָכוֹל לְהַצִּיל בְּאֶחָד מֵאַבְרָיו לֹא נָתַן לְהַצִּילוֹ בְּנִפְשׁוֹ, הֵינְנוּ דְּמִשְׁפַּחַת לָהּ דְּיַעֲנֵשׁ, כְּגוֹן דְּיָכוֹל לְהַצִּיל בְּאֶחָד מֵאַבְרָיו, אֵלָא אִי אֲמַרְתָּ יָכוֹל לְהַצִּילוֹ בְּאֶחָד מֵאַבְרָיו נְמִי נָתַן לְהַצִּילוֹ בְּנִפְשׁוֹ, אֲמַאי יַעֲנֵשׁ.

בְּשִׁלְמָא לְרַבָּנָן דְּאֲמַרֵּי נִתְכַּוֵּן לְהַרְגַּת אֶת זֶה וְהַרְגַּת אֶת זֶה חָיִב, הֵינְנוּ דְּכֹתִיב וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּמִצְוֹת שְׁבַמִּיתָהּ הַכְּתוּב מְדַבֵּר, דְּכֹתִיב וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה וְנִתְּתָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ, אֵלָא לְרַבִּי שְׂמַעוֹן מֵאִי עֲבִיד לִיה. מִבְּעֵינָא לִיה לְמַמּוֹן, כְּדַרְבֵּי, וְנִתְּתָה נֶפֶשׁ [תַּחַת נֶפֶשׁ], מַמּוֹן. אָמַר רַב אֲחָא, הָא דִּתְנָא דְּבִי חִזְקִיָּה מִפְּקָא מְדַרְבֵּי וּמְדַרְבָּנָן, דִּתְנָא דְּבִי חִזְקִיָּה (רֵאחַ וּיְקָרָא כַד, כֹּא) "מִכָּה אָדָם", "וּמִכָּה בְּהֵמָה", מַה מִכָּה בְּהֵמָה לֹא חֲלָקְתָּ בּוֹ וְכוּ', מֵאִי שְׂאִינוֹ מִתְכַּוֵּן, אִילִימָא שְׂאִינוֹ מִתְכַּוֵּן כָּלֵל, הֵינְנוּ שׁוֹגְגִי, אֵלָא שְׂאִינוֹ מִתְכַּוֵּן לָזָה [אֵלָא לָזָה], וְקִתְנֵי לְחִיבּוֹ מַמּוֹן אֵלָא לְפּוֹטְרוֹ מַמּוֹן, וְאִי בַר קִטְלָא הוּא לְמֵאִי אֲצִטְרִיד לְמִיפְטָרִיָּה מַמּוֹנָא, אֵלָא, לָאו שְׂמַע מִינָהּ לָאו בַר קִטְלָא הוּא וְלָאו בַר מַמּוֹנָא הוּא.

וְנִנְפוּ אִשָּׁה הֶרָה, אֲבָא חָנָן מְשׁוּם רַבִּי אֶלְיָעָזָר אוֹמֵר, מַה תִּלְמוּד לּוֹמֵר. לְפִי שְׁהוּא אוֹמֵר וְיִצְאוּ יְלָדֶיהָ הָא לְמַדְנּוּ שְׁהִיא הֶרָה, וּמָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר הֶרָה, אֵלָא אִם הַכָּה עַל רֵאשָׁה אוֹ עַל אֶחָד מֵאַבְרָיָה שׁוֹמֵעַ אֲנִי יְהֵא חָיִב, תִּלְמוּד לּוֹמֵר הֶרָה, מִגִּיד שְׂאִינוֹ חָיִב עַד שְׂיִכָּנָה בְּמִקּוּם עֲבוּרָה. דְּבַר אַחַר, לְפִי שְׁנֶאֱמַר כְּאֶשֶׁר יֵשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה שׁוֹמֵעַ אֲנִי אֵף עַל פִּי שְׂאִין הַהֲרִיּוֹן שְׁלוֹ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר הֶרָה, מִגִּיד שְׂאִינוֹ מְשַׁלֵּם אֵלָא לְבַעַל הַהֲרִיּוֹן.

אָדָם שְׁהִיָּה מִתְכַּוֵּן לְחֲבֵרוֹ וְהַכָּה אֶת הָאִשָּׁה וְיִצְאוּ וְלָדִיָּה, מְשַׁלֵּם דְּמֵי וְלָדוֹת. כִּיצַד, שְׂמִין אֶת הָאִשָּׁה כְּמָה הִיָּתָה יָפָה עַד שְׁלֹא יָלְדָה, וְכִמָּה הִיא יָפָה מְשַׁלְּדָה. אָמַר רַבִּי שְׂמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל. אִם כֵּן, מְשַׁהֲאָשָׁה יוֹלְדַת הִיא מְשַׁבַּחַת, אֵלָא שְׂמִין

את הולדות כמה הן זכיו ונותנין לבעל, אין לה בעל, נותנין ליורשין, היתה שפחה ונשתחררה או גיורת, פטור. אמר רב פפא, שור שנגח את השפחה ויצאו ילדיה, משלים דמי וולדות. מאי טעמא, חמרא מעוברתא הוא דאזיק, דאמר קרא (בראשית כב, ה) "שבנו לכם פה עם החמור", עם הדומה לחמור. דמי וולדות, שבח וולדות מבעיא ליה, אמר רב יהודה, כיצד משלים דמי וולדות ושבח וולדות, שמין את האשה כמה היתה זכה עד שלא ילדה, וכמה היא זכה משילדה. רבן שמעון בן גמליאל מאי קאמר, אמר רבא, הכי קאמר, וכי משבחת קדם שתילד יותר מאחר שתילד, והלא אשה משבחת לאחר שתילד יותר מקדם שתילד משום דאיפרק לה מלידה, אלא שמין את הולדות ונותנין לבעל. תנא נמי הכי וכי. רבה אמר הכי קתני, וכי אשה, למי שיליד משבחת ואין לעצמה בשבח וולדות כלום, אלא שמין את הולדות ונותנין לבעל, ושבח וולדות חולקין. תנא נמי הכי, רבן שמעון בן גמליאל אומר כו'. קשיא דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל, לא קשיא, כאן במבכרת כאן שאינה מבכרת. ורבן אמרי שבח וולדות נמי לבעל, דתנא, ממשמע שפאמר ויצאו ילדיה איני יודע שהיא הרה, אלא לומר לה שבח ההריון לבעל. ורבן שמעון בן גמליאל, האי הרה מבעיא ליה לכדתני, לעולם אינו חייב עד שיפנה כנגד בית ההריון. אמר רב פפא, לא תימא כנגד בית הריון ממש, אלא כל היכא דסליק בה שיחמא לולד, לאפוקי ד ורגל.

ויצאו ילדיה, מעוט וולדות שנים. ומנין שאפלו אחד, תלמוד לומר, הרה, מפל מקום. ולא יהיה אסון, באשה. ענוש יענש, בולדות, או אינו אלא ולא יהיה אסון לא באשה ולא בולדות, תלמוד לומר ואם אסון יהיה, הא מה תלמוד לומר ולא יהיה אסון, אם אמרת בן אף הוא צריך לתן שכר חיה, הא מה תלמוד לומר ולא יהיה אסון באשה, ענוש יענש, בולדות. ענוש יענש, ממון. או אינו אלא מיתה, נאמר כאן ענוש יענש, ונאמר להלן "ענוש", מה להלן ממון אף כאן ממון.

כאשר ישית עליו בעל האשה, בא הכתוב ללמד שחבלת האשה לבעלה, ודמי וולדות לבעל, וכל המחייב מיתה פטור מן התשלומין. דבר אחר, כאשר ישית עליו, שומע אני, אף על פי שאין ההריון שלו, תלמוד לומר הרה. דבר אחר, כאשר ישית עליו, שומע אני כל שירצה, תלמוד לומר ונתן בפללים, מגיד שאינו משלים אלא על פי הדינים, שנאמר ונתן בפללים, אלו דינים, שנאמר ואיבינו פללים, ואומר (ש"א ב, כה) "אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים".

רמז שלו הבא על בתו ועל בת בתו ועל בת בנו ועל בת אשתו, אין להם קנס, מפני שמתחייב בנפשו, שמיתתו בידי בית דין, וכל המתחייב בנפשו אין משלים ממון, שנאמר ולא יהיה אסון ענוש יענש, הא איכא אסון, לא יענש. והא מהכא נפקא, מהתם נפקא, (דברים כה, ב) "כדי רשעתו", משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות. חדא במיתה וממון, וחדא במלקות וממון,

וְצָרִיכָא, דְּאֵי אֲשַׁמְעִינָן מִיְתָה וּמְמוֹן, מְשׁוּם דְּאֶכָּא אַבּוּד נְשָׁמָה, אָבֵל מְלָקוֹת וּמְמוֹן, דְּלִיכָּא אַבּוּד נְשָׁמָה, אֵימָא לָא, וְאֵי אֲשַׁמְעִינָן מְלָקוֹת וּמְמוֹן, מְשׁוּם דְּלָא חֲמִיר אִיסוּרִיָּה, אָבֵל מִיְתָה וּמְמוֹן, דְּחֲמִיר אִיסוּרִיָּה, אֵימָא לָא, צָרִיכָא. וְלִרְבִּי מְאִיר, דְּאָמַר לּוֹקָה וּמְשָׁלִם, תְּרִיתֵי לָמָּה לִי. חֲדָא בְּמִיְתָה וּמְמוֹן, וְחֲדָא בְּמִיְתָה וּמְלָקוֹת, וְצָרִיכָא, דְּאֵי אֲשַׁמְעִינָן מִיְתָה וּמְמוֹן, מְשׁוּם דְּחֲדָא בְּגוּפָה וְחֲדָא בְּמִוּנִיָּה לָא עֲבָדִינָן, אָבֵל מִיְתָה וּמְלָקוֹת, דְּאֵי וְאֵי בְּגוּפָה, אֵימָא מִיְתָה אֲרִיכְתָּא הִיא וְנִעְבִּיד בֵּיהּ, וְאֵי אֲשַׁמְעִינָן בְּמִיְתָה וּמְלָקוֹת, דְּתִרְתִּי בְּגוּפָה לָא עֲבָדִינָן, אָבֵל מִיְתָה וּמְמוֹן, דְּחֲדָא בְּגוּפָה וְחֲדָא בְּמִוּנִיָּה, אֵימָא נִעְבִּיד בֵּיהּ, צָרִיכָא.

תַּנְיָא, הִכָּה אֶת הָאִשָּׁה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ, נוֹתָן גִּזְק וְצַעַר לְאִשָּׁה, וְדָמֵי וְלָדוֹת לְבַעַל, וְאִם אֵין הַבַּעַל, נוֹתָן לְיוֹרְשָׁיו. אָמַר רַב פֶּפְּא, הַתּוֹרָה זִכְתָּה דְּמֵי הַיְלָדוֹת לְבַעַל, וְאֶפְלוּ בָּא עֲלֶיהָ בְּזוּנוֹת, דְּכִתִּיב כְּאִשֶּׁר יֵשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה.

וְאִם אָסוֹן יְהִיָּה, אֵין אָסוֹן אֶלָּא מִיְתָה, וְאִף עַל פִּי שְׂאִין רְאִיָּה לְדַבְּרָא, זְכַר לְדַבְּרָא (בְּרֵאשִׁית מַב, לח) "וּקְרָאָהּ אָסוֹן בְּדִרְדָּר". וְנִתְתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ, נֶפֶשׁ מְשָׁלִם תַּחַת נֶפֶשׁ, וְאֵינּוּ מְשָׁלִם מְמוֹן תַּחַת נֶפֶשׁ. דְּבַר אַחַר, נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ מְשָׁלִם, וְאֵינּוּ מְשָׁלִם נֶפֶשׁ וּמְמוֹן תַּחַת נֶפֶשׁ.

רַבִּי אוֹמַר. וְנִתְתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ. מְמוֹן. אוֹ אֵינּוּ אֶלָּא מִיְתָה. הִרִי אֶתָּה דָּן, נֶאֱמַר כָּאֵן הַשְּׁתָּה וְנֶאֱמַר לְהֵלֵךְ הַשְּׁתָּה, מַה לְהֵלֵךְ מְמוֹן, אִף כָּאֵן מְמוֹן.

תַּנְיָא, רַבִּי נְחוּנְיָא בֶן הַקָּנָה הָיָה עוֹשֶׂה יוֹם הַכְּפוּרִים כְּשֶׁבֵּת, מַה שֶּׁבֵּת מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ וּפְטוּר מִתְשַׁלּוּמִין, אִף יוֹם הַכְּפוּרִים מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ וּפְטוּר מִן הַתְּשַׁלּוּמִין. מֵאֵי טַעְמָא דְּרַבִּי נְחוּנְיָא בֶן הַקָּנָה, אָמַר אַבְיִי, נֶאֱמַר "אָסוֹן" בִּידֵי שָׁמַיִם וְנֶאֱמַר אָסוֹן בִּידֵי אָדָם, מָה אָסוֹן הָאִמּוֹר בִּידֵי אָדָם פְּטוּר מִן הַתְּשַׁלּוּמִין, אִף "אָסוֹן" הָאִמּוֹר בִּידֵי שָׁמַיִם פְּטוּר מִתְשַׁלּוּמִין, וְיַעֲקֹב אָפֵל מְלֵי אַזְהָרָה, אֶצְנִים פְּחִים וְאַאֲרִיא וְגַנְבִי. רַבָּא אָמַר, טַעְמָא דְּרַבִּי נְחוּנְיָא בֶן הַקָּנָה מִהֲכָא, "וְאִם הַעֲלִים יַעֲלִימוּ עִם הָאֲרֶזֶץ וְגו' וְשִׁמְתִי אֲנִי אֶת פְּנֵי בְּאִישׁ הַהוּא", אֶמְרָה תּוֹרָה, כִּרְתַּת שְׁלִי כְּמִיְתָה שְׁלָכְס, מַה מִיְתָה שְׁלָכְס פְּטוּר מִן הַתְּשַׁלּוּמִין, אִף כִּרְתַּת שְׁלִי פְטוּר מִן הַתְּשַׁלּוּמִין.

כד רמז שלו עֵין תַּחַת עֵין, הַחוּבֵל בְּחִבְרוֹ חֵיב עָלָיו מְשׁוּם חֲמִשָּׁה דְּבָרִים, בְּגִזְק וְצַעַר רַפּוּי וְשֶׁבֵּת וּבִשְׁתָּה. בְּגִזְק, כִּי צַד, סָמָא אֶת עֵינּוּ, קָטַע גִּדּוֹ, שְׁבַר אֶת רִגְלוֹ, רוֹאֵין אוֹתוֹ כְּאֵלוֹ הוּא עֶבֶד נִמְכָּר בְּשׁוּק, שְׁמִין אוֹתוֹ כְּמָה הָיָה יָפָה וְכְמָה הוּא יָפָה. צַעַר, כִּי צַד, כְּנֹאוּ בְּשִׁפּוּד אוֹ בְּמִסְמָר וְאֶפְלוּ עַל צַפְרָנוּ, מְקוֹם שְׂאִינּוּ עוֹשֶׂה חַבּוּרָה, אוֹמְדִים כְּמָה אָדָם כִּיּוֹצֵא בְּזָה רוֹצֵחַ לְטַל לְהִיּוֹת מְצַטְעָר כְּדָ. רַפּוּי, הִכָּהוּ חֵיב

לרפאותו, עלו בו צמחיו, אם מחמת המכה, חיב, שלא מחמת המכה, פטור, חיתה ונסתרה, חיב לרפאותו, חיתה כל צרפה, אינו חיב לרפאותו. שבת, רואין אותו כאלו הוא שומר קשואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו. בשבת, הכל לפי המבייש והמתבייש. אמאי, עין תחת עין אמר רחמנא, עין ממש, (אמרי) לא סלקא דעתך, דתניא, יכול סמא את עינו נסמא את עינו, קטע ידו נקטע את ידו, שבר את רגלו נשבר את רגלו, תלמוד לומר "מכה אדם", "ומכה בהמה", מה מכה בהמה לתשלומין, אף מכה אדם לתשלומין, ואם נפשך לומר, הרי הוא אומר "ולא תקחו כפר לנפש רצח", לנפש רצח אי אתה לוקח כפר, אבל אתה לוקח כפר לראשי אברים שאינם חוזרין. הי "מכה", אילימא (ויקרא כד, כא) "מכה נפש בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת", ההוא בקטלא כתיב, אלא מהכא (שם, יח) "ומכה נפש בהמה ישלמנה" וסמיך ליה "ואיש כי יתן מום בעמיתו", והא לאו מכה הוא. אלא הכאה הכאה קאמרין, נאמר הכאה באדם ונאמר הכאה בבהמה, מה להלן תשלומין אף כאן תשלומין. מאי אם נפשך לומר, הכי קשיא ליה, מאי חזית דילפת מ"מכה בהמה", לילף מ"מכה אדם". אמרי, דנין נזקין מנזקין, ואין דנין נזקין ממיתה. אדרבה, דנין אדם מאדם, ואין דנין אדם מבהמה. היינו דקאמר אם נפשך לומר הרי הוא אומר "ולא תקחו כפר" וכו'. האי "ולא תקחו כפר" מבעיא ליה דאמר רחמנא לא תעביד ביה תרתי לא תשקול מניה ממון ותקטליה. האי (דברים כה, ב) מ"כדי רשעתו" נפקא, משום רשעה אחת אתה מחיבו, ואי אתה מחיבו משום שתי רשעיות. ואפתי מבעיא ליה דלא תשקול מניה ממונא ותיפטריה. אי להכי הוא דאתא לימא קרא "ולא תקחו כפר לאשר הוא רשע" וגו', "לנפש רצח" למה לי, שמע מניה תרתי. וכי מאחר דכתיב, האי מכה מכה למה לי, אי מההיא, הנה אמינא אי בעי עיניה ניתיב אי בעי דמי עיניה ניתיב ונפרקיה, קא משמע לן מכה מכה, מה מכה בהמה לתשלומין אף מכה אדם לתשלומין.

תניא, רבי דוסתאי בן יהודה אומר, עין תחת עין, ממון. או אינו אלא עין ממש. אמרת, הרי שהיתה עינו של זה גדולה ושל זה קטנה, היאך אני קורא בזה עין תחת עין. וכי תימא, כל כי האי גונא שקיל מניה ממונא, והתורה אמרה, (ויקרא כד, כב) "משפט אחד יהיה לכם", משפט השוה בכלכם. אמרי, מאי קושיא, דלמא, נהורא שקיל מניה נהורא אמר רחמנא נשקל מניה, דאי לא תימא הכי, קטן שהרג את הגדול וגדול שהרג את הקטן היכי קטלינן, והתורה אמרה "משפט אחד יהיה לכם", אלא נשמה שקל מניה נשמה נשקל מניה וכו'. ותניא, רבי שמעון בן יוחאי אומר, עין תחת עין, ממון. או אינו אלא עין ממש, אמרת, הרי שהיה סומא וסמא, קטע וקטע, היאך אני קורא בזה עין תחת עין והתורה אמרה "משפט אחד" וגו'. ומאי קושיא, דלמא היכא דאפשר אפשר היכא דלא

אָפּשֶׁר לֹא אָפּשֶׁר, דָּאִי לֹא תִימָא הָכִי, טְרַפָּה שְׁהַרְג אֶת הַשָּׁלֵם מֵאֵי עֶבְדִּין לִיָּהּ, אֶלָּא הִיכָא דְאָפּשֶׁר וְכוּ'.

רמוז שלח דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל תִּנְא, אָמַר קָרָא (ויקרא כד, יט) "כִּי יִתֵּן מוֹם", אִין נְתִינָה אֶלָּא (בְּיָד) [מִמּוֹן]. אֶלָּא מַעֲתָה "כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם" הָכִי נִמְי דְּמִמּוֹן הוּא, וְהָא חֲבָלָא הוּא, דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל קָרָא יִתְרָה קָא דְרָשִׁי, מִכְּדִי כְּתִיב "וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוֹם בַּעֲמִיתוֹ כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה" וְגו', "כִּן יִנְתֵּן" לָמָּה לִי, שְׁמַע מִינָהּ מִמּוֹן. "כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם" לָמָּה לִי. אִיִּידִי דְּבַעֲי לְמַכְתָּב "כִּן יִנְתֵּן", כְּתִיב נִמְי (כִּי) ["כַּאֲשֶׁר] יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם". דְּבִי רַבִּי [חֲיִיא] תִּנְא, אָמַר קָרָא (דברים יט, כא) "יָד בְּיָד", דְּבַר הַנִּתֵּן מִיָּד לְיָד, וּמֵאֵי נִיְהוּ, מִמּוֹן. אֶלָּא מַעֲתָה "רָגַל בְּרָגַל" נִמְי הָכִי הוּא, (רַבִּי) [דְּבִי רַבִּי חֲיִיא] קָרָא יִתְרָה קָא דְרָשִׁי, מִכְּדִי כְּתִיב (שם, יט) "וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם", וְאִי סְלִקָא דַּעֲתָדָּ מִמֶּשׁ, "יָד בְּיָד" תּוֹ לָמָּה לִי, שְׁמַע מִינָהּ מִמּוֹן. "רָגַל בְּרָגַל" לָמָּה לִי, אִיִּידִי, דְּכְתִיב "יָד בְּיָד" כְּתִיב "רָגַל בְּרָגַל". אַבְיִי אָמַר, אֶתְיָא מִדְּתִנְא דְּבִי חִזְקִיָּה, עֵינִן תַּחַת עֵינִן, וְלֹא עֵינִן וְנִפְשׁ תַּחַת עֵינִן, וְאִי סְלִקָא דַּעֲתָדָּ עֵינִן מִמֶּשׁ, זְמַנִּין דְּמִשְׁכַּחַת עֵינִן וְנִפְשׁ תַּחַת עֵינִן, דְּבַהֲדִי דַּעֲוִיר לִיָּהּ לְעִינִיָּה נִפְק נִשְׁמַתִּיָּהּ. וּמֵאֵי קוּשְׁיָא, דְּלָמָּא מִימַד אִמְדִּינֵן לִיָּהּ, אִי מְצִי מְקַבֵּל, עֶבְדִּינֵן לִיָּהּ, וְאִי לֹא, לֹא עֶבְדִּינֵן, וְכוּן דְּאִמְדִּינֵן דְּמְצִי מְקַבֵּל וְעֶבְדִּי לִיָּהּ וְנִפְיָק רִוְחִיָּהּ, אִי מִיִּית לִימּוֹת, מִי לֹא תִנּוּן אֶמְדוּהוּ וּמִתַּת תַּחַת יָדוּ פְטוּר.

כה רַב זְבִיד מִשְׁמִיָּה דְרַבָּא אָמַר, אָמַר קָרָא פָּצַע תַּחַת פָּצַע, לִתֵּן צַעַר בְּמִקּוּם נֶזֶק, וְאִי סְלִקָא דַּעֲתָדָּ מִמֶּשׁ, כִּי הִיכִי דְלֵהֲאִי הָוָה לִיָּהּ צַעֲרָא וְכוּ'. וּמֵאֵי קוּשְׁיָא, דְּלָמָּא אִכָּא אִינִישׁ דְּמִפְּנֵק וְאִית לִיָּהּ צַעֲרָא טְפִי, לְמֵאֵי נִפְקָא מִינָהּ, לְמִיתַב לִיָּהּ הִיאָדָּ דְּבִינִי וּבִינִי. רַב פָּפָא מִשְׁמִיָּה דְרַבָּא אָמַר, אָמַר קָרָא (לעיל פסוק יט) "וְרַפָּא יִרְפָּא", לִתֵּן רְפוּאָה בְּמִקּוּם נֶזֶק, וְאִי סְלִקָא דַּעֲתָדָּ מִמֶּשׁ, כִּי הִיכִי דְלֵהֲאִי בְּעִי אֶסוּיִי וְכוּ'. מֵאֵי קוּשְׁיָא, דִּילָמָּא אִיכָּא אִינִישׁ דְּסְלִיק בְּשַׂרָא הִיאָא וְאִיכָּא דְלֹא סְלִיק בְּשַׂרָא הִיאָא, לְמֵאֵי נִפְקָא מִינָהּ, לְמִיתַב לִיָּהּ הִיאָדָּ דְּבִינִי וּבִינִי. רַב אֲשִׁי אָמַר, אֶתְיָא תַּחַת תַּחַת, כְּתִיב הָכָא עֵינִן תַּחַת עֵינִן וְכְתִיב הָתֵם "תַּחַת אֲשֶׁר עָנָה" מַה לְהַלֵּן מִמּוֹן, אִי פֶּאן מִמּוֹן. תִּנְיָא, רַבִּי אֶלְיָעָזֵר אָמַר, עֵינִן תַּחַת עֵינִן. מִמֶּשׁ. מִמֶּשׁ סְלִקָא דַּעֲתָדָּ, רַבִּי אֶלְיָעָזֵר לִית לִיָּהּ דְּכֻלְהוּ תִנְיָאִי, אֶלָּא לִוְמַר שְׂאִין שְׂמִין בְּנֶזֶק אֶלָּא בְּמִזִּיק.

רַבִּי יִצְחָק אָמַר, הָרִי הוּא אָמַר (להלן פסוק ל) "אִם כִּפֹּר יִשִּׁית עֲלוֹי", וְהָרִי דְּבָרִים קַל וְחֹמֶר, וּמַה אִם בְּמִקּוּם שְׁעֲנֵשׁ מִיָּתָהּ, לֹא עֲנֵשׁ אֶלָּא מִמּוֹן, פֶּאן שְׁלֹא עֲנֵשׁ מִיָּתָהּ, דִּין הוּא שְׁלֹא יַעֲנֵשׁ אֶלָּא מִמּוֹן. רַבִּי אֶלְיָעָזֵר אָמַר, עֵינִן תַּחַת עֵינִן, שׁוּמַע אֲנִי, בִּין מִתְפָּוּן בִּין שְׂאִין מִתְפָּוּן, אִין מְשַׁלֵּם אֶלָּא מִמּוֹן, הָרִי הַכְּתוּב מוֹצִיא הַמִּתְפָּוּן לַעֲשׂוֹת בּוֹ מוֹם שְׂאִינוֹ מְשַׁלֵּם אֶלָּא מִמּוֹן, שְׁנַאֲמַר (ויקרא כד, יט) "וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוֹם

בעמיתו", כָּלֵל, עֵינַי תַּחַת עֵינָיו, פָּרֵט, פָּרֵט וְכָלֵל אֵין בְּכָלֵל אֵלֶּא מֵה שֶׁבִּפְרֵט, כְּשֶׁהוּא אֹמֵר (שם, כ) "כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם", חֲזוֹר וְכָלֵל, אֵי כָּלֵל, כְּכָלֵל הָרֵאשׁוֹן, אֲמַרְתָּ, לֹא, אֵלֶּא כָּלֵל וּפְרֵט וְכָלֵל אֵי אַתָּה דוֹ אֵלֶּא כְּעֵין הַפְּרֵט, לֹאמֵר, מֵה הַפְּרֵט מִפְּרֵשׁ מוֹמִין קְבוּעֵין וְרֵאשֵׁי אַבְרָיִם וּבְגֵלוּי וּבְמִתְכַּוֵּן שְׂאִין מְשַׁלֵּם אֵלֶּא מָמוֹן, אֵף כָּל וְכוּי, תִּלְמוּד לֹאמֵר "כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם", עַד שְׂיִתְכַּוֵּן לַעֲשׂוֹת בּוֹ מוֹם.

רמז שלט כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה, תַּנְיָא, רַבֵּי אֹמֵר, כְּוִיָּה נֶאֱמַר תַּחֲלָה. בְּן עֲזַאי אֹמֵר, חַבּוּרָה נֶאֱמָרָה תַּחֲלָה. בְּמֵאֵי קָא מְפַלְגִי, רַבֵּי סָבַר, כְּוִיָּה, דְּאִית בָּהּ חַבּוּרָה מִשְׁמַע, כְּתַב רַחֲמָנָא חַבּוּרָה לְגֵלוּיֵי עֲלָה, דְּכֻוִיָּה דְּלִית בָּהּ חַבּוּרָה הוּא. בְּן עֲזַאי אֹמֵר, חַבּוּרָה נֶאֱמָרָה תַּחֲלָה, כְּוִיָּה דְּלִית בָּהּ חַבּוּרָה מִשְׁמַע, כְּתַב [רַחֲמָנָא חַבּוּרָה] לְגֵלוּיֵי עֲלָה, דְּכֻוִיָּה דְּאִית בָּהּ חַבּוּרָה אֵין, אֵי לֹא, לֹא. וְאַמְסַקְנָא קִיִּימִי. אֵי נִמִּי דְּכָלֵי עֲלָמָא, כְּוִיָּה, בֵּין אִית בָּהּ חַבּוּרָה בֵּין לִית בָּהּ חַבּוּרָה מִשְׁמַע. וְהָכָא בְּכָלֵל וּפְרֵט הַמְּרַחֲקִים זֶה מִזֶּה קְמִיפְלְגִי. דְּרַבֵּי סָבַר, כָּלֵל וּפְרֵט הַמְּרַחֲקִים זֶה מִזֶּה אֵין דְּנִין אוֹתוֹ בְּכָלֵל וּפְרֵט. וְכִי תִימָא, חַבּוּרָה חַבּוּרָה לְרַבֵּי לְמָה לִי. לְדָמִים יִתְרִים. וּבְן עֲזַאי סָבַר, כָּלֵל וּפְרֵט הַמְּרַחֲקִים זֶה מִזֶּה דְּנִין אוֹתוֹ בְּכָלֵל וּפְרֵט.

פָּצַע תַּחַת פָּצַע (כְּתוּב בְּרֵמֶז שִׁל"ג).

כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה, אִם תֵּאמַר שֶׁפָּצַעוּ וְהוֹצִיא דָמוֹ, וְהֵלֵא כְּבָר נֶאֱמַר פָּצַע תַּחַת פָּצַע, וְאִם תֵּאמַר שֶׁעָשָׂה בּוֹ חַבּוּרָה, וְהֵלֵא כְּבָר נֶאֱמַר חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה. וַיִּמָּה תִּלְמוּד לֹאמֵר כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה, אֵלֶּא כְּוִיָּה עַל כִּף רִגְלוֹ וְלֹא רֵשֶׁם בּוֹ, טַעֲנוּ אַבְנִים וְצַעְרוּ, הֵטִיל עָלָיו שֶׁלֵּג וְצָנָן עַל רֵאשׁוֹ וְצַעְרוּ, הֵרִי זֶה נוֹתֵן לוֹ דְּמֵי צַעְרוֹ. אֲבָל אִם הָיָה מְרַבֵּד וּמַעֲדוֹן וּמַפְנִיק, כָּל שֶׁכֵּן צַעְרוֹ מְכַפֵּל, זֶהוּ צַעַר הָאֱמוּר בְּתוֹרָה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה.

כו-כז וְכִי יָכָה אִישׁ אֶת עֵין עֲבָדוֹ וְגוֹי, לְמָה נֶאֱמָרָה פְּרָשָׁה זוֹ, לְפִי שֶׁהוּא אֹמֵר "וְהִתְנַחֲלֶתֶם אִתְּם" וְגוֹי שׁוֹמֵעַ אֲנִי אֶפְלוּ הִפִּיל אֶת שֵׁנוֹ וְסָמָא אֶת עֵינָיו, תִּלְמוּד לֹאמֵר וְכִי יָכָה אִישׁ אֶת עֵין עֲבָדוֹ וְגוֹי וְאִם שָׁן עֲבָדוֹ וְגוֹי וְהֵרִי הַכְּתוּב מוֹצִיא עֶבֶד כְּנַעֲנִי מִכָּלֵל לְהַקְלֵ עָלָיו שֶׁהוּא יוֹצֵא בְּרֵאשֵׁי אַבְרָיִם, לְכַדְּ נֶאֱמָרָה פְּרָשָׁה זוֹ. וְכִי יָכָה אִישׁ אֶת עֵין עֲבָדוֹ, אֵין לִי אֵלֶּא אִישׁ, אִשָּׁה מִנִּין, הָיָה רַבֵּי יִשְׁמַעֵאל אֹמֵר וְכוּי. רַבֵּי יֵאשִׁיָּה אֹמֵר וְכוּי. רַבֵּי יוֹנָתָן אֹמֵר אֵינּוּ צָרִיד וְכוּי. רַבֵּי אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר, בְּכַנְעֲנֵי הַכְּתוּב מְדַבֵּר. אוֹ אֵינּוּ אֵלֶּא בְּעַבְרִי, תִּלְמוּד לֹאמֵר (ויקרא כה, מד) "מִיָּהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה".

אֶת עֵין עֲבָדוֹ, שׁוֹמֵעַ אֲנִי אֶפְלוּ הֵעֲלָה חוֹרוֹד, תִּלְמוּד לֹאמֵר וְשַׁחֲתָהּ, לֹא אֲמַרְתִּי אֵלֶּא מִכָּה שְׂיֵשׁ בָּהּ כְּדִי הִשְׁחַתְתָּה. מִכָּאן אֲמָרוּ, טַפַּח עַל עֵינָיו וְסָמָהוּ, עַל אֲזָנוֹ וְחִרְשׁוֹ, הֵרִי זֶה יוֹצֵא בְּן חוֹרִין, כְּנַגְדַּ עֵינָיו וְאֵינּוּ רֹאֶה, כְּנַגְדַּ אֲזָנוֹ וְאֵינּוּ שׁוֹמֵעַ, הֵרִי זֶה אֵינּוּ יוֹצֵא בְּן חוֹרִין, דְּבָרֵי רַבֵּי חֲנִינָא בְּן גַּמְלִיאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר וְכִי יָכָה אִישׁ, עַד

שְׁעֵשֶׁה מַעֲשֵׂה. הַפִּיל שְׁנֵי שָׁנָיו כְּאֶחָד וְסָמָא שְׁתֵּי עֵינָיו כְּאַחַת, הָרִי זֶה יוֹצֵא בֶן חוֹרִין וְאִינוּ נוֹטֵל כְּלוּם, תִּלְמוּד לּוֹמֵר (לעיל פסוק כד) "עֵין תַּחַת עֵין שֵׁן תַּחַת שֵׁן". זוֹ אַחַר זֶה, יוֹצֵא עַל הָרֵאשׁוֹנָה וְנוֹטֵל נְזָקֵי שְׁנֵיָהּ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר תַּחַת עֵינוּ תַּחַת שָׁנָו.

תָּנָא, יוֹצֵא בְּשׁוֹן וְעֵין וּבְרֵאשֵׁי אַבְרִים שְׁאִינָן חוֹזְרִין. בְּשִׁלְמָא שֵׁן וְעֵין, כְּתִיב, אֵלֶּא רֵאשֵׁי אַבְרִים מִנְלָן, כִּי שֵׁן וְעֵין, מָה שֵׁן וְעֵין מוּמִין שְׁבַגְלוּי וְאִינָן חוֹזְרִין, אִף כֹּל מוּמִין שְׁבַגְלוּי וְאִינָן חוֹזְרִין. וְאִימָא נִיהוּי שֵׁן וְעֵין כְּשֵׁנֵי כְּתוּבִין הַבְּאִין כְּאֶחָד וְאִין מְלַמְדִין, צְרִיכִי, דְּאִי כְּתִב רַחֲמֵנָא שׁוֹ, הָוָה אֲמִינָא אֶפְלוּ שׁוֹ דְּחֻלְב, כְּתִב רַחֲמֵנָא עֵין. וְאִי כְּתִב רַחֲמֵנָא עֵין, הָוָה אֲמִינָא מָה עֵין שְׁנַבְרָא עֵמוּ אִף כֹּל שְׁנַבְרָא עֵמוּ אֶבֶל שׁוֹ לָא, צְרִיכָא. וְאִימָא כִּי יָכָה כְּלָל, שׁוֹ וְעֵין פְּרִט, כְּלָל וּפְרִט אִין בְּכֻלָּא אֵלֶּא מָה שְׁבַפְרִט, שׁוֹ וְעֵין אִין, מִיּוֹדֵי אַחְרֵינָא לָא. לַחֲפְשֵׁי יִשְׁלַחְנוּ, חֲזַר וְכֻלָּל, כְּלָל וּפְרִט וְכֻלָּל אִי אַתָּה דָן אֵלֶּא כְּעֵין הַפְּרִט, מָה הַפְּרִט מְפָרֵשׁ מוּמִין שְׁבַגְלוּי וְאִינָן חוֹזְרִין וְכוּ'. וְאִימָא מָה הַפְּרִט מְפָרֵשׁ מוּמִין שְׁבַגְלוּי וּבְטֵל מְמַלְאֲכֵתוּ וְאִינוּ חוֹזְרִין, אִף כֹּל וְכוּ', אֵלֶּמָה תִּנְגָא תִּלְשׁ בְּזָקְנוּ וְדִלְדִל בּוֹ עַצֵּם עֶבֶד יוֹצֵא בּוֹ לְחֵרוֹת. לַחֲפְשֵׁי יִשְׁלַחְנוּ, רְבוּיָא הוּא. אִי רְבוּיָא הוּא, אֶפְלוּ הִכְהוּ עַל גְּדוּ וְצִמְתָּה וְסוּפָה לְחֲזַר, אֵלֶּמָה תִּנְגָא הִכְהוּ עַל גְּדוּ וְצִמְתָּה וְסוּפּוֹ לְחֲזַר אִין עֶבֶד יוֹצֵא בּוֹ לְחֵרוֹת. אִם כֵּן שׁוֹ וְעֵין מֵאִי אַהֲנִי לִיה.

תַּנּוּ רַבְּנָן, בְּכֻלָּן עֶבֶד יוֹצֵא בְּהוֹן לְחֵרוֹת וְצְרִיךְ גִּט שְׁחֵרוּר, דְּבַרֵי רַבִּי שְׁמַעוֹן. רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר, אִינוּ צְרִיךְ. רַבִּי אֶלְיָעֶזֶר אֹמֵר, צְרִיךְ. רַבִּי טַרְפוֹן אֹמֵר, אִינוּ צְרִיךְ. הַמְכָרֵיעֵין לְפָנֵי חֲכָמִים אֹמְרִים, נִרְאִין דְּבַרֵי רַבִּי טַרְפוֹן בְּשׁוֹן וְעֵין שְׁהִתּוֹרָה זֹכְתָה לּוֹ, וְדַבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא בְּשַׂאֲרֵי אַבְרִים הוֹאִיל וּמְדַרְשׁ חֲכָמִים הוּא. מֵאִי טַעֲמָא דְּרַבִּי שְׁמַעוֹן, יִלְיָף שְׁלוּחַ שְׁלוּחַ מֵאִשָּׁה, מָה אִשָּׁה בְּשִׁטְרָא אִף עֶבֶד נָמִי בְּשִׁטְרָא. וְרַבִּי מֵאִיר, אִי כְּתִב יִשְׁלַחְנוּ חֲפְשֵׁי לְבַסּוּף, כְּדִקְאֲמַרְתָּ, הִשְׁתָּא דְּכִתִּיב לַחֲפְשֵׁי יִשְׁלַחְנוּ הָוָה לִיה חֲפְשֵׁי מַעֲיָקָרָא.

תַּנּוּ רַבְּנָן, הָרִי שְׁהִיָה רַבּוֹ רוּפָא, וְאָמַר לִיה כְּחַל לִי עֵינִי, וְסָמָאָה, חֲתַר לִי שְׁנֵי וְהַפִּילוּ, שְׁחַק בְּאֶדוֹן וְיוֹצֵא לְחֵרוֹת. רַבּוֹ שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אֹמֵר, וְשַׁחְתָּה, עַד שְׂיִכְנוֹן לְשַׁחְתָּה. וְרַבְּנָן, הֵאִי וְשַׁחְתָּה מֵאִי עֶבְדֵי לִיה, מִבְּעֵינָא לִיה לְכַדְתִּנְגָא, רַבִּי אֶלְעָזָר אֹמֵר, הוֹשִׁיט גְּדוּ לְמַעֲי שְׁפַחְתּוּ וְסָמָא עֶבֶר שְׁבַמְעִיָה, פְּטוּר, דְּאָמַר קָרָא וְשַׁחְתָּה, עַד שְׂיִכְנוֹן לְשַׁחְתָּה. וְכוּ' וְאִידָךְ, וְשַׁחַת וְשַׁחְתָּה לָא דְרִישׁ. אָמַר רַב שְׁשֵׁת, הָרִי שְׁהִיָתָה עֵינוּ סְמוּיָה וְחֲטָטָה, עֶבֶד יוֹצֵא בּוֹ לְחֵרוֹת. מֵאִי טַעֲמָא, מְחַסֵּר אֶבֶר הוּא. וְתָנָא תוּנָא, תַּמּוּת וְזָכְרוֹת בְּבִהֶמָה, וְאִין תַּמּוּת וְזָכְרוֹת בְּעוֹפוֹת. יָכוֹל אֶפְלוּ יָבֵשׁ גִּפְהָ נִקְטָעָה רְגְלָהּ נְחֻטָטָה עֵינָהּ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר "מִן הָעוֹף" וְלֹא כֹל הָעוֹף. תַּנּוּ רַבְּנָן, עֲשָׂרִים וְאַרְבַּעָה אַבְרִים בְּאֶדָם. כְּלָם אִין מְטַמְּאִין מְשׁוּם מְחִיָה. וְאֵלֶּוּ הֵן, רֵאשֵׁי אֲצַבְעוֹת גְּדִים וְרְגְלִים, וְרֵאשֵׁי אֲזָנִים, וְרֵאשׁ הַחֲטָם, וְרֵאשׁ הַגְּוִיָה, וְרֵאשֵׁי גְדִים שְׁבַאֲשָׁה, רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר, אִף בְּאִישׁ. וְתַנִּי עֲלָהּ, וְכֻלָּן עֶבֶד יוֹצֵא בְּהוֹן לְחֵרוֹת.

בן עזאי אומר, אף הלשון. רבי אומר, אף הסרוס. סרוס דמאי, אילימא סרוס דגיד, היינו גויה. אלא דביצים.

סמא את עין עבדו והפיל את שנו, יוצא לחרות ומשלים לו דמי שנו. מתקיף לה רבי זירא, אימא, סמא את עינו ניפוק בעינו, סמא את עינו והפיל את שנו ניפוק בעינו ובשנו. אמר ליה אביי, אמר קרא, תחת עינו ולא תחת שנו ועינו, תחת שנו ולא תחת עינו ושנו.

מה טעם העבד יוצא בשן ועין, משום דכתיב (בראשית ט, כב) "וירא חם אבי כנען ויגד" וגו'.

לחפשי ישלחנו, שומע אני יכתב לו גט שחרור, תלמוד לומר תחת עינו. רבי אליעזר אומר, נאמר כאן שלוח וכי. אין לי אלא שיכול להשתלח, שאינו יכול להשתלח מנין, תלמוד לומר לחפשי ישלחנו תחת עינו מכל מקום. רבי ישמעאל אומר, הואיל ואמרה תורה במשלח ואמרה במשתלח, אם למדת על משלח שאינו משלח אלא מי שהוא גדול, יכול אף המשתלח לא יהא משתלח אלא מי שהוא גדול, תלמוד לומר לחפשי ישלחנו תחת עינו מכל מקום. רבי ישמעאל אומר, עבד כנעני אין לו פדיון לעולם ואינו יוצא אלא לרצון רבו, שנאמר (ויקרא כה, מו) "והתנחלתם אתם". לפי דרכנו למדנו עבד כנעני כשדה אחזה לעולם, אבל אם היה רבו רודהו והפיל את שנו וסמא את עינו או אחד מכל ראשי האברים הגלויים הרי זה קונה את עצמו בסיורין. והרי דברים קל וחמר, ומה אם מידי בשר ודם, אדם קונה עצמו בסיורין, קל וחמר מידי שמים. וכן הוא אומר (תהלים קיח, יח) "יסור יסרני זה ולמות לא נתנני" ואומר "אשרני הגבר אשר תסרנו זה ומתורתך תלמדנו". קל וחמר משן ועין, ומה שן ועין שהוא אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות, יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה. והיינו דאמר רבי שמעון בן לקיש, נאמר ברית במלח ונאמר ברית בסיורין, מה ברית האמור במלח מממתקת כל הקרבן אף ברית האמור בסיורין ממרקין כל גופו של אדם.

כח כי יגח שור, תנו רבנן, כי יגח שור איש, אין נגיחה אלא בקרן. וכן הוא אומר (מ"א כב, יא) "ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר פה אמר ה' באלה תנגח את ארם". ואומר "בכור שורו הדר לו וקרני ראם" וגו'. מאי ואומר, וכי תימא, דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן, תא שמע, "בכור שורו הדר לו". והאי מילף הוא, גלוי מלתא בעלמא הוא דנגיחה בקרן הוא. אלא מהו דתימא כי פליג רחמנא בין תמה למועדת הני מילי בתלושה אבל במחברת אימא כלה מועדת היא. תא שמע, "בכור שורו הדר לו". תולדה דקרן מאי היא, נגיפה, נשיכה, רביצה, בעיטה. מאי שנא נגיחה (דקרא) [דקרי] ליה אב, דכתיב וכי יגח, נגיפה נמי,

כְּתִיב (להלן פסוק לה) "כִּי יִגָּף", הִיא נְגִיפָה נְגִיחָה הִיא. דְּתַנָּא "כִּי יִגָּף", פְּתַח הַפְּתוּב בְּנִגְיָפָה וְסִימָן בְּנִגְיָחָה לֹא זֶה הִיא נְגִיחָה זֶה הִיא נְגִיפָה. (מה) [מאי] שְׁנָא גַבֵּי אָדָם דְּכְתִיב כִּי יִגָּח, וּמַאי שְׁנָא גַבֵּי בְּהֵמָה דְּכְתִיב "כִּי יִגָּף". אָדָם דְּאִית לֵיה מְזֻלָּא כְּתִיב כִּי יִגָּח, בְּהֵמָה דְּלִית לָהּ מְזֻלָּא כְּתִיב "כִּי יִגָּף". וּמִלְתָּא אַגַּב אוֹרְחָא קַא מְשַׁמַּע לֹן, דְּמוֹעֵד לְאָדָם מוֹעֵד לְבְּהֵמָה, מוֹעֵד לְבְּהֵמָה לֹא הוּי מוֹעֵד לְאָדָם.

תְּנִי רַבָּנָן, שׁוֹר, שְׂבָעָה, לְהַבִּיא שׁוֹר הָאִשָּׁה שׁוֹר הִיתּוּמִין שׁוֹר הָאֲפוּטְרוּפִין שׁוֹר הַמְּדַבֵּר שׁוֹר הַהִקְדָּשׁ שׁוֹר הַגֵּר שְׁמֵת וְאִין לוֹ יוֹרְשִׁין, חִיִּיבִין מִיתָה. רַבֵּי יְהוּדָה אוֹמַר, שׁוֹר הַמְּדַבֵּר שׁוֹר הַהִקְדָּשׁ שׁוֹר הַגֵּר שְׁמֵת וְאִין לוֹ יוֹרְשִׁין, פְּטוֹר לְפִי שְׁאִין לְהוֹן בְּעָלִים. יְתֵר עַל כֵּן אָמַר רַבֵּי יְהוּדָה, אֶפְלוּ נַח וְלִבְסוּף הַפְּקִיר פְּטוֹר, שְׁנָאֵמַר (להלן פסוק כט) "וְהוֹעֵד בְּבַעְלֵיו וְהַמִּית" עַד שֶׁתֵּהָא מִיתָה וְהַעֲמִידָה בְּדִין וְגַמַּר דִּין שׁוֹין כְּאַחַת.

תְּנִי רַבָּנָן, מִמְשַׁמַּע שְׁנָאֵמַר סְקוּל יִסְקַל הַשׁוֹר אִינִי יוֹדַע שְׁנַבְּלָה הִיא וְנַבְּלָה אֲסוּרָה בְּאַכִּילָה, מַה תִּלְמוּד לֹאמַר לֹא יֵאָכַל אֶת בְּשָׂרוֹ. מַגִּיד לָךְ הַפְּתוּב, שְׂאָם שְׁחָטוּ לְאַחַר שְׁנִגְמַר דִּינוֹ, אֲסוּר בְּאַכִּילָה. אִין לִי אֵלָא בְּאַכִּילָה, בְּהִנָּאָה מִנּוּן, תִּלְמוּד לֹאמַר וּבַעַל הַשׁוֹר נָקִי. מַאי מְשַׁמַּע, שְׁמַעוּן בֵּן זֹמָא אוֹמַר, כְּאָדָם שְׂאוּמַר לְחַבְרוֹ, יָצָא פְּלוּנִי נָקִי מִנְּכֻסֵּיו וְאִין לוֹ בְּהוֹ הִנָּאָה שֶׁל פְּלוּס. וְאִימָא, הִיכָא דְשְׁחִטִּיה לְאַחַר שְׁנִגְמַר דִּינוֹ שְׂרִי בְּאַכִּילָה, וְהִיא לֹא יֵאָכַל הִיכָא דְסְקָלִיה מִסְקָל דְאֲסוּר בְּהִנָּאָה כְּדַרְבֵּי אַבְהוֹ אָמַר רַבֵּי אֶלְעָזָר כֹּל מְקוּם שְׁנָאֵמַר לֹא יֵאָכַל לֹא תֵאָכַל לֹא תֵאָכְלוּ אֶחָד אֲסוּר אֶכֶלָה וְאֶחָד אֲסוּר הִנָּאָה בְּמְשַׁמַּע עַד שְׁיִפְרֵט לָךְ הַפְּתוּב כְּדַרְךָ שְׁפִירַט בְּנַבְּלָה לְגַר בְּנִתְיָנָה וְלִנְכָרִי בְּמִכְרָה. אָמַרִי, הִנֵּי מִילֵי הִיכָא דְנִפְיִק אֲסוּר אֶכֶלָה וְאֲסוּר הִנָּאָה מִחַד קָרָא, אֶבֶל הִכָּא דְאֲסוּר אֶכֶלָה מִסְקוּל יִסְקַל נִפְקָא לִיה, אִי סְלָקָא דְעֵתָא הִיא לֹא יֵאָכַל לְאֲסוּר הִנָּאָה הוּא נְכַתּוּב רַחֲמֵנָא לֹא יִהְיֶה אִי נְמִי לֹא יֵאָכְלִי, "אֶת בְּשָׂרוֹ" לְמָה לִי, אֵף עַל גַּב דְעַבְד כְּעִין בְּשָׂר, דְשְׁחִטִּיה, אֲסוּר.

אָמַר רַב, הַמְּקַדָּשׁ בְּפָרֵשׁ שׁוֹר הַנִּסְקָל, מְקַדָּשֵׁת. בְּפָרֵשׁ עֲגָלִי עֲבַדְת אֱלִילִים, אִינָה מְקַדָּשֵׁת. אִי תִימָא קָרָא, אִי תִימָא סְבָרָא. עֲגָלִי עֲבַדְת אֱלִילִים נִיח לִיה בְּנִיפְחִיה, (גכ) [גכ] שׁוֹר הַנִּסְקָל לֹא נִיחָא לִיה בְּנִיפְחִיה. אִי תִימָא קָרָא, הִכָּא כְּתִיב "וְלֹא יִדְבַק בְּיָדָא מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם". הֵתֵם כְּתִיב לֹא יֵאָכַל אֶת בְּשָׂרוֹ, בְּשָׂרוֹ אֲסוּר פְּרָשׁוּ מִתֵּר.

לֹא יֵאָכַל, אֶחָד אֲסוּר אֶכֶלָה וְאֶחָד אֲסוּר הִנָּאָה בְּמְשַׁמַּע. וְאַצְטְרִיךְ בַּעַל הַשׁוֹר נָקִי, סְלָקָא דְעֵתָא אֲמִינָא, לֹא יֵאָכַל אֶת בְּשָׂרוֹ כְּתִיב, בְּשָׂרוֹ אִין אֶבֶל עוֹרוֹ לֹא. וְלִהְיֵנָּה תִנְיָא דְמִפְקִי לִיה לְבַעַל הַשׁוֹר לְדַרְשָׁה אַחֲרִינָא לְחֻצֵי כְּפָר וְלְדָמֵי וְלְדוֹת, הִנָּאָה עוֹרוֹ מִנָּא לְהוֹ. נִפְקָא לְהוֹ מֵאֶת בְּשָׂרוֹ, אֶת הַטָּפֶל לְבָשָׂרוֹ. וְאִידָא, אֶת לֹא

דריש, כדתנא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתיו וכו'.

תנו רבנן, ובעל השור נקי, רבי אליעזר אומר, נקי מחצי כפר. אמר ליה רבי עקיבא, והלא הוא עצמו אינו משתלם אלא מגופו, הביאהו לבית דין וישלם לך. אמר ליה, עקיבא, כך אני בעיניך שדיני בזה שחבב מיתה, אין דיני אלא כשהמית האדם על פי עד אחד או על פי הבעלים, על פי בעלים, מודה בקנס הוא ופטור, קסבר כופרא כפרא. תנא אידך, אמר ליה רבי אליעזר, עקיבא, כך אני בעיניך שדיני בזה שחבב מיתה, אין דיני אלא במתבונן להרג את הבהמה והרג את האדם, לנפלים והרג את בו קנימא, תנא אידך, ובעל השור נקי רבי יוסי הגלילי אומר, נקי מדמי ולדות. אמר ליה רבי עקיבא, הרי הוא אומר (לעיל פסוק כב) "וכי ינצו אנשים", אנשים ולא שורים. שפיר קאמר רבי עקיבא, אמר רב אדא בר אבהו, אצטריך, סלקא דעתך אמינא, אנשים כי נתבוננו זה לזה, אף על גב דיש אסון באשה יענשו, הא נתבוננו לאשה גופה, לא יענשו, ולא שורים דאפלו נתבוננו לאשה נמי יענשו, כתב רחמנא ובעל השור נקי דפטירי. תנא אידך, ובעל השור נקי, רבי עקיבא אומר, נקי מדמי עבד. ונימא רבי עקיבא לנפשיה, והלא הוא עצמו אין משתלם אלא מגופו, הביאהו לבית דין וישלם לך. אמר רבא, אצטריך, סלקא דעתך אמינא, הואיל ומחמיר אני בעבד יותר מבן חורין, שפן חורין יפה סלע נותן סלע ועבד יפה סלע נותן שלשים, משתלם נמי מן העליה, כתב רחמנא ובעל השור נקי דפטור.

וכי יגח שור את איש, אף השור הזה בכלל שנאמר (והמית איש או אשה) (לעיל כא, יב) ["מכה איש ומת"], והרי הפתוב מוציא מכללו להחמיר עליו שיהא בסקילה, לכך נאמר פרשה זו. וכי יגח שור, אין לי אלא שור, מנין לעשות כל בהמה כשור, הרי אני דן, נאמר כן שור ונאמר להלן "שור", מה שור האמור בסיני עשה דין כל בהמה כשור, אף שור שנאמר כן דין הוא שנעשה את הבהמה כשור.

ומנין לעשות כל המיתות כנגיחה, הרי אני דן, הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה, אם למדת על מועד שעשה בו כל המיתות כנגיחה אף התם נעשה בו כל המיתות כנגיחה. לא אם אמרת במועד שהוא משלם את הכפר, תאמר בתם שאינו משלם את הכפר. תלמוד לומר איש או אשה, שאין תלמוד לומר אלא להקיש ולדון גזרה שנה, מה להלן עשה בו כל המיתות כנגיחה אף כן דין הוא שנעשה בהן כל המיתות כנגיחה.

ומנין לעשות קטנים כגדולים, הרי אני דן, הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה, אם למדת על מועד שעשה בו קטנים כגדולים אף תם נעשה בו קטנים כגדולים. לא, אם אמרת במועד שפן משלם את הכפר וכו', תלמוד לומר או בן יגח, שאין

תלמוד לומר, אלא מפנה להקיש לדון גזרה שוה, נאמר פאן יגח ונאמר להלן יגח מה להלן עשה קטנים וכו'. רבי שמעון בן יוחאי אומר, למה נאמר, עד שלא יאמר יש לי בדין, מה אם במקום שלא עשה בו קטנים כגדולים בהורגין, עשה קטנים כגדולים בנהרגין, וכאן שעשה קטנים כגדולים בהורגין אינו דין שנעשה קטנים כגדולים בנהרגין. לא אם אמרת להלן, שעשה את שאינו מתפון כמתפון בנזיקין לפיכך עשה קטנים כגדולים בנהרגין, תאמר פאן שלא עשה את שאינו מתפון כמתפון בנזיקין לפיכך לא עשה בו קטנים כגדולים בנהרגין, תלמוד לומר יגח לגזרה שוה וכו'.

לא יאכל את בשרו, אין לי אלא אסור אכילה. מנין שהוא אסור בהנאה, אמרת קל וחומר, ומה אם עגלה ערופה שהיא מכפרת על שפיכות דמים הרי היא אסורה בהנאה, שור הנסקל שהוא שופך דמים דין הוא שיהא אסור בהנאה. או חלוף הדברים, אם שור הנסקל שהוא שופך דמים הרי הוא מתר בהנאה, עגלה ערופה שהיא מכפרת על שפיכות דמים אינו דין שתהא מתרת בהנאה, תלמוד לומר "ויערפו שם את העגלה". דנתתי וחלפתי ובטל החלוף, זכיתי לדון כבתחלה, וכו'. רבי יצחק אומר, אינו צריך, ומה אם עגלה ערופה שאינה מטמאה את הארץ ולא מסלקת את השכינה הרי היא אסורה בהנאה, שור הנסקל שהוא מטמא את הארץ ומסלק את השכינה דין הוא שיהא אסור בהנאה. רבי אומר, ומה אם פרים הנשרפין שאין באין אלא לכפרה לעולם אסורין בהנאה, שור הנסקל שאינו בא לכפר לעולם דין הוא שיהא אסור בהנאה.

אין לי אלא בשרו, עורו מנין, הנה רבי ישמעאל אומר, אמרת קל וחומר, ומה אם חטאת שבשרה מתר בשחיטתה עורה אסור במיתתה, שור הנסקל שבשרו אסור בשחיטתו דין הוא שיהא עורו אסור בשחיטתו, נבלה תוכיח שעורה מתר במיתתה, היא תוכיח על שור הנסקל שאף על פי שבשרו אסור בשחיטה דין הוא שיהא עורו מתר במיתתו. אמר אחד מתלמידי רבי ישמעאל, לא אם אמרת בנבלה שהיא מתרת בהנאה לפיכך עורה מתרת במיתה, תאמר בשור הנסקל שהוא אסור בהנאה לפיכך? הא עורו אסור (בהנאה) [במיתתו]. לא יאכל את בשרו, למה נאמר, להביא דמו וחלבו ועורו. ובעל השור נקי, רבי יהודה בן בתיירה אומר, נקי בידי שמים. שהיה בדין, הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה, אם למדת על מועד אף על פי שיצאו בעליו מידי בית דין של בשר ודם לא יצאו בעלים מידי בית דין של שמים, אף התם כן. תלמוד לומר ובעל השור נקי, נקי מידי שמים. רבי שמעון בן עזאי אומר, נקי מחצי נזק, שהיה בדין, הואיל ושור שהמית את השור בתשלומין ושור שהמית את האדם בתשלומין, מה להלן מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק אף פאן משלם חצי נזק, תלמוד לומר ובעל השור נקי. רבו גמליאל אומר, נקי מדמי עבד, רבי עקיבא אומר, נקי מדמי ולדות וכו'.

כט-ל ואם שור נגח הוא מתמל שלשם, איזהו מועד, כל שהעידו בו שלשה ימים. ותם, שחזר בו שלשה ימים, דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר, ומועד שהעידו בו שלשה (ימים) [פעמים]. ותם, שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח. מאי טעמא דרבי יהודה, אמר אביי, תמל חד, מתמל תרי, שלשם תלתא, ולא ישמרנו בעליו אתא לנגיחה רביעית. רבא אמר, תמל ומתמל חד הוא. והכי קאמר, אם מתמל שלשם הוא ולא ישמרנו האידנא, חגיב. ורבי מאיר, מאי טעמא, דתננא אמר רבי מאיר, קל וחמר, אם רחוק נגיחותיו חגיב, קרב נגיחותיו לא כל שפן. אמר ליה רבא, (ראיה) [זיבה] תוכיח, רחקה ראיותיה טמאה קרבה ראיותיה טהורה. אמר ליה, הרי הוא אומר (ויקרא טו, ג) "וזאת תהיה טמאתו בזובו", גזרת הכתוב היא ולא ילפינן מינה. אמר רב נחמן אמר רב אדא בר אהבה, הלכה כרבי יהודה שהרי רבי יוסי מודה לו, ורבי יוסי נמוקו עמו. דתננא, איזהו מועד, כל שהעידו בו שלשה ימים. תם, שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (כרבי) [דברי רבי] יוסי. רבי שמעון אומר, מועד שהעידו בו שלשה פעמים, ולא אמרו שלשה ימים אלא לענין חזרה בלבד.

ואם שור נגח הוא, בא הכתוב לחלק בין שור תם למועד. חמשה דברים בין שור תם למועד, מועד צריך עדים, ותם אינו צריך עדים. מועד משלם את הכפר, ותם פטור מן הכפר. מועד משלם שלשים שקלים, ותם אינו משלם שלשים שקלים. מועד משלם נזק שלם, ותם משלם חצי נזק. מועד משלם מן העלילה, ותם משלם מגופו. [מתמל שלשם] והועד בבעליו, מגיד שאינו חגיב עד שהתרו בו שלשה ימים.

רמז שמ והועד בבעליו, אמרה תורה, יבוא בעל השור ויעמוד על שורו. עבדיה דנאי מלכא קטל נפשא. אמר להו שמעון בן שטח, תנו עיניכם בו ונדוננו. שלח ליה, עבדך קטל נפשא. שדריה להו. שלחו ליה, תא את נמי להכא, והועד בבעליו אמרה תורה, יבוא בעל השור ויעמד על שורו. אתא ויתיב. אמר ליה שמעון בן שטח, ננאי המלך, עמד על רגליך ויעידו בך, ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם, שנאמר "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'". אמר ליה, לא כשתאמר אתה, אלא כשיאמרו חבריך. נפנה לימינו, כבשו פניהם בקרקע. לשמאלו, כבשו פניהם בקרקע. אמר להם, בעלי מחשבות אתם, יבוא בעל מחשבות ויפרע מכם. בא גבריאל וחבטן בקרקע. באותה שעה אמרו, מלך לא דן ולא דנין אותו, לא מעיד ולא מעידין אותו.

ולא ישמרנו בעליו, קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו (שלא) כראוי ויצא והזיק, אחד תם ואחד מועד, חגיב, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, תם חגיב ומועד פטור שנאמר ולא ישמרנו בעליו ושמור הוא זה. רבי אלעזר אומר, אין לו שמירה אלא ספין. מאי טעמא דרבי מאיר, קסבר סתם שורים לאו בחזקת שמור קנימי,

ואמר רחמנא תם חגיב, דליעביד ליה שמירה פחותה, הדר אמר רחמנא ולא ישמרנו גבי מועד, דנעביד ליה שמירה מעלה, ויליף נגיחה לתם נגיחה למועד. ורבי יהודה סבר, סתם שורים בחזקת שמור קיימי, אמר רחמנא תם משלם, דנעביד ליה שמירה מעלה, [הדר אמר רחמנא וכי], הוי רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט, מיעטיה רחמנא לשמירה מעלה. וכי תימא, נגיחה לתם נגיחה למועד, הא מעט רחמנא ולא ישמרנו לזה ולא לאחר. והא מבעיא ליה ללאו, אם כן נכתוב רחמנא ולא ישמר, מאי ולא ישמרנו, לזה ולא לאחר. תנאי, רבי אומר, אחד תם ואחד מועד ששמרו שמירה פחותה, פטור. מאי טעמא, סבר לה רבי יהודה, דאמר מועד בשמירה פחותה סגי ליה, יליף נגיחה לתם ונגיחה למועד.

רבי אלעזר אומר, אין לו שמירה אלא סכין. כדתנאי, רבי נתן אומר, מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו, ואל יעמיד סלם רעוע בתוך ביתו. שניאמר (דברים כב, ח) "ולא תשים דמים בביתך".

ולא ישמרנו, להביא שומר חנם. ולא ישמרנו, כראוי לו. מכאן אמרו, שמו ראווי פטור, שלא כראוי חגיב.

והמית איש או אשה, השנה הכתוב אשה לאיש.

אמר רבי עקיבא, וכי מה בא זה (ללמדו) [ללמדנו], אם לחיב על האשה פאיש, הרי כבר נאמר (לעיל פסוק כח) וכי יגח שור את איש או את אשה, אלא להקיש אשה לאיש, מה איש נזקיו ליורשיו, אף אשה נזקיה ליורשיה. וסבר רבי עקיבא לא ירית לה בעל, והא תנאי, (במדבר כז, יא) "ויגרש אתה", מכאן שהבעל יורש את אשתו, דברי רבי עקיבא. אמר ריש לקיש, לא אמר רבי עקיבא אלא בכפר, הואיל ואינו משתלם אלא לאחר מיתה, דהוה ליה ראוי ואין הבעל נוטל כראוי כבמחזק. מאי טעמא דאמר קרא השור יסקל וגם בעליו יומת. אם כפר יושט עליו. ובנזקין לא אמר רבי עקיבא נזקיה ליורשיה, והתנאי, הכה את האשה ויצאו ילדיה נותן נזק וצער לאשה ודמי ולדות לבעל, ואם אין בעל נותן ליורשיו, אין האשה נותן ליורשיה, היתה שפחה ונשתחררה או גירת, זכה. אמר רבה, בגרושה וכן אמר רב נחמן, בגרושה. אמרי, גרושה נמי תפלוג בדמי ולדות, אמר רב פפא, התורה זכתה דמי ולדות לבעל, אפלו בא עליה בזנות. מאי טעמא, דכתיב (לעיל פסוק כב) "כאשר ישית עליו בעל האשה".

השור יסקל וגם בעליו יומת, תנו רבנן, שור שהמית, עד שלא נגמר דינו החזירו שומר לבעליו מחזר, משנגמר דינו החזירו אינו מחזר. רבנן סברי, אין גומרין דינו שלא בפניו, דאמר ליה אי (אהדרתי נהליה) [אהדרתי ניהלי] הוה מערקנא ליה

לֹאגָמָא, וְהִשְׁתָּא אֶתְפִּיסְתִּיהָ לְתוֹרָאֵי בִידָא דְלָא מְצִינָא לְאִשְׁתְּעוּיֵי דִינָא בְּהִדְיָה. וְרַבֵּי יַעֲקֹב סָבַר, גּוֹמְרִין דִּינּוּ טַעְמָא דְרַבָּנּוֹן, הַשּׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעָלְיוּ יוֹמֵת, כְּמִיתַת הַבְּעָלִים כֶּד מִיתַת הַשּׁוֹר, מַה בְּעָלִים בְּפָנֵיהֶם אִף שׁוֹר בְּפָנָיו. וְרַבֵּי יַעֲקֹב סָבַר, בְּשִׁלְמָא בְּעָלִים בְּגִי טַעְנָתָא נִינְהוּ, אֶלְא שׁוֹר בְּר טַעְנָה הוּא.

נִתְכַּוֵּן לְהַרְגֵי אֶת הַבְּהֵמָה וְהַרְגֵי אֶת הָאָדָם, פְּטוֹר. הָא נִתְכַּוֵּן לְהַרְגֵי אֶת זֶה וְהַרְגֵי אֶת זֶה, חַיִּב. מִתְנִיתִין דְלָא כְרַבֵּי שְׁמַעוֹן, דְתַנָּיָא, רַבֵּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, אֶפְלוּ נִתְכַּוֵּן לְהַרְגֵי אֶת זֶה וְהַרְגֵי אֶת זֶה, פְּטוֹר. מֵאֵי טַעְמָא דְרַבֵּי שְׁמַעוֹן, דְכַתִּיב הַשּׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעָלְיוּ יוֹמֵת, כְּמִיתַת הַבְּעָלִים כֶּד מִיתַת הַשּׁוֹר, מַה בְּעָלִים עַד דְמִתְכַּוֵּן לִיהָ, אִף שׁוֹר נְמִי אָמַר קָרָא "וְאָרַב לוֹ" עַד שְׁיִתְכַּוֵּן לִיהָ.

הַשּׁוֹר יִסְקַל, וְכֹן בְּהֵמָה וְחִיָּה וְעוֹף כִּיּוֹצָא בּוֹ. דְגָמַר שׁוֹר שׁוֹר מְשַׁבֵּת, וְכִבֵּר הַעִידוֹ עַל תְּרַנְגָּל שְׁנִסְקַל בִּירוּשָׁלַיִם, שְׁהַרְגֵי אֶת הַנֶּפֶשׁ.

שׁוֹר הַנִּסְקַל בְּעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה, שְׁנַאֲמַר הַשּׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעָלְיוּ יוֹמֵת, כְּמִיתַת הַבְּעָלִים כֶּד מִיתַת הַשּׁוֹר. אָמַר לִיהָ אַבְיֵי, מִמַּאי דְוָגַם בְּעָלְיוּ יוֹמֵת לְכְמִיתַת בְּעָלִים הוּא דְאִתָּא, אִימָא מִיתָה מִמֶּשׁ, אִם כֹּן לְכַתּוּב וְגַם בְּעָלְיוּ וְלִשְׁתָּק. אִי כְתִיב הֲכִי, הִנּוּ אֲמִינָא בְּסִקִּילָה, בְּסִקִּילָה לָא סִלְקָא דְעִתְדָּךְ, קִטְל אִיהוּ בְּסִיף מְמוֹנֵוּ בְּסִקִּילָה. וְדִלְמָא הָא דְכַתֵּב רַחֲמָנָא יוֹמֵת לְאִקּוּלֵי עֲלִיהָ, לְאִפּוּקֵי מִסִּיף לְחִנְקָה, הַנִּיחָא לְמֵאן דְאָמַר חִנְקָה חֲמוּר, אֶלְא לְמֵאן דְאָמַר חִנְקָה קַל מֵאֵי אִיכָא לְמִימַר. לָא סִלְקָא דְעִתְדָּךְ, דְכַתִּיב אִם כֶּפֶר יוֹשֵׁת עָלָיו, אִי סִלְקָא דְעִתְדָּךְ בְּר קִטְלָא הוּא הָא כְתִיב (בַּמִּדְבָר לֵה, לֵא) "וְלֹא תִקְחוּ כֶּפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ". אֲדַרְבֵּהּ, מִשּׁוּם הִיא גּוּפָא, קִטְל אִיהוּ לָא תִיִסְגִי לִיהָ בְּמִמוֹנָא אֶלְא בְּקִטְלָא, קִטְל שׁוֹרוֹ לְפָרֵק נְפִשָׁיה בְּמִמוֹנָא, אֶלְא אָמַר חִזְקִיָה, אָמַר קָרָא "מוֹת יוֹמֵת הָרוֹצֵחַ", עַל רְצִיחָתוֹ אֶתְהָ הוֹרְגוֹ וְאִי אֶתְהָ הוֹרְגוֹ עַל רְצִיחָת שׁוֹרוֹ.

אָמַר רַבָּא, שׁוֹר טְרַפָּה שְׁהַרְגֵי, חַיִּב. שׁוֹר שֶׁל אָדָם טְרַפָּה שְׁהַרְגֵי, פְּטוֹר, דְאָמַר קָרָא הַשּׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעָלְיוּ יוֹמֵת, כָּל הַיִּכָּא דְקָרִי בִיהָ וְגַם בְּעָלְיוּ יוֹמֵת קָרִי בִיהָ הַשּׁוֹר יִסְקַל וְכוּ'. רַב אֲשִׁי אָמַר, אֶפְלוּ שׁוֹר טְרַפָּה שְׁהַרְגֵי, נְמִי פְטוֹר. כִּיּוֹן דְאֵלוּ בְּעָלִים הוּוּ פְטוֹרֵי, שׁוֹר נְמִי כִי הַרְגֵי פְטוֹר.

הַשּׁוֹר יִסְקַל, לְמָה נֶאֱמַר, עַד שֶׁלֹּא יֵאמַר יֵשׁ לִי בְדִין, וּמָה אִם הִתָּם בְּסִקִּילָה, מוּעֵד לָא יְהֵא בְּסִקִּילָה, לֹא, אִם אֲמַרְתָּ בְּתָם שְׁאִינּוּ מְשַׁלְּם אֶת הַכֶּפֶר לְפִיכֶד הוּא בְּסִקִּילָה, תֵּאמַר בְּמוּעֵד שֶׁהוּא מְשַׁלְּם אֶת הַכֶּפֶר לְפִיכֶד לֹא יְהֵא בְּסִקִּילָה, תִּלְמוּד לּוֹמַר הַשּׁוֹר יִסְקַל. דְבַר אַחַר, הִיָּה בְּכָלֵל, וְיִצָּא לְדוֹן בְּדַבְרֵי הַחֲדָשׁ, וְהַחֲזִירוּ לְכָלְלוֹ.

וגם בעליו יומת, בידי שמים. או אינו אלא בידי אדם, כשהוא אומר אם כפר וגו', הוי נותנין פדיון למומתין בידי שמים. או אינו אלא למומתין בידי אדם, כשהוא אומר "ולא תקחו כפר לנפש רצח", הא אין נותנין פדיון למומתין בידי אדם.

אם כפר יושת עליו, ויהא אדם חבב בכפר מקל וחמר, ומה שור שאינו חבב בארבעה דברים חבב בכפר, אדם שחבב בארבעה דברים אינו דין שחבב בכפר. אמר קרא אם כפר יושת עליו, 'עליו' ולא על אדם.

תנו רבנן, ונתן פדיון נפשו דמי ניזק. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר, דמי מזיק. לימא בהא קמיפלגי, דרבנן סברי כופרא ממונא, ורבי ישמעאל סבר כופרא כפרא. אמר רב פפא, לא, דכולי עלמא כופרא כפרא, ובהא קמיפלגי, רבנן סברי בדניזק שיימינן. מאי טעמא דרבנן, נאמר השתה למעלה ונאמר השתה למטה, מה להלן בניזק אף כאן בניזק. ורבי ישמעאל סבר, ונתן פדיון נפשו כתיב. ורבנן, אין, פדיון נפשו כתיב, מיהו כי שיימינן בדניזק שיימינן.

רמז שמא רבי עקיבא אומר, פדיון נפשו של מומת. וכן מצינו, שאין נותנין פדיון למומתין בידי אדם, בכל מקום שהו חביבין מיתת בית דין אין להו פדיון שנאמר (ויקרא כז, כט) "כל חרם אשר יחרם". רבי ישמעאל אומר, בוא וראה שרחמיו של הקדוש ברוך הוא על בשר ודם, שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים, שנאמר (להלן ל, יב) "כי תשא את ראש וגו', "כפר נפש", ואומר (מ"ב יב, ה) "איש כסף נפשות ערכו", ואומר (דניאל ד, כד) "להו מלכא מלכי ישפר עלך" וגו', ואומר (איוב לג, כג) "אם יש עליו מלאך" וגו', ואומר "ויחננו ויאמר פדעהו" וגו'.

נמצינו למדין, קדשים יש להו פדיון, קדשים אין להו פדיון. אסורין באכילה, יש להו פדיון. אסורין באכילה, אין להו פדיון. אסורין בהנאה, יש להו פדיון. אסורין בהנאה, אין להו פדיון. שדות וכרמים, יש להו פדיון. שדות וכרמים, אין להו פדיון. עבדן ושפחות, יש להו פדיון. עבדים ושפחות, אין להו פדיון. חביב מיתות בית דין, יש להו פדיון. חביב מיתות בית דין, אין להו פדיון. אף לעתיד לבא יש להו פדיון. תלמוד לומר (תהלים מט, ט) "אח לא פדה יפדה איש ויקר פדיון נפשו" וגו'. חביבין ישראל, שנתן הקדוש ברוך הוא המצריים כפרס תחת נפשותיהו שנאמר "נתתי כפרך מצרים", מפני מה, (שם, ד) "מאשר יקרת בעיניי" וגו'.

לא או בן יגח או בת יגח וגו', למה נאמר, לפי שנאמר (לעיל פסוק כט) והמית איש או אשה, אין לי אלא גדולים, קטנים מנין, תלמוד לומר או בן יגח או בת יגח. אין לי אלא בן או בת גמור, טומטום ואנדורגיניוס, מנין, תלמוד לומר או בן יגח וגו'. אין לי אלא בנו ובתו של אחר, בנו ובתו של עצמו, מנין, תלמוד לומר

כַּמְשֹׁפֵט הִזָּה יַעֲשֶׂה לוֹ. אִין לִי אֵלָא יִשְׂרָאֵל, גְּרִים מְנִין, תִּלְמוּד לּוֹמֵר כַּמְשֹׁפֵט הִזָּה יַעֲשֶׂה לוֹ.

תִּנְיָא אֵידֵךְ, אוּ בִּן יִגַח אוּ בֵּת יִגַח, לְחַיֵּב עַל הַקְּטָנִים כְּגִדּוּלִים. וְהֵלֵא דִין הוּא, הוֹאִיל וְחַיֵּב אָדָם בְּאָדָם וְחַיֵּב שׁוֹר בְּאָדָם, מַה כְּשֶׁחַיֵּב אָדָם בְּאָדָם לֹא חִלְקֵת בּוּ בֵּין קְטָנִים לְגִדּוּלִים, אִף כְּשֶׁחַיֵּב שׁוֹר בְּאָדָם לֹא תַחֲלַק בּוּ בֵּין קְטָנִים לְגִדּוּלִים. וְעוֹד, קַל וְחֹמֵר הוּא, וּמָה אָדָם בְּאָדָם שְׂלֵא עָשָׂה בּוּ קְטָנִים כְּגִדּוּלִים חַיֵּב בּוּ עַל הַקְּטָנִים כְּגִדּוּלִים. שׁוֹר בְּאָדָם שְׂעָשָׂה בּוּ קְטָנִים כְּגִדּוּלִים אִינוּ דִין שְׂחַיֵּב עַל הַקְּטָנִים כְּגִדּוּלִים. לֹא אִם אֲמַרְתָּ אָדָם בְּאָדָם שְׂכֹן חַיֵּב בְּאַרְבָּעָה דְבָרִים, תֹּאמֵר בְּשׁוֹר בְּאָדָם שְׂאִינוּ חַיֵּב בְּאַרְבָּעָה דְבָרִים. תִּלְמוּד לּוֹמֵר אוּ בִּן יִגַח, לְחַיֵּב עַל הַקְּטָנִים כְּגִדּוּלִים. אִין לִי אֵלָא בְּמוּעֵד, בְּתָם מְנִין, וְדִין הוּא, הוֹאִיל וְחַיֵּב בְּאִישׁ וּבְאִשָּׁה וְחַיֵּב בְּבֵן וּבֵת, מַה כְּשֶׁחַיֵּב בְּאִישׁ וּבְאִשָּׁה לֹא חִלְקֵת בּוּ בֵּין תָּם לְמוּעֵד, אִף כְּשֶׁחַיֵּב בְּבֵן וּבֵת לֹא תַחֲלַק בּוּ בֵּין תָּם לְמוּעֵד. וְעוֹד קַל וְחֹמֵר, וּמָה אִישׁ וְאִשָּׁה שְׂהוֹרַע כְּחוֹ בְּנִזְקִיהוֹן לֹא חִלְקֵת בְּהוֹן בֵּין תָּם לְמוּעֵד, בּוּ וּבֵת שְׂיָפָה כְּחוֹ בְּנִזְקִיהוֹן אִינוּ דִין שְׂלֵא תַחֲלַק בְּהוֹן בֵּין תָּם לְמוּעֵד. אֲמַרְתָּ, וְכִי דְנִין (קַל וְחֹמֵר) [קַל] מִחֲמוּר לְהַחְמִיר עָלָיו, אִם הִחְמִיר בְּמוּעֵד הַחֲמוּר נִחְמִיר בְּתָם הַקַּל. וְעוֹד, אִם אֲמַרְתָּ בְּאִישׁ וְאִשָּׁה שְׂכֹן חַיֵּב בְּמִצּוֹת, תֹּאמֵר בְּבֵן וּבֵת שְׂפִטּוּרִין מִן הַמִּצּוֹת. תִּלְמוּד לּוֹמֵר אוּ בִּן יִגַח אוּ בֵּת יִגַח, נְגִיחָה לְתָם נְגִיחָה לְמוּעֵד, נְגִיחָה לְמִיתָה נְגִיחָה לְנִזְקִין.

תִּנּוּ רַבָּנָן, כַּמְשֹׁפֵט הִזָּה יַעֲשֶׂה לוֹ, כַּמְשֹׁפֵט שׁוֹר בְּשׁוֹר כְּדֹ מְשֹׁפֵט שׁוֹר בְּאָדָם, מַה שׁוֹר בְּשׁוֹר תָּם מְשַׁלֵּם חֲצִי נֶזֶק וּמוּעֵד מְשַׁלֵּם נֶזֶק שְׁלֵם, אִף שׁוֹר בְּאָדָם תָּם מְשַׁלֵּם חֲצִי נֶזֶק וּמוּעֵד מְשַׁלֵּם נֶזֶק שְׁלֵם. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, כַּמְשֹׁפֵט הִזָּה, כְּתַחֲתוֹן וְלֹא כְּעֵלְיוֹן, יְכוּל יִשְׁלַם לוֹ מִן הָעֲלִיָּה. תִּלְמוּד לּוֹמֵר יַעֲשֶׂה לוֹ, מִגּוּפוֹ מְשַׁלֵּם וְאִינוּ מְשַׁלֵּם מִן הָעֲלִיָּה. וְרַבָּנָן, הָאִי זֶה לְמָה לִי, לְפוּטְרוֹ מֵאַרְבָּעָה דְבָרִים. וְרַבִּי עֲקִיבָא, נִפְקָא לִיה מִ"אִישׁ בְּעַמִּיתוֹ" וְלֹא שׁוֹר בְּעַמִּיתוֹ. וְרַבָּנָן, אִי מַהֲהִיא הַנּוֹה אֲמִינָא צַעַר לְחוּדְיָה, אֲבָל רַפּוּי וְשִׁבְתָּ אִימָא כִּי נֶזֶק דְּמִי וְנִיתִיב לִיה. קָא מְשַׁמַּע לָן.

לב אִם עֶבֶד יִגַח הַשׁוֹר אוּ אֲמָה, אִף עֶבֶד וְאֲמָה הָיוּ בְּכֹל, שְׂנַאֲמֵר (לְעִיל פְּסוּק כֹּט) וְהִמִּית אִישׁ אוּ אִשָּׁה, וְהָרִי הַכְּתוּב מוֹצִיא אוּ מְכַלְלוֹ, לְהַקֵּל עָלָיו שְׂאָם הִזָּה יָפָה מֵאֵה מְנָה נוֹתֵן שְׁלֹשִׁים סָלְעִים, וְלְהַחְמִיר עָלָיו שְׂאָם אִינוּ יָפָה אֵלָא דִּינָר נוֹתֵן לוֹ שְׁלֹשִׁים סָלְעִים. אִם עֶבֶד יִגַח וְגו', לְחַיֵּב עַל זֶה בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ וְעַל זֶה בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ. אִם עֶבֶד, בְּעֶבֶד כְּנַעֲנִי הַכְּתוּב מְדַבֵּר. אוּ אִינוּ אֵלָא בְּעֶבֶד עֲבָרִי, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר כְּסוֹף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים וְגו', הָא בְּכַנְעֲנִי הַכְּתוּב מְדַבֵּר. כְּסוֹף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים וְגו', אֲחָד הָאִישׁ וְאֲחָד הָאִשָּׁה. (ד"א) [הַשׁוֹר יִסְקַל, לְמָה נֹאמֵר, לְפִי] שְׂהִיָּה בְּכֹל וְנִצָּא לְדוֹן בְּדָבָר הַחֲדָשׁ וְהַחֲזִירוֹ הַכְּתוּב לְכֹלּוֹ.

אמר ריש לקיש, שור שהמית את העבד שלא בכונה, פטור משלשים שקלים, שנאמר כסף שלשים שקלים? תן לאדניו והשור יסקל, בזמן שהשור בסקילה בעלים משלמין שלשים שקלים, אין השור בסקילה אין הבעלים משלמין שלשים שקלים.

אמר רבא, שור שהמית בן חורין שלא בכונה, פטור מן הכפר, שנאמר ולעיל פסוק (ט) השור יסקל וגם בעליו יומת. אם כפר, בזמן שהשור בסקילה הבעלים משלמין כפר, אין השור בסקילה אין הבעלים משלמין כפר. כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן כפר. מה תלמוד לומר אם כפר, לרבות כפר שלא בכונה ככפר בכונה. כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן עבד, מה תלמוד לומר אם עבד, לרבות עבד שלא בכונה כעבד בכונה. וריש לקיש, עבד אם עבד לא דריש, דלא כתיב במקום תשלומין, כפר אם כפר דריש, דכתיב במקום תשלומין.

השור יסקל, למה נאמר, עד שלא יאמר יש לי בדין, הואיל והוא במיתה על עבדו ועל אמתו, ושורו במיתה על עבדו ועל אמתו ושור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו, אם למדת שחלק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו, נחלק בין שורו לשור אחר על עבדו ועל אמתו, תלמוד לומר השור יסקל, מגיד הכתוב אף על פי שחלק בינו ובין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו לא נחלק בין שורו לשור אחר על עבדו ועל אמתו.

לג-לד כי יפתח איש בור, אמר רבי אלעזר, שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאלו הן ברשותו, ואלו הן, בור ברשות הרבים, וקמץ משש שעות ולמעלה.

אמר רבי אלעזר, ואמרי לה במתניתא תנא, ארבעה דברים מעטה תורה בשמירתו, ואלו הן, בור ואש, שן ורגל. בור, דכתיב כי יפתח איש בור ולא יכסנו, הא פסחו פטור. אש, דכתיב (להלן כב, ה) "שלים שלם המבער", עד דעביד כעין המבער. שן, דכתיב "ובער", עד דעביד כעין ובער. רגל, דכתיב (שם) "ושלח", עד דעביד כעין ושלח.

כי יפתח איש, אין לי אלא איש, אשה מנין וכו'. רבי יונתן אומר, וכו'. רבי יצחק אומר, וכו'. כי יפתח איש בור, למה נאמר. עד שלא יאמר יש לי בדין, הואיל והבור ממונו והשור ממונו, אם למדת שחייב על ידי שורו לא היא חייב על ידי בורו, וכו'. תלמוד לומר או כי יכרה, הא לפי שלא זכיתי מן הדין צריך הכתוב להביאו. דבר אחר, כי יפתח, לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.

דָּבַר אַחֵר, כִּי יִפְתַּח, אֵין לִי אֶלָּא פּוֹתַחַ, כּוֹרֵה מַנְיֹן, תִּלְמוּד לּוֹמֵר אוּ כִּי יִכְרֶה. עַד שֶׁלֹּא יֹאמֵר יֵשׁ לִי בְּדִין, אִם הַפּוֹתַח חֵיב, הַכּוֹרֵה לֹא יִהְיֶה חֵיב. הֵא אִם אֲמַרְתָּ כֵּן, עֲנִשְׁתָּ מִן הַדִּין, לְכֹךְ נֶאֱמַר כִּי יִכְרֶה, לְלַמֵּד שֶׁאֵין עוֹנְשִׁין מִמּוֹן מִן הַדִּין. דָּבַר אַחֵר, הַקִּישׁ פּוֹתַח לְכוֹרֵה וְכוֹרֵה לְפּוֹתַח, מֵה פּוֹתַח פְּטוֹר בְּרִשׁוֹת, אִף כּוֹרֵה פְּטוֹר בְּרִשׁוֹת, וּמֵה הַכּוֹרֵה כְּשַׁעוֹר, אִף הַפּוֹתַח כְּשַׁעוֹר.

וּמֵה הַכּוֹרֵה כְּשַׁעוֹר אִף הַפּוֹתַח כְּשַׁעוֹר. רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתִירָא אָמַר: לֹא הָרִי פּוֹתַח כְּהָרִי כּוֹרֵה וְלֹא הָרִי כּוֹרֵה כְּהָרִי פּוֹתַח, הֵצַד הַשְּׂוֶה שֶׁבָּהוּ: כָּל שֶׁהוּא חֵיב בְּשִׁמְרוֹ חֵיב בְּנִזְקוֹ אִף כָּל שֶׁהוּא חֵיב בְּשִׁמְרוֹ חֵיב בְּנִזְקוֹ. אֵין לִי אֶלָּא פּוֹתַח (בְּיָדוֹ) [וְכוֹרֵה], כִּירוֹ וְצִירוֹ מַנְיֹן, תִּלְמוּד לּוֹמֵר: "וְלֹא יִכְסְנוּ" הֵא לֹא פְתִיחָה וְלֹא כְרִיָּה גְרָמָה [אֶלָּא כְסוּי]. "וְלֹא יִכְסְנוּ" לְהַבִּיא שׁוֹמֵר חֲנָס. דָּבַר אַחֵר: "יִכְסְנוּ" כְּרִאוּי לוֹ, מִכָּאן אָמְרוּ: כְּסָהוּ כְּרִאוּי - פְּטוֹר, שֶׁלֹּא כְּרִאוּי חֵיב. כְּסָהוּ וְגָלְהוּ אַחֵר הַמְּגַלָּה חֵיב. הַשְׁתַּפְּיִן שֶׁכְּסוּ אֶת הַבּוֹר, אִם גָּלָה אַחַד מֵהֶן הַמְּגַלָּה חֵיב. נִתְגַּלָּה וַיֵּדַע בּוֹ אַחַד, זֶה שֶׁיֵּדַע בּוֹ חֵיב, וְזֶה שֶׁלֹּא יֵדַע בּוֹ פְּטוֹר. "וְנִפְלַ שְׁמָה שׁוֹר אוּ חֲמוֹר" שׁוֹר, וְלֹא שׁוֹר וְכִלְיוֹ. חֲמוֹר, וְלֹא חֲמוֹר וְכִלְיוֹ. שֶׁהִיָּה בְּדִין: אִם בְּמִקּוֹם שֶׁלֹּא חֵיב עַל הַבְּהֵמָה חֵיב עַל הַכְּלִים, כָּאן שֶׁחֵיב עַל הַבְּהֵמָה אֵינוֹ דִּין שֶׁחֵיב עַל הַכְּלִים, תִּלְמוּד לּוֹמֵר: "וְנִפְלַ שְׁמָה שׁוֹר אוּ חֲמוֹר" שׁוֹר, וְלֹא שׁוֹר וְכִלְיוֹ חֲמוֹר, וְלֹא חֲמוֹר וְכִלְיוֹ. "וְנִפְלַ שְׁמָה שׁוֹר בְּדָרְךְ הַלּוֹכוֹ. מִכָּאן אָמְרוּ: נִפְלַ לְפָנָיו מִקּוֹל הַכְּרִיָּה חֵיב. לְאַחֲרָיו מִקּוֹל הַכְּרִיָּה פְּטוֹר. אֲבָל בְּבוֹר בֵּין מִלְּפָנָיו בֵּין מִלְּאַחֲרָיו חֵיב.

בְּעַל הַבּוֹר יִשְׁלַם מִכָּל מִקּוֹם. "כְּסָף יִשְׁיב לְבַעֲלָיו" אֵין לִי אֶלָּא כְּסָף, בְּהֵמָה מַנְיֹן, הָרִי אֲתָה דָן: נֶאֱמַר כָּאן: "וְהֵמֶת יִהְיֶה לוֹ" וְנֶאֱמַר לְהֵלֶן: "וְהֵמֶת יִהְיֶה לוֹ" מֵה לְהֵלֶן בְּהֵמָה אִף כָּאן בְּהֵמָה, מֵה לְהֵלֶן כְּסָף אִף כָּאן כְּסָף. "וְהֵמֶת יִהְיֶה לוֹ" לְנִזְקָה. אוּ אֵינוֹ אֶלָּא לְמִזִּיק, אֲמַרְתָּ: אֵלוֹ כֵּן הִיָּה, מֵה תִּלְמוּד לּוֹמֵר: "וְהֵמֶת יִהְיֶה לוֹ", אֶלָּא מַגִּיד הַכְּתוּב שֶׁשְּׁמִין דְּמִי נִבְלָתוֹ וּמִנִּכָּה לוֹ דְּמִי נִזְקוֹ.

"וְנִפְלַ שְׁמָה שׁוֹר אוּ חֲמוֹר, וְהֵמֶת יִהְיֶה לוֹ" קִים לְהוֹ לְרַבֵּן דְּעַשְׂרָה עֶבְדֵי מִיתָה. תִּשְׁעָה נִזְקִין עֶבְדִי, מִיתָה לֹא עֶבְדִי. וְתוֹלְדָה דְּבוֹר אֲבָנוּ וְסָכִינוּ וּמִשְׁאוֹ שֶׁהֵנִיחוֹ בְּרִשׁוֹת הַרְבִּים וְהִזִּיקוֹ, שֶׁכֵּן תִּחְלַת עֲשִׂיתָן לְנִזְקָה וּמִמוֹנוֹ וּשְׁמִירְתָן עֲלֵיךְ. "וְנִפְלַ שְׁמָה שׁוֹר אוּ חֲמוֹר", שׁוֹר וְלֹא אֲדָם חֲמוֹר וְלֹא כְלִים. מִכָּאן אָמְרוּ: נִפְלַ לְתוֹכוֹ שׁוֹר וְכִלְיוֹ וְנִשְׁתַּבְּרוּ חֲמוֹר וְכִלְיוֹ וְנִתְקַרְעוּ, חֵיב עַל הַבְּהֵמָה וּפְטוֹר עַל הַכְּלִים. הֵא מֵה דוֹמָה לָזֶה, אֲבָנוּ וְסָכִינוּ וּמִשְׁאוֹ שֶׁהֵנִיחוֹ בְּרִשׁוֹת הַרְבִּים וְהִזִּיקוֹ. לְפִיכֹךְ אִם הִטִּיחַ צְלוּחִיתוֹ חֵיב. רִישָׁא פְּטוֹר וְסִיפָא חֵיב, רַב מִתְרַץ לְטַעְמָה: בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים, כְּשֶׁהִפְקִירוֹ, אֲבָל לֹא הִפְקִירוֹ חֵיב, לְפִיכֹךְ הִטִּיחַ צְלוּחִיתוֹ חֵיב. וּשְׁמוּאֵל מִתְרַץ לְטַעְמָה: הַשְׁתָּא דְּאֲמַרְתָּ אֲבָנוּ וְסָכִינוּ וּמִשְׁאוֹ כְּבוֹרוֹ דְּמִי, לָרִי יְהוּדָה דְּמִחֵיב עַל נִזְקֵי כְלִים בְּבוֹר הִטִּיחַ צְלוּחִיתוֹ בְּאֶבֶן חֵיב.

אמר רב: בור שחיבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו, אלמא קסבר חבטו קרקע
עולם הוא דאזקא לה. ושמואל אמר: להבלו וכל שכן לחבטו. ואם תאמר:
לחבטו ולא להבלו, התורה העידה על הבור אפלו מלא ספוגין של צמר. מאי
ביניהו, אפא ביניהו דעבד גובה ברשות הרבים. לרב אנגבה לא מחיב, לשמואל
מחיב נמי אנגבה. מאי טעמא דרב, "ונפל שמה שור" עד שיפל בחפירה. ושמואל
אמר: "ונפל" כל דהו משמע. החופר בור ברשות הרבים, ונפל לתוכו שור או
חמור ומת, חיב. אחד החופר בור, שיח ומערה, חריצין ונעיצין. אם כן, למה
נאמר "בור", מה בור שיש בו כדי להמית, עשרה טפחים, אף כל דבר שיש בו כדי
להמית עשרה טפחים. היו פחותין מעשרה טפחים, ונפל לתוכו שור או חמור
ומת, פטור. ואם הזק בו, חיב. בור פריקא. שיח אריד וקטין. מערה מרבעא
ומטללא. חריצין לא מטללא, ולא רויח מעלאי טפי מתתאי. נעיצין רויח מעלאי
טפי מתתאי. תנא: רבי יהודה אומר: חיב על נזקי כלים בבור. מאי טעמא
דרבנן, אמר קרא: "ונפל שמה שור" שור ולא אדם, חמור ולא כלים. ורבי יהודה,
"או" לרבות את הכלים. ורבנן: "או" מבעיא לה לחלק. ורבי יהודה, לחלק
מ"ונפל", דחד משמע. ורבנן: "ונפל" טובא משמע. אימא "ונפל" כלל, "שור או
חמור" פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, שור וחמור אין מידי אחרין
לא, אמרי: "בעל הבור ישלם" חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין
הפרט, מה הפרט מפרש בעלי חיים אף כל בעלי חיים. אימא: מה הפרט מפרש
דבר שנבלתו מטמאה במגע ובמשא, אבל עופות לא, אם כן, לכתוב רחמנא חד
פרטא. הי נכתוב, אי כתב רחמנא שור, הנה אמינא קרב על גבי המזבח אין שאין
קרב על גבי המזבח לא, ואי כתב רחמנא חמור, הנה אמינא קדוש בבכורה אין
שאין קדוש בבכורה לא, אלא אמר קרא: "כסף ושיב לבעליו" כל דאית לה
בעלים. אי הכי, אפלו כלים ועבד ואמה נמי לחיב, אמר קרא: "שור" ולא אדם,
"חמור" ולא כלים. ולרבי יהודה דקא מרבה להו כלים, בשלמא "שור" מעט בו
אדם, אלא "חמור" מאי מעט בה, אלא אמר רבא: חמור דבור לרבי יהודה, ושה
דאבדה לדברי הכל קשיא. אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור.

תנו רבנן: החופר בור ברשות היחיד ופתחו לרשות הרבים, חיב, זה בור האמור
בתורה דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: הפקיר רשותו ולא הפקיר בורו,
זה בור האמור בתורה. אמר רבה: בבור ברשות הרבים כלי עלמא לא פליגי
דמיחיב, דכתיב: "כי יפתח" ו"כי יכרה" אם על פותח הוא חיב, על כורה לא כל
שכן, אלא שעל עסקי פתיחה באה לו, ועל עסקי כריה באה לו. לא נחלקו אלא
בבור ברשותו. דר' עקיבא סבר: בור ברשותו נמי חיב, דכתיב: "בעל הבור ישלם"
בור דאית לה בעלים קאמר רחמנא. ור' ישמעאל סבר: "בעל הבור ישלם" בעל
תקלה הוא דאמר רחמנא. ואלא מאי "זה בור האמור בתורה" דקאמר רבי
עקיבא, זה בור שפתח (התורה) [בו הכתוב תחלה] לתשלומיו. ורב יוסף אמר: בבור

ברשות היחיד דכלי עלמא לא פליגי דמיחיב, מאי טעמא, "בעל הבור" אמר רחמנא, דאית לה בעלים. לא נחלקו אלא בבור ברשות הרבים. דרבי ישמעאל סבר: בור ברשות הרבים נמי חיב, דכתיב: "כי יפתח" ו"כי יכרה" על עסקי פתיחה באה לו, על עסקי כריה באה לו. ורבי עקיבא, הני מצרף צריכי: דאי כתב רחמנא "כי יפתח", הנה אמינא פותח הוא דסגי לה בכסוי אבל כורה אימא לא סגי לה בכסוי עד דטאים לה. ואי כתב רחמנא "כי יכרה", הנה אמינא כורה הוא דבעי כסוי משום דעביד (בה) מעשה, אבל פותח דלא עבד מעשה אימא אפלו כסוי נמי לא בעי, קא משמע לן. ואלא מאי "זה בור האמור בתורה" דקאמר רבי ישמעאל, זה בור שפתח בו הכתוב ותחלה לנזקין. תנו רבנן: חפר ופתח ומסר לרבים, פטור. וכן היה מנהגו של נחוניא חופר שיחין, וכשפא דבר לפני חכמים, אמרו: קיים זה אף הלכה זו. תנו רבנן: מעשה בביתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור הגדול. באו והודיעו את רבי חנינא בן דוסא. שעה ראשונה אמר להם: שלום, שניה אמר להם: שלום, שלישית אמר להם: עלתה. אמר לה: בתי מי העלת, אמרה לה: זכר של רחלים נזדמן לי, וזקן אחד מנהיגו. אמרו לה: נביא אתה, אמר להם: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא אמרתי: אפשר דבר שאותו צדיק נצטער בו יכשל בו זרעו,, אמר רבי זירא: אף על פי כן מת בנו בצמא, שנאמר: "וסביבו נשערה מאד" מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביביו אפלו כחוט השערה. תנו רבנן: לא יסקל אדם מרשותו לרשות הרבים. מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים. מצאו חסיד אחד, אמר לה: ריקה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינו שלך לרשות שלך,, לגלג עליו. לימים נצרף אותו האיש ומכר את שדהו, והיה מהלך באותו רשות הרבים ונכשל באותו אבנים, אמר: יפה אמר לי אותו חסיד "מפני מה אתה מסקל מרשות שאינו שלך לרשות שלך". תנו רבנן: אחד החופר בור תשעה ובא אחר והשלימה לעשרה, אחרון חיב. רבי אומר: אחר אחרון למיתה, ואחר שניהם לנזקין. מאי טעמא דרבנן, דכתיב: "כי יפתח", "כי יכרה" אם על פותח חיב, על כורה לא כל שכן, אלא להביא כורה אחר כורה, ששלק מעשה ראשון. ורבי, אמר לך: הנך מצרף צריכי פדאמרן. ורבנן וכו', אלא הינו טעמא דרבנן: אמר קרא: "כי יכרה איש בר" אחר ולא שנים. ורבי, ההוא מבפיא לה "כי יכרה איש בור" ולא שור בור. ורבנן: תרי "איש בור" כתיבי. ורבי, אידי דכתב האי כתב האי. ולרבנן, ממאי דלחיובי בתרא דלמא לחיובי קמא. לא סלקא דעתך, דאמר קרא: "והמת יהיה לו" ההוא דקעביד מיתה קא אמר רחמנא. והאי "והמת יהיה לו" מבפיא לה לכדרבא, דאמר רבא: שור פסולי המקדשים שנפל לבור פטור, שנאמר: "והמת יהיה לו" במי שהמתה שלו, יצא זה שאין מתה שלו. אמרי לאו ממילא שמעת לה דבההיא דקא עביד מיתה עסקינן.,

"וכי יגף" בכלל נגיפה נגיחה דחיה רביצה בעיטה נשיכה דברי רבי יאשיה. אבא שאול אומר משום רבי אליעזר: בכלל נגיפה, נגיחה דחיה רביצה בעיטה. נשיכה מנין, תלמוד לומר: "ולא ישמרנו בעליו". והרי דברים קל וחומר: ומה אם בשמרנו ויצא והזיק חב, קל וחומר עד שלא ישמרנו, ומה תלמוד לומר "ולא ישמרנו בעליו", אלא להוסיף הכתוב עוד שמירה אחרת, ואיזו, זו נשיכה. "שור איש" להוציא שור של קטן. "שור איש" להביא שור של אחרים. "רעהו" להביא שור של קטן. יכול, אתה אומר בשוין הכתוב מדבר, או אינו אלא בשוין ובשאינו שוין, אמרת: מה דרף המזיקין נשפרינו או מפסידו, הוי וכו', אף הנזקין נוטליו נזקו או יותר על נזקו, הוי אומר: ולא יותר על נזקו. רבי עקיבא אומר: נאמר חציה בחי ונאמר חציה במת, הא בשוין הכתוב מדבר.

"וגם את המת יחצו" מכאן אמרו: שור שנה מנה שנגח שור שנה מנה או שור שנה מאתיים שנגח שור שנה מאתיים, נוטל חציו. שור שנה מנה שנגח שור שנה מאתיים, נוטל פלו. שור שנה מאתיים שנגח שור שנה מנה, נוטל רביע. אומר רבי מאיר: על זה נאמר: "ומכרו את השור החי". אומר לו רבי עקיבא: קרא את כל המקרא הזה: "וגם את המת יחצו" ואיזה, זה שור שנה מאתיים שנגח שור שנה מאתיים, והנבלה שנה מנה, מוכרין את החי ואת המת חולקין בשנה ובעל הנבלה מטפל בנבלתו, לכך נאמר: "וגם את המת יחצו".

תנו רבנן: שור של הדיוט שנגח שור של הקדש ושור של הקדש שנגח שור של הדיוט, פטור, שנאמר: "את שור רעהו" ולא את שור של הדיוט. רבי שמעון בן מנסיא אומר: שור של הקדש שנגח שור של הדיוט, פטור. ושור של הדיוט שנגח שור של הקדש, בין תם בין מועד משלם נזק שלם. אמרי: מאי קסבר רבי שמעון בן מנסיא, אי "רעהו" דוקא דהדיוט, כי נגח דהקדש אמאי חב, ואי "רעהו" לאו דוקא, דהקדש נמי כי נגח דהדיוט לחיב. וכי תימא: לעולם קסבר "רעהו" דוקא, ומיהו דהדיוט כי נגח דהקדש הינו טעמא דמחייב משום דקא מייתי לה מקל וחומר דהדיוט: ומה הדיוט שנגח של הדיוט חב, כי נגח דהקדש לא כל שכן דמחייב, דיו לבא מן הדין להיות פגדון, מה להלן תם חצי נזק, הכא נמי חצי נזק. אלא אומר ריש לקיש: הכל היו בכלל נזק שלם, כשפירט לך הכתוב "רעהו" גבי תם, רעהו הוא דתם משלם חצי נזק, הא דהקדש תם נמי משלם נזק שלם, דאם כן נכתבה רחמנא לרעהו גבי מועד.

"ומכרו את השור החי וחצו את כספו" אתמר: פלגא נזקא רב פפא אמר: פלגא נזקא ממונא. רב הונא ברה דרב יהושע אמר: קנסא. רב פפא אמר ממונא קא סבר סתם שורים לאו בחזקת שמור קימי, ובדין הוא דלשלם כלה ורחמנא הוא דחס עלוה משום דאפתי לא איעד תורה. ורב הונא ברה דרב יהושע אמר פלגא נזקא קנסא קסבר סתם שורים בחזקת שמור קימי, ובדין הוא דלא לישלם כלל

ורחמנא הוא דקנסיה כי היכי דלנטרה לתורה וכו'. והלכתא פלגא נזקא קנסא. תנבתא והלכתא, טעמא מאי אתותב, משום דלא קתני כו', לא פסיקא לה, כיון דאפא חצי נזק צורות דהלכתא גמירי לה דממונא הוא לא פסיק ולא קתני לה. השתא דאמרת פלגא נזקא קנסא, האי פלגא דאכל אמרי ושוניא דאכל תרנגולי משנה הוא ולא מגבינן לה בבבל. והני מלי רברבי, אבל זוטרי אורחה הוא. ואי תפס לא מפקינן מנה. ואי אזמנה ניהלה לארץ ישראל מזמנינן לה, ואי לא אזיל משמתינן לה. בין כך ובין כך משמתינן לה דלסלק הדיקה מדרבי נתן, דתניא: רבי נתן אומר: מנין שלא יגדל אדם כָּלֵב רע בתוך ביתו ולא יעמיד סלם רעוע בתוך ביתו, תלמוד לומר: "ולא תשים דמים בביתך".

תנו רבנן: שור שנה מאתים שנגח שור שנה מאתים, והנבלה שנה שלשה זוז, זה נוטל חצי החי וחצי המת וזה נוטל חצי החי וחצי המת, וזהו שור האמור בתורה דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר: אין זה שור האמור בתורה, אלא איזה שור האמור בתורה, שור שנה מאתים שנגח שור שנה מאתים, ואין הנבלה יפה כלום, על זה נאמר: "ומכרו את השור החי ורצו את כספו". אלא מה אני מקיים "וגם את המת יחצו", פחת שפחתתו מיתה מחציו בחי. מכדי בין לרבי מאיר בין לרבי יהודה האי מאה עשרים וחמשה שקיל והאי מאה עשרים וחמשה שקיל, מאי ביניהו, שבח נבלה אפא ביניהו. רבי מאיר סבר: שבח נבלה דנזק הוי, ורבי יהודה סבר חולקין. והינו דקשיא לה לרבי יהודה: השתא דאמרת חס רחמנא עלה דמזיק דשקיל נמי משבתא, יכול שור שנה חמש סלעים שנגח שור שנה מנה, והנבלה יפה חמשים זוז, זה נוטל חצי החי וחצי המת וזה נוטל חצי החי וחצי המת. אמרת: וכי היכן מצינו מזיק נשכר שזה נשכר, ואומר: "שלם ישלם" בעלים משלמים ואין בעלים נוטלין, מאי "ואומר": הכי קאמר: וכי תימא: הני מלי היכא דאית לה פסידא לנזק, אבל היכא דלית לה פסידא לנזק כגון שור שנה חמש סלעים שנגח שור שנה חמש סלעים והנבלה יפה שלשים זוז, שקיל נמי בשבתא, תלמוד לומר: "שלם ישלם" בעלים משלמים, ואין בעלים נוטלין. אמר לו רב תחליפא לרבא: אם כן מצינו לרבי יהודה תם משלם יותר מחצי נזק, והתורה אמרה ומכרו את השור החי ורצו את כספו. אית ליה לרבי יהודה, פחת שפחתתו מיתה מחציו, בחי. מנא ליה, מוגם את המת יחצו. והא אפקיה רבי יהודה לזה נוטל חצי המת וחצי החי וכו'. אם כן לכתוב רחמנא ואת המת, מאי וגם, שמע מינה תרתי.

ותהא שו ורגל חיבת ברשות הרבים, מקל וחמר, ומה קרו שברשות הנזק אינו משלם אלא חצי נזק, ברשות הרבים חיבת בחצי נזק, שו ורגל שברשות הנזק משלם נזק שלם אינו דין שברשות הרבים חיבת בחצי נזק. אמר קרא ובער בשדה אחר, ולא ברשות הרבים. מידי פלי נזקא קאמרינן, פלגא נזקא קאמרינן, אמר קרא ורצו את כספו, כספו של זה ולא כספו של אחר. ולא תהא קרו חיבת כלל

ברשות הרבים, מקל וחמר, ומה שן ורגל שברשות הנזק משלם נזק שלם, ברשות הרבים פטור, קרו שברשות הנזק אינו משלם אלא חצי נזק אינו דין שברשות הרבים פטור. אמר קרא וגם את המת יחצונו, אין חצי נזק חלוק לא ברשות הרבים ולא ברשות היחיד.

והמת יהיה לו, תנו רבנן, תשלומי נזק, מלמד שהבעלים מטפלין בנבלה. מנא הני מלי, אמר רבי אמי, אמר קרא, (ויקרא כד, כא) "מכה בהמה ישלמנה", אל תקרי 'ישלמנה' אלא 'ישלמנה'. רב כהנא אמר, מהכא, "אם טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא ישלם", [עד טרפה ישלם] טרפה עצמה [לא] ישלם. חזקיה אמר, מהכא, והמת יהיה לו. לנזק. או אינו אלא למזיק, אמרת, לא כן היה, דאי סלקא דעתך נבלה דמזיק היא, לכתוב רחמנא שור תחת השור ולשתוק, והמת יהיה לו למה לי, שמע מינה לנזק. וצריכא, דאי כתב קרא "מכה בהמה ישלמנה", משום דלא שכיחא, אבל טרפה דשכיחא אימא לא. ואי אשמועינן טרפה, דממילא, אבל מכה בהמה דבגידים אימא לא ואי אשמועינן הני תרתין, הא משום דלא שכיחא והא משום דממילא, אבל המת יהיה לו דשכיחא ובגידים אימא לא, ואי אשמועינן והמת יהיה לו, משום דממונא קא מזיק, אבל הנך דבגופא קא מזיק אימא לא, צריכא. אמר ליה רב כהנא לרבה, טעמא דכתב רחמנא והמת יהיה לו, הא לאו הכי הוה אמינא דמזיק הוה, השתא אית ליה לדידיה יהיב ליה, דאמר מר, (לעיל פסוק לד) "ישיב", לרבות שנה כסף, דידיה מבועיא לא צריכא אלא לפחת נבלה.

לז רמז שמב כי יגנב איש שור או ששה אף הטובח והמוכר היו בכלל, שנאמר (להלן כב, ו) "אם נמצא הגנב", והרי הכתוב מוציאנו מכללו, להחמיר עליו שישלם תשלומי ארבעה וחמשה, לכך נאמרה הפרשה. כי יגנב איש שור או ששה, לחיוב על זה בפני עצמו, ועל זה בפני עצמו. וטבחו, אין לי אלא טובח, מוכר מנין, תלמוד לומר [אז] (ו) מכרו. עד שלא יאמר יש לי בדין, אם הטובח חיב, מוכר לא יהא חיב. אם אמרת כן, ענשת מן הדין, לכך נאמר [אז] (ו) מכרו, ללמדך שאין עונשין מן הדין.

דבר אחר, הקיש טובח למוכר ומוכר לטובח, מה מכירה חוץ לרשותו אף טבחה חוץ לרשותו, מה מכירה מתרת באכילה אף טבחה מתרת באכילה, מה מכירה מתרת בהנאה אף טבחה מתרת בהנאה, מה טבחה שאינה יכולה לחזר אף מכירה שאינה יכולה לחזר, מה טבחה כלה אף מכירה כלה.

דבר אחר, כי יגנב איש, אף המקדשין היו בכלל, שאם גנבו ושחטו בחוץ משלם ארבעה וחמשה, והרי הכתוב מוציאן מכללן להחמיר עליהן לזקקן להפרת. יכול שיהו חיבין בתשלומין, והדין נותן, ומה אם חיב על פרת חמור, לא יהו חיבין

בתשלומין הקליון. תלמוד לומר "זה הדבר אשר צנה ה'", מפלל פרת זצאו ולא מפלל תשלומין.

חמשה בקר ישלם ארבעה והוא. ארבע צאו שלשה והוא. הנה רבי מאיר אומר, בוא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם. שור, לפי שיש לו מלאכה ישלם חמשה, ושה, שאין לו מלאכה, ישלם ארבע. רבי יוחנן בן זכאי אומר, חס המקום על כבודן של בריות, שור שהוא הולך ברגליו ישלם חמשה, שה, לפי שטוענו, ישלם ארבע.

רבי עקיבא אומר, תחת השור, תחת השה, להוציא את החיה. שהיה בדיון, הואיל ובהמה בתשלומין וחיה בתשלומין, אם למדת על בהמה שהוא משלם תשלומי ארבעה וחמשה, אף החיה משלם תשלומי ארבעה וחמשה. לא אם אמרת בבהמה שהיא קרבה על גבי המזבח, לפיכך ישלם תשלומי ארבעה וחמשה, תאמר בחיה, שאין קרבה על גבי המזבח, לפיכך לא ישלם תשלומי ארבעה וחמשה. הרי בעלת מום תזכית, שאין קרבה על גבי המזבח והוא משלם תשלומי ארבעה וחמשה, היא תזכית על החיה שאף על פי שאינה קרבה על גבי המזבח ישלם תשלומי ארבעה וחמשה. לא אם אמרת בבעלת מום, שמינה קרבה על גבי המזבח, לפיכך ישלם תשלומין ארבעה וחמשה, תאמר בחיה, שאין מינה קרבה על גבי המזבח, לפיכך לא ישלם ארבעה וחמשה. תלמוד לומר, תחת השור, תחת השה, להוציא את החיה.

מדת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד. ואמאי, ניליף שור שור משבת, מה להלן חיה ועוף פיוצא בהו, אף פאו חיה ועוף פיוצא בהו, אמר קרא, שור או שה, שני פעמים, שור ושה אין, מידי אחרינא לא. אמרי הי מיתר, אילימא שור ושה דסיפא, דניכתוב רחמנא פי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחתיו וארבע צאו ישלם תחתיו, אי כתב רחמנא הכי הוה אמנא בעי שלומי תשעה לכל חד וחד. וכי תימא תחתיו אייתורי מיתר. מבעיא ליה לדרשא אחרינא, דתנא, יכול גנב שור שנה מנה ישלם תחתיו חמשה נגידים, תלמוד לומר תחתיו, אלא שור ושה דרישא מיתר, דנכתוב רחמנא פי יגנב איש וטבחו ומכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאו תחת השה. אי כתב רחמנא הכי, הוה אמנא עד דגניב להו לתרי וטבח חד ומזבן חד או מכרו כתיב, לחודיה משמע. ואימא עד דגניב להו לתרי וטבח חד ומשיר חד, או מזבן חד ומשיר חד. אלא שור דסיפא ושה דרישא מיתר, דניכתוב רחמנא פי יגנב איש שור וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחתיו וארבע צאו תחת השה, שור דסיפא ושה דרישא למה לי, שמע מינה שור ושה אין, מידי אחרינא לא.

תנאי, אמר רבי עקיבא, מפני מה אמרה תורה טבח ומכר משלם תשלומי ארבעה וחמשה מפני שנשתרש בחטא. רבא אמר. מפני ששנה בחטא. וטבחו או מכרו, מה טביחה שאינה חוזרת אף מכירה שאינה חוזרת, פרט לשהקנה לו לשלשים יום.

תנאי, גנב וטבח בשבת, גנב וטבח לעבדת אלילים, גנב וטבח שור הנסקל, משלם תשלומי ארבעה וחמשה, דברי רבי מאיר. וחקמים פוטרין, ומוקי לה בטובח על ידי אחר. וכי זה חוטא וזה מתחייב. שאני הקא דאמר קרא וטבחו או מכרו, מה מכירה על ידי אחר אף טביחה על ידי אחר, דברי רבי ישמעאל. תנא, או, לרבות את השליח. דבי חזקיה תנא, תחת לרבות את השליח. מי איכא מידי דאלו עביד הוא לא מיחייב ועביד שליח מיחייב, התם לאו משום דלא מיחייב הוא, אלא משום דקם ליה בדרבה מניה. אי בטובח על ידי אחר, מאי טעמא דרבנן דפטרין. מאן חקמים, רבי שמעון היא, דאמר שחיטה שאינה ראויה לא שמה שחיטה.

בעא מניה רבא מרב נחמן, גנב שור של שני שתפין וטבחו והודה לאחד מהן, מהו, חמשה בקר אמר רחמנא ולא חמשה חצאי בקר, או דלמא חמשה בקר ואפלו חמשה חצאי בקר וכו'. אמר ליה, חמשה בקר אמר רחמנא ואפלו חמשה חצאי בקר, והאי דלא אמרי לך באורתא, דלא אכלי בשרא דתורא.

תנו רבנן, מכרה חוץ מיזדה, חוץ מרגלה, חוץ מקרנה, חוץ מגיזותיה, אינו משלם תשלומי ארבעה וחמשה. רבי אומר, דבר המעכב בשחיטה אינו משלם ארבעה וחמשה, דבר שאינו מעכב בשחיטה משלם ארבעה וחמשה. רבי שמעון בן אלעזר אומר, מכרה חוץ מקרנה אינו משלם תשלומי ארבעה וחמשה, חוץ מגיזותיה, משלם תשלומי ארבעה וחמשה. תנאי אידך, רבי שמעון בן אלעזר אומר, מכרה חוץ מיזדה חוץ מרגלה, אינו משלם. חוץ מקרנה חוץ מגיזותיה, משלם. במאי קמיפלגי, תנא קמא סבר, וטבחו, כלו בעינן, ומכרו, כלו בעינן. ורבי סבר, וטבחו, מידי דהוי בטביחה, לאפוקי מאי דלא הוי בטביחה. ומכרו, דומיא דטבחו. ורבי שמעון בן אלעזר סבר, קרנה, דלאו למיגז קימא, הוי שיוור ואינו משלם, גיזה דלמיגז קאי, לא הוי שיוור, ומשלם. ותרי תנאי אלבא דרבי שמעון בן אלעזר.

אמר רבי מאיר, בוא וראה כמה גדול כחה של מלאכה וכו'.

מעילה, וטביחה ומכירה, שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדיו. מעילה, דינלפי חטא חטא מתרומה, מה תרומה משוגי שליח אף מעילה משוגי שליח. דתנו, שליח שעשה שליחותו, בעל הבית מעל. טביחה ומכירה, דכתוב וטבחו או מכרו, מה מכירה על ידי אחר אף טביחה על ידי אחר.

פרק כב

א אם במחֲתָרַת יִמָּצָא הַגֵּנֶב זֶה סֵפֶק בָּא לְגַנֵּב סֵפֶק שֶׁבָּא לְהַרְגוֹ. אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא סֵפֶק בָּא לְגַנֵּב סֵפֶק שֶׁאֵינוֹ בָּא לְגַנֵּב, אִם כְּשִׁיגָנֵב וְדַאי וְהַרְגוֹ, הֲרִי זֶה חֵיֵב, קַל וְחֹמֶר סֵפֶק שֶׁהוּא בָּא לְגַנֵּב סֵפֶק שֶׁאֵינוֹ בָּא לְגַנֵּב. מִכַּאֵן אֵתְּהָ דָן עַל פְּקוּחַ (נחש) [נִפְשׁוּ] [שֶׁסֵּפֶקוֹ דִּוְחָה שְׁבֵת], שֶׁשְּׂפִיכוֹת דְּמִים מְטַמְּא אֶת הָאֶרֶץ וּמְסַלְקֵת אֶת הַשְּׂכִינָה הִיא דִּוְחָה אֶת הַסֵּפֶק, קַל וְחֹמֶר לְפְקוּחַ נִפְשׁוּ שֶׁדִּוְחָה אֶת (הַסֵּפֶק) [הַשְּׁבֵת]. הָאֵין לָךְ לֹמַר בְּלִשׁוֹן אַחֲרוֹן אֶלָּא בְּלִשׁוֹן רֵאשׁוֹן, סֵפֶק שֶׁהוּא בָּא לְגַנֵּב סֵפֶק שֶׁבָּא לְהַרְגוֹ.

(פְּתוּב בְּרֵמָז וּבְרֵמָז ש"ב).

אם במחֲתָרַת יִמָּצָא הַגֵּנֵב. הֵבֵא בְּמַחֲתָרַת נִדוֹן עַל שֵׁם סוֹפוֹ. אָמַר רַבָּא, מֵאֵי טַעְמָא דְּמַחֲתָרַת, חֲזָקָה אֵין אָדָם מַעֲמִיד עַצְמוֹ עַל מְמוֹנּוֹ, וְהֵאֵי מֵימַר אָמַר אֵי אֲזִילְנָא קָאֵי לְאַפְאֵי וְלֹא שְׂבִיק לִי וְאֵי קָאֵי לְאַפְאֵי קְטִילְנָא לִיהַ, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה אִם בָּא לְהַרְגֵּךְ הַשֵּׁפֶס לְהַרְגוֹ. אָמַר רַב, בָּא בְּמַחֲתָרַת וְנִטְלַ כְּלִים וְיָצָא, פְּטוּר, מֵאֵי טַעְמָא, בְּדַמֵי קִנְיָהּ. אָמַר רַבָּה, מְסַתְּבָרָא מְלֵתָא דְּרַב כְּשֶׁשְׂבַר, דְּלִיתְנָהּ, אָבֵל נִטְלָא. וְהֵאֲלֵהִים, אָמַר רַב אֶפְלוֹ נִטְלָא, דְּהָא אִם יֵשׁ לוֹ דְּמִים וְנִאֲנָסוּ חֵיֵב, אֶלְמָא בְּרִשׁוּתִיָּה קְיָמִי, הֵכָא נִמֵי בְּרִשׁוּתִיָּה קְיָמִי. וְלֹא הִיא, כִּי אִוְקְמִינְהוּ רַחֲמָנָא בְּרִשׁוּתִיָּה, לְעַנְנֵי אֲוִנְסִין, אָבֵל לְעַנְנֵי מִקְנֵי, בְּרִשׁוּתִיָּה דְּמַרְיָהּ קְיָמִי, מִיֵּדֵי דְּהָהּ אֲשׁוּאֵל.

תְּנוּ רַבְּנָן, וְהֵכָה וְנִמְתָּ, 'הֵכָה' בְּכָל אָדָם. וְנִמְתָּ, בְּכָל מֵיתָה שֶׁאֵתְּהָ יָכוֹל לְהַמִּיתָּ. בְּשֶׁלְמָא, וְהֵכָה בְּכָל אָדָם אֲצִטְרִיךְ, סֵלְקָא דְּעַתְּדָא אֲמִינָא, בַּעַל הַבֵּית דְּקִים לִיהַ דְּאֵין אָדָם מַעֲמִיד עַצְמוֹ עַל מְמוֹנּוֹ אָבֵל אַחַר לֹא, קָא מְשַׁמְעַ לָן רִוְדָף הוּא וְאֶפְלוֹ אַחַר. אֶלָּא וְנִמְתָּ, בְּכָל מֵיתָה שֶׁאֵתְּהָ יָכוֹל לְהַמִּיתָּ, לְמָה לִי, מְדִינָא נְפָקָא, דְּתַנְיָא, (במדבר לה, טז) "מוֹת יוֹמֵת הֲרָצַח", אֵין לִי אֶלָּא סִיף וְכוּ'. שְׁאֲנֵי הֵתֶם, דְּכַתִּיב "מוֹת יוֹמֵת". וְנִגְמֹר מִינָהּ, מְשׁוּם דְּהָוֵי רוֹצֵחַ וְגוֹאֵל הַדָּם שְׁנֵי כְּתוּבִין הֵבֵאֵין כְּפֹאֲחָד וְאֵין מְלַמְּדִין. תְּנוּ רַבְּנָן, מַחֲתָרַת, אֵין לִי אֶלָּא מַחֲתָרַת, גִּגּוֹ חֲצָרוֹ וְקַרְפִּיפּוֹ, מְנִין. תְּלַמוּד לֹמַר, אִם יִמָּצָא הַגֵּנֵב, מְכַל מְקוּם. אִם כֵּן מַה תְּלַמוּד לֹמַר מַחֲתָרַת, מְפָנִי שְׂרׁוּב גְּנָבִים מְצוּיִין בְּמַחֲתָרַת. תַּנְיָא אֵיִדָּךְ, מַחֲתָרַת, אֵין לִי אֶלָּא מַחֲתָרַת. גִּגּוֹ חֲצָרוֹ וְקַרְפִּיפּוֹ מְנִין. תְּלַמוּד לֹמַר, יִמָּצָא הַגֵּנֵב, מְכַל מְקוּם. אִם כֵּן מַה תְּלַמוּד לֹמַר מַחֲתָרַת, מַחֲתָרַת זֶה הִיא הַתְּרָאָתוֹ. אָמַר רַב הוּנָא, קָטָן הָרוֹדֵף נִתְּן לְהַצִּילוֹ

בנפשו. קסבר אין צריך התראה, לא שנה גדול לא שנה קטן. [איתיביה וכו'].
ואיבעית אימא, פתנא דמחותרת, דאמר מחותרתו זו היא התראתו.

ב תנו רבנן, אם זרחה השמש עליו דמים לו, וכי השמש עליו בלבד זרחה, אלא,
אם ברור לה הדבר פשמש שיש לו שלום עמו, אל תהרגהו, ואם לאו, תהרגהו.
תנא אידך, אין לו דמים, אם זרחה השמש, וכי השמש עליו בלבד זרחה, אלא
אם ברור לה הדבר פשמש שאין לו שלום עמו, תהרגהו, ואם לאו, אל תהרגהו.
קשיא סתמא אסתמא. לא קשיא, הא בבו על האב, פאן באב על הבן. אמר רב,
כל דאתי עלי במחותרתא קטילנא ליה, לבר מרב [חנינא] בר שילא, דקים לי בגויה
דמרחס עלי פאב על הבן. תנו רבנן, דמים לו בין בחל בין בשבת. אין לו דמים.
בין בחל בין בשבת בשלמא אין לו דמים בין בחל בין בשבת אצטריך, סלקא
דעתך אמינא מידי דהנה אהרוגי בית דין, דבשבת לא קטלינן, קא משמע לן
דקטלינן. אלא דמים לו בין בחל בין בשבת, השתא בחל לא קטלינן ליה, בשבת
מבעיא. אמר רב ששת, לא נצרכא אלא לפקח עליו את הגל.

רבי ישמעאל אומר, אם זרחה השמש, אפה אומר לכך בא, או אינו בא אלא
לחלק בין יום לילה, לומר לה שאלם הרגו ביום יהא חיב, ואם הרגו בלילה יהא
פטור. תלמוד לומר "ולנער(ה) לא תעשה דבר" וגו', וכי מה למדנו לרוצח מעתה,
אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מה להלן לא חלק בין יום ובין לילה, אף פאן
לא נחלק בין יום ובין לילה. ומה פאן אם קדמו ונהרגו פטור, אף להלן אם קדמתו
ונהרגו פטור. מה להלן היו לה מושיעין הימנו ונהרגתו חיבת, אף פאן היו לו
מושיעים הימנו ונהרגו, חיב.

דמים לו שלם ישלם, רבי אליעזר בן יעקב אומר, הרי שהיו לפניו פדי ינו וכדי
שמן ושברן פשהוא חותר, חיב לשלם. וכל זמן שהוא בגדוע שבשלום הימנו
ונהרגו, הרי זה חיב, לכך נאמר דמים לו שלם ישלם.

ואם אין לו ונמכר בגנבתו. שומע אני לעולם, תלמוד לומר (לעיל כא, ב) "שש שנים
יעבד", מגיד שהוא עובד שש ויוצא בשביעית. ונמכר בגנבתו, לא פחות ולא יותר.
רבי יהודה אומר, גנב פחות ממה ששונה, אינו נמכר יותר על מה ששונה, רשות
ביד בעל הגנבה, אם למכר, מוכר, ואם לאו, כותב שטר. רבי אליעזר אומר, גנב
פחות ממה ששונה אינו נמכר יותר על מה ששונה, דין להשתכר מחצה ולהפסיד
מחצה.

האיש נמכר בגנבתו ואין האשה נמכרת בגנבתה, דאמר קרא ונמכר בגנבתו, ולא
בגנבתה.

תנו רבנן יש בעבריה מה שאין בעבד עברי, שהעבריה יוצאה בסימנין ופודין אותה בעל כרחיה, ואינה נמכרת ונשנית. מפלל דעבד עברי נמכר ונשנה, והתנאי, בגנבתו ולא בכפלו, בגנבתו ולא בזממו, בגנבתו, כיון שנמכר פעם אחת שוב אי אתה רשאי למכרו, אמר אביי לא קשיא, כאן באדם אחד כאן בשני בני אדם.

תנו רבנן, היתה גנבתו אלה, ושנה חמש מאות, נמכר. גנבו חמש מאות, ושנה אלה, אינו נמכר, רבי אליעזר אומר, אם היה גנבו כנגד ממכרו, נמכר, ואם לאו, אינו נמכר. דמאי שנה גנבו חמש מאות ושנה אלה דאינו נמכר, ונמכר פלו אמר רחמנא ולא חציו, הקא נמי ונמכר בגנבתו אמר רחמנא ולא בחצי גנבתו. ופודין אותה בעל כרחיה דאב משום פגם משפחה. עבד עברי נמי נכפינהו לבני משפחה משום פגם משפחה, הדר אזיל ומזבן נפשיה. הכי נמי הדר ומזבין לה, הא קתני, אינה נמכרת ונשנית.

רמז שמג עדים זוממין אין נמכרין בעבד עברי. מאי טעמא, אמר רבא, בגנבתו, ולא בזממו.

א אם המצא תמצא בגדו, אין לי אלא ידו, וגו חצרו וקרפיפו, מנין, תלמוד לומר, אם המצא תמצא בגדו, מכל מקום. ותנאי נמי, (דברים כד, א) "וכתב לה ספר פרישת ונתן בגדה", אין לי אלא גדה, גגה חצרה וקרפיפה, מנין, תלמוד לומר, "ונתן בגדה", מכל מקום. וצריכא, דאי אשמעינן גט, משום דבעל כרחיה, אבל גנב אימא לא. ואי אשמעינן גנב, משום דקנסא, אבל גט אימא לא, צריכא. חצרה, מה שקנתה אשה קנה בעלה. בכותב לה ועודה ארוסה, דין ודברים אין לי בנכסיה, כדבר הונא, נחלה הפאה לו לאדם ממקום אחר אדם מתנה עליה שלא ירשנה. רבא אמר, אטו גדה מי לא קניא ליה לבעל, אלא גטה וגדה באין כאחד, הכי נמי גטה וחצרה באין כאחת.

אמר רבי שמעון בן לקיש משום אבא כהן ברדלא, קטנה אין לה חצר, ואין לה ארבע אמות. ורבי יוחנן משום רבי ינאי אמר, יש לה חצר, ויש לה ארבע אמות. מר סבר, חצר משום יד איתרבאי, וכי היכי דאית לה יד, חצר נמי אית לה. ומר סבר, חצר משום שליחות איתרבאי, וכי היכי דשליחות לית לה, חצר נמי לית לה. ומי איכא למאן דאמר חצר משום שליחות איתרבאי והתנאי, ידו, אין לי אלא ידו וכו', ואי סלקא דעתך חצר משום שליחות איתרבאי אם כן מצינו שליח לדבר עברה וקניא לו אין שליח לדבר עברה. אמר רבינא, היכא אמרינן אין שליח לדבר עברה, היכא דשליח בר חיובא הוא, אבל חצר, דלאו בר חיובא הוא, מיחייב שולחה. רב סמא אמר, היכא אמרינן אין שליח לדבר עברה, היכא דאי בעי עביד ואי בעי לא עביד, אבל חצר דבעל כרחיה מוטיב בה, מיחייב שולחה. מאי בינייהו, כהן דאמר ליה לישראל צא וקדש לי אשה גרושה. איבעית אימא,

איש דאמר לה לאשה אקיף לי קטן. ומי איכא למאן דאמר חצר לאו משום ידה איתרבאי, והתניא, אין לי אלא ידה וכו', לענין גט כלי עלמא לא פליגי דחצר משום ידה איתרבאי, כי פליגי לענין מציאה, מר סבר ילפינו מציאה מגט ומר סבר לא ילפינו מציאה מגט. ואיבעית אימא, בקטנה כלא עלמא לא פליגי דילפינו מציאה מגט. והכא בקטן קא מפלגי, מר סבר, ילפינו קטן מקטנה, ומר סבר, לא ילפינו קטן מקטנה. ואיבעית אימא, מר אמר חדא, ומר אמר חדא, ולא פליגי.

שנים ישלם, תניא, רבי יעקב אומר, שנים ישלם שלא בשבעה. או אינו אלא בשבעה, אמרת לא כן הנה, דלא נכתוב רחמנא שנים ישלם בגנב, ותיתי בקל וחמר מטוען טענת גנב, דבהתרא אתא לידיה, אמר קרא לשלם תרי, גנב עצמו דבאסורא אתא לידיה לא כל שכן. אלא שנים ישלם דכתב רחמנא למה לי, ואפלו שלא בשבעה.

שאלו תלמידיו [את רבן יוחנן בן זכאי], מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן, אמר להם, זה השווה כבוד עבד לכבוד קונו, וזה לא השווה כבוד עבד לכבוד קונו, כבזכור עשה עין של מעלה כאלו אינה רואה ואזן של מעלה כאלו אינה שומעת, שנאמר (ישעיה כט, טו) "הוי המעמיקים מה' לסתר עצה" וגו'. אמר רבי מאיר, משלו משל למה הדבר דומה, לשני בני אדם שהיו בעיר ועשו משתה. אחד זמן את בני העיר ולא זמן את בני המלך, ואחד לא זמן לא בני העיר ולא בני המלך. איזהו ענשו מרבה, זה שזמן בני העיר ולא זמן את בני המלך.

אם המצא תמצא בידו, אין מציאה אלא בעדים. בידו, אין בידו בכל מקום אלא רשותו.

משור (ועד חמור, רבי יעקבא אומר, שאין תלמוד לומר חיים, אלא להביא את החיה. חיים שנים ישלם, ולא מתים.

שנים ישלם, נמצאת אתה אומר, שבעה גנבים הם, א) הראשון שבגנבים גונב דעת בני אדם. המסרב בחברו לארחו ואין בלבו לקראהו. והמרבה לו בתקרבת וידע בו שאינו מקבל. והפותח חבית. והמעול במדות. והמשקר במשקלות. והמערב את הגירה בתלתן, ואת החול בפול, ואת החמץ בשמן. מפני שאמרו, השמן אינו מקבל מעל, לפיכך מושחין בו מלכים. ולא עוד אלא מעלין עליו שאם היה יכול לגנב דעת העליונה גונבה. וכן מצינו באבשלום שגנב שלש גיבות, לב אביו ולב בית דין ולב אנשי ירושלים, שנאמר "ווגנב אבשלום את לב" וכו'. וכי מי גדול, הגונב או הנגנב, הוי אומר הנגנב שהוא יודע שהוא נגנב, ומחריש. וכן מצינו, שבשעה שעמדו לפני הר סיני לקבל את התורה בקשו לגנב דעת העליונה כבזכור, שנאמר (להלן כד, ז) "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", ונגנב לב בית דין

בַּיָּדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם". וְאִם תֵּאמַר שֶׁאֵין הַכֹּל גָּלוּי לַפְּנִי, וְהֲלֹא כִּבְרַת נֶאֱמַר (תהלים עח, לו לז) "וַיִּפְתְּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יִכְזְבוּ לוֹ וְלִבָּם לֹא נִכּוֹן עִמּוֹ", אֲפֹר עַל פִּי כֵן (שם, לח) "וְהוּא רַחוּם יִכְפֹּר עֲוֹן", וְאֶמַר "כִּסְף סִיגִים מִצִּפּוֹרָה עַל חֶרֶשׁ שְׁפָתַיִם דְּלֻקִּים וְלֵב רָע". (ב) גַּנֵּב אֲסוּרֵי הַנְּאָה, פְּטוּר מִלְּשָׁלֵם. (ג) כְּסוּת וּפְרוּת וְכֻלָּיִם (בְּהֵמָה) חִיָּה וְעוֹף, מְשָׁלֵם תְּשֻׁלוּמֵי (אֲרֻבָּעָה וְחֲמִשָּׁה) [כִּפְלוֹ]. (ד) עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת שְׁטָרוֹת וְקַרְקָעוֹת, אֵינֻ מְשָׁלֵם אֲלֵא קָרוֹן. פְּטוּר חֲמוֹר מְשָׁלֵם כִּפְלוֹ, אֲפֹר עַל גֵּב שֶׁהוּא אֲסוּר עֲכָשָׁיו, יֵשׁ לוֹ הַתֵּר לְאַחַר זָמָן. (ה) תַּחַת הַשּׁוֹר יִשְׁלַם חֲמִשָּׁה, תַּחַת הַשֶּׁה יִשְׁלַם אַרְבָּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל כא, לו) "חֲמִשָּׁה בְּקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר" וְגוֹ'. (ו) לְמַעַלְהָ מִהוּ גוֹנֵב נֶפֶשׁ בְּנֵי אָדָם, שֶׁהוּא מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי אוֹמֵר, מְשַׁל לְמָה הַדְּבָר דּוֹמָה, לְאֶחָד שֶׁהָיָה יוֹצֵא מִבֵּית חֲבֵרוֹ טְעוֹן כֻּלָּיִם. מְצֵאוֹ חֲבֵרוֹ וְאֶמַר לוֹ, מָה אַתָּה עוֹשֶׂה, אֶמַר לוֹ, טַל חִלְקֶךָ וְאַל תִּגְיֵד לְאָדָם. לְאַחַר זָמָן בָּא בַעַל הַגְּנֵבָה וְאֶמַר לוֹ, מִשְׁבִּיעַ אֲנִי עָלֶיךָ אִם רָאִיתָ לְפָלוֹנִי יוֹצֵא מִתּוֹךְ בֵּיתִי טְעוֹן כֻּלָּיִם, וְאֶמַר לוֹ, שְׁבוּעָה שְׁאֵינִי יוֹדֵעַ מָה אַתָּה מְדַבֵּר, הֲרִי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ. עָלָיו הוּא אוֹמֵר (משלי כט, כד) ז' "חוֹלֵק עִם גַּנֵּב שׁוֹנֵא נִפְשׁוֹ" וְגוֹ'. אֲבָל הַמִּתְחַיֵּב מֵאַחַר חֲבֵרוֹ, וְהִלֵּךְ וְשָׁנָה דְּבָרֵי תוֹרָה, אֲפֹר עַל פִּי שֶׁהוּא נִקְרָא גַּנֵּב, הֲרִי זֶה זוֹכֵה לְעֶצְמוֹ. וְעָלָיו הוּא אוֹמֵר "לֹא יִבוֹזוּ לְגַנֵּב" וְגוֹ', לְסוֹף נִמְצָא מִתְמַנֶּה עַל הַצְּבוּר (שם, לא) וְ"יִשְׁלַם שְׁבַעֲתַיִם", שֶׁנֶּאֱמַר "אֵת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן" וְאֵין "שְׁבַעֲתַיִם" אֲלֵא דְּבָרֵי תוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יב, ז) "אֲמָרוֹת ה' אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת" וְגוֹ'.

ד רמז שמד כִּי יִבְעַר אִישׁ, לְמָה נֶאֱמַר, עַד שֶׁלֹּא יֵאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין, הוֹאִיל וְהַבּוֹר מְמוֹנָו וְהַבְּעָרָה מְמוֹנָו, אִם לְמַדְתָּ שֶׁיְהִי חַיֵּב עַל יְדֵי בּוֹרוֹ, לֹא יְהִי חַיֵּב עַל יְדֵי הַבְּעָרָה. אִם זְכִיתִי מִן הַדִּין, מָה תִּלְמּוּד לּוֹמַר כִּי יִבְעַר אִישׁ, אֲלֵא בָּא הַכְּתוּב לְלַמֶּדֶךָ שֶׁהִשּׁוֹן מוּעַד לְאֶכֶל הָרְאוּי לוֹ, וְהַבְּהֵמָה מוּעַדֶת לְשֹׁבֵר בְּדָרְךָ הַלּוֹכָה. מִכָּאן אוֹמְרוֹ, לְעוֹלָם אֵינֻ חַיֵּב עַד שֶׁיִּצָּא הַמִּזִּיק מִרְשׁוֹתוֹ וְהִזִּיק, שֶׁשְׁמִין נִזְקִין בְּעִידֵית וְקַל וְחֹמֶר לְהַקְדִּישׁ.

דְּבָר אַחֵר, כִּי יִבְעַר וְגוֹ', לְחַיֵּב עַל זֶה בְּפָנָי עֲצָמוֹ וְעַל זֶה בְּפָנָי עֲצָמוֹ. שְׂדָה אוֹ כָּרֶם, מָה כָּרֶם יֵשׁ בּוֹ פְרוּת אֲפֹר שְׂדָה יֵשׁ בָּהּ פְרוּת.

וְשִׁלַּח אֵת בְּעִירָה, מִכָּאן אוֹמְרוֹ, אִם מְסַר צֵאנוּ לְעַבְדוֹ אוֹ לְשִׁלּוּחוֹ, פְּטוּר. לְחֶרֶשׁ שׁוֹטָה וְקָטוֹן, חַיֵּב. וְיִבְעַר בְּשְׂדָה אַחֵר, רַבִּי נִתָּן אוֹמֵר, וְהֲרִי הַמַּגְדִּישׁ בְּתוֹךְ שְׂדָה חֲבֵרוֹ שֶׁלֹּא בְרִשׁוֹת, וְיִצָּאָה בְּהֵמָתוֹ שֶׁל בַּעַל הַבֵּית וְהִזִּיקָה, קוֹרָא אֲנִי עָלָיו וְשִׁלַּח אֵת בְּעִירָה, תִּלְמּוּד לּוֹמַר בְּשְׂדָה אַחֵר.

מֵיטֵב שְׂדָהּ וּמֵיטֵב כָּרֶמוֹ, שֶׁל מִזִּיק, דְּבָרֵי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, בָּא הַכְּתוּב לְלַמֶּדֶךָ שֶׁשְׁמִין נִזְקִין בְּעִידֵית, קַל וְחֹמֶר בְּהַקְדִּישׁ.

תנבא ושלח, זה הרגל. וכן הוא אומר (ישעיה לב, כ) "משלחי רגל השור והחמור". ובער, זה השן. וכן הוא אומר "כאשר יבער הגלל עד תמו". טעמא דכתב רחמנא "משלחי רגל", הא לאו הכי במאי מוקמת לה, אי קרו, כתיבא, אי שן, כתיבא, אצטריך, סלקא דעתך אמינא אידי ואידי אשן והא דמיכליא קרנא והא דלא מכליא קרנא, קא משמע לן. והשתא דאוקימנא ארגל, שן דלא מיכליא קרנא מנא לן, דומיא דרגל, מה רגל לא שנה מיכליא קרנא לא שנה לא מיכליא קרנא, אף שן נמי לא שנה מיכליא קרנא לא שנה לא מיכליא קרנא. אמר מר, ובער, זה השן, וכן הוא אומר "כאשר יבער הגלל", טעמא דכתב רחמנא "כאשר יבער הגלל עד תמו", הא לאו הכי במאי מוקמת לה, אי קרו, כתיבא, אי רגל, כתיבא, מהו דתיבא, אידי ואידי ארגל, הא דשלחה שלוחי והא דאזלא ממילא, קא משמע לן. השתא דאוקימנא אשן, רגל דאזלא ממילא מנא לן, דומיא דשן, מה שן לא שנה שלחה שלוחי ולא שנה אזלא ממילא, אף רגל לא שנה שלחה שלוחי לא שנה אזלא ממילא, ולכתוב רחמנא ושלח, ולא בעי ובער, דמשמע רגל, ומשמע שן דכתיב (דברים לב, כד) "ושן בהמות אשלח בם", אי לאו קרא יתרא הנה אמינא או רגל דהזקה מצוי או שן דיש הנאה להזקה. מכדי שקולין הו ונבואו שניהו, [ד]הי מנייהו מפקת, אצטריך, סלקא דעתך אמינא הני מלי היכא דשלחה שלוחי אכל אזלא ממילא לא, קא משמע לן. ותולדה דשן, מהו, נתחככה בפתל להנאתה, טנפה פרות להנאתה, מאי שנה שן, דיש הנאה להזקו וממונך ושמירתו עליך, הני נמי יש הנאה להזקו וממונך ושמירתו עליך, אלא תולדה דשן כשן, וכי קאמר רב פפא אתולדה דרגל. תולדה דרגל מאי היא, הזיקה בגופה דרך הלוחה, ובשערה דרך הלוחה, או באכף שעליה, או בשליף שעליה.

ארבעה דברים מעטה תורה בשמירתו (כתוב בפסוק כי יפתח איש בור).

רמז שמה מיטב שדהו ומיטב פרמו ישלם, מיטב שדהו ומיטב פרמו של נזק, דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר, לא בא הכתוב אלא לגבות לנזקין מן העידית, קל וחומר להקדש. ורבי ישמעאל, אכל שמנה משלם שמנה, אכל כחושא משלם שמנה, הכא במאי עסקינן, כגון שהיתה עידית דנזק כזבורית דמזיק, ובהא קמיפלגי, רבי ישמעאל סבר בדנזק שיימינן, ורבי עקיבא סבר בדמזיק שיימינן. מאי טעמא דרבי ישמעאל, נאמר שדה למעלה ונאמר שדה למטה, מה שדה האמור למעלה דנזק, אף שדה האמור למטה דנזק. ורבי עקיבא סבר מיטב שדהו ומיטב פרמו ישלם, דהאיך דקא משלם. ורבי ישמעאל, אהני גזרה שנה ואהני קרא, אהני גזרה שנה כדקאמרין, ואהני קרא, כגון דאית ליה עידית וזבורית למזיק ועידית לנזק, ולא שווא זבורית דמזיק כעידית דנזק, דלא מצי אמר ליה תא גבי מזבורית אלא גבי ממייטב. רבי עקיבא אומר, לא בא הכתוב וכו'. מאי קל וחומר להקדש, אילימא דנגחיה תורה דידן לתורה דהקדש, (ולעיל כא, לה) "שור רעהו" אמר רחמנא ולא שור של הקדש, רבי עקיבא סבר לה כרבי

שְׁמַעוֹן בֶּן מְנַסֵּיָא, דְּאָמַר, שׁוֹר שֶׁל הַקֹּדֶשׁ שֶׁנִּגַּח שׁוֹר שֶׁל הַדְּיוֹט, פָּטוּר, שׁוֹר שֶׁל הַדְּיוֹט שֶׁנִּגַּח שׁוֹר שֶׁל הַקֹּדֶשׁ, בֵּין תָּם בֵּין מוֹעֵד מְשַׁלֵּם גֵּזֶק שְׁלָם.

רַמִּי לִיה אַבְיֵי לְרַבָּא, כְּתִיב מִיטֵב שְׁדָהוּ וּמִיטֵב כְּרָמוֹ יִשְׁלַם, מִיטֵב אִין, מִיֵּדִי אַחֲרִינָא לָא, וְהִתְנַגָּא "יָשִׁיב", לְרִבּוֹת שְׁוֵה כְּסָף, אֶפְלוּ סָבִין. כִּי אֶתּוּ רַב פִּפְא וְרַב הוֹנָא בְּרִיה דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ מִבֵּי רַב, פְּרָשׁוּהּ, כָּל מְלִי מִיטֵב הוּא, דְּאִי לֹא מְזַדְּבֹן בְּהָא מְתָא מְזַדְּבֹן בְּמְתָא אַחֲרִיתִי, לְבַר מְאָרְעָא דְלִיתִיב לִיה מְמִיטֵב כִּי הִיכִי דְלִקְפָּץ עֲלָה זְבִינָא.

הַנְּזָקִין שְׁמִין לְהוֹן בְּעִידִית וּבַעַל חוּב בְּבִינוּנִית וּכְתַבְתָּ אִשָּׁה בְּזַבּוּרִית מִפְּנֵי תַקּוּן הָעוֹלָם. נְזָקִין דְּאֹרִייתָא הוּא, מִיטֵב שְׁדָהוּ וּמִיטֵב כְּרָמוֹ יִשְׁלַם, אָמַר אַבְיֵי, לָא צָרִיכָא לְרַבִּי יִשְׁמַעְעָל דְּאָמַר דְּאֹרִייתָא בְּדַנְזָק שְׁיִימִינֹן, קָא מְשַׁמַּע לֹן, מִפְּנֵי תַקּוּן הָעוֹלָם בְּדַמְזִיק שְׁיִימִינֹן. רַבִּינָא אָמַר, לְעוֹלָם מִתְּנִיתִין רַבִּי עֲקִיבָא דְּאָמַר דְּאֹרִייתָא בְּדַמְזִיק שְׁיִימִינֹן, וְרַבִּי שְׁמַעוֹן הִיא דְּדָרִישׁ טַעְמָא דְּקָרָא, מַה טַּעַם הַנְּזָקִין שְׁמִין לְהֵם בְּעִידִית, מִפְּנֵי תַקּוּן הָעוֹלָם. דְּתַנַּגָּא, רַבִּי שְׁמַעוֹן אָוִמַר, מִפְּנֵי מַה אָמַרְהָ תוֹרָה הַנְּזָקִין שְׁמִין לְהוֹן בְּעִידִית, מִפְּנֵי הַנְּזָלְנִין וְהַחֲמִסְנִין, כְּדִי שְׁיִאמַר, לְמַה אָנִי גּוֹזֵל, לְמַה אָנִי חוֹמֵס, לְמַחֵר בֵּית דִּין יוֹרְדִין לְנִכְסֵי וְנוֹטְלִין שְׁדָה נְאָה שְׁלִי, וְסוֹמְכִין עַל מַה שֶׁפְּתוּב בְּתוֹרָה מִיטֵב שְׁדָהוּ וּמִיטֵב כְּרָמוֹ יִשְׁלַם. וּמִפְּנֵי מַה אָמְרוּ בַעַל חוּב בְּבִינוּנִית, כְּדִי שְׁלֹא יִרְאָה אָדָם לְחַבְרוֹ שְׁדָה נְאָה וְדִירָה נְאָה וְיֹאמַר אֶקְפָּץ וְאֶלְוֹנוּ כְּדִי שְׁאֶגְבְּנוּ בְּחוּבֵי. אֶלָּא מַעֲתָה יְהֵא בְּזַבּוּרִית, אִתָּה נוֹעַל דְּלֵת בְּפְנֵי לוּוֹן. מִפְּנֵי מַה אָמְרוּ כְּתַבְתָּ אִשָּׁה בְּזַבּוּרִית, שְׁיֹוֹתֵר מְשַׁאִישׁ רוּצָה לִישָׂא, הָאִשָּׁה רוּצָה לְהַנְשֵׂא. וְכִי תִימָא, כִּי הִיכִי דְכִי מִפִּיק לָהּ אִיהוּ תַקִּינוּ לָהּ רַבְּנָן כְּתַבְתָּ מִנְיָה, כִּי נִפְקָא אִיהִי גַמִּי [לִיתְקִנִּי] לִיתְקִנִּי לִיה רַבְּנָן כְּתַבְתָּ מִינְהָ, תָּא שְׁמַע, אִשָּׁה יוֹצֵאָה לְרָצוֹנָה וְשְׁלֹא לְרָצוֹנָה, וְהָאִישׁ אִינוּ מוֹצִיא אֶלָּא לְרָצוֹנוֹ, אֶפְשָׁר לָהּ דְּמִשְׁהִי לָהּ בְּגָטָא.

ה כִּי תִצָּא אִשׁ, לְמַה נֶאמַר, עַד שְׁלֹא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בְּדִין, הוּאִיל וְחִיב עַל יְדֵי (קְנוֹיו) [קוֹצִים], לֹא יְהֵא חִיב עַל יְדֵי עֲצָמוֹ. אִם זְכִיתִי מִן הַדִּין, מַה תִּלְמוּד לומר כִּי תִצָּא אִשׁ, אֶלָּא בָּא הַכְּתוּב לַעֲשׂוֹת אֶת הָאִנְס כְּרָצוֹן וְאֶת שְׁאִינוּ מִתְּכַוֵּן כְּמִתְכַוֵּן וְאֶת הָאִשָּׁה כְּאִישׁ בְּכָל הַנְּזָקִין שֶׁבְּתוֹרָה.

וּמִצָּאָה קוֹצִים, הָא, לֹא בָּאוּ קוֹצִים אֶלָּא לְתַן שְׁעוֹר, אִם יֵשׁ קוֹצִים יֵשׁ שְׁעוֹר, וְאִם אִין קוֹצִים אִין שְׁעוֹר. מִכָּאֵן אָמְרוּ, עֲבָרָה אֶת הַנְּהָר, וְאֶת הַדְּרָךְ, וְאֶת הַגְּדָר שֶׁהוּא גְבוּהָ מַעֲשָׂרָה טַפְחִים, וְהִזִּיקָה, פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם. כִּי צָד עוֹמְדִין עַל הַדְּבָר, רוֹאִין אוֹתוֹ כְּאֵלוֹ עוֹמֵד בְּאֶמְצַע בֵּית כּוֹר וּמִדְּלִיק, דְּבָרֵי רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, רַבִּי אֶלְעָזָר אָוִמַר, שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה אָמָה, כְּדָרְךְ רְשׁוֹת הַרְבִּים. רַבִּי עֲקִיבָא אָוִמַר, חֲמִשִּׁים אָמָה. רַבִּי שְׁמַעוֹן אָוִמַר, שְׁלֵם יִשְׁלַם הַמְּבַעֵר אֶת הַבְּעֵרָה, הַכֹּל לְפִי הַדְּלָקָה. מַעֲשָׂה

שְׁעֵבְרָה דְלָקָה אֶת הַיָּרְדֵן וְהַזִּיקָה, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מְרַבֶּה. אֵימָתִי, בְּזִמּוֹן שְׁקִפְצָה, אָבֵל
אִם הִיְתָה מְצַפְצֶפֶת וּמְהַלְכֶת אֶפְלוּ מִיֵּל, הָרִי זֶה חַיֵּב.

וְנֶאֱכַל גְּדִישׁ, הַכֹּל בְּמִשְׁמַע, וְכֹן סִנְאָר שֶׁל קְנִיִּים וְשֶׁל קוֹרוֹת, וְכֹן נִדְבָדַד שֶׁל אֲבָנִים
וְשֶׁל צְרוּרוֹת שֶׁהִתְקִינוּ לְסִיד. אוֹ הַקְּמָה, אֶף הָאֵילָן בְּמִשְׁמַע. אוֹ הַשְּׂדֵה, אֶפְלוּ
לְחֻכָּה אֶת הָעֶפֶר. אוֹ אֶפְלוּ הָיוּ כְּלִים מְטֻמְנִין בְּגְדִישׁ וְהַדְּלִיקוֹן, תִּלְמוּד לומר אוֹ
הַקְּמָה אוֹ הַשְּׂדֵה, מֵה שְׂדֵה בְּגִלּוּי אֶף קָמָה בְּגִלּוּי. שְׁלֵם יְשָׁלֵם הַמְּבַעֵר אֶת הַבְּעֵרָה,
לָמָּה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "אִישׁ", "אִישׁ", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה, טוֹמְטוֹם
וְאִנְדְּרוּגִינוּס, מְנִין, תִּלְמוּד לומר, הַמְּבַעֵר, מְכַל מְקוֹם. אֵין לִי אֶלָּא הַבְּעֵר וְהַבְּעֵרָה,
שְׂאָר כָּל הַמְּזִיקִין שֶׁבִּתּוֹרָה, מְנִין, הָרִי אֶתָּה דָן בְּנֵן אֵב מִבִּין שְׁנִיָּהוּ, לֹא הָרִי
הַבְּעֵרָה כְּהָרִי הַבְּעֵר וְלֹא הָרִי הַבְּעֵר כְּהָרִי הַבְּעֵרָה, הַצַּד הַשְּׂוֹה שֶׁבָּהוּ שְׂדֵרְכּוֹ לְהַזִּיק
וְשִׁמְרָתוֹ עָלֶיךָ וְכִשְׁהַזִּיק חַיֵּב הַמְּזִיק לְשָׁלֵם תְּשִׁלוּמֵי נֶזֶק בְּמֵיטֵב הָאֶרֶץ.

אֲרַבְעָה כְּלָלוֹת הֵיחָד רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר מְשׁוּם רַבִּי מֵאִיר בְּנִזְקִין, כָּל מְקוֹם
שֵׁישׁ רְשׁוּת לְמַזִּיק וְלֹא לְנֶזֶק, פְּטוּר. לְנֶזֶק וְלֹא לְמַזִּיק, חַיֵּב. לְנֶזֶק וְלְמַזִּיק, אֶפְלוּ
מִיְחַדָּת, כְּגוֹן חֶצֶר שֶׁל שְׂתַפְּיִין וְהַפְּנִדָּק, חַיֵּב. לֹא לְנֶזֶק וְלֹא לְמַזִּיק, כְּגוֹן רְשׁוּת
אַחֲרָת, עַל הַשֵּׁן וְעַל רֶגֶל חַיֵּב, וְעַל (הַשְּׂאָר) [הַשּׁוֹר] מוֹעֵד מְשָׁלֵם נֶזֶק שְׁלֵם, וְתָם
מְשָׁלֵם חֶצִי נֶזֶק. בְּכָל מְקוֹם שֵׁישׁ רְשׁוּת לְנֶזֶק וְלְמַזִּיק וְהַבְּקָעָה וְרְשׁוּת הַרְבִּים
וְכִיּוֹצֵא בָּהוּ, עַל הַרְגֵל פְּטוּר, וְעַל הַשּׁוֹר מוֹעֵד מְשָׁלֵם נֶזֶק שְׁלֵם, וְתָם מְשָׁלֵם חֶצִי
נֶזֶק.

אֶתְמַר, אִשׁוּ, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, אִשׁוּ מְשׁוּם חֶצִי. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לְקִישׁ אוֹמֵר, אִשׁוּ
מְשׁוּם מְמוֹנוֹ. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לְקִישׁ, מֵאִי טַעְמָא לֹא אָמַר כְּרַבִּי יוֹחָנָן, חֶצִי מִכְחוֹ
קָא אֲזִיל, הָאִי לֹאוּ מִכְחוֹ קָא אֲזִיל. וְרַבִּי יוֹחָנָן, מֵאִי טַעְמָא לֹא אָמַר כְּרַבִּי שְׁמַעוֹן
בֶּן לְקִישׁ, מְמוֹנוֹ אֵית בֵּיה מְשָׁשָׂא, הָאִי לֵית בֵּיה מְשָׁשָׂא.

אָמַר רַבָּא, קָרָא וּמִתְנִיתִין מְסִייעֵי לֵיה לְרַבִּי יוֹחָנָן. קָרָא, כִּי תִצֵּא, מַעֲצָמָה, שְׁלֵם
יְשָׁלֵם הַמְּבַעֵר, שְׁמַע מִיְנָה אִשׁוּ מְשׁוּם חֶצִי. מִתְנִיתִין, פְּתַח הַכְּתוּב בְּנִזְקֵי מְמוֹנוֹ
וְסִיִּים בְּנִזְקֵי גוֹפוֹ לומר לָךְ אִשׁוּ מְשׁוּם חֶצִי. וּמֵאֵן דְּאֵית לֵיה מְשׁוּם חֶצִי, אֵית
לֵיה נְמִי מְשׁוּם מְמוֹנוֹ. וְאִיכָּא בְּנִייהוּ לְחַיְבוֹ בְּאֲרַבְעָה דְּבָרִים.

כִּי תִצֵּא אִשׁ וּמְצָאָה קֶצִים, אָמַר רַבָּא, לָמָּה לִי דְכָתַב רַחֲמָנָא קֶצִים, גְּדִישׁ, קָמָה,
וְשְׂדֵה, צְרִיכָא, דְּאֵי כְּתַב רַחֲמָנָא קוֹצִים, הִנֵּה אֲמִינָא קוֹצִים הוּא דְחִיבָה רַחֲמָנָא
מְשׁוּם דְּשָׂכִיחַ אִשׁ גְּבִייהוּ וְשָׂכִיחַ דְּפִשְׁעָה, אָבֵל גְּדִישׁ דְּלֹא שְׂכִיחַ אִשׁ גְּבִייהוּ וְלֹא
שְׂכִיחַ דְּפִשְׁעָה אִימָא לֹא לִיחִיב, וְאֵי כְּתַב רַחֲמָנָא גְּדִישׁ, הִנֵּה אֲמִינָא מְשׁוּם דְּהֶפְסַד
מְרַבֶּה הוּא אָבֵל קוֹצִים דְּהֶפְסַד מְעַט הוּא אִימָא לֹא לִיחִיב. קָמָה דְכָתַב רַחֲמָנָא
לָמָּה לִי, מֵה קָמָה שְׁבַגְלוּי אֶף כָּל שְׁבַגְלוּי, לְאַפּוּקֵי טְמוֹן בְּאִשׁ דְּלֹא. וְרַבִּי יְהוּדָה

דמחייב על נזקי טמון באש, קמה למה לי, לרבות כל בעלי קומה. ורפנו, נפקא להו מאו הקמה. ורבי יהודה, האי מבעיא ליה לחלק. ורפנו נפקא להו מאו השדה. ורבי יהודה, איידי דכתב או הקמה כתב נמי או השדה. שדה דכתב רחמנא למה לי, לאתויי לחכה נירו וסכסכה אבניו. ולכתוב רחמנא שדה ולא בעי הנד, אי כתב שדה ולא כתב הנד, הנה אמינא מה שבשדה אין שדה גופיה לא, קא משמע לן, דאפלו לחכה נירו וסכסכה אבניו.

אמר רבי שמואל בר נחמן א"ר יונתן, אין פרענות בא לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר כי תצא אש ומצאה קצים, אימתי האש יוצאה, בזמן שהרשעים מצויים, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים, שנאמר ונאכל גדיש, ונאכל גדיש לא נאמר אלא ונאכל גדיש, מלמד שנאכל כבר. יתיב רב אמי ורב אסי אקילעא דרבי יצחק נפחא. חד אמר ליה לימא לן מר מלתא דשמעתא, וחד אמר ליה, לימא לן מר מלתא דאגדתא. פתח למימר שמעתא ולא שביק ליה מר. פתח למימר אגדתא ולא שביק ליה מר. אמר להו, אמשל לכם משל, למה הדבר דומה, לאדם שיגש לו שתי נשים, אחת ילדה ואחת זקנה. ילדה מלקטת לו לבנות, וזקנה מלקטת לו שחורות, נמצא קרח מכאן ומכאן. אמר להו, אימא לכו מלתא דשוניא לתרוויכו, כי תצא אש מעצמה. שלם ישלם המבער את המבער, אמר הקדוש ברוך הוא, אני הצתי אש בציון, שנאמר (איכה ד, יא) "ויצאת אש בציון", ואני עתיד לבנותה באש, שנאמר (זכריה ב, ט) "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב לה" וילכבוד אהיה בתוכה". שמעתתא, פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו, לומר לך אשו משום חציו

רמז שמו (לעיל פסוק ד) "ויבער בשדה אחר" וגו', ירדה בדרפה והזיקה משלם מה שהזיקה. כיצד, שמין בית סאה באותה שדה כמה הייתה זפה וכמה היא זפה. רבי אומר, אכלה פרות גמורים משלם פרות גמורים, אם סאה, סאה, אם סאתים, סאתים. מנא הני מלי, אמר קרא "ויבער בשדה אחר", מלמד ששמין על גב שדה אחרת. האי מבעיא ליה "בשדה אחר", לאפוקי ברשות הרבים, אם כן נכתוב רחמנא "בשדה חברו", אי נמי "בשדה של אחר", מאי "בשדה אחר", מלמד ששמין על גב שדה אחרת. אימא פלו להכי הוא דאתא, לאפוקי רשות הרבים מנא לן, אם כן לכתב גבי תשלומין (שם) "מיטב שדהו ומיטב פרמו ישלם [בשדה אחר]", למה לי דכתב רחמנא גבי "ויבער", שמע מינה תרתיה. היכי שיימינן, אמר רבי יוסי בר חנינא, סאה בששים סאין. חזקה אמר, קלח בששים קלחים. רבי ינאי אמר, תרקב בששים תרקבים, ואין שמין קב בפני עצמו מפני שמשבית נזק, ולא קב בבית כור מפני שפוגם נזק, אלא בששים.

ו-ז כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים, כי יתן איש אל רעהו, כלל, כסף או כלים, פרט, וגנב מבית האיש, כלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפרש, דבר המטלטל וגופו ממון, אף כל דבר המטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות שאינן מטלטליו, יצאו עבדים שהקשו לקרקעות, יצאו שטרות שאין גופן ממון. הקדש, אמר קרא, רעהו, ולא של הקדש.

אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן, דאמר קרא כי יתן איש אל רעהו, ואין נתינת קטן כלום.

הטענה שתי כסף. אמר רב, כפירת טענה שתי כסף. ושמואל אמר, טענה עצמה שתי כסף, דאפלו לא כפר אלא בפרוטה ולא הודה אלא בפרוטה, חגיב. אמר רבא, דיוקא דמתניתין פוותיה דרב, וקראי פוותיה דשמואל. דיוקא דמתניתין פדרב, דתנו, הטענה שתי כסף, וההודאה שוה פרוטה, ואלו כפירת טענת פרוטה לא קתני. ותנו נמי, (האונאה) [ההודאה] בפרוטה, ואלו כפירה בפרוטה לא קתני. וקראי פוותיה דשמואל, דכתיב כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים, מה כלים שנים אף כסף שנים, מה כסף דבר חשוב וכו', וקאמר רחמנא (להלן פסוק ח) כי הוא זה. ורב אמר לה, ההוא מבעיא להודאה במקצת הטענה. ושמואל אמר לה, כתיב הוא וכתוב זה, דאי כפר במקצת והודה במקצת, חגיב. ורב, חד להודאה במקצת הטענה, וחד להודאה ממין הטענה. ושמואל, לאו ממילא שמעת מינה, דחסרה לה טענה. אלא אמר לה רב, כסף, כי אתא מעיקרא, לכפירה הוא דאתא, דאם פן לכתוב רחמנא כי יתן איש אל רעהו כלים לשמור, ואנא אמינא, מה כלים שנים אף כל שנים, כסף דכתב רחמנא למה לי, אם אינו ענין לטענה תנהו ענין לכפירה. ושמואל אמר לה, אי כתב רחמנא כלים ולא כתב כסף, הוה אמינא מה כלים שנים אף כל שנים אבל דבר חשוב לא בעינן, קא משמע לן.

הטענה שתי כסף, אמר רב נחמן אמר שמואל, לא שנו אלא בטענת מלוה והודאת הלוה. אבל לעדות עד אחד, אפלו לא טענו אלא בפרוטה, חגיב. מאי טעמא, דכתיב "לא יקום עד אחד באיש" וגו', "לכל עון ולכל חטאת" הוא דאינו קום, אבל קום הוא לשבועה. ותנא, כל מקום ששנים מחיבין אותו ממון, אחד מחיבו שבועה.

הגונב הקדש מבית בעלים, פטור. מאי טעמא, וגנב מבית האיש, ולא מבית הקדש. רבי שמעון אומר, קדשים שחייב באחריותו, חגיב. מאי טעמא, וגנב מבית האיש.

כי יתן איש אל רעהו כסף, רבי ישמעאל אומר, עד שיפקיד אצלו, ויאמר לו, הא לה, שמר לי זה. אבל אם אמר לו, [תן] עיניך בו, הרי זה פטור.

כֶּסֶף או כְּלִים, מֵה כֶּסֶף שֶׁדָּרְכוּ לְהַמְנוֹת, אֶף כְּלִים שֶׁדָּרְכוּ לְהַמְנוֹת. מִכָּאן אָמְרוּ, כָּל טַעֲנָה שֶׁאֵינָה בְּמִדָּה בְּמִשְׁקָל וּבְמִנְיָן, אֵינָה טַעֲנָה. רַבִּי נִתָּן אוֹמֵר, כֶּסֶף, לְהַבִּיא כֶּסֶף מֵעֶשֶׂר. כְּלִים, לְהַבִּיא כְּלִים. אֵין לִי אֶלָּא כֶּסֶף וְכִלִּים, שְׂאֵר כָּל דָּבָר, מִנְיוֹ, תִּלְמוּד לֹמֵר לְשֹׁמֵר, לְהַבִּיא כָּל דָּבָר שֶׁהוּא צָרִיךְ שְׂמִירָה.

וְגַבֵּי מִבֵּית הָאִישׁ אִם יִמְצָא הַגֶּנֶב יִשְׁלַם שְׁנַיִם, אִימְתִי, בְּזִמְן שֶׁלֹּא נִמְצָא בְּרִשְׁוֹתוֹ, אָבֵל אִם נִמְצָא בְּרִשְׁוֹתוֹ, שׁוֹמֵעַ אֲנִי יִשְׁבַּע וַיְהִי פְטוּר, תִּלְמוּד לֹמֵר, (לְעִיל פְּסוּק ג) אִם הִמְצָא תִּמְצָא בְּיָדוֹ הַגֶּנֶבָה, מִכָּל מְקוֹם. הָא אֵין עֲלֶיךָ לֹמֵר כְּלָשׁוֹן אַחֲרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן. וְגַבֵּי מִבֵּית הָאִישׁ, לְפִטְר הַגּוֹנֵב מֵאַחַר הַגֶּנֶב.

אִם יִמְצָא הַגֶּנֶב יִשְׁלַם שְׁנַיִם, הַגֶּנֶב יִשְׁלַם תְּשֻׁלוּמֵי כֶּפֶל, וְהַגְזֵלָן אֵינוֹ מְשַׁלֵּם אֶלָּא קָרוֹן. מָה רָאִתָּה תּוֹרָה לְהַחְמִיר עַל הַגֶּנֶב יוֹתֵר מִן הַגְזֵלָן, רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זִכַּאי אוֹמֵר, הַגְזֵלָן הַשּׂוֹה אֶת הָעֶבֶד לְקוֹנוֹ וְכוּ'. (וְ)אִם לֹא יִמְצָא הַגֶּנֶב, לָמָּה נֶאֱמַר, מִמִּשְׁמַע שְׁנֶאֱמַר אִם יִמְצָא הַגֶּנֶב וְגו', שׁוֹמֵעַ אֲנִי אִם יִמְצָא הַגֶּנֶב פְּטוּר בְּעַל הַבַּיִת מִכָּל דָּבָר, וּמָה תִּלְמוּד לֹמֵר אִם לֹא יִמְצָא הַגֶּנֶב, שׁוֹמֵעַ אֲנִי שְׂאֵם נִמְצָא הַגֶּנֶב וְאֵין לוֹ לְשַׁלֵּם לֹא יֹאמֵר לוֹ בְּעַל הַגֶּנֶבָה בּוֹא וְהַשְׁבַּע לִי שֶׁלֹּא הָיָה בְּלִבְךָ לְמַכְרֵם, לְכֶךָ נֶאֱמַר אִם לֹא יִמְצָא הַגֶּנֶב, שְׂאֵם נִמְצָא הַגֶּנֶב, בְּעַל הַבַּיִת פְּטוּר מִכָּל דָּבָר. וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יִשְׁאֵל בְּאוֹרִים וְתַמִּים. תִּלְמוּד לֹמֵר אֲשֶׁר יִרְשִׁיעוּ אֱלֹהִים, לֹא אֶמְרָתִי אֶלָּא אֱלֹהִים, שֶׁהוּן מְרִשִׁיעִים.

וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת, בְּשָׁבוּעָה. אֵתָּה אוֹמֵר בְּשָׁבוּעָה, אוֹ בְּשָׁבוּעָה וְשֶׁלֹּא בְּשָׁבוּעָה, הֲרִי אֵתָּה דָן, נֶאֱמַר כָּאן שְׁלִיחוֹת יָד וְכוּ', מָה לְהֵלֵךְ שְׁבוּעָה אֶף כָּאן שְׁבוּעָה, מָה לְהֵלֵךְ בְּיוֹ"ד הִ"א אֶף כָּאן בְּיוֹ"ד הִ"א, מָה כָּאן בְּבֵית דִּין אֶף לְהֵלֵךְ בְּבֵית דִּין, מָה לְהֵלֵךְ לְצַרְפָּה אֶף כָּאן לְצַרְפָּה, מָה כָּאן עַל כָּל דָּבָר פֶּשַׁע אֶף לְהֵלֵךְ עַל כָּל דָּבָר פֶּשַׁע. אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאֲכַת רַעְהוּ, לְצַרְפָּה. אֵתָּה אוֹמֵר לְצַרְפָּה, אוֹ לְצַרְפָּה וְשֶׁלֹּא לְצַרְפָּה, תִּלְמוּד לֹמֵר עַל כָּל דָּבָר פֶּשַׁע, שְׁבִית שְׂמַאי מְחִיבִין עַל מַחְשְׁבוֹת הַלֵּב בְּשְׁלִיחוֹת יָד, שְׁנֶאֱמַר עַל כָּל דָּבָר פֶּשַׁע. וּבֵית הַלֵּל אֵין מְחִיבִין אֶלָּא מִשְׁעָה שֶׁשָׁלַח יָד, לְכֶךָ נֶאֱמַר אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאֲכַת רַעְהוּ, לְצַרְפוֹ.

תִּנּוּ רַבְּנָן, אִם יִמְצָא הַגֶּנֶב, בְּטוֹעֵן טַעֲנַת גֶּנֶב הַכְּתוּב מְדַבֵּר. אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בַּגֶּנֶב עֲצָמוֹ, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר אִם לֹא יִמְצָא הַגֶּנֶב, הֲרִי עֲצָמוֹ אָמור, הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם אִם יִמְצָא הַגֶּנֶב, הָוִי אוֹמֵר בְּטוֹעֵן טַעֲנַת גֶּנֶב הַכְּתוּב מְדַבֵּר. תִּנְיָא אִידָּךְ, אִם יִמְצָא הַגֶּנֶב, בַּגֶּנֶב עֲצָמוֹ הַכְּתוּב מְדַבֵּר. אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּטוֹעֵן טַעֲנַת גֶּנֶב, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר אִם לֹא יִמְצָא הַגֶּנֶב, הֲרִי טוֹעֵן טַעֲנַת גֶּנֶב אָמור, הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם אִם יִמְצָא הַגֶּנֶב, בַּגֶּנֶב עֲצָמוֹ הַכְּתוּב מְדַבֵּר. דְּכִלִּי עֲלֵמָא מִיְהֵת, אִם לֹא יִמְצָא הַגֶּנֶב, בְּטוֹעֵן טַעֲנַת גֶּנֶב הַכְּתוּב מְדַבֵּר, מֵאִי מִשְׁמַע, אָמַר רַבָּא, אִם לֹא יִמְצָא כְּמָה שֶׁטָּעַן אֶלָּא הוּא עֲצָמוֹ גֶּנֶבוֹ, יִשְׁלַם שְׁנַיִם. וּמִמַּאי דְּבִשְׁבוּעָה, דְּכִתִּיב וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים,

בשבועה. או אינו אלא לדין, נאמר שליחות יד למעלה ונאמר שליחות יד למטה, מה להלן לשבועה אף כן לשבועה. בשלמא למאן דאמר חד בגנב וחד בטוען טענת גנב וכו', תרי קראי למה לי, חד למעוטי טוען טענת אבד. ואידך, נפקא ליה מגנב הגנב. ואידך, מבעיא ליה לכדרבי חיאי בר אבא אמר רבי יוחנן, הטוען טענת גנב בפקדון וטבח ומכר, משלם תשלומי ארבעה וחמשה. ואידך, דרבי חיאי בר אבא מנא ליה. אמר לך, הקשא הוא, ואין משיבין על ההקש. בשלמא למאן דאמר חד בגנב וחד בטוען טענת גנב, נפקא ליה גנב עצמו מהכא. אלא למאן דאמר תרווייהו בטוען טענת גנב, גנב עצמו מנא ליה, וכי תימא (לייתה) [לייתה] בקל וחומר מטוען טענת גנב, דיו לבא מן הדין להיות כנדון, מה להלן בשבועה אף כן בשבועה, נפקא ליה מ"המצא תמצא בידו" וגו', וכדתנא תנא דבי רבי ישמעאל, במים במים שני פעמים אין זה כולל ופרט, אלא רבה מעט ורבה רבה הכל, מאי רבי, רבי כל מלי. אי הכי כל הני פרטי למה לי, חד למעוטי עבדים וחד למעוטי שטרות, "גנבה וחיים", לכדרב, דאמר אחייה לקרו כעין שגנב. ואידך, "אם המצא תמצא" מבעיא ליה לכדרבא בר אהילאי דמודה בקנס פטור, והמצא, בעדים, תמצא, בדיניו, פרט למרשיע את עצמו. ואידך, נפקא ליה מאשר נרשיעו אלהים, ולא המרשיע את עצמו. ואידך, מבעיא ליה למודה בקנס ואחר כך באו עדים פטור. ואידך, קסבר מודה בקנס ואחר כך באו עדים חייב. בשלמא אם המצא תמצא לכדרבא בר אהילאי, אלא "שור, ושה, חמור" למה לי, לכדתנא דבי רבי ישמעאל, כל פרשה שנקאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה. והאי "אם המצא תמצא" להכי הוא דאתא, האי מבעיא ליה לכדתנא "אם המצא תמצא בידו", אין לי אלא ידו וכו'. אמרי, אם כן נכתוב או "המצא המצא" או "תמצא תמצא", מדשני קרא בדבוריה שמע מינה תרתי.

אמר רב ששת, הטוען טענת גנב בפקדון, כיון ששלח בו יד פטור. מאי טעמא, הכי קאמר רחמנא ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו, הא שלח ידו, פטור. אמר רבי חיאי בר יוסף, הטוען טענת גנב בפקדון אינו חייב עד שישלח בו יד. מאי טעמא, דאמר קרא (להלן פסוק ו) "שבעת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו", למימרא דבשלח בה יד עסקינן.

תנו רבנן, ונקרב בעל הבית אל האלהים, הרי כן אפך. עד האלהים יבא דבר שניהם, הרי כן שנים. אשר נרשיעו אלהים, הרי כן שלשה. דברי רבי יאשיה, רבי יונתן אומר, ראשון תחלה נאמר, ואין דורשין תחלות. אלא עד האלהים יבא דבר שניהם, הרי כן אפך. אשר נרשיעו אלהים, הרי כן שנים. ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהם עוד אפך, הרי כן שלשה. לימא בדורשין תחלות קא מפלגי, לא דכלי עלמא אין דורשין תחלות, ואמר לך רבי יאשיה, אם כן לכתב קרא ונקרב בעל הבית אל המשפט, מאי אל האלהים, שמע מינה למינא. ורבי יונתן, לישנא מעליא נקט, כדאמרי אינשי, מאן דאית ליה דינא לקרב לגבי דינא.

ורבי יאשיה לית ליה בית דין נוטה, והתנא, רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, מה תלמוד לומר (להלן כג, ב) "אחרי רבים להטות", התורה אמרה עשה לה בית דין נוטה, סבר לה כרבי יהודה, דאמר, שבעים, ועדיפא מדרבי יהודה, דאלו רבי יהודה בסנהדרין גדולה הוא דלית ליה, בשאר בי דינא אית ליה, ורבי יאשיה בשאר בי דינא נמי לית ליה. אלא האי "לנטות" מאי עביד ליה, מוקי לה בדיני נפשות. אבל בדיני ממונות לא אמר, ואלא הא דתנו, שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב, זכאי, לימא דלא כרבי יאשיה. אפלו תימא רבי יאשיה, מיייתי לה בקל וחמר, מה דיני נפשות דחמירי אמר רחמנא זיל בתר רבא, דיני ממונות דקיל לא כל שכן.

(אשר) [אם] לא שלח גדו וגוי, אתמר, שליחות גד, רב אמר, צריכה חסרון. לוי אמר, אינה צריכה חסרון. מאי טעמא דלוי, אמר רבי יוחנן משום רבי (לוי) [יוסי] בר נהוראי. משנה שליחות גד האמורה בשומר שכן משליחות גד האמורה בשומר חנם, ואני אומר אינה משנה. מאי משנה. לא תאמר שליחות גד בשומר שכן, ותייתי משומר חנם, ומה שומר חנם דפטור בגנבה ואבדה, שלח בה גד חייב, שומר שכן דחייב בגנבה ואבדה לא כל שכן, למאי הלכתא כתביה רחמנא, לומר לה, שליחות גד אינה צריכה חסרון. ואני אומר אינה משנה, כרבי אלעזר דאמר דא ודא אחת היא משום דאכא למיפרך מה לשומר חנם שכן משלם תשלומי כפל בטוען טענת גנב. ומאן דלא פריך קסבר קרנא בלא שבועה עדיפא מכפל בשבועה. רבא אמר, לא תאמר שליחות גד לא בשומר שכן ולא בשומר חנם, ותייתי משואל, ומה שואל דלדעת בעלים קא עביד, שלח בה גד חייב, שומר חנם ושומר שכן לא כל שכן, למה נאמר, חדא לומר לה שליחות גד אינה צריכה חסרון, ואידך שלא תאמר דיו לבא מן הדיו להיות כנדון, מה שואל בבעלים פטור אף שומר חנם ושומר שכן בבעלים פטור. ולמאן דאמר שליחות גד צריכה חסרון, הני תרתי שליחות גד למה לי, חדא שלא תאמר דיו, ואידך לכדתנא, ונקרב בעל הבית אל האלהים, לשבועה, אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדיו, נאמר שליחות גד למטה ונאמר שליחות גד למעלה, מה להלן לשבועה אף כאן לשבועה.

רבי ישמעאל אומר, בשלש עשרה מדות התורה נדרשת. מקל וחמר, ומגזרה שנה. נאמר בשומר שכן "אם לא שלח גדו", ונאמר בשומר חנם אם לא שלח גדו, מה שומר שכן שניאמר "אם לא שלח גדו" פטור בו מן היורשים, אף שומר חנם שניאמר אם לא שלח גדו פטור מן היורשים.

ח על כל דבר פשע, תנו, על כל דבר פשע, כלל. על שור על חמור על שיה על שלמה, פרט. על כל אבדה. חזר וכלל. כלל ופרט וכלל, אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפרש דבר המטלטל וגופו ממון אף כל דבר המטלטל וגופו ממון, יצאו

קרקעות שאינן מטלטליו, יצאו עבדים שהקשו לקרקעות, יצאו שטרות שאף על פי שהן מטלטליו אין גופן ממון, יצא הקדוש, "רעהו" אמר רחמנא ולא הקדוש. אימא בבעלי חיים מה הפרט מפרש דבר שנבלתו מטמאה במגע ובמשא וכו', אבל עופות לא, אלא, כל רבויא הוא. והא גבי מעשר דכתוב "כל" ודרשינן ליה בכלל ופרט, דתנא, (דברים יד, כו) "ונתתה הפסך בכל אשר תאנה נפשך" וכו'. אמרי "בכל", כלל, כל, רבויא הוא. ואי בעית אימא, כל, כלל הוא וכו'. ומאי שנא הקא, דאי סלקא דעתך על כל דבר פשע לכלל ופרט הוא דאתא, מכדי הא כתיב מעיקרא כלל ופרט וכלל, כי יתן איש אל רעהו, כלל, כסף או כלים, פרט, לשמר, הדר וכלל, ואי סלקא דעתך האי כל נמי לכלל ופרט הוא דאתא, נכתבינהו רחמנא להני פרטי גבי האיך כלל ופרט, למה לי למיהדר למיכתבינהו כללא אחריןא, שמע מינה (לרבייה) [לרבייה]. אי (לרבייה) [לרבייה], כל הני פרטי למה לי חד למעוטי קרקעות, וחד למעוטי עבדים, וחד למעוטי שטרות, שלמה, למעוטי דבר שאינו מסים, על כל אבדה, לכדברי חזא בר אבא אמר רבי יוחנן, הטוען טענת גנב באבדה משלם תשלומי כפל, שנאמר על כל אבדה.

על כל דבר פשע, כל דבר פשיעה. (פתיב ברמז רפ"א).

החושב לשלח גז בפקדון, בית שמאי מחיבין, ובית הלל אומרים, אינו חיב עד שישלח בו גז. מנא הני מלי, דתנו רבנן, על כל דבר פשע, בית שמאי אומרים, מלמד שחיב על המחשבה כמעשה. ובית הלל אומרים, אינו חיב עד שישלח בו גז, שנאמר אם לא שלח גזו. אמרו להם בית שמאי לבית הלל, והלא כבר נאמר על כל דבר פשע, אמרו להם בית הלל, והלא כבר נאמר אם לא שלח גזו, אם כן מה תלמוד לומר על כל דבר פשע, שיכול אין לי אלא הוא, אמר לעבדו ולשלוחו מנין, תלמוד לומר על כל דבר פשע.

על כל דבר פשע, כלל וכו'. יצאו קרקעות שאינן מטלטליו וכו'. ואין בהן תשלומי ארבעה וחמשה, תשלומי ארבעה וחמשה אמר רחמנא ולא תשלומי שלשה וארבעה.

על שה על שלמה, אף השלמה היתה בכלל (דברים כב, ג) "כל אבדת אחיד", ולמה יצאת, להקיש אליה ולומר לה, מה שלמה מיחדת שיש בה סימניו ויש לה תובעין, אף כל שיש בו סימניו ויש לו תובעין חיב להכריזו. אמר רבא, למה לי למכתב רחמנא שור וחמור שה ושלמה, צריכי, דאי כתב רחמנא שלמה הנה אמנא הני מלי בעדים דגופה אי נמי בסימניו דגופה, אבל חמור בסימניו אפך לא מהדרינן, כתב רחמנא חמור, דאפלו בסימניו אפך. שור, דאפלו בגיזת זנבו וכו'. שה למה לי, חמור דבור לרבי יהודה ושה דאבדה לדברי הכל, קשיא.

אמר רבי חי'א בר אב'א אמר רבי יוחנן, הטוען טענת גנב באבדה משלים תשלומי כפל. מאי טעמא, על כל אבדה אשר יאמר. איתיביה, כי יתן איש, אין נתינת קטן כלום, ואין לי אלא שנתנו כשהוא קטן ויתבעו כשהוא קטן, נתנו כשהוא קטן ויתבעו כשהוא גדול מנין, תלמוד לומר עד האלהים יבא דבר שניהם, עד שתהא נתינה ויתביעה כאחד, ואם איתא, תהוי כאבדה. הכא במאי עסקינן, שאכלו כשהוא קטן. רב אשי אמר לא דמ'א, אבדה את'א מכח בן דעת, והא לא אתי מכח בן דעת.

תני אבוה דרבי אפ'טוריקי, מנה לי בידך, והלה אומר אין לך בידי כלום, והעדים מעידין שיש לו חמשים, יכול ישבע על השאר, תלמוד לומר על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה, על הודאת פיו אתה מחיבו ואי אתה מחיבו על העדאת עדים. ורבי חי'א, תנא הוא ופליג. והא קרא קאמר, ההוא מב'ע'א ליה להוד'א במקצת הטענה. ואבוה דרבי אפ'טוריקי אמר לך, כתיב הוא וכתיב זה, חד להוד'א במקצת וחד להוד'א מפי'ן הטענה. ואידך, הוד'א מפי'ן הטענה לית ליה, סבר לה כרב'ן גמליאל, דתנן, טענו חטין והודה לו בשעורין, פטור, ורב'ן גמליאל מחיב.

אמר רבי חי'א בר אב'א אמר רבי יוחנן הטוען טענת גנב בפקדון, אינו חי'ב, עד שיכפר במקצת ויודה במקצת, דאמר קרא כי הוא זה. ופליגא דרבי חי'א בר יוסף, דאמר ערוב פ'רשיות כתיב כאן, וכי כתיב כי הוא זה אמל'וה הוא דכתיב. ומאי ש'נא מל'וה, כד'רבה, דאמר רבה, מפני מה אמרה תורה מודה במקצת הטענה ישבע, חזקה אין אדם מעז פניו בפני בעל חובו, והאי בכלי בעי דליכפ'ריה והא דאודי משום דאין אדם מעז פניו, ובכלי בעי דלודי ליה והאי דכפר ליה מקצת סבר אי מודינא ליה בכלי תבע לי בדינא אשתמיט ליה מיהא השתא עד דהוה לי ופרענא ליה, הלכך אמר רחמנא רמי שבו'עה עליה כי היכי דלודי ליה.

תני רמי בר חמא, ארבעה שומ'רין צריכין כפירה במקצת והוד'א במקצת. מאי טעמא, שומר חנם, בהדי'א כתיב כי הוא זה. שומר שכר, יליף נתינה נתינה משומר חנם. שואל, "וכי ישאל", וי"ו מוסיף על ענין ראשון. שוכר, אי למאן דאמר כשומר חנם, היינו שומר חנם, ואי למאן דאמר כשומר שכר, היינו שומר שכר.

על כל דבר פשע וגו', בין שומר לשומר הכתוב מדבר. או לא בא אלא לחלק בין כסף לכלים ולבהמה, תלמוד לומר שלמה, שלמה היתה בכלל ויצאת ללמד, מה שלמה מיחדת, בין שומר לשומר הכתוב מדבר, וכי, הא לא בא לחלק בין כסף לכלים ולבהמה.

אָפּער יאָמער פֿי הוואָ זָה, שְׁזָה אומער זָה הוואָ, וְזָה אומער אַינער הוואָ. מִפֿאַן אָמרו, עַד שְׁתֵּהא הוּדָאָה מִמִּין הַטְּעָנָה. .

וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים וְכוּ', מִפֿאַן אָמרו, דִּינֵי מְמוֹנוֹת בְּשִׁלְשָׁה. רַבִּי אומער, בְּחֻמְשָׁה, שְׁיִגְמַר הַדִּין בְּשִׁלְשָׁה.

יְשֻׁלָּם שְׁנַיִם לְרַעְהוּ, רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אומער, קוֹרָא אַנִּי עָלְיוּ כָּאן, יְשֻׁלָּם שְׁנַיִם לְרַעְהוּ, קוֹרָא אַנִּי עָלְיוּ לְהֵלֶן, (וַיִּקְרָא ה, כד) "וְיִשְׁלַם אֶתְּוּ בְּרֵאשׁוֹ וְחִמְשִׁתִּיו לִסְף עָלְיוּ". כִּי־צַד יִתְקַיְמוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים הַלְלוּ, כָּל הַמְּשַׁלֵּם אֶת הַקֶּרֶן, חַיֵּב לְשֻׁלָּם אֶת הַחֻמֶּשׁ, וְכֹל שְׂאִינֹו מְשַׁלֵּם אֶת הַקֶּרֶן, פְּטוּר מִן הַחֻמֶּשׁ. יְשֻׁלָּם שְׁנַיִם לְרַעְהוּ, וְלֹא לְהַקְדִּישׁ. לְרַעְהוּ, וְלֹא לְאַחֲרִים.

ט-י כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רַעְהוּ חֲמוֹר אוֹ שׂוֹר אוֹ שֶׁה, פְּרִט, וְכֹל בְּהֵמָה, כָּלֵל, לְשֹׁמֵר, חֲזוֹר וּפְרִט, פְּרִט וְכָלֵל וּפְרִט, אִי אֶתְּהָ דָן אֶלְאָ כְּעֵין הַפְּרִט, מֵהַ פְּרִט מִטְּלִטֵל וְגוֹפוֹ מִמוֹן, לְאַפּוֹקִי עֲבָדִים וְקִרְקָעוֹת וּשְׁטָרוֹת.

תִּנְיָא אֵינְדָּךְ, כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רַעְהוּ, כָּלֵל, חֲמוֹר אוֹ שׂוֹר, פְּרִט, וְכֹל בְּהֵמָה לְשֹׁמֵר, חֲזוֹר וְכָלֵל. מֵהַ פְּרִט מִפְּרִשׁ וְכוּ'.

כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רַעְהוּ חֲמוֹר וְגוּ', רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אומער, עַד שְׁיִפְקִיד אֶצְלוּ, וְאומער לוּ, הָא לָךְ, שְׁמֹר לִי זָה. אֲבָל אָמַר לוּ, [תוֹ] עֵינִיךָ בּוֹ, הֲרִי זָה פְּטוּר.

חֲמוֹר אוֹ שׂוֹר אוֹ שֶׁה, אֵין לִי אֶלְאָ חֲמוֹר וְשׂוֹר וְשֶׁה, שְׂאָר כָּל בְּהֵמָה, מִנֵּין, תִּלְמוּד לומֵר כָּל בְּהֵמָה. אַנִּי אֶקְרָא וְכֹל בְּהֵמָה, וּמֵהַ תִּלְמוּד לומֵר חֲמוֹר אוֹ שׂוֹר אוֹ שֶׁה, שְׂאָם אַנִּי קוֹרָא כָּל בְּהֵמָה שׂוֹמֵעַ אַנִּי לֹא יְהִי חַיֵּב עַד שְׁיִפְקִיד אֶצְלוּ כָּל בְּהֵמָה, תִּלְמוּד לומֵר חֲמוֹר אוֹ שׂוֹר אוֹ שֶׁה, לְחַיֵּב עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ. וּמֵהַ תִּלְמוּד לומֵר וְכֹל בְּהֵמָה, אֶלְאָ בָּא הַכְּתוּב לְלַמֵּד, שְׁכָּל הַכָּלֵל שֶׁהוּא מוֹסִיף עַל הַפְּרִט, הַכָּל בְּכָלֵל.

וְמַת, שְׁתֵּהא מִיִּתְתּוֹ בִּיַּדֵּי שְׁמַיִם. נְשִׁבֵר, שְׁשִׁבְרְתוֹ חִיָּה. נְשִׁבָה, שְׁשִׁבְאוּהוּ לְסִטִּין. עֲדוֹן אַנִּי אומער, הַשִּׁבֵר וְהַשְּׁבִי, בֵּין שֶׁהוּא יָכוֹל לְהַצִּיל בֵּין שְׂאִינֹו יָכוֹל לְהַצִּיל, תִּלְמוּד לומֵר וְמַת, מִיִּתְּהָ מִיִּחְדָּת שְׂאִי אֶפְשָׁר לוֹ לְהַצִּילָהּ, פְּטוּר מִלְּשֻׁלָּם, אִף כָּל דָּבָר שְׂאִי אֶפְשָׁר לְהַצִּילָהּ, יְהִיָּה פְּטוּר מִלְּשֻׁלָּם, דְּבָרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. אָמַר לִיָּה רַבִּי עֲקִיבָא, אֶתְּהָ דָן אֶפְשָׁר מִשְׂאִי אֶפְשָׁר, שְׂאִי אֶפְשָׁר לְמִיִּתְּהָ לְהִיֹּות אֶלְאָ בִּיַּדֵּי שְׁמַיִם, אֲבָל הַשִּׁבֵר וְהַשְּׁבִי אֶפְשָׁר לוֹ לְהִיֹּות בֵּין בִּיַּדֵּי שְׁמַיִם בֵּין בִּיַּדֵּי אָדָם, חֲזוֹר וְדָנוּ כְּמִין גְּנָבָה. רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אומער, "הַטְּרַפָּה לֹא יְשֻׁלָּם", יֵשׁ טְרַפָּה שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם, וְיֵשׁ טְרַפָּה שְׂאִינֹו מְשַׁלֵּם.

(ו) אין ראָה, בעדִים הפֿתּוב מִדְּבַר, אין ראָה, שְׁבַעַת ה' תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם, הָא אָם יֵשׁ עֲדִים, בַּעַל הַבַּיִת פֿטּוּר מִכָּל דְּבַר דְּבָרֵי אָסִי בֶן יְהוּדָה.

ההוא גבֿרא דְּהוּה מַעֲבִיר חֲבִיתָא דְּחַמְרָא לְחַבְרִיה בְּרִיסְתָּקָא דְּמַחוּזָא. אֲתַבֵּר בְּזוּזָא דְּמַחוּזָא. אֲתָא לְקַמִּיָּה דְּרַבָּה, אָמַר לִיה, רִיסְתָּקָא דְּמַחוּזָא, אִינְשֵׁי שְׂכִיחֵי בֵּיה, זִיל אֵייתִי סְהַדִּי דְּלֹא שְׁנִית בֵּיה, וּפְטִירַת. אָמַר לִיה רַב יוֹסֵף בְּרִיה, כְּמֵאן, כְּאָסִי, אָמַר לִיה, אִין, כְּאָסִי, וּסְבִירָא לֹן כְּוֹתִיָּה. הַהוּא גִבְרָא דִּיחֵב לִיה זוּזֵי לְחַבְרִיה לְמַזְבֵּן לִיה אַרְבַּע מָאָה דְּגִי חַמְרָא. אָמַר לִיה, זְבַנִּית לָךְ, וּתְקִיפוּ. אֲתָא לְקַמִּיָּה דְּרַבָּא, אָמַר לִיה, אַרְבַּע מָאָה דְּגִי חַמְרָא, כִּי תְקַפִּי קָלָא אִית לִיה, זִיל אֵייתִי סְהַדִּי, וּפְטִירַת. אָמַר לִיה רַב יוֹסֵף, כְּמֵאן, כְּאָסִי וְכוּ'. רַבָּה בַר בַּר חֲנָה תְּבַרו לִיה הִנְהוּ שְׁקוּלָאֵי וְכוּ'.

שְׁבַעַת ה' תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם, הַחֲשׂוּד עַל הַשְּׁבוּעָה, שְׁכַנְגָדוּ נִשְׁבַּע וְנוֹטַל. הָיוּ שְׁנֵיהֶן חֲשׂוּדִין, חֲזָרָה שְׁבוּעָה לְמִקוּמָה, דְּבָרֵי רַבִּי יוֹסִי. רַבִּי מֵאִיר אֹמַר, יַחֲלִקוּ. לְהִיכֹן חֲזָרָה, אָמַר רַבִּי אַמִּי, רַבּוּתֵינוּ שְׁבַבְבָּל אָמְרוּ, חֲזָרָה שְׁבוּעָה לְסִינֵי. רַבּוּתֵינוּ שְׁבַבְבָּרְךָ יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ, חֲזָרָה שְׁבוּעָה לְמַחֲבֵיב לָהּ. רַבּוּתֵינוּ שְׁבַבְבָּל, רַב וּשְׁמוּאֵל. רַבּוּתֵינוּ שְׁבַבְבָּרְךָ יִשְׂרָאֵל, רַבִּי אַבָּא. אָמַר רַבָּא, כְּוֹתִיָּה דְּרַבִּי אַבָּא מִסְתַּבְּרָא, דְּתַנִּי רַבִּי אַמִּי, שְׁבַעַת ה' תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם, וְלֹא בֵּין הַיּוֹרְשִׁין, הִיכִי דְּמִי, אִילִימָא דְּאָמַר לִיה מְנָה לְאַבָּא בְּיַד אַבִּיָּד, אָמַר לִיה חַמְשִׁין אִית לִיה וְחַמְשִׁין לִית לִיה, מָה לִי הוּא מָה לִי אַבָּא, אֶלָּא לֹא מְנָה לְאַבָּא בְּיַד אַבִּיָּד וְאָמַר לִיה חַמְשִׁין יַדְעָנָא וְחַמְשִׁין לֹא יַדְעָנָא, אִי אֲמַרְתָּ בְּשִׁלְמָא אַבִּיו כִּי הָאִי גֹנָא מִיחֵיב, אַצְטְרִיךְ קָרָא לְמַפְטֵר גְּבִי יוֹרְשִׁין, אֶלָּא אִי אֲמַרְתָּ אַבִּיו כִּי הָאִי גֹנָא, פֿטּוּר, קָרָא גְּבִי יוֹרְשִׁין לְמַפְטֵר לְמָה לִי. וְרַב וּשְׁמוּאֵל, הָאִי שְׁבַעַת ה' תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם מֵאִי דְּרָשִׁי בֵּיה, מִבְּעֵינָא לִיה לְכַדְתַּנְגָּא, שְׁבַעַת ה' תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם, מְלַמֵּד שְׁהַשְּׁבוּעָה חֲלָה עַל שְׁנֵיהֶן.

אָמַר רַב חִנְיָא בַר יוֹסֵף, הַטּוּעֵן טַעֲנַת גִּנְבַּב בְּפִקְדוֹן אִינוּ חֵיב, עַד שְׁיִשְׁלַח בּוּ יָד. מֵאִי טַעֲמָא, אָמַר קָרָא שְׁבַעַת ה' תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם אָם לֹא שְׁלַח יָדוֹ, לְמִימְרָא דְּנַבְּשִׁלַּח בּוּ יָד עֲסַקִּין.

שְׁבַעַת ה' תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם, בְּיוֹ"ד ה"א. מִכָּאן אֲתָה דָן לְכָל שְׁבוּעָה שְׁבַתוֹרָה, הוֹאִיל וְנֶאמְרוּ כָּל הַשְּׁבוּעוֹת שְׁבַתוֹרָה סְתָם, וּפְרַט בְּאַחַת מֵהֶן שְׂאִינוּ אֶלָּא בְּיוֹ"ד ה"א, פּוּרְט אֲנִי בְּכָל שְׁבוּעוֹת שְׁבַתוֹרָה שְׂאִינוּ אֶלָּא בְּיוֹ"ד ה"א.

בֵּין שְׁנֵיהֶם(ו) [ס], לְהוֹצִיא אֶת הַיּוֹרֵשׁ. בֵּין שְׁנֵיהֶם, לְהוֹצִיא אֶת שְׁכַנְגָדוֹ חֲשׂוּד עַל הַשְּׁבוּעָה. בֵּין שְׁנֵיהֶם, שְׁלֹא יִשְׁבִּיעֵנוּ הַדִּין בַּעַל כְּרֹחוֹ.

אָם לֹא שְׁלַח יָדוֹ, לְצַרְפָּה. אֲתָה אֹמַר לְצַרְפָּה, אוֹ לְצַרְפָּה וְשְׁלֹא לְצַרְפָּה, הָרִי אֲנִי דָן, נֶאמַר כָּאן שְׁלִיחוֹת יָד וְנֶאמַר לְהַלֵּן "שְׁלִיחוֹת יָד", מָה כָּאן שְׁבוּעָה אֶף לְהַלֵּן

שְׁבוּעָה, מֵה פֶּאן בְּיוֹ"ד ה"א אָף לְהֵלן בְּיוֹ"ד ה"א, מֵה לְהֵלן בְּבִית דִּין אָף פֶּאן בְּבִית דִּין, מֵה לְהֵלן לְצָרְפָה אָף פֶּאן לְצָרְפָה, מֵה לְהֵלן (לעיל פסוק ח) "על דְּבַר פֶּשַׁע" אָף פֶּאן עַל דְּבַר פֶּשַׁע.

שְׁבַעַת ה' תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם, שְׁאִינָה זָזָה בֵּין שְׁנֵיהֶן, אִם הַמְּשַׁבֵּעַ מְשַׁבֵּעַ עַל שְׁקָר, סוֹפָה לְצֵאת עָלָיו, וְאִם הַנְּשַׁבֵּעַ נִשְׁבַּע עַל שְׁקָר, סוֹפָה לְצֵאת עָלָיו. עֲבָדָה הָיָה בְּחֻדָּא אֲתֵתָא, דְּעֵלַת לְמִילֵּשׁ גְּבִי מְגַרְתָּא, וְהוּוּ צִיּוּרִין בְּשׁוֹשִׁיפָה תְּלֵתָא דִּינְרִי. נִסְבְּתָהוּן וִיהִבַת יְתָהוּן עַל גְּבִי סוּדְרָא. אִיגְבָלוּן בְּלִישָׁא. אֲפָאָה פִּתְאָ וְאִזְלָה לָהּ. אָמַר לָהּ בְּעֵלָה, הֵב לִי תְּלֵתָא דִּינְרִי. אִזְלַת בְּעֵינָא לָהּ גְּבִי מְגַרְתָּא. אָמְרָה לָהּ, דְּלִמָּא חֲמִית אֵלִין תְּלֵתָא דִּינְרִי. הָוִי לָהּ הִיא אֲתֵתָא תְּלֵתָא בְּנִין. אָמְרָה, תְּקַבֵּר הִיא אֲתֵתָא בְּרָא אִין הִיא יְדַעְתָּ בְּהוּן. גְּרָמוּן חוּבִין וְקַבְרֵתִיָּה. אָמְרָה הִיא אֲתֵתָא, אֵלוּלִי דְּהִיא חֲשִׁידָא בְּהוּן לָא הָוִי קַבְרָה בְּרָה. אִזְלַת וְכוּ'. אָמְרָה הִיא אֲתֵתָא, תְּקַבֵּר בְּרָא אוּחְרָנָא אִין הָוִי יְדַעְנָא בְּהוּן. גְּרָמוּן חוּבִין וְיָמִית בְּרָא אוּחְרָנָא. זָמֵן אוּחְרָן אָמְרָה לָהּ, אֲשַׁכַּחַת תְּלֵתָא דִּינְרִי. אָמְרָה, תְּקַבֵּר הִיא אֲתֵתָא בְּרָא תְּלִיתָאָה אִין הִיא יְדַעָה בְּהוּן. גְּרָמוּן חוּבִין וְקַבְרֵתִיָּה. אָמַר לָהּ בְּעֵלָה, לִית אֲנִתְ אִזְלַת לְמִנְחָמָא הָדָא מְגַרְתָּא. נִסִּיבַת תְּרִין עֲגוּלִין דְּפִתְא, וְאִזְלַת מִנְחָמָא לָהּ. פִּינוּ דְּקָצוּן עֲגוּלָא נָפְלוּ אֵלִין תְּלֵתָא דִּינְרִין מִנִּיָּה. הָדָא הוּא דְּבְרֵיתָא אָמְרִין. בֵּין זְכָאִי בֵּין חֲטִיב, לְמוּמִי לָא תַעוּל.

כָּל הַנְּשַׁבֵּעִין שְׁבַתוֹרָה נִשְׁבַּעִין וְלֹא מְשַׁלְּמִין, מִנְלוּ, דְּאָמַר קָרָא וְלִקַּח בְּעָלָיו וְלֹא יִשְׁלַם, מִי שְׁעָלָיו לְשִׁלְּם, לוֹ שְׁבוּעָה.

אָמַר רַב הוּנָא אָמַר רַב, מָנָה לִי בְּיָדָךְ, וְהִלָּה אוֹמַר אִין לָךְ בְּיָדִי, וְנִשְׁבַּע, וּבָאוּ עֲדִים, פְּטוּר, שְׁנֵימָר וְלִקַּח בְּעָלָיו וְלֹא יִשְׁלַם, פִּינוּ שְׁקַבְלוּ הַבְּעָלִים שְׁבוּעָה, שׁוּב אִין מְשַׁלְּמִין מִמוּן. אָמַר רַבָּא, מִסְתַּבְּרָא מִלְּתָא דְּרַב הוּנָא בְּמִלְוָה, דְּלְהוּצָאָה נִתְנָה, אָבַל פְּקֻדוֹן בְּרִשׁוּתִיָּה דְּמָרָא קָאִי. וְרַב אָמַר, אָפְלוּ בְּפִקְדוֹן, דְּכִי כְּתִיב קָרָא, בְּפִקְדוֹן כְּתִיב. וְהָא רַב קָרָא קָאִמַר, קָרָא, לְכָל הַנְּשַׁבֵּעִין שְׁבַתוֹרָה נִשְׁבַּעִין וְלֹא מְשַׁלְּמִין הוּא דְּאֵתָא.

יא אִם גָּנַב וְגָנַב מִעֲמוּ, אַרְבַּעָה שׁוּמְרִין הֵן, שׁוּמַר חֲנָם, וְהַשׁוֹאֵל, נוֹשֵׂא שְׁכָר, וְהַשׁוֹכֵר. שׁוּמַר חֲנָם, נִשְׁבַּע עַל הַכֹּל. וְהַשׁוֹאֵל, מְשַׁלְּם אֶת הַכֹּל. נוֹשֵׂא שְׁכָר וְהַשׁוֹכֵר, נִשְׁבַּעִין עַל הַשְּׁבוּרָה וְעַל הַשְּׁבוּיָה וְעַל הַמִּתָּה, וּמְשַׁלְּמִין אֶת הַגְּנֵבָה וְאֶת הָאֲבָדָה. מְנַהֲנֵי מְלִי, דְּתַנּוּ רַבְּנָן, פְּרָשָׁה רֵאשׁוּנָה נְאֻמְרָה בְּשׁוּמַר חֲנָם, שְׁנִיָּה בְּשׁוּמַר שְׁכָר, שְׁלִישִׁית בְּשׁוֹאֵל. בְּשַׁלְּמָא שְׁלִישִׁית בְּשׁוֹאֵל, דְּכְתִיב (להלן פסוק יג) וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מִעַם רֵעֵהוּ, אֵלָא רֵאשׁוּנָה בְּשׁוּמַר חֲנָם וּשְׁנִיָּה בְּשׁוּמַר שְׁכָר אִיפּוּד אָנָא, מִסְתַּבְּרָא שְׁנִיָּה בְּשׁוּמַר שְׁכָר, שְׁכָן חֲטִיב בְּגִנְבָה וְאֲבָדָה. אֲדַרְבֵּה, רֵאשׁוּנָה בְּשׁוּמַר שְׁכָר, שְׁכָן מְשַׁלְּם תְּשֻׁלוּמֵי כֶּפֶל, בְּטוּעוֹן טַעֲנַת גָּנַב, אָפְלוּ הַכִּי, קָרָנָא בְּלֹא שְׁבוּעָה עֲדִיפָא

מכפלא בשבועה, תדע, דהא שואל כל הנאה שלו ואינו משלים אלא קרו. ושואל כל הנאה שלו, והא בעי מזונא, דקיימא באגם, והא בעי נטירה, בנטר מתא. ואי תימא, רוב הנאה שלו. ואי תימא, בשאלת פלים.

נושא שְׂכָר וְהַשׁוֹכֵר מְשַׁלְמִין אֶת הַגְּנֵבָה וְאֶת הָאֲבֵדָה, בְּשִׁלְמָא גְּנֵבָה, דְּכִתִּיב אִם גֵּנֵב וְגֵנֵב, אֶלֶּא אֲבֵדָה מִנְּלוֹ, דְּתִנְנָא, אִם גֵּנֵב וְגֵנֵב, אִין לִי אֶלֶּא גְּנֵבָה, אֲבֵדָה מִנְּנוֹ, תִּלְמוּד לּוֹמֵר, אִם גֵּנֵב וְגֵנֵב, מִכָּל מְקוֹם. הַנִּיחָא לְמֵאן דְּאָמַר לָא אֶמְרִינּוּ דְּבִרָה תּוֹרָה כְּלָשׁוֹן בְּנֵי אָדָם, אֶלֶּא לְמֵאן דְּאָמַר דְּבִרָה תּוֹרָה כְּלָשׁוֹן בְּנֵי אָדָם מֵאִי אִיכָא לְמִימָר, אֶמְרִי בְּמַעֲרָבָא, קַל וְחֹמֶר, וּמָה גְּנֵבָה שְׁקֵרוּבָה לְאַנְס מְשַׁלֵּם, אֲבֵדָה, שְׁקֵרוּבָה לְפִשְׁעָה, לֹא כָּל שְׂכָר. וְאִידָךְ, מִלְּתָא דְּאֲתִיָּא בְּקַל וְחֹמֶר טֵרַח וְכִתְבֵּי לָהּ קָרָא.

והשואל משלים את הכל, בשלמא שבוירה ומתה, דכתיב וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת, שבויה בשואל, מנא לו, וכי תימא גילף משבוירה ומתה, מה לשבוירה ומתה, שכן אנסא דסליק אדעתא, תאמר בשבויה, שכן אנסא דלא סליק אדעתא, אלא נאמר שבוירה ומתה בשואל ונאמר שבוירה ומתה בשומר שְׂכָר, מה להלן שבויה עמו אף כּאן שבויה עמו. אכא למפרד, מה לשומר [שכר], שכן לפטר, תאמר בשואל, דלחיוב, תני, רבי נתן, (שם) או, לרבות את השבויה. האי או מבעיא ליה לחלק, דסלקא דעתך עד דמתברא ומתה, הניחא לרבי יונתן, אלא לרבי יאשיה מאי אכא למימר, דתנא, (ויקרא כ, ט) "איש איש אשר יקלל את אביו" וגו', אין לי אלא אביו ואמו וכו', אפלו תימא רבי יאשיה, הכא, לחלק לא צריך קרא, סברא הוא, מה לי קטלה כלה מה לי קטלה פלגא.

גנבה ואבדה בשואל, מנלו, וכי תימא, גילף משבוירה ומתה, מה לשבוירה ומתה דלא אפשר למטרח ואתויי, תאמר בגנבה ואבדה דאפשר למטרח ואתויי, אלא מדתנא, (להלן פסוק יג) ונשבר או מת, אין לי אלא שבוירה ומתה, גנבה ואבדה מנלו, אמרת קל וחומר, ומה שומר שְׂכָר שפטור בשבוירה ומתה, חזי בגנבה ואבדה, שואל שחזיב בשבוירה ומתה, אינו דין שחזיב בגנבה ואבדה, וזה קל וחומר שאין עליו תשובה. וכי תימא, אכא למיפרד, מה לשומר שְׂכָר, שכן משלים תשלומי כפל בטוען טענת לסטים, אי תימא קרנא בלא שבועה עדיפא, ואי תימא קסבר לסטים מזנין גזלן הוא. אשפחן לחיוב, לפטר מנלו, אמר קרא וכי ישאל, וייו מוסיף על ענין ראשון, וילמד עליון מתחתון ותחתון מעליון.

יב אם טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא ישלם (והמת יהיה לוי).

תנא, אם טרף יטרף יבאהו עד, יביא עדים שנטרפה באנס, ופטור. אבא שאול אומר, יביא ארוה לבית דין, וכו'. דכלי עלמא, פחת נבלה דנזק, והכא בטרח

נבלה קא מפלגי. והתנא, אחרים אומרים, מנין שעל בעל הבור להעלות שור מבורו, תלמוד לומר (שם) "כסף ישיב לבעליו והמת יהיה לו". אמר ליה אביי לרבא היכי דמי, אילימא דבבירא שווא זוזא ואגדא שווא ארבעה, כי קא טרח בדנפשיה קא טרח, אמר ליה, לא צריכא, דבבירא שווא זוזא ואגדא נמי שווא זוזא. ומי אכא כי האי גונא, אין, דהא אמרי אינשי, כשורא במתא בזוזא כשורא בדברא בזוזא.

יג-יד וכי ישאל איש, אמר רבא לא מבעיא כחש בשר מחמת מלאכה דפטור, אלא אפלו מתה מחמת מלאכה פטור, דהא לאו לאוקומיה בכילתא שאילתה.

אמר רבא, האי מאן דבעי דנשאל מידי ונפטר, נימא ליה אשקיין מנא. ואי פקח אידך, נימא ליה משך ברישא.

השואל את הפרה ושאל בעלה עמה, השוכר את הפרה ושכר בעלה עמה, שאל את הבעלים או שכרו ואחר כך שאל את הפרה ומתה, פטור. שניאמר אם בעליו עמו לא ישלם. אבל שאל את הפרה ואחר כך שאל את הבעלים או שכרו, ומתה, חיב, שניאמר בעליו אין עמו שלם ישלם. מדקתני סיפא ואחר כך, מפלל דרישא דקתני עמה, עמה ממש, מי משכחת לה, פרה במשיכה ובעלים באמירה, אי תימא, כגון דקנימא פרה בחצרו דשואל דלא מחסרא משיכה. ואי תימא, דאמר ליה את גופך לא תיתשיל לי עד שעת משיכת פרתך.

אתמר, פשיעה בבעלים, פליגי בה רב אחא ורביןא, חד אמר חיב, וחד אמר פטור. מאן דאמר חיב, מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו, הלכך אם בעליו עמו, אשומר חנם לא כתיב, ופשיעה נמי, בשומר שכר ובשואל לא כתיבא, הלכך בשומר שכר ובשואל לחיוב אתיא בקל וחמר משומר חנם, אבל בבעלים לפטור אף בשומר שכר ובשואל, לא, מאי טעמא, דכי אם בעליו עמו לא ישלם אשואל ואשומר שכר, אהנך חיובי דכתיב בהו בהדיא הוא דכתיב. מאן דאמר פטור, קסבר מקרא נדרש לפניו ולפני פניו וכו'.

ממשמע שניאמר אם בעליו עמו לא ישלם איני יודע אם בעליו אין עמו שלם ישלם, אלא לומר לך, הנה עמו בשעת שבורה ומתה צריך להיות עמו בשעת שאלה. ותנא אידך, ממשמע שניאמר בעליו אין עמו שלם איני יודע שאם בעליו עמו לא ישלם, אלא לומר לך, שאם יצא מרשות משאיל שעה אחת בבעלים ומתה, פטור, דאף על פי שהבעלים עושים עמו מלאכה במקום אחר ומתה, פטור. אביי סבר לה כרבי יאשיה, ומתרץ להו לקראי כרבי יאשיה, בעליו אין עמו שלם ישלם, טעמא דליתיה בתרוייהו, הא איתא בחדא וליתא בחדא פטור, ותנא אידך, אם בעליו עמו לא ישלם, טעמא דאיתיה בתרוייהו, הא איתא בחדא

וְלִיתָא בְּחֻדָּא, חֲבִיב, אֶלְא לּוֹמַר לָךְ, הָיָה בְּשַׁעַת שְׁאַלְהָ אֵינּוּ צְרִיךְ לְהִיּוֹת בְּשַׁעַת שְׁבוּרָה וּמִתָּה, הָיָה בְּשַׁעַת שְׁבוּרָה וּמִתָּה, צְרִיךְ לְהִיּוֹת בְּשַׁעַת שְׁאַלְהָ. רַבָּא סִבֵּר לִיהּ כְּרַבֵּי יוֹנְתָן, וּמִתְרַץ לְהוּ לְקַרְאֵי כְּרַבֵּי יוֹנְתָן, דְּתַנְיָא, אִם בְּעָלְיוּ עִמּוֹ לֹא יִשְׁלָם, מִשְׁמַע דְּאִיתִיהּ בְּתַרְוֵיהּ, וּמִשְׁמַע נְמִי דְּכִי אִיתָא בְּחֻדָּא וְלִיתָא בְּחֻדָּא, מִיחֻיב, אֶלְא לּוֹמַר לָךְ, הָיָה בְּשַׁעַת שְׁאַלְהָ אֵינּוּ צְרִיךְ לְהִיּוֹת בְּשַׁעַת שְׁבוּרָה וּמִתָּה, הָיָה עִמּוֹ בְּשַׁעַת שְׁבוּרָה וּמִתָּה צְרִיךְ לְהִיּוֹת עִמּוֹ בְּשַׁעַת שְׁאַלְהָ. וְאִיפּוּדְ אָנָּא, מְסַתְבָּרָא, שְׁאַלְהָ עֲדִיפָא, שְׂכֹן חֲבִיב בְּמִזְוֹנוֹתֶיהָ. רַב אֲשִׁי אָמַר, אָמַר קָרָא וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעַם רַעְהוּ, וְלֹא רַעְהוּ עִמּוֹ, שְׁלָם יִשְׁלָם, הָא רַעְהוּ עִמּוֹ, פְּטוּר. אִי הָכִי, בְּעָלְיוּ עִמּוֹ וְאִין בְּעָלְיוּ עִמּוֹ לָמָּה לִי, אִי לָאוּ הֲנֵךְ הָהוּ אֲמִינָא הָאִי אוּרְחִיהּ דְּקָרָא הוּא.

”וְלִקְחָ בְּעָלְיוּ וְלֹא יִשְׁלָם”, מְכָאן אָמְרוּ, בְּעַל הַנְּבִלָה מְטַפֵּל בְּנִבְלָתוֹ. (לעיל פסוק יא) “אִם גָּנַב יִגְנַב”, זֶה שׁוֹמֵר שְׂכָר. וְהַעֲלִיּוֹן שׁוֹמֵר חֲנָם. אוּ זֶה שׁוֹמֵר חֲנָם וְהַעֲלִיּוֹן שׁוֹמֵר שְׂכָר, הָרִי אֶתְהָ דָן, הוֹאִיל וְהַשְׂכִּיר חֲבִיב וְהַשׁוֹמֵר חֲבִיב, מַה שְׂכִיר, שְׂכִיר שֶׁהוּא נִהְיֶה, אִף שׁוֹמֵר, שׁוֹמֵר שֶׁהוּא נִהְיֶה, יֵצֵא שׁוֹמֵר חֲנָם שְׂאִין נִהְיֶה.

”אִם גָּנַב יִגְנַב”, אִין לִי אֶלְא גָּנַבְהָ, אֲבָדָה מְנִין, הָרִי אֶתְ דָן, הוֹאִיל וּגְנֵבָה חֲסָרוֹן שְׂמִירָה וְאֲבָדָה חֲסָרוֹן שְׂמִירָה, אִם לְמַדְתָּ עַל גְּנֵבָה שֶׁהוּא חֲבִיב לְשִׁלָם, אִף אֲבָדָה חֲבִיב לְשִׁלָם. “אִם גָּנַב יִגְנַב”, רַבֵּי יוֹסִי הִגְלִילִי אוֹמֵר, לְהַבִּיא אֶת הָאֲבָדָה.

(שם) “מִעִמּוֹ”, לְהוֹצִיא אֶת הַצּוֹעֵר. “מִעִמּוֹ”, לְהַבִּיא אֶת הַנוֹקֵד. “אִם טָרַף יִטְרֹף”, זֶה עֵדֵר, דְּבָרֵי רַבֵּי יֵאֱשִׁיָהּ. וְאִף עַל פִּי שְׂאִין רְאִיָה לְדָבָר זָכָר לְדָבָר, (עמוס ג, יב) “כֹּה אָמַר ה' כַּאֲשֶׁר יֵצֵל הָרַעַה” וְגו'. רַב אֶתְהָ בֵּר יֵאֱשִׁיָהּ אוֹמֵר, “אִם טָרַף יִטְרֹף” וְגו', יֵבִיא עֵדִים שְׁנַטְרָפָה וְיִהְיֶה פְטוּר. רַבֵּי יוֹנְתָן אוֹמֵר, (שם) “יֵבִיאָהוּ עֵד, הַטְרָפָה”, יוֹלִיד אֶת הַבְּעֵלִים אֶצֶל הַטְרָפָה, וְיִהְיֶה פְטוּר מִלְשָׁלָם. אוּ אִף עַל פִּי כֹן יִהְיֶה חֲבִיב, וְהַדִּין נוֹתֵן, הוֹאִיל וְאֲבָדָה חֲסָרוֹן שְׂמִירָה וְטְרָפָה חֲסָרוֹן שְׂמִירָה, אִם לְמַדְתָּ עַל אֲבָדָה שֶׁהוּא חֲבִיב לְשִׁלָם, אִף טְרָפָה חֲבִיב לְשִׁלָם, לֹא, אֲמַרְתָּ מִמִּשְׁמַע שְׁנֵאֲמַר (שם) “הַטְרָפָה לֹא יִשְׁלָם” יֵשׁ טְרָפָה שֶׁהוּא מְשַׁלָם וְיֵשׁ טְרָפָה שֶׁאֵינּוּ מְשַׁלָם, וְאִיזְהוּ טְרָפָה שֶׁהוּא חֲבִיב לְשִׁלָם, כְּגוֹן טְרָפָה חֲתוּל וְטְרָפָה שׁוֹעֵל וּנְמִיָה, וּמִתּוֹדֵי שְׂאֲמָרָה תוֹרָה “אִם טָרַף יִטְרֹף”, מַה טְרָפָה מִיחֻדָּת שְׂאֲפָשֵׁר לוֹ לְהַצִּילָה חֲבִיב לְשִׁלָם, אִף כֹּל דְּבָר שְׂאֲפָשֵׁר לוֹ לְהַצִּילָה חֲבִיב לְשִׁלָם, וְאִיזְהוּ טְרָפָה שֶׁהוּא פְטוּר מִלְשָׁלָם, כְּגוֹן טְרָפָה זָאב וְהָאֵרִי וְהַדָּב וְהַנְּמֵר וְהַנְּחֹשׁ וְהַבְּרַדְלָס, וּמִתּוֹדֵי שְׂאֲמָרָה תוֹרָה “וּמִתְ”, מַה מִּיתָה מִיחֻדָּת שְׂאִי אֲפָשֵׁר לוֹ לְהַצִּילוֹ פְטוּר מִלְשָׁלָם, אִף כֹּל דְּבָר שְׂאִי אֲפָשֵׁר לְהַצִּילוֹ פְטוּר מִלְשָׁלָם.

וכי ישאל איש מעם רעהו, נתק הפתוב השואל מכלל שומר, ואמר ענין בפני עצמו. מעם רעהו, מגיד שאינו חב עד שיוציאנו חוץ לרשותו. אם שכיר הוא בא בשכרו, שומע אני ישבע ויהא פטור, הרי אתה דן, הואיל ונושא שכר נהנה ושכיר נהנה, אם למדת על הנושא שכר, שהוא נשבע על האגסין, משלם את הגנבה ואת האבדה, אף שכיר נשבע על האגסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה. הרי שומר חנם יוכיח, שהוא מהנה ופטור מלשלם, הוא יוכיח על השוכר, אף על פי שהוא מהנה ויהא פטור. אמרת, הפרש, הואיל ונושא שכר נהנה ומהנה והשכיר נהנה ומהנה, אם למדת על נושא שכר שהוא נשבע על האגסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה, אף שכיר נשבע על האגסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה, ואל יוכיח שומר חנם שהוא מהנה אבל אינו נהנה והשוכר נהנה ומהנה, לכך נאמר אם שכיר הוא בא בשכרו.

טו-טז וכי יפתה איש בתולה, בא הפתוב ללמד על המפתה שישלם עליה קנס.

והדין נותן, הואיל ותפוסה ברשות אביה, ומפתה ברשות אביה, אם למדת על תפוסה שהוא משלם עליה קנס, אף מפתה ישלם עליה קנס. לא, אם אמרת בתפוסה שעבר על דעתה ועל דעת אביה, לפיכך הוא משלם עליה קנס, תאמר במפתה, שלא עבר אלא על דעת אביה, לפיכך לא ישלם עליה קנס. הא לפי שלא זכיתי מן הדין צריך הפתוב להביא.

רמז שמו אשר לא ארשה, פרט לנערה שנתארסה ונתגרשה, שאין לה קנס, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר יש לה קנס, וקנסה לאביה. והדין נותן, הואיל ואביה זכאי בקסוף קדושיה, ואביה זכאי בקסוף קנסה, מה כסף קדושיה, אף על פי שנתארסה ונתגרשה, לאביה, אף כסף קנסה כן. אם כן מה תלמוד לומר אשר לא ארשה, מפנה להקיש ממנו גזרה שנה, נאמר כאן (דברים כב, כח) "אשר לא ארשה" ונאמר להלן אשר לא ארשה, מה כאן חמשים אף להלן חמשים, ומה להלן שקלים אף כאן שקלים. ורבי עקיבא, מאי חזית דאשר לא ארשה לגזרה שנה, ובתולה למעוטי בעולה, אימא בתולה לגזרה שנה, ואשר לא ארשה, פרט לנערה שנתארסה ונתגרשה. האי אשתני גופה, והאי לא אשתני גופה. ורבי יוסי הגלילי נפקא ליה מכסף ישקל, שיהא זה כמהר הבתולות ומהר הבתולות כזה. אמר אביי, בא עליה ומתה, פטור, שנאמר "ונתן לאבי הנער", ולא לאבי המתה.

בעי מניה רבא מאביי, בא עליה ונתארסה, מהו. אמר ליה, מי כתיב "ונתן לאבי הנערה אשר לא ארשה". ולטעמיהא הא דתניא בא עליה ונשאת קנסה לעצמה, מי כתיב "ונתן לאבי הנערה אשר לא נשואה", הכי השתא, התם, הואיל ובגרות מוציאה מרשות האב ונשואין מוציאין מרשות האב, מה בגרות בא עליה ובגרה,

לעצמה, אף נשואין בא עליה ונשאת, לעצמה, אבל ארוסין לא מפקי מרשות האב לגמרי, דתנו, הנערה המארסה, אביה ובעלה מפירין נדריה.

אחד האונס ואחד המפתה, בין היא בין אביה יכולין לעכב. בשלמא מפתה, כתיב אם מאן ימאן אביה, אין לי אלא אביה, היא עצמה מנין, תלמוד לומר, מאן ימאן, מכל מקום, אלא אונס, בשלמא איהי, כתיב (דברים כב, כט) "ולו תהיה לאשה", מדעתה, אלא אביה מנלן, אמר אביי, שלא יהא חוטא נשקר. רבא אמר, קל וחומר, מה מפתה, שלא עבר אלא על דעת אביה בלבד, בין היא בין אביה יכולין לעכב, אונס, שעבר על דעת אביה ועל דעת עצמה, לא כל שכן. רבא לא אמר כאביי, כיון דקא משלים, לאו חוטא נשקר הוא. אביי לא אמר כרבא, מפתה, דאיהו מצי מעכב, אביה נמי מעכב, אונס דלא מצי מעכב, אביה נמי לא מצי מעכב.

האונס שותה בעציצו, והמפתה, אם רצה להוציא, יוציא. אמר ליה רבא מפרזקנא לרב אשי, מפדי מגמר גמירי מהדדי, להא מלתא נמי נגמרו מהדדי, אמר קרא, מהר? מהרנה לו, מדעתו. כיצד שותה בעציצו, אפלו היא חגרת, אפלו היא סומא, אפלו מפת שחין, אבל אם נמצא בה דבר זמה או שאינה ראויה לבוא בקהל וכו', היכא אמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה, כגון מילה בצרעת דלא אפשר לקימו לעשה, אבל הכא, אי אמרה לא בעינא מי איתא לעשה כלל.

אם מאן ימאן, לרבות יתומה לקנס בבא עליה ואחר כך נתינתמה.

כסף ישקל כמהר הבתולת, שיהא זה כמהר הבתולות, ומחר הבתולות כזה. מפאן סמכו לכתבת אשה מן התורה, דברי רבן שמעון בן גמליאל. וחכמים אומרים. כתבת אשה אינה מדברי תורה, אלא מדברי סופרים.

רבי עקיבא אומר, מנין אפלו נתארמלה אפלו נתגרשה, והדין נותן, הואיל ורשאי בהפרת נדריה ורשאי בכסף קנסה וכו'.

מהר? מהרנה לו לאשה, למה נאמר, לפי שהוא אומר (דברים כב, כט) "ונתן האישה השכב עמה", שומע אני כשם שבתפוסה נותן מיד כף במפתה נותן מיד, תלמוד לומר מהר? מהרנה לו לאשה, מגיד שהוא עושה עליו מהר, ואין מהר אלא כתבה, שנאמר "הרבו עלי מאד מהר ומתן".

מהר? מהרנה לו לאשה, בראויה לו, הכתוב מדבר, להוציא אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתינה לישראל, בת ישראל לממזר ולנתינו.

אם מאן ימאן, מגיד שאם רצה האב, יקיים, ואם רצה האב, יוציא. תפוסה מנין, הרי אתה דן, הואיל ותפוסה ברשות אביה וכו', אם למדת על המפתח שאם רצה האב יקיים ואם רצה האב יוציא, אף תפוסה, רצה האב יקיים, רצה האב יוציא. ועוד קל וחומר, ומה אם מפתח, שלא עבר אלא על דעת אביה וכו'.

כסף ישקל, אבל לא שמענו כמה, הרי אני דן, נאמר כאן כסף ונאמר להלן (דברים כב, כט) "כסף", מה להלן חמשים כסף אף כאן חמשים כסף. כמהר הבתולות, הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מה להלן חמשים וכו'.

יז-יח מכשפה לא תחיה (פתיב ברמז כ"ד, וברמז קפ"ב).

מכשפה, אחד האיש ואחד האשה, אם כן מה תלמוד לומר מכשפה, מפני שרוב נשים מצוים בכשפים. מיתתו במאי, רבי יוסי הגלילי אומר, נאמר כאן מכשפה לא תחיה ונאמר להלן "לא תחיה כל נשמה", מה להלן בסוף אף כאן בסוף. רבי עקיבא אומר, נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן (לעיל יט, יג) "אם בהמה אם איש לא יחיה", מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. אמר ליה רבי יוסי הגלילי, אני דנתי לא תחיה מ"לא תחיה", ואתה דנתה לא תחיה מ"לא יחיה". אמר ליה רבי עקיבא, אני דנתי ישראל מישראל, שרבה בהן הפתיב מיתות הרבה, אתה דנתה ישראל מגוים, שלא רבה בהן הפתיב אלא מיתה אחת. כן עזאי אומר, נאמר מכשפה לא תחיה, ונאמר כל שכב עם בהמה, סמכו ענין לו, מה שכב עם בהמה בסקילה, אף מכשפה בסקילה. אמר ליה רבי יהודה, וכי מפני שסמכו ענין לו נוציא לזה לסקילה, אלא אוב וידעוני בכלל כל המכשפים היו, ולמה יצאו, להקיש אליהם ולומר לה, מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשף בסקילה. ולרבי יהודה נמי, נהווי אוב וידעוני שני פתיב הבאים כאחד ואין מלמדיו, הדיא אמר, קסבר רבי יהודה, שני פתיב הבאים כאחד, מלמדיו.

רמז שמח כל שכב עם בהמה מות יומת, תנו רבנן, "איש", פרט לקטן. (שם) "אשר יתן שכבתו בבהמה", בין גדולה בין קטנה. (שם) "מות יומת", בסקילה. או אינו אלא באחת מכל מכל מיתות האמורות בתורה, נאמר כאן "תהרגו", ונאמר להלן "פי הרג תהרגו", מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. למדנו ענש לשוכב, לנשקב מנין, תלמוד לומר כל שכב עם בהמה מות יומת, אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשקב. ולמדנו ענש בין לשוכב בין לנשקב, אזהרה מנין, תלמוד לומר (ויקרא יח, כג) "ויבכל בהמה לא תתן שכבתך". למדנו אזהרה לשוכב, אזהרה לנשקב מנין, תלמוד לומר (דברים כג, יח) "ולא יהיה קדש", ואומר (מ"א יד, כד) "וגם קדש היה בארץ" וגו', דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר, אינו צריך, הרי הוא אומר "לא תתן שכבתך", לא תתן שכבתך. ורבי ישמעאל, אזהרה לנשקב לבהמה מנא ליה, נפקא ליה מכל שכב עם בהמה, אם אינו ענין

לשוכב תנהו עננו לנשכב, ואפקיה רחמנא לנשכב בלשון שוכב, מה שוכב ענש
והזהיר אף נשכב ענש והזהיר.

דיגי נפשות בעשרים ושלשה. הרובע והנרבע בעשרים ושלשה, שנאמר "והרגת
את האשה ואת הבהמה", ואומר (שם, טו) "ואת הבהמה תהרגו". קא פסיק ותני,
לא שנה רובע זכר לא שנה רובע נקבה. בשלמא רובע נקבה, דכתיב "והרגת את
האשה ואת הבהמה", אלא רובע זכר מנא לן, דכתיב כל שוכב עם בהמה מות
יומת, אם אינו עננו לשוכב תנהו עננו לנשכב, ואפקיה רחמנא בלשון שוכב, מה
שוכב הוא ובהמתו בעשרים ושלשה, אף נשכב הוא ובהמתו בעשרים ושלשה.

ט זבח לאלהים יחרם, תנו רבנן, אלו נאמר זבח יחרם, הייתי אומר בזובח
קדשים בחוץ הכתוב מדבר, תלמוד לומר לאלהים, בזובח לעבדת אלילים הכתוב
מדבר. ואין לי אלא זובח, המקטר והמנסח, מנין, תלמוד לומר בלתי לה' לבדו,
רבה כל העבודות שכלן לשם המיוחד. לפי שיצאה זביחה לדון לעבדת פנים, מנין
לרבות השתחוואה, תלמוד לומר "כי לא תשתחוה לאל אחר". יכול שאני מרבה
המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ והמרחץ והמנסח והמלביש והמנעיל, תלמוד
לומר זבח, זביחה בכלל היתה, ולמה יצאה, להקיש אליה, לומר מה זביחה
מיחדת שהיא עבדת פנים וחיבין עליה בחוץ, אף כל עבדת פנים וחיבין עליה
בחוץ, יצאה השתחוואה לדון בעצמה, יצאה זביחה ללמד על הכלל פלו. אמר מר,
בזובח קדשים בחוץ הכתוב מדבר. זובח קדשים בחוץ, כרת הוא, סלקא דעתך
אמינא כי אתרי ביה, קטלא, דלא אתרי ביה, כרת, קא משמע לן.

אמר רבי יוחנן, אלמלא וי"ו (להלן לב, ד) שב"העלוד" נתחבבו שונאיהן של ישראל
כליה. אמר (ליה) רבי שמעון בן יוחאי, והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר
נעקר מן העולם, שנאמר בלתי לה' לבדו, אלא מה תלמוד לומר "אשר העלוד",
שאווי לאלהות הרבה.

זבח לאלהים יחרם, ענש שמענו, אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר (לעיל כ, ה) "לא
תשתחוה להם ולא תעבדם". רבי שמעון בן יוחאי אומר, והלא כל המשתף שמו
של מקום בעבדת אלילים חיב כליה, (אלא) כמה שנאמר (מ"ב יז, לג) "את ה' היו
יראים ואת אלהיהם היו עבדים" וכו'. יש אומרים, באותיותיה נתנה תורה, שלא
יהו ישראל אומרים, הואיל ואנו מצוין על עבדת אלילים (נהא) [נהו] פבושין
בבורות בשיחין ובמערות, תלמוד לומר "על ההרים הרמים" וגו', על הגלויים ולא
על הנסתרות.

וגר לא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ. תִּנּוּ רַבָּנָן. הַמֵּאֲנֶה אֶת הַגֵּר עוֹבֵר בְּשִׁלְשָׁה
 לְאוּיֵן דְּכֹתִיב וְגַר לֹא תוֹנֶה, (ויקרא יט, לג) "לֹא תוֹנֶה אֶת־וְ", "וְלֹא תוֹנֶה אִישׁ אֶת
 עַמִּיתוֹ" וְגַר בְּכָל־עַמִּיתוֹ. וְהַלּוֹחֵצוֹ עוֹבֵר בְּשִׁלְשָׁה לְאוּיֵן, דְּכֹתִיב וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ,
 (להלן כג, ט) "וְגַר לֹא תִלְחָץ", (להלן כב, כד) "לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה". תִּנְיָא. רַבִּי
 אֶלְיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמֵר. מִפְּנֵי מָה הִזְהִירָה תוֹרָה עַל הַגֵּר בְּשִׁלְשִׁים וְשִׁשָּׁה מְקוֹמוֹת.
 מִפְּנֵי שְׁסוּרוֹ רַע. כִּי גָרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. תִּנְיָא. רַבִּי נֶתָן אוֹמֵר. מוּם דְּבִדָּךְ
 אֵל תֹּאמַר לַחֲבֵרְךָ. וְהֵינּוּ דְאָמְרֵי אֵינְשֵׁי, דְזָקִיף לֵיהּ זָקִיפֵא בְּדִוְתִקְיָה, לָא תִימָא
 לֵיהּ זָקִיף בִּינִיתָא.

תִּנּוּ רַבָּנָן, "וְלֹא תוֹנֶה אִישׁ", בְּאוֹנָאת דְּבָרִים הַפְּתוּב מִדְּבַר. אוֹ אֵינוּ אֶלֶּא בְּאוֹנָאת
 מִמוֹן, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (שם, יד) "וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר", הֲרִי אוֹנָאת מִמוֹן אָמור, הָא
 מָה אָנִי מְקַיֵּם וְלֹא תוֹנֶה, בְּאוֹנָאת דְּבָרִים הַפְּתוּב מִדְּבַר. הָא פִּיצַד, אִם הִיא בְּעַל
 תְּשׁוּבָה לֹא יֹאמֵר לוֹ זָכַר מַעֲשֶׂיךָ הָרָאשׁוֹנִים, אִם הִיא בֶּן גָּרִים לֹא יֹאמֵר לוֹ זָכַר
 מַעֲשֶׂה אַבּוֹתֶיךָ, אִם הִיא גֵּר וּבָא לְלַמֵּד תּוֹרָה לֹא יֹאמֵר לוֹ פֶּה שְׂאֵכֶל נְבִלוֹת וּטְרָפוֹת
 שְׂקָצִים וְרַמְשִׁים יָבּוֹא לְלַמֵּד תּוֹרָה שְׂנֵי־אָה מִפִּי הַשְּׂכִינָה, אִם הִיוּ יְסוּרִין בְּאֵין
 עָלָיו אוֹ שֶׁהִיא מְקַבֵּר אֶת בְּנָיו לֹא יֹאמֵר לוֹ כְּדָרְךָ שְׂאָמְרוּ חֲבָרֵי לְאִיּוֹב (איוב ד, ו
 ז) "הֲלֹא יִרְאֶתְךָ כְּסֻלְתְּךָ זָכַר נָא מִי הוּא נָקִי אַבְד", אִם הִיוּ חֲמָרִים מִבְּקָשִׁים
 תְּבוּאָה לֹא יֹאמֵר לָהֶם לָכוּ אֶצֶל פְּלוּנִי וְיִודַע בּוֹ שְׂלֵא מְכַר מַעוֹלָם. רַבִּי יְהוּדָה
 אוֹמֵר, אִף לֹא יִתְּלָה עֲצָמוֹ עַל הַמְּקַח בְּשַׁעָה שְׂאֵין לוֹ דָּמִים, שְׁהֲרִי הַדְּבַר מְסוּר
 לְלֵב וְנֶאמַר בּוֹ "וְיִרְאֶתְךָ". אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, גְּדוֹל אוֹנָאת דְּבָרִים מְאוֹנָאת מִמוֹן, שְׁנֵיהּ
 נֶאמַר בּוֹ וְיִרְאֶתְךָ מֵאֵלֶיךָ וְזֶה לֹא נֶאמַר בּוֹ וְיִרְאֶתְךָ. רַבִּי אֶלְעֶזֶר אוֹמֵר, זֶה בְּגוּפוֹ וְזֶה
 בְּמִמוֹנוֹ. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן אָמַר, זֶה נֶתָן לְהַשְׁבִּיחַ וְזֶה לֹא נֶתָן לְהַשְׁבִּיחַ. תִּנְיָא
 קַמִּיָּה דְּרַב נַחֲמָן, הַמְּלַבֵּין פְּנֵי חֲבָרוֹ בְּרַבִּים כְּאֵלוֹ שׁוֹפֵף אֶת דָּמוֹ. אָמַר לֵיהּ, שְׁפִיר
 קַאמְרַת, תִּדַע, דְּאֶזִּיל סַמְקָא וְאֶתִי חוֹרָא. אָמַר לֵיהּ אַבְיֵי לְרַב דִּימִי, בְּמַעַרְבָא
 בְּמֵאֵי זְהִירֵי טְפִי, אָמַר לֵיהּ, בְּאַחוּרֵי אַפִּי. אָמַר רַב חֲנָן, כָּל הַיּוֹרְדִין לְגִיהֵנְסֵי עוֹלָיִם,
 חוּץ מִשְׁלֵשָׁה שְׁיּוֹרְדִין וְאֵינָן עוֹלָיִם, הַמְּכַנֶּה שֵׁם רַע לַחֲבָרוֹ וְהַמְּלַבֵּין פְּנֵי חֲבָרוֹ
 בְּרַבִּים וְהַבָּא עַל אִשֶׁת אִישׁ. הֵינּוּ מְכַנֶּה הֵינּוּ מְלַבֵּין, דְּאִף עַל גַּב דְּדָשׁ בֵּיהּ בְּשַׁמִּיָּה.
 לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם זְהִיר בְּאוֹנָאת אִשְׁתּוֹ שְׁמִתוּךָ שְׁדַמְעָתָה מְצוּיָה אוֹנָאתָה מְרַבָּה.

וְגַר לֹא תוֹנֶה, בְּדְבָרִים. וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ, בְּמִמוֹן. וְלֹא תֹאמַר לוֹ אֶתְמוֹל הֵייתְךָ עוֹבֵד
 לְבַל קָרַס נְבוֹ, וְעַד עַכְשָׁיו בְּשֵׁר חֲזִיר בֵּין שְׁנֵיךָ, וְאֶתְךָ עוֹמֵד וּמִדְּבַר פְּנִיגְדִי. וּמִנִּין
 שְׂאִם הוֹנִיתוֹ אִף הוּא יָכוֹל לְהוֹנוֹתְךָ. שְׁנֶאמַר כִּי גָרִים הֵייתֶם. חֲבִיבִים הַגָּרִים
 שְׂבָכָל מְקוֹם הוּא מְזַהֵר עֲלֵיהֶם, וְגַר לֹא תוֹנֶה (להלן כג, ט) "וְגַר לֹא תִלְחָץ"
 "וְאֶהְבֶּתֶם אֶת הַגֵּר" (להלן כג, ט) "וְאֶתֶם יְדַעְתֶּם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר". רַבִּי אֶלְעֶזֶר אוֹמֵר,
 גַּר, לְפִי שְׁסוּרוֹ רַע לְפִיכְךָ הוּא מְזַהֵר עָלָיו בְּמִקוֹמוֹת הַרְבֵּה. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי
 אוֹמֵר, הֲרִי הוּא אוֹמֵר "וְאֶהְבִּיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרַתוֹ", וְכִי מִי גְדוֹל, מִי שֶׁהוּא

אוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו, הוי אומר מי שהמלך אוהבו, ואומר (ואהבתם את הגר) (דברים י, יח) "ואהב גר לתת לו" גוי. חביבים הגרים שבכל מקום הוא מכון כישראל. נקראו ישראל עבדים שנקאמר (ויקרא כה, נה) "כי לי בני ישראל עבדים", ונקראו הגרים עבדים "וילאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים". נקראו ישראל משרתים שנקאמר (שם, סא, ו) "ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו", ונקראו הגרים משרתים שנקאמר (שם נו, ו) "ויבני הנכר הנלוים על ה' לשרתו". נקראו ישראל אוהבים (שם מא, ח) "ואתה ישראל עבדי" וגוי, נקראו הגרים אוהבים שנקאמר "ואהב גר לתת לו לחם ושמלה". נאמר בישראל ברית שנקאמר (בראשית יז, יג) "והיתתה בריתי בבשרכם", ונאמר בגרים ברית שנקאמר "וימחזיקים בבריתי". נאמר בישראל רצון שנקאמר (להלן כח, לח) "לרצון להם", ונאמר בגרים רצון שנקאמר (ישעיה נו, ז) "עולתיהם וזבחיהם לרצון" וגוי. נאמר בישראל שמירה שנקאמר "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל", ונאמר בגרים שמירה שנקאמר (שם קמו, ט) "ה' שמר את גרים". אברהם קרא את עצמו גר שנקאמר (בראשית כג, ד) "גר ותושב אנכי עמכם". דוד קרא את עצמו גר שנקאמר (תהלים לט, יג) "כי גר אנכי עמד".

חביבין הגרים, שלא מל אברהם אבינו אלא בן תשעים ותשע שנה, שאלו מל בן שלשים או בן עשרים לא היה גר יכול להתגיר מבו שלשים ומעלה. לפיכך גלגל הקדוש ברוך הוא עמו עד שהגיעו לתשעים ותשע שנה, שלא לנעל דלת בפני הגרים הבאים ולתן שכר ימים ושנים לרבות שכר עושי רצונו לקיים מה שנקאמר "ה' חפץ למען צדקו". וכן אתה מוצא בארבע פתות שהם עולות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם (שם מד, ה) "זה יאמר לה' אני" וגוי, "לה' אני", אל יתערב בי חטא. "וזה יקרא בשם יעקב", אלו גרי צדק. (שם) "וזה יכתב ידו לה'", אלו בעלי תשובה. (שם) "ובשם ישראל יכנה", אלו יראי שמים.

כא כל אלמנה ויתום לא תענון, אין לי אלא אלמנה ויתום, שאר כל אדם מנין, תלמוד לומר לא תענון, דברי רבי ישמעאל. רבי יעקבא אומר, כל אלמנה ויתום, שדרך ליענות, בהן דבר הכתוב.

כב אם ענה תענה אתו, אחד ענוי מרבה ואחד ענוי מעט. דבר אחר, אם ענה תענה, מגיד שאינו חיב עד שיענה וישנה. וכבר היו רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל יוצאין להרג, אמר ליה רבן שמעון לרבי ישמעאל, רבי, יצא לבי, שאיני יודע על מה אני נהרג. אמר ליה רבי ישמעאל, מימיה לא בא אדם אצלך לדיו או לשאלה ושהיתו עד שהיית גומר כוסך, או שהיית נועל סנדלך, או עד שהיית עוטר טליתך, ואמרה תורה אם ענה תענה אתו, אחד ענוי מרבה ואחד ענוי מעט. ובדבר הזה אמר לו, נחמתני. וכשנהרגו רבן שמעון ורבי ישמעאל אמר להם רבי יעקבא

לתלמידיו, התקינו עצמכם לפרענות, שאלו טובה עתידה לבוא עלינו בדורנו לא היו מקבלין אותה אלא רבן שמעון ורבי ישמעאל, ועכשו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבוא עלינו בדורנו ונסתלקו אלו מבינינו, לקים מה שנתאמר "הצדיק אבד ואין איש שם על לב וגו' יבוא שלום ונחוו וגו' קרבו הנה בני עננה".

כי אם צעק וצעק אלי, יכול, כל זמן שהוא צועק שומע אני, אם אינו צועק אני שומע, תלמוד לומר שמע אשמע צעקתו, מפל מקום. הא מה תלמוד לומר כי אם צעק וצעק אלי, ממחר אני להפרע על ידי שהוא צועק, יותר ממי שאינו צועק. והרי דברים קל וחמר, ומה אם כשהיחיד צועק על הרבים המקום שומע צעקתו, קל וחמר כשהרבים צועקים על היחיד. והרי דברים קל וחמר, אם מדת הפרענות מעטה אם כשהיחיד צועק על הרבים המקום שומע צעקתו, קל וחמר מדת הטובה מרבה כשרבים מתפללין על היחיד.

כג וחרה אפי, רבי ישמעאל אומר, נאמר כאן חרון אף, ונאמר להלן חרון אף, מה להלן עצירת גשמים וגלות שנתאמר (דברים יא, יז) "וחרה אף ה' בכם" וגו', אף כאן עצירת גשמים וגלות. מה כאן בחרב אף להלן בחרב. והיו נשיכם אלמנות, ממשמע שנתאמר וחרה אפי והרגתי הא למדנו שנשיכם אלמנות, ומה תלמוד לומר והיו נשיכם אלמנות, אלא אלמנות ולא אלמנות, כענין שנתאמר (ש"ב כ, ג) "ותהינה צרות עד יום מתן אלמנות חיות", ובניכם יתמים ולא יתומים ממש אלא שאין בית דין מניחין אותן למכר בנכסי אביהם בחזקת שהן קימין.

ממשמע שנתאמר וחרה אפי איני יודע שנשותיהן אלמנות ובניהן יתומים, אלא מלמד שנשותיהם מבקשות להנשא ואין מניחין אותן ובניהן מבקשים לירד לנכסיהן ואין מניחין אותן. ושמע מינה, אין מורידין קרוב לנכסי שבו.

והרי דברים קל וחמר, ומה אם כשלא תענון את הדין לא יהו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים, קל וחמר לכשתעשון את הדין וכן הוא אומר (זכריה ז, ט) "משפט אמת שפטו" ואומר "אמת ומשפט ושלוש שפטו בשעריכם" ואומר (ישעיה נו, א) "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה", על אחת כמה וכמה שלא יהו נשיכם אלמנות וכן הוא אומר "למען תירא את ה' אלהיך לשמר" וגו' (דברים יא, כא) "למען ירבו ימיכם וימי בניכם" וגו' ואומר (ישעיה סה, כג) "לא יגעו לריק" וגו', ואומר ("יהיה) [ניהי] כחול זרעך" וגו' ואומר (דברים ה, כו) "והיה לבבם" וגו' ואומר (ישעיה סו, כב) "כאשר השמים החדשים" ואומר (שם נט, כ) "ובא לציון גואל" ואומר "ואני זאת בריתי" וגו', על אחת כמה ושפתאריכון ימים בעולם הזה ותראו בני ובני בני.

אם כִּסְף תִּלְוָה אֶת עַמִּי, רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אֹמֵר, כָּל "אִם" שֶׁבַתּוֹרָה, רְשׁוּת, אִם כִּסְף תִּלְוָה, חוֹבָה. אוֹ אֵינּוּ אֶלָּא רְשׁוּת, תִּלְמוּד לּוֹמֵר (דְּבָרִים טו, ח) "הַעֲבֹט תַּעֲבִיטְנוּ", חוֹבָה וְלֹא רְשׁוּת. אִם כִּסְף תִּלְוָה, כִּסְף בְּכֶסֶף אֶתְּהַ מְלוּוֹהוּ, וְאִי אֶתְּהַ מְלוּוֹהוּ פִּירוּת בְּפִירוּת. כִּסְף בְּכֶסֶף אֶתְּהַ מְלוּוֹהוּ, וְאִין אֶתְּהַ מְלוּוֹהוּ כִּסְף בְּפִירוּת וּפִירוּת בְּכֶסֶף.

אִם כִּסְף תִּלְוָה אֶת עַמִּי, עַמִּי וְכוּתִי, עַמִּי קוֹדֵם. עָנִי וְעָשִׂיר, עָנִי קוֹדֵם שְׁנֵאמַר אֶת הָעָנִי. עָנִי עִירָךְ וְעָנִי עִיר אַחֲרֶיךָ, עָנִי עִירָךְ קוֹדֵם מִן שְׁנֵאמַר עָמְךָ. עַמִּי וְכוּתִי, עַמִּי קוֹדֵם, פְּשִׁיטָא, אָמַר רַב נַחֲמָן, אָמַר רַב הוּנָא, לֹא נֶצְרַכָּה, דְּאֶפְלוּ לְכוּתִי בְּרַבִּית וְיִשְׂרָאֵל בְּחֻנָּם.

וְאֵלּוּ עוֹבְרִין בְּלֹא תַעֲשֶׂה, הַמְּלוּהַ וְהַלְוָה וְעֵדִים וְהָעֵרֵב. וְחֻכְמִים אֹמְרִים, אֶף הַסּוֹפֵר. וְעוֹבְרִין עַל "לֹא תִתֵּן לוֹ" וְעַל (שֵׁם, לו) ("לֹא) [אֵל] תִּקַּח מֵאֲתוֹ" וְעַל לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֶשֶׁה" וְעַל לֹא תִשְׁיָמוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ וְעַל (שֵׁם יט, יד) "לִפְנֵי עֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל". אָמַר אַבְיִי, מְלוּהַ עוֹבֵר בְּכֶלֶן. לָוֶה עוֹבֵר מִשׁוּם "לֹא תִשְׂיָד" "וְלִפְנֵי עֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל". עָרֵב וְעֵדִים אֵין עוֹבְרִין אֶלָּא מִשׁוּם לֹא תִשְׁיָמוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ. תַּנְיָא, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אֹמֵר, מְלוּי בְּרַבִּית, יוֹתֵר מִמָּה שְׁמַרוּיָחִין, מִפְּסִידִין. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׁמִשְׁיָמוּן מִשְׁהַ רַבְּנֵי חֻכְם וְתוֹרָתוֹ אֶמְתָּ, וְאֹמְרִים, אֵלּוּ הֵיךְ יוֹדַע מִשְׁהַ שְׁיֵשׁ רִיחַ בְּדָבָר זֶה לֹא הֵיךְ כּוֹתְבוֹ. כִּי אֶתְּהַ רַב דִּימִי אָמַר, מְנִין לְנוֹשָׁה בְּחֶבְרוֹ מְנָה וְיוֹדַע שְׁאֵין לוֹ, שְׁאֵסוּר לְעֵבֵר עָלָיו, תִּלְמוּד לּוֹמֵר לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֶשֶׁה. רַבִּי אֶמִי וְרַבִּי אֶסִי, דְּאֶמְרִי תַרְוִיָּהוּ, כְּאֵלּוּ דְנוּ בְּשֵׁנֵי דִינִים, שְׁנֵאמַר (תְּהִלִּים סו, יב) "הִרְפַּבְּתָּ אָנוּשׁ לְרֵאשֵׁנוּ" וְגו'. אָמַר רַבִּי יְהוֹדָה אָמַר רַב, כָּל מִי שְׁיֵשׁ לוֹ מְעוֹת וּמְלוּהַ אוֹתָם שְׁלֹא בְּעֵדִים עוֹבֵר מִשׁוּם (וִיקְרָא יט, יד) "וְלִפְנֵי עֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל". רִישׁ לְקִישׁ אָמַר, גּוֹרֵם קְלָלָה לְעַצְמוֹ, שְׁנֵאמַר (תְּהִלִּים לא, יט) "תִּתְּלַמְּנָה שְׁפָתַי שְׁקֵר" וְגו'. תְּנוּ רַבְּנֵי, שְׁלֶשָׁה צוּעֵקִין וְאֵינֶן נֶעֱנִין, מִי שְׁיֵשׁ לוֹ מְעוֹת וּמְלוּהַ אוֹתָם שְׁלֹא בְּעֵדִים, וְהַקּוֹנָה אֲדוֹן לְעַצְמוֹ, וּמִי שְׁאֵשְׁתּוֹ מוֹשֶׁלֶת עָלָיו. קוֹנָה אֲדוֹן לְעַצְמוֹ, מֵאִי הִיא, אֵיבָעִית אֵימָא, תוֹלָה מְעוֹתֵיו בְּגוֹי. וְאֵיבָעִית אֵימָא, כּוֹתֵב נִכְסָיו לְבָנָיו בְּחַיָּיו. וְאֵיבָעִית אֵימָא, דְּבִישׁ לִיהַ בְּהַאי מְתָא וְלֹא אֲזִיל לְמְתָא אַחֲרִיתִי.

לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֶשֶׁה, לְעָנִי שְׁעַמְךָ לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֶשֶׁה. לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֶשֶׁה, שְׁלֹא תִרְאֶה לוֹ בְּכָל זְמַן. לֹא תִשְׁיָמוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ, מַה תִּלְמוּד לּוֹמֵר, לְפִי שְׁנֵאמַר "אֶת כֶּסֶף לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ", הֲרִי זֶה אֲזַהְרָה לְמְלוּהַ שְׁלֹא יְלוּהַ בְּרַבִּית. אוֹ אֵינּוּ אֶלָּא אֲזַהְרָה לְלוּהַ, כְּשֶׁהוּא אֹמֵר (שֵׁם, לו) "אֵל תִּקַּח מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ", הֲרִי זֶה אֲזַהְרָה לְלוּהַ, וּמַה תִּלְמוּד לּוֹמֵר "אֶת כֶּסֶף לֹא יִתֵּן לוֹ" וְגו', הֲרִי זֶה אֲזַהְרָה לְמְלוּהַ. אֵין לִי אֶלָּא אֲזַהְרָה לְמְלוּהַ וְלוּהַ, לְעָרֵב וְלְעֵדִים וְלְלִבְלָר מְנִין, תִּלְמוּד לּוֹמֵר, לֹא תִשְׁיָמוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ,

מִכָּל מְקוֹם. רַבִּי יְהוּדָה מִתִּיר בְּלִבָּלָר. רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר, הַמְלִיחָה בְּרַבִּית וְאוֹמֵר לְסוֹפֵר כָּתֵב וְלַעֲדִים חֲתוּמוֹ, אֵין לוֹ חֵלֶק בְּמִי שֶׁפָּקַד עַל הַרְבִּית.

אֵת הָעֲנִי עֲמֵד, אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הֲגִי יוֹדֵעַ שֶׁאֲנִי שֹׁעֲשִׁיתִי אוֹתוֹ עֲנִי וְלֵךְ עֲשִׂיר, יְכוֹל אֲנִי לְהַחְזִירָךְ לַעֲשׂוֹתָךְ עֲנִי. אֲמַר רַב נַחֲמָן, מַה כְּתִיב, "נָתַן תַּתֵּן לוֹ", "כִּי לְמַעַן" אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא (שם) "כִּי בְּגִלְל הַדָּבָר הַזֶּה", גִּלְגַּל הוּא, אֲנִי עֲשִׁיתִי אוֹתָךְ עֲשִׂיר וְאוֹתוֹ עֲנִי, אֵל תִּגְרָם לִי שֶׁאֲחִזִּיר אֵת הַגִּלְגַּל וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ עֲנִי, רָאָה מַה כְּתִיב, "לֹא תֵאמָר אֵת לְבָבְךָ מֵאַחִידָה הָאֲבִיוֹן", "מֵעַנִּי" אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא "מֵאַחִידָה", שֶׁשְּׂגִיכֶם שׁוֹן.

כה אִם חָבֵל תַּחְבֵּל, אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אַתָּה, כִּמָּה חָיֵב לִי, אַתָּה חוֹטֵא לְפָנַי, וְאֲנִי מִמִּיתִין לָךְ, וְנִפְשָׁךְ עוֹלָה אֶצְלִי בְּכָל אֶמֶשׁ וְאֶמֶשׁ וְנוֹתַנְתָּ דִּין וְחֻשְׁבוֹן, וְהִיא חַיִּבָּת, וְאֲנִי מַחְזִיר לָךְ אֵת נַפְשְׁךָ, אַף אַתָּה, אַף עַל פִּי כֹן שֶׁהוּא חָיֵב לָךְ עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁיבֵנוּ לוֹ.

רמז שנא אִם חָבֵל תַּחְבֵּל, אֵין לִי אֶלָּא שֶׁמִּשְׁכְּנִי בְּרִשׁוֹת, מִשְׁכְּנִי שְׁלֹא בְּרִשׁוֹת, מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמֵר, תַּחְבֵּל, מִכָּל מְקוֹם. (דְּבָרִים כד, יג) "הִשָּׁב תִּשְׁיב לוֹ", אֵין לִי אֶלָּא שֶׁמִּשְׁכְּנִי בְּרִשׁוֹת, מִשְׁכְּנִי שְׁלֹא בְּרִשׁוֹת, מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמֵר, "הִשָּׁב תִּשְׁיב", מִכָּל מְקוֹם. וְתִרִי קִרְאִי לָמָּה לִי, חַד לְכִסּוֹת יוֹם, וְחַד לְכִסּוֹת לַיְלָה.

"הִשָּׁב", אֶפְלוּ מֵאָה פְּעָמִים מִשְׁמַע. (שם) "תִּשְׁיבֶם", אֵין לִי אֶלָּא לְבֵיתוֹ, לְגַנְתוֹ וְלַחֲרַבְתוֹ, מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמֵר, "תִּשְׁיבֶם", מִכָּל מְקוֹם, וְכַדְרַבִּי אֶלְעָזָר, הַכֹּל צָרִיכִין דַּעַת בְּעָלִים, חוּץ מִהַשְּׁבֵת אֲבָדָה שֶׁהַתּוֹרָה רַבְתָּה הַשְּׁבוֹת הַרְבֵּה.

(שם, ז) "שִׁלַּח", אֶפְלוּ מֵאָה פְּעָמִים. (שם) "תִּשְׁלַח", אֵין לִי אֶלָּא לְדָבָר הַרְשׁוֹת, לְדָבָר מִצְוָה, מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמֵר, "שִׁלַּח תִּשְׁלַח", מִכָּל מְקוֹם. "הוֹכַח", אֶפְלוּ מֵאָה פְּעָמִים מִשְׁמַע. (שם) "תוֹכִיחַ", אֵין לִי אֶלָּא הָרַב לְתַלְמִיד, תִּלְמִיד לְרַב מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמֵר, "תוֹכִיחַ", מִכָּל מְקוֹם. "עֲזֹב תַּעֲזֹב", אֵין לִי אֶלָּא בְּעָלִיו עֲמוֹ, אֵין בְּעָלִיו עֲמוֹ, מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמֵר, "תַּעֲזֹב", מִכָּל מְקוֹם. (דְּבָרִים כב, ד) "הִקֵּם תִּקִּים", אֵין לִי אֶלָּא בְּעָלִיו עֲמוֹ, אֵין בְּעָלִיו עֲמוֹ, מִנִּין, תִּלְמוּד לֹמֵר, "תִּקִּים", מִכָּל מְקוֹם. לָמָּה לִי לְמַכְתֵּב בְּפָרִיקָה, וְלָמָּה לִי לְמַכְתֵּב בְּטַעֲיָנָה, צָרִיכָא, דְּאִי כְּתֵב רַחֲמָנָא פְּרִיקָה, מִשׁוּם דְּאֶפְא צַעַר בְּעָלִי חַיִּים וְאֶפְא חֲסָרוֹן כִּיס, אֶבֶל טַעֲיָנָה דְּלִיכָא צַעַר בְּעָלִי חַיִּים אֵימָא לָא. וְאִי אֲשַׁמְעִינָן טַעֲיָנָה, מִשׁוּם דְּבִשְׁכָר, אֶבֶל פְּרִיקָה דְּבַחְנָם אֵימָא לָא, צָרִיכָא. וְלָרַבִּי שְׁמַעוֹן, דְּאֶמַר זָה וְזָה בַּחֲנָם, מֵאִי אֶפְא לְמִימַר, לְרַבִּי שְׁמַעוֹן לָא מְסִימִי קִרְאִי. לָמָּה לְאֲשַׁמְעִינָן בְּהַנִּי תַרְתִּי, לָמָּה לִי לְאֲשַׁמְעִינָן בְּאַבְדָּה, צָרִיכָא, דְּאִי אֲשַׁמְעִינָן בְּהַנִּי תַרְתִּי, מִשׁוּם דְּאֶפְא צַעַרָא בְּדִידְהוֹ וְצַעַרָא בְּמִרְיָהוֹ, אֶבֶל אֲבָדָה דְּצַעַרָא דְּמָרָא אֵיכָא, צַעַרָא דִּידְהוֹ לִיכָא אֵימָא לָא. וְאִי

אשְׁמְעִינּוּ אַבְדָּה, מְשׁוּם דְּלִיתִיהּ לְמָרָא בְּהַדָּה, אַבְל בְּהִנֵּי תַרְתֵּי דְאִית דְּמַרְיִיהוּ
בְּהַדְיִיהוּ אִימָא לָא, צְרִיקָא.

"מוֹת יוֹמַת הַמָּכָה", אִין לִי אֶלָּא (מָכָה) [מִיתָה] הַכְּתוּבָה בּוּ, מְנִין שְׁאָם אִי אַתָּה
יְכוּל לְהַמִּיתוּ בְּמִיתָה הַכְּתוּבָה בּוּ, שְׁאַתָּה יְכוּל לְהַמִּיתוּ בְּכָל מִיתָה שְׁאַתָּה יְכוּל
לְהַמִּיתוּ, תְּלַמוּד לּוֹמֵר, "מוֹת יוֹמַת", מְכָל מְקוּם. (דְּבָרִים יג, טז) "הִכָּה תִּכָּה", אִין
לִי אֶלָּא בְּהַכָּאָה הַכְּתוּבָה בּוּ וְכוּ'. (שִׁם טו, פְּסוּקִים ח, יא) "פְּתַח תִּפְתַּח", אִין לִי
אֶלָּא לְעַנְיֵי עִיר אַחֲרֵת, מְנִין, תְּלַמוּד לּוֹמֵר, "פְּתַח תִּפְתַּח", מְכָל מְקוּם.
(שִׁם, י) "נָתַן תִּתֵּן לוֹ", אִין לִי אֶלָּא מִתְּנָה מְרַבָּה, מִתְּנָה מְעֻטָּת, מְנִין, תְּלַמוּד
לּוֹמֵר, "נָתַן תִּתֵּן לוֹ", מְכָל מְקוּם. "הֶעֱנִיק תִּעֲנִיק". אִין לִי אֶלָּא שְׁנַתְּבְּרָךְ הַבֵּית
בְּגִלְלוֹ, לֹא נִתְּבְּרָךְ הַבֵּית בְּגִלְלוֹ, מְנִין, תְּלַמוּד לּוֹמֵר, הֶעֱנִיק תִּעֲנִיק, מְכָל מְקוּם.
וּלְרַבֵּי אֶלְעָזָר דְּאָמַר, דְּבָרִים כְּכַתְּבוּ, נִתְּבְּרָךְ הַבֵּית בְּגִלְלוֹ מְעַנְיָקִין לוֹ לֹא נִתְּבְּרָךְ
הַבֵּית בְּגִלְלוֹ אִין מְעַנְיָקִין לוֹ, מֵאִי אֶפְא לְמִימַר, דְּבָרָה תּוֹרָה כְּלָשׁוֹן בְּנֵי אָדָם. (שִׁם,
ח) "הֶעֱבֵט תִּעֲבִיטְנוּ". אִין לִי אֶלָּא שְׁאִין לוֹ וְאִינוּ רוֹצָה לְהַתְּפַרְנֵס, דְּרַחֲמֵנָא אָמַר
תּוּ לוֹ דְּרָךְ הַלּוֹאָה, יֵשׁ לוֹ וְאִינוּ רוֹצָה לְהַתְּפַרְנֵס, מְנִין, תְּלַמוּד לּוֹמֵר, "תִּעֲבִיטְנוּ",
מְכָל מְקוּם. וּלְרַבֵּי שְׁמַעוֹן דְּאָמַר, יֵשׁ לוֹ וְאִינוּ רוֹצָה לְהַתְּפַרְנֵס אִין נִזְקָקִין לוֹ,
"תִּעֲבִיטְנוּ" לָמָּה לִי, דְּבָרָה תּוֹרָה כְּלָשׁוֹן בְּנֵי אָדָם.

עַד בֵּא הַשְּׁמֵשׁ תִּשְׁיַבְנוּ לוֹ, זֹו כְּסוּת לִילָה, שְׁנַתְּנוּ לִיחֲבַל בֵּיּוֹם. "הִשָּׁב תִּשְׁיַב לוֹ אֶת
הָעֵבוֹט כְּבוֹא הַשְּׁמֵשׁ", זֶה כְּסוּת יוֹם, שְׁנַתְּנוּ לִיחֲבַל בְּלִילָה. תִּנְיָא, רַבֵּי אוֹמַר, וְכִי
מֵאַחַר שְׁמַחֲזִירִין, לָמָּה מְמַשְׁכְּנִין מַעֲיָקָרָא, שְׁלֹא תִבָּא שְׁבִיעִית וּתְשַׁמְּטוּתוֹ, וְאִם
מֵת לֹא נַעֲשֶׂה מִטְּלָטְלִין לְבָנָיו.

אִם חֵבֶל תִּחַבֵּל, רַבֵּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמַר, בָּא הַכְּתוּב לְלַמֵּדָךְ שְׁתִּיהָ עוֹשָׂה מְצוּהָ, וּתִהָא
נוֹטֵל אֶת שֶׁלְךָ. עַד בֵּא הַשְּׁמֵשׁ, זֶה כְּסוּת יוֹם שְׁאַתָּה מַחֲזִיר לוֹ כָּל הַיּוֹם, כְּסוּת
לִילָה שְׁאַתָּה מַחֲזִיר כָּל הַלֵּילָה, (וְכָל הַיּוֹם) מְנִין, תְּלַמוּד לּוֹמֵר (שִׁם) "הִשָּׁב תִּשְׁיַב
לוֹ אֶת הָעֵבוֹט" וְגו'. מְכָאן אָמְרוּ, מְמַשְׁכְּנִין כְּסוּת יוֹם בְּלִילָה וְכְסוּת לִילָה בֵּיּוֹם,
וּמַחֲזִירִין כְּסוּת יוֹם בֵּיּוֹם וְכְסוּת לִילָה בְּלִילָה.

כו כִּי הִיא כְּסוּתָה לְבַדָּה, זֹו טְלִית. הִיא שְׁמֵלְתוֹ לְעָרוֹ, זֶה חֲלוּק. בְּמָה יִשְׁכַּב,
לְהַבִּיא עוֹר מְצַע. (וְהִיא כִּי יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי חֲנוּן אָנִי) רַבֵּי נֶתָן אוֹמַר הָרִי שְׁנִיצָא
חֲזִיב לְחַבְרוֹ מְנָה בְּבֵית דִּין, וְעָלִיו כְּסוּת בְּמֵאֲתָיִם, לֹא יֵאמַר לוֹ מְכַר כְּסוּתְךָ
וְהַתְּפֹסָה בְּמְנָה וְתוּ לִי מְנָה, לְכָךְ נֵאמַר כִּי הִיא כְּסוּתָה לְבַדָּה, אִי אַתָּה רִשְׁאֵי לְמִנְעַ
מְמַנּוּ כְּסוּת, שְׁהִיא נוֹפֶלֶת לְשָׂאָרוֹ. וְשָׁמַעְתִּי כִּי חֲנוּן אָנִי, שְׁבַרְחָמִים בְּרָאתִי אֶת
עוֹלָמִי.

כז אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל, מְשַׁמֵּשׁ קִדְשׁ וְחַל. כָּל הַשְּׁמוֹת הַהֲדִיוּטוֹת, שְׁאוֹתֵי־תִיָּהֶם כְּאוֹתֵי־הַשֵּׁם, הֲרִי אֵלוֹ נִמְחָקִים. "כִּי יוֹדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ וְהִיִּיתֶם כְּאֱלֹהִים", הָרֵאשׁוֹן קִדְשׁ וְהַשֵּׁנִי חַל. (שם לג, י) "כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פְּנִיךָ כְּרֹאת פְּנֵי אֱלֹהִים", הֲרִי זֶה חַל. (שם לב, ב) "מִחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה", הֲרִי זֶה קִדְשׁ. (שם כג, ו) "נִשְׂיָא אֱלֹהִים אֶתְהָ", קִדְשׁ. מִי שֵׁיֵשׁ לוֹ בֶּן מִכָּל מְקוֹם, לְאַתּוּיִי מִמְזֹר, חֲזֵב עַל הַכְּפֹאתוֹ וְעַל קִלְלָתוֹ. אִמְאִי, קָרִינֵן כָּאֵן וְנִשְׂיָא בְּעַמְדָּא לֹא תֵאָר בְּעוֹשָׂה מַעֲשֵׂה עַמְדָּא, כְּשִׁעֲשֵׂה תִשׁוּבָה. וְהֵאֵי בְרַתְשׁוּבָה הוּא, וְהֵאֵ תָנֹן, מְעַנֵּת לֹא יוֹכַל לְתַקּוֹן, זֶה הַבָּא עַל הָעֲרָוָה וְהוֹלִיד מִמְזֹר, הַשְּׁתָא מִיָּהָא, עוֹשָׂה מַעֲשֵׂה עַמְדָּא הוּא.

נָתַן לוֹ מְעוֹת וְלֹא מְשַׁדְּ הִימְנֹו פְּרוֹת, יְכוּל לְחֹזֵר בּוֹ, אֲבָל אֲמָרוּ חֲכָמִים, מִי שִׁפְרַע מֵאֲנָשִׁי דוֹר הַמִּבּוּל וְכוּי הוּא עֲתִיד לְיִפְרַע מִמִּי שֵׁאִינוּ עוֹמְדִים בְּדַבּוּרוֹ. הֵיכִי עֲבָדִינֵן לִיָּה, אֲבִיִּי אֲמַר, אֹדוּעֵי מוֹדְעִינֵן לִיָּה, דְּכִתִּיב וְנִשְׂיָא בְּעַמְדָּא לֹא תֵאָר. רְבָא אֲמַר, מִילֵט נְמִי לְיִיטִינֵן לִיָּה, בְּעוֹשָׂה מַעֲשֵׂה עַמְדָּא.

אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל, לְמָה נֶאֱמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (ויקרא כד, טז) "וְנִקְבַּ שֵׁם ה' מוֹת יוֹמֵת" עֲנֵשׁ שִׁמְעֵנוּ, אֲזַהְרֶה לֹא שִׁמְעֵנוּ, תִּלְמוּד לֹא תִקְלָל, דְּבָרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר, בְּדִינֵי הַכְּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר "עַד הָאֱלֹהִים יָבֵא דְבַר שִׁנְיָהֶם".

אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל, אֵין לִי אֶלָּא דִּין, נְשִׂיא, מְנִין, תִּלְמוּד לֹא מֵר "וְנִשְׂיָא בְּעַמְדָּא לֹא תֵאָר". אֲנִי אֶקְרָא נְשִׂיא בְּעַמְדָּא לֹא תֵאָר אֶחָד דִּין וְאֶחָד נְשִׂיא בְּמִשְׁמַע, וּמָה תִּלְמוּד לֹא תִקְלָל, לְחִיב עַל זֶה בְּפִנֵּי עַצְמוֹ וְעַל זֶה בְּפִנֵּי עַצְמוֹ. מְכָאן אֲמָרוּ, יֵשׁ מְדַבֵּר דְּבַר וְחֲזֵב עָלָיו מְשׁוּם אַרְבַּעַה דְּבָרִים, בֶּן נְשִׂיא, שֶׁקִּלְלָ אֶת אָבִיו, חֲזֵב עָלָיו מְשׁוּם אַרְבַּעַה דְּבָרִים, מְשׁוּם אָב וּמְשׁוּם דִּין וּמְשׁוּם נְשִׂיא וּמְשׁוּם בְּעַמְדָּא לֹא תֵאָר. רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתִירָה אוֹמֵר, אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל וְגוֹי. שׁוּמַע אֲנִי, לֹא יְהִיָּה חֲזֵב עַד שֶׁיְהִיָּה דִּין וְנְשִׂיא, תִּלְמוּד לֹא תִקְלָל, לְחִיב עָלָיו מְשׁוּם דִּין וּמְשׁוּם נְשִׂיא. אֵי נְשִׂיא, כְּאַחְאָב וְחִבְרִיו, תִּלְמוּד לֹא מֵר, בְּעַמְדָּא, לֹא אֲמָרְתִּי אֶלָּא בְּזִמּוֹן שֶׁהוּן נוֹהֲגִין כְּמִנְהַג עַמְדָּא. אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל, אֵין לִי אֶלָּא דִּין וְנְשִׂיא, שֶׁאֵר כָּל אָדָם מְנִין, תִּלְמוּד לֹא מֵר, בְּעַמְדָּא, מְכָל מְקוֹם.

כח מְלֵאֲתָדָּ וְדַמְעָדָּ לֹא תֵאָחֵר, "מְלֵאֲתָדָּ", אֵלוֹ הַבְּפוּרִים הַנְּטָלִים מִן הַמְּלָא. וְדַמְעָדָּ, זֹו תְרוּמָה, לֹא תֵאָחֵר, שֶׁלֹּא תִקְדִּים שְׁנֵי לְרֵאשׁוֹן וְלֹא רֵאשׁוֹן לְתְרוּמָה וְלֹא תְרוּמָה לְבְפוּרִים. אֲבָל אֵינִי יוֹדַע אֵיזָה מְהֵם קוּדְסִים, אִם תְרוּמָה לְבְפוּרִים אִם בְּפוּרִים לְתְרוּמָה, אֲמָרְתִּי, יִקְדְמוּ הַבְּפוּרִים, שֶׁהֵם קְרוּיִם אַרְבַּעַה שְׁמוֹת, (א) רֵאשִׁית (ב) בְּפוּרִי (ג) תְרוּמָה (ד) וּמְלֵאָה, לְתְרוּמָה, שֶׁאֵינָה קְרוּיָה אֶלָּא שְׁלֹשׁ שְׁמוֹת. תִּקְדִּים תְרוּמָה, שֶׁהִיא קְרוּיָה שְׁלֹשׁ שְׁמוֹת, (א) רֵאשִׁית (ב) תְרוּמָה (ג) וְדַמְעָ, לְמַעֲשֵׂר

ראשון, שאין קרוי אלא שני שמות, וקדים מעשר ראשון, שהוא קרוי שני שמות, (א) תרומה ב) ומעשר, למעשר שני, שאינו קרוי אלא שם אחד בלבד. מכאן אמרו, כל המקדים תרומה לבכורים, ומעשר ראשון לתרומה, ומעשר שני לראשון, אף על פי שהוא עובר בלא תעשה, מה שעשה עשוי.

כט כן תעשה לשרך, הקיש בכור אדם לבכור בהמה ובכור בהמה לבכור אדם, מה בכור בהמה הנפלים פוטרין בה את הבכורה, אף בכור אדם הנפלים פוטרין בו את הבכורה, מה בכור אדם אתה רשאי לתן בכל מקום שירצה, אף בכור בהמה וכו'.

לפי שהוא אומר "והבאתם שמה עלתיכם" וגו', שומע אני יהא חובה להביאו לבית הבחירה, תלמוד לומר (לעיל יג, ב) "באדם ובבהמה", הקיש בכור אדם לבכור בהמה ובכור בהמה לבכור אדם, מה בכור אדם מטפל בו שלשים יום, אף בכור בהמה מטפל בו שלשים יום.

שבעת ימים יהיה עם אמו, למה נאמר, לפי שהוא אומר (ויקרא כב, כז) "ויהיה שבעת ימים תחת אמו", עם אמו, או אינו אלא "תחת אמו" ממש, תלמוד לומר שבעת ימים יהיה עם אמו, מה כאן עם אמו אף להלן עם אמו. רבי נתן אומר, לא נאמר תחת אמו אלא להדרש, תחת אמו, אחר אמו. או תחת אמו, כמשמעו, הרי אתה דן, נאמר כאן אמו ונאמר להלן "אמו", מה להלן בסמוך לו אף כאן בסמוך לו.

שבעת ימים יהיה עם אמו, מה בכור קדש אינו יונק אלא מן החליו, אף בלהו אינו יונקו אלא מן החליו. מכאן אמרו, כל הקדשים לא יניקו את בניהו, ומעשרת קלה לא תניק את בנה. וכלן אין למדים אלא מן הבכור, מה בכור קדש אינו יונק אלא מן החליו, אף בלם לא יניקו אלא מן החליו. כיצד עושין, נוטליו מעות מן ההקדש, ולוקחין בהמה מן החליו, ומתרחמות עליהן ומניקות אותן. אף על פי שאמרו, אחרים מתנדבים היו על מנת כן.

(ו) ביום השמיני תתנו לי, אין לי אלא שמיני, משמיני ולהלן, מנין, הרי אתה דן, נאמר כאן שמיני ונאמר להלן "ומיום השמיני והלאה ירצה", מה שמיני שנאמר להלן הכשיר בו שמיני ומשמיני ולהלן, אף שמיני האמור כאן הכשיר משמיני ולהלן. ביום השמיני תתנו לי, להוציא מחסר זמן.

תנו התם, עד כמה ישראל חיבין לטפל בבכור, בבמה דקה שלשים יום, ובגסה חמשים יום. רבי יוסי אומר, בדקה שלשה חדשים. אמר ליה הכהן בתוך הזמן תנהו לי, הרי זה לא יתן לו. ואם היה בעל מום, ואמר ליה תן לי שאוכלנו, מתר.

מנא הני מילי, אמר רב כהנא, דאמר קרא, בכר בניך תתן לי כן תעשה לצאנך, מלאתך ודמעך לא תאחר כן תעשה לשרך. איפוד אנא, מסתברא, דמוקדם למקדם, דמאוחר למאחר. (אלא) אדרבה, דסמיך לדסמיך ליה. אמר רבא. "תעשה", הוסיף לך הכתוב עשיה אחרת בשורך. ואימא שיתין, לא מסרו הכתוב אלא לחכמים. רבי יוסי אומר, בדקה שלשה חדשים, מפני שטפולה מרבה. תנא, מפני ששניה דקות. אם אמר לו הכהן בתוך הזמן, תנהו לי, הרי זה לא יתן, מאי טעמא, אמר רב ששת, מפני שנראה ככהן המסייע בבית הגרנות.

האחין והשתפין פטורין ממעשר בהמה, תנו רבנן, (לעיל יג, יב) "יהיה לך", ולא של שתפנות. והאי בבכור כתיב, אם אינו ענין לבכור, דהא איתיה בשתפנות דכתיב (דברים יב, ו) "ובכרת בקרכם וצאנכם", תנהו ענין למעשר בהמה. רבי יוחנן אמר, אפלו חלקו תשעה כנגד תשעה ועשרה כנגד עשרה, אין אומרים זהו חלקו המגיעו משעה ראשונה. מאי טעמא, דומיא (דבגד) [דבגיד], מה (בגד) [בגיד] בברור לך אף צאנך בברור לך.

ל ואנשי קדש תהיון לי, רבי ישמעאל אומר, כשאתם קדושים, אתם לי. אסי בן עקיבא אומר, כשהמקום מחדש מצוה לישראל, הוא מוסיף להם קדשה. אסי בן גוריון אומר, נאמר פאן קדשה ונאמר להלו קדשה, מה קדשה האמורה להלו אסורה באכילה, אף קדשה האמורה פאן תהא אסורה באכילה.

תנא, רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון, בשר בחלב אסור באכילה ומתיר בהנאה, שנאמר "כי עם קדוש אתה לה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו", ולהלו הוא אומר ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו, מה להלו אסור באכילה ומתיר בהנאה, אף פאן אסור באכילה ומתיר בהנאה.

ובשר בשדה טרפה לא תאכלו, פיון שניצא חוץ למחיצתו, נאסר. ובשר בשדה טרפה, מה תלמוד לומר, לפי שמצינו במעשר שני ובכורים, אף על פי שניצאו חוץ למחיצתו וחוזרו, מתרין, יכול אף זה פון, תלמוד לומר טרפה. מאי תלמודא, אמר רבא, כטרפה, מה טרפה, פיון שנטרפה, שוב אין לה התיר, אף בשר, פיון שניצא חוץ למחיצתו, אין לו התיר.

אמר רבי יוחנן, "לא תאכל הנפש עם הבשר", זה אבר מן החי. ובשר בשדה טרפה לא תאכלו, זה בשר מן החי, ובשר מן הטרפה. וריש לקיש אמר, "לא תאכל הנפש עם הבשר", זה אבר מן החי, ובשר מן החי. ובשר בשדה טרפה לא תאכלו, זה בשר מן הטרפה. אכל אבר מן החי ובשר מן החי, לרבי יוחנן חיב שתים, לריש לקיש אינו חיב אלא אחת. אכל בשר מן החי ובשר מן הטרפה, לריש לקיש חיב

שְׁתִּים, לְרַבִּי יוֹחָנָן אֵינּוּ חַיֵּב אֶלָּא אַחַת. אָכֵל אֶבֶר מִן הַחַי וּבֶשֶׂר מִן הַטְּרֵפָה, דְּבָרֵי הַכֹּל חַיֵּב שְׁתִּים.

אָמַר רַבָּא, זֶר שֶׁאָכַל עוֹלָה לִפְנֵי זְרִיקָה חוּץ לַחוּמָה, לוֹקֵה חֲמֵשׁ לְרַבִּי שְׁמַעוֹן. וְלִילְקֵי נְמִי מְשׁוּם וּבֶשֶׂר בְּשֻׁדָּה טְרֵפָה, דְּכִיּוֹן דִּינְצָא בֶּשֶׂר חוּץ לַקְּלַעִים נֶאֱסָר, כָּל הֵיכָא דְחֲזִי בְּפָנִים קָרִינָן בֵּיהּ וּבֶשֶׂר בְּשֻׁדָּה טְרֵפָה, וְכָל הֵיכָא דְלֹא חֲזִי בְּפָנִים לֹא קָרִינָן בֵּיהּ וּבֶשֶׂר בְּשֻׁדָּה טְרֵפָה.

רמז שנב וּבֶשֶׂר בְּשֻׁדָּה טְרֵפָה, אֵין לִי אֶלָּא בְּשֻׁדָּה, בְּבֵית מִנְיָן, תְּלַמוּד לֹמַר "נִבְלָה וּטְרֵפָה", הַקִּישׁ טְרֵפָה לְנִבְלָה, מַה נִבְלָה לֹא חֵלֵק בָּהּ בֵּין בְּבֵית בֵּין בְּשֻׁדָּה, אִף טְרֵפָה לֹא תַחֲלֵק בָּהּ בֵּין בְּבֵית בֵּין בְּשֻׁדָּה, הֵא מַה תְּלַמוּד לֹמַר וּבֶשֶׂר בְּשֻׁדָּה טְרֵפָה, דְּבַר הַכְּתוּב בְּהוֹוָה. פִּיּוּצָא בּוּ (דְּבָרִים כב, כז) "כִּי בְשֻׁדָּה מְצֹאָה". אֵין לִי אֶלָּא בְּשֻׁדָּה, בְּבֵית מִנְיָן, דְּבַר הַכְּתוּב בְּהוֹוָה. פִּיּוּצָא בּוּ "כִּי יִהְיֶה בָּךְ אִישׁ", אֵין לִי אֶלָּא מִקְרָה לִילָה, מִקְרָה יוֹם, מִנְיָן, דְּבַר הַכְּתוּב בְּהוֹוָה. פִּיּוּצָא בּוּ (שֵׁם כ, ו) "וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כָּרִם", אֵין לִי אֶלָּא כָּרִם, שְׁאָר כָּל אֵילָנוֹת, מִנְיָן, דְּבַר הַכְּתוּב בְּהוֹוָה. פִּיּוּצָא בּוּ (לֵהֲלוֹן כג, יט) "לֹא תִבְשֵׁל גְּדִי", אֵין לִי אֶלָּא גְּדִי, שְׁאָר כָּל בְּהֵמָה, מִנְיָן, דְּבַר הַכְּתוּב בְּהוֹוָה. וְאִף אַתָּה אוֹמֵר כָּאן וּבֶשֶׂר בְּשֻׁדָּה טְרֵפָה, דְּבַר הַכְּתוּב בְּהוֹוָה, מְקוּם שְׁדִרְךָ בְּהֵמָה לְהַטְרֵף. פִּיּוּצָא בּוּ "אֵל תִּגְזֹל דָּל" וְגו', אֵין לִי אֶלָּא דָּל, עֲשִׂיר מִנְיָן, תְּלַמוּד לֹמַר (שֵׁם א, יט) "כִּן אֲרָחוֹת כָּל בָּצַע בָּצַע" וְגו', אֶלָּא דְּבַר הַכְּתוּב בְּהוֹוָה, שְׁדִרְכוֹ שֶׁל דָּל לְהַגְזֹל.

אָמַר רַבִּי אֵיִיבּוּ, מַעֲשֵׂה בְּטַפַּח אָחָד בְּצַפּוּרֵי שְׁהִיָּה מֵאֲכִיל אֶת יִשְׂרָאֵל נְבִלוֹת וּטְרֵפוֹת. פְּעַם אַחַת עָרַב יוֹם הַכַּפּוּרִים שְׁתֵּה וְנִשְׁתַּפֵּר, עָלָה לְרֹאשׁ הַגֵּג וְנִפְל וּמָת. הִתְחִילוּ הַכְּלָבִים מְלַקְקִים בּוּ. אֶתּוֹ וּשְׁאֵלוּ לְרַבִּי חֲנִינְא, מַהוּ לְמִיעֲבָרִיהּ יִתִּיהּ מִן קַדְמִיהוֹן. אָמַר לְהוֹן, וְאִנְשֵׁי קַדְשׁ תִּהְיוּן לִי וּבֶשֶׂר בְּשֻׁדָּה טְרֵפָה לֹא תֵאכְלוּ וְגו', וְזֶה שְׁהִיָּה גּוֹזֵל אֶת הַכְּלָבִים וּמֵאֲכִיל אֶת יִשְׂרָאֵל נְבִלוֹת וּטְרֵפוֹת, אֲרַפּוּן לוֹן, מִן דְּלֵהוֹן הוּא.

לְכָלֵב תִּשְׁלַכּוּן אֶתּוֹ, לְרַבִּי יְהוּדָה, אוֹתוֹ אַתָּה מִשְׁלִיךְ לְכָלֵב, וְאִי אַתָּה מִשְׁלִיךְ לְכָלֵב כָּל אֲסוּרִים שֶׁבַתּוֹרָה. וְלְרַבִּי מֵאִיר, אוֹתוֹ אַתָּה מִשְׁלִיךְ לְכָלֵב, וְאִי אַתָּה מִשְׁלִיךְ לְכָלֵב חֲלִין שְׁנִשְׁחַטוּ בְּעִזָּרָה.

לְכָלֵב תִּשְׁלַכּוּן אֶתּוֹ, כְּכָלֵב. אוֹ לְכָלֵב, כְּמִשְׁמַעוֹ, תְּלַמוּד לֹמַר (דְּבָרִים יד, כא) "לֹא תֵאכְלוּ כָל נִבְלָה", וְהָרִי דְּבָרִים קל וְחוֹמֵר, וּמַה אִם נִבְלָה שְׁהִיא מְטַמְּאָה בְּמִשְׁאָה הִיא מְתַרְתֵּת בְּהִנְאָה, טְרֵפָה שְׁאִינָה מְטַמְּאָה בְּמִשְׁאָה אֵינּוּ דִין שְׁתֵּהא מְתַרְתֵּת בְּהִנְאָה, הֵא מַה תְּלַמוּד לֹמַר לְכָלֵב תִּשְׁלַכּוּן אֶתּוֹ לְכָלֵב וְכָלֵב. לְלַמֵּדךָ שְׁאֵין הַמְּקוּם מְקַפֵּחַ שְׂכַר כָּל בְּרִיָּה, שְׁנֵאֵמַר (לַעִיל יא, ז) "וְלֹכֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרְץ כָּלֵב לְשֹׁנוֹ", אָמַר

הקדוש ברוך הוא, תנו לו שְׁכָרוֹ. וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וּמָה אִם שְׁכָר חֵיָה לֹא קִפַּח הַמְקוֹם, קַל וְחֹמֶר שְׁכָר אָדָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר "קִרְא דָּגֵר וְלֹא יִלְדִי". וְאוֹמֵר (שם, יב) "כִּפְסָא כְבוֹד מְרוֹם מְרֵאשׁוֹן" וְגו'.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, כָּל הַמְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרַע, וְכָל הַמְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרַע וְכָל הַמַּעֲיִד עֵדוֹת שֶׁקָּר בְּחִבְרוֹ, רְאוּי לְהַשְׁלִיכוֹ לְכַלְבִּים. שֶׁנֶּאֱמַר לְכַלְבֵּי תִשְׁלַכְוּ אֹתוֹ, וְכַתִּיב בְּתַרְיָה לֹא תִשָּׂא שְׁמֵעַ שְׂוֵא, קָרִי בִיה לֹא תִשָּׂא.

פרק כג

א אֲזַהְרָה לְבֵית דִּין שֶׁלֹּא יִשְׁמַע דְּבָרֵי בַעַל דִּין קִדָּם שְׁיִבּוֹא בַעַל דִּין חִבְרוֹ, קָרִי בִיה (דברים א, טז) שֶׁמַּע בֵּין אַחֲיֶיכֶם. רַב כְּהֵנָא אָמַר, מִלֵּא תִשָּׂא, לֹא תִשָּׂא.

לֹא תִשָּׂא שְׁמֵעַ שְׂוֵא, הָרִי זֶה אֲזַהְרָה לְמַקְבֵּל לְשׁוֹן הָרַע. דְּבָר אַחַר, הָרִי זֶה אֲזַהְרָה לְדַן, שֶׁלֹּא יִשְׁמַע מִבַּעַל דִּין עַד שְׁיִבּוֹא בַעַל דִּינוֹ עִמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יט, יז) "וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים". אָבָא חֲנַן אוֹמֵר מִשׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר, לְהַבִּיא שְׁבוּעַת הַדִּין שֶׁתִּהְיֶה (נֶאֱמַר) [בְּאֵמוֹן], שֶׁאִם אֲתָה עוֹנָה אַחֲרָיו אֲמֵן עוֹשֶׂה אֲתָה שְׁבוּעַת שְׂוֵא.

אֵל תִּשָּׂא יָדָךְ עִם רִשְׁעֵי, אָמַר לוֹ, אִישׁ פְּלוֹנִי חֵיב לִי מֵאֲתָנִים זֹו וְלִי עַד אֶחָד, בּוֹא וְהַצְטַרֵף לוֹ עַל מְנַת שְׁאֲקַח אֶת שְׁלִי, וְאֲתָה טוֹל מְנָה וְאֲנִי מְנָה, לְכָךְ נֶאֱמַר אֵל תִּשָּׂא יָדָךְ. אָמַר לוֹ. יוֹדֵעַ אֲתָה בִּי שֶׁאֲפִלוֹ נוֹתֵן לִי אָדָם כָּל מָמוֹן שֶׁבַעוֹלָם אֲנִי מִשְׁקָר, וְהִלֵּא פְלוֹנִי חֵיב לִי וְלִי עַד אֶחָד, בּוֹא וְהַצְטַרֵף לוֹ עִמוֹ עַל מְנַת שְׁאֲקַח אֶת שְׁלִי. לְכָךְ נֶאֱמַר אֵל תִּשָּׂא יָדָךְ עִם רִשְׁעֵי לְהִית עַד חֲמֵס. כֶּךָ הָיוּ נִקְיֵי הַדַּעַת שְׁבִירוֹשְׁלִים עוֹשִׂים, לֹא הָיָה אֶחָד מֵהֶם הוֹלֵךְ לְבֵית הַמִּשְׁתֶּה עַד שִׁיּוֹדֵעַ מִי הוֹלֵךְ עִמוֹ, וְלֹא הָיָה חוֹתֵם בְּגִט עַד שִׁיּוֹדֵעַ מִי חוֹתֵם עִמוֹ. רַבִּי נִתָּן אוֹמֵר, אֵל תִּשָּׂא יָדָךְ עַד, אֵל תִּשָּׂא יָדָךְ עַד, לְהוֹצִיא אֶת הַחֲמִסָּנִין וְאֶת הַגְּזֵלָנִין שֶׁהוּן פְּסוּלִין מִן הָעֵדוּת, שֶׁנֶּאֱמַר "לֹא יָקוּם", עַד חֲמֵס.

אֲבִי אָמַר, עַד זֹוֹמֵם לְמַפְרַע הוּא נִפְסֵל. מִהֵוּא שְׁעֵתָא דְאַסְהִיד הָנוּה רִשְׁעֵי, וְהַתּוֹרָה אֶמְרָה אֵל תִּשָּׂא יָדָךְ עַד. רַבָּא אָמַר, מִכָּאן וְלַהֲבָא הוּא נִפְסֵל, עַד זֹוֹמֵם חַדוּשׁ הוּא, דְּהָא תַרְי וְתַרִי נִינְהוּ מֵאִי חַזִּית דְּצִיִּיתָת לְהִנִּי, צִיִּיתָת לְהִנִּי, וְאִין לָךְ בּוֹ אֶלָּא מִשְׁעַת חַדוּשׁ וְאִילָךְ. וְהִלְכְתָּא כְּוֹתִיָה דְאַבְיֵי בִיעִ"ל קַג"ס.

ב לא תהיה אחרי רבים לרעת, מנין לסנהדרין קטנה שהיא של עשרים ושלשה, שנאמר (במדבר לה, כד) "ושפטו העדה", (שם, כה) "והצילו העדה", עדה שופטת ועדה מצלת, הרי עשרים. ומנין לעדה שהיא עשרה, שנאמר (שם כד, כז) "עד מתי לעדה הרעה", יצאו יהושע וכלב. ומנין עוד שלשה, ממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעת שומע אני שאהיה עמהן לטובה, אם כן מה תלמוד לומר אחרי רבים, לא כהטיתך לטובה הטיתך לרעה, לטובה על פי עד אחד, לרעה על פי שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהן עוד אחד, הרי עשרים ושלשה.

אחרי רבים להטות, רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, מה תלמוד לומר אחרי רבים להטות, התורה אמרה עשה לך בית דין נוטה.

שנים עשר מזכין ואחד עשר מחיבין, זכאי. (שומע אני עשרה) [שלשה עשר] מחיבין ועשרה מזכין, חיב. או אחד עשר מזכין ושנים עשר מחיבין, שומע אני זה חיב, תלמוד לומר ולא תענה על רב, אמרה תורה, הרג על פי עדים, הרג על פי מטין, מה עדים בשנים אף מטין בשנים. אחד עשר מזכין ואחד עשר מחיבין ואחד אומר איני יודע, הרי זה אזהרה לדון שלא יטה אלא לכף זכות (תלמוד לומר), [שנאמר] ולא תענה על רב לנטות אחרי רבים להטות.

דיני ממונות, הטהרות והטמאות, מתחילין מן הגדול. דיני נפשות מתחילין מן הצד. מנא הני מלי, אמר רב אחא בר פפא, אמר קרא, לא תענה על רב, לא תענה על רב. רבה בר בר חנה אמר, מהכא, (ש"א כה, יג) "ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש [את] חרבו ויחגר גם דוד את חרבו".

ג ודל לא תהדר בריבו, למה נאמר, לפי שהוא אומר "לא תשא פניו ודל ולא תהדר פניו גדול", פרט. אין לי אלא אלו. חלופיהן מנין. תלמוד לומר ודל לא תהדר בריבו. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר, בלקט שכחה ופאה הכתוב מדבר.

ד-ה כי תפגע, יכול אפלו פגיעה ממש, תלמוד לומר כי תראה. יכול אפלו מרחוק, תלמוד לומר כי תפגע. הא כיצד, ראיה שיש בה פגיעה. ושערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל, זהו ריס, ומדדה עמו עד פרסה ונוטל שכר.

נמצינו למדין שהוא עובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה. שור איבד, רבי יאשיה אומר, איבד, זה כותי. וכן מצינו שהכותים (קוראים) [קרויים] לישראל אויבים בכל מקום שנאמר (דברים כא, י) "כי תצא למלחמה על איבד", (שם כג, י) "כי תצא מחנה על איבד". רבי אליעזר אומר, בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר. רבי יצחק אומר, בישראל מוקר הכתוב מדבר. רבי נתן אומר, בישראל עצמו,

ומה תלמוד לומר איבד, אלא שאם הפה את בנו או שעשה עמו מריבה ונמצא אויבו לפי שעה.

שור איבד או חמרו, לחיב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. תעה, אין תועה בכל מקום אלא חוץ לתחום, ואף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר, שנאמר "וימצאנו איש והנה תעה בשדה". (תשיבם) [תשיבנו] לו, למה נאמר, לפי שהוא אומר (דברים כב, ב) "ואם לא קרוב אחיך אליך", אין לי אלא בזמן שהוא קרוב ורחוק, אם אינו מכירו, מנין, תלמוד לומר (שם) "ולא ידעתו". (שם) "ואספתו", מציאה שדרך להאסף, להוציא את השבורה. "והיה עמך", ברשותך. (שם) "עד דרש אחיך אתו", עד שתדרש אחיך. דבר אחר, אתה צריך לבדק אחיך אם רמאי הוא וכיו. "והשבתו לו", מציאה שהיא עושה ואוכלת, ולא מציאה שיש עמה הפסד.

כי תראה, שומע אני אפלו רחוק, תלמוד לומר כי תפגע וגו'. רבץ, ולא רבצו. תחת משאו, ולא שהיה משאו בצדו. וחדלת מעזב לו, פעמים שאתה חדל פעמים שאתה עוזב, חמור של ישראל ומשאוי של כותי, עזב תעזב, חמור של כותי ומשאוי של ישראל, וחדלת, היה בין הקברות, לא יטמא לו, אמר לו אביו יטמא, יכול יטמא מפני שמצות עשה קודמת למצות לא תעשה, לכך נאמר וחדלת מעזב לו, פעמים שאתה חדל פעמים שאי אתה חדל, אמר לו אביו, אל תפרק עמו, אל תטען עמו, אל תחזיר לו אבדתו, הרי זה לא ישמע, מפני שהוא ואביו חגיבין במצוות.

עזב תעזב עמו, למה נאמר, לפי שהוא אומר "הקם תקים עמו", אין לי אלא טעינה, פריקה מנין, תלמוד לומר עזב תעזב עמו. רבי יאשיהו אומר, אהד זה ואהד זה, בפריקה הכתוב מדבר. אין לי אלא פריקה, טעינה מנין, ודין הוא, ומה פריקה שהוא יכול לפרק בפני עצמו, הרי אתה מזוהר עליה, טעינה שאינו יכול לטען בפני עצמו אינו דין שתהא מזוהר עליה, לכך דבר הכתוב בקל ללמד ממנו את החמור. רבי יהודה בן בתיירה אומר, עזב תעזב עמו, זו פריקה. "הקם תקים עמו", זו טעינה. מכאן היה רבי שמעון בן יוחאי אומר, כשם שהפריקה מן התורה, כך טעינה מן התורה. עזב תעזב עמו, למה נאמר, לפי שהוא אומר "הקם תקים עמו", אין לי אלא טעינה ופריקה, בהמה עצמה מנין, תלמוד לומר "הקם תקים עמו".

"הקם תקים עמו", בזמן שאתה שונה לו. הלך וישב לו, ואמר לו, הואיל ועליך מצוה, אם רצית לפרק פרק, פטור, שנאמר עמו. אם היה זקן או חולה, חגיב רבי יוסי הגלילי אומר, אם היה עליו יתר על משאו, אין זקוק לו, שנאמר וחדלת. בהמת ישראל ומשאוי כותי, עזב. והא מני, רבי יוסי הגלילי, דאמר צער בעלי

חיים לאו דאורייתא. ואף אם תמצוי לומר צער בעלי חיים דאורייתא, אפלו הכי לכף את צרו עדיף. (עי' בגמרא בענין אוהב ושונא).

Ⓜ לא תטה משפט אבינדך בריבו, למה נאמר, לפי שהוא אומר ודל לא תהדר בריבו, אין לי אלא דל, עני תאב, מנין, תלמוד לומר לא תטה משפט אבינדך בריבו. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר, בלקט שכחה ופאה הכתוב מדבר. רשע וכשר עומדין לפניך בדין, שלא תאמר הואיל ורשע הוא הרי אני מטה עליו את הדין, לכך נאמר לא תטה וגו', אביון הוא במצות.

אמר רבי אבהו, עשרה דברים יש בין דיני ממונות לדיני נפשות, וכלן אין נוהגין בשור הנסקל, חוץ מעשרים ושלשה דאמר קרא לא תטה משפט אבינדך בריבו אבל אתה מטה משפט שור הנסקל. וחלופיה במסית, דרחמנא אמר (דברים יג, ט) "ולא תחמל ולא תכסה עליו".

Ⓜ מדבר שקר תרחק, תנו רבנן, מנין לדין שלא יעשה סניגורין לדבריו, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. מנין לדין שלא יושב תלמיד בור לפניו, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. מנין לדין, שיודע בחברו שהוא גזלן, שלא יצטרף עמו, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. מנין לדין שיודע בדין שהוא מרמה, שלא יאמר, הואיל ועדים מעידים לפניו, אחתכנו ויהא קולך תלוי בצואר העדים, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק.

מנין לתלמיד שיושב לפני רבו, ורואה זכות לעני וחובה לעשיר, שלא ישתק, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. מנין לתלמיד שרואה את רבו שטועה בדין, שלא יאמר אמתיך לו עד שיגמרנו ואסתרנו ואבננו משלי כדי שיקרא הדין על שמי, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק.

מנין לתלמיד שאמר לו רבו, יודע אתה שאם נותנין לי מאה מנה איני מבדה, מנה לי אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד, מנין שלא יצטרף עמו, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. הא מדבר שקר נפקא, הא ודאי שקורי משקר, ורחמנא אמר "לא תענה ברעך עד שקר", אלא כגון דאמר ליה, ודאי חד סהדא אית לי, תא את וקום התם ולא תימא ולא מידי, דהא לא מפקת מפמך שקרא, אפלו הכי אסור, משום שונאמר מדבר שקר תרחק. מנין לנושה בחברו מנה, שלא יאמר אטעננו במקאתים, כדי שיודה לי מנה, ויתחייב לי שבועה, ואגלגל עליו שבועה במקום אחר, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. מנין לנושה בחברו מנה וטענו מאתים, שלא יאמר אכפרנו בבית דין, ואודה לו חוץ לבית דין, כדי שלא אתחייב לו שבועה ויגלגל עלי שבועה במקום אחר, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. מנין לשלשה

שְׁנוֹשִׁין מְנַה בְּאֶחָד, שֶׁלֹּא יְהֵא אֶחָד בְּעַל דִּין וּשְׁנַיִם עֲדִים כְּדִי שְׂיֻצִיאוּ מְנָה וַיִּחְלְקוּ, תִּלְמוּד לֹמַר מִדְּבַר שֶׁקָּר תִּרְחֹק. מִנֵּין לְדִין שֶׁלֹּא יִשְׁמַע בְּעַל דִּין קֹדֶם שְׂיָבוֹא בְּעַל דִּין חֲבֵרוֹ, תִּלְמוּד לֹמַר מִדְּבַר שֶׁקָּר תִּרְחֹק. מִנֵּין לְשָׁנִים שְׂבָאוּ לְדִין, אֶחָד לְבוּשׁ סְמֶרְטוּט וְאֶחָד לְבוּשׁ אֵיִצְטְלִית בֵּת מֵאָה מְנָה, שְׂאוּמֵר לוֹ לְבֹשׁ כְּמוֹתוֹ אוֹ הַלְבִּישָׁהוּ כְּמוֹתָד, תִּלְמוּד לֹמַר מִדְּבַר שֶׁקָּר תִּרְחֹק. כִּי הוּוֹ אֶתוֹ לְקַמִּיהַ דְּרַבָּה בַּר בַּר חֲנַה, אָמַר לְהוּ, שְׁלוּפוֹ פְּזֻמְקִיכּוֹן וְחוֹתוֹ לְדִינָא. מִנֵּין לְבַעַל דִּין שֶׁלֹּא יִטְעִים דְּבָרָיו לְדִין קֹדֶם שְׂיָבוֹא בְּעַל דִּין חֲבֵרוֹ, תִּלְמוּד לֹמַר מִדְּבַר שֶׁקָּר תִּרְחֹק. רַב כְּהֵנָא אָמַר, (לעיל פסוק א) מ"לא תשא", לא תשיא.

מִדְּבַר שֶׁקָּר תִּרְחֹק הָרִי זֶה אֲזַהְרָה לְמִדְּבַר לְשׁוֹן הָרַע. דְּבַר אַחַר, הָרִי זֶה אֲזַהְרָה לְדִין שֶׁלֹּא יוֹשִׁיב אֶצְלוֹ דִּין בּוֹר. דְּבַר אַחַר, שֶׁלֹּא יַעֲמִיד אֶצְלוֹ סְנִיגְרוֹן, שְׂנַאָמַר (לעיל כב, ח) "עַד הָאֱלֹהִים יָבֵא". רַבִּי נֶתָן אוֹמֵר, מִדְּבַר שֶׁקָּר תִּרְחֹק, הָרִי זֶה אֲזַהְרָה לְפָרֵשׁ מִן הָאֶפִיקוֹרְסוֹת. וְכֵן הוּוֹ אוֹמֵר (קהלת ז, כו) "וּמוֹצֵא אֲנִי מֵרַמְמוֹת" וְגוֹ'. וְאוֹמֵר "וְהַמְלִיךְ יִשְׁמַח בְּאֱלֹהִים" וְגוֹ'.

וְנָקִי וְצַדִּיק אֵל תִּהְרֹג, תִּנּוּ רַבָּנָן. מִנֵּין לְיוֹצֵא מִבֵּית דִּין חֲטָי, וְאָמַר אֶחָד יֵשׁ לִי לְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת, מִנֵּין שְׂמַחְזִירִין אוֹתוֹ. תִּלְמוּד לֹמַר וְנָקִי אֵל תִּהְרֹג. וּמִנֵּין לְיוֹצֵא מִבֵּית דִּין זָפֵאי, וְאָמַר אֶחָד יֵשׁ לִי לְלַמֵּד עָלָיו חוֹבָה, שְׂאִין מַחְזִירִין אוֹתוֹ. תִּלְמוּד לֹמַר וְצַדִּיק אֵל תִּהְרֹג. אָמַר רַב שִׁימִי בַּר אֲשִׁי. וְחִלוּפָא בְּמַסִּית, דְּכַתִּיב (דברים יג, ט) "לֹא תַחַמֵּל וְלֹא תִכַּסֶּה עָלָיו". רַב כְּהֵנָא אָמַר. מ"כי הרג תהרגנו". בְּעֵי מַנִּיהַ רַבִּי זִירָא מֵרַב שֵׁשֶׁת. חֲטָיִי גְלִיּוֹת, מִנֵּין. חֲטָיִי גְלִיּוֹת [מְלָקוֹת], מִנֵּין וְכוּ'. אֶתְיָא רִשְׁעֵי רִשְׁעֵי [וְרוֹצְחֵי] רוֹצְחֵי.

הִיָּה אֶחָד מְעִידוֹ שֶׁהוּוֹ עוֹבֵד לַחֲמָה, וְאֶחָד מְעִידוֹ שֶׁהוּוֹ עוֹבֵד לְלִבְנָה, שׁוֹמַע אֲנִי שְׂיֻצְטָרְפוּ זֶה עִם זֶה וַיְהִיָּה חֲטָי, תִּלְמוּד לֹמַר וְנָקִי וְצַדִּיק אֵל תִּהְרֹג, רְאוּהוּ רוֹדֵף אַחַר חֲבֵרוֹ לְהַרְגוֹ, וְהַסִּיף בְּיָדוֹ. אָמְרוּ לוֹ, בְּן בְּרִית הוּוֹ, וְהַתּוֹרָה אֲמָרָה (בראשית ט, ו) "שִׁפְדֵּ דַם הָאָדָם" וְגוֹ', אָמַר לָהֶם, יוֹדַע אֲנִי וְעַל מְנַת כֵּן הוּוֹ עוֹשֶׂה, וְהַעֲלִימוּ עֲדִים אֶת עֵינֵיהֶם, וְלֹאֲחַר זְמַן מְצִאוּהוּ הָרוּג מִפְּרָפֵר, וְהַסִּיף מְזַלֵּף דָם מִיַּד הַהוֹרֵג, שׁוֹמַע אֲנִי יְהֵא חֲטָי, תִּלְמוּד לֹמַר וְנָקִי וְצַדִּיק אֵל תִּהְרֹג. וְכַבֵּר הָרַג יְהוּדָה בְּן טַבָּאי עַד זוּמִם. אָמַר לוֹ שְׂמַעוֹן בְּן שִׁטַּח, אֲרָאָה בְּנַחְמָה אִם לֹא שְׂפַכְתָּ דָם נָקִי, וְאֲמָרָה תּוֹרָה הָרוּג עַל פִּי עֲדִים, הָרוּג עַל פִּי זוּמְמִין, מָה עֲדִים בְּשָׁנִים אֵף זוּמְמִין בְּשָׁנִים. וְכַבֵּר נִכְנַס יְהוּדָה בְּן טַבָּאי לְחַרְבָּה, וּמְצָא שָׁם הָרוּג מִפְּרָפֵר, וְהַסִּיף מְזַלֵּף דָם מִיַּד הַהוֹרֵג. אָמַר לוֹ יְהוּדָה בְּן טַבָּאי, תְּבוּאָה עָלִי אִם לֹא אֲנִי אוֹמֵר שְׂאֵתָה הִרְגָתוֹ, אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה שְׂאֲמָרָה תּוֹרָה (דברים יט, טו) "עַל פִּי שְׁנֵי עֲדִים יָקוּם דְּבָר", אֲבָל הַיּוֹדַע וְיַעֲלֵל מַחְשְׁבוֹת הוּוֹ יִפְרַע מֵאוֹתוֹ הָאִישׁ, וְלֹא הַסִּפִּיק לְצֵאת מִשָּׁם עַד שֶׁהִכִּישׁוּ נַחֲשׁ וּמַת.

וְנָקִי וְצַדִּיק אֵל תִּהְרֹג, הָרִי שְׂיֻצָא מִבֵּית דִּין חַיֵּב וְאַחַר כֵּן מְצֵאוּ לוֹ זְכוּת, שׁוֹמֵעַ אֲנִי יְהֵא חַיֵּב, תִּלְמוּד לֹמַר וְנָקִי אֵל תִּהְרֹג. יְכוּל כְּשֵׁם שְׂיֻצָא מִבֵּית דִּין יְנַפְּאֵי כֵּן יֻצָא מִבֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה, לְכַן נֶאֱמַר כִּי לֹא אֲצַדִּיק רָשָׁע. וְצַדִּיק אֵל תִּהְרֹג. הָרִי שְׂיֻצָא מִבֵּית דִּין וְאַחַר כֵּן מְצֵאוּ לוֹ חוּבָה, שׁוֹמֵעַ אֲנִי יַחְזִירוּהוּ, תִּלְמוּד לֹמַר וְצַדִּיק אֵל תִּהְרֹג. יְכוּל כְּשֵׁם שְׂיֻצָא מִבֵּית דִּין יְנַפְּאֵי, כֵּן יֻצָא מִבֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה, תִּלְמוּד לֹמַר כִּי לֹא אֲצַדִּיק רָשָׁע. וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וּמָה אִם מֵדַת פְּרָעָנוּת מַעוּטָה, אֲמָרָה תוֹרָה כִּי לֹא אֲצַדִּיק רָשָׁע, קַל וְחֹמֶר לְמִדָּה טוֹבָה הַמְרַבָּה.

ח רמז שנג וְשָׁחַד לֹא תִקַּח, שְׁלֵא תֵאמַר הָרִינִי נוֹטֵל מִמּוֹן, וְאֵינִי מְטָה אֶת הַדִּין.

תִּלְמוּד לֹמַר "כִּי הַשָּׁחַד יַעֲוֹר עֵינֵי חֲכָמִים". וְהֵלֵא דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וּמָה אִם הַנוֹטֵל שְׁלֵא לְהַטּוֹת, אֲמָרָה תוֹרָה כִּי הַשָּׁחַד יַעֲוֹר, קַל וְחֹמֶר הַנוֹטֵל עַל מִנַּת לְהַטּוֹת. "כִּי הַשָּׁחַד יַעֲוֹר עֵינֵי חֲכָמִים". בַּתּוֹרָה. אוֹ עֵינֵי חֲכָמִים, כְּמִשְׁמָעוֹ, תִּלְמוּד לֹמַר כִּי הַשָּׁחַד וְגו'. (עֵינֵי) פְּקָחִים אֱלוֹ פְּקָחֵי הַדַּעַת, שֶׁהוּ מְטַהְרִין וּמְטַמְּאִין מֵדַעַת עֲצָמוֹן. מִכָּאן אֲמָרוּ, כֹּל הַנוֹטֵל מִמּוֹן וּמְטָה אֶת הַדִּין אֵינּוּ נִפְטָר מִן הָעוֹלָם, עַד שְׂיִחְסַר מְאוֹר עֵינָיו. רַבִּי נִתָּן אֹמֵר, עַד שְׂיִהְיֶה אֶחָד מְשֻׁלְשָׁה דְבָרִים. (א) אוֹ דַּעַתוֹ מְטַרְפֵּת בַּתּוֹרָה, וּמְטַמְּא אֶת הַטְּהוֹר וּמְטַהֵר אֶת הַטָּמֵא. (ב) אוֹ שְׂיֻצָּרְדָּ לְבַרְיּוֹת. (ג) אוֹ שְׂיִחְסַר מְאוֹר עֵינָיו. וַיִּסְלַף דְּבָרֵי צַדִּיקִים, שׁוֹנֵא דְבָרִים הַמְצַדִּיקִים שְׁנֶאֱמָרוּ בְּסִינֵי.

קִרְנָא הָוָה שְׁקִיל אִיסְתִּירָא מִזַּפְּאֵי וְאִיסְתִּירָא מִחַיֵּב. וְדָאִין לְהוֹן דִּינָא. וְהֵיכִי עֲבִיד הַכִּי, וְהַכְּתִיב וְשָׁחַד לֹא תִקַּח. הֵנִי מְלֵי הֵיכָא דְשְׁקִיל מִחַד וְלֹא שְׁקִיל מִחֲבָרִיהּ, דִּילְמָא אֶתִּי לְאַצְלוּנֵי דִינָא, וְקִרְנָא מִתְרוּוִיָּהּ הָוָה שְׁקִיל. וּמִי שְׂרִי, וְהַתְנִיָּא וְשָׁחַד לֹא תִקַּח, מָה תִלְמוּד לֹמַר, אִם לְלַמֵּד שְׁלֵא לְזַכּוֹת אֶת הַחַיֵּב וְלֹא לְחַיֵּב אֶת הַזַּפְּאֵי, הָרִי כְּבָר נֶאֱמַר (דְּבָרִים טז, יט) "לֹא תִטָּה מִשְׁפָּט", אֶלְא אָף עַל פִּי שְׂזַפָּה אֶת הַזַּפְּאֵי וְחַיֵּב אֶת הַחַיֵּב אֲמָרָה תוֹרָה וְשָׁחַד לֹא תִקַּח. הֵנִי מְלֵי הֵיכָא דְשְׁקִיל בַּתּוֹרָת שׁוֹחֲדָא, קִרְנָא בַּתּוֹרָת אֲגָרָא הָוָה שְׁקִיל. וּמִי שְׂרִי, וְהַתְנִיָּא, וְנוֹטֵל שְׁכָרוֹ לְדוֹן, דִּינָיו בְּטַלְיִין. וְכִי תִימָא, קִרְנָא בַּתּוֹרָת בְּטַלְנָא שְׁקִיל, וְהַתְנִיָּא, מְכַעַר הַדָּן שְׁנוֹטֵל שְׁכָרוֹ לְדוֹן, אֶלְא שְׂדִינּוּ דִין, הֵיכִי דְמִי, אִילִימָא דְקָא שְׁקִיל אֲגַר דִּינָא, וְהַתְנִיָּא, הַנוֹטֵל שְׁכָרוֹ לְדוֹן דִּינָיו בְּטַלְיִין אֶלְא לֹא דְקָא שְׁקִיל בַּתּוֹרָת בְּטַלְנָא וְקָא תְנִי מְכַעַר הַדָּן. הֵנִי מְלֵי בְּטַלְנָא דְלֹא מוֹכַח, קִרְנָא בְּטַלְנָא דְמוֹכַח הָוָה, דְקִרְנָא הָוָה תְּהִי בְּמִבְרָא חֲמָרָא וְהוּוּ יְהִיב לִיה זִוְזָא (כָּל יוֹמָא), וְכִי אֶתְנוּ בֵּי תְרֵי לְקַמְיָה אֲמַר לְהוּ הָבוּ לִי זִוְזֵי וְאִידוֹן לְכוּ.

אֲמַר רַבִּי אֲבָהוּ, בּוֹא וּרְאֵה כְּמָה סְמוּיּוֹת עֵינֵיהֶן שֶׁל מְקַבְּלֵי שָׁחַד. אֲדָם חָשׁ בְּעֵינָיו, הִרְבָּה מִמּוֹן נוֹתֵן לְרוּפָא, סְפֵק מִתְרַפָּא סְפֵק אִין מִתְרַפָּא. הֵם בְּשׁוּה פְרוּטָה מְסַמִּין אֶת עֵינֵיהֶן, שְׁנֶאֱמַר כִּי הַשָּׁחַד יַעֲוֹר פְּקָחִים. תְּנִי רַבְּנָן, כִּי הַשָּׁחַד יַעֲוֹר פְּקָחִים, קַל

וְחָמַר לְטַפְּשִׁים. וַיְסַלֵּף דְּבָרֵי צְדִיקִים, קָל וְחָמָר לְרָשָׁעִים. מִיָּדֵי טַפְּשִׁים וּרְשָׁעִים
בְּנֵי מַעֲבָד דִּינָא אֲנוּן, אֲלֵא הָכִי קֵאָמַר כִּי הִשְׁחַד יַעוּר, אֲפֹלוּ חָכָם גְּדוֹל וְקַבֵּל שְׁחַד,
לֹא נִפְטָר מִן הָעוֹלָם בְּלֹא סְמִיּוֹת הֶלֶב. וַיְסַלֵּף דְּבָרֵי צְדִיקִים, אֲפֹלוּ אִם צְדִיק גְּמוּר
הוּא וְקַבֵּל שְׁחַד, לֹא נִפְטָר מִן הָעוֹלָם בְּלֹא טְרוּף דַּעַת. אָמַר רַבָּא, מֵאֵי טַעְמָא
דְּשׁוּחַדָא, כִּינּוּן דְּשָׁקִיל לִיה שׁוּחַדָא הָוָה לִיה כְּגוּפִיה, וְאִין אָדָם רוּאָה חוּבָה לַעֲצָמוּ.
מֵאֵי שְׁחַד, שְׁהוּא חַד, אָמַר רַב פֶּפְא, לֹא יִלְדוּן אִינְשׁ דִּינָא לָא לְמָאן דְּסָנִי לִיה וְלָא
לְמָאן דְּרַחִים לִיה. לְמָאן דְּרַחִים לִיה, לָא חֲזִי לִיה חוּבְתָא, לְמָאן דְּסָנִי לִיה, לָא
חֲזִי לִיה זְכוּת .

תְּנוּ רַבְּנָן, וְשְׁחַד לֹא תִקַּח, אִינוּ צְרִיךְ לוֹמַר שְׁחַד מְמוּן, אֲלֵא אֲפֹלוּ שְׁחַד דְּבָרִים
נְמִי אָסוּר, מִדְּלָא כְּתִיב בְּצַע לֹא תִקַּח. הֵיכִי דְמִי שְׁחַד דְּבָרִים. כִּי הָא דְשְׁמוּאֵל
הָוָה קָא עֵבַר בְּמִבְרָא, אֲתָא הֵהוּא גְבָרָא יָהֵב לִיה יָדָא, אָמַר לִיה, מֵאֵי עֲבִידְתָּךְ,
אָמַר לִיה, דִּינָא אִית לִי. אָמַר לִיה, פְּסִילָנָא לָךְ לְדִינָא. אֲמַיְמַר הָוָה יְתִיב, וְקָא
דָּאִין דִּינָא, פָּרַח גְּדַפָּא, וְהָוָה יְתִיב לִיה בְּרִישִׁיה, אֲתָא הֵהוּא גְבָרָא, שְׁקָלָא
מְרִישִׁיה, אָמַר לִיה, מֵאֵי עֲבִידְתָּךְ, אָמַר לִיה דִּינָא אִית לִי, אָמַר לִיה, פְּסִילָנָא לָךְ
לְדִינָא. מַר עוֹקְבָא, הָוָה שְׁדִי רוּקָא קַמִּיה. אֲתָא הֵהוּא גְבָרָא, כְּסִיָּה, אָמַר לִיה,
מֵאֵי עֲבִידְתָּךְ, אָמַר לִיה, דִּינָא אִית לִי, אָמַר לִיה, פְּסִילָנָא לָךְ לְדִינָא.

רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בְּרַבִּי יוֹסִי הָוָה רְגִיל אֲרִיסִיָּה דְהָוָה מֵיִתֵּי לִיה כָּל מַעְלֵי שְׁבִתָא כְּנִתָא
דְּפִירִי. יוֹמָא חַד אִיִּתֵּי לִיה בְּחַמְשָׁה בְּשִׁבְתָא. אָמַר לִיה, מֵאֵי שְׁנָא הָאִידְנָא, אָמַר
לִיה, דִּינָא אִית לִי, וְאֲמִינָא אַגַּב אוֹרְחֵי אִיִּתֵּי לִיה לְמַר. לָא קַבֵּיל מְנִיָּה, אָמַר לִיה,
לֹא מֵיִדּוֹן [דִּיאִינָא] לָךְ, וְלֹא מִשְׁקַל שְׁקִילָנָא. אוֹתִיב לִיה זוּגָא דְרַבְּנָן, וְקָא
דְּיִינוּ לִיה. בְּהַדִּי דְקָא אָזְנִיל וְאֲתִי, אָמַר, אֵי בְּעִי טַעִין הָכִי, וְאֵי בְּעִי טַעִין הָכִי.
אָמַר רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בְּרַבִּי יוֹסִי, תַּפַּח נִפְשׁוֹן שֶׁל מְקַבְּלֵי שְׁחַד, וַיְמָה אֲנִי, שְׁלֵא נְטִלְתִּי
וְאִם נְטִלְתִּי שְׁלֵי נְטִלְתִּי, כְּךָ, מְקַבְּלֵי שְׁחַד עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בֶּן אֱלִישֶׁע אִיִּתֵּי לִיה הֵהוּא גְבָרָא רַאשִׁית הַגֹּז. אָמַר לִיה, מַהִיכָא
קָא אֲתִית, אָמַר לִיה, מִדּוּדָא פְּלוּנִי. אָמַר לִיה, וַיְמַהֲתֵם לְהִכָּא לָא הָוָה כְּהוֹן לְמִיתְבָּא
לִיה, אָמַר לִיה, דִּינָא אִית לִי, וְאֲמִינָא אַגַּב אוֹרְחֵי אִיִּתֵּי לִיה לְמַר. לָא קַבֵּיל מְנִיָּה,
אָמַר לִיה, פְּסִילָנָא לָךְ לְדִינָא. אוֹתִיב לִיה זוּגָא דְרַבְּנָן, וְקָא דְיִינוּ לִיה. בְּהַדִּי דְקָא
אָזְנִיל וְאֲתִי, אָמַר, אֵי בְּעִי טַעִין הָכִי, וְאֵי בְּעִי טַעִין הָכִי. אָמַר רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בֶּן
אֱלִישֶׁע, תַּפַּח נִפְשׁוֹן שֶׁל מְקַבְּלֵי שְׁחַד, וַיְמָה אֲנִי, שְׁלֵא נְטִלְתִּי וְאִם נְטִלְתִּי חֲלָקִי
נְטִלְתִּי, כְּךָ, מְקַבְּלֵי שְׁחַד עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

רַב עֲנָן אִיִּתֵּי לִיה הֵהוּא גְבָרָא כְּנִתָא דְגִילְדָנָא, אָמַר לִיה, מֵאֵי עֲבִידְתָּךְ, אָמַר לִיה,
דִּינָא אִית לִי, וְאֲמִינָא בְּהַדִּי דְאָזְנִילָנָא אִיִּתֵּי לִיה לְמַר. לָא קַבֵּיל מְנִיָּה, אָמַר לִיה,
פְּסִילָנָא לָךְ לְדִינָא. אָמַר לִיה, דִּינָא דְמַר לָא בְּעִינָא, קַבּוּלֵי לִיקַבֵּל מַר, דְּלֹא לְמַנְעוֹן

מר מלאקרויבי בפורים, דתננא, "ואיש בא מפעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בפורים", וכי אלישע אוכל בפורים הנה, אלא לומר לה, כל המביא דורון לתלמיד חכם פאלו מקריב בפורים, אמר ליה, קבולי לא אבעיא לי דאי קבל, השתא הואיל ואמרת טעמא מקבלנא. שדריה לקמיה דרב נחמן, שלח ליה, לידייניה מר לה הוא גברא, דאנא עגן פסילנא ליה לדינא. אמר, מדשלח לי מר הכי, שמע מינה קריביה הוא (פי אתא). הנה קמיה דינא דיתמי. אמר, האי עשה והאי עשה, עשה דכבוד תורה עדיף. פסק לדינא דיתמי, פיו דחזא בעל דיניה יקרא דקא עביד ליה, איסתתים טענתיה, רב עגן הנה רגיל אליהו דאתא לגביה, דהה מתני ליה סדר אליהו, פיו דעבד הכי, אסתלק, יתיב בתיבתא ובעי רחמי, ואתא. הנה מבעית ליה בעותי, עבד תיבותא, הנה יתיב בתיבותא ומתני ליה סדריה, עד דאסיק ליה לכלא סדריה, והיינו דאמר, סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא.

שש שנים תזרע וגו', רבי ישמעאל אומר, כשישראל עושין רצונו של מקום, הן עושין שמיטה אחת בשבוע אחד, שנאמר שש שנים תזרע וגו', וכשאין עושין רצונו של מקום, עושין ארבע שמיטות בשבוע אחד. כיצד, נרה שנה וזרעה שנה, נרה שנה וזרעה שנה, נמצאו שהן עושין ארבע שמיטות בשבוע אחד.

ואספת את תבואתה, לרבות פרות ערב שביעית שנכנסו לשביעית, אין לי אלא פרות ערב שביעית שנכנסו לשביעית. מנין לפרות שביעית שיצאו למוצאי שביעית, שיהו כפרות שביעית. תלמוד לומר כן תעשה לכרמך לזיתך, הרי אתה דן בנזן אב מבין שניהם, לא הרי זית כהרי הפך, ולא הרי פך כהרי הזית, מה להצד השנה שבהן שגדל על מוצאי שביעית הרי הן כפרות שביעית וכו', דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר, אינו צריך, והלא כבר נאמר ויתרם תאכל חית השדה להביא פרות שביעית שיצאו למוצאי שביעית שהן כפרות שביעית, ומה תלמוד לומר וכן תעשה לכרמך לזיתך, בא לתן בעור לזית בפני עצמו ולכרם בפני עצמו.

והשביעת תשמטנה ונטשתה, תשמטנה, בעבדתה, ונטשתה, באכילתה, אין לי אלא כרמים וזיתים, פרות ועשבים, מנין, תלמוד לומר, ונטשתה, מכל מקום. דבר אחר, והשביעת תשמטנה, מגיד שהוא פורץ בה פרצות, אלא שגזרו חכמים מפני תקון העולם, [שלא תאמר] וכי מפני מה אמרה תורה, לא שיאכלו אותה עניים, הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים, תלמוד לומר והשביעת תשמטנה, מגיד שהוא פורץ פרצות אלא שגזרו חכמים מפני תקון העולם.

רמז שנד ואכלו אביני עמך, כתוב אחד אומר ואכלו אביני עמך, וכתוב אחד אומר "לה ולעבדך ולאמתך", כיצד יתקומו שני כתובים הללו. כשהפירות מרבים הכל אוכלין, ואכלו אביני עמך. וכשהפרות מעטים (ויקרא כה, ו) "לה

וּלְעִבְדָּךָ וּלְאַמְתֶּךָ", רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בֶּתִירָא אוֹמֵר, כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר וְאָכְלוּ אֶבְלֵי עֵמֶךָ, וְכְתוּב אֶחָד אוֹמֵר "לֵךְ וּלְעִבְדָּךָ וּלְאַמְתֶּךָ", עַד שֶׁלֹּא תִגִּיעַ שְׁעַת הַבְּעוּר מִבְּעָרִין אוֹתָהּ עֲנִיִּים וְעֲשִׂירִים, מִשְׁיִגִּיעַ שְׁעַת הַבְּעוּר מִבְּעָרִין אוֹתָהּ עֲנִיִּים וְלֹא עֲשִׂירִים.

וַיִּתְּרָם תֹּאכֵל חֵיַת הַשָּׂדֶה, לָמָּה נֶאֱמַר, לָפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (דְּבָרִים יד, כב) "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר" וְגו', שׁוֹמֵעַ אָנִי אֶף פְּרוֹת שְׁבִיעִית בְּמִשְׁמַע, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "לֵךְ", (שם, ז) "וּלְבִהֶמְתֶּךָ" הַקִּישׁ אָדָם לְבִהֶמָּה, מֵהַ בְּהֶמָּה אוֹכֵלֶת מִן הָרְאוּי לָהּ בְּשִׁבְעִית, שֶׁלֹּא מֵעֶשֶׂר, אֶף אָדָם אוֹכֵל מִן הָרְאוּי לוֹ בְּשִׁבְעִית, שֶׁלֹּא מֵעֶשֶׂר. אֵתָהּ אוֹמֵר לֵךְ בָּא, אוֹ לֹא בָּא אֶלָּא לְהַקִּישׁ בְּהֶמָּה לְאָדָם, מֵהַ אָדָם אֵינוֹ אוֹכֵל אֶלָּא מִן הַמֵּעֶשֶׂר, אֶף בְּהֶמָּה לֹא תֹאכֵל אֶלָּא מִן הַמֵּעֶשֶׂר, תִּלְמוּד לומר וַיִּתְּרָם תֹּאכֵל חֵיַת הַשָּׂדֶה, אַחֵר שֶׁלְּמִדַּת שְׁחִיָּה אוֹכֵלֶת מִן הָרְאוּי לָהּ בְּשִׁבְעִית, שֶׁלֹּא מֵעֶשֶׂר, לְהַקִּישׁ בְּהֶמָּה לְאָדָם אֵין אֵתָהּ זְכוּל, שֶׁכָּבֵר נֶאֱמַר וַיִּתְּרָם תֹּאכֵל חֵיַת הַשָּׂדֶה, אֶלָּא לְהַקִּישׁ אָדָם לְבִהֶמָּה, מֵהַ בְּהֶמָּה אוֹכֵלֶת מִן הָרְאוּי לָהּ, שֶׁלֹּא מֵעֶשֶׂר, בְּשִׁבְעִית, אֶף אָדָם אוֹכֵל מִן הָרְאוּי לוֹ בְּשִׁבְעִית, שֶׁאֵינוֹ מֵעֶשֶׂר. הֵא מֵהַ תִּלְמוּד לומר "בֶּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמֶךָ לְזִיתֶךָ". לְעַנְנוּ שְׁאֵמְרָנוּ.

וְהַשְּׁבִיעִית תִּשְׁמַטְנָה וְנִטְשֶׁתָּה, ["תִּשְׁמַטְנָה"], מִלְּקַשְׁקֶשׁ "וַיִּנְטְשֶׁתָּה", מִלְּסַקֵּל, תְּרִי קֶשֶׁת וְשִׁי הוּו. סְתוּמִי פִילִי, שָׂרִי. אֲבָרוּי אֵילָנִי, אָסוּר.

אָמַר לִיָּהּ הֵהוּא מִינְאָה לְרַבִּי אֲבָהוּ. אֱלֹהֵיכֶם גִּחְכֹּן הוּא, דְּקָאֵמַר לִיחֻזְקָאֵל (יחזקאל ד, ד) "שָׁכַב עַל צִדָּךְ הַשָּׁמַאֲלִי", וְכָתִיב (שם, ו) "וַיִּשְׁכַּבְתָּ עַל צִדָּךְ הַיְמָנִי". אֲדַהֲכִי וְהֲכִי אֵתָהּ הֵהוּא תִלְמִידָא, אָמַר לִיָּהּ, מֵאֵי טַעְמָא דְשְׁבִיעִית, אָמַר לִיָּהּ, הַשְׁתָּא אֲמִינָא לְכוּ מִלְּתָא דְשׁוּגָא לְתַרְוֵיכוּ. אָמַר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, זָרְעוּ שֵׁשׁ, וְהַשְּׁמִיטוּ שְׁבִיעִית, כְּדִי שֶׁתִּדְעוּ שֶׁהָאֲרֵץ שְׁלִי. וְהֵם לֹא עָשׂוּ כוּ, אֶלָּא חֲטָאוּ וְגָלוּ. מִנְהֵגוּ שֶׁל עוֹלָם, מִלְּךָ בְּשׂוּר וְדָם, שֶׁסָּרְחָה עָלָיו מְדִינָה, אִם אֲכַזְרִי הוּא הוֹרֵג אֵת כֹּלָהּ, וְאִם רַחֲמָן הוּא, הוֹרֵג אֵת חֲצִיָּהּ, וְאִם רַחֲמָן מְלֵא רַחֲמִים הוּא, מְיַסֵּר אֵת הַגְּדוֹלִים בְּיַסּוּרֵינוּ. אֶף הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְיַסֵּר אֵת הַצְּדִיקִים, כְּדִי לְמַרְקַע עוֹנֵתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מֵעֶשֶׂיךָ נֶאֱמַר כֹּאן שֶׁבַת בְּרֵאשִׁית לְעַנְנוּ שְׁבִיעִית, שֶׁלֹּא תִסְתַּרְס שֶׁבַת בְּרֵאשִׁית מִמְּקוֹמָהּ לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ, הוֹסִיף לוֹ הַכְּתוּב נִיחָא אֶחָד, לְהֵיוֹת תּוֹלֵשׁ מִן הַקְּרָקַע וְאוֹכֵל. אֵתָהּ אוֹמֵר לֵךְ בָּא, אוֹ לֹא בָּא אֶלָּא יַחְבְּשֵׁנוּ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ אֲמַרְתָּ, אֵין זֶה נֵיִח אֶלָּא צַעַר. תִּלְמוּד לומר לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ, הוֹסִיף לוֹ הַכְּתוּב נִיחָא אֶחָד, לְהֵיוֹת תּוֹלֵשׁ מִן הַקְּרָקַע וְאוֹכֵל.

תִּנּוּ רַבָּנוּ, מִקְּמִין עֲבָדִים שְׁאֵינָן מוֹלִין, דְּבָרֵי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, אֵין מִקְּמִין. אָמַר לוֹ רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל, הֲרִי הוּא אוֹמֵר וַיִּנְפֹּשׁ בֶּן אֲמַתֶּךָ וְהִגֵּר, אָמַר לוֹ רַבִּי

עקיבא, בלוקח עבד בין השמשות ולא הספיק למולו, הכתוב מדבר, דכלי עלמא, מיהא, וינפש בן אמתד בעבד ערל כתיב, מאי משמע, דתניא, וינפש בן אמתד וגו'.

וינפש בן אמתד, זה עבד ערל. או אינו אלא בן ברית, כשהוא אומר "עבדך ואמתך" הרי בן ברית אמור, הא מה תלמוד לומר וינפש בן אמתד, זה עבד ערל. והגר, זה גר תושב או אינו אלא גר צדק, כשהוא אומר (שם) "וגרד אשר בשעריך", הרי גר צדק אמור, הא מה תלמוד לומר והגר, זה גר תושב. הרי הוא בשבת, כישראל ביום טוב הלוקח עבדים ערלים מן הגוים הרי הן בשבת, כישראל בחלו של מועד, דברי רבי יוסי הגלילי. ורבי עקיבא מחליף.

אימתי עושין יין נסד, בשעה שמזכירין עבדת אלילים על פיהו, מאימתי מזכירין עבדת אלילים על פיהו, בשבועה שנודרין בהו.

יג רמז שנה ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, למה נאמר, לפי שהוא אומר "ושמת את השלחן" וגו', אם שנה עובר בלא תעשה, לכך נאמר ובכל אשר אמרתי וגו', רבי מאיר אומר, לעשות דברי תורה עליך חובה, רבי אליעזר אומר, לעשות מצות עשה ומצות לא תעשה, רבי אליעזר בן יעקב אומר, אין לי אלא מה שפירט הכתוב, שאר דקדוקי פרשה, מנין, תלמוד לומר ובכל אשר אמרתי אליכם. דבר אחר, ובכל אשר אמרתי וגו', למה נאמר, לפי שהוא אומר "לא תעשה כל מלאכה", אין לי אלא דברים שהן אבות מלאכות, דברים שהם משום שבות, מנין, תלמוד לומר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, להביא דברים שהן משום שבות. דבר אחר, ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, להביא שביתת כלים.

יד שלש רגלים תחג לי בשנה, הכל חגיבין בראיה, חוץ מחרש שוטה וקטן, טומטום ואנדורוגינוס ועבדים שאינן משחררין, החגר והסומא, החולה והזקן וכו'. הכל, לאתויי מאי. לאתויי סומא באחת מעיניו, ודלא כי האי תנא, דתניא, (רבי) יוחנן בן דהבאי אומר משום רבי יהודה (בן תימא), סומא באחת מעיניו פטור מן הראיה, שנאמר "שלש פעמים בשנה יראה", "יראה", כדרך שבא לראות כף בא לראות, מה לראות בשתי עיניו אף לראות בשתי עיניו.

אמר רבי תנחום, חרש באזנו אחת פטור מן הראיה, שנאמר (דברים לא, יא) "באזניהם". והא מבעיא ליה באזניהם דכל ישראל, ההוא (שם) מ"נגד כל ישראל" נפקא. ואמר רבי תנחום, חגר ברגלו אחת פטור מן הראיה, שנאמר רגלים, האי מבעיא ליה פרט לבעלי קבין, ההוא (להלן פסוק יז) מ"פעמים" נפקא, דתניא, אין "פעמים" אלא רגלים, וכן הוא אומר, "תמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים", ואומר (שה"ש ז, ב) "מה יפו פעמיך" וגו'.

תנו רבנו, רגלים, פרט לבעלי קבין ולחגר ולסומא ולחולה ולזקן ושאינו יכול לעלות ברגליו, לאתוויי מפנקי, דכתוב "כי תבאו לראות פני מי בקש" וגו'.

שלש רגלים תחג לי, למה נאמר, לפי שהוא אומר (להלן פסוק יז, ודברים טז, טז) "שלש פעמים בשנה" שומע אני בכל זמן שיצא, תלמוד לומר (דברים טז, טז) "בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות". אי בחג המצות שלש פעמים ובחג השבועות שלש פעמים וכו' תלמוד לומר שלש רגלים תחג לי בשנה. רגלים, המהלכין ברגליהן, "יראה", להוציא את הסומא. (שם) "כל זכור", להוציא את הנשים. (שם) "כל זכור", להוציא את הגרים (את הגרים) טומטום ואנדורוגינוס. "תקרא את התורה הזאת" וגו' להוציא גרים ועבדים. (שם) "באזניהם", להוציא חרשים. "ושמחת", להוציא את החולה ואת הקטן. (שם) "לפני ה' אלהיך", להוציא את הטמא. מכאן אמרו, הכל חיבין בראיה, חוץ מחרש שוטה וקטן וכו'.

טו רמז שנו את חג המצות תשמר, למד על חלו של מועד שאסור בעשיית מלאכה, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר, אינו צריך, קל וחומר, אם ראשון ושביעי, שאין קדשה לפניו ולאחריו, אסור בעשיית מלאכה, חלו של מועד, שיש קדשה לפניו ולאחריו, אינו דין שאסור בעשיית מלאכה, ששת ימי בראשית יוכיחו, שיש קדשה לפניו ולאחריו ומתרו בעשיית מלאכה. מה לששת ימי בראשית, שאין בהן קרבן מוסף, ראש חדש יוכיח, שיש בו קרבן מוסף ומתרו בעשיית מלאכה. מה לראש חדש, שאין קרוי מקרא קדש, תאמר בחלו של מועד, הואיל וקרוי מקרא קדש דין הוא שאסור בעשיית מלאכה. תנא אידך, (ויקרא כג, לה) "כל מלאכת עבודה לא תעשו", למד על חלו של מועד שאסור בעשיית מלאכה, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר, אינו צריך, הרי הוא אומר "אלה מועדי ה' מקראי קדש", במה הכתוב מדבר, אי בראשון, כבר נאמר שבתון, אי בשביעי, כבר נאמר שבתון, אלא בחלו של מועד שאסור בעשיית מלאכה. תנא אידך, (דברים טז, ח) "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת", מה שביעי עצור, אף ששה עצור. אי מה שביעי עצור בכל מלאכה, אף ששה עצור בכל מלאכה, תלמוד לומר "השביעי", שביעי עצור בכל מלאכה, ואין ששה עצור בכל מלאכה. הא לא מסר הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מתר, איזו מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מתרת.

את חג המצות תשמר, הנה רבי יהודה בן בתירא אומר, כאשר צויתך, כדי שלא תהא מביא אלא בחדש האביב.

ולא יראו פני, בזבחים, או אינו אלא בעופות ובמנחות, ודין הוא, נאמר חגיגה להדיא, ונאמר ראיה לגבוה, מה חגיגה האמורה להדיא זבחים, אף ראיה האמורה לגבוה זבחים. ומה זבחים, עולות. או אינו אלא שלמים. ודין הוא,

נאמר חגיגה להדיוט ונאמר ראיה לגבוה, מה חגיגה האמורה להדיוט בראוי לו, אף ראיה האמורה לגבוה בראוי לו, וכן בדיון, שלא יהא שלחנה מלא ושלחן רבף ריקם.

ולא יראו פני, בזבחים, או אינו אלא בנסכים, הרי אתה דן, נאמר שמחה באדם, ונאמר שמחה בשלמים, מה להלן בזבחים, אף כאן בזבחים.

טז וחג הקציר בכורי מעשיך, נאמר שלש רגלים לענגן שביעית שלא יסתרו שלש רגלים ממקומו.

יז חרש המדבר ואינו שומע, שומע ואינו מדבר, פטור מן הראיה וחיב בשמחה. מאי שנא לענגן ראיה דפטור. דגמר ראיה ראיה מהקהל, והתם מנלו דפטירי, דכתיב (דברים לא, יב) "למען ישמעו(ו)", פרט למדבר ואינו שומע, "ולמען ילמדו(ו)", פרט לשומע ואינו מדבר. למימרא דכי לא משתעי לא גמר, והא הנהו תרי אלמי דהוו בשיבביתיה דרבי, בני בריתיה דרבי יוחנן בן גודגדא, דכל אימת דהוה עייל רבי לבי מדרשא הוו עיילי קמיה וניידי ברישיהו ומרחשי בשפותיהו, ובעא רבי רחמי עליהו ואיתסו, ואשתכחו דהוי גמירי הלכתא ספרא וספרי ותוספתא וכלי תלמודא, אמר מר זוטרא, קרי ביה "למען ילמדו". רב אשי אמר, ודאי למען ילמדו, דאי סלקא דעתך "למען ילמדו", כיון דלא משתעי לא גמר וכוי האי מ"למען ישמעו" נפקא, אלא ודאי למען ילמדו הוא.

רמז שנו רב הונא, כי הוה מטי להאי קרא, בכי, יראה יראה, עבד שרבו מצפה לו לראותו יתרחק ממנו, שנאמר (ישעיה א, יב) "כי תבאו לראות (את) פני" וגו'. רב הונא, כי הוה מטי להאי קרא, בכי, "וזבחת שלמים ואכלת שם", עבד שרבו מצפה לאכל על שלחנו יתרחק ממנו, שנאמר (ישעיה א, יא) "למה לי רב זבחיכם".

תנו רבנן. זכור. להוציא את הנשים. זכורף. להוציא טומטום ואנדורוגינוס. כל זכורף. לרבנות את הקטנים. זכור. להוציא את הנשים. והא למה לי קרא, מכדי מצות עשה שהזמן גרמא הוא ונשים פטורות. אצטריך, סלקא דעתך אמינא גילף ראיה ראיה מהקהל, מה להלן נשים חבבות אף כאן נשים חבבות, קא משמע לן. זכורף. להוציא טומטום ואנדורוגינוס. בשלמא אנדרוגינוס אצטריך, סלקא דעתך אמינא, הואיל ואית ליה צד זכרות, לחייב, קא משמע לן לרבויי, דבריה בפני עצמה הוא, אלא טומטום, ספקא הוא, אצטריך קרא למעוטי ספקא. אמר אביי. כשבציו מבחוץ.

כל זכורף. לרבנות את הקטנים. והא אנו תנו חוץ מחרש שוטה וקטן. לא קשיא. פאן בקטן שלא הגיע לחנוף, פאן בקטן שהגיע לחנוף. קטן שהגיע לחנוף דרבנן

הוא. אין הכי נמי, וקרא אסמכתא בעלמא הוא. וקרא למאי אתא. לכדאחרים, דתנא, המקמץ והמצרף את הנחשת והבורסקי פטורין מן הראיה, משום שנקמר כל זכורף מי שיכול לעלות עם כל זכורף, יצאו אלו שאינן יכולין לעלות עם כל זכורף (להלן לד, כג) "את פני האדן ה'". מי שאין לו אלא אדון אחד, יצא עבד שיש לו אדון אחר. והא למה לי קרא, מכדי כל שהאשה תיבת בה העבד תיב בה, דגמר לה לה מאשה. לא נצרכה אלא למי שחציו עבד וחציו בן חורין. דיקא נמי, דקתני עבדים שאינן משחררין, [מאי שאינן משחררים], אילימא שאינן משחררין כלל, לתני עבדים סתמא, אלא לאו שאינן משחררין לגמרי, ומאי נינהו מי שחציו עבד וחציו בן חורין.

(שם) "את פני האדן ה' אלהי ישראל". למה נאמר, והלא כבר נאמר "את פני האדן ה'", ומה תלמוד לומר "אלהי ישראל", אלא על ישראל יחד שמו ביותר. פיוצא בו, "שמע ישראל ה' אלהינו [ה' אחד]", והלא כבר נאמר "ה' אלהינו" ומה תלמוד לומר "ה' אחד", אלא עלינו ליחד שמו ביותר. פיוצא בו, (מ"ב ט, ו) "כה אמר ה' אלהי ישראל" והלא כבר נאמר (ירמיה לב, כז) "אלהי כל בשר", ומה תלמוד לומר "אלהי ישראל", אלא על ישראל יחד שמו ביותר. פיוצא בו, (תהלים נ, ז) "שמעה עמי ואדברה וגו' [אלהים אלהיך] וגו'", אלהים אני לכל באי העולם, אף על פי כן לא יחדתי שמי אלא על עמי ישראל.

יח לא תזבח על חמץ. לא תשחט את הפסח ועדין חמץ קיים. דברי רבי ישמעאל. אין לי אלא זביחה. זריקה מנין. תלמוד לומר דם זבחי. רבי יהודה אומר. הזבח שפלו שלי, ואיזה, זה תמיד.

ולא יליו חלב חגי עד בקר. בא הכתוב ללמד על החלבים שיהו נפסלין בלינה על גבי הרצפה. וזכיתי לדון על האברים, הואיל וחלבים מתנה לאשים ואברים מתנה לאשים, אם למדת על חלבים שהו נפסלין בלינה על גבי הרצפה, אף אברים נפסלים ברצפה. יכול אף אברים יהו נפסלין בלינה על גבי המערכה. תלמוד לומר "כל הלילה עד הבקר", על גבי המערכה, הא למדת על האברים, שאינן נפסלין בלינה על גבי המערכה. וזכיתי לדון על החלבים, הואיל וחלבים מתנה לאשים ואברים מתנה לאשים, אם למדת על אברים שאינן נפסלין על גבי המערכה אף חלבים לא יהו נפסלין בלינה על גבי (הרצפה) [המערכה]. הא מה תלמוד לומר לא יליו חלב חגי, לענין שאמרנו.

רב הונא רמי פתיב ולא יליו חלב חגי עד בקר, עד בקר הוא דלא יליו, הא כל הלילה יליו, והכתיב (שם ו, ה) "והקטיר עליה חלבי השלמים", "עליה", השלם כל הקרבנות. הוא מותיב לה והוא מפרק לה. בשנתותרו. רמי ליה רב ספרא לרבא. פתיב "ולא יליו לבקר זבח חג הפסח", לבקר הוא דלא יליו, הא כל הלילה

ליו, וכתיב "עלת שבת בשבתו", ולא עלת חל בשבת ולא עולת חל ביום טוב. אמר ליה. כבר רמינא ליה רבי [אפא בר] חנא לרבי אבהו ושני ליה. הכא בארבעה עשר שחל להיות בשבת עסקינו, דחלבי שבת קרבין ביום טוב וכו', שבקינן לקרא דהוה דחיק ומוקי אנפשיה.

יט רמז שנח ראשית בכורי אדמתך וגו'. למה נאמר פרשה זו. לפי שהוא אומר "ולקחת מראשית כל פרי האדמה" אין לי אלא פרות, דרך בכורים משקין, מנין. תלמוד לומר, תביא, מכל מקום. ומה הפרש בין אלו לאלו. אלו מביאין וקורין, ואלו מביאין ואינן קורין.

"אשר תביא מארצה". להוציא את האריסין והחכירות והסיקריקון והגזלן. "אשר ה' אלהיך". להוציא גרים ועבדים. "נותן לך". להוציא נשים טומטום ואנדרוגיניוס. משמע מוציאן שלא יקראו ומוציאן שלא יביאו. תלמוד לומר, "תביא", מכל מקום. מה הפרש בין אלו לאלו. אלו מביאין וקורין, ואלו מביאין ואינן קורין.

הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך של יחיד או לתוך של רבים, המבריך מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו, הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך שלו ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע, הרי זה אינו מביא, משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך, עד שיהיו כל הגדולין מאדמתך. האריסין והחכירות והסיקריקון והגזלן אין מביאין מאותו טעם, משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך.

אין מביאין בכורים קדם לעצרת. אנשי הר צבועים הביאו בכורים קדם לעצרת, ולא קבלו מהו, מפני הכתוב בתורה (לעיל פסוק טז) וחג הקציר בכורי מעשיך.

ומנין שהוא חוב באחריותו עד שיביאם להר הבית. שנאמר, ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך.

רמז שנט לא תבשל גדי. רבי ישמעאל אומר. מפני מה נאמר בשלשה מקומות. כנגד שלש בריתות שכתב הקדוש ברוך הוא עם ישראל, אחת בחורב, ואחת בערבות מואב, ואחת על הר גרזים ועל הר עיבל. רבי יאשיה אומר. הראשון תחלה נאמר, ואין דורשין תחלות. ושני לו, מפני הדין, בהמה טהורה מטמאה במשא וטמאה מטמאה במשא, אם למדת על טהורה שבשרה אסור להתבשל בחלבה, אף טמאה יהא בשרה אסור להתבשל בחלבה, תלמוד לומר בחלב אמו, ולא בחלב טמאה. שלישית, ולא בחלב אדם.

רבי יונתן אומר. מפני מה נאמר בשלשה מקומות. אחת לבהמה ואחת לחיה ואחת לעוף. אבא חנן משום רבי אליעזר אומר. מפני מה נאמר בשלשה מקומות. אחת לבהמה גסה, ואחת לבהמה דקה, ואחת לחיה. רבי שמעון בן יוחאי אומר. אחת אסור אכילה, ואחת אסור הנאה, ואחת אסור בשול. דבר אחר. אחת בין בארץ בין בחוצה לארץ. ואחת בפני הבית. ואחת שלא בפני הבית, לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך, ולא שמענו אלא בזמן שהבכורים נוהגין שם בשר בחלב נוהג, בזמן שאין הבכורים נוהגין לא שמענו, תלמוד לומר "לא תאכלו כל נבלה", ונאמר (שם) "לא תבשל גדי בחלב אמו", מה נבלה נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ בפני הבית ושלא בפני הבית, אף בשר בחלב יהא נוהג וכו'.

רבי עקיבא אומר. מפני מה נאמר בשלשה מקומות. פרט לבהמה טמאה, פרט לחיה, פרט לעוף. רבי יוסי הגלילי אומר. נאמר "לא תאכלו כל נבלה" ונאמר "לא תבשל גדי", את שאסור משום נבלה, אסור לבשל בחלב, עוף שהוא אסור משום נבלה יכול יהא אסור לבשל בחלב, תלמוד לומר לא תבשל גדי בחלב אמו, יצא עוף שאין לו חלב אם, יצאה בהמה טמאה אחת בשחיטתה ואחת במיתתה.

לא תבשל גדי. אין לי אלא שהוא אסור בבשול. מנין שהוא אסור באכילה. אמרת, קל וחומר, ומה אם הפסח, שאין בו משום לא תבשל, יש בו משום בל תאכל, בשר בחלב שיש בו משום לא תבשל, דין הוא שיהא בו משום בל תאכל. לא, אם אמרת בפסח, שאסורו בכל דבר, תאמר בבשר בחלב, שאין אסורו בכל דבר, לפיכך לא יהא אסור באכילה. רבי עקיבא אומר. אינו צריך, אם גיד הנשה, שאין בו בל תבשל, יש בו בל תאכל וכו'. לא, אם אמרת בגיד הנשה, שאסורו קדם מתן תורה, תאמר בבשר בחלב, שאין אסורו קדם למתן תורה, לפיכך לא יהא אסור באכילה. והרי נבלה תוכיח, שאין אסורה קדם למתן תורה ואסורה באכילה, היא תוכיח על בשר בחלב, שאף על פי שאין אסורו קדם למתן תורה יהא אסור באכילה. לא, אם אמרת בנבלה, שהיא מטמאה במשא, לפיכך אסורה באכילה, תאמר בבשר וחלב, שאינו מטמא במשא, לפיכך לא יהיה אסור באכילה. והרי חלב ודם יוכיחו, שאינו מטמא במשא והם אסורין באכילה. לא, אם אמרת בחלב ודם, שחביבין עליו כרת, תלמוד לומר "לא תאכלנו", להביא בשר בחלב שיהא אסור באכילה. אסי אומר. (שם, כג) "לא תאכל הנפש עם הבשר", להביא בשר בחלב שיהיה אסור באכילה אסי בן (גור אריה) [גוריא] אומר. נאמר כאן קדשה ונאמר להלן קדשה, מה להלן אסור באכילה אף כאן אסור באכילה. אין לי אלא שהוא אסור באכילה. בהנאה מנין אמרת, קל וחומר, ומה אם ערלה שלא נעבדה בו עברה, אסור בהנאה, בשר בחלב שניעבדה בו עברה, אינו דין שיהא אסור בהנאה. לא, אם אמרת בערלה, שלא היתה לה שעת הכשר, תאמר בבשר בחלב, שהיתה לה שעת הכשר. הרי חמץ בפסח יוכיח, שהיתה לו שעת הכשר ואסור בהנאה, הוא יוכיח על בשר בחלב, שאף על פי שהיתה לו שעת

הכֹּשֶׁר יְהִי אָסוּר בְּהִנָּאָה. לֹא, אִם אָמַרְתָּ בְּחֵמֶץ בְּפֶסַח, שְׁחִיבִין עָלָיו כֶּרֶת, תֹּאמַר בְּבֶשֶׁר בְּחֵלֶב, שְׂאִין חִיבִין עָלָיו כֶּרֶת, לְפִיכָּךְ לֹא יְהִי אָסוּר בְּהִנָּאָה. כְּלָאֵי הַפְּרָם יוֹכִיחוּ, שְׂאִין חִיבִין עָלֵיהֶן כֶּרֶת וְאָסוּרִים בְּהִנָּאָה, הֵן יוֹכִיחוּ עַל בֶּשֶׁר בְּחֵלֶב, שְׂאִין עַל פִּי שְׂאִין חִיבִין עָלָיו כֶּרֶת יְהִי אָסוּר בְּהִנָּאָה. רַבִּי אֹמֵר. (דְּבָרִים יד, כֵּא) "אוֹ מִכֹּר לְנִכְרִי לֹא תִבְשֹׁל". אָמַרְתָּ תוֹרָה, בְּשָׂעָה שְׂאֵתָה מוֹכְרוֹ, לֹא תִבְשֹׁלְנֵנוּ וְלֹא תִמְכְּרֵנוּ, הֵא לְמַדְנֵנוּ שֶׁהוּא אָסוּר בְּהִנָּאָה.

לֹא תִבְשֹׁל גְּדִי בְּחֵלֶב אִמּוֹ. אֵין לִי אֶלָּא חֵלֶב אִם. אַחוּתוֹ מִנִּין. אָמַרְתָּ, קַל וְחֹמֶר, וּמָה אִם אִמּוֹ, שְׂאִינָה נִכְנָסֶת עִמּוֹ לְדִיר לְהִתְעַשֵּׂר, אָסוּר לְהִתְבַּשֵּׁל בְּחֵלֶבָה, אַחוּתוֹ, שֶׁהִיא נִכְנָסֶת עִמּוֹ לְדִיר לְהִתְעַשֵּׂר, דִּין הוּא שֶׁאָסוּר לְהִתְבַּשֵּׁל בְּחֵלֶבָה. חֵלֶב עֲצָמָה בְּבֶשֶׁרָה, מִנִּין. אָמַרְתָּ, קַל וְחֹמֶר, וּמָה אִם בְּמִקּוֹם שֶׁהִתִּיר פְּרִי עִם פְּרִי, אָסֵר פְּרִי בְּשִׁחִיטָה עִם הָאֵם, כָּאוֹ, שֶׁאָסֵר פְּרִי עִם פְּרִי בְּבִשּׁוּל, דִּין הוּא שֶׁיְהִי אָסוּר פְּרִי עִם הָאֵם. חֵלֶב עֲזִים בְּרַחֲלִים, מִנִּין. אָמַרְתָּ, קַל וְחֹמֶר, וּמָה אִם בְּמִקּוֹם שֶׁהִתִּיר פְּרִי עִם פְּרִי בְּרַבִּיעָה, אָסֵר פְּרִי עִם הָאֵם, וְכָאוֹ, שֶׁאָסֵר פְּרִי עִם פְּרִי בְּרַבִּיעָה, דִּין הוּא שֶׁנֶּאֱסָר פְּרִי עִם הָאֵם. הוּא הַדִּין אֶף לְבָקָר, וּמִפְּנֵי מָה דְבַר הַכְּתוּב בְּגִדִי, מִפְּנֵי שֶׁחֵלֶב מְרַבֵּחַ בְּאִמּוֹ.

רַבִּי אֹמֵר. נֶאֱמַר כָּאוֹן אִמּוֹ וְנֶאֱמַר לְהֵלֵךְ "אִמּוֹ", מָה אִמּוֹ הָאִמּוֹר לְהֵלֵךְ, בְּשׂוֹר וְכֶבֶשׂ וְעִזֵּי הַכְּתוּב מְדַבֵּר, אֶף אִמּוֹ הָאִמּוֹר כָּאוֹן, בְּשׂוֹר וְכֶבֶשׂ וְעִזֵּי הַכְּתוּב מְדַבֵּר. לֹא תִבְשֹׁל גְּדִי בְּחֵלֶב אִמּוֹ. בֶּשֶׁר בְּחֵלֶב אִתָּה אוֹסֵר לְבִשּׁוּל, וְלֹא שְׂאֵר כֹּל הָאִסוּרִין שֶׁבַתוֹרָה. וְהַדִּין נוֹתֵן, וּמָה אִם בֶּשֶׁר בְּחֵלֶב, שְׂזָה מִתֵּר בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ וְזָה מִתֵּר בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ, הִרִי זֶה אָסוּרִין בְּבִשּׁוּל, שְׂאֵר כֹּל הָאִסוּרִין, שְׂזָה אָסוּר בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ וְזָה אָסוּר בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ, אֵינוֹ דִּין שֶׁיְהִי אָסוּרִין בְּבִשּׁוּל. תִּלְמוּד לּוֹמֵר לֹא תִבְשֹׁל גְּדִי בְּחֵלֶב אִמּוֹ, בֶּשֶׁר בְּחֵלֶב אִתָּה אוֹסֵר לְבִשּׁוּל, וְלֹא כֹל שְׂאֵר אָסוּרִין שֶׁבַתוֹרָה. לֹא תִבְשֹׁל גְּדִי בְּחֵלֶב אִמּוֹ. אֵין לִי אֶלָּא בְּחֵלֵן. בְּמִקְדָּשֵׁי מִנִּין. אָמַרְתָּ, קַל וְחֹמֶר, אִם נֶאֱסָר בְּחֵלֵן, לֹא נֶאֱסָר בְּמִקְדָּשֵׁי. לֹא, אִם אָמַרְתָּ בְּחֵלֵן, שְׂכֹן נֶאֱסָר מְלִיקָה בְּחֵלֵן, תֹּאמַר בְּמִקְדָּשֵׁי, שֶׁלֹּא אָסֵר מְלִיקָה בְּמִקְדָּשֵׁי. תִּלְמוּד לּוֹמֵר בֵּית ה' אֶלְהֵיךָ לֹא תִבְשֹׁל גְּדִי בְּחֵלֶב אִמּוֹ.

תִּנְיָא. בְּחֵלֶב אִמּוֹ. יָכוֹל בְּחֵלֶב אִמּוֹ. אָמַרְתָּ, יֵשׁ אִם לְמִקְרָא, וְיֵשׁ אִם לְמִסְרָת, וְלִמָּאן דְּאָמַר יֵשׁ אִם לְמִסְרָת אָמַר קָרָא לֹא תִבְשֹׁל, דְּרָךְ בְּשׂוֹל אָסְרָה תוֹרָה.

בֶּשֶׁר בְּהֵמָה טְהוֹרָה בְּחֵלֶב בְּהֵמָה טְהוֹרָה, אָסוּר לְבִשּׁוּל וְאָסוּר בְּהִנָּאָה. מִנָּא הֵנִי מְלִי. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר. דְּאָמַר קָרָא (בְּרַאשִׁית לח, כ) "וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת גְּדִי הָעֲזִים", כָּאוֹן "גְּדִי עֲזִים", הֵא כֹל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר גְּדִי סֶתֶם, אֶפְלוּ פָּרָה וְרַחֵל בְּמִשְׁמַע. וְלִילָף מִינָּה. כְּתִיב קָרָא אַחֲרֵינָא (שם כז, טז) "אֶת עֶרְת גְּדֵי הָעֲזִים", הוּוּ לְהוּ שְׂנִי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאֶחָד, וְאֵין מְלַמְּדִין. וְלִמָּאן דְּאָמַר מְלַמְּדִין מֵאֵי אֶפְא לְמִימַר.

תרי מעוטי כתיבי, עזים העזים. אמר שמואל. גדי. לרבות את החלב. גדי. לרבות את המתה. "גדי". לרבות את השליל. "גדי". להוציא את הדם. "גדי". להוציא את השליל. "גדי". להוציא את הטמאה. בחלב אמו. ולא בחלב זכר. ולהלן לד, כו) "בחלב אמו". ולא בחלב שחוטה. "בחלב אמו". ולא בחלב טמאה. והא תלתא גדי כתיבי ואנן שתא דרשינן. קסבר שמואל אסור חל על אסור ואסור חלב ומתה מחד קרא נפקא, דם ושליל נמי פרשא בעלמא הוא, פשו להו תרי, חד לרבוני שליל וחד להוציא את הטמאה.

תנו רבנן. בחלב אמו. אין לי אלא בחלב אמו. בחלב פרה ורחל, מנין. אמרת, קל וחמר, ומה אמו, שאין נאסרה עמו בהרבעה, נאסרת עמו בבשול, פרה ורחל, שנאסרו עמו בהרבעה, אינו דין שנאסרו עמו בבשול. תלמוד לומר, בחלב אמו. והא למה לי קרא, והא אתיא לה. אמר רב אשי. משום דאכא למימר, מעיקרא דדינא פרקא, מהיכא מיייתת לה, מאמו, מה לאמו שפן נאסרת עמו בשחיטה, תלמוד לומר בחלב אמו. תנא אידך. בחלב אמו. בחלב אחותו גדולה, מנין. אמרת, קל וחמר, ומה אמו, שנכנסת עמו לדיר להתעשר, נאסרת עמו בבשול, אחותו גדולה, שלא נכנסה עמו לדיר להתעשר, אינו דין שנאסרת עמו בבשול. תלמוד לומר בחלב אמו. והא אתיא לה. אמר רב אשי. משום דאכא למימר מעיקרא דדינא פרקא, מהיכא קא מיייתת לה, מאמו מה לאמו, שפן נאסרת עמו בשחיטה, תאמר באחותו הגדולה, שלא נאסרת עמו בשחיטה, תלמוד לומר בחלב אמו. אשכחן אחותו גדולה. אחותו קטנה, מנין. אתיא מבינינא, מהי תיתי, תיתי מאמו, מה לאמו, שפן נאסרת עמו בשחיטה, אחותו גדולה תוכיח, מה לאחותו גדולה, שפן לא נכנסה לדיר להתעשר, אמו תוכיח, וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהן שהוא בשור ואסור לבשל בחלב, אף אני אביא אחותו קטנה שהוא בשור ואסור לבשל בחלב. אי הכי, אחותו גדולה נמי תיתי מבינינא. הכי נמי. אלא בחלב למה לי. לכדתנא, בחלב אמו, אין לי אלא בחלב אמו, בחלב עצמה מנין, אמרת, קל וחמר, ומה אם במקום שלא נאסר פרי עם פרי בשחיטה, נאסר פרי עם האם בשחיטה, מקום שנאסר פרי עם פרי בבשול, אינו דין שנאסר פרי עם האם בבשול. תלמוד לומר בחלב אמו. והא אתיא לה. אמר רב אחדבוי בר אמי. משום דאכא למימר סוס בן סוסיא אחי פרדה יוכיח, שאסור פרי עם פרי ומתן פרי עם האם וכו', אלא אמר רב אשי, משום דאכא למימר, מה לפרי, שפן שני גופין, תאמר פרי עם האם, שפן גוף אחד.

אמר רב אשי. מנין לבשר בחלב שהוא אסור באכילה. שנאמר (דברים יד, ג) "לא תאכל כל תועבה", כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל. אשכחן באכילה, בהנאה מנא לן. כדרבי אבהו אמר רבי אלעזר, כל מקום שנאמר "לא יאכל" ["לא תאכל"] "לא תאכלו" אסור אכילה ואסור הנאה במשמע, עד שיפרט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבלה, לגר בנתינה ולנכרי במכירה.

אמר ריש לקיש. מנין לבשר בחלב שהוא אסור בהנאה. שנאמר "אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל", שאין תלמוד לומר "מבשל", אלא יש לה מבשל אחר שאסור, ואיזה, זה בשר בחלב. אמר ליה רבי יוחנן. כעורה משנה זו ששנה רבי, "לא תאכלו", בבשר בחלב הפתוב מדבר, או אינו אלא באחד מכל אסורין שבתורה, אמרת, צא ולמד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן, דבר הלמד מענינו, בפה הפתוב מדבר, בשני מיניו, אף פאן בשני מיניו. אי מהתם, הוא אמינא, הני מלי באכילה אבל בהנאה לא, קא משמע לן. (ורב פהנא) [ורבי, בהנאה] מנא ליה. נפקא ליה מדתנינא, רבי אומר, נאמר פאן (דברים יד, כא) "כי עם קדוש אתה", ונאמר להלן (שם כג, יח) "ולא יהיה קדש", מה להלן אסור הנאה, אף פאן אסור הנאה. תנינא. אסי בן יהודה אומר וכו'. ואכילה גופה, למה לי גזרה שנה, תיתי מקל וחומר מערלה, ומה ערלה, שלא נעבדה בה עברה, אסור בין באכילה בין בהנאה, בשר בחלב שנעבדה בו עברה, אינו דין שאסור בין באכילה בין בהנאה. משום דאפא למפרד, חורש בשור וחמור וחוסים פי פרה ודש בה יוכיח, דנעבדה בה עברה ושרי באכילה. למה ליה למימר פלאי הפך יוכיח, לימא ערלה יוכיח וליהדר דינא ותיתי מן הצד. אמר רב אשי. משום דאפא למימר, נבלה תוכיח, שהיא אסורה באכילה ומתרת בהנאה. ולפרוד, מה לכלאי הפך, שפן לא היתה להם שעת הכפש. אמר רב אדא בר אהבה. זאת אומרת, פלאי הפך מעיקרון נאסר, הואיל והיתה להם שעת הכפש קדם השרשה.

רבי עקיבא אומר. חיה ועוף אינן מן התורה וכו'. רבי יוסי הגלילי אומר וכו'. מאי אפא בין רבי יוסי לרבי עקיבא. איפא בינייהו חיה, רבי יוסי הגלילי סבר, חיה, דאורייתא, ורבי עקיבא סבר, חיה, דרבנן. ואי בעית אימא. עוף איפא בינייהו, רבי עקיבא סבר, חיה ועוף אינן מן התורה, הא מדרבנן אסירי, ורבי יוסי הגלילי סבר, עוף אפלו מדרבנן נמי לא אסירי. תנינא נמי הכי. במקומו של רבי יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב.

ב הנה אנכי שלח מלאך לפניך. אמר הקדוש ברוך הוא למשה. אמות העולם בגדו בי, ונתתי להם שרים שיהו משמרים אותם, אף אתם בגדתם בי, הריני נותן לכם מלאך שיהא משמר אתכם, כשזכיתם וקבלתם את התורה בעצמי הייתי הולך לפניכם, ועכשיו שנתחייבתם הריני שולח לפניכם מלאך. דבר אחר. אמר הקדוש ברוך הוא למשה. לפניך אני משלח, ולא לפניהם. אמר. אם לפני משלח אתה, איני מבקש. [ראה מה בין ראשונים וכו'], אבל יהושע ראה את המלאך ונפל על פניו, מה אמר לו, "הלנו אתה אם לצרינו", פיון שאמר לו פן התחיל צועק מתחת צפרי רגליו", שנאמר (שם, יד) "ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי", הרי שני פעמים באתי להנחיל את ישראל, אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי "ועתה באתי, ויפל יהושע", ראה אותו ונפל על פניו, אבל משה ראה אותו

וְדַחָה אוֹתוֹ. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלַח מִלְאָךְ לְפָנֶיךָ, לְכָל מִי שֶׁמִּשְׁמַר אֶת הַתּוֹרָה כִּיּוֹצֵא בָּךְ.

כא הַשְּׁמֵר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ אֵל תִּמְר בּוֹ. לֹא זְכִיתֶם לְשִׁמְעַת בְּקוֹלִי, שְׁמַעוּ בְּקוֹלוֹ שֶׁל מִלְאָךְ. הוּא אֵינוֹ יָכוֹל לִשְׂאֵל לְפִשְׁעֵכֶם, כִּי הוּא מִן הַכַּת שֶׁאֵינָן חוֹטְאִין. דְּבַר אַחֵר. כִּי לֹא יִשְׂאֵל לְפִשְׁעֵכֶם. לָמָּה. שֶׁהוּא שְׁלִיחַ, וְכָל מָה שֶׁהַשְּׁלִיחַ מַצְוָה לַעֲשׂוֹת, הוּא עוֹשֶׂה, אָבֵל אֲנִי נוֹשֵׂא לָכֶם פָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ו, כו) "יִשְׂאֵל ה' פָּנָיו". אָמַר דָּוִד. רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְלִמְלָאךְ אֶתְּהָ מוֹסְרֵנִי, שֶׁאֵינוֹ נוֹשֵׂא פָּנִים, מִי יוֹכֵל לַעֲמֹד בּוֹ, (תהלים קל, ג) "אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמַר זָה" וְגו'. אִם תִּאמַר שֶׁהַסְּלִיחָה אֵינָה עֲמָדָה, עֲמָדָה הִיא, הֲדָא הוּא דְכָתִיב "כִּי עֲמָדָה הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּגְרָא".

כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ. שְׁמוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשֻׁתָּף עִם כָּל מִלְאָךְ וּמִלְאָךְ. אָמַר לִיה מֹשֶׁה. אֵינִי מִבְּקֵשׁ שְׂיִלְדֵךְ מִלְאָךְ עִמָּנוּ, (להלן לג, טו) "אִם אֵין פָּנֶיךָ הַלְכִים" וְגו', אִם אֵין אֶתְּהָ מְהֻלָּךְ עִמָּנוּ אֵין אֲנִי זָזִין מִמְּקוֹמִנִי. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. חֲזִיךְ, אֶפְלוּ מִלְאָךְ לֹא אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ, אֶלָּא הַצָּרְעָה אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְשַׁלַּחְתִּי אֶת הַצָּרְעָה". כִּי צַד הָיוּ הָאֱמוּרָאִים מֵתִים. אָמַר רַבִּי לִוִּי. שְׁתֵּי צָרְעוֹת הָיָה מְזוּג לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, כָּל אַחַת וְאַחַת הֵיטָה שׁוֹפְכַת אֶרְסָה בְּתוֹךְ עֵינָיו וּמִיָּד הָיָה מֵת. רַבִּי חִזָּא בַר אֲבָא אָמַר. כִּי צַד הָיוּ מֵתִים. חֲלָחוּל הָיָה נִכְנָס בְּהוֹן, וְהָיוּ מִתְרִיזִין, וְהָיוּ מֵתִין. רַבִּי בְּרַכְיָה אָמַר. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הָיָה אוֹסֵר לְפָנֶי יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ בָּאֵין וְהוֹרְגִין אוֹתָן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ג, ג) "וַיִּתֶּן ה' אֱלֹהֵינוּ בְּיַדְנוֹ", כְּאֵדָם שֶׁאוֹסֵר שׁוֹנְאוֹ לְפָנֶי בְּנוֹ. אִם תִּאמַר קִטְנִים הָיוּ הָאֱמוּרָאִים. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשַׁבְּחָם (עמוס ב, ט) "אֲשֶׁר כָּגִבָה אֶרְזִים גְּבַהוּ", וּמָה הֵיטָה עוֹשֶׂה לָהֶם, "וְאֲשַׁמִּיד פְּרִיו מִמַּעַל" וְגו', זָה הַשָּׁר שֶׁלָּהוּ, (שם) "וְשַׁרְשְׁוֹ מִתַּחַת", אֵלוּ הָאֱמוּרָאִים. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. בְּעוֹלָם הָיָה שֶׁלַּחְתִּי לְפָנֶיהֶם מִלְאָךְ, וְהָיָה מְכָרִית אֲמוֹת הָעוֹלָם, אָבֵל לְעוֹלָם הַבָּא אֵלֵיהוּ זְכוּר לְטוֹב אֲשַׁלַּח לָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, כג) (הַנְּנִי) ["הִנֵּה אֲנֹכִי] שֹׁלַח לָכֶם אֶת אֵלֵיהֶם הַנְּבִיא לְפָנֶי בּוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא".

מִנָּא הָא מִלְתָּא דְאֲמַרִי אֵינְשִׁי, כִּי הוִינָן זוּטְרִי, לְגַבְרִי, הַשְּׁתָּא דְקָשִׁישְׁנָא, לְדַרְדְּקִי. דְכָתִיב מַעֲיַקְרָא "וְה' הִלְךְ לְפָנֶיהֶם יוֹמָם", וּלְבִסוּף כְּתִיב הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלַח מִלְאָךְ לְפָנֶיךָ.

אָמַר לִיה הַהוּא אֶפִּיקוֹרוֹס לְרַב אֵידי. כְּתִיב (להלן כד, א) "וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל ה'", "עֲלֵה אֵלַי" מִבְּעֵינָא לִיה. אָמַר לִיה. זָה מְטַטְרוֹן, שֶׁשְׁמוֹ כָּשֶׁם רַבּוֹ, דְכָתִיב כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ. אֵי הָכִי. נִפְלְחוּ לִיה. כְּתִיב אֵל תִּמְר בּוֹ, אֵל תִּמְרֵנִי בּוֹ. אִם כֵּן, לֹא יִשְׂאֵל לְפִשְׁעֵכֶם לָמָּה לִי. אָמַר לִיה. הִימְנוּתָא בְּיָדוֹ דְאֶפְלוּ בְּפִרוּוֹנְקָא נִמִּי לֹא קְבִילְנִיה, דְכָתִיב "וַיִּאמֶר אֵלָיו אִם אֵין פָּנֶיךָ הַלְכִים אֵל תַּעֲלֵנוּ מִזָּה".

כה וּבְרַךְ אֶת לַחֲמֶד. מַנְיִן לְבִרְכַּת הַמְזִזוֹן מִן הַתּוֹרָה וְכוּ'. רַבִּי יִצְחָק אָמַר. אֵינּוּ צָרִיד, הֲרִי הוּא אָמַר וּבְרַךְ אֶת לַחֲמֶד, אֶל תִּקְרִי 'וּבְרַךְ' אֶלָּא 'וּבְרַךְ', אֵימַת קְרוּי לַחֵם, קִדָּם שְׂיֵאכְלֵנוּ.

מִנָּא הָא מְלִתָּא דְאָמְרֵי אֵינְשֵׁי, שִׁיתִין רְהִיטֵי רְהוּט, וְלֹא מְטוּ לְגַבְרָא דְמַצְפָּרָא כְרִד, וְאָמְרֵי רַבְּנָן, הַשֶּׁפֶס וְאָכַל בְּקִיץ מִפְּנֵי הַחֲמָה וּבַחֲרֹף מִפְּנֵי הַצָּנָה. דְּכַתִּיב (ישעיה מט, ו) "לֹא יִרְעֵבוּ וְלֹא יִצְמָאוּ וְלֹא יִכָּסוּ שָׂרֵב וְשֹׁמֵשׁ". אָמַר לִיה. אֶתְּ אֲמַרְתָּ מִהֲתָם, וְאֵנָּא אֲמִינָא מִהֲכָא, וְעַבְדְּתָם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם, זֹו קְרִיאַת שְׁמַע וְתַפְלָה, וּבְרַךְ אֶת לַחֲמֶד וְאֶת מִימֶיךָ, זֹו פֶת בְּמַלַח וְקִתְוֹן שֶׁל מִים, מִכָּאן וְאֵילַךְ, וְהִסְרִיתִי מִחֲלָה מִקְרַבְךָ, וְתִנָּא, מִחֲלָה, זֹו מְרָה, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָה מִחֲלָה, שְׁמוֹנִים וּשְׁלֹשָׁה חֲלָאִים יֵשׁ בָּהּ, מִחֲלָה בְּגִימְטְרִיא הֵכִי הוּוּ, וְכָלן פֶת בְּמַלַח בְּשַׁחֲרִית וְקִתְוֹן שֶׁל מִים מִבְּטַלְתָּן.

כו רמז שס את מספר ימיך אמלא. כתיב (דברים לא, ב) "ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום". מה תלמוד לומר "היום". היום מלאו ימי ושנותי. ללמדך, שהקדוש ברוך הוא משלים שנותיך של צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש, שנאמר את מספר ימיך אמלא. "לא אוכל עוד לצאת ולבוא". מאי לצאת ולבא, אילימא לצאת ולבא ממש, והכתיב (שם לד, א) "ויצל משה מערבת מואב אל הר נבו", ותנא, שתיים עשרה מעלות היו שם ופסען משה בפסיעה אחת, אלא לצאת ולבא בדברי תורה, מלמד שנסתמו ממנו שערי חכמה.

תנא. אמר שמעון בן עזאי. מצאתי מגלת סתרים בירושלים, וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה. אמר רבי מידן. דייגיה וקטליה, אמר ליה, משה רבך אמר (להלן לג, כ) "כי לא יראני האדם וחי" ואת אמרת (ישעיה ו, א) ["ואראה] את ה'", משה רבך אמר (דברים ד, ז) "פה' אלהינו בכל קראנו אליו" ואת אמרת "דרשו ה' בהמצאו", משה רבך אמר את מספר ימיך אמלא ואת אמרת (מ"ב כ, ו) "והספתי על ימיך חמש עשרה שנה". אמר. אנא ידענא ביה דלא מקבל מנאי, אי אמינא אשווייה מזיד, אמר שם, איבלע בארזא. אתיוה לארזא ונסרוה. פי מטא להדי פמה נח נפשיה, משום דאמר (ישעיה ו, ה) "ובתוך עם טמא שפתיים אנכי ישב". מכל מקום קשו קראי אהדדי. ["ואראה] את ה'", תנאי היא, דתנא, כל הנביאים כלם נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, ומשה רבנו נסתכל באספקלריא המאירה. "דרשו ה' בהמצאו", הא ביחיד הא בצבור, ויחיד אימת, בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים. את מספר ימיך אמלא, תנאי היא, דתנן, את מספר ימיך אמלא, כנגד שני דורות, זכה, משלימין לו, לא זכה, פוחתין לו, דברי רבי עקיבא, ונחמנים אומרים, זכה, מוסיפין לו, לא זכה, פוחתין לו. אמרו ליה לרבי עקיבא. והלא כבר נאמר (מ"ב כ, ו) "והספתי על ימיך". אמר להם. משלו

הוסיפו לו, תדע, שהרי נביא עומד ומתנבא (מ"א יג, ב) "הנה בן נולד לבית דוד
יאשיהו שמו" ועדין לא בא מנשה. ורפנו, מי כתיב "נולד לחזקיה", "לבית דוד"
כתיב אי מחזקיה אי מאינש אחרינא.

כז-כח את אימתי אשלח לפניך והמתתי את כל העם וגו'. מלמד, כשעברו
ישראל את הירדן אין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם, וכל העומד בפניהם מיד
נתרז. תנא. צרעה לא עברה עמהם. והכתיב ושלחתי את הצרעה. אמר ריש לקיש.
על שפת הירדן עמדה, וזרקה בהו מרה, וסימתה עיניהם מלמעלה וסרסותם
מלמטה, שנאמר (עמוס ב, ט) "ואנכי השמדתתי את האמרי". רב פפא אמר. שתי
צרעות הוו, חדא דמשה וחדא דיהושע, דמשה לא עברה, דיהושע עברה.

שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקדוש ברוך הוא לישראל בכניסתו לארץ,
שנאמר את אימתי וגו', "ונתנם ה' אלהיך לפניך, והמם מהומה גדלה". ורפנו
ילפי מהכא, (יהושע י, ט) "ויהמם ה' לפני ישראל", "ויהם ה' את סיסרא", (ש"א ז,
ט) "וירעם ה' בקול גדול" וגו' "ויהמם", אחד לשעבר (תהלים יח, טו) "וברקים רב
ויהמם", ואחת בימי גוג ומגוג "ביום ההוא תהיה מהומת ה' רבה" וגו'.

לג רמז שסא לא ישבו בארצך. יכול, בגוי שקבל עליו שלא לעבד אילים
הכתוב מדבר. תלמוד לומר (דברים כג, טז) "לא תסגיר עבד" וגו', מה תקנתו, (שם)
"עמד ישב בקרבך" וגו'. קשיא ליה לרבי יאשיה. האי (שם) "מעם אדניו", מעם
אלהיו מבעיא ליה. אלא אמר רבי יאשיה. במוכר עבדו בחוצה לארץ. קשיא ליה
לרבי אחא בר יאשיה. האי "אשר ינצל אליך", "אשר ינצל מעמד" מבעיא ליה.
אלא אמר רבי יאשיה. בעבד שברח מחוצה לארץ לארץ. תניא. "לא תסגיר" רבי
אומר. בלוקח עבד על מנת לשחררו, הכתוב מדבר. היכי דמי. דכתב ליה,
לכשאקחך הרי עצמד קנוי לד מעכשיו.

פרק כז

א ואל משה אמר עלה אל ה' אפה ואהרן נדב ואביהוא. מלמד שהיו משה ואהרן
מהלכין, ונדב ואביהוא מהלכין אחריהו, והיו אומרים, מתי שני זקנים הללו
מתים ואנו נוהגין שררה על הצבור תחתיהו. רבי יודן משם רבי איבו אמר.

בפניהם אמרו זה לזה. רבי פנחס אמר. בלבם הרקרו. אמר רבי ברכיה. אמר להם הקדוש ברוך הוא, "אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום", הרבה סגחים מתו ונעשה עורותיהם שטוחין על גבי אמותיהן. אמר רב פפא. היינו דאמרי אינשי, נפיש גמלי סבי, דטעיני משכי דהונגני.

והשתחויתם מרחק. התורה לא נתנה אלא בזכות השתחויה.

(פסוק ד) ויבן מזבח תחת הקר. בחמישי בנה מזבח וגו'. וישלח את נערי בני ישראל.

ה ויעלו עלת. בית שמאי סברי. עולות שהקריבו ישראל במדבר עולת ראיה הנאי. ובית הלל אומרים. עולת תמיד הנאי. בעי רב חסדא האי קרא היכי כתיב ויעלו עלת, כבשים, ויזבחו שלמים, פרים, או דלמא אידי ואידי פרים. למאי נפקא מינה, לפסוקי טעמי. רב אחא בריה דרבא אמר. הרי עלי עולה כעולה שהקריבו ישראל במדבר, מאי, כבשים הוו או פרים הוו. תיקו.

תנא דבי אליהו. זה שאמר הכתוב (דברים לג, כו) "אין פאל ושרון", אשרי אדם שיש בו דברי תורה לאמתו, ולא יצאת ממנו שכבת זרע חנם, ואפלו הוא ישראל ראוי הוא להעלות עולה על גבי המזבח ככהן גדול, שנאמר וישלח את נערי בני ישראל וגו', וכל הנעשה עצל מן העברה ולא עשאה הרי הוא נזון מזיו השכינה כמלאכי השרת, שנאמר (להלן פסוק יא) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו.

יתיב רב חנא בר רב קטינא קמיה דרב חסדא, ויתיב וקאמר וישלח את נערי בני ישראל, אמר ליה, הכי אמר רב אשי, קרבה ופסקיה וכו'. סבר לאותביה ממתניי, שמע דקאמר משום רב אדא בר אהבה, עולה שהקריבו ישראל במדבר אין טעונה הפשט ונתוח, אותבי מברייתא דשנאי בכלהו, דתנאי, עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מתרות, ועבדה בבכורות, והכל פשרין לקרב, בהמה וחייה ועוף, זכרים ונקבות תמימות, ובעלי מומין טהורין אבל לא טמאים, והכל קרבן עולות, ועלה שהקריבו ישראל טעונה הפשט ונתוח, וגוים בזמן הזה רשאי לעשות כן.

כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (כתוב ברמז רע"ז).

ח-ו ויקח משה את הדם ויזרק על העם. ויגמירי, דאין הזאה בלא טבילה. מכאן לאבותינו שמלו וטבלו. וגר שמל ולא טבל אינו גר.

ויקח משה חצי הדם מהיכן היה יודע משה חצי הדם. רבי יהודה ברי אלעאי אומר. הדם היה נחלק מאליו. רבי נתן אומר. מעשה נסים נעשה בו, נעשה חציו

שחור וחציו אדם. רבי יצחק אמר. בת קול יצאה מהר חורב ואמר למשה, עד כאן חצי הדם. בר קפרא אמר. מלאך גרד מן השמים בדמות משה, וחלקו. תני רבי ישמעאל. בקי היה משה בהלכות הדם, וחלקו. וישם באגנות. באגנות פתיב, לא זה גדול מזה, ולא זה גדול מזה. אמר ליה. מה נעשה בחלקך. אמר לו. זרק על המזבח, שנאמר וחצי הדם זרק על המזבח. הוא נשבע להן והן נשבעו לו, שנאמר (דברים כט, יא) "לעברך בברית ה' ובאלתו", והוא נשבע להן, "ונשבע לך ואבוא בברית (עמך) [אתך]".

רמז ששב ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וכו' (פתיב ברמז).

במקום אחד הוא אומר (להלן לב, טז) "והלחת מעשה אלהים המה", ואומר כמעשה לבנת הספיר, מקיש מעשה למעשה, מה מעשה האמור להלן, של ספיר, אף מעשה האמור כאן, של ספיר.

אמר רבי שילא. בבבל פתיב, "כמראה אבן ספיר", במצרים פתיב, כמעשה לבנת הספיר, ללמדך, שפשם שהאבן קשה מן הלבנה, כך שעבוד של בבל קשה משעבודה של מצרים.

יא-יד עלה אלי ההרה. אמר רבי לוי בר חמא, ואי תימא, ריש לקיש. מאי דכתיב עלה אלי ההרה ואתנה לך את לחת האבן. לחת, זו תורה, והתורה, זו משנה, מצנה, אלו מצוות, חקים ומשפטים, אלו הדינים, אשר כתבת, אלו נביאים, (להורות) [להורותם], זה תלמוד. מלמד שפכם נתנו לו למשה בסיני.

ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. אמר רבי פנחס. מכאן שהיו ראויים להשלחת יד. אמר רבי הושעיא. וכי קלורין עלתה עמהן לסיני דאת אמרת ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו, אלא מלמד שזנו עיניהם כלפי שכניה, כאדם שהוא מביט בחברו מתוך מאכל ומשתה. רבי יונתן אומר. אכילה ודאי, דכתיב (משלי טז, טז) "באור פני מלך חיים". אמר רבי תנחום. מלמד שהגיסו את לבם, ועמדו על רגליהם, וזנו עיניהם מן השכניה. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי. משה לא זן עיניו מן השכניה, דכתיב (לעיל ג, ו) "ויסתר משה פניו" וגו', ונהנה מן השכניה, דכתיב "ומשה לא ידע פי קרן עור פניו", נדב ואביהוא זנו עיניהם מן השכניה, ויחזו את האלהים, ולא נהנו מן השכניה, "וימת נדב ואביהוא" וגו'.

ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה. שקל כבודן כבודו, שהיו חכמים וצדיקים. אבל אברהם, שלא היו צדיקים, אלא עבדיו, אמר להם, (בראשית כב, ה) "שבו לכם פה עם החמור", עם הדומה לחמור. דבר אחר. לא לכם אתם יושבים אלא לנו, ראו לאיזה מקום אנו הולכים, למקום שרפים וחיות ומלאכים, בקשו עלינו רחמים

שְׁנַעֲלָה לְשָׁלוֹם וְנָשׁוּב לְשָׁלוֹם, וְהָרִי דְבָרִים קָל וְחֹמֶר, וּמָה אִם מִשָּׂה, שְׁנַאָמֵר לוֹ עֲלֵה אֵלַי וְהִבְטִיחוּ, כִּדְ הָיָה מִתְפַּחַד, וְכֵן יַעֲקֹב (שם לב, ח) "וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵר לוֹ", אָנוּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שְׁנִבְקֵשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנֵי הַמְּקוֹם שְׁיִרְחַם עָלֵינוּ וַיִּפְדֵנוּ מִכָּל צָרָה.

מִי בַעַל דְּבָרִים יִגָּשׁ (אֲלֵיכֶם) [אֲלֵהֶם]. אָמֵר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן, אָמֵר רַבִּי יוֹנָתָן. מִנִּין לְמוֹצֵיא מִחֲבָרוֹ, שְׁעָלִיו הָרָאָה. שְׁנַאָמֵר, מִי בַעַל דְּבָרִים יִגָּשׁ (אֲלֵיכֶם) [אֲלֵהֶם], יִגָּשׁ רָאָה אֲלֵהֶם. הָא לָמָּה לִי קָרָא, סְבָרָא הוּא, דְּכָאִיב לִיהַ כָּאִיבָא אָזִיל לְגַבִּי אֲסִיָּא, אֲלָא קָרָא לְכַדְרַב נַחֲמָן הוּא דְאַצְטְרִיךְ, דְאַמֵּר רַב נַחֲמָן אָמֵר רַבָּה בַר אַבּוּהַ, מִנִּין שְׁנִזְקִקִין לְתוֹבַע תַּחֲלָה, שְׁנַאָמֵר מִי בַעַל דְּבָרִים יִגָּשׁ (אֲלֵיכֶם) [אֲלֵהֶם], יִגָּשׁ דְּבָרָיו אֲלֵיהֶם. אָמֵרִי נְהַרְדְּעִי מִשׁוּם רַב נַחֲמָן. פְּעָמִים שְׁנִזְקִקִין לְנִתְבַע תַּחֲלָה הִיכִי דְקָא זִילִי נְכֹסִי.

וַיַּעַל מִשָּׂה וְאַהֲרֹן נָדָב וְאַבִּיהוּא. מַעֲשֵׂה שְׁבָאוּ שְׁנַיִם וְאַמְרוּ, רָאִינוּהוּ בְיוֹם עֲבוּרוֹ, וּבִלְיָלָה לֹא רָאִינוּ, וְקִבְלוּ רַבִּין גְּמִלְיָאֵל. אָמֵר רַבִּי דוֹסָא בֶן הֶרְפִּינְס. עֲדוּת שְׁקָר הַעִידוּ, הֵיאֵד מַעֲיִדִין אֶת הָאִשָּׁה שְׁיִלְדָה, וְלִמְחָר נִמְצָא כְרִסָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם. אָמֵר לִיהַ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רוֹאָה אָנִי אֶת דְּבָרֶיךָ. שְׁלַח לוֹ רַבִּין גְּמִלְיָאֵל. גּוֹזְרִנִי עֲלֶיךָ, שְׁתְּבוֹא אֲצִלִי בְּמִקְלָךְ וּבְמַעוֹתֶיךָ בְּיוֹם הַכְּפוּרִים שְׁחַל לְהִיּוֹת בְּחֻשְׁבוֹנֶךָ. הֲלָךְ וּמְצָאוּ רַבִּי עֲקִיבָא לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שְׁמַצֵּר. אָמֵר לִיהַ. יֵשׁ לִי לְלַמֵּד שְׁכָל מַה שְׁעָשָׂה בֶן גְּמִלְיָאֵל עֲשׂוּי, שְׁנַאָמֵר (ויקרא כג, ד) "אֲלֵה מוֹעֲדֵי ה'", בֵּין בְּזִמְנָן בֵּין שְׁלֹא בְּזִמְנָן אִין לִי מוֹעֲדוֹת אֲלָא אֵלַי, תִּנָּא אָמֵר לִיהַ, הָרִי הוּא אוֹמֵר "אֲתֶם" שְׁלֹשׁ פְּעָמִים, "אֲתֶם" אֲפִלוּ שׁוֹגְגִין, "אֲתֶם" אֲפִלוּ מְזִידִין, "אֲתֶם" אֲפִלוּ מְטָעִים. וּבִלְשׁוֹן הָזֶה אָמֵר לִיהַ. עֲקִיבָא, נַחֲמָתְנִי נַחֲמָתְנִי. בָּא לוֹ אֲצֵל רַבִּי דוֹסָא בֶן הֶרְפִּינְס. אָמֵר לִיהַ. אִם בָּאִים אָנוּ לְדוֹן אַחַר בֵּית דִּין שֶׁל רַבִּין גְּמִלְיָאֵל, צָרִיכִין אָנוּ לְדוֹן אַחַר כָּל בֵּית דִּין וּבֵית דִּין שְׁעָמַד מִימוֹת מִשָּׂה וְעַד עַכְשָׁיו, שְׁנַאָמֵר וַיַּעַל מִשָּׂה וְאַהֲרֹן נָדָב וְאַבִּיהוּא וְשְׁבָעִים מִזְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל, לָמָּה לֹא נִתְפָּרְשׂוּ שְׁמוֹתָן שֶׁל זְקֵנִים, שְׁלֹא יֵאמֵר אָדָם, פְּלוֹנִי כְּמִשָּׂה וְאַהֲרֹן, פְּלוֹנִי כְּאַלְדָּד וּמִיִּדָד, פְּלוֹנִי כְּנָדָב וְאַבִּיהוּא, שְׁנַאָמֵר "וַיֵּאמֶר שְׁמוּאֵל" וְגוֹ' וַיִּשְׁלַח ה' אֶת יְרֵבֵעֵל" וְגוֹ', לְלַמֵּד שְׁאֲפִלוּ קָל שְׁבִקְלִין, כִּינּוּן שְׁנִתְמַנָּה פְּרָנְס עַל הַצְּבוּר הָרִי הוּא כְּאַבִּיר שְׁבָאֲבִירִים, וּכְתִיב (דברים יז, ט) "וּבָאתְ אֵל הַכְּהֵנִים הַלְוִיִּם וְאֵל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיָמֵם הֵהֵם", וְכִי תַעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שְׁאָדָם הוֹלֵךְ אֲצֵל שׁוֹפֵט שְׁלֹא הָיָה בְּיָמָיו, וְאוֹמֵר "אֵל תֵּאמַר מָה הָיָה שְׁהִימִים הָרֵאשְׁנִים הָיוּ טוֹבִים" וְגוֹ'. נִטַּל מִקְלוֹ וּמַעוֹתָיו, הֲלָךְ לוֹ אֲצֵל רַבִּין גְּמִלְיָאֵל בְּיָבְנָה בְּיוֹם הַכְּפוּרִים שְׁחַל לְהִיּוֹת בְּחֻשְׁבוֹנוֹ. כִּינּוּן שְׁרָאָה אוֹתוֹ רַבִּין גְּמִלְיָאֵל עָמַד מִכְּסָאוֹ וַיִּשְׁקוּ עַל רֵאשׁוֹ. אָמֵר לִיהַ. שְׁלוֹם עֲלֶיךָ רַבִּי וְתִלְמִידִי, רַבִּי, שְׁלַמְדְתִּנִי תוֹרָה בְּרַבִּים, וְתִלְמִידִי, שְׁאַנִי גּוֹזֵר עֲלֶיךָ וְאַתָּה מְקִימוֹ. וּבִלְשׁוֹן הָזֶה אָמֵר לִיהַ. אֲשֶׁרִי הַדּוֹר שְׁהַגְדוּלִים נִשְׁמַעִין לְקִטְנִים וּמִתּוֹךְ כִּדְ קִטְנִים נוֹשְׂאִים קָל וְחֹמֶר בְּעֲצָמוֹ.

טו-טז וישפן כבוד ה' על הר סיני. תנאי. משה עלה בענן ונתכסה בענן ונקדש

בענן כדי לקבל תורה לישראל בטורה, שנאמר וישפן כבוד ה' על הר סיני. זה היה מעשה אחר עשרת הדברות, שהוא תחלה לארבעים יום. דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר. וישפן כבוד ה', בראש חדש, (וכסהו) [ויכסהו] הענן, להר, ויקרא אל משה ביום השביעי, משה וכל ישראל עומדין, ולא בא הכתוב אלא לחלק לו כבוד למשה. רבי נתן אומר. לא בא הכתוב אלא למרק אכילה ושתיה שבמעיו, לשומו כמלאכי השרת. רבי מתניא בן חרש אומר. לא בא הכתוב אלא לאים עליו, כדי שתהא תורה נתונה באימה ביראה ברדת ובזיע, שנאמר (תהלים ק, יא) "עבדו את ה' ביראה [נגילו ברעדה]", במקום גילה שם תהא רעדה. במאי קא מפלגי רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא. בפלגתא דהני תנאי, דתנאי, בששה בחדש נתנה תורה לישראל, רבי יוסי אומר בשבעה בו. מאן דאמר בששה בו נתנה, בשבעה עלה. מאן דאמר בשבעה, בשבעה נתנה ובשבעה עלה. רבי יוסי הגלילי סבר לה כתנאי קמא דאמר בששה בחדש נתנה תורה, הלכך זה היה מעשה אחר עשרת הדברות. וישפן כבוד ה' על הר סיני. לקבל תורה, דאי סלקא דעתך, וישפן כבוד ה' בראש חדש, ויכסהו הענן, להר, ויקרא אל משה, לקבולי עשרת הדברות, הא קבילו מששה והא אסתלק עננא מששה. ורבי עקיבא סבר לה כרבי יוסי, דאמר בשבעה בחדש נתנה תורה. בשלמא לרבי עקיבא, היינו דמשפחת לה דבשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, עשרים וארבעה דסיון ושיתסר דתמוז מלאו להון ארבעין יומין דהנה בהר, ובשבעה עשר בתמוז נחת ואתא ותברינהו ללוחות, אלא לרבי יוסי הגלילי דאמר ששה דפרישה (וה') [וארבעים] דהר, עד עשרים ושלשה בתמוז לא איתבור לוחות. אמר לה רבי יוסי הגלילי. ארבעים דהר בהדי ששה דפרישה. ויקרא אל משה ביום השביעי. משה וכל ישראל עומדין, ולא בא הכתוב אלא לחלק לו כבוד למשה מיתבי. (במדבר ז, פט) "וישמע את הקול מדבר אליו", קול לו, קול אליו, משה שמע וכל ישראל לא שמעו. לא קשיא, הא בקריאה הא בדבור.

יז ומראה כבוד ה' כאש אכלת. רבי שמעון בן יוחאי אומר. בוא וראה כמה כח עברה קשה, שעד שלא פשטו ידיהם בעברה מה נאמר בהן, ומראה כבוד ה' כאש אכלת, לא יראין ולא מזדעזעין, ומשפטו ידיהן בעברה מה נאמר בהן "וירא אהרן וכל בני ישראל את משה וייראו מגשת אליו".

עד שלא חטאו ישראל מה כתיב ומראה כבוד ה' כאש אכלת. אמר רבי אבא בר כהנא. שבע מחיצות של אש היו נוצצות זו בזו, והיו ישראל רואין ולא מתיראין ולא מתפחדין, וכיון שחטאו אפלו פני הסרסור לא היו יכולין לראות, הדא הוא דכתיב (שם) "וירא אהרן וכל בני ישראל את (פני) משה וגו' וייראו מגשת אליו".

רבי פנחס בשם רבי חנינא. אף הסרסור הרגיש בעברה, שנאמר "מלכי צבאות ודדון". רבי יודן בשם רבי איבו. "מלאכי צבאות" אין כתיב כאן, אלא "מלכי צבאות", מלכיהו דמלאכים, אפלו מיכאל וגבריאל לא היו יכולין להסתפל בפניו שלו, כיון שחטאו ישראל אפלו פני הגולגריין לא היה יכול להסתפל, שנאמר (דברים ט, יט) "כי יגרתני מפני האף והחמה".

רמז שסג תני רבי ישמעאל. עד שלא חטא אדם הראשון נתן אימתו על כל בהמה חיה ועוף, וכיון שחטא נתן אימתו עליו. עד שלא חטא היה שומע את הקול אימירון, וכיון שחטא היה שומע את הקול אגריון. עד שלא חטא היה שומע את הקול ועומד על רגליו, הך דכתיב "וישמעו את קול ה' מתהלך" וגו', אמר רבי אבא בר כהנא, "מתהלך" אין כתיב כאן אלא מתהלך, מקפץ וסליק, וכיון שחטא היה שומע את הקול ומתחבא האדם ואשתו. אמר רבי איבו. באותה שעה גרעה קומתו, ונעשית של מאה אמה. עד שלא ארע אותו מעשה לדוד מה כתיב, (תהלים כז, א) "ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד", וכיון שארע אותו מעשה לדוד מה כתיב "ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אתו". עד שלא חטא שלמה היה רוזה בשדים, הך דהוא דכתיב (קהלת ב, ח) "עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם שדה ושדות", שהיה רוזה בשדים ובשדות, וכיון שחטא היה מביא ששים גבורים ומשמרין אותו, הך דהוא דכתיב (שה"ש ג, ז) "הנה מטתו של שלמה" וגו'. עד שלא חטא שאול מה כתיב ביה, "ושאול לכד (את) המלוכה על ישראל וילחם סביב בכל איביו וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע", מהו ירשיע, נצח, וכיון שחטא מה כתיב, (שם כח, ה) "וירא שאול את מחנה פלשתים וירא ויחרד לבו מאד".

יח ויבא משה בתוך הענן. כתיב (להלן מ, לה) "ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד כי שכו עליו הענן", וכתיב ויבא משה בתוך הענן. מלמד שתפסו הקדוש ברוך הוא למשה להביאו בענן. דבי רבי ישמעאל תנא. נאמר כאן בתוך הענן, ונאמר להלן "ויבאו בני ישראל בתוך הים", מה להלן שביל, דכתיב (שם) "והמים להם חומה", אף כאן שביל.

ויהי משה בקר ארבעים יום וארבעים לילה. רבי יוחנן הוה מטיל וסליק מן טבריא לצפורי, והוה מסתמיד על כתפיה דרבי חינא בר אבא. מטון חד בית חקל. אמר. דין הוה דידי, וזבנתיה, מבעיא לעי באורייתא. מטון חד בית זיתא. אמר. דין בית זיתא הוה דידי, וזבנתיה, מבעיא לעי באורייתא. מטון חד בית כרם. אמר. דין בית כרם הוה דידי, וזבנתיה, מבעיא לעי באורייתא. שריא רבי חינא בר אבא בכי אמר ליה למה את בכי. אמר ליה. אנא בכי דלא שבקית לסיבותיך כלום. אמר ליה. חנא ברי, קל הוא בעיניך שמכרתי דבר שנתן לששה וקניתי דבר

שנתן לארבעים יום וארבעים לילה, כל העולם כלו לא נברא אלא לששה ימים, דכתיב "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ", אבל התורה נתנה לארבעים יום, הדא הוא דכתיב (להלן לד, כח) "ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה". (כד) [כד] דמך רבי יוחנן הנה דורו קורא עליו (שה"ש ח, ז) "אם יתן איש כל הון ביתו באהבה", שאהב רבי יוחנן את התורה, "בוז גבוזו לו".

תרומה

פרשת

פרק כה

א-ג וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. זה שאמר הכתוב (משלי ד, ב) "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו", "לקח טוב". בנהג שבועולם שני פרגמטוטין שהיו במדינה, זה לוקח מטכסא וזה לוקח אילוסירקא, עמדו זה עם זה, אמר אחד לחברו מבקש אתה להחליף, אמר ליה הו, החליפו זה עם זה, זה נותן מטכסין ולקח אילוסירקא, נמצא ביד זה דבר אחד וביד זה דבר אחד. אבל תורה אינו כן, זה שונה סדר זרעים וזה שונה סדר נזיקין, עמדו שניהם זה עם זה, אמר אחד לחברו השנה לי סדר זרעים ואני אשנה לך סדר נזיקין, נמצא ביד זה שנים וביד זה שנים, יש מקח גדול מזה, הוי "כי לקח טוב" וגו'.

דבר אחר, מי שלקח סחורה ויוצא לדרך מתגרא מן הלסטים, אבל התורה אינו כן, שפא יכולים הלסטים לטל תורתו מתוך לבו, הוי "כי לקח טוב". אמרו רבותינו, מעשה בספינה שהיו בה פרגמטוטין והיה שם חבר אחד, אמרו לו מה פרגמטיא שלך, אמר להם מצנעת היא, אמרו לו למה לא תראה לנו אותה, אמר להם, כשאפנס למדינה אראה אותה לכם, התחילו לחזר על הספינה ולא מצאו, התחילו שוחקים עליו וכו', עמדו המוכסין עליהו ונטלו כל מה שהיה בידו, לא היה להו לא לאכל ולא ללבש, אותו חבר נכנס לבית המדרש, התחיל לישב ודורש להו התחילו לכבד אותו ולפרנס אותו, אותו שהיו עמו בספינה התחילו באין

אליו ומבקשים ממנו, אמרו לו בבקשה ממך בשביל שאתה מכיר אותנו למד עלינו זכות. מי גרם לו להנצל, התורה שבלבו, הוי "כי לקח טוב".

דבר אחר "כי לקח טוב". אדם שהוא לזה מבני אדם ולוקח סחורה ויוצא לדרך פעמים שהיא מפסדת, אבל התורה אינה כן, אלא לומד אדם מכאן פרק אחד מכאן פרק אחד, הוא מתפרנס בהן, הוי "כי לקח טוב". אמר להם הקדוש ברוך הוא התורה היתה שלי ולקחתם אותה, קחו אותי עמה. הדא הוא דכתיב, ויקחו לי תרומה.

אמר ריש לקיש, כך שנו רבותינו חמשה לא יתרמו ואם תרמו אין תרומתן תרומה, החרש, שוטה וקטן והתורם את שאינו שלו ונכרי שתורם את של ישראל, אין תרומתן תרומה, וכלן מן הפסוק הזה דבר אל בני ישראל יצא חרש שאינו שומע ואינו מדבר, אשר ידבנו לבו יצא שוטה שאין לבו נודבו, מאת כל איש יצא קטן שאינו איש והתורם את שאינו שלו שנאמר מאת כל איש משלהו, ונכרי שתורם את של ישראל אפלו ברשותו שנאמר דבר אל בני ישראל יצא נכרי שאינו מישראל.

דבר אחר, דבר אל בני ישראל ויקחו תרומה אין כתיב כאן אלא ויקחו לי תרומה, כל דבר שנאמר בו לי, בעולם הזה ובעולם הבא. דבר אחר ויקחו לי תרומה. כל דבר שנאמר בה לי יש בה ברכה, והתרומה היא יש בה ברכה. אמר רבי יוחנן כל מלאכת המשכן הביאו ישראל לשני בקרים, שנאמר (להלן לו, ג) "והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר", שנתנה ברכה בתרומת המשכן. ויקחו לי תרומה.

רבי אומר, עשר תרומות הן, (א) תרומה (ב) ותרומת מעשר, (ג) חלה (ד) ובכורים (ה) ותרומת הארץ (ו) ותרומת תודה, (ז) תרומת שקלים (ח) ותרומת משכן (ט) ותרומת מדן (י) ותרומת שלמים. תרומה ותרומת מעשר, חלה ובכורים ותרומת שלמים ותרומת תודה ותרומת הארץ, לפהנים וללויים ולמקדש וירושלים, תרומת מדן לא לעזר הכהן, תרומת שקלים לאדנים, תרומת המשכן, שממנו היו עושין גופו של משכן ושמן המאור וקטרת הסמים ובגדי כהנים ובגדי כהן גדול.

רבי שמואל בר נחמני אמר, שלש תרומות נאמרו בפרשה זו, תרומת אדנים, תרומת שקלים, תרומת משכן, דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה זו תרומת שקלים, וזאת התרומה אשר תקחו זו תרומת המשכן, למשכן מה שיצאו יעשו כדי שיהא יד כלם שונה, תרומת אדנים לאדנים. (להלן ל, טו) "העשיר לא ירבה" אמר רבי אבין, אף בפרשה זו שלש תרומות, "מחצית השקל תרומה לה'", "יתן תרומת ה'", "לתת את תרומת ה'".

ויקחו לי תרומה. מי שנאמר בו (תהלים כד, א) "לה' הארץ ומלוואה" "אשר לו הים והוא עשהו", ואומר (דברים י, יד) "הן לה' אלהיך השמים", הוא צריך לבשר ודם, אלא שחומד לישראל לשרות שכינתו בהם כבאב שמחמד לבניו, לכך נאמר ויקחו לי. והרי דברים קל וחמר ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל אמר הקדוש ברוך הוא דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמה דאת אמר (ישעיה מ, ב) "דברו על לב ירושלים", האמות שהן דוחקין לישראל ונוטלים ממונם על כרחן מה תהא עליהן, שכל מי שנוטל ממון כאלו שופך דמים שנאמר "מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם".

אמר ליה ההוא מינאה לרבי אבין, אלהיכם כהן הוא, דכתיב ויקחו לי תרומה, כי קבר למשה במאי טבל, אילימא במיא, והכתיב (ישעיה מ, יב) "מי מדד בשעלו מים". אמר ליה, בנורא, דכתיב "כי הנה ה' באש יבא". ומי סלקא טבילה בנורא. אמר ליה, עקר טבילותא בנורא, דכתיב (במדבר לא, כג) "וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים".

וזאת התרומה אשר תקחו וגו' זהב וכסף וגו' ותכלת וארגמן. אמר רבי יהודה בר רבי סימון, לא תהיו סבורים שאתם גומלין עלי שלשה עשר דברים כנגד שלשה עשר דברים (שהפרשתי) [שעשיתין] לכם במצרים ואלו הן (יחזקאל טז, י יט) א) "ואלבשך רקמה ב) ואנעלך תחש ג) ואחבשך בשש ד) ואכסף משי ה) ואעדך עדי ו) ואתנה צמידים על ידך ז) ורביד על גרונך ח) ואתן נזם על אפך ט) ועגילים על אזניך י) ועטרת תפארת בראשך וגו' ולחמי אשר נתתי לך יא) סלת יב) ושמן יג) ודבש האכלתיך", הרי שלשה עשר דברים שהפרשתי לי כנגד שלשה עשר דברים (שהפרשתי) [שעשיתין] לכם במצרים. לעתיד לבוא אני גומל לכם כנגד שלשה עשר דברים הללו. מה כתיב "ויבא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראתה וגו' ח) וסכה תהיה לצל יומם וגו'".

דבר אחר, וזאת התרומה זהב כנגד מלכות בבל שכתוב בו (דניאל ב, לח) "אנת רישא די דהבא". וכסף. זו מלכות מדי שכתוב בו "ועשרת אלפים כפר כסף וגו'". ונחשת זו מלכות גון שהיתה פחותה מכלם. ועורות אילם מאדמים זו מלכות הרביעית שנאמר "ויצא הראשון אדמוני". אמר הקדוש ברוך הוא, אף על פי שאתם רואים ד' מלכיות הללו מתגאות ופאות עליכם, חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד. מה כתיב אחריו, שמן למא, זה מלך המשיח, שנאמר (תהלים קלב, יז) "שם אצמיח קרן לדוד ערכתני נר למשיחי", ואומר (ישעיה ס, א) "קומי אורי כי בא אורך וגו'".

וזאת התרומה וגו', מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא למשה שלש תרומות, אחד של משכן ואחד של מקדש ראשון ואחד של מקדש שני, שנאמר זהב וכסף ונחשת,

זָהָב כְּנֶגֶד מִשְׁכָּן שְׁעֵשָׂה מִשָּׂה שֶׁהָיָה חֲבִיב עַל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּזָהָב, וְכֶסֶף זֶה מִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן שֶׁבְּנֵאוֹ שְׁלֵמָה דְּכִתִּיב בּוֹ "אֵין כֶּסֶף נֶחֱשָׁב בִּימֵי שְׁלֵמָה לְמֵאוֹמָה", נֶחֱשָׂת זֶה מִקְדָּשׁ שְׁנֵי שְׁחִסָּר ה' דְּבָרִים, אֲרוֹן, כְּפָרֶת וְכְרוּבִים, אֵשׁ וְרוּחַ הַקְּדוֹשׁ. דְּבָר אַחֵר, שְׁלֹשׁ תְּרוּמוֹת, בְּשִׁלְשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה תּוֹרְמִין אֶת הַלְּשָׁכָה. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי שָׂאֵם רָצָה אָדָם לְשִׁלְשׁ שְׁקָלִים שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (נַחֲמִיָּה י, לג) "וְהֶעֱמַדְנוּ עֲלֵינוּ מִצּוֹת לְתֵת עֲלֵינוּ שְׁלִישִׁית הַשְּׁקָל", וְהֵלֵא לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא (לִקְמוֹן ל, יג) "מִחֲצִית הַשְּׁקָל", אֶלָּא לֹא אָמַר אֶלָּא שְׁלֹשׁ תְּרוּמוֹת הִלְלוּ.

רמז שסד וְיִקְחוּ לִי, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל הַתּוֹרָה הַיְתֵּה שְׁלִי, (לְעִיל יג, ט) "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִידִי", וְהִמְשַׁפֵּט שְׁלִי, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי הִמְשַׁפֵּט לֵאלֹהִים הוּא", נִטְלָתָם אוֹתָם, קָחוּ אוֹתֵי עִמָּהֶם. הִדָּא הוּא דְּכִתִּיב וְיִקְחוּ לִי, וְיִקְחוּ תְּרוּמָה אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא וְיִקְחוּ לִי.

כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר לִי הָרִי זֶה קִיָּם לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, בְּזִקְנִים (בַּמִּדְבָּר יא, טז) "אֶסְפָּה לִי", בְּכֹהֲנִים "וְכֹהֲנֵנוּ לִי", בְּלוֹיִם (בַּמִּדְבָּר ח, יד) "וְהָיוּ לִי הַלוֹיִם", בְּיִשְׂרָאֵל (וַיִּקְרָא כה, נה) "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל", בְּמַלְכִים "כִּי רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מְלֹךְ", בְּאַרְצָה (לְעִיל יט, ה) "כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ", בְּבִכּוֹרוֹת (בַּמִּדְבָּר ח, יז) "כִּי לִי כָּל בְּכוֹרֵי", בְּמִקְדָּשׁ (לְהַלּוֹן פְּסוּק ח) "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", בְּתְרוּמָה "וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה", בִּירוּשָׁלַיִם "הָעִיר אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי לִי", בְּמִזְבֵּחַ (לְעִיל כ, כא) "מִזְבֵּחַ אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִי", בְּשִׁמּוֹן הַמִּשְׁחָה "שִׁמּוֹן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי", בְּקֶרֶבְנוֹת (בַּמִּדְבָּר כח, ב) "לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ".

ה וְעָרַת אֵילִם מְאֻדָּמִים מִנִּין לְמֵאֻדָּים בְּשֶׁבֶת שֶׁהוּא חֵיב, שֶׁנֶּאֱמַר וְעוֹרוֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים.

וְעָרַת תְּחָשִׁים. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, חֵיָה גְדוֹלָה הַיְתֵּה גְדֻלָּה בְּמִדְבָּר וְעָשׂוּ מִמֶּנָּה יְרִיעוֹת. רַבִּי נַחֲמִיָּה אוֹמֵר, מַעֲשֶׂה נְסִים הַיְתֵּה, וּבְשִׁעָה שֶׁנִּבְרָאת בּוֹ בְּשִׁעָה נִגְנְזָה.

וְעָרַת תְּחָשִׁים תַּחֲשׁ שֶׁהָיָה בִּימֵי מִשָּׂה טְהוֹר הָיָה אוֹ טֵמָא הָיָה אָמַר רַב יוֹסֵף מֵאֵי תַבְעֵינָא לִיָּה, דְּתַנְיָא, לֹא הוּכְשְׁרוּ לְמִלְאֲכַת שְׁמִים אֶלָּא עוֹר בְּהֵמָה טְהוֹרָה בְּלִבָּד, שֶׁנֶּאֱמַר (לְעִיל יג, ט) "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִידִי". מֵתִיב רַבִּי אַבָּא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, שְׁנֵי מְכֻסָּאוֹת הָיוּ, אַחַת שֶׁל עוֹרוֹת אֵילִים מְאֻדָּמִים וְאַחַת שֶׁל עוֹרוֹת תְּחָשִׁים, רַבִּי נַחֲמִיָּה, אוֹמֵר מְכֻסָּה אֶחָד הָיָה, דּוּמָה כְּמִין תְּלָא אֵילָן, וְהָא תְּלָא אֵילָן טֵמָא הוּא, אֶלָּא כְּמִין תְּלָא אֵילָן. וְלֹא תְּלָא אֵילָן, כְּמִין תְּלָא אֵילָן שְׁיֵשׁ בּוֹ גִּוְנִין הִרְבֵּה וְלֹא תְּלָא אֵילָן דְּאֵלוּ הֵתֵם טֵמָא וְהִכָּא טְהוֹר. אָמַר רַב יוֹסֵף, אֵי הָכִי הֵינּוּ דְּמִתְרַגְּמִין סְסוּגָנָא, שְׁשֵׁשׁ בְּגוּנִין הִרְבֵּה.

אומר הִיָּה רַבִּי מֵאִיר, תַּחַשׁ שְׁהִיָּה בִּימֵי מֹשֶׁה בְּרִיָּה בְּפָנָי עֲצֻמוֹ הִיָּה וְלֹא הִכְרִיעוּ בּוֹ חֲכָמִים אִי מִיִּן חִיָּה הוּא אִי מִיִּן בְּהֵמָה הוּא, וְקָרָן אַחַת הִיָּתָה לוֹ בְּמִצְחוֹ, לְפִי שְׁעָה נִזְדַּמְּן לוֹ לְמֹשֶׁה וְעִשָׂה מְמֻנוּ מִשְׁכּוֹ וְנִגְנָז, מִדְּקֶאֱמַר קָרָן אַחַת הִיָּתָה בְּמִצְחוֹ שְׁמַע מִיָּנָה טְהוֹר הִיָּתָה, דְּאָמַר רַב יְהוּדָה שׁוֹר שְׁהִקְרִיב אָדָם הָרֵאשׁוֹן קָרָן אַחַת הִיָּתָה לוֹ בְּמִצְחוֹ, שְׁנֵאָמַר "וְתִיטֵב לְה' מִשׁוֹר פֶּר מִקְרוֹן מִפְּרִיס". וְלִפְשֵׁט מִיָּנָה דְּמִיִּן בְּהֵמָה הוּא. בִּינֵן דְּאָפֵא קָרֵשׁ דְּמִיִּן חִיָּה הוּא וְלִית לִיהּ אָלֵא חַד קָרוֹן, אָפֵא לְמִימַר מִיִּן חִיָּה הוּא.

ז אַבְגֵּי שֶׁהֵם וְאַבְגֵּי מַלְאִים, תִּנְא דְּבִי שִׁילָא, מֵאִי טַעְמָא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּאָמַר פֶּרָה אֲדַמָּה אֵינָה (נִקְחִית) [נִיקְחִית] מִן הַגּוֹזִים, דְּכָתִיב (במדבר יט, ב) "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִין הַגּוֹזִים וְכוּ'. וְכִי תִימָא הִכִּי נָמִי וְהָאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, שְׁאָלוּ אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגְּדוֹל, עַד הִיכָן כְּבוֹד אָב וְאָם. אָמַר לָהֶם, תָּאוּן וְרֵאוּ מָה עֲשָׂה גוֹי אֶחָד לְאַבְיָו בְּאַשְׁקָלוֹן וְדָמָא בִּן נְתִינָה שְׁמוֹ, פֶּעַם אַחַת בְּקִשׁוֹ מְמֻנוּ חֲכָמִים אַבְגֵּי לְאַפּוֹד בְּשִׁשִּׁים רַבּוּא שְׁכָר, וְרַב כְּהֵנָא מִתְנִי בְּשִׁמוּנִים רַבּוּא שְׁכָר, וְהִיָּה מִפְתַּח מִנַּח תַּחַת מְרַאשׁוֹתֵינוּ שֶׁל אַבְיָו וְלֹא צְעָרוּ. אַבְגֵּי שֶׁהֵם, הַפְּסִיק הַעֲנִין. וְהָא וְאַבְגֵּי מַלְאִים כְּתִיב, דְּהָדַר עֲרַבְיָה. וְעוֹד קִתְנֵי סִיפָא לְשִׁנָּה אַחֲרֵת נוֹלְדָה לוֹ פֶּרָה אֲדַמָּה בְּעֶדְרוֹ וְכוּ'. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר תַּרְתִּי אֵית לִיהּ.

ח-ט וְעִשׂוֹ לִי מִקְדָּשׁ לְפִי שְׁנֵאָמַר (להלן לט, מג) "וַיִּרְא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלֶאכֶה וְהִנֵּה עָשׂוֹ אֶתְהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'", וְהִיכָן צִוָּה, וְעִשׂוֹ לִי מִקְדָּשׁ, לְכָד, (שם) "וַיִּבְרָךְ אֹתָם מֹשֶׁה". יְהִי רְצוֹן שְׁתַּשְׁרָה שְׁכִינָה בְּמַעֲשֵׂה יְדִיכֶם, דְּכָתִיב הִכָּא וְעִשׂוֹ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֵתִי בְּתוֹכְכֶם.

רַבִּי אֵיעֶסֶק לִיהּ לְבָרְיָה. תִּנְן הַתָּם יֵשׁ בְּקִדְשֵׁי מִזְבֵּחַ מַה שְּׂאִין בְּקִדְשֵׁי בֵּדֶק הַבַּיִת, קִדְשֵׁי מִזְבֵּחַ אִין נוֹתְנִין מִהוֹן לְאַמְנִין בְּשִׁכְרוֹן, מִכָּלֵל דְּקִדְשֵׁי בֵּדֶק הַבַּיִת נוֹתְנִין לְאַמְנִין, מִנָּא הִנֵּי מִלִּי, אָמַר רַבִּי אַבְהוֹ, אָמַר קָרָא וְעִשׂוֹ לִי מִקְדָּשׁ. לִי, מִשְׁלִי (כְּתוּב בְּרַמְז ר"ח).

רמז ששה שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים שְׁמַע מֹשֶׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה וְנִבְהַל וְנִרְתַּע לְאַחוּרָיו בְּשִׁעָה שְׁאָמַר לוֹ וְעִשׂוֹ לִי מִקְדָּשׁ. אָמַר מֹשֶׁה לְפָנָי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רַבּוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, כְּתִיב "הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וְהַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּךָ" וְאַתָּה אוֹמֵר וְעִשׂוֹ לִי מִקְדָּשׁ. אָמַר לִיהּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מֹשֶׁה, לֹא פִּשִׁים שְׁאַתָּה סְבוּר, אָלֵא עֲשָׂרִים קָרֵשׁ בְּצַפּוֹן וְעֲשָׂרִים קָרֵשׁ בְּדָרוֹם וְשִׁמוּנָה בְּמַעְרָב וְאַנִּי יוֹרֵד וּמְצַמְצֵם שְׁכִינָתִי לְמַטָּה, דְּכָתִיב (להלן פסוק כב) "וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שָׁם וְדַבַּרְתִּי" וְכוּ'. וּבְשִׁעָה שְׁאָמַר (במדבר כח, ב) "אֵת קָרְבְּנֵי לַחֲמִי" אָמַר מֹשֶׁה, אִם מִכְּנִיס אֲנִי כָּל הַחַיּוֹת שְׁבַעוֹלָם יֵשׁ בְּהוֹן הַעֲלָאָה אַחַת אוֹ כָּל הַעֲצִים שְׁבַעוֹלָם יֵשׁ בְּהוֹן הַבְּעָרָה אַחַת, "וְלִבְנוֹן אִין דִּי בְּעַר וְחִיתוֹ אִין דִּי

עלה". אמר ליה הקדוש ברוך הוא, לא כשם שאתה סבור אלא (במדבר כח, ד) "זה האשה אשר תקריבו לה' כבשים", ולא שנים בבת אחת אלא (שם שם, ה) "את הכבש אחד תעשה בבקר". ובשעה שאמר (להלן ל, יב) "ונתנו איש כפר נפשו" אמר משה, מי יוכל לתן פדיון נפשו, "אח לא פדה יפדה איש ויקר פדיון נפשו". אמר לו הקדוש ברוך הוא, לא כשאתה סבור אלא (להלן ל, יג) "זה יתנו", כזה יתנו.

משל למלך שהיתה לו בת קטנה. עד שלא הגדילה ובאתה לידי סימנין הנה רואה אותה בשוק מדבר עמה, במבואות מדבר עמה, כיון שהגדילה ובאתה לידי סימנין אמר, אין כבודה של בתי שאהיה מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לי אפוליון שאהיה מדבר עמה. כך בתחלה "כי נער ישראל ואהבהו", במצרים ראו אותו, (לעיל יב, יב) "ועברתי בארץ מצרים", ביום ראו אותו, (לעיל יד, לא) "וירא ישראל את ה' הגדלה", בסניי ראו אותו, "פנים בפנים דבר ה' עמכם", כיון שקבלו את התורה בסניי ונעשו לו אמה שלמה אמר, אין כבודם של בני אדם שאהא מדבר עמהם בפרהסיא אלא ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.

זהו שאמר הכתוב (תהלים ג, ג) "רבים אמרים לנפשי", אלו אמות העולם, דכתיב (ישעיה יז, יב) "הוי המון עמים רבים", (שם) "אמרים לנפשי", אמה ששמעה ["אנכי] ה' אלהיך" לסוף ארבעים יום עשו את העגל יש לו ישועה, (שם שם, ד) "אין לו ישועה באלהים סלה". אמרו ישראל, "ואתה ה'", הסכמת עמהם ואמרת (לעיל כב, יט) "זבח לאלהים יחרם", (תהלים שם) "מגן בעדי", שהגנת עלי בזכות אבותי אברהם יצחק ויעקב, "כבודי", ששכנת שכינתך בתוכנו, שנאמר ועשו לי מקדש וגו', (שם) "וימרים ראשי", תחת שהיינו חייבין לך הרמת ראש נתת לנו תלוי ראש על ידי משה ואמרת (להלן ל, יב) "כי תשא את ראש".

רמז שסו אמר רב יהודה אמר שמואל, שלמים ששחטו קדם פתיחת דלתות ההיכל פסולין, דכתיב "ושחטו פתח אהל מועד", בזמן שפתוח ולא בזמן שגועול. האי במשכן כתיב. אשכחן מקדש דאקרי משכן דכתיב ונתתי משכני בתוכם, ומשכן דאקרי מקדש דכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.

טמאה בעזרה מנא לן. אמר רבי אליעזר, כתוב אחד אומר (במדבר יט, יג) "את משכן ה' טמא" וכתוב אחד אומר "את מקדש ה' טמא", אם אינו ענין לטמאה שבחוץ תנהו ענין לטמאה שבפנים. וקראי מי מיייתי, הא מצרף צריכי, דתנאי, רבי אליעזר אומר, אם נאמר מקדש למה נאמר משכן ואם נאמר משכן למה נאמר מקדש, אלו נאמר משכן ולא נאמר מקדש הייתי אומר על משכן יהא חייב שהרי משוח בשמן המשחה ועל מקדש לא יהא חייב, ואם נאמר מקדש ולא נאמר משכן הייתי אומר על מקדש יהא חייב שהרי קדשתו קדשת עולם ועל משכן לא יהא חייב, לכך נאמר מקדש ולכך נאמר משכן. רבי אליעזר הכי קשיא ליה, מכדי

משֶׁכֶּן אֶקְרִי מְקַדָּשׁ וּמְקַדָּשׁ אֶקְרִי מִשְׁכָּן, תִּרְי קְרָאִי לָמָּה לִי, אִם אֵינּוּ עֲנִין לְטַמְאָה שְׁבַחוּךָ תִּנְהוּ עֲנִין לְטַמְאָה שְׁבַפְנִים, בְּשִׁלְמָא מְקַדָּשׁ דְּאֶקְרִי מִשְׁכָּן דְּכַתִּיב (וויקרא כו, א) "וְנִתְתִּי מִשְׁכְּנִי בְּתוֹכְכֶם", אֶלָּא מִשְׁכָּן דְּאֶקְרִי מְקַדָּשׁ מִנָּא לֹ, דְּכַתִּיב וְעָשׂוּ לִי מְקַדָּשׁ וְשִׁכְנִתִּי בְּתוֹכְכֶם, וּכְתִיב כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מֵרָאָה אוֹתְךָ אֵת תְּבַנִּית הַמִּשְׁכָּן.

כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מֵרָאָה אוֹתְךָ. תִּנְן הֵתֶם, אִין מוֹסִיפִין עַל הָעִיר וְעַל הָעִזְרוֹת אֶלָּא עַל פִּי בֵּית דִּין שֶׁל שְׂבָעִים וְאַחַד.

אַחַד הַנִּכְנָס לְעִזְרָה וְאַחַד הַנִּכְנָס לְתוֹסַפֵּת עִזְרָה בְּטַמְאָה חֵיב, שְׂאִין מוֹסִיפִין עַל הָעִיר וְעַל הָעִזְרוֹת אֶלָּא בְּנִבְיָא וְאוּרִים וְתַמִּים וּבְסִנְהֶדְרִין שֶׁל שְׂבָעִים וְאַחַד. מִנְהִינִי מִיְלִי, אָמַר רַב שִׁימִי בַר חֲזִיא, אָמַר קְרָא, כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מֵרָאָה אוֹתְךָ אֵת תְּבַנִּית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תְּבַנִּית כָּל כְּלָיו וְכֹן תַּעֲשׂוּ, לְדוֹרוֹת. מִתִּיב רַבָּא, כָּל הַכְּלִים שְׁעָשָׂה מִשָּׂה מְשִׁיחָתוֹן מְקַדָּשְׁתוֹן, מִכָּאֵן וְאֵילָךְ עֲבַדְתוֹן מְחַנְכְּתוֹן, אִמְאִי, נִימָא וְכֹן תַּעֲשׂוּ, לְדוֹרוֹת. שְׂאִין הֵתֶם דְּכַתִּיב "וַיִּמְשַׁחֶם וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם", "אֹתָם" בְּמִשְׁיחָה וְלֹא לְדוֹרוֹת בְּמִשְׁיחָה. אִימָא "אֹתָם" בְּמִשְׁיחָה, וְדוֹרוֹת אוֹ בְּמִשְׁיחָה אוֹ בְּעֲבָדָה. אָמַר רַב פִּפְא וְכוּ'. אֶלָּא "אֹתָם" לָמָּה לִי. אִי לָא כְּתִב אֹתָם הֵנָּה אֶמִינָא לְדוֹרוֹת אוֹ בְּמִשְׁיחָה אוֹ בְּעֲבָדָה דְּהָא כְּתִיב וְכֹן תַּעֲשׂוּ, כְּתִב רַחֲמֵנָא "אֹתָם", אֹתָם בְּמִשְׁיחָה וְלֹא לְדוֹרוֹת בְּמִשְׁיחָה. (רַב פִּפְא אָמַר, אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ בָּם בְּקִדָּשׁ, הַכְּתוּב תִּלְאֹן בְּשִׁרוֹת).

יא-כא רמו שסז וְעָשׂוּ אֶרֶוֹן עֲצֵי שֵׁטִים. אֶבָּא חֲנָן אוֹמַר מִשׁוּם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, כְּתוּב אָחַד אוֹמַר (דְּבָרִים י, א) "וְעָשִׂיתָ לָּךְ אֶרֶוֹן עֵץ" וְכְתוּב אָחַד אוֹמַר וְעָשׂוּ אֶרֶוֹן עֲצֵי שֵׁטִים, הָא כִּיֻּצַּד, כָּאֵן בְּזִמְן שְׂיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם כָּאֵן בְּזִמְן שְׂאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם וְכוּ'. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמַר, בֵּין "קַח לָּךְ" בֵּין (להלן כו, כ) "וַיִּקְחוּ אֱלִידִי", מִשְׁל צְבוּר, אִם כֹּן מָה תִּלְמוּד לומר "קַח לָּךְ", כְּבִיכּוּל מִשְׁלָךְ אֲנִי רוֹצֶה יוֹתֵר מִשְׁלָהֶם.

רַבִּי יוֹחָנָן רַמִּי, כְּתִיב (דְּבָרִים יא, א) "וְעָשִׂיתָ לָּךְ אֶרֶוֹן עֵץ" וְכַתִּיב וְעָשׂוּ אֶרֶוֹן עֲצֵי שֵׁטִים, מִכָּאֵן לְתִלְמוּד חֲכָם שְׂבַגִי עִירוֹ מְצִוִּין לַעֲשׂוֹת לוֹ מְלַאכְתּוֹ.

כִּיֻּצַּד עָשָׂה בְּצִלְאֵל אֵת הָאֶרֶוֹן, עָשָׂאוֹ שְׁלֹשׁ תִּבּוֹת, שְׁתֵּים שֶׁל זָהָב וְאַחַת שֶׁל עֵץ, נָתַן שֶׁל עֵץ בְּתוֹךְ שֶׁל זָהָב וְשֶׁל זָהָב בְּתוֹךְ שֶׁל עֵץ וְחִפָּה שְׁפָתוֹ הֶעֱלִינָה בְּזָהָב, שְׁנֵאמַר וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר, שְׂאִין תִּלְמוּד לומר מִבֵּית וּמְחוּץ תִּצְפְּנוּ, וּמָה תִּלְמוּד לומר תִּצְפְּנוּ, מְלַמֵּד שְׁצַפָּה שְׁפָתוֹ הֶעֱלִינָה בְּזָהָב. כְּפָרַת שֶׁל זָהָב הִיְתָה נְתוּנָה עָלָיו מְלַמְעָלָה, שְׁנֵאמַר וְנָתַתָּ אֵת הַכְּפָרַת עַל הָאֶרֶן מְלַמְעָלָה.

אֲרַבַּע טְבַעוֹת שֶׁל זָהָב הָיוּ קְבוּעוֹת בְּאֶרֶוֹן, שְׁנַיִם בְּצַפּוֹן וּשְׁנַיִם בְּדָרוֹם, שְׂבָהוֹן הָיוּ נֹתְנִין אֵת הַבָּדִים וְלֹא הָיוּ יוֹרְדִין מִשָּׁם לְעוֹלָם, שְׁנֵאמַר בְּטַבְּעַת הָאֶרֶן יִהְיוּ הַבָּדִים

וגו'. אף על פי שעשה שלמה תבנית כל הכלים, תבנית הארון לא עשה, שנאמר (מ"א ח, ג) "ויבאו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את הארון".

הארון היה נתון בתוך הבית. ויחלק את הבית עשר אמות מכאן ועשר אמות מכאן. ושני פרוכים של זהב היו עומדין על רגליהו בארץ, מפתל לכרוב חמש אמות ומכרוב לארון חמש אמות.

ומנין אתה אומר שבשעה שהכניסו הכהנים את הארון האריכו הבדים והגיעו לפרכת ונגעו בפתח לפיכך לא נגעלו דלתי בית קדש הקדשים לעולם, שנאמר "ויארכו הבדים ויראו וגו', אי אפשר לומר "ויראו" שכבר נאמר "ולא יראו" ואי אפשר לומר "לא יראו" שכבר נאמר "ויראו", הא כיצד, בולטין היו (בפפרת) [בפרכת] ונראו בהיכל כשני דדי אשה. ומנין שהאריכו מבפנים, שנאמר (שם) "ולא יראו החוצה", הא למדת שהאריכו מבפנים. ומנין שהאריכו מבחוץ, שנאמר "ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר". ומנין אתה אומר כשם שנמתחו ראשי הבדים כך נמתחו ראשי אברים וכסו את הארון וחפו את הבית מלמעלה, שנאמר (שם, ז) "ויסכו הכרבים על הארון ועל בדיו מלמעלה".

והיכן היה נגזו, רבי שמעון בן לקיש אומר, במקומו בבית קדש הקדשים, שנאמר (שם, ח) "ויהיו שם עד היום הזה". וחכמים אומרים, בלשפת דיר העצים. רבי אליעזר אומר, בבבל ירד, שנאמר (מלכים ב' כ, יז) "לא יותר דבר אמר ה'", אין דבר אלא דברות שבו. רבי אומר, יאשיהו גנזו, שנאמר (דבהי"ב לה, ג) "ויאמר ללויים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל", אומר להם, לא ירד עמהן לבבל שתעלו אותו בכתף.

הדלתות לא נגעלו מפני הבדים היוצאים בפתח, והפרכת הייתה פרוסה בפני הפתח. בית קדש הקדשים שעשה שלמה היו לו פתל פתח ודלתות, שנאמר ויעש דלתות להיכל ולדביר.

אבל בנין האחרון לא היה לו כתל, אלא שני פסין היו לו, וארכו של כל אחד ואחד אמה ומחצה, ושני פרוכות של זהב היו פרוכות עליהן מלמעלה, והיה נקרא מקום אמה טרקסין.

ועשו ארון עצי שטים, ארון שעשה משה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו באמה של ששה טפחים, והלוחות ארכו ששה ורחבו ששה ועבן שלשה מנחות בארכו של ארון, כמה לוחות אוגרות בארון, שנים עשר טפחים, נשתירו שם שלשה טפחים, צא מהו טפח, מחצה לכתל זה ומחצה לכתל זה, נשתירו שם שני טפחים ששם ספר תורה מנח, שנאמר (מ"א ח, ט) "אין בארון

רק שני לחות האבנים אשר הניח שם משה בחרב", מאי "אין בארון רק", אין מעוט אחר מעוט אלא לרבות ספר תורה בלבד, פרנסת ארון לארפו, צא ופרנס ארון לרחבו, כמה לוחות אוגרות בארון, ששה טפחים, נשתירו שם שלשה טפחים, צא מהם טפח, מחצה לכתל זה ומחצה לכתל זה, נשתירו שם שני טפחים, כדי שלא יהא ספר תורה יוצא ונכנס בדחק, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, באמה בת חמשה טפחים, והלוחות ארפן ששה ורחבו ששה, עבן שלשה, מנחות בארפו של ארון, כמה לוחות אוגרות בארון, שנים עשר טפחים, נשתיר שם חצי טפח, אצבע לכתל זה ואצבע לכתל, פרנסת ארון לארפו, צא ופרנס ארון לרחבו, כמה לוחות אוגרות בארון, ששה טפחים, נשתיר שם טפח ומחצה, צא מהן חצי טפח, אצבע לכתל זה ואצבע לכתל זה, נשתיר שם טפח אחד ששם עמודים עומדין, שנאמר "אפריון עשה לו" וכתוב (שם, י) "עמודיו עשה כסף", וארגו ששגרו פלשתים דורון לאלהי ישראל מנח בצדו, שנאמר "ואת כלי הזהב אשר השבתם לו תשימו בארגו מצדו", ועליו ספר תורה עומד, שנאמר (דברים לא, כו) "לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית ה'". ורבי יהודה, מקמי דליתיה (ה) ארגו, ספר תורה היכא יתיב. דפא נפק בארון [ומנח] ביה. ורבי מאיר, האי "מצד" מאי עביד ליה. מבעינא ליה דמתנח ליה מצד ולא מתנח ליה ביני לוחות. ורבי מאיר, שבירי לוחות מנא ליה. נפקא ליה מדתני רב יוסף, "אשר שברת ושמתם בארון", מלמד שהלוחות ושבירי לוחות מנחות בארון. ואידך, ההוא מבעינא ליה לכדרבי שמעון בן לקיש, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, יישר כחך ששברת.

תני רבי יהודה בר ברבי אילעאי, שני ארזות היו עם ישראל במדבר, אחד שהיתה תורה נתונה בתוכו ואחד שהיו שבירי לוחות נתונין בתוכו, זה שהיתה תורה נתונה בתוכו היה באהל מועד, שנאמר (במדבר יד, מד) "וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה", זה שהיו שבירי לוחות נתונין בתוכו היה נכנס ויוצא עמהן ורבנו אמרין, ארון אחד היה, פעם אחת יצא בימי עלי ונשבה. וקרא מסייע להון לרבנו, (ש"א ד, ח) "אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים", דחמונו מאי דלא חמונו מימיהון. וקרא מסייע לרבי יהודה ברבי אלעאי, ויאמר (שם יד, יח) "שאול לאחיה הגישה ארון האלהים" והלא ארון בקרית יערים הוה. אלא מאי עבדי ליה רבנו, "הגישה אלי" ציץ. וקרא מסייע ליה לרבי יהודה בר אלעאי, "הארון וישראל ויהודה (יושבין) [ישבים] בסכות", והלא ארון בציון היה. אלא מאי עבדי ליה רבנו, סכך, שהוא בקרוי, שעדין לא נבנה בית הבחירה.

רמז שסח ועשו ארון עצי שטים מפני מה של עץ, לפי שהתורה נקרא עץ חיים.

אָעין דְּשִׁטין הָיוּ בְּמַגְדֵּל צְבָעִית. אַתּוּן, שְׁאַלוּן לְרַבֵּי חֲנִינְיָא, מַהוּ לְמַעְבַּד בְּהוּן עֵיבִידָא. אָמַר לְהֵם, מַכְיוֹן שְׁנַהֲגוּ אַבּוּתִיכֶם אַסּוּר אַל תִּשְׁנוּ מִנְּהַג אַבּוּתִיכֶם נוּחֵי נַפְשׁ.

כִּיצַד הָיוּ הַלּוּחוֹת כְּתוּבִין. חֲנִינְיָא בְּן אַחֵי רַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, חֲמֻשָּׁה עַל לּוּחַ זֶה וְחֲמֻשָּׁה עַל לּוּחַ זֶה, שְׁנַאָמַר (דְּבָרִים ד, יג) "וַיִּכְתְּבֶם עַל שְׁנֵי לַחוֹת אֲבָנִים". וְרַבְּנָן אָמְרִי, עֲשָׂרָה עַל לּוּחַ זֶה וְעֲשָׂרָה עַל לּוּחַ זֶה, שְׁנַאָמַר "וַיִּגַּד לְכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים" וְגו', עֲשָׂרָה עַל לּוּחַ זֶה וְעֲשָׂרָה עַל לּוּחַ זֶה. וְרַבֵּי שְׁמַעוֹן בְּן יוֹחָאִי אוֹמֵר, עֲשָׂרִים עַל לּוּחַ זֶה וְעֲשָׂרִים עַל לּוּחַ זֶה. וְרַבֵּי סִימַאי אוֹמֵר, אַרְבָּעִים עַל לּוּחַ זֶה וְאַרְבָּעִים עַל לּוּחַ זֶה הֵם כְּתוּבִין נוֹטְרִיקוֹן. חֲנִינְיָא בְּן אַחֵי רַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, בֵּין דְּבּוּר לְדְּבּוּר דְּקְדוּקִיָּה וְאוֹתִיּוֹתֶיהָ (שֵׁה"ש ה, יד) "מִמְּלָאִים בִּתְרֻשִׁישׁ" כְּנִמָּא רַבָּא. רַבֵּי שְׁמַעוֹן בְּן לְקִישׁ כִּי מְטִי לְהַאי קְרָא הָוָה אָמַר יָפָה לְמִדְּנֵי חֲנִינְיָא בְּן אַחֵי רַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ, מַה הָיִם הִזָּה בֵּין גַּל גְּדוּל לְגַל גְּדוּל כְּמָה גְּלִים קְטַנִּים, כְּדָּ בֵּין דְּבּוּר לְדְּבּוּר דְּקְדוּקִיָּה וְאוֹתִיּוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה מֵאֵי טַעְמָא דְּרַבֵּי מֵאִיר, וְנִתְתָּ אֶת הַכְּפָרֶת עַל הָאָרֶן מְלַמְעָלָה. דְּעֵתִיָּה דְּרַבֵּי מֵאִיר אִין מְקַדְּם וּמֵאַחַר בִּתּוּרָה, אֶלָּא וְאֶל הָאָרֶן תִּתֵּן אֶת הַעֲדָת אֲשֶׁר אֶתָּן אֱלֹדִי, וְאַחַר כְּדָּ וְנִתְתָּ אֶת הַכְּפָרֶת עַל הָאָרֶן מְלַמְעָלָה. רַבֵּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבֵּי שְׁמַעוֹן בְּן יוֹחָאִי, תּוֹרָה שְׁנַתָּן לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֻשָּׁה אֵשׁ לְבָנָה חֲרוּתָה בְּאֵשׁ שְׁחוּרָה, הִיא מֵאֵשׁ, חֲצוּבָה מֵאֵשׁ, נִתּוּנָה מֵאֵשׁ, שְׁנַאָמַר (דְּבָרִים לג, ב) "מִימֵינוּ אֵשׁ דָּת לָמוּ".

וְעֵשׂוּ אַרְוֹן עֲצֵי שִׁטִּים. אָמַר לְהֵם, תִּקְנֹתֶם אַכְסִינְיָא לְעֲצָמֵי וְעַכְשָׁיו תִּקְנוּ אַכְסִינְיָא לְתוֹרָה שְׁתֵּהֵא שְׁרוּיָה אֶצְלִי, שְׁהִיא שְׁעֲשׂוּעֵי, שְׁהִיִּיתִי מִשְׁתַּעֲשֵׁעַ בָּהּ אַלְפִּים שְׁנָה קִדְּם הָעוֹלָם, שְׁנַאָמַר "וְאֶהְיָה אֶצְלוֹ אִמֶּן" וְכוּ', אִמְתִּים וְחֲצֵי.

בְּטַבְעַת הָאָרֶן יְהִיוּ הַבְּדִים יָכוֹל יְהוּ זְזִין מִמְּקוֹמוֹ, תִּלְמוּד לומר (להלן כז, ז) "וְהוּבָא אֶת בְּדִיו בְּטַבְעוֹת". וְהוּבָא, יָכוֹל יְהוּ יוֹצֵאִין וְנִכְנָסִין, תִּלְמוּד לומר לֹא יִסְרוּ מִמֶּנּוּ. הָא כִּיצַד, מִתְּפָרְקִין וְאִין נִשְׁמַטִּים. אָמַר רַבֵּי אֶלְעָזָר, הַמְּסִיר בְּדֵי אַרְוֹן לּוֹקָה, שְׁנַאָמַר לֹא יִסְרוּ מִמֶּנּוּ.

אָמַר רַבֵּי יְהוּדָה, שְׁלֹשׁ אַרְוֹנוֹת עֲשָׂה בְּצִלְאֵל, אֶמְצָעֵי שֶׁל עֵץ, תִּשְׁעָה, פְּנִימֵי שֶׁל זָהָב, שְׁמוֹנָה, חִיצוֹן שֶׁל זָהָב, עֲשָׂרָה וּמִשְׁהוּ. וְהָא תִּנְיָא אַחַד עֶשֶׂר וּמִשְׁהוּ. הָא כְּמָאן דְּאָמַר יֵשׁ בְּעַבְיוֹ טַפַּח הָא כְּמָאן דְּאָמַר אִין בְּעַבְיוֹ טַפַּח. מֵאֵי מִשְׁהוּ, זָר. אָמַר רַבֵּי יוֹחָנָן, שְׁלֹשָׁה זָרִין הוּ, שֶׁל מִזְבֵּחַ, שֶׁל אַרְוֹן וְשֶׁל שְׁלֶחַן, שֶׁל שְׁלֶחַן זָכָה דָּוִד וּנְטָלוּ, שֶׁל מִזְבֵּחַ זָכָה אַהֲרֹן וּנְטָלוּ, שֶׁל אַרְוֹן מִנַּח, כָּל הַרוּצָה לְקַח יָבֵא וְיִקַּח, שְׁמָא תֵּאמַר פְּחוּת שְׁבָהּוֹן הִנָּה, תִּלְמוּד לומר (משלי ח, טו) "בֵּי מְלָכִים יִמְלָכוּ". רַבֵּי יוֹחָנָן רְמִי, כְּתִיב זָר וְקָרִינָן זִיר זָכָה נַעֲשָׂה לוֹ זָר, לֹא זָכָה נַעֲשָׂה זָרָה הִימְנוּ. מִבֵּית וּמְחוּץ תִּצְפְּנוּ אָמַר רַבָּא, כָּל תִּלְמִיד חָכָם שְׂאִינוּ תּוֹכוֹ כְּבָרוּ אִינוּ תִּלְמִיד חָכָם.

וְעָשִׂיתָ כַּפָּרֶת זָהָב טְהוֹר ר"י בֶּן פֶּזִי בְּשֵׁם רַבִּי, הוּן נִקְרָא וְלֹא נִבְעֵת, כָּל נְדִיב לֵב, לֹא רָעָה, (להלן לב, ג) "וַיִּתְּפַרְקוּן כָּל הָעָם", לֹא טוֹבָה, "אֲזוּ יִשְׁרֵי מִשְׁהָ", לֹא רָעָה, (דברים א, כב) "וַיִּתְקַרְבוּן אֵלַי כָּלְכֶם", לֹא טוֹבָה, "וַיּוֹצֵא מִשְׁהָ אֶת הָעָם לְקִרְאֹתִי", לֹא רָעָה, (במדבר יד, א) "וַתִּשָּׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם", לֹא טוֹבָה. אָמַר רַבִּי חֲזִיא, לֹא בָּזָה [נ"אכּו] הַשְּׂפִימוּ הַשְּׁחִיתוּ", וְכָל הַשְּׁחִתָּה בְּהַשְּׁכָמָה הָיוּ עוֹשִׂין אוֹתָהּ. אָמַר רַבִּי אֶחָא בַר אֲבָא, אִין אַתָּה יָכוֹל לַעֲמֹד עַל אוֹפְיָא שֶׁל אַמָּה זֹ, נִתְבָּעִין לַעֲגֹל וְנוֹתְנִין, נִתְבָּעִין לַמְשָׁכָן וְנוֹתְנִין. תַּנִּי רַבִּי יוֹסִי בַר חֲנִינְא, וְעָשִׂיתָ כַּפָּרֶת זָהָב טְהוֹר, יְבוֹא זָהָב שֶׁל כַּפָּרֶת וַיִּכְפֹּר עַל זָהָב שֶׁל עֲגֹל.

וְהָיוּ הַכְּרָבִים פְּרָשֵׁי כְּנָפִים. אָמַר רַבִּי אֶחָא בַר יַעֲקֹב, אִין כְּרוֹב פְּחוֹת מְטָפַח. מֵאִי כְּרוֹב. אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ, כְּרַבְיָא, שֶׁכֶּן בְּבָבֶל קוֹרִין לְיִנְיֻקָא רַבְיָא. אָמַר לִיה רַב פִּפְא לְאַבְיִי, אִי הָכִי, דְּכַתִּיב (יחזקאל י, יד) "פְּנֵי הָאֶחָד פְּנֵי הַכְּרוֹב וּפְנֵי הַשְּׂנִי פְּנֵי אָדָם" הֵינּוּ פְּנֵי הַכְּרוֹב הֵינּוּ פְּנֵי אָדָם. אָמַר לִיה, אֲפִי רַבְרַבִּי אֲפִי זוּטְרִי. תַּנִּיא, מַה מְצִינוּ בְּבֵית עוֹלָמִים, כְּרוֹבִים בְּשִׁלִּישׁ הַבַּיִת הָיוּ עוֹמְדִין, דְּכַתִּיב "וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַה' שְׁשִׁים אַמָּה אָרְכוֹ וְעֶשְׂרִים רְחִבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ", וְכַתִּיב (שם, כו) "קוֹמַת הַכְּרוֹב הָאֶחָד עֶשְׂרֵי בָּאֲמָה" אִף בְּמִשְׁכָּן נְמִי כְּרוֹבִים בְּשִׁלִּישׁ הַמִּשְׁכָּן הוּן עוֹמְדִין, מִשְׁכָּן כְּמָה הוּי, עֶשְׂרֵי, דְּכַתִּיב (להלן כו, טז) "עֶשְׂרֵי אַמּוֹת אֶרֶץ הַקֶּרֶשׁ", כְּמָה הוּוּ לְהוּ, שְׁיִתִּין פּוֹשְׁכִין, דַּל עֶשְׂרָה דְּאָרוֹן וְכַפָּרֶת פָּשׁוּ לְהוּ (עֶשְׂרִין) [עֶשְׂרָה] וְכַתִּיב וְהָיוּ הַכְּרָבִים פְּרָשֵׁי כְּנָפִים לְמַעַלָּה מִעֶשְׂרָה. וְדַלְמָא כְּנָפֵיהוּ בְּהַדִּיעַ רֵאשִׁייהוּ הוּוּ קִימִי. לְמַעַלָּה כְּתִיב. וְאִימָא דְּמִידְלִי טוֹבָא. מִי כְּתִיב לְמַעַלָּה לְמַעַלָּה. וּמִינָה יִלְפִינָן סִפְּהָ שְׂאִינָה גְבוּהָה עֶשְׂרָה טְפָחִים פְּסוּלָה. הַנִּיחָא לְרַבִּי מֵאִיר דְּאָמַר כָּל הָאֲמוֹת בְּבִינוּנֵיהוֹן, אָבֵל לְרַבִּי יְהוּדָה שְׂאָמַר אַמּוֹת כָּלִים בְּאֲמַת בַּת חַמְשָׁה וְכוּי אֵית לִיה שְׁעוֹרִין חֲצִיצִין וּמְחִיצִין הַלְכָה לְמִשְׁהָ מְסִינִי.

כב וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם וְדַבַּרְתִּי אֵתְךָ מֵעַל הַכַּפָּרֶת, אָרוֹן תִּשְׁעָה וְכַפָּרֶת טְפַח הָרִי כָּאֵן עֶשְׂרָה. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, מֵעוֹלָם לֹא יִרְדָּה שְׁכִינָה לְמַטָּה. בְּשִׁלְמָא אָרוֹן תִּשְׁעָה, דְּכַתִּיב וְעָשׂוּ אָרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וְגו', אֶלְא כַּפָּרֶת טְפַח מְנָלָן. דְּתַנִּיא, אָמַר רַבִּי חֲנִינְא כָּל הַכָּלִים שְׁעָשָׂה מִשְׁהָ בְּכֶלֶן נִתְּנָה תוֹרָה מִדַּת אֶרְכָן וּמִדַּת רְחִבּוֹן וּמִדַּת קוֹמָתוֹ, כַּפָּרֶת מִדַּת אֶרְכָּה וּמִדַּת רְחִבָּה נִתְּנָה, מִדַּת קוֹמָתָה לֹא נִתְּנָה, צֵא וּלְמַד מִפְּחוֹת שְׁבַכְכִּלִים, דְּכַתִּיב (להלן פסוק כה) "וְעָשִׂיתָ לוֹ מִסְגָּרַת טְפַח", מַה לְהֶלֶן טְפַח אִף כָּאֵן טְפַח, דְּנִין כָּלִי שְׁנִתְּנָה בּוֹ תוֹרָה מִדָּה מְכֻלִּי שְׁנִתְּנָה בּוֹ תוֹרָה מִדָּה וְאֵל יוֹכִיחַ צִיץ וְזֵר שֶׁלֹּא נִתְּנָה בְּהוּן תוֹרָה מִדָּה. רַב הוֹנָא אָמַר, "אֵל פְּנֵי הַכַּפָּרֶת", וְכַתִּיב (בראשית כז, ל) "מֵאֵת פְּנֵי יְצָחָק אֲבִיו", וְאִין פְּנִים פְּחוֹת מְטָפַח.

רמוז שסט וְלָמָּה נֵאמַר, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "וַיִּדְבַּר ה' אֵלָיו מֵאֲהֵל מוֹעֵד" כְּמִשְׁמַעוֹ, תַּלְמוּד לּוֹמֵר וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם וְדַבַּרְתִּי אֵתְךָ, אִי אֲפֹשֶׁר לוֹמֵר "מֵאֲהֵל מוֹעֵד" שֶׁכְּבָר

נאמר מעל הכפרת ואי אפשר לומר מעל הכפרת שכבר נאמר "מאהל מועד", כיצד יתקיימו שני כתובים, זו מדה בתורה שני כתובים זה כנגד זה והרי הן סותרין זה על ידי זה יתקיימו במקומן עד שיבוא כתוב אחר מכריע ביניהם, מה תלמוד לומר (במדבר ז, פט) "ובבא משה אל אהל מועד", מגיד שהיה משה נכנס ועומד באהל וקול יורד משמי שמים לבין שני הכרובים והוא שומע את הקול מדבר בפנים.

רבי יהודה בן בתירא אומר, הרי שלושה עשר מעוטין מעט אהרן מכל דברות שבתורה ואלו הן, (א) (שם) "ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו", (ב) "וישמע את הקול מדבר אליו" וגו', (ג) "וידבר אליו", (ד) ונועדתי לך שם (ה) ודברתי אתך מעל הכפרת, (ו) (להלן כט, מב) "אשר [אועד לכם] שמה ז' לדבר אליך שם", (ח) (ויקרא ז, לח) "ביום צותו את בני ישראל", (ט) "אשר יצוה", י) את כל אשר אצוה אותך, יא) ואחת במצרים יב) ואחת בסניני" (במדבר ג, א) יג) ואחת באהל מועד, הרי שלש עשרה מעוטין שמעט אהרן מכלן.

ההוא דהנה קאמר ואזיל, כד רחמתין עזיזא אפונתא דספסירא שכיבנא השתא דלא עזיזא, פוריא בת שיתין גרמידי לא סגי לן. אמר רב כהנא, קראי כתיבי, מעיקרא כתיב ונועדתי לך וגו' ולבסוף כתיב (ישעיה סו, א) "כה אמר ה' השמים כסאיי" וגו'.

כג-ל ועשית שלחו השלחו ארכו עשרה ורחבו חמשה, ולחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה ונותנו ארכו כנגד רחבו של שלחו, כופל טפחים ומחצה מכאן וטפחים ומחצה מכאן, נמצא ארכו ממלא רחבו של שלחו, דברי רבי יהודה רבי מאיר אומר, שלחו ארכו שנים עשר ורחבו ששה, לחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה, נותן ארכו כנגד רחבו של שלחו, כופל טפחים מכאן וטפחים מכאן וטפחים ריוח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת בהן. אבא שאול אומר, שם היו נותניו שני בזיכי לבונה של לחם הפנים. אמרו לו, והלא נאמר "ונתת על המערכה לבנה זכה". אמר להם, והלא נאמר (במדבר ב, כ) "ועליו מטה מנשה". ארבע סניפין של זהב היו שם מפצלין מראשיהן כדי שיהו סומכין בהן שנים מסדר הזה ושנים מסדר הזה, עשרים ושמונה קנים פחצי קנה חלול, ארבעה עשר לסדר הזה וארבעה עשר לסדר הזה, לא סדור הקנים ולא נטילתן דוחה את השבת אלא נכנס מערב שבת ושומטן ונותנו לארכו של שלחו. כל הכלים שהיו במקדש ארכו לארכו של בית.

שתי שלחנות היו באולם מבפנים על פתח הבית, אחד של שיש ואחד של זהב, על של שיש נותניו לחם הפנים בכניסתו, על של זהב ביציאתו, שמעליו בקדש ולא מורידיו, ואחד של זהב בפנים שעליו לחם הפנים תמיד ארבעה כהנים נכנסין,

שְׁנַיִם בְּיָדָם שְׁנֵי סְדָרִים וּשְׁנַיִם בְּיָדָם שְׁנֵי בְּזִיכִין, אַרְבָּעָה מְקַדְּמִין לַפְּנִיָּהוּ, שְׁנַיִם לְטַל שְׁנֵי סְדָרִין וּשְׁנַיִם לְטַל שְׁנֵי בְּזִיכִין, הַמְּכַנְּיָסִין עוֹמְדִין בְּצַפּוֹן וּפְנִיָּהוּ לְדָרוֹם וְהַמוֹצִיאִין עוֹמְדִין בְּדָרוֹם וּפְנִיָּהֶם לְצַפּוֹן, אֵלּוּ מוֹשְׁכֵינָן וְאֵלּוּ מְנִיחֵין טַפְחוֹ שֶׁל זֶה בְּצַד וְטַפְחוֹ שֶׁל זֶה, שְׁנַאֲמַר (לְהֵלֵךְ פְּסוּק ל) לְפָנַי תִּמְיֵד. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, אֶפְלוּ אֵלּוּ נוֹטְלִין וְאֵלּוּ מְנִיחִין אִף זֶה הִיתָה תִּמְיֵד. הֲלָכּוּ וּנְתַנּוּם עַל שְׁלַחַן שֶׁל זֶהב שֶׁהָיָה בְּאוּלָם. הַקְּטִירוֹ הַבְּזִיכִין וְהַחֲלוֹת מִתְחַלְּקוֹת לַכֹּהֲנִים.

לָחֶם הַפָּנִים אָרְכוּ עֶשְׂרֵה וָרַחֲבוּ חֲמִשָּׁה וְקַרְנוֹתָיו שִׁבְעַת אַצְבָּעוֹת. בֶּן זוֹמָא אוֹמֵר, וְנִתְּתָה עַל הַשְּׁלַחַן לָחֶם (ה)פָּנִים לְפָנַי תִּמְיֵד, לָחֶם שֶׁהָיָה לוֹ פָּנִים.

אֲתָמֵר, לָחֶם הַפָּנִים כֵּיצַד עוֹשִׂין אוֹתוֹ, רַבִּי חֲנִינָא אָמַר, כְּמִין תַּבָּה פְּרוּצָה, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, כְּמִין סְפִינָה רוֹקְדָת. בְּשִׁלְמָא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין תַּבָּה פְּרוּצָה הֵיִינוּ דְהוּוּ יְתָבֵי בְּזִיכִין, אֶלְא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין סְפִינָה רוֹקְדָת הֵיכִי הוּוּ יְתָבֵי בְּזִיכִין. מְקוּם עֵבִיד לְהוּ. בְּשִׁלְמָא לְמָאן דְּאָמַר כְּתַבָּה פְּרוּצָה הֵיִינוּ דְהוּוּ וְאֶחָד שֶׁל זֶהב בְּפָנִים שֶׁעָלְיוֹ לָחֶם הַפָּנִים תִּמְיֵד אַרְבָּעָה כֹּהֲנִים נִכְנָסִין, שְׁנַיִם בְּיָדָם שְׁנֵי סְדָרִים וּשְׁנַיִם בְּיָדָם שְׁנֵי בְּזִיכִין, אַרְבָּעָה מְקַדְּמִין לַפְּנִיָּהוּ, שְׁנַיִם לְטַל שְׁנֵי סְדָרִין וּשְׁנַיִם לְטַל שְׁנֵי בְּזִיכִין, הַמְּכַנְּיָסִין עוֹמְדִין בְּצַפּוֹן וּפְנִיָּהוּ לְדָרוֹם וְהַמוֹצִיאִין עוֹמְדִין בְּדָרוֹם וּפְנִיָּהֶם לְצַפּוֹן, אֵלּוּ מוֹשְׁכֵינָן וְאֵלּוּ מְנִיחֵין טַפְחוֹ שֶׁל זֶה בְּצַד וְטַפְחוֹ שֶׁל זֶה, שְׁנַאֲמַר (לְהֵלֵךְ פְּסוּק ל) לְפָנַי תִּמְיֵד. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, אֶפְלוּ אֵלּוּ נוֹטְלִין וְאֵלּוּ מְנִיחִין אִף זֶה הִיתָה תִּמְיֵד. הֲלָכּוּ וּנְתַנּוּם עַל שְׁלַחַן שֶׁל זֶהב שֶׁהָיָה בְּאוּלָם. הַקְּטִירוֹ הַבְּזִיכִין וְהַחֲלוֹת מִתְחַלְּקוֹת לַכֹּהֲנִים.

לָחֶם הַפָּנִים אָרְכוּ עֶשְׂרֵה וָרַחֲבוּ חֲמִשָּׁה וְקַרְנוֹתָיו שִׁבְעַת אַצְבָּעוֹת. בֶּן זוֹמָא אוֹמֵר, (ש) וְנִתְּתָה עַל הַשְּׁלַחַן לָחֶם (ה)פָּנִים לְפָנַי תִּמְיֵד, לָחֶם שֶׁהָיָה לוֹ פָּנִים.

אֲתָמֵר, לָחֶם הַפָּנִים כֵּיצַד עוֹשִׂין אוֹתוֹ, רַבִּי חֲנִינָא אָמַר, כְּמִין תַּבָּה פְּרוּצָה, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, כְּמִין סְפִינָה רוֹקְדָת. בְּשִׁלְמָא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין תַּבָּה פְּרוּצָה הֵיִינוּ דְהוּוּ יְתָבֵי בְּזִיכִין, אֶלְא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין סְפִינָה רוֹקְדָת הֵיכִי הוּוּ יְתָבֵי בְּזִיכִין. מְקוּם עֵבִיד לְהוּ. בְּשִׁלְמָא לְמָאן דְּאָמַר כְּתַבָּה פְּרוּצָה הֵיִינוּ דְהוּוּ יְתָבֵי קָנִים, אֶלְא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין סְפִינָה רוֹקְדָת קָנִים הֵיכִי הוּוּ יְתָבֵי. מוֹרְשָׁא עֵבִיד לְהוּ. בְּשִׁלְמָא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין תַּבָּה פְּרוּצָה הֵיִינוּ דְסָמוּךְ לֵיהּ סְנִיפִין לְלָחֶם, אֶלְא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין סְפִינָה רוֹקְדָת הֵיכִי סְמֵכֵי לְהוּ סְנִיפִין לְלָחֶם. דְּעַגְלִין לְהוּ מִיעַגְלִי. בְּשִׁלְמָא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין סְפִינָה רוֹקְדָת הֵיִינוּ דְבְּעִינָן סְנִיפִין, אֶלְא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין תַּבָּה פְּרוּצָה סְנִיפִין לְמָה לִי. אֲגַב יוֹקְרָא דְלָחֶם תִּלְהֵ. בְּשִׁלְמָא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין סְפִינָה רוֹקְדָת סְנִיפִין עַל גְּבֵי שְׁלַחַן מְנַחִין, אֶלְא לְמָאן דְּאָמַר כְּמִין תַּבָּה, סְנִיפִין הֵיכִי מְנַח לְהוּ, אַאֲרַעָא מְנַח לְהוּ. אִין, דְּאָמַר רַבִּי אַבָּא בַר מַמְל, לְדַבְּרֵי הָאוֹמֵר כְּמִין סְפִינָה רוֹקְדָת, סְנִיפִין עַל הַשְּׁלַחַן מְנַחִין, לְדַבְּרֵי הָאוֹמֵר כְּמִין תַּבָּה פְּרוּצָה,

סניפין על גבי קרקע מנחין. כמאן אָזלאַ האַ דאָמר רב יהודה, הלחם מעמיד הסניפין והסניפין מעמידין את הלחם. כמאן דאמר כמין ספינה רוקדת. תנאי כמאן דאמר כמין ספינה רוקדת. ארבעה סניפין של זהב היו שם, מפצלין מראשיהו כמין דוקרין היו, שסומכין בהן את הלחם שהוא כמין ספינה רוקדת.

אמר רבי יוחנן, לדברי האומר טפחים ומחצה כופל, נמצא שלחן מקדש חמשה עשר טפחים למעלה, ולדברי האומר טפחים כופל, נמצא שלחן מקדש שנים עשר טפחים למעלה. והאיכא קנים. קנים שקועי משקע להו. מאי טעמא, משום איעפוש ללחם, סוף סוף מיעפש לחם. דמגבה להו פורתא. והאיכא ההוא פורתא. כיון דלא הוי טפח לא חשיב ליה. והאיכא בזיכין. בזיכין בגויה דלחם הווי יתבי, ובהדי לחם הווי קימי. והא אכא קרנות. קרנות לגויה דלחם כייף להו, ולחם עליהם מנח ליה. והאיכא מסגרתו. מסגרתו למטה הייתה. ולמאן דאמר מסגרתו למעלה הייתה פרקודי הנה מיפרקדא, ולחם בגויה דשלחן הוה יחיב, כדתנאי, רבי יוסי אומר, לא היו שם סניפין, אלא מסגרתו דשלחן מעמדת את הלחם. (אמר) [אמרו] ליה, מסגרתו למטה הייתה.

אמר רבי יוחנן, לדברי האומר מסגרתו למטה הייתה, טבלא המתהפכת טמאה, לדברי האומר למעלה הייתה, טבלא המתהפכת תיבועי לך. מפלל דשלחן בר קבולי טמאה הוא, כלי עץ העשוי לנחת הוא, וכלי עץ העשוי לנחת לא מקבל טמאה, מאי טעמא, דומיא דשק בעינן, מה שק מטלטל מלא וריקן או כל מטלטל מלא וריקן. שלחן נמי מטלטל מלא וריקן הוא, דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב ויקרא כד, ו"על השלחן הטהר", מפלל שהוא טמא, אלא מלמד שמגביהו אותו לעולי רגלים ומראין להו לחם הפנים ואומרים להו ראו חבתכם לפני המקום, כדברי רבי יהושע בן לוי, דאמר גס גדול נעשה בלחם הפנים, סלוקו כסדורו, שפאמר "לשום לחם חם ביום הלקחו".

ותפוק ליה משום צפוי, מי לא תנו, השלחן והדולבקי שנפחתו או שחפו בשיש ושיר בהו כדי הנחת כוסות טמאין, רבי יהודה אומר, כדי הנחת חתיכות, שיר אין, לא שיר לא, וכי תימא כאן בצפוי עומד כאן בצפוי שאינו עומד, והא בעא מניה ריש לקיש מרבי יוחנן, בצפוי עומד או בצפוי שאינו עומד, כשחפה לבזבזו או כשלא חפה לבזבזו, אמר ליה, לא שנא, וכי תימא עצי שטין חשיבי ולא בטלי, הניחא לריש לקיש דאמר לא שנו אלא בכלי אכסלגס הבאין ממדינת הים אבל בכלי מסימס וחשיבי ולא בטלי, שפיר, אלא לרבי יוחנן, דאמר אף כלי מסימס נמי בטלי, מאי אכא למימר. שאני שלחן דרחמנא קריה עץ, שפאמר (יחזקאל מא, כב) "המזבח עץ שלש אמות גבה וארכו שתים אמות ומקצועותיו לו וארכו וקירתיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'", פתח במזבח וסיים בשלחן, רבי

יֹחֲנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר דְּאָמְרֵי תַרְוִייהוּ, בְּזִמְנוֹ שְׁבִית הַמְקֻדָּשׁ קָיָם מִזְבַּח מְכַפֵּר עַל הָאָדָם וְעִבְדָיו שֶׁלְחָנוּ שֶׁל אָדָם מְכַפֵּר.

אַרְבַּעַת סְנִיפִין שֶׁל זָהָב וְכוּ'. מִנָּא הֵי מִיְלֵי. אָמַר רַב קִטִּינָא, אָמַר קָרָא, וְעִשִּׂיתָ קְעָרְתִּיו, אֵלּוּ דְפּוֹסִין, כְּפִתִּיו, אֵלּוּ בְזִיכִין, קְשׁוֹתִיו, אֵלּוּ סְנִיפִין, וּמְנַקְלִיתִיו, אֵלּוּ קָנִים, אֲשֶׁר יִסֹּד, שְׁמַחְבָּרִים בְּהֵן אֶת הַלְחָם. אַרְבַּע חֲלוֹת צְרִיכוֹת שְׁלוֹשָׁה שְׁלוֹשָׁה קָנִים, הַעֲלִינָה אֵינָה צְרִיכָה אֶלָּא שְׁנַיִם לְפִי שְׁאִין עָלֶיהָ מִשְׁאוּי, הַתְּחַתּוּנָה אֵינָה צְרִיכָה כָּל עֶקֶר לְפִי שְׁמַנְחַת עַל טְהוּרוֹ שֶׁל שֶׁלְחָן.

תַּנּוּ רַבָּנָן. עֲשֶׂה שֶׁלְחָנוֹת עֲשֶׂה שְׁלֵמָה, שְׁנַאָמַר "וַיַּעַשׂ שֶׁלְחָנוֹת עֲשֶׂה וַיִּנַּח בְּהִיכַל חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וְחֲמִשָּׁה מִשְּׂמָאל", וְאִם תֵּאמַר, חֲמִשָּׁה מִיָּמִין הִפְתַּח וְחֲמִשָּׁה מִשְּׂמָאל הִפְתַּח, אִם כֵּן מְצִינוּ שֶׁלְחָן בְּדָרוֹם, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה (לְחֹן כו, לַה) "וְהַשֶּׁלְחָן תִּתֵּן עַל צֵלַע צְפוֹן", אֶלָּא שֶׁל מִשָּׁה בְּאֶמְצַע, חֲמִשָּׁה מִיָּמִינוּ וְחֲמִשָּׁה מִשְּׂמָאלוֹ.

עֲשֶׂה שֶׁלְחָנוֹת עֲשֶׂה שְׁלֵמָה וְלֹא הָיוּ מְסֻדְרִין אֶלָּא עַל שֶׁל מִשָּׁה, שְׁנַאָמַר (מ"א ז, מח) "וְאֵת הַשֶּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב". רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, עַל כֵּלָּן הָיוּ מְסֻדְרִין, שְׁנַאָמַר "וְאֵת הַשֶּׁלְחָנוֹת וְעָלֵיהֶם לֶחֶם הַפָּנִים". רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, לֹא הָיוּ מְסֻדְרִין אֶלָּא עַל שֶׁל מִשָּׁה, אֶלָּא מָה אֲנִי מְקַיֵּם "וְאֵת הַשֶּׁלְחָנוֹת", אֵלּוּ שְׁלֹשָׁה שֶׁלְחָנוֹת שֶׁהֵן בְּמֻקְדָּשׁ, שְׁנַיִם שֶׁהָיוּ בְּאוֹלָם לְפָנִים לְפִתְחַת הַבַּיִת, אֶחָד שֶׁל כֶּסֶף וְאֶחָד שֶׁל זָהָב, עַל שֶׁל כֶּסֶף נֹתֵן לֶחֶם הַפָּנִים בְּכַנִּיסָתוֹ וְעַל שֶׁל זָהָב בִּיצִיאָתוֹ, שְׁמַעֲלִין בְּקֻדְשׁ וְאִין מוֹרִידִין, וְאֶחָד שֶׁל זָהָב, בְּפָנִים, שְׁעָלִיו לֶחֶם הַפָּנִים תְּמִיד.

תַּנּוּנָא, רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, אֶפְלוּ סִלַּק אֶת הַיְשָׁנָה שְׁחָרִית וְסֻדְרָא אֶת הַחֲדָשָׁה עַרְבִית אִין בְּכַד כָּלוּם, אֶלָּא מָה אֲנִי מְקַיֵּם לְפָנֵי תְּמִיד, שְׁלֹא יִלִּין אֶת הַשֶּׁלְחָן בְּלֹא לֶחֶם.

וְעִשִּׂיתָ מְנֻחָה זָהָב טְהוֹר. תַּנּוּנָא, כָּלִי שָׁרַת שְׁעֵשְׂאָה שֶׁל עֶץ רַבִּי פּוֹסֵל וְרַבִּי יוֹסִי בֵּר רַבִּי יְהוּדָה מְכַשִּׁיר. רַבִּי דָרִישׁ כָּלִל וּפְרָט, וְעִשִּׂיתָ מְנֻחָה, כָּלִל, זָהָב טְהוֹר, פְּרָט, מְקֻשָּׁה תִיעֵשָׂה הַמְּנוּרָה, חֲזָר וְכָלִל, כָּלִל וּפְרָט וְכָלִל, אִי אֵתָה דֵּן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט, מַה הַפְּרָט מְפָרֵשׁ שֶׁל מִתְּכַת אֶף כָּל שֶׁל מִתְּכַת. רַבִּי יוֹסִי בֵּר רַבִּי יְהוּדָה דָרִישׁ רַבּוּנֵי וּמַעוּטֵי, וְעִשִּׂיתָ מְנֻחָה, רִיבָה, זָהָב טְהוֹר, מַעֲט, מְקֻשָּׁה תִיעֵשָׂה הַמְּנוּרָה, חֲזָר וְרַבָּה, רַבָּה וּמַעֲט וְרַבָּה, רַבָּה הַכָּל, מֵאִי רַבִּי רַבִּי כָּל מִיְלֵי, מֵאִי מַעֲט מַעֲט חֲרָס, דְּתַנּוּנָא, אִין לוֹ זָהָב מְבִיא שֶׁל כֶּסֶף שֶׁל נְחֹשֶׁת שֶׁל בְּרִזָּל שֶׁל בְּדִיל וְשֶׁל עֲפָרַת, רַבִּי יוֹסִי בֵּר רַבִּי יְהוּדָה מְכַשִּׁיר אֶף בְּשֶׁל עֶץ, וְתַנּוּנָא, לֹא יַעֲשֶׂה אָדָם בֵּית תְּבַנִּית הִיכַל, אֶכְסְדָרָה כְּנָגַד אוֹלָם, חֲצַר כְּנָגַד עֲזָרָה, שֶׁלְחָן כְּנָגַד שֶׁלְחָן, מְנוֹרָה כְּנָגַד מְנוֹרָה, אֶבֶל עוֹשָׂה שֶׁל חֲמִשָּׁה שֶׁל שְׁשֶׁה וְשֶׁל שְׁמוֹנָה, וְשֶׁל שְׁבַע לֹא יַעֲשֶׂה וְאֶפְלוּ שֶׁל שְׁאָר מִיְנֵי מִתְּכַת, רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אֶף בְּשֶׁל עֶץ לֹא יַעֲשֶׂה כְּדָרְךָ שְׁעֵשׂוּ מְלָכֵי בֵּית

חשמונאי, אמרו לו, משם ראיה, שפודין של ברזל היו וחפאים בבעץ, העשירו עשאים של כסף, חזרו והעשירו עשאים של זהב.

שבעה קני מנורה מעכבין זה את זה. שבעה גרותיה מעכבות זו את זו. מאי טעמא, הויה כתיב בהו. תנו רבנן, מנורה היתה באה מן העשת ומן הזהב, עשאה מן הגרוטאות פסולה, משאר מיני מתכות פשרה. מאי שנא מן הגרוטאות פסולה, מקשה והויה, משאר מיני מתכות נמי זהב והויה. אמר קרא, תיעשה, לרבות שאר מיני מתכות. ואימא לרבות גרוטאות. לא סלקא דעתך, דאמקשה כתיבא הויה. תיעשה נמי אמקשה כתיב. מקשה מקשה לעב. זהב זהב נמי לעב. האי מאי, אי אמרת בשלמא מן הגרוטאות פסולה משאר מיני מתכות פשרה, היינו דזהב זהב מקשה מקשה לדרשא, אלא אי אמרת מן הגרוטאות פשרה משאר מיני מתכות פסולה, זהב זהב מקשה מקשה מאי דרשת ביה. דתניא (פסוק לט) כפר זהב טהור יעשה אתה, באה זהב באה כפר, אינה באה זהב אינה באה כפר, באה זהב באה גביעים כפתורים ופרחים, אינה באה זהב אינה באה גביעים כפתורים ופרחים. ואימא נמי באה זהב באה קנים אינה באה זהב אינה באה קנים. ההיא (פסוק) [פמוט] מיקרי. (במדבר ח, ד) "וזה מעשה המנרה מקשה זהב". באה זהב באה מקשה אינה באה זהב אינה באה מקשה. "מקשה" דסיפא למאי אתא. למעוטי חצוצרות, דתניא, חצוצרות היתה באה מן העשת ומן הכסף, עשאה מן הגרוטאות פשרה משאר מיני מתכות פסולה. מאי שנא משאר מיני מתכות פסולה, "כסף והויה", מן הגרוטאות נמי, "מקשה והויה". מעט רחמנא גבי מנורה מקשה היא, היא ולא חצוצרות.

אמר שמואל משמיה דסבא, גבהה של מנורה שמונה עשר טפחים, הרגלים והפרח שלשה טפחים, וטפחים חלק, וטפח שבו גביע כפתור ופרח, וטפחים חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכים ועולין כנגד גבהה של מנורה, וטפח חלק, וטפח כפתור, ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך ונמשכין וכו', וטפח חלק, וטפח כפתור, ושני קנים יוצאין ממנו וכו', וטפחים חלק, נשתירו שם שלשה טפחים שבהן גביעים וכפתורים ופרחים, גביעים למה הן דומין, כמין כוסות אלכסנדריוס, כפתורים למה הן דומין, כמין תפוחי הכרתים, פרחים למה הן דומין, כמין פרחי העמודים, נמצאו גביעים שנים ועשרים, כפתורים אחד עשר, פרחים תשעה, גביעים מעכבין זה את זה, פרחים מעכבין זה את זה, גביעים כפתורים ופרחים מעכבין זה את זה. (בשלשה) גביעים שנים ועשרים, דכתיב ובמנרה ארבעה גביעים, תמני סרי דקנים וארבעה דידה, הא שנים ועשרים, כפתורים נמי אחד עשר, כפתוריה תרי, וששה דקנים, וכפתור וכפתור וכפתור, הא אחד עשר, אלא פרחים תשעה מנא לו, פרחיה תרי הוו וששה דקנים תמני הוו. אמר רב שלמן, (שם) עד ירכה עד פרוה מקשה היא.

אמר רב, גבחה של מנורה תשעה טפחים. איתיביה רב שימי בר חיאי לרב, (ענו, סלם) [אבו] היתה לפני מנורה ובה שלוש מעלות שעליה כהן עומד ומטיב את הנרות. אמר ליה, שימי את, כי קא אמינא משפת קנים ולמעלה. אמר רבי יונתן, מאי דכתיב (ויקרא כד, ד) "על המנרה הטורה", שימדו מעשיה ממקום טורה. אלא מעתה, (שם, ו) "על השלחן הטור", שימדו מעשיו ממקום טהור, אלא "טהור" מכלל שהוא טמא, הכא נמי "טהורה" מכלל שהיא טמאה. בשלמא טהור מכלל שהוא טמא כדריש לקיש וכו', אלא הכא טהורה מכלל שהיא טמאה, פשיטא, כלי מתכות ניהו וכלי מתכות מקבל טמאה, אלא שימדו מעשיה ממקום טורה. תנא, רבי יוסי בר רבי יהודה אומר, ארון של אש ושלחן של אש ומנורה של אש ימדו מן השמים, וראה משה ועשה כמותו, שנאמר וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר. אלא מעתה (להלן כו, ל) "והקמת את המשכן כמשפטו אשר [הראיתי]" הכי נמי. הכא כמשפטו, התם כתבניתם. רבי חיאי בר אבא אמר רבי יוחנן, גבריא אל חגור כמין פסיקיא הנה, והראה לו למשה מעשה המנורה, שנאמר (במדבר ח, ד) "וזה מעשה המנורה". תנא דבי רבי ישמעאל, שלשה דברים היו קשין למשה עד שהראה לו הקדוש ברוך הוא באצבעו, ואלו הן, מנורה וראש חדש ושרצים, מנורה, דכתיב (שם) "וזה מעשה המנורה", ראש חדש, דכתיב "החדש הזה לכם", שרצים, דכתיב (ויקרא יא, כט) "וזה לכם הטמא", ויש אומרים, אף הלכות שחיטה, שנאמר "וזה אשר תעשה על המזבח".

אמר רב יהודה אמר רב (אסי), עשר מנורות עשה שלמה, וכל אחת ואחת הביא לה אסף כפר זהב, והכניסוהו אסף פעמים לכור, והעמידוהו על כפר. ומי מחסר כולי האי, והתנא, רבי יוסי בר רבי יהודה אומר, מעשה והיתה מנורת בית המקדש תורה על של מדבר בדינר זהב גורדיקני, והכניסוהו שמונים פעמים לכור עד שחסר הדינר. כיון דקאי קאי.

תנו רבנן. עשר מנורות עשה שלמה, שנאמר (דבהיי"ב ד, ז) "ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטם ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאל", ואם תאמר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח, אם כן מצינו מנורה בצפון, והתורה אמרה "ואת המנרה נכח השלחן", אלא של משה באמצע וחמש מימנה וחמש משמאלה.

עשר מנורות עשה שלמה ולא היו מדליקין אלא על של משה, שנאמר (דבהיי"ב יג, יא) "ומנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב", רבי אלעזר בן (שמעון) [שמוע] אומר, על כלן היו מדליקין, שנאמר (שם ד, כ) "ואת המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור".

תנא. מנורה ונרותיה באות מן הכפר, ואין מלקחיה ומחיתיה באות מן הכפר, רבי נחמיה אומר, מנורה באה מן הכפר, ואין נרותיה ומלקחיה ומחיתיה באות

מִן הַכֹּפֶר. בְּמֵאֵי קָא מִיפְלָגִי, בְּהֵאֵי קָרָא, דְּתַנְיָא (פסוק לט) כִּפְר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֶתָּה. לְמַדְנֵוּ לְמִנּוּרָה שְׂבָאָה מִן הַכֹּפֶר, מִנִּין לְרַבּוֹת גְּרוּתֵיהָ, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר אֵת כָּל הַכְּלִים הָאֵלֶּה. יְכוּל שְׂאֲנֵי מְרַבָּה מְלַקְחִיהָ וּמְחַתּוּתֵיהָ, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר אֶתָּה, דְּבָרֵי רַבִּי נְחֻמֵּיהָ. קִשְׁיָא דְרַבִּי נְחֻמֵּיהָ אֲדַרְבֵּי נְחֻמֵּיהָ. תְּרֵי תַנְיָא אֲלִיבָא דְרַבִּי נְחֻמֵּיהָ. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קֶרְחָה אֹמֵר, מִנּוּרָה בָּאָה מִן הַכֹּפֶר וְאִין גְּרוּתֵיהָ וּמְלַקְחִיהָ וּמְחַתּוּתֵיהָ בָּאוֹת מִן הַכֹּפֶר, אֲלֵא מָה אֲנִי מְקַיֵּם אֵת כָּל הַכְּלִים, שְׂיִהִיו כְּלָם שֶׁל זָהָב. זָהָב בְּהִדְיָא כְּתִיב בְּהוֹן, וְעִשִׂיתְּ אֵת גְּרוּתֵיהָ שְׂבָעָה וּכְתִיב (פסוק לח) וּמְלַקְחִיהָ וּמְחַתּוּתֵיהָ זָהָב טָהוֹר. לֹא נִצְרָכָה אֲלֵא לְפִי גְרוּת, סִלְקָא דְעֵתְדָא אֲמִינָא הוּאִיל וּפִי גְרוּת אֲשַׁחוּרֵי אֲשַׁחֲרִי, הַתּוֹרָה חֲסָה עַל מְמוֹנָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְלִיעָבֵד כָּל דְּהוּ, קַמְשִׁמְעַ לּוּ.

אֲמַר רַב הוּנָא בְּרִיה דְרַב יְהוּדָה אֲמַר רַב שִׁשְׁתַּי, גֵּר שֶׁל מְקַדָּשׁ שֶׁל פְּרָקִים הִיא. קָא סָבַר, כִּי כְּתִיב כֹּפֶר (פסוק לא) וּמְקַשָּׁה אֲמִנּוּרָה וְגְרוּתֵיהָ כְּתִיב, וְכִינּוּן דְּבַעֲיָא הִטְבָּה, אִי לֹא דְפְרָקִים הוּאִי לֹא הוֹוֹת מְטִיבָא. מִיתִיבִי, כִּי צַד הוּא עוֹשֶׂה, מְסַלְקוּן וּמְנִיחוּן בְּאֵהָל וּמְנַקְּוֹן בְּסַפּוּג וְנוֹתָן בְּהוֹן שְׁמוֹן וּמְדַלְקוּן. הוּא דְאֲמַר כִּי הוּא תַנְיָא, דְּתַנְיָא, חֲכָמִים אֹמְרִים, לֹא הִיוּ מְזִיזִין אוֹתָהּ מִמְּקוֹמָהּ. מְכַלְל דְּאִי בְּעֵי מְצִי מְזִיז לָהּ. אֲלֵא אֵימָא לֹא הִיָּתָה זָזָה מִמְּקוֹמָהּ. וּמֵאֵן חֲכָמִים רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן רַבִּי צְדוּקָא, דְאֲמַר, כְּמִין טַס שֶׁל זָהָב יָשֵׁב לָהּ עַל גְּבָהּ, כְּשֶׁהוּא מִיִּטְיבָה דוֹחֲקוּ כְּלָפֵי פִיהָ, כְּשֶׁהוּא נוֹתָן בָּהּ שְׁמוֹן דוֹחֲקוּ כְּלָפֵי רֵאשָׁה.

מִנּוּרָה שְׂעֵשָׂה מִשָּׁה בְּמִדְבָּר הִיָּתָה בָּאָה מִשָּׁל זָהָב וּמְקַשָּׁה, שְׂנַאֲמַר וְעִשִׂיתְּ מִנְרַת זָהָב טָהוֹר. שׁוֹמֵעַ אֲנִי יַעֲשֶׂה אֲבָרִים וְיִדְבִּיקִם בָּהּ, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר מִמְּנָה יְהִיו, לְרַבּוֹת גְּרוּתֵיהָ, (וּכְתִיב) תִּיעֲשֶׂה. אַחֲרַי שְׂרִיבָה הַתּוֹרָה וּמַעֲט, מְרַבָּה אֲנִי גְרוּתֵיהָ שְׂנַעֲשִׂין עִמָּה וּמוֹצִיא אֲנִי כְּפִתּוּרֵיהָ וּפְרָחֵיהָ שְׂאִין נַעֲשִׂים עִמָּה, מִנִּין לְרַבּוֹת מְלַקְחִיהָ וּמְחַתּוּתֵיהָ, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר תִּיעֲשֶׂה. יְכוּל שְׂאֲנֵי מְרַבָּה אֵת הַצְּבָתִים וְאֵת הַמְּלַקְטָאוֹת, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר (אוֹתוֹ) [אֶתָּה]. הָא מָה רְאִיתָ. מְרַבָּה אֲנִי מְלַקְחִיהָ וּמְחַתּוּתֵיהָ שְׂמִשְׁמִשִּׁין עִמָּה, וּמוֹצִיא אֲנִי אֵת הַצְּבָתִים וְאֵת הַמְּלַקְטָאוֹת שְׂאִין מְשַׁמְשִׁין עִמָּה.

כִּי צַד עֲשֶׂה בְּצִלְאֵל אֵת הַמִּנּוּרָה, עֲשֵׂאָה כְּמִין קוּרָה וְעֲשֵׂאָה מְרַבָּע לְמַטָּה.

חֲמִשָּׁה כְּתוּבִים אִין לָהֶם הַכְּרַע וְכוּן מְשַׁקְדִים אִין לוֹ הַכְּרַע (כְּתוּב לְעִיל בְּרַמְזוֹ לז).

מְקַשָּׁה. אִין מְקַשָּׁה אֲלֵא מִין קִשָּׁה, מַעֲשֶׂה אוּמָן מַעֲשֶׂה קֶרְנָס. (במדבר ח, ד) "עַד יִרְכָּה עַד פְּרָחָה". אִין לִי אֲלֵא יִרְכָּה וּפְרָחָה, גְּבִיעִיָּה וְכְפִתּוּרֵיהָ מִנִּין, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר וְעִשִׂיתְּ מִנְרַת וְגוֹ'. אוֹ יַעֲשֶׂה אֲבָרִים אֲבָרִים, תְּלַמּוּד לּוֹמֵר מִמְּנָה יְהִיו. (במדבר ח, ד) "מְקַשָּׁה הִיא" לָמָּה נֶאֱמַר, וְהֵלֵא כֹפֶר נֶאֱמַר מְקַשָּׁה זָהָב, וּמָה תְּלַמּוּד לּוֹמֵר

”מקשה היא”. לפי שמצינו בכלי בית עולמים שאין להם מקשה, עושין מין גרוטי, שומע אני אף במנורה כן, תלמוד לומר (שם) ”מקשה היא”, שנה עליה הכתוב לפסל. מכאן אמרו, אין של זהב, עושין של כסף וכו', מה שאין כן בחצוצרות, אין של כסף לא יעשו של זהב אבל אין להם מין קשה עושין מין גרוטי, נמצא כשר במנורה פסול בחצוצרות, כשר בחצוצרות פסול במנורה. ”כמראה אשר הראה ה' את משה”. להודיע שבחו של משה, שכשם שאמר לו המקום כן עשה, רבי נתן אומר, אינו צריך, שהרי כבר נאמר וראה ויעשה, מגיד הכתוב שהראה המקום למשה כלים עשויים ומנורה עשויה, ונעשית, שנאמר כמראה אשר הראה ה' את משה.

זה שאמר הכתוב (שה"ש ג, יא) ”צאינה וראינה בנות ציון”, בניים המציגים לו במילה ובתגלחת ובציצית. (שם) ”במלך שלמה”, מלך שהשלים שלו. ”בעטרה שעטרה לו אמו”. אמר רבי יצחק חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה, אלא זה אהל מועד שהוא מעטר בתכלת וארגמן ותולעת שני. רבי שמעון דסכנין בשם רבי לוי אמר, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה עשה לי משכן הנה לו להביא ארבע קונדיסין ולמתח את המשכן עליהן, אלא מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא למשה למעלה אש אדמה אש ירקה אש שחרה אש לבנה ואמר לו עשה לי משכן, אמר לו משה להקדוש ברוך הוא, רבון העולמים, וכי מאין יש לי אש אדמה אש ירקה אש שחרה אש לבנה, אמר לו, בתבניתם אשר אתה מראה בהר. רבי ברכיה אמר בשם רבי, משל למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש לבן מרגליטין, אמר לו, עשה לי כזה, אמר לו, אדוני המלך, מנין לי לבוש אלו מרגליטין, אמר לו, אתה בסימניך ואני בכבודי. כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה, אתה עושה מה שלמעלה למטה, אני מניח סנקליטין שלי שלמעלה ויורד ומצמצם שכינתי ביניהן למטה, מה למעלה (ישעיהו ו, ב) ”שרפים עומדים” אף למטה (להלן כו, טו) ”עצי שטים עמדים”, מה למעלה כוכבים אף למטה קרסים. אמר רבי חניא בר אבא, מלמד שהיו קרסין של זהב נראין במשכן ככוכבים הקבועים בקיע. (שה"ש ג, יא) ”ביום חתנתו”, זה אהל מועד, ”וביום שמחת לבו”, זה בגדו בית בגדו בית עולמים.

א-כט וְאֵת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעוֹת. זֶה שְׁאֵמַר הַכְּתוּב (מלאכי א, ב)

"אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם אָמַר ה'", ראו מה חבה אהבתי אתכם, מן הארץ ועד רקיע מהלך חמש מאות שנה, וכן מרקיע ראשון לשני ומשני לשלישי ומשלישי לרביעי ומרביעי לחמישי ומחמישי לששי ומששי לשביעי, ואין צריך לשער מטלפי החיות, והכסא למעלה מכלן, וראו כמה חבבתי אתכם שהנחתי כלן ואמרתי לכם עשו לי יריעות עזים ואבוא לשכון אצלכם. אמר רבי יהושע בן לוי, אלו היו אמות העולם יודעים מה היה המשכן ובית המקדש יפיו להם וכו', למה, עד שלא הוקם המשכן היה הדבור יוצא ונכנס לתוך בתיהם של אמות העולם והיו נתרזים, שנאמר "כי מי כל בשר" וגו', אתם הייתם שומעים וחיון אבל אמות העולם היו שומעין ונתרזין בתוך אהליהם. ולא תאמר המשכן, אלא אפלו בית המקדש היה נפה להם. מנין הוא, ששלמה סדר תפלתו. "וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וגו' אתה תשמע (מן) השמים", אבל ישראל כשהיה בא להתפלל מה היה אומר (שם, לט) "ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו", אבל הנכרי בין עושין בין שאין עושין תן לו כל מה שהוא תובע "למען ידעו כל עמי הארץ". אמר הקדוש ברוך הוא למשה, עשה לי משכן, שאני מתאנה לשכון אצל בני. כששמעו מלאכי השרת בן התחילו אומרים, רבונו של עולם, למה אתה יורד לתחתונים, שבחך הוא שתהא בשמים, שנאמר (תהלים ח, ב) "תנה הודך על השמים". אמר להם הקדוש ברוך הוא, חייכם שאני עושה כשם שאמרתי, אלא (על פי חבקוק ג, ג) "תהלתי מלאה הארץ". אמר להם הקדוש ברוך הוא, ומה אתם תמהים על זאת, ראו מה אני מחבב את התחתונים ויורד ושוכן תחת יריעות עזים, שנאמר ועשית יריעות עזים.

רבי יהודה אומר, חיה גדולה טהורה גדלה היתה במדבר וממנה עשה יריעות. ורבי נחמיה אומר, מעשה נסים היה ולשעה היתה נבראת ונגנזה, תדע לה שפתיב, "ארץ היריעה האחת", מי מביא לה יריעות של שלשים אמה, מכאן אתה למד כדרך נחמיה שהיה מעשה נסים, ולא תאמר ביריעה, אלא בקרשים, היה מעשה נסים, מהיכן היו קרשים, יעקב אבינו נטע אותם, בשעה שיורד למצרים אמר לבניו, בני, עתידים אתם להגאל מכאן והקדוש ברוך הוא עתיד לומר לכם משאתם נגאלין, שתעשו לו משכן, אלא עמדו ונטעו ארזים, [ובשעה שיאמר לכם לעשות משכן (ו) הארזים מצויין לכם, מיד עשו כשם שאמר להם אביהם ועמדו ונטעו ארזים. אמרו רבותינו, הברית התיכון נרד ביד יעקב אבינו למצרים, שהיה משמש מן הקצה אל הקצה לא עשה אלא הארזים אמרו שירה, הוא שידוד אמר, (דב"א טז, לג) "אז ירננו עצי הגער", ואין אז אלא שירה, שנאמר "אז ישיר", אימתי, כשעשה המשכן. ואמר הקדוש ברוך הוא למשה ועשית את הקרשים, אותם הקרשים שהתקין להם אביהם.

תנו רבנן, קרשים מלמטון עבין אמה ומלמעלן פלים והולכין עד פאצבע, שנאמר (פסוק כד) יהיו תמים על ראשו ולהלן הוא אומר "תמו נכרתו", דברי רבי יהודה, רבי נחמיה אומר, כשם שמלמטון עבין אמה כך מלמעלן עבין אמה, שנאמר יחדו. והכתיב תמים. ההוא דליתו שלמים ולא למיתו דנסרא. ואידך נמי הכתיב יחדו. ההוא דלא לישלפניהו מהדדי. בשלמא לרבי נחמיה, היינו דכתיב (פסוק כב כג) ולירכתי המשכן ומה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעת המשכן, דאתי פותיא דהני וממלו לסומכא דהני, אלא לרבי יהודה הא עייל והא נפיק. דשפי להו כי טורין.

(פסוק כח) והברית התיכו בתוך הקרשים. בגס הנה עומד. ואת המשכן תעשה עשר יריעת ארץ היריעה האחת שמנה ועשרים וגו'. שדי ארכייהו לפותיא דמשכן, כמה הוו, עשרין ותמני, דל עשר לאגרא, פשו להו תשע להאי גיסא ותשע להאי גיסא. לרבי יהודה מגליא אמה דאדנים, לרבי נחמיה מגליא נמי אמה דקרשים. שדי פותייהו לארכו דמשכן, כמה הוו, ארבעין, דל תלתין לאגרא, פשו להו עשר, לרבי יהודה מכסיא אמה דאדנים, לרבי נחמיה מכסיא אמה דקרשים, (פסוק ז ט) ועשית יריעת עזים ארץ היריעה האחת שלשים באמה. שדי ארכייהו לפותיא דמשכן, כמה הוו, תלתין, דל עשר לאגרא, פשו להו עשר להאי גיסא ועשר להאי גיסא. לרבי יהודה מכסיא אמה דאדנים, לרבי נחמיה מכסיא אמה דקרשים. תניא נמי הכי, (פסוק יג) והאמה מזה ואמה מזה בעדף, לכסות האמה של אדנים, דברי רבי יהודה, רבי נחמיה אומר, לכסות אמה של קרשים. שדי פותייהו לאורכא דמשכן, כמה הוו, ארבעין וארבע, דל תלתין לאגרא, פשו להו ארבע, דל תרתי לכפילה דכתיב (פסוק ט) וכפלת את היריעה הששית, פשו להו תריסר. בשלמא לרבי יהודה, היינו דכתיב חצי היריעה העדפת תסרח על אחרי המשכן, אלא לרבי נחמיה מאי תסרח, מחברותיה תנא דבי רבי ישמעאל, למה משכן דומה, לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה.

תנו רבנן, יריעות התחתונות של תכלת וארגמן ותולעת שני, ושש עליונות של מעשה עזים, וגדולה חכמה שנאמרה בעליונות יותר משנאמרה בתחתונות, דאלו בתחתונות כתיב (להלן לה, כה) "וכל אשה חכמת לב בידיה טוה", ואלו בעליונות כתיב "וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוה את העזים", ותנא משום רבי חיאי, שטוף בעזים וטוה בעזים.

תנו רבנן, חרוצים היו הקרשים, וחלולים היו האדנים, ונראין קרסים בפולאות ככוכבים ברקיע.

משכן ארכו שלשים אמה ורחבו עשר אמות וגבהו עשר אמות, רבי יוסי אומר, ארכו שלשים ואחד אמה.

כיצד היתה מעמיד את הקרשים, היתה נותן עשרים קרשים בצפון ועשרים קרשים בדרום ושמונה במערב, אבל במזרח לא היו שם קרשים אלא ארבעה עמודי שטים שעליהם היו נותנין את הפרכת, שנאמר (פסוק לב) ונתתה אתה על ארבעה עמודי שטים.

היתה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן, והחריץ חציו באמצע, ועושה בו שתי ידות כמין שני חוקים ומכניסם לתוך שני אדנים, שנאמר (פסוק יט) שני אדנים תחת הקרש האחד, וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהו נפרדיו זה מזה, שנאמר ויהיו תאמם מלמטה, מה תלמוד לומר אל הטבעת האחת, מקום שנותנין את הבתים.

כיצד היתה מעמיד את המשכן, היתה נותן את הארבעים אדני כסף בצפון וארבעים אדנים בדרום וששה עשר במערב וארבעה במזרח, הרי (להלן לח, כז) "מאת אדנים למאת הכפר כפר לאדן".

וכל קרש היו בו שתי טבעות זהב, אחת למעלה ואחת למטה, שבהן היו נותנים את הבריחים, ובריחים ארכו של כל אחד ואחד שלשים אמות כנגד עשרים קרשים, והאמצעי ארכו שתיים עשרה אמה כנגד שמונה קרשים שמשקע באמצע הקרשים למזרח ולמערב, שנאמר (פסוק כט) והבריח התיכן בתוך הקרשים, כשם שהיה עושה לקרשים שבצפון כך היתה עושה לקרשים שבדרום, אבל במערב אינו כן אלא ארכו של כל אחד ואחד תשע אמות כנגד ששה קרשים והקרשים והבריחים והעמודים והאדנים מקום עבנו של קרשים מצפה זהב, שנאמר (פסוק כט) ואת הקרשים תצפה זהב, שאין תלמוד לומר בתים לבריחים מקום שהבריח נכנס, "ויצרף את הבריחים זהב". כיצד עושה, היתה מביא שני פיפיות של זהב וארכו של כל אחד ואחד אמה וחצי, ונתנו בחללו של קרש מקום שנותנים את הבריח.

כיצד היתה מעמיד את המשכן. היתה מביא עשר יריעות של תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר, שנאמר (פסוק א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות, וחוטן כפול שלשים ושנים על שלשים ושנים, דברי רבי נחמיה, שהיה רבי נחמיה אומר, חוט אחד כפול לשנים, שזור לארבעה, משזר לשמונה, נמצא חוטן כפול שלשים ושנים, וחכמים אומרים חוט אחד כפול לשנים, שזור לשלשה, משזר לששה, נמצא חוטן כפול לעשרים וארבעה.

והיה מחברן לשתי (לולאות) [וילאות], אחת של חמש ואחת של חמש, שנאמר חמש היריעות תהיין חברות, והיה מחברן לולאות תכלת, שנאמר (פסוק ד) ועשית ללאת

תכלת, והיה מחברו לחמשים קרסי זהב והקרסים היו נראין במשכן ככוכבים ברקיע.

אָרְכּוֹן שֶׁל יְרִיעוֹת שְׂמוֹנָה וְעֶשְׂרִים בָּאֵמָה, שְׁנַאֲמַר, (פסוק ב) אָרְךְ הַיְרִיעָה הָאֶחָת שְׂמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאֵמָה, וְרַחְבּוֹ אַרְבַּעַיִם אַמּוֹת, שְׁנַאֲמַר וְרַחֵב אַרְבַּע בָּאֵמָה, צֵא מֵהֵם (עֶשֶׂר) [שְׁלוּשִׁים] אַמּוֹת מִן הַמְזָרְחַ לְמַעְרָב (וְעֶשֶׂר אַמּוֹת) שְׁנוֹתָן לְגֹוֹ שֶׁל מִשְׁכָּן, וְעֶשֶׂר אַמּוֹת לְמַעְרָבוֹ שֶׁל מִשְׁכָּן, וּמוֹתֵר שֶׁבַּיְרִיעוֹת פּוֹרְסִין לְאַחוֹרָיו.

הָיָה מִבֵּיא (שְׁתֵּים) [עֶשְׂתֵּי] עֶשְׂרֵה יְרִיעוֹת מְנוּצָה שֶׁל עֲזִים, וְאָרְכָּהּ שֶׁל כָּל אֶחָת וְאֶחָת שְׁלֹשִׁים אֵמָה, שְׁנַאֲמַר (פסוק ז ח) וְעֶשְׂתֵּי יְרִיעֹת עֲזִים וְגוֹ', וְהָיָה מִחְבְּרוֹ לְשִׁתֵּי (הַלּוּלָאוֹת) [וְיִלְאוֹת] בְּלוּלָאוֹת, אֶחָת שֶׁל חֲמֵשׁ וְאֶחָת שֶׁל שֵׁשׁ, שְׁנַאֲמַר וַיְחַבֵּר (פסוק ט) אֶת חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְהָיָה מִחְבְּרוֹ בְּלוּלָאוֹת בְּקָרְסִים חֲמֵשִׁים, שְׁנַאֲמַר וְעֶשְׂתֵּי חֲמֵשִׁים לְלֵאָת, וְאוֹמֵר (פסוק יא) וְעֶשְׂתֵּי קָרְסִי נְחֹשֶׁת חֲמֵשִׁים. רַחְבּוֹ שֶׁל יְרִיעוֹת אַרְבַּעַיִם וְאַרְבַּע אֵמָה, שְׁנַאֲמַר אָרְךְ הַיְרִיעָה וְגוֹ', צֵא מֵהֵם שְׁלֹשִׁים אַמּוֹת לְאַרְכּוֹ שֶׁל מִשְׁכָּן וְעֶשֶׂר אַמּוֹת שְׁנוֹתָן לְגִבְהוֹ שֶׁל מִשְׁכָּן, נִשְׁתַּיְרָה יְרִיעָה אֶחָת שְׂכּוּפֵל עַל פְּנֵי הָאֵהָל, שְׁנַאֲמַר (פסוק ט) וְכִפְלַת אֶת הַיְרִיעָה הַשְּׂשִׁית. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, חֲצִיָּה הָיָה כְּפוּל עַל פִּי הָאֵהָל, וְחֲצִי הַיְרִיעָה הָיָה כְּפוּל אַחוֹרֵי הַמִּשְׁכָּן, שְׁנַאֲמַר וְסָרַח הַעֲדָף וְגוֹ'.

הָיָה מִבֵּיא כָּלִי אֶחָד שֶׁל עוֹר, אָרְכּוֹ שְׁלֹשִׁים וְרַחְבּוֹ עֶשֶׂר אַמּוֹת, שְׂמַלְבִּישׁוֹ לְאֵהָל מִן הַמְזָרְחַ לְמַעְרָב, שְׁנַאֲמַר (פסוק יד) וְעֶשְׂתֵּי מַכְסָה לְאֵהָל, וְכַמִּין פְּסַפְסִין עֲשׂוּי לְמַעְלָה, דְּבָרֵי רַבִּי נַחֲמִיָּה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, שְׁנֵי כְּלִים, הַתְּחִתּוֹן שֶׁל עוֹרוֹת אֵילִים מְאֻדָּמִים וְהָעֲלִיוֹן שֶׁל עוֹרוֹת תְּחָשִׁים, שְׁנַאֲמַר (במדבר ד, כה) "מַכְסָהוּ וּמַכְסָה הַתַּחַשׁ אֲשֶׁר עָלָיו".

מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב. "מַעֲשֵׂה רוֹקֵם". אָמַר רַבִּי אֶלְעָאי שְׂרוּקְמִין בְּמַקּוֹם (שְׁחוֹכְכִין) [שְׁחוֹשְׁבִין]. בְּמַתְנִיתָא תְּנָא, "רוֹקֵם", מַעֲשֵׂה מַחַט, לְפִיכָד פְּרָצוּף אֶחָד, חוֹשֶׁב, מַעֲשֵׂה אוֹרֵג, לְפִיכָד שְׁנֵי פְּרָצוּפִין.

רמז שעא (פסוק טו) וְעֶשְׂתֵּי אֶת הַקָּרְשִׁים לְמִשְׁכָּן. מִשְׁכָּן קְרוּי מִשְׁכָּן, וְאִין קָרְשִׁים קְרוּיִן מִשְׁכָּן. אֶלָּא מַעֲתָה, (פסוק יד) וְעֶשְׂתֵּי מַכְסָה לְאֵהָל, הֲכִי נָמִי דְּמַכְסָה לֹא אֶקְרִי אֵהָל, אֶלָּא הָא דְּבַעֲי רַבִּי אֶלְעָזָר, עוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה מֵהוּ שְׂיִטְמָא בְּאֵהָל הַמֵּת, הַשְּׂתָא עוֹר בְּהֵמָה טְהוֹרָה לֹא מְטָמָא, עוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה מְטָמָא. שְׂאֲנִי הֵתֵם דְּכַתִּיב (במדבר ד, כה) "וְנִשְׂאוּ אֶת יְרִיעֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת אֵהָל מוֹעֵד מַכְסָהוּ וּמַכְסָה הַתַּחַשׁ" וְגוֹ', מַקִּישׁ עֲלִיוֹן לְתַחְתּוֹן, מֵה תְּחִתּוֹן קְרוּי אֵהָל [אָף עֲלִיוֹן קְרוּי אֵהָל. כָּל הַיּוֹצֵא מִן הָעֵץ אֵינוֹ מְטָמָא טְמֵאת אֵהָלִים אֶלָּא פְּשִׁתּוֹ, דְּאֵתְנָא "אֵהָל" "אֵהָל" מִמִּשְׁכָּן, כְּתִיב הֲכֵא "זֹאת הַתּוֹרָה אֲדָם כִּי יָמוּת בְּאֵהָל", וְכַתִּיב הֵתֵם "וַיִּפְרֹשׂ אֶת הָאֵהָל עַל

המשפון". אי מה להלן שזוריו וחוטן כפול ששה, אף כאן חוטן כפול ששה. "אהל" "אהל", ריבה.

תנא. (פסוק טו) עצי שטים למדים, שעומדין דרדך גדילתן. דבר אחר, שמעמידין צפון. דבר אחר, שלא תאמר אבד סבון ובטל סבון, תלמוד לומר למדים, קימין לעולם ולעולמי עולמים.

כל המצוות כלן אין אדם בהן אלא דרדך גדילתן, שנאמר עצי שטים למדים וכו'.

רמז שעב (פסוק טז) עשר אמות ארד הקרש. אמר רבי אלעזר, המוציא משאוי למעלה מראשו חב, שכן משא בני קהת, דכתיב (במדבר ג, כו) "אשר על המשפון ועל המזבח סביב", מה משפון עשר אמות, דכתיב עשר אמות ארד הקרש, וכתיב "ויפרש את האהל על המשפון", ואמר רב, משה רבנו פרשו, אף מזבח עשר אמות, מכאן אתה למד גבהן של לויים עשר אמות, וגמירי דכל טונא דדרי אינש במוטות, תילתא מלעיל ותרי תילתי מלתחת, אשתכח דהוי מידלי טובא. ואבעית אימא, מארון, דאמר מר, ארון תשעה וכפרת טפח, הרי כאן עשרה, וגמירי דכל טונא וכו'.

אמר רב, משה רבנו עשר אמות הנה, שנאמר עשר אמות ארד הקרש, וכתיב (להלן מ, יט) "ויפרש את האהל על המשפון", מי פרשו, משה רבנו פרשו אמר ליה רב שימי בר חניא לרב, אם כן עשינו למשה רבנו בעל מום, דתנו, גופו גדול מאבריו או קטן מאבריו. אמר ליה, שימי את, באמה של קרש קאמינא.

לא-לו ועשית פרקת. הנה אורג את הפרקת עשר אמות על עשר, ועושה בה ארבע חוברין, ותולה ארפה באונקלות שעל גבי העמודים, שנאמר (פסוק לג) ונתת את הפרקת תחת הקרסים והבאת שמה מבית לפרקת את ארון העדות, ושם הנה נתון צנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה (ובגדי כהנים ובגדי כהן גדול), ושם הנה נכנס אהרן ארבעה פעמים ביום הכפורים.

מחוץ לפרקת היו שלחן ומנורה מנחין, אלא שהשלחן בצפון ומנורה כנגדו בדרום, שנאמר (פסוק לה) ושמת את השלחן וגו', וכתיב ואת המנרה נכח השלחן. וכשם שהיו מנחין באהל מועד כך היו מנחין בבית עולמים, אלא שאהל מועד ארכו שלוש אמות ורחבו עשר אמות ובבית עולמים ארכו ששים אמה ורחבו עשרים אמה, הא למדת שאהל מועד רבעו של בית עולמים.

כָּשֶׁם שֶׁהָיָה אוֹרֵג אֶת הַפְּרָכֶת כִּד הָיָה אוֹרֵג אֶת הָאֶפֹּד וְאֶת הַחֹשֶׁן, אֲלָא שְׁבָאֵלוּ הָיָה חוּט אֶחָד שֶׁל זָהָב יוֹתֵר, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן לט, ג) "וַיִּרְקְעוּ אֶת פְּחֵי הַזָּהָב".

כִּד הָיָה אוֹרֵג אֶת מִסְדַּי הַפְּתִיחַ, אֲלָא שֶׁהַפְּרָכֶת מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב וּמִסְדַּי הַפְּתִיחַ מַעֲשֵׂה רִקְס, שֶׁנֶּאֱמַר וְעָשִׂיתָ מִסְדַּי לְפִתְחֵי הָאֹהֶל, דְּבָרֵי רַבִּי נַחֲמָנְיָה, שֶׁהָיָה רַבִּי נַחֲמָנְיָה אוֹמֵר, כֹּל שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב, שְׁנֵי פְּרָצוּפִים, וּמַעֲשֵׂה רִקְס אֵינּוּ אֲלָא פְּרָצוּף אֶחָד בְּלִבָּד.

וּקְנֵי הַמְּנוֹרָה הָיוּ מְכֻנְיָן כְּנֶגֶד רְחִיבּוֹ שֶׁל שֵׁלְחֹן הַזָּהָב, וְשֵׁלְחֹן הַזָּהָב הָיָה נִתּוּן כְּנֶגֶד הַפְּתִיחַ וְחוֹלֵק אֶת הַבַּיִת מִחֻצּוֹ וְלִפְנֵים, וּמְכֻנּוֹ הָיָה כְּנֶגֶד הַפְּרָכֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן ל, ו) וְנִתְּתָה וְגו'. וּמִן הַקְּרָשִׁים שֶׁבִּדְרוֹם עַד קְנֵי הַמְּנוֹרָה שְׁתֵּי אַמּוֹת וּמִחֻצָּה, מְקַנֵּי הַמְּנוֹרָה עַד הַשֵּׁלְחֹן חֲמֵשׁ אַמּוֹת, מִן הַשֵּׁלְחֹן עַד הַקְּרָשִׁים שֶׁבְּצַפּוֹן שְׁתֵּי אַמּוֹת וּמִחֻצָּה, הָאֵל לְמִדַּת שֶׁרְחִיבּוֹ עֶשֶׂר אַמּוֹת. מִן הַקְּרָשִׁים שֶׁבְּמַעְרָב עַד הַפְּרָכֶת עֶשֶׂר אַמּוֹת, מִן הַפְּרָכֶת עַד קְנֵי הַמְּנוֹרָה חֲמֵשׁ אַמּוֹת, מִמְּזַבַּח הַזָּהָב עַד (הַמְּזַבַּח) עֶשֶׂר אַמּוֹת, הָאֵל לְמִדַּת שֶׁאַרְכּוֹ שְׁלוֹשִׁים אַמָּה.

רמז שעג כָּל הַכְּלִים שֶׁהָיוּ בְּמִקְדָּשׁ טְעוּנֵין טְבִילָה חוּץ מִמְּזַבַּח הַזָּהָב וּמְזַבַּח הַנְּחֹשֶׁת מִפְּנֵי (שֶׁהוּא) [נִשְׁהוּן] כְּקַרְקַע, דְּבָרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים, מִפְּנֵי שֶׁהוּן מְצַפִּין. מְזַבַּח הַנְּחֹשֶׁת דְּכִתִּיב (לעיל כ, כא) "מְזַבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי". מְזַבַּח הַזָּהָב, דְּכִתִּיב "הַמְּנֹרָה וְהַמְּזַבְּחֹתֶיהָ", אֵיתִיקְשׁוּ מְזַבְּחוֹת זֶה לְזֶה. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים, מִפְּנֵי שֶׁהוּן מְצַפִּין. אֲדַרְבֵּה כִּינּוֹן דְּמְצַפִּין נִינְהוּ, נְטָמְאוּ. אֵימָא, וְחֲכָמִים מְטַמְּאִין מִפְּנֵי שֶׁהוּן מְצַפִּין. וְאֵיבְעִית אֵימָא, רַבְּנּוֹ לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר קְאָמְרִי, מֵאֵי דְעִתְדָּךְ, מִשּׁוּם דְּמְצַפִּין, מִיבְטַל בְּטִיל צְפוּיִין גְּבִייהוּ. אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, תַּלְמִידֵי חֲכָמִים אֵין אוֹר שֶׁל גִּיהֲנָם שׁוֹלְטֵת בְּהוּן, קַל וְחֹמֶר מִסְלַמְנִדְרָא, וּמָה סְלַמְנִדְרָא שְׁתוּלְדַת הָאֵשׁ הוּא, הִסָּד מִדְמוֹ אֵין הָאוֹר שׁוֹלְטֵת בּוֹ, תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שְׁכָל גּוּפָן אֵשׁ, דְּכִתִּיב (ירמיה כג, כט) "הֲלוֹא כֹה דְבָרֵי כָאֵשׁ", עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, וְכִתִּיב (דברים לג, ב) "מִימִינוֹ אֵשׁ דַּת לָמוֹ". אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לִקְיִשׁ, פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל אֵין אוֹר שֶׁל גִּיהֲנָם שׁוֹלְטֵת בְּהוּן, קַל וְחֹמֶר מִמְּזַבַּח הַזָּהָב, וּמָה מְזַבַּח הַזָּהָב שְׁאֵין עָלָיו אֲלָא כַּעֲבֵי דִינָר זָהָב כַּמָּה שְׁנַיִם, אֵין הָאוֹר שׁוֹלְטֵת בּוֹ, פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמַלְאִין מְצוּוֹת כְּרַמּוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (שה"ש ד, ג) "כִּפְלַח הַרְמוֹן רִקְתָּךְ", אֵל תִּקְרִי רִקְתָּךְ אֲלָא רִיקְנִין שְׁבָדךְ, עַל אַחַת כַּמָּה.

א-ב ועשית (מזבח) [את המזבח]. מזבח, מזיח מזין מחבב מכפר. היינו מזיח היינו מכפר. מזיח גזרות, מכפר עונות.

תניא. חמש אמות ארד וחמש אמות רחב רבוע. דברים ככתבו, דברי רבי יוסי רבי יהודה אומר, נאמר כאן רבוע ונאמר להלן "רבוע" בבית עולמים, מה להלן מאמצעיתו הוא מודד אף כאן מאמצעיתו הוא מודד. והתם מנלן. דכתיב (שם) "והאריאל שתיים עשרה ארד בשתיים עשרה רחב רבוע", ותנו "שתיים עשרה ארד בשתיים עשרה רחב", וכול לא היה אלא שתיים עשרה על שתיים עשרה כשהוא אומר "ארבעת רבועיו" הוי מאמצעיתו הוא מודד (עשרה) [שתיים עשרה] אמות לכל רוח ורוח. ורבי יוסי, כי גמיר גזרה שנה בגבהה גמיר, דתניא, ושלש אמות קמתו דברים ככתבו, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר, נאמר כאן רבוע ונאמר להלן (להלן ל, ב) "רבוע", מה להלן גבהו שנים כארכו אף כאן גבהו שנים כארכו. אומר ליה רבי יהודה, וכי אפשר לומר כן, כהן עומד על גבי המזבח ועבודה בגדו וכל העם רואים אותו מבחוץ. אומר ליה רבי יוסי, ואתה אי אתה אומר כן, והלא כבר נאמר (במדבר ד, כו) "ואת קלעי החצר ואת מסד פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב, מה משכן עשר אמות אף מזבח עשר אמות, ואומר "וחמש עשרה אמה קלעים לפתח", ואומר (להלן פסוק טו) "ולפתח השנית חמש עשרה קלעים", הא מה אני מקים (להלן פסוק יח) "וקמה חמש אמות", משפת מזבח ולמעלה, ומה תלמוד לומר ושלש אמות קמתו, משפת סובב [ולמעלה]. ורבי יהודה, כי גמיר גזרה שנה ברחבה הוא דגמיר. ולרבי יהודה, הא קא מתחזי כהן. נהי דכהן קא מתחזי, עבדה בגדו לא מתחזי. בשלמא לרבי יהודה, היינו דכתיב (מ"א ח, טד) "קדש", אלא לרבי יוסי, מאי "קדש". להעמיד בה מזבח. בשלמא לרבי יוסי, היינו דכתיב "מזבח הנחשת קטן מהכיל" וכי. הכי קאמר, מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת קטן מהכיל. במאי קא מפלגי. מר סבר דנין חוץ מחוץ ואין דנין חוץ מפנים, ומר סבר דנין כלי מפלי ואין דנין כלי מבגנו.

ד-ה תנו התם. חוט של סיקרא חוגרו באמצע, כדי להבחין בין דמים העליונים לדמים התחתונים. מנא הני מילי. אומר רב חנא בר רב קטינא, דאמר קרא, והיתה הרשת עד חצי המזבח, התורה נתנה רשת להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים.

רמו שעד ונתתה אתה תחת כרכב המזבח. תנו רבנן. הקרו והכפש והיסוד והרבוע מעפביו, מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אין מעפביו. מנא הני מילי, אומר קרא, המזבח, אינו בא אלא לעבב. אלא מעתה, כיור לרבי וסובב לרבי יוסי בר יהודה הכי נמי דמעפבי, דכתיב ונתתה (אותו) [אתה] תחת כרכב המזבח, ותניא, אי זהו כרכב, רבי אומר, זה כיור, רבי יוסי אומר זה הסובב. אין, דתניא,

כָּל מִזְבֵּחַ שָׂאִין לוֹ לֹא קָרוֹ וְלֹא כָּבֵשׁ וְלֹא יִסּוּד וְלֹא רְבוּעַ, פָּסוּל, רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אִף הַסּוּבָב. תָּנוּ רַבָּנָן. אִי זֶהוּ בְּרַכָּב, בֵּין קָרוֹ לְקָרוֹ. וְהִכְתִּיב, (להלן לח, ד) "תחת (פרכב המזבח) [פרכבו] מלמטה עד חציו". אָמַר רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק, שְׁנֵי מְקוֹמוֹת הָיוּ, חֵד לְנוּי, וְחֵד כִּי הֵיכֵל דָּלָא לִישְׁתַּרְקוּ כְּהֻנִּים. מִדַּת אֲרָכּוֹ וְכוּי אִין מְעַכְבִּין. אָמַר רַבִּי מְנַי, וּבִלְבָד שְׁלֵא יִפְחַת מִמִּזְבֵּחַ שֶׁל מִשָּׁה. וְכַמָּה. אָמַר רַב יוֹסֵף, מְקוֹם מְעַרְכָּה, אִמָּה.

מָה בֵּין בָּמַת יַחִיד לְבָמַת צְבוּר. סְמִיכָה וְשְׁחִיטַת צֶפּוֹן וּמִתֵּן סָבִיב וּתְנוּפָה וְהִגָּשָׁה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אִין מְנַחָה בְּבָמָה וְכַהוֹן וּבְגָדֵי כְּהֵנָה וְכָלִי שְׂרַת וְרִיחַ נִיחוּחַ וּמְחִיצָה לְדָמִים וְרוּחוֹץ יָדַיִם וְרִגְלַיִם, אֲבָל הַזָּמֵן הַנוֹתֵר וְהַטְּמֵא שׁוֹיֵן בְּזָה וּבְזָה.

סְמִיכָה, דְּכִתִּיב "לִפְנֵי יְיָ וְסָמְד". שְׁחִיטַת צֶפּוֹן, דְּכִתִּיב (שם, יא) "עַל יָרֵךְ הַמִּזְבֵּחַ צִפְנָה". מִתֵּן סָבִיב, דְּכִתִּיב "וְזָרְקוּ בְּנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים" וְגו'. תְּנוּפָה, דְּכִתִּיב (שם ט, כא) "[וְ]הִנִּיף אֶהְרֹן". הִגָּשָׁה, דְּכִתִּיב "וְהִגִּישָׁה אֶל הַמִּזְבֵּחַ". רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אִין מְנַחָה וְכוּי. אָמַר רַב שֵׁשֶׁת, לְדַבְרֵי הָאוֹמֵר יֵשׁ מְנַחָה בְּבָמָה יֵשׁ עוֹפוֹת בְּבָמָה, אִין מְנַחָה בְּבָמָה אִין עוֹפוֹת בְּבָמָה. מֵאֵי טַעְמָא, זְבָחִים וְלֹא עוֹפוֹת, זְבָחִים וְלֹא מְנַחוֹת. כַּהוֹן, דְּכִתִּיב (שם יז, ו) "וְזָרַק הַכֹּהֵן". בְּגָדֵי שְׂרַת, דְּכִתִּיב (וּלְקַחוּ אֶת כָּל כְּלֵי הַשְּׂרַת) (להלן כח, מג) "[לְשֵׁרַת בְּקִדְשׁ]". רִיחַ נִיחוּחַ, דְּכִתִּיב "רִיחַ נִיחוּחַ לֵה". מְחִיצָה לְדָמִים, דְּכִתִּיב וְהִיתָה הַרְשֵׁת עַד חֲצֵי הַמִּזְבֵּחַ. וְשְׁלֵא רְחוּץ יָדַיִם וְרִגְלַיִם, דְּכִתִּיב (להלן ל, כ) "בְּבֹאֵם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ מֵיִם".

ט-יט וְעִשִׂיתָ אֶת חֲצֵר הַמִּשְׁכָּן. חֲצֵר אֲרָכָה מְאֵה אִמָּה וְרַחְבָּה חֲמִשִּׁים, שְׁנַאֲמַר וְעִשִׂיתָ אֶת חֲצֵר הַמִּשְׁכָּן. אֲבָל אִי אֵתָה יוֹדֵעַ כְּמָה רַחְבּוֹ שֶׁל (קוּמָה) [קִלְעַ]. כְּשֵׁהוּא אוֹמֵר "וְקוּמָה בְּרַחֵב חֲמִשׁ אַמּוֹת", הָיוּ, מָה קוּמָה חֲמִשׁ אַמּוֹת אִף רַחֵב חֲמִשׁ אַמּוֹת. כִּיֵּצַד הָיָה מְעַמִּיד אֶת הַחֲצֵר. הָיָה נוֹתֵן עֲשָׂרִים אֲדָנִים שֶׁל נַחֲשֵׁת בְּצֶפּוֹן וְעֲשָׂרִים בְּדָרוֹם, וְעַמּוּד בְּתוֹךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד, וְטַבַּעַת קְבוּעָה בְּאִמְצָעֵיתוֹ, וְהָיָה נוֹתֵן אֶת הַקּוֹנְטִיסִין בְּמִיתְרֵיוֹ וּבְעַמּוּדָיו, וְהַקּוֹנְטִיסִין אֲרָכּוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד שֵׁשָׁה טַפָּחִים וְרַחְבּוֹ שְׁלֹשָׁה, וְתוֹלָה אֶת הַטַּבַּעוֹת בְּתוֹךְ הָאוּנְקָלִין, וְכוּרְךָ בָּה אֶת הַקִּלְעַ כְּמִין קִלְעַ זֶה שֶׁל סְפִינָה, נִמְצָא הַקִּלְעַ יוֹתֵר מִן הָעַמּוּד שְׁתֵּי אַמּוֹת וּמְחֻצָּה מִצַּד זֶה וּשְׁתֵּי אַמּוֹת וּמְחֻצָּה מִצַּד זֶה, וְכֵן לְעַמּוּד הַשְּׁנַיִ, הָא לְמִדַּת שְׁבִין עַמּוּד לְעַמּוּד חֲמִשׁ אַמּוֹת. הָיָה מְחַבֵּר אֶת הַקּוֹנְטִיסִין בְּמִיתְרֵיוֹ וּבְעַמּוּדָיו, וּמְחַבֵּר בְּתוֹךְ יִתְדוֹת שֶׁל נַחֲשֵׁת. וְכִשֵּׁם שֶׁהָיוּ יִתְדוֹת לְאֹהֶל כְּךָ הָיוּ יִתְדוֹת לְחֲצֵר, שְׁנַאֲמַר (פְּסוּק יט) לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ. אֲבָל אִי אֵתָה יוֹדֵעַ כְּמָה מִן הַקִּלְעִים לְפִתְחָה שֶׁל חֲצֵר, שְׁנַאֲמַר (בַּמִּדְבָר ד, כו) "וְאֵת קִלְעֵי הַחֲצֵר" וְגו', מָה מִן הַמִּשְׁכָּן לְמִזְבֵּחַ עֲשָׂר אַמּוֹת כְּךָ מִן הַקִּלְעִים לְפִתְחָה שֶׁל חֲצֵר עֲשָׂר אַמּוֹת. אֲבָל אִי אֵתָה יוֹדֵעַ כְּמָה [גְּבִיחַ] פִּתְחָה שֶׁל חֲצֵר, שְׁנַאֲמַר "וּמִסֹּף שַׁעַר הַחֲצֵר מַעֲשֵׂה רַקִּים וְקוּמָה בְּרַחֵב", שָׂאִין

תלמוד לומר "חמש אמות", ומה תלמוד לומר "חמש אמות", ללמדך ארבו עשרים אמה ורחבו חמש (וכו).

[וכן] לצפון מאה אמה, שניאמר (פסוק יא) וכן לפאת צפון בארץ. ולמערב חמשים אמה, שניאמר (פסוק יג) ולפאת קדמה מזרחה חמשים אמה. צא מהן חמש עשרה אמה קלעים, שניאמר וחמש עשרה אמה קלעים לפתח, (להלן לח, טו) ולפתח השנית מזה ומזה.

מן הקלעים שבדרום עד האהל עשרים אמה, והאהל עשר אמה, ומן האהל עד הקלעים שבצפון עשרים אמה, הא למדת שרחבה חמשים אמה ומן הקלעים עד האהל חמשים אמה, והאהל שלשים אמה, ומן האהל עד הקלעים שבמערב עשרים אמה, הא למדת שארבה מאה אמה, שניאמר (פסוק יח) ארץ החצר מאה באמה. רבי יוסי אומר, שאין תלמוד לומר (שם) חמשים בחמשים, ומה תלמוד לומר חמשים, זה לפני האהל, הא למדת שארבה מאה אמה ורחבה חמשים אמה. כפתחו של אהל כד פתחו של היכל. כפתחה של חצר כד פתחו של אוהל. מכאן הנה רבי יוסי ברבי יהודה אומר, קרפף בית סאתים כחצר המשכן, מטלטלין לתוכה בשבת.

רמז שעה אמר מר זוטרא, אמר מר עוקבא, בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקדש, חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמית, ברוי להן ישראל כתב אשורית ולשון הקדש. תניא. רבי יוסי אומר, ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו אלמלא לא קדמו משה, ואף על פי שלא נכתבה התורה על ידו נשתנה הכתב על ידו, "ויכתב הנשתנו כתוב ארמית", וכתב (דניאל ה, ח) "ולא כהליו כתבא למקרא", (דברים יז, יח) "ויכתב לו את משנה התורה", כתב הראוי להשתנות, ולמה נקרא שמה אשורית, שעלה עמהן מאשור. רבי אומר, בכתב זה נתנה תורה, כיון שחטאי נהפד להן לרע, כיון שחזרו בהן החזירו להן, שניאמר (זכריה ט, יב) "שובו לבצרון אסירי התקוה", ולמה נקרא אשורית, מאשר שבכתבים. רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אלעזר בן פרטא, שאמר משום רבי אלעזר המודעי, כתב זה לא נשתנה כל עקר, שניאמר ווי העמידים, מה עמודים לא נשתנו, אף ווי לא נשתנו, ואומר (אסתר ח, ט) "ויאל היהודים ככתבם וכלשונם", מה לשונם לא נשתנה אף כתבם לא נשתנה, אלא מה אני מקיים "את משנה התורה", שתי תורות, אחת שהיא יוצאה עמו וכו' ואחת שמנחת לו בבית גנזיו.

פרכת ארבה ארבעים אמה, ורחבה עשרים אמה, והיתה נארגת תכלת וארגמן ושש משזר מעשה חושב. ואחרת היתה שם, ארבה עשרים אמה, ורחבה עשר אמות, והיתה נארגת תכלת וארגמן ושש משזר מעשה רוקם, והיתה פרוסה על

פתחו של היכל מבחוץ. רבי אומר, שְהִיּוּ מוֹצִיאִין בְּפָנִים, וְהִיְתָה מְקַפְּלֵת אֶחָד לְשָׁנִים וּשְׁנַיִם לְאַרְבָּעָה, וְהִיְתָה פְרוּסָה עַל פֶּתַח הַהֵיכָל מִבְּחוּץ. אָמְרוּ לוֹ, מִי שְׁשֵׁמֶשׁ בְּקִדְשָׁה חֲמוּרָה יִחְזֹר וְיִשְׁמַשׁ בְּקִדְשָׁה קְלָה. דָּבָר אַחֵר, בְּזָה כָּתַב (לעיל כו, לא) "מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב" וּבְזָה כָּתַב (פסוק טז) מַעֲשֵׂה רֶקֶם. רַבִּי נְחֻמִּיָּה אֹמֵר, בְּזָה כָּתַב "מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב", שְׁנֵי פְרָצוּפִים, וּבְזָה מַעֲשֵׂה רֶקֶם, פְּרָצוּף אֶחָד, אֵלֶּא זֶה שְׁהִיּוּ מוֹצִיאִין מִבְּפָנִים הִיְתָה מְכוּפְּלֵת אֶחָד לְשָׁנִים וּשְׁנַיִם לְאַרְבָּעָה, וְהִיְתָה נִתְּנָה בְעֲלִיָּה כְּנֶגֶד הַתַּחְתּוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהִבְדִּילָה הַפְּרָכֶת לְכֶסֶם" וְגו'. רַבִּי חֲנִינָא בֶן אֲנְטִיגֶנוֹס אֹמֵר, שְׁתֵּי פְרוּכּוֹת הָיוּ שָׁם, אַחַת פְּרוּסָה וְאַחַת מְקַפְּלֵת, נִטְמָאת פְּרוּסָה פּוֹרְסִין אֶת הַמְּקַפְּלֵת, בְּעֶרְבַּ יוֹם הַפְּפוּרִים מְכַנִּיסִין הַחֲדָשָׁה וּמוֹצִיאִין אֶת הַיִּשְׁנָה.

רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אֹמֵר בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמַעוֹן (בֶּן) הַסֵּגֹן, פְּרָכֶת עֲבִיָּה טַפַּח, וְעַל שְׁבָעִים וּשְׁנַיִם נִירוֹן נֶאֱרָגָת, וְעַל כָּל נִימָא וְנִימָא עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה חוּטִין, אֶרְכָּה אֶרְבָּעִים אָמָה וְרַחְבָּה עֲשָׂרִים אָמָה מְשֻׁמוּנִים וּשְׁנַיִם רְבּוּא נְעֻשִׂית, וּשְׁתֵּים עוֹשִׁין בְּכָל שָׁנָה וּשְׁנָה, וְשֵׁלֶשׁ מֵאוֹת כֹּהֲנִים מְטַבְּלִין אוֹתָהּ.

אָמַר שְׁמוּאֵל, בְּגִי מְקוֹמוֹת דְּבָרוֹ חֲכָמִים לְשׁוֹן הַבְּאִי, תַּפּוּחַ, גֶּפֶן וּפְרָכֶת. (אָמַר שְׁמוּאֵל) לְאַפּוּקִי מִדְּרָבָא, דְּתַנּוּ, הִשְׁקוּ אֶת הַתְּמִיד בְּכוֹס שֶׁל זָהָב, וְאָמַר רַבָּא גְזָמָא. קִימָא לוֹ, הִנִּי אֵין, אֲבָל הֵתֵם אֵין עֲנִיּוֹת בְּמִקּוֹם עֲשִׂירוֹת. פְּרָכֶת הָא דְאֶמְרוּ. תַּפּוּחַ, דְּתַנּוּ, הַחֲלוּ מַעֲלִין בְּאֶפְרַיִם עַל גְּבֵי הַתַּפּוּחַ, תַּפּוּחַ הִיָּה בְּאַמְצַע הַמְּזִבְחַת, פְּעָמִים יֵשׁ עֲלֵיו כְּשֵׁלֶשׁ מֵאוֹת פּוּר, אָמַר רַבָּא, גְזָמָא. גֶּפֶן, דְּתַנּוּ גֶפֶן שֶׁל זָהָב הִיְתָה עוֹמֶדֶת עַל פֶּתַח הַהֵיכָל מוֹדֵלָה עַל גְּבֵי כְּלוֹנְסָאוֹת, וְכָל מִי שֶׁמִּתְנַדֵּב עָלָה אוֹ גְּרָגִיר אוֹ אֲשֶׁפֶל מִבְּיָא וְתוֹלָה בָּהּ, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי צְדוּקָה, מַעֲשֵׂה הִיָּה וְנִמְנוּ עָלֶיהָ (ס') [שֵׁלֶשׁ מֵאוֹת] כֹּהֲנִים לְפָנוּתָהּ.

פרשת תצוה

כ וְאַתָּה תִּצְוֶנָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (שה"ש א, טו) "הַנֶּזֶד יָפָה רַעֲיָתִי הַנֶּזֶד יָפָה עֵינֵיךָ יוֹנִים". רָאָה מַה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְקַלֵּס כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, "הַנֶּזֶד יָפָה", בְּמַעֲשֵׂיךָ, "הַנֶּזֶה יָפָה", בְּמַעֲשֵׂה אָבוֹתֶיךָ, "הַנֶּזֶד יָפָה", בְּבִית, "עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ", "הַנֶּזֶד יָפָה", בְּשָׂדֶה, בְּתַרְוִמוֹת וּבְמַעֲשָׂרוֹת, בְּלֶקֶט שְׂכָחָה וּפְאָה, "הַנֶּזֶד יָפָה", בְּגֵג, (שם כב, ח) "וְעֲשִׂיתָ מַעֲקָה לְגִגְדֶךָ", "הַנֶּזֶד יָפָה", בְּעוֹלָם הַזֶּה, "הַנֶּזֶד יָפָה", לְעוֹלָם הַבָּא, "עֵינֵיךָ

יוֹנִים", אֵלּוּ סִנְהֶדְרִין, מֵהַ כָּל הַגּוֹף מְהֵלֵךְ אַחֵר עֵינַיִם כָּךְ יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְהֵלְכִין אַחֵר סִנְהֶדְרִין, עַל מֵה שְׂאוּמְרִים לָהֶם, טָמֵא טָמֵא טָהוֹר טָהוֹר. מֵה הַיּוֹנָה הַזֹּאת, כָּל הַעוֹפוֹת כְּשֶׁהוּ נִשְׁחַטִּין מִיַּד מִפְּרָפְסִין, אֲבָל הַיּוֹנָה אֵינָה עוֹשֶׂה כֵּן אֶלָּא פּוֹשְׁטָת אֶת צְנֹאֲרָהּ, כָּךְ אֵין נוֹתֵן נִפְשׁוֹ עַל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶלָּא יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר "כִּי עָלִיד הַרְגֵנוּ כָּל הַיּוֹם". דְּבַר אַחֵר, "עֵינֵיךָ יוֹנִים". אָמַר לְיוֹנָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, דְּגָמָא שְׁלָךְ דּוֹמָה לְיוֹנָה, מִי שְׁמַבְקֵשׁ לִקְחַ חֲטִים אוֹמֵר לְחַבְרוֹ הַרְאֵנִי דְּגָמָא שְׁלָךְ, אִף אֵת, דְּגָמָא שְׁלָךְ דּוֹמָה לְיוֹנָה, כִּי צַד, כְּשֶׁהָיָה נֶחַ בַּתְּבָה מֵה כְּתִיב, (בְּרֵאשִׁית ח, יא) "וַתְּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לָעֵת עָרַב וְהָיָה עָלָה זֵית" אָמַר לָהּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מֵה הַיּוֹנָה הַבִּיאָה הָאוֹרָה לְעוֹלָם, אִף אֵתֶם שְׁנַמְשַׁלְתֶּם כִּיּוֹנָה הַבִּיאוּ שְׁמוֹ זֵית וְהַדְּלִיקוּ לְפָנַי, שְׁנֵאמַר וְאַתָּה תִּצְנֶנָה וְגו'.

רמז שְׁעוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. רַבִּי יוֹדֵן בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי, מְשַׁל לְמַלְךְ שְׁהָיָה לוֹ אֶפִּיקוֹרִיסוֹ, וְהָיָה מְצוּנָה אֶת עַבְדּוֹ, אָמַר לִיָּהּ, נַעֲרָה, קַפְלָה, תְּנוּ דַעְתָּךְ עָלַיָּה. אָמַר לוֹ, עַבְדּוֹ, אֲדוֹנִי הַמְּלָךְ, מִכָּל אֶפִּיקוֹרִיסִין שְׁיֵשׁ לָךְ אֵי אֵתָה מְצוּנִי אֶלָּא עַל זֶה. אָמַר לוֹ, מִפְּנֵי שְׁדַבּוּקָה בְּבִשְׂרִי. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לְפָנַי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, מִשְׁבַּעִים אַמּוֹת שְׁלָךְ אֵי אֵתָה מְצוּנִי אֶלָּא עַל יִשְׂרָאֵל בַּלְבַּד, (וִיקְרָא כ, ב) "וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמְרוּ", (לַהֲלוֹ ל, לא) "וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּדְבַּר", (לַהֲלוֹ לֵג, ה) "אָמַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", "דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", (וִיקְרָא כד, ב) "צוּ אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאַתָּה תִּצְנֶנָה אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, "כִּי תִשָּׂא אֵת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". אָמַר לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהֵם דְּבּוּקִים בִּי, שְׁנֵאמַר (יִרְמִיָּה יג, יא) "כִּי כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּק הָאֲזוּר אֵל מִתְּנִי אִישׁ כֵּן הַדְּבִקְתִּי אֵלַי אֵת כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל". אָמַר רַב אֲבִין, לְמַלְךְ שְׁהָיָה לוֹ פּוֹרְפִירִין וְהָיָה מְצוּנָה אֶת עַבְדּוֹ, נַעֲרוֹ, קַפְלוֹ, תְּנוּ דַעְתָּךְ עָלָיו, אָמַר לוֹ, אֲדוֹנִי וְכוּ', אָמַר לוֹ, מִפְּנֵי שְׁאוּתָה לְבִשְׁתִּי בְּשַׁעָה שְׁמַלְכְתִּי תַחֲלָה, כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לְפָנַי הַמְּקוֹם, מִשְׁבַּעִים אַמּוֹת אִיוּוֹטְנִיאוֹת שְׁיֵשׁ לָךְ בְּעוֹלָם אֵין אֵתָה מְצוּנִי אֶלָּא עַל יִשְׂרָאֵל, אָמַר לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהַמְּלִיכּוֹנִי עָלֵיהֶם בָּיִם וְאָמְרוּ (לַעִיל טו, יח) "ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד". אָמַר רַבִּי, מְשַׁל לְזָקוֹן שְׁיֵשׁ לוֹ מַעֲפָרֵת וְכוּ', אָמַר לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁנִּתְעַטְפְּתִי בְּשַׁעָה שֶׁנִּתְמַנִּיתִי זָקוֹן, כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה וְכוּ', אָמַר לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁקִּבְלוּ עָלֵיהֶם עַל מַלְכוּתִי בְּסִינַי וְאָמְרוּ "כֹּל אֲשֶׁר דְּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". אָמַר רַבִּי יוֹדֵן, בּוֹא וּרְאֵה כִּמָּה חֲבַב הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא מְזַכְרֵן חֲמִשָּׁה פְּעָמִים בְּפִסּוּק אֶחָד, הַדָּא הוּא דְּכָתִיב בְּפָרָשַׁת בְּהַעֲלֹתְךָ (ח, יט) "וְאַתָּנָה אֵת הַלְוִיִּם נְתוּנִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו" וְגו'.

תְּנִיָּא. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אוֹמֵר, מְשַׁל לְמַלְךְ שְׁמַסֵּר בְּנוֹ לְפַדְגוֹג, וְהָיָה מְצוּנָה אוֹתוֹ, אָמַר לוֹ, אֶכֶל בְּרִי, שְׁתֵּה בְּרִי, אֲזִיל בְּרִי לְבֵית סַפְרָא, אֵתָא בְּרִי מִבֵּי מִדְרָשָׁא, כָּךְ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְאַוֶּה לְהַזְכִּיר אֵת יִשְׂרָאֵל בְּכָל שַׁעָה. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן, מְשַׁל לְאַחַד שְׁהָיָה יוֹשֵׁב וְעוֹשֶׂה עֲטָרָה, עֵבֵר אֶחָד וּרְאָה אוֹתוֹ, אָמַר לִיָּהּ, מֵה אֵתָה יוֹשֵׁב וְעוֹשֶׂה, אָמַר לִיָּהּ, עֲטָרָה, אָמַר לִיָּהּ, כָּל מֵה שְׁאַתָּה יְכוֹל לְקַבֵּעַ בָּהּ אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת קִבַּע, שֶׁהִיא עֲתִידָה לְהַנְתֵּן בְּרֵאשׁוֹ שֶׁל מְלָךְ, כָּךְ אָמַר

הקדוש ברוך הוא למשה, כל מה שאתה יכול לשבח לישראל לפני, שבת, לפארן, פאר, שאני עתיד להתפאר בם, שנאמר (ישעיה מט, ג) "ישראל אשר בך אתפאר".

רמוז שעו ואתה תצוה. למדנו שהצווי מיד בשעת מעשה. לדורות מנין. תלמוד לומר (ויקרא כד, ב ג) "צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך מחוץ לפרכת העדות", הא למדנו שהצווי מיד ולדורות, מצווי הנה, נמצינו למדין לכל הצנאות שבתורה. הנה רבי ישמעאל אומר, הואיל ונאמרו צנאות בתורה סתם ופרט להם הכתוב באחת מהן שאינו אלא מיד בשעת מעשה ולדורות, אף פורטני בכל הצנאות שבתורה שלא יהו אלא בשעת מעשה ולדורות. רבי יהודה בן בתירה אומר, אין צווי בכל מקום אלא זרוז, שנאמר "וצו את יהושע וחקקהו" וגו', לפי דרכנו למדנו שאין מחזקין אלא (המוחזקין) [המחוזקין] ואין מזרזין אלא המזרזין. רבי שמעון בן יוחאי אומר, אין צווי בכל מקום אלא חסרון פיס, שנאמר (ויקרא כד, ב) "צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך", "צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה", (שם לה, ב) "צו את בני ישראל ונתנו ללוים", (שם כח, ב) "צו את בני ישראל את קרבני לחמי", הא אין צווי בכל מקום אלא חסרון פיס, חוץ מאחד, "כי אתם באים אל הארץ", לזרזם על חלוק הארץ. רבי אומר, אין צווי בכל מקום אלא אזקהרה, שנאמר "ויצו ה' אלהים על האדם וגו' ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל".

רמוז שעח ויקחו אליך. תנא. (להלן ל, כג) "קח לך", משלך, "ויקחו אליך", משל צבור, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר, בין "קח לך" בין ויקחו אליך, משל צבור, אם בן מה תלמוד לומר "קח לך", כבכול משלך אני רוצה יותר משלכם. אבא חנן משום רבי אליעזר אומר, כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. עד כאן לא פליגי אלא בקיחות דעלמא ועשיות דעלמא, קיחות דעלמא, (שם) "קח לך סמים", עשיות דעלמא, (במדבר י, ב) "עשה לך שתי חצוצרות", אבל הכא פרושי קא מפרש דמשלך הוא. בפלאים מכדי כתיב "ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת" (שם, ב) "ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת", למה לי, שמע מינה "קח לך", משלך. ביום הכפורים מכדי כתיב "בזאת יבא אהרן אל הקדש" וגו' (שם ה ו) "ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו", למה לי, שמע מינה, משלו.

ויקחו אליך שמן זית. ולא שמן אגוזים ולא שמן צנונות אלא בשמן זית שהוא אוזרה לעולם. שמן זית זך למאור. בנהג שבעולם, אדם אם יש לו שמן רע מדליקו בנר, אבל היפה, הוא נותנו בתבשיליו, אבל בבית המקדש לא היו עושין בן אלא שמן זית זך היו נותניו למאור והשני היו נותניו למנחות, אמר דוד (תהלים יח, כט) "כי אתה תאיר נרי ה'".

דבר אחר, ואתה תצוה. לא בשביל שאני צריך אורה אלא בשביל להאיר לך. אמר רבי יוחנן, העין הזו לבנה והשחור באמצע, ומהיכן הוא צריך לראות, לא מן הלבו, ואינו כן, אינו רואה אלא מן השחור, ועל אור עיניך אין אתה יכול לעמוד (ואי אתה) [ואתה] מבקש לעמוד על דרכי, כל כך למה שלא יטעה אותך לומר שמה צריך הוא אורה. אמר רבי אבין הלוי, אתה מוצא, מי שהוא מבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבחוץ וצרות מבפנים, למה, שיהיו שואבות אור, אבל של בית המקדש רחבות מבחוץ וצרות מבפנים, למה, שיהא האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם. אמר הקדוש ברוך הוא האור יוצא מביתי ואני צריך אורה. ושמא תאמר, למה צריך, בשביל להאיר לנו, שנאמר ויקחו אליך להעלת נר תמיד, שהיא אורה לפני תדיר. אמר ר' יודן, "אור זרע לצדיק" וגו'.

באהל מועד מחוץ לפרכת לא היתה המנוחה צריכה להנתן אלא לפני מן הפרכת אצל הארון, והיא נתונה מחוץ לפרכת להודיע שאינו צריך אורה, ולמה אמר לך, כדי לזכותך למאור. דבר אחר. בנהג שבעולם, מלך בשר ודם עושה לו מטה ושלחן, הוא נותן המנוחה משמאלו, אבל בבית המקדש אינו כן, אלא המנוחה היתה נתונה מימינו של שלחן להודיע שאינו צריך אורה משלך, ולמה אמר לך, להאיר לך לעולם הבא כשתבוא חשכה על אמות העולם, שנאמר (ישעיה ס, ב) "כי הנה החושך יכסה ארץ" וגו'.

דבר אחר, אתה מוצא, מי שנתון בחושך רואה מה שבאור, ומי שנתון באור אינו רואה מה שבחושך, אבל הקדוש ברוך הוא רואה מה שבחושך ומה שבאור, אמר דניאל, (דניאל ב, כב) "הוא גלא עמיקתא ומסתרתא דע מה בחשוכא" וגו'. אמר רבי יהודה בר אלעאי, השמש הזה נתון בתוך תיקו, שנאמר (תהלים יט, ה) "לשמש שם אהל בהם", ובתקופת תמוז הוא יוצא מתוך תיקו לבשל את הפרות, ואין העולם יכול לעמוד בו, למה, שהוא קשה באורו. אמר הקדוש ברוך הוא, בבריה שלי אי אתה יכול להסתכל, ואני צריך אור משלך, אלא למה אמרתי לך, להאיר לך לעולם הבא.

דבר אחר, אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם, אתה אומר לנו שנאיר לפניך, אתה אורו של עולם, "כי אתה גרי ה'", והאור דר אצלך, שנאמר "הוא גלא עמיקתא" וגו'. אמר להם הקדוש ברוך הוא, לא שאני צריך לאורכם, אלא להעלות אתכם בפני האמות. (במדבר ח, ב) "בהעלתך את הנרות", שיהיו אומרים, ישראל מאירים למי שהוא מאיר לכלם. משל למה הדבר דומה, לפקח וסומא שהיו מהלכין בדרך, אמר פקח לסומא, בוא ואני מסמך אותך, והיה מסמכו ומהלך, כיון שנכנסו לעיר ולבית אמר פקח לסומא, צא והדלק את הנר, אמר ליה הסומא, בבקשה ממך, כשהייתי בדרך אתה היית סומכני עד שנכנסנו לתוך הבית, ואתה היית מלוח אותי, ועכשיו אתה אומר לי צא והדלק לי את

הַנֵּר, אָמַר לוֹ, הַפֶּקַח, שֶׁלֹּא תִהְיֶה מַחְזִיק לִי טוֹבָה שֶׁהֵייתִי מוֹלִיכְךָ בַדֶּרֶךְ, כִּי הַפֶּקַח
זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, "עֵינַי ה' [הֵמָּה מְשׁוּטָטִים] בְּכָל הָאָרֶץ", וְכַתִּיב (לְעִיל יג, כג)
"וְה' הִלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם", וְכֵאן הוּא אוֹמֵר וַיִּקְחוּ אֵלָיךָ, לֹא בְשִׁבִיל שְׂאֵנֵי צְרִיף
אֶלָּא בְשִׁבִיל לְהָאִיר לָךְ.

בָּרַק הִזָּה תוֹלְדֵת הָאֵשׁ שֶׁלְמַעֲלָה הוּא וְהוּא יוֹצֵא וּמְבַהֵיק כָּל הָעוֹלָם וְאֵנִי צְרִיף
אוֹרָה.

בְּשֵׁר וְדָם מִדְּלִיק נֵר מִנֵּר שֶׁמָּא יָכוֹל לְהַדְלִיק מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ, אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
כַּתִּיב (בְּרַאשִׁית א, ב ג) "וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר", וְאוֹמֵר "גַּם
חֹשֶׁךְ לֹא יִחְשִׂיךָ מִמֶּךָ" וְגו'.

אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בְּעוֹלָם הִזָּה הֵייתֶם זְקוּקִים לְאוּרוֹ שֶׁל בַּיִת
הַמְּקֻדָּשׁ, אֲבָל לְעוֹלָם הַבָּא בְּזָכוֹת שֶׁל אוֹתוֹ הֵנֵר אֲבִיא לָכֶם מִלֶּךְ הַמְּשִׁיחַ שֶׁנִּמְשָׁל
כִּנֵּר, שְׁנֵאמַר (שֵׁם קִלְב, יז) "שֵׁם אֲצַמִּיחַ קֶרֶן לְדוֹד עֲרֻכְתִּי נֵר לְמְשִׁיחִי", וְלֹא עוֹד
אֶלָּא שְׂאֵנֵי עוֹשֶׂה לָכֶם אוֹרָה, שֶׁכֶּךָ אָמַר יִשְׁעִיָּה, (ישעיה ס, יט) "וְהִזָּה לָךְ ה' לְאוֹר
עוֹלָם".

תֵּנֶן הַתָּם, תִּקְוַע אֶלְפָּא לְשִׁמּוֹן. אֲבָא שְׂאוּל אוֹמֵר, שְׁנִיָּה לָהּ רָגַב בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. כָּל
הָאָרְצוֹת הָיוּ כְּשֵׁרוֹת אֶלָּא מִכָּאן הָיוּ מְבִיאִין. [אִין מְבִיאִין] לֹא מִבַּיִת הַזְּבָלִים וְלֹא
מִבַּיִת הַשְּׁלַחִין וְלֹא מִמָּה שֶׁנִּזְרַע בִּינֵיהֶן, וְאִם הִבִּיא כְּשֵׁר. וְאִין מְבִיאִין מִן הַגְּרַגְרִין
שֶׁנִּשְׁרִי בְּמִים וְלֹא מִן הַכְּבוּשִׁים וְלֹא מִן הַשְּׁלוּקִים, וְאִם הִבִּיא פְּסוּל.

שְׁלֵשָׁה זֵיתִים הֵן, וּבְהֵן שְׁלֵשָׁה שְׁלֵשָׁה שְׁמָנִים. הַזֵּית הַרְאִשׁוֹן, מִגְּרָרוֹ בְּרֵאשׁ הַזֵּית,
כּוֹתֵשׁ וְנוֹתֵן לְתוֹךְ הַסֵּל, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, סְבִיבוֹת הַסֵּל, זֶה הִזָּה רֵאשׁוֹן. טוֹעֵן
בְּקוֹרָה, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בְּאֲבָנִים, זֶה הִזָּה שְׁנִי. חֲזַר וְטָעַן, זֶה הִזָּה שְׁלִישִׁי.
הַרְאִשׁוֹן לְמִנּוֹרָה וְהַשְּׂאָר לְמִנְחוֹת. וְהַזֵּית הַשְּׁנִי, מִגְּרָרוֹ בְּרֵאשׁ הַגֵּג, וְכוֹתֵשׁ, וְנוֹתֵן
לְתוֹךְ הַסֵּל, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, סְבִיבוֹת הַסֵּל, זֶה הִזָּה רֵאשׁוֹן. טוֹעֵן בְּקוֹרָה, רַבִּי
יְהוּדָה אוֹמֵר, בְּאֲבָנִים, זֶה שְׁנִי. חֲזַר וְטָעַן, זֶה שְׁלִישִׁי. הַרְאִשׁוֹן לְמִנּוֹרָה וְהַשְּׂאָר
לְמִנְחוֹת. שְׁלִישִׁי, טוֹעֵנוּ בְּבַיִת הַבַּד עַד שְׁיִלְקָה, וְהַעֲלָהוּ, וּמִנְגִּבוֹ בְּרֵאשׁ הַגֵּג, כּוֹתֵשׁ
וְנוֹתֵן לְתוֹךְ הַסֵּל, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, סְבִיבוֹת הַסֵּל, זֶה הִזָּה רֵאשׁוֹן. טוֹעֵן בְּקוֹרָה,
רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בְּאֲבָנִים, זֶה הִזָּה שְׁנִי חֲזַר וְטָעַן, זֶה הִזָּה שְׁלִישִׁי. הַרְאִשׁוֹן
לְמִנּוֹרָה וְהַשְּׂאָר לְמִנְחוֹת. הַרְאִשׁוֹן שֶׁבְּרֵאשׁוֹן אִין לְמַעֲלָה הֵימְנוּ. הַשְּׁנִי שֶׁבְּרֵאשׁוֹן
וְהַרְאִשׁוֹן שֶׁבְּשְׁנִי, שְׁוִין. הַשְּׁלִישִׁי שֶׁבְּרֵאשׁוֹן וְהַשְּׁנִי שֶׁבְּשְׁנִי וְהַרְאִשׁוֹן שֶׁבְּשְׁלִישִׁי,
שְׁוִין. הַשְּׁלִישִׁי שֶׁבְּשְׁנִי וְהַשְּׁנִי שֶׁבְּשְׁלִישִׁי, שְׁוִין. הַשְּׁלִישִׁי שֶׁבְּשְׁלִישִׁי, אִין לְמַטָּה
הֵימְנוּ. אַף הַמִּנְחוֹת הִזָּה בְּדִין שֶׁיִּטְעֵנוּ שְׁמֹן זֵית זָךְ, וּמָה מִנּוֹרָה שְׂאִינָה לְאֲכִילָה

טענה ש'מן זית זך, מנחות שהן לאכילה אינו דין שיטענו ש'מן זית זך, תלמוד לומר זך כתיב למאור ואין זך כתיב למנחות.

אבעיא להו, מגרו תנו או מגלגלו תנו. תא שמע. ש'מן זית מזיתו. מכאן אמרו, זית ראשון מגלגלו בראש הזית, וכונסו לבית הבד, וטוחנו ברחים, ונותנו בסליו, ש'מן היוצא ממנו זה היה ראשון. טעון בקורה, ש'מן היוצא ממנו זה היה שני. פורק, טוחו וטועו, זה היה (ראשון) נשלישי. ראשון למנורה והשאר למנחות. וכן זית השני. וזית השלישי טוענו בבית הבד עד שילקה, ומעלהו בראש הגג, ועושה אותו כמין תמרה כדי שיזובו מימיו, וכונסו לבית הבד, וטוחנו ברחים, ונותנו בסליו וכו', רבי יהודה אומר, לא היה טוחנו ברחים אלא פותשו במקתשת, לא היה נותן בסליו, אלא לתוך סביבות הסל. פותש מני, רבי יהודה. תוך הסל, אתאן לרבנן. האי תנא סבר לה כוותיה בחדא, ופליג עליה בחדא.

תנו רבנן. זך. אין זך אלא נקי. רבי יהודה אומר, כתיב, אין כתיב אלא כתוש. יכול יהא זה פסול למנחות, תלמוד לומר (להלן כט, מ) "ועשרון סלת בלול בש'מן כתיב רבע ההיו". אם כן מה תלמוד לומר למאור, מפני החסכון. מאי חסכון. אמר רבי אלעזר, התורה חסה על ממונו של ישראל.

ויקחו אליך. אמר רבי שמואל בר נחמני, אמר רבי יונתן, אליך, ולא לי, לא לאורה אני צריך, שלחן בצפון ומנורה בדרום, לא לאכילה אני צריך ולא לאורה אני צריך, "ויעש לבית חלוניי וגו'", (ויקרא כד, ג) "מחוץ לפרכת העדות", עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל, ואם תאמר לאורה אני צריך, והלא כל אותו ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורי, אלא עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדותה. אמר רבא, זה גר מערבי שנותן בה ש'מן כמדת חברותיה, ממנה היה מדליק ובה היה מסים.

הרואה ש'מן זית בחלום יצפה למאור תורה, שנאמר זך כתיב למאור.

תני רמי בר חמא, פתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, אין מדליקין בהן במקדש, משום שנאמר להעלות גר תמיד. הוא תני לה והוא אמר לה, כדי שתהא שלהבת עולה מאליה ולא מחמת דבר אחר.

כא יערך אתו אהרן ובניו, מה תלמוד לומר. לפי שנאמר "אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות", יכול יהא פהו אהרן נכנס בשבע גרות, תלמוד לומר יערך אהרן ובניו, הא כיצד, אהרן ובניו אינן עורכין אלא אהרן.

לפי שְׁנַאָמֶר (שם) "יֵאִירוּ שְׁבַעַת הַנְּרוֹת", שׁוֹמֵעַ אֲנִי שְׁיָהָא דוֹלְקִים לְעוֹלָם, תְּלַמוּד לומר מְעַרְב עַד בְּקָר, אִי מְעַרְב עַד בְּקָר, יְכוֹל יִכְבֵּם, תְּלַמוּד לומר (שם) "יֵאִירוּ שְׁבַעַת הַנְּרוֹת", הָא כִּי צַד, "יֵאִירוּ שְׁבַעַת הַנְּרוֹת", מְעַרְב עַד בְּקָר. "לִפְנֵי ה' תִּמְיֵד", שְׁיָהָא גַר מְעַרְבֵי תְּדִיר, שְׁמַמְנוּ מִדְּלִיק אֶת הַמְּנוֹרָה בֵּין הָעַרְבִים.

מְעַרְב עַד בְּקָר. תַּן לָהּ מִדְּתָהּ שְׁתֵּיהָ דוֹלְקַת וְהוֹלְקַת מְעַרְב עַד בְּקָר. דְּבַר אַחַר, מְעַרְב עַד בְּקָר. אִין לָךְ עֲבָדָה שְׁכַשְׁרָה מְעַרְב וְעַד בְּקָר אֶלָּא זֹו בְּלָבַד, וְשַׁעְרוּ חֲכָמִים שְׁלֵשָׁה וּמְחַצָּה לְמְנוֹרָה, חֲצִי לֹוֹג לְכָל גַּר וְגַר, מְאוּרְתָא וְעַד צְפָרָא. אַפָּא דְאֶמְרִי, מְלַמְעָלָה לְמַטָּה שְׁעוֹר, אִין עֲנִיּוֹת בְּמָקוֹם עֲשִׂירוֹת, וְאַפָּא דְאֶמְרִי, מְמַטָּה לְמַעְלָה שְׁעוֹר, הַתּוֹרָה חֲסָה עַל מְמוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

פרק כח

א רמז שעט וְאַתָּה הַקָּרֵב אֵלֶיךָ אֶת אֶהְרֹן אַחִיד. זֶה שְׁאָמֶר הַכְּתוּב (תהלים סה, ה) "אֲשֶׁרִי תִבְחַר וּתִקְרַב", אֲשֶׁרִי מִי שֶׁבְּחָרוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אָף עַל פִּי שְׁלֵא קָרְבוּ, וְאֲשֶׁרִי מִי שֶׁקָּרְבוּ אָף עַל פִּי שְׁלֵא בְּחָרוּ. אִי זֶהוּ שֶׁבְּחָרוּ, זֶה אֲבָרְהָם, שְׁנַאָמֶר (נחמיה ט, ז) "אַתָּה ה' הֵאֱלֵהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ בְּאַבְרָם", אֲבָל הוּא לֹא קָרְבוּ, וְקָרַב אֶת עֲצָמוֹ. יַעֲקֹב, בְּחָרוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנַאָמֶר (יעקב) "וַיִּשְׂרָאֵל בְּחַרְתִּי בּוֹ", וְאוֹמֵר (תהלים קלה, ד) "כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ זֶה", וְהוּא לֹא קָרְבוּ, וְקָרַב אֶת עֲצָמוֹ, שְׁנַאָמֶר "וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יוֹשֵׁב אֲהֵלִים". מֹשֶׁה, בְּחָרוּ, שְׁנַאָמֶר (תהלים קו, כג) "מֹשֶׁה בְּחִירוֹ", וְקָרַב אֶת עֲצָמוֹ. דָּוִד, בְּחָרוּ, שְׁנַאָמֶר (שם עח, ע) "וַיִּבְחַר בְּדָוִד עֲבָדוֹ", וְקָרַב אֶת עֲצָמוֹ שְׁנַאָמֶר, "חֲבֵר אֲנִי לְכָל אֲשֶׁר יִרְאוּךָ". אֲשֶׁרִי הוּא אֵלֵי שֶׁבְּחָרוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אָף עַל פִּי שְׁלֵא קָרְבוּ. וַיֵּשׁ שֶׁקָּרְבוּ וְלֹא בְּחָרוּ. יִתְרוֹ, קָרְבוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלֹא בְּחָרוּ. רְחַב הַזּוֹנָה, קָרְבָהּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלֹא בְּחָרָהּ. אֲשֶׁרִי אֶהְרֹן בְּכַפְלִים, שֶׁבְּחָרוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְקָרְבוּ, שְׁנַאָמֶר (ש"א ב, כח) "וַיִּבְחַר אֶתוֹ מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל לִי לְכַהֵן", וּכְתִיב וְאַתָּה הַקָּרֵב אֵלֶיךָ אֶת אֶהְרֹן אַחִיד, לְכַד דָּוִד מִשְׁבַּחַן (תהלים סה, ה) "אֲשֶׁרִי תִבְחַר וּתִקְרַב יִשְׁכֹּן חֲצִרֶיךָ".

לְכַהֵנוּ לִי. בְּכָל מְקוֹם, שְׁנַאָמֶר לִי, הֲרִי זֶה לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים (בְּרַמְזוּ שס"ד).

ד וְאַלְהָה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ וְגוֹ'. תַּנּוּ רַבְּנֵי. לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עֲנִוְתוֹ כְּהִלֵּל וְכוּ'. עוֹד מַעֲשֶׂה בְּגוֹי אֶחָד שֶׁהָיָה עוֹבֵר אַחֲרָי בֵּית הַכְּנֶסֶת וְשָׁמַע סוֹפֵר שֶׁמְקַרָא וְאַלְהָה

הבגדים אשר יעשו וגו'. בא אצל הסופר. אמר ליה, פרשהו לי. פרש לו. אמר ליה, הללו למי. אמר ליה, לכהן גדול. אמר אותו גוי בעצמו, אלף ואתגיר על מנת שתשימני כהן גדול. בא אצל שמאי. דחפו באמת הבגןן שבגדו. בא לפני הלל, אמר, גירני על מנת שתשימני כהן גדול. גירהו. אמר ליה, כלום מעמידין לפני המלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות, לך למד טכסיסי מלכות. הלך וקרא, כיון שהגיע ל"והזר הקרב יומת" אמר, מקרא זה על מי נאמר. אמרו לו, אפלו על דוד מלך ישראל. נשא אותו גר קל וחמר בעצמו. אמר, ומה ישראל שנקראו בנים למקום, מתוך שאהבו קראו "בני בכרי ישראל", כתיב בהו "והזר הקרב יומת", גר הקל הבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמו.

ה והם יקחו את הזֶהב. תנו רבנן. קפה של צדקה נגיבית בשנים ומתחלקת בשלשה. נגיבית בשנים, לפי שאין עושין שררה על הצבור פחות משנים. ומתחלקת בשלשה, לפי שהוא כדיני ממונות. אין עושין שררה פחות משנים, דאמר קרא והם יקחו את הזֶהב. שררות הוא דלא ליעבד, הא הימוגי מהימן, מסייע ליה לרבי חנינא, דאמר, מעשה ומנה רבי שני אחים על הקפה. מאי שררותא, לפי שממשכנין על הקפה אפלו בערב שבת. איני, והכתיב "ופקדתי על כל לחציו", אלו גבאי צדקה. לא קשאי צדקה. הא דאמיד הא דלא אמיד, כי הא דרביא אכפיייה לרב נתן בר אמי ושקל מניה ארבע מאה זוזי לצדקה.

י-יא תנאי. אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו, [משום שנאמר פתוחי חותם], ואין מסרטין עליהן באיזמל, משום שנאמר (להלן פסוק כ) במלואתם, אלא כותב עליהם בדיו ומראה להם שמיר מבחוץ, והו נבקעות מאליהן, כתאנה שנבקעת לימות החמה ואינה חסרה כלום, וכבקעה זו, שנבקעת בימות הגשמים ואינה חסרה כלום. תנו רבנן. שמיר זה בריתו כשעורה, ומשבעת למי בראשית נברא, ואין כל דבר קשה יכול לעמד לפניו. במה משמרין אותו, בספוגין של צמר ומניחין אותו באוטני של אבר מלאה סבין ושעורין.

ששה משמתם על האבן האחת. שתי אבנים טובות היו לו לכהן גדול על כתפיו, אחת מכאן ואחת מכאן, ושמות שנים עשר שבטים כתוב עליהן, ששה על אבן זו וששה על אבן זו, שנאמר ששה משמתם וגו'. [ונאת שמות] הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם שנית. כתולדתם ולא ראשונה כתולדתם, מפני שיהודה מקדם, וחמשים אותיות היו, עשרים וחמש על אבן אחת ועשרים וחמש על אבן אחת. רבי חנינא בן גמליאל אומר, לא כדרך שחלוקין בחומש הפקודים חלוקין באבני אפוד, אלא כדרך שחלוקין בחומש שני, בני לאה כסדרו, בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן, ובני השפחות באמצע, אם בן מה תלמוד לומר כתולדתם, כדרך שקרא להו אביהו ולא כדרך שקרא להם משה, ראובן ולא ראובני, שמעון

ולא שמעונו. הני חמשים אותיות, חמשים נפי חדא הוין. אמר רבי יצחק, יוסף הוסיפו לו אות אחת, שנאמר (תהלים פא, ו) "יעדות ביהוסף שמו", רב נחמן בר יצחק אמר, פתולדתם, בכל התורה פלה בנימון חסר, והכא בנימין שלם, (בראשית מה, יד) "ואביו קרא לו בנימין".

יג-לה רמז שפ ועשית משבצת זהב. זה שאמר הכתוב "כל כבודך בת מלך

פנימה". שבעה בנים היו לה לקמחית וכלן שמשו בכהנה גדולה. שלחו לה חכמים ואמרו לה, מה מעשיך. אמרה להם, יבוא עלי כד וכד אם ראו קורות ביתי שערות ראשי מימי. אמרון, כל קמחיא קמח וקמחא דקמחית סלת, וקרון עלה (תהלים מה, יד) "כל כבודך בת מלך פנימה". מה שכרה, (שם) "ממשבצות זהב לבושה", אלו כהנים גדולים שמשמשין בבגדי כהנה, שנאמר ועשית משבצת זהב.

תנו רבנן. דברים שנאמר בהן שש חוטן כפול ששה, משזר, שמנה, מעיל שנים עשר, פרקת עשרים וארבעה, חשן ואפוד עשרים ושמנה. שש, חוטן כפול ששה מנלן. אמר אביי, חמשה קראי כתיבי, (להלן לט, כז) "ויעשו את הכתנת שש וגו', ואת פארי המגבעת שש, ואת מכנסי הבד שש משזר". כמה קראי הווי, חמש, חד לגופיה, דכיתנא ניהוי, וחד, שיהא חוטן כפול ששה, וחד שיהו שזורין, וחד לשאר בגדים שלא נאמר בהן שש, וחד לעכב. מאי משמע דהאי שש לישנא דכיתנא הוא. אמר קרא "בד", דבר העולה מן הקרקע בד בבד. ואימא עמרא עמרא מפצל. כיתנא נמי מפצל. כיתנא אגב לקותא מפצל. רבינא אמר, מהכא, (יחזקאל מד, יח) "פארי פשתים יהיו על ראשם" וכו', גמרא גמירי ואתא יחזקאל ואסמכא אקרא. משזר, שמונה, מנלן, שנאמר "ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר", ויליף "משזר" "משזר" מפרקת, מה להלן עשרים וארבעה אף כאן עשרים וארבעה, דהנה כל חד וחד תמני. ונילף מחשן ואפוד, מה להלן עשרים ושמונה אף כאן עשרים ושמונה. דנין דבר שלא נאמר בו זהב מדבר שלא נאמר בו זהב, ואין דנין אותו מדבר שנאמר בו "זהב". אדרבה דנין בגד מבגד, לאפוקי פרקת דאהל הוא. אלא מאבנט, דנין בגד שלא נאמר בו זהב מבגד שלא נאמר בו זהב. רב מרי אמר, תעשנו, לזה ולא לאחר. רב אשי אמר, ועשית, שיהו כל עשיותיו שוות, היכי נעביד, תלתא עשרה, הווי תלתין, נעביד תרי דתשעה וחד דעשרה, ועשית אמר רחמנא, שיהו כל עשיותיו שוות. מעיל שנים עשר, מנלן. דכתיב (פסוק לא) ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת, ויליף "תכלת" "תכלת" מפרקת, מה להלן ששה אף כאן ששה (דהווי להו כל חד וחד תריסר). ונילף משוליו, מה להלן שמונה אף כאן שמונה. דנין כלי מקלי, ואין דנין כלי מתכשיט כלי. אדרבא דנין גופו מגופו, ואין דנין גופו מעלמא. היינו דאמרי, חד לשאר בגדים שלא נאמר בהן שש. פרקת עשרים וארבעה [ארבעה] דשתא שתא, לא דינא ולא דינא. חשן ואפוד עשרים ושמונה, מנלן. דכתיב ועשית

חֲשׁוֹן מִשְׁפָּט וְגו' כְּמַעֲשֵׂה אֶפֶד תַּעֲשֶׂנוּ, אַרְבָּעָה דְשֵׁתָא שְׁתָּא, הָא עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה, וְזָהָב אַרְבָּעָה, הָא עֲשָׂרִים וּשְׁמוֹנֶה. וְאִימָא זָהָב נְמִי שֵׁשָׁה. אָמַר קָרָא, (להלן לט, ג) "וְקִצְצָ פְּתִילִים. פְּתִיל, פְּתִילִים, אַרְבַּע. רַב אֲשֵׁי אָמַר, אָמַר קָרָא, וְעִשִׂיתָ, שְׁיִהְיוּ כָּל עֲשִׂוֹתָיו שְׁוֹת. הֶלְכָּד לָא אָפְשָׁר.

אָמַר רַב אֶלְעָזָר, הַמְזִיחַ אֶת הַחֲשׁוֹן מֵעַל הָאֶפֶד וְהַמְסִיר בְּיַד אַרְוֹן, לֹקָה, שְׁנֵאמַר וְלֹא יִזַּח הַחֲשׁוֹן, (לעיל כה, טו) "וְלֹא יִסְרוּ מִמֶּנּוּ". וְדַלְמָא הָכִי קָאמַר רַחֲמָנָא, חֲדָקִינְהוּ וְעַבְדִּינְהוּ (שְׁפָה) [שְׁפִיר] כִּי הֵיכִי דְלָא יִזַּח וְלֹא יִסְרוּ. מִי כְּתִיב שְׁלֹא יִזַּח וְשְׁלֹא יִסְרוּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, הַמְקַרֵּעַ בְּגָדֵי כְּהֵנָה לֹקָה, שְׁנֵאמַר (פסוק לד) לֹא יִקְרַע. וְדַלְמָא הָכִי קָאמַר רַחֲמָנָא, עֲבִיד שְׁפָה כִּי הֵיכִי דְלָא יִקְרַע. מִי כְּתִיב שְׁלֹא יִקְרַע.

אִינִי וְהָא אָמַר רַבִּי עֲנִי בַר שְׁשׁוֹן, לָמָּה נִסְמְכָה פְּרֻשֶׁת בְּגָדֵי כְּהֵנָה לְפְרֻשֶׁת קֹרְבָנוֹת, לֹמַר לָד, מַה קֹרְבָנוֹת מְכַפְּרִין אַף בְּגָדֵי כְּהֵנָה מְכַפְּרִין, כְּתָנַת מְכַפְּרַת עַל שְׁפִיכוֹת דְּמִים, וְכֵן הוּא אֹמֵר "וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכְּתָנַת בְּדָם", מְכַנְסִים מְכַפְּרִים עַל גְּלוּי עֲרִיזוֹת, וְכֵן הוּא אֹמֵר וַעֲשֵׂה לָהֶם מְכַנְסֵי בְּדָ לְכִסּוֹת בָּשָׂר עֲרוּה, מְצַנְפֵת מְכַפְּרַת עַל גְּסֵי הָרוּחַ, דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא, יְבוּא דְבָר שְׁבַגְבָה וַיִּכְפֹּר עַל מַעֲשֵׂה גְבַה, אֲבָנֵט מְכַפֵּר עַל הִרְהוּר הַלֵּב, מֵהִיכָא דְאִיתִיהָ (דְּכְתִיב עַל לֵב אֱהָרוֹ), חֲשׁוֹן מְכַפֵּר עַל הַדִּינְיָן, דְּכְתִיב חֲשׁוֹן מִשְׁפָּט, אֶפֶד מְכַפֵּר עַל עֲבֹדַת אֱלִילִים, דְּכְתִיב (אָנוּ) (הוּשַׁע ג, ד) ["וַאֲיִן] אֶפֶד וַיִּתְּרָפִים", מְעִיל מְכַפֵּר עַל לְשׁוֹן הָרַע, אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, יְבוּא דְבָר שְׁבַקוּל וַיִּכְפֹּר עַל מַעֲשֵׂה קוֹל, צִיץ מְכַפֵּר עַל עֲזֵי פְּנִים, כְּתִיב הִכָּא וְהָיָה עַל מִצַּח אֱהָרוֹ, וְכְתִיב הֵתֵם (ירמיה ג, ג) "וַיִּמְצַח אֲשֶׁה זֹנָה הָיָה לָד". לֹא קִשְׂיָא, הָא דְלָא אֱהָנוּ מַעֲשֵׂיו הָא דְאֱהָנוּ מַעֲשֵׂיו, אִי אֱהָנוּ מַעֲשֵׂיו נִגְעִים בְּאִין עֲלִיו, לֹא אֱהָנוּ מַעֲשֵׂיו מְעִיל מְכַפֵּר. וְהָאמַר רַבִּי (שְׁמַעוֹן) [סִימּוֹן], אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, שְׁנֵי דְבָרִים לֹא מְצִינּוּ לָהּוּן כְּפָרָה בְּקֹרְבָנוֹת וּמְצִינּוּ לָהּוּן כְּפָרָה בְּדָבָר אַחַר, שְׁפִיכוֹת דְּמִים וְלְשׁוֹן הָרַע, שְׁפִיכוֹת דְּמִים בְּעִגְלָה עֲרוּפָה וְלְשׁוֹן הָרַע בְּקִטְרֶת, +4(רמז שפא) וְאָמַר רַבִּי חֲנִינָא לְמַדְנֵי לְקִטְרֶת שְׁמֵכְפָרַת, שְׁנֵאמַר (במדבר יז, יב) "וַיִּתֵּן אֶת הַקִּטְרֶת" וְגו'. תְּנָא דְבִי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל, קִטְרֶת מְכַפְּרַת עַל לְשׁוֹן הָרַע, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, יְבוּא דְבָר שְׁבַחֲשָׁאֵי וַיִּכְפֹּר עַל מַעֲשֵׂה חֲשָׂאֵי. קִשְׂיָא שְׁפִיכוֹת דְּמִים אֲשֶׁפִיכוֹת דְּמִים וְקִשְׂיָא לְשׁוֹן הָרַע אֲלִשׁוֹן הָרַע. שְׁפִיכוֹת דְּמִים אֲשֶׁפִיכוֹת דְּמִים לֹא קִשְׂיָא, הָא דְּיָדִיעַ מֵאֵן קִטְלִיָה הָא דְלָא יָדִיעַ מֵאֵן קִטְלִיָה. דְּיָדִיעַ מֵאֵן קִטְלִיָה בַר קִטְלָא הוּא. בְּמִזִּיד וְלֹא אֲתִירֵי בִיָה. לְשׁוֹן הָרַע אֲלִשׁוֹן הָרַע לֹא קִשְׂיָא, הָא בְּצַנְעָא הָא בְּפִרְהֶסְיָא.

חֲשׁוֹן הַמִּשְׁפָּט עַל לֵבּוֹ. אָמַר רַבִּי שְׁמַלְאֵי, בְּשִׁכְרָה (לעיל ד, יד) "וַיִּרְאֶד וְשָׁמַח בְּלִבּוֹ" זָכָה בְּחֲשׁוֹן הַמִּשְׁפָּט עַל לֵבּוֹ.

אמר ריש לקיש, מעיל שנטמא מכניסו בפחות משלש על שלש (ומכניסו) [ומכבסו], משום שנטמא לא יקרע. מתלב רב אדא בר אהבה, העבין והרכין אין בהן משום שלש על שלש. אגב עביין חשיבי. והא בעי שבעה סממניו, דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוקה, דם חטאת ומראות נגעים צריכין שבעה סממניו, ותניא אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש. וכי תימא דמבלע להו בהדי שבעה סממניו, דמעבר להו לכלהו בחד, והתנו, העבירו שלא כסדרן או שהעבירו שבעתו כאחד, לא עשה כלום. וכי תימא דמבלע להו בהדי חד מסממניו, והא צריך לכספס שלש פעמים בכל אחד ואחד. דמבלע להו ברק תפל, דאמר ריש לקיש, רק צריך שיהא עם כל אחד ואחד.

תנו רבנן. בגדי כהנה אין עושין אותו מעשה מחט אלא מעשה אורג, שנטמא (פסוק לב) מעשה ארג. נתגעלו, אין מכבסין אותו לא בנתר ולא באהל. הא במים מכבסין. אמר אביי, הכי קאמר, הגעלו במים מכבסין, אותו בנתר ואהל, הגעלו בנתר ואהל, אף במים אין מכבסין אותו. ויש אומרים, אין מכבסין אותו כל עקר, שאין עניות במקום עשירות. תנו רבנן. מעיל פלו של תכלת, שנטמא כליל תכלת, (הא) [שוליו] כיצד, מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שזורין, ועושין אותו כמין רמונים שלא פתחו פיהו וכמין קתאות של קבעות שבראשי תינוקות, ותולה בו, ומביא שנים ושבעים זגין ובהן שבעים וששה ענבלין ותולה בו, שלושים וששה מצד זה ושלושים וששה מצד זה. רבי דוסא אומר בשם רבי יהודה, שלושים וששה היו, שמונה עשר מצד זה ושמונה עשר מצד זה. אמר רבי ענני בר ששון, כמחלקת כאן כך מחלקת במראות נגעים, דתנו מראות נגעים, רבי דוסא בן הרפינס אומר, שלושים וששה היו, עקביא בן מהללאל, אומר שבעים ושנים היו.

רמז שפב (פסוק לה) ונשמע קלו בבאו אל הקדש. רבי יוחנן, פד הוה סליק למשאל בשלמיה דרבי חנינא, הוה מנענע, על שם ונשמע קולו. רבי חנינא בן חכינאי ורבי שמעון בן יוחאי אזלי ללמד תורה אצל רבי (עקיבא) [עקיבא] בבני ברק. שהו שם שלש עשרה שנה. רבי שמעון בן יוחאי שלח וידע מה גו ביתיה. רבי חנינא בן חכינאי לא הוה ידע מה גו ביתיה. שלחה לו אשתו בתך בגרה בוא והשיאה כו'. אף על פי כן צפה רבי עקיבא ברוח הקדש ואמר להן, כל מי שיש לו בת בוגרת ילד ושיאנה. קם, נסב רשותא ואזל. בעא לה בגו ביתא, ואשפח דפניית לזוית אחרתי. מה עבד, אזל, יתיב ליה על מלייתיהו דנשיא ושמע קלא דבריייתא אמרין, ברת חכינאי מלי קולתיך וסוק לך. הוה מהלך אחריה עד שנקנסה לתוך ביתו ונקנס אחריה פתאום, לא הספיקה אשתו לראותו עד שיצתה נשמתה. אמר לפניו, רבונו של עולם, עניה זו זו שכרה לאחר שלש עשרה שנה. חזרה נשמתה לגופה. אמר רבי שמעון, ארבעה דברים הקדוש ברוך הוא שונאן,

וְאֵי אֵינִי אוֹהֵב. הָאוֹחֵז בְּאֶמְתּוֹ וּמִשְׁתֵּיו, וְהַמְשַׁמֵּשׂ מִטְתּוֹ עָרֶם, וְהָאוֹמֵר דְּבָרִים שְׂבִינוּ לְבִין אֲשֶׁתּוֹ בְּפִרְהֶסְיָא, וְהַנְּכַנֵּס פְּתָאוֹם לְבֵיתוֹ שֶׁל חֵבְרוֹ.

לו פְּתוּחֵי חֲתָם קֹדֶשׁ לֵה'. צִיץ דּוֹמָה כְּמִין טַס שֶׁל זָהָב, וְרַחֵב שְׁתֵּי אֲצָבָעוֹת, מְקוֹף מֵאֲזוֹן לְאֲזוֹן, וְכְתוּב עָלָיו שְׁתֵּי שִׁיטִין יו"ד ה"א מְלַמְעָלָה וְקֹדֶשׁ מְלַמְטָה, וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי יוֹסִי, רְאִיתִיו בְּרוֹמֵי וְכְתוּב עָלָיו קוֹדֶשׁ לֵה' בְּשִׁיטָה אַחַת.

כִּי אֶתָּא רַב דִּימֵי אָמַר, מִנִּין לְתַכְשִׁיט כֹּל שֶׁהוּא שֶׁהוּא טָמֵא, מְצִיץ, אָרִיג כֹּל שֶׁהוּא טָמֵא, (וּיְקָרָא יָא, לַב) מ"אוּ בְּגָד", אָרִיג וְתַכְשִׁיט כֹּל שֶׁהוּא, מ"כֹּל כְּלִי", וְאָף עַל גַּב דְּבַמְדָּן כְּתִיב, גָּמַר "כְּלִי" "כְּלִי" מִהֲתָם, מוֹסִיף שֶׁקַּע עַל הַבְּגָד, אָף עַל פִּי שְׂאִינוֹ אָרִיג, טָמֵא. לְמֵאֵי חֲזוֹ. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, שְׂכָן עָנִי קוֹלַע שְׁלֵשׁ נִימִין וְתוֹלָה בְּצוּאָר בְּתוֹ.

תְּנִינָא. כִּפָּה שֶׁל צָמֵר הִיָּתָה מִנְּחַת בְּרֵאשׁ כְּהוֹן גְּדוֹל וְעָלֶיהָ צִיץ נְתוּן, לְקַיֵּם מַה שְׁנֵאָמַר וְשִׁמְתָה אֹתוֹ עַל פְּתִיל תְּכֵלֶת.

לח וְנִשָּׂא אֶהְרֹן אֶת עוֹן הַקֹּדְשִׁים וְגו'. וְכִי אֵיזָה עוֹן הוּא נוֹשֵׂא, אִם עוֹן פְּגוּל, הֲרִי כְּבָר נֶאֱמַר (וּיְקָרָא יֵט, ז) "לֹא יִרְצָה", אִם עוֹן נוֹתֵר, הֲרִי כְּבָר נֶאֱמַר (שֵׁם ז, יח) "לֹא יִחַשֵׁב", הֵא אֵינוֹ נוֹשֵׂא אֶלָּא עוֹן טְמֵאָה שֶׁהִתְרָה מִכְּלָלָה בְּצַבּוּר. מֵאֵי טְמֵאָה, אֵילִימָא שְׂרָץ, הִיכָא אִישְׁתְּרָאֵי, אֶלָּא לָאוּ, טְמֵאָת מַת, וְלָאוּ כְּגוֹן שְׁנִטְמֵאָה בְּעָלִים בְּמַת, אֶלְמָא נְטֵמָאוּ בְּעָלִים בְּמַת מְשַׁלְחִין קָרְבָּנוֹתֵיהוֹן, וּבְמֵאֵי, אֵי בְּנִזִּיר, (בְּמַדְבַּר ו, ט) "וְכִי זְמוּת מַת עָלָיו" כְּתִיב, אֶלָּא לָאוּ לְעוֹשֵׂה פְּסָח, וְלָאוּ כְּגוֹן שְׁנִטְמֵאָה בְּעָלִים בְּמַת. לְעוֹלָם טְמֵאָת שְׂרָץ, וְשֵׁם טְמֵאָה בְּעוֹלָם. וְאִיכָא דְּדִיִּיקֵי וּמִיִּיתֵי הֲכִי, עוֹן הַקֹּדְשִׁים אֵינוֹ, עוֹן מְקַדְשִׁים לָאוּ, מֵאֵי טְמֵאָה, אֵילִימָא טְמֵאָת שְׂרָץ מִי אִישְׁתְּרָאֵי בְּצַבּוּר, אֶלָּא לָאוּ טְמֵאָת מַת, וְעוֹן קֹדְשִׁים אֵינוֹ, עוֹן מְקַדְשִׁים לָאוּ. לְעוֹלָם טְמֵאָת שְׂרָץ, וְשֵׁם טְמֵאָה בְּעוֹלָם.

מִתְקִיף לֵה רַבִּי זִינְרָא, אֵימָא עוֹן יוֹצֵא, שֶׁהִתֵּר מִכְּלָלוֹ בְּבִמָּה. אָמַר אַבְיִי, אָמַר קָרָא לְרַצוֹן לְהֵם לְפָנֵי ה', עוֹן דְּלִפְנֵי ה' אֵינוֹ, דִּיּוֹצֵא לָאוּ. מִתְקִיף לֵה רַבִּי אֵילְפָא, אֵימָא עוֹן שְׂמַאל שֶׁהִתֵּר מִכְּלָלוֹ בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים. אָמַר לֵיה אַבְיִי, אָמַר קָרָא, עוֹן, עוֹן שְׁהִיָּה בּוֹ וְדַחִיתִיו, לְאַפּוּקֵי יוֹם הַכַּפּוּרִים שֶׁהִכְשֵׁרוּ בְּשְׂמַאל הוּא. רַב אֲשִׁי אָמַר, אָמַר קָרָא, עוֹן הַקֹּדְשִׁים וְלֹא עוֹן הַמְקַדְשִׁים. אָמַר לֵיה רַב סָמָא בְּרִיה דְּרַב אֵיִדִי לְרַב אֲשִׁי, וְאֵימָא עוֹן בְּעָלֵי מוּם שֶׁהִתֵּר מִכְּלָלוֹ בְּעוֹפוֹת. אָמַר לֵיה, עָלִיד אָמַר קָרָא, "לֹא יִרְצָה" (שֵׁם, כ) וְ"לֹא לְרַצוֹן יִהְיֶה לָכֶם".

תְּנוּ רַבָּנָן. דָּם שְׁנִטְמָא וְזָרְקוּ בְּשׁוּגַג, הוֹרְצָה, בְּמִזִּיד, לֹא הוֹרְצָה. בְּמָה דְּבָרִים אַמּוּרִים, בְּיַחֲד, אֶבֶל בְּצַבּוּר בֵּין שׁוּגַג בֵּין מִזִּיד הוֹרְצָה, וּבְכּוֹתֵי בֵּין שׁוּגַג בֵּין מִזִּיד

בין באַנס בין בַּרְצוֹן, לא הוֹרְצָה. וְרַמְיָנְהוּ, על מָה הַצִּיץ מְרַצָּה על הַדָּם וְעַל הַבֶּשֶׂר וְעַל הַחֶלֶב, שֶׁנִּטְמָא בֵּין בְּשׁוּגְג בֵּין בְּמִזִּיד בֵּין בְּאִנְס בֵּין בַּרְצוֹן בֵּין בְּיַחֲד בֵּין בְּצַבּוּר. אָמַר רַב יוֹסֵף, לֹא קִשְׂיָא, הָא רַבְּנָן הָא רַבִּי יוֹסֵי, דְתַנְיָא אִין תּוֹרְמִין מִן הַטְּמָא עַל הַטְּהוּר, וְאִם תְּרַם בְּשׁוּגְג תְּרוּמָתוֹ תְּרוּמָה, בְּמִזִּיד, אִין תְּרוּמָתוֹ תְּרוּמָה, רַבִּי יוֹסֵי אֹמֵר, בֵּין בְּשׁוּגְג בֵּין בְּמִזִּיד תְּרוּמָתוֹ תְּרוּמָה. וְהַתְּנָא, רַבִּי אֶלְעִיָּזָר אֹמֵר, הַצִּיץ מְרַצָּה עַל אֲכִילוֹת, רַבִּי יוֹסֵי אֹמֵר, אִין הַצִּיץ מְרַצָּה עַל אֲכִילוֹת. אִיפּוּד. רַבִּינָא אָמַר, טְמֵאתוּ בֵּין בְּשׁוּגְג בֵּין בְּמִזִּיד הוֹרְצָה, זְרִיקְתוּ בְּשׁוּגְג הוֹרְצָה בְּמִזִּיד לֹא הוֹרְצָה. וְרַב שִׁילָא אָמַר, זְרִיקְתוּ, בֵּין בְּשׁוּגְג בֵּין בְּמִזִּיד הוֹרְצָה, טְמֵאתוּ, בְּשׁוּגְג הוֹרְצָה בְּמִזִּיד לֹא הוֹרְצָה. וְלַרַב שִׁילָא, הָא קַתְּנִי, שֶׁנִּטְמָאוּ בֵּין בְּשׁוּגְג בֵּין בְּמִזִּיד. הֲכִי קָאָמַר, נִטְמָא בְּשׁוּגְג, זוֹרְקוּ בֵּין בְּשׁוּגְג בֵּין בְּמִזִּיד.

לְרַצוֹן לָהֶם כְּתִיב. "וְכָל הַטֹּף בְּנִשְׁיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ מִשְׁכָּב זָכָר הִחִיו לָכֶם". מִנָּא יָדְעִי. הָעֵבִירוּם לִפְנֵי הַצִּיץ, כָּל שֶׁפָּנְיָה מוֹרִיקוֹת בְּיָדוּעַ שֶׁהִגִּיעַ זְמַנָּה לְהַבְּעַל, אִין פָּנְיָה מוֹרִיקוֹת בְּיָדוּעַ שֶׁלֹּא הִגִּיעַ זְמַנָּה לְבָעַל. סִימְנָן לְעֵבִיר' הַדְּרוֹקָן. כִּיּוֹצֵא בְּדָבָר אֲתָה אֹמֵר, (שׁוֹפְטִים כ"א, יב) "וַיִּמְצְאוּ מִיִּשְׂרָאֵל יָבֵשׁ גִּלְעָד אַרְבַּע מֵאוֹת נַעֲרָה בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא יָדְעָה אִישׁ [ל]מִשְׁכָּב זָכָר". מִנָּא יָדְעוּ, הוֹשִׁיבוּן עַל פִּי חֲבִילוֹת שֶׁל יָוֹן, בְּעוּלָה רִיחָה נוֹדֵף בְּתוּלָה אִין רִיחָה נוֹדֵף. וְנַעֲבְרִינְהוּ לִפְנֵי צִיץ. אָמַר קָרָא, לְרַצוֹן, וְלֹא לְפָרְעָנוּת. אִי הֲכִי בְּמִדָּן נָמִי. אָמַר רַב אֲשִׁי, כְּתִיב (לָהֶם לְרַצוֹן) [לְרַצוֹן לָהֶם] וְלֹא לְפָרְעָנוּת, לְאֵמוֹת הָעוֹלָם אֲפִלוּ לְפָרְעָנוּת.

צִיץ לֹא הִיָּה כְּתִבוּ שׁוֹקֵעַ אֶלָּא בּוֹלֵט, כְּדִינָר זָהָב, דְּבוֹלֵט, וְלֹא כְּדִינָר, דְּאֵלוּ הִתָּם מִגְּוֵאֵי וְאֵלוּ הִכָּא מֵאֲבָרָאֵי.

רמז שפג וְהִיָּה עַל מִצְחוֹ תְּמִיד. תֵּנָא דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל יוֹצֵא אָדָם בְּתַפְלִין עָרַב שֶׁבֶת עִם חֲשֻׁכָה. מֵאִי טַעְמָא. כִּיּוֹן דְּאָמַר רַבָּה בַּר רַב הוֹנָא חֲטִיב אָדָם לְמִשְׁמֵשׁ בְּתַפְלִין כָּל שְׁעָה, קַל וְחֹמֶר מִצִּיץ, וּמָה צִיץ שְׂאִין בּוּ אֶלָּא הַזְּכָרָה אַחַת אֲמָרָה תּוֹרָה וְהִיָּה עַל מִצְחוֹ תְּמִיד, תַּפְלִין שְׂיִשׁ בְּהוֹן הַזְּכָרוֹת הַרְּבָה עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. הַלְּכָף מְדַכָּר דְּכִיר לָהּ.

תֵּנָא. צִיץ בֵּין שְׂיִשְׁנֵנוּ עַל מִצְחוֹ בֵּין שְׂאִינוּ עַל מִצְחוֹ, מְרַצָּה, דְּבָרֵי רַבִּי שְׁמַעוֹן. רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר, עוֹדְנוּ עַל מִצְחוֹ מְרַצָּה, אִינוּ עַל מִצְחוֹ אִינוּ מְרַצָּה. אָמַר לִיה רַבִּי שְׁמַעוֹן, כְּהוֹן גְּדוֹל בְּיוֹם הַכְּפוּרִים יוֹכִיחַ שְׂאִינוּ עַל מִצְחוֹ וּמְרַצָּה. אָמַר לִיה רַבִּי יְהוּדָה, הִנֵּחַ לְכֹהֵן גְּדוֹל בְּיוֹם הַכְּפוּרִים שְׁטַמְאָה הַתְּרָה בְּצַבּוּר. מִכְּלָל דְּרַבִּי שְׁמַעוֹן סָבַר טְמֵאָה דְּחוּיָהּ הִיא בְּצַבּוּר. אָמַר אֲבִי, בְּנִשְׁבָּר הַצִּיץ כְּלִי עֲלֵמָא לֹא פְּלִיגִי דְּלֹא מְרַצָּה, כִּי פְּלִיגִי דְּתֵלָא בְּסִיפְתָּא, רַבִּי יְהוּדָה סָבַר עַל מִצְחוֹ (וְנִשְׂא), רַבִּי שְׁמַעוֹן סָבַר, תְּמִיד לְרַצוֹן לָהֶם. מֵאִי תְּמִיד, אִילִימָא תְּמִיד עַל מִצְחוֹ, מִי מִשְׁכַּחַת לָהּ מִי לֹא בְּעֵי מִינִם, מִי לֹא בְּעֵי לְמִיעַל לְבִית הַכְּסָא, אֶלָּא תְּמִיד מְרַצָּה הוּא. וְלַרַבִּי

יהודה נמי הא כתיב תמיד. ההוא שלא יסית דעתו מפניו, דאמר רבה בר רב הונא, חיב אדם למשמש בתפלין וכו'. ולרבי שמעון דאמר תמיד מרצה, והא כתיב על מצחו (ו) ונשא. ההוא לקבע לו מקום הוא דאמא. ורבי יהודה, לקבע לו מקום מנא ליה. מעל מצחו. ורבי שמעון נמי תיפוק ליה מעל מצחו. אין הכי נמי. אלא על מצחו (ו) ונשא מאי עביד ליה. אמר לך, ראוי למצח מרצה, לאפוקי נשבר הציץ דלא מרצה. ורבי יהודה, נשבר הציץ מנא ליה. נפקא ליה ממצח, מצחו. ורבי שמעון מצח מצחו לא משמע ליה.

מב רמז שפד ועשה להם מכנסי בד. תנא. מכנסי כהנים למה הם דומים, כמין פלמניא של פרשים, למעלה, עד מתנים, למטה, עד ירכים, ויש להם שניצים, אין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה.

פרק כט

א-ט והיו על אהרן ועל בניו. כל הזבחים שקבל דמן מחסר בגדים, פסולים. מנלן. דכתיב (להלו כט, ט) וחרת אתם אבנט אהרן ובניו, בזמן שבגדיהם עליהם כהנתו עליהו. והא מהכא נפקא, מהתם נפקא, דתנא, מנין לשתיי יין שאם עבד חילל, תלמוד לומר "יין ושכר אל תשת וילהבדיל בין הקדש ובין החיל", מחסר בגדים ושלא רחוי ידים ורגלים מניו, תלמוד לומר "חקה" "חקה" לגזרה שוה. אי מהתם הוה אמינא, הני מילי עבדה דזר חיב עליה מיתה אבל עבדה שאין זר חיב עליה מיתה אימא לא, קא משמע לן. ואפתי מהכא נפקא, מהתם נפקא, (ויקרא א, ז) "ונתנו בני אהרן הפהון" וגו', כהן בכהונו, כהן גדול שלבש בגדי כהן הדיוט ועבד עבודתו פסולה, אי מהתם הוה אמינא, הני מילי עבודה דמעפכה כפרה אבל עבדה דלא מעפכה כפרה לא. ואפתי, מהתם נפקא, "וערכו בני אהרן הפהנים את הנתחים", כהנים בכהונו, כהן הדיוט שלבש בגדי כהן גדול ועבד עבודתו פסולה. אי מהתם הוה אמינא, חסור, אבל יתור לא, קא משמע לן.

תנו רבנן. היו בגדיו מסלקים מרשלים ומשחקים ועבד, עבדתו כשרה. לבש שתי כתנות, שני מכנסים, שני אבנטים, חסר אחת או יתר אחת, או שהיתה רטיה על בשרו תחת בגדו, או שהיו מטשטשים מרקעים, ועבד, עבדתו פסולה. אמר רב יהודה אמר שמואל, מרשלים כשרים, מסלקים פסולים. והתנא מסלקים

כשרים. אמר רמי בר חמא, לא קשיא, כּאן שְׁסַלְקוּן עַל יְדֵי אַבְנֵט כּאן דְּלִיתְנָהוּ מעיקרא. רב אמר, אַחַד זֶה וְאַחַד זֶה פְּסוּלִין.

בְּעֵי רַבָּא, נְכַנְסָה לוֹ רוּחַ בְּבִגְדוֹ מְהוּ, (ויקרא ו, ג) "עַל בְּשָׂרוֹ" בְּעֵינָן וְהָא לִיכָּא, אוֹ דְלָמָא, פִּינּוֹן דְּלָא מְפָסִיק וְלֹא מִיּוֹדֵי, שְׁפִיר דְּמִי. לִישְׁנָא אַחֲרִינָא. כְּנָה מְהוּ שְׁתַּחֲי, מִתָּה לֹא תִיבְעֵי לָךְ דְּוִדָּאֵי חִיּוּצָא, חִיָּה מְאִי, מִי אֲמַרִינּוּ פִּינּוֹן דְּאֲזָלָא וְאֲתִיָּא, רְבִיתָא הִיא וְלֹא חִיּוּצָא, אוֹ דְלָמָא, פִּינּוֹן דְּקָפִיד עֲלָה חִיּוּצָא. עֶפְרָ מְהוּ שְׁתַּחֲי. עֶפְרָ וְדָאֵי חִיּוּצָא. אֶלָּא אֲבָק עֶפְרָ מְהוּ, בֵּית הַשְּׁחִי מְהוּ שְׁתַּחֲי, (שם) "עַל בְּשָׂרוֹ" בְּעֵינָן וְהָא לִיכָּא, אוֹ דְלָמָא, דְּרָךְ לְבִישָׁה בְּכָךְ. הַכְּנִיס יָדוֹ (לחוצ) [לתוך חיקו] מְהוּ, גּוּפוֹ חִיּוּצָא אוֹ לֹא חִיּוּצָא. נִימָא וְדָאֵי חִיּוּצָא. מְדַלְדֵּלְת, מְהוּ. בְּעֵי מַר רַב רַבִּי אֲשִׁי, יָצָא שְׁעָרוֹ בְּבִגְדוֹ מְהוּ. שְׁעָרָ כְּגוּפוֹ דְּמִי אוֹ לֹא. בְּעֵי רַבִּי זִירָא, תְּפִלִּין מְהוּ שְׁתַּחֲצוּ, אֲלִיבָא דְּמָאן דְּאֲמַר לִלְתָּה לָּא זְמוֹן תְּפִלִּין לֹא תִבְעֵי לָךְ, דָּאֵי לִלְתָּה חִיּוּצָא בִּיּוֹם נְמִי חִיּוּצָא, כִּי תִיבְעֵי לָךְ אֲלִבָּא דְּמָאן דְּאֲמַר לִלְתָּה זְמוֹן תְּפִלִּין, מְאִי, מְצוּחָ דְּגוּפִיָּה חִיּוּצָא אוֹ לֹא חִיּוּצָא. אִיגְלָל מְלִתָּא וּמְטָא לְקַמִּיָּה דְּרַבִּי אֲמִי אֲמַר לִיָּה, תְּלַמוּד עָרוּךְ הוּא, תְּפִלִּין דִּידְ חוּצָא. מְאִי שְׁנָא דִּידְ, דְּכִתִּיב "לְבַשׁ עַל בְּשָׂרוֹ" שְׁלֹא יְהֵא דְּבַר חוּצָא בִּינוֹ לְבִין בְּשָׂרָ, דְּרֵאשׁ נְמִי הַכְּתִיב (פסוק ו) וְשִׁמְתָּ הַמְצַנְנֶת עַל רֵאשׁוֹ. תֵּנָא, שְׁעָרוֹ הִיָּה נְרָאָה בִּין צִיץ לְמַצְנַנְתָּ שְׁשִׁים מְנִיחַ תְּפִלִּין.

כִּיצַד הִלְבִּישׁוּן. מְאִי דְהוּהוּ הָוָה. אֶלָּא כִּיצַד מְלַבִּישׁוֹן לְעֵתִיד לְבָא. לְעֵתִיד לְבָא נְמִי, כְּשִׁיבָא אַהֲרוֹן וּבְנָיו וּמִשֶּׁה רַבְּנֵי עַמְהוֹן יֵאמְרוּ. אֶלָּא כִּיצַד הִלְבִּישׁוֹן, לְמִיסְבַּר קְרָאֵי. בְּנֵי רַבִּי חִנְיָא וְרַבִּי יוֹחָנָן, חָד אֲמַר, אַהֲרוֹן וְאַחַר כֶּךָ בְּנָיו, וְחָד אֲמַר, אַהֲרוֹן וּבְנָיו בְּבֵת אַחַת. אֲמַר אַבְיִי, בְּכַתְּנֶת וּמַצְנַנְתָּ דְּכֻלֵּי עֲלָמָא לֹא פְּלִיגִי דְּאַהֲרוֹן וְאַחַר כֶּךָ בְּנָיו, בִּין בְּצוּחָה בִּין בְּעֵשִׂיָּה אַהֲרוֹן קוּדְם, כִּי פְּלִיגִי בְּאַבְנֵט, מָאן דְּאֲמַר אַהֲרוֹן וְאַחַר כֶּךָ בְּנָיו, דְּכִתִּיב "וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בְּאַבְנֵט", וְהִדְרַ כְּתִיב (שם, יג) "וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט", וּמָאן דְּאֲמַר אַהֲרוֹן וּבְנָיו בְּבֵת אַחַת, דְּכִתִּיב (פסוק ט) וַחֲגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרוֹן וּבְנָיו. וּלְמָאן דְּאֲמַר אַהֲרוֹן וּבְנָיו בְּבֵת אַחַת, הָא כְּתִיב "וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בְּאַבְנֵט", [וְהִדְרַ כְּתִיב] "וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט". אֲמַר לָךְ, הֵהוּא אַבְנֵטוֹ שֶׁל כְּהֵן גְּדוֹל לֹא זְהוּ אַבְנֵטוֹ שֶׁל כְּהֵן הַדְּיוּט. וּלְמָאן דְּאֲמַר אַהֲרוֹן וְאַחַר כֶּךָ בְּנָיו, הַכְּתִיב וַחֲגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרוֹן וּבְנָיו. אֲמַר לָךְ, הֵהוּא אַבְנֵטוֹ שֶׁל כְּהֵן גְּדוֹל זְהוּ שֶׁל כְּהֵן הַדְּיוּט, "וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בְּאַבְנֵט" וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט "לְמָה לִי, שָׁמַע מִיָּנָה אַהֲרוֹן וְאַחַר כֶּךָ בְּנָיו. וּבְבֵת אַחַת מִי מְשַׁפַּח לָהּ. לֹא צְרִיכָא, דְּאַקְדִּים.

תֵּנָא. כְּשֶׁהוּן חוּגְרִין אִין חוּגְרִין לֹא מְפִטָּה מְמַתְנִיָּהֶם וְלֹא לְמַעְלָה מְאַצִּילִיָּהֶם אֶלָּא כְּנִגְדָ אַצִּילֵי יְדִיָּהוּ, שְׁנַאֲמַר "לֹא יַחְגְּרוּ בִּזְעָ", אֲמַר אַבְיִי בְּמָקוֹם שְׁמִזְעִין.

יב וְלַקְחָתָּ מִדָּם הַפָּר וְנִתְתָּה עַל קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ. תֵּנּוּ רַבְּנָן. (ויקרא ד, לד) "בְּאֶצְבָּעוֹ וְלָקַח", מְלַמֵּד שְׁלֹא תִּהְיָ קַבְּלָה אֶלָּא בְּיָמִין. (שם) "בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן",

מלמד שלא תהא נתינה אלא בגמין. אמר רבי שמעון, וכי נאמרה יד בקבלה, הואיל ולא נאמר יד בקבלה קבל בשמאל פשר. אמר אביי במקרא נדרש לפניו ולאחריו קמיפלגי. אמר אביי, הא דרבי אלעזר בר רבי שמעון, מפקא מדאבוה ומפקא מדרבנו, דתניא רבי אלעזר בר רבי שמעון אומר, כל מקום שנאמר אצבע בקבלה, שנה בקבלה פסול, בנתינה פשר, וכל מקום שנאמר אצבע בנתינה, שנה בנתינה פסול בקבלה פשר. והיכן נאמר אצבע בנתינה, דכתיב ולקחת מדים הפר ונתתה על קרנת המזבח באצבעד, וקסבר מקרא נדרש לפניו אבל לא לפני פניו ולא לאחריו. אמר רבה אמר רבי שמעון בן לקיש, כל מקום שנאמר אצבע וכהנה אינה אלא ימין, אצבע לא בעיא כהנה בעיא אצבע, אלא כהן למה לי, בכהונו.

כח-לו ובגדי הקדש אשר לאהרון יהיו לבגיו אחריו למשחה בהם. אמר רב חסדא, מתנות כהנה אין נאכלין אלא צלי, ואין נאכלין אלא בחרדל, מאי טעמא, למשחה, לגדלה, בדרדך שהמלכים אוכלים.

(ויקרא כד, ט) והיתה לאהרון ולבגיו. תנו רבנן. כהן גדול כיצד מקריב חלק בראש, אומר, עולה זו אני מקריב, מנחה זו אני מקריב. כיצד נוטל חלק בראש, אומר חטאת זו אני מקריב, ואוכל, ונוטל חלה אחת משתי חלות, ארבע או חמש ממעשה לחם הפנים. רבי אומר, לעולם חמש, שנאמר "והיתה לאהרון ולבגיו", מחצה לאהרון ומחצה לבגיו.

ההוא קיסר דהנה סני ליהודאי. אמר להו לחשיבי דמלכותא, מי שעלתה לו נימא ברגלו יקטענה ויחיה או יניחנה ויצטער. אמרו ליה, יקטענה ויחיה. אמר ליה קטיעא בר שלום, חדא דלא מצית מכלת להו לכלהו, דכתיב "כי פארבע רוחות השמים פרשתי אתכם", ועוד, קרו לך מלכותא קטיעא. אמר ליה, מימר שפיר קאמרת, מיהו כל דזכי למלכא לישדי לקמונא חלילא. פד נקטין ליה ואזלי, אמרה ליה ההיא מטרוניתא, וי לה לאילפא דאזלא בלא מכסא. נפל על רישא וקטע. אמר, יהבית מיכסאי, חלפית ועברית. כי שדו ליה אמר, כל נכסי לרבי עקיבא וחבריו. יצא רבי עקיבא ודרש, (ויקרא כד, ט) "והיתה לאהרון ולבגיו", מחצה לאהרון ומחצה לבגיו. יצתה בת קול ואמרה, קטיעא בר שלום מזמן לחיי העולם הבא. בכה רבי ואמר, יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים.

ההוא גברא דאמר לה לדביתהו, נכסי ליד ולבגיד. אמר רב יוסף קנאי פלגא. אמר רב יוסף, מנא אמינא לה, דתניא, רבי אומר, "והיתה לאהרון ולבגיו", לאהרון מחצה ולבגיו מחצה. והלכתא פוותיה דרב יוסף בשדה קננו ומחצה.

אתמר. מלאים, רבי יוחנן ורבי חנינא, חד אמר, כל הכתוב בהן מעבב בהן, וחד אמר, דבר המעבב לדורות מעבב בהן, שאין מעבב לדורות אין מעבב בהן וכו'. מאי בינייהו. אמר רב יוסף, סמיכה איכא בינייהו, למאן דאמר כל הכתוב בהן מעבב, מעבבא, למאן דאמר, דבר שאין מעבב לדורות אין מעבב בהן, לא מעבבא. ולדורות, מנלן דלא מעבבא. דתנא, (ויקרא א, ד) "וסמד" "ונרצה", וכי סמיכה מכפרת, והלא אין כפרה אלא בדם, שנגמר (שם יז, יא) "כי הדם הוא בנפש וכפר", ומה תלמוד לומר, "וסמד" "ונרצה", שאם עשאה לסמיכה שגרי מצוה, מעלה עליו הכתוב כאלו לא כפר וכפר. רב נחמן בר יצחק אמר, תנופה איכא בינייהו, למאן דאמר כל הכתוב בהן מעבב בהן מעבבא וכו'. ולדורות, מנלן דלא מעבב, דתנא, "לתנופה לכפר עליו", וכי תנופה מכפרת וכו'. רב פפא אמר, פרישת שבעה איכא בינייהו, למאן דאמר כל הכתוב בהן וכו', ולדורות, מנלן דלא מעבבא, מדקתני סיפא מתקינין ולא קתני מפרישין. רבינא אמר, רבוי שבעה ומשיחת שבעה איכא בינייהו וכו', ולדורות, מנלן דלא מעבבא, דכתיב (שם טז, לב) "וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו", (ולבש) ["ולבש"] מה תלמוד לומר, לפי שנגמר (פסוק ל) שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו, אין לי אלא שנתרבה שבעה ונמשח שבעה, נתרבה שבעה ונמשח יום אחד, נתרבה יום אחד ונמשח שבעה, נתרבה יום אחד ונמשח יום אחד ואפלו שעה אחת, מנין, תלמוד לומר "אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו", מכל מקום, הא אשכחן רבוי שבאה לכתחלה, משיחת שבעה לכתחלה מנלן, אי בעית אימא, מדאצטריך קרא למעוטי, ואי בעית אימא, דאמר קרא ובגדי הקדש אשר לאהרו וגו', איתקש משיחה לרבוי, מה רבוי שבעה אף משיחה שבעה. מאי טעמא דמאן דאמר כל הכתוב בהן מעבב בהן. אמר קרא, (פסוק לה) ועשית לאהרו ולבניו, ככה עכובא. התינוח כל מלתא דכתיבא בהאי ענינא, כל מלתא דלא כתיבא בהאי ענינא מנלן, גמר פתח, "פתח". רב משרשיא אמר, "וישמרתם את משמרת ה'", עכובא. רב אשי אמר, (שם) "כי כן צויתתי", עכובא.

רבי עקיבא איקלע לגינזק. בעו מניה, קנקנים של גוים אסורין או מתרין, מתענין לשעות או אין מתענין לשעות, במה שמש משה שבעת ימי המלאים. לא הוה בגדיה. אתא שאיל בי מדרשא. אמרו ליה, הלכתא מתענין לשעות, קנקנים של גוים לאחר שנים עשר חדש מתרין, ובמה שמש משה שבעת ימי המלאים, בחלוק לבן שאין בו אימרא.

ואכלו אתם אשר כפר בהם. מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרין.

ושרפת את הנותר באש. אמר רבי סימאי, אל תהי גזרה שוה קלה בעיניך, שחרי נותר אחד מגופי תורה ולא למדו הכתוב אלא בגזרה שוה. מאי טעמא זליף קדש

"קדוש", כתיב הכא "ואכליו עונו ישא כי את קדש" וגו' וכתוב התם ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא.

לא יאכל כי קדש הוא. תנו התם. הפגול והנותר אין מצטרפין. אמר רב יהודה אמר שמואל, לא שנו אלא לטמאת ידים, ומדרבנן הוא, אבל לענן אכילה מצטרפין, דתנא, רבי אליעזר אומר, לא יאכל כי קדש הוא, כל שבקדש פסול בא הכתוב לתנו לא תעשה על אכילתו.

לז-לט תנא. רבי יוסי אומר, מתוך שנתאמר כל הנגע במזבח יקדש שומע אני

בין שראויין בין שאינן ראויין, תלמוד לומר כבשים, מה כבשים מיוחדים שהן ראויין, אף כל דבר שהוא ראוי. ורבי עקיבא אומר, עלה, מה עולה הראויה, אף כל בראוי. מאי בינייהו. אמר רב אדא בר אהבה, עולת העוף פסולה איכא בינייהו, מר מייתי לה מעולה ומר מייתי לה מכבשים. ולמאן דמייתי לה מכבשים, הא כתיב עלה. אי כתיב כבשים ולא כתיב עלה הוה אמנא אפלו מחיים, כתב רחמנא עלה. ולמאן דמייתי מעולה הא כתיב כבשים. אי כתיב עלה ולא כתיב כבשים הוה אמנא אפלו מנחה, כתב רחמנא כבשים. מאי איכא בין הני תנאי להני תנאי. דמתניתין, דתנו, המזבח מקדש את הראוי לאשים, אם עלה לא ירד, שנתאמר (ויקרא ו, ב) "היא העלה על מוקדה", מה עולה שהיא ראויה לאשים אם עלתה לא תרד, אף כל דבר שראוי לאשים אם עלה לא ירד. רבן גמליאל אומר, כל הראוי למזבח וכו', מה עולה שהיא ראויה למזבח אם עלתה לא תרד, אף כל דבר שראוי למזבח אם עלה לא ירד. אין בין דברי רבן גמליאל לדברי רבי יהושע אלא הדם והנסכים, שרבן גמליאל אומר לא ירדו ורבי יהושע אומר ירדו. רבי שמעון אומר, הזבח פשוט והנסכים פסולין והנסכים פשוטין והזבח פסול אפלו זה וזה פסולים, הזבח לא ירד והנסכים ירדו. מאי איכא בין הני תנאי לתנאי דמתניתין. אמר רב פפא, קמצים שקדשו בכלים איכא בינייהו. לתנאי דידן לא ירד וכו'. אלו אם עלו לא ירדו, הלן והיוצא וכו'.

פרשה זו יפה נדרשת בפרשת פנחס. וזה אשר תעשה על המזבח (כתוב ברמז קפח).

רמז שפה כבשים. מעוט כבשים שנים. מה תלמוד לומר שני[ם], שיהו שניהם שוין. מנין שאף על פי שאינן שוין פשוטין, תלמוד לומר כבש כבש, רבה למצוה הכי נמי דבעינן. ההוא מבעי' ליה לכדתנא, שנים ליום, כנגד היום, הא כיצד, תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית, ושל בין הערבים על קרן מזרחית צפונית על טבעת שניה, מוספין ודאי צריכין שיהיו שניהן שוין. את הכבש האחד (כתוב בפסוק (לעיל טז, כא) "וחם השמש ונמס" ברמז רס"א). ועשרון סלת (כתוב לעיל בפסוק "שמן זית זד").

מ וְנִסְדָּךְ רְבִיעֵת הַהֵינן לַכָּבֶשׂ הָאֶחָד. יִלְמַד שְׁחָרִית מִשָּׁל עֲרֵבִית. רַבִּי אֹמֵר, שֶׁל עֲרֵבִית מִשָּׁל שְׁחָרִית. בְּשִׁלְמָא רַבְּנָן, הָאִי בְתַמִּיד שֶׁל בֵּין הָעֲרֵבִים כְּתִיב, אֵלֶּא רַבִּי, מֵאִי טַעְמָא. אָמַר קָרָא, לַכָּבֶשׂ הָאֶחָד, כָּבֶשׂ שְׁנָאֵמַר בּוֹ אֶחָד, הֲוִי אֹמֵר זֶה תַּמִּיד שֶׁל שְׁחָרִית. וְרַבְּנָן, מֵאִי אֶחָד, מִיֶּחָד שֶׁבְּעֵדְרוֹ. הָאִי "מִמְבַּחַר (נְדָרִיךְ) [נְדָרִיכֶם]" נִפְקָא. חַד בְּחוּבָה וְחַד בְּנִדְבָה, וְצָרִיכִי.

מב-מג לְדַבֵּר אֶלֶיךָ שָׁם, וְנִעְדַתִּי שָׁמָּה לְבַנִּי יִשְׂרָאֵל (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ רַפ"ה).

פרק ל

א-ג וְעִשִׂיתָ מִזֶּבַח מִקְטֹר קְטֹרֶת. מִזֶּבַח הַקְטֹרֶת אֲרָכּוֹ אִמָּה וְרַחְבּוֹ אִמָּה גְבָהּוּ שְׁתֵּי אַמּוֹת, שְׁנָאֵמַר וְעִשִׂיתָ מִזֶּבַח וְכוּ'. הִזְיָה מִצִּפָּה זָהָב, שְׁנָאֵמַר וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר. שְׁלוֹשָׁה שְׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ, מִזֶּבַח הַקְטֹרֶת, מִזֶּבַח הַזָּהָב, מִזֶּבַח הַפְּנִימִי. מִזֶּבַח הָעוֹלָה שֶׁעָשָׂה מִשָּׁה גְבָהּוּ עֶשֶׂר אַמּוֹת, חוּט שֶׁל סִיקָרָא חוּגְרוֹ בְּאִמְצַע לְהַבְדִּיל בֵּין דָּמִים הָעֲלִיוֹנִים לְדָמִים הַתַּחְתּוֹנִים, מִחוּט הַסִּיקָרָא וּלְמִטָּה חֲמֵשׁ אַמּוֹת אִמָּה, בְּיִסוּד וְשֵׁלֶשׁ אַמּוֹת כְּרֹכַב וְאַמָּה סוּבָב, וְשָׁם הָיוּ נוֹתְנִין דָּמִים הַנִּתְּנִין לְמִטָּה. מִחוּט הַסִּיקָרָא וּלְמַעְלָה חֲמֵשׁ אַמּוֹת, אִמָּה קֶרְנוֹת וְשֵׁלֹשׁ אַמּוֹת כְּרֹכַב וְאַמָּה כְּלִיא עוֹרָב, וְשָׁמָּה הָיוּ נוֹתְנִין דָּמִים הַנִּתְּנִין לְמַעְלָה. דָּמִים הַנִּתְּנִין מִחוּט הַסִּיקָרָא וּלְמִטָּה, אִם נָתַן מִחוּט הַסִּיקָרָא וּלְמַעְלָה פְּסוּלִין. וְדָמִים הַנִּתְּנִים מִחוּט הַסִּיקָרָא וּלְמַעְלָה, שְׁנִתְּנוּ מִחוּט הַסִּיקָרָא וּלְמִטָּה, פְּסוּלִין.

מִזֶּבַח שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה גְבָהּוּ עֶשֶׂר אַמּוֹת. וְשֶׁעָשׂוּ בְּנֵי הַגּוֹלָה, עֶשֶׂר אַמּוֹת הָיָה נִתּוֹן בְּאִמְצַע הָעֲזָרָה, כָּבֶשׂ לְדָרוֹמוֹ, כִּיּוֹר לְמַעְרָבוֹ, בֵּית הַמִּטְבָּחִים לְצַפּוֹנוֹ וְכָל יִשְׂרָאֵל לְמִזְרָחוֹ, שְׁנָאֵמַר (וַיִּקְרָא ט, ה) "וַיִּקְרְבוּ כָּל הָעֵדָה וַיַּעֲמְדוּ לְפָנַי ה'". אֵף לְעֵתִיד לְבֵא גְבוּהָ עֶשֶׂר אַמּוֹת. שְׁלֹשָׁה שְׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ, מִזֶּבַח הָעוֹלָה, מִזֶּבַח הַנְּחֻשֹׁת, מִזֶּבַח הַחִיצוֹן.

ח-ז וְהַקְטִיר עָלָיו. אָמַר רִישׁ לְקִישׁ פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל אֵין אֹר שֶׁל גִּיהֶזֶם שׁוֹלְטָת בְּהוּ, קַל וְחֹמֶר מִמִּזְבַּח הַזָּהָב וְכוּ' כְּדָלְעִיל.

רמז שפו בבקר בבקר בהיטיבו. תנו. לא ייטיב ואחר כך יקטיר, אלא יקטיר ואחר כך ייטיב. אבא שאול אומר, מיטיב ואחר כך מקטיר. מאי טעמא דאבא שאול. דכתיב בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות, ואחר כך, יקטירנה. ורבנן, מאי קאמר רחמנא, בעדן הטבה תהא מקטיר קטרת, דאי לא תימא הכי, בין הערבים דכתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה התם הכי נמי מדליק נרות והדר מקטיר קטרת של בין הערבים, וכי תימא אין הכי נמי, והתניא, (לעיל כז, כא) "מערב עד בקר", תו לה מדתה שתהא דולקת והולכת מערב ועד בקר, דבר אחר, אין לך עבדה שקשרה מערב עד בקר אלא זו בלבד, אלא מאי קאמר רחמנא, בעדן ההדלקה תהא מקטיר קטרת.

הטבת חמש נרות קדם להטבת שתי נרות. ריש לקיש אמר, למה מטיבין וחוזרין ומטיבין, כדי להרגיש כל העזרה כלה. ורבי יוחנן אמר, בבקר בבקר, חלקהו לשני בקרים.

לא הקטירו קטרת בבקר יקטירו בין הערבים. אמר רבי שמעון, כלה היתה קרבה בין הערבים, שאין מחנכין את המזבח הזהב אלא בקטרת הסמים, ולא את מזבח העולה אלא בתמיד של שחר, ולא את השלחן אלא בלחם הפנים בשבת, ולא את המנורה אלא בשבעה נרותיה בין הערבים. אמר רבי שמעון, וכלה היתה קרבה וכי. והתניא, בקטרת סמים של שחר. תנאי היא. אמר אביי, מסתברא כמאן דאמר בקטרת סמים של בין הערבים, דכתיב בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה, ואי לא עביד הדלקה מאורתא, הטבה מצפרא מהיכא. ולמאן דאמר בקטרת סמים של שחר גמר ממזבח העולה, מה להלן בתמיד של שחר אף כאן בקטרת הסמים של שחר.

אמר רבי אלעזר, אמר רבי הושעיא, מכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו בארבעה עשר בשחרית לשמו, והא כתיב (לעיל יב, ו) "בין הערבים" בין שני ערבים. קטרת הכי נמי דכלי יומא. שאני קטרת, דאיתקש לנרות.

וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה. יש בה ידיעה בתחלה ואין בה ידיעה בסוף, שעיר הנעשה בפנים ויום הכפורים תולה עד שינדע לו ויביא בעולה ויורד. אין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף, שעיר הנעשה בחוץ ויום הכפורים מכפר, שנתאמר (במדבר כט, יא) "מלבד חטאת הכפרים", על מה שזה מכפר זה מכפר, מה הפנימי אין מכפר אלא על דבר שיש בה ידיעה, אף החיצון אינו מכפר אלא על דבר שיש בה ידיעה.

מפדי איתקש להדדי, וניכפר פנימי אדידיה ואדחיצון ונפקא מינה היכא דלא עבד חיצון אי נמי להגן עליו ביני וביני. אמר קרא, אחת, כפרה אחת מכפר ואינו

מכפר שְׁתֵי כְּפָרוֹת. וְנִיכְפַר חִיצוֹן אֲדִידִיהָ וְאֲדַפְנִימִי, נִפְקָא מִינָהּ לְטַמְאָה דְאִירְעָה
בֵּין זֶה לְזֶה. אָמַר קָרָא, אַחַת בְּשָׁנָה, כְּפָרָה זֹו לֹא תִהְיֶה אֶלָּא אַחַת בְּשָׁנָה. אֶלָּא
לְמַאי הִלְכְּתָא אֵיתְקַשׁ חִיצוֹן לְפָנִימִי. מַה פְּנִימִי אֵינוֹ מְכַפֵּר בְּשָׂאָר עֲבֵרוֹת, אִף
חִיצוֹן אֵינוֹ מְכַפֵּר בְּשָׂאָר עֲבֵרוֹת.

רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, שְׁעִירֵי רֵאשֵׁי חֲדָשִׁים מְכַפְּרִים עַל טְהוֹר שְׂאֵכֶל אֶת הַטְּמֵא, וְשֶׁל
רְגָלִים מְכַפְּרִים עַל שְׂאִין בְּהָ יְדִיעָה לֹא בְּתַחֲלָה וְלֹא בְּסוּף, וְשֶׁל יוֹם הַכְּפּוּרִים עַל
שְׂאִין בְּהָ יְדִיעָה בְּתַחֲלָה אֲבָל יֵשׁ בְּהָ יְדִיעָה בְּסוּף. אָמְרוּנוּ לוֹ, מַהוּ שְׂיִקְרִיבוּ זֶה
בְּזֶה. אָמַר (לוֹ) [לְהֵם], יִקְרִיבוּ. אָמְרוּנוּ לוֹ, הוֹאִיל וְאִין כְּפָרְתוֹן שְׁנָה הֵיאָד קַרְבִּין זֶה
בְּזֶה. אָמַר (לוֹ) [לְהֵם], כְּלָן בָּאִין לְכַפֵּר עַל טַמְאָת מְקַדָּשׁ וְקַדְשֵׁיו.

בְּשִׁלְמָא דְרֵאשֵׁי חֲדָשִׁים לֹא מְכַפְּרֵי אֲדַרְגָּלִים, דְאָמַר קָרָא (ויקרא י, יז) "עֹון", עֹון
אֶחָד הוּא נוֹשָׂא וְאֵינוֹ נוֹשָׂא שְׁתֵּי עֲוֹנוֹת, אֶלָּא דְרָגְלִים נְכַפְּרוּ אֲדַרְאשֵׁי חֲדָשִׁים.
אָמַר קָרָא "אֲתָהּ", אוֹתָהּ נוֹשָׂא עֹון וְאִין אַחַר נוֹשָׂא עֹון. בְּשִׁלְמָא דְרָגְלִים לֹא
מְכַפְּרֵי אֲדִיוֹם הַכְּפּוּרִים, דְאָמַר קָרָא אַחַת בְּשָׁנָה, כְּפָרָה זֹו לֹא תִהְיֶה אֶלָּא אַחַת
בְּשָׁנָה, אֶלָּא דִּיוֹם הַכְּפּוּרִים נְכַפְּרוּ אֲדַרְגָּלִים. אָמַר קָרָא אַחַת, כְּפָרָה אַחַת מְכַפֵּר
וְאִין מְכַפֵּר שְׁתֵּי כְּפָרוֹת. וְהָא כִּי כְּתִיב אַחַת, בְּשַׁעִיר הַנֶּעֱשֶׂה בַּפְּנִים כְּתִיב. אָמַר
קָרָא, (במדבר כט, יא) "מִלְבַּד חֲטָאת הַכְּפָרִים", וְאֵיתְקַשׁ חִיצוֹן לְפָנִימִי.

רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יְהוּדָה אוֹמֵר מִשְׁמוֹ, שְׁעִירֵי רֵאשֵׁי חֲדָשִׁים מְכַפְּרִים עַל טְהוֹר שְׂאֵכֶל
אֶת הַטְּמֵא, מוֹסֵף עֲלֵיהוֹן שֶׁל רְגָלִים שְׁהוֹן מְכַפְּרִין עַל טְהוֹר שְׂאֵכֶל אֶת הַטְּמֵא וְעַל
שְׂאִין בְּהָ יְדִיעָה לֹא בְּתַחֲלָה וְלֹא בְּסוּף, מוֹסֵף עֲלֵיהוֹן שֶׁל יוֹם הַכְּפּוּרִים שְׁמְכַפֵּר עַל
טְהוֹר שְׂאֵכֶל אֶת הַטְּמֵא וְעַל שְׂאִין בְּהָ יְדִיעָה לֹא בְּתַחֲלָה וְלֹא בְּסוּף וְעַל שְׂאִין בְּהָ
יְדִיעָה בְּתַחֲלָה אֲבָל יֵשׁ בְּהָ יְדִיעָה בְּסוּף. אָמְרוּנוּ [לִיהָ] (לוֹ) מַהוּ שְׂיִקְרִיבוּ זֶה בְּזֶה.
אָמַר (לִיהָ) [לְהֵם], הוּן אָמְרוּנוּ [לִיהָ] (לוֹ), אִם כֵּן יְהוּ שֶׁל יוֹם הַכְּפּוּרִים קַרְבִּין בְּרֵאשֵׁי
חֲדָשִׁים, אֲבָל הֵיאָד שֶׁל רֵאשֵׁי חֲדָשִׁים קַרְבִּין בְּיוֹם הַכְּפּוּרִים לְכַפֵּר כְּפָרָה שְׂאִינָהּ
שְׁלָחוּ. אָמַר (לִיהָ) [לְהֵם] כְּלָן בָּאִין לְכַפֵּר עַל טַמְאָת מְקַדָּשׁ וְקַדְשֵׁיו.

מֵאִי שְׁנָא דְרֵאשֵׁי חֲדָשִׁים דְלֹא מְכַפְּרֵי אֲדַרְגָּלִים, דְאָמַר קָרָא "עֹון", עֹון אֶחָד הוּא
נוֹשָׂא וְאֵינוֹ נוֹשָׂא שְׁתֵּי עֲוֹנוֹת, דְרָגְלִים נְמִי לֹא נְכַפְּרוּ אֲדַרְאשֵׁי חֲדָשִׁים דְאָמַר קָרָא
(שם) "אֲתָהּ" אוֹתָהּ נוֹשָׂא עֹון וְאִין אַחַר נוֹשָׂא עֹון. "אֲתָהּ" לֹא מְשַׁמְעַת לִיהָ. מֵאִי
שְׁנָא דְרָגְלִים דְלֹא מְכַפְּרֵי אֲדִיוֹם הַכְּפּוּרִים, דְאָמַר קָרָא אַחַת בְּשָׁנָה, כְּפָרָה זֹו לֹא
תִהְיֶה אֶלָּא אַחַת בְּשָׁנָה, אִי הֲכִי דִּיוֹם הַכְּפּוּרִים נְמִי לֹא נְכַפְּרוּ אֲדַרְגָּלִים דְאָמַר קָרָא
אַחַת כְּפָרָה אַחַת מְכַפֵּר וְאֵינוֹ מְכַפֵּר שְׁתֵּי כְּפָרוֹת. אַחַת לֹא מְשַׁמְעַת לִיהָ, אֲמַאי, דְכִי
כְּתִיב אַחַת בְּשַׁעִיר הַנֶּעֱשֶׂה בַּפְּנִים כְּתִיב. אִי הֲכִי, דְרָגְלִים נְמִי נְכַפְּרוּ אֲדִיוֹם
הַכְּפּוּרִים דְכִי כְּתִיב אַחַת בְּשַׁעִיר הַנֶּעֱשֶׂה בַּפְּנִים כְּתִיב. לְעוֹלָם אַחַת מְשַׁמְעַת לִיהָ,

ושאני הקא דכתיב וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה, קרנתיו דמזבח הפנימי הוא דכפרה אחת מכפר ואינו מכפר שתי כפרות. הא דחיצון אפלו שתי כפרות.

וכפר אהרן על קרנתיו. וסמיך ליה (להלן פסוק יב) "כי תשא", זה שאמר הכתוב "כסף נבחר לשון צדיק", זה הקדוש ברוך הוא שהבחיר את לשונו ואמר למשה כי תשא. אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם, בשעה שיש להן זכות לישראל הנח להן, ובשעה שאין להן זכות הנשא להן פעם אחת כדי שיבוא יום הכפורים ויכפר, שפאמר (ויקרא טו, ל) "כי ביום הזה יכפר עליכם" וגו' (פתיב ברמז תקע"ו).

פרשת כי תשא

יב-טז כי תשא את ראש בני ישראל. זה שאמר הכתוב (שה"ש ז, ג) "בטנד ערמת חטים". למה נמשלו ישראל בחטים. אמר ריש לקיש, מה החטים הללו כלן עולין במדה, כך היו ישראל כלן עולין במנן הזקנים והחסידים והחכמים.

אמר רבי יצחק, אין אדם מצוה על בן ביתו לא משפלות של זבל ולא של מוץ ולא של קש, ומהו מצוה על בן ביתו, משפלות של חטים, של זבל מהו עושה, ממחה אותו במים, וכן דור המבול מה כתיב בו, "ויאמר ה' אמהה וגו'", משפלות של מוץ מזרה אותו לרוח, וכן דור הפלגה (שם יא, ח) "ויפץ ה' אתם", וכן חבילות של קש, ומהו עושה, נותן אותו בקמיו, וכן עשה למצרים, "יאכלמו כקש", ומהו מונה, משפלות של חטים, כי תשא את ראש בני ישראל.

מה כתיב למעלה מן הענין, (לעיל פסוק י) וכפר אהרן על קרנתיו. פיון שחטאו ישראל אמר הקדוש ברוך הוא למשה, לך כפר להם. אמר לפניו, רבוננו של עולם, לא כן אמרת (שם) אחת בשנה. אמר לו הקדוש ברוך הוא, לך זקף אותו עכשיו.

כי תשא את ראש בני ישראל. אמר רבי יהושע הכהן בר נחמן, אמר הקדוש ברוך הוא למשה, לך מנה את ישראל. אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, כתיב "והיה זרעך כעפר הארץ", וכתיב (הושע ב, א) "והיה מספר בני ישראל כחול הים", ואתה אומר לך מנה את ישראל, איני יכול לעמד על מנינם. אמר ליה הקדוש ברוך הוא, משה, לא כשם שאתה סביר, אלא אם בקשת לעמד על מנינם של ישראל טל

ראשי אותיות של שבטים ואתה עומד על מנגנם, רי"ש מראובן, שי"ן משמעון, למ"ד מלוי וכן כל שבט ושבט. משל למה הדבר דומה, לשלחני שהיה לו נער, אמר לו, פקד לי מעות אלו, אמר לו, היאך אני יכול לספר אותם, אמר לו, ספר ראשי שורות של מעות ותעמד על החשבון. כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה, רי"ש מראובן מאתים אלה, נו"ן מנפתלי חמשים אלה, שי"ן משמעון שלש מאות אלה, יו"ד מיהודה יו"ד מיששכר יו"ד מיוסף שלשים אלה, זי"ן של זבולון שבעת אלפים, דל"ת של דן ארבעת אלפים, גימ"ל של גד שלשת אלפים, בי"ת של בנימין אלפים, אל"ף של אשר אלה, הרי חמש מאות אלה ותשעים ושבעה אלה. היכן שלשת אלפים, אלו שנפלו בעגל, שנאמר "ויעשו בני לוי כדבר משה (להלן לב, כח) ויפל מן העם וגו' כשלשת אלפי איש". לכן אמר הקדוש ברוך הוא למשה, מנה את ישראל לידע כמה חסרו.

ונתנו איש כפר נפשו. כששמע משה כן, נתירא. אמר, (איוב ב, ד) "עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו". רבי יהודה ברבי אלעאי אומר, אמר משה, מצינו שפדיון נפשו של אדם כפר כסף, שנאמר "והיתה נפשו תחת נפשו או כפר כסף ותשקול". רבי יוסי אומר, ממוציא שם רע אתה למד, שנאמר (דברים כב, יט) "וענשו אותו מאה כסף", ואנחנו הוצאנו שם רע ואמרנו "אלה אלהיך ישראל", כל אחד ואחד ממנו צריך לתת מאה כסף. ריש לקיש אומר, מן האונס למד, כתיב (דברים כב, כט) "ונתן האיש השכב עמה" וגו', ואנו אנחנו הדבור שכתב (לעיל כ, ג) לא יהיה לה וכו' ועשינו עבדה זרה, כל אחד ואחד ממנו צריך לתת חמשים כסף. רבי יהודה ברבי סימון אומר, משור נגח למד, שנאמר "אם עבד נגח השור", ואנחנו המרנו כבודו בשור שנאמר (תהלים קו, כ) "וימירו את כבודם בתבנית שור", כל אחד ואחד ממנו צריך לתת שלשים שקל. דע הקדוש ברוך הוא מה בלבן של משה, אמר לו, חידך, לא כפר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא שלשים שקלים אלא זה ותנו.

אמר רבי מאיר, נטל הקדוש ברוך הוא מטבע של אש מתחת כסא הכבוד והראהו למשה ואמר לו, זה ותנו. אמר משה, מי יתן. אמר לו הקדוש ברוך הוא, כל העבר בים. מחצית השקל. רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר, לפי שחטאו בשש שעות ביום ותנו מחצית השקל שהיא עושה ששה גרמיסין. רבי יהודה בר נחמני אמר בשם רבי יוחנן בן זפאי, לפי שעברו ישראל על עשרת הדברות ותנו עשרה גרה שהוא מחצית השקל. רבי ברכיה בשם רבי שמעון בן לקיש אומר, אמר הקדוש ברוך הוא אתם מכרתם בכורה של רחל בעשרים כסף, לפיכך כל בכור שיהא לכם יהא פדיונו חמשת שקלים כסף שנאמר (במדבר ג, מז) "ולקחת חמשת חמשת וגו'".

דָּבַר אַחֵר. זֶה יִתְּנֵנוּ. כַּמָּה שְׁבֻטִים יִתְּנֵנוּ. ז"ה, שְׁבַעַת חֲמִשָּׁה, הָרִי שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי שְׁבֻטִים. אֵתָה מוֹצֵא עֶשְׂרֵה פְּעָמִים נִמְנוּ יִשְׂרָאֵל. (א) אַחַת בִּירִידָתָן לְמִצְרַיִם, (שְׁמוֹת א, ה) "שְׁבַעִים נֶפֶשׁ", (ב) וְאַחַת בְּעֵלְיָתָן, "וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִרַעְמָסֶס סִכְתָּה", (ג) וְאַחַת בְּפָרְשַׁת כִּי תִשָּׂא, (ד) וְאַחַת (בְּמִרְגְּלִים) [בְּדִגְלִים], (ה) וְאַחַת בְּחִלּוֹק הָאָרֶץ, וּשְׁנַיִם בִּימֵי שָׂאוֹל, (ו) (ש"א יא, ח) "וַיִּפְקְדֵם בְּבִזְק", (ז) (שם טו, ד) "וַיִּפְקְדֵם בְּטֻלָּאִים", (ח) וְאַחַת בִּימֵי דָּוִד, "וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת מִסְפַּר מִפְּקַד הָעָם", (ט) וְאַחַת בְּעֵלְיָתָן מִן הַגּוֹלָה, שְׁנַאָמֶר (עזרא ב, סד) "כָּל הַקֶּהֱל כְּאֶחָד אַרְבַּע רְבּוּא", (י) וְאַחַת לְעֵתִיד לְבָא, שְׁנַאָמֶר (ירמיה לג, יג) "עוֹד תַּעֲבֹרְנָה הַצֵּאֵן עַל יְדֵי מוֹנֶה". אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בְּעוֹלָם הַזֶּה הָיוּ בְּנֵי אָדָם סוֹפְרִים אֶתְכֶם, אָבָל לְעוֹלָם הַבָּא אֲנִי אֶסְפֹּר אֶתְכֶם, וְאִין מִי יִסְפֹּר אֶתְכֶם שְׁנַאָמֶר "וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסְפֹּר".

רַבִּי יַעֲקֹב פְּתַח, (משלי טו, יט) "דָּרָךְ עֲצֹל כְּמִשְׁכַּת חֶדֶק", זֶה עֲשׂוֹ הַרְשָׁע, דְּהוּהוּ דְּמִי לְהֵדָא סִיכְתָּא דְּאֵת מְפִשֵׁר לָהּ מִן הַכָּא וְהִיא מִתְעַרְיָא מִן הַכָּא, כְּדָּ הוּא עֲשׂוֹ הַרְשָׁע, מִתְהַפֵּד, אֵייתִי גוּלְגִלְתִּיךְ אֵייתִי דִּימוֹסִיךְ אֵייתִי אַרְנוֹנְךְ, לִית לִיה, קִנִּיס לִיה וּמוּמִי לִיה, (שם) "וְאִרְחֵי שְׂרִים סְלָלָה", זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁכַתוֹב בּוּ "כִּי יִשְׂרִים דְּרַכִּי הִי", שְׁהַכְשִׁיר לְשׁוֹנוֹ לְמוֹשֶׁה וְאָמַר כִּי תִשָּׂא.

רַבִּי יוֹחָנָן פְּתַח, (ישעיה ב, ט) "וַיִּשְׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל אִישׁ", "וַיִּשְׁח אָדָם" אֵלוֹ יִשְׂרָאֵל דְּכַתִּיב בְּהוּ "וְאֵתָן צֹאנֵי צֹאן מִרְעִיתֵי אָדָם אֶתָם", "וַיִּשְׁפַּל אִישׁ" זֶה מֹשֶׁה דְּכַתִּיב בִּיה (במדבר יב, ג) "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עֲנֹ מְאֹד". אָמַר מֹשֶׁה לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, יוֹדַע אֲנִי שְׁשָׁחוּ יִשְׂרָאֵל לְעַגְלָה וְהִשְׁפַּלְתִּי אֲנִי "וְאֵל תִּשָּׂא לָהֶם", כִּי תִשָּׂא וְגוֹ'.

זֶה שְׁאָמַר הַכְּתוּב (תהלים עח, ח) "כִּי אֱלֹהִים שִׁפְטֵי זֶה יִשְׁפִּיל וְזֶה יִרִים". רַבִּי יוֹנָה פְּתַר קִרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל, בְּלִשׁוֹן "זֶה" הִשְׁפַּלוּ, (להלן לב, א) "כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ", וּבְלִשׁוֹן זֶה הַגְּבַהּ, זֶה יִתְּנֵנוּ כָּל הָעֵבֶר.

"צְדָקָה תְּרוֹמֶם גוֹי", בְּנִדְבָה שְׁהַבִּיאוּ יִשְׂרָאֵל לְמִלְאֶכֶת הַמְּשָׁכָן נִתְּנוּ לָהֶם תְּלוּי רֹאשׁ עַל יְדֵי מֹשֶׁה וְאָמַר כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסִי בֶן זִמְרָא אָמַר, כָּל זָמַן שְׁנַמְנוּ יִשְׂרָאֵל לְצַרְךְ, לֹא חִסְרוּ, שְׁלֹא לְצַרְךְ, חִסְרוּ, וְאִיזָה זָמַן נִמְנוּ לְצַרְךְ, בִּימֵי מֹשֶׁה, וְשְׁלֹא לְצַרְךְ, בִּימֵי דָּוִד. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אָמַר בְּשֵׁם רַבִּי יוֹנָתָן, וְנִתְּנוּ אִישׁ כְּפָר נֶפֶשׁוֹ, בִּימֵי מֹשֶׁה, וְלֹא יִהְיֶה בְּהֶם נֶגֶף, בִּימֵי דָּוִד.

כָּל הָעֵבֶר עַל הַפְּקָדִים. בַּיָּמָה שֶׁל עַץ הַיָּתֵה נִתּוּנָה בְּעֶזְרָה, לֹא הָיָה עוֹבֵר לַפְּנִים הַיְמָנָה אֲלָא מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה. רַבֵּי יְהוּדָה אָמַר, כָּל דְּעֵבֶר בַּיָּמָה יִתֵּן. וְרַבֵּי נַחֲמִיָּה אָמַר, כָּל דְּעֵבֶר עַל סְכוּמִיָּא יִתֵּן.

שְׁלֹשׁ תְּרוּמוֹת כְּתוּב כָּאֵן (כְּתוּב בְּיַקְחוּ לִי תְרוּמָה).

אָמַר רַבֵּי יְהוּדָה, הַעִיד בֶּן בּוּכְרִי בְּיַבְנָה, כָּל כְּהֵן שֶׁשׁוֹקֵל אֵינּוּ חוּטָא. אָמַר לִיה רַבִּין יוֹחָנָן בֶּן זַפְּאִי (לְאַבְיִי), [לֹא בִּי] אֲלָא כָּל כְּהֵן שֶׁאֵינּוּ שׁוֹקֵל חוּטָא אֲלָא שֶׁהַכֹּהֲנִים דּוֹרְשִׁין מִקְרָא זֶה לְעֶצְמָן (וַיִּקְרָא ו, טז) "וְכָל מִנְחַת כְּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל". הוֹאִיל וְעָמַר וּשְׁתֵּי הַלֶּחֶם וְלֶחֶם הַפָּנִים שֶׁלָּנוּ הֵיאָד נֶאֱכָלִין, מֵאִי טַעְמָא דְרַבֵּי יוֹחָנָן בֶּן זַפְּאִי. זֶה יִתְּנוּ, שְׁנַיִם עֶשֶׂר שֶׁבֻטִּים יִתְּנוּ. לָבֶן בּוּכְרִי, כִּינּוּן דְּמִתְחַלָּה לֹא מִיחִיב לְאַתּוּי, כִּי מִיִּיתֵי נְמִי חוּטָא הוּא דְקָא אֵייתֵי חֲלִין בְּעֶזְרָה. דְּמִיִּיתֵי וּמְסָרֵן לְצַבּוֹר. כִּד מְשִׁיבִין חֲכָמִים לְרַבֵּי יְהוּדָה, מִנְחַת יְחִיד קַרְבָּה כָּלִיל וְאִין מִנְחַת צַבּוֹר קַרְבָּה כָּלִיל, כִּינּוּן שֶׁנִּמְסָרָה לְצַבּוֹר כְּמוֹ שֶׁהִיא נִדְבַת צַבּוֹר. כְּתוּב כָּל הָעֵבֶר עַל הַפְּקָדִים. רַבֵּי יְהוּדָה דָּאֵמַר כָּל דְּעֵבֶר בַּיָּמָה יִתֵּן מְסִייעַ לְרַבֵּי יוֹחָנָן בֶּן זַפְּאִי. וְרַבֵּי נַחֲמִיָּה דָּאֵמַר כָּל דְּעֵבֶר עַל פְּקוּדֵיָא יִתֵּן, מְסִייעַ לָבֶן בּוּכְרִי.

אָמַר רַבֵּי מֵאִיר, כְּמִין מְטַבֵּעַ אֵשׁ הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתַּחַת כֶּסֶף הַכְּבוֹד שְׁלוֹ, וְהִרְאֶהוּ לְמִנְשָׁה וְאָמַר לוֹ, זֶה יִתְּנוּ, כְּזֶה יִתְּנוּ.

רַבֵּי פְּנַחֶס בֶּן לִוִּי אָמַר, לְפִי שֶׁמְכָרוּ בְּכוֹרָה שֶׁל רַחֵל וְנָפַל לְכָל אֶחָד וְאֶחָד טַבַּע, יֵהָא כָּל אֶחָד וְאֶחָד שֶׁקְלוֹ טַבַּע.

וְנִתְּנוּ אִישׁ כֶּפֶר נֶפֶשׁוֹ .

עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל. אָמַר רַבָּא, סִילְעָא דְאִוְרֵיָתָא תְּלָתָא וְתִילְתָא הָוִי, דְּכְתִיב עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל וּמִתְרַגְּמִין עֶשְׂרִין מַעִין, וְתִנְנָא שֵׁשׁ מַעָה כֶּסֶף דִּינָר. מִיִּיתִיבִי, וְהֵלֵא סִלְעַ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ אַרְבַּעִים וּשְׁמוֹנֶה פּוּנְדִינִין, פּוּנְדִינִין זֶה מֵה טִיבוֹ, קִלְבוֹן לְפָרוֹטְרוּט. בְּתַר דְאִוְסִיפוֹ עֲלִיהוֹן, דְּתִנְנָא, עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל, לְמַדְּנוּ לְשֶׁקֶל שֶׁהוּא עֶשְׂרִים גֵּרָה, וּמִנִּין שֶׁאֵם רְצָה לְהוֹסִיף יוֹסִיף, תְּלָמוּד לּוֹמַר יֵהִיָּה, יְכוֹל שֶׁאֵם רְצָה לְפָחוֹת וּפָחוֹת, תְּלָמוּד לּוֹמַר "הוּא".

בְּאֶחָד בְּאֶדָר מְשַׁמִּיעִין עַל הַשֶּׁקֶלִים. בְּחַמְשָׁה עֶשֶׂר בּוֹ, שְׁלַחְנוֹת הִיוּ יוֹשְׁבִין בְּמַדִּינָה. בְּעֶשְׂרִים וְחַמְשָׁה יָשְׁבוּ בְּמַקְדָּשׁ. מִשְׁיָשְׁבוּ בְּמַקְדָּשׁ הִתְחִילוּ לְמַשְׁכֵּן. אֶת מִי מְמַשְׁכְּנִין, לְוִיִּם וְיִשְׂרָאֵלִים וְגֵרִים [וְעֵבֵדִים] מְשַׁחְרָרִים, אֲבָל לֹא נָשִׁים וְעֵבֵדִים וְקַטְנִים. כָּל קֶטָן שֶׁהִתְחִיל אָבִיו לְשֶׁקֶל עַל יָדוֹ, שׁוּב אֵינּוּ פּוֹסֵק. אִין מְמַשְׁכְּנִין אֶת הַכֹּהֲנִים מִפְּנֵי דְרַכֵּי שְׁלוֹם. אָמַר רַבֵּי יְהוּדָה, הַעִיד בֶּן בּוּכְרִי וְכוּי'. וְאֵלוֹ חִיבִין בְּקִלְבוֹן, לְוִיִּם וְיִשְׂרָאֵלִים וְגֵרִים וְעֵבֵדִים מְשַׁחְרָרִים, אֲבָל לֹא כֹהֲנִים וְלֹא קַטְנִים

ולא נשים ולא עבדים. השוקל על ידי כהן על ידי אשה על ידי עבד על ידי קטן, פטור. ואם שקל על ידו ועל יד חברו, חיב שני קלבוני. השוקל על ידי עני על ידי שכנו ועל ידי בן עירו, פטור. ואם (חולה) [הלון], חיב. האחין השתפין שחיבין בקלבו, פטורין ממעשר בהמה וכו'. וכמה הוא קלבו, מעה כסף, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים, חצי מעה.

ולמה באחד באדר, כדי שיביאו ישראל שקליהו בעונתו ותורמין תרומת הלשכה מן החדשה בזמנה באחד בניסן. אמר רבי יצחק, בתחלה (להלן מ, יז) "וייהי בחדש הראשון", ותני עלה, ביום שהוקם המשכן בו ביום נתרמה תרומה.

באחד באדר משמיעין על השקלים, דאמר קרא "זאת עולת חדש בחדשו" אמרה תורה חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה, וכיון דבניסן בעינו אקרובי מתרומה חדשה קדמינו וקרינו באחד באדר כי היכי דנתי שקלים למקדש.

אמר רבי שמעון בן לקיש, גלוי וידוע לפני הקדוש ברוך הוא שעתיד המן הרשע לשקל שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהם לשקליו.

שלשה עשר שופרות היו במקדש והיה כתוב עליהן (א) תקלין חדתיו (ב) ותקלין עתיקיו, (ג) וקיניו, (ד) וגזלי עולות, (ה) עצים, (ו) (ל)לבונה, (ז) זהב לכפרת, וששה לנדבה. תקלין חדתיו, אלו שקלי כל השנה כלה. תקלין עתיקיו, מי שלא שקל אשתקד שוקל לשנה הבאה. ששה לנדבה, אמר חזקיה, כנגד ששה בתי אבות הכהנים שתקנו חכמים שיהא להם שלום זה עם זה, רבי יוחנן אמר, מתוך שהנדבה מרבה תקנו להם שופרות מרבין כדי שלא יתעפשו המעות, וזעירי אמר, כנגד פר ועגל איל וכבש גדי ושעיר.

תני. שופרות הללו עקמות היו, קצרו מלמעלה ורחבין מלמטה, מפני הרמאין.

משישבו במקדש [התחילו] למשכן את ישראל על שקליהו כדי שיהו קרבנות צבור קרבין מהו. משלו משל למה הדבר דומה, לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה הרופא כופתו ומחתך ברגלו בשביל לרפאותו. אף כך אמר הקדוש ברוך הוא, יתמשכנו ישראל על שקליהו כדי שיהו קרבנות צבור קרבין מהו, מפני שקרבנות צבור מרצין ומכפרין בין ישראל לאבינו שבשמים.

מצרפין שקלים לדרךונות מפני משאוי הדרך. ויעשו אותן מרגלית. שמא תוזל מרגלית ונמצא הקדש מפסיד. בני העיר ששלחו שקליהו ונגנבו בלסטים מזין או אבדו שטבעה ספינתו בים, אם כשנתרמה תרומה, נשבעין לגזברין לטל שכר הנאתן מבני העיר, ואם לאו, נשבעין לבני העיר ובני העיר שוקלין שקלים תחתיהו. נמצאו או שהחזירו הגנבים, אלו ואלו שוקלים, ואין עולין לשנה

הבָּאָה. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, שְׁבוּעָה זוֹ תִקְנַת חֲכָמִים הִיא שֶׁלֹּא יְהוּ בְּנֵי אָדָם מְזַלְזְלִין בְּהַקְדָּשׁוֹת.

הַשּׁוֹקֵל שֶׁקֶל חֵיב בְּקִלְבוֹ, דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים, הַשּׁוֹקֵל שֶׁקֶל, פְּטוֹר, שְׁנֵי דִינָרִין, חֵיב. נָתַן סֵלַע לְטַל שֶׁקֶל חֵיב שְׁנֵי קִלְבוֹנוֹת, דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים, קִלְבוֹן אֶחָד. וְאַפּוֹטְרוֹפִין שֶׁשָּׁקְלוּ עַל יְדֵי יְתוּמִים חֵיבִין בְּקִלְבוֹנוֹת. וְכַמָּה הוּא קִלְבוֹן, מְעָה כֶּסֶף, אֶחָד מֵעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְסֵלַע, דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים, חֲצֵי מְעָה. וְקִלְבוֹנוֹת אֵלוּ מָה הָיוּ עוֹשִׂין בָּהֶן, נוֹפְלִין לְשִׁקְלִים, דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, לְנִדְבָה. רַבִּי שְׁמַעוֹן שְׁזוּרִי אוֹמֵר, רְקוּעֵי זָהָב, צְפוּי לְבֵית קֹדֶשׁ הַקְדָּשִׁים. בֶּן עֲזַאי אוֹמֵר, הַשּׁוֹלְחָנִין נוֹטְלִין אוֹתָן בְּשִׁכְרוֹ.

בְּשִׁלְשָׁה פְּרָקִים תּוֹרְמִין אֶת הַלְשִׁכָּה, פְּרוֹס הַפֶּסֶח, פְּרוֹס הָעֶצְצָרֶת, פְּרוֹס הַחֶג. פְּרוֹס חֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם קֹדֶם לְרִגְל.

אִין הַתּוֹרָם נִכְנָס לְתָרִם לֹא בְּפִרְגוּד חֲפוֹת וְלֹא בְּאַנְפִּילִיָּא שֶׁל עוֹר, וְאִין צְרִיךְ לֹאמֵר בְּמַנְעַל וְסַנְדַּל שְׂאִין נִכְנָסִין בָּהֶן לְעֲזָרָה. קוּוֹץ לֹא יִתְרָם.

נִכְנָס לְתָרִם אֶת הַלְשִׁכָּה מִפְּשָׁפְשִׁים בּוֹ בְּכַנִּיסָה וּבִיצִיָּאָה, וּמִדְּבָרִים עֲמוּ מִשְׁעָה שְׁנִכְנָס וְעַד שְׁעָה שְׁשִׁיזָא, לְקִיָּם מָה שְׁנִנְאָמַר (בַּמַּדְבָּר לֵב, כֵּב) "וְהֵייתֶם נִקִּים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל", "וְעֵשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב", (מַשְׁלִי ג, ד) "וּמִצָּא חֵן וְשִׁכַל טוֹב".

הוּא אוֹמֵר אֶתְרָם וְהוּן אוֹמְרִים תָּרִם, שְׁלִשָּׁה פְּעָמִים.

שְׁלֹשׁ קְפוֹת שֶׁל שְׁלֹשׁ סָאִין שֶׁבָּהֶן תּוֹרְמִין אֶת הַלְשִׁכָּה וְכַתוּב בָּהֶן א' ב' ג', לְפִי שְׁמִתְחִילִין מִן הָרֵאשׁוֹנָה, שְׁלֵמָה הָרֵאשׁוֹנָה מוֹצִיאִין מִן הַשְּׁנִיָּה, שְׁלֵמָה הַשְּׁנִיָּה מוֹצִיאִין מִן הַשְּׁלִישִׁית. שְׁלֵמוֹ שְׁלִשְׁתָּן וְהִגִּיעַ זְמַן תְּרוּמָה לְתָרִם, תּוֹרְמִין מִן הַחֲדָשָׁה. וְאִם לֹא, תּוֹרְמִין מִן הַיְשָׁנָה.

תָּרִם אֶת הָרֵאשׁוֹנָה לְשֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְחִפָּה בְּקִטְבָּלָאוֹת מִפְּנֵי שְׂאֲנָשֵׁי סוּרְיָא בָּאִין וְשׁוֹקְלִין עֲלֵיהָ. תָּרִם מִן הַשְּׁנִיָּה, וְאוֹמֵר הָרִי זוֹ מַעֲמוֹן מוֹאָב וּמִכְרָפִים הַמְּקַפִּין לָהּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְחִפָּה בְּקִטְבָּלָאוֹת מִפְּנֵי שְׂאֲנָשֵׁי בְּבַל בָּאִין וְשׁוֹקְלִין עֲלֵיהָ. תָּרִם הַשְּׁלִישִׁית, וְאוֹמֵר הָרִי זוֹ מִבְּבֶל וּמִמְדֵי וּמִמְדֵינֹת הַרְחֹקוֹת, וְלֹא הִזָּה מִחִפָּה. זוֹ הִיְתָה עֲשִׂירָה מִכָּלֶם, שֶׁהָיוּ בָּהּ אִיסְתִּירוֹת שֶׁל זָהָב וְדָרְכּוֹנוֹת שֶׁל זָהָב מִפְּנֵי שְׁמִצְרָפִים שֶׁקִּלְמִים לְדָרְכּוֹנוֹת מִפְּנֵי מִשְׁאוּי הַדָּרָךְ, מָה שְׂאִין בֶּן בְּמַעוֹת מֵעֶשֶׂר שְׁנֵי דִכְתִּיב (דְּבָרִים יד, כה) "וְצִרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיַדְךָ". שְׁמַט קִטְבָּלָאוֹת וְנִתְעָרְבוּ (הַשִּׁירָאִין) [הַשִּׁירָאִים] לֹא הָיָה מְעָרְבוֹ בְּשֵׁל אֶשְׁתִּקְד, שְׁמָא יִצְטָרֵךְ לְתָרִם וְתוֹרָם מִן הַיְשָׁנָה.

תורמין על המשכון ועל הגבוי ועל העתיד לגבות. רבי שמעון בן אלעזר אומר, לא היו עושין כן באחרונה שמה יצטרך אחד מבני ישראל לשקל ונמצא שוקל עם בני בבל. ומועלין בהן כל שנתו. יצא שנתו אין מועלין בהן, הואיל ונתנו להנות בהן, לפי שלא נתנה תורה למלאכי השרת, דהא חומת העיר ומגדלותיה באין משגרי הלשכה.

התרומה מה היו עושין בה, לוקחין בה תמידין ומוספין ונסכים והעמר ושתי הלחם ולחם הפנים וזבחי שלמי צבור וכל קרבנות הצבור. שומרי ספחים בשביעית, נוטלין שכרן מתרומת הלשכה.

פרה ולשון של זהורית שבראש שעיר המשתלח, באין מתרומת הלשכה. כבש פרה וכבש שעיר המשתלח ולשון שבין קרניו ואמת המים וחומת העיר ומגדלותיה וכל צרכי העיר, באין משגרי הלשכה. אבא שאול אומר, כבש פרה, כהנים גדולים היו עושין אותו משל עצמן.

מותר שגרי לשכה מה היו עושין בהן. לוקחין בהן יינות שמנים וסלתות, והשכר להקדש, דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר, אין משתכרין בשל הקדש, אף לא בשל עניים.

מותר התרומה מה היו עושין בה, רקועי זהב צפוי לבית קדש הקדשים. רבי ישמעאל אומר, מותר תרומה לכלי שרת. רבי חנינא סגן הכהנים אומר, מותר תרומה לקיץ המזבח. ותלמידי חכמים המלמדים לכהנים הלכות שחיטה והלכות קבלה והלכות זריקה, נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. מבקרי מומי קדשים, מגייה ספרי תורות, נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. נשים האורגות בפרכת נוטלין שכרן מתרומת הלשכה.

יח-כא כתיב (לעיל יט, י) "לך אל העם וקדשתם". שנו רבותינו. "וקדשתם", לטבילה. למדנו רחיצת ידים ממשנה ואהרן ובניו, שנאמר ועשית פיור נחשת וגוי ורחצו ידיהם ורגליהם. ובישראל מהו אומר "והתקדשתם והייתם קדשים". מכאן היה רבן גמליאל אוכל חליו בטרהרה, אומר, לא לכהנים בלבד נתנה קדשה מסיני אלא לכל ישראל, שנאמר (שם יט, ב) "דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדשים תהיו". מכאן אמרו, כל האוכל בלא רחיצת ידים סימן רע לו, ועליו הוא אומר "והיה [ב]שם [פ] שמעו את דברי האלה וגוי לא יאבה ה' סלח לו". מכאן אמרו, כל האוכל בלא נטילת ידים כבא על אשת איש.

רמז שפז ועשית פיור נחשת. משה עשה פיור אחד, שנאמר ועשית פיור נחשת. שלמה עשה עשרה פיורות, שנאמר (דבה"ב ד, ו) "ויעש [פיורות] עשרה"

ומה תלמוד לומר "חמשה מימין וחמשה משמאל", חמשה מימין כיוור משה וחמשה משמאל כיוור של משה. שלמה הוסיף שעשה את הים, שנאמר (מ"א ז, כג) "ויעש את הים מוצק עשר באמה" וגו'. אי אפשר לומר (שם, כו) "אלפים", שכבר נאמר (דבה"ב ד, ה) שלשה אלפים. הא כיצד, אלפים בלח שהוא שלשה אלפים בגבש. אבל אי אתה יודע כמה הוא הבת, שנאמר "האיפה והבת תכן אחד יהיה", ואומר (שם, יד) "עשרת הבתים חמר", תנם עשרת בתים לכל כוור וכור הרי מאתים כוור, צא מהם חמשים כוור, תנם חמשים על חמשים הרי מאה וחמשים מקוה טהרה שכל מקוה ומקוה מחזיק ארבעים סאה. ומנין שמחזיק מאה וחמשים מקוה טהרה. אם תאמר כלי מרבע, מחזיק הוא יתר על כן. (פרובים ותמורים ופטורי ציצים).

ומנין שעגל מלמעלה. שנאמר, (מ"א ז, כו) "ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס", הא למדת שעגל מלמעלה. ומנין שהיה (עגל) מרבע מלמטה. שנאמר, (דבה"ב ד, ד) "עומד על שנין" עשר בקר". ומה תלמוד לומר "פונים" "פונים" ארבעה פעמים. אלא מלמד, נכנס להיכל פונה לימין, לעזרה פונה לימין, להר הבית פונה לימין, לראש המזבח פונה לימין, שנאמר "וידמות בקרים תחת וגו' סובבים אתו עשר באמה מקיפים את הים סביב", נמצאו ראשי שורים של ארבעה ארבעה במצבתם וכלי היה מצק מרגליו של שור.

כל הזבחים שקבל דמן שלא רחוצו ידים ורגלים, פסול, אתיא חקה חקה ממחוסר בגדים. תנו רבנן. כהן גדול שלא טבל ולא קדש בין בגד לבגד ובין עבדה לעבדה ועבד, עבדתו פשרה. ואחד כהן גדול ואחד כהן הדיוט שלא קדש ידיו ורגליו שחרית ועבד, עבדתו פסולה. אמר ליה רב אסי לרבי יוחנן, מכדי חמש טבילות ועשרה קדושי, דאורייתא, וחקה כתיב בהון, ליעבבו. אמר ליה, אמר קרא (שם, ד) "ולבשם", לבישה מעפבת ואין דבר אחר מעפב. צהבו פניו, אמר ליה, וי"ו אאופתא כתיבי לך. אי הכי, דצפרא נמי. אמר חזקיה, אמר קרא ונהיתה להם חק עולם לו ולזרעו לדורותם, דבר המעפב בזרעו מעפב בו, דבר שאין מעפב בזרעו אין מעפב בו. רבי יונתן אומר, מהכא (להלן מ, לא) "ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו", דבר המעפב בבניו מעפב בו, ודבר שאין מעפב בבניו אין מעפב בו. ורבי יונתן מאי טעמא לא אמר מהכא. אמר לך, ההוא לדורות כתיב. ואידך מאי טעמא לא אמר מהאי. מפעיא ליה לכדרבי יוסי ברבי חנינא, דאמר, כל כיוור שאין בו כדי לקדש ארבעה כהנים ממנו, אין מקדשין בו, שנאמר "ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו".

תנו רבנן. איזהו קדוש, מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית, ידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית. רבי יוסי בר רבי יהודה אומר, מניח שתי ידיו זו על גב זו ועל גבי שתי רגליו ומקדש. אמרו לו, הפלגת, אי אפשר לעשות כן. שפיר קאמרי ליה. אמר רב יוסף, וחברו מסיעו. מאי בינייהו. אמר אביי עמידה מן הצד איכא

בינייהו. אמר ליה רב סמא רביה דרב אשי (לרב אשי) [לרבינא], וליתביב מיתב
וליקדש. אמר קרא לשרת, ושרות מעמד הוא.

תנו רבנן. קדש ידיו ורגליו ביום, אין צריך בלילה, בלילה, צריך לקדש ביום, דברי
רבי, שהיה רבי אומר לינה מועלת בקדוש ידים ורגלים. רבי אלעזר בר רבי שמעון
אומר, אין לינה מועלת בקדוש ידים ורגלים. תנא אידך. היה עומד ומקריב על
גבי המזבח כל הלילה לאורה טעון קדוש ידים ורגלים, דברי רבי. רבי אלעזר בר
רבי שמעון אומר, כיון שקדש ידיו ורגליו מתחלת עבדה, אפלו מפאו ועד עשרה
ימים אינו צריך לקדש. וצריך דאי אשמעינן קמיתא, בההיא קאמר רבי,
דפסיק ליה מעבדה, אבל הכא דלא פסיק ליה מעבדה אימא מודי ליה רבי לרבי
אלעזר בר רבי שמעון. ואי אשמעינן בהא, בהא קאמר רבי אלעזר בר רבי שמעון,
אבל בהא אימא מודה ליה לרבי. צריך. מאי טעמא דרבי. דכתיב בגשתם. ורבי
אלעזר בר רבי שמעון דכתיב בבאם. ואידך נמי, הא כתיב בבאם. אי כתיב
בגשתם ולא כתיב בבאם הנה אמינא על כל גישה וגישה. ואידך נמי הכתיב
בגשתם. אי כתיב בבאם ולא כתיב בגשתם הנה אמינא אפלו אביאה ריקנית.
אביאה ריקנית, לשרת כתיב. אלא האי בגשתם מפענא ליה לכדרב אחא בר
יעקב, דאמר הכל מודים בקדוש שני דכשהוא לבוש מקדש, מאי טעמא, דאמר
קרא או בגשתם מי שאינו מחסר אלא גישה בלבד, יצא זה שמחסר לבישה
וגישה. להקטיר אשה למה לי. מהו דתימא, הני מילי עבדה דמעכבא כפרה אבל
עבדה דלא מעכבא כפרה אימא לא, קמשמע לן.

זה הכלל היה במקדש, כל המסידו רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קדוש
ידים ורגלים.

אבענא להו, מהו לקדש ידיו ורגליו בפניו, מפניו אמר רחמנא ולא לתוכו או
דלמא אפלו לתוכו וכו'.

כל הכלים מקדשין, ובלבד שיהו כלי שרת. והא מפניו אמר רחמנא. ורחצו, לרבות
כלי שרת. אי הכי כלי חל נמי. אמר אביי כלי חל לא מצית אמרת, קל וחומר מכנו,
ומה כנו שנמשח עמו אינו מקדש, כלי חל שלא נמשח עמו אינו דין שאינו מקדש.
וכנו מנא לן. דתנא, רבי יהודה אומר, יכול יהא מקדש, כדרך שפיר מקדש,
תלמוד לומר ועשית פיר נחשת וכנו נחשת, לנחשת הקונית שתיו ולא לדבר אחר.
אמר ליה מר זוטרא בריה דרב אידי לרבינא, ולפרוץ מה לכנו שכן אינו עשוי
לתוכו תאמר בכלי חל שעשוי לתוכו. אלא מפניו למעוטי כלי חל. אי הכי, כלי
שרת נמי. הא רבי רחמנא ורחצו. ומה ראית. זה אין טעון משיחה כמוהו, וזה
טעון משיחה כמוהו.

אמר רבי יוחנן, מי כּיור, רבי שמעון אומר מי מעון הו, וחכמים אומרים, שאר מימות הם.

בבאם אל אהל מועד. בעא מניה רבי ירמיה מרבי זירא, הוא בפנים וציציתו בחוץ מהו. אמר ליה, לאו אמרת "והביאם לה" עד שתביא פלו בפנים, הקא נמי בבאם אל אהל מועד אמר רחמנא עד שיבא פלו אל אהל מועד.

רחוץ ידים ורגלים בבמת צבור ולא בבמת יחיד, שנאמר בבאם אל אהל מועד ורחצו מים.

אלו הו שבמיתה, שלא רחוץ ידים ורגלים שנאמר בבאם אל אהל מועד ורחצו מים ולא ימתו.

כב-לג ואתה קח לך בשמים ראש. מנין למרדכי בתורה. שנאמר ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור, ומתרגמינן מרי דיכי.

תנו רבנן. המפטם את השמן ללמד בו [או] על מנת למסרו לצבור, פטור. לסוד ממנו, חייב. והסוד ממנו פטור, שאין חייב אלא על סיכת שמן המשחה שעשה משה בלבד. אמר מר ללמד בו [או] על מנת למסרו לצבור פטור. מנא לן. אתיא מתכנתו מן "במתכנתה" דקטרת, בשמן כתיב (פסוק לב) "על בשר אדם לא ייסוד ובמתכנתו לא תעשו כמהו", וגבי קטרת כתיב "והקטרת אשר תעשה" וגו', לכם הוא דאסור אבל למסרה לצבור פטור, גבי שמן למסרה לצבור נמי פטור. ותיהדר קטרת ולילף "מתכנתה" מן מתכנתו דשמן, מה שמן כי מפטם ליה לחצאין פטור, אף קטרת כי מפטם ליה לחצאין פטור, אלמא קסבר רבא קטרת שפטמה לחצאין חייב. אמר לך רבא, גבי שמן כתיב ובמתכנתו לא תעשו כמהו, כמהו הוא דאסור אבל חציו שפיר דמי, גבי קטרת כתיב "והקטרת אשר תעשה במתכנתה", "אשר תעשה", כל דמקטר ואפלו פרס שחרית ופרס בין הערבים.

תנו רבנן. שמן המשחה, מר דרור חמש מאות קדה חמש מאות, קנמן בשם (מחציתו) חמש מאות וקנה בשם חמשים ומאתים, נמצאו כּלן אלה ושבע מאות וחמשים. תנא מנינא קא משמע לן. האי תנא, הא קשיא ליה, אימא קנה בשם כי קנמן בשם מה קנמן בשם, מחציתו חמשים ומאתים, אף קנה בשם, מחציתו חמשים ומאתים, והו להו תרין אלפין. ואימא הכי נמי. אם כן גימא קרא קנמן בשם וקנה בשם מחצה ומחצה חמשים ומאתים. אמר ליה רב פפא לאביי, כשהוא שוקל, בהכרע הוא שוקל או עין בעין הוא שוקל. אמר ליה, כתיב (להלן פסוק לד) "בד בבד" ואת אמרת בהכרע. אמר ליה, והאמר רבי יהודה המקום יודע בהכרעות. אמר ליה, הכי קאמר, קנמן בשם אמאי מיתתי מחציתו חמש

מאות, חמשים ומאתים בחד זמנא והדר מייתי חמשים ומאתים, כיון דכלהו חמש מאות הניין נייתו כלהו חמש מאות בבת אחת, מדקא מייתי ליה בתרין זמנין הכרע אית ביה והמקום יודע בהכרעות. ומאי "בד בבד". אמר רבינא, שלא יניח משקל במשקל וישקל.

תנו רבנן. שמון שעשה משה במדבר בו שלקו העיקרון, דברי רבי יהודה. אמר ליה רבי יוסי לסוד את העיקרון, אינו ספק, אלא באיזה צד עשו, הביא העיקרון ושרן במים, הציף עליהן השמן וקלט את הרים וקפחו. אמר רבי יהודה וכי נס אחד נעשה בו בשמן המשחה, והלא הרבה נסים נעשו בו מתחלתו ועד סופו, תחלתו לא היה בו אלא שנים עשר לוג ובו נמשח משכן וכל כליו אהרן ובניו כל שבעת ימי המלאים ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים וכלו קנים לעתיד לבוא, שנאמר שמון משחת קדש? היה זה לי לדתיתכם, זה בגימטריא שנים עשר לוגין הניין.

רמז שפח תנא. רבי יהודה אומר, שמון המשחה שעשה משה במדבר הרבה נסים נעשו בו מתחלתו ועד סופו, תחלתו לא היה בו אלא שנים עשר לוג, ראה כמה יורה בולעת, כמה עיקרון בולעין ממנו וכמה האור שורף ובו נמשח משכן וכל כליו, אהרן ובניו כל שבעת ימי המלאים, ובו נמשחו גדולים ומלכים, ואפלו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה, ואין מושחין מלך בן מלך, אם תאמר מפני מה משחו את שלמה, מפני מחלקתו של אדוניא, ויואש מפני מחלקת של עתליה, ויהואחז מפני יהויקים אחיו שהיה גדול ממנו שתי שנים. אמר מר, ואפלו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה. מנלן. דכתוב (ויקרא י, טו) "והכהן המשח תחתיו מבניו", נימא קרא "והכהן שתחתיו מבניו" מאי המשח, שמע מינה דבעי משיחה. ואין מושחין מלך, דכתוב (דברים יז, כ) "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו", מלכות רשעה היא. ומנלן דכי איכא מחלקת בעי משיחה. אמר קרא, (שם) "בקרב ישראל", בזמן ששלום בישראל. מלכי בית דוד מושחין, ומלכי ישראל אין מושחין, ואם תאמר מפני מה משחו את יהוא בן נמשי, מפני מחלקתו של יורם בן אחאב. מלכי ישראל אין מושחין, מנלן. אמר קרא "קום משחהו כי זה הוא", הוא טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה. ומשום מחלקת של יורם בן אחאב נמעול בשמן המשחה. באפרסמא דכיא. ואת יהואחז מפני יהויקים, ומי היה שמון המשחה, והתנא, משנגנו ארון נגנה צנצנת הפן וצלוחית של שמון המשחה ומקלו של אהרן וישקדיה ופרחיה, וארגז ששלחו פלשתים דורון לאלהי ישראל שנאמר (שם ו, ח) "ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו", ומי גנזו לאשיהו גנזו שנאמר "ויאמר (אל הכהנים העם המקדשים) [ללויים המבינים לכל ישראל הקדושים] לה' תנו את ארון (ברית ה') [הקדש] בבית אשר (עשה) [בנה] שלמה וגו' (לשכן שמו כי) אין לכם משא בכתר", ואמר רבי אלעזר אתיא שם שם ואתיא משמרת משמרת ואתיא דורות דורות. אמר רב פפא, באפרסמא דכיא.

תנו רבנן. כיצד מושחין את המלכים, כמין נזר. ואת הכהנים, כמין כ"י. מאי כמין כי. כמין כף ונגי. תני חדא, בתחלה מציקין שמן על ראשו ואחר כך נותן לו שמן בין ריסי עיניו, ותניא אחריתי, בתחלה נותן שמן בין ריסי עיניו ואחר כך מציק שמן על ראשו. תנאי היא, דאיכא למאן דאמר משיחא עדיפא ואיכא למאן דאמר יציקה עדיפא. מאי טעמא דמאן דאמר יציקה עדיפא. מדכתיב (ויקרא ח, יב) "ויצק [משמן המשחה]". ומאן דאמר משיחא עדיפא סבר, שכן נתרבה אצל כלי שרת. והכתיב (שם) "ויצק" (לו שמן) ולבסוף (שם) "וימשח". הכי קאמר, מה טעם "ויצק", משום ד"וימשח".

תנו רבנן. "כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן זקן אהרן". כמין שתי טפי מרגליות היו תלויות לו לאהרן בזקנו. תנא כשהוא מספר עולות ויושבות בעיקרי זקנו, ועל דבר זה היה משה דואג שמא חס ושלום מעלתי בשמן המשחה, יצתה בת קול ואמרה (שם, ג) "כטל חרמון שירד על הררי ציון", מה טל זה אין בו מעילה וכו', ועדין היה אהרן דואג שמא משה לא מעל אני מעלתי, יצתה בת קול ואמרה "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" מה משה לא מעל אף אתה לא מעלתי. תנו רבנן. אין מושחין את המלכים אלא על המעין, כדי שתמשך מלכותו, שנאמר (מ"א א, לג- לד) "ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם והרפבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אתו אל גחון ומשח אתו שם צדוק הכהן ונתן הנביא".

תנו רבנן. הסך שמן המשחה לבהמה וכלים, פטור. לכותיים ומתים, פטור. בשלמא בהמה וכלים, דכתיב על בשר אדם לא ייסך ובהמה וכלים לאו אדם ניהו. מתים נמי, דכינן דמית, מת מקרי אדם לא מקרי. אלא כותיים, אמאי פטור. דכתיב (יחזקאל לד, לא) "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם", אתם קרויין אדם ואין הכותיים קרויין אדם. ולא, והכתיב "וינפש אדם ששה עשר אלף". ההוא לאפוקי בהמה. והכתיב (יונה ד, יא) "ויאני לא אחוס על נינהו העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רב אדם". ההוא לאפוקי בהמה. ואי תימא, כדתני תנא קמיה דרבי אלעזר, כל שישנו בסך ישנו בבל ייסך וכל שאינו בסך אינו בבל ייסך, וכמה יסוד ויהא חיב, רבי מאיר אומר כל שהוא, רבי יהודה אומר כזית, במאי פליגין, רבי מאיר סבר, על בשר אדם לא ייסך כתיב וכתיב אשר יתן ממנו, מה סיכה כל שהוא אף נתינה כל שהוא, רבי יהודה סבר, ולפינן נתינה דעל זר מנתינה דעלמא, מה נתינה דעלמא כזית אף נתינה דהקא כזית. הסך מלכים וכהנים, רבי מאיר מחיב ורבי יהודה פוטר. רבי מאיר סבר, ואשר יתן ממנו על זר כתיב, ומלך וכהן נמי השתא הא זרים ניהו. ורבי יהודה סבר, בעינן עד דאכא זר מתחלתו ועד סופו ומלך וכהן מעיקרא לאו זרים ניהו. גופא תני תנא קמיה דרבי אלעזר, כל שישנו בסך ישנו בבל ייסך. אמר ליה, שפיר קאמרת, לא ייסך כתיב, קרי ביה לא יסוד וקרי ביה לא ייסוד. תני רב חננייה

קמיה דרבא, מנין לכהן גדול שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו, מנין שחייב. שנאמר על בשר אדם לא ייסך. אמר ליה רב אדא בר אבהו לרב אשי, מאי שנא מהא דתניא, כהן שסך שמו של תרומה, בן בתו של ישראל מתעגל בו ואינו חושש. אמר ליה, התם כתיב (ויקרא כב, ט) "ומתו בו כי יחללהו" וכיון דאחלוהו הא איתחל, אבל גבי שמו המשחה כתיב (שם, כא, יב) "כי נזר שמו משחת אלהיו עליו".

שבע מדות של לח היו במקדש, (א) היו (ב) וחצי היו וכו'. רבי שמעון אומר, לא היה שם היו וכי מה היה היו משמש, אלא מדה יתרה של לוג ומחצה היתה שבה היה מודד את מנחת כהן גדול לוג ומחצה בבקר לוג ומחצה בין הערבים. שפיר קאמר להו רבי שמעון לרבנן. ורבנן, הוא היו דעבד משה לשמן המשחה, דכתיב ושמן זית היו. מר סבר כיון דלדורות לא הנה צריך, לפי שעה הוא דעבדיה ואיגנו. ואידך, כיון דהנה הנה.

היו, תריסר לוגי, דכתיב שמו זית היו, וכתיב (פסוק לא) שמו משחת קדש יהיה זה זה בגימטריא תריסר הוי.

אמר רבי אלעזר, אמר רבי הושעיא, כל מקום שאתה מוצא שני לאוין וכרת אחת, חלוק חטאות ביניהן, ומאי היא, מפטם וסך שני לאוין [דכתיב על בשר אדם לא ייסך וגו'] וכתיב אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו. אמר רב נחמן בר יצחק אף אנו נמי תנינו, המפטם את השמן והמפטם את הקטורת והסך בשמן המשחה, למה ליה דתנא המפטם את הקטורת במיצעא, הא קא משמע לן מה קטורת לאו בפני עצמה וחיבין עליה בפני עצמה אף המפטם את השמן וסך נמי כיון דלאו בפני עצמה חיבין עליו בפני עצמה, וכי תימא משום דקא בעי מתני פייטומי גבי הדדי, ניתני אפכא המפטם את הקטורת והמפטם את השמן והסך שמו, מאי קא משמע לן, דיש חלוק חטאות ביניהן קא משמע לן.

סמים .

לד-לו

תנו רבנן. המפטם את הקטורת ללמד בה [או] על מנת למסרה לצבור, פטור. להריח בה, חייב. ואם הריח בה, פטור אלא שמעל. מי איכא מעילה בריח, והאמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה. אמר רב פפא. קול ומראה אין בהן משום מעילה כלל. וריח, לאחר שנעשית מצותו, שאין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו.

תנו רבנן. פטום הקטורת, הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה, מור וקציעה שבלת גרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה, הקשט

שָׁנִים עָשָׂר, קְלוּפָה שְׁלֹשָׁה, קִנְמוֹן תְּשַׁעָה, בּוּרִית כְּרִשִׁינָה תְּשַׁעָה קִבּוּי, יִיזוּ קִפְרִיסִין סָאִין תְּלֵתָא וְקִבּוּי תְּלֵתָא, וְאִם אִין יִיזוּ קִפְרִיסִין מִבֵּיא חֲמֵר חוֹרְזִין עֵתִיק, מְלַח סְדוּמִית רְבַע, מַעְלָה עֶשֶׂן כֹּל שְׁהוּא, רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אֵף כֶּפֶת הַיִּרְדֵּן כֹּל שְׁהוּא, אִם נָתָן בְּהַ דְּבִשׁ פְּסָלָה, חֲסֵר אַחַת מִכָּל סַמְנִיָּה חַיֵּב מִיָּתָה. רַבּוֹ שְׁמַעוֹן בְּרַחֲמֵי גַמְלִיאֵל אוֹמֵר, הַצָּרִי אִינוּ אֵלָא שְׁרָף הַנוּטָף מַעְצֵי הַקִּטָּף, בּוּרִית כְּרִשִׁינָה, שְׁשִׁפּוּי בְּהַ אֵת הַצָּפְרוֹן כְּדִי שְׁתֵּהָא נְאָה, יִיזוּ קִפְרִיסִין, שְׁשׁוּרִין בּוֹ אֵת הַצָּפְרוֹן כְּדִי שְׁתֵּהָא עֲזָה, וְהֵלֵא מִי רְגֵלִים יָפִין לָהּ אֵלָא שְׁאִין מִכְּנִיסִין מִי רְגֵלִים בְּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכְּבוֹד. מְסִיעַ לִיָּה לְרַבִּי יוֹסִי בֵּר רַבִּי חֲנִינָא, דְּאָמַר "קִדְשׁ (הִיא) [הוּא] קִדְשׁ (תִּהְיֶה) [יִהְיֶה] לְכֶם" כֹּל מַעֲשִׂיָּה לֹא יְהוּ אֵלָא בְּקִדְשׁ.

מוֹתֵר הַקְּטָרֶת מָה הָיוּ עוֹשִׂין בְּהַ, מִפְּרִישִׁין הִימְנָה שְׁכַר הָאֲמָנִין, מְחַלְלִין אוֹתָהּ עַל מַעוֹת הָאֲמָנִין, וְנוֹתְנִין אוֹתָהּ לְאֲמָנִים בְּשִׁכְרוֹ, וְחוֹזְרִין וְלוֹקְחִין אוֹתָהּ מִתְּרוּמָה חֲדָשָׁה כְּאֶחָד מִסַּמְנֵי הַקְּטָרֶת.

תֵּנוּ רַבָּנָן. קְטָרֶת הִיָּתָה נַעֲשִׂית שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁשִׁים וּשְׁמוֹנָה מְנָה, שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁשִׁים וְחֲמִשָּׁה נֶגֶד יְמוֹת הַשָּׁנָה, שְׁלֹשָׁה מְנִין יִתְרוּן שְׁמֵהוֹן כְּהוֹן גְּדוֹל מִכְּנִיס מְלֵא חֲפָנִין בְּיוֹם הַכְּפוּרִים. וְהִשְׁאָר נִתְּנָת לְאֲמָנִין בְּשִׁכְרוֹ, כְּדִתְנִיָּא הַקְּטָרֶת וְכוּ'.

תֵּנוּ רַבָּנָן. אֶחָד לְשְׁשִׁים וְשִׁבְעִים שָׁנָה מִפְּטָמִין אֵת הַקְּטָרֶת לְחֻצָּאִין, לְפִיכָד יַחִיד שְׁפִטָּם לְחֻצָּאִין, חַיֵּב, דְּבָרֵי רַבִּי שְׁמַעוֹן, שְׁאָמַר מִשׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן (בְּרַחֲמֵי הַסֵּגוֹן. אֲבָל שְׁלִישׁ וּרְבִיעַ לֹא שְׁמַעֲתִי. וְחֻכְמִים אוֹמְרִים, כֹּל יוֹם מִתְּקוֹן בְּמִתְּכַנְתָּה וְהִיָּה מִכְּנִיס. מְסִיעַ לִיָּה לְרַבָּא, דְּאָמַר, שְׁמֹן הַמִּשְׁחָה שְׁפִטָּמוֹ לְחֻצָּאִין, פְּטוּר, שְׁנֵאמַר וּבְמִתְּכַנְתָּו לֹא תַעֲשׂוּ כְּמָהוּ, כְּמָהוּ לֹא תַעֲשׂוּ אֲבָל חֲצִיו תַעֲשׂוּ, קְטָרֶת שְׁפִטָּמָה לְחֻצָּאִין, חַיֵּב, דְּכִתִּיב בְּמִתְּכַנְתָּה לֹא (תַעֲשֶׂה) [תַעֲשׂוּ], כֹּל אֲשֶׁר תַעֲשֶׂה וְהָא אֲפֹשֶׁר דְּעַבְדַּת פְּרָס שְׁחֲרִית וּפְרָס בֵּין הָעֲרֵבִים.

רמז שפט תֵּנוּ רַבָּנָן. הָיוּ מְחֻזְרִין אוֹתָהּ בְּמִכְתָּשֶׁת פְּעֻמִּים בַּשָּׁנָה. בִּימֹת הַחֲמָה מִנְעֵרָה, כְּדִי שְׁלֹא תִתְעַפֵּשׂ. בִּימֹת הַגְּשָׁמִים צוּבְרָה, כְּדִי שְׁלֹא תִפּוּג אֵת רִיחָה. וְכִשְׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר, הִדַּק הִיטֵב הִיטֵב הִדַּק. וְשְׁלֹשָׁה מְנִים יִתְרוּן, שְׁמֵהוֹן כְּהוֹן גְּדוֹל מִכְּנִיס מְלֵא חֲפָנִין בְּיוֹם הַכְּפוּרִים. נוֹתָן אוֹתוֹ לְמִכְתָּשֶׁת מֵעֲרַב יוֹם הַכְּפוּרִים, וְשׁוֹחֵקוֹ יָפָה כְּדִי שְׁתֵּהָא דְקָה מִן הַדְּקָה. דְּתִנְיָא. (וַיִּקְרָא טו, יב) "דְּקָה" מָה תִלְמוּד לּוֹמֵר, וְהֵלֵא כְּבָר נֶאֱמַר וְשִׁחֲקֶת מִמֶּנָּה הִדַּק וּמָה תִלְמוּד לּוֹמֵר דְּקָה. שְׁתֵּהָא דְקָה מִן הַדְּקָה. אָמַר מֵר כְּשִׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הִדַּק הִיטֵב. מְסִיעַ לִיָּה לְרַבִּי יוֹחָנָן. דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כְּשֵׁם הַדְּבוּר רַע לִיָּין כְּדִי הַדְּבוּר יָפָה לְבִשְׁמִים.

אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, אַחַד עָשָׂר סַמְנִין נֶאֱמָרוּ לוֹ לְמִנְשָׁה בְּסִינֵי. אָמַר רַב הוֹנָא. מֵאִי קָרְאָה, דְּכִתִּיב קַח לְךָ סַמִּים הֵא תִרְוּ, נָטָף וְשִׁחֲלַת וְחִלְבָּנָה הֵא חֲמִשָּׁה, וְסַמִּים

אחריני חמשה פחמשה קמא, הא עשרה, ולבנה זכה הא אחד עשר. אימא, סמים כלל, נטף ושחלת וחלבנה פרט, סמים חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפרש דבר שקוטר ועולה וריחו נודף אף כל שקוטר ועולה וריחו נודף. וכי תימא אם כן נכתוב קרא חד פרטא. לא, מצרף צריכי, דאי כתב נטף הוה אמינא מין אילן אין אבל גדולי קרקע אימא לא, להכי כתב תו שחלת, ואי כתב שחלת הוה אמינא גידולי קרקע אין אבל מין אילן אימא לא, משום הכי הדר כתב תו נטף, וחלבנה לגופיה אחת מפני שריחה רע. אם כן מקח לה נפקא ליה. ואימא סמים בתראי תרין נינהו כי סמים קדמאי. אם כן, נכתוב קרא סמים סמים גבי הדדי, וסוף נכתוב נטף ושחלת וחלבנה.

דבי רבי ישמעאל תנא. סמים כלל, נטף ושחלת וחלבנה פרט, סמים חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפרש דבר שקוטר ועולה וריחו נודף אף כל שקוטר ועולה וריחו נודף. או אינו כלל ככלל ראשון ופרט כפרט ראשון. אמרת לאו, הא אין עליך לדון בלשון אחרון אלא בלשון ראשון. אמר מר או אינו אלא כלל ככלל ראשון וכו'. מאי קא קשיא ליה. הכי קשיא ליה כי היכא דקשיא לן, אימא סמים בתראי תרין כי סמים קדמאי תרין, הדר (שניא) [שניא] כדשנין דאם כן נכתוב קרא סמים סמים נטף ושחלת וחלבנה. מאי פרט כפרט ראשון. הכי קא קשיא ליה, מיני אילנות ולפינו מן נטף וגדולי קרקע ולפינו מן שחלת ונילף נמי מן לבנה זכה דאפלו בחד צד דניתי דבר שריחו נודף ואף על פי שאינו קוטר, הדר אמר אם כן נכתוב קרא לבנה זכה פי מיצעי דנילף מניה וחלבנה לבסוף. רבי שמעון בן לקיש אמר, מן גופיה, מה לשון קטרת דבר שקוטר ועולה. אמר רב חנינא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, כל תענית שאין בהן מן פושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכותב בסמני הקטרת. אביי אמר, מהכא "ואגדתו על ארץ יסדה".

פרק לא

ב-ט ראה קראתי בשם. אמר רבי יוחנן. שלשה דברים מכריז עליהן הקדוש ברוך הוא בעצמו, ואלו הן. רעב, דכתיב (מ"ב ח, א) "כי קרא ה' לרעב". (ושובע) [ושבע], דכתיב (יחזקאל לו, כט) "וקראתי אל הדגן והרבייתי אתו". פרנס, דכתיב ראה קראתי בשם בצלאל. אמר רבי יצחק. אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן נמלכין בצבור, שנאמר ראה קראתי בשם בצלאל. אמר לו הקדוש ברוך

הוא למנשה, משה, הגון עליך בצלאל. אמר לפניו, רבונו של עולם, אם לפניך הגון לפני לא כל שכן. אמר לו, אף על פי כן אמר להו לישראל. הלך ואמר להו לישראל, הגון עליכם בצלאל. אמרו, משה רבנו, אם לפני המקום הגון ולפניך הגון, עלינו לא כל שכן.

אמר רבי שמואל בר נחמן. בצלאל על שם חכמתו נקרא. שבשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמר לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך ואמר לו, עשה ארון וכלים ומשכן. אמר לו, משה רבנו, מנהג של עולם, אדם בונה בית ואחר כך מכניס לתוכו כלים, ואתה אומר עשה ארון כלים ומשכן, כלים שאני עושה להיכן אכניסם, אלא שמה כך אמר הקדוש ברוך הוא עשה משכן ארון וכלים. אמר לו, הן, שמה בצל אל היית וידעת. אמר רב יהודה אמר רב. יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, פתיב הכא (להלן לה, לא) וימלא אתו רוח אלהים בחכמה בתבונה וכתוב התם "ה' בחכמה יסד ארץ כוונן שמים בתבונה", וכתוב (שם, כ) "בדעתו תהומות נבקעו". אמר רבי יוחנן. אין הקדוש ברוך הוא נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שנאמר "יהב חכמתא לחכימיו" וגו'. שמע רב תחליפא בר מערבא ואמרה קמיה דרבי אבהו. אמר ליה. אתון מהתם מתניתו לה, אנו מהכא מתנינן לה דכתיב (פסוק ו) ויבל כל חכם לב נתתי חכמה.

רמז שצ אמר רבי שמעון בן לקיש. מדברין ומניחין, ראה [נקראת] בשם בצלאל בן אורי. מדברין ומשחקין, (יהושע ז, א) "עכן בן פרמי בן זבדי בן זרח". מדברין ומניחין, "ויהי איש אחד מן הרמתים" וגו'. מדברין ומשחקין, (שופטים יז, א) "ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכהו". מדברין ומניחין, (במדבר ג, טו) "פקד את בני לוי". מדברין ומשחקין, (דברים כה, יז) ["זכור] את אשר עשה [לך] עמלק". מדברין ומניחין, "ודוד בן איש אפרתי". מדברין ומשחקין, (מ"א יא, כו) "ויגרבעם בן נבט אפרתי". מדברין ומניחין "איש יהודי היה בשושן הבירה". מדברין ומשחקין, (שם ז, ו) "איש צר ואויב". מדברין ומניחין, (שם י, ג) "כי מרדכי היהודי". מדברין ומשחקין, "כי המן בן המדתא". מדברין ומניחין (להלן לה, כג) "ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן". מדברין ומשחקין, (ויקרא כד, יא) "ושם אמו שלמית בת דברי למטה דן".

וְאֵת בְּגָדֵי הַשָּׂרָד. שאלמלא בגדי כהנה, לא נשתירו משונאייהם של ישראל שריד ופליט. תנא דבי רבי ישמעאל. בגדים שגורדין אותם בברייתו מפליהו, ומשירין מהו מקצת שאינו ארוג עמהו, וזהו לשון שרד.

יב-יג ויאמר ה' אל משה לאמר. לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח. את שבתתי תשמרו. למה נאמר. לפי שהוא אומר (לעיל כ, י) "לא תעשה כל מלאכה", אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה, דברים שהם משום שבות מנין, תלמוד לומר אך את שבתתי תשמרו להביא דברים שהם משום שבות. כי אות היא ביני וביניכם. ולא ביני לבין האמות. לדעת. למה נאמר. לפי שהוא אומר ושמרו בני ישראל את השבת שומע אני אף חרש שוטה וקטן במשמע, תלמוד לומר לדעת לא אמרתי אלא מי שהוא בן דעת. כי אני ה' מקדשכם. לעולם הבא, כגון קדשת שבת שהיא מעין העולם הבא. וכן הוא אומר (תהלים צב, א) "מזמור שיר ליום השבת", ליום שפלו שבת. היודע עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חזב על כל שבת ושבת. היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חזב על כל אב מלאכה ומלאכה. מנא הני מילי. תרי קראי כתיבי, ושמרו בני ישראל את השבת וכתוב (ויקרא יט, ג) "את שבתתי תשמרו", הא כיצד, ושמרו בני ישראל את השבת שמירה לכל שבת ושבת, (שם) "ואת שבתתי תשמרו" שמירה אחת לשבתות הרבה.

אמר רב. הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו, שנאמר לדעת כי אני ה' מקדשכם, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי, ושבת שמה, ואני מבקש לתנה לישראל, לך והודע להו. מכאן אמר רבן שמעון בן גמליאל, הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו. מאי עביד ליה, שייף ליה משחא ומלי ליה (מלחא) [כוחלא], והאידינא דחיישינן לכשפים שייף ליה מאותו המין. איני, והאמר רב, הנותן מתנה לחברו אין צריך להודיעו שנאמר "ומשה לא ידע כי קרן עור פניו". לא קשיא, הא במלתא דעבידא לגלויי והא במלתא דלא עבידא לגלויי. שבת נמי עבידא לגלויי. מתן שכרה לא עבידא לגלויי.

יד-יז אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי. כל מצוה שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל נתן להם בפרהסיא, חוץ מן השבת שנתן בצנעא דכתיב ביני וביני בני ישראל. אי הכי, לא ילענשו גוים עליה. שבת אודעיניהו, מתן שכרה לא אודעיניהו ואיבעית אימא, מתן שכרה נמי אודעיניהו, נשמה יתרה לא אודעיניהו, דאמר רבי שמעון בן לקיש, נשמה יתרה נתן הקדוש ברוך הוא לאדם בערב שבת, ובמוצאי שבת נוטלה (הימנה) [הימנה] שנאמר שבת וינפש כיון ששבת וי אבדה נפש.

ושמרתם את השבת. המבטל בשבת, בשוגג יאכל, במזיד לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים. מאי טעמא דרבי יוחנן הסנדלר. כדדרש רבי חייא אפיתחא דבי נשיאה. ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם, מה קדש אסור באכילה אף מעשה שבת נמי אסור באכילה. אי מה קדש אסור בהנאה אף מעשה שבת אסור

בהנאה, תלמוד לומר לכם, שלכם תהא. יכול אפלו בשוגג, תלמוד לומר מחלליה מות יומת, במזיד אמרתי ולא בשוגג. פליגי בה רב אחא ורבנא. חד אמר, מעשה שבת דאורייתא כדאמרן. וחד אמר, מעשה שבת דרבנן, דאמר קרא קדש היא, היא קדש ואין מעשיה קדש.

ושמרתם את השבת. זהו שהיה רבי שמעון בן מנסיא אומר. לכם שבת מסורה ואין אתם מסורין לשבת. כי קדש היא לכם מגיד שהשבת קדושה לישראל, מה לפלוני שחנותו נעולה, שהוא משמר את השבת. ולא עוד אלא שהמשמר את השבת מעיד על מי שאמר והיה העולם שברא עולמו בששה ונח בשביעי, וכן הוא אומר (ישעיה מג, יב) "ואתם עדי נאם ה' ואני אל".

רמז שצא מחלליה מות יומת. למה נאמר. לפי שהוא אומר כל העשה מלאכה ביום השבת וגו', ענש שמענו אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר (לעיל כ, ט) "ויום השביעי שבת לה' אלהיך" וגו'. אין לי אלא ענש ואזהרה על מלאכת היום, ענש ואזהרה על מלאכת הלילה מנין, תלמוד לומר מחלליה מות יומת. ענש שמענו. ואזהרה לא שמענו. תלמוד לומר (לעיל כ, ט) "ויום השביעי" וגו', שאין תלמוד לומר "שבת" אלא להביא את הלילה שהיא בכלל אזהרה. דברי רבי אחא בר יאשיה. רבי יהודה בן בתירה אומר. והרי גוים שהקיפו את ערי ישראל וחללו ישראל את השבת, שלא יהו ישראל אומרים הואיל וחללנו מקצתה נחלל כלה, תלמוד לומר מחלליה מות יומת ואפלו כהרף עין מות יומת.

כי כל העשה בה מלאכה. [מלאכה] גמורה. והרי שפכת אות אחת בשחרית ואות אחת ערבית, או שארג חוט אחד בשחרית וחוט אחד בין הערבים, שומע אני יהא חביב, תלמוד לומר כי כל העשה בה מלאכה, עד שיעשה בה מלאכה גמורה.

ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמנייה. למה נאמר. לפי שהוא אומר מחלליה מות יומת אין לי אלא במזיד, בהתראת עדים. בינו לבין עצמו מנין. תלמוד לומר ונכרתה, להביא את המזיד בינו לבין עצמו. אין ונכרת אלא הפסקה. הנפש ההיא. מזידה, דברי רבי עקיבא. מקרב עמנייה. ועמה בשלום.

היודע שהוא שבת ועשה מלאכות וכו'. מנא לן. אמר שמואל. אמר קרא מחלליה מות יומת, התורה רבתה מיתות הרבה על חלול אחד. האי במזיד כתיב. אם אינו ענין למזיד דכתיב "כל העשה בו מלאכה יומת", תנהו לענין שוגג, ומאי יומת, יומת בממון. ותיפוק ליה חלוק מלאכות מהיכא דנפקא לרבי נתן, דתניא, רבי נתן אומר, (להלן לה, ג) "לא תבערו אש" מה תלמוד לומר, לפי שניאמר "ויקחל משה" (שם, ב) "ששת ימים תעשה מלאכה" "דברים" "הדברים" "אלה הדברים" אלו שלשים ותשעה מלאכות שניאמר לו למשה בסיני יכול עשאן כלן בהעלם אחד

אינו חייב אלא חטאת אחת, תלמוד לומר (להלן לד, כא) "בַּחֲרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשְׁבֹּת", ועדין אני אומר על חרישה וקצירה חייב שתיים על כֵּלן לא יהא חייב אלא אחת, תלמוד לומר "לא תבִּעְרוּ" הבִּעְרָה בְּכֹל הַיְתָה וְלָמָּה יִצְאָה לְהַקִּישׁ אֵלֶיהָ וְלֹא לָךְ מֵהַבִּעְרָה מִיַּחְדָּת שֶׁהִיא אֵב מִלְאכָה וְחִיבִין עֲלֶיהָ בְּפָנֵי עֲצָמָה אִף כֹּל שֶׁהוּא אֵב מִלְאכָה חִיבִין עֲלֶיהָ בְּפָנֵי עֲצָמָה. שְׁמוּאֵל סָבַר לָהּ כְּרַבֵּי יוֹסִי דְאָמַר הַבִּעְרָה לָלֹא יִצְתָהּ. וְתִיפּוּק לִיהָ חֲלוּק מִלְאכּוֹת מֵהִיכָא דְנִפְקָא לִיהָ לְרַבֵּי יוֹסִי, דְתַנְיָא, רַבִּי יוֹסִי אָמַר "וְעָשָׂה מֵאֲחַת מֵהֵנָּה", עָשָׂה "אֲחַת" וְעָשָׂה "הֵנָּה" פְּעָמִים שְׁחִיב אֲחַת עַל כֵּלן פְּעָמִים שְׁחִיב עַל כֹּל אֲחַת וְאֲחַת, וְאָמַר רַבִּי יוֹסִי כְּרַבֵּי הֲנִינְא מֵאֵי טַעְמָא דְרַבִּי יוֹסִי, "אֲחַת" "מֵאֲחַת" "הֵנָּה" "מֵהֵנָּה", שֶׁהִיא "הֵנָּה" "הֵנָּה" שֶׁהִיא "אֲחַת", "אֲחַת" שְׁמַעוֹן, "מֵאֲחַת" שֵׁם מְשַׁמְעוֹן, "הֵנָּה אֲבוֹת", "מֵהֵנָּה" תּוֹלְדוֹת, "אֲחַת" שֶׁהִיא "הֵנָּה" זָדוֹן שְׁבֵת וְשִׁגְגַת מִלְאכּוֹת, "הֵנָּה" שֶׁהִיא "אֲחַת" שִׁגְגַת שְׁבֵת וְזָדוֹן מִלְאכּוֹת. וְשְׁמוּאֵל, "אֲחַת" שֶׁהִיא "הֵנָּה" "הֵנָּה" שֶׁהִיא "אֲחַת" לָא מְשַׁמְעָ לִיהָ.

שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מִלְאכָה. וְכַתוּב אַחַד אֹמֵר (לעיל כ, ט) "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד". כִּיצַד יִתְקַיְמוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים הַלָּלוּ. אֵלֶּא כְּשִׁישְׁרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם מִלְאכְתָּן נַעֲשִׂית עַל יְדֵי אַחֲרִים, וְכֵן הוּא אֹמֵר (ישעיה סא, ה) "וּבְנֵי נֶכֶר אֶכְרִיכֶם וְכַרְמִיכֶם". וְכִשְׂאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד", מִלְאכְתָּן נַעֲשִׂית עַל יְדֵי עַצְמוֹן, וְלֹא עוֹד אֵלֶּא שְׁמִלְאכְתָּ אַחֲרִים נַעֲשִׂית עַל יָדוֹ, שְׁנֵאָמַר (דברים כח, מח) "וְעַבַדְתָּ אֶת אֱיִבֶיךָ".

וּבִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שְׁבֵת שְׁבֵתוֹן קֹדֶשׁ. לָמָּה נֶאֱמַר. לָפִי שֶׁהוּא אֹמֵר "אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה' יָכוֹל כָּשֵׁם שְׁקֻדָּשׁ מוֹעֲדִים מְסוּרָה לְבֵית דִּין כֹּד קֻדְּשׁ שְׁבֵת מְסוּרָה לְבֵית דִּין, תַּלְמוּד לֹא מֵרַבִּי וּבִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שְׁבֵת שְׁבֵתוֹן קֹדֶשׁ לֵה', שְׁבֵת מְסוּרָה לֵה' וְאִין מְסוּרָה לְבֵית דִּין. וְכֵן הוּא אֹמֵר. וְשִׁמְרָתֶם אֶת הַשְּׁבֵת. (וְכַתִּיב) "וְשִׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֵת". זֶה הִיא שְׁהִיָּה רַבִּי נֶתָן אֹמֵר (פסח) [נחל] עָלָיו שְׁבֵת אֲחַת כֹּדֵי שְׁשִׁיִּשְׁמֹר שְׁבֵתוֹת הַרְבֵּה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר. לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֵת, דָּבָר שֶׁהַבְּרִית כְּרוּתָה לוֹ, וְאִיזוֹ, זֶה מִיָּלָה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן פְּרָטָא אֹמֵר. מִנֵּין אֵתָּה אֹמֵר כֹּל מִי שְׁמִשְׁמֵר אֶת הַשְּׁבֵת מַעֲלִין עָלָיו כְּאֵלוֹ שְׁמֵר שְׁבֵתוֹת הַרְבֵּה שְׁנֵאָמַר וְשִׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֵת וְגו'. רַבִּי נֶתָן אֹמֵר. מִנֵּין אֵתָּה אֹמֵר כֹּל מִי שְׁמִשְׁמֵר אֶת הַשְּׁבֵת כְּתִקְנָה מַעֲלִין עָלָיו כְּאֵלוֹ שְׁמֵר כֹּל שְׁבֵתוֹת מִיּוֹם שְׁבָרָא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹלָמוֹ עַד שְׁיַחֲיוּ הַמַּתִּימִים, שְׁנֵאָמַר וְשִׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֵת וְגו'.

בִּינֵי וּבִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְלֹא בִּינֵי לְבִין הָאֲמוֹת. אוֹת הִיא לְעֵלָם. מַגִּיד שְׂאִין הַשְּׁבֵת בְּטִלָּה מִיִּשְׂרָאֵל לְעוֹלָם. וְכֵן כֹּל דָּבָר וְדָבָר שֶׁנִּתְּנוּ יִשְׂרָאֵל נִפְשׁוֹ עֲלֵיהֶן נִתְקַיְמוּ בְּיָדוֹ, וְדָבָר שֶׁלֹּא נִתְּנוּ נִפְשׁוֹ עָלָיו לֹא נִתְקַיְמוּ בְּיָדוֹ. כְּגוֹן הַשְּׁבֵת וְהַמִּילָה וְתַלְמוּד תּוֹרָה וְטְבִילָה שֶׁנִּתְּנוּ נִפְשׁוֹ עֲלֵיהֶן נִתְקַיְמוּ בְּיָדוֹ, וְכְגוֹן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְהַדִּינִין שְׁמִיטִין

ויובלות שלא נתנו ישראל נפשו עליהן לא נתקיימו בידן. כי ששת ימים וגו' שבת ממלאכת מחשבת עבדה. או אף מן הדין, תלמוד לומר וינפש, מגיד שאין הדין בטל מלפניו לעולם. וכן הוא אומר "צדק ומשפט מכון כסאד", וכתוב (דברים לב, ד) "הצור תמים פעלו" וגו'.

אמר רבי יוסי ברבי חנינא. כותי ששמר את השבת עד שלא קבל את המילה, חיב מיתה. למה, שלא נצטוו עליה ואינו משמר אותה כתיקנה. ומה ראית לומר, מי ששמר את השבת חיב מיתה. אמר רבי חיא בר אבא. בנהג שבעולם מלך ומטרונא שיושבין ומשיחין זה עם זה, מי שבא ומכניס ראשו ביניהם אינו חיב מיתה, כך השבת היא [אות] בין הקדוש ברוד הוא ובין ישראל שנגמר ביני ובין בני ישראל אות היא, לפיכך כותי שבא ומכניס עצמו ביניהם חיב מיתה.

כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל, שנגמר (דברים יד, ג) "לא תאכל כל תועבה". אי הכי מעשה שבת ליתסרו. אמר קרא, כי קדש היא לכם, היא קדש ואין מעשיה קדש.

יח ויתן אל משה ככלתו. אמר רבי יוחנן. בתחלה היה משה למד תורה ומשפחה, עד שנתנה לו במתנה שנגמר ויתן אל משה ככלתו.

אמר רבי אלעזר. מאי דכתיב לחת אבן. אם משים אדם לחניו כאבן זו שאינה נמחית, תלמודו מתקיים בידו. ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו. ואמר רבי אלעזר. מאי דכתיב "חרות על הלחות". אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות, לא נשתכחה תורה מישראל. רב אחא בר יעקב אמר. אף אין אמה ולשון שולטת בהן, אל תקרי "חרות" אלא חרות.

כתבים באצבע אלהים כי ברמי קפ"ג.

פרק לב

א-ו וירא העם כי ביש משה. אל תקרי ביש' אלא יבאו ששי, בשעה שעלה משה למרום אמר לישראל לסוף ארבעים יום בתחלת שש אני בא, לסוף ארבעים יום בא שטן וערבב את העולם, אמר להן, משה רבכם היכן הוא, אמרו לו עלה

למרום, אמר להם באו שש, ולא השגיחו עליו, מת, ולא השגיחו עליו, הרצה להם דמות מטתו בענן והיינו דקאמרי כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו.

כי זה משה האיש. חטאו בזה ולקו בזה ומתנחמים בזה. חטאו בזה, כי זה משה האיש. ולקו בזה, (איכה ה, יז) "על זה היה דנה לבנו". ומתנחמים בזה, (ישעיה כה, ט) "זה ה' קוינו לו".

יבוא זה, ויקבל זאת מזה, לזו. יבוא זה, זה משה שניאמר כי זה משה. ויקבל זאת, זו התורה שניאמר "וזאת התורה אשר שם משה". מזה, זה הקדוש ברוך הוא שניאמר (לעיל טו, ב) "זה אלי ואנוהו". לזו, אלו ישראל, "עם זו קניתי".

ויתפרקו (כתוב ברמז תתס"ז).

אלה אלהיך ישראל. אמר רבי יהודה, אמר רב. ישראל שזקף לבנה להשתחוות לה ובא כותי והשתחוה לה, אסרה, כתחלתה של ארץ ישראל דאמר רחמנא (דברים יב, ג) "ואשריהם תשרפון באש", מכדי ירשה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ואי משום הנך דמעיקרא, בבטול בעלמא סגי להו, אלא מדפלוהו ישראל לעגל גלו אדעתיהו דניחא להו בעבדת אלילים וכי אתו גוים שליחותא דידהו עבדי, הכא נמי ישראל שזקף לבנה גלי דעתיה דניחא ליה בעבדת אלילים וכי אתא גוי שליחותא דידיה עבד. ודלמא בעגל הוא דהוה ניחא להו, במידי אחרינא לא. אמר קרא אלה אלהיך ישראל, מלמד שאווי לאלהות הרבה. אימא כל דבהדי עגל ליתסר, מפאן ואילך לישתרי. מאן מוכח.

וירא אהרן ויבן מזבח לפניו. מה ראה. ראה חור זבוח לפניו. אמר, אי לא שמענא להו עבדין לי כחור ומקנים בהו (איכה ב, כ) "אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא" ולא הויא להו תקנתא לעולם, מוטב ליעבדו עגל, אפטר דהוי להו תקנתא בתשובה.

בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, בתחלה הלכו אצל חור. אמרו לו, קום עשה לנו אלהים. כיון שלא שמע להם, עמדו עליו והרגוהו. הדא הוא דכתיב (ירמיה ב, לד) "גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקים" וגו', זה דמו של חור, שניאמר (שם) "לא במחנתך מצאתים כי על כל אלה", על אשר עשו אלה אלהיך ישראל. ואחר כך הלכו אצל אהרן. דבר אחר, וירא אהרן. מה ראה. אמר, אם בונים הן אותו זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצא מלאכתו כלה בבת אחת, מתוך שאני בונה אותו אני מתעצל במלאכתו ומשה רבנו יורד ומעביר לעבדת אלילים, מתוך שאני בונה אותו אני בונה לשמו של הקדוש ברוך הוא, הדא הוא דכתיב ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר, חג לעגל מחר אין כתיב פאן אלא חג לה' מחר. דבר אחר, וירא אהרן. מה ראה. אמר אהרן, אם בונים הן אותו הסרחון תלוי בהו, מוטב שיתלה הסרחון בי ולא בישראל. משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו. נטל את

(הצפרן לחתך) [הסיף לחתך] את אביו. אמר לו פדגוגו, אל תנגע את עצמך, תן לי ואני חותך. הציץ עליו המלך. אמר לו יודע אני להיכן היתה כונתך, מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני, חייך, מן פלטין דידי לית את זיע, ומותר פתורי את אכיל, ועשרים וארבעה אנונים את נסיב. כך מן פלטין דידי לית את זיע, "ומן המקדש לא יצא". ומותר פתורי את אכיל, (שם ב, ג) "והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו". ועשרים וארבע אנונים את נסיב, אלו עשרים וארבע מתנות כהנה שנתנו לאהרן ולבניו. אמר ליה. "אהבת צדק", אהבת צדק את בני ישראל ושנאת מלחין. (שם) "על כן משחך אלהים אלהיך שמון ששון מחברך", אמר ליה, חייך, שמפך שבטו של לוי לא נברר לכהנה גדולה אלא אתה.

(לעיל לא, יח) ויתן אל משה ככלתו. אמר רב הונא, אמר ריש לקיש. מה הפלה הזאת מתקשטת בעשרים וארבעה מיני תכשיטין, כך תלמיד חכם צריך להיות זריז בעשרים וארבעה ספרים. אמר רבי לוי. מה הפלה הזאת, כל זמן שהיא בבית אביה היא מצנעת את עצמה ואין אדם מכירה, באתה להפנס לחפה היא מגלה פניה לאמר כל מי שיודע לי עדות גבוא ונעיד לי, כך תלמיד חכם צריך להיות צנוע כפלה הזאת ומפרסם במעשיו הטובים כפלה הזאת שהיא מפרסמת.

שני לחת. כנגד שמים וארץ, כנגד חתן וכלה, כנגד שני שושביניו, כנגד העולם הזה והעולם הבא, לפיכך (שם) שני לחת העדת לחת אבן, בזכותו של יעקב שכתב בו (בראשית מט, כד) "משם רעה אבן ישראל". (להלן פסוק טז) מעשה אלהים המה. בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. מעשה אלהים. שהם מלאכתו של הקדוש ברוך הוא. מהו חרות. רבי יהודה אומר, חרות מן המלכות. רבי נחמיה אומר, חרות ממלאך המות. רבותינו אומרים, חרות מן היסורין.

וישב העם לאכל. (כתוב ברמז קמ"א).

ז-יד אמר הקדוש ברוך הוא למשה, הם קמו לצחק בעבודה זרה ואתה יושב, לך רד. באותה שעה בא משה לירד, וראה מלאכי חבלה, ונתגרא מהן שנתאמר "כי גרתי מפני האף והחמה". מה עשה. הלך ואחז את הפסא שנתאמר (איוב כו, ט) "מאחז פני (כסא) [כסה], והגן עליו הקדוש ברוך הוא, ופרש מזיו שכנתו עליו. בוא וראה כמה גרמו עונות. אתמול היה משה מנגח בהם, ועכשיו מתגרא מהן שנתאמר כי גרתי וגו'. חמשה מלאכי חבלה הו. אף וקצף ומשביר ומשחית וחמה. הזכיר משה שלשה אבות והלכו שלשה. נשתייר אף וחמה. אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבנו של עולם, עמד אתה באחד ואני באחד, שנתאמר (תהלים ז, ז) "קומה ה' באפך". אמר ליה הקדוש ברוך הוא, לך רד, ירדה הוא לך. אמר ליה, למה. כי שחת עמך. אמר ליה משה, עכשיו הם עמי ואינם עמך, שוב מחרון אפך

וגו'. אמר רבי שמעון בן יוחאי. לא זו מנשה מהתפלל עד שנרצה לו הקדוש ברוך הוא. אמר הקדוש ברוך הוא. בעולם הזה, על ידי שהיה יצר הרע מצוי בכם, חטאתם לפני, אבל לעולם הבא אני עוקרו מכם שנאמר (יחזקאל לו, כו) "והסרתני את לב האבן מבשרכם".

וישב העם לאכל ושתה ויקמו לצחק. ישמר אדם שלא ירבה שיחה ותפלות. אמר רבי עקיבא. שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה. אין שחוק אלא עבדת אלילים, שנאמר וישב העם וגו'. אין שחוק אלא שפיקות דמים, שנאמר (ש"ב ב, יד) "יקומו נא הנערים" וגו'. "ועתה אל תתלצצו" וגו' "שמעו דבר ה' אנשי לצון" וגו'. אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל. בני, אני הוא שישבתי תשע מאות שבעים וארבעה דורות קדם שנברא העולם עד שדרשתי וחקרתי צרפתי ובחנתי את דברי כל התורה כלה. ומיום שנברא העולם עד אותה שעה ישבתי על כסא הכבוד שלי, שלישי היום אני קורא ושונה, ושלישי היום אני דן את הדין, ושלישי היום אני עושה צדקה, זו ומפני כן לכל באי עולם. ואין לפני שחוק אלא שעה אחת, בשעה שאמות העולם אומרים בואו ונעשה עמו מלחמה שנאמר "למה רגשו גוים" ואומר "וישב בשמים ישחק" וגו'. ואף במקום אחר יש לפני שחוק ואינו שחוק שנאמר (לעיל ל, לד) "קח לך סמים" וגו', וחלבנה אינה אלא מסרחת, אלא לפי שהקדוש ברוך הוא רחמיו מרבין על ישראל לעולם בין על רשעים שבהם בין על כשרים שבהן. ואימתי יש לפני שחוק ואינו שחוק, בזמן שרשעי ישראל מבלעין את הכשרים שבהן שנאמר "זמם רשע לצדיק ומבקש להמיתו" וכתוב (שם, יג) "ה' ישחק לו".

יודע היה אהרן בעצמו שבא דבר גדול לישראל על ידו, ועמד [ו]קשר חבל ברזל במתניו, והיה מחזר בכל מחנות ישראל, מי שאינו יודע תפלה למדו תפלה, מי שאינו יודע קריאת שמע למדו קריאת שמע, מי שאינו בקי בגופה של תורה הכניסו בגופה של תורה. ולא אהרן בלבד, אלא כל מי שמלמד תורה ברבים לישראל לשם שמים המקום מרחם ונותן בו חכמה ובינה ודעה והשכל ונותן חלקו עם שלשה צדיקים אברהם יצחק ויעקב. לעולם ינהג אדם את עצמו בשמונה עשרה מדות. (א) יהא נאה בביאתו, (ב) חסיד בשיבתו, (ג) בענוה, (ד) ביראה, (ה) חכם בתורה, (ו) פקח במעשים טובים, (ז) נאה מקבל ומתקבל על הבריות (ח) ומודה על האמת (ט) ודובר אמת בלבבו (י) ומודה ועוזב יא) ואוהב את הקדוש ברוך הוא אהבה גמורה בין כשהוא רע לו (יב) ומתאנח על כבודו של הקדוש ברוך הוא ועל כבודו של ישראל כל ימיו (יג) ומחמד מתאונה ומצפה לכבוד ורושלים ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב ולכנוס גליות רוח הקדש בדבריו שנאמר "כי עוד חזון למועד" וגו', (יד) יהא אדם נאה בביאתו אל בית המדרש כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה וכדי שימלא את ימיו, (טו) ירבה אדם דברי תורה, שאין לה שחר גדול יותר ממנו, (טז) יהא אדם שואל ומשיב

בישיבתו בבית המדרש, כדי שתתרבה חכמתו וכדי שלא יבא לידי תנומה שנגאמר (משלי כג, כא) "וקרעים תלביש נומה", לפי שאין לה מדה קשה בעולם אלא המתנמנם בבית הפנסות ובבית המדרש, יז) ישאל אדם את הפסוק אף על פי שהכל משחקים עליו שנגאמר (שם ל, לב) "אם נבלת בהתנשא וגו', אומרים לו לאדם עד שאתה מבקש רחמים על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיך בקש רחמים על עברות שעברת שימחלו לך, ומתוך כך יהא אדם שומע וזוכר מתוך ארבע שלפנייה, ולא עוד אלא כל המרבה בשחוק שיחה ותפליות מביא חרון אף לעולם והפרות מתמעטין ואם היה בתוך המשפחה ובני המשפחה שמחין בו מגלה כל בני המשפחה, וכן בני חצר בני מבוי בני השכונה, בני העיר, מגלה כל בני העיר שנגאמר "אלה וכחש" וגו' "על כן תאבל הארץ", מפני מה, מפני שאינן מוכיחין לישראל שנגאמר (שם, ד) "אף איש אל ירב" וגו', מצאו כהן ושחק עמו חולק עמו בפרענות וכן נביא ונשיא שנגאמר (שם, ה ו) "וכשלת (ביום ההוא) [היום] וכשל גם נביא נדמו עמי מבלי הדעת".

שנו חכמים. הוי עניו לכל אדם, ולאנשי ביתך יותר מכל אדם. צא ולמד מן הקדוש ברוך הוא, שכן מאה ועשרים יום מיום שנתנה תורה עד יום הכפורים ארבעים יום ראשונים ענה משה למרום כו'. למלך שנשא את האשה, והיה אהבה אהבה גמורה. שלח והביא בן אחד מאצלם לעשותו שליח בינו לבניה, והראהו כל חפצות וחדרים וסדרים שלו, אמר לו, בני, לך אמר לאשה, אני איני צריך לך כלום, אלא עשי ליך חפה קטנה, בשביל שאבוא ואדור עמך בשכונתך, כדי שידעו עבדי ובני ביתי שאני אוהבך אהבה גמורה. עד שהמלך עסוק לשגר לאשה מתנות רבות, באו ואמרו לו זנתה אשתו עם אחר. מיד הניח המלך הכל מידו, ושליח נדחה לאחוריו, שנגאמר לך רד כי שחת עמך, וכתוב (שה"ש א, יב) "עד שהמלך במסבו", היה לו שיאמר "נרדי נתן (שיריו) [סרחור]" ואמר "נתן ריחו", אלא כינון שקבלו ישראל מלכותו של הקדוש ברוך הוא עליהן ואמרו (לעיל כד, ז) "נעשה ונשמע" זכר את הראשונה והעביר את האחרונה. מה כתיב באהרן, "תורת אמת היתה בפיהו", וכי תעלה על דעתך שאהרן עבד אלילים, והלא לא עבד אלא עבד עד שיבא משה. ויש אומרים. כדרך שנתכנון יעקב אבינו "וינתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר" קיים יעקב את התורה קדם שנתנה לפניו, כך נתכנון אהרן ואף על פי כן העלה עליו הפתויב כאלו עבד עבדת אלילים שנגאמר (להלן פסוק לה) "ויגף ה' את העם" וכו'. ארבעים יום אמצעים נטל משה את האהל שנגאמר (להלן לג, ז) "ומשה יקח את האהל". והיו ישראל נוהגין כל אותן הימים אבל בעצמן, עד שאמר הקדוש ברוך הוא למשה, משה, מה יעשו אותן העניים, מנודים לי מנודים לך, מנודים לרב מנודים לתלמיד, חזר בדך והפגס למחנה, שנגאמר "ודבר ה' אל משה וגו' ושב אל המחנה", מלמד שהתיר לו הקדוש ברוך הוא את (נדרו) [נדויו] והחזיר את האהל למחנה. ארבעים יום שעלה משה למרום

להביא תורה לישראל היו ישראל נוהגין כל אותן הימים צום ותענית. ויום אחרון שבכלן גזרו תענית ולנו בתענית. למחר הספימו ועלו לפני הר סיני, והיו בוכים לקראת משה, ומשה בוכה לקראתם, עד שעלתה בכינתם לפני הקדוש ברוך הוא. באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא, וקבל אותם בתשובה, ובשרה אותם רוח הקדוש בשורה טובה מלפניו. אמר להם. בני, נשבבתי בכסא הכבוד שלי שתהא לכם בכיה זו בכית שמחה ויהא לכם יום כפירה וסליחה לכם ולבני בניכם עד סוף כל הדורות.

(להלן פסוק יט) וישבר אתם תחת החר. נסתכל משה בלוחות, וראה שפרח הכתוב מעליהן, והשליכו מידיו. מיד נתאלם, ולא היה יכול להשיב דבר. באותה שעה נגזרה גזרה על ישראל שילמדו אותה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטלטול ומתוך הטרוף ומתוך הדחק ומתוך שאין להן מזונות. ובשביל אותו הצער שהן מצערין, עתיד הקדוש ברוך הוא לשלם להם שכרן לימות המשיח כפול ומכפל שנאמר (ישעיה מ, י) "הנה אדני אלהים בחזק ובוא וזרעו משלה לו הנה שכרו אתו וגו'", ואומר (איוב מא, ג) "מי הקדימני ואשלים", לטובתי נשברה רגל פרתי, שתהא משפרתי שלמה. וכן אהרו אמר, אלוילי קרח לא עמדה עלי אותה הברית שנאמר "זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר" וגו', אמר, לטובתי נשברה רגל פרתי.

אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם, ארד מלפניך ואעשה בהם את הדיון, אם עבדוהו כלם בלב שלם ומתו כלם ביום אחד. ירד מלפניו, נטל את העגל ושרפו. (להלן פסוק כו כז) ויעמד משה בשער המחנה וגו'. מעיד אני עלי שמים וארץ שלא אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה עמד בשער המחנה ואמר מי לה' אלי פה אמר ה' אלהי ישראל. אלא שהיה משה דן קל וחמר בעצמו, אם אומר אני להם הרגו איש את אחיו יהיו ישראל אומרים לי לא כן למדתנו סנהדרין ההורגת אחת בשבוע נקראת חבלנית ומפני מה אתה הורג שלשה אלפים ביום אחד, לפיכך תלה הדבר בכבודו של מעלה.

חזר משה ובקש רחמים. אמר. רבוננו של עולם, צדיק אתה, חסיד אתה, וכל מעשיך באמונה, וגלו רחמיך הרבים על בניך, בשביל שלשה אלפים שעבדוהו בלב שלם ומתו שש מאות אלף מעשרים שנה בני שמונה עשרה בני חמש עשרה בני עשר בני שלשה בני שנתים בני שנה, וכמה גרים וכמה עבדים נתוספו עליהם, שאין לדבר סוף. מיד נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא, ונתרצה עמהם. משל למה הדבר דומה. למלך שסרח לפניו בנו בכורו, ותפסו בידו ונתנו ביד עבדו. אמר לו, צא והרג את זה, ותנהו לחיה ולכלבים. מה עשה אותו עבד. הוציאו מלפניו, והניחו בביתו, ורץ ובא ועמד לפניו. בסוף שלשים יום כטוב לב המלך עליו והיו עבדיו ובני ביתו מסבין לפניו, וכיון שהוא נושא את עיניו ואינו רואה בנו בכורו

מכניס יגון ואנחה בלבבו ואין בריה מפרת בו אלא עבדו שר ביתו, מיד רץ, והביאו לפניו כתר יפה שהיה מנח לפניו נטלו ונתנו בראש עבדו שר ביתו. לך נדמה משה הצדיק. כיון שעמד בתפלה בארבעה וחמשה מקומות והציל את ישראל מן המיתה, אמר לו הקדוש ברוך הוא, משה, הואיל ועמדת לפני והצלת את ישראל מן המיתה, כתר תורה שמנח להן לישראל ולבניהן ולבני בניהן בשביל תורה שעשו הרי הוא מנח לך לעולם שנגמר (להלן לד, לה) "וראו בני ישראל את פני משה". שמה תאמר, הואיל ונכנס משה לבית עולמו נטל ממנו אותו מאור פנים ואותו הכתר, תלמוד לומר (דברים לד, י) "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו', מה פנים של מעלה אורן עליהם לעולם ולעולמי עולמים כד מאור של משה שנגמר "ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו" וגו'.

ולא משה בלבד, אלא כל תלמיד חכם שהוא יושב ועוסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו ומת, עדין לא מת אלא בחיים הוא לעולם ולעולמי עולמים שנגמר (ש"א כה, כט) "והיתה נפש אדוני צרויה בצרור החיים". ולמה זנוג הכתוב לומר (שם) "את ה' אלהיך". אלא לומר לך, מה ה' אלהיך חי וקים לעולם ולעולמי עולמים, כד תלמיד חכם שהוא יושב ועוסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו, הוא בחיים לעולם ולעולמי עולמים, והיכן הוא ישיבתו, תחת פסא כבודו.

ולא זו בלבד, אלא שכרו של משה כאלו הוא ברא אותם, לך נאמר (ישעיה סג, יא) "ויזכר ימי עולם משה עמו" וגו'. וכך חכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו, ומחמד ומתאוה ומצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש ולישיעה שתצמח בקרוב ולכנוס גליות, ורוח הקדש בדבריו, [איה השם] בקרבן את רוח קדשו", אותו תלמיד חכם אינו צריך לא חרב ולא רמח ולא חנית ולא כל דבר שיהיה לו שומר, אלא הקדוש ברוך הוא משמרו בעצמו, ומלאכי השרת עומדים לו סביב וחרבות ביד כלם ומשמרין אותו שנגמר (תהלים קמט, ו) "רומוות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם".

וידבר ה' אל משה לך רד. אמר הקדוש ברוך הוא למשה. לך מגדלתך, כלום נתתי לך גדלה, אלא בשביל ישראל, עכשיו שישאל חטאו, גדלתך למה לך. מיד תישש פחו של משה. כיון שאמר לו "הרף ממני ואשמידם", מיד אמר משה, זה הדבר תלוי בי, מיד עמד ונתחזק בתפלה. משל לאדם שפעס על בנו, והיה מכהו מכה גדולה, והיה אוהבו יושב לפניו, ומתירא לומר דבר, אמר, אלמלא אוהבי זה שיושב לפני, הרגתיך, אמר, הואיל והדבר תלוי בי אעמד ואצילו, מיד עמד והצילו.

רבי ברכיה בשם רבי לוי. משל למלך שהיה לו כרם ומסרו לאריס. כד הנה עבד חמר טב, הנה אמר מה טב חמרא דכרמי, וכד הנה עבד ביש אמר, מה ביש חמרא

דאָריס, אָמַר ליה האָריס. אַדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ, כִּד הוּא עֶבֶיד חֲמַר טַב הוּא דִידֶךָ, וְכִד הוּא עֶבֶיד חֲמַר בֵּישׁ, הוּא דִידִי, בֵּין טַב בֵּין בֵּישׁ דִידֶךָ הוּא, כְּךָ בְּתַחֲלָה אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִנְשָׁה. (לעיל ג, י) "וְעַתָּה לֵךְ וְאַשְׁלַחְךָ אֶל פְּרָעָה וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". וְכִינּוּן שֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ מַעֲשֵׂה, מַה כְּתִיב תַּמּוֹן, לֵךְ רַד כִּי שַׁחַת עָמָד. אָמַר מִנְשָׁה לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, כִּד אֲנוּן חֲטָאֵי, דִידִי, וְכִד אֲנוּן זַכָּאֵי, דִידֶךָ, בֵּין חֲטָאֵי בֵּין זַכָּאֵי דִידֶךָ אֲנוּן, (דברים ט, כט) "וְהֵם עָמָד וְנִחַלְתֶּךָ".

לָמָּה ה' יַחְרָה אַפָּךָ בְּעָמָד. אָמַר רַבִּי סִימוֹן. לֹא זֶז מִחֲבָבָן עַד שֶׁקָּרְאוּ עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּנְחָם ה' עַל הַרְעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ.

שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נָתַן מִנְשָׁה נִפְשׁוֹ עֲלֵיהֶן, וְנִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ. נָתַן נִפְשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה, וְנִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, כב) "זָכְרוּ תּוֹרַת מִנְשָׁה עֶבְדִּי", וְהֵלֵא תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ הִיא שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יט, ח) "תּוֹרַת ה' תִּמְיָמָה", אֶלְא לְפִי שֶׁנָּתַן נִפְשׁוֹ עֲלֶיהָ נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (להלן לד, כח) "וַיְהִי שֵׁם עִם ה' אֲרַבְעִים יוֹם", וְאוֹמַר "וַיֵּשֶׁב בְּהַר אֲרַבְעִים יוֹם". נָתַן נִפְשׁוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, וְנִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר לֵךְ רַד כִּי שַׁחַת עָמָד, וְהֵלֵא עִם ה' הֵם שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט, כט) "וְהֵם עָמָד וְנִחַלְתֶּךָ", וְאוֹמַר "בְּאֶמַר לָהֶם עִם ה' אֱלֹהֵי וְגוֹ' (כְּדָתִיב בְּרַמְזוֹ קס"ה).

וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיֵּאמְרוּ. אָמַר רַב נַחֲמָן אָמַר רַבָּה בַר (אבָּהוּ) [אבִּיהוּ] אָמַר רַב. כִּינּוּן שֶׁאָמַר לוֹ אֵלֵי אַתָּה, בְּשׁוֹגֵג, חֲנִיב קָרְבָן לְרַבִּי עֲקִיבָא, פְּשִׁיטָא, הֵינִינוּ מְגַדֵּף מֵהוּ דְתִימָא, עַד כָּאֵן לֹא מַחֲיִב רַבִּי עֲקִיבָא אֶלָּא בְּמַגְדֵּף, דְּכָתִיב בֵּיהּ כָּרַת, אָבֵל הֵכָא דְלֹא כְּתִיב כָּרַת אִימָא לֹא, קָא מִשְׁמַע לָן אִיתְקוּשֵׁי אִיתְקוּשׁ, דְּכָתִיב וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיֵּאמְרוּ אֱלֹהֵי אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל.

רמז שצב וְעַתָּה הִנִּיחָה לִי. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר. אֶלְמָלָא מִקְרָא כְּתוּב אֵי אַפְשָׁר לְאֶמְרוּ, מְלַמֵּד שֶׁתַּפֵּס מִנְשָׁה לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּאֵדָם שֶׁתַּפֵּס לְחֲבֵרוֹ בְּבִגְדוֹ וְאָמַר לְפָנָיו, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, אֵין אֲנִי מַנִּיחָךָ עַד שֶׁתִּסְלַח וְתִמְחַל לָהֶם. וְאַעֲשֵׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְּדוֹל. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר. אָמַר מִנְשָׁה לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, וּמַה כִּסָּא שֶׁל שְׁלֹשׁ רַגְלִים אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמֹד לְפָנֶיךָ בְּשַׁעַת כְּעֶסֶד, כִּסָּא שֶׁל רַגְלֵי אֶחָד הִיאָךְ יָכוֹל לַעֲמֹד, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֵׁישׁ לִי בְּשַׁת פְּנִים מֵאַבּוֹתַי, עֲכָשִׁיו יֵאמְרוּ, רָאוּ פְּרִנְס שֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם, בְּקִשׁ גְּדֻלָּה לַעֲצָמוֹ וְלֹא בְּקִשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים.

וַיַּחַל מִנְשָׁה. מְלַמֵּד שֶׁעָמַד מִנְשָׁה בְּתַפְלָה, עַד שֶׁהוֹחֲלָה, אַבְיֵי אָמַר. עַד שֶׁחֲלָהּ לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּתַפְלָתוֹ, רַבָּא אָמַר. עַד שֶׁהִתִּיר לוֹ נְדָרוֹ, דְּכָתִיב הֵכָא וַיַּחַל וּכְתִיב הֵתֵם (במדבר ל, ג) "לֹא יַחַל דְּבָרוֹ", וְאָמַר מַר, הוּא אֵינוֹ מוֹחֵל אֶבֶל אַחֲרִים מוֹחֵלִין לוֹ. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן. מְלַמֵּד שֶׁמְסַר עֲצָמוֹ לְמִיתָה עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חֲטָאתֶם וְגוֹ'. רַבִּי יֶצְחָק אָמַר. מְלַמֵּד שֶׁהַחֵל עֲלֵיהֶם מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת

רחמים. רבנו אמרי מלמד שאמר משה לפני הקדוש ברוך הוא. רבנו של עולם, חלין הוא לך לעשות כדבר הזה. ויחל משה וגו'. תנא. רבי אליעזר אומר. מלמד שעמד משה בתפלה עד שאחזתו אחילו. מאי אחילו. אש של עצמות, אשתא דגרמי.

כמה ישקה בין תפלה לתפלה. רב הונא ורב חסדא, חד אמר, כדי שיתחונן דעתו עליו, וחד אמר, כדי שתחול דעתו עליו. מאן דאמר כדי שיתחונן, דכתיב "ואתחנן אל ה'", ומאן דאמר כדי שתחול דעתו, דכתיב ויחל משה.

ירד משה מן הרקיע והלוחות בידו, ולא שברו, עד שראה בעיניו, שנאמר ויהי כאשר קרב אל המחנה אותה שעה ויחר למשה וישלך מידו את הלחת. אמר לו הקדוש ברוך הוא. משה, לא היית מאמין לי שעשו ישראל את העגל, סרו מהר מן הדרך אשר צויתם. שקד משה היאך לזכות את ישראל, אמר לו, רבנו של עולם, אני נצטויתי, שמא עברתי את הצווי, הן לא נצטוו, מה אמרת בסיני "אנכי ה' אלהיכם", לא אמרת אלא (לעיל כ, ב) "אנכי ה' אלהיך", "לא יהיה לכם" לא אמרת, אלא (שם, ג) "לא יהיה לך".

אמר רבי חנא. לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתחבט בה. אמר רבי יצחק. מן הלוחות רצה משה את הקדוש ברוך הוא לישראל. מה עשה לו. עלה לו אצל הקדוש ברוך הוא כעוס, אמר לו, בניך חוטאין ואת נותן עלי קטדיקי, עשה עצמו כאלו כועס על ישראל, שנאמר (להלן פסוק לא) וישב משה אל ה' ויאמר אנא חטא העם וגו'. כיון שראה הקדוש ברוך הוא כן, אמר לו. שתי פנים בכעס, אני ואתה כועסין עליהן. מיד, "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים". אמר לו הקדוש ברוך הוא. לא יהו שתי הפנים בכעס, אלא כשאתה נותן רותחין, הוי נותן צונן, וכשתהא נותן רותחין, אהיה נותן צונן. אמר לו משה. רבנו של עולם, והיאך אתה אומר. אמר לו. הוי אומר, חלה. מה עשה משה. ויחל משה, אמר, והרי בניך מרים חלה אותם.

דבר אחר. אמר לו משה. רבנו של עולם, יודע אני שאתה אוהב בניך ואין אתה מבקש אלא מי שילמד עליהן סגוריא, שנאמר ועתה הניחה לי וכי תפוס היה בו אלא אינו מבקש אלא מי שיבקש עליהן רחמים. דבר אחר. ועתה הניחה לי. אמר משה. רבנו של עולם, עקור העליונים והתחתונים ואחר כך אתה עוקר את ישראל, שנאמר (ישעיה נא, ו) "השמים כעשן נמלחו והארץ כפגד תבלה", ואחר כך, "וילשביה כמו כן ימותו". אמר ליה משה, ואפלו אתה עוקר את השמים ואת הארץ, לאלו אי אתה יכול לעקר, שכשנשבעת לאבותם לא נשבעת לא בשמים ולא בארץ אלא בשמך, שמא אתה יכול לבטל את שמך. אמר משה. רבנו של עולם, חשב אותן כסדום, מה אמרת בסדום, (בראשית יח, כו) "חמשים

(ה) צדיקים", וְנִרְדַּף עַד עֲשָׂרָה, וְאֲנִי מַעֲמִיד לָךְ מֵאֲלוֹ שְׂמוֹנִים צְדִיקִים. אָמַר לִיהוָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. הֶעֱמִיד. אָמַר לִיהוָה מֹשֶׁה. הֲרִי שְׁבָעִים זְקֵנִים, אֲהָרוּ, נָדַב וְאַבְיָהוּא, אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר, פְּנַחֵס וְכֹלֵב, הֲרִי שְׁבָעִים וְשִׁבְעָה. אָמַר לִיהוָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מֹשֶׁה, הֵיכָן הוּ עוֹד שְׁלֹשָׁה צְדִיקִים, וְלֹא הָיָה מוֹצֵא. אָמַר לִיהוָה מֹשֶׁה. רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, אִם הַחַיִּים אֵינָן יְכוּלִין לַעֲמֹד לָהֶן בַּפְּרָצָה הַזֹּאת, נַעֲמְדוּ הַמֵּתִים, אָמַר לִיהוָה, עֲשֵׂה בְזָכוֹת שְׁלֹשֶׁת אַבּוֹת, וְהֲרִי שְׂמוֹנִים, זָכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ. כִּיֹּן שֶׁהַזְּכִיר מֹשֶׁה זָכוֹת אַבּוֹת, מִיָּד אָמַר לִיהוָה, "סִלַּחְתִּי כְּדָבָרְךָ". אָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ד, ב) "וְשִׁבַּח אֲנִי אֶת הַמֵּתִים". אָמַר מֹשֶׁה. רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, חַיִּים הֵן הַמֵּתִים, חֲשֹׁב כְּמוֹ שֶׁהֵן עוֹמְדִים וּמְבַקְשִׁים עַל בְּנֵיהֶם, מָה הֵייתָ מְשִׁיבָן. כִּיֹּן שֶׁאָמַר לִיהוָה הַדָּבָר הַזֶּה, מִיָּד, וַיִּנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה.

לָמָּה ה' יַחֲרָה אַפָּךְ בְּעַמֶּךָ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כח, כג) "מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרֵי חוֹן יִמְצָא [מ]מַחְלִיק לְשׁוֹן". אָמַר רַבִּי חֲמָא בַר חֲנִינָא. "מוֹכִיחַ", זֶה מֹשֶׁה "אָדָם", אֵלּוֹ יִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּתוּב בָּהֶן (יחזקאל לד, לא) "וְאִתָּן צֹאנֵי צֹאן מְרַעִיתִי אָדָם אִתָּם", מֵהוּ "אַחֲרָי", בְּשִׁבִיל לְהַבְיֵאֵם אַחֲרָי. "חוֹן יִמְצָא", זֶה מֹשֶׁה, שֶׁכָּתוּב בּוֹ "וְגַם מִצֵּאתָ חוֹן בְּעֵינָי". "מַחְלִיק לְשׁוֹן", זֶה בַּלְעָם, שֶׁהַחֲלִיקוֹן בְּנַבּוּאוֹתָיו וְגִבַּה לְבָם וְנָפְלוּ בַשָּׂטִים. דָּבָר אַחֵר. מֵהוּ "אַחֲרָי". אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. כְּבִיכּוֹל מִי שֶׁהוֹכִיחֵנִי אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וְהוֹכִיחַ יִשְׂרָאֵל אַחֲרָי, לְיִשְׂרָאֵל אָמַר אִתָּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה, לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר לָמָּה ה' יַחֲרָה אַפָּךְ, מֵהוּ לָמָּה, אָמַר רַבִּי יִצְחָק, בְּשָׂעָה שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אוֹתוֹ מַעֲשֵׂה בְּקֶשׁ לְכַלּוֹת שׁוֹנְאֵיהֶם, אָמַר מֹשֶׁה, הֶעֱגַל הַזֶּה טוֹב הוּא לְסַיֵּעַ לָךְ, אָמַר לִיהוָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מָה מְסַיֵּעַ לִי, אָמַר לִיהוָה מֹשֶׁה, אִתָּה מוֹרִיד גְּשָׁמִים וְהוּא מוֹרִיד טְלָלִים, אִתָּה מוֹצִיא אֶת הַרוּחוֹת וְהוּא מוֹצִיא אֶת הָעֲנָנִים, אָמַר לִיהוָה מֹשֶׁה, אֵף אִתָּה טוֹעָה בְּעֵגֶל, אָמַר מֹשֶׁה, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, אִם כֹּן לָמָּה ה' יַחֲרָה אַפָּךְ בְּעַמֶּךָ, וְלִיִּשְׂרָאֵל הוּא אוֹמֵר אִתָּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה, מִשֶּׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְמַלְךְ שֶׁכָּעַס עַל אֲשֶׁתּוֹ וְטָרְדָה וְהוֹצִיאָה מִבֵּיתּוֹ, כְּשֶׁשָּׂמְעוּ הַשּׁוֹשְׁבֵינֵין הִלְכוּ אֶצֶל הַמֶּלֶךְ, אָמְרוּ לוֹ, אֵימַר כִּי אָדָם עוֹשֶׂה לְאֲשֶׁתּוֹ, מָה עֲשִׂיתָ לָךְ, הִלְכוּ אֶצֶלָה וְאָמְרוּ לָהּ, עַד מָתִי אִתָּה מְכַעֶסֶת אוֹתוֹ, קִדְמוּתְךָ הוּא, תְּנִינוּתְךָ הוּא, אֵף מֹשֶׁה כְּשֶׁהִלְךְ אֶצֶל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְפָנָיו, לָמָּה ה' יַחֲרָה אַפָּךְ בְּעַמֶּךָ, לֹא בָנִיךְ הֵם, וְכִשְׁהִלְךְ אֶצֶל יִשְׂרָאֵל אָמַר לָהֶם, עַד מָתִי אִתָּם מְכַעִיסִים אוֹתוֹ, קִדְמוּתְכוֹן הוּא, תְּנִינוּתְכוֹן הוּא.

לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יהושע ה, ט) "הַיּוֹם גִּלּוֹתִי אֶת חֲרַפְתִּי מִצְרַיִם". לָפִי שֶׁרָאָה פְּרָעָה בְּאַצְטוּגְנִינוּת, וְאָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, "רְאוּ כִי רָעָה נִגְדָה פְּנִיכֶם", אָמַר לָהֶם, אֲנִי רוֹאָה בְּאַצְטוּגְנִינוּת שְׁלִי כּוֹכֵב אֶחָד עוֹלָה לְקִרְאָתְכֶם, שְׁמוֹ רָעָה וְהוּא סִימּוֹן דָּם וְהַרְיָגָה, וְכִשְׁחֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבָּר בְּעֵגֶל אָמַר מֹשֶׁה בְּתַפְלָתּוֹ, לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֹאמַר בְּרָעָה הוֹצִיאָם, זֶהוּ שֶׁאֲמַרְנוּ לָכֶם "רְאוּ כִי רָעָה נִגְדָה פְּנִיכֶם", מִיָּד וַיִּנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה, וְהִפָּךְ אֶת הַדָּם לְדָם מִיִּלְחָה, שְׁמַל אוֹתָם הוֹשִׁיעַ,

וְזָהוּ שֶׁנֶּאֱמַר "הַיּוֹם גָּלוּתִי אֶת חֲרַפְתּוֹ מִצְרַיִם", שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים דָּם אָנוּ רוֹאִים עֲלֵיכֶם.

זָכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי יוֹסִי בֶן זִמְרָא. כָּל הַתּוֹלָה בְּזָכוֹת עֲצָמוֹ, תוֹלִין לוֹ בְּזָכוֹת אֲחֵרִים, וְכָל הַתּוֹלָה בְּזָכוֹת אֲחֵרִים, תוֹלִין לוֹ בְּזָכוֹת עֲצָמוֹ. מִשָּׁה תָּלָה בְּזָכוֹת אֲחֵרִים, שֶׁנֶּאֱמַר זָכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ תָּלוּ לוֹ בְּזָכוֹת עֲצָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו, כג) "וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם וְלִי מִשָּׁה בְּחִירוֹ". חִזְקִיָּה תָּלָה בְּזָכוֹת עֲצָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מ"ב כ, ג) "זָכַר נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ", לְפִיכָךְ תָּלוּ לוֹ בְּזָכוֹת אֲחֵרִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וְגִנּוּתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְמַעַנִּי וּלְמַעַן דָּוִד עֲבָדֶיךָ". וְהִינּוּ דְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי (ישעיה לח, יז) "הִנֵּה לְשָׁלוֹם מֵרַחֵם לִי מֵרַחֵם". אֲפֹלוּ בְּשַׁעַה שֶׁשָּׁגַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלוֹם, מֵרַחֵם הוּא לִי.

זָכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ. מֵאִי בְּךָ. אָמַר מִשָּׁה לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, אֵלּוּ בְּשִׁמְיֵם וּבְאֲרָץ נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם, הִיִּיתִי אוֹמֵר כְּשֵׁם שְׁשִׁמְיֵם וְאֲרָץ בְּטָלִים כְּךָ שְׁבוּעַתְךָ בְּטָלָה, וְעַכְשֵׁיו שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לָהֶן בְּךָ, בְּשִׁמְךָ, מֵהַ שְׁמֶךָ חַי וְקַיִם וְלַעוֹלָמֵי עוֹלָמֵים, כְּךָ שְׁבוּעַתְךָ קִיַּמְתָּ לַעוֹלָם וְלַעוֹלָמֵי עוֹלָמֵים. וַתִּדְבַּר אֱלֹהִים אֲרַבָּה וְגוֹי. אֲשֶׁר אִמְרַתְּ מִבְּעֵינָא לִיהּ. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר. עַד כָּאן דְּבָרֵי תַלְמִיד, מִכָּאן וְאֵילָךְ דְּבָרֵי הָרַב. וְרַבִּי שְׁמוּאֵל בֶּר נַחֲמָנִי אָמַר. אֵלּוּ וְאֵלּוּ דְּבָרֵי תַלְמִיד, אֵלּוּ כְּךָ אָמַר מִשָּׁה לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, דְּבָרִים שֶׁאִמְרַתְּ לִי לָךְ וְאָמַר לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל בְּשִׁמֵי הַלְכְּתִי וְאִמְרַתִּי לָהֶם בְּשִׁמְךָ, עַכְשֵׁיו מֵהַ אֲנִי אוֹמֵר לָהֶם.

טז-כה וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה. הַלּוּחוֹת לֹא נִבְרְאוּ מִן הָאֲרֶץ, אֵלּוּ מִן הַשָּׁמַיִם, וְכִשְׁאָמַר לוֹ הַמְּקוֹם (להלן לד, א) "פָּסַל לָךְ", מִחֻצַּב שֶׁל סַנְפִּירִינוֹן נִבְרְאָה לְמִשָּׁה בְּתוֹךְ אֶהְלוֹ וְחֻצְבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם, ד) "וַיִּפְסַל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים". אַרְבַּעִים יוֹם עָמַד מִשָּׁה בְּהָר, לָקַח אֶת הַתּוֹרָה וְיָרַד בְּעֶשְׂוֹר לַחֲדָשׁ, בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים, וְהִנְחִילָהּ לְיִשְׂרָאֵל לַחֵק.

וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה. וְאוֹמֵר "וַיִּבְרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל". מִקִּישׁ מַעֲשֵׂה לְמַעֲשֵׂה, מֵהַ מַעֲשֵׂה הָאֱמוּרָה לְהֵלֶן, שֶׁל סַפִּיר, אִף מַעֲשֵׂה הָאֱמוּרָה כָּאן, שֶׁל סַפִּיר.

וְהַמְּכַתֵּב מִכְּתָב אֱלֹהִים הוּא. אָמַר רַב חֲסִידָא. מִ"ם וְסָמ"ךְ שְׁבַלּוּחוֹת, בְּגִס הָיוּ עוֹמְדִין. וְאָמַר רַב. כְּתָב שְׁבַלּוּחוֹת נִקְרָא מִבְּפִנֵּים נִקְרָא מִבְּחוּץ, נְבוּב בּוּב, בְּהָרַחֵב, סְרוּ וּרְס.

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל הַמַּחֲנֶה. בְּשִׁבְעָה עֶשֶׂר בְּתַמּוּז נִשְׁתַּבְּרוּ הַלּוּחֹת, דְּתַנְנָא, בְּשִׁשָּׁה בַחֲדָשׁ נִתְּנוּ דְבָרוֹת לְיִשְׂרָאֵל. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר. בְּשִׁבְעָה בּוֹ. מֵאֵן דְּאָמַר בְּשִׁשָּׁה נִתְּנוּ, בְּשִׁבְעָה עָלָה, וְכֹתִיב "וַיְהִי מִשָּׁה בְּהָר" וְגו'.

רמז שצג אַרְבָּעָה דְּבָרִים עָשָׂה מֹשֶׁה מִדַּעְתּוֹ, וְהִסְכִּימָה דַּעְתּוֹ לְדַעַת הַמָּקוֹם, שֶׁבַר הַלּוּחֹת וּפְרֹשׁ מִן הָאִשָּׁה וְכו'. כִּי צַד. אָמַר. אִם יִשְׂרָאֵל, שְׁלֵא נִזְדַּמְנוּ אֲלֵא לְפִי שְׁעָה וְלֹא נִתְקַדְשׁוּ אֲלֵא לְקַבֵּל עֶשֶׂר דְּבָרוֹת, נֶאֱמַר (לעיל יט, טו) "אֵל תִּגָּשׁוּ אֶל אִשָּׁה", אֲנִי שְׁאֲנִי מִזְמֵן לְךָ בְּכָל יוֹם וּבְכָל שְׁעָה וְאֵינִי יוֹדֵעַ אִימָתִי מִדְּבַר עִמִּי אִם בַּיּוֹם אִם בַּלַּיְלָה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, וְהִסְכִּימָה דַּעְתּוֹ לְדַעַת הַמָּקוֹם. רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בִּתְרִיָּה אוֹמֵר. "פָּה אֵל פָּה אֲדַבֵּר בּוֹ". פָּה אֵל פָּה אֲמַרְתִּי לוֹ פְּרֹשׁ מִן הָאִשָּׁה, שְׁנֵאמַר (דְּבָרִים ה, כז כח) "לֵךְ אָמַר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאַהֲלֵיכֶם וְאַתָּה פָּה עֹמֵד". פְּרֹשׁ מֵאֵהֶל מוֹעֵד. אָמַר. וּמָה אֶהְרֵן אַחִי, שְׁמִשׁוּחַ בְּשִׁמּוֹן הַמִּשְׁחָה וּמְרַבָּה בְּגָדִים, אָמַר לִיה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא (ויקרא טו, ב) "אֵל זָבֵא בְּכָל עֵת", אֲנִי, שְׁאֵינִי מִזְמֵן לְךָ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. שִׁבְרַת הַלּוּחֹת, כִּי צַד. בְּזִמְן שְׁעָלָה וּנְטָלוּ וְגִרְד, שְׁמַח שְׁמַחָה גְדוּלָה. כִּינּוּן שְׁסָרְחוּ יִשְׂרָאֵל, אָמַר. אִם אֲנִי נוֹתֵן לָהֶן, מִזְקִיק אֲנִי אוֹתָן לְמַצּוֹת חֲמוּרוֹת וּמְחַיֵּב אֲנִי אוֹתָם מֵיִתָּה לְשָׁמַיִם, שְׁכֵן כְּתוּב "לֹא יִהְיֶה לְךָ" חֲזַר לְאַחֲרָיו, וְרָאוּ הַזְקֵנִים וְרָצוּ אַחֲרָיו. אַחַז מֹשֶׁה בְּרֵאשִׁי הַלּוּחֹת, וְהוּן אַחֲזוּ בְּרֵאשׁוֹן, וְחִזְק כָּחוּ שֶׁל מֹשֶׁה יוֹתֵר מִכָּחוּ שֶׁל שְׁבַעִים זְקֵנִים, שְׁנֵאמַר (דְּבָרִים לד, יב) "וְלִכְלֹל הִדָּד הַחֲזָקָה". נִסְתַּפַּל מֹשֶׁה בַּלּוּחֹת, וְרָאָה הַכְּתָב שֶׁבָּהֶן שְׁפֹרַח, וְכִבְדּוֹ עַל יְדֵי מֹשֶׁה וְנִפְלוּ מִיָּדוֹ וְנִשְׁתַּבְּרוּ. אַחֲרֵים אָמַרוּ. לֹא שֶׁבַר, עַד שְׁנֵאמַר לוֹ מִפִּי הַגְּבוּרָה, (להלן לד, א) "אֲשֶׁר שִׁבְרָתִי", אָמַר לוֹ יָפָה כְּחֵד שִׁשְׁבְּרָתִי. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר. (דְּבָרִים י, ה) "וַיְהִי שֵׁם כַּאֲשֶׁר צִוִּינִי". שְׁנֵאצְטוּהָ וְשִׁבְרַת הַלּוּחֹת.

תַּנְנָא. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר. לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם זְהִיר בְּתִשׁוּבָה, שְׁמַתוּף תִּשׁוּבָה שֶׁהֵשִׁיב אֶהְרֵן לְמֹשֶׁה פָּקְרוּ הָאֶפִיקוֹרְסִים, שְׁנֵאמַר וְאִשְׁלַכְהוּ בְּאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֶגְלָה הַזֶּה.

כו-כז וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר וְגו'. אָמַר רַב חֲסִידָא. שְׁבִטוֹ שֶׁל לְוִי לֹא עָבַד אֱלִילִים, שְׁנֵאמַר וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וְגו'. אֵיתִיבִיה, "הֵאמֵר לְאַבְיוּ וְלֵאמֹר לֹא רְאִיתִיו". "אַבְיוּ", אָבִי אִמּוֹ מִיִּשְׂרָאֵל, "אַחֲיוּ", אַחֲיוּ מֵאִמּוֹ, "בְּנִיוּ", בְּנֵי בֵּיתוֹ מִיִּשְׂרָאֵל. שְׁאֵלָה אִשָּׁה חֲכָמָה אֶת רַבִּי אֶלְעָזָר. מֵאַחַר שֶׁמַּעֲשֶׂה הָעֶגְלָה שְׁוִין, מִפְּנֵי מָה אֵין מֵיִתְתֵּן שְׁוָה. אָמַר לָהּ. אֵין חֲכָמָה לְאִשָּׁה אֲלֵא בְּפִלְדָּה, שְׁנֵאמַר (להלן לה, כה) "וְכָל אִשָּׁה חֲכַמַת לֵב בְּיַדֶּיהָ טוֹוִי". אֶתְמַר. רַב וְלוֹי, חַד אָמַר, זִיבַח וְקִטֵּר, בְּסִיף, גִּיפָף וְנִישְׁקָה, בְּמִיתָה, שְׁמַח בְּלִבּוֹ, בְּהַדְרֹקוֹן, חַד אָמַר, עֲדִים וְהַתְרָאָה, בְּסִיף, לֹא עֲדִים וְלֹא הַתְרָאָה, בְּהַדְרֹקוֹן, עֲדִים בְּלֹא הַתְרָאָה, בְּמַגְפָּה.

מי לה' אָלִי. מָאֵן לָא בְּעֵי מִיִּהוּי בְּרַ בְּיִיתִיהָ דְּמִלְכָּא. אָלָא, אָמַר מִשָּׁה, מִי שְׂלָא נָתַן נְזִים לְעַגְלָא, יְבוּא אָצְלִי, מִיָּד, וַיֵּאֲסִפּוּ אֱלֹוֹי כָּל בְּנֵי לְוִי.

לב וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חֲטָאתְכֶם. רַבִּי נִתָּן אֹמֵר. לֹא הָלַךְ יוֹנָה אֶלָּא לְאַבְדַּ עֲצֻמוֹ בְּיָם, שְׁנַאֲמַר "שְׂאוּנִי וְהִטִּילְנִי אֶל הַיָּם". וְכֵן אֶתְהָ מוֹצֵא בְּאַבוֹת וּבְנִבְיָאִים, שְׁנַתְנוּ נִפְשָׁם עַל יִשְׂרָאֵל. בְּמִשָּׁה הוּא אֹמֵר, וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חֲטָאתְכֶם (במדבר יא, טו) "וְאִם כָּכָה אֶתְ עֲשֵׂה לִי". בְּדוֹד הוּא אֹמֵר, (ש"ב כד, יז) "וַיֵּאמֶר דָּוִד אֶל ה' הִנֵּה אָנֹכִי חֲטָאתִי וְאֵלֶּה הַצֵּאוֹן מִה עָשׂוּי וְגו'".

וְאִם אֵין מַחְנֵי נָא. מִסְפָּרָךְ. זֶה סִפְרוֹן שֶׁל צְדִיקִים. אֲשֶׁר כְּתִיבָתָּה. זֶה סִפְרוֹן שֶׁל בִּינוּנִים. שְׁלֹשָׁה סִפְרִים נִפְתַּחִין בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה. שֶׁל צְדִיקִים גְּמוּרִים נִכְתְּבִים וְנִחְתְּמִים לְאַתְרַ לְחַיִּים. וְשֶׁל רְשָׁעִים גְּמוּרִים נִכְתְּבִים וְנִחְתְּמִים לְאַתְרַ לְחַיִּים. בִּינוּנִים תְּלוּוֹן וְעוֹמְדִין מְרֵאשׁ הַשָּׁנָה וְעַד יוֹם הַכַּפּוּרִים, זְכוּ, נִכְתְּבִין לְחַיִּים, לֹא זְכוּ, נִכְתְּבִין לְחַיִּים. א"ר אָבִין. מֵאִי קָרְאָה. "יִמְחוּ מִסְפָּר חַיִּים וְעַם צְדִיקִים אֵל יִכְתְּבוּ".

לד וּבָיוֹם פְּקָדֵי וּפְקָדֵי עֲלֵהֶם חֲטָאתְכֶם. אָמַר רַבִּי יִצְחָק. אֵין לָךְ כָּל פְּרַעֲנוֹת וּפְרַעֲנוֹת שְׂבָא לְעוֹלָם, שְׂאֵין בּוֹ מַעֲשָׂרִים וְאַרְבַּע בְּהִכְרַע לִיטְרָא מַעְגָּל הָרֵאשׁוֹן, שְׁנַאֲמַר וּבָיוֹם פְּקָדֵי וְגו'. אָמַר רַבִּי. לְאַחַר עֲשָׂרִים וְאַרְבַּעָה דוֹרוֹת, פְּסוּק זֶה, שְׁנַאֲמַר "וַיִּקְרָא בְּאֲזֵנֵי קוֹל גְּדוֹל לֵאמֹר קָרְבוּ פְּקָדוֹת הָעִיר וְגו'".

פרק לג

ו-יא וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֲדֵיִם (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ עז).

תְּנִי רַבִּי שְׂמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי. זֵין הָיָה לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל בְּסִינַי, וְהָיָה שֵׁם הַמְּפָרֵשׁ פְּתוּב עָלָיו, וּכְשֶׁחֲטָאוּ נִטַּל מֵהֶם. רַבִּי אֵיבּוֹ אָמַר. מֵאֱלֹוֹי הָיָה נִקְלָף. וְרַבְּנָן אָמְרִי. מִלְּאָדָּה הָיָה יוֹרֵד וּמִקְלָפוֹ.

וּמִשָּׁה יִקַּח אֶת הָאֶהָל. כְּתִיב, (במדבר טז, ד) "וַיִּשְׁמַע מִשָּׁה וַיִּפֹּל עַל פְּנָיו". מֵה שְׂמוּעָה שְׂמַע. אָמַר רַבִּי שְׂמוּעָל בְּרַ נְחֻמְנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן. שְׂמַע שְׁחִשְׁדוּהוּ מֵאֲשֶׁת

איש, שֶׁנֶאֱמַר "וַיִּקְנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה", מְלַמֵּד שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד קָנָא לְאִשְׁתּוֹ מִמֹּשֶׁה, שֶׁנֶאֱמַר וּמֹשֶׁה יָקַח אֶת הָאֵהָל.

וְהִיא כָּל מִבְקֵשׁ ה'. מְלַמֵּד שֶׁכָּל מִי שֶׁרוֹאֶה פְּנֵי זָקֵן, כְּאִלּוּ מְקַבֵּל פְּנֵי שְׂכִינָה. וּמֹשֶׁה יָקַח אֶת הָאֵהָל. אָמַר. מְנַגֵּדָה לְרַב מְנַגֵּדָה לְתַלְמִיד. אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. תַּרְתִּינָן אֲפִינָן מִרְתַּחֲיוֹן, חֹזֵר בָּדָד וְהַכְּנִס לַמַּחֲנֶה, שֶׁנֶאֱמַר וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים, אֵינִי יוֹדֵעַ מִקְרָא זֶה מֵהוּ, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה, מְלַמֵּד שֶׁהַתִּיר לוֹ נִדְרוֹ וְהַכְּנִס אֶת הָאֵהָל לַמַּחֲנֶה.

וְהַבִּיטוֹ אַחֲרֵי מֹשֶׁה. רַבֵּי אַמֵּי וְרַבֵּי יֶצְחָק, חַד אָמַר, לְגַנְאֵי, וְחַד אָמַר, לְשִׁבְחָה. אָמַר רַבֵּי אַבְדִּימִי דְמִן חִיפָה. חָכָם עוֹבֵר, עוֹמֵד מְלַפְנֵי (מְלֵא עֵינָיו) [אַרְבַּע אַמּוֹת], וְכִיּוֹן שְׁעֵבֵר, יוֹשֵׁב. אַב בֵּית דִּין עוֹבֵר, עוֹמֵד מְלַפְנֵי מְלֵא עֵינָיו, וְכִיּוֹן שְׁעֵבֵר אַרְבַּע אַמּוֹת, יוֹשֵׁב, נְשִׂיא עוֹבֵר, עוֹמֵד מְלַפְנֵי מְלֵא עֵינָיו, וְאֵינּוּ יוֹשֵׁב עַד שֶׁיֵּשֵׁב בְּמִקְוֵמוֹ, שֶׁנֶאֱמַר וְהַבִּיטוֹ אַחֲרֵי מֹשֶׁה וְגו'.

חַד אָמַר, לְגַנְאֵי, חָמוֹ שְׂקִיָּה, חָמוֹ כְּרַעֲיָה, אָכוּל הוּא מִיְהוּדָאֵי וְשְׂתֵי מִיְהוּדָאֵי. וְחַד אָמַר, לְשִׁבְחָה מִיְחֲמֵי צְדִיקָא מִיזְכִּי.

רמז שצד וּמֹשֶׁה יָקַח אֶת הָאֵהָל. רִישׁ לְקִישׁ אָמַר. כְּשֶׁרָאָה מֹשֶׁה שֶׁאַבְדּוֹ מִתְּנָה טוֹבָה, אֵף הוּא כָּעַס עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶאֱמַר וּמֹשֶׁה יָקַח אֶת הָאֵהָל. כִּמְהָ הִיא רְחוּקָה, מִיֵּל, שֶׁנֶאֱמַר (וַיְהוּשֵׁעַ ג, ד) "אֵךְ רְחוּקָה יְהִיָּה בֵּינֵיכֶם וּבֵינֵנוּ כְּאַלְפִים אַמָּה". מְשַׁל לְמִלָּךְ שֶׁהִיא לוֹ לְגִיּוֹן אֶחָד. מְרִדּוֹ בְּמִלָּךְ. מֵה עֲשָׂה שֶׁר צָבָא שְׁלוֹ, נִטַּל סַגְנוֹן שֶׁל מְלָךְ וּבִרְחָ. כֵּךְ מֹשֶׁה נִטַּל אֶת הַמִּשְׁכָּן, וְהִלָּךְ לוֹ. וְהִיא כָּל מִבְקֵשׁ ה'. כָּל מִבְקֵשׁ מֹשֶׁה, אֵין כְּתִיב כָּאוּ, אֶלָּא מִבְקֵשׁ ה', אֶפְלוּ הַמְּלָאכִים וְהַשְּׂרָפִים וְהַגְּדוּדִים הֵיוּ מִבְקֵשִׁים אוֹתוֹ לְטַל מִמֶּנּוּ רְשׁוּת לְצֵאתָ. אוֹמְרִים אֵלוּ לְאֵלוּ, הוּא בְּמִשְׁכְּנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. חֲמָה וּלְבָנָה מִבְקֵשִׁים לְטַל רְשׁוּת לְצֵאתָ לְעוֹלָם, הוֹלְכִין לְמִשְׁכָּן, וְהִיא כָּל מִבְקֵשׁ ה'.

וְהִיא כְּצֵאת מֹשֶׁה (הַאֵהָלָה) [הַאֵהָל]. הֵיוּ עוֹמְדִים עַל הַצְּדָדִין, וּמְכַבְּדִין אוֹתוֹ, וְאוֹמְרִים, אֲשֶׁרִי יוֹלְדָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, מֵה הִיא רוֹאֶה בּוֹ. וְהִיא כְּבֵא מֹשֶׁה הַאֵהָלָה גֵּרֵד עֲמוּד הָעָנָן. הֵיוּ יוֹדְעִין שֶׁהַשְּׂכִינָה נִגְלִיתָ עַל מֹשֶׁה. וְקָם כָּל הָעָם. אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. מֹשֶׁה, שׁוֹב אֶל הַמַּחֲנֶה. אָמַר לוֹ, אֵינִי חוֹזֵר. אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. הֵיוּ יוֹדְעִים שֶׁהוֹשֵׁעַ בְּמִשְׁכָּן. מְשַׁל לְמָה הַדְּבָר דּוֹמָה, לְמִטְרוֹנִיתָא שְׁקִצְפָה עַל הַמְּלָךְ וְנִצְאָה לָהּ חוּץ מִפְּלִטִין, וְהִיתָה מְגִדָּלָתָא יְתוּמָה אַחַת בְּפְלִטִין. שְׁלַח הַמְּלָךְ אַחֲרֵי הַמִּטְרוֹנִיתָא, אָמַר לָהּ, שׁוֹבִי לְפְלִטִין, וְלֹא בִקְשָׁה לְחֹזֵר. אָמַר לָהּ. אֵנִי אוֹמֵר לִיךְ שְׁתְּשׁוּבִי, וְאֵין אֶת מִבְקֵשְׁתָּ, הֵיוּ יוֹדְעִים שֶׁהִיתוּמָה נְתוּנָה בְּפְלִטִין. כֵּךְ, וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים.

יב-יג אמר לו. שוב אל המחנה. ולא היה מבקש לחזור. חניף, יהושע באהל מועד. אמר לו. רבונו של עולם, לא בשבילך פעסתי עליהם, ראה אתה אמר אלי, ראה, שאין אתה יכול להניח אותם. אמר לו הקדוש ברוך הוא. כבר אמרתי לך "ושלחתי לפניך מלאך". אמר לו משה. למלאך אתה מוסרני, אם אין לפניך הלכים אל תעלנו מזה.

הודעני נא את דרךך. משל לרופא שהיה לו תלמיד, ולמדו כל מיני רפואות חוץ ממפת מלניא. אמר לו. רבי, כל רפואות גלית לי חוץ ממפת מלניא. כך, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא. רבונו של עולם, הודעני נא את דרךך, והודיעו, שנאמר "יודיע דרכיו למשה".

יד-יט **רמז שצה** הראני נא את כבודך. הראני מדה שאתה מנהיג בה העולם. אמר לו. אין את יכול לעמוד על מדותי.

פני ילכו והנחתי לך. אמר רבי יוחנן משם רבי יוסי. מאי דכתיב פני ילכו והנחתי לך. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה. המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך. מכאן שאין מרצין לאדם בשעת כעסו. אם אין לפניך הלכים (פתוב לעיל ברמז ש"מ). ונפלינו אני ועמך. אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי. שלשה דברים בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא, ונתן לו. בקש שתשרה שכניה על ישראל, ונתן לו, שנאמר הלוא בלכתך עמנו. בקש שלא תשרה שכניה על עובדי פוכבים ומזלות, ונתן לו, שנאמר ונפלינו אני ועמך. בקש להודיעו דרכיו של הקדוש ברוך הוא, ונתן לו, שנאמר הודעני נא את דרךך. אמר לפניו. רבונו של עולם, מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו יש רשע ורע לו. אמר לו. רשע וטוב לו, רשע בן צדיק, צדיק ורע לו, צדיק בן רשע. והכתיב "פקד עון אבות על בנים", וכתוב (דברים כד, טז) "לא יומתו אבות על בנים". לא קשאי, הא באוחזין מעשה אבותיהן בידיהן, הא כשאיין אוחזין מעשה אבותיהן בידיהן. אלא הכי קאמר. צדיק וטוב לו, זה צדיק גמור, צדיק ורע לו, צדיק שאינו גמור וכו'. ופליגא דרבי מאיר, דאמר רבי מאיר, שתיים נתנו לו ואחת לא נתנו לו, שנאמר ונחתי את אשר אחרו, אף על פי שאינו הגון, ורחמתי וגו', אפלו אינו הגון.

כ-כג ויאמר הנה מקום אתי. אמר רבי יוסי בן חלפתא. הנה אני במקום הזה אין כתיב כאן, אלא הנה מקום אתי וגו', מקומי טפל לי ואיני טפל למקומי.

ויאמר אני אעביר כל טובי. כל טובי. זה מדת הטוב ומדת פרענות. ונחתי את אשר אחרו. באותה שעה הראה לו הקדוש ברוך הוא כל האוצרות של מתן שחר, שמתקנות לצדיקים. אמר לפניו. רבונו של עולם, האוצר הזה של מי הוא. אמר

לו. שֶׁל עוֹשֵׂי צְדָקָה. וְזֶה שֶׁל מִי. שֶׁל מְכַלְכְּלֵי יְתוּמִים. וְכֵן כָּל אוֹצֵר וְאוֹצֵר, עַד שֶׁרָאָה אוֹצֵר אֶחָד. אָמַר לוֹ. זֶה שֶׁל מִי הוּא. אָמַר לוֹ. מִי שֵׁישׁ לוֹ, אֲנִי נוֹתֵן לוֹ מִשְׁכָּרוֹ, וּמִי שֵׁאִין לוֹ, אֲנִי עוֹשֶׂה עִמּוֹ חֵן, שֶׁנֶּאֱמַר וְחִנֵּיתִי אֶת אֲשֶׁר אֲחֹן. אֲשֶׁר נֶחֱן אִין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא אֲחֹן.

וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לְרַאֲוֹת אֶת פָּנָי. בְּקֵשׁ מֹשֶׁה לְעַמֵּד עַל מִתְּן שְׁכָרְךָ שֶׁל מִצּוֹת, וְעַל שְׁלוֹתְךָ שֶׁל רְשָׁעִים. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. לֹא תוּכַל וְגוֹ'. וְאִין הַלְשׁוֹן הַזֶּה אֶלָּא לְשׁוֹן שְׁלוֹתְךָ שֶׁל רְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים ז, י) "וּמִשְׁלֵם לְשִׁנְאָיו אֶל פָּנָיו". אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְהִסְרֵתִי אֶת כַּפִּי. בְּעוֹלָם הַזֶּה אֲנִי מְרַאָּה לְךָ מִתְּן שְׁכָרְךָ שֶׁל יְרֵאִים, וְלְעוֹלָם הַבָּא אֲנִי מְרַאָּה לְצַדִּיקִים הַטּוֹב שֶׁהוּא צָפוֹן לָהֶם, אָמַר דָּוִד (תְּהִלִּים לֹא, כ) "מָה רַב טוֹבֶדְךָ וְגוֹ'.

רמז שצו וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לְרַאֲוֹת אֶת פָּנָי. אָמַר לִיהִי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשְׁה. כְּשֶׁרְצִיתִי, לֹא רְצִיתִי, וְעַכְשָׁיו אֶתֶּה רוֹצֶה, אִין אֲנִי רוֹצֶה. וּפְלִיגָא דְרַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן. בְּשִׁכַר שֶׁלֹּא זָכָה לְשֵׁלֶשׁ. בְּשִׁכַר "וַיִּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו" זָכָה לְקַלְסֵתֵר פָּנָיִם. בְּשִׁכַר (שֵׁם) "כִּי יֵרָא" זָכָה "וַיִּירָאוּ מִגֹּשֶׁת אֱלֹהִים". בְּשִׁכַר (לְעִיל ג, ו) "מִהֵבִיט", (בַּמִּדְבָּר יב, ח) "וַיִּתְמַנֶּת ה' בִּבְיַט". וְהִסְרֵתִי אֶת כַּפִּי וְרֵאִיתִי אֶת אֲחֵרִי. מְלַמֵּד שֶׁהֲרָאָה לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא קֶשֶׁר שֶׁל תְּפִלִּין.

כִּי לֹא יֵרָאֵנִי הָאֵדָם וְחִי. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן. אֶלְמָלֵא נִשְׁתַּיֵּר בְּמַעְרָה, שֶׁעַמֵּד בָּהּ מֹשֶׁה וְאֵלֶיהוּ, כְּמָלֵא נֶקֶב מַחַט סְדָקִית, לֹא הָיוּ יְכוּלִין לְעַמֵּד בְּמַעְרָה מִפְּנֵי הָאוֹרָה.

שָׂאֵל אֲנִדְרִינּוֹס קִיסָר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. אָמַר לוֹ. יֵשׁ אָדוֹן לְעוֹלָם. אָמַר לִיהִי. וְכִי עוֹלָם שֶׁל הַפֶּקֶר הוּא. אָמַר לוֹ. וּמִי בָרָא שָׁמַיִם וָאָרֶץ. אָמַר לוֹ. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר "בְּרֵאשִׁית בָּרָא וְגוֹ'. אָמַר לוֹ, וְלָמָּה אֵינּוּ נִגְלָה שְׁתֵּי פְעָמִים בְּשָׁנָה, כְּדִי שִׁירָאוּ הַבְּרִיּוֹת וְתִהְיֶה אֵימָתוֹ עֲלֵיהֶן. אָמַר לוֹ. לְפִי שֵׁאִין הָעוֹלָם יְכוּל לְעַמֵּד בְּזִיווֹ, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לֹא יֵרָאֵנִי הָאֵדָם וְחִי. אָמַר לוֹ. אִם אֵינְךָ מְרַאָּה, אֵינִי מְאָמִינְךָ. לְחֻצֵי הַיּוֹם הַעֲמִידוֹ כְּנֶגֶד הַשָּׁמַשׁ. אָמַר לוֹ. הִסְתַּכַּל בְּשָׁמֶשׁ וְאֶתֶה רוֹאֶהוּ. אָמַר לוֹ. וּמִי יְכוּל לְהִסְתַּכַּל בְּשָׁמֶשׁ. אָמַר לוֹ. וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֲזַנֶּיךָ מִה שֶׁפִּיךָ מְדַבֵּר, וּמִה הַשָּׁמֶשׁ, שֶׁהוּא אֶחָד מֵאֶלְפִים וָרַבּוּא רַבּוֹן מִמִּשְׁמָשִׁין שֶׁמִּשְׁמָשִׁין לְפָנָיו, אִין כָּל בְּרִיָּה יְכוּלָה לְהִסְתַּכַּל בּוֹ, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁזִּיוו מְלֵא עוֹלָם, עַל אַחַת כְּפָמָה וְכְפָמָה, וְאֵימָתִי הוּא מְגַלָּה כְּבוֹדוֹ, כְּשִׁיאֲבָדוּ אֱלִילִים מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ב, יח) "וְהֶאֱלִילִים כָּלִיל יִחַלְף", וְאַחַר כֵּן (שֵׁם, יא) "וְנִשְׁגַּב ה' לְבָדוֹ", וְאוֹמֵר (שֵׁם מ, ה) "וְנִגְלָה כְּבוֹד ה'" וְגוֹ'.

אִין הַנֶּפֶשׁ יוֹצֵאָה מִן הַגּוּף עַד שֶׁתִּרְאָה פָּנָי הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לֹא יֵרָאֵנִי הָאֵדָם וְחִי.

פרק לד

א-ב פסל לך. אמר רבי חמא בר חנינא. מפסלת הלוחות העשיר משה, שנאמר פסל לך, שיהא פסלת שלך. אמר רבי חנן. מחצב אבנים טובות ומרגליות גלה לו הקדוש ברוך הוא למשה בתוך אהלו, ומשם העשיר משה.

בתחלה לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו, שנאמר (להלן פסוק כז) "כתב לך", פסל לך, מה פסלתו שלך, אף כתבו שלך. משה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל, ועליו הכתוב אומר "טוב עין הוא יברך". אמר רבי יוחנן. אין הקדוש ברוך הוא משנה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו, וכלן ממושה. גבור. דכתיב "ואתפש בשני הלחת וגו' ואשברם לעיניכם", ונתנה הלוחות ארץ ששה ורחבו ששה עשיר. דכתיב פסל לך. חכם. רב ושמואל דאמרי תרוייהו, חמשים שערי בינה נמסרו למשה, חסר אחת, שנאמר (תהלים ח, ו) "ותחסרהו מעט מאלהים". עניו. דכתיב (במדבר יב, ג) "והאיש משה ענו מאד".

הלכה, אדם מישאל שקדש אשה מי צריך לתן שכר כתב קדושין. כך שנו חכמים. אין כותבין שטרי ארוסין ונשואין אלא מדעת שניהו, והחתו נותן שכר.

זה שאמר הכתוב "עת להשליך אבנים", זה משה, (לעיל לב, יט) "וישלך (משה) [מידו] את הלחת", (שם) "ועת כנוס אבנים", ועת הנה שהחזירם לישראל, שנאמר פסל לך וזה שאמר הכתוב (קהלת ז, ט) "אל תבהל ברוחך לכעוס", ומי זה שכעס, זה משה, דכתיב "ויחר אף משה וישלך מידו את הלחת". אמר לו הקדוש ברוך הוא. משה, היית מפיג חמתך בלוחות הברית, מבקש את שאפיג את חמתי, ואת רואה שאין העולם יכול לעמד אפלו לשעה. אמר לו. ומה יש לי לעשות לך, לתת עליך קטדיקי, את שברת ואת מחליף, פסל לך.

כתיב (ויקרא ה, כג) "והשיב וגו' או את הפקדון אשר הפקד אתו". אמר לו הקדוש ברוך הוא. הלוחות לא היו מפקדות בידך. והיה נכון לבקר.

וכתבתני על הלחת. וכתיב (לעיל לב, טז) "והלחת מעשה אלהים המה". משלו משל למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שקדש את האשה, והלך והביא את

הלבבך ואת הדיו ואת הקולמוס ואת השטר ואת העדים. קלקלה, היא מביאה את הכל, דעה שיתנו לה המלך כתב וזכר יד שלו, אתה שברת אותם, אתה מחליף אותם.

רמז שצו שאלו את רבן יוחנן בן זכאי. מפני מה לוחות הראשונות מעשה שמים והשניות מעשה אדם. אמר לו. אומר לכם למה הדבר דומה למלך שנשא אשה, והניר והלבבך משלו, עטרה משלו והכניסה לתוך ביתו. ראה אותה המלך שוחקת עם עבד אחד משלו, קצף עליה והוציאה. בא שושבינה אצלו. אמר לו. מרי, אין אתה יודע מהיכן נטלת אותה, לא מבין העבדים גדולה, וכיון שגדלה ביניהן לבה גס בהן. אמר לו המלך. ומה אתה מבקש, שאתרצה לה, הבא הניר והלבבך משלך, והרי כתב ידי. כך אמר משה להקדוש ברוך הוא כשעשו ישראל אותו מעשה. אין אתה יודע מאיזה מקום הוצאת אותם, ממקום עבדה זרה. אמר לו הקדוש ברוך הוא. ומה אתה מבקש, שאתרצה להם, הבא הלוחות משלך, והרי כתב ידי. אמר לו הקדוש ברוך הוא. חייך, כשם שנתת נפשך עליהם בעולם הזה, אף לעתיד לבוא, כשאביא להם את אליהו זכור לטוב, שניכם באים כאחד, שנאמר (נחום א, ג) "ה' בסופה ובשערה דרכו", "בסופה", זה משה דכתיב "ותשם בסוף על שפת היאר", "ובשערה", זה אליהו דכתיב (מ"ב ב, יא) "ויעל אליהו בסערה השמים", אותה שעה הוא בא ומנחם אתכם, שנאמר (מלאכי ג, כג כד) "הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים".

(כתוב ברמז).

רמז שצח גם הצאן והבקר אל ירעו. תניא. רבי יוסי אומר. לא מקומו של אדם מכבדו, אלא הוא מכבד את מקומו, שכן מצינו בסני שכל זמן שהשכינה שרויה עליו אמרה תורה גם הצאן והבקר אל ירעו נסתלקה שכינה אמרה תורה (לעיל יט, יג) "במשך הילבל המה יעלו בהר". וכן מצינו באהל מועד, שכל זמן שאהל מועד נטוי אמרה תורה "וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב" הגלל הפרכת התירו זבין ומצרעין לכנס לשם.

ר-י ויעבר ה' על פניו. אמר רבי יוחנן. אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה, אמר לו, כל זמן שישךראל חוטאין לפני, יעשו לפני פסדר הזה ואני מוחל להם. אמר הקדוש ברוך הוא.

אם אני משמר לאדם עוונותיו ראשונים, אין העולם עומד, אלא עלי להעביר ראשונה וכן היא המדה. עמד משה בתפלה, והעביר כל מה שחטאו, שנאמר ויעבר ה' על פניו, אל תקרי ויעבר' אלא ויעבר'. וכן הוא אומר, (מיכה ז, יח) "מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשעי".

ה' ה'. אני הוא קדם שחטא אדם, ואני הוא לאחר שחטא ויעשה תשובה. אמר רבי יהודה. ברית כרותה לשלש עשרה מדות, שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כרת ברית.

אָרְךָ אַפִּים וְרַב חֶסֶד. מִטָּה כְּלָפִי חֶסֶד. הִכִּי עֲבַד. רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר. כּוֹבֵשׁ, דְּכַתִּיב (שם, יט) "יָשׁוּב יִרְחַמְנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנוֹתֵינוּ". רַבִּי יוֹסִי בַר רַבִּי חֲנִינָא אָמַר. נוֹשֵׂא, שְׁנַאֲמַר נִשְׂא עֹן. תִּנְא דְבִי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל. מַעֲבִיר רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן, וְכֶךְ הִיא הַמְּדָה, וְעֹן עֲצָמוֹ אֵינוֹ נִמְחָק וְאִי אֶכָּא רַבָּא עֲוֹנוֹת מִיחֻשָּׁב בְּהַדְיָהּ. אָמַר רַבָּא. כָּל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו מַעֲבִירִין לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו, שְׁנַאֲמַר "נִשְׂא עֹן" לְמִי נִשְׂא עֹן, לְמִי (שם) שְׁ"עֲבַר עַל פְּשָׁע". רַב הוּנָא בְּרִיה דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ חֲלַשׁ. עַל רַב פְּפָא לְשִׁיבִי בֵּיתָ. חֲזָא דְתַקִּיף לִיהָ עֲלָמָא טוֹבָא. אָמַר לָהּ. צְבִיתוּ לִיהָ זְוֹדָתָא. לְסוּף אֵיתַפַּח. הָוָה קָא מְכַסִּיף רַב פְּפָא לְמַחְזִיגָהּ. אָמַר לוֹ. הִכִּי הָוָה, וְאָמַר לָהּ קְדָשָׁא בְּרִיךְ הוּא, הוֹאִיל וְלֹא מוֹקִי בְּמִלִּי לֹא תִשְׁתַּעַו בְּהַדְיָה, שְׁנַאֲמַר "מִי אֵל כְּמוֹד נִשְׂא עֹן", לְמִי שְׁ"עֲבַר עַל פְּשָׁע". "לְשִׁאֲרֵית נַחֲלָתוֹ", אֵלְיָה וְקוֹץ בָּהּ. "לְשִׁאֲרֵית נַחֲלָתוֹ", וְלֹא כָּל נַחֲלָתוֹ, לְמִי שְׁמַשִּׁים עֲצָמוֹ כְּשִׁירָים. אֵילְפָא רַמִּי. כְּתִיב וְרַב חֶסֶד, וְכַתִּיב וְאֶמֶת. בְּתַחֲלָה וְאֶמֶת, וּלְבַסּוּף וְרַב חֶסֶד.

מְשַׁל לְמָה הַדְּבָר דּוֹמָה לְמַלְךְ, שְׁהִיָּה חֲנִיב (לֹא!) [לוֹ אֶחָד] מֵאַה מְנָה. שְׁלַח עֲלֵיו שְׁלִיחַ וְאָמַר לוֹ, בּוֹא וְעֲשֵׂה עִם הַמְּלָךְ חֲשָׁבוֹן. הִיָּה מְצַר. שְׁלַח עֲלֵיו אַחַר וְאָמַר לוֹ, בּוֹא וְעֲשֵׂה עִם הַמְּלָךְ חֲשָׁבוֹן. שׁוֹב הִיָּה מְצַר. מָה עֲשֵׂה הַמְּלָךְ, עֲמַד בְּלִילָה וְנֹטַל כִּיס אֶחָד, וְנָתַן לְתוֹכוֹ מֵאַה מְנָה, וְזָרְקוּ דָרְךְ הַחֲלוֹן, וְעֲמַד וְקַבֵּל הַכִּיס, וְהִתְחִיל לְהִיּוֹת שְׂמֵחַ, וְאַחַר כֶּךָ שְׁלַח עֲלֵיו אַחַר, אָמַר לוֹ, בּוֹא וְעֲשֵׂה עִם הַמְּלָךְ חֲשָׁבוֹן, בָּא וּפְרַע לוֹ מָה שְׁהִיָּה חֲנִיב לוֹ, נִמְצָא זֶה פּוֹרַע חוֹבוֹ, וְהַמְּלָךְ נֹטַל אֶת שְׁלוֹ. כֶּךָ הַבְּרִיּוֹת, עֲשֵׂה אָדָם עֲבָרָה חֲנִיב עֲלֶיהָ מֵיָתֵהּ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִמֶּתִין לוֹ עַד שִׁישֵׂא אִשָּׁה וְהוּא מוֹלִיד בֶּן רֵאשׁוֹן וְשֵׁנִי, הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חוֹזֵר וְנֹטְלוֹ הִימְנוּ, נִמְצָא זֶה פּוֹרַע אֶת חוֹבוֹ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נֹטַל אֶת שְׁלוֹ, וְהַגּוֹף בְּמִקּוּמוֹ, שְׁנַאֲמַר "אִם תִּשׁוּב וְאִשְׁיבֶךָ לִפְנֵי תַעֲמַד".

רמז שצט אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי. מֵאִי דְכַתִּיב אָרְךָ אַפִּים וְלֹא כְּתִיב אָרְךָ אֵף. מֵאַרְיָא אַפִּים לְצַדִּיקִים וְלָרְשָׁעִים.

נִצַּר חֶסֶד לְאַלְפִים. תִּנְיָא. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמַר. גְּדוֹל הַעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה יוֹתֵר מִן הַעוֹשֶׂה מִיִּרְאָה, שְׁזָה תְלוּי לְאַלְף דּוֹר וְזָה תְלוּי לְאַלְפִים, הִכָּא כְּתִיב (נִצַּר) "וְעֲשֵׂה" חֶסֶד לְאַלְפִים לְאַהֲבִי", וְהֵתֵם כְּתִיב (דְּבָרִים ז', ט) "לְאַהֲבֵיו וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתוֹ לְאַלְף דּוֹר", הֵאֵי לְדַסְמִיף לִיהָ וְהֵאֵי לְדַסְמִיף לִיהָ.

פְּקַד עֹן אַבּוֹת).

רמז ת וְיִמְהַר מִשָּׂה וְיִקַּד אַרְצָה וְיִשְׁתַּחֲוֶה. מָה רָאָה. רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמַר. אָרְךָ אַפִּים רָאָה. רַבִּי אֶמְרִי. אֶמֶת רָאָה. תִּנְיָא כְּמֵאן דְּאָמַר אָרְךָ אַפִּים רָאָה, כְּשִׁעֲלָה מִשָּׂה לְמָרוֹם מְצָא לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שִׁיּוֹשֵׁב וְכוֹתֵב אָרְךָ אַפִּים, אָמַר לְפָנָיו, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, לְצַדִּיקִים, אָמַר לוֹ, אֵף לָרְשָׁעִים, אָמַר לוֹ, רְשָׁעִים יֵאבְדוּ, אָמַר לִיהָ, הִשְׁתָּא חֲזִית דְּמַבְעֵי לָךְ, בְּשַׁעָה שְׁחַטָּאוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבַּר אָמַר לוֹ, לֹא כֶךָ אֶמְרָתְךָ, לְצַדִּיקִים, אָמַר לְפָנָיו, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, לֹא כֶךָ אֶמְרָתְךָ לִי אֵף לְרְשָׁעִים, וְהִינּוּ דְכַתִּיב (בַּמִּדְבָּר יד, יז) "וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כַּחַ ה'" וְגו', הִינּוּ דְכַתִּיב "עֲדַתְיָךְ

נאמנו מאד" וגו', וסמיך לוי (שם צד, א) "תפלה למושה", שמע מינה ארז אפים ראה.

אמר רבי יוסי ברבי חנינא. נשא עונות אין כתיב כאן, אלא נשא עון, חוטף שטר אחד מן העברות, והזכיות מכריעות. אמר רבי אלעזר. (שם סב, יג) "ולך ה' חסד", ואי לית ליה, את יהיב מן דיך, היא דעתיה דרבי אלעזר ורב חסד מטה כלפי חסד. רב הונא בשם רבי אבהו, אמר הקדוש ברוך הוא אין לפניו שכחה, ובשביל ישראל נעשה שכתו, מה טעם, נשא עון, נשא כתיב. וכן דוד הוא אומר, "נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה".

יד כי לא תשתחוה לאל אחר (פתיב ברמז רפ"ח).

טו וקרא לך ואכלת מזבח. תנא. רבי שמעון בן אלעזר אומר. ישראל שבחוזה לארץ עובדי אלילים בטרה הן. כיצד. כותי שעשה משתה לבנו וזמן את כל היהודים שבעיר, אף על פי שאוכלין ושותין משלהן (והוא) [ושמש שלהן] עומד עליהן, מעלה עליהן הכתוב כאלו אכלו מזבחי מתים, שנאמר "וקרא לך ואכלת" וגו'. אימא עד דאכיל. אם כן לימא קרא "ואכלת מזבח", מאי "וקרא לך", משעת קריאה.

יז-יח אלהי מסכה לא תעשה לך. אמר רבי אלעזר בן עזריה. כל המבזה את המועדות כאלו עובד אלילים, שנאמר אלהי מסכה לא תעשה לך, וכתיב בתריה את חג המצות תשמר.

את חג המצות תשמר (פתיב ברמז ש"ט).

יט וכל מקנך תזכר.

כ רמז תא ופטר חמור תפדה בשה. פרה שילדה כמין חמור, וחמור שילדה כמין סוס, פטור מן הבכורה, שנאמר ופטר חמור, עד שיהא היולד חמור והנולד חמור. רבי יוסי הגלילי אומר. מתוך שנאמר (במדבר יח, טו) "אך פדה תפדה" שומע אני אפלו פטרי סוסים וגמלים. תלמוד לומר ופטר חמור, פטר חמור אמרתי לך ולא פטרי סוסים וגמלים. ועדן אני אומר פטר חמור בשה, פטרי סוסים וגמלים בכל דבר. תלמוד לומר פטר חמור "פטר חמור", שתי פעמים, פטרי חמורים אמרתי לך ולא פטרי סוסים וגמלים. פריך רב אחאי. אי כתב רחמנא כד, הוה אמינא הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, לא ללמד על עצמו

יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכֶּלֶל כִּלּוּ יָצָא וּלְעוֹלָם בְּשָׂה, כְּתַב רַחֲמָנָא "פֶּטֶר חֲמוּר" אַחֲרֵינָא, פֶּטֶרִי חֲמוּרִים אֲמַרְתִּי לָךְ וְלֹא פֶטֶרִי סוּסִים וּגְמָלִים, וְאִימָא מִיַּעֲטִינְהוּ מִשָּׂה וּלְעוֹלָם בְּכָל דְּבַר. אִם כֹּן נִכְתּוּב רַחֲמָנָא חֲמוּר תַּפְדָּה בְּשָׂה, פֶּטֶר פֶּטֶר תְּרִי זְמַנִּי לָמָּה לִּי, שְׁמַע מִינָּה פֶטֶרִי חֲמוּרִים אֲמַרְתִּי לָךְ וְלֹא פֶטֶרִי סוּסִים וּגְמָלִים. וְתַנָּא דִּידָן, לְמַעוּטֵי סוּסִים וּגְמָלִים מְנָא לִיה. אָמַר רַב פֶּפְא. כָּל מִקְנֵד תַּזְכֵּר, כֶּלֶל, שׁוֹר וְשָׂה וְחֲמוּר, פֶּרֶט, כֶּלֶל וּפֶרֶט אִין בְּכֶלֶל אֶלָּא מַה שְׁבַפְרֶט, שׁוֹר וְשָׂה וְחֲמוּר, אִין, מִיַּדִּי אַחֲרֵינָא, לָא. וְרַבֵּי יוֹסִי הַגְּלִילִי, פֶּטֶר, הַפְּסִיק הָעֲנָן. וְרַבְּנָן, וַיִּי, הִדֵּר עַרְבִיָּה. וְרַבֵּי יוֹסִי הַגְּלִילִי, לָא לְכַתּוּב רַחֲמָנָא לָא וַיִּי וְלֹא פֶטֶר. וְרַבְּנָן, אִיִּידֵי דְהָא קְדוּשַׁת דְּמִים וְהָא קְדוּשַׁת הַגּוֹף פֶּסֶק לְהוּ וְהִדֵּר עַרְבִי לְהוּ.

אִין פּוֹדִין לָא בְּעַגְלָא וְלֹא בַחֲיָה וְלֹא בְשַׁחוּטָה וְלֹא בְטֶרְפָּה וְלֹא בְכִלְאִים וְלֹא בְכוֹי. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מִתִּיר בְּכִלְאִים, מִפְּנֵי שֶׁהוּא שָׂה, וְאוֹסֵר בְּכוֹי, מִפְּנֵי שֶׁהוּא סִפֵּק. מִתְּנִיתִין מִנִּי. כֹּן בַּג בַּג הִיא, דְּתַנָּא כֹּן בַּג בַּג אוֹמֵר, נֶאֱמַר כָּאן "שָׂה" וְנֶאֱמַר לְהֵלֶן שָׂה, מַה לְהֵלֶן פֶּרֶט לְכָל הַשְּׁמוֹת הַלְלוּ, אִף כָּאן פֶּרֶט לְכָל הַשְּׁמוֹת הַלְלוּ, אִי מַה לְהֵלֶן זָכַר תְּמִים וְכֹן שָׂה אִף כָּאן זָכַר תְּמִים וְכֹן שָׂה, "תַּפְדָּה" תַּפְדָּה רַבָּה, אִי "תַּפְדָּה" תַּפְדָּה רַבָּה, אֶפְלוּ כָּל מְלִי נְמִי, אִם כֹּן "שָׂה" שָׂה מֵאִי אֶהְיֵי לִיה.

וְאִם לֹא תַפְדָּה וְעַרְפָּתוֹ. תַּנָּא. "לֹא תַעֲבֹד בְּבֹכֶר שׁוֹרְדָּה", אֲבָל אַתָּה עוֹבֵד בְּשִׁלְדָּה וּבְשִׁלְ אַחֲרִים. "וְלֹא תִגְזוּ בְכוֹר צֹאנֶדָּה", אֲבָל אַתָּה גּוֹזֵז בְּשִׁלְדָּה וְשִׁלְ אַחֲרִים. דְּבַרִּי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר. "לֹא תַעֲבֹד בְּבֹכֶר שׁוֹרְדָּה", אֲבָל אַתָּה עוֹבֵד בְּבֹכֶר אָדָם. "וְלֹא תִגְזוּ בְכוֹר צֹאנֶדָּה", אֲבָל אַתָּה גּוֹזֵז פֶּטֶר חֲמוּר. אָמַר רַבָּא. מוֹדָה רַבִּי שְׁמַעוֹן לְאַחַר עַרְיָפָה שֶׁהוּא אָסוּר, מֵאִי טַעֲמָא, גְּמַר עַרְיָפָה עַרְיָפָה מַעְגָּלָה עַרוּפָה. אִיתִיבִיָּה אַבְיִי. לֹא רָצָה לְפַדּוֹתוֹ, עוֹרְפוֹ בְּקוֹפִיץ מֵאַחוּרִיו, וְקוֹבְרוֹ, וְאָסוּר בְּהִנָּאָה, דְּבַרִּי רַבִּי יְהוּדָה, וְרַבִּי שְׁמַעוֹן מִתִּיר. אִימָא, מַחֲיִים אָסוּר בְּהִנָּאָה, דְּבַרִּי רַבִּי יְהוּדָה, וְרַבִּי שְׁמַעוֹן מִתִּיר. הָא מְדַסִּיפָא מַחֲיִים הוּי, רִישָׁא לָא מַחֲיִים, דְּקַתְּנִי סִיפָא, לֹא יְמִיתְנּוּ לֹא בְקֶנֶה לֹא בְמַגֵּל וְלֹא בְקַרְדִּים וְלֹא בְמַגְרָה אֶלָּא בְּקוֹפִיץ, לֹא יְכַנְיִסְנוּ בְּחֶדֶר וַיִּנְעַל הַדֶּלֶת בְּפִנְיָו בְּשִׁבִיל שְׁיָמוּת, וְאָסוּר בְּגִזָּה וְעַבְדָּה, דְּבַרִּי רַבִּי יְהוּדָה, וְרַבִּי שְׁמַעוֹן מִתִּיר. רִישָׁא וְסִיפָא מַחֲיִים, רִישָׁא בְּהִנָּאָה דְּמִיו וְסִיפָא בְּהִנָּאָה גּוּפוֹ, וְצָרִיכָא, דְּאִי תְּנִי דְּמִיו, בְּהִנָּאָה קָא שְׂרִי רַבִּי שְׁמַעוֹן, אֲבָל בְּהִנָּאָה גּוּפוֹ אִימָא מוֹדִי לִיה לְרַבִּי יְהוּדָה, וְאִי תַנָּא הִנָּאָה גּוּפוֹ, בְּהִנָּאָה קָאמַר רַבִּי יְהוּדָה, אֲבָל בְּהִנָּאָה דְּמִים אִימָא מוֹדִי לִיה לְרַבִּי שְׁמַעוֹן, צָרִיכָא. וְכֹן אָמַר רַב נַחֲמָן אָמַר רַבָּה בַר אֲבוּהָ. מוֹדָה רַבִּי שְׁמַעוֹן לְאַחַר עַרְיָפָה שֶׁהוּא אָסוּר. אָמַר רַב נַחֲמָן. מְנָא אֲמִינָא לָהּ. דְּתַנָּא, וְעַרְפָּתוֹ, נֶאֱמַר כָּאן וְעַרְפָּתוֹ וְנֶאֱמַר לְהֵלֶן (דְּבָרִים כ"א, ד) "וְעַרְפוֹ", מַה לְהֵלֶן אָסוּר, אִף כָּאן אָסוּר, מִנִּי, אֲלִימָא רַבִּי יְהוּדָה, מַחֲיִים נְמִי מִיִּסַר אָסַר, אֶלָּא לֹא רַבִּי שְׁמַעוֹן הִיא. לְעוֹלָם רַבִּי יְהוּדָה הִיא, וְאַצְטְרִיךְ, סִלְקָא דְעַתָּדָה אֲמִינָא עַרְיָפָה בְּמִקּוּם פְּדִיָּה עוֹמְדָת, מַה פְּדִיָּה מִתְּרַת אִף עַרְיָפָה מִתְּרַת, קָא מְשַׁמַּע לָן. אָמַר רַב נַחֲמָן. מְנָא אֲמִינָא לָהּ. מִדְּתַנִּי לוֹי, הוּא הַפְּסִיד מְמוֹנוֹ שֶׁל כְּהֵן,

לפיקד יפסד ממונו, מני אלימא רבי יהודה, הא מיפסד וקאי, אלא לאו רבי שמעון. אבעית אימא, לרבי שמעון לפחת מיתה, אבעית אימא, רבי יהודה, הפסדא דביני ביני.

תנא. (לעיל יג, יג) "תפדה" [תפדה] "תפדה". מיד. תפדה. כל שהוא. רבי יוסי ברבי יהודה אומר. אין פדה פחות משקל. אמר מר. "תפדה". מיד. תפדה. כל שהוא. פשיטא. אצטריף, סלקא דעתך אמינא, הואיל ואיתקש לבכור אדם, מה בכור אדם אחר שלשים וחמש, הכא נמי שלשים וחמש, קא משמע לן "תפדה", מיד, תפדה, כל שהוא. רבי יוסי ברבי יהודה אומר. אין פדה פחותה משקל. מה נפיש, אי מקיש לבכור, ליבעי חמש, ואי לא מקיש, שקל מנא ליה. לעולם לא מקיש, אמר רבא, אמר קרא, (ויקרא כז, כה) "וכל ערפך יהיה בשקל הקדש", כל ערכין שאתה מעריף לא יהו פחותין משקל. ורבנן, ההוא בהשגת ד הוא דכתיב.

רמז תב אמר רב נחמן. הלכה כדברי חכמים. וכמה. אמר רב יוסף. אפלו פטרוזא בת דנקא. אמר רבא. אף אנו נמי תנינא, ופטור חמור תפדה בשא, מן הכבשים ומן העזים, זכר ונקבה, קטן וגדול, תמים ובעל מום, ופודה בו פעמים הרבה. פשיטא. מהו דתימא, כלי האי לא, אי נמי פטרוזא לא, קא משמע לן. רבי יהודה נשיאה הנה ליה ההוא פטור חמור. שדריה לקמיה דרבי טרפון. אמר לו. כמה בעינא למיתבא ליה לכהן. אמר לו. הרי אמרו, עין יפה בסלע, עין רעה בשקל, בינונית ברגיא. אמר רבא. הלכתא, ברגיא. וכמה, תלתא זוזי, רגיל להכא ורגיל להכא. קשיא הלכתא אהלכתא. לא קשיא. כאן בבא למלא, כאן בבא מעצמו. אמר רבי יצחק אמר ריש לקיש. מי שיש לו פטור חמור ואין לו שא לפדותו, פודה בשויו. למאן, אלימא לרבי יהודה, הא אמר הקפידה עליו תורה בשא, אלא לרבי שמעון. אפלו תימא לרבי יהודה, [לא] יהא פדיונו חמור מן ההקדש, ולא אמרה תורה בשא להחמיר עליו אלא להקל עליו. רב נחמן בריה דרב יוסף פריק ליה בשלקי בשויו.

חד עם דארעא שאליה לרבי מאיר. פטור חמור, כמה הוא נפדה. אמר לו. בשא, דכתיב ופטור חמור תפדה בשא. ואם אין לו שא, כמה הוא נפדה. אמר ליה. בגדי. אמר ליה מן הא. אמר ליה. דכתיב (דברים יד, ד) "זאת הבהמה אשר תאכלו שור שא כשבים ושה עזים". עמד ונשקו על ראשו.

כל בכור בניה תפדה. המפריש פדיון בנו (בדמי שויו) ואבד, חיב באחריותו. מנלן. אמר רב אמר רבי יונתן. כל בכור בניה תפדה ולא גראו פני ריקם, מה להלן יורשין חיבין, אף כאן יורשין חיבין.

תנו רבנן. כל מצות הברן המטלות על האב לעשות לבנו, אנשים חביבין ונשים פטורות, למולו ולפדותו, ללמדו ותורה ולהשיאו אשה וללמדו אמנות. לפדותו מנלו. דכתיב כל בכור בניה תפדה והיא דלא פרקיה אבוה, מחייב איהו למפרק נפשיה, דכתיב תפדה, קרי ביה תפדה. ואיהי, מנלו דלא מיפקדה. דכתיב תפדה. תפדה, המצוה לפדות את עצמו, מצוה לפדות את אחרים. ואיהי, מנלו דלא מיפקדה למיפרק נפשה. דכתיב תפדה תפדה, כל שאחרים מצוין לפדותו, מצוה לפדות את עצמו, וכל שאין אחרים מצוין לפדותו, אינו מצוה לפדות את עצמו. ומנין שאין אחרים מצוין לפדותה. אמר קרא, כל בכור בניה תפדה, בניה ולא בנותיה. תנו רבנן. הוא לפדות ובנו לפדות, הוא קודם לבנו. רבי יהודה אומר. בנו קודמו, שמצותו על אביו, ומצות בנו עליו. אמר רבי (יהודה) [ירמיה]. הכל מודים, כל היכא דליכא אלא חמש סלעים, הוא קודם לבנו, מאי טעמא, מצוה דגופיה עדיף. כי פליגי היכא דאכא חמש משעבדים וחמש בני חורין, רבי יהודה סבר, מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמא, בהני חמש סלעים פריק ליה לבריה, ואזיל כהן וטריף חמש משעבדים, ופריק ליה לדידיה. ורבנן לטעמייהו, דאמרי מלוה הכתובה בתורה לאו ככתובה בשטר דמא, הלכך מצוה דגופיה עדיף.

תנו רבנן. לפדות את בנו ולעלות לרגל, פודה את בנו ואחר כך עולה לרגל. רבי יהודה אומר. עולה לרגל ואחר כך פודה את בנו, שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת. בשלמא לרבי יהודה, כדקאמר טעמא, אלא רבנן מאי טעמייהו. דאמר קרא, כל בכור בניה תפדה, והדר ולא גראו פני ריקם.

תנו רבנן. מנין שאם היו לו חמשה בנים מחמש נשים, שחב לפדות את כלם. שנקאמר כל בכור בניה תפדה. פשיטא, בפטר רחם תלה רחמנא. מהו דתימא, גילף בכור בכור מנחלה, מה להלן ראשית אונן, אף כאן ראשית אונן, קא משמע לן.

כא בחריש ובקציר תשבת .

רבי עקיבא אומר. אינו צריך לומר בחריש ובקציר של שביעית, שהרי כבר נאמר (ויקרא כה, ד) "לא תזרע", אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. ורבי (שמעון) [שמעאל] אומר. מה חריש רשות, אף קציר רשות, יצא קציר העמר שהוא מצוה. ורבי ישמעאל, מוסיפין מחל על הקדש מנא ליה. נפקא ליה מדתנא, "ועניתם את נפשתיכם" וכו'.

אמר ליה ההוא מרבנן, לרבא. מפאי דחרישא רשות, דלמא חרישת עמר דמצוה [נאפלו הכי אמר רחמנא תשבות. אמר רבא. קצירה דומיא דחרישא, מה חרישה, מצא חרוש אינו חורש, אף קצירה, מצא (קציר) [קצור] אינו קוצר, ואי

סלקא דעתך דבקצירה דמצוה, מצא (קציר) [קצור] אינו, קוצר הא מצוה לקצר ולהביא.

כב וחג האסיף תקופת השנה. אמר רבנו יהודה אמר רב. אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה תקופה חסרה רבו של חדש, ששה עשר יום. דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר. עשרים ואחד יום. אמר רבי יוחנן. ושניהם מקרא אחד דרשו, וחג האסיף תקופת השנה. מר סבר, פלו חג בעינן בתקופה חדשה, ומר סבר מקצת חג בעינן בתקופה [חדשה]. מאי קא סברי. אי קא סברי יום תקופה גומר, בלאו הכי נמי לא למאן דאמר כולי חג איכא ולא למאן דאמר מקצת חג אכא, אלא קסבר יום תקופה מתחיל. מיתבי, יום תקופה גומר, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר, יום תקופה מתחיל, ועוד תנא, אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה תקופה חסרה רבו של חדש, ששה עשר יום, רבי יהודה אומר, שתי זדות בחדש, עשרים יום, רבי יוסי אומר, מחשבין, ששה עשר לפני פסח, מעברין, ששה עשר לפני החג, אין מעברין, רבי שמעון אומר, אף ששה עשר לפני החג, מעברין, אחרים אומרים, מעוטו, ארבעה עשר יום. קשיא. אמר מר. רבי יוסי אומר. ששה עשר יום לפני הפסח, מעברין. היינו רבי יהודה. יום תקופה גומר ויום תקופה מתחיל, איכא בנייהו. אלא לרבי יוסי ששה עשר לפני החג הוא דלא, הא שבעה עשר ושמונה עשר אין, והאמר, ששה עשר לפני הפסח, אין, בציר, לא. אידי דתנא רישא ששה עשר לפני הפסח, תנא סיפא נמי ששה עשר לפני החג. רבי שמעון אומר. אף ששה עשר לפני החג, מעברין. היינו תנא קמא. אכא בנייהו יום תקופה [מתחיל ויום תקופה גומר], ולא מסיימי. אחרים אומרים ארבעה עשר יום. מאי קסברי, אי קא סברי יום תקופה גומר וכליה חג בעינן, הא איכא. אחרים בתקופת ניסן קיימי, דכתיב (דברים טז, א) "שמור את החדש האביב ועשית פסח", שמור אביב של תקופה, שיהא בחדש ניסן. וליעבריה לאדר. תנא מלמעלה למטה קא חשיב, והכי קאמר, עד מעוטו מעברין, ארבעה עשר יום. רבינא אמר. לעולם אחרים בתשרי קיימי, וקסברי אחרים, כלי חג בעינן. יום ראשון, חג האסיף כתיב. חג הבא בזמן אספה.

כג שלש פעמים בשנה). זכורך, וכן את פני האדון (כתוב ברמז שני"ז).

כד רמז תג ולא יחמוד איש את ארצו. אמר רבי אלעזר. שלוחי מצוה אינן נזוקין, לא בהליכתן ולא בחזרתן. כמאן. כי האי תנא, דתנא, אסי בן יהודה אומר, כלפי שאמרה תורה ולא יחמוד איש את ארצו מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה ותרגלתך מנקרת באשפה ואין חלדה מזיקתה, והלא דברים קל וחמר, ומה מי שדרכו לזק, אין נזוקין, אדם שאין דרכו לזק, על אחת

כמה וכמה, אין לי אלא בהליכה, בחזרה מנין, תלמוד לומר (דברים טז, ז) "ופנית בבקר והלכת לאהליך", מלמד שתלך ותמצא אהלך בשלום. וכי מאחר דנפקא ליה מופנית בבקר" דאפלו בחזרה לא יזק, בהליכה למה לי. כדרבי אמי, כל שיש לו קרקע עולה לרגל, ושאינו לו קרקע אינו עולה לרגל.

רמז תד ולא יחמד איש את ארצו. מעשה באחד שהניח בית של תרנגולין, ובא ומצא חתולות מקרעין. חד בר נש שביק ביתו פתוח, ובא ומצא חכנא פריקא על קורקוסי. רבי פנחס משתעי הדין עבדא. תרין אחין באשקלון הוה לון מגורין נוכראין. אמרין. כדו אליו יהודאין סלקין לירושלם, אגן נסבין כל מה דאית להון. מן דסלקין, זמן להון הקדוש ברוך הוא מלאכין נכנסין ויוצאין בדמותן. מן דנחתין שאלון להון. מאן שבקתון לגו ביתא אמרין. ולא (חד) בר נש. אמרין. בריך אלהא קדשא דיהודאי, דלא שביקו ולא שביק להון.

נבות היזרעלי היה קולו נאה, והיה עולה לירושלים, והיו כל ישראל מתפנסין לשמע קולו. פעם אחת לא עלה, והעמידו עליו בני בליעל, ואבד מן העולם. מי גרם לו. על ידי שלא עלה לירושלים בראיה, לכבד את הקדוש ברוך הוא ממה שחננו. למה. שכבר אמרה תורה ולא יחמד איש את ארצו, אימתי, בעלתך.

כה לא תשחט על חמץ דם זבחי. אמר רבא לא תשחט את הפסח ועדן חמץ קים. ואימא חד חד כי שחיט. זמן שחיטה אמר רחמנא.

ולא יליו וגו'. חגיגה היתה באה מן הבקר ומן הצאן, מן הזכרים ומן הנקבות, ונאכלת לשני ימים. מתניתין דלא כבן תימא, דתנינא, בן תימא אומר, חגיגה הבאה עם הפסח הרי היא כפסח ואינה נאכלת אלא ליום אחד ולילה. מאי טעמא. דכתיב ולא יליו לבקר זבח חג, זה חגיגה, הפסח, כמשמעו, ולכליל אקשיה לפסח. ואינה נאכלת אלא צלי, ואינה באה מן הבקר, ואינה באה מן הנקבות, ואינה באה בן שתי שנים, ואינה נאכלת אלא למנויו.

כו ראשית בכורי אדמתך (פתוב ברמז שנח).

לא תבשל גדי.

כז כתב לך את (כל) הדברים האלה כי על פי וגו'. אמר רבי אלעזר. תורה, רב בכתב ומעוט על פה, שניאמר (הושע ח, יב) "אכתב לך (לו) רבי תורתי". רבי יוחנן אמר רוב על פה, שניאמר כי על פי הדברים האלה. ואידך נמי, הכתיב "אכתב לך רבי". ההיא אתמוהי קא מתמה. ואידך, נמי, הכתיב כי על פי הדברים האלה.

ההיא, משום דתקיימי לא מצי למימר להו. דרש רבי יהודה בר נחמני, מתורגמניה דריש לקיש. כתיב, כתב לך את (כל) הדברים האלה, וכתוב כי על פי הדברים האלה, הא כיצד. דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרו על פה, ודברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרו בכתב. דבי רבי ישמעאל תנא. אלה, אלה אתה כותב, ואי אתה כותב הלכות. אמר רבי יוחנן. לא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה, שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתתי אתך ברית ואת ישראל.

אמרי, דלקמא מלתא חדתי שאני, דהא רבי יוחנן וריש לקיש מעייני בספרא דאגדתא בשפתא, ודרשי הכי, (תהלים קיט, ככו) "עת לעשות לה' הפרו תורתך", מוטב תעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל.

גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה, שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתתי אתך ברית.

רמז תה כשפא הקדוש ברוך הוא לתנו את התורה, אמר למשה על סדר המקרא והמשנה והאגדה והתלמוד, שנאמר "וידבר אלהים את כל הדברים האלה", אפלו מה שישאל תלמיד ותיק לרבו. אמר ליה הקדוש ברוך הוא. לך, ולמדך את בני ישראל. אמר ליה משה. רבונו של עולם, כתב אתה לבניך. אמר ליה. מבקש אני לתנו אותה לכם בכתב, אלא שגלוי לפני שעתידים אמות העולם לשלט בהם ולטל אותה מהם ויהיו בני כאמות העולם, אלא המקרא תתנו להם בכתב, והאגדה והמשנה והתלמוד על פה. ויאמר ה' אל משה. כתב לך. זה מקרא. כי על פי המשנה והתלמוד, שהו מבדילים בין ישראל ובין אמות העולם.

כתב לך. הלוחות הראשונות אני כתבתי אותם, שנאמר (לעיל לא, יח) "כתבים באצבע אלהים", אבל השניים, אתה כתב לך משל למה הדבר דומה. למלך שנשא אשה וכתב לה גמיקום משלו. לא עשה, אלא קלקלה וטרדה בא שושבינה, ורצה אותה למלך. אמר ליה המלך. אני לא נתרציתי אלא לך, ועשה גמיקום אחר. (פטוב) [כתב] לך. בזכותך אני נותן להם את התורה.

כח רמז תו ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה אפשר לאדם שיהא ארבעים יום בלא אכילה ושתיה. מלאכים ירדו אצל אברהם ואכלו, משה עלה לעליונים, ראה שאין שם אכילה ושתיה, לא אכל ולא שתה (כתוב בסוף "ואלה המשפטים").

לחם לא אכל. מלחמה של תורה אכל. ומים לא שתה מימיה של תורה שתה, שנאמר (משלי ט, ה) "לכו לחמו בלחמי", ואומר "הוי כל צמא לכו למים". הנה

לומד תורה ביום, ופושט אותה בינו לבין עצמו בליקלה, למה, אלא ללמד לישראל שיהיו יגיעים בתורה ביום ובלילה. ומאין היה נזון כל אותן ארבעים יום. מזיו השכינה.

ארבעים יום וארבעים לילה. והלא כתיב (דניאל ב, כב) "ונהורא עמה שרא", "ונגה כאור תהיה", (תהלים קלט, יב) "גם חשך לא יחשיך מפניך", מפני היה משה יודע אימתי יום ואימתי לילה. אלא, בשעה שהיה הקדוש ברוך הוא מלמדו מקרא היה יודע שהוא יום, ובשעה שהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה. דבר אחר. כשהיה רואה למלאכים מקלסין אותו בקדוש, היה יודע שהוא יום, ובשעה שהיה רואה אותו מקלסין בברוך, היה יודע שהוא לילה. דבר אחר. כשהיה רואה אותו ששוחקין מן להוריד לישראל, היה יודע שהוא יום, וכשהיה יורד להם, היה יודע שהוא לילה. דבר אחר. כשהיה רואה גלגל חמה בא וכורע לפני המקום, היה יודע שהוא לילה, וכשהיה רואה הלכנה וכוכבים ומזלות באים ומשתחווים, היה יודע שהוא יום. כשהיה תפלה קודמת לקריאת שמע, היה יודע שהוא לילה. מלאך שהוא ממנה על התפלה ממתין עד שיתפלל כנסיה האחרונה שבישראל, והוא עושה כל התפלות עטרה, והוא נותנו בראשו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר (משלי י, ז) "ברכות לראש צדיק", לראש צדיקו של עולם.

כט ויהי ברדת משה (מו ההר) [מהר סיני]. מהיכן נטל משה קרני ההוד. רבותינו אומרים. מן המערה, שנאמר "והיה בעבר כבדי ושמתיך" וגו'. רבי ברכיה אומר. מן הלוחות, אך כן של לוחות ששה טפחים, ורחבן שלשה, והיה משה מחזיק בשני טפחים, והקדוש ברוך הוא בשני טפחים, ושני טפחים ריוח באמצע, משם נטל משה קרני ההוד.

רמז תז רבי יהודה בר נחמן אמר. כשמשה כתב את התורה נשתיר בקולמוס קמעה, והעבירו על ראשו, ומשם נעשו לו קרני ההוד. ומשה לא ידע כי קרן וגו'. כל ההוד שנטל, ממתן שך, אבל הקרו קימת לו, שנאמר (חבקוק ג, ד) "קרנים מידו לו" וגו', וכשיטלו הצדיקים שכן לעולם הבא יטול הוא שכו, שנאמר (ישעיה מ, ז) "הנה אדני ה' בחזק גבוא וזרעו משלה לו הנה שכו אתו ופעלתו לפניו".

ל וייראו מגשת אליו (כתוב ברמז ???).

לא-לב רמז תח ויקרא אלהם משה וישבו אליו. לפי שנאמר (במדבר י, ג ד) "ותקעו בהן. ואם באחת יתקעו" אבל לא שמענו להיכן, הריני דו, נאמר פאן "תקיעה", בעדה, ונאמר "תקיעה" בנשיאים, מה תקיעה האמורה בעדה בפתח

אהל מועד, אף תקיעה האמורה בנשיאים בפתח אהל מועד. או הקודם במקרא קודם למעשה. תלמוד לומר "וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל", הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם, ופרט באחת מהן שהנשיאים קודמין, אף פורט אני בכל דברות שבתורה שהנשיאים קודמים רבי יונתן אומר. אינו צריך, שהרי כבר נאמר ויקרא אליהם משה וישבו אליו אהרן וכל הנשיאים וגו' ואחרי כן נגשו כל בני ישראל, הואיל ואמור דבור בתורה סתם ופרט להם הכתוב באחד מהם שהנשיאים קודמים וכו', ומה תלמוד לומר "אל ראשי המטות", בא ללמד שאין התרת נדרים אלא בממחין.

לד ויצא ודבר אל בני ישראל (כתוב ברמז רפ"ב).

ויקהל

פרשת

פרק לה

א-ג ויקהל משה. רבותינו בעלי אגדה אומרים. מתחלת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד, אמר הקדוש ברוך הוא, עשה להם קהלות גדולות, ודרש לפנייהם ברבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת ולכנס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה אסור והתר כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני, מכאן אמרו, משה תקן להם לישראל שיהיו דורשין בענינו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות החג בחג. אמר משה לישראל. אם אתם עושים כסדר הזה, הקדוש ברוך הוא מעלה עליכם פאלו המלכתם אותי בעולמי, שנאמר "ואתם עדי נאם ה' ואני אל". וכן דוד הוא אומר (תהלים מ, י) "בשרתי צדק בקהל רב", וכי מה בשורה היו ישראל צריכין בימי דוד, והלא כל ימיו של דוד מעין

דגמא של משיח ה'ה, אלא פותח ודורש לפנייהם דברי תורה שלא שמעתו און מעולם.

ויקהל משה למה נאמר. לפי שהוא אומר (לעיל כה, ח) "ועשו לי מקדש" שומע אני בין בחל בין בשבת, ומה אני מקיים (לעיל לא, יד) "מחלליה מות יומת", בשאר כל המלאכות חוץ ממלאכת המשכן, [או אף במלאכת המשכן] ומה אני מקיים "ועשו לי מקדש" בשאר כל הימים [חוץ מן השבת, או אף בשבת] והדין נותן ומה אם עבודה שאינה באה אלא מפל המכשירין הרי היא דוחה את השבת מכשירי עבודה שאין עבודה באה אלא מפל המכשירין הרי היא דוחה את השבת כגון שנטלה קרנו של מזבח או שנגממה הספין שומע אני יתקנם אף בשבת, תלמוד לומר ויקהל משה, בחל ולא בשבת. ויאמר אלהם אלה הדברים. רבי אומר. להביא שלשים ותשע אבות מלאכות, שאמר להם משה על פה.

הא דתנו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, כנגד מי. אומר רבי חנינא. כנגד עבודות המשכן. רבי שמעון בן יוסי בן לקוניא אומר. כנגד מלאכות שבתורה. בעי רב יוסף. האי "ויבא הביתה לעשות מלאכתו", ממנינא הוא או לא. מספקא ליה משום דכתיב (להלן לו, ז) "והמלאכה היתה דים", והיאך, כמאן דאמר לעשות צרכיו נכנס, או דלמא "ויבא הביתה לעשות מלאכתו" ממנינא, והאי "והמלאכה היתה דים" הכי קאמר דשלימא ליה עבידתא. תיקו. תנא כמאן דאמר כנגד עבודות המשכן, דתנא, אין חיבין אלא על מלאכה שפיוצא בה היתה במשכן, הם זרעו, אתם לא תזרעו, הם קצרו, ואתם לא תקצרו, הם העלו את הקרשים מקרקע לעגלה, אתם לא תכניסו מרשות הרבים לרשות היחיד, הם הושיטו את הקרשים מעגלה לעגלה, ואתם לא תושיטו מרשות היחיד לרשות היחיד היכא דאיכא באמצע רשות הרבים.

הלכות שבת פהררין התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת בשבת לא כתיבא.

ששת ימים תעשה מלאכה.

וביום השביעי יהיה לכם קדש. לא יהו ישראל אומרים, הואיל ואנו מתרין לעשות מלאכה בבית המקדש נהא מתרין לעשות מלאכה בגבולין, תלמוד לומר וביום השביעי יהיה לכם קדש, לכם יהיה קדש ולמקום חל. כל העשה בו מלאכה יומת. ולא בו ובחברו. והרי שחל יום הכפורים להיות ערב שבת ועשה מלאכה בין השמשות, שומע אני יהא חיב, תלמוד לומר (פי) כל העשה בו מלאכה יומת, "בו" ולא בו ובחברו.

לא תבצערו אש. למה נאמר לפי שהוא אומר (לעיל לד, כא) "בִּפְחָרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשְׁבֹּת", שבת מהחריש בשעת הקציר, שבת מערב שביעית לשביעית, אין לי אלא שהוא שובת מערב שביעית לשביעית, יכול כן ישבת מערב שבת לשבת, והדין נוטן, הואיל והשביעית לשם ה' ושבת לשם ה', אם למדת שהוא שובת מערב שביעית לשביעית כן מערב שבת לשבת, ועוד קל וחומר, אם שביעית שאין חיבין עליה לא כרת ולא מיתת בית דין הרי הוא שובת מערב שביעית לשביעית, שבת שחיבין עליה כרת ומיתת בית דין דין הוא שישבת מערב שבת לשבת או לא? היה רשאי להדליק לו הנר ולהטמין לו את החמין ולעשות לו מדורה, תלמוד לומר לא תבצערו אש ביום השבת, ביום השבת אי אתה מבטח אבל אתה מבטח מערב שבת לשבת. דבר אחר. לא תבצערו אש ביום השבת. לפי שהוא אומר (ויקרא ו, ו) "אש תמיד תוקד על המזבח לא תקבה" שומע אני בין בחל בין בשבת ומה אני מקיים "מחלליה מות יומת" בשאר כל מלאכות חוץ מן המערכה, או אינו אלא אף המערכה ומה אני מקיים "לא תקבה" בשאר כל הימים חוץ מן השבת, תלמוד לומר לא תבצערו אש בכל משבתתיכם, במושבות אי אתה מבטח אבל אתה מבטח בבית המקדש.

אמר אחד מתלמידי רבי ישמעאל. לא תבצערו אש, למה נאמר. לפי שהוא אומר (דברים קא, כב) "וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת" שומע אני בין בחל בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר כל המיתות חוץ ממיתת בית דין, או אף מיתת בית דין ומה אני מקיים "ותלית אותו" בשאר כל הימים חוץ מן השבת, או אף בשבת, תלמוד לומר לא תבצערו, שרפה היתה בכלל ויצתה ללמד, מה שרפה שהיא אחת ממיתות בית דין ואינה דוחה את השבת, אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו את השבת.

רבי יונתן אומר. לא תבצערו אש, למה נאמר. לפי שהוא אומר ויקהל משה שומע אני לא יהא חיב עד שיעבר על כל שלשים ותשע מלאכות, תלמוד לומר (לעיל לד, כא) "בִּפְחָרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשְׁבֹּת". ועדין אני אומר עד שיעבר על שתים, ואם לאו אינו חיב, תלמוד לומר לא תבצערו אש, הבצרה היתה בכלל ויצאת ללמד, (אלא) מה הבצרה מיחדת, שהיא אחת משלשים ותשע מלאכות וחיבין עליה בפני עצמה, אף כל שאר שלשים ותשע אבות מלאכות דין הוא שיהא חיב על כל אחת ואחת בפני עצמה. רבי נתן אומר. לא תבצערו, למה נאמר. לפי שהוא אומר ויקהל משה שומע אני אינו רשאי להדליק לו את הנר ולהטמין לו את החמין ולעשות לו את המדורה מערב שבת, תלמוד לומר לא תבצערו אש בכל משבתתיכם ביום השבת, ביום השבת אי אתה מבטח אבל אתה מבטח ביום טוב.

תנא דבי רבי ישמעאל. לא תבצערו אש בכל משבתתיכם מה תלמוד לומר. מה תלמוד לומר, אי לרבי יוסי ללאו, אי לרבי נתן לחלק, דתנא הבצרה ללאו יצאת,

דברי רבי יוסי, רבי נתן אומר, לחלק יצאת. אלא אמר רבא, תנא, מושבות קא קשיא ליה, מושבות מה תלמוד לומר, מכדי שבת חובת הגוף הוא וחובת הגוף נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ, מושבות דכתב רחמנא גבי שבת למה לי. משום רבי ישמעאל אמר תלמיד אחד. לפי שנאמר "וכי יהיה באיש חטא משפט מות" וכו' עד או אינו אלא אפלו בשבת, תלמוד לומר לא תבערו אש בכל משבתיכם, ולהלן הוא אומר (במדבר לה, כט) "והיו אלה לכם לחקת משפט לדורתיכם בכל משבתיכם", מה מושבות האמור להלן, בית דין, אף מושבות האמור כאן, בית דין, ואמר רחמנא לא תבערו אש בכל משבתיכם.

והשתא דאמר חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ, מושבות דכתב רחמנא גבי שבת למה לי. אצטריד, סלקא דעתך אמינא, הואיל ובענינא דמועדו דתבי, תיבעי קדוש בית דין כי מועדות, קא משמע לן.

רמז תט מושב דכתיב גבי חלב ודם, למה לי. אצטריד, סלקא דעתך אמינא, הואיל ובענינא דקרבתו דכתיב, בזמן דאיכא קרבן ליתסר חלב ודם ובזמן דליכא קרבן לא ליתסר, קא משמע לן. מושב דכתב רחמנא גבי מצה ומרור למה לי. אצטריד, סלקא דעתך אמינא, הואיל וכתיב "על מצות ומרורים יאכלהו", בזמן דאיכא פסח, אין, בזמן דליכא פסח, לא קא משמע לן. ביאה דכתב רחמנא גבי תפלין ופטר חמור, למה לי. מיבעיא ליה, לכדתנא דבי רבי ישמעאל, עשה מצוה זו, שבשבילה תפנס לארץ.

מציתין את האור בלשכת בית המוקד עם השכה. מנא הני מלי. אמר רבי יהודה. אמר קרא, לא תבערו אש בכל משבתיכם, בכל מושבות אי אתה מבעיר, אבל אתה מבעיר במדורת בית המוקד. מתקיף לה רב חסדא. אי הכי, אפלו בשבת נמי. אלא אמר רב חסדא, קרא כי אתא למישרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מערב שבת הוא דאתא.

שבת שבתו. בכל מקום שבו שבות מוסיפין מחל על הקדש. כל העשה בו מלאכה יומת. רבי יהודה בן בתירא אומר. הרי גזים שהקיפו את ערי ישראל וחללו את השבת, שלא יהו אומרים, הואיל וחללנו את מקצת השבת נחלל כלו, תלמוד לומר (לעיל לא, יד) "מחלליה מות יומת", כהרף עין. רבי אלעזר בן פרטא אומר. מנין אתה אומר כל מי שהוא משמר את השבת מעלין עליו כאלו עשה שבת, שנאמר (לעיל לא, טז) "ושמרו בני ישראל את השבת" וגו'. רבי אומר. מנין אתה אומר שכל מי שמשמר שבת אחת כתיקנה מעלין עליו כאלו שמר שבתות מיום שבראן הקדוש ברוך הוא עד שיחיו המתים, שנאמר "ושמרו בני ישראל וגו' לדורתם".

ה כל נדיב לבו .

אמר שמואל. גמר בלב, צריך שיוציא בשפתיו, שנאמר (ויקרא ה, ד) "לבטא בשפתים". מיתבי, "בשפתים", ולא בלב, גמר בלב. מנין, תלמוד לומר (שם) "לכל אשר יבטא". אמר רבא, תריץ ואימא הכי, "בשפתים", ולא שגמר בלב להוציא פת חטים והוציא פת שעורין, גמר בלב להוציא פת חטים והוציא פת סתם מנין, תלמוד לומר "לכל אשר יבטא".

רמוז תי מיתבי, (דברים כג, כד) "מוצא שפתיך", אין לי אלא שהוציא בשפתיו, גמר בלב מנין, תלמוד לומר כל נדיב לבו. שאני התם דכתיב "כל נדיב לב". ונגמר מינה. משום דהווי תרומה וקדשים שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדיו. ולמאן דאמר מלמדיו מאי איכא למימר. הוי חליו וקדשים, וחליו מקדשים לא גמירי.

היתר נדרים פורחין באויר, ואין להם על מה שישמכו. תנא. רבי אליעזר אומר. יש להם על מה שישמכו, שנאמר כל נדיב לבו. ודלמא לאפוקי מדשמואל דאמר גמר בלב צריך שיוציא בשפתיו קא משמע לן אף על גב דלא הוציא.

כה וכל אשה חכמת לב בנדיה טוה (כתוב בוויקחו לי תרומה בפסוק "ואת המשכן תעשה עשר וריעת" וברמז (שני"ג)).

כז רמוז תיא והנשאים הביאו את אבגי השם. כתיב (לעיל טז, כא) "וילקטו אתו בפקר בפקר", וכתיב "והם הביאו אליו עוד נדבה בפקר בפקר", מלמד שירדו להם לישראל אבנים טובות ומרגליות עם המן. והנשאים הביאו. תנא. נשיאים ממש, וכן הוא אומר (משלי כה, יד) "נשיאים ורוח וגשם אין".

ל-לא ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל. זה שאמר הכתוב (קהלת ז, א) "טוב שם משמן טוב", טוב הנה שמו של בצלאל משמן הטוב, למה, שפרסמו הקדוש ברוך הוא, שנאמר ראו קרא ה' בשם.

מזכירין ומניחין, (להלן לח, כג) "ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן", שבת לו. שבת לאביו שבת למשפחתו שבת לשבטו שכן יצא ממנו. מזכירין ומשחקים, "ושם אמו שלמית בת דברי", גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו גנאי למשפחתו שכן יצא ממנו, "עכו בן פרמי בן זבדי בן זרח", גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו גנאי למשפחתו.

ראו קרא ה' בשם. מה צריך הנה להזכר כאן חור. אלא שנתן חור נפשו על הקדוש ברוך הוא כשבקשו ישראל לעבד עבודה זרה ולא הניח להם, עמדו והרגו אותו, אמר ליה הקדוש ברוך הוא, חייך, שאני פורע לך. משל למה הדבר דומה, למלך שמרדו לגיונותיו עליו, עמד שר צבא שלו ונלחם בהם, אמר להם, במלך אתם מורדו, עמדו עליו והרגו אותו לגיונות, אמר המלך, חייך, אלו ממון נתת לי הייתי פורע לך, עכשיו נפשך נתת עלי, חייך כל בנים שיש לך אני אגדלם בעולם ואעשה אותן דכסין ואיפרכין. כך חור נתן נפשו על הקדוש ברוך הוא במעשה העגל, אמר ליה הקדוש ברוך הוא, חייך, כל בניך אני מגדלן בעולם הזה, שנאמר ראו קרא ה' בשם וגו' וימלא אותו רוח אלהים, ולא תאמר בצלאל בלבד, אלא כל מי שהיה עוסק במלאכת המשכן נתן בהם הקדוש ברוך הוא בינה וחקמה ודעת, שנאמר (להלן לו, ח) "ויעשו כל חכם לב", ולא תאמר בבני אדם אלא אפלו בהמה וחייה, ומכלם לא נתפרסם אלא בצלאל שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל.

רמז תיב וכל השבח הזה מהיכן בא, משבטו של יהודה. זה שאמר הכתוב "ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה", וכתוב (לעיל א, יז) "ותיראנה המינלות את האלהים", ומה פרע להן הקדוש ברוך הוא, (שם, כא) "ויעש להם בתים", בתי כהנה ומלכות, יוכבד נטלה כהנה ומלכות שכרה, משה ואהרן, ומה נטלה מרזם שכרה, חכמה שנאמר "הן יראת ה' היא חכמה", העמיד ממנה בצלאל, שהיה חכם, שנאמר (לעיל לא, ג) "ויאמלא אותו רוח אלהים".

ראו קרא ה' בשם ראו חכמה שנתתי בלבן. בשלשה דברים הללו נבראו שמים, שנאמר (משלי ג, יט כ) "ה' בחכמה יסד ארץ כוונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו". ובשלשה דברים הללו נעשה בית המקדש, שנאמר (מ"א ז, יד) "בן אשה אלמנה" וגו'. ואף לעולם הבא יבנה בית המקדש בשלשה דברים הללו, שנאמר "ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וגו' רוח דעת" וגו'. אמר הקדוש ברוך הוא, בעולם הזה היתה רוחי נותנת בכם חכמה, (דברים לד, ט) "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה", וכתוב בעתניאל "ותהי עליו רוח ה'", וכן לעתיד לבא רוחי מחיה אתכם שנאמר (יחזקאל לו, יד) "ונתתי רוחי בכם וחייתם".

ד רמז תיג ראו קרא הי בשם וגוי. איש איש ממלאכתו אשר המה עשים. כתיב בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה, וכתיב (דבה"א ב, יט) "ותמת עזובה ויקח לו פלב את אפרת ותלד לו את חור", וכי עבד בצלאל משכן בר כמה הוה, בר תליסר שני כתיב איש איש ממלאכתו, ותניא, שנה ראשונה עשה משה משכן, שנה הקים משכן ושלח מרגלים, וכתיב (יהושע יד, ו ז) "בן ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד הי אתי", כמה הניא להו, ארבעים, דל ארבעס דהנה בצלאל, פשו להו עשרון ושית, דל תרתי דתלתא עבורי, פשו להו עשרים וארבע, אשתפח דכל חד וחד בר תמני אוליד.

ו-ז תני לוי, איש איש ממלאכתו, ממלאכתו הוא עושה ואינו עושה ממלאכת חברו. ויצו משה ויעבירו קול במחנה. משה היכא הנה יתיב, במחנה לוי, ומחנה לוי רשות הרבים הוא, שהכל היו מצוין אצל משה רבנו, ואמר להו, לא תפיקו מרשות היחיד לרשות הרבים. וממאי דבשבת קאי, דלמא בחל קאי ומשום דשלימא ליה מלאכה פדכתיב והמלאכה היתה דים. גמר העברה העברה מיום הכפורים, כתיב הקא ויעבירו קול במחנה, וכתיב התם (ויקרא כה, ט) "והעברת שופר תרועה", מה להלן ביום אסור אף פאן ביום אסור. אשכחן הוצאה, הכנסה מנלן. סברא היא, מפדי מרשות לרשות הוא, מה לי אפוקי מה לי עיולי, מיהו הוצאה אב, הכנסה תולדה, ונפקא מינה דאי עביד שתי אבות בהדי הדדי, אי נמי שתי תולדות בהדי הדדי מיחייב תרתי, אב ותולדה דידיה לא מחייב אלא חדא. ולרבי אליעזר, דמחייב אתולדה במקום אב, הך דהנה במשכן חשיבא קרי ליה אב, אי נמי הך דכתיבא קרי ליה אב, וכל ארבע אמות ברשות הרבים גמרא גמירי לה.

פרק לו

א רמז תיד ויעש בצלאל את הארון, זה שאמר הכתוב (תהלים קיט, קל) "פתח דבריך גאיר", כשבקש הקדוש ברוך הוא לבנות את העולם נתעטף באורה וברא את עולמו, שנאמר "עטה אור פשלמה", ואחר כך (שם) "נוטה שמים פיריעה". מן הקדוש ברוך הוא למדו הצדיקים שיהיו מתחילין באורה, כשאמר הקדוש ברוך הוא למשה "ועשו לי מקדש" אמר משה לבצלאל, פתח ותחלה מלאכת הארון, "ויעש בצלאל את הארון".

(משלי ט, ט) "תנו לחכם ויחכם עוד", זה בצלאל, בשעה שאמר לו משה לבצלאל עשה משכן אמר בצלאל, למה הוא המשכן, אמר ליה, להשרות שכניה בתוכו וללמד לישראל תורה, אמר בצלאל, והיכן התורה נתונה, אמר ליה, משאנו עושין משכן נעשה ארון, והוא התחיל בארון, שניאמר ויעש בצלאל את הארון.

אמר רב יהודה. שלש ארונות עשה בצלאל, אמצעי של עץ, תשעה, פנימי של זהב, שמונה, חיצון של זהב, עשרה ומשהו. והא תניא אחד עשר ומשהו. הא למאן דאמר יש בעביו טפח, הא למאן דאמר אין בעביו טפח. מאי משהו, זר. אמר רבי יוחנן. שלשה זרין הו, של מזבח, של ארון, של שלחן. של שלחן, זכה דוד ונטלו, של מזבח, זכה אהרן ונטלו, של ארון, מנח, כל הרוצה לקח יבוא ויקח. שפא תאמר פחות שבהן היה, תלמוד לומר (משלי ח, טו) "בי מלכים ומלכו". רבי יוחנן רמי. כתיב "זר" וקרין זיר, זכה, נעשה לו זיר, לא זכה, נעשה זרה הימנו. "מבית ומחוץ תצפנו". אמר רבא. כל תלמיד חכם שאין תוכו כבוד, אינו תלמיד חכם.

פרק לח

ט-יד הגנה והקרפף, שהו שבועים אמה ושירים על שבועים אמה ושירים, המקפת גדר גבה עשרה טפחים, מטלטלין בתוכה בשבת. מנא הני מלי. אמר רב יהודה, אמר קרא (לעיל כז, יח) "ארך החצר מאה באמה ורחב המשים בהמשים", אמרה תורה, טל המשים וסבב המשים. פשיטיה דקרא במאי כתיב. אמר אבין, העמד המשכן על שפת (עשרים) [המשים], כדי שיהא המשים אמה לפניו ועשרים אמה לכל רוח ורוח.

אין מודדין אלא בחבל של המשים אמה. מנא הני מלי אמר רב יהודה אמר קרא (שם) "ארך החצר מאה באמה ורחב המשים בהמשים", אמרה תורה, בחבל של המשים אמה מדד. האי מבעי ליה לטל המשים ולסבב המשים. אם כן לימא קרא "המשים (ו)המשים", מאי [המשים] בהמשים", שמע מינה תרתני.

פרשת פקודי

כא-כח אלה פקודי המשכן משכן העדות. זה שאמר הכתוב "איש אמונות רב ברכות", אתה מוצא, כל מי שהוא נאמן הקדוש ברוך הוא מביא ברכות על ידו, ומי שאינו נאמן (שם) "ואף להעשיר לא ינקה". דבר אחר, "איש אמונות", זה משה, על כל הדברים שנעשה גזבר עליהם היו מתברכים על ידו, למה, שהוא נאמן. "ואף להעשיר" זה קרח, שהיה לוי ובקש עוד לטל כהנה גדולה. דבר אחר, "איש אמונות רב ברכות", זה משה, שנעשה גזבר לעצמו, ואף על פי שהיה גזבר לעצמו היה קורא לאחרים (ומחשב) [ומחשב] על ידיהם, שנאמר ביד איתמר.

שנו רבותינו, מי שהיה נכנס לתרם הלשכה לא היה נכנס לא בפרגוד חפות ולא בפונדקא, שאם יעשיר יאמרו משל לשכה העשיר, שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא יוצא ידי שמים, שנאמר "והייתם נקיים מה' ומישראל". ומשה היה גזבר לעצמו וכו', אמר רבי יוחנן, לשנים בקרים הביאו כל המשכן והותירו. אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם, עשינו כל המלאכות של המשכן והותרנו, שנאמר (לעיל לו, ז) "והמלאכה היתה דים", מה נעשה בנותר. אמר ליה, לך נעשה בהם משכן לדברות. הלך ועשה כן. כיון שבא לתן חשבון אמר להם, כך וכך יצא למשכן, וביותר עשיתי משכן העדות, שנאמר אלה פקודי המשכן משכן העדת.

מהו משכן משכן שני פעמים. אמר רבי שמעון. שני פעמים נתמשכן על ידיהם. אמר רבי ישמעאל זה סימן לכל באי עולם שאין סליחה אלא לישראל בלבד, שנאמר משכן העדת, עדות היא לכל באי עולם שהקדוש ברוך הוא נתרצה לישראל. משל למה הדבר דומה, למלך שנשא אשה והיה מחבבה ביותר, כעס עליה והניחה, והיו שכנותיה אומרות לה, אינו חוזר לך, לאחר זמן נתרצה לה המלך ונכנס לפלטין (שלו) [שלה] ואכל ושתה, ולא היו שכנותיה מאמינות שנתרצה לה המלך, והיה ריח בשמים עליה, מיד ידעו שנתרצה לה המלך. כך הקדוש ברוך הוא חבב את ישראל, והביאם לפני הר סיני, ונתן להם את התורה, וקרא אותם מלכים, לסוף ארבעים יום עשו את העגל, באותה שעה אמרו הגוים, אין הקדוש ברוך הוא מתרצה להם עוד, כשעמד משה ונתפלל עליהם אמר לו הקדוש ברוך הוא, (במדבר יד, כ) "סלחתי כדברך", ולא עוד אלא שאני משרה שכנתי עליהם וביניהם והכל יודעים שסלחתי להם, שנאמר "ועשו לי מקדש".

רמז תטו אלה פקודי המשכן. כל מה שהיה משה עושה היה עושה על ידי אחרים, שנאמר עבדת הלויים ביד איתמר, לא עשה אלא משנגמרה מלאכת המשכן. אמר להם, בואו ונעשה לפניכם חשבון. נכנסו כל ישראל, עד שהוא יושב

ומחשב שְׂכַח אֶלְף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וּשְׁבַעִים שֶׁקֵּל שֶׁעָשָׂה וְוִים לְעַמּוּדִים. הַתְּחִיל יוֹשֵׁב וְתֵמָה, אָמַר, עֲכָשְׁיוּ יִשְׂרָאֵל מוֹצְאִים זְדִיָּהֶם לּוֹמַר נָטְלוּ מִשָּׁה. הָאִיר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֵינָיו וְרָאָה אוֹתָם עֲשׂוּיָן וְוִים לְעַמּוּדִים. אָמַר לָהֶם וְאֵת הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וְגו'. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְפָּיְסוּ יִשְׂרָאֵל עַל מְלֹאכֶת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁנֶּאֱמַר אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן. וְלָמָּה עָשָׂה עִמָּהֶם חֲשָׁבוֹן, וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מֵאֲמִינוּ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב, ז) "לֹא כֵן עֲבָדֵי מִשָּׁה" וְגו', אֶלָּא שֶׁשָּׁמַע מִשָּׁה יִשְׂרָאֵל מִדְּבָרִים אַחֲרָיו שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל לג, ט) "וְהִזָּה כָּבֹא מִשָּׁה הָאֵהֱלָה", וְיָמָּה הָיוּ אוֹמְרִים, רַבִּי יִצְחָק אוֹמַר, לְשַׁבַּח הָיוּ אוֹמְרִים, אֲשֶׁרֵי יוֹלְדָתוֹ שֶׁל זֶה, כָּל יָמָיו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְדַבֵּר עִמּוֹ, כָּל יָמָיו הוּא מְשַׁלֵּם לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, (שם, ח) "וְהִבִּיטוּ אַחֲרַי מִשָּׁה", רַבִּי חֲמָא אָמַר, לְגִנְאֵי הָיוּ אוֹמְרִים, רָאָה צְנוּאָרוֹ, רָאָה שׁוֹקִיו, רָאָה כְּרַעְיוֹ, אוֹכֵל מִשָּׁל יְהוּדִים, שׁוֹתֵה מִשָּׁל יְהוּדִים, וְכָל מָה שֵׁיֵשׁ לוֹ מִשָּׁל יְהוּדִים, וְחִבְרוּ מִשִּׁיבוֹ, רִיקָה, אָדָם שֶׁשָּׁלַט עַל מְלֹאכֶת הַמִּשְׁכָּן אִין אֵתָּה מִבְּקֵשׁ שְׁיֵהָא עָשִׁיר, כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמַע מִשָּׁה כִּדְ אָמַר לָהֶם, חֲיִיכֶם, מִשָּׁה־מִשְׁכָּן נִגְמַר אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם חֲשָׁבוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן.

מֵהוּ הַעֲדָת. זֶה הַתּוֹרָה, שֶׁהָיוּ יִגְעִים בָּהּ. אָמַר לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. בְּזִכּוֹת הַתּוֹרָה וּבְזִכּוֹת הַקְּרָבָנוֹת אֲנִי מַצִּיל אֶתְכֶם מִגִּיּוֹהָרִים. וְכֵן הָרָאָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר "בֵּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לְאִמְרָ" וְגו'.

וְאֵתוֹ אֶהְלִיאֵב בֶּן אַחִיסָמָךְ. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן. מִנִּין שְׁלֵא יִשְׁנָה אָדָם מֵאֲמָנוֹת אֲבוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת חִירָם מִצֹּר בֶּן אִשָּׁה אֲלֻמְנָה הוּא מִמִּטָּה נִפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ צוּרֵי חָרָשׁ נְחֹשֶׁת", וְאָמַר מֶר, אֲמִיָּה מִדָּן וְכָתִיב וְאֵתוֹ אֶהְלִיאֵב בֶּן אַחִיסָמָךְ לְמִטָּה דָן.

וּבְצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה עָשָׂה אֶת כָּל אֲשֶׁר צָוָה ה'. אֲשֶׁר צָוָה מִשָּׁה אִין כְּתִיב כָּאֵן, אֶלָּא אֲשֶׁר צָוָה ה', אֶפְלוּ דְבָרִים שְׁלֵא שָׁמַע מִרְבּוֹ הַסְּפִימָה דְעֵתוֹ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר לְמִשָּׁה בְּסִינֵי. רַבִּי יוֹחָנָן בְּשֵׁם רַבִּי בְּנֵיָהוּ (יהושע יא, טו) "כֹּפֵּאֲשֶׁר צָוָה ה' אֶת מִשָּׁה עֲבָדוֹ בֶּן צָוָה מִשָּׁה אֶת יְהוֹשֻׁעַ [וְכֵן עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ] לֹא (הַפִּיל) [הַסִּיר] דְּבָר מִכָּל אֲשֶׁר צָוָה ה' אֶת מִשָּׁה", "כָּל אֲשֶׁר צָוָה מִשָּׁה" אִין כְּתִיב כָּאֵן, אֶלָּא "אֲשֶׁר צָוָה ה' אֶת מִשָּׁה", אֶפְלוּ דְבָרִים שְׁלֵא שָׁמַע מִרְבּוֹ וְכוּ'. רַבִּי הוֹנָא אָמַר "תּוֹרַת אָמֶת הִתְּהָ בְּפִיָּהוּ", אֵלוּ דְבָרִים שֶׁשָּׁמַע מִרְבּוֹ. (שם) "וְעוֹלָה לֹא נִמְצְאָה בְּשִׁפְתָיו", אֵלוּ דְבָרִים שְׁלֵא שָׁמַע מִרְבּוֹ. וְרַבִּי אֶמְרִין (משלי ג, כו) "כִּי ה' יְהִיָּה בְּכִסְלָךְ", אֵלוּ דְבָרִים שֶׁאֵתָּה כְּסִיל בְּהֶם. "וְשִׁמְרֵן רִגְלֵךְ מִלְּכָד" רַבִּי דוּסָא אָמַר מִן הַהוֹרְיָה, רַבִּי לױ אָמַר מִן הַמִּזִּיקִין. אָמַר רַבִּי אַבָּא מִכָּאֵן, אִם נִתְּתָּ מִכִּיסָךְ צְדָקָה, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשַׁמְרֵךְ מִן הַמִּזִּיקִין וּמִן הַזִּימִים וּמִן הַגְּלָגְלֵת וּמִן הָאֲרָנוֹנוֹת. מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי יִשְׁבָּב שֶׁעַמְד וְחֵלֶק כָּל נְכֶסְיוֹ לְעַנְיִים, וְשִׁלַּח לוֹ רַבִּי גְּמִלְיָאֵל, וְהֵלֵא אָמְרוּ בְּאוֹשָׁא

חמש נכסיו לעניים. ורבו גמליאל, לאו קדם לאושא הוה. רבי יוסי בר בון בשם רבי לוי כף היתה הלכה בגדס ושכחוה, ועמדו השניים והסכימו על דעת ראשונים, ללמדך שכל דבר שנותניו בית דין נפשם עליו סוף שהוא מתקיים, כמו שניאמר למשה בסיני. ואתיא כי הא דרבי מנא, (דברים לב, מז) "כי לא דבר רק הוא", ואם רק הוא, (שם) "מכס" הוא רק, למה, שאין אתם יגעים בו, (שם) "כי הוא חייכם", בשעה שאתם יגעים בו.

רמז תטז בקע לגלגלת מחצית השקל. שאל קונטריוס ההגמון את רבו יוחנן בן זכאי, בגבוי הכסף אתה מוצא מאתים ואחד כפר ואחת עשרה מנה, דכתיב בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העבר וגו', ובנתינת הכסף אתה מוצא מאת כפר, דכתיב ויהי מאת כפר הכסף לצקת וגו', משה רבכם גנב היה או קוביוסטוס היה או אינו בקי בחשבונות היה, נתן מחצה ונטל [מחצה] ומחצה שלם לא החזיר. אמר לו משה רבנו גזבר נאמן היה, ומנה של קדש כפול היה. ועוד שאלו, בפרטן של לויים עשרים ושנים אסף ושלוש מאות, ובכללן אתה מוצא עשרים ושנים אסף, אותן שלש מאות להיכן הלכו. אמר ליה, אותן שלש מאות בכורות היו, ואין בכור מפקיע בכור, דיו לבכור שיפקיע קדשת עצמו. ועוד שאלו. כתוב אחד אומר "וישרצו המים" (כתוב למעלה ברמז ס"ד) [יב].

פרק לט

כז ויעשונו את הכתנת שש .

לג רמז תיז ויביאו את המשכן אל משה. זה שאמר הכתוב (תהלים לא, יט) "תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק" מדבר במשה. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לעשות משכן מיד אמר להם (לעיל לה, ה) "קחו מאתכם תרומה לה", והיה משה עסוק במשכן שלשה חדשים עשו אותו, קפלו אותו, והיו מתלוצצים עליו ואומרים, הרי נעשה המשכן, לא היה אומר שהוא משנה שכינתו אצלנו. והקדוש ברוך הוא נתפון שיעמיד המשכן בחדש שנתבשר אברהם אבינו ביצחק. לא עשה, אלא כיון שהגיע החדש אמר לו הקדוש ברוך הוא, ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן וגו'. אותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא, "תאלמנה שפתי שקר", אותן שהיו מתלוצצין אחר המשכן התחילו טועניו

אותו ובאין כל אחד ואחד במלאכתו, שְׁנֵאָמַר וַיְבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן הַדָּא הוּא דְכָתִיב "עֲזוּ וְהִדְר לְבוּשָׁה", זֶה מִשָּׁה, (לעיל לד, כט) "וּמִשָּׁה לֹא יָדַע כִּי קָרוֹן" וגו'. (משלי שם) "וַתִּשְׁחַק", אֵלּוּ לְצַנֵּי הַדּוֹר, שֶׁהָיוּ מִתְלוֹצְצִים אַחַר מִשָּׁה לּוֹמֵר אֶפְשֶׁר שֶׁהִשְׁכִּינָה שׁוֹרָה עַל מַעֲשֵׂה יָדָיו שֶׁל מִשָּׁה. לֹא עָשָׂה אֱלֹא כִּינּוֹן שֶׁאֵמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן הַתְּחִיל שׁוֹחֵק עֲלֵיהֶם, (שם) "וַתִּשְׁחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן". אָמַר לָהֶם, הִבִּיאוּ שְׁנָקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן. הַתְּחִילוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד טוֹעֲנִים וּבָאִים אֶצְלוֹ.

כְּמָה חֲכָמִים הָיוּ שֶׁם וְלֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן, אָמַר שְׁלֹמֹה "רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חֵיל", לָמָּה, עָשׂוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִין לְיִשֵּׁב אוֹתוֹ. מָה עָשׂוּ, כָּל אֶחָד וְאֶחָד נִטַּל מִלֵּאכְתוֹ וְהִלָּךְ אֶצְל מִשָּׁה וְאָמַר, הֲרִי קָרְסִים הֲרִי קָרְשִׁים הֲרִי בְּרִיחִים, וְשִׁרְתָּה רוּחַ הַקְדֹּשׁ עַל מִשָּׁה וְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן. וְלֹא תֹאמַר מִשָּׁה, אֱלֹא הַמִּשְׁכָּן מַעֲצָמוֹ עָמַד שְׁנֵאָמַר (מ, יז) הוֹקֵם הַמִּשְׁכָּן. וְלֹא תֹאמַר הַמִּשְׁכָּן, אֱלֹא אֶפְלוֹ בֵּית עוֹלָמִים אֱלוּלֵי שְׁנֵזֶר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא שְׁלֹמֹה וְלֹא כָּל יִשְׂרָאֵל הָיוּ בּוֹנִין אוֹתוֹ, מִנִּין, שֶׁכָּךְ אָמַר דָּוִד "אִם ה' לֹא יִבְנֶה בַּיִת שְׁוֹא עֲמְלוֹ בּוֹנֵיו בּוֹ", לְפִיכָךְ, בְּמַעֲשֵׂה נְסִים הוֹקֵם הַמִּשְׁכָּן. כִּינּוֹן שֶׁהוֹקֵם הַתְּחִילוּ כָּל יִשְׂרָאֵל שְׂמֵחִים, שְׁנֵאָמַר (שה"ש ג, יא) "צְאִינָה וּרְאִינָה בָּנוֹת צִיּוֹן בְּמִלָּךְ שְׁלֹמֹה", בְּמִלָּךְ שֶׁהִשְׁלוּם שָׁלוֹ, זֶה מִלָּךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, (שם) "בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אִמּוֹ", וְהוּא קוֹרָא לַמִּשְׁכָּן עֵטְרָה, מָה עֵטְרָה הַזֹּאת מְצִיָּרָה, כִּן הָיָה הַמִּשְׁכָּן מְצִיָּר בְּתַכְלֵת וְאֶרְגָּמוֹ. "שְׁעֵטְרָה לוֹ אִמּוֹ", אָמַר רַבִּי יְצַחְקָה, חֲזַרְנוּ עַל כָּל הַמְּקָרָא וְלֹא מְצָאנוּ שְׁעֵטְרָה בֵּת שְׁבַע עֵטְרָה לְשְׁלֹמֹה בְּנֵה, וְהוּא אוֹמֵר "בְּעֵטְרָה". רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי שָׁאַל לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי יוֹסִי, אָמַר לִיָּה, אֶפְשֶׁר שֶׁשְׂמַעְתָּ מֵאֲבִיךָ מֵהוּ "בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אִמּוֹ". אָמַר לִיָּה, כִּךְ אָמַר אֲבָא, מָשַׁל לְמִלָּךְ שֶׁהִיָּתָה לוֹ בֵּת יְחִידָה וְהָיָה אוֹהֲבָה בְּיוֹתֵר מִדָּאֵי, לֹא זָז מִחֲבָבָה עַד שֶׁקָּרָא אוֹתָהּ אַחֲוֵתִי, לֹא זָז מִחֲבָבָה עַד שֶׁקָּרָא אוֹתָהּ אִמִּי, לֹא זָז מִחֲבָבָה עַד שֶׁקָּרָא אוֹתָהּ בֵּתִי. כִּךְ חֲבַב הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל וְקָרָא אוֹתָם בֵּת, שְׁנֵאָמַר "שְׂמַעֵי בֵּת וּרְאִי", לֹא זָז מִחֲבָבָם עַד שֶׁקָּרָא אוֹתָם אַחֲוֵתִי שְׁנֵאָמַר (שה"ש ה, ב) "אַחֲוֵתִי רַעֲיָתִי", לֹא זָז מִחֲבָבָם עַד שֶׁקָּרָא אוֹתָם אִמִּי שְׁנֵאָמַר (ישעיה נא, ד) ("שְׂמַעוּ) [הַקְשִׁיבוּ] אֵלַי עַמִּי וְלֹאֻמִּי", וְלֹאֻמִּי כְּתִיב. עָמַד רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי וַיִּנְשָׁקוּ עַל רֵאשׁוֹ, וְאָמַר, אֱלוּלֵי לֹא בָּאתִי אֱלֹא לְשִׂמְעַ דְּבַר זָה, דִּין.

(שה"ש ג, יא) "בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ", עַל הַיָּם. "וּבְיוֹם שְׂמֵחַת לְבוֹ", בִּירוּשָׁלַיִם. דְּבַר אַחַר, "בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ", בְּסִינֵי. "וּבְיוֹם שְׂמֵחַת לְבוֹ", בְּמִלָּאִים. אָמַר דָּוִד, (תהלים מח, ג) "יִפָּה נוֹף מְשׁוֹשׁ כָּל הָאָרֶץ", כִּתְּאֵנָה שֶׁהִיא צָרָה מִלְּמִטָּה וּרְחֵבָה לְמַעְלָה, שְׁנֵאָמַר "וּרְחֵבָה וְנֹסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה". "יִפָּה נוֹף", רַבִּי לְוִי אָמַר, נָאָה הִיא לְעֲצָמָה, שֶׁהִיא מְנִיפָה לְאֲמוֹת הָעוֹלָם, שְׁנֵאָמַר (ישעיה ל, כח) "לְהַנְפִּיחַ גוֹיִם בְּנִפְתַּת שְׁוֹא וּרְסוֹן מִתְּעָה עַל לְחֵזֵי עַמִּים". דְּבַר אַחַר, מֵהוּ "יִפָּה נוֹף", בְּהִנְיָפְתָּה, שְׁנֵאָמַר (במדבר ח, יא) ("וַיִּנְנֶף) [וַיְהִינֶף] אַחֲרוֹן", "וַיְהִינֶף אֶת הָעֵמֶר".

"משוש כל הארץ", אמר רבי יונתן בן אֶלְעָזָר, מעשה היה בפרקמטוט אחד שהלך לארץ ישראל למכר פלפליו, הלך וישב לו ולא מכר. אמר, זו היא שאמרו "משוש כל הארץ הר ציון ורפתי צפון". לשעה אחת מכר כל פרקמטויא שהיה בידו. אמר, ונדאי זו היא משוש כל הארץ. וכל השבח הזה בשביל שהיא (תהלים, שם) "קרית מלך רב". משחרבה ירושלים (ישעיה כד, יא) "ערבה כל שמחה, גלה משוש (כל הארץ)". מהו ערבה, חשכת קבלת, כמא דאת אמר "ויחי ערב". בעולם הזה שבת משוש כל הארץ, כשישוב הקדוש ברוך הוא ויבנה ירושלים הוא מחזיר את השמחה, שנאמר "כי נחם ה' ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה".

ויברך אתם משה, אמר להם, יהי רצון שתשרה שכניה במעשה ידיכם. רבי יוסי אומר, כך אמר להם, (דברים א, יא) "ה' אלהי אבותכם יסף עליכם ככם וגו' ויברך אתכם" וגו', אמר להם, כדרך שזכיתם במעשה המשכון תזכו לבנות לכם את בית עולמים, שבתוכו עתידה שכניה לשרות, שנאמר "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

פרק מ

א-לח וסכת על הארץ, תנו רבנן, חמטה מחמת סכך ולא מחמת דפנות. רבי יאשיה אומר, אף מחמת דפנות. מאי טעמא דרבי יאשיה, דכתוב (מ, ג) וסכת על הארץ את הפרכת, פרכת מחיצה היא, דכתוב (לעיל כו, לג) "והבדילה הפרכת לכם", וקא קרייה רחמנא סכך, אלמא בעינו מחיצה בסכך. ורבנן, האי דקאמר רחמנא דליכוף בה פורתא, כי היכי דתיחזי כסכך.

תניא, "ונתת על המערכת לבנה זכה". רב אמר, "על", בסמוך, או אינו אלא על, ממש, כשהוא אומר וסכת על הארץ את הפרכת הוי אומר על, בסמוך.

(מ, יט) ויפרש את האהל, (כתוב ברמז שע"א וברמז שע"ב).

(מ, לה) [ו]לא יכל משה לבוא, .

(ובחאריף) [ובהעלות] הענן. (כתוב ברמז תשי"ח) [רכח].

כי עָנַן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם, רַבִּי אֹמֵר, שְׁנֵי עָנָנִים הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי עָנַן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ וְגו' . רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שְׁמַעוֹן אֹמֵר, עָנַן אֶחָד הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קה, לט) "פָּרַשׁ עָנַן לְמִסְדָּךְ" וְלָמָּה הָיָה מְשִׁתָּנָה לָהֶם, מִפְּנֵי הַזְּבִין וְהַמְצָרְעִין, כְּדִי שְׂיִהוּ יוֹדְעִין אֵימָתִי הוּא עָרַב אֵימָתִי הוּא בִּקְרָה .

הָרִי הוּא אֹמֵר (לט, מג) וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלֵאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֶתְּהָ וְגו', וְהֵיכָן צָוָהוּ, "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" . (מ, כב כג) וַיִּתֵּן אֶת הַשְּׁלֶחַן בְּאֵהָל מוֹעֵד וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֲרֹךְ לָחֶם וְגו' וְהֵיכָן צָוָהוּ, (ויקרא כד, ח) "בַּיּוֹם הַשְּׁבִיט בַּיּוֹם הַשְּׁבִיט יַעֲרֹכְנוּ לִפְנֵי ה' תַּמִּיד" . (מ, כד כה) וַיִּשָּׂם אֶת הַמִּנְרָה וְגו' וְהֵיכָן צָוָהוּ, "עַל הַמִּנְרָה הַטְּהַרְהָ יַעֲרֹךְ אֶת הַנְּרוֹת" . וַיִּשָּׂם אֶת מִזְבַּח הַזָּהָב וְגו' וַיִּקְטֹרַע עָלָיו קִטְרֵת סַמִּים הֵיכָן צָוָהוּ, (לעיל ל, ז) "בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר בְּהִיטִיבוּ אֶת הַנְּרוֹת יִקְטִירֶנָּה" . וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה שֶׁם פָּתַח מִשְׁכָּן אֵהָל מוֹעֵד וְגו' . הֵיכָן צָוָהוּ, (במדבר כח, ד) "אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַּבֶּקֶר" .

רמז תיח דָּבָר אַחֵר, (לט, מג) וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלֵאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֶתְּהָ כְּאִשְׁרֵי צָוָה ה' כִּן עָשׂוּ וַיִּבְרָךְ אֶתְּם מֹשֶׁה . מַה הִיא הַבְּרָכָה שֶׁבִּבְרָכָה . אָמַר לָהֶם, יְהִי רְצוֹן שְׁתִּשְׁרָה שְׂכִינָה בְּמַעֲשֶׂה יְדִיכֶם . רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר, כֶּדָּ בְּרָכּוֹ, "ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם" וְגו', אָמַר לָהֶם, כְּשֶׁם שְׁנַתְּעַסְקֶתֶם בְּמִלְאכַת הַמִּשְׁכָּן וְשִׁרְתָּה הַשְּׂכִינָה בְּמַעֲשֶׂה יְדִיכֶם, כִּן תִּזְכּוּ וְתִבְנוּ לִפְנֵי בֵּית הַבְּחִירָה וְתִשְׁרָה שְׂכִינָה בְּמַעֲשֶׂה יְדִיכֶם, וְהֵם אֹמְרִים, (תהלים צ, יז) "וַיְהִי נֶעַם ה' אֱלֹהֵינוּ" .

בְּזִמּוֹן שְׂיִשְׂרָאֵל בְּרְצוֹן לִפְנֵי הַמָּקוֹם מַה נֶאֱמַר בְּהוֹן, (במדבר כח, ב) "אֶת קָרְבְּנֵי לַחֲמִי", כְּבָנִים הַמְּפָרְנְסִים לְאַבְיָהֶם . בְּשַׁעַת תּוֹכָחוֹת מֵהוּ אֹמֵר, (שם) "לְאִשִּׁי", רִיחַ כָּל קָרְבָּנוֹת שֶׁאֵתָּה מִקְרִיב אֵינָן אֶלָּא לְאֵשׁ, וְכֵן הוּא אֹמֵר "לֹא עַל זִבְחֶיךָ אוֹכִיחֶךָ וְגו' לֹא אֶקַּח מִבֵּיתֶךָ פֶּר מִמֶּכְלֵאֲתֶיךָ עֲתוּדִים כִּי לִי כָּל חֵיתוֹ יַעַר אִם אֶרְעַב לֹא אִמְרָ לְךָ כִּי לִי תִבֵּל וּמְלֵאָה", וְכִי יֵשׁ רַעֲבוֹן לִפְנֵי, וְאֵלּוּ יֵשׁ רַעֲבוֹן לִפְנֵי כֶּבֶשׂ אֵתָּה מִקְרִיב לִי בַּבֶּקֶר וְכֶבֶשׂ בֵּין הָעֲרֵבִים וְכִי יֵשׁ רַחֲמָן מוֹסֵר מְזוֹנוֹתָיו לְאַכְזָרִי, מַה שֶׁאִמְרָתִי לְךָ (שם, יד) "זָבַח לְאֱלֹהִים תּוֹדָה וְשִׁלְמִים לְעֹלִיוֹן נִדְרֶיךָ" אֶלָּא שֶׁתְּהֵא מוֹדָה וְתִשְׁלַם לְעֹלִיוֹן נִדְרֶיךָ .

וְכַתִּיב "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", אָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה . מַעֲלָה אֲנִי שֶׁבִטָּה שֶׁבִטָּה לְוִי עָשׂוּי אֶרְבַּע מַעֲלוֹת מַעֲיִן הַכְּבוֹד שֶׁל מַעֲלָה . הוֹשִׁיבֶם בְּעֵנֵי כְבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל יג, כב) "לֹא יָמִישׁ עַמּוּד הָעֵנָן" . עָשָׂה אוֹתָם דְּגָלִים כְּדָגְלֵי מְרוֹם, שֶׁבִטָּה יְהוּדָה בְּמִזְרָח, יִשְׂשָׁכָר וְזְבוּלוֹן עַמּוֹ . כְּנַגְדּוֹ בְּמְרוֹם טָלָה שׁוֹר תְּאוֹמִים, עִם הַחֲמָה בְּמִזְרָח מְשֻׁמְשִׁים . חֲמֵשׁ חֲלָקִים מִתּוֹךְ שְׁמוֹנָה בְּמִזְרָח . דְּגָל רְאוּבֵן בְּדָרוֹם, וְשְׁמַעוֹן וְגַד עַמּוֹ . כְּנַגְדּוֹ בְּמְרוֹם סָרְטוֹן אֲרִיָּה בְּתוֹלָה, מְשֻׁמְשִׁין עִם הַחֲמָה בְּדָרוֹם . חֲמֵשׁ חֲלָקִים מִתּוֹךְ שְׁמוֹנָה, וּמְחַנְיָהֶם חֲלָק אֶחָד בְּמִזְרָח וּשְׁנַיִם בְּמַעְרָב, נִמְצָא רַב תְּשֻׁמִּישׁוֹן בְּדָרוֹם . דְּגָל אֶפְרַיִם בְּמַעְרָב, מְנַשֶּׁה וּבְנֵימִין עַמּוֹ . כְּנַגְדּוֹ הַחֲמָה בְּמַעְרָב, מֵאֲזֻנֵּים

עקרב וקשת. דגל דן בצפון, אשר ונפתלי עמו. כנגדן משמשין עם החמה בצפון גדי דלי דגים מן העגלה ולדרום, בזמן שהעולם מכסה בעבים בימות הגשמים.

קורא אותן (לעיל יב, מא) "צבאות ה'". וקרא אותם כוכבים, "והנכם היום ככוכבי השמים". חבב את שמותם, (במדבר כו, כ) "משפחת הפרצי משפחת הזרחי". עשה אותן מעלות מעלות משוררין לפניו ומשרתים לעבודתו, שנאמר (דברים י, ח) "לעמד לפני ה' לשרתו" וגו'.

משה אהרן ובניו חונן במזרח בין דגל יהודה לאהל מועד, משה לדברות ואהרן לקרבנות. שניים להם בני קהת בדרום, ומה היא עבודתו, כל כלי הקדשים אשר באהל מועד, הארון והשלחן והמנוחה והמזבחות. שלשים להם בני גרשון במערב, ועבודתו היריעות והקלעים. רביעית להן בני מרי בצפון, ועבודתו הקרשים והעמודים והאדנים. וכדרך חניתו כף נסיעתו, ואהל מועד באמצע, (במדבר ב, יז) "כאשר יחנו כן יסעו".

רמז תיט היה רבי נחמיה אומר, אהל מועד שעשה משה במדבר, כנגד מעשה בראשית. יריעות, כנגד שמים וארץ. כיור וכנו, כנגד ששת ימי בראשית. מזבח העולה, כנגד כל הבהמות. מזבח הקטרת, כנגד כל הבשמים. מנורה, כנגד חמה ולבנה. שבעה נרותיה, כנגד שבעה כוכבים המשמשין את העולם, ואלו הן, שצ"ס חנכ"ל.

ראה נסים שעשה להם. "ארך החצר מאה באמה" ומה תלמוד לומר (שם) "חמשים בחמשים", אלא שתי טבילות היו, טבלא הפנימית שבמשכן, מפתח אהל מועד ולפנים, ארך שלשים אמה ורחב עשר אמות, נמצא חמשים אמה מכל צדדיו, לפנים חמשים אמה, במזרח חמשים ארך חמשים רחב בתוך חמשים, מזבח העולה חמש על חמש, וכבש פלו כנגדו בדרום ומשוף פשלשים אמות, וכמלא השערה הן היורד ביניהם, ולדברי האומרים שלש אמות קומתו, עשר אמות היה הכבש שלו, וכיור וכנו היה נתון בתוך עשרים אמות שבמזרח, והמזבח והכבש מתקן, ואהרן ובניו עסוקין בעבודה והקדוש ברוך הוא מלמדן סדר עבודה שנאמר "וימצאו בני אהרן" וגו'.

רמז תכ ראה נסים שעשה להן הקדוש ברוך הוא, שכל אותן האוכלוסין עומדים בתוך חמשים אמה, שאם תבוא לחשבון צריך יותר מארבעה מיל, וכל אותן אלפים ורבעות עומדין בחצר המשכן, ורואין את האש יורדת מן השמים כעמוד ונכנסת באהל מועד יוצאה ורובצת שם על גבי המזבח ואוכלת את החלבים ועומדת במקומה שנאמר (ויקרא ט, כד) "ותצא אש מלפני ה'" וגו', וכלן ראו את הנס הגדול ומשתטחין על פניהן, והיה לכל אחד ואחד ריוח פדי ארבע

אמות, ושרתה עליהן ריח הקדש ואמרו שיר ורננה שנאמר (שם) "וירא כל העם וירננו", ומה שירה ורננה אמרו, "רננו צדיקים בה", ועל אותו היום נאמר (שה"ש ג, יא) "צאנה וראינה".

האהל היה משוד שלשים אמה, ונתון בתוך חמשים אמה הפנימיות ועשרים קרשים בדרום. כל קרש וקרש ארכו עשר אמות ורחבו אמה ומחצה, ושתי זדות לכל אחד מלמטה, משקעות בתוך שני אדני כסף, מלמעלה ראשיתהן מצפין זהב, ונתונים בתוך טבעות של זהב, ושלוש בריחין היו להן, משלשים בתוך עשר אמות, ואחד מבריח מן הקצה אל הקצה, ארכו שלשים אמות נתון מזרח ומערב, ושני בריחים שמבחוץ מכאן ומכאן חמש עשרה אמה ארכו, ושתי טבעות לכל קרש וקרש, ונתונין לרחבו של קרש, חצי חלק מכאן וחלק באמצע, נמצא בין טבעת לטבעת בכל הקרשים מדה שנה. ושפפרת של קנה זה היתה בין טבעת לטבעת. הבריח נכנס בהן. וקרשים מצפין זהב. [והבריחים] מעצי שטים, נכנסין בשפפרת וטבעות. נמצאו כלן מצפים זהב, שנאמר (לעיל לו, לד) "ואת הקרשים צפה" וגו'. והבריח התיכון מבלע בתוך הקרשים מראש ועד סוף, לא נראה לא מבפנים ולא מבחוץ. וכמעשה הקרשים הדרומים, כך הצפונים. ושמונה קרשים במערב, ששה כנגד חללו של אהל, ושתיים כנגד זויותיו.

יריעות התחתונות היו תכלת וארגמן ותולעת שני. ארץ כל אחת עשרים ושמונה אמות ורחבה ארבע אמות, חמשה במזרח וחמשה במערב. רחב של סדר וסדר עשרים אמה, מגיעות עד חצי האהל. +4 (רמז תכא) חמשים ללאות תכלת בכל אחת ואחת, לחברן בהן. וכן בסדר חמש יריעות האהל. נמצאו שני סדרים ארץ ארבעים אמה ורחבו עשרים בחללו של אהל. ואמה עובי הקרשים שבמזרח, ואמה במערב. נמצאו שלשים ושתיים אמה. נשתירו שמונה אמות לכסות את הקרשים שבמערב. ורחבו היה עשרים ושמונה אמות. צא מהן עשר אמות חללו של אהל, ושתיים אמות עובי הקרשים שבצפון ושבדרום, הרי שתיים עשרה אמה, נשתירו (תשעה) [שמונה] אמות מכאן (ותשעה) [ושמונה] אמות מכאן לכסות הקרשים שבצפון ושבדרום.

רמז תכב מעשה היריעות תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר, והחוט כפול ארבע. רבי יוסי אומר, וחוט של זהב היה יתר בהם, שנאמר (לעיל לט, ג) "וירקעו את פחי הזהב".

"מעשה חשב". רב נחמן אומר, (לעיל כו, א) "מעשה חשב", שני פרוצין, שני דמויות, אחד מכאן ואחד מכאן, "ומעשה רקם", דמות אחד, פרוץ אחד.

יריעות אחרות היו למעלה מהן עשויות מנוצה של עזים, עשתי עשרה יריעות, שני סדרים, סדר אחד של חמשה במערב ושל ששה במזרח, ארץ שני סדרים ארבע וארבעים אמות כנגד (רחב) [אורכו] של יריעות של מטה, ורחבן שלשים אמה כנגד (ארכו) [רחבן] של מטה, מחברות בקרסי זהב. ושל מעלה מחברות בקרסי נחשת, לחבר את האהל להיות אחד. והיו נתונות כנגד שלישו של אהל, שפנגדו הפרכת פרוסה למטה. רבי יוסי אומר, כנגד הקרשים היתה כפולה. נמצאו שם שתי אמות יתרות, הן היו עודפות על היריעות של תכלת מן המזרח ועד המערב שנאמר (לעיל כו, יב ג) "יהיה סרוח". מכאן אנה למד דרדך ארץ, שיהא אדם חס על היפה.

(שם, יד) "ועשית מכסה לאהל". מכסה אחר מכסה את האהל, משלש מן הצפון מן הדרום מן המערב. רבי נחמיה אומר, כמין מסיפסין היו עשויות. רבי יהודה אומר, מלמטה עורות אילים מאדמים, ולמעלה עורות תחשים.

כיצד היתה מדתו. צפון ודרום ארכו שלשים אמה, עשר על עשר שבמערב היתה בית קדש הקדשים הוא מקומו של ארון, פרכת היתה בסוף עשר אמות חולקת את הבית עשר אמות לפניו ועשרים לחוץ, והיתה פרוסה תחת (הקרשים) [הקרסים] שביריעות, וחוץ ממנה עשרים על עשר. מזבח הזהב היה נתון בסוף עשר אמות, חולק את הבית עשר אמות למזרח ועשר למערב חמשה לצפון וחמשה לדרום. המנורה והשלחן היו לפניו מן המזבח, המנורה בדרום והשלחן בצפון, חמש אמות בין המנורה לשלחן, שתי אמות ומחצה מן הקרשים שבדרום למנורה, וכו מן הקרשים שבצפון לשלחן, וחמש אמות ממקומו לפרכת, וחמש אמות ממקומו למזבח. ופתחו של היכל היה במזרח, ולא היו שם קרשים אלא עמודים, עבי כל אחד ואחד היה אמה על אמה, מצפין (כסף) [זהב] ואדניהם (כסף) [נחושת], ומסד היה פרוס עליהם כנגד הפרכת של פנים. ומקום הקרשים (שעמודים) [שעמודים] שבדרום ושבצפון ושבמערב היה רחב אמה, ולא היה ממדת האהל.

רמז תכג (רב נחמן) [רבי נחמיה] אומר, כל הקרשים מבפנים ומבחוץ היו מצפין זהב, והבריח התיכון המבלע בתוך חללו של קרשים מבלע בתוך שפפרת של זהב שארץ כל אחת ואחת אמה ומחצה נתונה בתוך חללו של קרש, והבריח התיכון מבלע בהו מן הקצה אל הקצה.

רמז תכד "ויקחו לי תרומה". אחד עשר דברים נדבת המשכן, סימן לדבר (דברים א, ב) "אחד עשר יום מחרב". כשבא משה להזכיר על מעשה העגל אמר לו הקדוש ברוך הוא, (שם, א) "ודי זהב" כפרו באחד עשר דבר שהתנדבו למלאכת המשכן, לפיכך היו סובבין את הר שעיר שמונה ושלשים שנה, (שם ב, א) "ונסב

את הר שעיר ימים רבים". נתנדבו זהב [תשע ועשרים] כפרים שבע מאות ושלשים שקלים, ממנו עשו את הארון ואת הכפרת ואת הכרובים ואת המנורה וכל כליה, שלחו וכליו, וצפו את המזבח ועשו את כל כלי זהב, קצצו ממנו לעשות לפרכת, וצפו את הקרשים ובריחיהו, ועשו טבעות והקרסים של יריעות התחתונות.

רמוז תכה "וכסף פקודי העדה מאת כפר". חשבונות, מאה בני אדם מחצית השקל הרי חמשים סלעים, ששים פעמים מאה הרי ששת אלפים, נמצאת אומר ששת אלפים לכפר, ששים רבוא במאה כפר, נעשה בהו אדני המשפן (שם, כז) "מאת אדנים למאת הכפר כפר לאדו", חשבון, ארבעים בצפון וארבעים בדרום [ששה] עשר למערב ארבעה במזרח, שבצפון ושבדרום ושבמערב היו רצופות שנים לכל קרש, ושבמזרח לא היו רצופות אלא [שבעה] [ארבעה] עמודי שטים סדורים בתוך עשר אמות כפתחו של היכל נתונים על ארבעה אדני כסף ופרכת פרוסה עליהו, הרי מן חשבון מאת הכפר נשאר אלה ושבוע מאות וחמשה ושבועים שקל מהו (ראה שם, כח) עשה ווי העמודים (שם) "וצפה ראשיהם וחשק אתם". וינחשת התנופה שבעים כפר", מהו עשה קרסי יריעות העזים, וצפה עמודי החצר, ועשה אדני עמודי החצר, יתדות המשפן והחצר, ומזבח הנחשת אשר לו וכל כליו, וכיוצא בזה.

רמוז תכו כתיב (במדבר א, ג) "והלויים יחנו סביב". כיצד היתה חנינתו, כפסיקא אחת של ארבעת אלפים אמה היו חוננו ומקיפין את המשפן מכל רוח, משה ואהרן ובניו במזרח, הם ובניהם וכל אשר להם על פני כל מזרח אהל מועד. הבאר היתה בפתח החצר סמוכה לאהל של משה, והיא היתה מודיעה לכל המחנות היאך יחנו, כיצד, פיון שעמדו קלעי החצר היו שנים עשר [נשיאים] עומדים על הבאר ואומרים שירה, שנאמר (שם כא, יז) "באר חפרוה שרים", והיו מימי הבאר יוצאין ונעשין נהרים נהרים, נהר אחד יוצא ומקיף את מחנה שכניה, ומאותו נהר יוצאין ארבע נהרות בארבע זוויות החצר, כל אחד ואחד הולך לבסוף משמש שתי רוחות דרום ומזרח ויוצא אל מחנה ישראל, עבר מחנה הלויים היו מתערבין הנהרים זה לזה ומקיפין את כל מחנה הלויים ומחלקין בין משפחה למשפחה ונראין טבליות טבליות מקיפין את מחנה השכינה. ונהר גדול מקיף את כל מחנה ישראל מבחוץ ונעשין נהרים נהרים בין כל שבט ושבט, והיו הנהרות מודיעין בין כל אחת ואחת גבולן ואין אחד צריך לחברו. ולא תאמר שמה בסילות המים, אלא מגדליו להו כל מיני מעדנים מעין העולם הבא שנאמר (שה"ש ד, יג) "שלחין פרדס רמונים נרד וכרכם". ועכשיו מחנות מחנות מזרח ומערב צפון ודרום, כל מחנה ומחנה ארבעת אלפים אמה, משה אהרן ובניו במזרח, בני קהת בדרום, בני גרשון במערב, בני מררי בצפון, כל אחד ואחד מהם על פני מאה באמה בתוך ארבעת אלפים אמה, ועוד ארבעה אלפים מכל רוח ורוח, כך הנה מקומו, נמצא מקומו של לויים מאחד בשמונה במקומו של שבטים.

וּבְהִמָּתֵן הֵיכֹן הִיָּתָה, שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִיֵּל עַל שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִיֵּל הִיָּתָה חֲנִיָּתוֹ, חָשַׁב מַחְנֵה שְׂכִינָה וּמַחְנֵה לְוִיָּה וּמַחְנֵה יִשְׂרָאֵל, וּבִשְׂאֵר זְוִיּוֹת שֶׁל כָּל רוּחַ הִיָּתָה בְּהִמָּתֵן רוּעָה נֶגֶד חֲנִיָּתוֹ, וְהַנְּהָרוֹת מְקִיפִין מִבְּפָנַיִם וּמִבְּחוּץ וּמִצְיָנִין אוֹתוֹ טְבָלִיּוֹת טְבָלִיּוֹת מֵרֵאשִׁי וְעַד סוּף שְׁיָהָא לָהֶם רְשׁוּת לְהִלָּד [לְמִשְׁכָּן] בְּשַׁבָּת וּמִמַּחְנֵה לְמַחְנֵה, וְהָעֵנָן פָּרוּס עֲלֵיהֶן מִבְּדִיל בֵּינָם לְבִין בְּהִמָּתֵן שְׁנֵאֲמַר "וְעֵנָן ה' עֲלֵיהֶם יוֹמָם", וּמִזֵּיו הַתְּכֵלֶת הָיוּ הַנְּהָרוֹת נִרְאִין כְּתֵכֶלֶת מְצִירִין כְּעֵין הַשַּׁחַר וְהַלְבָּנָה וְהַחֲמָה, וְאִמּוֹת הָעוֹלָם רֹאִין אוֹתָן לְכַמָּה מִיֵּלֵין וּמִשְׁבָּחִין לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא (ש"ה"ש ו, י) "מִי זֹאת הַנְּשִׁקָּפָה" וְכוּ', פְּחָדָם וְאִימָתָם נוֹפֵל עַל הַכֹּל שְׁנֵאֲמַר "תִּפְּל עֲלֵיהֶם אִימָתָה וּפְחָד" וְגו'.

רמז תכז כִּיצַד הָיוּ הַלְוִיִּם מְשִׁמְרִין בְּמִשְׁכָּן. בְּנֵי קֹהֵת מְשִׁמְרִין בְּדָרוֹם שְׁנֵאֲמַר (במדבר ג, כט) "מִשְׁפַּחַת בְּנֵי קֹהֵת יַחֲנוּ" וְגו', וְהֵם הָיוּ מְמוּנִין עַל הָאָרוֹן שְׁנֵאֲמַר (שם, לא) "וּמִשְׁמֵרֵתֶם הָאָרוֹן וְהַשְּׁלֶחָן" וְגו', חוּצָה לָהֶן שְׁלֵשָׁה שְׁבָטִים רְאוּבֵן שְׁמֵעוֹן וְגַד. בְּנֵי גֵרְשׁוֹן מְשִׁמְרִים בְּמַעְרָב שְׁנֵאֲמַר "מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֵׁנִי אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ יָמָה", וְהֵם הָיוּ מְמוּנִין עַל הָאֹהֶל שְׁנֵאֲמַר (שם ד, כה) "וְנִשְׂאוּ אֶת יְרִיעֹת הַמִּשְׁכָּן", וְחוּצָה לָהֶן שְׁלֵשָׁה שְׁבָטִים אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וּבִנְיָמִן. בְּנֵי מְרָרִי הָיוּ מְשִׁמְרִין בְּצָפוֹן שְׁנֵאֲמַר (שם ג, לה) "וְנִשְׂאֵא בֵּית אָב לְמִשְׁפַּחַת מְרָרִי", וְהוּן הָיוּ מְמוּנִין עַל הַקְּרָשִׁים וְעַל הַבְּרִיחִים שְׁנֵאֲמַר (שם, לו) "וּפְקַדְתָּ מִשְׁמֵרֵת בְּנֵי מְרָרִי" וְגו', וְחוּצָה לָהֶן שְׁלֵשָׁה שְׁבָטִים דָּן אֲשֶׁר וְנַפְתָּלִי. לְמִזְרַח מִשָּׁה וְאַהֲרֹן וּבְנָיו שְׁנֵאֲמַר "וְהַחֲזִיִּים לְפָנֵי הַמִּשְׁכָּן קִדְמָה לְפָנֵי אֹהֶל מוֹעֵד מִזְרְחָה מִשָּׁה וְאַהֲרֹן וּבְנָיו", וְחוּצָה לָהֶן שְׁלֵשָׁה שְׁבָטִים יְהוּדָה יִשָּׁשְׁכָר וְזַבּוּלוֹן.

מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל הִיָּתָה שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִיֵּל עַל שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִיֵּל. מִן הַמִּזְרָח לְמַעְרָב שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִיֵּל. וְדָגְלוּ שֶׁל יְהוּדָה אַרְבַּעַת מִיֵּלִין. מַחְנֵה לְוִיָּה וּמַחְנֵה שְׂכִינָה אַרְבַּעַת מִיֵּלִין. דָּגְלוּ שֶׁל רְאוּבֵן אַרְבַּעַת מִיֵּלִין. מִן הַצָּפוֹן לְדָרוֹם שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִיֵּל. דָּגְלוּ שֶׁל אֶפְרַיִם אַרְבַּעַת מִיֵּלִין. מַחְנֵה לְוִיָּה וּמַחְנֵה שְׂכִינָה אַרְבַּעַת מִיֵּלִין. דָּגְלוּ שֶׁל דָּן אַרְבַּעַת מִיֵּלִין. נִמְצְאוּ אַרְבַּע זְוִיּוֹת שֶׁל אַרְבַּעַת מִיֵּלִין שְׁמִשְׁמִשִּׁין בְּכָל צְדָדִין שְׁנֵאֲמַר (שם ב, ב) "אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאִתּוֹ" אִישׁ עַל יָדוֹ לְדָגְלֵיהֶם".

כִּיּוֹן שֶׁהָיוּ נוֹסְעִין יִשְׂרָאֵל הָיָה עֲמוּד הָעֵנָן מְקַפֵּל וְנִמְשָׁךְ עַל גְּבֵי בְּנֵי יְהוּדָה כְּמִין קוֹרָה. תִּקְעוּ וְהִרְיעוּ וְתִקְעוּ, וְנָסַע דָּגְלָה שֶׁל יְהוּדָה, שְׁנֵאֲמַר (שם י, יד) "[וַיִּסַּע] דָּגְלָה מַחְנֵה בְּנֵי יְהוּדָה מִיָּד נִכְנְסוּ אֶהֱרֹן וּבְנָיו וַיִּפְרְקוּ אֶת הַפָּרְכָת וַיִּכְסּוּ בָּהּ אֶת אֶרְוֹן הָעֲדוּת, (שם ד, ה) "וַיָּבֵא אֶהֱרֹן וּבְנָיו בְּנִסְעַת הַמַּחְנֵה תִקְעוּ וְהִרְיעוּ וְתִקְעוּ, וְנָסַע דָּגְלוֹ שֶׁל רְאוּבֵן, שְׁנֵאֲמַר "וְנָסַע דָּגְלָה מַחְנֵה (בְּנֵי) רְאוּבֵן". מִיָּד נִכְנְסוּ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי, וַיִּפְרְקוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן, וַיִּטְעֲנוּהוּ בְּעַגְלָה, וְהִעֲמִידוּ אוֹתוֹ עַד בּוֹא בְּנֵי קֹהֵת שְׁנֵאֲמַר (שם, כא) "וְנָסַע הַקְּהֹתִים תִּקְעוּ וְהִרְיעוּ וְתִקְעוּ, וְנָסַע דָּגְלָה אֶפְרַיִם, שְׁנֵאֲמַר (שם, כב) "וְנָסַע דָּגְלָה מַחְנֵה [בְּנֵי] אֶפְרַיִם". מִיָּד נִכְנְסוּ בְּנֵי קֹהֵת, וַיִּפְרְקוּ אֶת הַקְּדָשׁ, וַיִּטְעֲנוּ

אותו בכתף, שְׁנֵאָמַר "וְכִלָּה אֶהְרֹן וּבְנָיו". תִּקְעוּ וְהִרְיֵעוּ וְתִקְעוּ, וְנִסַּע דָּגְלוֹ שֶׁל דָּן, שְׁנֵאָמַר (שם י, כה) "וְנִסַּע דָּגְלֵי מַחֲנֵה בְנֵי דָן". וְנִמְצְאוּ שְׁנֵי דָּגְלִים מִלִּפְנֵיהֶם וּשְׁנֵי דָּגְלִים מֵאַחֲרֵיהֶם. וּמַחֲנֵה לְוִיָּה וּמַחֲנֵה שְׂכִינָה בְּאֶמְצַע שְׁנֵאָמַר "וְנִסַּע אֶהֱל מוֹעֵד מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֵת". וְכַשֵּׁם שֶׁהָיוּ חוֹנִין כָּךְ הָיוּ נוֹסְעִין, שְׁנֵאָמַר (שם) "כִּבְאֲשֶׁר יַחֲנוּ בְּן יִסְעוּ".

עַל פִּי שְׁלֹשָׁה נוֹסְעִין יִשְׂרָאֵל, עַל פִּי הַקֹּדֶשׁ וְעַל פִּי מֹשֶׁה וְעַל פִּי חֲצוֹצְרוֹת. עַל פִּי הַקֹּדֶשׁ, מִנִּין, שְׁנֵאָמַר (שם ט, יח) "עַל פִּי ה' יִסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל". עַל פִּי מֹשֶׁה, מֹשֶׁה הָיָה אוֹמֵר לָהֶם מִבְּעָרְב, בְּהִשְׁכָּמָה אַתֶּם נוֹסְעִים, מִיָּד הָיוּ יִשְׂרָאֵל מוֹצִיאִין אֶת בְּהֵמָתָם וּמִתְקַנִּים אֶת כְּלֵיהֶם לְצֵאת. עַל פִּי חֲצוֹצְרוֹת, תִּקְעוּ וְהִרְיֵעוּ וְתִקְעוּ שְׁלֹשׁ תִּקְיֵעוֹת עַל כָּל דָּגָל וְדָגָל. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, שְׁלֹשׁ תִּקְיֵעוֹת עַל כָּל מָטָה וּמָטָה.

כִּינּוּן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל חוֹנִין הָיָה עֲמוּד הָעֲנַן מִתְמַר וְעוֹלָה, וְנִמְשָׁךְ עַל גְּבֵי בְנֵי יְהוּדָה כְּמִין סֶכֶה, וְנִקְפָּל, נוֹקֵפוֹ וּמַחֲפֶה אֶת הָאֶהֱל מִבְּפָנִים וּמִמְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן מִבְּחוּץ שְׁנֵאָמַר "וַיִּכַּס הָעֲנַן אֶת אֶהֱל מוֹעֵד". וְזֶה אֶחָד מֵעֲנֵי כְבוֹד שֶׁשָּׁמְשׁוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, אֶחָד בִּימֵינָם וְאֶחָד בְּשִׁמְאֵלָם אֶחָד מִלִּפְנֵיהֶם וְאֶחָד מֵאַחֲרֵיהֶם וְאֶחָד לְמַעַלָּה מֵהֶם וְעַנּוּ שְׂכִינָה בִּינֵיהֶם. וְעֲמוּד עָנַן נוֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם, מִשְׁפִּיל לִפְנֵיהֶם אֶת הַגְּבוּהָ, וּמַגְבִּיחָ לָהֶם אֶת הַשִּׁפְלָה, וְהוֹרֵג נַחְשִׁים וְעַקְרָבִים, וְשׁוֹרֵף קוֹצִים וּבִרְקָנִים, וּמְדַרְיָכֵם בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל. וְעַנּוּ שְׂכִינָה שׁוֹרֵף בְּאֶהֱל.

רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אוֹמֵר, כָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר לֹא נִצְרָךְ אֶחָד מֵהֶם לְאוֹר הַחֲמָה בַּיּוֹם וְלֹא לְאוֹר הַלְּבָנָה בַּלַּיְלָה, אֶלָּא, הָאֲדִים, הָיוּ יוֹדְעִין שֶׁשִּׁקְעָה הַחֲמָה, הַלְּבִין, הָיוּ יוֹדְעִין שֶׁזָּרְחָה הַחֲמָה, מִסְתַּכֵּל בְּחֲבִית וְיוֹדֵעַ מַה שֶׁבְּתוֹכָהּ, בְּטַפִּיחַ וְיוֹדֵעַ מַה שֶׁבְּתוֹכָהּ, מִפְּנֵי עַנּוּ שְׂכִינָה שֶׁבִּינֵיהֶם שְׁנֵאָמַר "לְעֵינַי כָּל בַּיִת יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִסְעֵיהֶם". וְאֵף לְעֵתִיד לְבוֹא בֶן, שְׁנֵאָמַר (ישעיה ס, א) "קוֹמִי אוֹרִי כִּי בָּא אֲוִרְךָ" וְגו' וְאוֹמֵר (שם, יט) "לֹא יִהְיֶה לָךְ עוֹד (אוֹר) הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם", וְאוֹמֵר "לֹא יָבוֹא עוֹד שֶׁמֶשֶׁךְ וִירַחְךָ לֹא יֵאָסֵף כִּי ה' יִהְיֶה לָךְ לְאוֹר (יוֹמָם) [עוֹלָם]".

מֵהֵיכָן הִיָּתָה שְׂכִינָה מְדַבֵּרַת עִם מֹשֶׁה. רַבִּי נֵתָן אוֹמֵר, מֵעַם מְזִבַּח הַקְּטֹרֶת, שְׁנֵאָמַר (לעיל ל, ו) "וַיִּנְתְּתָה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפְּרָכֶת וְגו'". שְׁמַעוֹן בֶּן עֲזַאִי אוֹמֵר, מֵאֶצֶל מְזִבַּח הַקְּטֹרֶת, שְׁנֵאָמַר "וְשִׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הַדֶּק וְגו'". תִּלְמִידוֹ שֶׁל רַבִּי יִשְׁמַעְיָאֵל אוֹמְרִים, מֵאֶצֶל מְזִבַּח הָעוֹלָה, שְׁנֵאָמַר (לעיל כט, מב) "עֲלֵת תִּמִּיד לְדֹרֹתֵיכֶם".

הַדָּרן   עֲלָךְ   יִלְקוּט   שְׁמַעוֹנִי   סִפֵּר   שְׁמוֹת